

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

1923-1960 YILLARI ARASINDA
CHP'NİN SEÇİM ÇALIŞMA VE PROPAGANDALARI

Doktora Tezi

T.BARIŞ MAHMUTOĞLU

Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN

ERZURUM-2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

1923-1960 YILLARI ARASINDA
CHP'NİN SEÇİM ÇALIŞMA VE PROPAGANDALARI

Doktora Tezi

T.BARIŞ MAHMUTOĞLU

Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN

ERZURUM-2015

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN danışmanlığında, Tansu Barış MAHMUTOĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma 30/07/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :	İmza:
Jüri Üyesi :	İmza:
Jüri Üyesi :	İmza:
Jüri Üyesi :	İmza:
Jüri Üyesi :	İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. //

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Erdal AYDOĞAN

YEMİN METNİ

“Doktora tezi olarak sunduğum 1923-1960 YILLARI ARASINDA CHP’NİN SEÇİM ÇALIŞMA VE PROPAGANDALARI adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yönteme başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

Tarih :
Adı Soyadı :
İmza :

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde siyaset ve siyasal kavramlar üzerine çalışmalar yaparken Osmanlı Dönemi gelişmelerinin iyi tahlil edilememesi, siyasi zemindeki ve içerikteki değişiklikleri sağlıklı bir şekilde değerlendirememesi ihtimalini beraberinde getirecektir. Cumhuriyetin ilanından günümüze değin karşılaşılan siyasi olgular, geçmişten gelen birikimlere çağcıl sorunların eklenmesiyle kendine özgü yapısını oluşturmuş, bir değerler sistemi halini almıştır. Bu kapsamda çalışmamızda asıl sahayı oluşturan “*demokrasi, seçim, siyasi partiler, propaganda ve kamuoyu*” kavramlarının geldiği noktalar, başlangıcından itibaren belli ölçüde de olsa ele alınmış, geçmişin-bugüne/mevcudun-geleceğe etkisini ortaya koymak hedeflenmiştir.

Mirasın devralındığı Osmanlı Devleti’nde yaşanan demokratikleşme çabalarının izlediği yol, Cumhuriyet Türkiye’sinin analizinde, erken dönemde başat rol almıştır. XX.yüzyılın başından itibaren küresel konjonktürde gözlemlenen keskin geçişler, değişim rüzgârlarını ülke içinde hissettirmiş; siyasi gelenekler yeni ve modern değerlerle harmanlanarak, Türk siyasi mozağini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Devleti’nde, devleti içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarma sürecinde başvurulmuş kurumları belirleyen seçimler; Cumhuriyet Türkiye’sinde vatandaşın kendisini kurtarma, refaha götürme, içinde bulunduğu her türlü zor şarttan arınma amacını/bakış açısını günümüze kadar taşımıştır.

İnceleme alanımızın mihenk noktasını oluşturan seçimler ve seçim propagandaları, seçimlerin hemen öncesinde etkin olarak ortaya çıkmış olmakla birlikte, döneminde yaşanan iç ve dış gelişmeler, bunların niteliklerini belirleyici rol oynamıştır. Dolayısıyla, seçim propagandalarının içeriğini çok yönlü tahlil edebilmek için, bu gibi gelişmelerin yarattığı sonuçlar açıklanmaya çalışılmıştır.

Gerek Cumhuriyet Halk Partisi’nde (CHP) gerekse siyasi aktör olmuş diğer partilerde, zaman içerisinde söylem değişiklikleri olmuş, hatta en uç sayılan iki partinin söylemleri aradan yıllar geçtikçe birbirleriyle yer değiştirmiştir. Bu değişimi çözümlenebilmek adına, toplumsal dinamiklerin ne ölçüde halk katmanlarında kırılmalara neden olduğu, toplumsal ihtiyaçların nasıl değiştiğini belirtmek gerekmektedir. Çalışmamızda, salt seçim propagandalarına değinilmeyerek, yaşanan diğer olayların açıklanma çabası; toplumdaki değişimi de anlama gayretimizden kaynaklanmıştır.

Her ne kadar devlet kurumları işleyişinin tamamına yakını, Cumhuriyetle birlikte değişime ve modern demokrasi anlamında gelişime tabi tutulsa da; on yıllar sonra, seçim meydanlarında, “Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethinden” ve “II.Abdülhamit’in istibdat rejiminden” dem vurularak örnekler verilmiş ve bunlara halk katmanında teveccüh gösterilmiştir. Bu da, Türkiye Cumhuriyeti’nin, muhtelif devrim ve kökten değişimlere rağmen mirasını devraldığı Osmanlı Devleti’nde yapılan ilk seçimden, 1960 Askeri Darbesi’ne kadar gerçekleştirilen tüm genel ve yerel seçimlerin tez sahamızı oluşturmasına sebep olmuştur.

Tez sahamızın öznesi olarak değerlendirdiğimiz CHP ile nesnesi olarak değerlendirdiğimiz seçim çalışmaları ve propagandaları konusunda, birçok eser üretilmiş; doyurucu çalışmalar yapılmıştır. Tarık Zafer Tunaya ve Mete Tunçay öncülüğünde gelişen bu çalışmalarda özellikle Cemil Koçak, Mehmet Ö.Alkan ve Hakkı Uyar’ın çalışmaları bize ışık tutmuş; Ahmet Demirel’in dönem çalışması ve Cem Eroğul ile Mustafa Albayrak’ın Demokrat Parti’ye ilişkin eserleri, karşılaştırma yapma imkânımızı sağlamıştır.

Doktora tezi olarak konuya ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde; seçim dönemlerini, Osmanlı’dan itibaren gelişimiyle ele alan eserlerin çokça bulunmadığı, mevcut çalışmaların da özellikle belli seçim dönemlerine yoğunlaştığı, ya da propagandanın sadece CHP açısından ele alınarak siyasi ortam tahlilini tam olarak sağlamadığı görülmüştür. Öte yandan yerel seçimlerin genellikle ara tarihlerde yapılmış olması, bize ortalama 4 yıllık seçim süreçlerinin içinde ne gibi gelişmeler olduğunu göstermiş; bu bağlamda yerel seçimlerin de propaganda açısından eşzamanlı olarak incelenmesi ve eklemlenmesi zaruri olarak değerlendirilmiştir. Mevcut çalışmaların çoğunda, propaganda aracı olarak kullanılan, afiş, beyanname, miting, lider açıklamaları, basın vb. konu başlıklarından hareket edildiği görülmüş; ancak çalışmamızda, bu alt başlıklarda ayırım yapılmamış; kronolojik bütünlük tercih edilmiştir.

Arşiv belgelerinden bulabildiğimiz ölçüde, CHP Genel Sekreterliği yazışmalarından yararlanılmış; CHP’nin partilisine ne gibi talimat ve emirler vererek seçim sürecini yönettiğini, bunda ne derece başarılı olduğunu, taşra-merkez ilişkisinin seçim boyutunu anlamaya çalıştık

Dönem basını gazete ve dergilerden, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgelerinden, Meclis arşivleri ve tutanaklarından, hatıralardan istifade ettiğimiz çalışmamızda; Türk siyasetindeki tekerrür halinin belli seçim dönemlerinde birbiriyle aynılaştığı tespitinden dolayı, bunlara göndermeye yapmaya çalıştık. Döneme ilişkin

seçim verilerinin kaynaklarda tezatlık ettiği noktada, devlet kurumları, arşiv ve gazeteleri karşılaştırmalı olarak el aldık; böylece tezimizi giriş ve sonuç bölümleri hariç beş bölüm üzerinden şekillendirdik.

Giriş bölümünde, kırılma noktası olarak değerlendirilen ve bizim de propaganda açısından incelediğimizde hemen hemen aynı sonuca vardığımız II.Meşrutiyet dönemine kadar olan Osmanlı Devleti'nde demokratikleşme yaşamını inceledik. Seçim, propaganda gibi kavramlardan önce, devlet yapısı itibarıyla Padişah egemen Osmanlı'nın geçirdiği evrimi incelemek, bu coğrafya insanının geldiği noktayı gözlemlemek fırsatı verdiğinden; bu coğrafyanın ne istemiş olabileceğini bulma konusunda ipuçları aradık.

I.Bölümde, "Seçim ve Propaganda Teorisi"nin kuramsal analizini yapmaya gayret ettik. Her iki kavram da modern dünyada yaklaşık olarak XX.yüzyılın başlarından itibaren, günümüz anlam ve şekillerine yakın bir hal almaya başladığından, çalışmamızın başına koymayıp, kronolojik düzeni korumak istedik.

II.Bölümde, II.Meşrutiyet'ten itibaren bu kavramların, teorisini tamamlayarak pratiğe döküldüğü yılları tahlil etmeye çalıştık. Bu topraklarda demokrasi denemelerinin henüz başında, seçimlere bulaşan yolsuzluk ve haksızlıklara şahitlik etmemiz; sonrası süreçte de tekrarlanacak bu demokrasi hastalıklarının belirtilerini analize yaradı.

III.Bölümde, genç Cumhuriyetin seçimlerini analiz ettik. CHP'nin büyük çoğunluğuna tek parti olarak girdiği bu seçimlerde, tez içerisinde ayrıntılarıyla açıkladığımız iki ana tespitte bulunduk. Birincisi, genç Cumhuriyet'in seçim konusunda zaman zaman sergilediği duruşun, seçimler konusunda genç olmayıp, Osmanlı alışkanlıklarını taşıyabildiğini gözlemlemek oldu. İkinci tespit ise, rejimin yerleşmesine yönelik yapılan propagandalar ile seçim propagandalarının birbirinden çok da ayrılmadığı; halk nazarında zamanla birbiriyle örtüşür bir hal aldığı oldu. Mustafa Kemal Atatürk'ün hem Cumhuriyet Türkiye'sindeki hem de CHP'ndeki kurucu rolü, seçimlerde karşımıza insan-lider faktörünü çıkarttı. Yapılan incelemelerde bu faktörü de ön plana koyarak, olayları açıklamaya çalıştık.

Mustafa Kemal Atatürk sonrası Milli Şef İsmet İnönü devri Türkiye'sini ele aldığımız IV.Bölümde, önceki dönemlerde başlatılan ama tam olarak başarısız olan demokrasi denemelerine ve bunların belki de doğal sonucu olarak demokrasiye vurulan darbeleri, seçimler bazında gözlemledik. Bu, modern siyasi propagandaların artık etkin olarak sahadaki izdüşümlerine temas ettiğimiz bir dönemdi.

Tezimizin V.Bölümünde ise, daha öncekilerin aksine aktörümüz artık muhalefet cephesindeki CHP idi. 1950 öncesi söylemlerle, bu bölümdeki söylemler arasındaki benzemez noktalar ve değişimin, sadece propagandadaki içerik değişimi değil, ülke siyasetindeki gelişim ve başkalaşım olduğunu bu bölümde analiz etme şansımız oldu.

Hazırladığımız çalışma, eksikliklerini mutlaka içinde barındırmaktadır. Tez boyunca sorduğumuz sorular ve aradığımız cevaplar yeterli olmayacaktır. Bilimsel ilkeler doğrultusunda yapmaya gayret ettiğimiz değerlendirmeler, yeni akademik çalışmalarla daha da anlam kazanacaktır.

Bu tezin hazırlanmasında yardımları olan isimlerin tamamını buradan zikretmek mümkün olmamakla birlikte, hepsine minnetlerimi sunuyorum. Gerek doktora eğitimimde gerekse tez aşamasında üstümdeki katkı ve haklarından dolayı kıymetli hocalarım, Prof.Dr.S.Esin Dayı, Doç.Dr.İsmail Eyyupoğlu ve Yrd.Doç.Dr.Asuman Demircioğlu'na teşekkürü borç bilirim.

Doktora ders aşamasıyla birlikte danışmanlığımı üstlenip, her konuda destek olan, yönlendiren, tez sürecinde gerek teorik gerek pratik çalışmalarımdaya yükümü paylaşan, bilimsel katkılarını esirgemeyen, olaylara farklı bakabilmenin vicdanı sorumluluğunu ve rahatlığını kavramama yardımcı olan saygıdeğer hocam Prof.Dr.Erdal Aydoğan'a sonsuz şükranlarımı sunmayı borç addederim.

Yoğun iş tempomla birlikte yürüttüğüm çalışmalarımdaya, özverisiyle beni destekleyen sevgili eşimin hakkı ödenmez... Tüm çalışmalarımızda, gelecek kuşaklara daha umutlu, daha yaşanabilir bir Türkiye bırakmak hedef ve arzusuyla hareket etmekteyiz. Kişisel olarak bu hedef ve arzum, ülkemizin tüm çocukları ile Kızlarım Bade ve Beril için... Muasır medeniyetler seviyesinin ötesine ulaşma arayışındaki bu toprakların, en kısa zamanda bunu gerçekleştirmesine yönelik iyi niyet ve çabalarımızın gerçekleşmesi adına; hazırladığımız çalışmanın amacına ulaşabilmesini temenni ederim.

Erzurum-2015
Tansu Barış Mahmutoğlu

ÖZET

Seçimler, modern demokrasilerde halkın kendisini yönetecek olanı ve kendisi yerine karar verecek olanı belirleme süreci olarak karşımıza çıkarken; seçim propagandaları da bu sürecin iletişim kanallarının başatı olma özelliği taşımaktadır. Mevzubahis kavramlar bu topraklarda, Osmanlı son döneminde hız kazanan demokratikleşme çabalarıyla başlamış; genç Cumhuriyetin tek ve çok partili dönemlerinde de çokça uygulama alanı bulmuştur.

Bu demokrasi tecrübesinde, halk katmanlarından ne şekilde geri bildirimler alındığı, sonuçlarıyla birlikte gözlemlenen propagandalar, her seçim döneminde farklı argümanları içinde barındırmış; dönemlerin kendine has özelliklerinin izlerini taşımıştır.

Batılı ülkelerde yapılan karşılaştırmalı analizlerde, genç Cumhuriyet ve milletin, seçimler özelinde tercihini demokrasiden yana kullanması ve kendisine sunulan propaganda temaları ne olursa olsun demokrasiden yana arayış içerisinde olması, katılım oranlarının yüksekliğinde tanımını bulmuştur. Yani 1960'lı yıllara kadar Türk demokrasi tecrübesinin geçirdiği muhtelif iniş ve çıkışlara rağmen, vatandaş, teveccühünü demokrasiden taraf göstermiş; CHP önderliğinde, dolaylı veya doğrudan ondan türeyen diğer partiler de, seçim propagandalarında da bu teveccühü ortaya çıkarma arayışı içinde bulunmuşlardır.

Aktör-siyasi partiler ve seyirci-halk izlencesinde, propaganda içerikleri zamanla yer ve şekil değiştirmiş olsa da; vatandaş/yurttaş/halk/milletin tercihlerine başvuru bu mücadeleler, karar merci olan kitlelere dayanmayan demokrasilerin ne derece sağlıklı bir gelecek yaratabileceğini, bize Türkiye örneğinde göstermiştir.

ABSTRACT

While the elections are appearing as a determination process of managing public itself and deciding for itself in modern democracy; the election propagandas are the dominant of the communication channels in this process. These concepts under discussion, in this lands, started with the Ottomans last period accelerating with the democratization efforts; young Republics single party and multiparty periods find lots of application area.

In this democracy experience, what kind of feedbacks taken from public layers, the propagandas that observing with its results, it comprises different arguments under every election period; it holds the periods unique characteristics signs.

In the comparative analysis made by Western countries, the Young Republic and nation, prefer democracy and whatever propaganda theme offered itself, nation was in a democracy research, find its definition in the high participation ratio. Until 1960's despite various ups and downs on Turkey's democracy experience, the citizen had showed favour to democracy; with the leadership of CHP, indirect or directly other parties are derived from CHP, had tried to expose this favour at election propaganda.

In this actor (political party) and audience (public) programme; even though the propaganda contents are changed its place and shape with time; these struggles applying public-citizens-nation's preferences, it had showed us in Turkey example that how a healthy future will be created the democracy which not rely on decision makers .

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
KISALTMALAR	XIII
KAYNAKÇA	XIV
GİRİŞ	1-24
I.BÖLÜM	
SEÇİM ve PROPAGANDA TEORİSİ	
A- PROPAGANDA KAVRAMI	25
1-Siyasal İletişim Unsuru Olarak Propaganda	25
2- Propagandanın Tanımı	26
3- Kavramın Tarihsel Gelişimi	28
4- Propagandanın Amacı	32
B- PROPAGANDANIN ÇEŞİTLERİ, KURALLARI ve STRATEJİSİ	33
1- Kapsamı Bakımından Propaganda	34
2- Konusu ve Sahası Bakımından Propaganda	34
3-Yöntemi ve Kaynağı Bakımından Propaganda	35
4- Diğer Propaganda Çeşitleri	36
5- Propagandanın Kuralları ve Stratejisi	37
C- SİYASAL PROPAGANDA, YÖNTEM-TEKNİK VE ARAÇLARI	39
1- Yüz Yüze İletişim	42
2- Uzaktan/Araçlı İletişim	42
3- Kitle İletişimi-Medya	42
4- Siyasal Propagandanın Başlıca Araçları	43
Ç- SİYASAL SEÇİMLER VE SEÇİM SİSTEMLERİ	47

II.BÖLÜM
OSMANLI'DAN CUMHURİYETE: TEORİ-PRATİK YILLARI (1908-1923)
SEÇİM ÇALIŞMA VE PROPAGANDALARI

A- 1908 SEÇİMLERİ	52
1- 1908 Seçimleri ve İttihat ve Terakki	52
2- 1908 Seçimleri ve Osmanlı Ahrar Fırkası	54
3-1908 Seçimleri ve Sonrasında Siyasi Hayat	55
B- 1912 SEÇİMLERİ (SOPALI SEÇİMLER)	58
1- 1912 Seçimleri ve İttihat ve Terakki	59
2- 1912 Seçimleri ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası	60
3- 1912 Seçimleri ve Sonrasında Siyasi Hayat	61
C- 1914 SEÇİMLERİ	64
Ç- 1919 SEÇİMLERİ	65
1- İşgal Yılları ve Anadolu Hareketinin Başlaması	65
2- 1919 Seçimleri ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası	67
3- 1919 Seçimleri ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti	68
4- 1919 Seçimlerinde Diğer Fırka ve Cemiyetler	69
5- 1919 Seçimleri ve Sonrasında Siyasi Hayat	70
D- 1920 SEÇİMLERİ (TBMM DÖNEMİ)	71
E- 1923 SEÇİMLERİ VE HALK FIRKASI'NIN KURULUŞU	72
1- Mecliste Propaganda Çalışmaları	72
2- Birinci ve İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grupları	74
3- Dokuz Umde Bildirisi	77
4- 1923 Seçimleri Öncesinde İkinci Grubun Çalışmaları	79
5- 1923 Seçimleri Öncesinde Birinci Grubun Çalışmaları	80
6- 1923 Seçim Sonuçları	83
7- Halk Fırkası'nın Kuruluşu	84

III.BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİNDE CHP'NİN SEÇİM ÇALIŞMALARI (1923-1938)

A- İNKILÂP YILLARI (1923–1927) ve 1927 SEÇİMLERİ	85
1- İnkılâp Yılları	85
2- 1927 Mebus Seçimleri	91
3- CHF'nin Seçim Hazırlıkları	92
4- Muhalif Hareketler	96
5- CHF'nin Seçim Propagandaları	97
6- Seçim Sonuçları	99
B- 1927-1930 YILLARI ARASINDA SİYASİ OLAYLAR VE SCF	100
C- 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ	107
1- SCF-CHF Tartışmaları / Sivas-İzmir Beyanları (İlk Mitingler)	107
2- Seçim Öncesi Gelişmeler	114
3- SCF'nin Seçim Propagandaları	116
4- CHF'nin Seçim Propagandaları	120
5- Seçim Sonuçları ve SCF'nin Kapatılması	125
Ç- 1931 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ	130
1- CHF'nin Seçim Çalışmaları	134
2- Muhalif Hareketler	137
3- CHF'nin Seçim Propagandaları	138
4- Seçim Sonuçları	144
D- 1931-1934 YILLARI ARASINDA SİYASİ OLAYLAR	145
1- Siyasi Gelişmeler ve Yapılan Reformlar	146
2- Halk Hatipleri Teşkilatı	149
3- Kadınlar ve Seçim Hakkı	155
E- 1934 BELEDİYE SEÇİMLERİ	159
F- 1935 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ	169
1- CHF'nin Seçim Çalışmaları	171
2- Müstakil Mebusluk ve Muhalif Hareketler	173
3- CHF'nin Seçim Propagandaları	178
4- Seçim Sonuçları	183
5- 1927, 1931 ve 1935 Seçim Beyannameleri Üzerine Kısa Tahlil	184
G- PARTİ DEVLETİ / DEVLET PARTİSİ PARADİGMASI ve ALTI OK	186

Ğ- 1938 BELEDİYE SEÇİMLERİ	194
H- ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ VE SONRASI GELİŞMELER	198

IV.BÖLÜM

MİLLİ ŞEF İNÖNÜ'LÜ YILLARDA CHP SEÇİM ÇALIŞMA VE PROPAGANDALARI (1939-1946)

A- 1939 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ-ATATÜRK'SÜZ İLK SEÇİMLER	200
1- CHP'nin Seçim Çalışmaları	200
2- İkinci Seçmenlerle İstişare Toplantıları ve Müstakil Mebuslar	203
3- CHP'nin Seçim Propagandaları	206
4- Seçim Sonuçları	212
B- 1942 BELEDİYE SEÇİMLERİ	213
C- 1943 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ	222
1- CHP'nin Seçim Çalışmaları	222
2- Müstakil Mebusluk	223
3- CHP'nin Seçim Propagandaları	227
4- Seçim Sonuçları	234
Ç- 1943-1946 YILLARI ARASINDA SİYASİ OLAYLAR VE DP	235
D- 1946 BELEDİYE SEÇİMLERİ	246
E- 1946 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ	253
1- CHP'nin 1946 Genel Seçim Çalışmaları	253
2- Muhalefetin/DP'nin 1946 Genel Seçim Çalışma ve Propagandaları	257
3- CHP'nin 1946 Genel Seçim Propagandaları	270
4- Seçim Sonuçları	284

V.BÖLÜM

ÇOK (DEMOKRAT) PARTİLİ YILLARDA SEÇİM ÇALIŞMA VE PROPAGANDALARI

A- 1950 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ	288
1- 1946-1950 Ülkede Yaşanan Bazı Önemli Gelişmeler	288
2- CHP'nin 1950 Genel Seçim Çalışmaları	298
3- Muhalefetin 1950 Genel Seçim Çalışma ve Propagandaları	319
4- CHP'nin 1950 Genel Seçim Propagandaları	329
5- Seçim Sonuçları	348

B- 1950 BELEDİYE SEÇİMLERİ	351
C- 1954 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ	364
1- 1950-1954 Ülkede Yaşanan Bazı Önemli Gelişmeler	364
2- CHP'nin 1950 Genel Seçim Çalışmaları	379
3- İktidarın (DP'nin) 1954 Genel Seçim Çalışma ve Propagandaları	388
4- Diğer Muhalefetin 1954 Genel Seçim Çalışma ve Propagandaları	405
5- CHP'nin 1954 Genel Seçim Propagandaları	406
6- Seçim Sonuçları	417
Ç- 1955 BELEDİYE SEÇİMLERİ	420
D- 1957 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ	429
1- 1955-1957 Ülkede Yaşanan Bazı Önemli Gelişmeler	429
2- CHP'nin 1957 Genel Seçim Çalışmaları	435
3- DP'nin 1957 Genel Seçim Çalışma ve Propagandaları	441
4- Diğer Muhalefetin 1957 Genel Seçim Çalışma ve Propagandaları	451
5- CHP'nin 1957 Genel Seçim Propagandaları	455
6- Seçim Sonuçları	464
6. SONUÇ	469
7. EKLER	484

EK-A: Milletvekili Seçimleri İle İlgili Bildirilerim (1927 Seçim Beyannamesi)

EK-B: Gazi Mustafa Kemal'in 20 Nisan 1931 Tarihli Seçim Beyannamesi

EK-C: Daily Telegraph'a Ödenecek Propaganda Yayını Ücreti

EK-Ç: 1934 Seçimleri, Gazete Propaganda Örneği

EK-D: CHF Büyük Önderi Kemal Atatürk'ün Ulusal Seçim Beyannamesi (1935)

EK-E: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Seçim Beyannamesi (1939)

EK-F: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Seçim Beyannamesi (1943)

EK-G: Seçim Destanı

EK-Ğ: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Seçim Beyannamesi (1946)

EK-H: CHP Seçim Afişi: "Oylarımızı Atatürk ve İnönü'nün Partisine Verelim..."

EK-I: Seçim Albümü'nden Örnek Çizimler (1950)

EK-İ: CHP 1950 Seçim Afişleri Örnekleri

EK-J: CHP Seçim Beyannamesi (1950)

EK-K: 1954 DP Seçim Afişleri ve ABD Askere Alma Çağrı Afişi

EK-L: CHP Seçim Beyannamesi Özetleri (1954)

EK-M: 1957 DP Seçim Afişleri

EK-N: 1957 CMP-HP Seçim Afişleri

EK-O: CHP Seçim Beyannemesi (1957)

EK-Ö: 1957 CHP Seçim Afişleri

EK-P: Dünya Gazetesi Seçim Anketi Haberleri (1957)

8. ÖZGEÇMİŞ

538

KISALTMALAR

BCA:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
CHF:	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP:	Cumhuriyet Halk Partisi
CMP:	Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.:	Çeviren
Der.:	Derleyen
DP:	Demokrat Parti
Edit.:	Editör
E.T.:	Erişim Tarihi
Haz.:	Hazırlayan
HP:	Hürriyet Partisi
MP:	Millet Partisi
s.:	sayfa
ss.:	sayfa aralığı
SCF:	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TCF:	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TTK:	Türk Tarih Kurumu
vd.:	ve devamı
vs.:	vesaire
YDT:	Yayımlanmamış Doktora Tezi
YYLT:	Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

KAYNAKÇA

I-KAYNAKLAR

A. ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri
TBMM Arşivleri

B. RESMİ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

Belediye ve Umumi Meclis Seçimleri ile Parti Kongreleri Hakkında Tamim, Alaeddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1942

CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimnamesi, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932.

CHF İntihap Yoklama Talimatnamesi, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933.

CHF Nizamnamesi, Ankara, 1927.

CHP V.Büyük Kurultay Zabıtları, Ulus Basımevi, Ankara, 1939

CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, 17 Mayıs 1935 den Birincikanun 1935 sonuna Kadar, C.VII, (Gizlidir. İşe özgü ve özeldir. Parti bürolarında kullanılacaktır), Ulus Basımevi, Ankara, 1936

CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, İkincikanun 1938'den 30 Haziran 1938 tarihine kadar, Cilt 12, (Gizlidir, İşe Özgü ve Özeldir. Parti bürolarında kullanılacaktır.), Ulus Basımevi, Ankara, 1938

CHP Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı, İkincikanun 1940'dan 30 Haziran 1940 tarihine kadar, Cilt 16, (Gizlidir, Hizmete Mahsustur. Parti bürolarında kullanılacaktır.), Zerbamat Basımevi, Ankara, 1940, Milli Kütüphane 2010 AD 14878.

Meclis-i Mebusan Azasının Sureti İntihab ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate - Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1949

Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Yay., Ankara, 1982

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (1920-1957)

C.SÜRELİ YAYINLAR

1. GAZETELER

Akşam
Anadolu
Cumhuriyet
Dünya

Erzurum
Hâkimiyet-i Milliye
Hürriyet
İkdam
İnkılâp
Karadayı
Kudret
Kurun
Milliyet
Son Posta
Son Telgraf
Tanin
Tasvir
Tevhid-i Efkâr
Türksözü
Ulus,
Vakit
Vatan
Yarın,
Yeni Adana
Yeni Asır
Yeni İstanbul
Yeni Sabah
Yeni Ulus
Yenises
Zafer

2. DERGİLER

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi
Ayın Tarihi (1938-1950)
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
Bellelen
Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)
Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
Seçim Albümü (1950)
Tarih İncelemeleri Dergisi
Tarih ve Toplum
TİTE Atatürk Yolu Dergisi
Toplumsal Tarih
Türkiye Günlüğü

3. SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

Türkçe Sözlük, TDK, II, 9.bsk, Ankara, 1998

II.TELİF ESERLER

A.KİTAPLAR

AĞAOĞLU, Ahmet; **Serbest Parti Hatıraları**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1963.

AHMAD, Feroz; **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

AHMAD, Feroz - Bedia Turgay; **Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1979.

AKŞİN, Sina; "Düşünce ve Bilim Tarihi (1839-1908)", **Türkiye Tarihi III**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

.....; **Jöntürkler İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

.....; "İttihat ve Terakki", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi V**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1982.

.....; **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-I: Mutlakiyete Dönüş**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

.....; **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-II: Son Meşrutiyet**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

.....; **Seriatçı Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

ALBAYRAK, Mustafa; **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1060)**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004.

ALDIKAÇTI, Orhan; **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fak. Yay., İstanbul, 1982.

ALKAN, Ahmet Turan; **İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, Cedit Neşriyat, Ankara, 1992.

ALTAY, Fahrettin; **10 Yıl Savaş ve Sonrası**, İnsel Yayınları, İstanbul, 1976.

ARCAYÜREK, Cüneyt; **Demokrasinin İlk Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983.

ATATÜRK, M.Kemal; **Nutuk**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.

AYATA, Ayşe Güneş; **CHP Örgüt ve İdeolojisi**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **Tek Adam II**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967.

AZİZ, Aysel; **Siyasal İletişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.

BALKANLI, Remzi; **Mukayeseli Basın ve Propaganda**, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1961.

BARUTÇU, Faik Ahmet; **Siyasi Hatıralar Milli Mücadeleden Demokrasiye I**, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001.

BAŞAR, Ahmet Hamdi; **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Ankara İktisadi ve İdari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, 1981.

BAYKAL, Bekir Sıtkı; **Heyet-i Temsiliye Kararları**, TTK Yayınları, Ankara, 1989.

BEKTAŞ, Arsev; **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996.

.....; **Siyasal Propaganda**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2003.

BERKES, Niyazi; **Propaganda**, Recep Ulusoglu Matbaası, Ankara, 1942.

.....; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.

BİRİNCİ, Ali; **Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II.Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar**, Dergah Yayınları, 1990.

BİRAND, Mehmet Ali - Can DÜNDAR - Bülent ÇAPLI; **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

BEŞİKÇİ, İsmail; **Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu**, Belge Yayınları, İstanbul, 1991.

BORA, Tanıl – M. GÜLTEKİNGİL; “İslahat Fermanı”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce I- Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2001.

.....; “Tanzimat Fermanı”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce I- Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2001.

BOZKURT, Gülnihal; **Batı Hukuku'nun Türkiye'de Benimsenmesi- Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)**, TTK Basımevi, Ankara, 1996.

CARTER, V.Findley; **Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform**, Çev.Latif Boyacı-İzzet Akyol, İz yayınları, İstanbul, 1994.

Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946- 1950-1954, Der. Özel ŞAHİNGİRAY, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 1999.

CİN, Halil – Akgündüz, Ahmet; **Türk Hukuk Tarihi I**, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 1995.

ÇAHA, Ömer; **Sivil Kadın**, Çev: Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara, 1996.

ÇAVDAR, Tevfik; **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

ÇETİN, Halis; **İnsan ve Siyaset-Siyasetin Psikolojik Temelleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003.

ÇOBANOĞLU, Şaban; **Suskunluk Sarmalı ve Siyasal İletişim**, Fide Yayınları, İstanbul, 2007.

ÇUFALI Mustafa; **Parlamento Tarihi I**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay., Ankara, 2012.

DAVER, Bülent; **Siyasal Bilime Giriş**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1968.

DAVISON, Roderic; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876 I**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005.

DEMİREL, Ahmet; **İlk Meclisin Vekilleri-Milli Mücadele Döneminde Seçimler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

.....; **Tek Partinin İktidarı- Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

DOMENACH, Jean Marie; **Politika ve Propaganda**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2003.

DURU, Kazım Nami; **İttihat ve Terakki Hatıralarım**, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957.

DURUKAN, Kaan - Cenk Reyhan; "Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası", **Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

DUVERGER, Maurice; **Politikaya Giriş**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1964.

ERDOĞAN, Dilşen İnce; "1946 Genel Seçimlerinin Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti Açısından Değerlendirilmesi: Samsun Örneği", **Geçmişten Geleceğe Samsun** (Edit. Cevdet Yılmaz), Samsun, 2006.

ERDOĞAN, Mustafa; **Modern Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997.

EROĞUL, Cem; "Çok Partili Düzenin Kuruluşu:1945-71", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Derleyenler: İrvin Cemil Schick- Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998.

.....; **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.

EVRENCE, Cem; **99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

GİRİTLİOĞLU, Fahir; **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii I**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965.

GÜLMEZ, Nurettin; **Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yeni Gün**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.

GÜNEŞ, İhsan; **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Temmuz 1997.

.....; **Türk Parlamento Tarihi I**, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1997.

HALI, Reşat; **Balkan Harbi I**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970.

HANİOĞLU, Şükrü; “Osmanlıcılık”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi V**, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

HEPER, Metin; “19.Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1982.

Hitler, Adolf; **Kavgam**, Manifesto Kitap, İstanbul, 2005.

HOFFER, Eric; **Kesin İnançlılar**, Çev. Erkil Günur, İm Yayın Tasarım, İstanbul, 2005.

HÜRKAN, Serhat; **Halk Fırkası'ndan CHP'ye**, Sinemis Yayınları, Ankara, 2010.

İNCEOĞLU, Metin; **Güdüleme Yöntemleri**, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1985.

KALAYCIOĞLU, Ersin - Ali Yaşar SARIBAY; “Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme”, **Türk Siyasal Yaşamının Gelişimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 1986.

KALENDER, Ahmet; **Siyasal İletişim-Seçme ve İkna Stratejileri**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2000.

.....; **Siyasal İletişim**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005.

KAPANİ, Münci; **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2001

KARAL, Enver Ziya; **Osmanlı Tarihi V**, TTK Basımevi, Ankara, 1999.

.....; **Osmanlı Tarihi VI**, Ankara, TTK Basımevi, 1988.

.....; **Osmanlı Tarihi VII**, TTK Basımevi, Ankara, 1995.

.....; **Osmanlı Tarihi VIII**, TTK Basımevi, Ankara, 2007.

.....; **Osmanlı Tarihi IX**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

.....; **Selim III'ün Hattı Hümayunları (Nizam-ı Cedit)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1946

.....; **Tanzimat-ı Hayriye Devri**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1999.

KARPAT, Kemal; **Türk Demokrasi Tarihi**, AFA Yayınları, İstanbul, 1996.

.....; **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, İstanbul, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

KARPAT, Kemal - Robert W. Zens, "I. Meşrutiyet Dönemi ve Abdülhamit'in Saltanatı (1876-1909)", **Türkler XII**, Çev.Nasuh Uslu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

KIŞLALI, Ahmet Taner; **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

KINROSS, Lord; **Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Çev. Necdet Sander, Sander Yayınları, İstanbul, 1984.

KOÇAK, Cemil; **İkinci Parti – Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları I (1945-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010

.....; **İktidarlar ve Demokratlar – Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları II (1945-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012

.....; "Namık Kemal", **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.I Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

.....; **Türkiye’de Milli Şef Dönemi I (1938-1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012

.....; **Türkiye’de Milli Şef Dönemi II (1938-1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013

KODAMAN, Bayram; "Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)", **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi XII**, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989.

KURAN, Ahmet Bedevi; **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, Tan Matbaası, 1945.

.....; **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, Çelçüt Matbaası, İstanbul, 1959.

KÜÇÜKYILMAZ, Mücahit; **Türkiye’de Siyasal Katılım**, Birey Yayınları, İstanbul, 2009.

LEWİS, Bernard; **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2008.

MACİT, Mustafa; **Türkiye’de Toplumsal Değişim ve Siyaset: 1950-2000 – Siyasal Reklam ve İlanların Dilinden**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2010.

MARDİN, Şerif; **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

.....; "Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci", **Felsefe Yazıları**, Yazko Yayınları, İstanbul, 1988.

.....; **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğusu** (Çev. Mümtaz’er Türköne/Fahri Unan/İrfan Erdoğan), İletişim Yayınevi, İstanbul, 2004.

.....; “XIX. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti”, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4** (Derleyenler: Mümtaz’er Türköne/Tuncay Önder), İletişim Kitabevi, İstanbul, 1995.

MUMCU, Ahmet; **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, Savaş Yayınları, Ankara, 1994.

OKANDAN, Recai G.; **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1971.

OKSAY, Ünsal; **Kitle İletişim Teorilerine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 2000.

OKTAY, Mahmut; **Politikada Halkla İlişkiler**, Derin Yayınları, İstanbul, 2002.

OKYAR, Fethi; **Üç Devirde Bir Adam**, (Haz. Cemal Kutay), Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980.

ONARAN, Ali Şerif; **Kamuoyu**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984.

ORTAYLI, İlber; **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil Yayın, İstanbul, 1995.

.....; “Tanzimat Devri ve Sonrası İdârî Teşkilât”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi (Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu’nun 700. Yılı Armağanı) I**, (Edit.): Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999.

ÖKTE, Ertuğrul Zekai; **Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Yurtiçi Gezileri I (1922-1931)**, Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

ÖYMEN, Altan; **Değişim Yılları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2004.

ÖZ, Esat; **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1943)**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.

ÖZÇELİK, Ayfer; **Osmanlı Devleti’nin Çöküşü**, Ecdad Yayınları, Ankara, 1993

ÖZKAN, Abdullah; **Siyasal İletişim**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004.

ÖZKAN, Necati; **Seçim Kazandıran Kapmayanlar**, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2004.

ÖZSOY, Osman; **Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma**, Alfa Basım-Yayım Dğt., İstanbul, 1998.

.....; **Seçim Kazandıran Siyasal İletişim**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2009.

.....; **Türkiye’de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002.

ÖZTUNA, Yılmaz; **İkinci Mahmud**, Türk Büyükleri Dizisi:119, Kültür Bakanlığı Yayınları:1083, Ankara, 1989.

SANDER, Oral; **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

SENCER, Muzaffer; **Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri**, Geçiş Yayınları, İstanbul, 1971.

SHAW, Stanford ve Ezel KURAL; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II**, Çev. Mehmet Harmancı C.II, E Yayınları, İstanbul, 2000.

SUBAŞI, Turgut; "Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz", **Türkler XII**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

ŞAKAR, Müjdat; **1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1990.

ŞAYLAN, Gencay; **Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesini Gelişimi**, TODAİE, Ankara, 1998

TANÖR, Bülent; "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1982.

TANÖR, Bülent; **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.

.....; **Türkiye'de Kongre İktidarları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.

TANSEL, Selahattin; **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.

TEKELİ, Şirin; "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi VII**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

TEKELİ, Şirin; **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982.

TEMÖ, İbrahim; **İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Hidameti Vataniye ve İnkılâbı Milliyeye Dair Hatıralarım**, Mecidiye-Romanya, 1939.

TİMUR; Taner; **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001.

.....; **Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş**, İmge Yayınları, Ankara, 2003.

TOKER, Metin; **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998.

.....; **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.111

TOKGÖZ, Oya; **Siyasal İletişimi Anlamak**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.

TOPUZ, Hıfzı; **Siyasal Reklâmcılık**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991.

- TOLAN, Barlas; **Toplum Bilimine Giriş**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1985.
- TOYNBEE, J.Arnold; **Türkiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971
- TÖKİN, Hüsrev; **Türk Tarihinde Siyasal Partiler ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)**, Elif Yayınları, İstanbul, 1965.
- TUNAYA, Tarık Zafer; **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, Turhan Kitabevi, İstanbul, 1981.
-; “İkinci Meşrutiyetin Siyasal Hayatımızdaki Yeri”, **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı**, Siyasi İlimler Türk Derneği, Ajans Türk Gazetecilik ve Matbaacılık, Ankara, 1976.
-; **Siyasal Partiler I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.
-; **Türkiye’de Siyasal Gelişmeler**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001.
-; **Türkiye’de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
-; **Türkiye’de Siyasal Partiler II**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003.
- TUNCER, Erol; **Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, TESAV Yayınları, Ankara, 2003.
- TUNCAY, Suavi; **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996
- TUNÇAY, Mete; **T.C.’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992.
- TURAN, Refik; **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999.
- TURAN, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi-İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe-1**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991.
-; **Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi**, Tüses Yayınları, İstanbul, 2000.
-; **Türk Devrim Tarihi (1938-1950)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
-; **Türk Devrim Tarihi (1950-1960)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.
- TURGUT, Nükhet; **Siyasal Muhalefet**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984.
- TÜİK, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, TÜİK Matbaası, Ankara, 2012.

TÜRKDOĞAN, Orhan; **Kemalist Sistem Kültürel Boyutları**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999.

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, s.418

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.43

UNAT, Faik Reşit; **İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi**, TTK Yayınları, Ankara, 1983.

URAN, Hilmi; **Hatıralarım**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1959.

UYAR, Hakkı; **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012.

.....; **Türkiye'nin Demokrasi Devrimi: 1950 Seçimleri**, Anka Yayınları, Ankara, 2014

.....; **100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihçesi (1923-2012)**, Anka Yayınları, Ankara, 2012

UZTUĞ, Ferruh; **Siyasal İletişim Yöntemi**, MediaCat Yayınları, İstanbul, 2004.

ÜÇOK, Coşkun -Ahmet Mumcu-Gülnehal Bozkurt; **Türk Hukuk Tarihi**, Savaş Yayınevi, Ankara, 1996.

YETKİN, Çetin; **Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı Serbest Cumhuriyet Partisi Olayı**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004.

YILDIZ, Nuran; **Türkiye'de Siyaset'in Yeni Biçimi-Liderler, İmajlar, Medya**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002.

YILMAZ, Durmuş; **Osmanlı'nın Son Yüzyılı**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001.

YILMAZ, Ömer Faruk; **Belgelerle Sultan İkinci Abdülhamit Han**, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, Eylül 1999.

YÜCEKÖK, Ahmet; **100 Soruda Türk Devrim Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984.

ZİHNİOĞLU, Yaprak; **Kadınsız İnkılâp**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

ZURCHER, Eric Jan; **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev.Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

M.P. Millet Partisi Programı, Atlı Matbaası, Ankara, 1948

Propaganda-Altıncı Kitap, Milli Emniyet Neşriyatı, Ankara, Milli Kütüphane 1933 AD 2469

1954 CHP Seçim Beyannamesi (1), Milli Kütüphane, 1954 AD 646

1954 CHP Seçim Beyannamesi (2), Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1954

B. MAKALE VE BİLDİRİLER

ABADAN, Yavuz; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFD)**, XIV/1-4, (Ankara, 1957), ss.3-37.

AKANDERE, Osman; “İkinci Dünya Savaşından Sonra Çok Partili Hayata Geçişte Kurulan İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (4), (Konya 1998), s.193-211

AKYILMAZ, Gül; “Osmanlı Devletinde Egemenlik Kavramının Gelişimi”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SÜHFD)**, VII/1,2, S.Ü.Yayınları, (Konya, 1999), ss.129-159

ALKAN, Ahmet Turan; “Türkiye’de Sağ Gelenek’in Kısa Tarihi”, **Türkiye Günlüğü**, (51), Cedit Yayınları, Ankara, 1998,

ALKAN, Mehmet Ö.; “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Seçim Tarihimizden Manzaralar”, **Toplumsal Tarih**, (210), (Haziran 2011), ss.44-53

.....; “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, **TÜSİAD Görüş Dergisi**, (Mayıs 1999)

.....; “Seçimlerde Plaklı Propaganda Devri: Kendim Seçtim Kendim Buldum”, **Toplumsal Tarih**, XXI/123, (İstanbul, 2004), ss.46-50

.....; “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyona Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, (23), Anayasa Mahkemesi Yayınları, (Ankara, 2006), ss.133-165

ARAL, Fahri; “DP İktidarı Hazmedemedi; CHP Muhalefeti Kabullenemedi”, **Tarih ve Toplum**, XXIV/141, Eylül 1995, ss.17-23

ARIKAN, Zeki; “1919 Seçimleri ve İzmir”, **Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi**, (7), (Konya, 1997), ss.105-127

ASLAN, Betül; “Milli Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşad Encümeni”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi**, IV/2, (Erzurum, Temmuz 2004), ss.125-148

ATLI, Cengiz; “1950 Yılı Kars Milletvekiliği ve Belediye Seçimleri”, **TİTE Atatürk Yolu Dergisi**, (51), (Bahar 2013), ss.517-540

BAKAN, Selahaddin - Hakan ÖZDEMİR; “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: CHP-DP’ye Karşı”, **CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, XIV/1, 2013, ss.373-397

BULUT, Sedef; “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Akademik Bakış Dergisi**, (II/4), ss. 125-144.

BURAK, Durdu Mehmet; “Osmanlı Devleti’nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, XIV, (Ankara, 2004), ss.291-318

BURGAÇ, Murat; “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIII/26, İzmir, 2013, ss.163-184

BÜLBÜL, Gül; “Islahat Fermanını Hazırlayan Sebepler ve Islahat Fermanı”, **SÜHFD**, II/7, S.Ü. Yayınları, (Konya, 1989).

ÇAKMAK, Diren; “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, (II/3), 2008, ss. 153-186

ÇALIK, Mustafa; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Anayasa Fikrinin Doğuşu ve Meşrutiyet Anayasalarında Siyasal Hürriyetler”, **Türkiye Günlüğü**, (51), (Ankara, 1998),

ÇETİNKAYA, Bayram Ali; “Modern Türkiye’nin Felsefi Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, VI/2, (Sivas, 2002), ss.65-91

DEMİRASLAN, Tekin - Bengül Salman Bolat; “1923 Seçimleri ve Basın”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (36), ss.140-165

DEMİREL, Ahmet; “1923 Seçimleri”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, XXIV/144, İletişim Yayınları, (İstanbul, Aralık 1995),

DİVANOĞLU, Sevilay Uslu; “Seçim Kampanyalarında Siyasal Pazarlama Karması Elemanlarının Yeri ve Önemi”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, I/2, (Niğde, Aralık 2008) ss.105-118

EVRENCE, Cem; “Muhafif Bir Perspektiften 1930 Belediye Seçimleri: CHP’nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, (200), (Ağustos 2000), s.47

ERYILMAZ, Bilal; “Yerel Yönetim Sendromu”, **Yeni Türkiye**, I/4, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, (Ankara, Mayıs-Haziran 1995), ss.340-347

GÜNEŞ, Günver; “Serbest Cumhuriyet Partisi Döneminde Türk Ocakları ve Siyaset” **Tarih ve Toplum Dergisi**, XI/65, Mayıs 1999, ss.11-19

GÜNEŞ, İhsan; “Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa, Parlamento ve Demokrasi Anlayışı”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, V/50, (Ankara, 2009), ss.897-915

GÜNGÖR, Süleyman; “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalım”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Der.**, (21), (Mayıs 2010), ss.193-208

GÜVENİR, Murat; “Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulamaları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, XXXVII/1-2, (Ankara, 1982), ss.215-251

İNALCIK, Halil; “Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayunu”, **Belleten**, XXVIII/112, TTK Basımevi, (Ankara, 1964)

KARABULUT, Kerem; “11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi’ne Bir Bakış”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, XI/27, (Erzurum, 2005), ss.325-339

KARAÖMERLİOĞLU, M.Asım; “Türkiye’de Çok Partili Demokrasiye Dönüşün Toplumsal Dinamikleri”, **Toplum ve Bilim**, (106), Birikim Yayıncılık, (İstanbul, 2006),ss.174-191

KARATAŞ, Murat; “1950 Yılı Genel Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Seçmeni İkna Çabaları”, **History Studies**, VI/3, (Ankara, 2014), ss.199-215

KARAKUŞ, Hüseyin; “Siyasi Çalışmalarda Propaganda”, **Birikim**, 120, (İstanbul, 2007), ss.85-90

KAŞTAN, Yüksel; “Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP’nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950)”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, VIII/1, (Afyon, 2006), ss.123-140

KAYALI, Kurtuluş; “Siyasal Partiler-Hürriyet ve İtilaf”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi V**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1982, ss.1436-1444

.....; “I.TBMM’de Muhalefet”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi V**, İletişim Yayınları, (İstanbul, 1982).

KAYIŞ, Yasin; “1946 Belediye Seçimleri ve Basın”, **CTAD**, VII/16-17, (Ankara, 2008), ss.397-419

KOÇAK, Cemil; “Meşrutiyet’te Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi IV**, İletişim Yayınları, (İstanbul, 1982), ss.961-973

KORALTÜRK, Murat; “CHP Kronolojisi”, **Tarih ve Toplum**, XXIV/141, İletişim Yayınevi, (İstanbul, 1995), ss.42-51

KURAN, Ercüment; “Fransız İnkılâbı’nın Türk Düşünürlerine Etkisi (1789-1922)”, **Erdem**, Aydın Sayılı Özel sayısı –IX/26, ss.737-742.

KUZU, Burhan; “Demokrasi, Resmi İdeoloji, Sivil Toplum”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, (XLVII/1), ss.335-369

“Mustafa Kemal Atatürk: Milletvekili Seçimleriyle İlgili Bildirilerim”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (90), Tarih Araştırmaları ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, (İstanbul, 2004), ss.4-7

NAL, Sabahattin; "Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, LX/3, (Ankara, 2005) ss.137-171,

OKAY, Cüneyd Okay; "1927 Seçimlerinde Bir Müstakil Amele Mebus Namzedinin Beyannamesi", **Toplumsal Tarih**, IX/49, Tarih Vakfı Yayınları, (İstanbul, Temmuz 2004), ss.34-36

OLGUN, Kenan; "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXVII/79, (Ankara, Mart 2011), ss 01-36

ORTAYLI, İlber; "Osmanlı Devleti ve Meşrutiyet", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi IV**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

ÖZKAN, Asaf; "1954 Seçimleri Öncesi Ankara Adaylarını Belirleme Sürecinde CHP'de Parti İçi Demokrasi Sorunu (Şükrü Sökmensüer'in Raporuna Göre)", **NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (2), (Nevşehir, 2013), ss.73-91, .

ÖZTAŞ, Sezai; "Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı ve Tarih Öğretimi", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, II/2, (Haziran 2009), ss.94-107

QUALTER, Terence; "Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi", **AÜSBF Dergisi**, (çev. Ünsal Oskay), XXXV/1, (Ankara, 1980), ss.255-307

SAKAOĞLU, Necdet; "Altıokçuluk Albümü", **Tarih ve Toplum**, XXIV/141, İletişim Yayınevi, (İstanbul, 1995), ss.36-41

SARINAY, Yusuf; "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XVI/48, (Ankara, Kasım 2000),

SOYDAN, Aynur; "Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Seçimler", **İktisat Dergisi**, (374), Çınar Ofset, (Ankara, Aralık 1997)

SENCER, Muzaffer; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler", **Amme İdaresi Dergisi**, XVII/3, (Ankara, 1984), ss.46-71

SEZER, Ayten; "Türkiye'deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclis'teki Çalışmaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XIV/42, (Ankara, Kasım 1998), ss.889-905

TABAK, Serap; "Afyon'da 1946 Seçimleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XIX/2, Ege Üniversitesi Basımevi, (İzmir Aralık 2004), ss.87-104

TANÖR, Bülent; "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1982.

TEKİN, Nil Türker; "1908'de Seçim Propagandası", **Toplumsal Tarih**, (104) Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Ağustos 2002, ss.22-26

TEKİN, Yusuf; “Osmanlı’da Demokrasi Tartışmalarının Miladı Olarak Meşrutiyet Öncesi Tartışma Platformu”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, LV/3, (Ankara, 2000), ss.145-173.

TONGUL, Neriman; “Türk Demokrasi Tarihinde Siyasi Partilerin Rolü (1908-1938)”, **Askeri Tarih Bülteni**, (51), Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, (Ankara 2001), s.95

TOPRAK, Zafer; “Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası”, **Tarih ve Toplum**, IX/51, Tarih Vakfı, (Ankara, 1988), ss.30-32

TUNAYA, Tarık Zafer; “1876 Kanûn-ı Esâsîsi ve Türkiye’de Anayasa Geleneği”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

TÜRK, Hikmet Sami; “Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (XXVI/3-4), 1969, ss.79-114.

UYAR, Hakkı; “CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütü ile Yazışmaları: Durmayalım, Düşeriz!”, **Toplumsal Tarih**, XX/118, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (İstanbul, 2003), ss.80-83

UYAR, Hakkı; “Tek Parti Döneminde CHP’nin Toplumsal Kökenleri: İkinci Seçmenler Örneği (1935)”, **Toplumsal Tarih**, XVIII/106, (Ekim 2002),

.....; “Tek Parti Döneminde Seçimler”, **Toplumsal Tarih**, (64), Tarih Vakfı Yayınları (İstanbul, Nisan 1999), ss.21-31

.....; “Tek Parti Yönetiminde Halka Yönelik Propaganda: İnkılâp ve İstiklal Konferansları”, **Toplumsal Tarih**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, III/17, (İstanbul, 1995), ss.52-56

UZUN, Hakan; “Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilâtı”, **Hacettepe Üniversitesi AİT Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, VI/11, (Ankara, Bahar 2010), ss.85-113

.....; “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 Olağan Kurultayı”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Tarihi Dergisi**, XII/25, (İzmir, 2012), ss.101-139

ÜNAL, Ertan; “Tek Parti Dönemi Sürerken İki Dereceli Son Seçim”, **Popüler Tarih**, VI/64, (Aralık 2005), ss.42-48

YILDIRMAZ, Sinan; “1950 Seçimleri ve Propaganda”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, III/6, (İstanbul, 2004), ss.133-156

YILMAZ, Ensar; “1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, **ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, I/1, (Ordu, 2010), ss.177-188

YILDIZ, Nuran; “Demokrat Parti İktidarı ve Basın (1950-1960)”, **AÜSBF. Dergisi**, LI/1, (Ankara, 1997), ss.481-505

YÜZBAŞIOĞLU, Nemci, “Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, LV/1-2, (İstanbul, 1995-1996), ss.103-150

WEIKER, F.Walter; “Osmanlı Bürokrasisi: Modernleşme ve Reform”, **Amme İdaresi Dergisi**, Çev. Semay Büyükdavras-Erkan Oyal, VI/1, (Mart 1973, Ankara)

AYCAN, Nihat ve Şule; “Türkiye’nin Kadın Açıklamalarında Temel Sorunu: Batılı Toplumlarla İlişkisi ve Eğitim”, (Bildiri), **Second International Conference on Women's Studies EMU-CWS**, 2006

BİRİCİKOĞLU, Hale; Türk Modernleşmesinde Kadın, (Bildiri), **Second International Conference on Women's Studies EMU-CWS**, 2006

HAZIR, Hayati; “Tanzimat Fermanı’nın Anayasa Hukuku Açısından Tahlili”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı, Ankara, 1991

ÖZKAYA, Yücel; “Tanzimat’ın Siyasî Yönden Meşrutiyete Etkileri ve Cemiyet-i İslâmiye Başkan Vekili Muhiddin Efendi’nin Meşrutiyet Hakkındaki Düşünceleri”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu (31 Ekim-3 Kasım 1989)**, TTK Basımevi, Ankara, 1994

ÜREKLİ, Fatma; “Osmanlı Devleti”nde Tanzimat”tan Sonra Parlamento Denemeleri”, **Türk Tarihi Meclis Geleneği Paneli**, Manas Üniversitesi, 24 Nisan 2001

YÜCEL, Yaşar; “Açış Konuşması”, **Mustafa Reşid Pasa ve Dönemi Semineri Bildiriler**, 13-14 Mart 1985, TTK Basımevi, Ankara 1994

C.TEZLER

ATAYAKUL, Fatma Alev; **Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, İstanbul, 2007

ÇOLAK, Hikmet; **1930 Belediye Seçimleri**, Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, YYLT, Ankara, 2007,

ERGENEL, Semra Çevik; **Siyasi Afişler 1946-1993**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, Ankara, 1993

EŞLİ, Filiz; **Türk Demokrasininin Gelişim Sürecinde 1954 Genel Seçimleri**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, Kırıkkale, 2010

GELMEZ, Adnan; **Türk Siyasi Hayatında 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, İstanbul, 1995

İŞLER, Esra İlkey Keloğlu; **Demokrat Partinin Halkla İlişkiler Stratejileri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme (1945-1960)**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YDT, Konya, 2007

KAAN, Oğuz; **II.Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YDT, İstanbul, 2008

KAYA, Asil; **Türk Siyasi Tarihinde CHP'nin Gençlik Kolları**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, İzmir, 2010

MAHMUTOĞLU, Tansu Barış; **Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde Kastamonu (1945-1960)**, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, YYLT, Ankara, 2007

ÖZKÜÇÜK, Adem; **Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, Sakarya, 2012

PANCAROĞLU, Adnan Ferruh; **Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu**, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, Afyon, 2006

TEKİN, Nil Türker; **Türkiye'de Seçim Propagandaları 1908-1946**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YDT, İstanbul, 1998

TOKMAK, Mustafa; **Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, YYLT, Ankara, 2007

YILMAZ, Ensar; **Demokrat Parti'nin İktidara Geliş Süreci**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YDT, Sakarya, 2008

III. İNTERNET VE DİĞER KAYNAKLAR

<http://www.aa.com.tr/tr/s/496359--turkiyenin-ihtiyaci-koalisyon-degil-baskanlik-sistemidir>

http://www.akmb.gov.tr/userfiles/files/EskiErdem%20pdf/Erdem_26.pdf

<http://www.alasayvan.com/cumhuriyet-tarihi/375774-1946-secim-afisleri.html>

http://www.ata.boun.edu.tr/htr/documents/311_8/belge/Osmanli%20İttihat%20ve%20Tarakke%20Cemiyetinin%20Siyasal%20Programi.pdf

<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-48/ataturkten-gunumuze-turk-dis-politikasi-hakkinda-genel-bir-degerlendirme>

<http://www.ayintarihi.com/turkce/date/1950-09-09>

<http://www.bianet.org/bianet/siyaset/13660-tek-parti-doneminin-sonu>

<http://www.bianet.org/bianet/siyaset/13660-tek-parti-doneminin-sonu>

<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/478875/propaganda>

http://cws.emu.edu.tr/en/conferences/2nd_int/pdf/Nihat%20&%20Sule%20Aycan.pdf

http://cws.emu.edu.tr/en/conferences/2nd_int/pdf/Hale%20Biricikoglu.pdf

<http://www.ensonhaber.com/cumhurbaskani-erdogan-yeni-metro-acilis-torende-2015-04-19.html>

http://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Germany

http://en.wikipedia.org/wiki/German_referendum,_1926#Results;

<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/taed/article/viewFile/1552/1550;>

http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuclari/secim3_tr.pdf

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/28414646.asp>

<http://www.iletisimvediplomasi.com/yrd-doc-dr-ismail-kose-cok-partili-siyasi-hayat-partilerin-secim-beyannameleri-ve-propaganda-gorselleri-1950-2011/>

[http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1944-1950.htm.](http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1944-1950.htm)

<http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/I.pdf/7.pdf>

<http://www.marxists.org/archive/hallas/works/1984/09/agitprop.htm>

http://www.obarsiv.com.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0708.html

<http://oxford.dictionaries.com/definition/propaganda?q=propaganda>

[http://www.politicsresources.net/area/us/senate.htm.](http://www.politicsresources.net/area/us/senate.htm)

<http://www.siyasaliletisim.org/sie-modul/304-secim-sistemleri.html>

<http://www.star.com.tr/mobil/mobildetay.asp?Newsid=997297>

<http://www.tdk.gov.tr/>

http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay_detay?id=1003

http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/54ca4a2f5e1b3f1_ek.pdf?dergi=Amme%20%Ddaresi%20Dergisi

http://tr.wikipedia.org/wiki/Eski%C5%9Fehir#Sel_Felaketi

<http://en.wikipedia.org/wiki/Gerrymandering>

<http://turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s18/kodaman.pdf>

<http://yordam.münüs.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd2/sbd-2-25.pdf>

<https://www.youtube.com/watch?v=y1aBcwQOEiI>

GİRİŞ

Tez çalışmamızın merkezine aldığımız propaganda ile öncesi seçim çalışmalarının seyri ve pratiği, Türkiye’de sıradan insan kitlelerinin, siyaseti ne olarak gördükleri, siyasi partilere biçtikleri rol, onlardan beklentileri ve ne tür bir etkileşime girdikleri sorunsalını ihtiva etmektedir. Özellikle bu etkileşime nasıl girildiğini geçmişe dönük analiz etmek ve ileride nasıl girebileceklerini öngörebilmek adına; siyaset-halk ilişkisi ve gelişimini tahlil etmek gerekmektedir. Bu tahlil için de, bu coğrafyada demokrasi ve dolayısıyla siyaset-seçimler-kamuoyu ve propaganda kavramlarının nasıl yerleştiğini çözümlenmek zaruri olarak değerlendirilmekle birlikte, sıfır noktası diyebileceğimiz demokrasi ve türevi kavramların dünyadaki gelişim süreci de özellik arz etmektedir.

Grekçe “demos” (halk) ve “kratos” (yönetmek) kelimelerinin birleşmesiyle oluşan ve sözlük anlamı, “halkın egemenliği temeline dayanan yönetim biçimi, el erki, demokratlık”¹ olarak geçen demokrasi kavramı; bazı kaynaklarda eski çağlardaki ilkel topluluklarda da görülen bir sistem olarak ifade edilmiş olmakla birlikte; ilk olarak Yunan site devletlerindeki yönetim şeklini² tanımlayan Herodot tarafından kullanılmıştır.

Tarihi gelişimi bakımından Eski Yunan’dan sonra gelen, bir kent devleti olmayan Roma’da, demokrasi giderek gündemden düşmüş; gerek cumhuriyet döneminde gerek onu izleyen imparatorluk çağında, siyasal sistem eşitlik ve katılıma dayanmamış; sosyo-ekonomik eşitsizlik temeline dayanan bir seçkinler yönetimi olmuştur. Roma dönemini izleyen Orta Çağda ise demokrasi bir siyasal düzen olarak gündemden çıkmıştır.³ Batı Roma İmparatorluğu’nun çöküşüyle başlayan Orta Çağ feodal düzeninde, devlet birliği sağlanamamış; feodal krallıkların güçlü ve merkezî hükümetler kuramamış olmaları sonucunda derebeyleri, kilise ve imtiyazlı şehirler kendi iradelerini kullanmış; krallar yeni vergiler koymak gibi bazı durumlarda, ancak tebaanın rızasını aldıktan sonra kararlarını uygulayabilir hale gelmişlerdir. Bu rızanın alınabilmesi de, genellikle çeşitli bölge temsilcilerinden kurulu bir meclisin onayına bağlı olmuştur.

¹ <http://www.tdk.gov.tr> Erişim Tarihi (E.T.): 29.05.2015

² *Demos kratia* mahallelerin, halkın yönetimi anlamına gelmekle birlikte; *demeoi*/halk, site’de oturan bütün bireyleri kapsamamış; siyaset hakkı -hiç belirtilmese de- erkek, özgür, yerli ve 18 yaşından büyük Atinalılara ait olmuştur. Mehmet Ö.Alkan, “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, **Anayasa Yargısı Dergisi** (23), Anayasa Mahkemesi Yayınları, (Ankara, 2006), s.142.

³ Gencay Şaylan, **Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi**, TODAİE, Ankara, 1998, s.19-20

XIII. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa’da siyasal gücün doğası, düzenlenişi, yönetenlerle yönetilenler arasındaki ilişkiler ve siyasal gücün meşruiyet temelleri ile ilgili düşünceler, köklü bir değişme süreci içine girmiştir. Bu dönemden itibaren tabii hukuk ve tabii haklar anlayışı, Batı Avrupa düşün dünyasına egemen olmuş; bunun paralelinde de temsil düşünce ve kurumu siyasal yaşamda etkin biçimde ortaya çıkmıştır. Dönem İngiltere’inde merkezi yönetime gereksinimleri için vergi ödeyenler toprak soyluları ve hızla gelişen kentlerde yaşayan ticaret erbabına vergi salmadan önce bu kesimlerin rızasını almak sorununu çözmek, temsil mekanizması ile mümkün olmuştur. Vergi ödeyecek kesimlerin kendi aralarından seçtikleri temsilciler, bu kesimlerin rıza ile ilgili tutumlarını ortaya koymuşlardır. Zaman içinde rızayı belirleyecek temsili organ süreklilik kazanmış ve böylece ortaya parlamento kurumu çıkmıştır.⁴ Tanrısal, doğal ve geleneksel hukukun iktidarın kullanımını sınırladığı yolundaki görüş çerçevesinde, vergi koyma hakkı da içinde olmak üzere hükümdarların farklı zümrelere ya da gruplara danışarak politikalarına onay sağlamaya çalışmaları, bu zümre ya da grup çıkarlarının temsilcilerinin bir araya gelerek çağdaş parlamentoların ve yasama meclislerinin temellerinin atılmasını sağlamıştır.

Birkaç yüzyıllık geçiş döneminin ardından, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda siyasi düşüncenin gelişmesinde, burjuvazinin rolü iyice belirginleşmiştir. Ticaretin gelişmesi ve sanayinin kurulması üretim ilişkilerinin yanında, yeni bir sınıf, yeni bir sosyal düzen içinde düşünce sistemini de etkilemiş; demokrasiye doğru hızlı ve kuvvetli adımlar atılmıştır. Hobbes, John Locke, Montesquieu, Emmanuel Sieyes gibi düşünürler de liberalizm ve milli egemenlik ile ilgili düşüncelerin gelişmesine katkı sağlamışlardır.⁵

XVIII. yüzyılla birlikte, feodalite ve mutlakiyet idarelerine olan hoşnutsuzluk artmış; ilk olarak Amerika’da 1776’da İngiliz sömürgesinden kurtulmak isteyen Koloniler birleşerek “Haklar Bildirisi”ni ve takiben “Bağımsızlık Beyannamesi”ni yayınlamışlar; 1789’da ise Fransa’da rejime karşı başlayan ayaklanma sonunda “İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi” kabul edilerek, yurttaşların kanun karşısında eşit olduğu bildirilmiştir.⁶

⁴ İngiltere’de kralın yönetimi tarafından uygulanan ağır ve keyfi vergi toplamaya karşı feodal soyluların baş kaldırışı sonucu Kral I. John’a 1215 yılında imzalattıkları Magna Carta Libertatum (Büyük Özgürlük Fermanı), temsil ve temsili gerçekleştirecek kurum olan parlamentonun gelişmesini sembolleştiren bir olay olmuştur. G.Şaylan, **Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişimi**, s.24-25

⁵ Suavi Tuncay, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s.22

⁶ Burhan Kuzu, “Demokrasi, Resmi İdeoloji, Sivil Toplum”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, (XLVII/1), s.337

Çok kısa özetlediğimiz bu demokrasi geçişi süresince, Osmanlı rejiminde, Osmanlı devlet ve toplum görüşüne göre devletin toplumdan gelmediği değerlendirildiğinden, devlet ile toplum arasındaki ilişki açısından Batı geleneğindeki gibi, devletin yöneticileri olan hizmet sınıfları, toplum sınıflarını temsil eden kişiler olmamış; devlet de toplumun ekonomik çıkar sınıflarının çıkar gereklerine dayanmamıştır. Toplumsal köklerden gelmeyen siyasal egemenlik, toplumun üstüne fetih ve güç yoluyla dışarıdan oturtulmuş; rejimin siyasal ilkesi dinsel ilkesiyle kaynaştırılmış; devlet, dinsel geleneğin değil, güçsel, siyasal, askeri geleneğin bir ürünü olmuştur.⁷

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren hangi yönetici veya çıkar gruplarının idaresinde ve ne şekilde egemenlik kullandığının anlaşılması, bizi, halk-reaya-teba-kul tabakasının geçirdiği evreyi anlamaya götürecektir; bu bağlamda da günümüz Türkiye insanının özellikle Anadolu coğrafyasında hangi siyasal iklimlerden geçtiğini ortaya koymaya yarayacaktır.

XIII. yüzyılın sonunda Anadolu'da bir Uç Beyliği olarak ortaya çıkan Osmanlı Devleti, hem coğrafi konumunun elverişli olması hem de fetih politikasıyla, topraklarını genişletmiş ve XVI. yüzyılda dünyanın en büyük imparatorluğu haline gelmiştir. Ancak, Batı'da XV. yüzyılda başlayan Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reforma giden süreci başlatmış; ticaretle gelişip zenginleşen Burjuva sınıfını doğurmuştur. Bu gelişmeleri müteakip Batıda XVIII. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Sanayi İnkılabı ile hızla ilerleyen teknolojik gelişmelerin, dokuma sanayi ve demir-çelik sanayi ile gerçekleşen hızlı yükselişin gerisinde kalan Osmanlı Devleti, 1789 Fransız İhtilali'nden⁸ sonra ortaya çıkan düşünce akımlarının da dolaylı tesiriyle yeni çareler aramaya başlamıştır.⁹

Dış gelişmelerle birlikte, Osmanlı Devleti'nin toplum düzeninde de bir değişim süreci yaşanmıştır. Osmanlı Devleti'nde yönetici zümre başından beri yalnız merkezden (padişah ve saray) ibaret olmamış; ayrıcalıklı tabakalar içinde padişahın ve merkez bürokrasisinin yanı sıra ulema ile toprak sahibi yerel seçkinler de bulunmuştur. XVI. yüzyılın ikinci yarısında tımar sistemi çökmeye başlamış, tımarlı sipahi sınıfının yerini,

⁷ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s. 29-30

⁸ Bir İmparatorluk olması sebebiyle, Fransız İnkılabından en çok etkilenen devletlerin başında gelen Osmanlı Devleti'nin devlet adamları, Fransa'da 1789'da patlak veren olayları başlangıçta pek önemsememişlerdir. Hatta bu olaylardan memnuniyet dahi duymuşlardır. Yıllardır savaştıkları Avusturya ve Rusya, ihtilalin, kendi milletlerine sıçramasından duydukları endişeden dolayı Osmanlı Devleti ile anlaşma yoluna gidebilirlerdi. Gerçekten de 1792'de Avusturya ile Zıştovi, Rusya ile Yaş Anlaşmaları imzalanmıştır. Ercüment Kuran, "Fransız İnkılabı'nın Türk Düşünürlerine Etkisi (1789-1922)", **Erdem**, Aydın Sayılı Özel sayısı -IX/26, s.737.

http://www.akmb.gov.tr/userfiles/files/EskiErdem%20pdf/Erdem_26.pdf E.T.: 04.04.2015

⁹ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi V**, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 61-73.

vergi mültezimleri¹⁰ almıştır. Geleneksel derebeylerinin yanı sıra “Eşraf ve Ayan” denilen toprak ve nüfuz sahibi yeni bir taşralı elit zümre ortaya çıkmıştır.¹¹ XVI. yüzyılla birlikte merkezi otoritenin çözüldüğü, tımar sisteminin bozulduğu bir sürece girilmiş; Ayanlar, XVII. yüzyılda artık kendi ordusunu oluşturan ve vergi toplayan derebeyleri haline gelmiştir. Özellikle Rumeli’de ayanlar, durumdan istifadeyle devlet görevlerini üzerine alarak XVIII. yüzyıl sonlarında kendi özel orduları, hazineleri ve mahkemeleriyle çok güçlü hale gelmişlerdir.¹² XIX. yüzyılın başında devlet, imparatorluk toprakları üzerindeki mülkiyet hakkını tasfiye etmeye başlayınca, toprak sahibi yeni bir zümre daha ortaya çıkmıştır.¹³

Sermaye birikimi olmadığı için ekonomik durgunluk giderilememiş, eldeki sermaye savaş ve tüketim harcamalarına yöneltilmiş; yabancı ülkelere tanınan ticari ayrıcalıklar ve dini kısıtlamalar ticari gelişimi engellemiş; el emeğinin itibardan düşmesi, iktisadi teşebbüslere girişmek isteğini öldürmüştür.¹⁴ Bu ortamda bir yandan devletin kötüye gidişini durdurabilmek, öbür yandan da kendi yönetimlerini sürdürmek isteyen yöneticiler, o güne değin küçümsedikleri Batı’nın üstünlüğünü benimsemeye ve Batı’dan yararlanmanın zorunluluğunu vurgulamaya başlamışlardır.¹⁵

1789’da, Fransız İhtilali öncesinde tahta çıkan III. Selim, devletin kötü gidişini önlemek için meşveret meclisleri kurdurmuş; devletin önde gelen kişilerinden oluşturduğu komisyona durumun sebepleri ve çözüm önerilerini içeren lahiyalar hazırlatmış; Avrupa düzeninin incelenmesi için de dil bilen kişileri Avrupa’ya göndermiştir.¹⁶ III. Selim ilk defa olarak devlette, batının siyaset usullerine gerek görmüş ve devleti siyasette kendi kendine yeterli prensibinden kurtarmaya çalışmıştır. Batı ülkelerinde elçilikler kurduğu gibi, büyük siyasi buhranlar karşısında yabancı devletlerle

¹⁰ Osmanlı toprak sisteminde açık artırma usulüyle, belirli eyaletleri (özellikle merkezden uzak olanları) kiraya vermeye iltizam, iltizam sahibi olan kişiye de mültezim denirdi. Bu yolla elde edilen para doğrudan devlet kasasına girmiştir. Mültezimler, köylülerden alınan vergiyi toplamakla birlikte, politik olarak yerel yönetimle devlet yönetimi arasında bir aracı kuruluş olarak işlev görmüştür. Gerek duyulduğunda politik ve ekonomik güç olarak devlete yardımda bulunmuştur. 18. yüzyılda birçok mültezim Ayan olarak tanımlanmıştır.

¹¹ Şerif Mardin, “Tabakalaşmanın Tarihsel Belirleyicileri: Türkiye’de Toplumsal Sınıf ve Sınıf Bilinci”, **Felsefe Yazıları**, çeviren (çev.) Nuran Yavuz, 5.Kitap, Yazko Yayınları, İstanbul, 1988, s.12-13.

¹² B.Lewis, **Modern Türkiye’nin...**, s.55.

¹³ Bernard Lewis; **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2008, s.34-48.

¹⁴ Kemal Karpat **Türk Demokrasi Tarihi**, AFA Yayınları, İstanbul, 1996, s.30.

¹⁵ İhsan Güneş, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, Temmuz 1997, s.14.

¹⁶ Orhan Türkdoğan, **Kemalist Sistem Kültürel Boyutları**, Alfa Yayınları, İstanbul, 1999, s.12.

anlaşmalar da yapmıştır.¹⁷

Fransız İhtilali etkisini asker-sivil bürokrasi ve aydınlar üzerinde de göstermiştir. III. Selim Döneminde girişilen reformlar kapsamında açılan yeni askeri okullarda, yüzleri batıya dönük ve kötü gidişi sorgulayabilecek donanımda genç subaylar yetişmiştir. Bu dönemdeki bir diğer gelişme de Avrupa başkentlerinde büyükelçi bulundurma kararı olmuştur. Eski kuşak diplomatların yanında gönderilen gençler burada Avrupa dillerini ve toplumların yaşam biçimlerini öğrenmenin yanı sıra Avrupa’da revaçta olan düşünce akımlarıyla da tanışma fırsatı bulmuşlar; ülkeye döndükten sonra reformlara öncülük etmişlerdir. Devrimin etkilediği üçüncü grup ise aydınlar olmuştur. Özellikle Fransa’nın yürüttüğü misyoner faaliyetler Fransızca konuşan ve Fransız düşünce sistemini benimsemiş bir aydın tabaka oluşmasına neden olmuştur. Sonuçta asker-sivil bürokratlar ve Fransızca konuşan aydın sivil kesim, başta İstanbul olmak üzere imparatorlukta yeni bir hava estirmeye başlamışlardır. Dönemin fikirleri tartışılmaya başlanmış; devrimci Fransa gözünü Avrupa’ya çevirmiş bu kuşak için önemli bir rehber olmuştur.¹⁸

Batılılaşma eylemi III. Selim’in çabalarıyla bir yandan devletin kimi asker ve sivil bürokratlarınca, diğer yandan da bir kısım ayanlarca benimsenmiştir. Fakat Batılılaşma hareketinin yarattığı yeni mülkiyet ilişkileri sonucu küçük ve büyük üreticilerin, Avrupa ticaret burjuvazisi ile işbirliği yapan ve Müslüman olmayan unsurların baskısı altına sokulması tepkilere neden olmuştur.¹⁹ III. Selim’in merkeziyetçi bir yönetim kurmaya yönelmesi de ayanlar tarafından hoş karşılanmamış ve ulema-asker işbirliği sonucu III. Selim ortadan kaldırılmıştır. Ancak o öldürülmüş olmasına rağmen başlattığı Batılılaşma hareketi, Osmanlı Devleti’nde yeni bir düzene doğru yönelişin temellerini oluşturmuştur.²⁰

III. Selim’den sonra tahta çıkan II. Mahmud, taşra güçleri ile merkez arasında bir sözleşmeyi ve karşılıklı vaatleri içeren Sened-i İttifak adlı belgeyi imzalayıp, bir dizi reform girişiminde bulunmuştur. 1808 Ekim ayı başlarında hazırlanan ve kabul edilen bu belgede, merkez adına ulema, devlet ileri gelenleri ve askeri şeflerin, ayan adına da dört hanedanın temsilcileri tarafından imzalanmıştır. Böylece hukuki anlamda iki taraflı bir

¹⁷ Enver Ziya Karal, **Tanzimat-ı Hayriye Devri**, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.37-38.

¹⁸ Oral Sander, **Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 161-164.

¹⁹ Muzaffer Sencer, **Siyasi Partilerin Sosyal Temelleri**, Geçiş Yayınları, İstanbul, 1971, s.10.

²⁰ Enver Ziya Karal, **Selim III’ün Hattı Hümayunları (Nizam-ı Cedit)**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1946, s.11.

belge, bir misak ya da sözleşme niteliği gösteren Sened-i İttifak, daha sonra II. Mahmud tarafından istemeyerek de olsa onaylanmıştır. Sened-i İttifak'ın özünü; ayanın bir taraftan merkezi hükümete güvenceler verirken, diğer taraftan bazı hak ve yetkileri kendisi için saklı tutması oluşturmaktaydı. İstanbul hükümetine verilen güvenceler, esas itibarıyla, padişahın kişiliğinin ve otoritesinin taahhüt altına alınması, asker toplanması ve gelirlerin tahsili konularında merkezi devletin otoritesine karşı gelenlerin bastırılmasına yardım sözü ve nihayet başkentteki askeri ayaklanmaların res'en bastırılmasından ibaretti. Buna karşılık, ayanlar bu belge ile merkezi devletten kendilerine gelecek haksız yaptırımlara ve saldırılara karşı birlikte karşı koyma, özellikle toprağa bağlı imtiyazlarını koruma ve yetkisini kötüye kullanan sadrazamları engelleme konularındaki kararlılıklarını kayda geçirmişlerdir. Ayrıca, yoksulların ve reayanın asayiş ve vergi konularında haksızlıktan korunması da İstanbul hükümetinin Sened-i İttifak'la taahhüt ettiği hususlar arasında yer almıştır.²¹

Sosyal ve siyasal oluşumu bakımından bu belge, kimi yazarlara göre, çevre güçleri olan ayanın merkeze dayatıp kabul ettirdiği bir belge; kimi yazarlara göre askeri yenilikler için vakit kazanmak isteyen merkezin bulup kabul ettirdiği bir formül; bazılarına göre ise merkez ile çevrenin ağırlıklarının birlikte rol oynadığı bir "anlaşma" niteliğindedir. Sened-i İttifak'ın geçerliliğini koruyacak tarzda sürekli ve temsili bir örgütünün bulunmaması, ayanın birliğini koruyamaması, direnme hakkının da koşullarının belirlenmemesi gibi nedenler, bu belgenin daha baştan ölü doğduğunu gösterir. Buna karşın yine de, Türk tarihçi ve hukukçularının önemli bir bölümü, merkezi otoritenin mutlak egemenliğini dışarıdan sınırlayan bir belge olarak gördükleri Sened-i İttifak'ı meşrutiyete ve hatta hukuk devletine doğru bir gelişmenin ilk adımı saymışlardır. Buna karşın belgeyi feodalitenin meşrulaştırılması olarak görenler ise, olumsuz bir değer yargısına ulaşmışlardır.²²

²¹ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s.34.

²² Bülent Tanör, "Anayasal Gelişmelere Toplu Bir Bakış", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi II**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1982, s.12-13; Belge, devletin otoritesini takviye etmek arayışı içinde olan merkezi iktidarın, yerel güçlerin bir kısmıyla vardığı bir geçici uzlaşma olarak görülebilir. Onun bu bakımdan tamamıyla merkezin bir girişimi olarak görülmesi gerektiği düşünülebilirse de, bu yaklaşım, merkezi devletin yerel güç odaklarının desteğini almaya neden gereksinim duymuş olduğunu açıklamayı olanaksız kılmıştır. Şu halde, girişimcilerin niyeti bu olmasa da, Sened-i İttifak'ın, devlet iktidarının sınırlanabileceği düşüncesini içerdiği, dolayısıyla padişahın böylece kendi iktidarının sınırlanabileceğini zımnen kabul ettiği söylenebilir. Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fak.Yay., İstanbul, 1982, s.38.

Bu noktada müteakip zaman diliminde sırasıyla Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyetle kendi sınırlarını çizecek olan mutlak otoritenin egemenliği, 19. yüzyılın başında tartışmaya açılma eğilimi göstermiştir. Kendi iç dinamikleriyle pazarlık masasına oturan mutlak güç (mutlakiyet) bu belgeyle sorgulanmaya başlanmıştır.

Dönemin belirgin özelliği, devlet örgütündeki bozuklukların ve kargaşalığın yanı sıra taşrada merkezi yönetimin otoritesini paylaşan güçlerin ortaya çıkması ve merkezi birliğin, ulusal bağımsızlık hareketleriyle parçalanma eğilimi göstermesi olmuştur. Bu nedenle II. Mahmud²³, reformlarını bu hedeflere yönelmiş ve yerel hareketlere karşı merkezin otoritesini arttırmaya çalışırken, devlet mekanizmasının düzeltilmesi ve yenilenmesi yolunda önemli adımlar atmıştır.²⁴

Osmanlı Devleti'nde padişahın şahsında toplanmış mutlak egemenliğin az da olsa sınırlanması konusunda ilk teşebbüs sayılabilecek Sened-i İttifak'tan sonra, devletin siyasi yapısında köklü bir değişiklik yapma amacının ilk resmî belgesi, “Gülhane Hatt-ı Hümayunu” denilen “Tanzimat-ı Hayriye Fermanı”dır. 03 Kasım 1839'da Sultan Abdülmecid²⁵ adına, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane Kasrı'nda okunan bu ferman, 1789 Fransız İnkılâbı ile Avrupa'ya yayılan akımların izlerini

²³ Osmanlı siyasi tarihinde II. Mahmud denilince akla ilk gelenler; gerçekleştirmeye çalıştığı yapısal reformlar, sivil bürokrasinin geliştirilip kurumsallaştırılması, eğitim alanında devrim niteliğinde kabul edilebilecek laik nitelikli okulların açılması, dış politika alanındaki bazı önemli gelişmeler (Yunan İsyanı, Mehmet Ali Paşa sorunu ve 1838 Ticaret Anlaşması gibi) ve Sened-i İttifak olarak sıralanabilir. İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Hil Yayın, İstanbul, 1995, s.28.

²⁴ Yılmaz Öztuna, **İkinci Mahmud**, Türk Büyükleri Dizisi: 119, Kültür Bakanlığı Yayınları:1083, Ankara, 1989, s.24. II.Mahmud döneminde, yönetimi düzenleme hususundaki girişimler şunlar olmuştur. - Sadrazam ismi başvekil, kahya bey ismi mülkiye nazırı olmuştur; -Hariciye nezareti kurulmuştur; - Bugünkü bakanlık sisteminin temelleri atılmıştır; -Divan-ı Hümayun kaldırılmıştır; -Osmanlı bürokrasinin temelleri atılmıştır; -Memur güvenliği sağlanmıştır; -Memurların atama ve yükselmeleri, belirli ilkelere ve koşullara bağlanmıştır; -Askerlikle ilgili konuları karara bağlamak üzere Askerlik İşleri Yüksek Kurulu, hukuk ilkelerini hazırlamak üzere Adalet ve Hukuk İşleri Yüksek Kurulu oluşturulmuştur; -Başvekil makamına ve diğer mevkilere, sarayda yetiştirilen köleler yada devşirmeler değil, halk arasından yetişmiş, yabancı dil bilen ve hür kişiler gelmeye başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VII**, TTK Basımevi, Ankara, 1995, s.289-290.

²⁵ II. Mahmud'un ölümünden sonra Osmanlı tahtına oğlu Abdülmecit geçmiştir (01 Temmuz 1839). Babasının reformcu kişiliğini örnek alan genç padişah, aldığı Batılı tarzda iyi eğitimin de etkisiyle, kendisinden önce başlayan reform sürecini hızlandırmıştır. Kuşkusuz, genç sultanın (henüz 17 yaşında olması) ıslahat konusundaki tavrında dönemin Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın etkileri inkâr edilemez. Ayrıntılı bilgi için bkz. Turgut Subaşı, “Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz”, **Türkler XII**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.753; Roderic Davison, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876 I**, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2005, s.46; Stanford ve Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II**, Çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 2000, s. 90-91. Abdülmecid, Batılı tarzda bir eğitim almış olmakla birlikte, Osmanlı Devleti'nde siyasi iktidarın iki önemli niteliği olan saltanat ve hilafet hakkında, geleneksel anlayıştan farklı düşüncelere sahip değildir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Yücel, “Açış Konuşması”, **Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler**, 13-14 Mart 1985, TTK Basımevi, Ankara 1994, s. 2 vd..

taşımıştır.²⁶ Ferman, sadece bir hukuki metin olarak kalmamış, Osmanlı Devleti'nin modernleşme ve yenileşme çabalarının adeta "miladı" olarak değerlendirilmiştir. Genel olarak Türk modernleşmesi "Tanzimat öncesi ve Tanzimat sonrası" olarak ikiye ayrılmaktadır.

03 Kasım 1839'da Gülhane Parkı'nda okunduğu için bu isimle anılan Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda bütün Osmanlı tebaası için can, mal ve namus güvenliği, mülkiyet hakkı, vergi ve askerlik işlerinde düzenlemeler yapılması, yargılamanın açık ve adil olması, hâkim kararı olmadan suçlanmama ve cezalandırılmama gibi ilkeler yer almıştır. Böylece fermanla, yargılanmadan kimseye ceza verilemeyeceği, yani "kişi dokunulmazlığı" ve "kanunsuz suç ve ceza olmaz" gibi evrensel hukuk ilkeleri de dolayısıyla benimsenmiş olmuştur.²⁷

Bu çerçevede padişah, o güne kadar kendisine tanınan cezalandırma hakkından vazgeçmiş görünmektedir. Müsadere yasağı ve vergilendirmede uygulanacak esaslar doğrultusunda (adil ve eşit vergilendirme) mal güvenliğinin de kabul edildiği görülmüş; Ferman'da, söz konusu ilkeler doğrultusunda yeni kanunların çıkarılacağı vurgulanmıştır. "Yeni Kanunlar" ibaresi Osmanlı hukukunda olmayan yeni ilkeleri, bir başka ifade ile hukuk reformunu dile getirmiştir. Yeni yönetim usullerinin çatısını oluşturacak kanunların, kurullar tarafından (Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye) ve kolektif usulle hazırlanması kabul edilmiştir. Böylelikle padişahın yasama ve yargı yetkisini kullanırken kurullardan, danışma yöntemlerinden yararlanması ve hatta yetkilerinin kanunlarla sınırlanması yoluyla modern hukuk devleti kavramına doğru önemli bir adım atılmıştır. Ayrıca dikkat çekici bir nokta da söz konusu kurullarda üyelerin düşüncelerini açıkça ve çekinmeden açıklamaları telkin edilmiştir.²⁸

Ferman'da Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de her konuda varılan kararların padişah onayından sonra kanunlaşacağı, bu kanunlara aykırı davrananların cezalarını belirlemek için ayrıca bir ceza kanunnamesi hazırlanacağı, suç isleyen herkesin (din farkı gözetilmeksizin) söz konusu kanuna göre cezalandırılacağı belirtilmiştir.²⁹ Tanzimat Fermanı ile Osmanlı uygulamasında "kanun önünde eşitlik" prensibine de adım atılmıştır.

²⁶ Yavuz Abadan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Anayasa Sistemine Geçiş Hareketleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (AÜHFĐ)**, XIV/1-4, (Ankara, 1957), s.3; O.Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun...**, s.40.

²⁷ Gülnihal Bozkurt, **Batı Hukuku'nun Türkiye'de Benimsenmesi- Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)**, TTK Basımevi, Ankara, 1996, s. 48-49.

²⁸ Tanıl Bora-Murat Gültekingil, "Tanzimat Fermanı", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce I- Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 450.

²⁹ G. Bozkurt, **Batı Hukuku'nun...**, s. 48-49; Halil Cin-Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi I**, Selçuk Üniversitesi (S.Ü.)Yayınları, Konya, 1995, s. 462.

Belgede Müslüman tebaa ile gayrimüslim tebaa arasındaki eşitlik açık olarak belirtilmemiş, tanınan güvenceler dolayısıyla böyle bir eşitliğin söz konusu olduğu anlamı çıkarılmaya çalışılmıştır.³⁰ Fermana yer alan “...ve teba’-i saltanat-ı seniyyemizde olan ahâl-i İslam ve milel-i saire bu müsâade-i şâhânemize bilâ-istisnâ mazhar olmak üzere can ve ırz ve namus ve maddelerinden hükm-i ser’i iktizasınca kâffe-i memâlik-i mahrûsemiz ehâlisine taraf-ı şâhânemizden emniyet-i kâmile verilmiş...”³¹ cümlesinden Müslümanlar gibi gayrimüslim tebaanın da tanınan haklardan eşit şekilde yararlanacağı anlaşılmış; ifadede, tartışmaya yer bırakmayacak kadar açık bir şekilde, “kanun önünde eşitlik”ten bahsedilmiştir.³²

Dolayısıyla söz konusu Ferman ile Avrupa’da Fransız İhtilali’nin ürünü olan “kanun önünde eşitlik” ilkesi bizzat Osmanlı siyasi iktidarı tarafından kabul edilmiştir. Bu özellikleri sebebiyle Tanzimat Fermanı, Osmanlı-Türk anayasal gelişiminin başlangıcı, hukuk devleti olma yolunda ilk manifesto ve laik norm ve uygulamalar konusunda ilk adım niteliğini taşıyan bir “temel haklar fermanı” olarak değerlendirilmiştir.³³

Tanzimat Fermanı ile klasik Osmanlı “mutlak” siyasi iktidarı kendi kendini sınırlandırmıştır. Dolayısıyla bu, bir çeşit “oto-limitasyon” belgesi niteliğinde olup, Batı’daki gibi aşağıdan (yönetilenlerden) yukarıya (siyasi iktidara) doğru gerçekleşen bir baskı sonucunda, halkın talepleri, mücadeleleri neticesinde ortaya çıkmış bir belge değildir. Padişah, otoritesini kendi tek taraflı iradesiyle sınırlamıştır. Nitekim Ferman’ın sonunda, bu hükümlere uymayanlar “Allah’ın lanetine uğrasın”³⁴ ifadesi genel bir ifade olup, padişahı da içine almış; doğal olarak böyle bir manevî müeyyide, Osmanlı padişahının hükümdarlık çerçevesini daraltmıştır. Bununla birlikte, padişahın kendisini kısıtlayan bu iradeye aykırı davranması durumunda herhangi bir kurumsal yaptırımın var olmadığı da gözden kaçırılmamalıdır.³⁵

³⁰ Hayati Hazır, “Tanzimat Fermanı’nın Anayasa Hukuku Açısından Tahlili”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı, Ankara, 1991, s. 227; B.Tanör, “Anayasal Gelişmelere...”, s.15; Halil İnalçık, “Sened-i İttifak ve Gülhane Hattı Hümayûnu”, **Bellekten**, XXVIII/112, TTK Basımevi, (Ankara, 1964), s.619.

³¹ T.Bora-M.Gültekingil, “Tanzimat Fermanı”, s. 450.

³² H.Hazır, “Tanzimat Fermanı’nın...”, s. 227; B.Tanör, “Anayasal Gelişmelere...”,s. 15; H.İnalçık, “Sened-i İttifak...”, s.619.

³³ Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu-Gülnehal Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, Savaş Yayınevi, Ankara, 1996, s.273.

³⁴ “*Hemen Rabbimiz Taâlâ Hazretleri cümlemizi muvaffak buyursun ve bu kavânin-i müessisenin hilâfına hareket edenler, Allahü Taâlâ Hazretleri’nin lânetine mazhar olsunlar ve ilelebed felah bulmasınlar, Amin*”. T.Bora-M.Gültekingil, “Tanzimat Fermanı”, s. 451.

³⁵ Ahmet Mumcu, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, Savaş Yayınları, Ankara, 1994, s.158; Mustafa Erdoğan, **Modern Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1997, s. 24.

Ancak her şeye rağmen, Osmanlı “mutlak” siyasi iktidarının “vaat” ederek bile olsa, egemenliğini kullanırken kanunlara uyacağını belirtmesi, Osmanlı Devleti’nde “hukukî otorite”ye doğru gidişin önemli parametrelerinden biri olarak kabul edilmelidir. Ayrıca siyasi iktidarın kendi koyduğu kurallara uyacağını ilan etmesi önemli bir meşruiyet söylemidir.

Tanzimat Fermanı, Osmanlı-Türk egemenlik anlayışında ve Türk Anayasa Hukuku’nun gelişiminde önemli bir gelişmedir. Bilindiği gibi, Osmanlı siyasi iktidarına ilk kez sınırlama getirdiği öne sürülen Sened-i İttifak’ta padişah yalnız Anadolu ve Rumeli âyânının can ve mal güvenliğini garanti altına aldığını kabul etmiştir. Kaldı ki Senet’e az sayıda âyan imza atmış ve kısa süre sonra da Senet II. Mahmud tarafından geçersiz kılınmıştır. Oysa Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile padişah, bütün tebaanın sadece can ve mal güvenliğini değil, çok daha çeşitli haklarına dokunmayacağını ve egemenliğin kullanılmasında kanunlara uyacağını vaat etmiştir. Dolayısıyla, Gülhane Hattı’nda - âyânlar gibi- egemenliğe kısmen de olsa ortak güçler söz konusu olmamış; yalnızca siyasi iktidarın mutlak egemenliği yönetilenler lehine bazı konularda sınırlandırılmak istenmiştir.³⁶

1839’da ilan olunan fermanla başlayan Tanzimat Dönemindeki (1839-1876) en önemli gelişme, “meşveret” prensibinin kurumlaşmasıdır. Tanzimat dönemi, merkezde ve taşralarda “Muhassıllık Meclislerinin³⁷” ve çeşitli ihtisas kurullarının, mahkeme divanlarının teşekkülüne sahne olmuştur. Özellikle, bu dönemde kurulan taşra meclisleri ileride siyasî hayatta parlamenter sisteme geçişte önemli rol oynamışlardır.³⁸

³⁶ O.Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun...**, s.46; Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devletinde Egemenlik Kavramının Gelişimi”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SÜHFD)**, VII/1,2, S.Ü.Yayınları, (Konya, 1999), s. 150.

³⁷ Osmanlı İmparatorluğu’nda halkın yönetime katılması süreci Tanzimat döneminde oluşturulan Muhassıllık Meclisleri ile başlamıştır. Bu meclisler Tanzimat döneminde yapılacak reformlar için ihtiyaç duyulan parayı sağlayabilmek ve vergi toplama işlerini düzene koyabilmek amacıyla oluşturulmuştur. Meclisin görevi; toplanacak vergileri saptamak ve bunların düzenli toplanmasına yardımcı olmaktır. Muhassıllık Meclisi’ne aday olabilmek için kişinin bulunduğu yöre halkından, yöre halkının akıllı, namuslu, seçkinlerinden olması, ülke sorunlarını bilmesi ve devlet işlerinden anlaması gerekiyordu. Köylerin birer seçim ünitesi olarak kabul edildiği bu sistemde her köy kura ile 5 kişiyi seçip kazaya göndermiş; bunlar kazada toplanarak, kazanın büyüklüğüne göre buradan seçilenlerle birleşip önceden adaylıklarını koymuş olanlardan istediği kişiyi meclis üyesi olarak seçmiştir. Açık oy, açık tasnif olarak adlandıracağımız bu sistem oldukça basitti. İhsan Güneş, “Osmanlı İmparatorluğunda Anayasa, Parlamento ve Demokrasi Anlayışı”, **Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, V/50, (Ankara, 2009), s.912.

³⁸ İlber Ortaylı, “Tanzimat Devri ve Sonrası İdârî Teşkilât”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi (Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu’nun 700. Yılı Armağanı) I**, (Edit): Ekmeleddin İhsanoğlu, Feza Gazetecilik, İstanbul, 1999, s.283.

Osmanlı siyasi iktidarı ile ilgili olarak, Tanzimat Dönemi'nde Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan sonra diğer bir önemli belge de "İslahat Fermanı"dır. 1856'da ilan edilen ve üzerinde Avrupa baskısının daha çok hissedildiği bu belge, Tanzimat Fermanı ile ileri sürülen vaatleri tekrarlamakla birlikte, daha çok gayrimüslim Osmanlı vatandaşlarının (zimmîler) lehine düzenlemeler içeren bir hukuk metnidir.³⁹

İslahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın tüm tebaayı içeren can, mal, ırz ve namus dokunulmazlıklarına ilişkin getirdiği hükümleri biraz daha pekiştirmekle birlikte, bütünüyle gayrimüslim tebaanın dinî, hukukî ve sosyal statüsünü esas alan ve bu yönde iyileştirmeler getiren bir belge olmuştur. Ayrıca söz konusu Ferman'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndaki gibi şeriat'e herhangi bir atıf bulunmamış; klasik İslam hukukunun zimmîlere (gayrimüslim İslam devleti vatandaşı) tanıdığı hukuki statünün dışına çıkıldığı gibi, o döneme kadar siyasî iktidarın öngördüğü sosyal statünün de ötesine geçilmiştir.⁴⁰

Tanzimat Döneminde 1840'ta kurulan meclisler, taşradaki işlerin yürütülmesinde ve taşranın düzeninde önemli rol oynamışlardır. Memleket meclisleri, "*küçük meclis*", eyaletlerde "*büyük meclis*" adı altında çalışan meclisler 1849'a kadar varlıklarını devam ettirmiştir. Bu meclislere Müslümanlar ve Hristiyanlar birlikte katılmışlardır.⁴¹ 1864 yılında Vilâyet Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesiyle "idâre meclisleri" oluşturulmuş; vilâyet, kaza ve sancaklarda Müslüman ve gayrimüslimler, ilk kez aynı anda idareye katılma hakkını elde etmişlerdir.⁴² III. Selim Dönemindeki Meclis-i Meşveret'le başlayan ve modern demokrasilerin katılma organı olan meclisler marifetiyle yönetime katılma hadisesi, bu şekilde vilâyet, kaza ve sancakların yönetimine katılma şeklinde ortaya konulmuştur. Bu dönem, siyasî katılma sürecini açan ilk adım veya I. ve II. Meşrutiyet Dönemlerini hazırlayan bir merhale olarak değerlendirilmiştir.⁴³

Tanzimat Dönemi'nde ilan edilen iki önemli ferman ile Osmanlı siyasi sisteminde ve egemenlik kavramı içerisinde meşruluk tanımı değişmeye yüz tutmuş, yöneten-yönetilen ya da tebaa-hükümdar ilişkileri artık dinsel ve geleneksel olmayan yazılı

³⁹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s.210.

⁴⁰ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VI**, Ankara, TTK Basımevi, 1988; Gül Bülbül, "İslahat Fermanını Hazırlayan Sebepler ve İslahat Fermanı", **SÜHFD, II/7**, S.Ü. Yayınları, (Konya, 1989), s.158; Ferman'ın orijinal metni için bkz. T.Bora-M.Gültekingil, "İslahat Fermanı", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce I- Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 451-454.

⁴¹ Yücel Özkaya, (1994), "Tanzimat'ın Siyasî Yönden Meşrutiyete Etkileri ve Cemiyet-i İslâmiye Başkan Vekili Muhiddin Efendi'nin Meşrutiyet Hakkındaki Düşünceleri", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu (31 Ekim-3 Kasım 1989)**, TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.303.

⁴² Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi V**, s.1912; İ.Ortaylı, "Tanzimat Devri...", s.308-309.

⁴³ Fatma Ürekli, "Osmanlı Devleti"nde Tanzimat'tan Sonra Parlamento Denemeleri", **Türk Tarihi Meclis Geleneği Paneli**, Manas Üniversitesi, 24 Nisan 2001, s.6.

<http://yordam.münis.kg/ekitap/pdf/Manasdergi/sbd/sbd2/sbd-2-25.pdf>. E.T.: 26.09.2011

kurallara da bağlanmaya başlamıştır. Bu değişimin özünde, yönetilenlerin, “vatandaş olma” ve “temsil” kavramlarıyla yakınlaşması yatmış; artık siyasi iktidar, kurumsal ve teorik anlamda olmasa da; en azından yerel çerçevede yetkilerini “yönettikleri” ile paylaşmaya başlamıştır. Üstelik bu ilişkilerde “din ayrımı” ortadan kalkmış, Müslüman ve gayrimüslim aynı siyasi yapı içerisinde “eşit” olarak temsil hakkını kullanır olmuştur. Aslında bu durum, üstü kapalı bir laikleşme sürecinin başlangıcı olarak da değerlendirilebilir. Yönetim anlayışında geçmişe göre daha açık bir yapı kurulmaya çalışılmış; yönetilenler ve özellikle gayrimüslim tebaa, siyasi gelişmelerden payına düşeni alma konusunda ilk kez süje olduğunu hissetmeye başlamıştır. Meydana gelen zihniyet değişikliği, kendi başına toplumsal ve siyasi bir değer olarak “birey”in doğumuna işaret etmiştir. Bu durum, Tanzimat ile ivme ve kimlik kazanan modernleşme çabalarının önemli siyasi sonuçlarından biridir.⁴⁴

Tanzimat Döneminin siyasal düzeyde dikkati çeken diğer bir önemli sonucu, Tanzimat ile birlikte sarayın karşısına yeni bir siyasal güç olarak, bir Tanzimat bürokrasisinin oluşmasıdır. Bunun dışında Tanzimat; kişisel hürriyet, kişi dokunulmazlığı ve kişi güvenliği alanlarında da olumlu ve pratik ilerlemeler sağlamıştır. Bu süreçte; toplumsal ve politik kurumlarda köklü bir değişiklik yaşanmasa da, anlayışlar yani zihniyet düzeyinde, “yasallık, eşitlik ve meşrutiye fikirlerinin kökleşmesi” gibi önemli ilerlemeler elde edilmiştir.⁴⁵

Tanzimat’ın kurumsal desteklerden yoksun kalması ise, onun başarısızlıklarının başlıca nedenidir. Tanzimatçıların bir siyasi partiye ya da kitle tabanına dayanmamaları, reformlarını yürütecek temsili bir organ olmaması, dış müdahaleler ve bunlara bağlı olarak oluşan iç klikler ile bunlar arasındaki hesaplaşmalar, reformlar yönünde ilerlenmesini güçleştirmiştir.⁴⁶

Gerek imparatorluğun örgütlenme yapısının değiştirilmesine, gerek otokrasinin sınırlandırılmasına yönelik girişimler, belli alanlarda bazı iyileştirmeler sağlamışsa da, bu kapsamda yapılan çalışmalar, siyasal sistemin dayanaklarını oluşturan yapılarda ve kurumlarda esaslı değişikliklere gidilmeksizin sadece toplumsal yapıyı yeniden düzenlemeyi amaçladıklarından, bunları kapsamlı sonuçlar getiren köklü modernleşme

⁴⁴ Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, “Tanzimat: Modernleşme Arayışı ve Siyasal Değişme”, **Türk Siyasal Yaşamının Gelişimi**, Beta Yayınları, İstanbul, 1986, s.9 vd.

⁴⁵ B.Tanör, “Anayasal Gelişmelere...”, s.16.

⁴⁶ <http://turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s18/kodaman.pdf> E.T.: 04.09.2014

çabaları olarak nitelendirmekten çok, daha dar kapsamda birer reform hareketi olarak değerlendirilmiştir.⁴⁷

Ülkenin içinde bulunduğu şartlar Osmanlı rejimine muhalif düşüncelerin gelişmesine neden olmuştur. Hariciye Nezareti'nin "Tercüme Odası"ndan ve Tanzimat Döneminde kurulan laik okullardan yetişen, Avrupa'da ve özellikle Fransa'da bulunmuş genç, modernist aydın grupları bu dönemde oluşmaya başlamıştır. Bu gruplar içerisinde en tipik olanları 1860'larda seslerini duyurmaya başlayan Şinasi ve Namık Kemal'in başını çektiği çevreler olmuştur. Fransa'da eğitim görmüş olan Şinasi, 1862'de kendi gazetesi "*Tasvir-i Efkâr*"ı çıkarmaya başlamış; ancak siyasi baskılar nedeniyle 1865'te ülkeyi terk ederek Paris'e gitmek zorunda kalmıştır. Şinasi'nin ardından gazeteyi devralan Namık Kemal, gazeteyi daha radikal bir hale getirmiştir. İleride "Genç Osmanlılar" ya da "Yeni Osmanlılar"⁴⁸ olarak adlandırılacak olan Namık Kemal ve arkadaşları Avrupa'da egemen olan liberal anayasacılık fikirlerinden etkilenen, dindar Osmanlı vatanseverleridir. Bu gençler, anayasal monarşiden yana olmakla birlikte, İslamî geleneği göz ardı ettikleri için reformcu Âli ve Fuad Paşaların politikalarını eleştirmişlerdir. Ayrıca, Tanzimat rejimini geleneksel denetim ve denge mekanizmalarını yok etmiş, bürokratik bir istibdat/baskı rejimi olarak değerlendirmişlerdir⁴⁹. Bu düşünceler içerisinde Namık Kemal ve arkadaşları 1865 yılında, Mehmet Bey'in liderliğinde, anayasal parlamenter bir yönetim biçimini amaçlayan "İttifak-ı Hamiyet" (Vatanseverler Birliği) adında gizli bir örgüt kurmuşlardır.⁵⁰

İttifak-ı Hamiyet örgütüne göre çözüm; imparatorluğa temsili, anayasal ve parlamenter bir yönetim anlayışının yerleştirilmesinde ve böylece Müslim ya da gayrimüslim bütün Osmanlı tebaasına tam bir vatandaşlık ve devlete bağlılık duygusunun aşılmasındadır. Bu iş yapılırken, elbette ki Avrupa'nın liberal devletleri örnek

⁴⁷ Walter F.Weiker, "Osmanlı Bürokrasisi: Modernleşme ve Reform", **Amme İdaresi Dergisi**, Çev. Semay Büyükdavras-Erkan Oyal, VI/1, (Mart 1973, Ankara), s.111.

⁴⁸ "Genç Osmanlılar" hareketi hakkında geniş bilgi için bkz. Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğusu** (Çev. Mümtaz'er Türköne/Fahri Unan/İrfan Erdoğan), İletişim Yayınevi, İstanbul, 2004; Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004; Şerif Mardin, "XIX. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti", **Türk Modernleşmesi Makaleler 4** (Derleyenler: Mümtaz'er Türköne/Tuncay Önder), İletişim Kitabevi, İstanbul, 1995; Sina Akşin, **Jöntürkler İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998, s. 22 vd.

⁴⁹ Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev.Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.104; M.Erdoğan, **Modern Türkiye'de...**, s.27-28.

⁵⁰ Ş.Mardin, **Yeni Osmanlı...**, s.29; E.J.Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin...**, s.105; İttifak-ı Hamiyet örgütü, altı genç Osmanlı aydını tarafından kurulmuştur. Bunlar, Paris'te eğitim görmüş, "meşrutiyet" ve "halkın temsili" fikirlerini benimseyerek yurda dönerek "Tercüme Odası"nda görev almış olan Mehmet Bey, yine Tercüme Odası'ndan Nuri Bey ve Reşat Bey, Namık Kemal, çok iyi bir eğitim görmüş, Batı ve Doğu kültürünü çok iyi tanıyan Ayetullah Bey ile "Mir'ât" gazetesinin sahibi Refik Bey'dir. Ş.Mardin, **Yeni Osmanlı...**, s. 19-20.

alınacaktır. Ancak bunun için aynı zamanda “halk egemenliği”ni tanıyan şeriat ilkelerine yeniden ve sıkı bir şekilde dönüş gerekmektedir.⁵¹

Örgüt üyelerinin çeşitli vilayetlere sürgün edilmesinden sonra, aynı isimler İstanbul’da bir araya gelerek Ziya Bey’in liderliğinde “Yeni Osmanlı Cemiyeti”ni kurmuşlardır. Cemiyetin temel amacı, “Osmanlı İmparatorluğu’nda bir parlamentonun kurulmasını sağlamak, böylelikle kuvvetler ayrılığını gerçekleştirmek; bu çerçevede yürütme görevini padişahın değil, Babîâli üst bürokrasisinin üstlenmesini” sağlamak olmuştur.⁵²

Hareketin önemli özelliklerinden birisi basın yoluyla mücadele yöntemini benimsemiş olmasıdır. Türk aydın sınıfından organize bir grup, ilk kez Osmanlı yönetimini açıkça ve sert bir şekilde tenkit ederek seslerini duyurmak için kitle iletişim araçlarını kullanmıştır.⁵³ Ali Suavi, Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Agâh Efendi gibi isimler, Avrupa ve İstanbul’da çıkardıkları “*Hürriyet*”, *Muhbir*”, “*Ulum*” ve “*İbret*” gibi gazetelerde insan hakları, eşitlik, hürriyet, adalet, vatan sevgisi, meşrutiyet, meclis sistemi, anayasal sistem vs. gibi konuları işlemişlerdir.⁵⁴

“Yeni Osmanlılar” hareketinin fikrî temellerini, geleneksel İslâmî entelektüel miras ile Fransız İhtilali kaynaklı düşünce akımları oluşturmuştur.⁵⁵ Yeni Osmanlılar, XIX. yüzyıl Osmanlı düşünce sistemine bir hareketlilik kazandırmalarının yanı sıra, tek düze veya rafine bir fikir hareketi olarak da kalmamıştır. Gerek 1789 İnkılâbı kaynaklı hürriyet, eşitlik, milliyetçilik ve demokrasi gibi kavramların bu grup mensupları üzerindeki izdüşümü, gerek imparatorluğun içinde bulunduğu iç ve dış olumsuz koşullar, gerekse geleneksel İslâmî entelektüel mirasın etkileri, hareketi yeni ideolojik açılımlara yöneltmiştir. Söz konusu açılımlar, etkileri günümüze kadar ulaşmış bulunan

⁵¹ E.J.Zurcher, **Modernleşen Türkiye’nin...**, s.105; Nitekim Namık Kemal’e göre, örneğin yeni bir halifenin cülusunda (tahta oturma) İslam cemaatinin liderleri tarafından yapılan geleneksel “biat” uygulaması, sadakat yemini sırasında halk ve hükümdar arasındaki toplumsal bir sözleşmenin onaylanması olmalıdır. Namık Kemal’in fikirleri için bkz., Cemil Koçak, “Namık Kemal”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.I Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 244-249.

⁵² Ş.Mardin, **Jön Türklerin...**, s.31.

⁵³ Ş.Mardin, **Yeni Osmanlı...**, s. 14, 54-64. Meşrutiyet ilanı öncesinde ve hemen sonrasında basın yoluyla yapılan tartışmalara ilişkin bkz. Yusuf Tekin, “Osmanlı’da Demokrasi Tartışmalarının Miladı Olarak Meşrutiyet Öncesi Tartışma Platformu”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, LV/3, (Ankara, 2000), sayfa 145-173.

⁵⁴ Durdu Mehmet BURAK, “Osmanlı Devleti’nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri”, **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, XIV, (Ankara, 2004), s.293

⁵⁵ Ş.Mardin, **Yeni Osmanlı...**, s. 95 vd.

Osmanlıcılık⁵⁶, İslamcılık⁵⁷, Türkçülük⁵⁸ ve Batıcılık⁵⁹ biçiminde ideolojik çerçeveye bürünmüş fikir akımlarıdır.⁶⁰

Tanzimat'ın ilanıyla özellikle Osmanlıcılık fikri çerçevesinde hareket edecek olan gençlerin lideri durumunda olan Mithat Paşa ve çevresi, akli muvazenesizliği yüzünden hal'ini kararlaştırdıkları V.Murat'ın yerine geçirecekleri II. Abdülhamit'den, tahta geçme karşılığında, imparatorluğu modern bir anayasaya kavuşturma sözünü almışlardır. Böylece devlet kudretini temsil eden süjenin, tek taraflı siyasî kararı ile ilân edilen Gülhane Hattından farklı olarak, adına resmen «Kanûn-ı Esâsî» denen Osmanlı İmparatorluğunun ilk somut anayasası hazırlanıp işleme konmuştur. Bir kanun hüviyet ve vasfını taşımasına rağmen, yine padişahın muvafakat ve tasvibiyle 23 Aralık 1876'da

⁵⁶ Çalışmamızın ana sahasını doğrudan oluşturmadığından, mevzu bahis fikir akımlarına dipnotlarda kısaca değinilecektir. Bu doğrultuda, Osmanlıcılık; İmparatorluk içerisinde yasayan farklı dinsel ve etnik grupları tek bir “Osmanlı milleti” olarak kabul eden ve bu unsurları ortak imparatorluk ideali çerçevesinde birleştirme yaklaşımı olarak tanımlanabilir. Şükrü Hanioglu, “Osmanlıcılık”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi V**, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 1389.

⁵⁷ İslamcılarının fikirlerinin odak noktası, Osmanlıların Tanzimat'la birlikte kültür benliklerini kaybetmeye başladıkları iddiasıdır. Bunun karşısına geçmekte en uygun yol, Tanzimat'ın gizli olarak inkâr ettiği “Şeriat'ın değerleri”ni tekrar Osmanlı toplumuna getirmektir. Ş.Mardin, “XIX. Yüzyılda Düşünce...”, s. 91-92. İslamcılığın, XIX. Yüzyılın sonlarında siyasî bir program niteliğinde, dağılan Osmanlı coğrafyasını bir arada tutabilmek ve özellikle İngiliz yayılcılığına karşı en azından Müslüman tebaa ve diğer Müslüman ülkelerde bir direniş bilinci yaratabilmek amacıyla vücut bulduğunu söylemek mümkündür. Ahmet Turan Alkan, “Türkiye’de Sağ Gelenek’in Kısa Tarihi”, **Türkiye Günlüğü**, (51), Cedit Yayınları, Ankara, 1998, s.26.

⁵⁸ Türkçülük, son dönem Osmanlı tarihinde siyasî bir temele oturmadan önce, diğer akımlarda benzerine rastlanmayan bir biçimde ilhamını bilimsel çalışmalardan almıştır. Türklük ve Türkçülük bilinci, ilk ilhamını bu çalışmalara borçlu olmakla birlikte, Türkçülüğü bir fikir akımı olarak ortaya çıkaran itici güç, kuşkusuz Osmanlı Devleti'nin XIX. Yüzyıl sonlarındaki sosyal ve siyasî şartlarıdır. Türkçülük akımının Osmanlı entelektüel çevrelerinde gelişmesinde, Fransız İhtilal'ının yaydığı milliyetçi fikirlerin de etkileri göz ardı edilemez. Milliyetçilik fikirleri Osmanlı bünyesinde iki bakımdan etkili olmuştur: Gayrimüslim tebaa, Türkler ve Türk olmayan Müslüman tebaa, milliyet fikrinin vaat ettiği bağımsızlık ve milli devlet fikrini gittikçe artan bir sempatiyle besleyip, uygun zamanlarda politika haline getirmişlerdir. Bayram Kodaman, “Osmanlı Siyasi Tarihi (1876-1920)”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi XII**, Çağ Yayınları, İstanbul, 1989, s. 62.

⁵⁹ Tanzimat'tan sonra devleti kurtarmak ve modernleştirmek yolunda ortaya çıkan fikir akımlarından biri de “Batıcılık” eski deyişle “Garpcılık”tır. Batıcıların belli başlı tezlerini kısaca şu şekilde sıralamak mümkündür: 1. Batlaşmak, yani Batı devletlerine benzer bir hale gelmek kaçınılmazdır. 2. İmparatorluğun gelişmesine ve ilerlemesine din, tek başına bir engel değildir. Fakat İslamiyet'in yanlış yorumlanması ve bir dizi batıl itikatların gelişmesi kalkınmaya engel olmaktadır. 3. Özel teşebbüsün desteklenmesi gerekmektedir. 4. Batıcılar "İttihad-ı Anâsır" yani Osmanlı birliğine taraftardır. Bu anlamda Tanzimat ve Tanzimatçılığı savunmaktadırlar. N.Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, s.376-380. Bu görüşlerin yanı sıra Batıcılar o dönem için radikal diyebileceğimiz fikirleri de savunmaktadırlar. Bunların arasında padişahın tek eşi olması, fes'in atılarak şapkanın benimsenmesi, kadınların diledikleri tarzda giyinmelerine ve dolaşmalarına izin verilmesi, mevcut alfabenin atılarak Latin harflerinin kabul edilmesi, okuyuculuk, üfürükçülük, falcılık vb. davranışların yasaklanması, medreselerin kapatılarak batı kolejleri tipinde okulların açılması, birer tembellik yuvası olan tekke ve zaviyelerin kapatılması gibi. Sina Akşin, “Düşünce ve Bilim Tarihi (1839-1908)”, **Türkiye Tarihi III**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 359.

⁶⁰ Çetinkaya bu taksimi, siyasal yönü ağır basan bir sınıflandırma olarak görmekte olup, devrin felsefi cereyanlarının, (daha önceki sınıflandırmalardan farklı olarak) şu başlıklar altında ele almıştır: Pozitivistler; Materyalistler; Anti-Materyalistler/Spiritüalistler. Bu felsefik tartışma için bkz. Bayram Ali Çetinkaya, “Modern Türkiye'nin Felsefi Kökenleri”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fak.Dergisi**, VI/2, (Sivas, 2002), s.65-91.

yürürlüğe giren Kanûn-ı Esâsî'nin ilânı hâdisesi; Türk siyasî ve hukukî literatüründe «Birinci Meşrutiyet» terimiyle ifade edilmiştir.⁶¹

Kanûn-ı Esâsî, üyeleri padişah tarafından seçilip atanan 28 kişilik komisyon⁶² tarafından hazırlanmıştır.⁶³ Cemiyet-i Mahsusa adındaki bu kurulun, daha önceden hazırlanmış birtakım taslaklardan da yararlanarak oluşturduğu tasarı, Mithat Paşa başkanlığındaki Bakanlar Kurulu tarafından bazı noktalardan değişikliğe tabi tutulduktan sonra, padişah tarafından kabul ve ilan edilmiştir.⁶⁴

1876 Kanûn-ı Esâsî'si, iki meclisten teşekkül eden bir parlamento kurulmasını öngörmüştür. Biri, seçilmiş temsilcilerden oluşan Meclis-i Mebûsan; ikincisi, üyelerinin sayısı mebusların sayısının üçte birini aşmamak üzere padişah tarafından atanan Meclis-i Ayan'dır. Anayasaya göre, iki meclise birden aza olunamaz ve iki mecliste de üyelerin yarısından bir fazlası bulunmadıkça oturum açılmaz; padişah, Umumî Meclisi zamanından önce açıp kapayabilir; açılıştan, geçen yılın ve gelecek yılın faaliyetlerine dair bir nutuk söyler, Umumî Meclis üyeliğine seçilenler veya tayin edilenler yemin ederlerdi.⁶⁵

Bir kurucu meclis ya da parlamento tarafından hazırlanmayan, padişahın tek taraflı bir işleminden doğmuş olan 1876 metni, bir ferman anayasadır. Ayanın ağzından çıkmışçasına kaleme alınan Sened-i İttifak'tan ve padişah adına kaleme alınan Tanzimat Fermanı'ndan farklı olarak Kanûn-ı Esâsî, kişisel olmayan bir dille, yasa ve hukuk diliyle kaleme alınmıştır.⁶⁶ Metin, bir anayasaya özgü bölümlerden ve maddelerden

⁶¹ Y.Abadan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda..." , s.16.

⁶² Kanûn-ı Esâsîyi hazırlayan komisyonun başında Mithat Paşa bulunuyordu. Diğerleri de, o zamanki nazırlar ve bir kısım ileri gelen memurlardı. Durmuş Yılmaz, **Osmanlı'nın Son Yüzyılı**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2001, s.155.

⁶³ Tarık Zafer Tunaya, "1876 Kanûn-ı Esâsîsi ve Türkiye'de Anayasa Geleneği", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.27-28

⁶⁴ B.Tanör, **Osmanlı-Türk...**, s.111

⁶⁵ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, TTK Basımevi, Ankara, 2007, s.244.

⁶⁶ Kanûn-ı Esâsî, öngördüğü düzenlemelerle hükümdarın yetkilerine bir sınırlama getiremeyişi bakımından "Sened-i İttifak'tan bile fiilen daha güçsüz bir belge olarak yorumlanabilir. Özellikle ünlü 113. madde Anayasa'nın getirdiği bütün hak ve hürriyetlerin değerini bir anda ortadan kaldırmış ve onları geçici bir makyaj seviyesine indirmiştir. Söz konusu madde henüz "Encümen'de tartışılırken Namık Kemal'in söylediği şu cümle, günümüzde bile 113. maddenin en iyi kritiğidir: *Bu madde değil Kanûn-ı Esâsî'yi Tanzimat'ı bile ihlâl etmektedir*". Bkz. Mustafa Çalık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Anayasa Fikrinin Doğuşu ve Meşrutiyet Anayasalarında Siyasi Hürriyetler", **Türkiye Günlüğü**, (51), (Ankara, 1998), s.64; Kanûn-ı Esâsî'nin tartışılan 113.maddesi şu şekildedir: *"Mülkün bir cihetinde ihtilal zuhur edeceğini müeyyid âsar ve emârât görüldüğü halde Hükümeti seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten (idarei örfiye) ilanına hakkı vardır. (İdarei örfiye) kavânin venizâmâtı mülkiyenin muvakkaten tatilinden ibaret olup (idarei örfiye) tahtından bulunan mahallin sureti idaresi nizâmı mahsus ile tayin olunacaktır. Hükümetin emniyetini ihlal ettikleri idarei zabitanın tahkikatı mevsukası üzerine sabit olanların memaliki mahrûsâi sâhânedan ihraç ve teb'id etmek münhasıran Zâtı Hazreti Padişahı'nın yedi iktidarındadır"* Müjdat Şakar, **1982 Anayasası ve Önceki Anayasalar**, Beta Yayınevi, İstanbul, 1990, s.299.

oluşmaktadır. Kanûn-ı Esâsî, devletin monarşik yapısını korumaktadır. 1876 Anayasası'nın 3.maddesine göre, Devlet-i Osmaniye'de saltanat hakkı, Osmanoğulları soyuna ait olup, bunların bütün hakları umumun kefaleti altındadır.⁶⁷ Bu monarşik devlet aynı zamanda teokratik karakterlidir; devletin dini İslam'dır; padişah aynı zamanda halife olup, şeriat kurallarını uygulatır; Şeyhülislam'ın devlet örgütünde özel bir yeri vardır; yasalar din kurallarına aykırı olamaz.⁶⁸

Kanûn-ı Esâsî ile anayasalı ya da meşruti monarşi düzenine geçildiği halde, padişahın yetkileri son derece geniştir. Sadrazamı, vekilleri ve Şeyhülislamı o seçer ve atar; iki meclisli olan yasama organından Heyet-i Ayan kanadının üyeleri doğrudan padişah tarafından seçilirler; bakanlar kurulu üzerinde padişahın mutlak etkisi olduğu gibi, bakanlar da meclise değil padişaha karşı sorumludur. Ayrıca yasaların yapılmasında son söz hakkının yine padişaha ait olduğu dikkat çekmektedir. Üstelik padişahın, Heyet-i Mebusan'ı feshetme yetkisi de vardır ve bu yetkinin kullanılması oldukça basit koşulların gerçekleşmesine bağlanmıştır.⁶⁹

İlk Mebuslar Meclisinin seçimi için, geçici bir usul olarak, vilâyet meclisleri üyelerinin seçiminde kullanılan usule başvurulmuştur. Seçim yöntemi 28 Ekim 1876 tarihli bir irade ile sınırlı oy hakkı ve iki dereceli seçim esası üzerine tespit edilmiş; ilk seçimler bu sisteme göre yapılmıştır.⁷⁰ Mebus seçimi için ülke, sancak esasına göre yirmi dokuz bölgeye ayrılmış ve 50.000 erkek nüfus için bir milletvekilliği tespit edilmiştir.⁷¹ (1923'te bu sayı 20.000'e indirilmiştir). Meclis-i Ayan üyeleri ömür boyu görev yapmak üzere, padişah tarafından atanmış; Meclis-i Mebusan üyelerinin ise 4 yıllık bir süre için seçimle belirlenmesi öngörülmüştür.⁷² Bu ilk seçimlerde kadınlar oy verme hakkına sahip

⁶⁷ B.Tanör, **Osmanlı-Türk ...**, s. 135.

⁶⁸ O.Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun...**, s. 57.

⁶⁹ B.Tanör, "Anayasal Gelişmelere...", s. 19.

⁷⁰ Kanûn-ı Esâsî gereğince Parlatentonun toplanması gerekiyordu, ancak bir seçim kanunu hazırlanamadığından –yalnızca ilk dönemin birinci yılına özgü olmak üzere- bir geçici Talimat (Talimat-ı Muvakkate) hazırlanmış ve 28 Ekim 1876'da yürürlüğe konmuştur. Erol Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, TESAV Yayınları, Ankara, 2003, s.25. Aslında bu bir seçim yasası olmaktan ziyade, geçici yönetmelik biçiminde yapılmış bir tamimdir. Siyasi sebeplerle hemen toplanması istenen Meclis-i Mebusan üyelerinin seçimi, Talimat-ı Muvakkate ile yapılır. Seçim yasası, miladı olarak 28 Ekim 1876'da, anayasadan önce yürürlüğe girdiği için, içerdiği hükümlerden bazıları anayasanın getirdiği hükümlerden farklılık gösterir. Bu sefere mahsus mebusları, İstanbul'daki iki dereceli seçim hariç, diğer vilayetlerde Vilayet Meclisleri seçecektir. "Meclis-i Mebusan Azasının Suret-i İntihab ve Tayinine Dair Talimat-ı Muvakkate", **Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Seçim Mevzuatı**, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1949, s.3; İlk devre seçimleri bu talimat gereğince yapılmış ve 19 Mart 1877'de toplanan meclis, 28 Haziran 1877'de görevini tamamlayarak dağılmıştır. Meclis-i Mebusan'ın ikinci devresine ilişkin seçimler yine 1877 yılında yapılmış, bu seçimler sonucunda oluşan Meclis 13 Aralık 1877 toplanarak 14 Şubat 1878'e kadar görevini sürdürmüştür. E.Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze...**, s.83.

⁷¹ E.Z.Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, s.230-232,237.

⁷² E.Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze...**,s.9

bulunmadıkları gibi, seçmen olabilmek için de belli bir servete sahip olmak şartı aranmıştır. Ayrıca seçmenler, mebusları doğrudan doğruya kendileri seçmemişler, mebusları seçecek olan ikinci seçmenleri seçmişlerdir. Pek çok yerde ise bu seçim bile yapılamamış; özellikle taşrada vaktiyle idare meclisi üyeliklerine seçilmiş olanlar “ikinci seçmen” sayılmışlardır. Görüldüğü gibi, ilk parlamentonun oluşturulmasında uygulanan sistem, Osmanlı varlıklı sınıflarının siyasal temsiline olanak sağlamış; halk sınıflarını büyük çapta bunun dışında tutmuştur. Ülkede henüz siyasal partiler olmadığından, adaylıklar da kişisel hüviyet taşımıştır. Anayasanın açık hükmüne rağmen, seçilen parlamentonun dört yıl için değil, sadece bir yıl için seçilmiş sayılması da seçimlerin başka bir olumsuz özelliği olmuştur.⁷³

Seçimlerin dört yılda, gizli yapılması, otuz⁷⁴ yaşından küçükler ve Türkçe bilmeyenlerin aday olamaması; mebusların, başkanlık için parlamentoda üç aday gösterip padişahın bunlardan birini seçmesi, ancak meclis dağıldığı andan itibaren en geç altı ay içinde yeni seçimler yapılması kabul edilmiştir. Bu şartlarda yapılan seçimlerde, 56’sı Müslüman, 40’ı Hristiyan olmak üzere toplam 96 mebus seçilmiş ve padişah tarafından atanan 38 ayanın katılımıyla oluşan Umumî Meclis 20 Mart 1877’de, Dolmabahçe Sarayı’nda törenle açılmıştır. Sultan Abdülhamit, meclisin açılış nutkunda, ilk defa olarak toplanan Umumî Meclisi açmaktan duyduğu memnunluğu belirttikten sonra, devlet idaresinin esasının adalet olduğunu, Osmanlı tebaasının din ve mezhep hürriyetini altı yüzyıldan beri muhafaza etmiş olmasının bu sayede mümkün olduğunu vurgulamıştır.⁷⁵

Bu kapsamda yapılan seçimler sonucunda Meclis-i Mebusan’ı, toprak sahipleri, din adamları, devlet memurları ve çoğunlukla tacir olan azınlıklar oluşturmuştur. Mebusların Vilayet Meclisleri tarafından seçilmeleri çoğunlukla eşrafın meclise girmesini sağlamıştır. Üyeler mecliste çeşitli iç ve dış sorunlar hakkında tartışma ve eleştiriler yapmışlardır. Birinci dönemin savaş nedeniyle kapanması üzerine birkaç ay sonra yapılan seçimler sonucunda açılan meclisin ikinci döneminde, muhalefet daha da sertleşmiş olmasına rağmen mecliste yönetime karşı muhalefet konusunda belirgin ve ortak bir görüş etrafında toplanan bir gruplaşma görülmemiş, daha çok Müslüman olanlar

⁷³ Nitekim ilk Meclis-i Mebusan bir yasama yılı faaliyette bulunmuş sayıldıktan sonra dağılmış; ikinci yasama yılı için yeniden seçimler yapılmıştır. B.Tanör, “Anayasal Gelişmelere...”, s.20-21.

⁷⁴ Talimat-ı, Muvakkate; mebus sayısı, mebus seçilme yaşı, Meclisin çalışma süresi, seçme yeterliliği ve seçim yöntemi gibi konularda Kanûn-ı Esâfî ile çelişen hükümler içeriyordu. Anayasada 30 olarak belirlenen seçilme yaşı, Talimatta 25 olarak belirlenmiştir. Anayasada yer almadığı halde, mebus adaylarının hiçbir cinayetle ve siyasi suçla mahkûm olmaması ve az çok emlak sahibi bulunması koşulu getirilmiştir. E.Tuncer, **Osmanlı’dan Günümüze...**, s.26.

⁷⁵ E.Z.Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, s.232-233, 237, 255.

ve gayrimüslimler arasında bir ayrılma ve Müslümanların içinde de ilerici-tutucu şeklinde dağılımlar göze çarpmıştır.⁷⁶

Meclisin çalışmaları 28 Haziran 1877'ye kadar sürmüştür; bu süre içinde hükümet tarafından getirilen teklifler ile kanun tasarıları incelenerek karara bağlanmıştır. Bu tekliflerin önemlileri, Karadağ'ın toprak istekleri ve İstanbul Konferansı'nda büyük devletlerin temsilcileri tarafından tespit edilen esaslarla, Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açması hususundaki tebliğin incelenmesi olmuştur. Karadağ'ın istekleri ve İstanbul Konferansı'nın teklifi, mebusların çoğunluğunun oyu ile reddedilmiştir. Meclis İç Nizamnamesi, Vilâyetler Teşkilâtı Kanunu, İstanbul Belediyesi Kanunu, Vilâyetler Belediye Teşkilâtı Kanunu, Basın Kanunu, Sıkıyönetim Kanunu ve Bütçe Kanunu gibi kanun ve nizamlar çıkarılmıştır. Rusya'nın Osmanlı Devleti'nde Hristiyanlara zulüm yapılıyor bahanesiyle savaş açtığına dair tebliğ, 25 Nisan 1877'de okunduğu zaman, mecliste büyük bir heyecan meydana gelmiş; mebuslar nutuklarında, Rusya'nın bu harekette haksız ve mesnetsiz olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁷

Mebusların, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın kötü yönetildiği gerekçesiyle asker ve sivil yöneticileri eleştirmesi, nazırları yolsuzluklarla, padişahı ise pasif kaldığı yönündeki itham etmesi gibi sebeplerle, II. Abdülhamit'in Kanûn-ı Esâsî'nin 7. ve 35. maddelerini işletmesi sonucu, meclisin resmi olarak tehir edilmiş ama pratikte kapatılmış olmuştur. Anayasa, resmi olarak ilga edilmemiş ancak fiilen hükümsüz duruma düşmüştür.⁷⁸ Meclis, toplantı süresi içinde "İntihab-ı Mebusan Kanunu"nu çıkarmayı başarmıştır. Bu kanun –çeşitli değişiklikler yapılarak- 1908 yılından 1942 yılına kadar yapılan seçimlerde uygulanmıştır.⁷⁹

Birinci Meşrutiyet dönemindeki iki genel seçim de geçici düzenlemeler esas alınarak yapılmıştır. Meclis-i Mebusan'da 1877'de bir seçim yasası (İntihab-ı Mebusan Kanunu) kabul edilmiş, ancak II. Abdülhamit imzalamadığı için yürürlüğe girememiştir. II. Abdülhamit bu yasayı 1908'de, II. Meşrutiyet'te onaylamak zorunda kalmıştır. 1877 yılında yapılan bu yasa 1946'ya kadar, bazı değişikliklerle yürürlükte kalmıştır. (1942 tarihli kanun aslında, 1877 tarihli kanunun değişikliklerle meydana gelmiş halini toparlayan bir kanundur, yenilik içermez.) Bu seçim kanununa göre birinci seçmenlik,

⁷⁶ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984, s.236-237.

⁷⁷ E.Z.Karal, **Osmanlı Tarihi VIII**, s.235.

⁷⁸ B.Tanör, **Osmanlı-Türk**, s.123

⁷⁹ **Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar**, TBMM Kütüphane ve Dokümantasyon Yay., Ankara, 1982, s.67-70. Mehmet Ö.Alkan, "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri", **Anayasa Yargısı Dergisi** (23), Anayasa Mahkemesi Yayınları, (Ankara, 2006), s.142.

ikinci seçmenlik ve mebusluk şartları şöyle belirlenmiştir: Birinci seçmen olabilmek için (madde 8 ve 11) 25 yaşını ikmal etmek, hukuk-i medeniyeden sakıt olmamak, ecnebi olmamak veya ecnebilik iddia etmemek, iflas ile mahkûm olup da iade-i itibar etmek, mahcuriyete hükm olunub da fekk-i hacr edilmek gerekmektedir. İkinci seçmen olabilmek için (madde 22) birinci seçmenlik şartlarına ek olarak hizmetkârlıkta bulunmamak, suiahval ile müştehir olmamak, cünha ve cinayete mahkûm olmamak ve az çok vergi vermek gereklidir. Mebus olabilmek için ise (madde 17) ikinci seçmenlik şartlarına ek olarak (az çok vergi vermek hariç olmak üzere) 30 yaşını ikmal etmek ve Türkçe bilmek şartı aranmıştır.⁸⁰

II.Abdülhamit Dönemi, 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasıyla resmen başlamıştır.⁸¹ Böylelikle, Birinci Meşrutiyet rejimi, yerini yine padişahın mutlak otoritesine ve sınırsız yetkilerine bırakmıştır. II.Abdülhamit, otuz sene sadece sultan olarak değil, Zürcher'in ifadesiyle mutlak bir hükümdar olarak da hüküm sürmüştür.⁸²

II.Abdülhamit Döneminde yasama ve yürütme yetkileri padişahın tekeline geçerken, daha önce oluşturulan devlet organları da işlerliklerini yitirmişlerdir. II.Abdülhamit Döneminde yönetim mekanizması daha da yozlaşmış, devlet işlerinde rüşvet ve kayırcılık yaygın bir uygulama özelliği kazanmıştır. Öte yandan başta söz, düşünce, basın, toplanma, örgütlenme ve öğrenim hürriyeti olmak üzere anayasanın getirmiş olduğu tüm haklar ve hürriyetler askıya alınmış ve her türlü muhalefet, sansürle ya da baskı ile engellenmiştir.⁸³ Ayrıca Batıdaki fikir akımlarının bürokrasiye ulaşması önlenmeye çalışılmıştır. Gazetelerin ve dergilerin yayını sıklıkla yasaklanmış, bazen de bunlar tamamen kapatılmıştır. Sıkı bir sansür rejimi uygulanmış, geniş bir hafiyeye örgütü kurulmuştur. Bu önlemler bir ölçüde başarılı olmuş ve sivil bürokratların geniş bir kesimi sekülerizasyon süreci ve genel olarak siyasa yapımı konularında sindirilmişlerdir. Söz konusu bürokratlar, II.Abdülhamit'e karşı bir hareketin içinde olmamışlardır; aksine Mülkiye kökenli pek çok bürokrat, II.Abdülhamit'in siyasetini uygulamıştır.⁸⁴

⁸⁰ Mehmet Ö.Alkan, "Türkiye'de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri", **Anayasa Yargısı Dergisi** (23), Anayasa Mahkemesi Yayınları, (Ankara, 2006), s.141-142.

⁸¹ Birinci Meclis-i Mebusan'ın feshedilmesinde, II. Abdülhamit'in kişisel yönetim tutkusunun önemli bir rol oynadığı söylenebilir. E.Z.Karal, **Osmanlı Tarihi VII**, s.240.

⁸² E.J.Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin...**, s.117.

⁸³ Muzaffer Sencer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler", **Amme İdaresi Dergisi**, XVII/3, (Ankara, 1984), s.59, ss.46-71.

http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/54ca4a2f5e1b3f1_ek.pdf?dergi=Amme%20%DDdaresi%20Dergisi
E.T.: 04.04.2015.

⁸⁴ Metin Heper, "19.Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1982, s.256.

II.Abdülhamit'in şahsi yönetimi başladıktan sonra devlet politikası, Avrupa devletleri arasında bir denge politikasının uygulanması şeklini almıştır. İngiltere, Rusya'nın İskenderun Körfezine inme arzusunu ve Osmanlı Devleti'nin bu duruma engel olamayacağını görerek 1878'de Kıbrıs'ı kendi kontrolü altına almış; 1882'de, Süveyş Kanalı'na sahip olmak için Mısır'a yerleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin "Hasta Adam" olduğunu düşünen İngilizler, Rusya'nın Doğu Anadolu politikasına karşı Ermeni Devleti kurulması fikrini desteklemeye başlamıştır. Düyun-ı Umumiye de 1881 yılında kurulmuştur.⁸⁵

Devlet gelirleri üzerinden Osmanlı Devletinin borçlarını geri ödetmeye başlamışlardır. İngiltere'nin uyguladığı politikaya karşı tepki oluşmuş ve Almanya'ya yaklaşma politikasını uygulama yoluna gidilmiştir. Bağdat-İstanbul Demiryolu Projesi İngiltere ve Almanya arasındaki çıkar çatışmasını doruk noktaya çıkarmıştır. 1897 Türk-Yunan Savaşında Yunanlılar büyük bir hezimete uğratıldığı halde, Avrupa devletlerinin müdahalesiyle savaş sona erdirilmiş; hatta savaşta üstünlüğünü kendi lehine kuran Osmanlı Devleti'ne ait olan Girit'e özerklik verilerek savaşın galibi cezalandırılmıştır. Osmanlı Devletinin bu şekilde gidişini tasvip etmeyen "Yeni Osmanlılar" adı verilen grup, yurt dışında bilhassa Paris'te çalışmalar yaparak Meşrutiyet idaresini yeniden kurmak için harekete geçmiştir. İttihat ve Terakki adında 21 Mayıs 1889'da İbrahim Temo başta olmak üzere Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit, Hüseyinzade Ali, İshak Sükuti'den oluşan bir cemiyet kurulmuştur.⁸⁶

Türkiye'nin yakın tarihine damgasını vurmuş ilk ve en büyük siyasal örgüt olan İttihat ve Terakki; orduda⁸⁷, mülkiyede, tıbbiyede derin kökler bulabilmiş⁸⁸; çeşitli kesimlerden gelenleri bir araya getirebilmiş; zamanına göre son derece disiplinli bir siyasal hareket olarak dikkat çekmiştir.

⁸⁵ Ayfer Özçelik, **Osmanlı Devleti'nin Çöküşü**, Ecdad Yayınları, Ankara, 1993, s. 88-104.

⁸⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2001, s.130; Hüsrev Tökin, **Türk Tarihinde Siyasal Partiler ve Siyasal Düşüncenin Gelişmesi (1839-1965)**, Elif Yayınları, İstanbul, 1965, s.32. 1889'da Askeri Tıbbiyede kurulan bu gizli örgüt, 1889-1895 arasındaki bir tarihte Osmanlı İttihat ve Terakki adını almıştır. Jön Türklerin siyasi partileşme sürecinin uzantısı olan İttihat ve Terakki'nin varlığını resmen duyurması ise 28 Mayıs 1908'dir. S.Akşin, **Jön Türkler...**, s.23-73, vd.

⁸⁷ İttihad-i Osmanlı adlı kuruluşu kuran öğrenciler, devrimi ancak ordunun yapabileceği inancındaydılar. Ahmet Bedevi Kuran, **İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler**, İstanbul, Tan Matbaası, 1945, s.224.

⁸⁸ Ömer Faruk Yılmaz, **Belgelerle Sultan İkinci Abdülhamit Han**, Osmanlı Yayınevi, İstanbul, Eylül 1999, s.154; Kurucular, ilk başta bir eylem yapmaktan çok, üye kazanmaya çalışmışlardır. Sonuçta birçok öğrenci ve İstanbullu yurttaş derneğe üye olmuşlardır. İbrahim Temo, **İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Hizmeti Vataniye ve İnkılabı Milliyeye Dair Hatıralarım**, Mecidiye-Romanya, 1939, s.61-62 .

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) kuruluşundan bir süre sonra hazırlanmış olan programında; cemiyetin, o zamanki hükümetin, adalet, eşitlik ve hürriyet gibi hakları yok eden ve bütün Osmanlıları ilerlemeden alıkoyan; vatani yabancıların saldırılarına karşı zayıf bırakan yönetimine karşı Müslüman ve Hristiyan bütün vatandaşları uyandırmak için kurulmuş olduğu; insan haklarının koruyuculuğunu, uygarlıkların ve ilerlemelerin tek kaynağı olan Meşrutiyet'in geri getirilmesini kendine ödev bildiği belirtilmiştir. Cemiyet, saltanat mensuplarının şeriata ve kanuna aykırı hareketlerde buldukları takdirde, haklarında “şer'an ve kanunen” gerekli işlemin yapılacağını da programına bir madde olarak koymuştur.⁸⁹

İttihat ve Terakki, zaman zaman değişik ideolojilerle karşımıza çıksa da, bütün bu ideolojilerin arkasında Osmanlı Devleti'ni kurtarma düşüncesi bulunmuştur. 1905 senesine kadar cemiyet, kendini Namık Kemal'in hürriyet fikirlerinin varisi olarak gösterirken oldukça düzensiz bir çalışma yapmış; Avrupa'ya kaçan idarecilerinin bir kısmının 1897 senesinde padişahla işbirliği yapması, örgütü çok zayıflatmıştır. Cemiyet 1905 senesinden sonra çok daha disiplinli bir şekilde çalışan bir grup durumuna gelmiştir.⁹⁰ Sonraki dönemlerde ise, Osmanlı Devleti'nin nasıl kurtarılabileceği sorusuna getirilen cevaplar, Jön Türklerin iki kanada ayrılmalarına neden olmuştur. Başını pozitivist Ahmet Rıza Bey'in çekmiş olduğu İttihat ve Terakkici kanat, seçkinlerin rolüne inanmış; devletçi ve merkezci bir politika öngörmüş⁹¹; Türkleri de yönetici ve egemen durumuna getirmeyi hedeflemiştir.⁹² Prens Sabahattin'in öncülük ettiği diğer kol ise, bölgesel özerklikler, yerinden yönetim, özel teşebbüs⁹³, yaratıcılık, bireycilik gibi temalara ağırlık vermiştir. Birincilerin Türkçü, devletçi, merkezci, otoriter ve seçkinci tavırlarına karşılık ikinciler, Osmanlıcı, yerinden yönetimci ve bireyci olmuştur. 1902 senesinde Paris'te yapılan Birinci Jön Türk Kongresi bu iki akım arasındaki farkları daha da netleştirmiştir.⁹⁴

Daha sonraki senelerde Ahmet Rıza kanadı Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, Prens Sabahaddin kanadı ise Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti adlı örgütler içinde iki koldan ayrı ayrı faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁹⁵ Birinci Grup, Ahmet

⁸⁹ H.Tökin, **Türk Tarihinde...**, s.32-33.

⁹⁰ H.Tökin, **Türk Tarihinde...**, s.33.

⁹¹ Bilal Eryılmaz, “Yerel Yönetim Sendromu”, **Yeni Türkiye**, I/4, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, (Ankara, Mayıs-Haziran 1995), s.341.

⁹² B.Tanör, “Osmanlı Türk...”, s.171.

⁹³ B.Eryılmaz, “Yerel Yönetim...”, s.341.

⁹⁴ Paris'teki Birinci Jön Türk Kongresi, Jön Türkleri birleştireceğine, bölmüştür. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s.53.

⁹⁵ B.Tanör, “Osmanlı Türk...”, s.23.

Rıza'nın başkanlığında İTC'nin bir devamı olarak kalmış; temsil ettiği düşünceler bakımından Abdülhamit'i devirmek, bir meşrutiyet hükümeti kurmak, Batı uygarlığının ileri usul ve görüşlerini yurttan uygulamak, anayasayı tekrar yürürlüğe koyarak insan haklarını ve hürriyetlerini güvence altına almak gibi maksatlara dayanmıştır.⁹⁶ "Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti" de zorbalığı yıkmak ve yasal bir yönetim istemekle birlikte, oldukça ayrıntılı ideolojik prensiplerden hareket etmiş; "Teşebbüs-ü Şahsi" düşüncesini getirmekle memlekette liberal bir ekonomi anlayışının gerçekleşmesine çalışacağını belirtmiştir.⁹⁷ Prens Sabahattin Grubu, devletin federatif bir biçimde yapılmasını, Âdem-i merkeziyet esasına göre yönetilmesi gerektiğini savunmuş, ekonomide de liberal anlayışı ve yabancı sermaye ile işbirliği görüşünü benimsemiştir.⁹⁸

II.Meşrutiyet'e geçiş, yönetici grubun içindeki başka bir grubun başkaldırmasıyla gerçekleşmiştir. Ortaylı'ya göre bürokratların bir kısmı bu hareketin öncülüğünü niçin yapmıştır sorusunun cevabını geniş bir tarihi ve coğrafi platformda aramak gerekir. Bu olay sadece iki grup bürokratin birbiriyle basit bir çekişmesinin veya sarayı hedefleyen bir iktidar hırsının sonucu değildir. Yaşanan çağın ve ülkenin gerçeklerinden kopuk bir aydın bürokrasisinin fantezisi hiç değildir. Çok genç değil, adeta küçük yaşlarından beri Babıâli bürokrasisinin havasında yetişen memurların meşrutiyet gibi bir ideal etrafında toplanarak muhalefet yapmalarının nedenlerini ön planda imparatorluğun o günkü coğrafyasının ve siyasal havasının renklerinde aramak, XVIII.yüzyıldan beri Balkanlar'da başlayan gelişmelerin etkisini unutmamak gerekir. Balkanlar o zaman Osmanlı ülkeleriydi ve İstanbul'a Konya'dan, Ankara'dan daha yakındı.⁹⁹

II.Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra Seçim Kanunu'nun kabulü ve yürürlüğe girmesi ile seçim hürriyetine yer verilmesi neticesinde Meşrutiyet devrinde daha önce var olan düşünceler siyasal hayatta etkin bir şekilde yerini almaya başlamıştır. Bu düşünce akımları Batıcılık, İslamcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülüktür. Bu düşünceler, siyasal hayata girdikten sonra Meşrutiyet ortamı içinde oluşmaya başlayan dernekler, cemiyetler ve siyasi fırka programlarına konu olmuştur. Osmanlı Devleti'nin siyasal alanda

⁹⁶ H.Tökin, **Türk Tarihinde...**, s.34.

⁹⁷ Prens Sabahattin'in Teşebbüs-ü Şahsi düşüncesi; muhafazakâr karakterli memurların oluşturduğu durağan yapının yerine, girişimci karakterle burjuvazinin temel alındığı aktif bir iktisadi yapının kurulmasını öngörmektedir. Kaan Durukan-Cenk Reyhan, "Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası", **Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.149-150.

⁹⁸ Nükhet Turgut, **Siyasal Muhalefet**, s.239.

⁹⁹ İlber Ortaylı, "Osmanlı Devleti ve Meşrutiyet", **Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi IV**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.954.

gerilemesi, iktisadi anlamda baskı altında bulunuşu gibi nedenlerle Osmanlı Devleti ve toplumunun sosyal bir değişmeye uğraması meseleleri şiddetli bir şekilde tartışma konusu haline gelmiştir. Ancak bu değişimlerin nasıl olacağı noktasında fikir birliği sağlanamamış; toplum içinde çeşitli grupların farklı yollardan devletin kurtarılabilceğini iddia etmesi neticesinde siyasal değişme ve gelişmelerin gerekliliği olarak siyasal partiler Türk Siyasal Hayatında yerini almaya başlamıştır.¹⁰⁰

Nitekim Kanûn-ı Esâsî'nin bütün olumsuz ve aksak yönlerine karşı, ilk Osmanlı parlamentosunun oluşmasıyla başlayan yeni siyasal hayat, Türkiye'de bir parlamentoculuk geleneğinin yerleşmesi bakımından önemli bir başlangıcı teşkil etmiştir. Kanûn-ı Esâsî tarafından yetkileri hayli sınırlandırılmış olan Meclis-i Mebusan'ın meşrutiyete ve parlamentonun haklarına sahip çıkmasıyla doğan "parlamento ideali", daha sonraki dönemlerin siyasi uyanışlarını da beslemiştir. Zaten bu ilk parlamentoculuk deneyine son verilmesinin başlıca nedenlerinden birisi de bu olmuştur. Daha çok özgürlük ve siyasal katılma, siyasal birliğin bölünmesine yol açabileceğinden, I.Meşrutiyet deneyinin, sosyal-siyasal alandaki en çetin sorunu; çok uluslu bir imparatorlukta liberalizm ve parlamentoculuk çabalarını sürdürmenin güçlüğü olarak karşımıza çıkmıştır. Bu sorun, II.Meşrutiyet deneyinin de gündemindeki başlıca madde olmuştur.¹⁰¹

XX. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nde siyaset ve etkileşimli alanlarındaki gelişmeler, modern dünyayla eş zamanlı olmasa da takibinde gerçekleşmiştir. Siyaset kurumları ile Osmanlı devlet yapısı gereği yavaş da olsa vatandaşlık kavramının yerleşme emareleri, özellikle II.Meşrutiyet ile birlikte yaşanmış; seçim ve propaganda kavramları bu dönemde küresel çağdaşlarını andıran kimlik kazanmıştır. Bu noktaya kadar olan süreci ve değişimi anlamayı hedeflediğimiz için, öncelikle Osmanlı demokrasi gelişimi ifade edilmeye çalışılmıştır.

¹⁰⁰ Hüsrev Tokin; **Türk Tarihinde...**, s.42.

¹⁰¹ Bülent Tanör, "*Anayasal Gelişmelere...*", s.22.

I.BÖLÜM

SEÇİM ve PROPAGANDA TEORİSİ

Türk siyasetinin kilit partisi olarak tanımlayabileceğimiz CHP, gerek tek parti döneminde gerekse çok partili sisteme geçiş sonrası, kitleler üzerindeki etkisini çeşitli yollarla güçlendirmeye çalışmıştır. CHP, tek parti döneminde gerçek anlamda siyasi rakibi bulunmamasına veya ülke siyasetinde söz hakkı elde etme girişiminde bulunan diğer partilerin bu sahneden bir şekilde çekilmelerine rağmen, cumhuriyetin tüm değer ve kurumlarının yerleştirilmesi ve sağlıklı bir toplum yaratma düşüncesinden hareketle, kitleler üzerinde çeşitli ikna yöntemleri kullanmıştır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak açıklayacağımız siyasal propaganda tekniklerinin yanı sıra, özellikle tek parti döneminde sistemin yerleşmesi için kullanılan bazı siyasal iletişim teknikleri de tez içerisinde vurgulanacaktır. Araştırmamızda, niteliği ve yapısı itibarıyla Osmanlı'dan alınan politik mirasın, cumhuriyet Türkiye'sinde nasıl sürdürüldüğü konusunda, "özellikle seçimler esnasında hangi ikna metotları toplum üzerinde test edilmiştir?" sorusuna, CHP öznesinde cevap aranacaktır.

A- PROPAGANDA KAVRAMI

1-Siyasal İletişim Unsuru Olarak Propaganda

İktidar mücadelesi neredeyse insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Siyasi liderler ve adaylar iktidara giden kapıları açabilmek için, etkin kampanya ve iletişim tekniklerinden yararlanmak, bu teknikleri yerinde ve zamanında kullanmak zorundadır. Siyasal iletişim yazılı, sözlü, işitsel ve görsel araçlar yoluyla geniş kitlelere ulaşabilmek; reklam, propaganda ve halkla ilişkiler yöntemlerini etkin biçimde kullanarak kamuoyunun siyasi tercihlerini etkileyici stratejiler uygulayabilmektir. Siyasal iletişimde temel amaç, bireyleri ikna etmekten ziyade geniş kitleleri hedef alarak, onların dikkatlerini çekebilmek ve verilen siyasi mesajın paylaşarak benimsenmesini sağlayabilmektir.¹⁰²

Siyasal iletişim; bir siyasal görüş ya da organın etkinlikte bulunduğu siyasal sistem içerisinde kamuoyu güvenini ve desteğini sağlamak, dolayısıyla iktidar olabilmek için, zaman ve konjonktürün gereklerine göre reklâm, propaganda ve halkla ilişkiler

¹⁰² Şaban Çobanoğlu, *Suskunluk Sarmalı ve Siyasal İletişim*, Fide Yayınları, İstanbul, 2007, s.45.

tekniklerinden yararlanarak sürekli bir biçimde gerçekleştirdiği tek veya çift yönlü iletişim çabasıdır.¹⁰³

Siyasal iletişim süreci genel öğeleri açısından, iletişim olgu ve sürecine benzerlik gösterir. İletişim olgu ve sürecindeki verici, alıcı, kanal, mesaj/ileti ve geri besleme/dönütten oluşan beş öge, siyasal iletişim olgu ve sürecinde aynen ya da az farklılıkla vardır. Siyasal iletişimin tam olarak meydana gelebilmesi için bu beş ögenin etkili olarak kullanılması ve her birinin işlevsel olarak iletişim olgu ve sürecindeki yerini alması gerekir.¹⁰⁴

Bu benzerliğe rağmen günümüzde siyasal iletişimin üç temel unsurundan söz edilmektedir. Bunlar; siyasal örgütler/aktörler, kitle iletişim araçları/medya ve alıcı hedef kitledir. Siyasal iletişim olgu ve sürecinde öncelikle siyasal iletişimi ya da söylemi başlatan taraf “siyasal örgütler” ya da aktörlerdir. Bunlar siyasal iletişimde bulunan taraf yani kaynaktır. Siyasal mesajın hedef kitle olarak saptanan alıcıya gönderilmesini sağlar. Siyasal iletişim sürecini başlatandır. Alıcı kitle ise, siyasal mesajın gönderildiği, alması ve etkilenmesi gereken taraftır, halktır, vatandaşdır, kamuoyudur. Siyasal iletişimin üçüncü ögesi olan kitle iletişim araçları/medya ise mesajların vericiden alıcıya/hedef kitleye gönderilmesini sağlayan kitlesel iletişim kanallarının tümüdür.¹⁰⁵

Bu noktada propagandayı, siyasal iletişimde süreklilik ve başarı sağlanmasında, siyasal aktörler/verici ve kitleler/alıcı arasındaki algı transferi süreci olarak değerlendirebiliriz.

Siyasal iletişim ile propaganda arasında sıkı ilişki vardır. Propaganda sözcük olarak “mesajların otoriter bir üslup ile tek taraflı ve yoğun olarak hedef kitleye aktarılması” olarak tanımlanabilir. Propaganda kavramında verilen mesajların tartışılması, yorumlanması değil; olduğu gibi, verildiği biçim ve içerikte kabul edilmesi, onaylanması ve buna bağlı olarak da tutum ve davranışların değiştirilmesi beklenir. Burada iletişimden çok, tek taraflı mesaj gönderilmesi yani “iletim” söz konusudur.¹⁰⁶

2-Propagandanın Tanımı

Siyaset, iktidar tarafından belirlenmiş ilişkiler ve kurallar dünyasının gölgesinde var olamaz. Siyaset toplumsal ilişkileri kişisel eğilimlerin belirlediği, keyfi iktidarın

¹⁰³ Abdullah Özkan, **Siyasal İletişim**, Nesil Yayınları, İstanbul, 2004, s.38.

¹⁰⁴ Aysel Aziz, **Siyasal İletişim**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007, s.5.

¹⁰⁵ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.7.

¹⁰⁶ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.15.

yönlendirdiği, siyasal iktidarın kontrol edilemediği bir süreç değildir. Çünkü siyaset; olasılıklar arasında tercih yapmak, seçim yapmak hatta bir bireyin bizzat kendisinin bir olasılık olması/yaratabilmesi durumudur. Siyaset taraf tutmaktır; tarafların olması ve kendi çıkarlarının gerçekleştirilmesi için ortak belirlenmiş yasalar içinde mücadele etmektir. Taraflar yoksa siyaset de yok demektir.¹⁰⁷ Çetin'in bu ifadelerinin ekseninde, kişinin “taraf” olma evriminde geçirdiği aşamalar ve maruz kaldığı argümanların tümünü genel anlamda siyasal propaganda olarak özetleyerek, şu sorulara cevap arayalım: Propaganda nedir? Siyasal Propaganda nedir?

Propaganda tarih boyunca çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Latince “*propagare*” kelimesinden gelen propaganda, “bir filizin toprağa dikilerek yeni bitkiler elde edilmesi” anlamına gelmektedir.¹⁰⁸

Propaganda, TDK sözlüğüne göre; bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmaya, benimsetmeye ve yayma amacıyla söz, yazı gibi yollarla gerçekleştirilen çalışmalardır.¹⁰⁹ Oxford propagandayı; “siyasi bir sebep ya da bakış açısı geliştirmek için kullanılan önyargılı veya yanıltıcı bilgiler”¹¹⁰ olarak tanımlarken; Britannica “kamuoyunu etkilemek için, olayların, tartışmaların, söylentilerin, gerçek ve yalanların veya yarı gerçek bilgilerin yayılması”¹¹¹ şeklinde bir tanım getirmektedir.

Domenach propagandanın, toplumun görüş ve davranışını, kişilerin belirli bir görüşünü, belirli bir davranışını benimsemelerini sağlayacak biçimde etkileme girişimi olduğunu; kitleye yönelik bir dili olduğunu; radyo, basın ve sinema yoluyla kitleye ulaştırılan sözler ya da başka simgeler kullandığını belirtmiştir.¹¹²

Özsoy propagandayı, “bireyler ve gruplar aracılığıyla diğer grupların kanılarını, görüşlerini ve davranışlarını iletişim araçlarını kullanarak propagandacının istekleri doğrultusunda etkileme, değiştirme veya kontrol altında tutmaya yönelik bilinçli bir davranış”¹¹³ olarak açıklarken; Arsev Bektaş, “kamuoyunu etkilemek için gerçek, yarı gerçek, ya da yalan bilgiler yaymada simgeler aracılığıyla bireylerin, grupların

¹⁰⁷ Halis Çetin, **İnsan ve Siyaset-Siyasetin Psikolojik Temelleri**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2003, s.32.

¹⁰⁸ Osman Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma**, Alfa Basım-Yayım Dğt., İstanbul, 1998, s.6.

¹⁰⁹ **Türkçe Sözlük**, TDK, II, 9.bsk, Ankara, 1998

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.551f3f3164b5d0.16070995 E.T.: 04.04.2015.

¹¹⁰ <http://oxford.dictionaries.com/definition/propaganda?q=propaganda> E.T.: 19.02.2012

¹¹¹ <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/478875/propaganda> E.T.: 19.02.2012

¹¹² Jean Marie Domenach, **Politika ve Propaganda**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2003, s.17.

¹¹³ Osman Özsoy, **Türkiye’de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s.185.

inançlarını, tutumlarını veya eylemlerini etkileme yönündeki sistemli gayretlerin tümü”¹¹⁴ ifadesini kullanmaktadır.

Başka bir tanıma göre propaganda; “bir bireyin ya da grubun başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip, biçimlendirmek, kontrol altına almak veya değiştirmek için haberleşme araçlarından yararlanarak ve bu bireylerin ya da grupların belirli bir durum veya konudaki tepkilerini kendi amaçlarına uygun tepkiler şeklinde olacağını umarak giriştikleri bilinçli bir faaliyettir.”¹¹⁵

Bülent Daver’e göre propaganda; “bireyin veya grubun başka bir bireyin veya grupların tutumunu belirleyip şekillendirmek, denetim altına almak veya değiştirmek için iletişim araçlarını kullanarak, söz konusu birey veya grupların belli bir durum veya konumdaki tepkilerinin kendi amaçlarına uygun tepkiler olacağını umarak, onların bilinçlerini esir almak yönünde yapılan girişimler kümesidir.”¹¹⁶

Çetin; bilinçli girişim olmasının, propaganda olanla olmayanı birbirinden ayırdığını, herhangi bir edimin propaganda sayılması için, o edimin tutumlar üzerinde kontrol kurarak belirli eylemlere yol açmayı bilinçli olarak hedef almış bir kampanyanın içinde olması gerektiğini ifade etmektedir.¹¹⁷

Balkanlı, propagandayı belirli araçları rasyonel ve metotlu bir şekilde kullanmak suretiyle faaliyetini gösteren; gayesi, kütleleri belli bir fikir ve doktrin etrafında toplamak olan, kitle hareketlerinden kuvvet alan ve onları belli bir istikamete tevcih eden bir sosyal kontrol tekniği olarak ifade etmektedir.¹¹⁸

Bu noktada propaganda eyleminin, oluşması için, bireyin bilinçli bir aktiviteye tabi tutulup tutulmaması gerektiği konusu (tutulması gerektiği iddiası), çalışmamızda ele alınacaktır. Kamuoyunun veya aktörlerin, bireyi bilinçsizce bir yönlendirmeye de tabi tutabileceği savı, tezdeki örneklerde incelenecektir.

3- Kavramın Tarihsel Gelişimi

İnsanoğlunun sosyalleşme süreciyle birlikte, toplumda etkin olma, başat olma, yönetme amacıyla bir takım ikna ve yönlendirme metotları kullanılmaya başlanmıştır.

¹¹⁴ Arsev Bektaş, **Siyasal Propaganda**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2003, s.17.

¹¹⁵ Terence H. Qualter, “Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi”, **AÜSBF Dergisi**, (çev. Ünsal Oskay), XXXV/1, (Ankara, 1980), s.279.

¹¹⁶ Bülent Daver, **Siyasal Bilime Giriş**, AÜSBF Yayınları, Ankara, 1968, s.272.

¹¹⁷ H.Çetin, **İnsan ve Siyaset...**, s.147 Özsoy da, bir eylemin propaganda sayılabilmesi için, kanı ve görüşleri denetlemeye yönelik bilinçli bir davranışın söz konusu olması gerektiğini değerlendirmektedir. Osman Özsoy, **Seçim Kazandıran Siyasal İletişim**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2009, s.69.

¹¹⁸ Remzi Balkanlı, **Mukayeseli Basın ve Propaganda**, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1961, s.596.

Propaganda içerikli hareketler ve ikna yöntemleri bir anlamda toplumla yaşıt olduğu için yeni şeyler değildir. İnsanın örgütlü topluluklarda yaşamaya başlamasıyla birlikte liderler ve yöneticiliğe aday olanlar kendilerine destek sağlamak için değişik içerik ve biçimlerde propaganda yöntemleri kullanmışlardır. Mısır'daki piramitler, Roma lejyonlarındaki gösterişlilik, Kuzey Amerika'daki kabilelerin totemlerle süslü ağaçtan sütunları, bu topluluktaki liderlerin güçlü imajlarını pekiştirmek, topluluk üyelerinin üyelik duygusunu güçlendirmek için kullanılmış propaganda düzenekleridir.¹¹⁹

Eski Atina'da, bilhassa Perikles zamanında gerek diplomasi gerek iç siyaset işlerinde propaganda yöntemine başvurulmuş; sahne, tiyatro ve hitabet sanatı, propagandanın en önemli vasıtaları olmuştur. Eski Roma İmparatorluğu devrinde Neron, "Augustales" denilen ve gençlerden oluşan 5000 kişilik bir teşkilat kurmuş ve onlara, arenalarda halkı heyecanlandırmak, Hristiyanların katledilmesi için coşkulu tezahürat yaparak halkı bir araya toplamak görevi vermiştir. M.Ö. V. yüzyılda Asya'da yaşayan Su-Tzu, *Harbin Kitabı* adlı eseriyle, propaganda yöntemleriyle düşmanı etkisiz hale getirme prensipleri üzerinde çalışmış ve dönemin liderlerini etkilemiştir. XV. yüzyılda matbaanın icadı, daha sonra meydana gelecek olan reform hareketlerini hızlandırmış; dünya üzerinde bilginin yazılı bir şekilde dağılmaya başlaması, toplumun her düzeyinde fikir çeşitliliklerinin oluşması ve farklı fikirlerin değişik toplumlara yayılması gibi önemli süreçlerle birlikte yeni bir oluşum ve değişim sürecini beraberinde getirmiştir.¹²⁰

Propaganda terimi ilk kez 1622 yılında Roma Kilisesi tarafından oluşturulan *Congragatio de Propaganda Fide/İnancı Yayma Cemiyeti*'nden kaynaklanan bir terimdir.¹²¹ XVII. ve XVIII. yüzyılda meydana gelen pek çok olayda propagandanın izlerini sürmek mümkündür. Propaganda XVIII. yüzyılda genel kullanıma girinceye kadar kilise tarafından uygulanan bir yöntem olarak kalmıştır. Siyasal propaganda ise, gerçek anlamda Fransız Devrimi ile birlikte başlamıştır.¹²² Fransız Devrimi ile birlikte ilk propaganda söylevlerinin verilmesi, ilk propaganda görevlilerinin çalışmaya başlaması, devrim komiteleri, devrim kulüpleri ve devrim meclisleriyle propaganda devreye girerken komitelerde, kulüp ve meclislerde ilk propaganda savaşına belki de ilk savaş propagandasına adım atılmıştır. Encyclopedio Britannica'nın 1913 baskısında propaganda

¹¹⁹ Metin Inceoğlu, **Güdüleme Yöntemleri**, Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1985, s.63.

¹²⁰ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.23-30.

¹²¹ Arsev Bektaş, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1996, s.144.

¹²² Oya Tokgöz, **Siyasal İletişimi Anlamak**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s.102.

maddesi bulunmamakla birlikte, I.Dünya Savaşı sonrası yazılan bazı kitaplarda propagandanın oynadığı rol ve propagandanın nasıl kullanıldığı dile getirilmiştir.¹²³

Propaganda çalışmaları bir yandan I.Dünya Savaşı'nda ilk kez askere alınan sivilleri savaştırmak, diğer yandan savaş endüstrisini sürdürebilmek için kullanılmıştır. Bu konuda önemli yer tutan kiliselerde verilen vaazlar yanında, savaşan ülkelerin askerlerinin ve sargılar içinde yaralıların konuşulduğu mitingler, gazetelerde ve dergilerde yer alan savaşta yaşananları anlatan acımasız hikâyeler, değiştirilen fotoğraflar, propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır.¹²⁴

İdeolojik propaganda savaş döneminde silah ile birlikte kullanılır olmuş ve stratejinin önemli bir parçası durumuna gelmiştir. Rusya'da Lenin, Çin'de Mao, İtalya'da Mussolini, Almanya'da ise Hitler ideolojik propaganda yöntemlerini çok iyi kullanmışlar, kitleleri peşlerinden sürüklemeyi başarmışlardır. Peşlerinden sürükledikleri kitlelere de kendi düşüncelerini kısa sürede benimseterek kurdukları düzenin uzun yıllar devam etmesini sağlamışlardır.¹²⁵ Bu propaganda malzemelerinin I.Dünya Savaşı'nı başlatan Almanlara karşı büyük bir başarı sağladığından söz etmek gerekir. Özellikle anlatılan acımasız hikâyelerin ve gazetelerde yer alan fotoğrafların çoğunun gerçek olmadığını dikkate almak zorunludur. Sunulan hikâyeler ve fotoğraflar insanları siyasal iletişimin ve ideolojilerin katkısı, rolü ve önemiyle tanıştırmıştır. Propaganda aynı zamanda siyasal iletişime bir derinlik kazandırmıştır.

Savaş sonrası kurulan yeni Sovyet rejimi bir yandan çarlık rejimi yanlılarıyla uğraşırken diğer yandan da Batı'nın kapitalist güçleriyle mücadele etmiştir. Ordu ve diplomasinin yanı sıra Rus halkı üzerinde geniş bir sahada etki gösterebilecek bir propaganda kuruluşu kurmuştur. Eski gelenekleri ortadan kaldırarak, gelecek kuşaklara Rus Devrimi'nin ilkelerini öğretmek ve uygulamak amacını taşıyan bu teşkilatın en önemli alt kurumu, parti teşkilatı ve buna bağlı gençlik örgütü olmuştur. Kurum, basın, radyo, müzik ve sinemayı propaganda aracı olarak kullanmıştır. Bu tip propagandada iki temel ilke edinilmiştir. Birinci olarak siyasi açıklamalar (buna örnek olarak halka, egemen sınıfların kendi menfaatleri için neler yaptıklarının içyüzünü göstermek verilebilir), ikinci olarak ise parola ve hedeflerdir. Burada grev, savaş ve siyasi skandallar örnek gösterilebilir.¹²⁶

¹²³ O.Tokgöz, **Siyasal İletişimi...**, s.102-103.

¹²⁴ O.Tokgöz, **Siyasal İletişimi...**, s.101.

¹²⁵ Necati Özkan, **Seçim Kazandıran Kapmayanlar**, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2004, s.196.

¹²⁶ Niyazi Berkes, **Propaganda**, Recep Ulusoglu Matbaası, Ankara, 1942, s.92-100.

Tezin ilerleyen bölümlerinde açıklanacak olan Büyük Millet Meclis’ince kurulan İrşat Encümeni’ne ilişkin tutanaklarda, Heyet Başkanı Yunus Nadi Bey’in de Rus propagandasına ilişkin olarak şu söylemleri dikkat çekicidir: “...*Milli davamızı kazanmakta propagandanın faydası, düzenli asıl beş ordu kadar ve belki ondan daha fazladır. Onun için öncelikle kendi halkımızı, propaganda ile savaş lehine kazanmak, onları aydınlatmak ve sonra dışarıya dönülmelidir. Bolşevikler kendi içlerindeki karışıklıkların büyük çoğunluğunu propaganda silahı ile devre dışı bırakmışlardır.*”¹²⁷

Faşist İtalya’da ise propaganda aracı olarak özellikle Siyasi Parti ve Milis Teşkilatı kullanılmıştır. İlk olarak gelenek ve dinin, ikinci olarak da eski Roma İmparatorluğu idealinin en önemli propaganda biçimi olduğu görülmüştür. Eski Roma ile ilgi olarak semboller, güzel sözler, efsaneler ve renkler yoğun olarak her yerde kullanılmıştır.¹²⁸

Hitler Almanya’sındaki temel örgüt “Alman Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi”dir. Ayrıca gençlik teşkilatı, işçi teşkilatı ve halk teşkilatı gibi örgütlenmeler, partinin propaganda mekanizmasını tamamlamışlardır. Genç neslin yetiştirilmesine ayrı bir önem verilmiştir. Hitler, propaganda işini bir elden kontrol altına almak için “Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı” kurmuştur.¹²⁹

Ülke içinden örnek verilecek olursa, Kurtuluş Savaşı döneminde, Kuva-yı Milliye hareketinin halife-sultana karşı bir isyan olduğunu, dolayısıyla halka bu harekete katılmamaları ve onlara hadlerini bildirmelerini yolunda Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi’nin fetvası çıkartılmış ve İngiliz uçakları ile tüm Anadolu’ya dağıtılmaya çalışılmıştır.¹³⁰

Tüm bu etkinliklerine rağmen propagandanın, II. Dünya Savaşı ile birlikte siyasal alandaki faaliyetle sahası genişlemiş, özellikle Komünist ve Faşist ideolojilerin yayılmasında etken olmuştur. Tezin ilerleyen bölümlerinde aktarılacağı üzere, kitle iletişim araçlarındaki teknolojik gelişmelerin ışığında Lenin ve Hitler, siyasal propagandayı bir sanat haline getirmişlerdir.

¹²⁷ Betül Aslan, “Milli Mücadele Döneminde Halkı Aydınlatma ve Propaganda Faaliyetleri Yürüten Önemli Bir Komisyon: İrşat Encümeni”, **Atatürk Üniversitesi Atatürk Dergisi** IV/2, (Erzurum, Temmuz 2004), s.136-137.

¹²⁸ Örneğin siyah gömlek, faşist üniforması; siyah bayrak, faşist selamı ve arması hep eski Roma ile ilgili sembollerdir. N.Berkes, **Propaganda**, s.102-103.

¹²⁹ N.Berkes, **Propaganda**, s.110-117.

¹³⁰ 11 Nisan 1920’de ilan edilen bu fetvaya karşılık, Anadolu uleması Ankara Müftüsü Rıfat Efendi’nin etrafında toplanmıştır. Halifenin İngilizlerin elinde esir, dolayısıyla verdiği fetvanın geçersiz olacağını, buna karşılık halifeyi kurtarmaya çalışan Kuva-yı Milliye’ye yardımın dinin gereği olduğunu içeren bir karşı fetva hazırlayarak 5 Mayıs 1920’de ilan etmiş ve basın yoluyla tüm ülkede dağıtmıştır. Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam II**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s.317-326 .

4-Propagandanın Amacı

Propagandanın amacı insanları salt bir düşünceye inandırmak değil, aynı zamanda insanları o düşüncenin sıkı bir savunucusu haline getirmektir. Bu yüzden propaganda insanlara inandırılmak istenen hakkında eleştiriler yaptırmak yerine, gerçek tepkiler ve inançlar yaratmayı amaçlamaktadır. Propagandada bireyin mantığına hitap etmekten çok, duygularını ele geçirmek esastır.¹³¹

Lumley propagandanın amacını; “belli bir fikir ve davranışın kökenini, bununla ilgili çıkarı, kullandığı yöntemleri, yaymak istediği bilgiyi, sonuç olarak da benimseyenlerin karşılaşıacağı sonuçları göz önünde tutarak, bunlardan birkaçını ya da hiç değilse birini gözeterek onu yayma ve kabul etme” olarak ifade eder.¹³² Duverger, propagandayı politik bir savaş aracı olarak belirttikten sonra amacının, halkın oy birliği ile iktidarı onamasını ve savunmasını sağlamak olduğunu belirtir.¹³³

Ünsal Oskay’a göre propaganda içinde bulunulan şartları değiştiremez ve değiştirmek amacıyla da değildir; sadece içinde bulunulan şartlar altındaki eylemleri değiştirme ve yönlendirme çabası içerisindedir. Bu değiştirme ve yönlendirme çabası zorlamaya değil, iknaya dayalı olup, bireylerin ikna olmaları ve gereken hakkında beklenti ve umutların değişmesi, sonuç olarak eylemlerin değişmesi propagandadaki temel amaçtır.¹³⁴ Özsoy da bu kabulle, uluslararası nitelikte özelliklere sahip bir propagandayı hedefleri açısından dörde ayırmaktadır: Kendi halkını, dost devletlerin halkını, düşman devletlerin halkını ve tarafsız devletlerin halkını hedefleyen propagandalar.¹³⁵

Propaganda faaliyetleri başlangıcı itibariyle siyasi ve askeri mücadelelerin vasıtası olarak kullanılırken, günümüzde ekonomik rekabet ve halkla ilişkiler alanında da çok ön plana geçmiştir.¹³⁶

Propagandada amaç, bireylerin düşünce, tutum ve davranışlarını etkileyerek bilinçli olarak yönlendirmektir; bu noktada tek yönlü bir iletişimdir. Propaganda konusunun doğruluğu-yanlılığı, gerçekliği-sahteliği ve haklılığı-haksızlığı ile propaganda eyleminin ilgisi yoktur. Yani propagandası yapılmamış veya yanlış yapılmış doğru görüşler, propagandası iyi yapılan yanlış görüşler karşısında kaybeder.¹³⁷

¹³¹ A.Bektaş, **Kamuoyu, İletişim...**, s.159.

¹³² Ali Şerif Onaran, **Kamuoyu**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1984, s.68.

¹³³ Maurice Duverger, **Politikaya Giriş**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1964, s.129.

¹³⁴ Ünsal Oksay, **Kitle İletişim Teorilerine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s.270.

¹³⁵ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.23.

¹³⁶ N.Berkes, **Propaganda**, s.121.

¹³⁷ Hüseyin Karakuş, “Siyasi Çalışmalarda Propaganda”, **Birikim**, 120, (İstanbul, 2007).

Tarih boyunca propagandayı en sistemli kullanan devlet adamlarının başında gelen Hitler, propagandanın amacını, “*Propagandanın görevi, örgüt için taraftar toplamaktır. İkinci görevi yeni doktrini anlatmak ve benimsetmektir.*” şeklinde ifade ederken, başka bir yerde de; “*Propagandanın amacı, tek tek ve bilimsel olarak kişileri bilgilendirmek değildir. Onun görevi, kitlelerin dikkatini belirli olaylar, ihtiyaçlar ve gerekler üzerine çekmektir.*” demektedir.¹³⁸

Propaganda, istenmeyen zihinlere kendi kendine giremediği gibi, ne tamamen yeni olan bir şeyi telkin etmeye, ne de artık inanmaktan vazgeçmiş kişilerin inancını devam ettirme gücüne sahiptir. Propaganda sadece açık fikirli olan zihinleri etkiler, onlara fikir aşılardan çok, onlarda mevcut olan fikirleri açıkça dile getirir ve o fikirlerin haklılığını savunur. Propagandada amaç, hedefin aklında zaten iyice ısınmış olan fikirleri ve ihtirasları kaynar hale getirmek, onların derinliklerindeki duyguları yansıtmaktır.¹³⁹

Propagandanın somut amacı, karşılıklı anlayış yaratmak yerine, önerilen düşünce veya davranışın kesin kabulünün sağlanmasıdır. Etkin bir propagandada kitlenin dikkati ve güveni sağlanmış olmalıdır. Eğilimler göz önünde tutularak, propaganda ile yaratılmak istenen değişiklikler, kitlelerin içinde bulunduğu anda beslediği umut ve beklentiler, hoş görünen alternatifler olarak sunulmuş olmalıdır. Kitleler içinde bulunduğu ortamda, değişimin gerektireceği eylem yönünde harekete geçmeye elverişli olmalıdır.¹⁴⁰

Bu kapsamda propagandanın amacı özetle; fertlerin kabule zorunlu olmadıkları bir düşünceyi, istekleriyle kabule, yapmaya zorlanamayacakları bir hareketi istekleriyle yapmaya yöneltmektir.¹⁴¹

B-PROPAGANDANIN ÇEŞİTLERİ, KURALLARI VE STRATEJİSİ

Çalışmamızda CHP ve seçim ilişkisinin siyasal propaganda üzerinden incelenmesinin yanında; seçim sonuçlarına etki edebilecek diğer propaganda unsurları ve türlerinin ne şekilde kullanıldığı da ele alınacaktır. Propaganda çeşitleri konusunda kısa açıklamalar, 1923'ten itibaren toplumun maruz kaldığı bilinçli-bilinçsiz tek yönlü iletişim öğelerini ortaya koyacaktır.

¹³⁸ Adolf Hitler, **Kavgam**, Manifesto Kitap, İstanbul, 2005.

¹³⁹ Eric Hoffer, **Kesin İnançlılar**, Çev. Erkil Günür, İm Yayın Tasarım, İstanbul, 2005, s.152.

¹⁴⁰ Sevilay Uslu Divanoğlu, “Seçim Kampanyalarında Siyasal Pazarlama Karması Elemanlarının Yeri ve Önemi”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, I/2, (Niğde, Aralık 2008) s.106

¹⁴¹ O.Özsoy, **Türkiye’de Seçmen...**, s.185.

1-Kapsamı Bakımından Propaganda

Maruz bırakıldığı alan açısından yapılacak tasnifte; üç tür propagandayı tanımlamak gerekmektedir; genel, sınırlı ve ferdi propaganda...

Genel propagandanın muhatabı büyük kalabalıklardır.¹⁴² Kitle iletişim araçlarının doğuşu ve gelişimiyle ortaya çıkan, geniş kitlelere seslenmeyi ve onları etkilemeyi sağlayan bir propaganda çeşididir.

Ferdi propaganda, şahıslara yönelik yapılan, özellikle dış politikada diplomatların karşılıklı temaslar yoluyla, ülke yararına kişisel ilişkileri geliştirmek ve dostluk kazanma girişimleridir.¹⁴³ Tek tek konuşmak, tartışmak ve ikna etmek için neredeyse kapı kapı dolaşarak yapılan bir propaganda türü olup; parti mensuplarının, seçim dönemlerinde seçmenlerin evlerini dolaşarak, onların sorunlarını dinlemeleri, partilerine yönelik tanıtıcı ve yönlendirici bilgiler aşlamaları buna örnektir.

Sınırlı propaganda ise bir ülkenin muayyen bir bölgesinde meydana gelen hoşnutsuzluğu gidermek veya civar ahalisini belli bir istikamete yönlendirmek için yapılan propaganda eylemidir.¹⁴⁴ Günümüzde Barış ve Demokrasi Partisi'nin Kürt kökenli vatandaşlar üzerinde uygulamış olduğu propaganda, sınırlı propagandaya örnek gösterilebilir.

2-Konusu ve Sahası Bakımından Propaganda

İçerdiği konu bakımından propaganda üzerinde yapılacak bir sınıflandırma, genel hatlarıyla dört kategoriye ihtiva eder. Bunlar; siyasi, ekonomik, kültürel ve askeri propagandalardır. Tezimizin merkezinde siyasal propaganda konusu ele alınacağı için diğer üç propaganda türünü kısaca şu şekilde tanımlamak mümkündür.

Uluslararası ilişkilerde bir ülkenin genel menfaati göz önüne alınarak yapılan ve o ülkenin ekonomik politikasını yansıtan ekonomik propagandaya, özellikle ülkelerin kalkınma devirlerinde, savaş sonrası dönemlerinde ve gelişmişliğini sürdürebilme sürecinde ihtiyaç duyulmaktadır. Şimdilerde canlılığı kaybetmiş olsa da “Yerli Malı Haftaları” olarak kutlanan etkinlikler bu kapsamda değerlendirilebilir.¹⁴⁵

Kültür, sanat ve eğitim unsurları vasıtasıyla, diğer ülkelerde profesyonel ve kalıcı faaliyetler sergilenmesine kültürel propaganda denmektedir. Bir dostluk ilişkisi gibi

¹⁴² O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.18.

¹⁴³ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.19.

¹⁴⁴ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.18.

¹⁴⁵ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.19.

görünmesi, bunun en kolay propaganda yöntemi olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Öte yandan, uzun vadeli kültürel deformasyona tabi tutularak milli kimliğini kaybetmiş milletlerin çokluğu, burada yatan tehlikenin göstergesidir.¹⁴⁶

İç ve dış propaganda sahalarında etkili olan, askeri tatbikatlar ve manevralarla yabancı devletlerin etki altında bırakılmaya çalışıldığı askeri propagandada amaç diğer ülkelere askeri anlamda güçlü görünmektir. Milli bayramlarda icra edilen resmigeçitler iç kamuoyunu etkilemeyi amaçlamaktadır.¹⁴⁷

Teknolojik gelişimlerin yarattığı etkiyle, günümüzde askeri propaganda sadece silah kullanımı veya gösterilmesi yoluyla değil, medya üzerinden daha etkili yapılmaktadır. Radyo, telefon, internet ve diğer kitle iletişim araçları, askeri propagandanın yapılış şeklinde büyük değişiklikler yaratmıştır.¹⁴⁸

Sahası bakımından ise, dış ve iç propaganda olarak ikiye ayrılır. Dış propaganda, ağırlıklı olarak devletin rol oynadığı bir alan olup, değişen hükümetler ve partilere göre değişiklik arz etmezler. Ortak bir politika ve görüş birliğinin söz konusu olduğu, arkasında geniş halk kitlelerin ve kamuoyunun desteğini talep eden, ağır başlı ve resmi bir nitelik taşıyan propaganda türüdür. İç propaganda ise, daha çok demokratik ülkelerde partilerin iktidar mücadelesinde kendini gösterir. Basın, en önemli faktördür.¹⁴⁹

3-Yöntemi ve Kaynağı Bakımından Propaganda

Bilginin çıkış kaynağı ve yöntemine göre propaganda üç türlü yapılır: Beyaz veya açık propaganda, gri veya bulanık propaganda, kara veya sinsi propaganda...

Beyaz propagandada kaynak resmi ve güvenilirdir, haber kaynakları saklanmaz. Muhatapların tereddütsüz kabule hazır oldukları bu propaganda türünde, gerçeklerden en ufak bir ayrılma, büyük bir güven buhranı ve sonucunda yeni kaynak arayışı yaratabilir. Konular, çoğunlukla hükümet kontrolünde geçtiği için haberler yarı resmi sayılır.¹⁵⁰

Gri propaganda, yalan ve gerçeğin iç içe geçtiği, rivayet ve şaibelere dayanan, kaynağın dost mu düşman mı olduğu bilinmeyen, olumlu olayları gölgelendirerek

¹⁴⁶ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.20. Bu noktada Osmanlı'dan günümüze ülkemizde faaliyet gösteren Amerikan, Alman, Fransız ve diğer ülkelerin eğitim kurumlarının, kültürel anlamda uzun vadeli yaratabileceği durumlar aşikardır. Günümüzde bazı grupların, Afrika, Avrupa, Asya ve hatta Amerika kıtasında açtıkları eğitim kurumları da ülke propagandası yapmaları bağlamında değerlendirilebilir.

¹⁴⁷ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.20.

¹⁴⁸ Bu konuya ilişkin doyurucu bir çalışma için bkz. O.Tokgöz, **Siyasal İletişimi...**, s.376-409.

¹⁴⁹ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.18.

¹⁵⁰ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.20-21.

değerden düşürmeye çalışan, verilecek haberin ilgi çekici ve zihinleri kurcalayacak türde olmasına özen gösterilen propaganda türüdür.¹⁵¹

Kara veya sinsi propaganda ise gerçek kaynağın daima gizli olduğu, başka bir kaynaktan çıkmış gibi gösterilen, yalan ve iftiralara başvuru, inançları sarsmak suretiyle faaliyette bulunan propaganda türüdür.¹⁵²

4-Diğer Propaganda Çeşitleri

Açıklamaya çalıştığımız propaganda türleri dışında, mevcut başlıklar içinde sınıflandırmaya tabi tutamadığımız başka türler de bulunmaktadır. Bunlardan ilki dikey ve yatay propagandadır.

Dikey propagandada yayılan fikrin, inanın veya liderin kitleden üstün olduğu kabul edilerek çalışmalar yapılır. Lider kitle üzerinde o denli üstünlük kurmuştur ki, kutsal olduğuna inanılır ve her yaptığı hareket, her söylediği söz adeta bir mucize gibi algılanır. Gerçekleştirilmesi kolay olmakla birlikte, devamlılığı zor olan, her defasında kitleler üzerindeki etkiyi dağıtmadan tekrarlaması gereken bu propagandada, genellikle kitle iletişim araçları ve tekniklerinden yararlanılır. Yatay propaganda ise bireyin dışarıdan empoze edilmediğine inandığı bir sürece katılması olarak özetlenebilir. Bireylerin grup içerisindeki etkinlikleri sayesinde gerçekleşir ve rasyoneldir.¹⁵³

Tarih boyunca egemen güçlerin etkinliklerini sürdürebilmek için uyguladıkları bütünleştirici/tutucu propaganda ise, toplum içinde sınıf farklılıkları, çıkar çatışmalarını gözden saklamayı, düzenin akla uygunluğunu yaymayı amaçlayan bir türdür. Kısaca geçerli normlara uyulmasını, bireyin toplum içinde bütünleşmesi ve düzene uyumlu hale getirilmesi istenir.¹⁵⁴

Propagandayı sürelerine göre kısa, orta ve uzun süreli propaganda olarak üç gruba ayırarak incelemek gerekir. Kısa süreli propaganda, genelde siyasal kampanyalar olarak adlandırılabilir. Orta ve uzun soluklu olarak nitelenen siyasal propagandalar ise içerik ve kullandığı iletişim kanalları açısından farklılık gösterir.¹⁵⁵

¹⁵¹ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.22.

¹⁵² II.Dünya Savaşı'nda radyolar arasında yaşanan propaganda savaşında bunun örneklerine çok rastlanmıştır. O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.22.

¹⁵³ Barlas Tolan, **Toplum Bilimine Giriş**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1985, s.485.

¹⁵⁴ B.Tolan, **Toplum Bilimine...**, s.458-510.

¹⁵⁵ Örneğin, Rusya'daki Komünizm, Almanya'daki Nazi ve İtalya'daki Faşizm propagandaları orta ve uzun süreli faaliyet göstermişlerdir. A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.73.

Propagandanın yukarıda sayılan türleri dışında, farklı açılardan sınıflandırılması suretiyle ortaya çıkan türleri de bulunmakla birlikte¹⁵⁶, seçmen-siyaset ve iletişim bağlamında çalışmamıza ilişkin yapılan propaganda tasnifleri yeterli olacaktır.

5- Propagandanın Kuralları ve Stratejisi

İyi bir propagandanın ilk şartı isabetli gözlemde bulunmak; ikinci şartı da birbirine uymayan, gözlemlerden ve tespitlerden dikkatle kaçınmaktır. Tenakuz ve başkalaşım tehlikesinden kurtulmak; her ne suretle olursa olsun faaliyete iştirak edenler arasında sıkı teşriki mesaiye azami derecede itina etmekle mümkün olabilir. Yanlış bir adım, değiştirmesi ve düzeltilmesi mümkün olmayan sonuçlar meydana getirebilir.¹⁵⁷

Genel anlamıyla propaganda, inanç ve tutum değişikliğini belirleyen ilkelere uygunluğu oranında etkili olur. Bu uygulamada propagandada nasıl bir taktik izlenmesi gerektiği konusunda yazarlar genelde beş esasın üzerinde durmaktadır.¹⁵⁸

Yalınlık ve Tek Düşman Kuralı: Propaganda, her şeyden önce yalınlığı sağlamaya çalışır. Öğretisini, kanıtlamasını elden geldiğince açık bir biçimde belirlenecek birkaç noktaya ayırmak ister. Propagandacının elinde koca bir kalıp gamı vardır; bildiriler, inanç bildirimleri, izlenceler, manifestolar, demeçler ve öğretici araçlar. Bunlar genellikle olumlu bir biçimde, birtakım önermeleri kısa ve açık bir metinde dile getirir. İyi bir politika, belli bir zamanda, tek bir temel ereğe yönelir.¹⁵⁹ Nitekim Türkiye’de son yıllarda sol partilerin aldığı en iyi seçim sonucu 1989 yılındaki yerel seçimler olmuştur. Bu seçimde dönemin sol partisi SHP, limonu propaganda malzemesi olarak kullanmış ve “limon gibi sıkılmaya izin vermeyin” cümlesini sloganlaştırmak suretiyle seçimlerden önemli bir sonuç elde etmişti. Çünkü o dönemde en önemli sıkıntı hayat pahalılığı olmuş ve zamlar ardı ardına gelmiştir.¹⁶⁰

Halkı çeşitli düşmanların aynı safta olduklarına inandırma becerisi siyasal liderlere has bir yetenek olup; düşmanın çok ve çeşitli olduğu inancıyla, zayıf ve kuşkulu kafaların kendi davalarına şüphe duymamalarını sağlar.¹⁶¹

¹⁵⁶ Asıl-Karşı propaganda; İstikrarıcı, Kandırıcı, Yıkıcı-Bölücü Propaganda; Dinsel Propaganda; Korkutucu-Yıldırıcı-Kışkırtıcı Propaganda, Akılcı-Duygusal Propaganda, Ussal-Duygusal Propaganda gibi örnekler gösterebilir.

¹⁵⁷ **Propaganda-Altıncı Kitap**, Milli Emniyet Neşriyatı, Ankara, Milli Kütüphane 1933 AD 2469.

¹⁵⁸ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.150.

¹⁵⁹ Bu noktada Hitler taraftarlarının uyguladığı taktik ele alınmalıdır. Önce Marksçılara karşı burjuva partileri ve gerici partilerle, sonra burjuva partilere karşı ulusçu sağla birleşmişlerdir. En sonunda da ulusçuları eleyip; karşılarında her zaman tek bir düşman bulunacak biçimde durumlarını ayarlamışlardır. A. Aziz, **Siyasal İletişim**, s.73.

¹⁶⁰ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.151.

¹⁶¹ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.151.

Büyütme ve Bozma Kuralı: Basın mensupları, belli insanların sözlerini yine belli amaçlarla ya saptırarak ya da konuşmanın tamamını vermeden sadece belli cümleleri alarak, onu kurgulu haber yapmakta ve manasını saptırarak kullanmaktadır. Haberlerin büyütülmesi ve siyasetçinin kendi işine yarayacak haberlerin daha büyük bir önemli ele alınması, bütün partici basının vazgeçemediği bir özelliktir.¹⁶²

Tekrarlama (Düzenleme) Kuralı: İyi bir propagandanın ilk koşulu, belli başlı mesajları bıkip usanmadan yinelemektir. Geobbels'in, konuyla ilgili şu sözü ilginçtir: "...*Katolik Kilisesi iki bin yıldır hep aynı şeyi yinelediği için ayakta duruyor. Nasyonal-sosyalist devlet de tıpkı onun gibi davranmalıdır...*". Hitler de "*Mein Kampf*" adlı eserinde tekrarlama ile ilgili şu sözlere yer verir: "...*Propaganda az sayıda düşünce ile sınırlanmalı ve bunları bıkip usanmadan yinelemelidir. Kitle en basit düşünceleri bile, ancak bunlar kendisine yüzlerce kez yinelendikten sonra anımsar... Parola değişik görünüşler altında sunulmalı, ama her zaman, değişmez bir kalıp biçiminde yoğunlaştırılmış olarak verilmelidir...*"¹⁶³

Aşılama Kuralı: Asıl propagandacılar hiçbir zaman yoktan başlayarak bir propaganda yapılabileceğine ve kütlere herhangi bir fikrin, herhangi bir zamanda empoze edilebileceğine inanmamışlardır. Genel kural olarak propaganda, öncesinde var olan bir esasa istinaden harekete geçer. Halk arasında revaç gören hisleri –bunlar en manasız ve müphemleri dahi olsa- bularak bu hislere reklamcılığı ve bir malın uygun takdim şeklini uydurmak, propaganda teknisyenlerinin başlıca amacını teşkil eder.¹⁶⁴ Halkın yabancı olduğu bir konunun zamanla işlenmesi gereklidir. Toplumun daha önce benimsemiş olduğu şeylerden hareketle propaganda, yeni bir düşünceyi yerleştirebilir ve etkin olabilir.¹⁶⁵

Birlik ve Bulaşma Kuralı: Propagandanın amacı belirli yöndeki etkileri güçlendirmek ve toplumun önemli kesiminin de o görüşü desteklediği inancını oluşturarak savunduğu görüşü daha etkin hale getirmektir. Aldatıcı bir birlik görünüşü yaratmak için propagandanın ve propagandacının elinde çok değişik kaynaklar vardır. Örneğin; bayraklar, sancaklar, amblemler, semboller, yazılar, döviz ve pankartlar. En yaygın bulaşma yolu ise kitle gösterileri, miting ya da yürüyüşlerdir. Simgeler büyüklüğü

¹⁶² O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.158.

¹⁶³ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.74-75.

¹⁶⁴ R.Balkanlı, **Mukayeseli Basın...**, s.611.

¹⁶⁵ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.163..

hatırlatmaktan ziyade, güç seslenişleri ile bunalım hatırlatmalarıdır. Propaganda, bunalımı hatırlatmak için yardımcı öğeler arar: simgeler, şarkılar ya da sloganlar gibi...¹⁶⁶

Öte yandan propaganda stratejisi üzerine genelleme yapmak zor olsa da dört temel yaklaşım üzerinde durulur: Alenilik, Organizasyon, Tez ve İnandırma Stratejileri... Alenilik stratejisi, propagandanın mevcut tüm iletişim kanalları ile yayılmasını ifade etmektedir. Organizasyon stratejisinde propagandacıya öneri kampanyasının uygulanmasında yardımcı olacak bir organizasyonun oluşturulması istenir. Tez stratejisi, propagandacının davasını rasyonelleştirmesi ve izleyici kitlesini amaçlarının meşruluğu konusunda mantıksal tartışma yoluyla ikna etmesi demektir. İnandırma stratejisinde ise propagandacının izleyici kitlesini, duygulara hitap ederek ikna etmek için gayret göstermesi gerekir.¹⁶⁷

Propaganda kural ve stratejileri üzerine yukarıda verilen teorik tanımlamaların, seçimlerde ne şekilde kullanıldığı ilerleyen bölümlerde belirtilecektir. Cumhuriyet Halk Partisinin katıldığı seçimlerde, hangi kurallara ne şekilde uyulduğu ve ne tür stratejilerin izlendiği bilahare aktarılacağından, bu bölümde örneklemelere yer verilmemiştir.

C-SİYASAL PROPAGANDA, YÖNTEM-TEKNİK VE ARAÇLARI

Modern propagandanın tohumları Fransız İhtilali ile ekilmiştir. Propaganda, ihtilalden sonra çağdaş büyük ideolojiler tarafından dini alandan laik alana aktarıldı. XIX.yüzyılda ortaya çıkan yeni ulus devletlerin nüfus yoğunlukları, dinsel çatışmaları, ideolojik kurgulamaları, teknolojik gelişmeler, anayasal hareketler, bağımsızlık girişimleri ile “vatandaş topluluğu”, “*kitle*” haline gelmiştir.¹⁶⁸ Propaganda, kullandığı amaç ve yöntemler sayesinde XX.yüzyılın başından itibaren çağa damgasını vurmuştur. Önce İtalya, sonra Almanya ve İspanya’da “Faşizm” iktidarlarının, 1917 yılında Rusya’da “Komünist Devrimin” arkasında propaganda gücü vardır. Propaganda aracılığıyla yoğun bir duygusal ve bilişsel dönüşüm yaşanmış, kitleler demagogların söylevleriyle güdülenmişlerdir. Hitler; “*Propaganda sayesinde iktidara geldik ve yine onun sayesinde dünyayı fethedeceğiz.*” derken; Lenin, “*Önemli olan tüm halk tabakalarını tahrik etmek ve propaganda ile yönetmektir.*” ifadesini kullanırken propagandanın gücünün farkındadırlar.¹⁶⁹

¹⁶⁶ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu**..., s.156.

¹⁶⁷ A.Bektaş, **Kamuoyu, İletişim**..., s.163.

¹⁶⁸ H.Çetin, **İnsan ve Siyaset**..., s.147.

¹⁶⁹ B.Daver, **Siyasal Bilime**..., s.265.

Propaganda en açık ve etkin biçimde siyasal alanda yapılmış; en önemli muhatabı kamuoyu olunca, propaganda faaliyetlerini sevk ve idare etmek isteyen çevrelerin başında da politikacılar gelmiştir. Politikacılar kamuoyunu tamamen veya kısmen belirli prensipler altında tutmaya ve kamuoyu üzerinde etkili olan şahsiyetleri kendi nüfuzları altında tutmaya çalışmıştır.¹⁷⁰ Siyasetçi-kamuoyu iletişimi değerlendirildiğinde, siyasal iletişimde olağan dönemdeki iletişim sürecinin işleyişi ve karakteristiklerinden farklı dönemler vardır. Bu dönemler politik propaganda ya da kampanya dönemleri olarak; siyasal partilerin seçim zamanı içinde buldukları dönem de, seçim kampanyası veya propaganda dönemi olarak adlandırılmıştır.¹⁷¹

Siyasal propaganda, seçim dönemlerinde oy tercihlerini etkilemeyi tasarlayan ikna edici bir iletişim biçimidir.¹⁷² Başka bir tanımda da seçmenlerin tercihini etkileyen, onların belirli bir parti veya adaya motive olmasını sağlayan iletişim faktörleri olarak sunulmuştur.¹⁷³

Bilgi verme, ikna etme ve kamu seferberliği sonuçlarını amaçlayan siyasal propaganda, özellikle parti bağlılığı zayıf veya kararsız kişilerde daha etkili olmaktadır. Son yıllarda “Amerikan Modeli” olarak adlandırılan yeni siyasal propagandalarda bazı özellikler öne çıkmıştır. Partilere olan bağlılığın azaltılması, partilerin birbirine benzemesi nedeniyle aday merkezli kampanyalara yoğunlaşmayı beraberinde getirmiştir. Buna bağlı olarak aday tanıtımında kitle iletişim araçlarının rolü önem kazanmış ve yeni iletişim teknolojilerini kullanan iletişim profesyonellerinin önemi artmıştır. İletişim teknolojilerinin kullanımlarının artmasıyla kampanya maliyetleri artmış, bu da paranın önem kazanmasına yol açmıştır.¹⁷⁴

Propagandaya ilişkin yukarıda yapılan açıklamaların ardından, tezin ilerleyen bölümlerinde siyasal propagandadan kasıt seçim propagandası olacaktır. Bu bağlamda seçim öncesi süreçlerde, ne tür yöntem, teknik ve araç kullanıldığının analizinde esas, aktörlerin propaganda unsurlarını çözümlenmek olacaktır. Siyasal iletişim ve propaganda bağlaşıklığında, seçim kampanyaları ve kamuoyu araştırmalarına kısaca değinmek gerekmektedir.

¹⁷⁰ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s. 240.

¹⁷¹ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.72.

¹⁷² Ferruh Uztuğ, **Siyasal İletişim Yöntemi**, MediaCat Yayınları, İstanbul, 2004, s.85.

¹⁷³ N.Özkan, **Seçim Kazandıran...**, s.142.

¹⁷⁴ Ahmet Kalender, **Siyasal İletişim-Seçme ve İkna Stratejileri**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2000, s.91-93.

Seçim, yönetilenlerle yöneticiler arasında bir iletişim biçimi olarak ifade edilmektedir. Geliştirilecek ve uygulanacak politikaların onayının halk tarafından verilmesi sürecinde temel rol oynayan seçimlerde, seçenekleri değerlendirecek seçmenlerin bilgiye ihtiyaçları vardır. Bu bilgiler, seçim döneminin öncesinden başlayarak seçim dönemine kadar uzanan geniş bir bilgilendirme ardından seçmenlere ulaşmaktadır. Seçimler sırasında kullanılan bilgilerin önemli bir aracı da siyasal seçim kampanyalarıdır. Seçim kampanyaları, vatandaşların dikkatini politikalara doğru çevirmekte, bu arada sapan tercihleri politik kuşatmasıyla uygun hale getirmektedir. Ayrıca kampanyalar, bir sosyal etkileşim sürecini harekete geçirmede siyasal uyarıcılar olarak görev yapmakta ve sonuçta seçmenin içinde bulunabileceği karışıklık üzerinde etkili olmaktadır.¹⁷⁵

Kamuoyu araştırmalarını, amacı, kamunun belirli bir konudaki eğilimlerini saptayıp, bu eğilimleri özel alandan çıkararak kamu alanına dâhil etmek olan¹⁷⁶; alt bir grubu veya daha büyük bir grubu genelleştirmek için kullanılan örneklerden veya örneklemin elde edildiği popülasyondan sistematik, bilimsel ve tarafsız bilgi toplama işlevi¹⁷⁷ olarak tanımlayabiliriz.

Seçmenlerin hangi siyasal tutumlara sahip olduğunun, çeşitli gündem konuları hakkındaki tavırlarının, mesajlara açıklık ve kapalılık derecelerinin, liderler ve adaylara bakış açılarının, hangi kitle iletişim araçlarına yoğunlukla maruz kaldıklarının ölçülmesi, çoğunlukla kamuoyu araştırmaları yoluyla olmaktadır.¹⁷⁸

Bu tip araştırmalar, üst düzeylerde yer alan enformasyon menajerlerinin arzu ettikleri türden bir atmosferin oluşturulabilmesi amacıyla sık sık yapılmaktadır. Kamuoyu araştırması toplumun belirli bir konudaki düşüncelerini tespit etmenin yanında, araştırma esnasında deneklerin, sonuçlar yayımlandıktan sonra da tüm ulusun arzu edilen istikametlerde şuurunun biçimlendirilmesini temine de hizmet etmektedir.¹⁷⁹

Yönetenler ve yönetilenler arasındaki iletişimi sağlayan siyasal iletişim, özellikle seçim dönemlerinde yoğun olarak kullanılır. Temel amaç, siyasal mesajların iletilmesi olduğundan, mesajın dili ile verileceği zaman ve kanallar önem kazanmaktadır. Siyasal propaganda için de aynı iletişim öğeleri kullanılmakla birlikte, bu yöntemleri üç başlık altında analiz edilebiliriz: Yüz yüze İletişim, Uzaktan İletişim, Kitle İletişimi...

¹⁷⁵ Ahmet Kalender, **Siyasal İletişim**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2005, s.81.

¹⁷⁶ Mahmut Oktay, **Politikada Halkla İlişkiler**, Derin Yayınları, İstanbul, 2002, s.42.

¹⁷⁷ A.Kalender, **Siyasal İletişim**, s.95.

¹⁷⁸ A.Kalender, **Siyasal İletişim**, s.96.

¹⁷⁹ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.232-234.

1- Yüz Yüze İletişim

Canvassing olarak da adlandırılan yüz yüze iletişim, iletişimde bulunan bireylerin aynı ortamda bulunduğu, araya araç girmeden doğrudan doğruya kişilerarası ilişkiye dayanan, mesajların sözlü olarak verildiği, daha samimi, geri beslemenin anında ve doğrudan ortaya çıkabildiği bir iletişim türü olarak tanımlanır. Özellikle seçimlerde yoğun olarak kullanılan yüz yüze iletişim, genel seçimlerden çok yerel seçimlerde daha etkili olmaktadır. Adaylar ya da aday adına özel görevliler, kapı kapı dolaşarak evlerde, kahvehanelerde, sokaklarda, çarşıda, pazarda adayların veya partini görüşlerini anlatmaktadır. Bu dolaşma sırasında seçmenlerle birebir iletişim kurarak tepkilerini ölçebilmekte, buna göre durum değerlendirmesi yapmaktadırlar.¹⁸⁰

Yüz yüze iletişim yönteminde mesajı veren kaynak ile alıcı kitle dar ya da geniş alanda aynı ortamda bulunur ve mesajlar sözlü olarak verilir. Konferanslar, kongreler, seminerler, sempozyumlar, bilimsel ağırlıklı faaliyetler, mitingler, sergi, konser, ev ve hasta ziyareti, yıldönümü, anma gibi toplumsal olaylar, ülke içi ve ülke dışı geziler bu tür yüz yüze siyasal söylemin yapıldığı sosyal olaylardır.¹⁸¹

2- Uzaktan/Araçlı İletişim

Uzaktan iletişim yöntemi, siyasal söylemde bulunan kaynak ile mesajı alacak hedef kitlenin birbirlerini görme olanaklarının bulunmadığı durumlarda söz konusudur. Bu araçlar ise en eskisinden ve klasik olan mektuptan başlayarak telgraf, telefon, faks, rapor, broşür, afiş, panolar, pankart, bayrak, flama, rozet, kitap, dergi, broşür, fotoğraf, plak gibi klasikleşen kanallar ile elektronik iletişim teknolojisinin sağladığı görsel ve işitsel ses ve görüntü kasetleri, CD, VCD, DVD gibi araçlar ile XXI.yüzyılın en önemli iletişim araçlarından olan internettir.¹⁸²

3-Kitle İletişimi-Medya

Kitlelere yönelik iletişim araçlarının en önemli görünür özelliği, siyasal aktörlerin hangi araçlarla, kimlere, ne tür mesajı, nasıl ve ne zaman vereceği konusuna karar verebilecek düzeyde bilgi ve deneyim sahibi olmaları ve bunu denetleyebilmeleridir. Günümüzde siyasal iletişim olgu ve sürecinde yoğun olarak kullanılan medya, 20. yüzyılın ikinci yarısına doğru siyasal yaşamın giderek önemi artan ve ayrılmaz aracı

¹⁸⁰ A.Kalender, **Siyasal İletişim-Seçme...**, s.101-103.

¹⁸¹ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.48.

¹⁸² A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.48.

durumuna gelmiştir. Medya günümüzde, siyasal aktörler ile izleyici arasında aracı konumundadır. Burada iletişim iki yönlü olup, siyasal aktörlerden gelen iletiler yalnızca izleyici/hedef kitleye ulaştırılmaz, aynı zamanda hedef kitlenin mesajları da doğrudan ya da bunların nabzını tutan gazeteciler aracılığıyla gündeme getirilerek siyasal aktörlere aktarılır.¹⁸³

4- Siyasal Propagandanın Başlıca Araçları

Yazılı Basın

Yazılı medya olarak nitelenen günlük, haftalık gazetelerde; haftalık ve aylık dergilerde siyasal içerikli mesajlar farklı biçimlerde yer alır. Bunlar, başta siyasal olaylarla ilgili haberler, röportajlar, baş makale ve ünlü yazarların yorumlarını içeren makale ve köşe yazılarıdır. Kuşkusuz bu türlere, özellikle siyasal seçim kampanyaları sırasında yer alan siyasal reklamlar da eklenebilir.¹⁸⁴

Türkiye’de yazılı basın olgusu, matbaanın geç gelmesinden ötürü, Osmanlı döneminde, XIX.yüzyılın ikinci yarısından itibaren –daha çok İstanbul basını olarak- dar bir çevreye, sınırlı sayıda hizmet vermiştir. Kurtuluş Savaşı sırasında ise Mustafa Kemal Paşa tarafından destekli olarak 1920 yılında *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesi yayınlanmış ve genç Türk devletinin kurulmasında rol üstlenmiştir. Bir anlamda doğrudan siyasal söylemi olan ilk gazete olarak nitelenebilir. Tek parti döneminde gazetelerin yönetimleri özel girişimcilerin elinde olmasına karşın, hükümetin getirdiği yazılı basın ile ilgili yasal düzenlemeleri nedeniyle tüm gazetelerin yayın politikaları da, devlet ve tek parti hükümetleri ters düşmeyen bir politika olmuştur.¹⁸⁵

İşitsel ve Görsel Basın

Sinema, radyo ve televizyon yayınlarının siyasal iletişimde kullanılması olgusu, XX.yüzyılın ilk çeyreğinde başlamış ve tüm toplumlarda önemli sesler getirmiştir. Yayınların ilk yıllarında bu yeni iletişim araçlarının toplumları etkilemekteki gücü çok fazla önemsenmemiş, ancak sonraları siyasal aktörlerin ilgi odağı olmuştur. Özellikle bu ilgi, görsel mesaj veren televizyon yayınlarının başlaması ile daha da artmıştır.

Türkiye’de radyo yayınlarının siyasal iletişimde kullanılma olgusu, dünyada da yeni olan bu aracın, Türkiye cumhuriyetinin kuruluşundan 4 yıl gibi çok kısa bir dönem sonra 1927 yılında başlatılması ile olmuştur. Başlangıçta sınırlı bir kapsama ile

¹⁸³ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.50-52.

¹⁸⁴ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.53.

¹⁸⁵ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.54-55.

hükümetlerin topluma haber, bilgi veren tek yayın kanalı olma özelliğine sahip olan radyo; tek parti döneminin yönetimini ve parti politikasını pekiştirmek amacı ile kullanılmıştır.¹⁸⁶

Türkiye’de siyasal iktidar 1930’larda başlayarak radyo ile daha çok ilgilenmeye başlamıştır. Fakat bu ilginin sonucu olarak Devletin ve Parti’nin elinde bir denetim aracı olarak radyodan yararlanıldığı söylenemez. Radyodan, 1930’lardan itibaren Milli İktisat ve Milli Tasarruf seferberliğinde yoğun bir şekilde yararlanıldığı görülmüştür. Öte yandan dönemin “kültür milliyetçiliği” diye tanımlayabileceğimiz, Türk Dili, Türk Tarihi araştırmaları gibi konularda radyodan daha çok yararlanılmıştır.¹⁸⁷

1950’de iktidara gelen Demokrat Parti dönemi ile birlikte, tek yanlı olarak kullanılmış, diğer muhalefet partilerine radyo yayınlarında söz hakkı tanınmamıştır.¹⁸⁸

Televizyonun yaygınlaşması ve uydu kanalları yoluyla dünyanın her tarafına ulaşması, radyoya oranla söylenenleri görüntüyle güçlendirmesi onu daha etkili bir kitle iletişim aracı yapmaktadır.¹⁸⁹ Televizyon, içeriğinin hazırlanmasında sahip olduğu kolaylıklar ve çekicilikler sayesinde siyasetçiler ve bireyler için vazgeçilmez bir araç olmuştur.¹⁹⁰ Televizyon, genel, siyasal ve kültürel ortamı belirleyip, gündemi tespit edip, insanların tutumlarını yönlendirdiğinden dolayı¹⁹¹; seçim kampanyaları, “*kitle iletişim araçlarının seçimleri*” olmaya başlamıştır.¹⁹² Televizyon, adayların ve liderlerin kişisel özelliklerini ön plana çıkaran bir kitle iletişim aracı olduğundan, seçmenlerin büyük ilgisini çektiği gibi liderlerin ve adayların da davranışlarına ve hitabet şekillerine daha önem vermelerine neden olmaktadır.¹⁹³

¹⁸⁶ 1935 yılı CHP 4.Büyük Kurultayının 51. maddesi: “*Parti, radyoyu ulusun kültür ve siyasal eğitimi için en değerli araçlardan sayar, Kuvvetli verici istasyonları kuracağız. Alıcıların kolay ve ucuz elde edilmesine çalışacağız. Sinemanın ulusa faydalı olmasını iş edineceğiz.*” hükmünü içermektedir.

<http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197610571%20CHP%204%20NCU%20BUYUK%20KURULTAYI%20GORUSMELERI%20TUTULGASI/197610571%20CHP%204%20NCU%20BUYUK%20KURULTAYI%20GORUSMELERI%20TUTULGASI%20BOLUM%202.pdf>
E.T.: 03.04.2015

¹⁸⁷ Mustafa Tokmak, **Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde Demokrat Parti ve Ankara Radyosu**, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, YYLT, Ankara,2007, s.122.

¹⁸⁸ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.58.

¹⁸⁹ A.Kalender, **Siyasal İletişim-Seçme...**, s.114-115.

¹⁹⁰ Nuran Yıldız, **Türkiye’de Siyaset’in Yeni Biçimi-Liderler, İmajlar, Medya**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2002, s.52.

¹⁹¹ A.Kalender, **Siyasal İletişim-Seçme...**, s.114-115.

¹⁹² N.Özkan, **Seçim Kazandıran...**, s.145.

¹⁹³ N.Yıldız, **Türkiye’de Siyaset’in...**, s.62.

Sinema, XIX.yüzyılın sonlarında bulunan, fotoğraftan sonra ilk hareketli görsel mesajın geniş kitlelere ulaşmasına olanak sağlayan bir teknolojik gelişmedir.¹⁹⁴ Yansıttığı bir takım mesajlarla büyük kitlelerde ortak bir görüş oluşturabilme özelliğine sahip olan ve kültürel yaşama biçimi verebilen güçlü bir sanat dalıdır. Bu yönüyle de ait olduğu topluma ait bir yansıma ortaya koymaktadır. Sinema, telkinlerini; halkın seviyesini artırmak, halk seviyesini kalitesizleştirmek, politik tandanslara hizmet etmek ve ideoloji telkinleri yapmak suretiyle iletir.¹⁹⁵

En fazla birkaç milyon kişinin izleyebileceği sinema filmleri, “*mesaj çoğaltıcı*” olarak adlandırılan televizyon yayınları yolu ile verilmeye başlayınca popüler duruma gelmiştir. Böylece sinema filmleri yolu ile verilen mesajların çok daha geniş kitlelere aktarılması gerçekleşmiştir. Siyasal sinema türü giderek bir film yapım türü olarak ortaya çıkmış ve zaman zaman doğrudan, kimi kez ise dolaylı olarak siyasal mesaj vermiştir. Bu filmlerin bir kısmı belgesel-drama niteliğinde iken bir kısmı tamamen hayal ürünü olabilmekte, bir roman veya öyküye dayandırılmaktadır.¹⁹⁶

Modern iletişim araçlarından internetin bulunuşunun 30-35 yıllık bir geçmişi olmasına karşılık, toplum yaşamına girişinin ve özellikle de siyasal aktörler tarafından kullanılmasının yaklaşık yirmi yıllık geçmişi vardır. Siyasal aktörler internetten iki farklı amaçla yararlanmaktadırlar. İlki amaçlarını gerçekleştirmek ve kendilerini tanıtmak; kendileri ile haber ve bilgi vermek; ikincisi ise, haber kaynağı olarak özellikle benzer siyasal aktörlerin mesajları hakkında bilgi almak. Geniş bir alanda özgürlük tanıyan internete erişimin kolay ve hızlı olması ile e-posta yoluyla geri besleme olanağı tanınması ve diğer iletişim kanalları ile iç içe olması onu cazip kılmaktadır. Ancak teknik arızalara açık olması ve kolayca değişebilmesinin yarattığı güvenlik sorununa, bir de, hedef kitlenin teknik donanım sahibi olması gerekliliği eklenince, kullanımı hassasiyet arz etmektedir.¹⁹⁷

Diğer İletişim Araçları

Seçim kampanyaları sürecinde, yazılı ve görsel basının dışında kullanılan başlıca iletişim araçlarına örnek olarak mitingleri ve afişleri verebiliriz.

Mitingler ya da büyük halk toplantıları ve geziler, genellikle parti liderleri ve adaylarının yer aldığı bir kişisel iletişim ortamı olarak nitelendirilmektedir. Ancak

¹⁹⁴ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.60.

¹⁹⁵ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.345.

¹⁹⁶ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.62.

¹⁹⁷ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.62-66.

günümüzde kişisel iletişimden çok kitle iletişimine yönelmektedir. Seçim bölgelerinde heyecan artıran, parti örgütünü harekete geçiren mitinglere seçmenlerin katılma nedenleri adayların ideolojisini fikirlerini, vaatlerini, gündem sorunlarına bakış açısını öğrenmek olarak sıralanabilir.¹⁹⁸

Bir diğer propaganda aracı da afiştir. Özellikle seçim dönemlerinde kullanılan afiş sanatı, ilk defa Mezopotamya, ardından da Yunanistan'da kullanılmıştır.¹⁹⁹ Fikir düzeyi düşük olan geniş halk kitlelerinin anlaması için kolay ve anlaşılır sadelikte hazırlanmalıdır. Adayın mesajını vermek, kitle ya da duygusal bir bağ yaratmak için kullanılan, çoğunlukla da kampanyanın özünü anlatan bir araçtır.²⁰⁰ Afişin etkinliğini artırabilmek açısından ve seçim stratejisinin başarılı olabilmesi için afiş tasarımcısı önce ulaşmak istenen hedef kitleyi ve bu kitlenin kültürel, sosyo-ekonomik, kişisel yapısı ve medya kullanım özelliklerini çok iyi tespit edebilmelidir. Bunu tespit ettikten sonra bu kitlenin özelliklerine uygun reklam mesajı, reklam teması ve reklam amacını kullanmalıdır. Böylece afişin etkinliği ve verimliliği artırılabilir.²⁰¹

Günümüzde propaganda sanatının en belirgin örneği politik-siyasi afişler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu afişler genel olarak dörde ayrılmaktadır: 1-Parti afişleri. 2-Baskı gruplarının afişleri 3-Politik ticari afişler 4- Devletin afişleri...²⁰²

Kimi zaman seçmen tutum ve davranışlarını manipüle etmeye, hedef saptırmaya yönelik olsalar da, siyasal afişler ve ilanlarda iletilen mesajlar, toplum, kültür, toplumsal olay, olgu ve problemler hakkında sosyolojik değerlendirmeler yapmaya elverişli, aksi takdirde çok geniş çaplı bir araştırma ve gayretle elde edilebilecek kristalleşmiş bilgiler verirler.²⁰³

Siyasal afiş ve ilanların yoğunlukla kullanıldığı dönemler olan “genel seçimlerin” periyodik bir şekilde yapılıyor olması nedeniyle onların içeriklerini kronolojik bir incelemeye tabi tutmak suretiyle toplumsal değişme ve gelişmelerin izleri sürülebilir. Bu haliyle siyasal afişler ve ilanlar toplumun, kültürün, siyasetin ve bu unsurlar içerisinde şekillenmiş siyasi gelenek ve ideolojilerin dönüşümüne tanıklık edebilirler. Afişler, bir toplumun ontolojik ve epistemolojik yapısının nasıl ve hangi noktalarda değiştiğinin

¹⁹⁸ F.Uztuğ, **Siyasal İletişim...**, s.229.

¹⁹⁹ Hıfzı Topuz, **Siyasal Reklamcılık**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1991, s.160.

²⁰⁰ J.M.Domenach, **Politika ve Propaganda**, s.86.

²⁰¹ Semra Çevik Ergenel, **Siyasi Afişler 1946-1993**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, Ankara, 1993, s.44.

²⁰² S.Ç.Ergenel, **Siyasi Afişler 1946-1993**, s.50.

²⁰³ Mustafa Macit, **Türkiye’de Toplumsal Değişim ve Siyaset: 1950-2000 – Siyasal Reklam ve İlanların Dilinden**, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.13.

izlerini sürmeye yarayacak bilgileri verebilirler.²⁰⁴

Politika reklâmlarının son yıllarda önem kazanmaya başlaması, politikacıların afişlerde kullanılması sonucunu doğurmuştur. Politikacılar genelde üyesi oldukları partinin reklâmlarında görülürler. Bunun nedeni şudur: bir partinin tanıtımını en iyi şekilde, o partinin elemanları yapabilirler. Çünkü ancak bu kişiler partinin özelliklerini, amaçlarını kendi imajlarıyla birleştirerek sunabilirler. Bu yaklaşımla parti başkanı, genel sekreter gibi üst düzey yöneticilerin fotoğrafları afişlerde kullanılır. Ayrıca bu kişiler sürekli olarak halkla iç içe oldukları için halkın onlar hakkında zaten oluşmuş bir bilgisi ve kanaati bulunmaktadır. Bu nedenle hedef kitleyi etkileme güçleri son derece fazladır.²⁰⁵

Ç-SİYASAL SEÇİMLER ve SEÇİM SİSTEMLERİ

Demokrasi kavramının yerleşmesi sürecinde, seçim ve oy vermenin tarihsel devamlılığı çok eski tarihlere kadar götürülebilir olsa da; Amerikan ve Fransız Devrimleri ile anlam kazanan “halk egemenliği” düşüncesi, seçme eyleminin niteliklerini belirlemiştir.

Seçim, bir toplumda yönetilenlerin, yönetenleri belirlemesi ile sonuçlanan usuller, hukuki ve maddi işlemler bütünü olup; klasik demokrasilerdeki “temsil” ilkesinin sonucu olarak uygulanan bir mekanizmadır.²⁰⁶ Seçim sistemleri, ulusal egemenliğin fiilen sahibi olduğu kabul edilen yurttaşların, belirli bir süre için kendi yerlerine ülkeyi yönetecek olanları ne şekilde seçeceklerini, verdikleri oyların nasıl bir değerlendirmeye tabi tutulacağını gösteren, seçim yasaları ile saptanıp düzenlenir.²⁰⁷

Temsilcilerin belirlenmesinde uygulanan teknik bir usul olarak tanımlanan seçim sistemlerinin iki temel işlevi vardır. Bunlardan ilki, parlamentoda bir çoğunluğun oluşturularak, ülkeyi yönetecek olan hükümetin belirlenmesidir. Seçimlerin bu işlevi seçim hukukunda "istikrar ilkesi" ile anılmaktadır. Seçimlerin ikinci işlevi ise toplumdaki değişik görüşlerin parlamentoya yansımalarını sağlamaktır. Halkın çoğulcu biçimde

²⁰⁴ M.Macit, **Türkiye’de Toplumsal...**, s.14.

²⁰⁵ Şakar’dan aktaran S.Ç.Ergenel, **Siyasi Afişler 1946-1993**, s.52.

²⁰⁶ “Temsili rejim” adı verilen yönetim biçimi; tarihsel gelişimi içinde kralların mutlak egemenliğine son vermek ve siyasal iktidarın aristokrasiden burjuvaziye geçmesini kolaylaştırmak amacıyla gündeme getirilmiştir. O nedenle seçim olgusunun gelişmesi ve uygulanması ile bir toplumsal sınıf olarak burjuvazinin gelişmesi, siyasal iktidara sahip olması arasında doğrusal bir orantı vardır.

²⁰⁷ Murat Güvenir, “Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulamaları”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, XXXVII/1-2, (Ankara, 1982), s.215

katılımını sağlayan bu ilke de "adil temsil" ya da "demokratik temsil" ilkesi ile anılmaktadır.²⁰⁸

Siyasal katılmanın etkin ve en önemli bir yolu olan seçimler, demokratik sistemler ile totaliter sistemler arasındaki farkı çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Partisiz ya da tek partili totaliter sistemlerdeki seçimlerde, partiler, başka bir ifadeyle, farklı görüşler arasında tercih yapma imkânı bulunmamaktadır. Seçme özgürlüğü veya imkânı mevcut olmayıp, seçmenlerce belirlenen parti veya adayın ezici bir çoğunlukla onaylanması, rejime olan bağlılığının gösteresidir. Demokratik sistemlerde ise, seçmen doğrudan doğruya yönetime katılmasa bile, kendisini yönetecek olanları, diğer bir deyişle siyasi iktidarı belirleme ve denetleme imkânına sahiptir.²⁰⁹

Bu bağlamda seçimlerin demokratik ilkeler çerçevesinde, dürüst ve özgürce icra edilmesi için genel geçer kabul edilen temel koşullar bulunmaktadır. Bunlar; genel oy hakkı çerçevesinde oy kullanımı (medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olanların oy hakkına da sahip olması); tüm bireylerin eşit değerde bir oya sahip olması (tek kişi, tek oy)²¹⁰; seçimlerin düzenli olarak yapılması, seçimlere birden fazla partinin katılması, tüm partilere devlet yönetiminde olan ve diğer kitle iletişim araçlarından en az aynı ölçüde kullanım hakkı sağlanması, seçim sürecinin özgürce işletilmesi; oy verme işleminin kolay, gizli, serbest olması; seçim yasasının tüm bu koşulları karşılayabilecek şekilde düzenlenmiş olması vb... gibi asgari müşterek konulardır.

Küresel tecrübeye, uygulandığı dönem ve yere göre değişkenlik ve gelişim göstermekle birlikte, modern anlamda seçim sistemleri değişik tasniflere tabi tutulmuştur. Kendi içerisindeki ayrımında da alt başlık ve sınıflandırması olan seçim sistemleri başlangıçta ikiye ayrılmaktadır: tek ve iki dereceli seçimler... Tek dereceli seçimlerde, seçmenler temsilcilerini doğrudan kendisi seçmektedir. İki dereceli sistemde ise en alt tabakadaki seçmen kitlesi, asıl seçilecek olan temsilciyi seçmek üzere, ara bir birime bu hakkı devreder, kendisi, bu ara birimi seçmek üzere oy kullanır.

²⁰⁸ Necmi Yüzbaşıoğlu, "Türkiye'de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi", **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, LV/1-2, (İstanbul, 1995-1996), s.105

²⁰⁹ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, Ankara,2001, s.139-142

²¹⁰ Seçme yetkisinin sadece belirli durumlardaki kimselere tanınması" şeklinde tanımlanan sınırlı oy sisteminin en eski çeşidi, feodal toplumlarda geçerli olan katı sosyal statü farklarına temellenen ve oy verme hakkının belirli ölçüde servet-mal sahibi olmaya veya belirli miktarda vergi ödemeye bağlandığı türdür. Bu sınırlama bazen kıstas değiştirmiş; seçme yetkisi belli bir bilgi ve öğrenim düzeyiyle sınırlandırılmış, bazen de "cinsiyet ve ırk" oy verme hakkını kısıtlayan faktörler olmuştur.

Öncesi ve sonrasıyla görece modern seçim sistemlerinin Anadolu coğrafyasında Osmanlı mirası dâhil şekillenmesi incelendiğinde, 1877 ve 1920’de uygulanan özel yöntemli iki dereceli seçimlerin dışında sırasıyla 1908, 1912, 1914, 1919, 1923, 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943 seçimlerinin tamamı iki dereceli seçim sistemiyle icra edilmiş; önce Osmanlı tebaası sonrasında Türk vatandaşları temsilci seçme hakkını, ara bir kitleye devretmiştir.

Asıl tasnif ise iki şekilde gerçekleşmektedir. Çoğunluk seçim sistemleri ve Nisbi Seçim Sistemleri... Halkın parlamento, meclis, vb. hedeflenen kurumda temsil edilmesinin içeriği, seçim sistemine göre değişmektedir. İki sistem üzerindeki tartışmalar uzun yıllara ve siyasi birikime dayanmakla birlikte, temel ilkeleri bakımından ayrılık sergilemişlerdir. Çoğunluk sistemi, halkı yönetme hakkının, seçime katılan yurttaşların *çoğunluğu* tarafından seçilen temsilcilere ait olduğunu ilkesinden hareket ederken; nisbi sistem²¹¹, aynı hakkın, ulusal egemenliğin fiilen sahibi olan seçmen niteliğine sahip yurttaşların sadece *çoğunluğunun değil, fakat tümünün* seçtiği temsilcilere ait olması ilkesine dayanır.²¹²

Kökene Romalılara kadar giden, bir seçim çevresinde en fazla oy almış adayın ya da parti listesinin seçimi kazanması esasını haiz çoğunluk sisteminde başlıca üç tür bulunmaktadır:

a. Mutlak Çoğunluk: Bu yöntemle göre, geçerli oyların, yarısından bir fazlasını alan aday seçilir.

b. Basit Çoğunluk (Nisbi Çoğunluk, Tek Dereceli ya da Tek Turlu Çoğunluk): Geçerli oylardan en fazlasını alan aday seçilir.

c. Mevsuf Çoğunluk (Nitelendirilmiş, Belirlenmiş, Vasıflı Çoğunluk): seçilmek için adayların önceden saptanmış ve mutlak çoğunluktan daha yüksek bir miktar oy almaları gerekir.²¹³

²¹¹ Nispi temsil esaslı seçim sistemi, “liste usulü nispi temsil sistemi, karma üyeli nispi temsil ve aktarılabılır tek oy” olmak üzere üç ayrı şekilde uygulanmaktadır. *Liste usulü nispi temsil sisteminde*, seçmenler partilere oy verirler, adaylar da partilerin aldıkları oylarla orantılı bir biçimde milletvekili seçilirler. Bu sistemde ülke birden çok milletvekili çıkaran seçim çevrelerine bölünür. Liste usulü nispi temsil sisteminde partilerin oy oranları ile kazandıkları milletvekili sayıları arasında genellikle adil bir dağılım gözlenir. *Karma üyeli nispi temsil sisteminde* Meclis’in bir kısmı dar bölgelerden çoğunluk esasına göre, bir kısmı da ülke genelinden nispi temsil esasına göre seçilmektedir. Seçmenler hem dar bölge adayları hem de ülke genelinde partiler için oy kullanmaktadırlar. *Aktarılabılır tek oy seçim sisteminde*, seçilme kotasından fazla oy alan adayların oyları diğer adaylara dağıtmakta, bu işlem tekrar edilerek seçmenlerin diğer tercihleri belirlenmektedir.

<http://www.siyasaliletisim.org/sie-modul/304-secim-sistemleri.html> E.T.: 01.06.2015

²¹² Murat Güvenir, “Seçim sistemleri...”, s.220

²¹³ Murat Güvenir, “Seçim Sistemleri...”, s.221

Bu coğrafyada, I.Meşrutiyet'in ilanından, 1961 yılında kabul edilen "Milletvekili Seçim Kanunu"na kadar, yürürlükte kalan tüm seçim yasaları, basit çoğunluklu liste usulünü benimsemiştir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, seçilen meclisin hüviyet ve etkisi değişmekle birlikte, seçmenlerin yarısından bir fazlasının, kalan seçmenler adına ülkeyi yönetme hakkını elde etmesi, yürütmedeki meşruiyet tartışmalarına sebep olmuştur. İstikrarlı hükümet ve dolayısıyla devlet oluşturması sağlanan bu sistem; 1961'den itibaren nisbi sistemin değişik uygulamalarına yer bırakacaktır. 1957 seçimleri de dâhil öncesi seçimlerde, bu sistemin kendisi bile propaganda konusu olmuş; partiler, iktidara geldiklerinde bu sistemi değiştirerek nisbi sistemi getireceklerini, halk iradesine gerçek saygıyı göstereceklerini ifade etmişlerdir. Tez sahamız gereği bu sistemlerin dışına çıkılmadığından, diğer sistemler üzerinde ayrıntılı açıklama yapılmayacak; ancak bu sistemin yarattığı kargaşa ve halk üzerindeki negatif etkileri açıklanmaya çalışılacaktır.

Öte yandan seçim sistemleri, siyasal erkin bu süreçte kendi yarattığı kargaşa ve hilelerle de yüzleşmek durumunda kalmaktadır. Seçim öncesi çıkarılan kanun ve düzenlemelerle, muhalif partiler üzerinde çeşitli yollarla baskı kurarak, seçim öncesi-esnası ve oy tasnifinde hile yapmak ile gerrymander²¹⁴ gibi metotlardan oluşan seçim patolojileri görülmektedir.

Toplumsal yaşamda kullanılmaya başlamasından, siyasal ve seçim propagandalarına evrilme sürecinde teorik şekillenmesini ortaya koyduğumuz kavramlar, Türk siyasi hayatında II.Meşrutiyet'le birlikte vücut bulmaya başlayacaktır. Sonrasında, bu mirasla yola çıkacak olan CHP'nin kullandığı/kullanacağı propaganda unsurları da; özünde, bu evrimi yaşayacak, ülkede kurulan diğer siyasi partilerin çalışmalarına da ışık tutacaktır.

²¹⁴ Terim, bir seçim bölgesini, belirli bir partinin veya adayın çıkarı için, oy kullanacak kişi sayısını arttıracak şekilde o bölgenin sınırlarını değiştirmeyi ifade etmektedir. 1812 yılında ABD'nin Massachusetts eyalet başkanı Elbridge Gerry'nin, yaklaşan seçimlerde partisine avantaj sağlamak üzere, seçim çevrelerini semender hayvanını andırır şekilde, kıvrımlı çizgilerle belirlemesinden kaynaklanan ve şahsın soyadı ile semender kelimesinin birleştirilerek telaffuz edilmesinden doğan bir kavramdır. Bilahare açıklanacak olmakla birlikte, DP iktidarında yaşanan Kırşehir örneği, kavramın Türkiye uyarlamasını teşkil etmektedir. <http://en.wikipedia.org/wiki/Gerrymandering> E.T.: 01.06.2015

II.BÖLÜM

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE: TEORİ-PRATİK YILLARI (1908-1923)

SEÇİM ÇALIŞMA VE PROPAGANDALARI

CHP'nin sosyal ve felsefi kökenlerinde, Osmanlı'nın devlet adamlığı veya askerliğini yapmış ya da o dönemde vücut bulmuş eşraf ve iş adamlarının payı –hatta başatlığı yadırganamayacağından; CHP'ni anlayabilmek adına, siyasi genetiklerini devraldığı özellikle II.Meşrutiyet ve sonrası dönemi iyi tahlil etmek elzem bir gereksinim olarak karşımıza çıkmıştır.

Makedonya ve Boğazlar meselelerinin ele alındığı 08-09 Haziran 1908 tarihli Reval Görüşmesi, o sırada en büyük diplomatik hadise olarak tepki uyandırmış;²¹⁵ Reval'de İngiltere ve Rusya'nın, birbirlerine çok yaklaşımları, Makedonya Meselesi'nde görüş birliğine varmaları, bu sırada imparatorluğa hâkim olmaya çalışan İTC'ni endişeye düşürmüştür.²¹⁶

Reval Görüşmeleri²¹⁷ üzerine, meydana gelebilecek müdahaleleri önlemek ve devletin içinde bulunduğu zor durumdan kurtarılması için İTC, vakit geçirmeden Meşrutiyeti ilan ettirmek üzere harekete geçmiştir. Böylece, Makedonya Meselesi ve Reval Görüşmeleri, Meşrutiyetin ilan edilmesinde önemli bir neden olmuştur.²¹⁸ Bu iç ve dış baskılar sonucu II. Abdülhamit, ilk Mebusan Meclisi'nin kabul etmiş olduğu Kanûn-ı Esâsî'nin yürürlükte olduğunu ilan etmek zorunda kalmıştır.²¹⁹

Meşrutiyet'in yeniden ilanıyla 1877'de çıkan seçim kanunu tekrar gündeme gelmiş, “İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı (Milletvekilleri Seçimi Geçici Kanunu)” adı altında yayımlanmış, Temmuz 1908 tarihli İrade-i Seniyye ile meclisin toplanmasına karar verilerek kasım sonu ile aralık başında seçimler yapılmıştır.²²⁰ Osmanlı Dönemi'nde yapılan seçimlerin üçüncüsü olan 1908 seçimleri, 1877-1919 tarihleri arasında gerçekleşen altı seçimden en özgür yapılanıdır. Bu seçimlerin başka bir özelliği

²¹⁵ Lord Kinross, **Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu**, Çev. Necdet Sander, Sander Yayınları, İstanbul, 1984, s.58.

²¹⁶ http://www.obarsiv.com.com/cagdas_turkiye_seminerleri_0708.html E.T.: 04.08.2013.

²¹⁷ İttihatçılar, Reval Görüşmeleri'ni protesto edip bir manifesto hazırlayarak büyük devletlerin konsoloslarına göndermişlerdir. Faik Reşit Unat, **İkinci Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi**, TTK Yayınları, Ankara, 1983, s.158.

²¹⁸ A.B.Kuran, **İnkılâp Tarihimiz...**, s.249-250.

²¹⁹ H.Tökin, **Türk Tarihinde...**, s.38. Görüşmelerde, Osmanlı Devleti'nin Makedonya'ya özerklik vermesi istenince, devletin parçalanacağı kaygısıyla hareket eden İTC, meşrutiyetin ilan edilmesi ile bu sorunun çözüleceğini ileri sürmüştü; bu bağlamda Rumeli'de isyan başlatarak II.Abdülhamit üzerinde baskı oluşturmak istemiştir.

²²⁰ E.Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze...**,s.83.

de siyasi grupların/fırkaların girdiği ilk seçim olmasındır. Bu seçimlere katılan fırkalar arasında İTC ve Osmanlı Ahrar Fırkası en dikkat çekenleridir.²²¹

A- 1908 SEÇİMLERİ

Bu seçimler “Hürriyetin İlanı” diye adlandırılan İkinci Meşrutiyet’in hemen ardından yapılmıştır. 1908 seçimleri iki siyasî teşekkül arasında şiddetli propaganda ve çekişmeler arasında geçmiştir.

Mebus seçiminin iki dereceli olması Heyet-i Mebusan’da eleştirilere neden olmuştur. Bazı üyeler iki dereceli seçim yöntemini şiddetle eleştirerek, daha önce Kanûn-ı Esâsî ile öngörülen serbest seçim yönteminin bu vesile ile daraltıldığını iddia etmişler ve doğrudan (tek dereceli) seçim talep etmişler; doğrudan değil de iki dereceli yapılan seçimin Kanûn-ı Esâsî’ye aykırı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna karşı çıkan üyeler ise halkın henüz bu olgunluğa ve yeteneğe ulaşamadığını açıklamışlardır. Bunun üzerine Heyet-i Mebusan’da Osmanlı vatandaşlarının aşağı görülmesi yerilmiş ve Osmanlı vatandaşlarının Avrupa milletleri kadar hatta onlardan daha da yetenekli olduğu savunulmuştur. Şura-yı Devlet temsilcisi ise, seçimde halkın güçlük çekmemesi için iki dereceli seçimin tercih edildiğini zaten hemen hemen her yerde iki dereceli seçimlerin yapıldığını bildirmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nde bu tür seçimlerin yeni yeni yapılmaya başlandığını, bu nedenle de vatandaşların tecrübesi olmadığını, halkın seçeceği ikinci seçmenlerin daha bilgili olacağını ve bunu daha yararlı gördüklerini belirtmiştir. Zaten eğer istenirse ileride doğrudan seçime gitmenin mümkün olduğu da açıklanmıştır. Ancak Heyet-i Mebusan üyelerinin bir bölümü bu hakkın derhal ve tamamen kullanılmasını ısrarla talep etmişlerdir.²²²

1- 1908 Seçimleri ve İttihat ve Terakki

İttihat ve Terakki öncelikli olarak siyasi programını *Şura-yı Ümmet* ve *Tanin* gibi adeta fırkanın propaganda aracılığını üstlenen gazetelerde yayınlamıştır. İttihat ve Terakki, 06 Ekim 1908’de Şura-yı Ümmet gazetesinde bir program yayınlamış, 1908 kongresinde aldığı kararları kamuoyuna duyurmuştur. Bu programın siyasi kısmında seçim ve sonrası ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. İttihat ve Terakki, bu programın

²²¹ Hakkı Uyar, “Tek Parti Döneminde Seçimler”, **Toplumsal Tarih**, (64), Tarih Vakfı Yayınları (İstanbul, Nisan 1999), s.21.

²²² Cemil Koçak, “Meşrutiyet’te Heyet-i Ayan ve Heyet-i Mebusan”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi IV**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1982, s.970-971.

başlangıcında II. Abdülhamit'in 01 Ağustos 1908 tarihli Hatt-ı Hümayununa, anayasaya aykırı bir karar alınmadıkça uyacaklarını belirterek başlamış ve ardından isteklerini sıralamıştır. Bu programın seçimlerle ilgili hükümleri şunlardır:²²³

1. 20 yaşını dolduran her Osmanlı teb'ası erkek "emlak ve serveti olsun veya olmasın" birinci seçmen sayılacaktır.
2. Seçimler "kemal-i serbesti" ile yapılacak, buna engel olabilecek "edna bir mülhazanın" hükümet tarafından yapılmasına meydan verilmeyecek şekilde değiştirilecektir.
3. Seçilmeye haiz Osmanlı'nın, ülkenin her yerinde seçilebilme hakkı teklif edilecektir.

İttihat ve Terakki mensupları Meşrutiyet'in ilan edilmesinde kendilerinin emeği olduğunu söyleyerek bu hürriyet mücadelesini sahiplenmişler ve kendilerine kutsallık atfetmişlerdir. Aynı zamanda hükümet ve idare merkezlerinde nüfuzlarını kullanarak rakipleri aleyhine şiddet ve baskı uygulamıştır.²²⁴

Gazetelerde din ve vicdan özgürlüklerinin ancak İttihat ve Terakki ile sağlanabileceği vurgulanmış, "Yaşasın Hürriyet, Yaşasın Millet, Yaşasın Vatan!" sloganı kullanılmıştır.²²⁵

Tanın gazetesinde çıkan yazılarda; eğitimde Türkçenin zorunlu olması ve eğitimde birlik; gayrimüslim imtiyazlarının Türklere zarar vermemek kaydıyla bırakılması; askerlikte eşitlik, yerel yönetimlerde valilerin haklarının artırılması; temel hak ve özgürlükler ile ilgili İttihat ve Terakki'nin seçim vaatleri, programı ve geleceğe dönük planları halka aktarılmıştır.²²⁶ Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı ve Bulgarların bağımsızlık ilanı konuları propaganda olarak kullanılmış, bu olumsuzlukların konferans ve görüşmelerde halledilmesi olasılığı üzerinde durulmuş, iç siyasette halka düşen en önemli görevin seçimlere katılarak, mebusları seçmesi olduğu anlatılmıştır.²²⁷

İttihat ve Terakki üyeleri 1908 seçimlerinde, seçim kavramına alışık olmayan Müslüman Osmanlı halkını seçime ısındırabilmek için mahalle mahalle dolaşıp halkı seçime teşvik etmiş ve halka ittihat ve ittifakı tavsiye etmiştir. Adaylar program

²²³http://www.ata.boun.edu.tr/htr/documents/311_8/belge/Osmanli%20Ittihat%20ve%20Terakki%20Cemiyetinin%20Siyasal%20Programi.pdf E.T.: 04.04.2015

²²⁴ Recai G. Okandan, **Amme Hukukumuzun Ana Hatları**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1971, s.262.

²²⁵ Kazım Nami Duru, **İttihat ve Terakki Hatıralarım**, Sucuoğlu Matbaası, İstanbul, 1957, s.31.

²²⁶ *Tanın*'den naklen, Nil Türker Tekin, **Türkiye'de Seçim Propagandaları 1908-1946**, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YDT, İstanbul, 1998, s.49.

²²⁷ Nil Türker Tekin, "1908'de Seçim Propagandası", **Toplumsal Tarih**, (104) Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, Ağustos 2002, s.23.

hazırlayarak, broşürler bastırması, kimi zamanda basın yoluyla seslerini duyurmaya çalışmıştır.²²⁸

İttihat ve Terakki'nin ülkenin büyük bölümünde temel bir destekten yoksun bulunması, her seçim bölgesinde kendi zihniyetine ve siyasal görüşlerine uygun aday bulmak zorluğunu yaratmış; bölgesel bakımdan güçlü eşraf ve ayan temsilcileri yerine, birçok yerde ulema temsilcilerini yanına almaya çalışmıştır.²²⁹

2- 1908 Seçimleri ve Osmanlı Ahrar Fırkası

Osmanlı Ahrar Fırkası, 1900'lerde Cenevre'de oluşan Sebahattinci akımının 1908'de Osmanlı siyasal hayatına girişi ile oluşmuştur. İlk girişimciler, Nurettin Ferruh Bey'le, 1910 yılında İttihatçılar tarafından öldürülen gazeteci Ahmet Samim Bey'dir. Ahrar Fırkası, 14 Eylül 1908'de İstanbul'da kurulmuştur. Fırka, 1908 genel seçimleri öncesinde gerçeğe en yakın partileşme teşebbüsü olmuştur. Tüzüğü gereği demokratik bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.²³⁰

İttihat ve Terakki gibi Osmanlı Ahrar Fırkası da basını kullanmış, siyasi programını *İkdam*, *Sabah* ve *Serbesti* başta olmak üzere fırkanın propagandasını üstlenen gazeteler aracılığı ile yapmıştır.

Fırka beyannamesinde, seçilecek mebusların özelliklerinden bahsetmiş; bunların memleket meselesi hakkında bilgi sahibi olmaları gerektiği, kısa süre önce kazanılan hürriyet, eşitlik, kardeşlik ve adalet gibi değerlerin teminine çalışan kimselerin seçimlerde başarılı olması gerektiği ifade edilmiş; bu kişilerin de genel hukuku müdafaa etmek için lazım olan dirayet ve iktidar sahibi olmasının üzerinde durmuştur. Seçimlerin tek dereceli olarak yapılmasını öngören siyasi program ve beyannamesinde, Osmanlı Devleti dâhilinde meşruti hükümet esaslarının gereklerini gerçekleştirmek amacına hizmet ettiklerini belirtmişlerdir.²³¹

İttihat ve Terakki'nin dış politika söylemlerini eleştirmişler, Sadrazam Kamil Paşa'yı ve onun İngilizler nazarındaki saygınlığını desteklemişlerdir.²³²

²²⁸ N.T.Tekin, **Türkiye'de Seçim...**, s.52 Bu seçimler, Canvassing olarak da adlandırılan yüz yüze iletişim tekniğinin kullanıldığı ilk seçimler olmuştur.

²²⁹ Sina Akşin, "İttihat ve Terakki", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi V**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1982, s.1423.

²³⁰ 1908 seçimlerine yalnızca İstanbul'da katılmış ancak kazanamamıştır. 31 Mart Vakası, Fırkanın sonunu hazırlamıştır. Takibe uğrayan üyelerin bir kısmı tutuklanmış, yargılanmıştır. Bir kısmı da ülke dışına kaçırılmışlardır. T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, s.176-186.

²³¹ Oğuz Kaan, **II.Meşrutiyet Döneminde Muhalefet: Ahrar Fırkası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YDT, İstanbul, 2008, s.184-192.

²³² N.T.Tekin, **Türkiye'de Seçim...**, s.53-57.

3- 1908 Seçimleri ve Sonrasında Siyasi Hayat

Dönemin canlı tanıklarından olan Ahmet Bedevi Kuran'a göre Meclis-i Mebusan'a seçilen milletvekillerinin sayısı 266'dır. Ahmet Bedevi, bu mebusların etnik ve dini dağılımını şu şekilde ifade etmiştir: 142'si Türk, 60'ı Arap, 25'i Arnavut, 23'ü Rum, 12'si Ermeni, 5'i Yahudi, 4'ü Bulgar, 3'ü Sırp ve 1'i Ulah'tı.²³³ İttihat ve Terakki, mebusların 150'sini kazanmasına rağmen, hükümet içinde yer alamamıştır. Verilen gensoru ve Sadrazama karşı oluşan muhalefet sonucu İttihat ve Terakki, hükümete ilk kez üye vermeyi başarmıştır.²³⁴

Sonuçta İttihat ve Terakki kazanmıştır ama Türk mebusların dahi birçoğu gerçekten İttihatçı sayılamayacak kimselerden oluşmuştur. Buna Türk ve Müslüman olmayanlar da eklendiği takdirde, İttihat ve Terakki'nin yeni dönemde niçin yasama organına hâkim olamadığı kendiliğinden anlaşılacaktır.²³⁵

II. Meşrutiyetin çok yönlü bir niteliği vardır. Bir yandan Abdülhamit rejimini yıkmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu simgelemiştir; bir yandan da yeni bir devletin kuruluş ve demokrasi deneylerini kapsayan bir siyaset laboratuvarı olmuştur.²³⁶

23 Temmuz 1908 tarihinden itibaren bir çoğulculuk ortaya çıkmış, meşruti idare "Hürriyetin İlanı" adı altında tesis edilmiştir. 1908 yılı çok partili siyasi hayatın da başlangıcı olmuş; demokratik alandaki çalışmalar giderek artmış ve güç kazanmıştır. II.Meşrutiyet devresi çok partili siyasi hayatın kurulmasında etkili olduğu gibi fırkalar arasındaki siyasi mücadele ve baskıların doğmasına da sebep olmuştur. İTC'nin fırka haline gelmesi, 31 Mart Olayı ile birlikte iktidarı elde etmeye yönelik hareketleri artırarak baskıya dönüştürmüş, karşısında henüz yeni olan siyasi hayatın kendisine karşı birleşerek güçlü bir muhalefet meydana getirmesine neden olmuştur.²³⁷

²³³ Ahmet Bedevi Kuran, **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, Çelçüt Matbaası, İstanbul, 1959, s.477; Karpat, Meclis-i Mebusan'a etnik olarak 147'si Türk, 60'ı Arap, 27'si Arnavut, 26'sı Rum, 10'u Slav ve 4'ü Musevi olarak toplam 274 milletvekilinin seçildiğini belirtmiştir. Kemal H. Karpat, Robert W. Zens, "I. Meşrutiyet Dönemi ve Abdülhamit'in Saltanatı (1876-1909)", **Türkler XII**, Çev.Nasuh Uslu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 887; Enver Ziya Karal ise mevcudu 240 olarak vermektedir. Ona göre bu sayının 150'si Türk ve Arnavut, 50'si Arap, 18'i Rum, 12'si Ermeni, 4'ü Bulgar, 2'si Sırp, 3'ü Yahudi ve 1'i de Ulah'tır. Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi IX**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011, s.62-63 .

²³⁴ Tevfik Çavdar, **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s.48.

²³⁵ S.Akşin, "İttihat ve Terakki", s.1423.

²³⁶ Tarık Zafer Tunaya, "İkinci Meşrutiyetin Siyasal Hayatımızdaki Yeri", **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı**, Siyasal İlimler Türk Derneği, Ajans Türk Gazetecilik ve Matbaacılık, Ankara, 1976, s.75.

²³⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Siyasal Partiler I**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s.3.

II. Meşrutiyet'in ilanına etki yapmış olan İTC, Meşrutiyet'in ilk günlerinde hükümeti etkisi altına almıştır. Memleket idaresi, İttihat ve Terakki yönetimine bağlı bir hale sokulmuştur. İleriliği temsil eden, hürriyetin ve meşrutiyetin yerleşmesini isteyen İTC, bütün gerici hareketlerle sert bir mücadeleye girişmiş²³⁸ ve yönetsel sistemde önemli değişikliklerin ortaya çıkması noktasında etkin bir şekilde hareket etmiştir. II.Meşrutiyet, Batılılaşma etkilerinin etraflı bir şekilde ve bir siyasal program biçiminde uygulamaya konulduğu bir dönem olmuştur.²³⁹

İttihat ve Terakki'nin denetleme iktidarı dönemi şeklinde nitelendirilen 1908-1913 yılları arasında, cemiyet doğrudan ön plana çıkmış ama siyasal iktidarı üzerine alamamıştır. İktidara dolaylı yollardan egemen olmaya ve yönetmeye çaba harcamış; bu karmaşık siyasal mekanizma/süreç, doğal olarak birçok siyasal sorunu da beraberinde getirmiştir.²⁴⁰

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte, 1876 Anayasası'nda önemli değişiklikler yapılmıştır.²⁴¹ Meclisin yetkileri genişletilerek anayasanın meşruti yönetim ve halk egemenliği ilkeleriyle biraz daha bağdaştırılmasına çalışılmıştır. 1909'da anayasanın dayanmış olduğu en genel ilke, devlet işlevlerini birbirinden ayırarak bunları ayrı organlara bırakmak ve bu organlar arasında birer çalışma birliği ve karşılıklı denetim ilişkisi kurmak olmuştur.²⁴²

²³⁸ H.Tökin, **Türk Tarihinde...**, s.39.

²³⁹ Ahmet Turan Alkan, **İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset**, Cedit Neşriyat, Ankara, 1992, s.186.

²⁴⁰ S.Akşin, "İttihat ve Terakki", s.1422.

²⁴¹ 1909 senesinde yapılan Kanun-i Esasi tadilatı ile anayasal sistem köklü olarak değiştirilmiş ve ikinci parlamentarizm kabul edilmiştir. T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, s.56.

²⁴² Muzaffer Sencer, "Osmanlı İmparatorluğu'nda...", s.60; II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte anayasada şu değişiklikler ortaya çıkmıştır: -Padişahın, tahta çıkışlarında meclis önünde şeriata uyacağı, vatana ve millete sadakat edeceğine dair yemin etmesi öngörülmüştür. -Padişah, yasama ve yürütme üzerindeki yetkilerini yitirmiş, yürütme organı olarak hükümet, devlet sistemi içindeki yerini almıştır. Yeni anayasa, padişahı göreve başladığında meclis önünde anayasa hükümlerine ve "vatana ve millete" bağlılık yemini etmekle yükümlü tutmuştur. -Hükümetin, sadece meclis önünde sorumluluğu esası benimsenerek demokratik bir denetim sistemi kurulmuştur. -Anayasada, padişaha tanınan geniş yetkilerin, sadrazam ve vekiller tarafından kullanılacağı ve bundan doğacak sorumluluğun yine Vekiller Heyeti'nin olacağı belirtilmiştir. -Yürütme organı, meclise her bakımdan bağımlı ve sorumlu bir duruma sokulmuştur. -Söz konusu yetkilerle donatılan yasama organını varlığı ve çalışması da güvence altına alınmıştır. Bu amaçla Meclis-i Umumi'nin her sene Kasım başında çağrılmadan toplanması ve Mebusan Meclisi'nin kararı ile zamanından önce toplantıya çağırılması ve toplanma süresini uzatabilmesi öngörülmüştür. -Meclisin feshi şartları ağırlaştırılmıştır. - Sıkıyönetim ilan etme yetkisi de hükümete bırakılmıştır. -Kişi hakları ve hürriyetleri alanına da demokratik gelişmeler meydana gelmiştir. -Tutuklamalarda ve cezalandırmalarda yasaya uygunluk koşulu getirilmiş, ünlü 113.madde ile padişaha tanınan "sürgüne yollama yetkisi" kaldırılmış, basının sansür edilemeyeceği esası korunmuş, toplanma ve dernek kurma hakları ilan edilmiştir. Fakat siyasal gelişmeler ve İttihat Terakki otoriter yönetim şekli, bu demokratik ilkelerin hayata geçirilmesine izin vermemiştir. - Kamu hürriyetleri alanında da şahıs ve matbuat hürriyeti güçlendirilmiştir. T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, s.37; V.Findley

İTC, kısa zamanda padişah ve hükümet üzerinde etki sağlamış ve sonunda yürütmeyi denetimine almıştır. Ancak sonradan fırkaya dönüşen bu cemiyet, izlemiş olduğu iç ve dış politikaya karşı olanların mecliste bir muhalefet kümesi oluşturmaları üzerine meclis içindeki egemenliğini yitirmiştir. Kendi yandaşı yeni bir meclis oluşturmak ve meclis üzerinde sürekli denetimi sağlayabilmek için hükümet, meclisi yürütme organı karşısında çeşitli yetkilerle donatarak onun dağıtılmasını zorlaştıran anayasanın yedi ve otuz beşinci maddelerinin koyduğu engelleri aşmak istemiş; kanun mecliste reddedilse de aynı yıl meclis dağıtılmıştır.²⁴³ İttihat ve Terakki'nin bu hareketi, kamuoyunda çok tartışılmış ve firkadan ayrılmalar çoğalmıştır.²⁴⁴

İttihat ve Terakki döneminde, merkez-kenar bölünmesinin siyasal gruplaşmalara yol açıcı etkisi artarak devam etmiş; bu gruplaşmalar, fırka örgütlenmelerine de vücut vermiştir. Bu dönemde Batıcı bürokratik geleneğin tek temsilcisi olan İTC'nin merkeziyetçi, milliyetçi, otoriter, devletçi ve laik tutumlarına İslamcı ve liberal kanattan muhalefet gözlenmiştir. İttihat ve Terakki, Saray'ın politikalarına karşı çıktığı sürece halk tarafından desteklenmiştir. Ancak İttihat ve Terakki dolaylı olarak iktidara geldikten sonra yapmış olduğu baskıcı siyaset bazı kesimlerin hoşnutsuzluğuna yol açmış; bu durum da Türk siyasal tarihinde siyasal parti örgütlenmelerinin hızla artmasına sebep olmuştur.²⁴⁵

Liberal kanatta Osmanlı Ahrar Fırkası (Fırka-i Ahrar), Mutedil Hürriyetpervan Fırkası²⁴⁶ (Mutedil Liberaller) ve Osmanlı Demokrat Fırkası²⁴⁷ (Fırka-i İbad); İslamcı

Carter, **Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform**, Çev.Latif Boyacı-İzzet Akyol, İz yayınları, İstanbul, 1994, s.250.

²⁴³ T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, s.38.

²⁴⁴ Reşat Hallı, **Balkan Harbi**, C.I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1970, s.61.

²⁴⁵ Neriman Tongul, "Türk Demokrasi Tarihinde Siyasi Partilerin Rolü (1908-1938)", **Askeri Tarih Bülteni**, (51), Genelkurmay ATASE Bşk.lığı Yayınları, (Ankara 2001), s.95.

²⁴⁶ 1909 Kasım ayında kurulmuştur. Mutedil Hürriyetperveran Fırkası Osmanlılık ülküsüne inanmış ve yapmış olduğu siyasal programını da bu ilkeler doğrultusunda hazırlamıştır. Bu ilkenin gereği olarak imparatorluk içinde yasayan tüm etnik, dini unsurlar arasında eşitlik istiyordu. Fırka'nın siyasal hayatta en önemli başarısı ve eylemi 1911 tarihinde 31 Mart'ın kudretli komutanı Mahmut Şevket Paşa hakkında vermiş olduğu gensoru (İstizâh) teklifidir. Fırka 1909 tarihinde kurulduğu için 1908 genel seçimlerine katılamamıştır. Ancak Fırka'nın üyelerinin çoğunluğunu 1908 seçimlerinde seçilen mebuslar teşkil etmiştir. 1911 tarihinde Hürriyet ve İtilafın kurulmasından sonra Mutedil Hürriyetperveran Fırkası (Mutedil Liberaller) bu Fırka'ya katılmıştır. T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, s.241-245.

²⁴⁷ 06 Şubat 1909'da kurulmuş fırkanın kurucuları arasında Dr.Abdullah Cevdet, Dr.İbrahim Temo, Dr.Rıza Abut, Pertev Tefvik, Fuat Şükrü, Giritli Ali, İbrahim Naci bulunur. Fırka, baskıcı İttihat ve Terakki idaresine karşı halk nezdinde uyanan hoşnutsuzluklardan yararlanmaya çalışmıştır. Meclis içinde üyesi olmamasına rağmen parlamento dışı muhalefette çok etkin bir rol oynamıştır. Çoğu yazar grubundan olan üyeler, İstanbul'da *Türkiye*, İzmir'de *Feryat*, Manastır'da *Hukuk-u İbad* ve Halep'te *Ahali* gazetelerinde İttihatçılara karşı şiddetli eleştirilerde bulunmuşlardır. 05 Aralık 1911 tarihinde Hürriyet ve İtilaf Fırkasına katılmıştır. T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, s.205-212.

kanatta ise laikliğe, dolayısıyla liberal muhalefete de karşı çıkan İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti²⁴⁸ (Fırka-i Muhammediye) ve ardından kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası bu açıdan önemlidir. Bunların dışında İslahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası²⁴⁹, Osmanlı Sosyalist Fırkası²⁵⁰ ile Ahali Fırkası²⁵¹ da dönem siyasetinde görece belirli rol oynamışlardır.

B- 1912 SEÇİMLERİ (SOPALI SEÇİMLER)

1911 yılında İtalyanların Trablus'u işgali, Yemen ve Balkanlardaki karışıklık ve yeni kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın (HİF) 1911 ara seçimlerinde gösterdiği başarı, İttihat ve Terakki'yi yeni bir seçim için harekete geçirmiştir. Sonbaharda yapılması gereken seçimler ilkbahara alındığından, bu seçimler ülkedeki ilk erken seçim

²⁴⁸ Cemiyetin açılışı 03 Nisan 1909'da yapılmıştır. Kurucuları arasında Süheyl Paşa Hazretleri, Şeyhülislam Feyzullah Efendi, Bediüzzaman Said-i Kürd-i İbn-i Mirza, Volkan Başmuharrirlerinden Farukî Ömer Sevki Efendi, Volkan Muharriri Derviş Vahdeti ve daha birçok tarikat şeyhi ile bürokrat bulunmaktadır. T.Z.Tunaya,, **Siyasal Partiler - İkinci Mesrutiyet Dönemi**, s.216-217. Cemiyet, 31 Mart hadisesinin en önemli aktörü olarak düşünülmüştür. Bundan dolayı, siyasal hayatta varlığını daha fazla idame ettirememiş, kurulan mahkemelerde Cemiyet'in kurucu üyesi ve başkanı olan Derviş Vahdeti olaylarla ilgisi olduğu düşüncesiyle bazı kurucu ve yöneticileri ile birlikte yargılanmış ve idam edilmiştir. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti, İTC'nin Meşrutiyet'in ilanından sonra siyaset sahasında yapmış olduğu baskıcı ve yıldırıcı politikalarını şiddetle eleştirmiştir. O.Kaan, "**İkinci Meşrutiyet Döneminde Ahrar Fırkası**", s.102-103. İttihad-ı Muhammed-i Cemiyeti, Volkan gazetesi aracılığıyla diğer siyasal muhalif fırkalardan farklı olarak Padişah'a sataşma politikası gütmemiştir. Sina Akşin, **Seriataç Bir Ayaklanma 31 Mart Olayı**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s.37.

²⁴⁹ 1909 yılının sonlarında Paris'te kurulmuştur.. Kurucuları Şerif Pasa, Ali Kemal, Mevlanazade Rıfat, Pertev Tevfik, Dr. Refik Nevzat, Albert Fua ve Avni Kemal Bey'lerdir. Fırka'nın Parlamento içinde bilinen bir üyesi yoktur. Parlamento dışı muhalefet yapmıştır. Fırka'nın yayın organı Fransızca yayın yapan "*Mecheoutiette*" gazetesidir. Ayrıca Türkçe yayın yapan *Yeni Yol* isimli bir gazetesi vardır. Fırka'nın Siyasi Programının üçüncü maddesinde Meclis-i Mebusanın ve Ayan Meclisinin silah zoruyla teşekkül etmesinden dolayı meclislerin feshedilmesi ve tüm Osmanlı yurttaşlarının kendi vicdanlarına dayanarak verilecek oylarla seçilecek bir meclis seçiminin yeniden yapılması için gayret edilmesi hüküm altına alınmıştır. Fırka 1913 Ağustos ayına kadar varlığını sürdürmüş ve bu tarihte Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmıştır. T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, s.241-245

²⁵⁰ 1910 yılının Eylül ayında; kurulmuştur. Parti programında, seçimlerin doğrudan ve herkesin katılımıyla gerçekleştirilmesi, basın ve toplantı serbestliğinin tam olarak uygulanması, idam cezalarının kaldırılması, doğal ihtiyaç maddelerinden vergilerin kaldırılması gibi ifadeleri hüküm altına alınmıştır. Özellikle Ermeni olan mebuslar Fırka'nın isteklerini Meclis gündemine taşımışlardır. Fırka, muhalefetini daha etkin bir şekilde parlamento dışında; yayın organları olan *İştirak*, *Sosyalist Gazetesi*, *Muahede Gazetesi* ve *İnsaniyet Gazetesi* vasıtasıyla yapmaya çalışmıştır. H.Tökin, **Türk Tarihinde Siyasal Partiler...**, s.48-49.

²⁵¹ Ahali Fırkası 21 Şubat 1910'da kurulmuştur. Parlamento'daki mebuslar tarafından kurulmuş bir fırka olup parlamento içi muhalefette etkin bir rol oynamasına neden olmuştur. Ancak parlamento dışı muhalefette de çok etkin bir rol oynamıştır. Fırka'nın İttihatçılara karşı getirdiği en büyük eleştirilerden biri, bu insanlar arasında Yahudi ve dönme kişilerin bulunduğu ve bunun da devlet için büyük bir tehlike olduğu tezini ileri sürmesidir. Bu kişilerden en önemlisi de Cavit Bey'dir. Cavit Bey'in Ahali Fırkası için önemi, devletin mali işlerinde etkin bir rol oynaması ve Osmanlının borçlanmasında Siyonistlerin baskısı altında kaldığı iddiası olmuştur. Fırka'nın bir yayın organı yoktur, ancak *Yeni Gazete*, *Saday-ı Millet* ve *İkdam* tarafından desteklenmişlerdir. Ahali Fırkası'nın programında dikkat çeken hususlardan bir tanesi de Ayan Meclisinde üyelerin kısmen halk tarafından seçilmesi isteğidir. Matbuat kanununda yeni ve hürriyetçi düzenlemelerle İttihatçılar tarafından sık sık kapatılan muhalif gazetelerin kapanmasının önüne geçilmek istenmiştir. Ahali Fırkası 1911 Aralık ayında Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmıştır. T.Z.Tunaya, **Siyasi Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi**, s.266-273.

olmuştur.²⁵²

Her iki fırka da çeşitli ekipler kurarak, Anadolu'nun muhtelif yerlerine propagandacılar göndermiş, halkı seçimler konusunda aydınlatmış ve fırkalarına oy vermelerini istemişlerdir.²⁵³

Seçim öncesi basında, halka fırkalar arasında tercihini belirlerken, fırka programlarını madde madde tetkik ettikten sonra hangisi memleket için hayırlı ise ona temayül göstermesi tavsiye edilmiş; böyle olunca “selme selam” seçilen mebusların olmayacağı belirtilmiş; programa bakmadan şahsi fikirlerle hareket etmenin anarşiyi davetten başka bir işe yaramayacağı söylenmiştir.²⁵⁴

Yakın geçmişimizde kamuoyunda tartışma konusu olmuş olan “bitaraf”lık mevzusu, 1912 seçimlerinden önce de basında gündeme gelmiştir. Parlamento hayatında müstakilliğin yeri olmayacağından, bir mebusun ya muvafık ya da muhalif olmak durumunda olacağı belirtilmiş; bitaraf ismiyle ortaya çıkacak insanların ne kadar ehliyetli olursa olsun iki fırkaya mensup mebuslar arasında kalacağı, sözlerinin dahi dikkate alınmayacağı işlenmiştir.²⁵⁵

1- 1912 Seçimleri ve İttihat ve Terakki

1908’de Osmanlılık politikasını, 1912’de Türkçülük politikasına kaydıran İttihatçılar, “Herkesi oy kullanırken düşünmeye çağırarak” amacıyla *İstanbul Heyet-i İntihabiye-i Milliye* adı verilen bir seçim komitesi kurmuştur. Propagandalarını *Tanin* gazetesi ile duyuran fırka, azınlıkların özgürlüklerine saygılı olduklarını ancak hükümetin yetkilerinin kısıtlanamayacağını ifade etmişlerdir.²⁵⁶

Halkçı bir yaklaşımla İstanbul Beşiktaş’ta halka çiçek aşısı yaptırmışlar; İskeçe’de kurdukları “Osmanlı Fakir Çocuklara Yardım Cemiyeti” yoluyla kimsesiz ve fakir çocuklara yardım etmişlerdir. 1912 seçimleri sırasında İttihat kulüplerinde düzenlenen konferanslar, propaganda çalışmalarında önemli yer tutmuştur. Güzel ve etkileyici

²⁵² T.Çavdar, **İttihat ve Terakki**, s.68

²⁵³ Adnan Gelmez, **Türk Siyasi Hayatında 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Ana Bilim Dalı, YYLT, İstanbul, 1995, s.86.

²⁵⁴ Adnan Gelmez, **Türk Siyasi Hayatında...**, s.54.

²⁵⁵ Bu konuya mizahi yaklaşımlarla tahminde bulunanlar olmuştur. Bitarafların devamlı hakkı müdafaa etkilerini söyledikleri için İttihat ve Terakki’ye temayül edecekleri tahmin edilmiştir. Çünkü hak kuvvet demektir. Kuvvet ise İttihat ve Terakki’nin elinde olduğu için tabiatıyla bitaraflar, İttihat ve Terakki’nin “özbeöz malı” olarak görülmüştür. Adnan Gelmez, “**Türk Siyasi Hayatında...**”, s.48.

²⁵⁶ N.T.Tekin, **Türkiye’de Seçim...**, s.58-76.

konuşması ile Cavit Bey, İttihat ve Terakkinin iç siyasi hedeflerinden bahsetmiş, işçi kulüplerinde de sosyalizmin aleyhinde konuşmalar yapmıştır.²⁵⁷

İttihat ve Terakki, propaganda faaliyeti olarak özellikle temel atma merasimleri icra etmeyi tercih etmiş; İstanbul seçimlerinde tanınmış simalardan 50 kişilik bir propaganda heyeti oluşturmuştur.²⁵⁸

İttihat ve Terakki, Hürriyet ve İtilaf Fırkasını şu hususlarla eleştirmiş ve seçim propagandası olarak kullanmıştır: Fırkanın siyasi bir fırka olmadığı, bir “istibdad-ı mebusan” oluşturacakları, Osmanlı siyasi bütünlüğünü mahvedecekleri, unsurlar arasında fitneye sebep olacakları, hilafet ve saltanatı ayırarak kuvvetten düşürecekleri, milletin kıymetli fertlerini seçim hakkından mahrum edecekleri ve son olarak da fırkanın ne yapmak istediğini bilmediği...²⁵⁹

2- 1912 Seçimleri ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 21 Kasım 1911’de İstanbul’da, İsmail Hakkı Paşa (Amasya), Dr.Dagavaryan (Sivas), Mustafa Sabri (Tokat), Dr. Rıza Nur (Sinop), Damat Ferit ve Müşir Fuat Paşaların (Ayan Meclisi üyeleri) da aralarında bulunduğu bazı bürokrat ve aydınlar tarafından kurulmuştur. II.Meşrutiyet’in ve en güçlü muhalefet fırkası olmuş; İttihat ve Terakki karşısında muhalefetin en büyük aşamasını temsil etmiştir. Fırka mensupları, İttihatçıların gitgide Türkçülüğe kayan düşünce yapısının çok uluslu bir imparatorluğun sonu olacağını düşünmüşler; “Âdem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-i Şahsi” fikrini savunmuşlardır. 1906’dan beri anti-İttihatçılığın ideolojik temeli olan bu fikir, eski Ahrarcılar kanalıyla yeni muhalefet örgütüne taşınmıştır. İTC gibi meşrutiyeti savunmuşlar ancak İttihat ve Terakki’nin bunu soysuzlaştırdığını iddia etmişlerdir. Kuruluşundan kısa bir süre sonra yapılan ara seçimlerde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası adayı başkentte kazanmıştır. Bunun üzerine muhalefet hareketinin ciddiliğini anlayan İttihatçılar, Kanûn-ı Esâsî’de değişiklik yapmaya çalışmışlar ancak başarılı olamamışlar ve Meclis-i Mebusan feshedilmiştir.²⁶⁰

1912 seçimleri öncesinde *İkdam* ve *Hedef* gazetelerinde propagandasını yapmış olan Hürriyet ve İtilaf, İttihat ve Terakki’den ayrılıp kendi oluşumlarına katılanları kamuoyuna duyurmuştur. İttihatçıların özgürlükleri kısıtlayıcı hatta yok edici olduklarını

²⁵⁷ N.T.Tekin, *Türkiye’de Seçim...*, s.58-76.

²⁵⁸ Adnan Gelmez, “*Türk Siyasi Hayatında...*”, s.86.

²⁵⁹ Adnan Gelmez, “*Türk Siyasi Hayatında...*”, s.55.

²⁶⁰ T.Z.Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler: İkinci Meşrutiyet Dönemi*, s.299-301.

halka empoze etmiştir. İtalyanların Trablus’u işgalini, İttihat ve Terakki’nin dış politika başarısızlığı olarak lanse etmiş; 31 Mart olayından İttihatçıları sorumlu tutmuştur. İttihatçıların kendilerini meşrutiyet düşmanı olarak suçlamalarını kabul etmemiş, sadece İTC’nin icraatlarını eleştirdiklerini, meşrutiyet taraftarı olduklarını dile getirmişlerdir. Dersim’de yapılan seçimlerde İTC’nin usulsüzlük ve yolsuzluk yaptığını iddia etmişlerdir. Şark Meselesi diye adlandırılan Doğu Sorunu’nun, firkaları sayesinde gerçek bir meşrutiyet rejimi ile çözümlenebileceğini halka propaganda malzemesi olarak kullanmışlardır.²⁶¹

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, anayasadaki 35.madde değişikliği için “30 gün oruç + 5 vakit namaz, İttihat Terakki 35.maddeyi değiştirmekle namazı ve orucu yasaklamak istiyor” şeklinde yorum yaparak dinsel kuralları ve şartları İttihat Terakki aleyhine kullanmıştır.²⁶²

Seçim propagandalarında İttihat ve Terakki’nin birçok icraatını “dinsizlik” şeklinde yorumladığından dolayı, özellikle dini heyecanların hâkim olduğu çevrelerde başarılı olmuştur. Ayrıca, ağa ve eşraf takımına karşı çıkararak, onları İttihat ve Terakki’den yana göstererek köylüye yönelmiştir.²⁶³

Fırkaya, İttihat ve Terakki tarafından yöneltilen eleştiriler dikkat çekmektedir. İTC’ye göre, Hürriyet ve İtilaf yıkmak için birleşmiştir. Devamlı iş görmek üzere teessüs etmiş verimli bir fırka değildir. Ancak İTC’yi tahrip için işe yarayabilir bir kuvvet olmak üzere teşkil olunmuştur. Fırkayı teşkil edenler “taş, demir, ağaç, cam vs. gibi 40 yıl bir kazanda kaynasalar bile imtizaç edecek şahıslar değildir.” Fırka liberal, nasyonalist, sosyalist, emperyalist, demokrat kim varsa bünyesine almış “maksat hâsıl olsun da nasıl olursa olsun!” tarzında düşünmeye başlamıştır.²⁶⁴

3- 1912 Seçimleri ve Sonrasında Siyasi Hayat

İttihatçıların seçimler esnasında tam bir baskı ve korku ortamı yaratmış; sandık başına oy kullanmak için giden Osmanlı yurttaşları, İttihatçıların fiili saldırı ve

²⁶¹ N.T.Tekin, **Türkiye’de Seçim...**, s.63-76.

²⁶² T.Çavdar, **İttihat ve Terakki**, s.68.

²⁶³ Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II.Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki’ye Karşı Çıkanlar**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990, s.14 Propaganda faaliyetleri dolayısıyla şikayete sebep olan konuların başında dinin siyasete alet edilmesi gelmiştir. Bu konuda itham edilen fırka ise genellikle Hürriyet ve İtilaf Fırkası olmuştur. Zira İTC ve taraftarlarına göre onlar: “Avrupa’da kuvvet macunıyla, nane şekeri satmış kimselerin başına sarık sarmışlar, sırtlarına cübbe giydirerek Anadolu içlerine salınarak köy köy gezerek ahalinin cehaletinden istifade etmek yoluna gitmişlerdir”. Adnan Gelmez, “**Türk Siyasi Hayatında...**”, s.88.

²⁶⁴ Adnan Gelmez, “**Türk Siyasi Hayatında...**”, s.54.

baskılarıyla karşı karşıya kalmışlar; İttihatçılar devlet olanaklarını kullanarak oyların muhalefete gitmesini engellemişlerdir. Seçim sırasında askeri ve sivil devlet memurları seçime müdahale etmiş; başkalarının adına oy kullanmak, oy sayımı sırasında hile yapmak gibi yolsuzluklar da seçimlere gölge düşürmüştür. Bu seçimlere dönemin muhaliflerince “dayaklı seçim” ya da “sopalı seçim” adı verilmiştir.²⁶⁵

Genel bir değerlendirme çerçevesinde, 1912 seçimlerinin dikkat çekici yönü, seçimlerde fırkaların kullandığı propaganda taktikleridir. İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasında geçen siyasi mücadele, Türk demokrasi tarihinde modern propaganda yöntemlerinin ilk örneklerini teşkil etmiştir. Bu seçimlerde İttihatçıların, İtilafçıları eleştirmek için kullandıkları temel propaganda argümanı “ittihad”ın “itilaf”tan daha iyi olduğu şeklinde bir sloganla onların İslami unsurları sırf diğer milletlere yaranmak için ayaklar altına alacağı iddiası olmuştur. İttihat ve Terakki Fırkası neşrettiği bir propaganda kitapçığında “*Namuslu ve akıllı bir vatan evladı, hükümet işlerine karışmaz, kanuna itaat eder, onun hükümet üzerindeki kuvveti işte bu rey pusulasını atmaktır.*” diyerek seçmene ne yapması gerektiğini söylemekle kalmamış “*Vatanını seven namuslu bir Osmanlı, elbet İttihat ve Terakki'nin tuttuğu yolu beğenir, değil mi?*” diyerek adres de göstermiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise “*mukaddes toprağımızı düşmandan muhafaza edecek ve muhterem Osmanlı milletini refah ve saadete götürecektir, yalnız Hürriyet ve İtilaf Fırkası [dır]*” diyerek hükümetin yanlış politikalarını “*Millet dağlar kadar borçlar altında ezim ezim eziliyor, Avrupa sarraflarına karşı adeta esir oluyor.*” sözleriyle eleştirmiştir.²⁶⁶

Yapılan seçimler üzerine 1912 senesinde toplanan ve İttihat ve Terakki'nin çoğunluğu kazandığı yeni meclis, söz konusu anayasa değişikliğini kimi eklerle birlikte kabul ederek hükümeti ve onun temsil ettiği fırkayı istediği yetkilerle donatmıştır. İttihat ve Terakki içinde beliren önemli görüş ayrılıkları ve anlaşmazlıklar, kabinenin çekilmesiyle sonuçlanmış ve yeni oluşturulan “Büyük Kabine” ile İttihat ve Terakki, iktidardan uzaklaştırılmıştır. Amacı yönetim kadrolarını ve meclisi İttihatçılardan temizlemek olan bu hükümet, 1912 meclisinin bir hakem meclisi olduğu gerekçesi ile aynı sene parlamentoyu dağıtmıştır.²⁶⁷

²⁶⁵ Mehmet Ö.Alkan, “Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi”, **TÜSİAD Görüş Dergisi**, (Mayıs 1999), s.50.

²⁶⁶ A.Birinci; **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**, s.122-131.

²⁶⁷ Muzaffer Sencer, “Osmanlı İmparatorluğu’nda...”, s.62-63.

Seçim sonuçlarına göre 286 üyeli meclise Hürriyet ve İtilaf Fırkası'ndan onbeş kadar mebus girebilmiştir. Zaman içinde de İttihat ve Terakki'nin meclis, meclisteki kendi grubu ve ülke üzerindeki etkisi artmıştır.²⁶⁸

Çağdaş bir devlet cihazı oluşturmak yolundaki olumlu adımlarına ve gerçekleştirilen reformlara karşılık İttihat Terakki dönemi, siyasal modernleşme ya da demokratikleşme alanında tersine bir çizgi işlemiştir. Hürriyet ve anayasa parolaları ile II. Abdülhamit rejimini deviren İttihat ve Terakki, 1913 senesinden sonra siyasal iktidarın tek ve rakipsiz sahibi konumuna gelmiştir. İttihat ve Terakki iktidarı, bazı yöntemlerle muhaliflerini sindirirken, demokratik hakları ve hürriyetleri de kısma yoluna gitmiş; işçi ve esnaf örgütlenmelerini, eylemleri ve grevleri yasaklamıştır. İttihat ve Terakki'nin, 1908 ile 1912 seneleri arasında iktidarda olmamasına rağmen "iktidar partisi" diye tanınması ile meclis ve hükümet üzerinde etkili bir denetim gücü olması, kısmen Padişah V.Mehmet Reşat'ın uysal kişiliğinden, kısmen İstanbul'daki sürekli sıkıyönetim düzeninin sağladığı olanaklardan, kısmen de İttihat ve Terakki'nin ülkedeki en etkili siyasal ve askeri güç olmasından kaynaklanmıştır. İttihat ve Terakki "Sopalı Seçimler" olarak anılan 1912 seçimlerini hileli ve bir kısım zorlamalara başvurarak kazanmış²⁶⁹; 1912 tarihli Babiâli Baskınından sonra gerçek ve hatta giderek rakip tanımayan bir iktidar durumuna gelmeye başlamıştır. 1913 senesinde Cemiyet/Fırka ikiliğine son verip kendini siyasal fırka ilan ederek I.Dünya Savaşı'nın bitimine kadar ülkeyi adeta tek parti gibi yönetmiştir. Bu dönemde, ülkenin geleceğini ilgilendiren en hayati kararlar bile (savaşa katılma kararı başta olmak üzere) Enver, Talat ve Cemal Paşalardan oluşan "triumvira/üçlü yönetim"²⁷⁰ tarafından alınmış ve oldu-bittiler şeklinde yürürlüğe konmuştur.²⁷¹

Genel manada İttihat ve Terakki egemenliği altında olan siyasi durum, fırkalar arası ilişkilere doğal olarak yansınınca, bir ölüm kalım savaşı tüm ülkeyi kaplamıştır. Egemen fırka, tüm sorunlara sahip çıkma durumuna gelince gittikçe kabaran muhalefetin boy hedefi olmuş ve hızlı bir kutuplaşmaya gidilmiştir. Kutuplaşma, din savaşlarına dönüşünce; gazetecilerin öldürülmesi, 31 Mart Olayı, Halaskaran-ı Zabitan Hareketi, Babiâli Baskını, sadrazamın öldürülmesi, hükümeti devirme girişimi, Sinop sürgünleri gibi olaylar üretmiştir. 1912 yılında muhalefete düşürülen İttihat ve Terakki, Babiâli

²⁶⁸ Kurtuluş Kayalı, "Siyasal Partiler-Hürriyet ve İtilaf", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi V**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1982, s.1439.

²⁶⁹ A.T.Alkan, **İkinci Meşrutiyet...**, s.123.

²⁷⁰ E.J.Zurcher, **Modernleşen Türkiye'nin...**, s.163.

²⁷¹ B.Tanör, "Osmanlı Türk...", s.25.

Baskını ile yeniden iktidarı ele geçirince, Mahmut Şevket Paşa suikastı sonrasında çok partili rejimi fiilen kaldırmıştır. Tunaya'ya göre bu durum sonucunda, ikinci parlamenter rejim de, padişah yerine İttihat ve Terakki'nin egemenliğine dayanan "tekçi parlamentarizm"e dönüşmüştür.²⁷²

Özetle iç siyasetteki bu çalkantılar arasında, Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi, İttihat ve Terakki'nin tarihinde 31 Mart Olayı kadar önemli bir olaydır. İki olayın ardından da gösterilen tepki, muhalefetin uzun süre ortadan silinmesine yol açmıştır. İttihat ve Terakki'nin de bundan yararlanarak kararlı bir icraat dönemine girmesini sağlamıştır. Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra, muhalefetle birlikte yaşayamayacağını anlayan İttihat ve Terakki sert bir tutum içine girmiş; böylece önemli bir dönemeci geçerek, denetleme iktidarını gerçek bir iktidara dönüştürmüştür.²⁷³

C- 1914 SEÇİMLERİ

Yukarıda bahsedilen şartlar çerçevesinde, Meclis-i Mebusan'ın III. Devresi, 1914 yılının Şubat-Mart aylarında yapılan genel seçim ile belirlenmiştir.²⁷⁴ Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi üzerine İttihat ve Terakki, hükümeti doğrudan doğruya kurmuş ve çok partili rejime son vermiştir. Seçim ümitleri, seçimlerin yapılmasını uygun şartlara bırakan İrade-i Seniyye'nin neşir tarihine (25 Ekim 1912) kadar devam etmiştir.²⁷⁵ İttihat ve Terakki'nin tek fırka olarak katıldığı seçimler güdümlü olduğundan, dikkati çeken bir özelliği olmamıştır. Yalnız, 1912 yılında çıkarılan bir kanunla, askerler ilk kez bu seçimlerde oy kullanmamıştır.²⁷⁶

İttihat ve Terakki'nin, 1914 seçimlerinde propaganda konusu olarak gazetelerde özellikle, Balkan Savaşları sırasında Edirne'yi kurtarmasını, dış düşmanların icraatlarına set çekmeyi başarmasını kullanmıştır. Yabancı basında da İttihat ve Terakki'nin destek gördüğü, memleketi uçurumların kenarından kurtaran siyasi bir kurum olduğu ve alını açık olarak seçimlere iştirak ettiği vurgulanmıştır.²⁷⁷

Seçim sonrasında başlayan yasama dönemi, II.Meşrutiyetin en uzun parlamentolu dönemi olmuştur. Meclis, 1918'de normal süresini tamamlamış, ancak ülkenin içinde

²⁷² T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler I**, s.39-40.

²⁷³ S.Akşin, "İttihat ve Terakki", s.1431-1432.

²⁷⁴ E.Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze...**,s.85.

²⁷⁵ A.Birinci, **Hürriyet ve İtilaf...**, s.176-180.

²⁷⁶ T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler I**, s.38. Ordu mensuplarının, askerlik hizmetinde buldukları süre içinde birinci ve ikinci seçmen olamayacakları hükme bağlanmıştır.

²⁷⁷ N.T.Tekin, **Türkiye'de Seçim...**, s.76.

bulduğu savaş ortamı, yeni seçimlerin yapılmasına izin vermediği için Kanûn-ı Esâsî'nin 1918'de değiştirilen maddesi gereğince meclis, savaş nedeniyle uzatılmıştır.²⁷⁸

Bu dönem, İttihat ve Terakkili yöneticilerin girişimleriyle Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na katıldığı yılları da içerir. İttihatçıların bu kararı, savaşın kaybedilip, barış şartlarının belirlenmeye çalışıldığı dönemde bile hala basın için eleştiri konusu olacaktır. Neticede, savaş meclisi olan bu dönemde meclis içindeki muhalefet su yüzüne çıkamamıştır.²⁷⁹

Ç- 1919 SEÇİMLERİ

1- İşgal Yılları ve Anadolu Hareketinin Başlaması

I.Dünya Savaşı'nda Almanların safında savaşan giren Osmanlı Devleti'nin müttefikleri 1918'in son aylarında mağlubiyeti kabul edip İtilaf Devletleriyle birer birer mütareke istemeye başlayınca, Osmanlı Devleti de barış istemek zorunda kalmıştır. Savaşın kaybedilmesi, İttihat ve Terakki yöneticileri olan Sadrazam Talat Paşa, Başkomutan Vekili Enver Paşa ve Bahriye Nazırı Cemal Paşa'nın önce görevlerini bırakmalarına²⁸⁰ ve daha sonra ülkeyi terk etmelerine sebep olmuştur.

Talat Paşa'nın istifasıyla boşalan hükümet, 14 Ekim 1918'de Ahmet İzzet Paşa başkanlığında kurulmuş; İtilaf Devletleri'nden mütareke isteğinde bulunmuştur. Limni Adası'nın Mondros Limanı'nda taraflar arasında dört gün süren görüşmeler sonucunda 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi imzalanmış; kısa bir süre sonra da İtilaf Devletleri, mütareke hükümlerine dayanarak ülkeyi işgale başlamışlardır. 13 Kasım 1918'de İtilaf Devletlerine ait savaş gemilerinden oluşan filo, İstanbul Limanı'na demirlemiş; böylece, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık beş yüz yıllık başkenti fiilen işgal edilmiştir.

İttihat ve Terakki hükümeti, yönetimi boyunca bütün gücü elinde bulundurarak saltanat kurumunu ikinci planda tuttuğundan, mütareke dönemi bunun hesabının görüleceği bir süreci getirmiştir. Bu ortam içinde önde gelen İttihatçıların hakkında soruşturma ve kovuşturmalar yoğunlaşmış; suçlu görünenler birbiri ardına tutuklanmaya başlamıştır. Bu uygulamaların bir uzantısı olarak 21 Aralık 1918'de, bir irade ile²⁸¹ İttihat ve Terakki döneminde seçilmiş olan ve çoğunluğu İttihatçı mebuslardan oluşan²⁸²

²⁷⁸ İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi I**, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s.551.

²⁷⁹ T.Z.Tunaya, **Türkiye Siyasal Partiler I**, s.36.

²⁸⁰ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I**, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, s. 10.

²⁸¹ S.Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya...**, s. 71.

²⁸² Zeki Arıkan, "1919 Seçimleri ve İzmir", **Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi**, (7), (Konya, 1997), s.105.

Meclis-i Mebusan feshedilmiştir. Padişah Vahdettin'in 21 Aralık 1918'de "siyasal etkenlerin zorunluluğunu"²⁸³ gerekçe göstererek Meclis'i kapatması sonucu, dönemin tüm siyasal fırkaları Meclis dışında oluşmuştur.

Buna karşılık Mütareke Dönemi, Tunaya'nın deyişiyle "siyasi parti ve siyasetle ilgilenen türlü kuruluşların en fazla mevcut oldukları ve kaynaştıkları dönem" olmuştur. Bu dönemde siyasal ve toplumsal örgütlenmelerin bu denli yoğun olmasının en önemli nedeni, hükümetin meşruiyetinin tartışılır hale gelmesiyle siyasal katılma yolunda oluşan genel istekliliktir. Diğer deyişle meşruiyet krizi, katılma krizine dönüşmüştür.²⁸⁴

Mondros Mütarekesi'ni müteakiben başlayan işgaller kısa bir süre içerisinde Anadolu içlerine, Türklerin yaşadığı bölgelere yayılmış ve İtilaf Devletleri'nin Osmanlı'yı tamamen silmek olan asıl niyetlerini göstermiştir. Türk yurdunun parçalanmasını önlemek amacıyla çeşitli bölgelerde, milli amaca hizmet edecek nitelikte mahalli cemiyetler kurulmuş; kongreler düzenlenmiştir.²⁸⁵ Doğu illerinde ve Samsun bölgesinde asayişini yeniden tesis etmek göreviyle gönderilen Miralpa Mustafa Kemal Paşa'nın milli hareketin başına geçmesiyle, İstanbul hükümetleri daha güç duruma girmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, mücadelesine Samsun'dan Anadolu içlerine geçer geçmez başlamıştır. Amacı, mahalli direniş örgütlerini kendi idaresinde bir birlik haline getirmek, ordunun güvenini ve desteğini kazanarak İstanbul Hükümeti'ne mütteliklerle girişeceği pazarlıklarda baskı yapmaktır.²⁸⁶ 22 Haziran 1919'da Milli Mücadelenin amacı, gerekçeleri ve stratejilerinin belirtildiği Amasya Tamimi yayınlanmıştır. Sivas'ta milli bir kongrenin toplanması kararı, kurtuluş hareketini merkezileştirmek istemesinin ilk işaretidir. Buna karşılık İstanbul hükümeti, Erzurum Kongresi'nin hemen öncesinde, başından beri izlediği direniş karşıtı tutumunu giderek sertleştirmiş; henüz kongre toplanmadan, 08 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki Ordu Müfettişliği görevine son verilmiş; o da istifa etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta toplanacak kongreden önce Doğu Anadolu için düzenlenmekte olan Erzurum Kongresi'ne katılmıştır. Kongre kararları itibariyle, "ulusallığa gidişin ilk kurumsal unsurlarını taşıması";²⁸⁷ kongrede, Şarki Anadolu

²⁸³ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi-İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direniş-1**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1991, s.85.

²⁸⁴ Aynur Soydan, "Türkiye'de Tek Parti Yönetimi ve Seçimler", **İktisat Dergisi**, (374), Çınar Ofset, (Ankara, Aralık 1997), s.75.

²⁸⁵ Bülent Tanör, **Türkiye'de Kongre İktidarları**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s.117-120.

²⁸⁶ J.Arnold Toynbee, **Türkiye**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971, s.100.

²⁸⁷ B.Tanör, **Türkiye'de Kongre...**, s.224.

Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yönetim ve yürütme kurulu niteliğini taşıyan, siyasi ve idari kararlar almaya yetkili bir Heyet-i Temsiliye oluşturulmuş ve Mustafa Kemal Paşa başkan sayılmıştır.

Erzurum Kongresi'nin ardından 04-11 Eylül tarihleri arasında, Amasya Tamimi ile çağrısı yapılan Sivas Kongresi gerçekleştirilmiştir. Kongre, direniş hareketlerinin merkezileştirilmesinde en önemli merhale olmuş, tüm yararlı cemiyetler "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirilmiştir. Erzurum'da üyeleri bakımından bölgesel nitelik taşıyan Heyet-i Temsiliye yeniden seçilmiş, Mustafa Kemal Paşa, bu heyetin başkanı olmak suretiyle Milli Mücadelenin ilk siyasi kuruluşunun başına geçmiştir. Bu kongrede tüm Anadolu temsilcilerinin milli birlik ve beraberlik kararı alması, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması, Kongre kararlarını uygulayacak bir Heyet-i Temsiliye oluşturulması, bu heyetin başkanı seçilen Mustafa Kemal Paşa'nın gücünü ve etkisini artırmıştır.

Mütarekeden sonra lider kadrosunun yurt dışına kaçmasına ve ileri gelenlerinin tutuklanıp sürgüne gönderilmesine rağmen, İttihat ve Terakki üyeleri siyasi hayatta varlığını sürdürmeye çalışmış, yeni oluşumlar aramışlardır. Fırkanın yerine kurulan Teceddüt ve daha sonra yine eski İttihatçılar tarafından kurulacak olan Hürriyetperver Avam Fırkaları, Damat Ferit Paşa zamanında 05 Mayıs 1919 tarihli meclis kararıyla feshedilmiştir.²⁸⁸

Bu dönem, çok sayıda siyasi fırka programları teşkil edecek derecede zengin olduğu gibi, siyasetle uğraşacak teşekküllerin çeşitlenmesine de sebep olmuştur. Gerçekten de devletin ne olacağı düşüncesi sadece siyasi fırkalara değil, "Heyet", "Cemiyet" gibi değişik isimler altında teşekküllere vücut vermiştir. Bu bağlamda mütareke devresinin siyasi fırkalarının yanı sıra bu tip oluşumların da nazara alınması zaruridir. Çünkü onların da siyasi ve hukuki olaylarda kendilerine yer bulduğu, sürece katkı sağladığı görülmüştür.

2- 1919 Seçimleri ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası

Savaşın yenilgisinin tek sorumlusu sayılan İttihat ve Terakki'nin en ciddi rakibi Hürriyet ve İtilaf Fırkası, bu süreçte siyasi hayata hâkim görünmüş; yabancı ve işgal makamları tarafından da desteklenmiştir. İttihat ve Terakki düşmanlığını kendisi için

²⁸⁸ T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler II**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2003, s.112-122.

başat gaye sayan fırka, siyasal kutuplaşmanın da bir tarafı olmuş; Anadolu hareketini de İttihatçı saydığından, bu yeni oluşuma muhalif pozisyon almıştır.²⁸⁹

Başkentte seçim konusunda ilk harekete geçen fırkalardan biri Hürriyet ve İtilaf Fırkası olmuştur. Başta Damat Ferit Paşa olmak üzere fırka, bütün şubeleri ile peyk dernekler ve fırkalarla birlikte başlangıçta seçimlere katılma konusunda kararsız kalmıştır. Gazetelere göre, katılma kararı kati olmamakla birlikte, katılma durumunda program gereğince hareket edeceği, bu arada çeşitli Osmanlı unsurlarla anlaşarak bunlardan da aday göstereceğini bildirmiştir.²⁹⁰

Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Kuva-yı Milliye'nin baskısı altındaki seçimlerin serbest olmayacağını ileri sürmüştür. Seçimlere katılıp katılmama tereddüdü henüz karara dönüşmeyen fırka, bütün cemiyet ve fırkalardan milli harekete karşı alınacak vaziyeti görüşmek üzere murahhas istemiş, ancak bu teşebbüs sonuçsuz kalmıştır.²⁹¹ Sonunda İttihat ve Terakki'nin Kuva-yı Milliye adı altında tekrar dirildiğini düşünen Fırka, milli hareketin hükümet işlerinde etkili olduğu ve seçimleri emniyetsiz bulduğu düşüncesiyle, işler tabii hale dönünceye kadar seçimlere katılmama kararı almıştır.²⁹²

3- 1919 Seçimleri ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Cemiyet Heyet-i Temsiliyesi 12 Ekim'de teşkilatına yayınladığı genelge ile Meclis-i Mebusan'da milliyetperver bir grubun temini için Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti esaslarına sadık, bilgili ve ahlaklı kişilerin mebus seçilmesi için tavsiyelerde bulunmuştur.²⁹³

Heyet-i Temsiliye, milli hareketten olan kişilerin seçilmelerini sağlayabilmek için Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin seçimlerde etkin bir rol oynamasını gerekli bulmuş; adayların ancak örgütlerce belirlenmesine karar verilmiştir. Heyetin 28 Ekim'de aldığı bir karar ile bağımsız adaylara da bazı kısıtlamalar getirilmiş ve kişinin kendi adına seçimlere katılabilmesi için adaylığının üç yüz imzalı bir vesikasının beyan edilmesinden sonra mümkün olacağı açıklanmıştır.²⁹⁴

²⁸⁹ T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler II**, s.60.

²⁹⁰ Tarık Zafer Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, Turhan Kitabevi, İstanbul, 1981, s.183.

²⁹¹ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-I: Mutlakiyete Dönüş**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.155-160.

²⁹² Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-II: Son Meşrutiyet**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s.139.

²⁹³ Bekir Sıtkı Baykal, **Heyet-i Temsiliye Kararları**, TTK Yayınları, Ankara, 1989, s.18-19.

²⁹⁴ B.S.Baykal, **Heyet-i Temsiliye...**, s.35.

Ülkenin içinde bulunduğu koşullara rağmen, Müdafaa-i Hukukçular halkı etkileyebilmek için büyük bir çaba göstermişlerdir. Yayımladıkları propaganda malzemelerinde sık sık “Osmanlılar”, “vatandaşlar”, “millettaşlar” kavramlarına yer vermişlerdir. Seçime katılarak hükümet işlerine katılmanın hem bir hak hem de görev olduğu bilincini yaratmaya çalışmışlardır. “Millete hayır ve şerrin” seçilecek meclis üyelerinden geleceği belirtilerek; seçimlerde halkı dikkatli olmaya ve ülkeyi savaşa sürükleyenleri, ileri derecede İttihatçılık ya da İtilafçılık yapanları, ihtikârlıkla, hırsızlıkla ulusal onuru zedeleyenleri, Türklüğe bağlı ve milliyetçi olmayanları seçmemeye çağırmışlardır.²⁹⁵

Örgüt yine aldığı karar gereğince *İrade-i Milliye* adıyla bir gazete çıkarmış; gazete örgüt sözcülüğünü üstlenmiş ve propaganda işlevini yürütmüştür.²⁹⁶

İrade-i Milliye seçimlerin ertelenmesi için yapılan karşı propagandalar olduğunu, ancak sonuçsuz kaldığını belirtirken; Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin kadınları da seçmenlerin isabetli seçim yapabilmeleri için ev ev dolaşarak seçimlerin önemini anlatmaya çalışmışlardır.²⁹⁷

4- 1919 Seçimlerinde Diğer Fırka ve Cemiyetler

Diğer fırka ve cemiyetler de seçimlere yönelik çalışmalarda bulunmuş, aynı günlerde görüş ve adaylarını açıklamışlardır. Fırka teşkilatlanması bakımından kuruluş aşamasında olan Çiftçiler Fırkası, 22 Ekim’de yayınladığı beyanname ile İstanbul ve Anadolu’daki mebus adaylarını duyurmuş, seçecekleri mebusun nitelikleri üzerinde durmuştur. Seçimleri izlemek üzere İstanbul dışına temsilciler göndermiş olan fırka, Kastamonu, Kırkkilise (Kırklareli), Ankara, Bursa, Gelibolu, Tekirdağ, Ayıntap (Antep), Mamuretülaziz (Elazığ), Karesi ve Urfa’dan aday göstermiştir. Sosyalist Demokrasi Fırkası da bir beyanname ile halkı uyarmış, seçimlerde kimlere oy verilmesi gerektiğini belirterek, özellikle işçiler üzerinde durmuş, kendi adaylarına oy istemiştir. Seçimi ve seçim kampanyasını, bir propaganda aracı olarak gördüğü için seçime katılan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası, 23 Ekim’de bir amele toplantısı düzenlemiştir. Basına gönderdiği yazıda, seçim kampanyasına katılma nedenini, başka fırkaların adayları arasında işçi ve işçi haklarını savunacak kimseleri göremediklerine bağlamış, İstanbul’daki işçilerin üç mebus çıkarmasını istemiştir. Fırka, seçimlerde dört aday

²⁹⁵ İ.Güneş, *Birinci TBMM’nin...*, s.49.

²⁹⁶ N.T.Tekin, *Türkiye’de Seçim...*, s.81.

²⁹⁷ N.T.Tekin, *Türkiye’de Seçim...*, s.82.

göstermiş ancak kazanamamıştır. Milli Ahrar Fırkası 23 Ekim’de adaylarını belirlerken, 25 Ekim’de Milli Türk Cemiyeti, 26 Ekim’de de Ahali-i İktisat Fırkası beyannamelerini yayınlamıştır. Bazı fırka ve cemiyetler seçimlere katılmama kararı almışlardır. Seçimlerin adil ve emniyetli geçeceğini düşünmeyen Sosyal Demokrat Fırkası, Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası, Radikal Avam Fırkası seçimleri boykot etmişlerdir.²⁹⁸

5- 1919 Seçimleri ve Sonrasında Siyasi Hayat

Osmanlı döneminde yapılan altıncı ve son seçim, 1919 seçimleridir. Bu seçimler ülkenin büyük bir bölümünün işgal altında olması nedeniyle olağanüstü koşullarda yapılmıştır. Önceki seçimlerden farklı olarak –Museviler dışında- azınlıklar (Rum ve Ermeniler) katılmamıştır.²⁹⁹

1919 seçimleri, 20 Temmuz 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkati uyarınca ve 07 Ekim 1919 tarihli kararnameye göre yapılmıştır. Kanuna göre her sancak bir seçim çevresidir ve seçimler iki dereceli olarak yapılmıştır.³⁰⁰

Yunan işgali altındaki İzmir’de seçim yapılamamıştır. Öte yandan Adana’da da seçim yapılamamış ancak, İstanbul’daki Adanalılar gizlice toplanarak ikinci seçmenlerini seçmişler, bunlar da 4 mebus seçerek son parlamentoya göndermişlerdir. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin desteklediği adaylar büyük çoğunlukla seçimleri kazanmıştır. Kısa ömürlü olan son Osmanlı Meclisi 12 Ocak 1920’de toplanmıştır.³⁰¹

Mustafa Kemal Paşa, Sivas’ta yapılan komutanlar toplantısında saptanan ilkeler doğrultusunda ulusal eylemi benimseyen mebusları İstanbul’a gitmeden önce Ankara’da toplamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu koşullar, ulaşım olanaklarının yetersizliği, ekonomik zayıflıklar, mebusların tamamının Ankara’da toplanmasını engellemiştir. Bu toplantılarda Mustafa Kemal Paşa, mebuslara eylemlerini Erzurum ve Sivas Kongresi kararları üzerine oturtmalarını, meclis başkanlığına kendisini seçmelerini, mecliste Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla bir meclis grubu oluşturmalarını istemiştir.³⁰²

²⁹⁸ Bu dönemde kurulan fırka ve diğer siyasi oluşumlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. T.Z.Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler II**.

²⁹⁹ H.Uyar, “Tek Parti Döneminde Seçimler”, s.22.

³⁰⁰ Ahmet Demirel, **İlk Meclisin Vekilleri-Milli Mücadele Döneminde Seçimler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.39.

³⁰¹ Mehmet Ö.Alkan, “Osmanlı’dan Günümüze...”, s.50. Ayrıca Milli Türk Fırkası, Osmanlı Mesai Fırkası ve Teceddüt Fırkaları ile Osmanlı Çiftçi Derneği’nden de adaylar mebus seçilmişlerdir. İ.Güneş, **Birinci TBMM’nin...**, s.49.

³⁰² İ.Güneş, **Birinci TBMM’nin...**, s.51-52.

Bu mebuslar, meclisi kontrol altında tutabilmek ve bu örgüt yardımıyla meclisten istedikleri kararları çıkarabilmek için Ankara'da kararlaştırılan grubu kurmaya çalışmışlardır. Sonucunda "Felah-ı Vatan İttifakı" ismiyle bir oluşum gerçekleştirilmiştir. Amaçlarını ve çalışma şekillerini basına açıklayan bu ittifak, Erzurum ve Sivas Kongresi kararları çerçevesinde olgunlaştırılan ve 22 Ocak 1920'de gizli oturumda okunan, 28 Ocak 1920'de meclisin açık toplantısında kabul edilen Anadolu ulusal hareketinin eylemsel planını oluşturan Misak-ı Milli'nin 17 Şubat 1920'de yayınlanmasını sağlamıştır.³⁰³

Anadolu'da ulusalcı eylemlerin artması, Maraş'tan Fransızların çıkartılması ve meclisin faaliyetleri, İtilaf Devletlerini harekete geçirmiş; 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilmiş; meclis basılarak bazı mebuslar tutuklanmıştır.³⁰⁴ Son Osmanlı Mebusan Meclisi, iki ay kadar açık kalabilmiştir. İngilizlerin Meclisi basmaları sonrasında padişah, dağılmış durumda olan Meclisi feshetmiştir.³⁰⁵

D- 1920 SEÇİMLERİ (TBMM DÖNEMİ)

İstanbul'un işgali ve meclisin dağılması siyasi bunalımı doruk noktasına ulaştırınca Anadolu'da bir meclis oluşturulması çabaları hızlanmıştır. 17 Mart'ta Mustafa Kemal Paşa tarafından ordu komutanlarına gönderilen genelgede Anadolu'da bir Kurucu Meclis oluşturulmasının zorunluluğuna dikkat çekilmiştir. Bu genelge, içerdiği "Kurucu Meclis" deyimini ve diğer hükümleri nedeniyle Kazım Karabekir tarafından eleştiriye uğrayınca Mustafa Kemal Paşa 19 Mart'ta yeni bir genelgeyle olağanüstü yetkilere sahip meclis oluşturulması için yapılacak seçimlerin dayanacağı esasları açıklamıştır. Buna göre seçimlerde genel olarak Meşrutiyet Dönemine ait İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanacak; livalar temel alınarak her livadan 5 kişi seçilecek; seçim gizli oy ve açık sayımla ve mutlak çoğunluk yöntemiyle yapılacak; her fırka, zümre ya da cemiyet

³⁰³ İ.Güneş, **Birinci TBMM'nin...**, s.52-53. Misak-ı Milli şu hükümler içermektedir: İtilaf Devletlerinin işgali altında bulunan Arap çoğunluğunun yaşadığı Osmanlı topraklarının durumu, halkın serbestçe verecekleri oya göre belirlenmelidir. Bunun dışında mütareke hududu içinde Türk ve İslam halkının oturdu kısımlarının tümü, hiçbir şekilde parçalanamaz bir bütündür. – Kendi oylarıyla anavatana katılmış olan üç sancakta (Evliye-i Selase= Ardahan, Kars, Batum) gerekirse tekrar halk oylamasına gidilebilir. – Batı Trakya'nın durumun da yine halkın hür iradesiyle verecekleri oylarla belirlenmelidir. – İstanbul ve Marmara Denizi'nin güvenliği sağlandığı takdirde, boğazların dünya ticaret ve ulaşımına açılması, ortaklaşa verilecek kararlar geçerli olacaktır. – Azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkın aynı haklardan yararlanmaları şartıyla kabul ve temin edilecektir. – Milli ve ekonomik gelişmenin gerçekleşmesine engel olacak diğer kayıtlar kabul edilemez. Borçların ödeme şartları da bu esaslara ters düşmemelidir. Refik Turan, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999, s.120-121

³⁰⁴ İ.Güneş, **Birinci TBMM'nin...**, s.53.

³⁰⁵ H.Uyar, "Tek Parti Döneminde Seçimler", s.22.

seçimlerde aday gösterebilecektir.³⁰⁶ Seçimler zor şartlar altında, hızlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir.

Toplam 66 seçim çevresinden olmak üzere, İstanbul'dan Meclis-i Mebusan'dan gelen 92 mebus, Malta ve Yunanistan'dan gelen 14 mebus ve Mustafa Kemal'in 19 Mart tebliği doğrultusundaki seçimlerle belirlenmiş 252 mebusla birlikte toplam 337 mebustan oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) 23 Nisan 1920'de açılmıştır.³⁰⁷

TBMM'ye katılan üyeler, değişik dünya görüşü ve hayat anlayışına, farklı siyasi niteliklere sahip, eğitim durumları, meslek grupları ve düşünce yapıları da birbirine uymayan, aralarında eski İttihatçılar, Hürriyet ve İtilafçılar, Türkçüler, İhtilalciler, İslamcılar ve Bolşeviklerin olduğu bir çatı oluşturmuştur.³⁰⁸

Kişisel farklılıkların yanında ulusal bağımsızlık ve özgürlük inancı etrafında toplanan TBMM, 29 Nisan 1920'de kabul ettiği Hıyanet-i Vatan Kanunu'nun 1.maddesinde kuruluş amacını açıkça ortaya koymuştur.³⁰⁹ Bu amaç vatanın kurtuluşudur. Bütün farklı hatta birbiriyle çelişen görüşler, bu noktada birleşmiş; 05 Eylül 1920'de kabul edilen Nisab-ı Müzakere Kanunu ile Meclis, süresini bu amacın gerçekleşmesine bağlamış ve ilk TBMM'nin vatanın kurtuluşuna kadar devam edeceği vurgulanmıştır.³¹⁰

E- 1923 SEÇİMLERİ VE HALK FIRKASI'NIN KURULUŞU

1- Mecliste Propaganda Çalışmaları

TBMM'nin açılmasını müteakip, halkı ona karşı isyan ettirmek için yoğun propagandaların yapıldığı görülmüştür. Bu propagandalar bir yandan İstanbul'daki Osmanlı yöneticileri ve İtilaf Devletleri'nin Anadolu hareketi konusunda yaptıkları olumsuz propagandalarını etkisiz kılmak, diğer yandan da halkın TBMM etrafında

³⁰⁶ A.Soydan, "Türkiye'de Tek...", s.76 Seçimler, bazı kaynaklarda yanlış olarak değerlendirildiği gibi iki dereceli yapılmamıştır. İlk anda iki dereceli izlenimi verse de, aslında tek dereceli, gizli oy ve mutlak çoğunluk esasına göre yapılmıştır. Çünkü bu seçimlerde, müntehib-i evveller oy kullanmamış, dolayısıyla "müntehib-i sani" seçimi yapılmamıştır. Seçimlerde, seçim çevresi olarak livalar esas alınmış ve her livada beş mebus seçilmesi öngörülmüştür. Her livada mebusları seçmek için oluşturulacak meclise çağrılan üyeler şunlardır: 1) O livanın kazalarından çağrılacak müntehib-i saniler, 2) O liva merkezinden çağrılacak müntehib-i saniler 3) Liva idare ve belediye meclisi üyeleri 4) Liva ve vilayet Müdafaa-i Hukuk İdare Heyeti üyeleri 5) Vilayet İdare Meclisi ve vilayet merkezi belediye meclisi üyeleri 6) vilayeti, kaza ve merkeze bağlı kazaların müntehib-i sanileri... M.Ö.Alkan, "Seçim Sistemi...", s.153.

³⁰⁷ H.Uyar, "Tek Parti Döneminde Seçimler", s.22..

³⁰⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s.43..

³⁰⁹ "Makamı muallâyi (yüce) hilâfet ve saltanatı ve memaliki (memleketler) mahrusai (büyük şehir) şahaneyi yediecanipten (yedi taraftan) tahlis (kurtarma) ve taarruzatı defî maksadına matuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin..." devamı için bkz.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001007.pdf>. s.137

³¹⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c003/tbmm01003059.pdf>. s.535-551

toplanmasını sağlamak için halka TBMM'nin niçin toplandığını, amaçlarının neler olduğunu anlatmak amaçlı yapılmıştır. Bu kapsamda halkı aydınlatmak için, çeşitli meslek gruplarından (ulema, asker, esnaf, eşraf, hacı, hoca, şeyh, baba vb.) oluşan bir "İrşad Encümeni" kurulmuştur.³¹¹ Milli Mücadele olayları üzerinde halkı uyanık ve bilgili tutmak TBMM'nin bizzat yürüttüğü temel hizmet olmuştur. İrşad Encümeni/Heyetleri Anadolu'nun birçok yerinde köy köy dolaşarak halkı uyarılmışlar ve gerçekleri anlatarak Milli Mücadele etrafında toplanmasını sağlamışlardır. İrşad Encümeni esaslarını hazırladığı konuları il ve ilçelere, Anadolu Ajansı aracılığı ile de bildirmiş, daha sonra bunlar meydanlarda toplanan halka anlatılmıştır.³¹²

Mebuslar propagandayı maddi ve manevi olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Hükümet organlarının iyi bir biçimde çalışması, halkı rahatsız eden etkenlerin ortadan kaldırılması maddi yan; yönetim birimlerine meclisin amaçlarını içerir yönergeler verilmesi, bu amaçların din adamları, Müdafaa-i Hukuk örgütleri ve saygın kişiler tarafından halka anlatılmasını da manevi yan olarak nitelendirmişlerdir.³¹³

Meclis propagandayı; a-sözlü propaganda (Propaganda komiteleri oluşturarak, bunların yurt yüzeyine dağılmasını sağlamak ve tüm ibadet yerlerinde ulema sınıfının, Şeriye Vekâletinin yönergeleri doğrultusunda halkı aydınlatıcı konuşmalar yapmasına imkân sağlamak), b-yazılı propaganda olmak üzere iki ekseninde yürütmüştür.³¹⁴

³¹¹ İrşad Encümeninin görevini üç şekilde yapması planlanmıştır. Birincisi, düşmanın yapmış olduğu propaganda sonucu elimizden çıkmış yerlerde, meclisin vereceği karar göre ya buraların eşraf, ayan ve uleması Ankara'ya getirilerek İrşad Heyeti tarafından bilgilendirilir ve ruhları aydınlatılır veya uygun olan yerlere İrşad Heyeti gönderilir. İkincisi, askeri polis, jandarma gibi memleketin ve milletin güvenliğinden sorumlu olan kesimin, gerek meclisin almış olduğu kararlar ve faaliyetlerden gerekse ülke içinde ve dışında meydana gelen gelişmelerden haberdar edilmesi ve aydınlatılmasıdır. Üçüncüsü, düşman işgali altında bulunmayan bölgelere, yine ya heyetlerin girmesi veya bölgelerin ileri gelenlerinin Ankara'ya getirilerek aydınlatılması ya da buralarda birer şube teşkili suretiyle bu işin yapılmasıdır. İrşad Encümeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Betül Aslan, "Milli Mücadele Döneminde...", s.125-149.

³¹² Bu heyetin başkanlığını İzmir mebusu Yunus Nadi yaparken, Mazbata Muharrirliğini Trabzon Mebusu Ali Şükrü yürütmüştür. Komisyonda Lazistan Mebusu Ziya Hurşit, Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey gibi önemli isimler de yer almıştır.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001005.pdf> s.94-96

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001014.pdf> s.257

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001015.pdf> s.280-281,

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001017.pdf> s.322-323.

Kanun teklifi görüşüldüğü esnada Meclis Reisi olan Mustafa Kemal Paşa, İrşad Encümeni kelimesinin batı lisanında "propaganda heyeti" anlamına geldiğini vurgulamıştır.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c001/tbmm01001005.pdf> s.96

³¹³ İ.Güneş, **Birinci TBMM'nin...** ,s.171-172.

³¹⁴ İ.Güneş, **Birinci TBMM'nin...** ,s.172. İrşad Heyeti ile sözlü propaganda unsurları kullanarak halka ulaşan Anadolu hareketi, *Babalık, Öğüd, Açıksöz, Sebilürreşad, İrade-i Milliye ve Hâkimiyet-i Milliye* gibi gazeteler vasıtasıyla da basın kanalı ile halka ulaşmış, olumsuz propagandaların önüne geçmiştir.

TBMM çalışmalarına başladıktan sonra art arda yeni yasalar çıkarmaya başlamıştır. En büyük eksiklik olduğu için hazırlanan anayasa 20 Ocak 1921 tarihinde Meclis'te kabul edilmiş; bu “Teşkilat-ı Esasiye'ye”³¹⁵ göre kuvvetler birliği prensibi benimsenmiş, bütün kuvvet ve yetkiler Meclis'te toplanmıştı.

TBMM döneminde belli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bunlardan bir tanesi önceki dönemde oluşan fırkaların ortadan kalkmasıdır. Türkiye, parti mücadelelerinin olmadığı bir tarih kesitine girmiş; yurdun işgal edilmesi devleti kurtarma sorununu daha acil bir noktaya getirmiştir.³¹⁶

2- Birinci ve İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grupları

1920 yazından itibaren görülmeye başlanan gruplaşmalar, meclisin açıldığı sırada gösterdiği “bir inkılâp partisinin vecd ve heyecanını” yitirmiştir. Ülkede var olan düşünce akımları meclise de girmeye başlamış ve bu düşünce akımları doğrultusunda siyasi programlar oluşturulmaya başlanmıştır. Mustafa Kemal, “inkılâpçı zihniyete sahip” mebuslarla gruplar halinde görüştüğünden sonra 10 Mayıs 1921'de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu (A-RMHG) adı altında kitlesel bir meclis grubu kurmuştur.³¹⁷

Grubun kuruluş amacı tüzüğünde açıklandıktan sonra üç maddeden oluşan bir de program yayınlanmıştır. Buna göre grubun amacı:

1. TBMM'nde oluşan “Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun ümde-i esasiyesi, Misak-ı Milli esasları dairesinde memleketin tamamîyetini ve milletini istiklalini temin edecek sulh ve müsalemeti istihsal eylemek,

2. Bu mukaddes amacın istihsali için, milletin bilumum maddi ve manevi gücünü icap eden hedeflere tevcih ve isitismal edecek, memleketin resmi ve hususi bilumum teşkilat ve tesisatını bu maksad-ı esasiye hadim kılmaya çalışmak,

3. Bununla beraber devlet ve milletin teşkilatını Teşkilat-ı Esasiye Kanunu dairesine şimdiden peyderpey tesbit ve ihzara sayetmek” olarak açıklanmıştır.³¹⁸

³¹⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c007/tbmm01007135.pdf>

³¹⁶ Kurtuluş Kayalı, “I.TBMM'de Muhalefet”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi V**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1982, s.1162.

³¹⁷ İ.Güneş, **Birinci TBMM'nin...**, s.171-172. A-RMHG, Birinci TBMM'nde kurulan ilk grup değildir: Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Müdafaa-i Hukuk Zümresi, Halk Zümresi, Islahat Grubu. Bunlardan başka, 1920 sonlarında resmen kurulmuş iki parti de vardır. Türkiye Komünist Fırkası ve Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası. Fakat 1921 ilkbaharına gelindiğinde bu grup, zümre ve fırkalardan hiçbiri faaliyetlerine devam etmiyordu. Mete Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.42.

³¹⁸ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.348.

Grup içtüzüğünde, artık saltanat ve hilafetten söz edilmemiş; Misak-ı Milli ilkeleri çerçevesinde “memleketin tamamîyetini ve milletin istiklalini” sağlayacak bir barışa değinilmekle yetinilmiştir. Grubun asıl varlık nedeni olan oyların dağılmaması ve disiplin sağlanması sorunu, içtüzüğün 9.maddesinde “*Grupta görüşülerek gerekli çoğunlukla kararlaştırılan konularda, azınlık çoğunluk kararına uymak zorundadır*” denerek düzenlenmiştir.³¹⁹

Grubun bu programına başta Kazım Karabekir Paşa olmak üzere bazı kişiler karşı çıkmıştır. Devletin idari şeklini tümüyle değiştirmeyi amaçlayan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun temel alınmasını, programında hilafet ve padişaha ait hiçbir kayda yer verilmemesini hoş karşılamamışlardır. Bu grubun kurulması ve bazı kişilerin grup dışında bırakılması yanlış anlamalara yol açmış, grubun amacının hilafet ve saltanat şeklini cumhuriyetçiliğe dönüştüreceği düşüncesi uyanmıştır. Grubun dışına itilen ve muhalif olan mebuslar, 1922 Temmuz’unda İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubunu oluşturmuşlardır.³²⁰

Amacı: “Hukuk-ı umumiyenin ahkam-ı esasiyesine mugayyır ve hakimiyet-i milliye münafi selahiyet, imtiyazat, teşkilat ve icraatı ref etmek..., millet ve meclisin hak ve hakimiyetini müdafaa etmek..., otokrat şef usulü bir idareye karşı meşru ve kanuni bir cevap vermek” olarak açıklanmıştır.³²¹

Grubun programı üç madde üzerine dayandırılmıştır. Bunlar:³²²

1. İstanbul’la milli birliğin Misak-ı Milli sınırları içinde gerçekleştirilmesi,
2. Milli Hâkimiyet ilkesinden hareketle mevcut kanunların düzeltilmesi,³²³
3. Kamu haklarının korunması ve uygulanmasıdır.

İkinci Grup, bir muhalefet gurubu olarak ortaya çıktığı için, yelpazeyi geniş tutmuş, farklı amaç ve düşünceye sahip mebusları bu çatı altında bir araya getirmeye özen

³¹⁹ M.Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti...**, s.43.

³²⁰ Net bir tarihi olmamakla birlikte Temmuz 1921 ve Aralık 1921 tarihleri arasında kurulduğu da çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir. İkinci Grup’un temel görüşleri incelenirken göz önünde tutulması gereken ilk nokta, bu muhalefet hareketinin esas olarak Meclis’teki bir takım uygulama girişimleri çerçevesinde oluşmuş olmasıdır. Grup, yalnızca duyarlı olduğu konularda muhalefet yapmış ve çoğu kez Meclis tartışmalarını belirlemiştir. Dikkat edilecek ikinci nokta, İkinci Grup’un Milli Mücadele başarıya ulaşmaya kadar Meclis’teki birlikteliğin ortadan kalkmaması konusunda olağanüstü duyarlı davranmış olmasıdır. Bu duyarlılık grubun ismine de yansımış, grup farklı bir isim almak yerine İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adını almayı benimsemiştir. A.Demirel, **İlk Meclisin...**, s.134.

³²¹ İ.Güneş, **Birinci TBMM’nin...**, s.183.

³²² M.Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti...**, s.46.

³²³ Mevcut kanunların milli egemenlik ilkesine göre değiştirilmesi ve düzeltilmesini öngören ikinci maddenin asıl hedefi, Başkumandanlık ve İstiklal Mahkemelerine ilişkin kanunlarla, vekillerin seçim şekline ilişkin kanundur. Bu konuya programda ayrı bir madde olarak yer verilmesi, muhaliflerin bu kanunlara karşı tepkilerindeki kararlılıklarını göstermiştir. A.Demirel, **İlk Meclisin...**,s.136.

göstermiş; yöresel özellikler taşımıştır.³²⁴ İkinci Grup muhalefeti, arkasında askeri güç bulunan ya da herhangi bir tarihsel geçmişi olan bir öndere yaslanmamış; özellikle özerk güçlere dayanan bu muhalefet, I.Meclis'te birtakım uygulama teşebbüsleri karşısında oluşmuş, kısa bir süre sonra dış sorun gündeme gelince tasfiye edilmiştir.³²⁵

Esas amacı Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel egemenlik kurmasına karşı çıkmak olan İkinci Grup, Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üçüncü uzatılışında resmen oluşmuş kabul edilmekle birlikte, bu tür bir muhalefetin çok daha eskilere dayandığı bellidir. İkinci Grubun kurulması üzerine, Birinci Grup da kendi yapısında ve işleyişinde düzeltimler yapmış, içtüzüğünü yenileyip, örneğin uzmanlık kurulları oluşturarak etkinliklerini genişletmiştir.³²⁶

Birinci Grup'un kurulduğu 10 Mayıs 1921'den, muhalif milletvekillerinin İkinci Grup adıyla örgütlendikleri 1922 Temmuz'una kadar geçen dönemde, iktidar yanlısı mebuslarla, örgütsüz muhalif milletvekilleri bazı temel konularda sürekli çatışmışlardır. Bu temel çatışma konuları yedi ana başlıkta toplanabilir: Meclisin üstünlüğü, Heyet-i Vekile'nin görev ve sorumlulukları, vekil seçimlerinde Meclis başkanınca aday gösterilmesi, Meclis Başkanlık Divan'ının tarafsızlığı, temel hak ve özgürlüklere ilişkin sorunlar, Başkumandanlık Kanunu'yla Başkumandana verilen olağanüstü yetkiler ve İstiklal Mahkemeleri...³²⁷

Meclis'te Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun tartışılması sırasında iki dereceli seçim sisteminin değiştirilmesi de gündeme gelmiştir. Bazı mebuslar iki dereceli seçimlerin "*milli hâkimiyetin tecellisine*" olanak sağlamadığını açıkça belirtmişlerdir. Mecliste, Birinci Grup iki dereceli, İkinci Grup ise tek dereceli seçim sistemini savunmuşlardır.³²⁸ İkinci Grup, 19 Ocak 1923'te *Tan* gazetesini kurarak, eleştirilerini basın kanalıyla da buradan yöneltmiştir.³²⁹

Saltanatın kaldırılmasına ilişkin Meclis görüşmelerinde Birinci ve İkinci Grup, saltanatın kaldırılması konusunda adeta birbiriyle yarışmışlar, gerek gruplar içindeki

³²⁴ İ.Güneş, **Birinci TBMM'nin...**, s.183-184.

³²⁵ Bu nedenle de tarihte pek bir iz bırakmamıştır. Toplumdaki siyasi muhaliflerin önde gelenlerinin çoğu ileride yeni bir parti örgütlenmesi önerilecek kadar itibar kazanırken bu muhalif insanlar siyaset sahnesine yeniden çıkamamıştır. Tarihimizde değişik bir muhalefet türü olan İkinci Grup muhalefeti sonrasında siyaset gene eski çizgisinde oluşmuştur. Düşünsel bir tepkiden kaynaklanan İkinci Grup muhalefedinin yankı yaratmaması, ülkenin siyasal yaşantısının birtakım özelliklerinden kaynaklanmaktadır. K.Kayalı, "I.TBMM'de Muhalefet", s.1162.

³²⁶ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.46.

³²⁷ A.Demirel, **İlk Meclisin...**, s.117-125.

³²⁸ Encümen ve Meclis'te yapılan tartışmalarda tek dereceli seçim usulünün kabul edilmesi yönünde öneriler olmuş ama reddedilmiştir. M.Ö.Alkan, "Seçim Sistemi...", s.154.

³²⁹ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.61.

gerekse gruplar dışındaki bağımsız muhafazakâr mebuslar da bu kararlar alınırken seslerini pek çıkartamamışlardır. Yapılan görüşmeler sonunda saltanat oybirliğiyle kaldırılırken; hilafet makamı, siyasal gücü elinden alınarak korunmuştur.³³⁰

3- Dokuz Umde Bildirisi

İsmet Paşa'nın başkanlığında yürütülen Lozan Görüşmeleri son aşamasına gelmiş, meclis içindeki muhalefet güçlenmiştir. İkinci Grup, İsmet Paşa'nın tutumuna ve Lozan Görüşmeleri'nin yürütülme tarzına karşı çıkmaya başlayınca, antlaşmanın imzalanmasını tehlikeye atmak istemeyen Mustafa Kemal Paşa, seçimlere gidilmesine karar vermiştir.

Seçimden önce 03 Nisan 1923'de seçim yasasında değişiklikler yapılmıştır. Eskiden her 50.000 erkek başına bir mebus seçilirken, bu rakam 20.000 olarak değiştirilmiş; seçmen yaşı 18'e indirilmiş; seçmek ve seçilebilmek için vergi vermek zorunluluğu kaldırılmıştır.³³¹

Seçim kararının alınmasından bir hafta sonra, 08 Nisan 1923'te Mustafa Kemal Paşa, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatıyla, meclisteki Birinci Grup'un seçimden sonra Halk Fırkası'na dönüştürüleceğini açıklayan Dokuz Umde bildirisini yayımlamıştır.³³²

Bir Giriş ile "Barış Hakkındaki Görüşümüz" başlıklı bir madde arasında dokuz ilke sıralanmış; girişte, ulustan aldığı mutlak yetkiyle oluşan TBMM birinci döneminin üstlendiği ödevlerin bir bölümünü yerine getirerek, oybirliğiyle yeni seçim kararı verdiği belirtildikten sonra, önümüzdeki dönemde barış gerçekleşince ekonomik kalkınma yolunda çalışılacağı açıklanmıştır. Meclis çoğunluğunu bu amaç çerçevesinde toplayarak ülkede siyasal bir örgütlenme yaratmak için, A-RMH Grubu, Halk Fırkasına

³³⁰ A.Demirel, **İlk Meclisin...**, s.142.

³³¹ Buna göre her 200 erkek bir ikinci seçmen seçecekti. Bakınız İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkata'nın Bazı Maddelerini Değiştiren 3 Nisan 1923 tarih ve 320 sayılı kanun. <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c028/tbmm01028017.pdf> s.322-348. Seçim kararı 01 Nisan 1923'te alınmış olmasına rağmen, Mustafa Kemal Paşa buna muhtemelen daha önce karar vermiştir. Nitekim 1923 Ocak ayı içinde İzmit'te gazetecilerle yaptığı görüşme sırasında bu konudaki kararlılığını dile getirmiştir. Gazetecilere, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ayrı maddesi gereğince mebusları bir araya toplayarak üçte iki çoğunlukla karar almanın zorluğunu belirtmiştir. A.Demirel, **İlk Meclisin...**, s.149.

³³² Aslında Mustafa Kemal Paşa Halk Fırkası adıyla bir parti kurma niyetinde olduğunu Dokuz Umde bildirisinin yayımlanmasından dört ay önce açıklamıştır. 07 Aralık 1922'de Ankara basınına verdiği bir demeçte, barış sağlanınca halkçılığa dayanan ve Halk Fırkası adını taşıyacak bir siyasi parti kurma kararında olduğunu söylemiştir. Demecinde, yeni fırka programının hazırlanması için bütün yurtsever aydınlardan, vergi adaletsizliği, kalkınma önlemleri, doğal kaynaklardan yararlanma ve mülkiyet güvenliği ile ilgili yasal düzenlemeler, vakıflar, bayındırlık çalışmaları, askerlik süresi gibi konulara ışık tutmalarını istemiştir. Bu kararı açıkladıktan bir süre sonra 14 Ocak 1923'te bir ay sürecek Batı Anadolu gezisine çıkmıştır. İlk durağı Eskişehir olan seyahat, 17 Şubat'ta İzmir İktisat Kongresindeki ünlü nutku ile noktalanmıştır. A.Demirel, **İlk Meclisin...**, s.153-154

dönüştürülecektir. Yeni fırkanın ayrıntılı ve düzenli bir programı hazırlanarak üyelerinin tartışmasına sunulacağı; şimdilik İktisat Kongresi'nin sonuçları da göz önüne alınarak şu ilkelerin saptandığı belirtilmiştir.³³³

1. Ulusal egemenliğe bağlılık, yönetimle ilgili şu yeni yasalar çıkarılacaktır: Bakanlar Kurulunun görev ve sorumlulukları, Şuralar, Genel Müfettişlikler, Bucaklar...

2. Saltanatın kaldırılması kararının değişmezliği, TBMM'ne dayanan Halifelikğin İslamlararası yüksek bir makam olduğu,

3. İç güvenlik ve asayişin sağlanması,

4. Mahkemelerin hızlı işlemesi, yeni yasalar yapılması,

5. Alınacak ekonomik ve toplumsal önlemler: Aşarın sakıncalarının düzeltilmesi; tütün tarım ve ticaretinin desteklenmesi; tarım, endüstri ve ticaret kredileri; Ziraat Bankasının sermayesinin arttırılması; tarım makineleri; endüstrinin teşviki; demiryolları yapımı; ilkokullarda öğretimin birleştirilmesi ve bütün okulları geliştirilmesi; genel sağlık ve toplumsal yardımlaşma; orman, madencilik ve hayvancılık...

6. Zorunlu askerlik süresinin kısaltılması; okuryazarlığa göre, daha azaltılması, orduda görevli kişilerin genliklerinin sağlanması,

7. Yedek subaylara, malul gazilere, emeklilere, dul ve yetimlere yardım,

8. Bürokrasinin düzeltilmesi, aydınlardan kamu görevlerinde yararlanılması,

9. Bayındırlık işleri için ortaklıklar kurulmasının sağlanması ve kişisel girişimlerin kollanması...

Barış hakkındaki görüş maddesinde ise, ulusal, ekonomik ve yönetsel bağımsızlığın sağlanması kesin koşul olarak öne sürülmüş, ancak Misak-ı Milli'ye değinilmemiştir.³³⁴

Müdafaa-i Hukuk (MH) örgütlerine gönderilen 9 Umde Beyannamesi ve Halk Fırkası'na dönüşme kararı bir takım tepkilere yol açmış; Trabzon MH Cemiyeti bu girişimi kişisel yönetime doğru bir hamle, üstelik dernek tüzüğüne aykırı bir tasarı olarak değerlendirmiştir.³³⁵

³³³ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.52; Hakkı Uyar, **100 Soruda Cumhuriyet Halk Partisi Tarihiçesi (1923-2012)**, Anka Yayınları, Ankara, 2011, s.24-25

³³⁴ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.53. Bildiride yeni partinin ayrıntılı ve düzenli bir programı hazırlanarak üyelerinin tartışmasına sunulacağı belirtilmiş de bu vaat ancak 8 yıl sonra, 1931 kongresinde gerçekleştirilebilmiştir. M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.52; A.Demirel, **İlk Meclisin...**, s.156.

³³⁵ Bunun üzerine Trabzon'a bir soruşturma kurulu gönderilmiş ve eski heyet görevden alınarak yeni bir heyet görevlendirilmiştir. M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.53.

Dokuz Umde Beyannamesi, 1923 seçimleri için seçim bildirgesi niteliği taşıırken, 1931 yılına değin “Parti Programı” işlevi de görmüştür.³³⁶

4- 1923 Seçimleri Öncesinde İkinci Grubun Çalışmaları

İkinci Grup, icra edilecek 1923 seçimlerine katılamamış olmasına rağmen, dönem basınında, 1922 yılının sonlarından itibaren Birinci Grubu eleştiriye başladığı görülmüştür. *Tevhid-i Efkar* ile muhalif mebus Hüseyin Cahit’in başyazarlığını yaptığı *Tanin* ve *Tan* gazetelerinde çıkan makalelerde Birinci Grup devamlı suretle tenkit edilmiştir. Birinci Grup da, seçim çalışmaları boyunca İkinci Grubun muhalefet ettiği konulara karşı durarak sesini halka duyurmaya çalışmıştır. Bu noktada her ne kadar seçimlere katılmamış olsa da kanımızca İkinci Grubun yaptığı tenkitler önem arz etmektedir.

Hüseyin Cahit, *Tevhid-i Efkar*’a verdiği beyanatlarda saltanata karşı olduklarını, İstiklal Mahkemelerinin kapatılmasından yana olduklarını, Birinci Grubu devleti yönetmek için yeterli görmediklerini belirtmiştir.³³⁷

Beyan edilen programında, Türkiye’nin bağımsızlığı, Hâkimiyet-i Milliye’nin esas alındığı, kişisel hak ve hürriyetlerin serbest ve güvencede olduğu devlet yapısı, herkesin kanun ve devlet karşısında eşit olduğu, mülkiyet güvencesinin olduğu devlet yapısının amaçlandığı aktarılırken; eğitimde birlik, ilköğretimin zorunlu olması, Türkiye’yi İslam âleminin ilim dili ve merkezi yapmak istediklerini açıklamışlardır.³³⁸

İkinci Grup üyeleri, Ali Şükrü Bey’in Topal Osman tarafından öldürülmesini her fırsatta eleştirmişler, Mustafa Kemal Paşa’nın beyanlarını “eskiyi taklit” olarak değerlendirmişlerdir. İttihatçılara yakın bir duruş sergilemişler, bu konuda da Birinci Grubun eleştirilerine maruz kalmışlardır.³³⁹ Yine de muhalifler, Mustafa Kemal Paşa’nın geleceğe ait düşünce ve uygulamaları hakkındaki olumsuz propagandalarını seçim süresince devam ettirmişlerdir.³⁴⁰

Bu kapsamda, İkinci Grup’un çabaları incelendiğinde daha ziyade bireysel çalışmaların olduğu görülmüş; yapılan bu örgütsüz muhalefet, mecliste sesini bir şekilde duyurmayı başarmış ise de; seçimlere katılma konusunda yetersiz ve kararsız kalmıştır. Hâlihazırda Halk Fırkası kurulmamış olsa da, düzenli siyasi çalışmalarından ötürü Birinci

³³⁶ A.Soydan, “Türkiye’de Tek...”, s.76.

³³⁷ *Tevhid-i Efkar*’dan naklen, N.T.Tekin, “Türkiye’de Seçim...”, s.92.

³³⁸ *Tevhid-i Efkar*’dan naklen, N.T.Tekin, “Türkiye’de Seçim...”, s.93.

³³⁹ N.T.Tekin, “Türkiye’de Seçim...”, s.94-100.

³⁴⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, AAM, Ankara, 2009, s.418.

Grup'u parti olarak kabul edersek, kanımızca İkinci grup oluşumu, faaliyetleri ışığında incelendiğinde, bir muhalefet partisi düşüncesinden çok, partinin muhalifi hüviyeti taşımıştır. Çok kısa bir süre sonra Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adı altında, örgütlü bir kuruma geçişin görüleceği bu muhalefet hareketleri, Birinci TBMM Döneminde tohumlarını atmıştır.

5- 1923 Seçimleri Öncesinde Birinci Grubun Çalışmaları

Dokuz Umde'nin yayınlandığı 08 Nisan 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa, A-RMHC örgütüne gönderdiği bir yazıda cemiyet üyelerini seçim çalışmalarına katılmaya çağırılmış ve seçimlerin kazanılması halinde Halk Fırkası'nın kurulacağını bildirmiştir.³⁴¹ *“Ulusumuz gelecekte yönetimi üstlenecek olanları seçimlerle ayırt etmek kararını almıştır. MH örgütümüz, ulusun bu kararı karşısında, geçmişte kanıtladığı yeterlik ve nitelikleriyle gelecek için de güvenilir ve dayanılır olduğu ve ulusun oyunu hak ettiği savında bulunacaktır... MHC'nin ve gelecekte HF'nin izleyeceği amaçlar, deneylerden ve ülkenin gereksinimlerinden esinlenerek son günlerinde açıklanan ilkelerdir... A-RMHC ve üyeleri, içinizde ben başkanınız da olarak, hepimizi ilkelerimizi ulusumuza yayalım ve açıklayalım. Bin güçlük karşısında cesaretle üstlendiğimiz sorumluluk, vatanımızın iyilik ve yararına olmuştur. Önümüzde bulunan yorucu ve güç çalışma döneminde de vatanımızın iyilik ve yararı için sorumluluk üstlenecek cesaretimiz tam ve eksiksizdir.”* Bu açıklama, bir noktada seçim çalışmalarını başlatan bir özellik taşımaktadır.

01 Nisan 1923'te seçim kararı alan Birinci Meclis, son toplantısını 16 Nisan 1923'te yapmıştır. Meclisin dağılmasından sonra Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında, bazı vekillerle, Müdafaa-i Hukuk Grubu yönetim kurulu üyelerinden oluşan bir seçim bürosu kurulmuş, aday listelerinin oluşturulması çalışmalarına başlanmıştır.³⁴² Müteakiben de, propaganda faaliyetlerini yürütmek ve seçimi takip edebilmek için her nahiyede ikişer kişiden oluşan “Teftiş, İrşad ve İntihab Heyetleri” kurarak, halk seçim konusunda bilinçlendirilmeye çalışılmıştır.³⁴³ Birinci Grup, *Hâkimiyet-i Milliye, Vatan, İkdam, Yeni Gün* ve *Akşam* ile kendilerine yakın bazı diğer gazeteler vasıtasıyla propaganda çalışmalarını yürütmüştür.

³⁴¹ M.Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s.54.

³⁴² Ahmet Demirel; “1923 Seçimleri”, *Tarih ve Toplum Dergisi*, XXIV/144, İletişim Yayınları, (İstanbul, Aralık 1995), s.23.

³⁴³ N.T.Tekin, “*Türkiye’de Seçim...*”, s.102.

Propaganda amaçlı yapılan faaliyetlerin ilk aşamasında seçimlerden sonra Halk Fırkası adını alacağı açıklanan Müdafaa-i Hukuk Grubunun umdeleri halka açıklanmıştır. Daha önce açıkladığımız bu ilkeler seçimler sırasında Basın ve İstihbarat Müdürü Ziya Gökalp tarafından kamuoyuna duyurulmuş ve düzenlenen konferanslarla halka anlatılmıştır. Dokuz Umde, gazetelerde kamuoyuna adeta Birinci Grubun propagandası olarak duyurulmuştur.³⁴⁴

Yeni Gün gazetesi, bütün seçimlerde, belediye, muhtarlık gibi halkı oy kullanmaya; oy kullanırken çalışkan insanları seçmeye, genç ruhlara ve yeni zihniyetlere değer vermeye, baskıcı insanlardan kaçınmaya çağırarak, adayları *Yeni Gün*'de tanıtarak yardımcı olmaya çalışmıştır. Bu ilkesini 1923 seçimlerinde de sürdürmüş, seçimlerin İtilaf temsilcilerinin Lozan görüşmelerini uzatmasına ve seçim sonuçları ile ilgili haberleri beklemesine neden olacağı gözler önüne serilmiştir. Gazetede “*seçimler sakın geçmeli, memleketi her türlü çıkmazdan kurtaracak olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adayları desteklenmeli, seçim anarşiye dönüştürülmemeli, MHC'nin dünyaya karşı bir olduğu göstermeli, heyecan, ihtiras ve belirsiz vaatlere inanılmamalı, düşmanların son ümitleri de sonuçsuz bırakılmalı*” denmiştir. Memleketin ihtiyaç duyduğu bütün yeniliklerin bu seçimlere bağlı olduğu, el ele vermenin, tek parça olmanın, oyları dağıtmamanın, dünyaya karşı güçlü bir meclis çıkarılması zamanının bulunduğu halka anlatılmaya çalışılmıştır. Gazete sonrasında aydınlara seslenmiştir. Memleketin en karanlık zamanlarında milletin rehber ve önderi olan ARMHC'nin etrafında milletin toplanmasını sağlamak için aydınların halkı aydınlatmaları istenmiştir. Bu seçim sınavından başarıyla çıkmak için aydınları, doğal görevliler saymıştır.³⁴⁵

Mustafa Kemal Paşa'nın seçim öncesi ve birinci seçmen seçimi sırasında söylediği sözler ile verdiği beyanatlar halk üzerinde belirleyici etkiyi sağlamıştır. Bu konuşmalarda; Birinci Grup namzetlerinin bölünmez bütünlüğü simgelediği mesajını vermiş; cemiyetin yakın geçmişteki başarılarının gelecek için örnek teşkil ettiğini belirtmiştir. Trabzonlulara hitaben, Ali Şükrü Bey'in öldürülmesini; “*...hadiseden istifade etmeye çalışan, ahaliyi hakir gören kişilerin, merhum bir arkadaşlarının naşı üzerine çıkararak kendi şahsi nüfuz ve menfaatlerini tesis ve temin etmeye çalışması...*” olarak yorumlamıştır.³⁴⁶

³⁴⁴ N.T.Tekin, “**Türkiye’de Seçim...**”, s.103.

³⁴⁵ Nurettin Gülmez, **Kurtuluş Savaşında Anadolu’da Yeni Gün**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.400-402.

³⁴⁶ N.T.Tekin, “**Türkiye’de Seçim...**”, s.105-110. 22 Nisan 1923’te *İkdam* gazetesinde yayınlanan beyanat incelendiğinde, ölüm olayının ne şekilde-neden cereyan ettiği, sorumlularına ne gibi işlemler yapılacağı

Birkaç gün sonra, henüz işgal altında bulunan İstanbullulara da ayrıca seslenmeyi uygun görmüştür:³⁴⁷ “İstanbulular; düşmanın gözü üstünüzdendir. Oylarınız parçalanacak mı? ...Oyların bölünmesinden kimlerin yaralanacağını her an göz önünde tutmak özellikle sizin ödevinizdir. Vatanın yaşamsal haklarını tamamlamak yolunda olan cemiyetimizin güç kaybetmesinden sevinecek olanlar felaket günlerimize sevinmiş olanlardır ki bunları yakından gördünüz. Yekvücut olarak cemiyetimize yönelin ve güvenin ki buna layıktır ve layık olduğunu her zaman eylemle kanıtlayacaktır.”

İkinci seçmenler belirlendikten sonra, MHC adaylarının bazı yerlerde seçimi kaybettiği iddiaları üzerine örgütleri uyaran bir bildiri daha yayınlamıştır:³⁴⁸ “...Yeni vücuda gelecek TBMM'nin memleketin geleceği üstünde kesin ve can alıcı bir etki ve önem taşıdığını, bütün vatandaşların bu ve bu gibi etki ve propagandalara karşı uyanık bulundurulmalarını sağlamak için bu açıklamayı sunuyorum. Artık ülkenin her yanında seçimin kesin dönemi yaklaşmakta olduğundan, seçim yetkisini birinci seçmenlerden kendi sorumluluklarına alan ikinci seçmen arkadaşlarımın da vatanın mutlak kurtuluşunu ve gelecekte yükselmesini sağlayan yol üzerinde hareket edeceklerine tamamıyla inandığımı da ekliyorum.”

Yine Afyon nutkunda şunları belirtmiştir:³⁴⁹ “...Sizler ve bütün millet o felaketlere kendi benliğine hâkim olmadığı, mukadderatını şunu bunun eline verdiği, şunun bunun esiri olduğu için giriftar olmuştu. O felaketten de ancak milli benliğimize hâkim olduğunuz için kurtuldunuz, gayeye doğru yekpare bir millet halinde yürüdünüz, üzerinize çöken felaketlere tahammül gösterdiniz, sebat gösterdiniz ve ancak bu sayede başarılı oldunuz... Bu mesaimizde bize kuvvet verecek, bize istinad olacak sizlersiniz. Sizlerde bu emniyet ve itimadı gördükçe bütün arkadaşlarımla emin ve kuvvetli olarak çalışacağız.”

Yukarıdaki beyan ve açıklamalar incelendiğinde bazı hususlar göze çarpmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, geçirilen mücadele sürecinde milleti baş aktör olarak tanımlamakta, başarıyı halka yormaktadır. Bu aslında sonrası için de sorumluluk yükleyen bir konudur. Kaldı ki Meclis'te kendisi ve çevresince alınan seçim kararını milletin aldığı ifade etmesi bile, onun, halkı sonrası için alınacak kararlarda sorumlu hissetmesini sağlamaya dönüktür. Böylece hem geçmişteki başarıya, hem de HF'nin gelecekteki muhtemel başarısına halk-millet ortak edilmektedir. Doğrudan yönlendirilen halkın da teveccühü

konularına değinilmediği görülmektedir. Beyanda asıl olarak Trabzon şehrinin Milli mücadele dönemi yaptığı fedakârlıklar üzerinde durulmuş, İkinci Grubun cinayet olayına yaklaşımı eleştirilmiştir.

³⁴⁷ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.54-55.

³⁴⁸ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.55.

³⁴⁹ *İkdam*'dan naklen, N.T.Tekin, “**Türkiye’de Seçim...**”, s.115.

seçim sonrasında da görüleceği üzere, kendilerini ait *hissettikleri-hissettirildikleri* Birinci Grup'tan yana olmuştur.

6- 1923 Seçim Sonuçları

Hareketli geçen nisan-haziran ayları arasındaki ortamda, muhalefetteki İkinci Grup seçime katılmama kararı almış³⁵⁰, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'ndaki değişiklik nedeniyle İttihatçıların kendi adlarına seçime katılmaları olanaksızlaşmıştır. Böyle olunca, milletvekili sayısı kadar aday gösterilen seçim çevrelerinde, merkezden belirlenen adayların tümü seçimin ardından mebus olurken, ikinci seçmenlere tercih yapma hakkı tanınan seçim çevrelerinde Birinci Grup'un adayları kendi aralarında yarışmışlardır. MHC'nin aday listeleri oluştukça, isimler, *Hâkimiyet-i Milliye* başta olmak üzere basın yoluyla kamuoyuna duyurulmuştur.³⁵¹

1923 seçimleri Birinci Grup adaylarının zaferiyle sonuçlanmış, bağımsız adaylık koyanlardan sadece Gümüşhane Mebusu Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey, merkezden belirlenen Müdafaa-i Hukuk adaylarını geride bırakarak kazanabilmiştir.³⁵²

1923 seçimlerini, tek parti dönemindeki diğer seçimlerden ayıran bir başka özellik de, ikinci seçmenlerin Birinci Grup adaylarını "ittifakla" seçmemeleridir. Birinci Grup, ikinci seçmenlerin oylarının tamamını alamamıştır.³⁵³

7- Halk Fırkası'nın Kuruluşu

72 seçim bölgesinden seçilen 1'i bağımsız 287 mebustan oluşan II.Büyük Millet Meclisi³⁵⁴, 11 Ağustos 1923 günü açılmış, iki gün sonra da Meclis Başkanlığına yine Mustafa Kemal Paşa, İkinci Başkanlığa ise Ali Fuat Paşa seçilmişlerdir. Hükümet

³⁵⁰ Ahmet Demirel İkinci Grubun seçime katılmama kararı aldığını belirtirken, M.Tunçay, (T.C.'nde **Tek-Parti...**, s.55) İkinci Grup üyeleri ile eski İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin de varlık gösterememelerinin sağlandığını ifade etmiştir. Demiraslan ve Bolat, İkinci Grup'un birlik içinde seçimlere katılmadığını, H.Avni Bey'in *Tevhid-i Efkar* gazetesine verdiği beyanat dışında bu doğrultuda bir program veya beyanname yayımlamadığını belirtmişlerdir. Tekin Demiraslan ve Bengül Salman Bolat, "1923 Seçimleri ve Basın", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (36), s. 149. Bu noktada Zabıt Cerideleri incelendiğinde, meclisin bayram tatili ve seçim sebebiyle 16 Nisan'dan itibaren 1,5 ay tatile girecek olması mecliste tartışılmıştır. İkinci Grup üyeleri, Ramazan bayramı için de olsa, böyle bir tatile girme lüksünün bulunmadığı konusunda uzun eleştirilerde bulunmuşlar, meclis çalışmalarına verilen aranın daha kısa tutulmasını istemişlerdir. Ayrıca seçimlerle ilgili alınan kararın da, mebusların bölgelerinde seçim çalışmaları yapmak için yeterli süreyi vermediğini öne sürmüşlerdir. <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c028/tbmm01028018.pdf>

³⁵¹ A.Demirel; "1923 Seçimleri", s.24.

³⁵² Ayrıca Bursa'dan Nurettin Paşa 1924 yılı sonlarındaki ara seçimi kazanmasının yanında, Eskişehir'de de Halk Fırkası'ndan ihraç edilen Emin (Sazak) Bey seçimi kazanmıştır. A.Demirel, "1923 Seçimleri", s.24-26.

³⁵³ H.Uyar, "Tek Parti Döneminde...", s.24.

³⁵⁴ Serhat Hürkan, **Halk Fırkası'ndan CHP'ye**, Sinemis Yayınları, Ankara, 2010, s.5.

Başkanı Fethi Bey olmuş³⁵⁵; 23 Ağustos'ta Lozan Barış Anlaşması, TBMM tarafından onaylanmıştır.³⁵⁶

A-RMHC'nin meclis grubunda 09 Eylül 1923 tarihinde, Halk Fırkası'nın kuruluş kararı alınmıştır.³⁵⁷ Fırkanın Umumi Reislğine Mustafa Kemal Paşa seçilirken, İsmet Paşa Umumi Reis Vekili, Recep Peker de Kâtipliğe seçilmişlerdir.³⁵⁸

09 Eylül'de kabul olunan ve 104 maddeden oluşan ilk parti tüzüğü, 1927 Kongresinde yenisi yapılmaya kadar ufak tefek değişikliklerle yürürlükte kalmıştır. Birinci maddede, HF'nin üç amacı belirtilmiştir: demokrasi, çağdaşlaşma ve hukuk devleti... İkinci maddeyle sınıflar üstü bir halk tanımından hareket edilerek her türlü ayrıcalığa karşı çıkmıştır. Üçüncü madde, HF'ne her Türkün ve dışarıdan gelip Türk uyruklu ve kültürünü benimseyen herkesin girebileceğini göstermiştir. Dördüncü madde, HF üyelerinin tüzük ve programa uyma yükümlülüklerini belirtmiş; ancak parti kongrelerinde bunlara karşı özgürce mücadele haklarını tanımıştır. Beşinci maddeye göre, fırka genel başkanının, mebuslar arasından Büyük Kongrece seçilmesi kararlaştırılmış; altıncı madde, genel ilkelere karşı olan üyelerin divan kararıyla üyelikten çıkarılacağını anlatmıştır. Nihayet yedinci maddeye göre, bu ilkeler ancak Büyük Kongrenin üçte iki oy çokluğuyla değiştirilebilmiştir.³⁵⁹

³⁵⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c001/tbmm02001003.pdf> s.36-43

³⁵⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c001/tbmm02001003.pdf> s.264-291.

³⁵⁷ Kuruluş beyannameşi ile birlikte, Halk Fırkası nizamnamesi verilmiştir. A-RMHC'nin oluşumunu sağlayan ve 04 Eylül 1919 günü toplan Sivas Kongresi, daha sonra partinin I.Kurultayı olarak kabul edilmiştir. S.Hürkan, **Halk Fırkası'ndan...**, s.5.

³⁵⁸ Azalar da Sabit Bey (Erzurum), Celal Bey (İzmir), Cemil Uybadın (Tekfurdağı), Refik Saydam (İstanbul), Saffet Arıkan (İzmit), Münir Hüsrev Göle (Erzurum), Kazım Hüsnü (Konya) ve Zülfü Beyler (Diyarbakır) olarak belirlenmiştir. M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.58.

³⁵⁹ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.58

III.BÖLÜM

ATATÜRK DÖNEMİNDE CHP'NİN SEÇİM ÇALIŞMALARI (1923-1938)

A- İNKILÂP YILLARI (1923–1927) VE 1927 SEÇİMLERİ

1- İnkılâp Yılları

Cumhuriyet'in ilk 27 yılı boyunca ülkeyi CHP yönetmiş ancak parti ideolojisi ve politikaları açısından tek bir çizgi izlenmemiştir. Yine de belirgin politikalar yıllar boyu baskın ve fazla değişmeden kalmıştır. 1924'ten itibaren fırka, Atatürk'ün teşebbüsleri doğrultusunda modernleşmeye doğru önemli aşamalar kaydetmiştir. Bunların ilki Halifeliğin kaldırılması; ikincisi de meclisin egemenliğini hedef temel alan yeni bir anayasa yapılması oluşturulmasıdır. Batılılaşma hareketi eğitim, alfabede yenilik, batılı kıyafetlerin benimsenmesi, İsviçre Medeni Kanunu'nun uyarlanması ve diğer tercüme edilmiş kanunların (Alman, İtalyan ve İsviçre) kabulüyle sürmüştür.³⁶⁰

Bu süreçteki itici güç olan Halkçılık düşüncesi, halkın egemenliğine dayalı bir hükümet anlamına gelmiş; batıdan alınma yeni bir ilke olan “halk iktidarı”nın bir başka ifadesi olmuştur. Parti liderleri herhangi bir sınıf ya da toplumsal grup fikrini reddetmiştir. Öte yandan bir ulus devlet oluşturma yolunda Osmanlı Devleti'nin İslami kimliğinden kaynaklı, pek çok önemli engel söz konusu olduğundan, Cumhuriyet liderleri, millet olma üzerinde durarak ve dini, baskı altında tutarak dini farklılıklar ve mezheplerin ikinci bir önemde kalacaklarını düşünmüşlerdir. Farklı mezheplere bölünmek yerine, herkesin birer “Türk vatandaşı” olarak birleşmesi düşünülmüştür.³⁶¹ Bu bölümde ayrıntılı olarak açıklanacak olan bu gelişmelerin, Halk Fırkası'nın ideolojik ve örgütsel yapısında ne gibi değişimleri beraberinde getirdiği, propaganda unsurlarına ne şekilde yansıdığı sorunsalıyla birlikte incelenecektir.

01 Kasım 1922'de kabul edilen kanunla Saltanat kaldırılmış; 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla milli bağımsızlığın tam anlamıyla elde edilmesi büyük oranda sağlanmıştır. TBMM, Boğazlar bölgesinin boşaltılmasına ilişkin protokolü 01 Ekim 1923'te kabul etmiş, Ankara 13 Ekim'de başkent ilan edilmiştir.³⁶² Bu dönemde, yeni Türk Devlet'inde “Milli Egemenlik” prensibinin devletin temel taşı olarak belirlenmiş olmasına rağmen, devletin yönetim şekli açıkça belli olmadığından olağanüstü şartlarda hazırlanmış olan 1921 Anayasası da ihtiyaca cevap verememiştir.

³⁶⁰ Ayşe Güneş Ayata, **CHP Örgüt ve İdeolojisi**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s.63.

³⁶¹ A.G.Ayata, **CHP Örgüt...**, s.64-65.

³⁶² **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.663.

On hafta kadar süren Fethi Bey Hükümeti, bazı önemli olaylarda Mecliste ve Fırka Grubunda yenik düşmüştür. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Bakanı Fevzi Paşa dışındaki bütün bakanları istifa ettirerek bir siyasi bunalım çıkmasını sağlamıştır. Bu somut sorunun çözümü, bütün bakanların tek tek TBMM tarafından seçilmesi yönetiminin değiştirilmesine bağlıydı.³⁶³ İşte bu gibi gelişmeler, uzun zamandır gerçekleştirmek istediği daha genel bir sorun olan devletin şekli ve rejiminin çözümünü hızlandırmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim gecesi, İsmet Paşa ile birlikte 1921 Anayasası'nın devlet şeklini tespit eden maddelerinde değişiklik öngören bir kanun tasarısı hazırladı. Bu tasarı 29 Ekim günü önce Halk Fırkası Grubu'nda görüşülerek kabul edildi. Aynı gün Meclis Genel Kuruluna sunulan tasarı, yapılan görüşmelerden sonra burada da kabul edildi. Bu tasarıyla birlikte, on altı milletvekili tarafından hazırlanan Cumhuriyetin ilanı yönündeki önerenin de Mecliste kabul edilmesiyle, Cumhuriyet resmen kabul ve ilan edilmiş oldu.³⁶⁴ Hemen sonra Cumhurbaşkanı seçiminin yapılması teklif edilmiş ve bu oturumda 158 azanın müttefikan oyuyla Ankara Mebusu Gazi Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.³⁶⁵ Ertesi gün İsmet Paşa tarafından kurulan hükümet, oybirliğiyle güvenoyu almış, 151 oy ile Fethi Bey Meclis Başkanlığı'na seçilmiştir.³⁶⁶

01 Kasım 1922 – 04 Mart 1924 tarihleri arasında, Türkiye'de saltanatsız bir hilafet sürdürülmüştür. Bu kurumun 16 aylık ömrü sırasında niteliği belirsizliğini koruduğu gibi, kaldırılması süreci de kısa ve uzun vadede bazı muhalefet akımlarının oluşmasına yol açmıştır. Cumhuriyet ilan edilinceye kadar, halifenin devlet başkanı sayılabileceği yolunda bulanık bir izlenim oluştuğu gibi; ayrı bir cumhurbaşkanı seçildikten sonra halifeliğin ömrünün son kısmında, özellikle eski Başvekil Rauf Bey çevresinde bir muhalefet belirmiş, İstanbul basınının bir bölümü de bu muhalefeti desteklemiştir.³⁶⁷

³⁶³ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.59-60. 27 Ekim 1923 günü Bakanlar Kurulu (İcra Vekilleri Heyeti), Meclise istifa dilekçesini sunmuş; yeni İcra Vekilleri Heyeti seçiminin 29 Ekim'de yapılması karar altına alınmıştır. Oturum reisinin oylamaya koyduğu ve "*Binaenaleyh o vakte kadar Heyeti Vekilenin tedviri umur etmesine Heyeti Celilenizin karar vermesi müteameldir. Kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.*" şeklinde kabul edilen oylama sonucu heyet görevine hafta sonu devam etmiş ve teknik olarak bir siyasi bunalım yaşanmamıştır. 29 Ekim tutanakları incelendiğinde Maarif Vekilinin görevi başında olduğu görülmektedir.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c003/tbmm02003042.pdf> s.76.

³⁶⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c003/tbmm02003043.pdf> s.96-99.

³⁶⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c003/tbmm02003043.pdf> s.99.

³⁶⁶ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, I**, s.431.

³⁶⁷ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.68.

02 Mart 1924 günü Halk Fırkası Grubu'nda yapılan görüşmelerden sonra karara bağlanan Halifeliğin kaldırılması meselesinin, daha sonra Meclis Genel Kurulu'nda görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Meclis Genel Kurulu, 03 Mart 1924 günü bu konuyu görüşmek üzere toplanmıştır. Bu sırada Urfa Mebusu Şeyh Saffet ve elli üç arkadaşı tarafından hazırlanarak verilen “*Hilafetin Kaldırılması ve Osmanlı Hanedanının Türkiye Dışına Çıkarılmasıyla İlgili Kanun*” teklifi, yapılan görüşmelerden sonra kabul edilmiş ve Halifelik kaldırılmıştır.³⁶⁸

Aynı gün, Manisa Mebusu Vasıf Bey ve elli yedi arkadaşı tarafından verilen, “*Tevhid-i Tedrisata Dair*”³⁶⁹ kanun teklifi ile Siirt Mebusu Halil Hulki Efendi ve elli yedi arkadaşı tarafından verilen “*Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti’nin Kaldırılmasına Dair*”³⁷⁰ kanun teklifinin kabul edilmesiyle, eğitim ve öğretim birleştirilirken, Şer’iyye ve Evkaf Vekâleti ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti resmen kaldırılmıştır.

Böylece olağanüstü şartlarda hazırlanmış olan 1921 Anayasası, toplumdaki bu değişiklik ve gelişmeler karşısında, iyice yetersiz kalmış, dolayısıyla yeni bir anayasanın hazırlanması kaçınılmaz hale gelmiştir. Hazırlanan yeni anayasa 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.³⁷¹

TBMM’nin ikinci döneminin ilk toplantı yılı boyunca hükümete karşı muhalefet eksik olmamış, fakat Halk Fırkası safları içinde kalmıştır. Hatta bu parti içi muhalefet, 1924 Anayasası tartışmalarında olduğu gibi, zaman zaman hükümeti desteklemiştir.³⁷²

Anayasa’nın kabulünden sonra Meclis’teki muhalefeti kırmak için TBMM’nin hemen tatil edilmesini ve tatil süresinin uzun tutulmasını istemişlerdir. Bu konuda uzun tartışmalardan sonra, muhaliflerin “tatil” süresinin üç ayla sınırlı tutulması taleplerine rağmen, Anayasada öngörülen azami süre olan altı ay çalışmalara ara verilmesi oy çokluğu ile benimsenmiş, 23 Nisan’dan itibaren Meclis 6 ay tatil edilmiştir.³⁷³

³⁶⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf> s.34-69. Meclis görüşmeleri esnasında Halk Fırkası üyesi olmayan tek kişi olan Gümüşhane Mebusu Zeki Bey ile Kastamonu Mebusu Halid Bey dışında, öneriye itiraz gelmemiştir. Hilafetin ilgası konusunda, o dönem yoğun tartışmalar yaşanmış olmakla birlikte, tez konumuz gereği bu ayrıntılara girilmeyecektir.

³⁶⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf> s.22-24.

³⁷⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf> s.24-27.

³⁷¹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c008/tbmm02008042.pdf> s.895-913. Meclisin çalışma süresi 2 yıldan 4 yıla çıkarılmış, Cumhurbaşkanı görev süresi de bir seçim dönemiyle sınırlandırılmıştır. Bununla ilgili tartışmalar için bkz. M.Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti...**, s.88-89.

³⁷² M.Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti...**, s.100-101.

³⁷³ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c008/tbmm02008044.pdf> s.1114. Zabıt Cerideleri incelendiğinde çok az sayıda mebusun bu konuya itiraz ettiği görülmektedir. Kurulacak yeni partinin liderlerinin, verilen bu arayı kullanmak istemiş olabilecekleri kanısındayız. Meclis kararlaştırılan tarihten beş gün önce, 18 Ekim 1924’te toplanmıştır. Keza, Mustafa Kemal Atatürk de Nutuk’ta bu şekilde

Meclis açıldığı günden itibaren, Yunanistan'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesi ve eğitim konularında önemli şikâyetler dile getirilmiş; okullar, mübadele, imar ve iskân işleri ile ilgili birçok önerge ve gensoru verilmiştir. Bu çekişmeler yaşanırken, Kazım Karabekir Paşa ve Ali Fuat Paşaların ordu müfettişliği görevlerinden istifa ederek, yasama görevlerine dönmek istediklerini bildirmelerini, Mustafa Kemal Atatürk Nutuk'ta "komplo" olarak değerlendirmiştir. Bu önergelerle siyasi bunalım yaşayan hükümet, tekrar kurulmuş; İsmet Paşa güvenoyu alarak göreve başlamıştır. Takip eden günlerde Halk Fırkası'ndan istifalar başlamış, muhalif mebuslar yeni bir partinin tüzük ve programını yapmışlardır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF) tüzüğü, kurucular listesi ve kuruluş beyannamesi 17 Kasım 1924'te Dâhiliye Vekâleti'ne verilmiştir. Partinin kurucuları arasında Kazım Karabekir (Başkan), Ali Fuat³⁷⁴ (Genel Sekreter), Refet, Cafer Tayyar, Rüştü Paşalarla, Rauf Bey (Başkan Vekili), Dr.Adnan (Başkan Vekili), Feridun Fikri, Halis Turgut beyler gibi önemli kişiler bulunmuştur.³⁷⁵

TCF, kısa ömründe Meclis'te bazı konular hakkında açıklama istemiş, 1925 bütçesi görüşmelerinde düşüncelerini dile getirmiş, "aşarın" kaldırılmasını alkışlarla kabul etmiş, Ankara İstiklal Mahkemesi'ne idam yetkisi verilmesi hakkındaki kanunun aleyhinde bulunmuş ve CHF'ni³⁷⁶ ara seçimlerde baskı yapmakla suçlamıştır. Meclis dışında ise mebusluk ara seçimlerine katılmış, fakat her yerde aday gösteremediği gibi gösterdiği yerlerde de başarılı olamamıştır.³⁷⁷

Fırkanın programında demokratik, liberal, düşünce ve inanca saygılı olunacağı öncelikle belirtilmiştir. Ayrıca, tek dereceli seçim sistemi, anayasanın milletten vekâlet alınmadan değiştirilemeyeceği, Cumhurbaşkanı seçilince mebusluk sıfatının düşeceği, idari yönden âdem-i merkezîyetçilik, milletten izin alınmadan yeni inkılâp yapılamayacağını savunmuşlardır.³⁷⁸

Basının da bir kısmını yanına alan TCF, İstanbul'da *Vatan*, *Tevhid-i Efkar*, *Tanin*, *Son Telgraf* ile Adana'da *Toksöz* gibi gazetelerin desteğini sağlamıştır.³⁷⁹

düşünmektedir: "...Siyasi alandaki ve ordudaki hazırlıklarını yeterli görüyorlardı. Gerçekten de Rauf Bey ve benzerleri, parti içinde korunmayı başardıkları durumlarıyla, Meclis'in tatil dönemine rastlayan aylarda, üyeler üzerinde ve yeni seçimde başarı kazanamayan İkinci Grup mensupları aracılığı ile bütün memlekette milleti aleyhimize kıskırtmak üzere çalışma fırsatı buldular..." Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2004, s.623-624.

³⁷⁴ Ali Fuat Paşa, daha sonra anılarında, TCF'nin amacının iktidara gelmek değil, CHF'ne muhalefet etmek olduğunu beyan etmiştir. **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s. 51.

³⁷⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s. 47-50.

³⁷⁶ 10 Kasım 1924'de fırkanın adı Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) olarak değiştirilmiştir.

³⁷⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s. 51

³⁷⁸ TCF Beyanname, Nizamname ve Programı, bkz. M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.370-376.

³⁷⁹ M.K.Atatürk, **Nutuk**, s.624.

Demokratik bir açılım öngören, fakat ülkenin o günkü şartlarıyla bağdaşmadığı açık olan fırkanın prensipleri, fırkayı bir anda inkılâp karşıtlarının ve dine dayalı devlet düzeni yanlıların sığınağı haline getirmiştir. TCF kurucuları böyle amaç gözetmemiş olmakla birlikte, siyasi ve sosyal çalkantılar partiyi bu noktaya sürüklemiş, bu da fırkanın sonunu hazırlamıştır.³⁸⁰

29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti yönetiminin, ülkenin her yanında devlet otoritesini ve kurumlarını hayata geçirme, askerlik, vergi ödevlerini her yurttaşla üstlendirme politikası ile işbirliği yapmayan eşraf ve mütegalibenin toprak mülkiyetine dayanan egemenliğini kırma yönünde atmayı tasarladığı adımlar, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da uzun süren isyanlar dizisine yol açmıştır.³⁸¹

Bu süreçte 13 Şubat 1925'te yine aynı bölgeyi büyük çapta etkileyen, Şeyh Sait'in diğer bazı şeyhler, aşiret reisleri ve toprak ağaları tarafından desteklenen ayaklanması meydana gelmiştir.

14 vilayete yayılan ayaklanma üzerine Fethi Bey Hükümeti, askeri önlemlerden olmak üzere bazı birlikleri doğuya kaydırmış, martta sona erecek olan 1924 bütçesine ek ödenek konulması ile ilgili kanun 28 Şubat'ta Meclis'te kabul edilmiştir. 25 Şubat'ta bölgede bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edilmiştir. Aynı gün Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na ekleme yapılmıştır. Bu eklemede dini, siyasi amaçlar doğrultusunda kullanmak suretiyle cemiyetler kurmak yasaklanmış; bu gibi cemiyetleri kuranlar veya bu cemiyetlere girenler, dini veya dince kutsal sayılan şeyleri kullanmak suretiyle hükümet şeklini değiştirmek, bozmak ve devletin iç güvenliğini sarsarak halk arasında bozgunculuk çıkarmak isteyenler vatan haini sayılmışlardır.³⁸²

Ancak alınan tedbirler, isyanın bastırılmasında yeterli olmayınca ve parti grup toplantısında daha sert önlemlere başvurulması gerektiğini içeren önerge kabul edilince Fethi Bey istifa etmek zorunda kalmış,³⁸³ göreve İsmet Paşa gelmiştir.³⁸⁴

Yeni hükümet tarafından 4 Mart 1925'te kabul edilen Tahrir-i Sükûn Kanunu ile irticaa, isyana, ülkenin sosyal düzenini, huzurunu, iç güvenliğini bozmaya yönelik her türlü kuruluşu, girişimi ve yayını Cumhurbaşkanı'nın onayı ile yasaklama yetkisi

³⁸⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.52.

³⁸¹ S.Hürkan, **Halk Fırkası'ndan...**, s.10. 1972 yılında Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı tarafından yayımlanan bir askeri tarih araştırması, Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar (1924-1938), 18 olayı kapsamaktadır. Bu olaylardan yalnız bir tanesi Doğu'da geçmemiştir (Menemen), ötekilerin de yalnız ilki Kürtlerle doğrudan doğruya ilgili değildir. (Nasturi Ayaklanması). M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.127-128.

³⁸² <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c014/tbmm02014064.pdf> s.309-311.

³⁸³ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.139.

³⁸⁴ S.Hürkan, **Halk Fırkası'ndan...**, s.10.

verilmiş; biri Ankara’da, diğer isyan bölgesinde faaliyet gösterecek olan iki İstiklal Mahkemesi kurulmuştur.³⁸⁵

İsyanın niteliğine ilişkin ulusal-ayrılıkçı (Kürtçülük) mı yoksa irtica unsurları içeren dini bir başkaldırı hareketi mi olduğu, bu isyanda İngilizlerin Musul Meselesi sebebiyle ne derece rol oynadığı tartışmaları günümüzde hala sürmekte olmakla beraber, o dönemde kurulan İstiklal Mahkemeleri ve CHF kanadında olay dinsel gericilik ve inkılâp karşıtı bir hareket olarak algılanmıştır.³⁸⁶

İsyan mayıs ayı başında bastırılmış, Doğu İstiklal Mahkemesi, Şeyh Sait dâhil olmak üzere 49 kişiyi idam cezasına çarptırmıştır. Mahkemenin kararında din ve şeriat araç yapılarak, bağımsız bir Kürdistan kurmak amacıyla isyanın başlatıldığını ve isyan süresince kanlı çatışma ve çarpışmaların meydana geldiği, birçok asker ve subayın yaralandığı ya da öldürüldüğü, yağma ve hırsızlık yapıldığı belirtilmiştir.³⁸⁷

Yine aynı mahkeme 25 Mayıs’ta kendi bölgesindeki bütün TCF şubelerini kapatmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi de dini siyasete alet ettikleri gerekçesiyle partinin bazı mensuplarını yargılayarak çeşitli cezalara çarptırmış, parti programındaki “*düşünce ve inanca saygılı olmak*” prensibiyle “*gericiliğin kışkırtıldığını kabul ederek gereğinin yapılmasını hükümetin dikkatine*” sunmuştur. Hükümet de Takrir-i Sükûn’un 1.maddesine dayanarak 03 Haziran 1925’te TCF’ni kapatmıştır.³⁸⁸

Çalışmanın öznesi olan ve 1946 yılına kadar incelenecek olan beş seçimde (1927,1931,1935,1939,1943) CHF’nin tek parti olarak karşımıza çıkmasındaki en büyük sebeplerden ilki bu başarısız muhalefet denemesidir. TCF’nin siyaset sahnesinde çekilmesi tek partili sisteme giden yolu açmış, demokrasi kavramının gerçek anlamıyla Türk siyasi yaşamına girmesini geciktirmiştir. İstiklal mahkemelerinin o dönemde verdiği kararları ayrıca değerlendirmek gerekmekte olup, TCF’nin beyanname ve programı incelendiğinde liberal ve mutedil bir felsefi temel göze çarpmaktadır. Fırka üyelerinin Meclis konuşmaları incelendiğinde de aksi bir sonuca ulaşmak zor görünmektedir. CHF muhalifi basının, hükümeti ve yapılan devrimleri eleştirirken, Meclisteki bu muhalefet partisini kullanması, onun yanında yer alma görüntüsü vermeleri doğal karşılanabilir. Fırka programı, Dokuz Umde’den farklı olarak âdem-i merkeziyetçiliği, güçler ayrılığını ve kişisel hürriyetleri ön plana çıkarmıştır. Takrir-i Sükûn Kanunu görüşülürken, TCF

³⁸⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c015/tbmm02015069.pdf> s.127-158

³⁸⁶ M.Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti...**, s.129.

³⁸⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.55.

³⁸⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s.52.

bunun özellikle hürriyet kavramını yok edeceğini ileri sürmüş, emniyet ve huzur kavramlarını hükümetin yanlış değerlendirerek halk üzerinde tahakküm kuracağı ihtimali korkusunu dile getirmiştir.³⁸⁹

TCF'nin kapatılmasından sonra 1925 yılının ikinci yarısından itibaren köklü değişiklikler yolunda yeni kanunlar çıkarılmıştır. 25 Kasım 1925'te Kıyafet Yasası kabul edilmiş; devlet memurları ile görevlerin şapka giymesi kabul edilmiştir. 30 Kasım'da dini görevlilerin hükümetçe tespit edilen giysileri yetkisiz ve izinsiz giymeleri yasaklanmış; 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun, Mart 1926 ayında Türk Ceza Kanunu, Nisan 1926'da Borçlar Kanunu kabul edilmiştir. 05 Haziran 1926'da Türkiye, İngiltere ve Irak arasında Musul konusunda Ankara anlaşması imzalanmıştır.³⁹⁰

Bu dönem yaşanan diğer bir önemli olay da Mustafa Kemal Paşa'yı hedef alan İzmir Suikastı olayıdır. Meclisin hızlı çalıştığı bu zaman diliminde, TBMM I.Dönem Lazistan mebusu Ziya Hurşit ve arkadaşlarının Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa'ya karşı düzenledikleri suikast, aralarından birinin 17 Haziran 1926'da yaptığı ihbar üzerine, Ankara İstiklal Mahkemesince kovuşturulmasıyla başlanmıştır. Ankara'da, İstanbul'da, İzmir, Eskişehir'de vb. tutuklanmış pek çok sanıktan mahkemeye çıkarılanlar (1) suikast düzenleyicileri, (2) onlarla ilişkili ve ilişkisiz eski TCF'liler ve (3) daha eski İttihatçılar olmak üzere üç gruptan teşekkül etmiştir. Suikast davasının son kararında 13'ü vicahen, 2'si gıyaben olmak üzere 15 kişi idama mahkûm edilmiştir.³⁹¹

Bu yargılamalar sonucu TCF bağlantılı isimler -Rauf Orbay hariç- ceza almazken, İttihat ve Terakki'nin eski kadroları ağır bir biçimde cezalandırılmış, İTC tehdidi mutlak olarak ortadan kaldırılmıştır.

2- 1927 Mebus Seçimleri

1927 yılında, TBMM'nin II.Döneminin süresinin dolmasıyla³⁹², yeni seçimlerin yapılması gündeme gelmiştir. CHF Büyük Kongresi de -tüzük hükmüne rağmen- üç yıldır toplanamamıştı. Öte yandan ülkede yaşanan olağanüstü durum sona ermiş;

³⁸⁹Bu tartışmalar için bkz.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c015/tbmm02015069.pdf> s.127-158
Özellikle Kazım Karabekir Paşa'nın eleştirilerini yönelttiği esnada, Tokat mebusu Mustafa Beyin, Milli Mücadele döneminde kendisinin de *Albayrak* Gazetesini tatil ettirmesini hatırlatması ilginç bir diyalogdur.

³⁹⁰ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s. 665.

³⁹¹ Kazım Karabekir, Cafer Tayyar, Ali Fuat, Refet ve Mersinli Cemal paşalara (sonuncusu dışında hepsi halen milletvekili), Cumhurbaşkanının özel isteğiyle beraat ettirilmiştir. M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.163.

³⁹² Meclisin görev süresi 1923'te iki yıl olarak belirlenmiş, ancak 1924 Anayasası ile dört yıla çıkarılmıştır.

ayaklanma ve tepkiler bastırılıp yok edildikten sonra, İstiklal Mahkemeleri de kaldırılmış; Takrir-i Sükûn Kanunu henüz yürürlükte tutulmakla birlikte, artık kullanılmamıştır.³⁹³

Meclis seçim için dağılmadan önce CHF Grubu önemli bir tüzük değişikliği yapmış, ilk tüzüğün öngördüğü, Büyük Divan'ın İdare Heyetleriyle yazışarak milletvekillerini saptaması yöntemi, bir genel seçimde hiç uygulanmadan, Gazi'nin tek seçiciliğine bırakılmıştır. 1923 tüzüğünün 26.maddesinde mebus adaylarının seçimine ilişkin hüküm: “ (...) *Fırka Divanı, Millet Meclisi intihabını idare ve umum fırka mebus namzetlerini tayin eder. (...)*” şeklinde iken 23 Haziran 1927'deki değişiklikle “(...) *Fırka namına mebus namzetlerinin tespiti ve ilanı Umumi Reise aittir. Umumi Reis mebus namzetlerini ya bizzat imzasıyla ilan eder veya Umumi Reis Vekiline ilan ettirir. (...)*” şeklini almıştır.³⁹⁴

1923 seçimlerinde son derece titiz davranılmasına rağmen meclis içinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla bir muhalefet partisi doğduğundan; fırka yönetimi, 1927 seçimleri öncesinde adayları belirlerken çok daha titiz davranmıştır. Ayrıca bütün seçim çevrelerinde sadece seçilecek kişi sayısı kadar aday göstererek ikinci seçmenlere firkalı adaylar arasında tercih yapma hakkı tanımamıştır. Sonuçta fırkanın gösterdiği adayların tamamı (çoğu da oybirliğiyle olmak üzere) milletvekili olmuştur.³⁹⁵

1927 yılının temmuz ve ağustos aylarına rastlayan seçimlerde törensi özelliklerin devam ettiği gözlemlenmekte olup, gazetelerde davullu, zurnalı, çengili ve mızıkalı seçimlerde sandıkların bulunduğu resmi binaların da süslendiğine dikkat çekilmiştir.³⁹⁶

3- CHF'nin Seçim Hazırlıkları

1923 yılında kabul edilen Halk Fırkası Nizamnamesi gereği vilayetler, kazalar ve bunların üstünde genel bir seçim teşkilatı kurulacağı belirtilmiştir. Bu teşkilatların birisi vilayetlerde teşkil edilen Vilayet İntihap Teşkilatı; diğeri kazalardaki Kaza İntihap Teşkilatı ve nihayetinde en üst organ olarak Umumi İntihap Teşkilatı'dır. Arşiv belgeleri ve diğere yayınlarda, bu üç teşkilatın çalışmaları, yapısı, birbirleriyle ve merkezle olan ilişkilerine dair belge-yazışma-rapor bulunamamıştır. Ancak özellikle vilayet ve kaza

³⁹³ M.Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s.175.

³⁹⁴ M.Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s.176 ve s.364.

³⁹⁵ Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı- Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.22.

³⁹⁶ *İkdam*'dan naklen, N.T.Tekin, “*Türkiye'de Seçim...*”, s.129.

seviyesindeki yerleşim yerlerinde de planlı bir seçim hazırlık ve çalışmaları olduğu muhtemeldir.³⁹⁷

Hâkimiyet-i Milliye, İkdâm, Milliyet, Cumhuriyet, Akşam gibi gazetelerde seçim öncesi haberlere bolca yer verilmiştir. Tüzük değişikliğinden sonra, seçilecek mebus adaylarını Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa belirleyeceği için, seçim propagandası olarak değerlendirilebilecek en önemli unsur, kendisinin yapacağı seçim beyanati olmuştur. 29 Ağustos 1927’de yayınlanan ve çalışmamızın sonundaki EK-A’da³⁹⁸ bulunan beyanatında Mustafa Kemal, CHF’nı istiklal mücadelesinin doğal çocuğu olarak tanımlamış, bir an durmadan ve dinlenmeden milletin geleceğini ebedileştirecek esaslı hedef üzerinde çalıştıklarını belirtmiş, dört yıl önce vaat edilenlerin hesaplanandan daha mükemmel ve daha radikal gerçekleştirdiklerini vurgulamıştır. Basit düzeltmeler ve önlemler öngörülmesine rağmen aşar sisteminin tamamen ortadan kaldırıldığını, bütün tekelinin millileştirildiğini, dış politikada emniyetli bir yol izlendiğini, ulaştırma ve demiryolu siyasetinde övünmeye değer esaslar meydana getirdiğini vurgulamıştır. CHF ile muhalifler arasındaki başlıca zihniyet farkının, CHF’nin büyük Türk milletinin eğilimlerini ve ihtiyaçlarını hakkıyla sağlamakta doğru hareket ettiği kadar, Türk milletinin varlık ve güç hazinesini de gereğince takdir edebilmekteki yeterliliği olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁹

Geçmişin bu değerlendirilmesinden sonra, milli ve iktisadi sorunların çözümü için yoğunlaşacaklarını, nimet ve külfeti bütün memlekette her vatandaş için eşit tutan bir politikayı esas alacaklarını dile getirmiştir.⁴⁰⁰

Son bölümde, CHF adına mebus adaylarını kendi imzası ile vatandaşlarının oyuna sunduğunu belirtmiş, adayların geçmiş deneyimlerini ve geleceğin istediği yüksek görevleri göz önüne aldığını söylemiştir. Türk cumhuriyetine ve aziz vatana gelecekte daha büyük hizmetler yerine getireceklerine olan kesin güvenini ifade eden Gazi Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin geleceğinin büyük ve parlak olacağını belirterek beyanatını sonlandırmıştır.⁴⁰¹

³⁹⁷ M.Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti...**, s.366-367.

³⁹⁸ EK-A: “*Mustafa Kemal Atatürk: Milletvekili Seçimleriyle İlgili Bildirilerim*”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, (90), Tarih Araştırmaları ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, (İstanbul, 2004).

³⁹⁹ EK-A: “*Mustafa Kemal Atatürk: Milletvekili Seçimleriyle İlgili Bildirilerim*”, s.4-7.

⁴⁰⁰ EK-A: “*Mustafa Kemal Atatürk: Milletvekili Seçimleriyle İlgili Bildirilerim*”, s.6.

⁴⁰¹ EK-A: “*Mustafa Kemal Atatürk: Milletvekili Seçimleriyle İlgili Bildirilerim*”, s.6.

Gazi Mustafa Kemal Paşa 29 Ağustos 1927 günü ikinci bir bildiri ile milletvekillerinin ve özellikle CHF mebuslarının uymaları zorunlu olan özel şartları açıklamıştır. Genelde tüm mebusların uyması gereken kuralları kapsayan bu bildiri, mebusların yükümlülük ve sorumluluk esaslarını içeriyordu. Buna göre:⁴⁰²

Mebusların uymak zorunda oldukları özel şartlar hakkında bildiri:

1. *Mebusların özel hayatlarında, ticaret, tarım, sanayi ve diğer iktisadi ve mali faaliyetleri devletin resmi kanunlarına tabidir. Fakat CHF'na bağlı mebusların, mebus sıfatını özel iktisadi hayatları için kullanmamalarına, Fırka Genel Başkanlığı da özel bir özen gösterecektir.*

2. *Sermayesinin çoğunluğu devlete ait kuruluş ve şirketlerle, genel çıkarlara ait özel sözleşmeye bağlı ayrıcalıklı şirketlerde ve tekel idarelerinde, hükümet tarafından yönetim meclislerinde atanan ve bu kuruluşları temsil konumunda bulunanlar, partiye bağlı mebuslarda olmayacaktır.*

3. *BMM'nin başkan ve başkanvekilleri, bakanlar ile fırka genel sekreteri ve fırka grubunun başkan ve başkanvekilleri ve CHF müfettişleri gerek devletin ilgili olduğu kuruluşlarda ve gerek devletin ilgili olmadığı özel şirket ve kuruluşlarda müdürlük ve idare meclisi üyeliği gibi idari ve temsil görevlerinden gerçek şekilde feragat ederler.*

4. *Mebusların göreve devamları konusundaki durumları BMM özel kanununa tabidir. Partiye mensup mebusların BMM'ne devamları, bulunacakları durumun, Fırkanın Genel Başkanlığınca özel bir öneme sahip olacaktır.*

5. *CHF'na mensup olan mebuslar yukarıdaki kurallara uymayı Fırka Genel Başkanlığına karşı yükümlenmiş durumdadır.*

Nitekim bu tebliğ gereği, Mıntika Müfettişlikleri konu hakkında çalışmalar yapmışlardır. Mebus adaylarına ilişkin gönderilen yazılarda, mebusların özellikleri ve geçmiş tecrübeleri hakkında kısa bilgiler verilmiş; bazı namzetlerin şahsen iyi olmakla birlikte, mebusluk nüfuz ve kudretini halk ve köylü aleyhinde kullanabileceği, kendi işlerine öncelik tanıyabileceği çekincesi dile getirilmiştir.⁴⁰³

CHF cephesinin diğer seçim çalışmalarına bakıldığında, Siirt Mebusu Mahmut Bey'in yayınladığı bir makalede, seçimin önemi vurgulanırken, Türk insanın siyasi rüştünü, seçimlere ilgi göstererek ve katılım sağlayarak ispat ettiğini, geçmişten dersler çıkarılması gerektiği ve kendini Türk vatandaşı olarak gören Rum, Ermeni ve Musevi

⁴⁰² EK-A: "Mustafa Kemal Atatürk: Milletvekili Seçimleriyle İlgili Bildirilerim", s.7.

⁴⁰³ BCA:490.01./354-1484-2-65 ve BCA:490.01./354-1484-2-69

cemaatine ait kişilerin de seçimlerde mebus seçilebileceği özelliği üzerinde durulmuş ve CHF'nin birleştirici özelliği aktarılmıştır.⁴⁰⁴

Siirt Mebusu Mahmut Bey'in yazısının devamında, fırka mücadelelerinin ülkeye zarar vereceğini, İtalya örneğindeki gibi güçlü bir tek partinin ülkeyi anarşi ve kargaşadan koruyacağı belirtilmiş, çok partili bir sistemin gereksizliği Fransa ve İtalya örnekleriyle güçlendirilmeye gayret edilmiştir. Birden fazla fırkanın kişiler arasında nifak ve nefret yaratacağı iddia edilerek, Osmanlı'nın son zamanlarında bunun örneklerinin görüldüğü ifade edilmiştir.⁴⁰⁵

Yazı, tek parti propagandasının sosyal ve politik savlarla geliştirilmeye çalışıldığı, özgün yaklaşımlar içermektedir. 1927 yılında siyasi sahnede sadece CHF'nin varlığı göz önüne alındığında, tek partili siyasi yaşamı destekler mahiyette demeçlere, dönemin diğer bürokratlarında da rastlanmaktadır. İlerleyen yıllarda en üst seviyeye çıkacak olan bu siyasi sistemin propagandası, sadece tek parti sisteminin *başarısını* değil, iki dereceli seçim sisteminin⁴⁰⁶ *kutsallığını* da içerecektir.

Aynı mebusun Gazi'nin beyanatına ilişkin yorumları da propaganda unsuru olarak kullanılmıştır:

“İşte CHF ve onun mübeccel reisi, Türkiye halkını o mesut ufuklara götürmek için milletinden yeni bir itimat ve müzaheret istiyor. Bütün milletlerin tarihi meydandadır. İstiklal cidalimizin tarihi de canlı safhalar halinde hafızalarımızda yaşıyor. Hiçbir milletin tarihinde vatanına bu kadar büyük iyilikler yapmış ne bir “Mustafa Kemal” vardır, ne de Türk milleti gibi reisinin hülusuna, feragatine ve dehasına bütün ruh ve vicdanıyla inanmış başka milletler vardır.

Bu itibarla beyannamenin memlekette uyandıracağı ihtisasat ve inkisatı şimdiden söylemek mümkündür. Yine bu itibardır ki selim bir his ve idrak sahibi olan Türk milletinin “hayatındaki en büyük mesned ve kuvveti vatandaşlarından gördüğü itimat ve müzaherette arayan” Mustafa Kemal'den bu defa dahi bi hudut bir emniyet ve müzaheret esirgemeyeceğinden şüphe etmiyoruz.”⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Ağustos 1927.

⁴⁰⁵ *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Ağustos 1927.

⁴⁰⁶ Bu seçimler yine, 1908 tarihli İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı'na göre icra edilmiştir. Buna göre her nahiyede 200 erkek, bir ikinci seçmen seçecek ve her yirmi bin erkeği bir mebus temsil edecekti. Seçilen ikinci seçmenler de, mebusları seçmiştir.

⁴⁰⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1927.

4- Muhalif Hareketler

1927 seçimlerinde Halk Fırkası'nın dışında bir parti bulunmadığından muhalifler bağımsız olarak adaylıklarını koymak zorundaydılar. Bu dönemde kendisini işçi sınıfında mensup "arkadaşlar"dan biri olarak tanımlayan "Mehmed Ferit Arkadaş" da "İstanbul Müstakil Amele Mebus Namzedi" olarak ortaya çıkmış ve iki bölümden meydana gelen 15 sayfalık bir de broşür bastırmıştır.⁴⁰⁸ Planlı, programlı ve belli bir zümre desteği gören bir muhalefet hareketinin olmadığı bu seçimlerde, Mehmed Ferid'in çalışmaları, genel muhalif düşünceyi gözler önüne serebilme ihtimalini içinde barındırdığından önem arz etmektedir.

Mehmed Ferid gayesinin halkın çıkarlarını ve inkılâbın kazanımlarını dışta emperyalizm ve içte de irtica tehlikelerine karşı korumak olduğunu belirttikten sonra amele sınıfına mensup bir vatandaş olarak aday olduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyetin en bariz vasfının demokrasi olduğunu dile getiren mebus aday, olağanüstü şartların yerine demokrasinin gerektirdiği şartların ikame edilmesi görüşündedir. On maddelik programının başlıca konuları ise, o yıllarda uygulanan ve seçmenlerin önce ikinci seçmenleri belirlediği ve ikinci seçmenlerin de mebusları seçtiği iki dereceli seçim sistemi hatırlatılarak, tek dereceli bir seçim sistemine geçiş⁴⁰⁹, mecliste toplumun her sınıfının tam olarak temsil edilmesinin sağlanması, kadınlar dâhil her vatandaşa seçme ve seçilme hakkının tanınması (burada şeyhleri, hocaları, papazları ve irtica ile alakası görülen ve milli harpler esnasında emperyalistlerin istila emellerine alet olanları hariç tutup), yeni bir artan oranla vergi sisteminin ihdası, iş kanununda işçinin lehine yeni düzenlemeler yapılması ve doğu illerindeki derebeylik düzeninin kaldırılması ve toprak reformu olarak sıralanmıştır.⁴¹⁰

Parti içindeki adaylarının bazılarının sosyal statüsü de, bu farklılıklarını adeta bir parti programı gibi belirtmelerine yol açmıştır. Örneğin adaylığını koyan bir işçinin şu sözleri dikkat çekicidir:

⁴⁰⁸ Cüneyd Okay, "1927 Seçimlerinde Bir Müstakil Amele Mebus Namzedinin Beyannamesi", **Toplumsal Tarih**, IX/49, Tarih Vakfı Yayınları, (İstanbul, Temmuz 2004)

⁴⁰⁹ Ferid'in şu ifadeleri ilgi çekicidir: "...Cumhuriyet demokrasisinde hiçbir zaman bir vatandaş kendi mebusunu seçmek hakkını diğer bir vatandaşa terk ve ferağ edemez! Bu usulün fenalığı şundan zahirdir ki, bu usul memleketimizde hiçbir zaman halkın intihaba karşı umumî bir alakasını celp edememiştir!..." C.Okay, "1927 Seçimlerinde...", s.35. Burada geçen itirazı daha iyi anlayabilmek adına, iki dereceli seçim sisteminde -tek parti döneminde artan nüfusla birlikte değişmekle birlikte- oy kullanma hakkını haiz belli sayıda erkek nüfus, bir ikinci seçmen seçiyorlardı. Bu ikinci seçmenler de (müntebi-i sani), mebus adaylarını seçmişlerdir.

⁴¹⁰ C.Okay, "1927 Seçimlerinde...", s.34.

“...Yirmi seneden beri tütün amelesini olarak çalışıyorum. Memleketimizde tütün amelesinin vaziyeti iktisadiye ve sıhhiyesi gayet perişan, acınacak bir haldedir. Bunun önüne geçmek ancak iş kanununun bir an evvel çıkması ile kabil olacaktır. Patronlar, hiçbir kayd-ı kanunîye merbut değildir. Biz işçileri, istedikleri ve diledikleri gibi kullanıyorlar. Yegâne gayem, amele sınıfının menfaatine çalışmaktır. Amele encümeni tarafından neşredilmiş olan lahiyanın ihtiva ettiği mevadın kâffesi biz amele sınıfının arzu ve isteklerimizdir. Binaenaleyh İstanbul namzetliğini neşretmekle vazetmekteki sebep, sırf iş kanunu bir an evvel meclisten çıkarılmasına teşebbüs etmek, meskûn kanunun müzakere anında biz amelenin de bir mümessili olarak bulunmaktır.”⁴¹¹

5- CHF'nin Seçim Propagandaları

1927 seçimleri sürecinde gazetelerde çıkan seçime ilişkin haberler, sonraki seçimlere göre cılız kalmıştır. Sınırlı sayıdaki haberler incelendiğinde de Gazi üzerinden seçim yönlendirmeleri göze çarpmaktadır.

Vakit'te “Bütün Türkiye tek bir vücut gibi Gazi'nin gösterdiği namzetlere rey veriyor”;⁴¹² Cumhuriyet'te de ikinci seçmenlerin ağzından “Biz hepimiz reylerimizi Gazi'nin fırkasına verdik” gibi haberler dikkat çekicidir.⁴¹³

5 Eylül'de Cumhuriyet'te çıkan imzasız bir makalede şu ifadeler geçmektedir:⁴¹⁴

“CHF'nin Reis-i Umumi Gazi hazretleri tarafından ilan olunan namzetleri her yerde bilittifak mebus intihap olunuyorlar. Tarihte emsaline nadir tesadüf olunan bu vakanın Türk milletine has sebepleri ve manaları vardır. CHF bu memlekette istiklal ve inkılâp fırkasıdır. Büyük rehber ve halaskar Gazi reise gelince, o bu fırkanın mübdii olduğu kadar bu vatan ve milletin münşisidir. Yakın tarih henüz gözleri önünde olan bu millet, kendisine Allahın en büyük nimeti olan pişva ve büyük muktedaya bila kaydüştart ittiba ile yolların en doğrusunda yürüdüğünden emindir. (...)”

1927 seçimleri normal bir siyasi zeminde gerçekleşen bir seçim süreci olmadığından (iktidar-muhalefet-sivil toplum kuruluşları-özgür basın vb. kurumların eksikliği), Gazi'nin beyanatları çerçevesinde yapılacak değerlendirmeler, görece seçim propagandasını analiz etmeye yarayacaktır. Önceki bölümlerde teorik açıdan ortaya konan propaganda kural ve stratejileri ışığında bu beyanat incelendiğinde;

⁴¹¹ İkdâm'dan naklen N.T.Tekin, “Türkiye'de Seçim...”, s.133.

⁴¹² Vakit, 03 Eylül 1927.

⁴¹³ Cumhuriyet, 03 Eylül 1927.

⁴¹⁴ Cumhuriyet, 05 Eylül 1927.

1) Vatandaşların kolaylıkla anlayabileceği şekilde mevcut durum ve gelecek hedefleri ortaya konmuş; muhalif zihniyetin, ülkenin gelişmesinin karşısında olduğu ifade edilmiştir. (*yalınlık ve tek düşman kuralı*)

2) Öncelikle Türk milletinin geçtiği meşakkatli yol ve fedakârlık öne çıkarılarak, CHF'nin gelecekteki hedefleri başarabilecek tek kurum olduğu dile getirilmiştir. (*tekrarlama- düzenleme kuralı*)

3) Beyanat tamamen veya parça parça olarak dönemin basınında⁴¹⁵ seçim süresince işlenmiş (*büyütme ve bozma kuralı*)

4) Seçimlerde törensi özellikler gözlemlenmiş, davullu, zurnalı, çengi ve mızıkalı seçim sandıklarının bulunduğu resmi binaların süslendiğine gazetelerde dikkat çekilmiştir.⁴¹⁶ (*birlik ve bulaşma kuralı*)

İçerik çözümlemesi bakımından beyanatın yaklaşık 4 sayfalık metni incelendiğinde CHF kelimesi (6) kez geçerken, Türk milleti ifadesi (7) kez, millet kelimesi ve türevleri de (22) kez geçmektedir. Metin, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, millet kelimesine yapılan vurgunun bu denli fazla olmasının halkın bilinçaltında birinci olarak Osmanlı tebaası kavram ve algısının yerine millet-vatandaş kavramı ve benliğini koymak; ikinci olarak da CHF'nin yaptığı ve yapmayı vaat ettiği icraatlara halkı-milleti-vatandaşı ortak etmek amacı güdüldüğü söylenebilir.

Yine aynı noktadan yani Gazi'nin başka bir beyanı üzerinden bir tahlil denemesi yapmaya çalışılırsa buna paralel ama başka bir sonuca daha varılabilir. Şöyle ki ikinci seçmen seçimleri tamamlandıktan sonra, 29 Ağustos'ta bir seçim beyannamesi yayımlayan Mustafa Kemal Paşa, ikinci seçmenlere CHF adaylarını destekleme çağrısı yapmış ve şunları söylemiştir:⁴¹⁷

*“CHF namına mebus namzetleri(ni) ben kendi imzamlı reylerinize arz ediyorum. Mebus namzetlerini takdim ederken mazi tecrübeleri ve atının talep ettiği yüksek vazifeleri bilhassa göz önüne aldım. Bana layık gördüğünüz **itimât ve mesuliyetin** dört sene sonra tekrar temiz hesabını arz edebilmek için mesai arkadaşlarımı intihapta bilhassa itina göstermeye çalıştım. Mebus olarak vazife ve **mesuliyet** mevkiinde beraber çalışacağımız arkadaşlarımızın geçen tecrübelerinden de istifade ederek vazifelerini hüsnü ifa edeceklerini ve bilhassa mebusluğun her mülahazadan akdem bir millet vekâleti*

⁴¹⁵ *Cumhuriyet, Vakit, Hâkimiyet-i Milliye, Akşam, İkdâm* gazeteleri seçim süresince Gazi'nin beyanına yer vermiş, zaman zaman da bu beyana ilişkin köşe yazılarıyla açıklamalar desteklenmiştir. Gazeteler için Bkz. M.Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti...*, s.178-179; N.T.Tekin, *“Türkiye’de Seçim...”*, s.129-135.

⁴¹⁶ N.T.Tekin, *“Türkiye’de Seçim...”*, s.129.

⁴¹⁷ A.Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.86.

olduğunu ve bunun resmi ve hususi hayatta dahi birçok manevi ve mübin külfetleri bulunduğunu nazardan uzak düşürmeyeceklerini kuvvetle ümit ederim.”

1923 seçimleri öncesinde ve sonrasında başarıya ve hedeflere ortak edilen halk, bu sefer de sorumluluğa ortak edilmiştir. Gazinin kendisine ve kendi belirlediği adaylara atfettiği bu mesuliyet, dolaylı olarak halkın bilinçaltında onlara da yüklenmiştir. Muhtemel başarısızlığın birçok manevi ve mübin külfeti de dolaylı yoldan halka hissettirilmiştir.

6- Seçim Sonuçları

1946 seçimlerine kadar sürecek olan bu *ferağ edilmiş seçimlerin*⁴¹⁸ ilkinde, Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın gösterdiği adayların hepsi mebus seçilmişlerdir. Gazi, seçimlerden sonra 07 Eylül 1927 tarihinde yayınladığı bir bildiriyle vatandaşlara düşüncelerini açıklamıştır:

“Aziz vatandaşlarım! Seçimler sonuçlandı. CHF adına takdim ettiğim adaylar memleketin her tarafında aziz vatandaşlarımın oybirliği ile genel kabul ve seçilmeye uygun görüldü. Aziz vatandaşlarımın desteklerindeki asil anlamı **yüksek sorumluluk duygusu** ile gereğince kavriyorum. Vatandaşlarım, seçim oylarıyla benim ve siyasi partimin geçen icraatlarımızı oybirliğiyle onayladıklarını ve sağlamlaştırdıklarını ve gelecek devredeki çalışmalarımızı da güven ve bağlılık ile cesaretlendirdiklerini açıkladılar. Seçimin bu yüksek anlamı dikkatleri üzerine çekmekten uzak kalmayacaktır.

Evlatlarının serbest oylarıyla memleketin geleceğini kalben güven beslediği ellere bırakan Türkiye, milli mefkûresinde kararlılık ve milli çalışmalarda sarsılmaz birlikle saygıdeğer ve kuvvetli bir varlık olduğunu bir kere daha göstermiş oluyor. Güvenlerini sağlamlaştıran ve yükselten aziz vatandaşlarıma, geleceğe ve yeni başarılarla güvenimizin güçlü bir halde bulunduğunu hatırlatırım. Bu bildirim vatandaşlarıma gerçek ve içten minnettarlıklarımın ifadesi, BMM'nin yeni devresinin başlangıcında benim ve siyasi partimin yoğun bulunduğumuz derin görev duygularının açıklanmasıdır.”⁴¹⁹

Seçimlerden önce Gazi Mustafa Kemal Paşa yayınladığı tamimde, geçmiş dönemde ekonomik çıkar peşinde koşan ve bu nedenle kamuoyunu rahatsız eden CHF mebuslarının bu tür davranışlarda bulunmayacakları sözünü veriyordu. Bu tamim halkın sadece baskıcı ortamdaki değil, mebusların ekonomik çıkar peşinde koşmalarından da

⁴¹⁸ Arkadaş Ferid'in ifadesinden esinlenilmiştir.

⁴¹⁹ Ertuğrul Zekai Ökte, **Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Yurtiçi Gezileri I (1922-1931)**, Tarih Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s.464.

rahatsız olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Nitekim halkın rahatsızlığı seçimlere katılmama şeklinde kendini açık bir şekilde göstermiş ve seçime katılma oranı %25’de⁴²⁰ kalmıştır.

Yine seçimlerden birkaç hafta önce Üçüncü Mıntıka Müfettişinden (İzmir, Denizli ve Muğla bölgesi) gelen bir yazıda “*CHF namzetlerinin müttefikan ve kâmilin intihab olacaklarını*” belirtmesi, seçim sonuçlarının önceden kestirebilirliğine (!) dair bir işaret izlenimi vermiştir.⁴²¹

1927 seçimlerini Cumhuriyet tarihinin ilk seçimleri olarak değerlendirdiğimizde, bu seçimdeki propaganda kavramının, günümüz propaganda şartlarıyla fazla uyuşmadığını söyleyebiliriz. 1931’den itibaren yapılacak seçimlerde, Tek Parti iktidarının meşruiyetini halk nazarında sağlamak amacıyla, seçim propagandalarında daha değişik yollara başvurulacaktır. Seçimin kendisinin propagandasının yapılarak, demokratik bir meşruluk kazanma çalışmaları, tezin ilerleyen bölümlerde aktarılacaktır.

B-1927-1930 YILLARI ARASINDA SİYASİ OLAYLAR VE SCF

CHF’nin 1923’te benimsenen nizamnamesinin 8.maddesinin açık hükmüne göre partinin her yıl büyük kongresini toplaması gerekiyordu. Nizamnamede, olağanüstü nedenlerle, kongrenin toplanmasının, sadece bir yıl süreyle ertelenebileceği belirtilmesine rağmen; 1927’ye kadar geçen dört yıl boyunca partinin büyük kongresi hiç toplanamamıştır. Milletvekili genel seçiminden hemen sonra 15 Ekim 1927’de toplanan kongre, Mustafa Kemal Paşa’nın büyük nutkunu okuduğu kongre olması açısından büyük önem taşıdığı gibi, kongrede yeni bir parti nizamnamesi benimsenmiş; sonrasında yayınlanan genel başkanlık bildirisi de partinin önemli tarihi belgeleri arasında yer almıştır.⁴²²

Kongrede kabul edilen tüzüğe göre CHF’nin, Cemiyetler Kanunu’na göre kurulmuş, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı bir siyasi cemiyet olduğu; Fırkanın, devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı birbirinden ayırmayı en önemli esaslarından saydığı; Fırkanın vatandaşlar arasında en kuvvetli bağın dil birliği, his birliği, fikir birliği

⁴²⁰ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1943)**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s.100; M.Ö.Alkan makalesinde, 1927 seçimlerine katılım oranını %20 olarak vermektedir. M.Ö.Alkan, “Türkiye’de Seçim Sistemi...”, s.53.

⁴²¹ BCA:490.01./354-1484-2-66

⁴²² A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.103.

olduğunu düşünerek, Türk dilini ve kültürünü bihakkın yaymayı ve geliştirmeyi esas kabul ettiği açıklanmıştır.⁴²³

1927 seçimlerini müteakip 01 Kasım 1927’de Mustafa Kemal Paşa ikinci kez cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Nisan 1928’de anayasa değişiklikleri yapılarak⁴²⁴, Türkiye Cumhuriyetinin laik devlet karakteri açıklığa kavuşturulmuştur. Mayıs 1928’de Latin (uluslararası) rakamlarına, Kasım 1928’de de Latin harflerine geçilmiştir. 1929’da Takrir-i Sükûn Kanunu kaldırılmış, 30 Nisan 1930’da kadınlara belediye seçimlerinde oy kullanma hakkı verilmiştir.⁴²⁵

Ülke bu dönemde siyasal istikrar kazanmış ancak bunlar, halkın ekonomik durumunda iyileşme sağlamamıştır. Hükümeti 1929’a kadar görece açık bir pazarı sürdürmekle yükümlü kılan Lozan Antlaşması’nın getirdiği, Osmanlı borçlarının ödenmesi, gümrük politikasında getirilen kısıtlamalar, yerli ve ithal mallara uygulanan verginin aynı olması vb. gibi kısıtlamalar altında işleyen ekonomide durgunluk devam etmiş; ticari sınıflar, bu dönemi, ileride kısıtlanacakları düşüncesiyle ithal ürünleri biriktirmek için kullanmışlardır. Sonuç olarak ülkenin ticaret açıkları, fiyatların yükselmesine ve genel ekonomik hoşnutsuzluğa yol açarak büyük bir artış göstermiştir. Savaşın yıpratmış ekonomiyi kurtarmak için beklenen yabancı sermayenin ülkeye girişi, Britanya ve Birleşik Devletler gibi sermaye ihraç eden ülkelerin Türkiye’nin ekonomik gelişmesine fazla öncelik vermemeleri nedeniyle gerçekleşmemiştir. 1929’da Wall Street’in iflası, Türkiye’nin neredeyse yegâne ihraç ürünü olan tarımsal ürünlerin fiyatında keskin bir düşüşe yol açarak zaten kritik olan durumu daha da ağırlaştırmıştır.⁴²⁶

Serbest Cumhuriyet Fırkası ile ilgili olarak yapılması gereken ilk saptama, beş yıl önce sona eren TCF’nin aksine, bunun “yapay” bir girişim olmasıdır. SCF, Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa’nun teşvikiyle kurulmuştur. Mustafa Kemal Paşa’nın bu oluşumu gerçekleştirmesi bazı ve iç ve dış sebeplere dayanmıştır.⁴²⁷

⁴²³ S.Hürkan, **Halk Fırkasından...**, s.12-13.

⁴²⁴ Yapılan değişikliklerle Türkiye devletinin dininin İslam olduğu hükmü maddeden çıkarılmış, TBMM’nin görevleri arasında sayılan “ahkâm-ı şeriyenin tenfizi” (şer’i hükümlerin yürütülmesi) ibaresi maddeden çıkarılmış, Cumhurbaşkanının yemin ederken “vallahı” yerine “namusum üzerine söz veririm” ibaresinin kullanılacağı hükme bağlanmıştır. A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.107.

⁴²⁵ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, s. 666.

⁴²⁶ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006, s.76.

⁴²⁷ M.Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti...**, s.245.

Dış sebeplerin başında Batı dünyası ile iyi ilişkiler kurmak ve onların nazarında saygınlık sağlamak amacı yatmıştır.⁴²⁸ Dış dünyanın bir etkisi Düyun-ı Umumiye'nin temizlenmesi ve dolaylı bir neden de 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının ülkeye yansımalarıdır.

Mete Tunçay iç sorunları, ayrımlanmaları özellikle güç olmakla birlikte ekonomik sıkıntı/yoksulluk, umulan gelişmeye erişilememesi ve genel bir hoşnutsuzluk olarak özetleyerek; bunların gerisinde, Doğuda sürüp giden Kürt ayaklanmalarının da etkisinin kesin olduğunu belirtmiştir.⁴²⁹

Çağdaşlaşma yolunda 1923-1930 yılları arasında önemli yenilikler gerçekleştirilmiştir. Ancak bunlar Takrir-i Sükûn Kanunu'nun koruyuculuğunda yapıldığı için, toplumsal tepkiler test edilememiştir. Aynı dönemde rejime karşı olanların önemli bir bölümü, tehlike olmaktan çıkarılmış, bir bölümü de sindirilmiş olduğundan bu ortam rejimi sarsmadan bir muhalefet yaratmaya olanak sağlamıştır. Takrir-i Sükûn kaldırıldıktan sonra Gazi değil fakat İsmet Paşa'yı ve onun kabinesini hedef alan "rejime sadık ve inançlı bir muhalefet hareketi" de başlamıştır. Kişisel olarak da Mustafa Kemal Paşa, çağdaşlaşmayı demokratik sistemin kurulabilmesi ile olası görmüş, kendisinin diktatör olarak gösterilmesinden hoşlanmamıştır.⁴³⁰

Muhalef fırkanın kuruluş süreci Paris Büyükelçisi Ali Fethi (Okyar) Bey'in Temmuz 1930'de İstanbul'a gelmesiyle başlamış ve Mustafa Kemal Paşa, Ali Fethi Bey'e kurulacak olan fırkanın başına geçmesini önermiştir. Mustafa Kemal Paşa ülkenin o günkü durumunu da değerlendirerek Ali Fethi Bey'e şunları söylemiştir:

*"Bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir dictature manzarasıdır. Vakıta meclis vardır, fakat dâhil ve hariçte bize dictature nazarıyla bakıyorlar. (...) Ben ise millete miras olarak bir istibdat müessesesi bırakmak ve tarihe o surette geçmek istemiyorum. Bütün müşkillere katlanacağız. Sizin dostluğunuza, ahlakınıza, malumatınıza itimadım vardır. Mesele memlekette cumhuriyetin şahısların hayatına bağlı kalmayarak kökleşmesidir. Siz bu işi deruhte etmelisiniz."*⁴³¹

⁴²⁸ Cumhuriyet anayasasına karşın, Türkiye'de demokrasi olmayışı Avrupa'da gitgide artan eleştirilere konu ediliyordu. "Çağdaş"lığı başka şeylerin yanı sıra Batılılık diye tanımlayan ve dolayısıyla Batı'nın onayını sağlamak isteyen birçok Türk önderi için, bu durum dayanılmaz hal almaktaydı. M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.245.

⁴²⁹ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.247.

⁴³⁰ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1060)**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2004, s.12-13.

⁴³¹ Fethi Okyar **Üç Devirde Bir Adam**, (Haz. Cemal Kutay), Tercüman Tarih Yayınları, İstanbul, 1980, s. 392-393.

Bu görüşmelerden sonra bir muhalefet fırkasının kurulması fikri kısa sürede olgunlaşmıştır. Ali Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa'dan değişmez genel başkan olduğu CHF ile kurulacak olan muhalefet fırkası arasında tarafsız kalacağına ilişkin bir güvence alınca parti kurma önerisini kabul etmiştir.⁴³²

Bu arada gazeteler Ali Fethi Bey'in Cumhurbaşkanına yeni bir fırka kurma yolundaki istek ve düşüncelerini dile getirdiği 09 Ağustos 1930 tarihli açık mektubunu yayınlamışlardır⁴³³

“Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine... Paris'te bulunduğum beş buçuk sene müddet zarfında hariçten memleketimizin ahvalini takip ve tetkik ettiğim gibi hemen her sene mezuniyetle vatanda geçirdiğim kısa müddetler esnasındaki müşahedelerimin verdiği intibahlarla tetkiklerimi tamik etmekten hali kalmadım. (...)

Yeknazarda göze çarpan ve umumiyetle hissolan bir sıkıntı vardır ki o da mali ve iktisadi vaziyetimizin geçirmekte olduğu buhrandır. (...) Ancak memleketimizde diğer yerlere nazaran daha fazla hissolan iktisadi müzayakaya bu umumi esbaptan maada hükümetin beş senden beri takip etmekte olduğu mali ve iktisadi siyasetin de amil olduğuna kaniim. Hükümet mali kudretimizle gayri mütenasip ve bugünkü nesil için gayri müsmir masraflara girmiş ve bu masrafları temin için halkın tahammülü fevkinde vergiler koymuş, dahili san'atlar ve mahsullerimiz hakkiyle himaye ve teşvik edilmemiş olması yüzünden ihracatımıza seneden seneye noksan ariz olmuştur. (...)

Filvaki fırka âzasının kendi kabinalarını tenkitten ihtiraz etmeleri sebebiyle Millet Meclisinde serbest münakaşa azalmış ve hükümet gayri mes'ul denecek bir halde kalmıştır. (...) Cumhuriyet idaresinin memleketimizde ebedileşmesi için bir fırkalı hükümet idaresi yerine hürriyeti münakaşayı tesis etmek ve hükümetten millet işleri hakkında ciddi hesap istemeği temin etmek ve bu işlerde hata varsa herkesin gözü ününde cereyan edecek serbest münakaşa neticesinde tashihe çalışmak gayretlerinin husul bulmasına cumhuriyetin banisi olmak sıfatıyla herkesten evvel Zatı Riyasetpenahilerinin taraftar bulduklarına aslâ şüphe etmem. (...) Binaenaleyh tam ve hakiki Cumhuriyetçi bütün manasiyle laik ve fakat CHF'nin mali ve iktisadi dahili siyasetlerinin birçok noksanlarına mütearız bulunan ayrı bir fırka ile siyasi mücadele sahnesine atılmak azmindeyim. (...)” şeklinde devam eden açık mektubunu Gazi'den bu konuda izin istediğini belirterek bitiren Ali Fethi Beyin mektubu incelendiğinde, iktidara gelmek arzu ve düşüncesi göze çarpmamakla birlikte, takip eden süreçte bir iktidar yürüyüşü hedefi

⁴³² A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.108.

⁴³³ BCA:490.01./435-1802-2-34'ten 490.01./435-1804-2-37'e kadar olan arşiv belgeleri.

konacaktır.⁴³⁴ CHF'nin hata ve noksanlarını ortaya koymaktan başka bir hedef güdümediğini değerlendirdiğimiz mektupta bahsedilen diğer konular (ekonomi-vergiler-diş ilişkiler), SCF'nin kısa süreli siyasi ömründe öne çıkaracağı, propaganda unsuru yapacağı konular olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu isteğin kabul edildiğini bildiren açık mektubu 10 Ağustos 1930 tarihinde yayınlamıştır. Bu mektupta:⁴³⁵

“Azizim Fethi Beyefendi! (...) Hükümetin icraatına müteallik olarak serdeylediğiniz noktai nazarların zamanında mevzuubahis oldukça cevaplarını vermek hükümete ait olacaktır. Bu suretle hakikatlerin daha açık meydana çıkacağına şüphe yoktur. B.M.Meclisinde ve millet müvacehesinde millet işlerinin serbest münakaşası ve hüsnü niyet sahibi zatların ve fırkaların içtihatlarını ortaya koyarak milletin âli menfaatlerini aramaları benim gençliğimden beri âşık ve taraftar olduğum bir sistemdir. (...) Reisicumhur bulunduğum müddetçe Reisicumhurluğun uhde me teslim eylediği yüksek ve kanuni vazifeleri hükümetle olan ve olmayan fırkalara karşı adilâne ve bitarafane ifa edeceğime ve layık cumhuriyet esası dâhilinde fırkanızın her nevi siyasi faaliyet cereyanlarının bir maniaya uğramayacağına emniyet edebilirsiniz efendim.” denilmiştir.

İki liderin mektuplaşma suretiyle yaptıkları bu beyanlara Başvekil İsmet Paşa'dan 11 Ağustos 1930 tarihli *Cumhuriyet*'te yanıt ve katkı gelmiştir. Verdiği röportajda şöyle demiştir:⁴³⁶

*“Fethi Beyin, müstakil bir fırka teşkil etmesi, siyasi hayatımızda büyük bir tekâmül safhasıdır. İntişar eden mektubuna göre “Serbest Cumhuriyet” fırkası daha ilk anda, hükümetin siyasetini ve icraatını tasvip etmeyen bir istikamette olduğunu göstermektedir. (...) Siyasetini inanarak takip eden fırkamızın ve hükümetinin vereceği cevapların efkârı umumiyeyi tamamen tenvir ve bihakkin ikna edeceğine asla şüphem yoktur. Bugün, derhal böyle bir münakaşaya girişmeyi lüzumsuz bulurum. Çünkü münakaşa mevzuları umumi ve ana hatlarıyla anlaşılıyorsa da **Serbest Cumhuriyet***

⁴³⁴ Fethi Bey'in 11 Ağustos'ta *Vakit* gazetesine verdiği demeçte: “İktidara geçmek arzusundayım, bu lazımdır” demiş olmasına rağmen, gerek program içeriği gerekse ilerleyen dönemlerdeki siyasi hamleleri bu arzuyu olması gerektiği şekilde ortaya dökememiştir. Bu olması gerektiği şekil, teşkilatını tamamlamadan girilecek seçimlerde kendini tanımlayacaktır. Basın üzerinden yapılan bu mektuplaşmalarla, yeni kuracağı partinin yönü ve amacını gösteren Okyar, kanımızca, ilk seçim propagandasını bu mektuplar vasıtasıyla yapmıştır.

⁴³⁵ BCA:490.01./435-1804-2-18.

⁴³⁶ Siirt Mebusu Mahmut, “Başvekil İsmet Paşa Hazretlerinin Yeni Fırka Hakkında Başmuharririmize Şayanı Dikkat Beyanı”, *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1930; BCA:490.01./435-1804-2-32.

fırkası liderinin daha sarih ve mufassal olarak mevzularını teşrih etmesine ihtiyaç vardır.

*İnsaf ile söylemeliyiz ki bu tafsilat için kendisinin henüz vakti de olmamıştır. O halde bugün bize düşen vazife, bizi tenkit eden bir fırkanın zühuruna karşı **endişe ve çatık çehre değil**, onu güzel yüzle karşılamaktır. Arkadaşımıza hoş geldin deriz ve siyasetimizi **nasıl iman ile müdafaa edeceğimizi** görerek yüksek politikacı sıfatı ile zevk duyacağımızı temin ederiz.”*

Yeni fırkanın kurulum safhasına geçilmeden önce, Başvekil’in bu beyanı üzerinde durmak gerektiğini düşünüyoruz. Yapılan mülakatta, yeni fırkanın kurulmasını tekâmül olarak gören İsmet Paşa, Fethi Bey’in mektubunda kendilerini eleştirdiği konusunu dile getirmiştir. Bu yeni fırka ihtiyacının ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kaynaklandığı ve ülkeyi de İsmet Paşa hükümetinin yönettiği düşünüldüğünde, verdiği beyandaki “(...) siyasetimizi nasıl iman ile müdafaa ettiğimiz görerek (...)” açıklaması, yeni fırkadan beklentilerini bir nebze ortaya koymuştur. Buna ilişkin kamuoyunda endişe oluşmaması gerektiği yolundaki açıklamalarının karşılığı, gerek matbuatta, gerek CHF’nin kendi içindeki yazışmalarında ilerleyen süreçte tespit edilecektir.⁴³⁷

Yeni partinin hazırlık çalışmalarına da katkıda bulunan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, bu partinin cumhuriyetçi, laik düşüncüyü benimsemesini, CHF’nin sağında bir parti olmamasını istemiş ve parti programının, liberalizmin gereğini yerine getirmeyi amaçlayan maddesine; “*Cumhuriyetin menfaatleri için girişilmesi icab eden iktisadi işlerde fertlerin kuvveti gayri kâfi görüldükçe, devlet doğrudan doğruya teşebbüs alır*” şeklinde bir cümle ekletmiştir. Cumhurreisi, bu programın tek dereceli seçimi öngören 11.maddesine de, partinin “siyasi hukukun Türk kadınlığına⁴³⁸ da teşmilini müdafaa etmesi...” yolunda ikinci bir ek yapmayı da uygun görmüştü. Böylelikle kurucusunun deyimiyle; “*CHF’nin sol cenahında, liberal, laik, Cumhuriyetçi bir fırka...*” olan SCF siyasi yaşama girmiştir.⁴³⁹

⁴³⁷ Bu mülakatı yapan Siirt Mebusu Mahmut, yaptığı mülakatın başında “ (...) sırası gelince hükümeti gerek matbuata gerek Meclis kürsüsünde bu tenkitlere cevap verecek ve bugüne kadar takip ettiği politikasını müdafaa etmesini bilecektir. (...) ” yazmaktadır. Yani gerek İsmet Paşa, gerekse sonradan göreceğimiz üzere bürokratlar ve CHF basını, mevcut politikalarının müdafaaı üzerinde durmuşlardır. Bu durumda yeni fırkanın kuruluş sürecinin başında, yeni fırkanın ortaya koyacağı “problem ve çözümlere ilişkin”, iktidar tarafının bir beklenti talebi görülmemektedir.

⁴³⁸ SCF çalışmalarında Mustafa Kemal Paşa’nın kardeşi Makbule Hanım da bulunmuştur. SCF merkezinde yapılan çalışmalara katılan makbule Hanım: “ (...) iki fırka yekdiğerinin düşmanı değil kardeşidir. Birbirlerinin hatalarını görürler ve tashih ederlerse hedefe daha çabuk vasıl oluruz. Bugün kadınlık meselesi yoktur. Vatan meselesi vardır.” demiştir. *Hâkimiyyet-i Milliye*, 24 Ağustos 1930; *Akşam* 25 Ağustos 1930

⁴³⁹ M. Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.14.

Beklenen muhalif fırka 12 Ağustos'ta Serbest Cumhuriyet Fırkası adıyla kurulunca, CHF'den istifa eden 13 milletvekili yeni fırkaya katılmıştır. Ara seçim sonucu meclise giren Ali Fethi ve yapılan anlaşma dışında kendi isteğiyle SCF'ne giren Haydar Bey'in de katılımıyla SCF mensuplarının sayısı 15'e ulaşmıştır.⁴⁴⁰

11 maddeden meydana gelen programında SCF; cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik esaslarına bağlı, insan haklarının ve özgürlüklerin herkese eşit uygulanmasını ve korunmasını, vergi adaletini ve bu konudaki yolsuzlukların önlenmesini, devlet harcamalarında tasarruf politikasını, liman tekellüğünün kaldırılmasını, köylünün ve çiftçinin düşük faizle kredi alabilmesini, sanayinin geliştirilmesini, bürokrasinin azaltılmasını, rüşvet ve suiistimallerle mücadele edilmesini, adalet işlerinin daha iyi çalışır hale getirilmesini, barışçı bir politika izlenmesini, Cemiyet-i Akvam ile daha sıkı bir işbirliğine gidilmesini, tek dereceli seçim sisteminin kabulünü ve kadınlara da siyasi hakların verilmesini savunmuştur.⁴⁴¹

Bu yeni fırkanın oluşumu CHF örgütüne yakından takip edilmiş, 14 Ağustos'ta CHF Umumikatibi Erzincan Mebusu Saffet imzalı, Fırka Müfettişlerine gönderilen tamimde⁴⁴², mektuplaşma konusuna değinilerek yeni fırkanın kurulduğu belirtilmiş, mektup ve programın basında neşredildiği için fazladan açıklamaya şimdilik gerek olmadığı söylenmiş, bu bildirin en küçük kademe ve parti mensubuna ulaştırılması emri verilmiştir.

Tamimde geçen; “(...) *Ancak şurasını kaydetmek isterim ki fırkamızın vaz'ı aslisinde bir değişiklik yoktur. Gazi hazretlerinin Reisi Cumhur olmaları dolayısıyla umumi riyasetin vekilleri olan İsmet Paşa hazretleri tarafından tedviri usulü, şimdiye kadar olduğu gibi devam edecektir. Emin ve muvaffakiyetli adımlarla milletimizin inkişaf ve saadetine hizmet ve rehberlik ettiğine kani bulunan fırkamız ve hükümetleri, samimi, milletimizin menfaatlerine faydalı tenkitlere iftiharla intizar eder ve bundan memnun olur. (...)*” şeklindeki açıklama dikkat çekicidir. SCF'nin kurulmasından iki gün sonra, en küçük parti mensubuna kadar uyarı gerektiren bu tamimle, CHF örgütünün yeni partiye hazırlık yaptığı, tabiri caizse pozisyon aldığı düşünülebilir. Kafa karışıklığına sebep yaratmamak için, Gazinin desteğine yapılan vurgu, CHF tabanında SCF'ye dönük oluşabilecek zihinsel sapma ve kaymalara bir nevi engel olma amacı taşımaktadır.

⁴⁴⁰ A. Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.108.

⁴⁴¹ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.14 Ayrıca bakınız *Vakit*, “Serbest Cumhuriyet Fırkasının Programı”, 13 Ağustos 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, *Yeni Adana*, *Akşam*, 13 Ağustos 1930.

⁴⁴² **BCA:490.01/435-1084-2-2**

Bu noktada kendi döneminde yazılarıyla Halk Fırkası içinde kanaat önderliği pozisyonunda bulunan Falih Rıfkı'nın sözleri, yeni fırkanın potansiyel (veya öyle görülen) taraftar ve seçmen kitlesinin ne olacağına dair bakış açısını sergilemektedir. Falih Rıfkı yazısında şöyle bir tanımlama yapmıştır:

*“Yeni fırka daha ilk adımda CHF’na karşı olanlar için bir tasnif yapacaktır. Bu tasnif şöyle olabilir: 1-Cumhuriyetçi olmadıkları için Halk Fırkasına karşı olanlar, 2-Halk Fırkasının kendi tarafından haklı olarak kırdığı yahut tatmin edemediği insan zümreleri, 3- Cumhuriyetçi olup da Halk Fırkasının tuttuğu yolun doğru olmadığına inanlar... Yeni fırkanın asıl kuvveti bu üçüncü zümredir.(...)”*⁴⁴³

Fırkanın kendine ait bir yayın organı olmamakla beraber İstanbul’da *Yarın* ve *Son Posta* ile İzmir’de bazı gazeteler fırkanın yanında yer almıştır. Teşkilatlanmasına ilişkin net bilgiler bulunmamakla birlikte, İzmir ve Ege bölgesinde ciddi yapılanmaya gidilerek fırkanın şubeleri açılmış, daha sonra da Doğu’da ve diğer vilayetlerde faaliyet göstermiştir.

C- 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ

1- SCF-CHF Tartışmaları / Sivas-İzmir Beyanları (İlk Mitingler)

02 Eylül 1930 tarihinde Dâhiliye Vekâleti’nden çıkan bir yazıda; SCF liderinin Umumi Müfettişlik mıntıkasında teşkilat yapmayacağını CHF Umumi Kâtibi Saffet Bey’e şifahen vaat ve temin ettiğinden devamla, bu mıntıkada kanuni eşkâl ve merasime riayet etmek şartıyla teşkilat yapılabileceği, ancak böyle bir teşebbüs haberi alınır alınmaz Vekâlete bildirilmesi istenmiştir.⁴⁴⁴ CHF’nin o dönemde Umumi Müfettişlik mıntıkası olarak geçen Diyarbakır ve çevresinde tam olarak teşkilatlanmasını tamamlayamadığı düşünülürse⁴⁴⁵, yaklaşan Belediye seçimleri öncesinde SCF’nin bölgede yapacağı örgütlenmeden elde edebileceği avantajlı durumdan imtina ettiği değerlendirilmektedir.

Yeni kurulan SCF, kuruluşundan hemen birkaç ay sonra yapılan belediye seçimlerine katılmıştır.⁴⁴⁶ Ancak hem CHF’nin kendilerine karşı tutunduğu tavır hem de aradaki kısa sürede cereyan eden olaylar SCF’nin siyasi yaşamının kısılalığında belirleyici olmuştur. Fırkanın kuruluşundan dokuz gün sonra CHF Katib-i Umumisi Erzincan

⁴⁴³ Falih Rıfkı, “Yeni Fırka Doğarken”, *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Ağustos 1930.

⁴⁴⁴ BCA:490.01/435-1804-2-2.

⁴⁴⁵ Bu mufettişlik Diyarbakır, Muş, Urfa, Bitlis, Van, Hakkari, Siirt ve Mardin illerini kapsamıştır.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c033/tbmm02033082.pdf>

⁴⁴⁶ SCF, Belediye namzetleri için 26 Ağustos 1930’da çalışmalarına başlamıştır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 24 Ağustos 1930. Bu yeni fırka için oldukça erken bir tarih sayılabilir. Bu durumun, kuruluşundan kısa süre sonra yapılacak olan belediye seçimlerinde *var olma* kaygısından kaynakladığını düşünüyoruz.

Mebusu Saffet tarafından Fırka Müfettişi Ali Nazmi'ye bir tamim gönderilmiştir. Bahse konu tamimde şu ifadeler yer almıştır:⁴⁴⁷

*“Aldığım haberlere göre SCF'nin teşekkülü keyfiyeti bilhassa bir taraftan sofiya ruhlu mürtecilerin ve diğer taraftan komonistlerin faaliyetine yol açmıştır. Komonistlerin her fırsatı ganimet ittihaz ederek harekete gelmeleri tabiidir. Buna karşın teyakkuzunuz şimdiye kadar olduğu gibi idame ve tezyit edilmelidir. Ancak mürtecilerin güya şapka yerine fes, yeni Türk harfleri yerine Arap harfleri ikame olunacakmış, memleketten bihakkın kovulan saltanat ailesi tekrar memlekete gelecekmiş; hülasa şimdiye kadar tahakkuk ettirdiğimiz bütün inkılabat alt üst edilerek saltanatla köhne müesseseleri ve ananeleri tekrar tesis edilecekmiş yolunda yaptıkları propagandalar çok dikkate şayan ve memleketin huzur ve sükûnuna çok vahimdir. Binaenaleyh bu işlere dikkatini artırmış olan hükümet mekanizmasından daha ziyade teşkilatımızın mutabassır ve müteyakkız olmasını ve bu gibi propagandaları icap eden irşadat ile derhal karşılaşmasını ve faillerinin ait olduğu hükümet makamına **bila merhamet** ihbar edilmesini ehemmiyetle rica eder bilvesile teyidi hürmet eylerim efendim.”*

Tamim konu olarak SCF'nin yaptığı propagandaları içermekle birlikte, aslında bir nevi karşı propaganda yapmak ve SCF'ye sonraki süreçte yüklenecek suçlamaların hazırlık aşamasını oluşturmaktadır. Özellikle mürtecilerin “*bila merhamet*” göstermeksizin haklarında işlem yapılma düşüncesi, rejimin kendini koruma refleksi ile ifade edilebilir. Tartışılması gereken nokta ise, yeni fırkaya henüz açılım safhasında olduğu bir dönemde (*fırka kurulduktan sadece 9 gün sonra tamim yayımlanmış*), mürtecilerin ve komünistlerin muhtemel toplanma alanı gözüyle bakılmasının, siyasi sahnedeki rekabet ve eşitlik ilkesiyle ne derece örtüştüğüdür.

Tamim içeriğinin erken kabulde yapıldığı düşünülse de, Fethi Bey'in hükümete ve CHF'ye yönelik sert açıklamaları gecikmemiştir. 26 Ağustos'tan itibaren tüm konuşmalarında, başarısızlıkları ön plana çıkararak Okyar'a diğer partililer de eklenmiş, belediye, tekaüt ve barem kanunlarının Teşkilat-ı Esasiye'ye aykırı olduğu ileri sürülmüştür.⁴⁴⁸

Yine Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya imzalı bir diğer belgede şöyle denmiştir:

“ (...) (SCF) Ancak fırkanın layik ve cumhuriyetçi olmasına rağmen bazı irtica unsurlarının fırkaya girerek muhitlerinde menfi faaliyette bulunmaları kendilerince de

⁴⁴⁷ BCA:490.01./1-4-12-1. 22 Ağustos 1930 tarihli 2947 sayılı CHF Katibi Umumiliği yazısı. Ayrıca bakınız BCA:490.01./435-1804-2-12.

⁴⁴⁸ Akşam , 22 ve 24 Ağustos

*muhtemel ve mahzurlu olduğunu ifade ettiklerinden icabında SCF tenvir edilmek üzere bu fırkaya girecek şüpheli kimselerin gayet mahrem ve bitaraf bir tarzda şahsiyet ve hüviyetlerinin tespitiyle peyderpey iş'arını rica ederim. (...)*⁴⁴⁹

Yine aynı konuda CHF Katib-i Umumisi Saffet Bey'in bir tamiminde; SCF'nin ilan ettiği programında cumhuriyetçi ve laik olduğunu bildirmesine rağmen, ruhen mürteci insanların bu fırkaya müracaat ederek tetkik noksanlığı yüzünden kaydolunabileceği ve emellerini propaganda edebileceğinden, bu durumdan Katib-i Umuminin bilgilendirilmesi istenmektedir.⁴⁵⁰

İlk tamimde bahsedilen kişilerden tespit edilenlerin SCF'ye bildirildiğine dair bir belgeye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte emrin içeriğindeki, **gayet mahrem** bir şekilde yapılacak tespitlerin, muhalefet fırkasına aktarılma ihtimali de düşük görülmektedir. SCF'nin ilk kurulduğu günden başlamak üzere, bir mürteci yığınağı fırkası olacağı tahmin ve beklentisi, yapılan tamimlerden de anlaşılmaktadır.

CHF tarafından yayınlanan belgelerde bu konuyla ilgili en göze çarpanlardan birisi de şudur:⁴⁵¹

“Fırka Müfettişi Beyefendilere! Bazı mahallerde bize nisbet iddia edilen veya hakikaten mensup bulunanların rızalarıyla yeni fırkaya geçtikleri yazılmaktadır. En yüksek bir fikir ve iman timsali etrafında birleşmiş olan fırkamız teşkilatı mukabil içtihatlarla hürmet ederlerse de bizden ayrılanların kimler olduğunu efkârı umumiyenin de bilmesi lazımdır. Bu gibilerin ilan edilmek üzere derhal bildirilmesi ve mahalli matbuatlarda ilan edilmesi mercudur Efendim.”

SCF'ye geçenlerin CHF ve yerel matbuat tarafından kamuoyuna deklare edilmesinin yaratacağı sonuç ortadadır. Bu siyasi gelenek, yıllar sonra Demokrat Parti tarafından da tekrarlanacaktır.

Diğer bir tamimde **SCF'nin program diye ortaya attığı maddeler arasında** vergilerin azaltılacağı hakkındaki hayalperest vaatlerin birçok yerde yanlış anlaşıldığı ve hatta bazı mahallerde tahsilâtın biraz müşkülata uğradığı iddia edilmiş; halkın bu konuda bilgilendirilerek mevcut kanunlar çerçevesinde vergi faaliyetlerinin devam edeceği açıklanmıştır.⁴⁵²

⁴⁴⁹ BCA:490.01./435-1804-2-5. Belgede tarih yazmamakla birlikte 02 Eylül tarihli belgelerin arasında bulunduğundan zaman dilimi olarak o gün yazılmış olduğundan yola çıkılmıştır. Tarihsiz 1/1769 sayılı Dâhiliye Vekaleti Hususi Kalemî yazısı

⁴⁵⁰ BCA:490.01./435-1804-2-9.

⁴⁵¹ BCA:490.01./435-1804-2-8.

⁴⁵² BCA:490.01./435-1804-2-7. Ayrıca bkz. BCA:490.01./1-4-8-1.

Öte yandan 1930 Belediye seçimleri öncesinde bir de telgraf trafiği yaşanmıştır. SCF'ye katılımın olmadığına dair illerden gelen telgraflar CHF yanlısı gazetelerde yayınlanmış, SCF lideri de bunların kamuoyunu yanıltmak amaçlı işler olduğunu, yurdun her yerinden SCF'ye katılım ve teşkilat kurma talepleri için başvurular olduğunu belirtmiştir.⁴⁵³

Kendisini CHF'nin solunda ve liberal olarak tanımlayan yeni fırka, kuruluşuyla birlikte İsmet Paşa hükümetinin 5 yıldır uyguladığı politikalara yavaş yavaş eleştiriler getirmeye başlamıştır. Eleştirilerin odak noktası, o günlerde ağır sonuçlarını ülkede iyice hissettirmiş olan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkisiyle, ekonomik ve mali konularda yoğunlaşmıştır. O güne kadar uyguladığı politikalarda, muhalefetsiz olmanın verdiği rahatlıkla, herhangi bir açık ideolojik referansa dayanma ihtiyacı duymamış olan CHF hükümeti, öteden beri tutarlı bir liberal olarak bilinen Fethi Bey'in ağustos ayı içerisinde basına verdiği beyanatlarla muhalefeti gösterdiği konulara derli toplu ve sağlam bir tepki ortaya koymamıştır. Bu sessizlik hali, ta ki İsmet Paşa'nın Zafer Bayramı'na denk düşen açılış töreninde vereceği nutka kadar sürmüştür.⁴⁵⁴

İsmet Paşa'nın hem bayram hem de tören (Ankara-Sivas demiryolunun açılışı) münasebetiyle Sivas'ta yaptığı konuşma, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde, bir iktidar partisinin muhalefet partisini muhatap alarak düzenlediği ilk meydan mitingi olması bakımından önemlidir.⁴⁵⁵

Fethi Bey de, pek elverişli olmayan koşullar altında 07 Eylül 1930'da İzmir'de Alsancak stadında "50 bin kişilik" müthiş bir kalabalığa hitap etmiş, İsmet Paşa'nın Sivas nutkuna cevap vermiştir.⁴⁵⁶

İki miting de eleştiri-cevap özelliği taşıdığı için liderler hemen hemen aynı temalar etrafında konuşmuşlardır. Ancak hem siyasi arenada gerçekleştirilen ilk iktidar-muhalefet mitingi olması, hem de CHF'de propaganda unsurlarının lider vasıtasıyla halka aktarıldığı ilk doğrudan iletişim örneği olması nedeniyle bu mitinglerde değinilen konuları kısaca açıklamak gerekmektedir. Liderler demiryolları yapımı, devletçilik-liberalizm tartışması, yabancı sermaye, muhtelif inhisarlar (tekeller) ile mali yönetim ve vergilendirme başta olmak üzere diğer konulara değinmişlerdir.

⁴⁵³ *Yeni Adana*, 29 Ağustos 1930.

⁴⁵⁴ Mücahit Küçükylmaz, **Türkiye'de Siyasal Katılım**, Birey Yayınları, İstanbul, 2009, s.42.

⁴⁵⁵ M.Küçükylmaz, **Türkiye'de Siyasal...**, s.43.

⁴⁵⁶ *Akşam*, 06 Eylül 1930; *Cumhuriyet*, 08 Eylül 1930. *Akşam* ve *Cumhuriyet* gazetesinin bu rakamı vermesine rağmen aynı tarihli *Milliyet*'te, toplanan kalabalık 5-6 bin kişi olarak ifade edilmiştir.

Demiryolları Yapımı: CHF lideri İnönü, demiryolunun ulusal birlik ve savunma için zorunlu olduğunu vurgulamıştır.⁴⁵⁷ 31 Ağustos 1930 tarihli *Cumhuriyet*'in “Eğer Ankara-Erzurum hattı olsaydı Avrupa, Sakarya harbine girmezdi”, “Sivas hattı, müdafaanın düşmanı olan mesafeye karşı kazanılmış İnönü’dür” ve “İzmir’in muhafazası Sivaslının 24 saatte İzmir’e yetişmesi ile tahakkuk eder” ana başlıklarıyla haberleştirdiği nutukta, demiryolu siyaseti CHF ve İsmet Paşa açısından öncelikle askeri-stratejik bir konu olarak görülmüş; başlıklardaki vurgulardan da anlaşılacağı üzere, serbest ticaret ve ekonomik faaliyetin merkezi yerlerinden biri olan İzmir’e stratejik göndermelerde bulunmuştur.⁴⁵⁸

Konuşmasının başında Gazi ile mektuplaşmaları sonucunda fırkanın ortaya çıktığına değinen Fethi Bey, “gayelerinin Cumhuriyeti ebedileştirmek” olduğunu söyleyerek SCF hakkındaki iddiaları cevaplamıştır. Bunların arasında “mürtecilik”, “SCF’nin Arap harflerini geri getireceği”, “halka tekrar fes giydireceği” ve “vergileri kaldıracağı” iddiaları bulunmuştur. Fethi Bey hepsini reddederek, sadece “Halkın tahammülünü aşan bazı vergilerin tahfifi prensiplerimizdendir.” demiştir. Ardından fırkasının demiryolu yapımına karşı gösterilmek istendiğini belirten SCF lideri, “Demiryollarının gerek vatan müdafaası, gerek iktisadi noktai nazardan faydasını inkâr etmek asla hatırımızdan geçmemiştir.” diyerek demiryollarının “gayet ağır şartlarda yapılmakta” oluşuna karşı olduklarını, “halkın dışından, tırnağından güçlkle elde edilen paraların” dikkatli ve tasarruflı bir şekilde kullanılması gerektiğini söylemiştir. Örnek olarak da demiryolu yapımı işini yüklenen Belçika, İsveç ve Alman şirketleriyle yapılan “ağır ve kısa vadeli mukavelenamelerin bugünkü nesli tazyik etmesini” göstermiştir.⁴⁵⁹

Devletçilik-Liberalizm Tartışması: Sivas nutkunda “*Liberalizm nazariyatı bütün bu memleketin güç anlayacağı bir şeydir.*” ifadesiyle, Fethi Bey ile programında yer vererek kendisini liberal olarak tanımlayan SCF’ye yüklenen İsmet Paşa, aynı zamanda halk ile liberaller arasında mesafe olduğu izlenimini oluşturmaya çalışmıştır.⁴⁶⁰

Fethi Bey halkın her şeyi hükümetten beklemesini devlet müdahaleciliğinin yarattığı bir alışkanlık olarak açıklamış⁴⁶¹, İzmir nutkunda CHF’nin devletçilik siyasetinin “Sivas nutkunda tebarüz” ettiğini belirtmiş, bununla kendi liberal siyasetleri

⁴⁵⁷ *Akşam*, 01 Eylül 1930.

⁴⁵⁸ M.Küçükylmaz, **Türkiye’de Siyasal...**, s.45.

⁴⁵⁹ Aynı şekilde demiryolu inşaatında bölge halkından vergi veremeyecek olanlara bilfiil çalışma mecburiyeti getirilmiştir. M.Küçükylmaz, **Türkiye’de Siyasal...**, s.45-46, 50.

⁴⁶⁰ *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1930.

⁴⁶¹ M.Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti...**, s.267.

arasındaki en önemli farkın SCF'nin "iktisat amillerini ve istihlal kuvvetlerini rencide etmemek hususunda" göstereceği itinadan ibaret olduğunu söylemiştir. Fethi Bey'in liberalizm anlayışı, sermayenin serbest gelişmesine engel olunmaması ve girişimcinin devlet müdahalelerinden bağımsız olarak işler yapabilmesine imkân verilmesi şeklinde olmuştur.⁴⁶²

Yabancı Sermaye: İsmet Paşa yabancı sermaye karşıtlığı ithamlarına verdiği cevaplarda köktenci bir sermaye karşıtı görüntüsü sergilememiş, o güne kadar yabancı sermayeden yeterince yararlanılmamasının gerekçesi olarak elverişsiz siyasi koşulları ve bu koşullar altında gelecek dış sermayenin daha çok zarar getireceği argümanını işlemiştir.⁴⁶³

Dış borçları alınmasının hükümet tarafından yerine getirilecek bir takım şartlara bağlı olduğunu ve aslında şartların sağlanması halinde borç almaya gerek kalmadan yabancı sermayenin başka yollardan ülkeye gelebileceğini söyleyen SCF lideri Fethi Bey, faizlerin aşırı yüksek oluşunun halk üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsetmiştir.⁴⁶⁴

Muhtelif İnhisarlar (Tekeller): İsmet Paşa'nın "büyük varidat membalarımızdan birisi" diye tarif ettiği inhisarlar genellikle özel şirketlere devredilmiş; inhisar kuruluşlarına aynı zamanda satışlar üzerinde de tekel imtiyazı tanınmıştır. Bu durumun hayat pahalılığının temel sebebi olduğunu ifade eden SCF lideri, özellikle liman, şeker ve petrol tekelinden halkın duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir.⁴⁶⁵

Mali Yönetim ve Vergilendirme: CHF hükümetine yöneltilen en esaslı eleştirilerden ve SCF'ye halk nezdinde olumlu bir konum kazandıran konulardan birisi de mali siyaset ve onun içinde yer alan vergilendirme hususu olmuştur. Tahsil-i Encal Kanunu'nun bazı hükümleri vergi borçlarını ödeyemeyenlerin hapsini öngörmüş, yürürlükteki İcra ve İflas Kanunu da benzer hükümler içermiştir.⁴⁶⁶ İsmet Paşa, vergi

⁴⁶² M.Küçükylmaz, **Türkiye'de Siyasal...**, s.47.

⁴⁶³ İsmet Paşa yabancı sermayenin hangi şartlarda olumlu bir etki yapacağını şu sözlerle açıklamıştır: "Bütün bu sözlerimden bu memlekette hiç sermaye gelmeyeceği manasını çıkarmak isteyenler çok aldanırlar. Sermaye, muhtaç ve zayıf bir iklime bizzat vaz'iyet etmek için gelir. Sermaye, gözü kararmış aç bir halde olmayan, milli mevcudiyeti, milli istikrarı her tereddütten azade bulunan kuvvetli bir muhite makul şeraitle gelir." *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1930.

⁴⁶⁴ Zaten gerekli koşullar oluşmamışken, bir de faizlerin düşürülmesinin, yabancı sermaye açısından ortada cazip gerekçe bırakmayacağını düşünen M.Küçükylmaz; Fethi Bey'in yabancı sermayenin gelmemesi konusunda CHF yönetimini eleştirirken, faizlerin yüksekliğini dile getirmesinin, konuşmanın bu bölümünde "kalabalığı kazanmaya" yönelik bir popülizm olduğunu düşünmektedir. M.Küçükylmaz, **Türkiye'de Siyasal...**, s.49.

⁴⁶⁵ M.Küçükylmaz, **Türkiye'de Siyasal...**, s49-50.

⁴⁶⁶ M.Küçükylmaz, **Türkiye'de Siyasal...**, s.50.

gelirlerinin ülke ekonomisinin vazgeçilmez gelir kaynağı olduğunu, halkın da bu bilinci taşıdığını ifade etmiştir.⁴⁶⁷

Fethi Bey'e göre, kendilerinin kaldırılmasını değil hafifletilmesini istediği vergiler, üretim maliyetlerini yükselterek rekabet gücümüzü zayıflatan, ihracatımıza sekte vuran ve hayatı pahalılaştıran vergiler olmuştur.⁴⁶⁸

Bu konuların dışında CHF lideri, borçlar meselesi, köylüyü ve sanayiye himaye politikası, milli savunma, milli para politikası ve milli nüfus meselesi gibi konulara değinmiş⁴⁶⁹; SCF lideri de mübadelenin yarattığı ekonomik çıkmazı ele almıştır. Bir süre sonra yapılacak belediye seçimleri öncesinde de gerek basın kanalıyla gerekse halkla temalarında bu konulara değinecek olan liderler ve fırka mensupları için ana argümanlar yukarıda sayılan hususlar olmuştur.

Mücahit Küçükylmaz'a göre Sivas nutkunun önemi, yıllardır muhalefetsiz kalmış olan CHF'nin canlanmasına ve icraatlarını savunmak konusunda ikna edici argümanlar geliştirmeye çalıştığı bir iktidar-muhalefet sürecini idrak etmeye başlamasına neden olmasıdır. İsmet Paşa böyle bir süreç için düğmeye basarken en uygun zamanı ve yeri bulmuştur: 30 Ağustos Zafer Bayramı'nın 7. yıldönümünde Ankara-Sivas demiryolu hattının açılış töreni... Fethi Bey de ekonomik olumsuzluklardan en fazla etkilenen kentli, tüccar sınıfın ve hükümet politikalarından rahatsızlık duyan aydınların görece fazla sayıda bulunduğu, ülkenin ticari bakımdan Batı'ya açılan kapısı olan liman ve ticaret kenti İzmir'i seçmekle anlamlı bir tercih yapmıştır.⁴⁷⁰

Bu tespite büyük oranda katılmakla birlikte idrak sürecinin Sivas nutkundan çok önce başladığını değerlendirmekteyiz. SCF'nin kurulduğu ilk günden itibaren, CHF'nin taşra örgütlerine yolladığı tamimlerdeki ifade ve çekinceler incelendiğinde, SCF'nin yapacağı muhalefet konusunda taşınan endişelerin tamimlerde kendine yer bulduğu; CHF'li en küçük birimlere kadar parti içi propaganda unsurlarının kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Sivas ve İzmir mitingleri için propaganda teorisi açısından yapılabilecek bir başka değerlendirme ise, liderlerin konuşmalarının hem halkla yüz yüze (canvassing) bir iletişim sağlaması açısından “doğrudan”, hem de konuşma metinlerinin tamamının dönemin önde gelen gazetelerinde yayımlanarak mekânda hazır bulunmayan kitleye de

⁴⁶⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1930.

⁴⁶⁸ M.Küçükylmaz, **Türkiye'de Siyasal...**, s.51.

⁴⁶⁹ *Hakimiyet-i Milliye*, 31 Ağustos 1930.

⁴⁷⁰ M.Küçükylmaz, **Türkiye'de Siyasal...**, s.52.

ulaştırılması açısından “dolaylı” iletişim yönteminin bir arada kullanılmış olmasıdır. Bu bakımdan söz konusu mitingler, pek çok deontolojik metinde kendisine “demokratik ortamı kurma ve zenginleştirme misyonu” yüklenen kitle iletişim araçların Cumhuriyetin 7. yılında etkin bir biçimde kullanımına bir örnektir.⁴⁷¹

2- Seçim Öncesi Gelişmeler

Mebusların SCF’ye geçişlerinin, CHF önderlerinin tam denetiminde cereyan etmesine karşılık yerel örgütlerde denetlenemeyecek kaymalar olabileceği, SCF ileri gelenlerinin Ege bölgesi gezileriyle ortaya çıkmıştır.⁴⁷²

SCF Başkanı Fethi Bey’in de katıldığı 07 Eylül tarihli miting halktan büyük ilgi görmüş, ama miting öncesi CHF binasının taşlanması gibi olayların yaşanması Cumhurreisinin tepkisini çekmiştir. Cumhuriyet gazetesinin başyazarı Yunus Nadi Bey 09 Eylül’de Mustafa Kemal Paşa’ya bir açık mektup yayınlamış, o da 10 Eylül tarihli *Cumhuriyet*’te bunu yanıtlamıştır. İki fırka arasındaki tarafsızlığını bozarak, açık bir biçimde CHF’den yana tavır koymuş, şöyle demiştir: “*Ben CHF’nin umumi reisiyim. CHF, Anadolu’ya ilk ayak bastığım andan itibaren teşekkül edip benimle çalışan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin mevludidir. Bu teşekküle tarihen bağlıyım. Bu bağı çözmek için hiçbir sebep ve icap yoktur, olamaz.*”⁴⁷³

Seçimler öncesindeki etkilere bakılacak olursa, meydana gelen olaylarda göze çarpan en önemli etkinin CHF’ye gerçeği görme ve gerekli düzeltimlere gitme konusunda gerekli fikri yerleştirmiş olmasıdır. Fırka ve yönetimde halkın hoşnutsuz olmasına sebep bazı aksaklıkların olduğu anlaşılmıştır. Bu konuda gerekli düzeltmeler yapılabilmesi için aksaklıkları tespit edecek ve öneri oluşturacak 6 kişilik bir “İslahat Komitesi” oluşturulmuştur.⁴⁷⁴

Muhalefet tarafından eleştirilen konuların giderilmesi için düşünülen çözüm yollarının mecliste açıklanması istenmiş, basında her ne kadar yapılan düzeltimlerden muhalefetin pay almasını önlemek için gerekli yayınlar yapılırsa da sonuçta üç bakan değiştirilmiş⁴⁷⁵, yeni bakanlar ise düzeltici tedbirlerin alınması için kolları sıvamışlardır.

⁴⁷¹ M.Küçükıylmaz, *Türkiye’de Siyasal...*, s.52-53.

⁴⁷² M.Tunçay, *T.C.’nde Tek-Parti...*, s.268.

⁴⁷³ A.Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.109.

⁴⁷⁴ *Cumhuriyet*, 24,25 Eylül 1930; *Türksözü*, 24-28 Eylül 1930.

⁴⁷⁵ Bu bakanlardan birisi Adliye Vekili Mahmut Esat (Bozkurt) Bey’dir. 1930 sonbaharında İzmir’de verdiği bir demeçte “*Benim fikrim, kanaatim şudur ki, bu memleketin kendisi Türk’tür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır...*” diyen vekil, sonradan sözlerinin yanlış anlaşıldığını, kendisinin ecnebileri değil, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu mucibince Türk olup hala başka milliyet iddia edenler olduğunu belirtmişse de; SCF muhalefetine karşı çekidüzen

İnhisarlar, İcra ve İflas Kanunu, yolsuzlukları önlemek için Memurin Kanunu ve vergilerle ilgili düzenlemeler yeniden ele alınmıştır.⁴⁷⁶

Seçimlerin CHF ve Hükümetinde meydana getirmiş olduğu değişiklikler, İsmet İnönü'nün 02 Ekim 1930 tarihinde mecliste yapmış olduğu konuşmada dile getirilmiş, seçimler ve muhalefetle yapılan yarışın olumlu sonuçları olarak değerlendirdiğimiz bu konuşmada, “İş Kanunu ve işçilerin vaziyetlerinin ıslahı ile bilhassa meşgul olunacağı; malî siyasetimizin bütçe muvazenesine müstenit tasarrufkârane bir siyaset olduğu; vergilerin ıslah ve tekâmülü yolunda çalışılacağı; Millî paranın kıymetinin korunacağı; liman inhisarları denilen Millî Tahmil ve Tahliye şirketlerinin kaldırılmayacağı fakat masraflarını azaltmak, vasıtalarını iyileştirmek ve çoğaltmak hedeflendiği; memur maaşları ve emeklilik kanununun geliştirileceği; İcra ve İflâs Kanununda, borç için hapsin kalkması haricinde geliştirme ve değişikliklerin yapılacağı; arazi vergilerinin kıymet takdiri ile ilgili yeni usullerin deneneceği, bazılarında indirim, bazılarında da uzun süreli muafiyet getirecekleri” açıklanmıştır.⁴⁷⁷

Bu arada İzmir'de yayınlanan SCF yanlısı *Yeni Asır* ve *Hizmet* gazetesinde CHF'nin mutemetler yoluyla yaptığı yanlış uygulamalar ve halkın rahatsızlığı ön plana çıkarılmıştır. Hatta gazeteler bu konuda şikâyetlerini de dile getirerek CHF'den çekildiklerini açıklamışlardır. *Hizmet* gazetesi Ziraat Bankası ve çiftçinin durumuna ilişkin konuları dile getirmiştir.⁴⁷⁸

İzmir olaylarının ardından *Yeni Asır* gazetesinden Behzat Arif Bilgin ve Yazı İşleri Müdürü Abdullah Abidin, *Hizmet* gazetesi Başyazarı Zeynel Besim Sun ve yazı işlerinden Kadızade Bedri Beyler, hükümetin manevi kişiliğini aşağılamak ve halkta heyecan uyandıracak haber yayımlamak suçlarını işledikleri gerekçesiyle tutuklanmışlardır. Behzat Arif ve Abdullah Abidin üçer yıl altışar ay hapis cezasına çarptınmışlardır. Bu olaylar basında oldukça geniş yankılar uyandırmıştır.⁴⁷⁹

vermek isteyen İsmet Paşa onu yeni kabinede görevlendirmemiştir. M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.301.

⁴⁷⁶ *Cumhuriyet*, 23,29,30 Eylül 1930; *Türksözü*, 24-28 Eylül 1930. Bu kanunların çıkmasını hızlandıran sebeplerin bir örneği de, İktisat Vekili hakkında çıkan yolsuzluk haberleridir. *Akşam*, 26 Ağustos 1930

⁴⁷⁷ Hikmet Çolak, Belediye Kanunu görüşmelerinde İçişleri Bakanının bu yöndeki ifadelerinin bu anlayışı gösterdiğini ifade etmektedir. Hikmet Çolak, “**1930 Belediye Seçimleri**”, Ankara Üniversitesi İnkılâp Tarihi Enstitüsü, YYLT, Ankara, 2007, s.170.

⁴⁷⁸ H.Çolak, “**1930 Belediye Seçimleri**”, s.149.

⁴⁷⁹ *Türksözü*, 15 Eylül 1930.

3- SCF'nin Seçim Propagandaları

Belediye Seçimleri, o dönemde izlenen yöntem gereğince, ülke çapında bir gün içinde değil, fakat il il, ilçe ilçe birbirini izleyen günlerde ve önce bir yerde seçim sandığının oy verilmesi için hazır tutulması ve arkasından o sandığın o seçim çevresinin bir başka bölgesine taşınması biçiminde yapılmıştır.⁴⁸⁰

SCF'nin basındaki destekçileri, bu firkanın kurulmasından önce çıkmakta olan ve açıktan CHF'ye ve liderine muhalefet yapan, aleyhinde tenkitlerinde pek ileri giden, anılarda Atatürk ve Fethi Okyar tarafından SCF'nin yayın organı olması istendiği öne sürülen Arif Oruç'un *Yarın*⁴⁸¹ gazetesi, Ahmet Ağaoğlu tarafından tercih edilen daha ılımlı nitelikteki *Son Posta* gazetesi ve İzmir'deki *Yeni Asır* ve *Hizmet* gazeteleri olmuştur.⁴⁸²

SCF tarafından belediye seçimlerinde kullanılmak üzere basın kanalı ve el ilanlarıyla dağıtılarak neşredilen bir propaganda vesikası şu şekildedir:

*“Muhterem Hemşeri, Aziz Vatandaş! Belediye intihabatının başladığını biliyorsun. Hür doğmuş ve hür yaşamaya layık bir fertsin. Hiçbir tazyika ve hiçbir tehdide ehemmiyet vermeyerek reyini serbestçe kullan. Seni hürriyete, refaha ulaştıracak olan Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır. Serbest Cumhuriyet Fırkası mütegalibe saltanatına nihayet verecektir. Ve seni yükseltecektir. Reyini Serbest Cumhuriyet Fırkasına ver. O senin kendi firkan ve senin kendi arzundur. Çünkü Serbest Cumhuriyet Fırkası haksızlığa zulme uğrayan hürriyete âşık vatandaşların ıstırabından doğmuştur. O seni kurtaracaktır. O senin dertlerine çaresiz olacaktır. O senin müdafidir. Reyini ona ver!”*⁴⁸³

CHF seçim propagandalarında genel olarak memlekette yapılan büyük işlere halkı ortak etmeye çalışırken, onu sahiplenmesini isterken; SCF'nin de yaşanan zulümde ve zorlukta vatandaşı ortak hareket etmeye çalıştığı görülmektedir. Yani CHF pozitif söylemde birleştiricilik yaparken, SCF de negatif söylemde halkı birleştirme çabasına girmiştir.

⁴⁸⁰ Çetin Yetkin; **Atatürk'ün Vatana İhanetle Suçlandığı Serbest Cumhuriyet Partisi Olayı**, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2004, s.257.

⁴⁸¹ SCF denemesi sırasında, Arif Oruç bu muhalefeti gazetesiyle desteklemiş, hatta zaman zaman Fethi Beyin istediğinden daha aşırı ölçülerde eleştiri ve öneriler yapmıştır. Bunlara karşılık o dönemde hükümeti destekleyen *Inkılâp* adlı gazete, Arif Oruç hakkında “Vatan Haini” diye sokak afişleri astıracak kadar ileri giden bir kampanya yürütmüştür. M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.278.

⁴⁸² H.Çolak, “**1930 Belediye Seçimleri**”, s.147.

⁴⁸³ **BCA:030.10./82-536-29.**

SCF'nin, CHF'nin yoksul sınıflar sırtından yürüttüğü vergi ve tekeller politikasını kıyasıya eleştirmesi; programına koyduğu maddelerle, adil bir vergi sistemini, köylüye ucuz krediyi, özel teşebbüsün ve yabancı sermayenin teşvikini savunması ve tefecilikle savaşağını ilan etmesi doğal olarak toplumdaki ticaret burjuvazisine, kapitalizme dönük, büyük toprak sahiplerine ve bunların peşlerinden sürüklediği işçilere ve yoksul köylülere hitap etmiş, onlardan da karşılık görmüştür. SCF, eleştirilerini halktan kopuk bir bürokrasi ve devlet kapitalizmi üzerinde toplayarak, aslında çıkarları birbiriyle çelişik olan sınıfları peşinden sürüklemesini bilmiştir.⁴⁸⁴

Fakat bu konunun iktidardaki CHF'nin ve hükümetin işlerinin bir kısmını aksatmaya, icraatı zorlamaya da başladığı CHF'nin fırka içi yazışmalarından anlaşılmıştır.

SCF hem program hem de söylemleri ile Liman tekellerini hedef almış, kıyasıya eleştirmiştir. Dönem gazetelerinde aslında iktidardaki CHF'nin bu konuda önlemlerinin ve tarifelerin indirilmesi çalışmalarının daha SCF kurulmadan başlamış olduğu konusu dikkati çekmiştir.⁴⁸⁵

SCF'nin ekonomik açıdan ülke çapındaki önemleri büyük olan İstanbul, İzmir ve Adana illerinde belediye seçimleri için göstermiş olduğu adaylar ve özellikleri bu üç büyük kent açısından, fikir vermek açısından yarar sağlamıştır.⁴⁸⁶ Zaten fırka teşkilatını daha tamamlayamamış, ayrıca başlangıcından gelen teşkilatlanma stratejisi gereği her yerde teşkilat yapmamış, birçok yerde seçimlere katılamamıştır.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Taner Timur; **Türk Devrimi ve Sonrası**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s.176.

⁴⁸⁵ *Cumhuriyet* 5 Ağustos 1930; Liman Şirketinin yani tekellerin kurucusu ve yöneticisi olan Ahmet Hamdi Başar bu yaklaşımı farklı değerlendirmiştir. Başar anılarını yazmış olduğu kitabında kendisi de liman tekellerinin özelleşmesinin, hatta yerine eski yabancı şirketler elinde bile kalmış olsa ülke için daha fazla kazançlı olacağını söylemiş, fakat işin altında diğer boyutların da olduğunu da "*Memlekette bin bir mesele varken, baş dava olarak liman inhisarları neden bu programa girdi? Merhum Fethi Bey, bu firkanın lideri, biraz işi tahkik edince anlıyorum ki, bu temiz ruhlu ve idealist olduğuna şüphem olmayan lider, yakınları tarafından günlük politikada geçer akçe olarak liman inhisarları üzerinde durmaya sürüklenmiş. Merhum Necmettin Molla, Fethi beyin en yakınlarından biridir. Bana gelen teklifler o kanala da bağlanmakta idi. Derinleştiren vaziyeti anlıyorum ki, liman inhisarının kaldırılmasından sonra kurulması mutasavver tröstle Necmettin Molla da alâkadar.*" şeklindeki sözleriyle açıklamıştır. Ahmet Hamdi Başar; **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, Ankara İktisadi ve İdari İlimler Akademisi Yayını, Ankara, 1981, s.16.

⁴⁸⁶ Ç. Yetkin; **Atatürk'ün Vatana İhanetle...**, s.258.

⁴⁸⁷ SCF İstanbul'da toplam 117 aday göstermiştir. Adaylar meslekleri açısından: 27 Emekli memur ve subay, 13 Avukat, 13 Tacir, 6 Hekim, 5 Esnaf, 4 Çiftçi, 4 Gazeteci-yazar, 3 Emlâk sahibi, 2 Bankacı, 2 Eski mebus, 2 Mühendis, mimar, 2 İl meclis üyesi, 1 Belediye meclis üyesi, 1 Eczacı, 1 Eski Düyunu umumiye müfettişi, 1 Noter yardımcısı aday olmuştur. "Emekli memurlar" arasında 2 müsteşar, 1 vali, 1 belediye başkanı, 1 yargıtay başkanı, 2 elçi, 1 "dâhiliye teftiş reisi" vardır. İstanbul'da dört kadın aday göstermiştir. Kadınlardan Beyoğlu'dan Makbule ve Nezih Muhittin Hanım ile Suat Derviş Hanım aday olmuştur. Asil adaylar olarak 56 erkek, 5 kadın adayın listenin başına almıştır. Bu adaylarda dikkatimizi çeken, kadınlarımızın siyasi hayata katılımının mücadelesini veren Kadınlar Birliği eski başkanı Nezihe Muhittin gibi kişilerin adaylığı olmuştur. Fırka, azınlıklardan altısı Rum, dördü Ermeni, üçü Yahudi olmak üzere on üç aday göstermiştir. Eski mebus Orfanidis, Panciri, Avukat Makro Naum, Avram Naum, Sabık Sisam Beyi

SCF, merkezi İstanbul'da olmasına rağmen Batı Anadolu'da büyük ilgi görmüştür. Dr. Ekrem Hayri Üstündağ yeni fırkanın faaliyetlerini İzmir'de başlatırken umulanın ötesinde ilgiyle karşılanmış, kısa zamanda SCF örgütü genişlerken İzmir'de CHF'nin durumu sarsılmaya başlamıştır. Türk Ocakları ileri gelenleri yeni fırkaya kaydolmuşlar, bu anlamda SCF ile Türk Ocakları ilişkisinin en yoğun hissedildiği şehirlerden biri İzmir olmuştur.⁴⁸⁸

Türk Ocağı seçimleri CHF ile SCF arasında politik mücadeleye dönüşmüştür. İzmir ve İstanbul basını günlerce bu olayla ilgilenmiş, Belediye seçimlerinden çok önce iki fırkanın ilk hesaplaştıkları yer adeta bir siyasi arenaya dönen İzmir Türk Ocağı olmuştur. İzmir Türk Ocağı meselesi sıcağı sıcağına tartışılırken Fethi Bey de Batı Anadolu gezisi çerçevesinde büyük önem verdiği İzmir'e gelmiş, siyasi tansiyonun iyice yükseldiği kentte 05 Eylül'de önemli olaylar yaşanmıştır. Olaylar sonrası SCF'yi destekleyen İzmir gazetelerinin yazar ve sorumlu yazı işleri müdürlerinin tutuklanması; Zeynel Besim gibi, iyi bir okuyucu kitlesine sahip Türk Ocağı üyesi gazetecileri CHF'ye karşı bir tutuma itmiştir. Türk Ocaklarının bazı şubelerinin belediye seçimlerine aktif olarak karışmaları ve SCF'yi desteklemeleri, durumu dikkatle ve yakından izleyen CHF'nin ve hükümetin tepkisini çekmiştir.⁴⁸⁹

Adana'da SCF yanlısı yayınlar yapan *Yeni Adana* gazetesinde seçimler öncesinde önemli uyarılarda bulunulmuştur. Gazete bazı gayri resmi adamların kapı kapı gezerek vatandaştan kendi adamları için oy istediklerini, bu kişilerin mevcut yolsuzluk yapan belediye heyetinin adamları olduğunu, seçimlerin herhangi bir fırkanın keyfine tabi olmadığını, ne polis müdürü ne de polis memurlarının hiç kimseyi seçim için bir yere sevk etmeye hakkı olmadığını, kanunun verdiği hak dairesinde herkesin oyunu serbest olarak kullanması gerektiğini hatırlatmıştır. Gazete kupüründeki son cümle şöyledir: “Gözünü Aç! Reyini Serbes olarak ver, kanuni hakkını Serbes olarak istimal et”⁴⁹⁰

Fırka kurucu üyelerinden Ahmet Ağaoğlu anılarında SCF'nin ilk gününden seçimlere karışmaması ve taşra teşkilâtı yapmaması fikrinde olduğundan bütün endişesinin ortamın uygunluğundan istifadeyle iki fırka fikrini, kontrol ve sorumluluk

Vecteri, Rum spor kulübü reisi Pantazidis, Tüccardan Arpacıoğlu Nikola, Hirant, Tüccardan Kazancıyan, Levon Ziver bu adaylardan bazılarıdır. H.Çolak, “**1930 Belediye Seçimleri**”, s.131-132.

⁴⁸⁸ Fethi Okyar'ın SCF'nin İzmir teşkilatının oluşumu için İzmir Türk Ocağı üyesi *Hizmet* gazetesi Başyazarı Zeynel Besim Bey'den ve *Yeni Asır* yazarı İsmail Hakkı Bey'den yararlanmasının bu gelişmede rolü olmuştur. Günver Güneş; “Serbest Cumhuriyet Partisi Döneminde Türk Ocakları ve Siyaset” **Tarih ve Toplum Dergisi**, XI/65, Mayıs 1999, s.17.

⁴⁸⁹ G.Güneş, “Serbest Cumhuriyet Partisi...”, s.16; *Yarın*, 4 Teşrinievvel 1930.

⁴⁹⁰ *Yeni Adana*, “Ey Ahali”, 05 Eylül 1930.

esaslarını korumak ve güçlendirmek olduğunu söylemiştir. Her şeyden önce yeni fırkaya verilecek mebuslar ile yetinilerek, mecliste muhalefet grubunun kurulması ve muhalefet usulünün yasama faaliyetinde canlandırılmasının ilk hedef olması gerektiğini belirtmiştir. Teşkilâtsız seçime gidilemeyeceği, bir taraftan teşkilât yaparak diğer taraftan seçime katılmanın ise iyi bir yol olmadığını, bu takdirde merkez heyetinin seçimi idare ve gözetim altında bulundurma imkânı olmayacağını düşündüğünü anlatmıştır.⁴⁹¹ Ağaoğlu bu isabetli olduğu açıkça olaylarla belgelenen düşüncelerine taraftar bulamamıştır. Fethi Okyar'ın İzmir'de gördüğü bu büyük iyi kabul ve ilginin de her türlü itidal mülâhazalarını unutturarak, fırkanın alelacele ve daha ziyade büyük kültür merkezlerinde belediye seçimlerine katılmasına sebep olduğu değerlendirilmiştir.⁴⁹²

Hilmi Uran da benzer düşünceleri “*Eğer yeni fırka, taşrada daha henüz esaslı teşkilât yapmamış olduğu halde dahi belediye seçimlerine katılarak onları mutlaka kazanmak hevesine düşmeyip de, faaliyetini sadece Büyük Millet Meclisine hasretmiş ve orada bir müddet mutedil ve makul bir murakabe organı hüviyetinde kalarak, ondan sonra taşrada teşkilâtını ikmal etmiş olsaydı, bu hem kendinin devamlı bir hayata malikiyetini ve hem de memlekete çok hayırlı bir organ olmasını sağlayacaktı. Fakat fırka başında bulunanlar bu sabır ve tahammülü gösteremediler. Halkın fırkaya temayülünü sağlamasından bile şüphe edilen tedbirler ise, halkın aşırı derecede rağbetini Fırka üzerine çekerek iş başında bulunanları tahrik etmiş oldu. Bu hava içinde Fırka hemen belediye seçimlerine katılmakla kendisini bütün bir hoşnutsuzlar zümresinin mümessili mevkiine sokmuş oldu ve hatta halk tabakalarının ruhuna henüz sinmemiş olan körpe inkılâp hamlelerimizi de bu suretle tehlikeye koymuş bulundu.*” sözleriyle belirtmiştir.⁴⁹³

Taner Timur SCF'nin bürokrasiye karşı olan toplumsal güçleri harekete geçirdiği, sonucunda bu hareketin ideolojik aracının daha çok asker-sivil aydınlarda yankı bulan laik bir pozitivizm olması gerekirken, tam tersine dinin toplumsal fonksiyonu olduğu, Tek parti döneminde devrimciliğin sadece laiklik ve cumhuriyetçilik ilkelerine bağlılık şeklinde anlaşıldığından, SCF'nin tüm lider kadrosunun samimi cumhuriyetçilerden oluşmasına rağmen karşı-devrimci bir fırka olarak damgalandığını ileri sürmüştür.⁴⁹⁴

SCF'deki adayların meslek durumları, partinin örgütlenmesindeki yaklaşımlar ve hitap ettiği kitlelerin özelliğini taşımıştır. Tacirlerin en çok İzmir'de aday olmuş

⁴⁹¹ Ahmet Ağaoğlu; **Serbest Parti Hatıraları**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul, 1963, s.36.

⁴⁹² Hilmi Uran; **Hatıralarım**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara,1959, s.214.

⁴⁹³ H.Uran; **Hatıralarım**, s.213.

⁴⁹⁴ T.Timur; **Türk Devrimi ve Sonrası**, s.177.

bulunmaları, bu kentin ticarete dönük yapısından ve bir liman kenti olmasından, İstanbul'da üst düzeyden emekli olmuş memurların sayıca çokluğu ise, büyük olasılıkla özellikle o dönemde bu kentin emeklilerin yerleşmek için yeğledikleri bir yer olmasından kaynaklanmıştır. CHF'nin azınlıklardan hiç aday göstermemesine karşılık, SCF'nin "azınlık aydınlarını davetle" onlarla adaylıkları konusunda görüşmeler yapması, azınlıklardan aday göstermiş olması, iki fırka arasında görülen bir başka aykırılık olarak belirginleşmiştir. SCF bu yaklaşımıyla cumhuriyet esaslarına ve kanunlarına bağlı tam bir cumhuriyet fırkası olduğunu ortaya koymaya çalışmış, bu yaklaşım gazetelerde de vurgulanmıştır. Fakat bu yaklaşım henüz hazır olunmayan toplumsal şartlar açısından tersine tepen bir süreç olmuştur.⁴⁹⁵

4- CHF'nin Seçim Propagandaları

CHF için Belediye Seçimleri genel anlamda daha sonra yapılacak genel seçimlerin de bir anahtarı olarak görüldüğünden bu seçimlerin önemi fırka için büyük olmuş, belediyeler ileride yapılacak seçimlerde birer kale olarak düşünülmüş ve gelecek seçimlerde başarı için bütün bu kalelerin kazanılması büyük önem taşımıştır.⁴⁹⁶

Bu seçimlerde CHF'yi en başta kendi yayın organı olarak *Hâkimiyet-i Milliye*, *İnkılâp*, *Milliyet*, İzmir'de ise *Anadolu* gibi gazeteler desteklemiştir.⁴⁹⁷

Seçimlere katılma kararı veren SCF liderinin, İzmir başta olmak üzere seçim gezisine çıkması ve burada halktan görmüş olduğu ilgi ve çıkan olaylar ister istemez CHF'yi kendi bünyesinde, ekibinde ve uygulamalarında değişiklikler yapmaya mecbur etmiştir. Seçim gezisi sonrası meclis toplantıya çağırılmış, muhalefet fırkası üyelerinin eleştirileri dinlenmiş, iddialarına karşılık çözüm önerilerini söylemeleri istenmiştir. Birçok tartışma ve özeleştirisinin yapıldığı bu toplantı sonrasında CHF kendi içinde iyileştirme ve düzeltimlere gitmiştir.⁴⁹⁸

CHF'nin bu toplantısında İsmet İnönü ilk sözü almış ve çeşitli eleştiriler karşısında herkesin bildiğini söylemesini, kusurların meydana çıkarılmasını isteyen konuşmasından sonra görüşmeler başlamıştır. Bu görüşmelerde, asayişin nasıl olduğu;

⁴⁹⁵ Ç.Yetkin; *Atatürk'ün Vatana İhanetle...*, s.261-262.

⁴⁹⁶ H.Çolak, "1930 Belediye Seçimleri", s.114.

⁴⁹⁷ H.Çolak, "1930 Belediye Seçimleri", s.147.

⁴⁹⁸ Yunus Nadi, *Cumhuriyet* gazetesinin 14 Eylül 1930 tarihinde yayınlanan makalesinde, "hükümetin basiretsizliği ve CHF İzmir teşkilatının dirayetsizliğinin karışıklıklara ve İzmir olaylarına sebebiyet verdiğini ve İzmir seyahatinin esaslı şeylere temas etmesi bakımından yararlı olduğu; hükümetin bir an önce ıslahat yapmasının faydalı olacağını" yazmış; Yakup Kadri de, yapılan ıslahatın yeni firkadan kaynaklanmadığını, bu ıslahatın normal bir sürecin sonucu olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. *İnkılâp*, 19 Eylül 1930.

inhisarlardan ceplerini doldurduğu söylenenlerin kimler olduğu; CHF, onun hükümeti, onun resmi ve gayri resmi teşkilatında yolsuzluk olup olmadığı; Tütün tekelinin getirdiği 45 milyon liralık gelirin, geldiği gibi masraf olarak çıkıp gidip gitmediği; devlet bütçesinde bütün tasarruf gayretine rağmen söylendiği gibi bir israf olup olmadığı; muamele, kazanç, veraset vergilerinde değişiklik yapma imkânı; İrtişa Kanunu teşdit edilebilme imkânı; memleketin gerçekten irtikâp deryası içinde olup olmadığı; muhalefetin, tahripkâr ve tahrikkâr unsurların faaliyetine de perde olup olmadığı; İcra ve İflas Kanunu'nun değişmesinin mümkün olup olmadığı; yabancı sermayesi gelmesi için karşı fırka ile CHF arasında prensip anlaşmazlığı olup olmadığı; hükümetin muhalefet karşısında kabine vaziyetinin nasıl olduğu gibi toplam 11 maddelik sorulara cevap arayışı içeren konuşmalar yapılmıştır.⁴⁹⁹

İsmet Paşa fırka içindeki huzursuzluğu gidermek, fırka saflarında görülen çözümlenme ve tereddüdü yok etme maksadıyla, basında da yayınlanan, "5 yıl daha iktidarda kalacakları ve programlarında değişiklik olmayacağına" dair açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Bu açıklama ise doğal olarak polemiklere yol açmıştır.⁵⁰⁰

SCF'nin yapmış olduğu seçim propagandaları CHF ileri gelenlerinde, henüz körpe inkılâp hamleleri için yıkıcı mahiyet taşıdığı endişelerini uyandırmıştır. Fırka kurucularının, pek aceleye gelen teşkilâtlarda çalışmak için görevlendirdikleri kimselerin inkılâp taraftarı olup olmadığına pek dikkat etmemiş olmaları ve bu kişilerin de, inkılâba henüz ısınmamış olan geniş halk kütlelerinin hissiyatından faydalanmak suretiyle seçimi kazanma yöntemini benimsemeleri; fırkanın seçimi mutlaka kazanması adına taşradaki ikinci, üçüncü derecedeki şahısların yapmış oldukları yanlışlar fırkanın bu seçimler esnasında belirginleşen hataları olarak ortaya çıkmıştır. Fırkanın en çok rahatsızlık veren ve iktidar üzerinde tepki oluşumunu sağlayan etken, "Serbest" kelimesinin de taşıdığı manadan faydalanarak halk kütlelerine inkılâplarla artık mukayyet olmayacakları ve insanların her türlü hal ve hareketlerinde serbest bulunacakları propagandaları olmuştur.⁵⁰¹

CHF'nin bu dönemde uyguladığı seçim kampanyası Türkiye siyasetine birçok yenilik getirmiştir. Parti ücretli propaganda takımları oluştururken, SCF ile rekabetin yaşandığı Batı Anadolu bu süreçte önemli bir yer işgal etmiştir. Örneğin 482 kişilik İzmir propaganda ekibi gayet başarılı olmuştur. Farklı kesimlerden gelen bu kişiler bu

⁴⁹⁹ Zekeriya, *Son Posta*, 25 Eylül 1930.

⁵⁰⁰ F.Okuyar, **Üç Devirde Bir Adam**, s.392-393; *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Ağustos 1930.

⁵⁰¹ H.Uran, **Hatıralarım**, s.214.

kampanyalarda yer almışlar; ev kadınları tek tek evleri gezerek, hemcinslerini ikna etmeye çalışmışlardır.⁵⁰²

İçerik itibariyle CHF'nin genel kampanya stratejisi SCF tabanını karalamayı hedef almıştır. “Serbestçiler”, gerici, komünist, gâvur ve aşağı sınıftan⁵⁰³ istisnalar olarak nitelendirilmişlerdir.⁵⁰⁴

Kampanyanın diğer bir ayağı olan yeni fırkayı gayrimüslimlerin fırkası gibi gösterme yaklaşımı, SCF'nin adayları arasında gayrimüslimlerin bulunmasıyla hız kazanmış; SCF'nin Rumlara mallarını geri vereceği iddia edilmiştir. Bu yaklaşımıyla gayrimüslimlere cephe alan CHF, ironik bir biçimde bu grupların oylarına da talip olmuş ve bu kitleyi baskı altına almaya çalışmıştır. İşçiler ve bir cemiyet etrafında örgütlenmiş işkollarında çalışanlar, 1929 Buhranının da yarattığı kriz ortamından yararlanılarak işlerini kaybetme tehdidiyle hükümet fırkasını desteklemeye zorlanmışlardır.⁵⁰⁵

CHF seçimler esnasında propaganda ve baskı mekanizmalarını uygulamaya sokmuş, birçok sosyal grubu oy vermesi için zorlamış ve/veya bürokratik aygıtı devreye sokarak, kitlelerle SCF arasındaki bağı kesmeye çalışmıştır. Söz konusu siyasi kampanyanın seçimlerde iki temel sonucu CHF'nin üstünlüğü ve düşük katılım oranları olmuştur.⁵⁰⁶

Ayrıca CHF seçimlerde mebuslarını da çok aktif kullanmıştır. İçinde her meslek ve meşrepten mebusların bulunduğu, “KIRKLAR” olarak adlandırılan bir ekip ile memleketi bölge bölge ayırmış, nahiyelere kadar taramıştır. İlk günlerden itibaren, CHF'ye karşı tutumları müspet olmayanlar, bilhassa karşı fırkaya dahil olsun olmasın sempatican olarak tahmin edilenler, nüfus kayıtlarını bile çıkarmakta zorlukla karşılaşmışlar; akla ve hayale gelmeyen nice yöntemlerle baskı altına alınmışlardır. Büyük merkezlerde SCF adayları sudan bahanelerle tutuklanma tehlike ve tehditleriyle karşılaşmışlardır.⁵⁰⁷

⁵⁰² Cem Emrence, “Muhaliif Bir Perspektiften 1930 Belediye Seçimleri: CHP'nin Baskı ve Propaganda Yöntemleri”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, (200), (Ağustos 2000), s.47.

⁵⁰³ Diğer örneklerde olduğu gibi 06 Eylül 1930 tarihili tamimde geçen ve Fethi Bey'in İzmir'de yaptığı konuşmada bulunan dinleyiciler için kullanılan ifadeler dikkat çekicidir. “(...) *Fethi Beyi istikbal eden mütebakisi serseri ve mütecessis olmak üzere en çok iki üç bin kişidir. (...) İctima sonunda yine bu baldırı çıplaklar Anadolu gazetesine tecavüz etmişlerdir.*” **BCA**:490.01/435-1804-2-14.

⁵⁰⁴ Seçim döneminde değişik şehirlerde meydana gelen olaylar ve bunların nasıl çarpıtıldığına dair örnekler için bkz. C.Evrence, “Muhaliif Bir Perspektiften...”

⁵⁰⁵ Evrence, basında çıkan haberlerden derlediği makalesinde bu baskı ve yönlendirmelere örnek vermiştir. C.Evrence, “Muhaliif Bir Perspektiften...”,s.47-50.

⁵⁰⁶ C.Emrence, “Muhaliif Bir Perspektiften...”, s.47.

⁵⁰⁷ F.Okuyar, **Üç Devirde Bir Adam**, s.511.

Seçimlere katılımı ve adaylar yönünden incelendiğinde CHF'nin genelde bürokrat kadrolara, eski görev yapan adaylarına daha geniş oranda yer verdiği, ön plana çıkmış kültür seviyesi yüksek kadın adayların da katılımını desteklediği dikkat çekmiştir.⁵⁰⁸

CHF'nin seçimlerde hükümet teşkilatını ve güçlerini kullanması ise bütün seçimlerin kaderinde belirleyici etken olmuştur. Bu müdahale İçişleri Bakanı'nın illere gönderdiği üstü kapalı bir genelge ile başlatılmış, bunun üzerine birçok ilde bizzat valilerin sözde seçim güvenliğini sağlamak bahanesiyle seçimi mutlaka ve ne pahasına olursa olsun hükümetin firkasına kazandırmak için gereken her türlü usulsüzlük ve taraflı müdahale yapılmıştır. Bu konuda dönemin basınında birçok örnekler yayınlanmıştır.⁵⁰⁹

Valilerin seçimlere ilişkin düşünce ve uygulamalarına ayrı bir örnek vermek gerekirse, Malatya Valisi'nin Vekâlete gönderdiği yazıyı birkaç yıl sonra tam işleyecek olan parti-devlet/devlet-parti paradigmasının ayak sesleri olarak karşımıza çıktığını söyleyebiliriz. 25 Eylül 1930 tarihli yazıda şu ifadeler geçmektedir:

*“(...) Yeni fırka mensuplarına gelince biraz cazip görünen programları üzerinde propagandaya devam etmekte iseler de halkın kısmı azamı lakayt kalmaktadır. Bu cazibeye tutulmak isteyen ve bulunanlar da vatani ve milli mefkure ve gayelerini temin ve istihsal için SCF'na dahil olmak istiyorlar. Bu sebeptendir ki yeni fırka müteşebbisleri bir anı muvakkat için taraftar peyda etseler bile atii karipte inhilale mahkûmdurlar. Binaenaleyh CHF'ni sevku idare edenlerin gösterecekleri gayret ve teyakkuz sayesinde bu inhilal tesri edilebilirse dâhili memlekette dedikodular vukuu olmaktan ibaret bulunan SCF'nın taşra teşkilatı taazzuv etmeksizin munkariz olur veyahut vatan gayri muzur ehil ellere inkal eder.”*⁵¹⁰

⁵⁰⁸ Belediye hizmetleri için toplam 61 kişinin seçileceği İstanbul'da CHF belediye seçimleri için yedekleri de kapsayacak şekilde 182 kişilik bir liste açıklamıştır. CHF bu listeden 22 kişiyi Belediye meclisinde görevde bulunanlardan seçmiştir. Listede 58'i erkek, 3'ü kadın aday olmak üzere toplam 61 kişiyi asil aday belirlemiştir. Fırka, Beyoğlu'ndan Nakiye Hanım, Eminönü'nden Sani Yaver Hanım, Fatih'ten Kadınlar Birliği başkanı Lâtife Bekir Hanım, Kadıköy'den Safiye Hüseyin Hanım, Beykoz'dan Seniye İsmail Cenani Hanımı aday göstermiştir. Azınlıklardan ise hiç aday gösterilmemiştir. Diyarbakır'da CHF'den 7'si kadın olmak üzere 40 aday gösterilmiştir. Erzurum diğer adayların yanında 5 kadın aday gösterilmiş, Edirne'de 9 erkek adayın yanı sıra iki kadın adaya listesinde yer vermiştir. CHF İzmir'de 4'ü kadın olmak üzere 76 aday ilan etmiştir. Konya'da Muninme Fahrettin, Radiye İzzet, Munibe Hüsamettin, Nefise Ahmet ve Naciye Fiham hanımlar olmak üzere 5, Adana'da ikisi avukat eşi, biri bir doktor eşi olan Leman, Mebrure ve Esra hanım olmak üzere 3, Edirne'de Sureyya ve Huriye hanımlar olmak üzere 2 kadını aday göstermiştir. H.Çolak, “**1930 Belediye Seçimleri**”, s.123.

⁵⁰⁹ Kocaeli valisi, Adapazarı'nın SCF için çalışan münevverlerini tutuklatmış ve bu kararı için de gericilik suçlaması ileri sürmüştü; Adana valisi tarafından seçim komitesi uyarılarak hükümet firkasının seçimleri kazanmak zorunda olduğunu bildirilmiş ve bu açıklama CHF'nin gericilere karşı olan tek fırka olması ile gerekçelendirilmiştir. Bursa Valisi konuşmasında SCF liderine asılsız suçlamada bulunmuş, hakkında dava açılmış; İzmir Valisi SCF liderinin İzmir'de konuşma yapmasını engellemeye çalışmıştır. *Son Posta*, 18 Teşrinievvel 1930; *Cumhuriyet*, 21 Teşrinievvel 1930; *Türksözü*, 24 Teşrinievvel 1930.

⁵¹⁰ **BCA:030.10./78-519-3**. Bu yazı 28 Eylül'de de Dahiliye Vekili tarafından Başvekil İsmet Paşa'ya aktarılacaktır.

Uygulanan sosyal baskı ve propaganda yöntemleri, bürokratik aygıtın hükümet fırkasına aktif desteği ile birleşince, Türkiye tarihinde gerçekleşen ilk tek dereceli seçim, eşit ve evrensel oy hakkını kâğıt üstünde bırakarak, CHF'nin açık fark yaratan üstünlüğü ile sonuçlanmıştır.⁵¹¹

Önceki bölümlerde teorik açıdan ortaya konan propaganda kural ve stratejileri ışığında seçim öncesi ve esnasında CHF'nin yaptığı çalışmalar incelendiğinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Halkı çeşitli düşmanların aynı safta olduklarına inandırma becerisinin siyasal liderlere has bir yetenek olduğunu; düşmanın çok ve çeşitli olduğu inancıyla, zayıf ve kuşkulu kafaların kendi davalarına şüphe duymamalarını sağladığını⁵¹² tezin önceki bölümlerinde belirtmiştik. İşte tam bu noktada, 1930 seçimlerinde CHF'nin SCF'ye karşı öne sürdüğü iddialar bunu desteklemektedir. SCF'ye rağbet gösteren tüm kesimlerin, komünist, mürteci, inkılâp karşıtı, çıkar peşinde koşan veya serseri gibi nitelendirilmeleri, tüm muhalefetin aynı şekilde suçlanmalarını sağlamıştır. (*yalınlık ve tek düşman kuralı*)

CHF yanlısı basın, özellikle SCF liderinin konuşmalarından ve vaatlerinden öyle çıkarımlarda bulunmuşlardır ki, SCF lideri her seferinde bunlara açıklama getirmek zorunda bırakılmıştır. SCF yanlısı kitlelerin homojen yapıya sahip olması da bu noktada CHF basının işini kolaylaştırmıştır. (*büyütme ve bozma kuralı*)

SCF'nin devrimlerin çoğunu iptal ederek, eski günlere geri götürmeyi amaçladığı tezi devamlı olarak vurgulanmıştır.⁵¹³ (*tekrarlama- düzenleme kuralı*)

Asıl propagandacılar hiçbir zaman yoktan başlayarak bir propaganda yapılabileceğine ve kütlelere herhangi bir fikrin, herhangi bir zamanda empoze edilebileceğine inanmamışlardır. Genel kural olarak propaganda, öncesinde var olan bir esasa istinaden harekete geçer.⁵¹⁴

Bundan hareketle, CHF de arkasında Gazi'nin olduğu tezini devamlı suretle işleyerek, halkın refah ve sosyo-kültürel seviyesinin yükseltileceğini, fırkanın milletin çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini beyan etmiştir. Öte yandan tespitimiz, SCF liderinin liberalizm çıkışının halk üzerinde istenen etkiyi sağlayamamış olduğudur.

⁵¹¹ C.Emrence, "Muhafif Bir Perspektiften, s.50.

⁵¹² O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.151.

⁵¹³ Gerçekten de SCF ilk günlerden itibaren, gerici bir parti olmadığını vurgulamak zorunda kalmıştır. Fethi Bey, "SCF iktidara geldiğinde, fes giydirileceği, vergilerin kaldırılacağı, eski Arap harflerine dönüleceği yolundaki haberlerin yalan olduğunu" açıklamıştır. *Akşam*, 10 Eylül 1930

⁵¹⁴ R.Balkanlı, **Mukayeseli Basın...**, s.611.

Çünkü halkın yabancı olduğu bir konunun zamanla işlenmesi gerekmektedir.⁵¹⁵ (*aşılama kuralı*)

Yine Mustafa Kemal Paşa'nın her anlamda CHF'nin arkasında olduğu inancı kitlelere aşılanmıştır. Özellikle Sivas mitingi büyük bir birlik görüntüsü yaratmıştır. (*birlik ve bulaşma kuralı*)

5- Seçim Sonuçları ve SCF'nin Kapatılması

İzmir'deki gösterilerden bir ay sonra, ekimde yapılan ülke çapındaki belediye seçimlerinde SCF yeni bir fırka için büyük sayılacak bir başarı göstermiştir. Fakat bu seçimin tek dereceli olmasına karşın, yine de katılma oranının düşüklüğü dikkat çekicidir. Bu durum, halkın bu sonuçlara çok inanmadığı şeklinde yorumlanabileceğini göstermektedir.⁵¹⁶

Seçim sonucunda toplam 502 seçim bölgesinden 31'inde⁵¹⁷ Serbest Cumhuriyet Partisi kazanmıştır.⁵¹⁸

Belediye Seçimleri esnasında meydana gelen olaylar sonucu SCF konuyu Meclise getirmiş, seçimlerin iptal edilerek daha uygun ve sağlıklı koşullarda yenilenmesi için harekete geçmiştir. 02 Ekim 1930 günü birleşimde SCF yöneticileri seçimlerde yolsuzluk ve baskı yapıldığı, bu seçim sonuçlarının gerçeği yansıtmadığını, sonuçların yapılan "fesat" ve baskılar ile elde edilmiş olduğunu ileri sürmüşlerdir. İçişleri Bakanı'nın, polis ve jandarmanın belediye seçimine müdahalelerini önlemediğini, seçmenlerin anayasada belirtilmiş olan hak ve hürriyetlerinin hükümet memurları tarafından alenen ayaklar altına alındığını iddia etmişlerdir. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından karşı açıklama olarak, gericiler, saltanatçılar, adi suçluların SCF saflarını doldurmuş oldukları, yıkıcı propagandaların alıp yürümüş olduğu ileri sürülmüştür.⁵¹⁹

Meclisin 06 Kasım 1930 günlü birleşiminde SCF lideri tarafından, Meclis Başkanlığından, son belediye seçimlerinde seçmenlerin serbestçe seçim haklarını

⁵¹⁵ O.Özsoy, **Propaganda ve Kamuoyu...**, s.163.

⁵¹⁶ İstanbul'da yaklaşık 250 bin seçmenin 48 bini oy kullanırken, Antalya'da (3200/9960), Adana'da (4700/17000) oranında oy kullanılmıştır. Mete Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.269.

⁵¹⁷ Serbest Cumhuriyet Partisinin kazandığı yerler; İzmir'de Şereflihisar (Seferihisar olması gerekiyor), Kınık, Şirince, Kuşadası, Menemen, Buca, Dikili, Urla, Bergama, Karantina, Aydın'da Çine, Atça, Bozdoğan, Söke, Umurlu, Yenipazar, Germencik, Gördes, Karapınar, Sultanhisar, İstanbul'da Maltepe, Burgaz, Çatalca, Kırklareli'nde Pınarhisar, Vize, Üsküp, Bursa'da Armutlu, Tekirdağ'da Keşan, Çanakkale'de Biga, Samsun'da Ladik, Amasya Merzifon, Samsun, İçel Silifke, Bandırma, Susurluk, Malkara, Boğaç (Osmaniye) olmuştur. Cem Evrence, **99 Günlük Muhalefet: Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s.183-184.

⁵¹⁸ Ç.Yetkin; **Atatürk'ün Vatana İhanetle...**, s.267.

⁵¹⁹ Ç.Yetkin; **Atatürk'ün Vatana İhanetle...**, s.269-270.

kullanmalarına hükümet kuvvetleri tarafından gösterilen engeller ve müdahaleler ile seçim işlerine karıştırılan fesat ve yolsuzluklar hakkında İçişleri Bakanı hakkında gensoru önergesi verilmiştir. CHF tarafından kendi mebuslarından da seçim hakkında birçok şikâyetler olduğu belirtilerek, meselenin kamuoyu karşısında tartışılması ve bu görüşmelerin mecliste 15 Kasım'da⁵²⁰ yapılması kabul edilmiştir.⁵²¹

15 Kasım 1930'da Mecliste yapılan görüşmelerde önergesini açıklamak üzere söz alan Fethi Okyar önce partisine yöneltilen irtica ve komünizm suçlamalarını yanıtlamış; arkasından da seçimlerde yapılan yolsuzlukları ve baskıları tek tek açıklayarak, seçmenlerin kütüklere yazılmadığını, kütüklerde adları yazılı olan seçmenler de nüfuz tezkereleri için "yırtık var" gibi bahaneler bulunup geri çevrilerek yerlerine başkalarına oy kullandırıldığını söylemiştir. Bazı yerlerde halkın, jandarma ve polisçe seçim sandıklarına yaklaştırılmadığını, bazı yerlerde de SCF'ye oy verecek olanların tutuklandıklarını, bunların da yerine başkalarına oy verdirildiğini, buna karşılık CHF için elden gelen kolaylığın gösterildiğini anlatmıştır.⁵²²

Tüm bunların yöntemli bir biçimde bir merkezden verilen emirler gereğince yapılmış olduğunu belirtmiş; konuşmasını, siyasal tarihimiz bakımından çok önemli bir açıklama ve değerlendirme sayılması gereken şu sözlerle sürdürmüştür: "(...) *Belediye seçimlerinden evvel hükümetten memnun olan halk, Belediye intihabında neden birdenbire mürteci oluverdi? (...) Cumhuriyette bütün otoritelerin kaynağı seçim yolu ile millet olduğundan seçim serbesttir; Cumhuriyet'in ruhu ve millî hâkimiyetin esasıdır. Seçimin serbestliği ihlâl edilirse Cumhuriyet'in temelleri sarsılmış olur. Maalesef bu son belediye intihabında Dâhiliye Memurları gizli açık aldıkları talimat dairesinde harekete mecbur olduklarından bu sonuç meydana gelmiştir. Yani Hükümet kuvvetleri kanuna ve millî hâkimiyete karşı kullanılmış ve halkın bir Cumhuriyet'te en mukaddes olan rey hakkını iptal için zor ve baskı kullanılmıştır. (...)*

⁵²⁰ Konuyla ilgili olarak Yetkin'in saptamaları ilgi çekici değerlendirilmiştir. Yetkin, 15 Kasım 1930 günü SCF istemde bulunmamış olsa veya CHF sahip olduğu oy çokluğu nedeniyle istemeseydi bu görüşmelerin yapılmayacağını belirtmiştir. Bu görüşmelerin açılmasının zaten iktidar partisinin elinde olduğundan 06 Kasım 1930 günü birleşimde, İsmet İnönü'nün kendisinin bunu dokuz gün sonraya erteleyerek, fırkası için zaman kazanarak görüşmelerin açılmasını, SCF'yi suçlamak için gereken hazırlıkları tamamlayarak işin SCF'nin suçlanmasına dönüştürülmesi amacına vurgu yapmıştır. 15 Kasım günü görüşmeler başladığında, TBMM'de hakkında soruşturma açılması istenen, seçim güvenliğini çiğnediği öne sürülen, artık İçişleri Bakanı değil, SCF ve onun lideri olmuştur. Yetkin'e göre CHF, SCF'den âdeta neden muhalefet yaptığının, daha doğrusu varlık nedeninin hesabını sormuş, bir muhalefetin varlığını benimseyemeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Ç.Yetkin; **Atatürk'ün Vatana İhanetle...**, s.283.

⁵²¹ BCA:030.10/8-48-7-2

⁵²² Ç.Yetkin, **Atatürk'ün Vatana İhanetle...**, s. 273-274.

Efendiler, Serbest Cumhuriyet Fırkası; memleketimizde Cumhuriyet'in banisi olan büyük Gazi'nin teşvik ve tasvibi ile Millet Meclisi'nde murakabe hayatını uyandırmak, neşir ve ilân ettiği prensip ve kanaatleri etrafında mücadele etmek için meydana çıkmıştır. Karşı tarafa rey vermek isteyenler jandarma süngüsüyle mukabele görürse, memlekette siyasî partilerin teşkiline cebren muhalefet ediliyor demektir. Bu cibrî muhalefetten çıkan mânayı bittabi çok geçmeden herkes anlayacaktır.

Herhalde cebir ve tazyik sisteminden rücu ederek Cumhuriyet'in beka ve inkişafı temin için memlekette serbest bir siyasî hayatın teessüsüne yol açmak, Cumhuriyet'in müstakbel mukadderatı ile alâkadar olan bir meseledir. O halde yapılacak tek bir şey kalmıştır. O da, bütün belediye intihabatına fesat karıştırıldığını itiraf etmek ve ona göre yeniden kanun dairesinde Cumhuriyet ve mefhumuna yakışacak veçhile serbestçe intihabat icrasına karar vermektir.”⁵²³

Bu beyanı müteakip şiddetli bir söz düellosu başlamış, Fethi Bey her meseleyi cevaplamaya çalışsa da, CHF mebusları kısaca şu tezleri ileri sürmüşlerdir: “*Serbest Fırka memlekette irtica kuvvetlerini hareketlendirmiştir. Fırka yöneticileri bu amacı taşımamış ola da, partiye dahil olan bazı kişiler arasında rejim düşmanı, inkılap düşmanı, art niyetli kişiler, halkı kandırarak SCF üzerinden hükümeti yıkmayı amaçlamışlardır. Fırka yöneticileri de fırkaya aldıkları kişileri iyi tetkik etmeyip, bu tip insanların fırkaya dâhil olmasına engel olmadıkları gibi, bunlara karşı söz ve hareketleriyle de enerjik bir şekilde mukabele etmemişlerdir. Sorumlulukları buradadır ve ağırdır. Nihayet, Müdafaa-i Hukuk gibi memleketi istiklale kavuşturmuş bir cemiyetin ta kendisi olan CHF'na karşı aldıkları cephe hayırlı ve doğru değildir.*” Halk Fırkalı mebuslar daha ziyade ve özellikle şahsiyete de sapsmışlar, tartışmaların yönü değişmiş, Mecliste sert bir tartışma zemini oluşmuştur. Bu aynı zamanda ikinci defa girişilmiş olan çok partili rejim teşebbüsünün sonu olmuştur.⁵²⁴

Dâhiliye Vekili Şükrü Bey'e karşı verilen gensoru önergesinde, 10 muhalife karşı Meclis çoğunluğu bakana güvenoyu vermiştir. Bu olumsuz gelişmeler karşısında, Fethi Bey 17 Kasım 1930'da Dâhiliye Vekâletine şu dilekçeyi göndererek SCF'nı kapattığını açıklamıştır:⁵²⁵

“Efendim; Büyük Gazimiz Mustafa Kemal Hazretlerinin teşvik ve tasvibiyle SCF'ni teşkil etmiştim. Kanaatimizce bu teşvik ve tasvip, teşkil edeceğim firkanın Gazi

⁵²³ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c022/tbmm03022005.pdf>

⁵²⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c022/tbmm03022005.pdf>

⁵²⁵ M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.273.

Hazretlerine karşı siyasi mücadeleye girmesi ihtimalinin hadd-ı zatında bertaraf ediyorum. Esasen bu kanaat haricinde siyasi bir teşekküle vücut vermek mesuliyetini almayı hatırıma getirmemiştim. Hâlbuki tahakkuk eden şekle fırkamız atiyen Gazi Hazretleriyle siyasi sahada karşı karşıya gelmek vaziyetinde kalabileceği anlaşılmıştır. Bu vaziyette kalacak siyasi bir teşekkülün mevcudiyetini fırka müessisi sıfatıyla muhafaza ve idameyi muhal buluyorum. Bu sebeple SCF'nın feshine karar verdim. Bu karar fırka teşkilatına tebliğ edilmiştir.”

SCF için yapılan yorumlarda bu fırkanın; “TCF’den çok daha az bağımsız ve hatta iktidardaki partiye karşı daha az ciddi bir alternatif olarak...” görüldüğü ya da bu fırkanın liberal olmayıp, aksine “bağnaz-tutucu unsurların etkisi altında kalarak... politik bir alternatif olarak bağımsızlık kazanmaya başlayınca kendi kendini feshettiği...” savunulmuştur. Fırkanın; “toplumda birikmiş kinleri ve tepkileri bir anda ve çığ gibi hem rejime, hem CHF’ye, hem de cumhuriyetin egemen sınıfı asker-sivil bürokratlara yönelten bir araç...” olarak ve devrime karşı tavır alarak gelişmesi şimşekleri üzerine çekmiştir. Türk Devriminin kazanımları, çok partili sistemin kuruluşu yolunda tehlikeye atılmak istenmemiştir.⁵²⁶

SCF denemesinden, iktidarın çıkardığı en önemli sonuç; CHF’nin yeteri kadar halka inemediği ve onlarla bütünleşemediği, yapılan yeniliklerin istenilen ölçüde halka benimsettirilemediğinin anlaşılması olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, SCF olayının hemen ardından bir yurt gezisine çıkarak, ülkede yaşanan olumsuzlukları ve halkın içinde bulunduğu sıkıntıların nedenlerini bizzat görmek istemiştir. Bu gezi sırasında, halkın büyük ekonomik sıkıntı içinde olduğu görülmüş; acil önlemler alınması yoluna gidilecek ve bu sorunlara ivedi olarak çözüm getirilebileceği düşünülerek, Devletçilik uygulamasına geçilmesi öngörülmüştür.⁵²⁷

CHP ve Mustafa Kemal Paşa seçim sonuçlarını analiz ederken, ülkede provokasyonların yapıldığı görülmüştür. Bu provokasyonların en dikkat çekenini Menemen’de yaşanmıştır.

23 Aralık 1930’da Menemen’e gelen altı kişi, burada çevrelerine topladıkları yaklaşık yüz kişi ile Menemen halkından bazılarının alkışları altında şeriat ilan etmeye

⁵²⁶ Lewis, Setinhaus ve Yücekök’ten aktaran M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.16.

⁵²⁷ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.16 Ayrıca SCF’na ait izler de silinmeye çalışılmıştır. Şöyle ki; SCF’nin başarılı olduğu yerlerdeki belediyelerde, mahalli yönetimde de olsa CHF ideolojisine ters düşen kişilerin işbaşında kalmaları sakıncalı görülerek tasfiyeye gidilmiş, Danıştay kararı ile SCF’nin kazandığı belediye seçimleri bozdurulmuş, Serbest Fırkalar görevlerinden alınmıştır. Ahmet Yücekök, **100 Soruda Türk Devrim Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1984, 89-90.

kalkışmışlar ve yedek subaylığını yapmakta olan öğretmen Kubilay ile iki mahalle bekçisini öldürmüşlerdir. Askeri birlikler isyancıların bir kısmını ölü ele geçirirken diğerleri de yakalanmıştır. 31 Ağustos'ta toplanan Bakanlar Kurulu Menemen ile Manisa ve Balıkesir'in merkez ilçelerinde sıkıyönetim ilan etmiştir.

Sıkıyönetim Mahkemesi, olayın elebaşı olup kendini mehdi ilan eden Derviş Mehmet'in Nakşibendî tarikatı üyesi olduğunu öne sürüp, Nakşibendiliğini kastederek, olayların arkasında gizli bir örgütün bulunduğu kanısına varmıştır. Mahkeme 37 kişiyi idama, 42 kişiyi de çeşitli hapis cezalarına mahkûm etmiştir. Bu arada olayı feshedilen SCF, kapatılan Ahali Cumhuriyet Fırkası⁵²⁸ hatta Çerkez Ethem ile ilişkilendirme girişimleri olduysa da, bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. İzleyen yıllarda Menemen olayının izi toplumsal belleklere kazınmış ve Kubilay “devrim şehidi” olarak anılmaya başlamıştır.⁵²⁹

1927'den 1930'a kadar siyasi mücadeleler açısından sakin geçen bir dönemin ardından gelen SCF kanalıyla açılım politikası beklenen sonucu vermemiş, güdümlü muhalefet partisi tahmin edilmeyen bir destek almıştır. Bu durum ülkede CHF'nin politikalarından hoşnut olmayan bir kesimin olduğunu açıkça göstermiştir.⁵³⁰ Üç aydan daha uzun bir süre yurdun çeşitli yerlerinde gezi ve tespitlerde bulunarak durumu yerinde gören Mustafa Kemal Paşa, 03 Mart 1931'de CHP Genel Başkanı sıfatıyla Meclis Grup Başkanlığına bir yazı göndererek bu duruma dikkat çekmiş, seçimlerin yenilenmesi talebinde bulunmuş ve yazısında şunları söylemiştir:⁵³¹

“(…) Fırkamın millet ve memleket için en hayırlı ve isabetli programın kendi programı olduğuna ve milletin kendisiyle beraber bulunduğu tam kanaati vardır. Fırkamız, milletin kendisine olan emniyet ve itimadını en şüpheli ve tereddütlü nazarlar karşısında her zaman ispat edecek vaziyettedir. Bir defa bunun için, bundan başka önümüzdeki yıllarda tatbikini muvafık gördüğü tedbirlerde, milletin iştirak ve mutabakatı derecesini anlamak için, umumi reisi bulunduğu CHF'na mensup mebusların intihaplarını yenilemelerini muvafık mütalaa ediyorum.”

Seçimlerin yapılış amaçlarından yola çıkılarak yapılacak bir tahlilde, bir iktidarın kendinden her şekilde emin olması, bunda en ufak şüpheye yer vermeyecek olması, tek

⁵²⁸ 1930-1931 yıllarında SCF'den başka fırka kurma çalışmaları da olmuştur. Bunlar Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Fırkası, Layık Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkası'dır. Birkaç ay sürecek olan siyasi yaşamlarında herhangi ciddi bir etkinlik sağlayamadıklarından çalışmamızda bunlara yer verilmemiştir. Bu firkalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. T.Z.Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler...**

⁵²⁹ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.110-111.

⁵³⁰ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.113.

⁵³¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 5 Mart 1931.

parti iktidarlarına ve bu zihniyete has kadrolara özeldir. Bu noktada, seçimlerde asıl amacın milletin iştirak ve mutabakat derecesi merak edilmiştir. Bu iştirak ve mutabakat derecesinde karşılaşılabilecek bir düşük çıkma durumunda nasıl bir yol izleneceği belirtilmemiştir.

Ç- 1931 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ

Meclis içinde güdümlü bir muhalefet hareketi yaratma düşüncesinin bir sonucu olarak kurulan SCF'nin iktidara gelme tehlikesinin belirmesi ve hesapta olmayan bir şekilde kitleselleşmesiyle birlikte, CHF iktidarını tehlikeye düşürecek bu denemeye son verilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla başlayan 1931 seçimlerinin öncesinde, güdümlü ve örgütlü bir denetleme mekanizması için, bu kez, denetleme işini bağımsız mebusların gerçekleştirmesi öngörülmüştür.⁵³² Ancak tezin ilerleyen bölümlerinde de açıklanacağı üzere, daha sonra Müstakil Grup'a dönüşecek olan bağımsız mebusların ciddi anlamda denetleme işlevini yerine getirdiklerini söylemek mümkün değildir.

CHF ülkenin tek ve ulusal fırkası olarak, ülkedeki tüm toplumsal kesimleri temsil etme iddiasında olmuştur. Bu bağlamda 1931 seçimlerinde köylü nüfusun fazla olduğu Konya, Kastamonu ve Ankara'dan köylü-çiftçi mebusların, sanayinin geliştiği ve işçi nüfusun fazla olduğu Zonguldak ve İstanbul'dan işçi mebusların seçilmesine dikkat edilmiştir. Bu durum gösteriştten başka bir şey ifade etmemiş; bu türdeki mebus adayları "özel siparişe" aranmış ve bulunmuştur.⁵³³

Bu duruma bir örnek verecek olursak; 1931 seçimlerinde Fahrettin Altay'dan bir köylü mebus bulması istenmiştir. Dönemin İkinci Ordu Müfettişi Fahrettin Altay, nisan başlarında Halk Fırkası Genel Sekreterinden şifreli bir telgraf almıştır. Telgrafta CHF'nin Konya'dan bir çiftçi mebus seçmek kararında olduğu, Mustafa Kemal'in bu görevi bizzat Fahrettin Paşa'ya verdiği belirtilerek mebus adayında istenilen özellikler özetle şöyle sıralanmıştır:

"1-Namzet mütegalibe olmamalı, kimsenin adamı bulunmamalı, az çok arazi sahibi olmalıdır. 2-Mebus seçildikten sonra da çiftçi kalmalı, tatillerde köyünde aynı hayatı yaşamalıdır. 3-CHF'na ve onun prensiplerine sadık olacak, mutaassıp olmayacaktır. 4-Meclisteki kıyafeti memleketindeki gibi olacak, sadece törenlerde frak-jaket-redingot giyecektir. 5-Az çok okuryazar olacak, eksikliği varsa seçildikten sonra

⁵³² H.Uyar, "Tek Parti Döneminde...", s.25-26.

⁵³³ H.Uyar, "Tek Parti Döneminde...", s.25-26.

giderecektir. 6- Milliyetperver olacak, her cereyana aleyhtar olacaktır. 7-Milli Mücadelede lekesiz olacak, fırkaya kaydı yoksa hemen kaydolacaktır.”

Fahrettin Altay, Konya'daki temasları sonucu Mustafa Lütfi Bey'de karar kılmış, o da mebus seçilmiştir.⁵³⁴

1927 seçimlerinden sonra TBMM, 1920 ve 1923'tekilere kıyasla çok daha bürokratik bir görünüme bürünmüştür. Bu yeni işçi-köylü mebus uygulamasıyla halka sıradan insanların da mebus olabildikleri yolunda bir mesaj verilmesi arzu edilmiştir.⁵³⁵

1931 seçimlerinde konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa, 20 Nisan'da yayınladığı beyannamede müstakil adayların gerekçesini aşağıdaki şekilde açıklamıştır:⁵³⁶

“CHF'na Mensup Muhterem Müntehibisani Arkadaşlarıma! Cumhuriyet Halk Fırkası namına bazı intihap dairelerinde noksan namzet göstereceğime dair 15/4/1931 tarihli Riyaset Divanı Kararı malumunuz olmuştur. Firkamız namına namzetlerimizi reylerinize arz ettiğim bugün aynı noktaya temas etmeyi münasip gördüm: Firkamızın millete arz ettiği esasî noktalar dâhilindeki mesai ve faaliyetin bizim fikrimize ve görüşümüze iştirak etmeyen milletvekilleri tarafından tahlil ve tenkit edilmesini iltizam ediyoruz. Bunda bilhassa beklediğimiz fayda firkamızın candan vatanperverane gayretlerini teşrihine, tevsiine fırsat bulmak ve ekseriya tahrif edilen hakikatlerin eyice anlaşılmasını kolaylaştırılmaktır. Yaptığını bilen ve hizmet yolunda tedbirlerine inanan mefkûreciler olarak kendimizi tenkide muhatap kılmayı lüzumlu görüyoruz. Bu sebepledir ki sizden, firkama mensup arkadaşlarımdan, bizim programımıza taraftar olmayan namzetlere rey vermeniz gibi **ağır bir fedakârlık** istedim. Bu fedakârlığın memleket idaresi için firkamızdan mebus seçmek vazifeniz kadar mühim bir maksada matuf olduğuna emin olunuz. Başka programdan seçeceğimiz mebuslar için firkamızın müntehibisanilerine dikkat noktası olarak gösterdiğim evsaf yalnız **layik, cumhuriyetçi, milliyetçi** ve **samimi** olmaktır. Açık bıraktığım yerler için hiçbir şahsiyet lehinde veya aleyhinde herhangi bir telkinim yoktur ve olmayacaktır. Açık yerlere namzetlerini koyacaklar hakkında **vicdani kanaatinize** göre rey vermek hassatan rica ettiğim husustur. CHF Umumi Reisi Gazi Mustafa Kemal.”

⁵³⁴Fahrettin Altay, **10 Yıl Savaş ve Sonrası**, İnsel Yayınları, İstanbul, 1976, s.441-443.

⁵³⁵ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.117-18.

⁵³⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Nisan 1931.

Mustafa Kemal Paşa, ikinci seçmenlerden bağımsız adayları seçerken bunların laik, cumhuriyetçi, milliyetçi ve samimi olanların seçilmelerine özen göstermelerini istemiş, bunun dışında bir uyarısı olmayacağını da eklemiştir.

Aslında bağımsız mebusların mecliste yer alacağı ve hatta bunların taşıyacağı özelliklere ilişkin haberler, Gazi'nin seçim beyannamesinden birkaç gün önce gazetelerde yer bulmuştu. Şöyle ki *Hâkimiyet-i Milliye*'nin 16 Nisan tarihli sayısında⁵³⁷:

“*CHF Kâtibi Umumiliğinden Tebliğ Olunmuştur: (...) Bu intihapta Umumi Riyaset tarafından aşağıda gösterilen yirmi iki intihap dairesinden otuz kadar mebusluk yeri için Fırka namına namzet gösterilmeyecektir. Maksat CHF programından başka bir programla milletvekili olarak TBMM'nde çalışmak isteyen vatandaşların intihaplarına imkân bırakmaktır. Bu suretle CHF, takip ettiği esaslara uygun olmamakla beraber noktai nazarlarında samimi olanların tenkit ve mütalealarına muhatap olmak kararında devam etmekte bu mütalealarla kendi icraatının millet karşısında mukavesesinden fayda beklemektedir. Siyasi hayatta **cumhuriyetçi**, **milliyetçi** ve **samimi** mütaleaların müdavelesine memleketi alıştırmak yolunda Umumi Riyaset Divanı'nun lüzumlu gördüğü bu tedbirin CHF'na mensup müntehibisani vatandaşlar tarafından takdir ve isabetle tatbik olunacağına emniyet edilebilir.(...)*” ifadeleri geçmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın seçim beyannamesinde de belirteceği bu bağımsız mebusluk olayı ve onlarda istenen özelliklerin, daha önceden kamuoyu ile paylaşılması, kamuoyunun bu duruma hazır edilmek istenmesi olarak değerlendirilebilir. Burada asıl ilginç olan, Mustafa Kemal Paşa'nın kendi beyannamesinde **cumhuriyetçi**, **milliyetçi** ve **laik** özellik taşımaları istenen mebuslardan, ilk haberlerde yani açıklanan ilk Riyaset Divanı kararında **laiklik** vasfının aranmamış olmasıdır. Birkaç günlük süre içinde Mustafa Kemal Paşa'nın bu niteliği sonradan eklemesi, kısa süreli nabız yoklamasının bir sonucu olarak düşünülebilir.

Müstakil mebusluk konusunda dönemin entelektüellerinden Yakup Kadri şöyle demiştir:⁵³⁸

“(...) Hakikaytı, daima, bulunduğu noktadan başka yerlerde arayanlara göre bunun, bir intihabat taktiğinden ibaret olduğu kanaati derhal hatıra gelecektir. Bazıları da bunda bir “meydan okuma” manası keşfedecektir. Eski komita usulü politikacılığa alışmış birkaç kişi ise, kendi kendine bunun bir etrafi yoklama manevrasından başka bir şey olmadığını düşünecektir. (...) Hak bildiğimiz fikirlerin zaferini görmek hepimiz için bin iktidar sandalyasından daha derin, daha şerefli bir haz kaynağı telakki edilmelidir.

⁵³⁷ “CHF Katibi Umumiliğinden Tebliğ Olunmuştur”, *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Nisan 1931.

⁵³⁸ Yakup Kadri, “Müstakil Mebusluk”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Nisan 1931.

Biz şimdiye kadar böyle muayyen bir fikrin zaferi için çalışıp çarpışan siyasi kahramanlarına ras gelmedik. Muhtelif muhalefet devrelerinden hatırımızda kalmış içi dolu tek bir söz, tek bir nazariye yoktur. Başka demokrasilerde olduğu gibi, bir nevi yüksek ve feragat sahibi muarızlarla karşılaştığımız zaman kendimizi bahtiyar addedeceğiz. CHF'nin evvelki günkü tebliğinde okunan karar acaba böyle bir bahtiyarlığa imkân hazırlayacak mıdır? Buna ne "evet" ne "hayır" diyebiliriz. Buna ancak önümüzdeki Büyük Millet Meclisine gelecek müstakil mebusların hüviyet ve hareketleri cevap verebilecektir."

Kanımızca, dönemin aydınlarından Yakup Kadri, SCF ve TCF dönemlerinden kalmış tek bir söz ve tek bir nazariye yok diyerek; tüm bu muhalif kadroları, içi boş insanlar sürüsüne benzetmiştir. Müstakil mebusluk tecrübesine karşı da mesafeli ve tereddütlü yaklaşarak, çekincelerini ve umutsuzluğunu ortaya koymuştur. Bu aslında CHF'nin o günler için genel kanısıdır; "iktidardaki parti dışındaki oluşumlardan yapıcı bir şey beklenemez"...

1931 seçimlerinde bağımsız adaylara yer verilmesi, yönetimin, tek partili sistemden duyduğu rahatsızlığı giderme çabası olarak değerlendirilebilir. Mecliste, devrime karşı olmamak şartıyla bağımsızlara sağlanan bu olanakla, otoriter yönetimin demokrasiyi bir biçimde önemseydiği de anlatılmaya çalışılmıştır.⁵³⁹

1934 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın denetimiyle hazırlanan tarih kitabında, bağımsız adaylıkların demokrasiyle ilişkilendirilmesi de bu değerlendirmeyi destekler mahiyettedir.⁵⁴⁰ "Müstakil namzetler için boş bırakılan mebusluklara gelince, bu da CHF'nin demokrasi prensiplerine sadakatini ve kendi icraatını murakabe ettirmek konusundaki ısrarını göstermek itibariyle cumhuriyet tarihinde her zaman takdir ile anılacak bir hareket olarak kaydedilecektir."

Bu ilginç karar, birkaç ay önce sonra erdirilmiş olan SCF tecrübesinden sonra düşünülmüş yeni bir meclis içi denetim girişimi olmuştur. SCF tecrübesinde muhalifler bir rakip fırkanın çatısı altında toplanmış olduklarından, bir başka deyişle CHF'ye alternatif bir fırka örgütü oluşturulmuş olduğundan, kısa süre içinde muhalefet hareketi toplumsal taban bularak kontrolden çıkmış ve bu ürkütücü tablo karşısında muhalefet fırkası feshedilerek SCF uygulamasına son verilmiştir. 1931 seçimleriyle birlikte tecrübe edilmesi düşünülen bu yeni denetim mekanizmasında ise herhangi bir rakip siyasi örgüte yer olmayıp, bunun yerine tek tek bağımsız bireylerin CHF desteğiyle meclise girmeleri

⁵³⁹ Aynur Soydan, "Türkiye'de Tek Parti...", s.78.

⁵⁴⁰ Aynur Soydan, "Türkiye'de Tek Parti", s.78; **Tarih IV**, İstanbul, 1934, s.201.

hedeflenmiştir. Bir rakip siyasi örgütün varlığı söz konusu olmadığından bu bağımsız mebuslar mecliste birbirlerinden de bağımsız olarak muhalefet yapacaklar; örgütsüz yapıları nedeniyle SCF gibi bir toplumsal destek bulmaları, kısaca CHF'ye alternatif bir odak yaratmaları da söz konusu olmayacaktır.⁵⁴¹

Ulus gazetesinde yayımlanan makalede, bağımsız milletvekillerinin CHF'yi gözetme, kontrol etme işini üstlendiğini ancak bunun Serbest Fırkalı üyelerin seçimi kazanmaları için önerilen bir yol olmadığını, bağımsız mebusların muhalefet olabileceğini de vurgulamıştır.⁵⁴²

1931 seçimlerinde, 22 seçim bölgesinde 30 mebusluk kontenjanı müstakiller için ayrılmıştır. Ancak 24 Nisan'da yapılan seçimlerde cumhurbaşkanının açık isteğine rağmen, ikinci seçmenlerin oy vermemeleri sonucu, sadece 20 müstakil mebus seçilebilmiştir.

1- CHF'nin Seçim Çalışmaları

1927 yılında kabul edilen CHF Nizamnamesine göre, taşralarda, seçimlerde fırka lehine çalışmalarda bulunacak birimler belirlenmiştir. Buna göre Köy ve Mahalle Ocakları, “Halkı tenvir ve irşat eylemek (md.57/b), Fırkanın maksat ve emellerinin tahakkuk ve intişarına çalışmak (md.57/c)”, Nahiye İdare Heyetleri ise “Halkı her surette irşat etmek (md.62/c), Her türlü intihaplarda Fırka namzetlerini kazandırmak” konularında talimatlandırılmışlardır.⁵⁴³

1923 tüzüğüne göre teşkil edilmiş olan kaza ve vilayetlerdeki İntihap Teşkilatları sistemine son verilmiş, bu yerleşimlerdeki seçim çalışmaları ve diğer faaliyetler Kaza ve Vilayet İdare Heyetlerine devredilmiş, Umumi İntihap Teşkilatı ise kaldırılmıştır.⁵⁴⁴

Müstakil adaylara ilişkin Riyaset Divanı'nda kararın alındığı gün yani 15 Nisan'da, CHF Kâtibi Umumiliği, Fırka Vilayet Reislerine aşağıdaki tamimi yayınlamıştır.

“Müntehibisaniler için namzet gösterilüp gösterilmeyeceğini teşkilatımız soruyorlar. Bunu tavzih için aşağıdaki notları tamimen arz ederim:

1-Müntehibisaniler için fırkadan namzet gösterilecektir.

⁵⁴¹ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.115-116.

⁵⁴² Siirt Mebusu Mahmut, “Gündelik”, *Ulus*, 3 Nisan 1931.

⁵⁴³ Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, 1927, Milli Kütüphane 2011 AD 17765.

⁵⁴⁴ Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, 1927, Milli Kütüphane 2011 AD 17765.

2-Namzetler arasında vilayet, kaza idare heyetlerimizden ve nahiye ve köy ocağı heyetlerinden ve yeni intihap olunan fırkamıza mensup belediye meclisi azalarından, umumi meclis azalarından münasip zatların bulunması arzu olunur.

3-Eski müntehibisanı arkadaşlarımızdan fırkaya merbutiyetlerini ve halk sevgisine liyakatlarını muhafaza edenlerin ipkası muvafıktır.

4-Fırkamız müntehibisanilerinin fırkaya kayıtlı azadan bulunmaları icap eder. Eski müntehibisanilerden olsun yeni alınacaklardan bulunsun fırkamıza filen merbut ve hizmet etmiş ve etmek kabiliyetinde görülmüş olanlardan henüz kaydedilmeyenler varsa acele kayıtları yapılmak lazımdır.

5-Yeni müntehibisanilerimizin firka prensiplerine, **teşkilatı esasiyeye ve şapka, tekkeler, yeni harfler gibi inkılâp esaslarına sadakat noktasında kusurlu olmamaları göz önünde tutulmalıdır.**

6-Bilahara fırkamıza avdet ederek kayıtlarını yaptırmış olmak şartıyla serbes fırkaya girmiş olanlar diğer evsafı haiz oldukları takdirde müntehibisanı olabilirler. Bazı sebepler altında **mevsuh firkanın geçici rüzgârına tutulan ve tekrar bize avdet eden eyi zevat hakkında gösterilmesi mukarrer olan müsamaha fikrini tebarüz ettirmek için bu fırsattan da istifade edilmelidir.**

7-Bütün bu noktalardan başka mahalli meziyetleriyle halkın takdirini ve sevgisini celbetmiş olmak müntehibisani namzetliği için mühim bir esas teşkil etmelidir.

8-Bu teferruat; esas noktai nazarları ifade için yazılmıştır. Bu esasların vereceği umumi fikirle hareket edilerek vilayet heyeti idarelerince namzetler tesbit olunacaktır. Bunun için kaza ve nahiye teşkilatlarımızla fikir teatisi ve teşriki mesai olunması lüzumludur. Vucuda getirilecek listeler vaktinde tap ve teksir edilerek tam zamanında müntehiplere tevzi olunmalıdır.

9-Bu telgrafın alınıp anlaşıldığının bildirilmesini rica ederim.⁵⁴⁵

Kanımızca bu tamim, çok önemli bir seçim ön çalışmasıdır. Tamim, mebusları seçecek olan ikinci seçmenlerin kimler olması gerektiğini ve onlarda aranan özellikleri içermektedir. Hem müstakil mebuslarda hem de CHF'li mebuslarda aranan özellikleri içeren tamim ve beyannameler, bu mebusları seçecek olan ikinci seçmenlerde aranan özellikleri içeren bu tamim, hepsi birlikte değerlendirildiğinde, seçimlerde hatadan ve arzu edilmeyen bir sonuçtan ne derece çekinildiğini ortaya koymaktadır.

⁵⁴⁵ CHF Katibi Umumiliğinin 15 Mart 1931 tarihli, 779 sayılı Vilayet Firka Reislerine tamimi. **BCA:490.01/2-6-7-16'** dan 19'a kadar.

Diğer bir deyişle, karar mekanizması, hem seçecek olanı, hem de seçilecek olanı rejimin hassasiyetlerini gözetererek tanımlamıştır. Seçilecek olan mebusların, aday gösterilme sayısının da meclisteki koltuk sayısı kadar olduğunu tekrarladığımızda, asıl seçimin ikinci seçmenlerde cereyan ettiği kanısına varabiliriz. Buldukları il ve ilçelerde, önemli isimler olan bu müntehibisanilerin istenilen vasıfta olması, meclisi oluşturma iradesine karar vermekten ziyade toplumdaki kanaat önderliği ve rejimi tabana yayma noktasında önem arz etmektedir.

Yine bu şahısların SCF geçmişlerinin kabul edilebilir olması da SCF-CHF ilişkisine CHF'nin nasıl baktığının göstergesi olmuştur. Mevcut rejim ve inkılâplara karşı olmadıktan sonra eski SCF'lilerin ikinci seçmen olabilmesine kötü gözle bakılmamıştır. Çünkü bunlar geçici bir rüzgâra kapılmışlardır. Dolayısıyla hatalarından arınmış iyi zevatlar CHF'ye geri dönebileceklerdir. Bu durum iktidar fırkası tarafından, kendi tabanı dışında SCF tecrübesi yaşamış etkili isimlerin yine CHF saflarında arzu edildiğinin işaretidir.

İkinci seçmen seçimleri bittikten sonra, Mustafa Kemal Paşa, 20 Nisan'da seçimler nedeniyle millete şöyle bir hitabe (Bu beyannamenin ana hatları, daha sonra yapılacak olan CHF III.Kurultayında fırka programına dönüşecektir.) yayınlamıştır:

*“Aziz vatandaşlarım, senelerden beri şahsıma ve reisi bulunduğum Cumhuriyet Halk Fırkasına itimat ederek tevdi eylediğiniz devlet ve millet işlerini hakiki icaplara uyararak ifaya çalışmaktayız. Yapılmış işler yüksek nazarlarınızın önündedir. Onları takdir ve tenkit etmek sizin hakkınızdır. Ancak biz memleket ve millet işlerini içinde yaşanan umumi şartlar ve hadiselerle göre en isabetli yaptığımızı **vicdanen** kani bulunuyoruz. Bu kanaatladır ki bu defaki intihapta dahi başlamış bulunduğumuz inkılâp ve itila mesaimize devam edebilmek için itimadınızı talep etmek üzere yüksek huzurunuzla çıkıyoruz. (...)*

Cumhuriyet Halk Fırkasının müstakar umumi siyasetini şu kısa cümle açıkça ifadeye kâfidir zannederim: Yurtta sulh, cihanda sulh için çalışıyoruz. Bundan sonra arz etmek isterim ki, Milli vaziyetimizi refaha ve inkişafa doğru hareketli bir gidiş haline koymak hususundaki düşüncelerimize kuvvetle bağlıyız.

Bu yolda yürürken ehemmiyet vermeğe lüzum gördüğümüz bazı esas noktaları da arz edeyim: 1-Bütün inkılâp neticelerini, vatandaşların tam emniyetini ve milli nizam ve inzibati, dâhili ve adli teşkilat ve kanunlarıyla koruyan ve hiçbir hadise ve tesir önünde sarsılmayan bir hükümet otoritesi kurmak ve işletmek işlerimizin temelidir.(...)

Şimdi sevgili vatandaşlarım, sizden bana ve şerefli yakın tarihimizin unutulmaz hatıralarını taşıyan fırkama Cumhuriyet Halk Fırkasına itimadınızı isterim. Türkiye

*Büyük Millet Meclisinde millet ve devlet işlerini beraber başarabileceğimi çok vicdani mülahazalara tabi olarak takdir ettiğim mebus namzetleri arkadaşlarımla isimlerini reylerinize arz ettim. En isabetli yüksek ve kati karar sizindir.*⁵⁴⁶

Normal şartlarda yapılacak bir tahlilde, Gazi'nin seçim beyannamesi çok belirleyici konumdadır. Ancak bir önceki tamimle birbirlerini tamamladıkları düşünüldüğünde, tek başına yeterli olmadığı veya olmayacağına da hesaba katıldığı 1931 seçimlerinde gözlemlenmiştir.

2- Muhalif Hareketler

1931 seçimlerinde CHF dışında faal başka bir fırka bulunmadığından, CHF'nin karşısında örgütlü, planlı bir muhalefet hareketi ve faaliyetleri yaşanmamıştır. SCF'li 15 eski mebusan sadece biri CHF listesinden aday gösterilmiş; ayrıca üç eski mebus da bağımsız olarak adaylıklarını koymuşlar; bunlardan birisi seçilebilmiştir. SCF'nin eski lider kadrosu da adaylığını koymamış veya CHF'den aday gösterilmemiştir.

Ancak mart ve nisan aylarının gazeteleri incelendiğinde, köşe yazarlarının genelde, SCF'li eski siyasetçilerin seçimlere girmesinin normal olduğunu, CHF'nin bunun aksi bir hareketi veya söylemi olmadığını, ikinci seçmenlerin bu kararı vereceklerini devamlı olarak belirttikleri göze çarpmaktadır. Dönemin gazetelerinin⁵⁴⁷ CHF ve Reiscumhur Mustafa Kemal Paşa ile yakınlıkları düşünüldüğünde, verilmek istenen mesajın çok değer taşıyıp taşımadığı tartışmalıdır. İkinci seçmenin bile – CHF'nin- istediği şekilde seçildiği düşünüldüğünde, bu gazete söylemleri, zaten çok fazla seçilebilme şansı olmayan SCF'lilere karşı bir tür meydan okuma olarak değerlendirilebilir.

SCF gibi eskiden kapatılmış olan TCF üyeleri de seçimlerde kendilerine müstakil mebusluklarda yer aramışlardır. İstanbul'da adaylıklarını koyan Kazım Karabekir ve Refet Bele, 24 Nisan'da *Cumhuriyet* gazetesine demeç vermişlerdir. Refet Bey, konuşmasında, TCF ile ilgili yanlış anlaşıldığını düşündüğü başta laiklik olmak üzere bazı konulara açıklama getirmiş ve adaylığını ilan etmiştir.

Karabekir ise, Gazi'nin CHF'nin programını samimi tenkite davet ettiği muhalif mebusluğa aday olduğunu, kendisinin terakki ve tekâmül taraftarı olduğunu, öncelikle

⁵⁴⁶ BCA:490.01/2-6-10. Tam metin için ayrıca bakınız *Hakimiyet-i Milliye*, 21 Nisan 1931. Beyannamenin tam metni EK-B'de sunulmuştur.

⁵⁴⁷ Dönem basınında yaptığımız taramada, özellikle *Cumhuriyet*, *Hakimiyet-i Milliye* ve *Ulus* gazetelerinde bu konunun defalarca işlendiğini gözlemledik.

hedefinin tek dereceli intihap olduğunu dile getirmiştir. Demeçteki son cümlesi şöyle olmuştur: “(...) *Tek dereceli intihap olsaydı, namzetliğimi ilk gün koyardım.*”. Bu açıklamaya cevap kısa da olsa bir gün sonra *Hâkimiyet-i Milliye*’den gelmiştir:

“*Laik İmişler... Müstakil namzetliklerini ilan eden Kazım Karabekir Paşa ve esbak Dersim Mebusu Feridun Fikri Beyler gazetecilere beyanatlarında: Laikiz, Cumhuriyetçiyiz dediler.*”⁵⁴⁸

Aynı tarihli *Vakit* gazetesinde, diğer bağımsız adayların seçim programları göze çarpmaktadır. Programlarda ortak noktalar olarak, tek dereceli seçim isteği, vergilerin düzenlenmesi ve azaltılması, sanayi ve ticaret alanında düzenlemeler bulunmuştur.⁵⁴⁹

3- CHF’nin Seçim Propagandaları

1931 seçimleri, SCF ve Menemen Olayının hemen sonrasında olduğundan bu olayların ders çıkarılması gereken yönleri propaganda aracı olarak kullanılmıştır.⁵⁵⁰

1931 seçimlerinde gazetelerde, tüm coğrafi olumsuzluklara rağmen halkın seçimlere katılımının yüksekliği vurgulanmıştır.⁵⁵¹ Gazetelerde, “*Vatandaşlar, reylerinizi veriniz. Rey vermek vatan vazifesidir!*”, “*Vatandaşlar reylerinizi veriniz, esas amaç vatan borcu*” şeklinde çıkan yazılarda halk oy vermeye çağrılmış ve oy kullanmanın en önemli vatandaşlık görevi olduğuna dikkat çekilmiştir.⁵⁵²

Ülke genelinde mart ve nisan ayları boyunca birinci seçmenin ikinci seçmenleri seçtiği seçimler tamamlanmış, 24 Nisan’da mebus seçimi yapılmıştır.⁵⁵³

Nisan ayı boyunca da gazetelerde, CHF iktidarına yönelik vaatler ve bir nevi özeleştirici içeren makaleler yayınlanmıştır. Seçim sürecindeki bu yazılarda, taraf olma veya beğendirme, ikna etme telkinlerinden ziyade, “zaten belli olanın seçileceği” bir sonraki safhada neler yapması gerektiğine dair çıkarımlara rastlanmaktadır. Propaganda ihtiyacının seçimlerde istenen sonuca ulaşma amacından doğduğu kabul edildiğinde, gerek ikinci seçmenlerin özenle seçildiği, gerekse CHF mebus sayısı ve adaylarının bile

⁵⁴⁸ *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Nisan 1931. Haber çok kısa olmakla birlikte içeriğinden ziyade alaycı tavrı dikkat çekmektedir.

⁵⁴⁹ *Vakit*, 24 Nisan 1931, Dersim bağımsız adayı Feridun Fikri Bey, Teselyalı Güneş Necmi, Cemal Nusrat ve Arif Fevzi Beyin programları...

⁵⁵⁰ N.T.Tekin, **Türkiye’de Seçim...**, s.138.

⁵⁵¹ *Ulus*, 02 Nisan 1931.

⁵⁵² *Vakit*, 08-09 Nisan 1931.

⁵⁵³ Genel Sekreterlik yayınladığı tamimde, “(...) *Her müntehibisani intihabını bitiren yerde ayrı ayrı yapılmayarak her yerde aynı anda icrasının mukarrer olduğunu*” belirtmiştir. 23 Mart 1931 tarih, 839 nolu Katibi Umumi tamimi, **BCA**:490.01/2-6-7-13

merkezden belirlendiği bir ortamda, propagandaya ne derece gerek duyulduğu aşikârdır. Ancak propaganda, değişik bir suretle seçimler esnasında yapılmıştır.

24–27 Nisan tarihleri arasındaki *Cumhuriyet* ve *Hâkimiyet-i Milliye* gazetelerinde çıkan seçim sonuçlarına ilişkin haberler, bize bu konuda fikir vermektedir. *Cumhuriyet* gazetesinde hiçbir bağımsız adayın seçilmediği İstanbul'daki seçimlerin nasıl cereyan ettiği haberi verilmiştir.⁵⁵⁴

“İstanbul mebus intihabı dün Darülfünun konferans salonunda yapılmıştır. Saat 8'den 4'e kadar devam eden intihap neticesinde, Fırkaca seçilmiş olan müntehibisaniler kâmilen reylerini Fırkanın 12 namzedine istismal etmişlerdir. (...) Münhal 4 mebusluk için tekrar intihap yapılacağı anlaşılmaktadır. (...) Müstakil namzetler için propaganda yapan birçok kimseler de salonun kapısında bekleyerek gelen müntehibisanilere beyanname tevzi ediyorlardı. Müntehibisaniler toplanınca grup grup mübahase ve münakaşalarda bulunmuşlardır.

Daha sabahtan gelen müntehibisanilerin, fırka haricinde bulunan müstakil namzetlerde **aranan evsaf bulunmadığı** için bunlara rey vermek fikrinde olmadıkları anlaşılıyordu. Bu mevzuda söz söyleyen müntehibisanilerin fikirleri diğerleri tarafından da tasdik edilmekte idi. (...)

İntihaba başlanmazdan evvel müntehibisanilerden avukat Abdullah Bey namında bir müntehibisani bütün arkadaşlarının müttefikan verdikleri karara itiraz ederek müstakillerden istediğine rey vereceğini, bu suretle **Gazi'nin bahşettiği haktan istifade edeceğini** söylemiştir. Diğer müntehibisaniler kendisine, bütün müntehibisanilerin CHF müntehibisanisi olduğu, binaenaleyh aranan evsafı haiz olmayan müstakil namzetlere arkadaşlarının hilafına olarak rey vermenin doğru olamayacağı söylenilmiştir. Mumaileyh bir müddet daha söylendikten sonra, kendisine bir rey verdiği takdirde bununla bir mebus çıkabileceği ve bir rey ile meclise iştirak edeceği ve bunun da doğru olmayacağı söylenmiş ve o da ısrar etmeyerek esasen bunun **bir latifeden** ibaret olduğunu söylemiş ve mesele de kapanmıştır.

(...) müstakil namzetlerin adamları kapıda gelip geçenlere müstakil namzetlere rey vermeleri için propaganda yapıyorlardı. Bunlardan Sudi Bey bir beyanname neşretmekle beraber ayrıca tab ettirdiği ve kendi isminin yazılı olduğu bir rey pusulasını da tevzi ettiriyordu.(...)

⁵⁵⁴ *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.

Kuzum beyim bir reyceğiz... Bilhassa namzetlerden hamal Bahri Reisin propagandası çok şayanı dikkatti. Mumaileyh gelip geçenin yolunu kesiyor ve adeta yalvarıyordu. Kuzum beyim rica ederim.(...) Bahri reis öğleye kadar propagandasına devam etmiş, bundan sonra artık yorularak savuşmuştur.

(...) Rey varakalarına yalnız 12 isim yazıldığı ve bu suretle yalnız CHF namzetlerine rey verdikleri görülmekte idi. Rey varakalarının bir kısmı makine ile yazılmıştı.”

Yine *Hâkimiyet-i Milliye*'nin 25 Nisan 1931 tarihli sayısında Ankara ve İstanbul seçimlerinin ne şekilde icra ettiğine dair haberler bolca yer ayrılmıştır. Özellikle vurgulamak istediğimiz konuyla ilgili olarak *Cumhuriyet*'tekine paralel İstanbul haberi aşağıdaki gibidir:⁵⁵⁵

*“İstanbul intihap salonunda hazır bulunan muhabirimiz telefon etti. Saat 1: bu saate kadar ikinci müntehipler hiçbir müstakil namzede rey vermediler. Müstakillerden Cemil Paşa, Lazistanın esbak mebusu Sudi Bey, bastırmış oldukları **beyanname kılıklı bir takım kâğıtları** adamları vasıtasıyla dağıttırıyorlar.*

Hamal Bahri Reis bizzat propaganda yapıyor. Buna propagandanadan ziyade yalvarma denir...

Kadıköy'den Avukat Abdullah Bey müstakillerden birisine muhakkak rey vermek lazım geldiği kanaatinde bulunarak rey pusulasına fırka namzetlerinden sonra birkaç müstakil ismi yazmak istemişti. Fakat arkadaşları kendisini irşat ettiler. (...)

Aynı gün *Cumhuriyet*'te, İzmir'deki seçimlerde tartışmaların çıktığını, birçok ikinci seçmenin “parti tüzüğüne bağımsızlara oy verilmesine izin vermediğini” öne sürerek bağımsızlara oy vermekten kaçındığı haber konusu edilmiştir.⁵⁵⁶

Yine seçim sonrasında *Cumhuriyet*'te çıkan aşağıdaki tekzip dikkatleri çekmiştir:

“Bazı gazeteler tarafından yazıldığı gibi İstanbul müntehibisanilerinden avukat Abdullah Bey'in müstakillere rey vermek arzusunu izhar ettiği hakkındaki malumat birçok müntehibisaniler tarafından tekzip edilmiştir. Müntehibisanilerden Mustafa, Bican, Mehmet Ali Beyler muharririmize müttefikan demişlerdir ki, böyle bir hadise vuku bulmadığı gibi, vuku bulmasına da imkân yoktur. Çünkü CHF'nın İstanbul müntehibisanileri tamamıyla prensiplerine sadık insanlardır. Fırkacılık etmiş olanlar pekâlâ bilirler ki, bir fırkaya mensup bulunan bir müntehibisani, ancak kendi fırkasına

⁵⁵⁵ *Hakimiyet-i Milliye*, “İstanbul'da”, 25 Nisan 1931.

⁵⁵⁶ Sadece Seferihisar ilçesinde bağımsız adaylara 40 ikinci seçmen oy vermiş, İzmir'in diğer ilçelerinde bağımsızlar oy alamamıştır. *Cumhuriyet*, 25 Nisan, 1931.

rey verebilir. *Binaenaleyh, müstakil olarak namzetliklerini koyan zevatın bunu evvelden idrak edip ona göre hareket etmeleri lazım gelirdi. Çünkü müstakillerden intihap edilmiş müntehibisani yoktur ki, müstakil mebus intihabına imkân olsun.*"⁵⁵⁷

İktidarın yayın organı konumunda olan bu iki gazetede seçim sonrası değerlendirmelere ilişkin çıkan haberler, bazı soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir.

Avukat Abdullah Bey olayı ile ilgili olarak, ilk günkü haberi doğru kabul edersek, bu şahsın diğer seçmenlerce (günümüz tabiriyle) mahalle baskısı altında bırakıldığı görülmektedir. Şahsın, "**Gazi'nin bahsettiği haktan istifade etmek**" istemesine rağmen diğerlerince kabul görmemesi dikkat çekicidir. Ortada "**aranılan evsafi haiz müstakil aday olmadığını**" düşünen bir çoğunluk vardır. Ancak en çok⁵⁵⁸ müstakil mebus adayının İstanbul'dan başvurduğu düşünüldüğünde, bir (1) adayın bile bu vasıfları taşımaması iddiası inandırıcı görünmemektedir. Kaldı ki Gazi, beyannamesinde ikinci seçmenlerden açıkça bu **ağır fedakârlığı** istemiştir. Diğer illerde bu fedakârlık yapılırken, yapılmayan üç şehirden birisi neden İstanbul'dur? İstanbul'un Ankara'ya *uzaklığı* bunda etken midir? İstanbul'da CHF Vilayet Teşkilatı nasıl bir yönlendirme yapmıştır? Bu çıkarımların tamamen dışında, olayın sadece Kazım Karabekir, Refet Bele, Feridun Fikri gibi isimleri seçmemek amacı taşıdığını düşündüğümüzde, bu üç muhalifin ismin dışında herhangi rastgele bir müstakil mebus seçmek, bu üç isme ve muhalif cepheye daha sert bir mesaj olmaz mıydı? Bu sorular çoğaltılabilir.

Öte yandan iki gün sonra yine *Cumhuriyet*, daha önce kendisinin verdiği Avukat Abdullah Bey olayını, birkaç müntehibisaninin ağzından tekzip etmiştir. Bu müntehibisaniler böyle bir olayın vuku bulmadığını, prensiplerine sadık olduklarını, "**Fırkacılık yapanların, bir müntehibisaninin sadece kendi fırkasına rey vereceğini tüm siyasetçilerin bildiğini**" söylemişlerdir. Bu noktada CHF'nin ilgili tüzüğüne bakılması gerekmektedir. O tarihte kullanımda olan 1927 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi'nin, İnzibat Ahkâmı başlıklı 81.maddesi şu şekildedir:⁵⁵⁹

⁵⁵⁷ *Cumhuriyet*, 27 Nisan 1931.

⁵⁵⁸ Gerek Tunçay, gerek Demirel 50'ye yakın adaydan bahsetmektedir.

⁵⁵⁹ **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, 1927, Milli Kütüphane 2011 AD 17765. Seçim çalışmaları ve propagandaları kapsamında firkalar içi sorumlulukların ne olduğu, faaliyetlerin ne şekilde cereyan ettiği önem arz etmektedir. Bu bağlamda CHF'nin ve diğer firkaların tüzükleri incelendiğinde, firka namzetlerine oy verilmediği veya aleyhte propaganda yapıldığı takdirde, seçmenlerin veya delegelerin firkadan ihraç edileceği hükümleri, nizamnamelerde açıkça belirtilmiştir. 1923 Halk Fırkası nizamnamesi md.103: "Fırka namzetlerine rey vermeyen firka mensupları, firkadan usulüne tevfikân ihraç olunurlar". 1924 TpCF Beyannamesi md.58: "İntihabatta firka namzetleri aleyhine rey veren veyahut neşriyatta bulunan ve propaganda yapan firka azası, firka heyet-i idaresi kararıyla firkadan ihraç olunurlar.". 1930 Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi Esas Nizamnamesi md.51, metinde belirttiğimiz CHF 1927

“Umumi esaslara, Büyük Kongrenin mukarreratına, Riyaset Divanının tebligatına riayet etmeyen ve mebus intihabatında Fırka namzetlerine rey vermeyen veya aleyhinde çalışan Fırka azası, o Vilayet İdare Heyetinin esbabı mucibeli teklifi ve bunun müfettişlikçe tasvibi ve Umumi Riyaset Divanı kararı ile **Fırkadan ihraç edilir.**”

Gazi'nin beyannameinde açıkça müstakillere oy verilmesinin istendiği bir seçim atmosferinde, bu seçmenler oylarını sadece CHF için kullandıklarında, “siyaseti bilmeyen” kim olmaktadır? Seçmenlerin çekincesi neden kaynaklanmaktadır? Yoksa Gazi mi siyaseti/tüzüğü bilmemektedir? Bu tekziye paralel olarak “**fırka tüzüğünün bağımsızlara oy verilmesine izin vermediği**” için ikinci seçmenlerin bağımsızlara oy vermediği haberi de bulunduğuna göre, şu iki sonuçtan birisi ihtimal dâhilindedir. Birincisi, Gazi ve diğer 60 ildeki ikinci seçmenler, siyaset konularına ve CHF tüzüğüne hâkim değillerdir... İkincisi, ikinci seçmenlerin bir kısmı (müstakillere oy vermeyen kısmı), tüzük maddesini yanlış anlamışlardır. Bu yanlış anlama da Gazi'nin tüzükte yazılı bir maddeyle çelişik “ağır bir fedakârlık” yaparak müstakillere oy verilmesini istemesinden kaynaklanmıştır. Ülke çapında deklare edilmiş bir isteği yapan Cumhurreisinin, kendi emri doğrultusunda müstakillere oy verdiği için, “ikinci seçmenlerin fırka tarafından cezai işleme tabi tutulacağı düşüncesi” bize pek olası gelmemektedir. Kaldı ki diğer 60'a yakın ilde de böyle bir ihraç yoluna gidilmemiştir. Hakkı Uyar, ikinci seçmenlerin bu davranışlarını “Kraldan çok kralcı” bir tutum takınma olarak değerlendirmiştir.⁵⁶⁰

Yukarıdaki tartışmalı konuların yanında, haberlerde müstakillerin propagandasına ilişkin olarak geçen, “**yol kesmek, yalvarmak, yorularak savuşmak, beyanname kılıklı bir takım kâğıtlar**” gibi siyasi terminoloji dışı kelimeler, basit propaganda unsuru olarak kalmaktadır. Yine oy pusulalarının önceden makinede (daktilo) yazılarak seçim alanına hazır gelinmesi bir seçim ön çalışmasının sonucu olarak kayıt altına alınabilir.

Yine tekzipte Abdullah Bey'in kendisinin ifadelerinin olmaması, *Cumhuriyet*'in iki gün önce kendisinin verdiği haberi, “bazı gazetelerde çıkan haber” diye yeniden sunması, 1931 seçimlerinin belki alt sıralara girebilecek tartışmalı hususlarıdır.

Nizamnamesinin 81.md. ile tamamen aynıdır. Sadece SCF'nin 1930 Nizamnamesi'nde bu konu md.48: “Fırka namzetlerinin kazanmaları ve mecliste fırka namına vaki olacak tekliflerin geçmesi için çalışmak ve rey vermek borçtur” hükmüyle cezai müeyyide altına alınmamıştır. M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.369, 381, 403, 415.

⁵⁶⁰ H.Uyar, “Tek Parti Döneminde...”, s.28.

Müstakil adaylık konusunda *Yeni Adana* gazetesinde ilginç bir tartışma yapılmıştır. CHF'ye mensup iki şahsın, müstakil mebusluk için çalışma yapmaları ve seçmenleri etkileme çalışmaları eleştirilmiş; bu konuda Recep Peker'e açık bir mektup yazılarak, bunun kamuoyunda hoş karşılanmayacağı ifade edilmiştir. Müstakil adayların muhalif niteliklerinin tartışmalı olduğu dile getirilmiş, muhalif değilseniz, müstakil değilsiniz ve manasız birer namzetsiniz denmiştir.⁵⁶¹ Seçim döneminde Adana'da çıkan gazetelerde Ali Münif Bey'le ilgili (bu konuda çalışma yapan diğer namzet adaylarının faaliyetleri ayrıntılı olarak yazmasına rağmen) bir seçim çalışması veya beyanı bulunmamaktadır. Ancak bu şahıs aday olmadığı halde ikinci seçmenler tarafından mebus seçilmiştir. Burada yine ikinci seçmenlerin yapılan propaganda faaliyetlerinden çok etkilenmeden, aynı zamanda idareden bağımsız da hareket edebildikleri göze çarpmaktadır.⁵⁶²

1931 seçimleri ve kurultayına ilişkin karşılaştırma ve değerlendirmelerde bulunan İsmail Beşikçi, kitabında şöyle demektedir:⁵⁶³

“(...) O halde Gazi Mustafa Kemal demek CHF demektir. CHF demek, Gazi Mustafa Kemal demektir. Bu da normal bir olgudur. Şöyle ki: CHF'nın Tüzüğü (1927) isimli araştırmada belirttiğimiz gibi millet iradesi demek, CHF Genel Başkanı Gazi Mustafa Kemal'in iradesi demektir. Halk hâkimiyeti, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir, hep, CHF Genel Başkanı ve aynı zamanda Cumhurbaşkanı olan, Büyük Şef, Daimi ve Değişmez Genel Başkan Gazi Mustafa Kemal'in kişiliğinde somutlaşmaktadır. Şeflik anlayışına göre, Gazi Mustafa Kemal Türk Milletinin özüdür, hülasasıdır, ruhudur. Türk milletinin tümünün düşüncesidir. Türk milletinin özü, hülasası, ruhu olduğu için, örneğin 20 milyon seçmenin, sandık başına gidip dilediğini seçmesine gerek yoktur. Bu işi, ortak kabul etmeyen yetki ve iradesiyle Şef yapar. Türk milleti adına, gerekenleri, milletvekili olarak o seçer. Bu bakımdan milletvekili seçimlerinden değil, milletvekili tayinlerinden söz ediyoruz.

İşte bu anlayış gereği, milletvekili tayini dönemlerinde propaganda yapma görevi ve yetkisi de sadece, Şef için verilmiş bir yetki ve görev olarak ortaya çıkıyordu. TBMM'nin tüm üyelerini Türk milleti adına, kendi kişisel ve ortak kabul etmez iradesine göre Şef tayin ettiği için başkalarının propaganda yapmasına da gerek yoktu. (...)”

⁵⁶¹ *Yeni Adana*, “Programınız Var mı?”, 24 Nisan 1931.

⁵⁶² *Yeni Adana ve Türksözü*'nün Nisan 1934 sayıları incelenmiştir.

⁵⁶³ İsmail Beşikçi, **Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Programı (1931) ve Kürt Sorunu**, Belge Yayınları, İstanbul, 1991, s.21.

Beşikçi, 1927 ve 1931 seçim beyannamesi ile kurultayının maddelerinin aynılık göstermesi üzerinde durarak, yukarıdaki çıkarımlara ulaşmıştır. Yalnızca beyanname ve kurultay içeriğinin aynılığı/benzerliği üzerinden bu tür bir sonuca ulaşamayacağı kanaatindeyiz. CHF'nin yazışmaları ve basında geçen konular değerlendirmeye dâhil edilmeden, bu tarz bir tümevarım yaratmak, temelinde eksiklik barındırmaktadır. Yürütme organları, siyasi partiler gibi hiyerarşik yapılarda, belli kanallarda geri ileti alınması gereklidir. 1931 seçimleri sürecinde bu geri iletiler belli noktalarda sekteye uğramıştır. Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın tek başına propaganda yapması, -Beşikçi gibi zorlama bir yaklaşımla-, kendisinin bunu hedeflediğini varsaysak bile -ki yine Beşikçi'nin ulaştığı görece dayanaksız savla- pratikte gerçekleşmemiş, amacına ulaşamamıştır.⁵⁶⁴

4- Seçim Sonuçları

Seçimlere katılım oranının % 45 seviyesinde gerçekleştiği 1931 seçimlerinde⁵⁶⁵, CHF adına aday gösterilen 287 mebusun tamamı seçilmiştir. Müstakil mebusluk için boş bırakılan 30 yer için ise 20 kişi seçilebilmiştir. İstanbul, Samsun, Bolu, Burdur, Manisa ve Tekirdağ'da müstakiller için hiç oy çıkmamıştır.⁵⁶⁶

Seçim sonuçlarını *Hâkimiyet-i Milliye*: “*Dördüncü Meclis Türk milletinin siyasi rüştiünün en büyük mimarı olmuştur*” şeklinde yorumlarken, *Cumhuriyet* de “*İstanbul'da gerek intihaba kâmilten iştirak etme ve gerek yalnız fırka namzetlerine rey vermek*

⁵⁶⁴ Beşikçi kitabında öncelikle isim konusunda bir yanılgıya düşmüş, 1927 seçimleri olduğu kadar diğer tek parti dönemi seçimlerini de ele almıştır. Kürt sorunu konusunda ise CHP açısından yaklaştığı kadar MSP açısından da yaklaşmış, dolayısıyla kitabın ismine eşdeğer bir eser ortaya koyamamıştır. Tek parti dönemi ile haklı çokça eleştirisinin yanında, ideolojik görüşü gereği bazı olayları bilerek veya bilmeyerek subjektif ele almış, olayları kendi görüşü açısından yoğurarak okuyucunun genel tabloyu görmesine izin vermemiştir. Sık sık Kemalist profesörlerin yazı ve açıklamalarını eleştirmiş, bunların çağdışı olduklarını ve bilimsel nitelik taşımadıklarını ifade etmiş; ancak bazı yazarlara da eserlerinin bir yerinde geçen ifadelerden dolayı genel yorum yaparak haksızlık etmiştir. Kürt sorununu sadece rejim açısından, o da dar bir çerçevede ele almıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte rejimin subjektif savunusunu yapan “aydınlar” gibi, günümüzde de subjektif düşmanlığını yapan “ikinci aydın kuşağına” öncülük yapan isimlerin başında gelmiştir. Kürt sorunu ile ilgili uzun süreli çalışmalarda bulunan Beşikçi, bugünlerde çözüm süreci içerisinde giren bu problemin hallinde istenilen katkıyı sağlayamamıştır. Bazen değişen konjonktürler ve dünya düzeni olayları çözebilmekte veya bir anda büyük bir sorun haline getirebilmektedir. Ötekileştirme hatasının geçmişte ne gibi sorunlar yarattığını görüp, hala aynı çabada bulunmak; topluma sadece zaman ve enerji kaybettirmektedir. Değişen dünyada, tarihe, geçmişe, olay ve olgulara bakış açısını değiştiremeyen aydınların, gelecek kuşaklara emanet edecekleri dünya bakışı gözlüklerinin, kirli ve bulanık olacağını değerlendiriyoruz.

⁵⁶⁵ E.Öz, **Tek Parti Yönetimi...**, s.100.

⁵⁶⁶ Müstakil mebusluk için 1 oyun bile çok kritik sayılabileceği İstanbul'a bakıldığında Kazım Karabekir Paşa, Refet Bele ve Feridun Fikri Bey gibi, Tekirdağ'da da Cafer Tayyar Paşa gibi isimler dikkat çekmektedir. Samsun'da da birkaç ay önce yaşanan SCF tecrübesinde belediye seçimlerini muhaliflerin kazandığı düşünüldüğünde, bu şehirde de CHF dışında adaylara kazanma şansı tanınmamıştır.

suretiyle fırka müntehib-i sanileri rüştü siyasilere ispat etmişlerdir” değerlendirmesini yapmıştır.⁵⁶⁷

Mustafa Kemal Paşa da 27 Nisan’da millete bir beyanname yayınlarak seçim sonuçlarını değerlendirmiştir. Bu beyanname de şu ifadeler dikkat çekmektedir:

“TBMM’nin yeniden intihabı münasebetiyle CHF’nın tatbik edeceği esasları ana çizgileriyle büyük millete arz etmişim. Mebus intihabının taayyün eden neticesi; şahsımın ve fırkamın milli itimada mazhariyeti yolundaki itikadımı kuvvetle teyit etti. Bu netice üzerine bütün vatandaşlara teşekkür borcumu ödemeye müsaraa ederim ve yeni seçilen mebus arkadaşlarımla birlikte gösterilen itimada liyakat kesbetmek için bütün kuvvetimizi sarf edeceğimizi efkâr-ı umumiyeye arz eylerim.”⁵⁶⁸

Meclis bu dönemde, 1935’e kadar yapılacak çalışmalarda, Heyet-i Vekile kararlarını oybirliğiyle onaylama özelliğini sürdürmüş, bağımsız mebuslar da genel olarak CHF ile birlikte hareket etmişlerdir.⁵⁶⁹

1931 seçimleri, ilk kez denenen “müstakil mebusluk” sistemi, bu “müstakil” adaylarına kamuoyu ve ikinci seçmenlerin yaklaşımı, idarenin köylü-çiftçi mebus tecrübesi isteği, müstakil mebus adayları gibi ikinci seçmenlerin dahi evsaf tanımlamasına ihtiyaç duyulması / tabi tutulması, bu seçmenlerin “müstakil” mebus seçimi konusunda “müstakil” ve “münferit” tavırlarıyla, Türk siyasi hayatı için ayrı deneyim olmuştur.

D- 1931-1934 YILLARI ARASINDA SİYASİ OLAYLAR

1- Siyasi Gelişmeler ve Yapılan Reformlar

Mecliste yapılan ilk gün toplantısında Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanlığına, Kazım Paşa (Özalp) Meclis Başkanlığına seçilmiş, İsmet (İnönü) Paşa da hükümeti kurma görevini oybirliğiyle alınan güvenoyu sonucunda almıştır.⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ *Hâkimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet*, 25 Nisan 1931.

⁵⁶⁸ *Hâkimiyet-i Milliye*, 27 Nisan 1931.

⁵⁶⁹ Dördüncü dönem boyunca tayin-i esami yöntemiyle yapılan 478 oylamanın 449’unda (%94) kararlar oybirliğiyle alınmıştır. Bu rakam I.Meclis’te %2.5, II.Meclis’te %31.8, III.Meclis’te %96.6 olmuştur. I. ve görece II.Meclis’te sağlanan homojen karar verme yapısı, III. ve IV. Dönem Meclis’lerde onaylayan bir yapıya dönüşmüştür. A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.82,83,112,167.

⁵⁷⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c001/tbmm04001001.pdf>

10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında CHF'nin III.Büyük Kongresi toplanmış; fırkanın ilk programı kabul edilerek, bu programda daha önce benimsenmiş olan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık ve Laiklik ilkelerine, İnkılâpçılık ve Devletçilik de eklenmiştir.⁵⁷¹

Kabul edilen bu yeni programda, fırkanın tek dereceli seçimleri uygulamasının en yüksek emeli olduğu belirtilmiş, ancak iki dereceli seçimle daha iyi sonuç alındığı dile getirilmiştir. Daha iyi sonuç alındığı konusu şu gerekçe ile vurgulanmıştır: “*Bir dereceli intihabı tatbik etmek yüksek emellerimizdendir. Ancak vatandaşı, intihap edeceğini tanıyabilecek, şartlar ve vasıtalarla mücehhez kılmak lazımdır. Bunun temini hususundaki mesainin matlup neticeyi vereceği güne kadar vatandaşı, yakından tanıdığı ve emniyet ettiği insanları intihap etmekte serbest bırakmayı demokrasinin hakiki icaplarına daha uygun buluruz.*” Ne var ki 1935 yılında toplanacak olan CHF'nin IV.Büyük Kurultayı'nda değişiklik yapılarak “bir dereceli seçimin yüksek bir hedef” olduğuna dair hüküm kaldırılmıştır. Tek dereceli seçim yerine, ülke şartları dikkate alındığında demokrasinin gereklerine en uygun seçim sistemi olan iki dereceli seçimin uygulanacağı hükmü konmuştur.⁵⁷²

Kongrenin en dikkat çekici yanlarından biri, parti-devlet birliğinin ilan edilmesi olmuştur. CHF Genel Sekreteri Recep Peker konuşmasında, bu yaklaşımını “*Yeni programın göze çarpan ve kendini duyuran başlıca farikası yeni Türkiye’de zaten baştan beri devletle bir ve beraber çalışan CHF varlığının devlet varlığı ile birbirlerine daha sıkı bir surette yaklaşmasıdır.*” biçiminde ifade etmiştir.⁵⁷³

Kongreyi müteakip yaz sonunda yayınlanan bir genelge ile CHF Umumi İdare Heyeti içinde dört gruba ayrılan 13 büro örgütlenmiştir.⁵⁷⁴ Bu büroların tamamı çalışma alanımıza girmemekle birlikte özellikle şu dördünün faaliyetleri, tezin ilerleyen bölümlerinde karşımıza çıkacaktır. A Grubu 1. Büro: Teşkilat, İntihaplar, Fırka Kongresi;

⁵⁷¹ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.156.

⁵⁷² M.Ö.Alkan, “Seçim Sistemi Tercihinin...”, s.155-156.

⁵⁷³ Murat Koraltürk, “CHP Kronolojisi”, **Tarih ve Toplum**, XXIV/141, İletişim Yayınevi, (İstanbul, 1995), s.46, ss.42-51.

⁵⁷⁴ **A Grubu** 1.Büro- Teşkilat, intihaplar, fırka kongreleri; 2.Büro- Alelumum dilekçeler ve müracaatlar, 3.Büro- CHF’ndan başka cemiyet ve fırkaların vazifelerini tetkik ve takip; 4.Büro- Fırka Teşkilatının Teftişi, **B Grubu** 5.Büro- Milli Kültür, ilmi hareketler ve bu mevzuda neşriyat; 6.Büro- Spor ve Gençlik; 7.Büro- Halk Dershaneleri, okuma-yazma, halk hatipleri, 8.Büro- Matbuat, Fırka Neşriyatı, Fırka Programının teşrihi, Propaganda; **C Grubu** 9.Büro- İş, işçiler, esnaf teşkilatları ve serbest meslekler; 10.Büro- İktisadi vaziyetin tetkik ve mütalaası; **D Grubu** 11.Büro- İçtimai muavenet teşkilatı; 12.Büro- Fırka faaliyetlerinin hukuk esaslarıyla telifi; 13.Büro- Merkez ve taşarda bütçe, aidat, teberrüat, varidat ve hesap işlerinin usulünde tanzim ve takibi, fırka emlak ve eşyasının muamele ve kayıtlarının tanzim ve takibi. M.Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti...**, s.319-320.

3. Büro: CHF’ndan başka cemiyet ve fırkaların vazifelerini tetkik ve takip; B Grubu 7. Büro: Halk Dershaneleri, okuma-yazma, halk hatipleri⁵⁷⁵; 8. Büro: Matbuat, Fırka Neşriyatı, Fırka Programının teşrihi, Propaganda...

Bir önceki dönemde yaşanan SCF deneyimi ve Menemen’deki olaylar, CHF’nin bazı önlemler almasına sebep olmuştur. Dönemin propaganda çalışmalarında çok sesli ortamın elverdiği koşullar içerisinde başta Türk Ocakları olmak üzere, spor kulüpleri, muallim birlikleri ve diğer bazı eğitim kültür dernekleri de büyük rol oynamıştır.⁵⁷⁶ Yurt içinde örgütlenmiş olan Türk Ocakları, konferanslar, tiyatro temsilleri, konserler, yabancı dil ve muhasebe kursları düzenlemiş, kitap ve dergi yayınları yapmıştır.⁵⁷⁷ Bu yeni dönemde, aynı ideolojik doğrultuda çalışsa da faaliyetlerini CHF’den bağımsız olarak sürdüren bütün sosyal ve kültürel örgütlerin kaldırılması uygun görülmüştür.⁵⁷⁸ Ayrıca, Türk Ocakları’nın SCF denemesi sırasında, SCF’den yana ve CHF karşısında tavır alması, ırkçı ve Pantürkist eğilimleri ve faşizan bir nitelik kazanmaya başlamasını da kapatılma nedenleri arasında saymak gerekir.⁵⁷⁹

19 Şubat 1932’de Türk Ocaklarının yerini, doğrudan doğruya CHF’ye bağlı olarak çalışan ve giderleri hem devlet hem de CHF tarafından karşılanan Halkevleri almıştır. Bu kuruluşların gerekçesi şöyle ifade edilmiştir:

*“Fırkamız, rehberliğiyle kurtardığı vatani, siyasi, içtimai ve iktisadi derin ve sağlam temeller üzerinde yükseltmek karar ve azmindedir. (...) Bugün vasıl olduğumuz merhale, üzerinde bulunduğumuz yolun henüz başlangıcı demektir. Medeniyetçi ırklar ve mümtaz milletler için esasen bu yolun müntehası (sonu) yoktur.”*⁵⁸⁰

Halkevleri de kapanan Türk Ocakları gibi, ulusal kültür yaratma çabalarını geniş kitlelere yayma, Türk inkılâbının ilkelerini toplumun bütün kesimlerine benimsetme, herkesi bu doğrultuda görevli kılarak faalleştirerek ideolojik ve kültürel çalışmalara katmayı hedeflemiştir. Halkevleri ve sonrasında kurulan halkodalarında Kemalist

⁵⁷⁵ M.Tunçay, Halk Hatipleri Teşkilatının, tek partinin özellikle devletçilik ideolojisi üzerinde kendi yorumlarını CHF örgütüne ve bütün memlekete benimsetmeye çalıştığını düşündüğü Genel Sekreter Recep Peker’in çizgisini yansıtabilecek ses-büyülteçleri olarak düşünüldüğünü ifade etmektedir. M.Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti...**, s.320. Tespit doğru olmakla birlikte, bu hatiplerin ilerleyen dönemde seçimlerde boy göstereceği ve seçim propagandalarında aktif rol aldığı da hesaba katılmalıdır. 1931 yılında kurulacak olan Halk Hatipleri sistemi bu bölümde anlatılacaktır.

⁵⁷⁶ Hakkı Uyar, “Tek Parti Yönetiminde Halka Yönelik Propaganda: İnkılâp ve İstiklal Konferansları”, **Toplumsal Tarih**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, III/17, (İstanbul, 1995), s.52.

⁵⁷⁷ M.Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti...**, s.299.

⁵⁷⁸ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.156.

⁵⁷⁹ Hakkı Uyar, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 1998, s.303

⁵⁸⁰ Halkevleri ülke genelinde önce il ve ilçe merkezlerinde kurulmuş, 1940’dan itibaren bucak ve köylerde Halkodaları kurulmuştur. M.Tunçay, **T.C.’nde Tek-Parti...**, s.299.

inkılâbının temel ilkeleri doğrultusunda yürütülen ideolojik çalışmaların yanı sıra, dil ve edebiyat, güzel sanatlar, temsil, spor, sosyal yardım, köycülük, tarih ve müzecilik gibi alanlarda da faaliyetlerde bulunulmuştur. Ayrıca halkevleri dergileri yayınlanmış, okuma-yazma kursları açılmış, kitaplıklar oluşturulmuştur.⁵⁸¹

Temmuz sonunda Cumhuriyet döneminin ilk basın yasası olan Matbuat Kanunu kabul edilmiştir. Yeni kanun “anarşizm, komünizm, hilafet, saltanat”, yanlısı yayınlara ilk kez açık yasak getirmiş, hükümete de “ülke çıkarlarına ters düşme” durumunda yayınları geçici kapatma yetkisi tanımıştır.⁵⁸²

Cumhuriyetin ilk yıllarında iktisadi alanda II.Meşrutiyet döneminden beri egemen olan, kalkınma ve modernleşme için devlet desteğiyle yerli ve milli burjuvazinin yetiştirilmesine öncelik verilmesi politikası, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkisiyle tersine çevrilmiştir. 1930'dan başlayarak devlet, iç ticareti ve piyasaları sıkıca denetim altına almış ve sık sık müdahalelerde bulunmuştur. Tarımsal piyasalar tamamen devlet kontrolüne alınmış, yabancı yatırımların önemli bölümü millileştirilmiştir. 1932'den başlayarak devlet, tarım dışındaki alanlarda da asli yatırımcı ve üretici unsur haline gelmiştir.⁵⁸³

Bu dönemde, ulusal devlet olma yolunda yapılan milli tarih ve milli dil konularında kurulan kurumlar, ideolojik yapının yerleştirilmesinde etkili olmuştur. Türk Ocakları bünyesinde kurulan Türk Tarih Heyeti, ocağın kapatılmasını müteakip Cumhurbaşkanının direktifiyle 12 Mart 1931'de Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'ne dönüştürülmüştür. Osmanlı ve İslam kimliğinden, geçmişi binlerce yıl önceye dayanan

⁵⁸¹ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.157.

⁵⁸² Basın üzerinde denetimi arttıran bu yasaya karşı çıkan tek milletvekili, gazeteci Hakkı Tarık Bey (Us) olmuştur. 25 Temmuz'da kabul edilen 1881 sayılı Matbuat Kanunu'nun özellikle 27. ve 30. maddeleri çok tartışmalıdır. 27.madde: “*Her gazete veya mecmuanın neşriyatından doğan mesuliyet umumî neşriyatı filen idare eden zat ile bu gazete veya mecmua sahibine aittir. Muharrirler kendi imzalarını taşıyan yazılardan ve ressamalar yine imzaları ile çıkan resimlerden dolayı hem fiil olarak gazete sahibi ve umumî neşriyatı idare eden zat ile birlikte mesul olurlar.*” 30.madde: “*Türk Ceza Kanununun 156'ncı maddesi sarahati haricinde kendilerine mevdu vazifenin ifasından dolayı Büyük Millet Meclisi Azasından, İcra Vekilleri Heyetinden ve resmî heyetlerle Devlet memurlarından biri veya bir kaçı hakkında isim ve madde gösterilmeyerek müphem ve suizannı davet edecek mahiyette mütecevazane yazı ve resimlerle Büyük Millet Meclisinin ve İcra Vekilleri Heyetinin ve resmî heyetlerle Devlet memurlarının veya bir kısmının şeref ve haysiyeti ihlâl olunursa üç aydan altı aya kadar hapis ve yüz liradan eksik olmamak üzere ağır para cezası hükmolunur.*”

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c003/tbmm04003035.pdf>.

Bu kanunun önemi, devam eden süreçte karşılaşılabileceğimiz basında muhalif, özellikle seçimlerde etkin karşı propaganda yapacak unsurların kalmayacak olmasından kaynaklanmaktadır.

⁵⁸³ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.158-159. Cumhuriyet tarihinin bu döneminde yaşanan liberallik-devletçilik tartışmaları halihazırda sürmekte olan, kapsamlı bir konu olduğundan, çalışmamızı ilgilendirecek kadarıyla seçim dönemlerine ve propagandasına yönelik yanları ele alınacaktır.

Orta Asya kaynaklı yeni bir Türk kimliği tezini geliştirecek olan kurum⁵⁸⁴, 1931 yılında “Türk Tarihinin Ana Hatları” isimli kitabı, ardından da okullarda okutulmak üzere 4 ciltlik “Tarih” kitaplarını hazırlamıştır.

Mevzubahis ideolojik değişim sürecine ilişkin 12 Temmuz’da Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulmuştur. Kurumun, Türkçenin özelliklerini inceleyerek köklerine döndürmesi, yabancı kelimelerden arındırarak, dili ihtiyaçları doğrultusunda geliştirmesi ve Türkçe kökenli yeni kelimelerle zenginleştirilmesi hedeflenmiştir.⁵⁸⁵

Çok partili sisteme geçildikten sonra özellikle Demokrat Parti tarafından seçim süreci ve dışında çok eleştirilecek olan Türkçe Ezan uygulaması da bu dönemde olmuştur. 18 Temmuz 1932’de ezanın Türkçe okunmasına başlanmıştır.⁵⁸⁶ Eğitim alanında 1933 Mayıs sonunda İstanbul Darülfünunu kapatılmış, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı yeni bir üniversitenin kurulması kararlaştırılmıştır.⁵⁸⁷ 21 Haziran 1934’te Soyadı Kanunu benimsenerek, vatandaşların ön adlarıyla birlikte bir soyadı kullanmaları zorunlu hale getirilmiştir.⁵⁸⁸

2- Halk Hatipleri Teşkilatı

1930’lar tek parti yönetiminin ülke içinde ve dışında “çok yönlü” ama “tek merkezli” propaganda yaptığı yıllardır. Hatta Avrupa’daki bazı faşist rejimlerde olduğu gibi Propaganda Bakanlığı kurulması düşüncesi bile ortaya çıkmış fakat öneri gerçekleşmemiştir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁴ Cemiyet nizamnamesinin 4.maddesine göre, amacına ulaşmak için şu vasıtaları kullanmıştır; “*Toplanıp ilmi müzakereler yapmak; Türk tarihinin kaynaklarını araştırıp basturmak; Türk tarihini aydınlatmaya yarayan vesika ve malzemeyi elde etmek için gereken yerlere heyetler göndermek; Cemiyetin çalışmalarını neşretmek.*” Sezai Öztaş, “Atatürk Dönemi Tarih Anlayışı ve Tarih Öğretimi”, **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (II/2), (Haziran 2009), s.97-98.

⁵⁸⁵ Cemiyetin ilk toplantısında kuruluş amacı: “Gaye Türk dilini bugünkü ve yarınki medeniyeti kemali ile kucaklayabilecek en güzel şiveli ve ahenkli bir ifade vasıtası haline getirmek olduğuna göre; a-Şekliyat, b-Sentaks, c-Kelime Teşkili, d-Istılah Vaz’ı sahalarında dilin bütün ihtiyaçlarını gidermek, yeni vakıaları ifade edecek yeni kelimeler teşkilinde önceden hazırlanmış ve tespit edilmiş esaslar ve kaideler hazırlamak” olarak belirlenmiştir. http://tdkkitaplik.org.tr/kurultay_detay?id=1003 E.T.04.04.2015

1934’ten itibaren incelememiz içerisinde kullanılan terminolojide değişiklikler olmasının sebebi bu kurulun çalışmaları sonucu yeni kelimelere geçilmesidir. Örneğin mebus-milletvekili yerine saylav, nizamname yerine tüzük, kongre yerine kurultay, umumi reis yerine genel başkan kelimeleri, bu kurumun çalışmaları sonucu bulunmuştur.

⁵⁸⁶ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, II**, s.667.

⁵⁸⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c015/tbmm04015064.pdf>

⁵⁸⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c023/tbmm04023071.pdf>

⁵⁸⁹ H.Uyar, “Tek Parti Yönetiminde...”, s.53-55. Bu konuda genç Cumhuriyetin yönetim kadrosu, özellikle büyük Avrupa devletleri kamuoyunu etkilemek maksadıyla, basın yoluyla muhtelif yayınların yapılmasını desteklemiştir. 1934 yılında İngiliz Daily Telegraph gazetesinde, Türkiye lehine yapılan propaganda neşriyatı için yollanan paraya ait yazışmalar **EK-C**’dedir. **BCA:030.10/234-579-14**

Devletin geleceğinin, yapılan inkılâbın değerlerinin halka benimsetilmesiyle mümkün olacağına inanılmış, Halk Hatipleri Teşkilatı da bu düşünce ve uygulamaların bir sonucu olarak, halka dolaylı veya doğrudan, siyasi ve ideolojik bir eğitim verilmesi amacıyla doğmuştur.

Kurulmasına ilişkin tamim veya emre ulaşamadığımız bu teşkilatın 1931 ve 1932 olmak üzere birbiriyle aynı iki talimatnamesi bulunmaktadır.⁵⁹⁰ Talimatnamede sırasıyla, teşkilatın kuruluş maksadı, hatiplerin esas mevzuları, intihap olunacak ve yetiştirilecek hatiplerin evsafi, hatiplerin göreceklere vazifelere göre sınıflar, hatiplerin vazifelerini nasıl göreceği, fırkanın halk hatipleri teşkilatı ve bu teşkilatın nasıl oluşturulacağı konularına değinilmiştir.

Bu talimatnamenin birinci kısmında kuruluş amacı şu şekilde belirtilmiştir.⁵⁹¹

“Maksat: Cumhuriyet Halk Fırkasının prensiplerini ve büyük ideallerimizi ve günlük politika vaziyetine göre fikir ve maksatlarımızı en müessir telkin vasıtalarından olan söz ile de halka anlatmak için fırkanın hatipler teşkilatı yapılacaktır.

Teşkilattan maksat; esaslı telkinlerimizin gelişi güzel ve hazırlıksız olarak herhangi zevat tarafından yapılmasına meydan bırakmayarak bu mühim işi itinalı bir surette yetiştirilecek müessir söz söylemeye liyakatli arkadaşlarımıza yaptırmak ve bu arkadaşları her zaman söz söyleyecek esaslar ve malumat ile her hale karşı evvelden hazır bulundurmaktır.”

İkinci kısımda hatiplerin esas mevzuları açıklanmıştır. Şöyle ki:⁵⁹²

“Hatiplerimizin telkinatı üç esas halinde olacaktır: Birinci esas; Hatiplerimiz inkılâbın esaslarını fırkamızın program ve prensiplerini, cumhuriyetin faziletlerini ve verdiği, vereceği feyizli neticeleri, milliyetperverliği esas meseleler olarak her söz vesilesinde münasebet getirerek söyleyeceklerdir. İkinci esas; Türk medeniyeti, Türk tarihi, Türk kahramanlıkları ve kısa tarifeli Türk kültürünün mekteplerindeki teferruatlı tedris şekline benzemiyen ve her zaman arzu ve hevesle dinlenebilecek olan bir mahiyette telkinine ehemmiyet verilecektir. Üçüncü esas; Fırkanın herhangi günde memleket dâhilindeki vaziyete göre halkın tenvir için izah etmesi lazım gelen ve günün icabına göre değişen mevzulardır. Mesela, Zafer bayramı, Cumhuriyet bayramı gibi muayyen günlerde birinci ve ikinci esaslara dair söz söylenip, nutuk maksadın icabına uyan bir

⁵⁹⁰ CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimnamesi, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1932. BCA:490.01/1175-127-1.

⁵⁹¹ CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimnamesi, s.5.

⁵⁹² CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimnamesi, s.6.

netice ve temenni ifadesiyle bitirilebilir. Fakat mesela mahalli muhalif bir cereyan veyahut bir intihap günü birinci ve ikinci esaslardan maksadı tenvir için istifade etmekle beraber asıl sözün müessir ve hareketli kısımları ve neticeleri o günün meseleleri üzerinde teksif olunur. Fırkamızı uzaktan, yakından alakadar eden cereyanlar mahsus olunca hatiplerimiz herhangi bir vesileden ve toplanmadan istifade ederek bu cereyanlara karşı Fırkamızın ana maksatlarını o yerdeki muhatapların anlayacağı lisan ile teşrih ederler.”

Bu kısımda koyu yazı ile belirttiğimiz ifadeler doğrudan seçime yönelik çalışma ve propagandalara gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla halk hatipleri seçim çalışmalarında doğrudan görevlendirilmişlerdir. Seçim propagandalarında CHF'nin kullanacağı bu teşkilatı ve yapısını propaganda teorisinin unsurları ışığı altında iyice tanımlamak gerekmektedir. Altı çizili olan cümlelerin ise, talimatnamede de altı çizilerek buralara vurgu yapılmıştır.

Hatipler görev alanlarına ve hitap edecekleri kitleye ilişkin iki sınıfa ayrılmışlardır: kentlilere ve köylülere: *“Hatiplerin görecekleri Vazifelere göre sınıflar: 1)Şehirlerde münevverlere ve halk kütlelerine hitap edecek nutukçu ve konferansçı arkadaşlar. 2)Köylerde ve küçük kasabalarda halka halk lisanı ile ve fakat Fırka hatibi vasfını dinleyenlere tasdik ettirecek talakatli bir cerbeze ile maksatlarını ifade edecek arkadaşlar. Bu her sınıf kendi fazivelerinin hususiyetleri icabına uyacak bir tarzda yerleştirileceklerdir.(...)”*⁵⁹³ Devamında hatiplerin görev esnasında giyecekleri kıyafetten, kullanacağı dile kadar açıklık getirilmiştir.

Hatibin hedef kitle seçiciliği, metin içeriğinde bu kitlenin algı seçiciliğiyle kırılmaya uğrama ihtimalini hep taşısa da esas olan anlam kırılmasını bir seviyede önleme kaygısıyla muhatabın dilinde onu “yormayacak”, “devamlı” (ısrar, vurgu), “sebatlı” tarzda konuşmak ve hareket etmesini gerektirir. İyi ve güzel fikirlere kuvvetli inanış ve uyanış bu şekilde sağlanacaktır. Bu yaklaşım hedef toplumun, propagandacıyı, kendinden biri olarak görmesini sağlayacak davranışlardır. Propagandacılar sokak dili ve davranışlarını kullanarak kendi görüşlerinin ortalama bir kişinin de görüşü olduğu izlenimini verirler. Hatibin kılık kıyafeti, aksesuarları ile jest ve mimikleri, bu süreçte

⁵⁹³ **CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimnamesi**, s.8 Bu noktada Osman Özsoy'un kitabındaki modern propaganda kavramı akla gelmektedir. Buna göre propagandanın çerçevesi, hedef kitlenin eğitim ve gelir düzeyine göre ayarlanmalıdır. Eğitim, kültür ve gelir düzeyi yüksek hedef kitlenin bulunduğu bir seçim bölgesinde yapılan propaganda ile bunların düşük olduğu bir seçim çevresinde yapılacak propaganda faaliyetinin niteliği arasında oldukça fark vardır. O.Özsoy, **Türkiye’de Seçmen...**, s.197.

karşı tarafın algı seviyesi ile hitabetinin etkisini belirleyen dış faktörlerdir⁵⁹⁴. Amaca ulaşmak için gerekli olan ilk ve en önemli husus, propagandaya muhatap olan kitleyi, istenilen yönde değişimi sağlayacak bir şekilde yoğun ve ısrarlı bir propagandaya tabi tutmaktır.⁵⁹⁵ Talimatın açıklanacak kısmında işte bu hedefler güdülmüş ve hatipler uyarılmıştır.⁵⁹⁶

*“Hatipler Vazifelerini Nasıl Görürler: İster bütün memlekete ait büyük milli günler olsun, ister mahalli sevinç veya keder sebepleri ile halkın bir arada toplanacağı zamanlar olsun, her yerde ve her toplanişta Fırkamızın sesi işitilmelidir. Mesala: Cumhuriyet Bayramı günü memleketin her tarafında Fırkamızın namına nutuklar vermek lazımdır. Diğer taraftan mesela, memleketimizin aziz bir parçası olan herhangi bir kasaba veya köyümüzün düşman işgalinden kurtulduğu gün o mahalde Fırkamızca nutuklar söylenmelidir. **Bir köyün muhtar intihabında, belediye ve mebus intihaplarında Fırka hatipleri yer yer nutuk söylemelidirler.**(...)*

Fırkanın halk hatiplerinin, esasları kaydeden not defterleri bulunmalıdır. Nutuk ve hitabeler ya yazılı bir kâğıttan okunur veya yahut ağızdan söylenir. Fakat halkın hisleri üzerinde tesir yapılmak istenen mevzuların okumaktan ziyade söylemek tarzında telkini muvafiktir. Hatip bu tarzda söylerler madde başları yazılı bir nota bakabilir. Yazısız söylenen nutukların esassız ve mevzusuz olması çok fena ve makûs bir tesir yapacağı daima akılda tutulmalı ve söylenecek mühim esaslar ehemmiyetine göre ezberlenmelidir. Bilhassa köylülere sık sık söz söyleyecek hatiplerin kendi sınıflarından, kıyafet ve halce ve hatta söylemek tarzı itibarile mümkün mertebe kendilerine benzer olması faydalıdır. Fakat bunlar aşağıda teşkilat bahsinde yazılı şekilde yetiştirilirken her halde ana fikirler iyice ezberletilmelidir.

Köylüler ve basit görüşlü vatandaşlara söz söyleyecek arkadaşlarımız nisbeten basit ve muhtasar konuşmalıdırlar. Bunlar tarafından, iyi ve güzel fikirlerin muhatapları yormıyacak bir surette fakat devamlı ve sebatlı bir tarzda ve her vesilede tekrarlanması halka kuvvetli inanış ve uyanış tesiri yapar.

Merkezce hatiplere esas olacak bazı mefhumlar tanzim edip göndereceğimiz gibi Fırka programımızın şerh ve izahi için de broşürler yapıp bunları da göndereceğiz. Bütün

⁵⁹⁴ Hakan Uzun, “Bir Propaganda Aracı Olarak Cumhuriyet Halk Fırkası Halk Hatipleri Teşkilâtı”, **Hacettepe Üniversitesi AİİT Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (CTAD)**, VI/11, (Ankara, Bahar 2010), s.101.

⁵⁹⁵ A.Aziz, **Siyasal İletişim**, s.74-75.

⁵⁹⁶ **CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimnamesi**, s.9-12.

bunlarla beraber Fırka rüesasının ve merkezden vazife verilecek konferansçıların muhtelif vesilelerle yapacakları nutuklar ve verecekleri konferanslarda hatiplerimize verilerek onların mahallelerindeki söz zeminleri genişletilip zenginleştirilmelidir. Zaten hatiplere Fırka idare heyetlerince icabı hale göre vazife verilmesi tabiidir.

Fırkaca hatipliğe memur edilecek arkadaşların bu vazifesi daimi bir hüviyet unvanı gibi bir mevki ve hüviyet yoktur. Bu sadece Fırkaca Fırka arkadaşlarımıza ve kendi aramızda verilmiş bir vazife demektir. Fırka hatipleri sözlerine (Ben Fırka hatibiyim veya Cumhuriyet Halk Fırkası namına söylüyorum) tarzında ima ile dahi olsa bir söz ve fikir ilave etmezler. Vazifelerini sadece o günün icabı olarak ve kendi teşebbüsleriyle yapıyor görünürler. Fırka prensiplerine ve talimatname ahkâmına muhalif söz söyleyen veya efkârı umumiyede fena tesirler yapan veyahut fırkaca verilen hatiplik vazifesini menfaat hissine alet eden hatipler idare heyetlerince mütalea edildikten sora hitabette devam ettirilmezler.”

Talimatta hatiplerin nerede ve ne şekilde görev yapacakları belirtilmişse de⁵⁹⁷, her uygun ortamda fırka prensiplerinden bahsedilebileceği de eklenmiştir. Konuşmalarını kâğıttan bakarak değil mümkünse ezberden okumalarının önemi vurgulanmıştır.⁵⁹⁸

Talimatnamede, hatiplerin konuşmaların hazırlaması için gerekli olacak malzemenin fırka tarafından sağlanacağı söylenmiş, bu görevin bir makam ya da unvan olmadığı ve bunun kişisel amaçlar için kullanılmayacağına değinilmiştir. Diğer önemli bir vurgu da “bu işi kendiliğinde yapıyor gibi görünmek” uyarısıdır. Burada hatibin konuşmaları herhangi bir çıkar karşılığı değil, fırka veya devlet görevlisi olarak değil, halktan birisi gibi yapıyor görüntüsü vermesi amaçlanmıştır.

“Fırkanın Halk Hatipleri Teşkilatı: bu kısmı yazmadan çok mühim bir noktayı esas olarak tespit etmek lüzumludur. (...) Devamlı muhalif propaganda veya tesiri umumi olan siyasi hallerde hatiplerin sözünde esas fikri teşkil edecek noktalar hakkında merkezden işin mahiyetine göre telgraf veya posta ile tebligat da yapılır. Tesiri mahalli olan mühim meselelerde mahalli idare heyetleri söylenecek söz zemininin esasını

⁵⁹⁷ 1934 yılında yapılacak Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sebebiyle CHF Katibiumumiliğinden gönderilen yazıda, bütün inkılâp çocuklarının kendi bilgileriyle memleket evlatlarına telkin etmek istedikleri inkılâbı, istiklali ve cumhuriyeti tanıyıp sevdirecek güzel duyguları olduğuna da şüphe etmedikleri vurgulanmış; “Söylenecek nutukların mevzuu inkılâbın, cumhuriyetin ve istiklalin kıymetini, üstünlüğünü ve ehemmiyetini mefhumlarla ve misallerle anlatmaktan ibaret” olduğu belirtilmiştir. **BCA:490.01/2-9-12**

⁵⁹⁸ Bu vurgu, bize günümüzde parti liderlerinin konuşmalarında kullandıkları prompter adı verilen, dinleyici kitle tarafından görülmeeyen ama hatibin önündeki notların geçtiği ve bu sayede spontane ve doğal konuşulduğu havası veren cihazı ve son günlerde bu cihaz üzerine yaşanan tartışmaları hatırlatmıştır. (2010-2013)

kararlaştırıp lüzumuna göre vilayet, kaza ilah... halk hatiplerine tebliğ eder. (...) Her halde her Fırkacının büyük Fırka ideallerine zarar getirecek vaziyetlerde, mevcut şerait ne olursa olsun, cesaretle fikir mücadeleleri yapmaları ve bunun için teşebbüs almaları lazımdır.(...) Bunun gibi buna benzer yerlerde, vaziyetler, seyahatlerde, toplanma ve konuşmalarda, sohbetlerde aleyhte ve aksi telkinlerde bulunanlar olmasa bile her fırkacı kendiliğinden sözü açarak ve maksatlara intikal ettirerek fırkamızın o zemin ve zaman uyan bir prensibini, bir kaidesini, icraatını ortaya sürmeli ve herkesi memnuniyetle inandıracak tarzda hakikatleri muhabbet mevzuu olarak tenvir ve ifade eylemelidir.”⁵⁹⁹

CHF, halk hatiplerinin örgütlenmesi meselesinde kendisini birinci derecede sorumlu tutarak, bu mekanizmanın oluşturulması ve işletilmesi görevini üstlenmiş, bu kişilerin şehirlerden en küçük köylere kadar her yerde görevlendirilmesini sağlayacak bir organizasyon şeması⁶⁰⁰ hazırlamıştır. Buna göre parti merkezi mebus ya da fırka üyeleri arasından hatip yetiştirecektir: “Merkez hatipler teşkilatının tedrisi ve nezareti altında merkezde Fırka hatipleri için ders ve kurslar açılacaktır.”⁶⁰¹ Nitekim bu iş için belli miktarda bütçe ayırarak kurslar açılmıştır.⁶⁰²

Arşivdeki belgelerde, vilayet ve kazalardan seçilen halk hatiplerinin meslekleri incelendiğinde çeşitlilik göze çarpmaktadır. Çoğunluğu erkeklerin teşkil ettiği bu hatipler fırkanın vilayet ve kaza teşkilatları tarafından sıkı bir denetim ve kontrole tabi tutulmuşlardır.⁶⁰³

Halk hatipliği sistemi propaganda teorisindeki yüz yüze iletişim (canvassing) kuramının 1930’lar Türkiye’inde uygulandığı örnek olmuştur. Medyanın günümüzdeki yaygınlığı ve etki alanının o dönemde bulunmadığı düşünüldüğünde, bir nevi “suni” kanaat önderleri olmaları hedeflenmiştir. Yukarıda belirtilen propagandanın beş kural ve stratejisinin (1.Yalınlık ve Tek Düşman Kuralı, 2.Büyütme ve Bozma Kuralı, 3.Tekrarlama-Düzenleme Kuralı, 4.Aşılama Kuralı, 5.Birlik ve Bulaşma Kuralı) bu hatipler tarafından uygulandığı görülmüştür.

⁵⁹⁹ CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimnamesi, s.13.

⁶⁰⁰ Talimatname hükmünce İstanbul, İzmir, Adana, Ankara, Samsun ve saire gibi kalabalık şehirler için 5-15; her kaza için 2-5; nahiyeler için 1-3; semt, köy ve mahalleler için 1-2 hatip olması gerekmektedir. CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimnamesi, s.14.

⁶⁰¹ CHF Halk Hatipleri Teşkilatı Talimnamesi, s.13-14.

⁶⁰² H.Uzun, “Bir Propaganda Aracı...”, s.103.

⁶⁰³ Öğretmenlerin ilk sırayı aldığı listelerde, doktor, avukat, bürokrat, memur, esnaf, yerel yöneticiler vb. gibi birçok meslek dalına rastlanmıştır. BCA:490.01/1175-127-2

Halka devletin kuruluş felsefesi doğrultusunda siyasi ve ideolojik bir eğitim verilmesi amacıyla oluşturulan bu teşkilat, ulus devletinin inşa sürecinde Halkevleri, Köy Enstitüleri, *Ülkü-Kadro* gibi dergi ve yayınlarla birlikte düşünüldüğünde gerçek anlamını kazanmaktadır. Devlet okuma-yazma oranının ve eğitim düzeyinin son derece düşük olduğu, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmadığı bir dönemde, sözlü propagandaya duyulan ihtiyaç nedeniyle oluşturduğu Halk Hatipleri Teşkilatı ile halka ulaşabilmenin ve halkla arasına köprü kurabilmenin yollarını bulmaya çalışmıştır.⁶⁰⁴

3- Kadınlar ve Seçim Hakkı

Türkiye'deki kadınlar milletvekili olabilmek için ilk adımı 1923'te atmışlardır. Bu adım, kadınların 1923 yılında Nezihe Muhiddin önderliğinde ilk kadın partisi "Kadınlar Halk Fırkası"nı kurma isteğiyle gerçekleşmiştir. Fakat 1909 Seçim Kanunu sebebiyle bu parti kurma girişimi, Kadınlar Halk Fırkası'nın Türk Kadınlar Birliği adlı derneğe dönüşmesi ile sonuçlanmıştır.⁶⁰⁵

1924'te anayasa çalışmaları yapılırken, kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olması gündeme gelmiş, ancak görüşmelerde bu hakların yalnızca erkeklere tanınması fikri ağır bastığından kadınlar siyasal haklar sağlayamamışlardır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kadınlara yönelik sosyal ve toplumsal hakların iyileştirilmesi yönünde bazı çalışmalar olmuş, erkeklerle eşit haklara kavuşturulması hedeflenmiştir. 03 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmış⁶⁰⁶, böylece eğitim laikleştirilerek tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış; kız ve erkekler eşit haklarla eğitim görmeye başlamıştır. 17 Şubat 1926'da Türk Medeni Kanunu⁶⁰⁷ kabul edilerek, erkeğin çok eşliliği ve tek taraflı boşanmasına ilişkin düzenlemeler kaldırılmış, kadınlara boşanma hakkı, velayet hakkı ve malları üzerinde tasarruf hakkı tanınmıştır.

1930 yılı kadınların seçim haklarını elde etmelerinin başlangıcını oluşturmuştur. 03 Nisan 1930 tarihinde kabul edilen 1580 sayılı Belediye Kanunu'yla kadınlar belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir.⁶⁰⁸

⁶⁰⁴ H.Uzun, "Bir Propaganda Aracı...", s.108.

⁶⁰⁵ Zafer Toprak, "Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası", **Tarih ve Toplum**, IX/51, Tarih Vakfı, (Ankara, 1988), s.30-31.

⁶⁰⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c007/tbmm02007002.pdf> s. 22-24.

⁶⁰⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c022/tbmm02022057.pdf>

⁶⁰⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c018/tbmm03018043.pdf>

Bu hakkın verilmesini Türk kadınının büyük bir kazanımı olarak değerlendiren Kadınlar Birliği gerek bildiriler yayınlayarak, gerekse mitingler düzenleyerek bu olayı kutlamıştır. Hâkimiyet-i Milliye mitinge ilişkin haberi şöyle duyurmuştur.⁶⁰⁹

“Kadınlar Birliği tarafından, kadınların belediye intihabatına iştirak hakkının tes’idi için tertip edilen miting bugün yapıldı. Mitinge 500–600 kadın iştirak etti. Bazı hanımlar tarafından nutuklar irat edilerek kadınların bu hakkı hüsnü istimal edecekleri temin ve teyit edildi.(...) Dün Gazi hazretlerine hitap eden Türk Kadını imzalı şu mektubu aldık: Türk kadınlarına verdiğiniz hakla, zamanları yapan asırlardan beri kadınlığın etrafında örülen ananeleri, bir sözünüzle çözdünüz. Muhtelif milletlerde kadınlar, ancak münakaşalarla, mücadelelerle, haklarını tanıttılar ve aldılar.

Bazıları da henüz almadılar. Biz o bahtiyar milletiz ki, uzağı çok uzakları gören, sizin gibi bir kurtarıcımız var. Milletimizin kadınlarını yalnız aile hayatında değil, aynı zamanda fikir hayatında da erkeklerle beraber yürümek ve düşünmek kabiliyetinin inkişafı lüzumunu gördünüz ve gösterdiniz. (...) Her kadın önünde açılan yeni hedefe doğru yürürken sizi düşünerek manevi kuvvetini sizden alacaktır.(...)”

Kadınların siyasi yaşamdaki faaliyet sahalarına ilişkin düzenlemeler devam etmiş, 26 Ekim 1933’te Köy Kanunu’nda değişiklik yapılarak kadınlara köylerde muhtar olma ve ihtiyar meclisine seçilme hakları verilmiştir.⁶¹⁰

Politik alandaki son, kazanılamamış tek hak olan milletvekilliğı seçme ve seçilme hakkıyla ilgili olarak gerekli yasal değişiklik de, 1934 yılında Başbakan İsmet İnönü ve 191 milletvekilinin sunduğı Anayasa ve Seçim Kanununda değişiklik yapılmasını öngören yasa önerisi sonucu gerçekleşmiştir. Öneri, 05 Aralık 1934’te Mecliste görüşülmüş, yapılan oylamada, 317 üyeli Meclis’te, oylamaya katılan 258 milletvekilinin tamamının oyuyla değişiklik önerisi kabul edilmiştir. Anayasanın 10. ve 11. maddeleri değiştirilerek her kadına 22 yaşında seçme, 30 yaşında seçilme hakkı verilmiştir.⁶¹¹

Ülke çapında halkevleri ve meydanlarda toplanan kadınlar, aldıkları bu hakka ilişkin meclise ve Atatürk’e teşekkür etmişlerdir.⁶¹²

Kadınların taşrada bu konuya nasıl yaklaştıkları, Adana Halkevinde toplanan kadınların Atatürk’e yazdıkları mektubu içeren Türksözü’nde çıkan şu haberle örneklendirilebilir:

⁶⁰⁹ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Nisan 1930.

⁶¹⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c017/tbmm04017076.pdf>

⁶¹¹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c025/tbmm04025012.pdf>

⁶¹² Türksözü, 09 Birinci Kanun, 1934.

“Türk kadınlarına sayılay seçmek ve seçilmek verildiğini öğreten yasanın çıkmasından dolayı Cuma günü, birçok yetişkin Türk kadını ulus evinde (halkevi) bir toplantı yapmışlardır. Bayan Esmâ Naymun: -Seçim kanununa ilişkin olarak- Bu karar şimdiye kadar alınan kararların en mühimidir. Bu karar ulusun olgunluğunu gösteren, ulusta kadın erkek ikiliğini kaldıran, yerine birlik getiren ve ulusal ülküye yürümekte olan Türk ulusunun yüceliğini, her ulustan üstün olduğunu bütün sosyal acuna gösteren çok kutlu bir karardır. (...)

Düne kadar biz ne idik? Kara bir bilgisizliğin sıkıcı, öldürücü çemberi içinde tutsaklar gibi yaşayan zavallı yaratıklar idik. Yüce kurtarıcımız ulu ordularımız Atatürk nasıl bütün ulusunu her kara beladan kurtarıp meşalesinin sönmez ateşi ile bizi her selamete erdirdiği için Türk annesini de bugünün cumhuriyet yavrularına ana olacak, cumhuriyetçi, milliyetçi, inkılâpçı, halkçı yani Atatürk’ün çocuklarını doğurup yetiştirecek olan Türk anasını da elinden tuttu ve onu karanlıklardan çıkarıp uluğ varlığının güneşi ile aydınlattığı hayat yolunu gösterdi.(...)”

1930’ların aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk’ün de isteği doğrultusunda kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Türkiye’de çok partililiğe geçişin tecrübe edildiği bir dönem olduğu değerlendirildiğinde; siyasal haklar bakımından kadın ile erkeği aynı konuma getiren bu kanun ile Türkiye’nin daha demokratik bir görünüme kavuşması ve siyasal katılımın boyutlarının genişletilmesi gibi amaçların ağırlık taşıdığını söylemek mümkündür.⁶¹³

1935 seçimlerinden önce, kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilince, CHF örgütüne Aralık 1934’te gönderilen bir yazıda kadınların artık ikinci seçmen de seçilebilecekleri, bunun için partiye üye olmaları gerektiği bildirilmektedir. Parti örgütüne gönderilen başka bir yazıda ise, il genel meclisi ve köy ihtiyar heyetlerinde kadın üye sayısının % 20’nin altına düşmemesine özen gösterilmesi istenmiştir.⁶¹⁴

Kadınların ilk kez katıldığı 1935 yılı seçimleri, iki dereceli seçim sistemi ve tek parti olarak CHF’nin bulunduğu bir ortamda yapılmıştı. Daha önceki seçimlerde olduğu gibi bu seçimlerde de büyük ölçüde kadın ve erkek adaylar parti üst kademeleri tarafından belirlenmiştir. Seçimlere gerek ikinci seçmen olarak gerekse milletvekili adayları olarak kadınların ilgisi ve katılımı oldukça fazla olmuştur. 08 Şubat 1935’te yapılan seçimlere katılım, özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük şehirlerde % 80’lere varmış; söz

⁶¹³ Ayten Sezer, “ Türkiye'deki İlk Kadın Milletvekilleri ve Meclis'teki Çalışmaları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XIV/42, (Ankara, Kasım 1998), s.892.

⁶¹⁴ H.Uyar, “Tek Parti Döneminde...”, s.27.

konusu şehirlerde oy verenlerin % 48'e yakınının kadınlardan meydana geldiği ifade edilmiştir. 1935 seçimleri, kadınların da katıldığı ilk genel seçimler olmasına rağmen katılımın fazla olması, onların konuya olan ilgilerini ortaya koyması açısından olumlu bir gelişme olarak algılanmıştır.⁶¹⁵

Seçimler sonucunda 17 kadın milletvekilinin Meclise girmesi de, kadınlara sağlanan hakların başarıyla uygulandığı yönünde bir izlenim uyandırma çabası olduğu kadar, Cumhuriyet kadrolarının bu konudaki yaklaşımın da bir belirtisi olmuştur. Diğer taraftan 1935 yılının nisan ayında toplanacak Uluslararası Kadın Birliği Kongresi de bu yönelimde etkisini göstermiştir. Seçimlerden sonra dernekler konusunda daha katı bir tutum içine giren CHF, Uluslararası Kadın Birliği Kongresine de katılmış olan Türk Kadınlar Birliği'nin kendini feshetmesini sağlarken bir kez daha "bütün güçlerin bir arada toplanması"⁶¹⁶ söylemini uygulamaya koymuştur.⁶¹⁷

Bu konuya ilişkin olarak Aycan, Atatürk ile birlikte kadına sağlanan hakların, bazı amaçlar için araç olduğunu ifade etmektedir. Kadın, önceki rejime tepki olarak ortaya çıkan yeni rejimin göstergesi, simgesi olmuş; bu nedenle tek parti döneminin otoriter niteliği, kadını parti amaçları doğrultusunda biçimlendirerek sınırlamıştır. Kısaca onun siyasal inisiyatifleri, bağımsız hareket etme yetenekleri paternalist korumacılıkla dizginlenmiş, özerk bir kadın hareketinin ideolojik oluşumu engellenmiştir. Örneğin; 1923'de kurulması girişiminde bulunulan Kadınlar Halk Fırkası yerine, onlara dernek kurmaları önerilmiş; öneri yönünde 1924'de kurulan Türk Kadınlar Birliği, Uluslararası Kadınlar Birliğinin 12. kongresine ev sahipliği yaptıktan iki hafta sonra kapatılmıştır.⁶¹⁸

Bu konuda değişik fikirler mevcuttur. Örneğin, öncelikli olarak Kadınlar Halk Fırkası'nın kuruluşu hükümete danışılmadan gerçekleştiği için ilk günden itibaren rejime muhalefet olarak algılanmıştır. Mustafa Kemal ve Cumhuriyet'in diğer yöneticileri tek parti dışındaki bütün siyasal oluşumlara ve hiçbir muhalefete meşru olarak bakmamışlardır.⁶¹⁹

⁶¹⁵ A.Sezer, " Türkiye'deki İlk Kadın...", s.892.

⁶¹⁶ Atatürk, Türk Ocaklarının Halk Fırkası'na katılmanın gerekçesini "Aynı cinsten olanlar birleşmelidir" diye anlatmıştır. CHF'nin 1931 kongresi yapılırken Türk Ocakları'nın yanı sıra Türk Matbuatı, Türk İhtiyat Zabıtları cemiyetleriyle Türk Kadınlar Birliği de kendini feshetmiştir. M.Tunçay, **T.C.'nde Tek-Parti...**, s.247.

⁶¹⁷ A.Soydan, "Türkiye'de Tek Parti...", s.78.

⁶¹⁸ Nihat AYCAN, Şule AYCAN, "Türkiye'nin Kadın Açıklamalarında Temel Sorunu: Batılı Toplumlarla İlişkisi ve Eğitim", (Bildiri), "Second International Conference on Women's Studies EMU-CWS, 2006, http://cws.emu.edu.tr/en/conferences/2nd_int/pdf/Nihat%20&%20Sule%20Aycan.pdf

⁶¹⁹ Yaprak Zihnioğlu, **Kadınsız İnkılâp**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.224.

Tek parti dönemindeki muhalefet anlayışı “güdümlü muhalefet” yani tek partinin izin verdiği ölçüde muhalefet olduğundan, yukarıda da belirtildiği gibi, Cumhuriyet döneminde kadınlara verilen haklar, kadınlara hizmet etmekten çok devlete hizmet etmiştir.⁶²⁰

Kadınlara siyasal hakların tanınmasında hem iç hem de dış faktörler etkili olmuştur. Tekeli’ye göre kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesini asıl açıklayıcı faktör, 1930’un sonunda Serbest Fırka’nın kurulmasına neden olacak demokratikleşme deneyiminin başlatılmasıdır. Kadınlara siyasal hakların verilmesi de bu süreçteki ilk adımı teşkil etmiştir. Tekeli, Batı’da demokratik olan bazı toplumlarda bile kadınlara henüz oy hakkının verilmediği, yani demokrasinin kısıtlı olduğunun bilindiğinden hareketle; o günlerde Mustafa Kemal’in içte ve dışta, Terakkiperver Fırka’nın kapatılışı ile ilgili olarak kendisine yöneltilen diktatörlük suçlamalarına karşı bir çare aramakta olduğunu, kadınlara siyasal hakların verilmesinin bu diktatörlük suçlarının bertaraf edilmesi amacını taşıdığını ileri sürmektedir.⁶²¹

Bununla birlikte bir takım iç faktörler de kadınlara siyasal haklar verilmesini etkilemiş; bürokrat ve aydınlar arasında üst düzeyde gerçekleştirilen devrimin halka mal edilmesini sağlayan kesimin kadınlar olması hedeflenmiştir. Dünyada daha önce gerçekleşen iki devrimden Fransız İnkılâbı köylüler adına yapılmış ve onlara mal olmuşken, Rus İnkılâbı işçiler adına yapılmış ve işçilere mal olmuştur. Oysaki Türkiye’de o sıralarda devrimi üstlenebilecek herhangi bir sınıf olmadığından; devrimi yüklenecek en uygun kesimin kadınlar olacağı değerlendirilmiştir.⁶²²

E- 1934 BELEDİYE SEÇİMLERİ

1934 Belediye seçimleri Cumhuriyet tarihinin ikinci yerel seçimleridir. İlkinde (1930), muhalefet partisi SCF ile rekabet halinde girilmiş olmasına rağmen, CHF bu seçimlere tek parti olarak iştirak etmiştir. Genel seçimlerde yaşanmayan çekişme süreci 1930 seçimlerinde tecrübe edildiği için, 1934 seçimlerinde de başka rakip olmamasına rağmen, seçim hazırlık sürecinin başlangıcından son gününe dek, halk seçime karşı duyarlı hale getirilmeye çalışılmış, CHF’nin propagandası yapılmış ve katılım oranı ve bilinci üzerinden meşruiyet kazandırma kaygısı yaşandığı gözlemlenmiştir.

⁶²⁰ Hale Biricikoğlu, **Türk Modernleşmesinde Kadın**, (Bildiri), “Second International Conference on Women's Studies EMU-CWS,

2006, http://cws.emu.edu.tr/en/conferences/2nd_int/pdf/Hale%20Biricikoglu.pdf

⁶²¹ Şirin Tekeli, **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982, s.213-214.

⁶²² Ömer Çaha, **Sivil Kadın**, Çev: Ertan Özensel, Vadi Yayınları, Ankara, 1996, s.115.

Bu seçimlerin diğer bir ayırt edici özelliği; belediye azası olarak seçilecek adaylar için asil ve yedek olmak üzere⁶²³, alternatif sağlanmış olmasıdır. 1935 genel seçimlerinde bile CHF adaylarının koltuk sayısı kadar aday göstermiş olacağı düşünüldüğünde, birkaç kişi de olsa (ki bunlar da CHF mensubudur) farklı adaylar arasından seçim yapılacaktır. Bu, büyük bir demokrasi uygulaması olarak ifade edilmiştir.

Belediye Kanunu gereği eylül ayında yapılması planlanan seçimlere ilişkin olarak, 25 Haziran 1933 yılında kabul edilen “CHF İntihap Yoklama Talimatnamesi”⁶²⁴ çerçevesinde, 1934 Ağustos ayı itibariyle seçim çalışmaları başlamıştır.⁶²⁵ Tüzük gereği ildeki CHF Vilayet İdare Heyetince oluşturulacak olan teftiş heyetleri, seçim defterlerini kontrol ederek hem oy verecek olanları hem de namzetleri yayınlamış, adaylık için gelen başvuruları incelemiştir.⁶²⁶

Belediye seçimleri çalışmaları İstanbul, Ankara ve İzmir ve Adana gibi büyük illerden başlanarak, seçmen sayısı oranında hazırlık süresi hesaplanarak tüm vilayetlerde icra edilmiştir.⁶²⁷ CHF, seçimden önce ve seçim sırasında neşriyatlar yayınlamış ve seçim günlerinde şehirlerin muhtelif yerlerinde, halk hatiplerine fırka namına intihap nutukları söyletmiştir.⁶²⁸

Seçimlere, belediye azalığı için vatandaşlardan çok sayıda müracaat yapılmış⁶²⁹, gerek ulusal gerekse yerel gazetelerde, vatandaşların seçim yoklamalarını yaptırmaları konusunda eylül ayı boyunca uyarılarda bulunulmuştur.⁶³⁰

⁶²³ *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1934. Ayrıca bakınız; **CHF İntihap Yoklama Talimatnamesi**, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara, 1933, s.6.

⁶²⁴ **CHF İntihap Yoklama Talimatnamesi**, s.4-6. Talimatname gereği seçimler; “md.2: Belediye azalığı seçiminde yoklama yapmak mecburidir.(...) md.8: Yoklama toplantılarında seçicilere yazılı rey pusulaları dağıtmak yasaktır. Bunlar reylerini kendileri yazar yahut dilediklerine yazdırırlar.(...) md.11: Belediye azalığı seçiminde, mahallin en yukarı Fırka İdare Heyeti Reisi kendi heyetinin azası ile beraber (Vilayet merkezlerinde kaza idare heyeti varsa bu heyetin reis ve azası da bulunduğu halde) Belediye sınıırı içindeki nahiye ve ocak heyetleri reis ve azalarını bir araya toplar. Asıl ve yedek azalığa seçilecek fırka namzetleri için çağırılan arkadaşlardan yukarıda yazılı yoklama usullerine göre rey alır.” Mebus seçimlerinde bile ikinci seçmenlerin önceden yazılmış rey pusulalarını kullandıkları düşünüldüğünde, belediye seçimi yoklamalarında bu uygulamaya izin verilmemesi ilginçtir.

⁶²⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, “Belediye İntihabı Nasıl Yapılacak”, 07 Ağustos 1934.

⁶²⁶ *Akşam*, 02 Eylül 1934; *Hakimiyet-i Milliye*, 03 Eylül 1934.

⁶²⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Ağustos 1934 günü İstanbul (fiilen 02 Eylül 1934), 04 Eylül 1934 günü Ankara ve *Türksözü* de 16 Eylül 1934 günü Adana’da seçim çalışmalarına başladığını duyurmuştur. İzmir’de seçim hazırlık talimatlarının ilk ne zaman verildiği bulunamamış olup, seçimler 02 Ekim’de başlamıştır. *Hâkimiyet-i Milliye*, 02 Birinci Teşrin 1934.

⁶²⁸ *Akşam*, 17 Eylül 1934; *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Ağustos 1934.

⁶²⁹ *Hakimiyet-i Milliye*, 24 Eylül 1934.

⁶³⁰ Adana’da çıkan *Türksözü*’nde 12 Eylül’den itibaren yaklaşık iki hafta boyunca şu ilan verilmiştir: “Belediye Riyasetinden: Belediye İntihabı Başlıyor. Bütün hemşeriler dikkatle okusun. (...) Her hemşerilerin intihap defterlerini alaka ile tetkik ederek ismini bulması ve isminin hisasındaki sıra numarasını öğrenmesi lazımdır. İntihap gününde mahallesinin ismiyle defterdeki sıra numarasını bilenler reylerini kolaylıkla atabilirler. Rey atmanın hangi gün başlayacağı ve kaç gün süreceği ve rey sandıklarını nereye konulacağı ayrıca ilan edilecektir.” Yine *Hâkimiyet-i Milliye*’de de 17 Eylül’den itibaren şu ilan

Belediye seçimleri genel seçimler gibi iki dereceli değil tek dereceli seçim olarak uygulanmıştır. *Hâkimiyet-i Milliye*’de Kemal Turan ismiyle çıkan makalede bu durum şöyle açıklanmıştır: ⁶³¹

“(…) *Bütün millet işlerinin öncülüğünü yapan CHF yeni belediye seçimine ayrı bir kıymet vermiştir. Devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkıyla ifasını tanzim Furka'nın büyük esaslarından. Belediye işleri ise halkın şehrine ve dolayısıyla milli varlığa bağlılığın bir delilidir. Cumhuriyet Halk Fırkası, millet işlerinin ancak milletin iytimatla seçtiği kimseler tarafından iyi görüleceğine kanidir ve emniyet ettiği insanları seçmesini demokrasinin hakiki icabı olarak tanır. Belediye seçimlerinde ise şehirdekilerin birbirini tanınması mümkün olduğundan Fırkaca bir dereceli inkılâp kabul edilmiştir.*”

Günümüzde de devam eden, siyasi parti merkezince (genelde başkanınca) mebus adaylarının seçilmesi sürecinde, seçileceği şehirle bağlantısı olup olmaması önem arz etmemiştir. 1930’lar Türkiye’si ile günümüzün benzerliklerinden birisi de bu noktadır. Siyasi arenada sahne alması arzu edilen bürokrat veya teknokratlar, herhangi bir şehirden mebus seçilebilmişlerdir. 1930 Belediye Seçiminde görülen, “şehirdekilerin birbirini tanınması ihtiyacı”, bu yüzden, mebus seçimlerinde görülmemiştir. Trakyalı veya Balkan göçmen kökenli bir aday, Doğu illerinden mebus seçilirken; Karadenizli bir aday Akdeniz vilayetlerinden mebus olabilmıştır.

Hâkimiyet-i Milliye yazarı Falih Rıfkı “Belediye Seçimi” isimli yazısında, belediye faaliyetlerinin ve dolayısıyla seçimlerin önemine değinmiş, tek partili rejimde alternatif muhalefet olmadığına göre seçimlerdeki mücadele havasının neden kaynakladığı sorusuna cevap aramıştır. ⁶³²

“(…) *Belki birçok kimsenin aklından şöyle bir sual geçebilir. –Memlekette bir tek fırka var. Fırkanın azaları, şüphesiz onun namzetlerine rey vereceklerdir. Acaba neden bu intihapta halkı adeta mücadeleye çağırır gibi davranıyorsunuz? Böyle bir sual Gazi rejiminin diğer tek fırkalı rejimlerle olan esas farklarını bilememekten ileri geldiğine şüphe yoktur. CHF, hiçbir zaman bir diktatorya müessesesi olmamıştır. (...) Halkçılık ve cumhuriyet ülküsünden ayrılmamış olan CHF'nin iddiası, millet itimadına dayanmaktadır.*

göze çarpmaktadır: “Belediye Reisliğinden: Belediye intihabı dolayısıyla intihap hakkını haiz olanların yazılması için bekçiler tarafından tevzi edilen cedvelleri almamış ve yahut her nasılsa kaybetmiş olanların matbu cetvel almak üzere Belediyeye müracaatları rica olunur.”

⁶³¹ Kemal Turan, “Belediye Seçimi”, *Hakimiyet-i Milliye*, 23 Ağustos 1934

⁶³² Falih Rıfkı, “Belediye Seçimi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Birinci Teşrin 1934.

(...) CHF reislerinin düşündüğü disiplin kör bir inzibat değil, **liyakat ve hizmet derecesine göre sıralanmayı kabul etmek**, halk ve cumhuriyet davasını şahsi menfaat ve ihtiras saplantılarından uzak ve üstün tutmaktır. (...) Muayyen bir zümrenin menfaatini müdafaa eden ve zora dayanan bir fırka yerine, halk ve inkılâp menfaatini müdafaa eden ve halkın güveni ile inkılâpçılık sadakatine dayanan bir fırka; **milli kuvvetleri parçalayıp dağıtan sistem yerine, milli kuvvetleri toplayıp verimleştiren sistem**, bizi kendi ihtiyaç ve zaruretlerimizin götürdüğü bu yol, birçok milletlerin aramakta oldukları yoldur.”

Makalede, başlangıçta sorduğu soruya gerçek anlamda cevap veremediğini düşündüğümüz Atay; yazısında başka soruların cevaplarını belki fark etmeden-istmeden belki bilerek-kontrollü bir şekilde sunmuştur. Tek fırkalı bir rejimde belediye seçimlerindeki bu heyecan ve coşkununun sebebi, inkılâp rejimlerinin içselleştirilmesi konusunda gösteren arzudan gelmektedir.

Öte yandan, 1931 CHF Programının 2.Kısım 2/a md: “(...) *Firkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam vd tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmeyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet ve çalışma derecesiyle mütenasip olur.*” şeklindedir. Burada geçen “çalışma derecesi”, makalede yerini “hizmet derecesine” bırakmıştır. İlk olarak Hizmet ve çalışma kelimelerinin aynı anlamda kullanılıp kullanılmadığı sorusu akla gelmektedir. Diğer soru ise bu çalışma/hizmet, toplumsal hayat içinde olan mıdır yoksa Halk Fırkası içinde olan mıdır?

TCF tecrübesinden itibaren devam eden diktatör görünümü taşımama kaygısı, rejimi millete benimseterek meşruiyetini sağlamak tutkusuyla birleştiğinde; ortaya çıkan seçim tablosu bu şekilde olmaktadır. Dernek, cemiyet vb. tüm teşekküllerin kapatılıp CHF idaresinde bir görünüme kavuşan ülkede, liyakat ve hizmet derecesine göre ne şekilde sıralanması gerektiği teorisi, bunun pratiği sağlandığında vatandaşı haksız ve kontrolsüz yönetimlerle ve bürokrasiyle karşı karşıya bırakmıştır.

Ekim ayının başından itibaren Fırka, seçim çalışmasına başlamıştır. Fırka teşkilatı önce beyannameler bastırarak şehirlerin her tarafına dağıtmış, bu beyannamede vatandaşlar oylarını kullanmaya davet edilmiştir. Ankara Radyosu da seçim müddetince seçimle ilgili haberler vermiştir. Dağıtılan beyanname şu şekildedir.⁶³³

“Cumhuriyet vatandaşı için en kutsi hak, intihap hakkıdır. Bu hakkını kullan, vazifeni yap.” İstanbul’da da belediye, ilk kez seçimlerde afişler bastırmıştır. Vapur,

⁶³³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Birinci Teşrin 1934.

tramvay, tren gibi ulaşım araçlarına renkli olarak basılan afişlerde şu ifadeler bulunmuştur.⁶³⁴ “*Mutlu vatandaş, belediye seçiminde reyini kullan!*”, “*Mutlu vatandaş, belediye seçiminde kayıtsız kalmak, medeni ve milli vazifemizi yapmamak demektir*”, “*Türk kadını, rey sandığına koş, Cumhuriyet’in sana verdiği hakkı kullan!*”

Çok partili seçimlerde partilerin kendi icraatlarının hesabını vermeleri şeklinde gözlemleyeceğimiz bir durum 1934 seçimlerinde de yaşanmış; İstanbul belediyesinin son 4 yıllık icraatları gazete yoluyla halka anlatılmıştır.⁶³⁵

Basından takip ettiğimiz kadarıyla tüm şehirlerde, seçim coşku içinde ve kutlamalarla geçmiştir. İzmir’de Cumhuriyet Meydanı ve tüm şehir sevimli bayraklarla süslenmiş, ulaşım araçları seçim tezahüratlarından dolayı işleyememiştir. Bu büyük tezahürat alaylarında gençler ellerinde binlerce meşale taşımıştır. Binlerce kadın bu alayın içinde yürümüş ve bütün kabileler hep bir ağızdan onuncu yıl marşını söylemişlerdir.⁶³⁶

Adana’da sabaha kadar şehir elektrik ziyası içinde kalmış; halk mahşer kalabalığı şeklinde sokakları doldurmuştur⁶³⁷; her yerde arabalarla kamyonlarla dolaşan davul zurnacıların sesleri şehre neşe vermiş⁶³⁸; oluşan kalabalığın karışıklığa sebep olmaması için inzibat kuvvetleri önlem almıştır.⁶³⁹ Ankara’da bütün daireler, mağazalar ve binalar bayraklarla donatılmış, halk seçim yerlerini ve konuşma yapan hatipleri büyük kalabalıklar halinde, dikkatle dinlemişlerdir.⁶⁴⁰

1934 seçimlerinde ilk kez okul çocukları da seçim alanına götürülmüşlerdir. İnkılâbın geleceği olarak görülen çocukların, bu demokrasi sınavını küçük yaşta öğrenmeleri hedeflenmiştir. İstanbul’da okul talebeleri hocaları tarafından sandık başlarına getirilmiş ve kendilerine intihap işleri anlatılmıştır.⁶⁴¹

Ankara’da da mektepli çocuklar seçim yerlerine gelerek seçimin nasıl yapıldığını tetkik etmişler ve hatta aralarından birkaçı belediye memurlarına müracaat ederek şehrin nüfusu, kimlerin seçme ve seçilme haklarına malik olduğu, bunların kaç kişiyi bulduğu hakkında malumat almışlar ve bu malumatı mektep defterlerine kaydetmişlerdir.⁶⁴²

⁶³⁴ *Akşam*, 24 Eylül 1934

⁶³⁵ *Akşam*, 27 Eylül 1934

⁶³⁶ *Hâkimiyet-i Milliye*, 03 Birinci Teşrin 1934.

⁶³⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Birinci Teşrin 1934.

⁶³⁸ *Türksözü*, 08 Teşrinievvel 1934.

⁶³⁹ *Türksözü*, 06 Teşrinievvel 1934.

⁶⁴⁰ *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Birinci Teşrin 1934.

⁶⁴¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 04 Birinci Teşrin 1934.

⁶⁴² *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Birinci Teşrin 1934.

Halkın medeni haklarını kullanması ve reyini atması için sinemalarda film aralarında reklamlar yapılmıştır.⁶⁴³

Öte yandan seçim süresince basın da halkı seçime yönlendirme konusunda fırkaya yardımcı olmuştur. Eylül ve ekim ayları boyunca dikkat çekici yazı fontları ve şekillerde çıkan duyuru ve çağrılarda, halk seçimlerde CHF'ye oy vermeye davet edilmiştir. Seçim propagandası olmasa da, rejimin bekasını sağlamak adına yapılan bu çalışmalarda seçimin propagandası olarak değerlendirdiğimiz bu ikazlar aşağıda sunulmuştur.

*“Yurttaş; Saygılı Şarlılar! Size daima doğru yolu bulup gösteren budunu (halk, millet) yüce budunlar dengine getiren Büyük Önderimiz Gazinin fırkası olan C.H.F namzetlerine düşünmeden reyini vermede haklısın. Başka türlü hareket senden beklenemez, senin büyüklere, insan gücü yetmeyen işleri yapan Gazinin fırkasına ne kadar bağlı olduğun her işte görülmüştür. Sen eyilikten, doğru işten şaşmazsın ve seni bu doğru yoldan saptıramaz.”*⁶⁴⁴

*“Fırkacı arkadaş! Fırkana karşı olan yumuşuna (vazife, iş) canla, başla atıl. Fırkanın; onun yüksek nüfusunu, değerini herkese tanıtmak için işe başla. Fırkanın namzet listesini kazandırmak için işini bırak intihap şenliklerine, intihap propagandalarına katıl, fırkamızın yurt içinde daha güçlü kök salması, yanlarına dal budak atması, göstereceğin gayretin derecesine bağlıdır. Bir fırkacıya düşen yumuş budur.”*⁶⁴⁵

*“Yurttaş; Belediyeye aza seçmek ve seçilmek hakkı olanların defterleri yerlerine asıldı; git, ismini bul; bir diyeceğin varsa altı gün içinde encümene bildir. Şehir meclisine aza seçmek ve seçilmek şehirde oturan, kadın erkek, herkesin hakkıdır.”*⁶⁴⁶

*“Hemşeri! Reyini kullanmak hakkın olduğun kadar vazifendir de.” “Öz Türk! Reyini C.H.F namzetlerine vermek, sana yüce Türk kalkınmasını yaratan büyük önderimize inançlı ve bağlı olduğunun senedi olacaktır.”*⁶⁴⁷ *“Vatandaş! Reylerini CHF namzetlerine ver”*⁶⁴⁸

⁶⁴³ Zaman, 06 Teşrinievvel 1934

⁶⁴⁴ Türksözü, 07 Teşrinievvel, 1934. 1934 Belediye seçimlerindeki propagandalara ilişkin örnek gazete sayfası **EK-C'** de bulunmaktadır.

⁶⁴⁵ Türksözü, 05 Teşrinievvel, 1934.

⁶⁴⁶ Hakimiyet-i Milliye, 25 Eylül 1934.

⁶⁴⁷ Türksözü, 07 Teşrinievvel, 1934.

⁶⁴⁸ Akşam, 01 Teşrinievvel 1934

“Yurttaş; Öteden beri yurdun, bütünüünün iyiliğine kendini vermiş olan Adanalıların Cumhuriyet Halk Fırkasının gösterdiği namzetlere seve seve rey vereceğine umudum çok güçlüdür. Değerli Adanalılar; temiz yüreğinizin yüksek duygularını Cumhuriyetçi, Halkçı, Devletçi, Milliyetçi, Layik, İnkılâpçı, Fırkanıza veriniz!”⁶⁴⁹

“Yurttaş! Belediye seçimi bugün başlıyor, reyini kullan, vazifeni yap.”⁶⁵⁰

“Yurttaş! Belediye seçimlerinde reyini büyük önderimizin Fırkası namzetlerine ver! Budun faydası bundadır. Bu senin başta gelen yumuşundur. Bu belediye seçiminde reyini her şeyden üstün tutarak kullan ve C.H.F. namzetlerine ver.” “Yurttaş! Şarını seviyorsan, Türk budunundan isen bir hamlede reyini kullan!” “Türk Kadını! Reyini sandığa atarken sana seçim hakkını veren Cumhuriyet Halk Fırkası’na bağlı kalmak borcumuz olduğunu unutma.” “İnkılâpçı Türk! Reyini Türk kalkınmasını yaşatan, senin firkan C.H.F namzetlerine ver. Bu ülke borcudur.”⁶⁵¹

Bu metinlerde seçimlerin hak olduğu vurgusunun yanında, bir nevi sosyal güdülenme ile, halkta CHF’ye karşı borç yükümlülüğü yaratılmış, belli oranda ajitasyon yapılmıştır. Son yıllarda siyaset kavramında beliren ajitasyon kavramı, propagandanın farklı olarak az miktarda fikrin büyük kitlelere ulaştırılmasını hedefleyen bir olgudur.⁶⁵² CHF’nin tek parti dönemi seçimlerindeki metin ve ilanları incelendiğinde, propaganda ve ajitasyonun iç içe geçtiği görülmüştür.

Halk Hatipleri Teşkilatının hayata geçirilmesinden sonra icra edilen ilk seçimler olması, 1934 seçimlerinde bu teşkilatın aktif olarak görev almasını gerektirmiş; ülke çapında kurulan halk kürsülerinde seçimlerin başlamasıyla birlikte, hatipler tarafından vatandaşlara nutuklar verilmiş; halk tenvir ve irşat edilmiştir. Aşağıda bazı örneklerini vereceğimiz nutuklarda geçen ifadeler, rejimin vatandaş ile olan ilişkisini, ona nasıl baktığını, seçimin bu noktada nasıl bir misyon taşıdığını, vatandaş etkileme adına ne tür propagandalar yapıldığı sorularına cevap vermiştir.

Divan-ı Muhasebat murakiplerinden Halil Sezai Bey nutkunda şöyle demiştir: “(...) Hızını Gazisinden ve onun başkanı bulunduğu CHF’ndan alan büyük Türk budunu birkaç günden beri yeni bir sevinç ve heyecan içinde yaşıyor. Seçim hakkına kavuşmanın yeni bir dönüm yılını kutluyor. Benliğine erişmesinin, kendine yönelmesinin gereği olan hakkını kullanmaktan doğan sevinçlerle bayram yapıyor. Bu hakkı kullanmanın verdiği

⁶⁴⁹ Türksözü, 03 Teşrinievvel, 1934.

⁶⁵⁰ Hâkimiyet-i Milliye, 10 Birinci Teşrin 1934.

⁶⁵¹ Türksözü, 07 Teşrinievvel, 1934.

⁶⁵² Duncan Hallas’ın Ajitasyon ve Propaganda (1984) kitabına ilişkin site: <http://www.marxists.org/archive/hallas/works/1984/09/agitprop.htm> E.T.: 25.05.215

heyecanla haklarını kendi ayağına, kapısı önüne kadar götüren cumhuriyete, onun büyük kurucu ve kurucusu olan ulu başbuğa, onun başkanı bulunduğu CHF'na sonsuz kıvanç duygularını sunmak, duyurmak için Türk yurdunun her bucağında şenlikler yapılıyor. Her yurttaş gülüyor. Her vatandaş memlekete ve CHF'na olan minnet borcunu onun gösterdiği namzetlere rey vermekle yapmış olmaktan doğan bir sevinç ve gurur içindedir. Bu toplantımız da sevinç ve heyecan dalgalarının başka bir örneğidir.(...)⁶⁵³

Avukat Emin Halim Bey, Ankara'nın önemini seçimlerle ilişkilendirerek şunları ifade etmiştir: “(...) Bütün yurdumuzda şu sıralarda yapılan belediye seçimlerinden daha fazla Ankara'mızın seçiminde bizim için bir ehemmiyet vardır. Cumhuriyetin kaynağı Ankara'dır. Hepimizin göz bebeği, en büyüğümüz, ulu rehberimiz Gazi Ankara'dadır. Ve nihayet Ankara Türkiye'mizin kalbidir. Saltanat idarelerinin bütün Anadolu gibi Ankara'mızı da bıraktığı harap şeklinden cumhuriyetin bugünkü (?) vaziyetini size misallerle söylemeye hacet yoktur. Etrafınıza bakınız. Bunu derhal anlarsınız. Bunu yapan cumhuriyettir. Bu kadar gözle görülen, elle tutulan çok yüksek eserler karşısında düşünmeden en büyüğümüzün başında bulunduğu firkamıza, CHF'na ve onun gösterdiği namzetlere rey vermek de yapılan eser ve inkılâpları takdir etmenin bir manası olacaktır.(...)⁶⁵⁴

Enver Behnan (Şapolyo) Bey'in açıklamaları şu şekilde olmuştur: “Bugün medeni bir vazife başlıyor. Belediye seçimi, belediye seçimine koşmak, her vatandaşın en büyük siyasi hakkını kullanması demektir. Türk inkılâbının kaynağı olan Ankara'mız cumhuriyetle beraber doğdu ve büyüyor. Bunu kıskanç bir ana gibi büyütme, Türk milletine yakışır bir hükümet merkezi yapmak vazifesi bizlere borçtur.(...) Ankaralı, Ankaralı, Altı oklu bayrağa ses ve söz verelim! Çağırın ses on beş yıldır yapılanları ve bundan sonra daha yapılacak olanları salık veren sestir.(...)⁶⁵⁵

Avukat Ekrem Bey, eski intihaplara göndermelerde bulunmuştur: “Hepimiz biliriz ki 15 sene evvel belediye intihabına iştirak edebilmek, yani intihap etmek ve olunmak için ashabi emlaktan olmak ve muayyen bir vergi ile mükellef bulunmak lazımdı. Emlaki olmayan ve fakat bütün bir varlığa malik olan her Türk bu şerefli hakkını kullanmaktan mahrumdu.” Bundan sonra cumhuriyetin Türk yurttaşlarına verdiği hakkın kıymetini anlatmış ve her fert için bu seçme işine iştirakin bir borç olduğunu ilave etmiştir.⁶⁵⁶

⁶⁵³ Hâkimiyet-i Milliye, 14 Birinci Teşrin 1934.

⁶⁵⁴ Hâkimiyet-i Milliye, 12 Birinci Teşrin 1934.

⁶⁵⁵ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Birinci Teşrin 1934.

⁶⁵⁶ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Birinci Teşrin 1934.

Bir bildiri yayınlayan Türk Kadınlar Birliği, “Türk kadınının yeryüzünün en işi bilen ve en yurt seven kadını olduğunu, seçimlere katılarak değerini göstereceğini” belirtmiş, kadınları seçim çalışmasına davet etmiştir.⁶⁵⁷

Ankara Kız Lisesi son sınıf öğrencisi Sabahat Hanımın, kadınlar ve seçim konusundaki açıklaması ise şu şekilde olmuştur: “*Bundan sonra bizi buraya toplayan sebep ve münasebetiyle de Türk kadınlığının siyasi haklarından biraz olsun bahsetmek isterim. Hepimizce de malumdur ki milli mücadele sıralarında mutaassıp ve mürtecilerin menfi faaliyetlerine ve halkı zehirlemelerine meydan verilmemesi için, kadın hukuku, kadın hürriyeti mevzuuna temastan azami derecede sakınıldı. Fakat Lozan’da sulhun imzası dâhil beklenmeden bu sahada fikirlerin uyandırılmasına ve cidale girişildi. (...) 1930 yılında yeni belediye kanunu yapılırken kadına belediye azası seçmek ve seçilmek hakkı verilmesi, göğüslerimizi bir kat daha iftihar ve gururla doldurdu, taşırdı. Bu şimdi bile birçok Avrupa devletlerinde kadının istihsal edemediği ehemmiyetli bir merhaledir. İnkılâbın esas prensibi içtimai hayatı her noktadan birliğe istinat ettirmek olduğuna göre, çok yakın zamanda mebus intihap etmek ve edilmek hakkını almamızı sabırsızlıkla beklemekteyiz. Arkadaşlar şimdi sizleri, başta ulu Gazimiz bulunan ve bizi, her memleket kadınlığının üstünde tutan CHF’nin namzetleri için rey vermeye davet ediyorum.”*

Yine lise öğrencisi olan Müzeyyen Hanım ise değişik benzetmelerle nutkunu icra etmiştir. “*Kâinatın hakanı olan baş, sularında zırhlıları, havasında zafer kartalları, karasında yıldırım orduları kaynaşan; ülkesinde yalçın erlik, nurlu benlik kıvılcımları tutuşan bir medeniyet dünyası, bir bilgi küresi olan bu baş uğraşarak nihayet Türk’e istediği bu mukaddes günü vermiştir! Seçiyoruz, seçiliyoruz, böylece adımlarımızı bozmadan yürüyoruz. Nabzımızda atan o, gözlerimizde yanan o, ufuklara bakarak ona “ülkü” diyoruz; kalbimize bakarak ona “Gazi” diyoruz ve hep onun sesine, onun aydınlığına yürüyoruz. İnkılâbın kadını, cumhuriyet güneşi sana her sahada bir hürriyet vermiştir. Bugün de seve seve kalbinin heyecanı ile reyini kullan. Korkma, yolun Gazi yoludur.”*⁶⁵⁸

Öte yandan seçim faaliyetinin ne şekilde algılandığına dair başka bir bakış açısı gösteren örnek de görülmüş, seçimde rey verme işlemi, aleni ifade edilmese de sıradan bir kamu faaliyeti olarak değerlendirilmiş; İstanbul’da, görevlerinin aksatmaması için memurların tamamının, 07 Birinciteşrin Pazar oy kullandırılmasına karar verilmiştir.⁶⁵⁹

⁶⁵⁷ Akşam, 17 Eylül 1934

⁶⁵⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 11 Birinci Teşrin 1934.

⁶⁵⁹ Akşam, 25 Eylül 1934; Zaman, 05 Teşrinievvel 1934

Rey verenlere, üstünde CHF bayrağı bulunan rozet verilmiş; böylece rozet takan her vatandaşın oyunu kullanmakla doğan bir iftihar hissetmesi hedeflenmiştir.⁶⁶⁰

Bazı şehirlerde bir gün, büyük şehirlerde yaklaşık bir hafta süren seçimler ekim ayı ortasında ülke genelinde tamamlanmıştır. 519 belediyede seçme hakkını haiz 1.765.404 vatandaştan 1.059.758 kişi (% 60) oy kullanmıştır. Resmi veri olmamakla birlikte seçmenlerin yarısının kadın olduğu ifade edilmiştir. Oyların hemen hepsi CHF mensuplarına verilmiş, CHF dışı verilen oyların yurt genelinde 100'ü aşmadığı belirtilmiştir.⁶⁶¹ Seçimlerin ardından CHF Genel Sekreteri Recep Peker, vilayet heyetlerine teşekkür yazıları göndermiştir.⁶⁶²

1930 seçimlerine oranla çok fazla seçmenin sandığa gittiği 1934 seçimlerinde, Ankara, İstanbul, İzmir ve Adana gibi şehirlerde katılım, bir önceki seçime göre yaklaşık dört kat artmıştır.⁶⁶³ Seçime katılım yüzdesi konusunda Avrupa şehirlerinde bile böyle yüksek bir oranın gerçekleşmediği ileri sürülmüştür.⁶⁶⁴

Oy kullanma oranının en yüksek olduğu il Mardin'dir (% 87). Onu sırasıyla Ankara, Eskişehir, Bursa, Ordu ve Niğde takip etmişlerdir. Erzurum (% 34), Sivas, Kütahya ve Çoruh ise en düşük katılımın gerçekleştiği vilayetler olmuştur.⁶⁶⁵

Sonuçlar belli olduktan sonra Adana'da *Türksözü*'nde çıkan bir makale, başkent dışında seçimlerin cereyan akislerini şu ifadelerle göz önüne sermektedir:⁶⁶⁶

“(...) Bu parlak neticeyi görmek mutluluğuna kavuştuk, bununla ne kadar öğünsek yeridir. Adana bu vesile ile iki büyük gösterişte bulundu, biri seçim yumuşu denilen ve bir budunun medeni değerini gözlerde canlandıran işe yüreğini vermiş olması, öteki de CHF'na karşı derin, saygılı bağlılığını göstermiş olmasıdır. Bu göstertiyor ki Türk budunu yurt işlerinde canlıdır ve birlik halindedir. Üç gün şenlik içinde devam eden bir seçim işinin ifadesi, önceden ileri sürdüğümüz umutları bile gölgede bıraktı. (...) CHF'nın sevgisi bütün halkımızın gönlünde köklü olduğuna inanımız güçlüdür. Fakat bu gibi siyasi, içtimai inanları gizli tutmak faydalı değildir. İçtimai, siyasi inanları sırasında,

⁶⁶⁰ *Zaman*, 06 Teşrinievvel 1934

⁶⁶¹ **BCA**:030.10/82-538-1. Arşiv, diğer kaynaklar ve basından yaptığımız taramalarda, 1934 seçimlerinde CHF dışından aday olanlarla ilgili belge ve bilgiye ulaşamadık.

⁶⁶² Peker telgrafında: “*Fırka namzedi olarak belediye meclisi azalığına seçilen bütün arkadaşların aldıkları yeni milli vazifede muvaffak olmalarını dilerim. Bu münasebetle namzedi olarak seçildikleri fırkamızın prensipleriyle milli birliği ve inkılâbı tutup koruyucu zihniyetle çalışma hususundaki vazifelerini hatırlatırım. (...)*” demiştir. *Türksözü*, 14 Teşrinievvel 1934.

⁶⁶³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Birinci Teşrin 1934.

⁶⁶⁴ *Türksözü*, 08 Teşrinievvel 1934.

⁶⁶⁵ **BCA**:030.10/82-538-1

⁶⁶⁶ Ferit Celal, “Parlak Netice”, *Türksözü*, 12 Teşrinievvel 1934.

birlik halinde göstermek, kuvvetimizin bir nevi tezahürüdür. Büyük prensiplere bağlılık, bu gibi seçimlerde olanca gücü ile meydana çıkarılır (...)"

1934'te, CHF önceki seçimlerden daha kapsamlı ve ayrıntılı bir hazırlık aşaması yürütmüştür. Gerek el broşürleri gerekse gazetelerdeki ilanlar vasıtasıyla, vatandaşa seçim bilinci ve katılım hassasiyeti göstermesi konusunda telkinlerde bulunulmuştur. Seçim, inkılâpla özleştirilmiş, seçimlere katılımın Gazi'nin ve fırkanın ülke için yaptığı fedakârlık ve çalışmaların karşılığında bir borç olarak telakki edilmesi istenmiştir.

Yeni kurulan Halk Hatipleri Teşkilatı'nın ilk deneyimi yine bu seçimler olmuştur. Tüm şehirlerde ateşli ve coşkulu miting görünümü alan konuşmalar yapan hatipler aracılığıyla, halk yüz yüze propagandaya tabi tutulmuştur. Alternatif olmaması propaganda konularında herhangi bir daralma ve ya kısıtlama yaratmamış; aksine, hedef konularda yoğunlaşmaya yardımcı olmuştur. Bu hedef konuların başında seçimin sosyal hayattaki yeri ve önemi, vatandaşın fırkaya ve Gaziye karşı görevleri, inkılâbın özümsemesi adına eskiyle yapılan kıyaslamalar ve kadınların siyasi hakları gelmiştir.

Alternatif bir program ve vaatleri olan başka bir siyasi teşekkül olmadığı, sadece seçilecek üyelerin iki katı oranda aday gösterildiği değerlendirildiğinde; seçime katılım oranının yüksekliği göze çarpmaktadır. Şehirli, kazalı ve nahiyeli vatandaşların, bir şenlik havasında geçen seçim faaliyetine görece yüksek nispette iştirak etmeleri, içtimai hayatta yer bulma ve kitle psikolojisiyle de sebeplendirilebileceği gibi, bunun yanında zamanla gelişmeye başlayan seçim ve siyaset bilinci de göz ardı edilmemelidir.

F- 1935 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ

1934 ve 1935 yıllarında dünya çapında önemli olaylara tanıklık edilmiş, Avrupa'da Almanya ve İtalya'da yaşananlar küresel çapta belirleyici ve konjonktür yaratıcı bir hal almıştır. Türkiye de bu karışık ve belirsiz tablodan etkilenmiş, iç ve dış siyasetinde dikkat etmesi gereken dengelere yönelik pozisyonlar alınmıştır. Afrika, Balkanlar ve Ortadoğu'da yaşananlar, Türk dış politikasında değişikliğe ve yeni açılımlara sebep olmuştur.

İç politikada da muhalefet partisi ve mecliste iktidardan bağımsız hareket eden, genel olarak rejim/fırka prensiplerine bağlı olan muhalif mebusluk denemelerinden istediği verimi alamayan CHF, 1934 Aralık ayında yeni dönem için milletvekilliği seçimi kararı almıştır.⁶⁶⁷ Öncelikle anayasada değişiklik yapılarak "22 yaşını bitiren kadın erkek

⁶⁶⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c025/tbmm04025012.pdf>

her Türk mebus seçme ve 30 yaşını bitiren kadın erkek her Türk mebus seçilme hakkına sahiptir” hükmü konularak vatandaşlık tanımı genişletilmiştir.⁶⁶⁸

1935 seçimlerine gelinmeden önce meclis, seçim yasasında bazı değişiklikler yapan yasa tadilatlarına devam etmiştir. Yeni yasa gereği “Türkiye Cumhuriyeti halkından her 40.000 kişi bir milletvekili seçecek, nüfusu 40.000’den az olan yerlerde yine bir milletvekili seçilecektir.” hükmü, ayrıca İntihab-ı Mebusan Kanunu’nun ilgili maddelerindeki 18 yaşını bitirenler kaydı 22 yaşını bitirenler şeklinde değiştirilmiş ve bu maddelerdeki erkek kaydı kaldırılarak, “erkek-kadın” kaydı konulmuştur. Bir diğer yasa ile “bir kaza dâhilinde bulunan kadın ve erkek nüfustan her 400 kişi için bir, 600’e kadar bir, 1000’e kadar iki, 1400’e kadar üç ve fazlası için aynı oranda ikinci seçmen seçileceği hükmü getirilmiştir.⁶⁶⁹

1- CHF’nin Seçim Çalışmaları

Kanunların çıkarılmasını müteakip seçimlerden önce CHF İdare Heyeti Reisliklerine gönderilen ve “Gizlidir” ibaresi yer alan, Aralık 1934 tarihli bir yazıda şu uyarılarda bulunulmuştur.⁶⁷⁰

“1. Alınan haberlere göre ikinci müntehip seçiminde ve mebus intihabı işlerinde çok uyanık olmaklığımızın gerekli olduğu anlaşılmıştır. Ezcümle bazı muhaliflerin müstakil mebusluk için beyannameler dağıttıkları, kürsülerde intihap propaganda nutukları yapmaya hazırlandıkları bildiriliyor. Komünistlerin de bilhassa Halkevleri gibi fikri sahalarda komünist mebus seçtirmeye savaşıacakları anlaşılıyor.

2. Bunun için bilhassa müntehip olacakların şahıslarında çok dikkatli davranılmasını ve halkı işgal edecek muhalif veya komünistlerin yapacakları propaganda veya nutuklara lüzumu gibi ve derhal mukabele etmek ve bunların söz ve hareketlerinin önüne geçmek üzere her türlü tertibat ve tedabir alınmasını bu tamim muhteviyatından münasip surette kaza teşkilatımızın da haberdar edilerek uyanıklıklarının artırılmasını ve bu işte de mahallin idare amirleri ile sıkı temas ve işbirliği yapılmasını dilerim.”

Birazdan görüleceği üzere müstakil mebuslukla ilgili ilk açıklama Mustafa Kemal Atatürk’ten, şubat ayı başında gelmiştir. Bu tarihten yaklaşık bir ay önce, fırka içi bu tarz bir yazışma göstermektedir ki, müstakil mebusluk konusu uzun süredir gündemde olma özelliği taşımıştır. Kamuoyuna açıklanmadan önce fırka tabanında çalışması yapılmak

⁶⁶⁸<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c025/tbmm04025012.pdf>

⁶⁶⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c025/tbmm04025020.pdf>

⁶⁷⁰ H.Uyar, “Tek Parti...”, s.27.

istenmiştir. Yani CHF, yine ön almıştır. Bu ön alma hususu, eski deneyimlerden miras olarak, muhalif ve komünistler üzerinden ve bunların yapacakları propagandaya yönelik görülmüştür. İlginç olan ise Halkevlerinde komünistlik propagandası yapılması ihtimal ve korkusunun daha 1935’lerde kendisini göstermiş olmasıdır.

Ülke genelinde, ocak ayı ortasından itibaren ikinci seçmen seçimleri yapılmaya başlanmış ve ay sonunda tamamlanmıştır. 1927’de %23, 1931’de %45 olan seçime katılma oranı ülke genelinde yaklaşık %68.5 oranında gerçekleşmiştir.⁶⁷¹ Ocak ayı sonuna kadar fırka merkezine 2000’in üzerinde mebusluk başvuru olmuş, bunun %10’u da kadınlardan gelmiştir.⁶⁷²

Riyaset Divanı tarafından tüm başvuruların incelenmesi gerektiğinden, bu rakamın yüksekliğinden olsa gerekir ki parti örgütüne gönderilen ve basına da yansıyan bir yazıda milletvekili seçilmek isteyenlerin neler yapmaları ve neler yapmamaları gerektiği şöyle belirtilmiştir:⁶⁷³

“Mebusluğa seçilmek istenen bayan ve bayların namzet gösterilmeleri için birçok imzalı telgrafla Atatürk’e veya fırka merkezine yazılar geliyor. Önce de yazıldığı ve bilindiği üzere mebusluğa seçilmek isteyenlerin bu istekleri kâfidir. Birçok imza ile bir bayan ve bayın zararına bir tesir yapacağını alakalıları bilmelidirler.”

CHF Umumi Riyaset Divanı, milletvekili adaylarını belirlemek üzere toplanmış, tüzük gereği ilgililer ve kabine üyelerini çağırarak hem seçim beyannamesi üzerinde çalışılmış hem de kamuoyuna bu konu duyurulmuştur.⁶⁷⁴

“Fırka Riyaset Divanı’nın Tebliği:

1. Umumi Reislik Divanı 1.2.1935 saat on birde önder Atatürk’ün başkanlığında Dolmabahçe’de CHF’nin yeni sayılab namzetlerini tespit vazifesine başlamıştır.

2. Umumi Reislik Divanı bu iş hakkında fırka nizamnamesinin mahsus maddesine uyarak Fırka Divanı ile istişare etmeye karar vermiş ve Divan’ı davet etmiştir. Fırka nizamnamesinin emri veçhile İcra Vekilleri, Fırka Divanı’nın sayılab namzedi tespiti müzakeresinde bulunmayacaklardır.

⁶⁷¹ Seçime katılım oranları için bkz. E.Öz, **Tek Parti Yönetimi**..., s.160.

⁶⁷² A.Demirel, **Tek Partinin**..., s.170.

⁶⁷³ H.Uyar, “Tek Parti...”, s.28.

⁶⁷⁴Bu davet kamuoyuna Anadolu Ajansı’nın aynı gün tüm basına verdiği haberle duyurulmuştur. Buna rağmen *Cumhuriyet* ve *Türksözü* gazetelerinde davete ilişkin çıkan tebliği maddeleri farklılık arz etmektedir. 1.maddeler aynıyken, *Cumhuriyet*’in 2.md. şöyledir: “Umumi Reislik Divanı bu iş hakkında fırka nizamnamesinin mahsus maddesine uyarak Fırka Umumi İdare Heyeti ve Fırkanın Meclis Grubu İdare Heyetiyle istişare etmeye karar vermiş ve davet etmiştir”. 3.md.ler yine aynıyken 4.md şöyledir: “Fırka İdare Heyetleriyle İcra Vekilleri 2 Şubat Cumartesi günü 11’de Dolmabahçe’de toplanacaklardır” *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1935; *Türksözü*, 3 Şubat, 1935.

3. *Fırkamızın İcra Vekilleri seçim münasebetiyle ulusa arz edilecek beyanname muhteviyatı üzerinde konuşmak üzere davet olunmuşlardır.*

4. *Fırka Divanı ve İcra Vekilleri 2 Şubat Cumartesi günü 11’de Dolmabahçe’de toplanacaklardır.”*

İkinci seçmenlerin fırka yönetimince muhtelif konularda uyarıldığını ve bunların seçilirken bile ne denli dikkatli davranıldığını tezin önceki bölümlerinde belirtmiştik. CHF’nin dolayısıyla rejimin taşradan başlayan birimleri olduğunu değerlendirdiğimiz bu seçmen kitlesinin zaman zaman müstakillik ve münferitlik sergileyen davranışlarını, onların toplumsal kökenleriyle de ilişkilendirmek mümkündür. Meslek gruplarının ve içtimai hayattaki pozisyonlarının genel dağılımı, seçim bölgelerine göre değişkenlik arz etse de; ikinci seçmenler buldukları seçim coğrafyasının güçlü, etkili ve söz sahibi isimleri olmuştur.

Ülke genelinde memurların oranını yüksek olmuş (bunlar arasında da özellikle öğretmenler), memurlar rejim açısından taşradaki güvenilir müttetikler olarak görülmüşlerdir. Kamu görevlileri olmaları nedeniyle kontrolleri de kolay olmuş, rejimin taşraya gönderdiği temsilci sıfatını taşımışlardır. Vilayetlerde memurlardan daha ağırlıklı olarak ikinci seçmenler arasında yer alanlar, oranın önde gelenleri, eşrafı olmuştur. Bunların mesleklere göre dağılımı, o vilayetin toplumsal ve ekonomik yapısına göre farklılık göstermiştir. Nitekim Mardin’de aşiret ileri gelenleri ağırlıktayken, Bursa’da küçük esnafın ağırlıkta olduğu görülmüş; Konya’daki partili bürokrat ve eşraf ağırlığı, yerini Denizli’de köklü aileler, tüccarlar ve toprak sahiplerine bırakmıştır. Kadınların ve parti yöneticilerinin oranı vilayetlere göre değişmiş; kadınların sadece milletvekilliğinde değil, siyasal yaşamın diğer alanlarında da (parti üyeliği, ikinci seçmenlik, belediye meclisi üyeliği...) yer almaya başlaması son derece önemli addedilmiştir. Kadın ikinci seçmenlerin oranı, yurt gelinde şehirlere göre %15 ile %20 arasında değişkenlik göstermiştir. Bu alanda öncülüğü meslek sahibi kadınların yanı sıra, partili-bürokrat eşlerinin yaptığı gözlemlenmiştir.⁶⁷⁵

⁶⁷⁵ Hakkı Uyar, bu konuda 1935 seçimlerinde 4 ili inceleyerek, buralardaki ikinci seçmenlerin toplumsal kökenlerini araştırmıştır. Kendi alanında ayrıntılı bir çalışma olarak karşımıza çıkan bu eserde Denizli, Konya, Mardin ve Bursa illeri incelenmiştir. Hakkı Uyar, “Tek Parti Döneminde CHP’nin Toplumsal Kökenleri: İkinci Seçmenler Örneği (1935)”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, XVIII/106, (Ekim 2002), s.54-57’nin genişletilmiş, Mardin ve Bursa şehirlerindeki yapının eklenmesiyle yazılan: <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/7.pdf> E.T.: 26.05.2015

2- Müstakil Mebusluk ve Muhalif Hareketler

Aslında CHF 1935 seçim hazırlıklarına daha 1931 seçimlerinin hemen ertesinde yayınladığı bir tebliğle başlamış, bu da mebus adayı olmak isteyenleri doğrudan etkilemiştir.

CHF Umumi İdare Heyeti, 16 Haziran 1931 tarihinde yaptığı toplantıda CHF'ye üye olmak isteyenlerin özelliklerini belirlemiş, kendini fesh eden Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın üyelerinin CHF'ye girmelerine ve son seçimlerde CHF üyesi iken istifa edip bağımsız milletvekilliğine aday olanlara ilişkin neler yapılacağına ilişkin parti örgütünden gelen soruları ele almış ve şu genelgeyi illere tamim etmiştir:⁶⁷⁶

“1. Fırkaya girmek isteyenler, firkanın yeni kabul edilen tüzüğü'nün 7. maddesine yazılan özellikleri taşımalıdır.

2. SCF'na girmiş olanlar:

a. CHF'na hiç üye olmamışken SCF'na üye olanlar: Bunlar tüzüğü'nün 7. maddesindeki özellikleri taşıyorlarsa, SCF'na girmiş olmalarına bakılmaksızın CHF'na kabul edilirler.

b. CHF üyesi iken istifa ederek ya da etmeden SCF'na girenler ve hatta CHF'na muhalif olarak Belediye seçimlerinde kazananlar ve SCF yönetim kurullarında etkin rol alanlar: Bunlar bile Fırka tüzüğü'ne uygun olmak şartıyla üye olabilirler. Bu vatandaşlar, firkamıza zor zamanlarında muhalefet etmiş olmaları nedeniyle, firkalılarımızca hoş görülmeyebilir ve firkamıza dönmeleri olumlu karşılanmayabilir. Ancak, SCF'nın kuruluşundaki özel şartlar dikkate alınmalı ve ülkede “samimi ve nezih bir muhalif firkanın teşkili” konusunda o zaman CHF tarafından gösterilmiş olan “müsamaha ve hatta teşvik” göz önünde bulundurulmalıdır.

c. SCF girenlerden ya da girmeyenlerden CHF'nın manevi şahsiyetine ve firkanın “yüksek timsalleri olan reisleri”ne söz veya yazı ile hakaret edenler ve firka binalarına saldıranlar, tüzüğü'nün 20. maddesinin Ç fıkrasına göre, firkaya alınmayacaklardır.

d. Bazı yerlerde SCF adına hareket eden ve konuşan tanınmış kişiler vardır. Bunlar firkaya üye olmak için başvurdukları takdirde –yukarıda sayılan maddelerden hangisine tabi olursa olsunlar-, haklarında -il yönetim kurulu görüşü eklenerek son kararı CHP Genel Merkezi vermelidir.

⁶⁷⁶ Hakkı Uyar, “CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütü ile Yazışmaları: Durmayalım, Düşeriz!”, **Toplumsal Tarih**, XX/118, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, (İstanbul, 2003), s.80-81.

3. Son mebus seçimlerinde CHF üyesi iken istifa ederek “müstakil mebusluğa” aday olanların, tekrar firkamıza dönmeleri kabul edilmeyecektir.”

Bu tebliğde de görüldüğü üzere 1935 seçimlerine gelinmeden çok önce, CHF yönetimi, sonraki seçimlerde muhaliflere ve müstakillere karşı sergileyeceği tavrı ve alacağı pozisyonu belirlemiştir.

Dolmabahçe toplantıları gerçekleşmiş, aday tespiti ve seçim beyannamesi çalışmaları tamamlanmış ve önce 03 Şubat 1935’te yine Anadolu Ajansı’nın verdiği haber doğrultusunda Atatürk’ün bir beyanı neşredilmiştir.⁶⁷⁷

“Önder Atatürk’ün CHF teşkilatına ve ikinci seçmenlere beyannamesi şubatın sekizinci Cuma günü yapılacak sayılab seçimi işleri üzerinde çalışan firka umumi reislik divanı yeni mecliste de müstakil üyelerin bulunmasına imkân vermek için firka namzet listesinde 16 boş yer bırakmaya karar vermiştir.

Aşağıda yazılı vilayetlerin her birinde birer sayılablık yer için firka namzet göstermeyecektir. Cumhuriyetçi ve milliyetçi olmakla beraber firkamız programından başka bir programla ve firkalı olmanın tabii kayıtları dışında serbest çalışacak samimi yurddaşların ulus kürsüsünden yapacakları tenkitler ve söyleyecekleri mütalaalarla milli çalışmanın kuvvetleneceği kanaatinde bulunuyoruz. Bu yolda geçirdiğimiz dört yıllık tecrübe firka esaslarımızın ve firka hükümeti çalışmalarının ulus önünde yapılan tenkitlerle karşılaştırılmasına fırsat vermiş ve yurddaşların siyasal olgunluğunu arttırmıştır. Her gün her vesile ile düşündüklerini ve yaptıklarını firka içinde firkalar arasında olduğu kadar iyi ve temiz, bütün yurddaşların da murakabesine arz etmeyi vazife sayan firkamızın bu kararını bildirirken firka teşkilatımızdan ve firkalı ikinci müntehiplerden yukarıda yazılı vasıftaki müstakil namzetlere rey vermelerini isterim.

Birer sayılablık yeri boş bırakılacak yerler şunlardır: Afyon, Ankara, Antalya, Balıkesir, İstanbul, Eskişehir, Konya, Kastamonu, İzmir, Muğla, Niğde, Sivas, Çankırı (Kütahya, Yozgat ve Tokat.)⁶⁷⁸

Bu şehirler incelendiğinde, 1931 seçimlerinde müstakillere oy verilmeyen Samsun, Tekirdağ, Manisa, Burdur ve Bolu illerinin olmadığı görülmektedir. Sadece İstanbul’da yine müstakil aday için yer ayrılmış, bu aday da General Refet Bele olmuştur.

⁶⁷⁷ Cumhuriyet, Türksözü, Zaman, 03 Şubat 1935.

⁶⁷⁸ Bu üç il başlangıçta müstakil aday gösterilmek üzere belirlenmesine rağmen, daha sonra buralarda CHF tarafından firka adayı gösterilmiştir.

General Refet'in İstanbul müstakil sayılavlığına namzetliğini koyduğu şu haberle duyurulmuştur:⁶⁷⁹

“Mütekait General Refet, CHF'nın İstanbul'da boş bıraktığı müstakil sayılavlık için namzetliğini koymasını münasebeti ile CHF Genel Kâtipliğince şu tebliğ verilmiştir: Mütekait General Refet İstanbul'da boş bıraktığı müstakil sayılavlık için namzetliğini koyduğunu öğrendik. Fırkamızdan ayrılık fikirleri, tarihimizde belgeli olan bu zatın Mecliste aradığımız serbest münakaşa için bir süje olacağını umarız. Bu maksatla CHF Umumi Reislik Divanı, Fırkanın İstanbul ikinci müntehiblerinin mütekait General Refet'e rey vermelerini iltizam eder.”

General Refet Bele'nin müstakil mebus adaylığı fırka tarafından desteklenir görölse de, geçmişe göndermeler yapılarak, eski fikir ayrılıklarını vurgulamak ve hatırlatmak; hem General'e hem de ona oy vermesi istenen ikinci seçmenlere bir mesaj olarak algılanabilir.⁶⁸⁰

1935 müstakil aday tebliğini, kendisinden önce neşredilen 1931 tebliğinden ayıran çok önemli bir fark bulunmuştur. O da 1931 seçimlerinde müstakil namzetlerde “Cumhuriyetçi, milliyetçi, samimi ve laik” olma vasfı aranırken; 1935'te laiklik vasfının aranmamış olmasıdır. 1935 yılında 1931'e oranla rejim ve fırka ülke genelinde daha güçlenmiş ve yerleşik hal almış; yapılan devrimlerin tabana yayılması konusunda belli bir noktaya ulaşılmıştır. Ancak İtalya ve Almanya'da baş gösteren ve her geçen gün daha tehlikeli hal alan Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm ideolojileri, Türkiye'yi de dolaylı/dolaysız tehdit etmiştir.

Adaylarda aranan milliyetçilik vasfının altında, bahsedilen bu ideolojilerden uzak, Türk milliyetçisi tanımı yatmaktadır. Cumhuriyetçi olması da kanımızca yine iç politikadan (rejimin kendisinden) ziyade, diğer gelişmiş Batılı ülkelerdeki yönetim şeklinin tasvip edildiği anlamına gelmektedir. Ne var ki bir sonraki bölümde görüleceği üzere, Almanya ve özellikle İtalyan Faşizm ideolojisi Türkiye'de de taraftar bulacak, hükümetin bazı uygulamalarına ideolojik zemin oluşturacaktır.

1931 seçimlerinde tartıştığımız ikinci seçmenlerin bağımsız adaylara oy vermemesi konusunu paralelinde, 1935 seçimleri öncesinde Ahmet Ağaoğlu *Cumhuriyet* gazetesinde bir makale yayınlamış ve özetle şunları ifade etmiştir:⁶⁸¹

⁶⁷⁹ *Türksözü* ve *Yeni Adana*, 08 Şubat 1935.

⁶⁸⁰ Nitekim General Refet Bele, İstanbul'daki 1325 ikinci seçmenden sadece 290'nın oyunu alarak müstakil mebus olabilecektir.

⁶⁸¹ Ahmet Ağaoğlu, “Müstakil Sayılavlık Meselesi”, *Cumhuriyet*, 08 Şubat 1935.

“(…) Bizde yalnız bir tek fırka olduğundan 2’inci seçmenlerin hepsi o tek fırkaya yani CHF’na bağlıdır ve tabiatıyla müstakil olarak sayılabilmek isteyenlere de bunlar rey verirler. Bu vaziyet bizde müstakil sayılabilmek meselesini biraz karıştırıyor. Muayyen program temsil eden muayyen fırkanın mümessilleri tarafından intihap olunanlar nasıl müstakil oluyorlar? Sayılabilmek vekildir. Onun müvekkili CHF’nın ikinci seçmenleridir. O halde vekil müvekkili temsil etmeyip de kimi temsil eder? Kimin adına söz söyler, rey verir? Bu bir meseledir ve dün kadar mevcuttu. Fakat bence dünden beri yani Büyük Önderin beyannamesinin neşrinden sonra bu mesele halledilmiştir. Şöyle ki Büyük Önderin beyannamesiyle CHF programına yeni bir madde ilave edilmiş bulunuyor. Bu madde şudur: CHF ikinci seçmenleri, bu fırkanın dışında kalmış ve fakat cumhuriyetçi ve milliyetçi olan yurddaşlara dahi rey verebilirler! Binaenaleyh CHF haricinde kalmış olan herhangi bir cumhuriyetçi ve milliyetçi yurddaş müstakil olmakla beraber CHF seçmenlerine müracaat ederek kendisi için rey vermelerini isteyebilir ve seçmenler de isteyeninin cumhuriyetçi ve milliyetçi olduğuna kani iseler ona pek ala rey verebilirler.”

Pratikte Ağaoğlu’nun belirttiği, programa resmen eklenen bir madde yoktur. Ağaoğlu’nun ve kamuoyunun çıkarımı bu minvaldedir. Bu da akla, 1931’de neden bu çıkarımların yapılmadığı sorusunu getirmektedir. 1931 ve 1935 müstakil mebus tebliğleri incelendiğinde, tüzüğe uygunluk açısından bir fark bulunmamaktadır. Bunun yanında yine İstanbul’dan, yine General Refet Bele, yine aynı tebliğ doğrultusunda adaylık koymaya hak kazanmıştır.

Seçimler öncesinde azınlıklara mebusluk hakkı tanınacağı belirtilmiş ve 4 gayrimüslim vatandaş muhtelif şehirlerden aday gösterilmiştir. Bu adaylar aşağıdaki örneklerdeki gibi duyurular yayınlamışlardır.⁶⁸²

Doktor Nikola Taptas’ın programı şöyleydi:

“Ben azlık mümessili olarak değil, Türk ulusunun mebusu olmak istiyorum ve buna her zaman sadık kalarak mecliste çalışacağım. Programımın ikinci mühim maddesi cumhuriyetçiliktir. Bu rejimin muhafazasına son nefesime kadar çalışacağım. Yurdumuzun maddi ve manevi menfaatine, sevgili ve kıymetli vatanımızın daha ziyade yükselmesine var kuvvetimle çalışacağım.”

⁶⁸² Cumhuriyet, Zaman, 04 Şubat 1935.

Berç Türker Keresteci'nin programı şu şekildedir:

“Ben bir Türk yurddaşım. Bu memleketin terakkisine bütün kalbimle çalışmak benim emelimdir. Nasıl ki kahraman askerler memleketin müdafaasına çalışırlar ve hayatlarını memleket için feda etmeye hazırdır, benim kanaatimce benim gibi cumhuriyetçi yurddaşların da memleketin işlerinde öylece tekmil kuvvetleri ile çalışması samimi işlerden biridir. (...) Cumhuriyetin tesisi pek parlak neticeler vermiş ve bu muvaffakiyet dünyanın her tarafına aksetmiştir. Ben azlık mümessili olarak değil, sırf müstakil bir Türk yurddaşı olarak namzetliğimi koyuyorum. (...)”

İstemat Zihni Özdamar da şöyle demiştir:

“(...) Koyu milliyetperver Türk Ortodoks, Türk yurddaşım. Cumhuriyetçi olmakla beraber, devletçi, halkçı, laik ve inkılâpçım. Bütün emelim, sırf Türklüğe, Türk cumhuriyetine bütün kudretimle çalışmaktır. Ta küçüklüğümden beri büyüdüğüm Türk mekteplerinde ve Türk topraklarında aldığım vatan ve Türk duygularını rehber yaparak daima Ulu Önderimizin çizdiği hatlar ve çizgiler içinde vakfi nefsetmeyi namus borcu bildim.”

Azınlık adaylarının basına verdiği beyanlar incelendiğinde fırka prensip ve programına bağlılıkları konusuna ilaveten özellikle Türk ulusunun mebusu olmayı amaçladıkları, sadece azınlık temsilcisi olarak görülmek istemedikleri dikkat çekicidir. Dönemin küresel konjonktüründeki milliyetçi ve ırkçı gelişmeler ışığında, azınlık temsilcisi bu adaylardaki Türklük refleksi değerlendirildiğinde, korunma ve aidiyet ihtiyacı olasılığı bulunmaktadır. Devlet tarafından incelendiğinde ise, günümüzde geriye dönük yapılan yorum ve çıkarımlarda, özellikle bu azınlık adaylarının “vitrin” amaçlı seçildikleri, Batı’ya iyi görünmek için bu uygulamaya gidildiği ve bu minvalde görüşler ileri sürülmüştür. Azınlık adaylarının özgeçmişleri incelendiğinde ise, her birinin çok değerli şahıslar olduğu ve muhtelif şekillerde ülkeye hizmet etmiş oldukları görülmektedir.⁶⁸³ Dipnotta verilen özelliklerinden yola çıkıldığında, meclisin genelinde

⁶⁸³ Rum asıllı Nikola Taptas, tüm Avrupa’da tanınan bir KBB doktoru olup, birçok yeni tedaviye imzasını atmış, İsmet İnönü’nün özel doktorluğunu yapmış bir isimdir.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Nikola_Taptas

Ermeni asıllı Berç Keserteciyan, Milli Mücadele esnasında maddi manevi yararlılıklar göstermiş (Bandırma vapurunun İngilizler tarafından batırılacağı uyarısını Mustafa Kemal Paşa’nın yakınlarına verdiği ileri sürülmektedir), İstiklal Madalyası sahibi, gerek Osmanlı döneminde gerek sonrasında bir önemli kamu görevlerinde bulunmuş, Hatay konusunda mecliste yaptığı tarihi konuşma ile de akıllarda kalmış bir isimdir.(Soyadı kanunundan sonra Türker soyadı verilmiştir.)

http://tr.wikipedia.org/wiki/Ber%C3%A7_Keresteciyan_T%C3%BCrker

Rum asıllı İstemat Zihni, türk Ortodoks Kurultay’ını toplayarak Milli Mücadeleye destek sağlamıştır.
http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0stamat_Zihni_%C3%96zdamar

bile ülkesine karşı bu derece hizmet etmiş vekiller sayılıdır. Bu bağlamda, azınlık adayları belirlenirken, rejimin bu şahısların geçmiş ve özelliklerine dikkat ettiği; “vitrin” olarak nitelendirilen bu vekillerin, toplumun tüm kesimlerine örnek bireylerden seçilmesinin kararlaştırıldığı kanısındayız.

1935 seçimlerinde CHF’ye karşı herhangi bir muhalefet hareketi yaşanmamıştır. Müstakil mebusluğun hangi şartlarda gerçekleştiği de göz önüne alınırsa, bu seçimler tek partinin kendi adaylarını belirlediği, seçtiği-seçtirdiği bir tecrübe olmuştur.

3- CHF’nin Seçim Propagandaları

Şubatın ilk günlerinde yapılan Dolmabahçe toplantılarında Mustafa Kemal Atatürk ve Bakanlar Kurulu, seçim beyannamesi üzerinde çalışmıştır. Bu çalışmanın ardından seçim beyannamesi ajanslara verilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, bu beyanda aşağıdaki hususlara yer vermiştir:⁶⁸⁴

“Sevgili Yurddaşlarım: Büyük Millet Meclisinin yeni sayılab seçimine girerken geçen dört yılın işlerini gözden geçirmek faydalı olacaktır. Bu suretle çetin yıllarda bana ve önderi bulunduğum CHF’na destek olan ve doğru yolu gösteren güvenimizin yerinde olduğu kolaylıkla anlaşılabilir olacaktır. 1930 ve 1931 yıllarından beri, acun, hiç ayırt tanımayan genel bir sıkıntı içindedir. Her yerde ürünlerin fiyatları düşmüş olduğu halde alıcılar azalmış ticaret muvazeneleri bozulmuş, iş hacimleri daralmış, en sağlam paralar sarsılarak düşmüş veya düşürülmeye mecbur kılınmıştır. Bizim yurdumuz bu sarsıntılara bilhassa maruz bulunuyordu.

(...) Geçen dört yıl içinde uluslar arası durumu yeni ve derin bir buhrana girmiş ve uluslar arasında küskü ve güvensizlik şiddetle kendisini hissettirmişti. Geçen dört yılın içinde ben ve firkam, ulusun başlıca bu meselelerini halletmek vazifesinde idik. Bugün yüksek katınıza açık alınla çıkıyoruz.

(...) Uluslar arası güvensizlik ve küskü devrinde biz büyük Türk ulusunun yüce menfaatlerine en uygun tedbirleri büyük hassasiyetle takip ettik. Barışı seven ve onu her türlü taarruz niyetlerinden uzak bir surette kurumlandırmak isteyen temiz bir zihniyetle insel tertiplerin meydana gelmesine çalıştık. Bugün barışı ve uluslar arasında iyi

Musevi asıllı Samuel Abravaya ise, ünlü bir doktor olup, günümüzdeki Akdeniz Aile Ateşi olarak anılan hastalığı teşhis etmiş, Atatürk’ün özel doktorluğunu yapmıştır.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Samuel_Abravaya_Marmaral%C4%B1 hepsine E.T. 05.04.2015

⁶⁸⁴ *Türksözü, Zaman, 05 Şubat 1935. 1935 Seçim beyannamesinin tamamı EK-D’de bulunmaktadır.*

geçinmeyi amaç tutan ülkelerle birleştik. Siyasamız ve karşılıklı türlü antlaşmalarımız vardır. Bir yandan da ulusal kurumuna, vasıtalarına özel bir değer verdik.

(...) Ökonomide, maliyede, nafıada, kültürde ve milli müdafaa ile iç ve dış siyasadada benemiş gidiş yollarında azimle yürüyeceğiz. Ökonomide sanayileşme programımızı tahakkuk ettirme, ürünlerimizin nefasetlerini ve standartlarını tanzim ve müdafaa eden her türlü deniz ökonomisini genişletmek, her türlü maden ökonomisini büyütmek, küçük kredi müesseselerini vücuda getirmek kararındayız.

*(...) **Büyük Türk ulusunun kadın ve erkek seçmenleri bir yurdun en değerli varlığı yurttaşlar arasında ulusal birlik, iyi geçinme ve çalışkanlığı, duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Ulusun varlığını ve yurt erginliğini korumak için bütün yurddaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymaya karar vermiş olmak bir ulusun en yenilmez silahı ve koruma vasıtasıdır. Bu sebeple Türk ulusunun idaresinde ve korunmasında ulusal birlik, ulusal duygu, ulusal kültür en yüksekte göz diktiğimiz ideadır.***

(...) Bu onurlu ve ağır vazifeli yolda birlikte çalışabileceğim arkadaşlarımı yüce seçiminize sunuyorum. Seçim kararınızdan sonra da muvaffakiyetinizin de güvenci ve vasıtası ancak yurddaşlarımızın aramsız yardımları, ilhamları olacaktır.”

1935 seçim beyannamesi okunduğunda ilk göze çarpan, eski beyannamelere oranla rejim ve inkılâp hassasiyetinin görece azaldığı, öte yandan küresel konjonktür gereği, iç ve dış politika konuları ile dünyanın içinde bulunduğu güvensizlik ortamı ve bunun ülkeye etkileri, CHF'nin bunun karşısında neler yaptığı-yapacağı sorunun ele alındığıdır. Ayrıca mali ve iktisadi konuların değerlendirildiği ekonomik tablo halka arz edilmiş, bu alanda önümüzdeki dönemde hedeflenenler ortaya konmuştur. Özellikle *uluslararası güvensizlik ve küskü* kavramı üzerinde ısrarla durularak, Avrupa kaynaklı savaş durum ve ihtimali halka hatırlatılmıştır denebilir. Bölüm sonunda Atatürk tarafından kaleme alınan tüm beyannamelerdeki, dil, üslup, yaklaşım ve hâkimiyet kavramları ayrıntılı olarak karşılaştırılacağından; 1935 seçim beyannamesinde uluslararası ortam ve ekonomi konularına ağırlık verildiğini belirlemek şimdilik yeterli olacaktır.

Seçimler sırasında radyo konferansları, tatil merkezlerinde gösteriler, radyoda seçim geceleri düzenlenmiştir. Beşiktaş'ta Vecihe Karamürsel, Şişli parti merkezinde Meliha Avni Sözen, Kasımpaşa'da İffet Oğuz, Fatih'te Muallim Hasane konferanslar vermiş ve bu konferanslarda, seçilmeleri halinde çocuk hastaneleri açmak, köy

enstitülerinin sayılarını artırmak ve kimsesiz çocuklara sahip çıkmak gibi konularda çalışmalar yapacaklarını vaat ederek propaganda çalışmalarını sürdürmüşlerdir.⁶⁸⁵

1931 seçimleriyle başlayan gazetelerde ilan ve ikazlar şeklinde propaganda faaliyeti bu seçimde de devam etmiştir. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi gazete ilanları bulunmaktadır:

*“O halde, bütün ikinci müntehipler haydi! Atatürk’ün dileğini yerine getirmek için sizi bekleyen mukaddes yükümün başına...”*⁶⁸⁶

*“Yurddaş reyini kullanman ve bunu CHF namzetlerine vermen bir yurtseverlik borcudur. Reyini kullanmak her Türk yurddaşının en kutlu yükümlerinden birisi olduğuna göre bütün okuyucularımızın bu yükümü yerine getireceğine ve reyini firkamızın namzetlerinin lehine kullanacağına güvenimiz vardır.”*⁶⁸⁷

İkinci seçmen seçimlerinden sonra Adana’da çıkan haberde; seçim sonrası, daha doğrusu iki seçim arası (ikinci seçmen ve mebus seçimleri) propaganda olarak adlandırabileceğimiz unsurlar bulunmuştur.⁶⁸⁸

Yine 18 Ocak’ta çıkan yazıda:⁶⁸⁹

“(…) Türk milleti; her gün daha çok olgunlaşan ve her gün daha çok verimli ve feyizli bir amaca doğru yükselen büyü harıkalı (?) idarenin içinde, her gün daha çok yükselecek, daha çok bahtlı ve nurlu olacaktır.

⁶⁸⁵ *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1935. Bu bayanlardan hiçbirisi CHF tarafından namzet gösterilmemiş, İstanbul’dan Fakihe Öymen, aday gösterilip milletvekili seçilmiş ve 5,6,7 ve 8. dönemlerde vekillik yapmıştır. A.Demirel, **Tek Partinin...**, s.174.

⁶⁸⁶ *Türksözü*, 08 Şubat 1935.

⁶⁸⁷ *Ulus*, 19 Ocak 1935.

⁶⁸⁸ *Türksözü*, 18 İkinci Kanun 1935. Haber şu şekildedir: *“Firkamızın Seyhaneli Başkanı Aksaray sayılavı Bay Ögre Evren’e dün akşam saat on yedide giden bir muharririmiz, Bay Öрге Evren’i her vakit olduğundan daha güler yüzlü masası başında görmüştür. Muharririmizi gören fırka başkanı şöyle demiştir: - (...) Bu kadar birinci müntehibden on dokuz bin iki yüz altmış bir müntehip rey kullanmış ve ulu önderimiz Atatürk’ün büyük kurumu olan Firkamız namzetlerine ittifakla reylerini vermişlerdir. Dikkate değer ki kullanılan reyler yüzde doksan altıdır. **Bu miktar bütün dünyanın soysallığını tanıdığı ve taptığı, bütün ulusların kullanabildikleri reyler üstündür.** Vilayetimiz içinde diğer kazalarda da buna yakın bir netice alacağımız muhakkak sayıyoruz. Adana merkez kazasının köyler intihabı nahiyelerinde iki gündür ardı alınıp arası kesilmeyen sürekli yağmurların altında pamuk gibi ıslanan, dize kadar batan çamurlu ovanın içinde saatlerce yürüyerek yaya, atlı sandık başına koşuşan ve üşüşen Çukurova Türk çocuklarını bütün dünya öğse yeridir.”*

Dedi, muharririmizin daha başka bir haber vermez misiniz sualine karşı:

— *Ne kadar sevinecek haber versem o kadar açgözlülük edeceksiniz. demişti.*

— *Gerçek bu dört sene evveline göre, umulmayan haberi alan adamın daha neler beklemeye hakkı olmaz ki gözümüz doysun, diyerek muharririmiz memnuniyetle ayrılmıştır.”*

⁶⁸⁹ *Türksözü*, 18 İkinci Kanun 1935.

Adanalı Türk çocukları, bundan bir sene önce yapılan Almanya Reisisumhur İntihabında, Alman halkının kullandığı reylerin yüzde seksen beşi geçmemesine karşı Türk büyük ulus kurultayı saylav seçiminde bu nisbete üstün rey kullanmış olduklarının bütün dünya nazarındaki değerini ve tesirini herkesten iyi bilirler.

Bizim bu seçimde kullandığımız rey adedi, Türk milletinin ve Türk devletinin on bir yıl içinde nasıl bir kurum yarattıklarını, en büyük doğrulukla dış budunlara ve yad uluslara gösterecek çok parlak bir soysal vakiadır.”

Adana örneğinde olduğu gibi, seçmenlerin her türlü fiziksel zorluğa rağmen, oy verme hizmetini yerine getirmek için yaptığı fedakârlıklar tüm dünya tarafından takdirle karşılanmalıdır. Öyle ki bu konuda tüm dünyaya örnek olunmuş; hatta Almanya’daki cumhurbaşkanlığı seçiminde bile kadar yüksek bir seçim katılım gerçekleşmemiştir. Karşılaştırılan ülke Almanya olmuştur.

Kanımızca aslında vurgu, katılım vurgusudur. Tek partili bir düzenin ne kadar demokratik olduğunu düşündüğümüzde; rejimin-sistemin meşruiyetinin, vatandaşın bu seçimlere katılma şevkiyle sağlanması amaçlanmıştır. Gerçekten de ABD, İngiltere ve Almanya örnekleri incelendiğinde gerek başkanlık, gerek parlamento ve özellikle yerel/belediye seçimleri incelendiğinde, iki dünya savaşı arasındaki seçimlerde katılım oranları çok düşüktür. Fransa ve İtalya gibi ülkelerde bile kadınlara seçme/seçilme hakkının II.Dünya Savaşı sonrası verildiği eklendiğinde, Türkiye’deki tek partili rejimin siyasi olgunluk açısından, kendisini ve vatandaşını diğer medeni ülkelerin bile önünde/ilerisinde görmesi doğal karşılanabilir.⁶⁹⁰

Halk hatipleri Teşkilatı 1935 seçimlerinde de etkili bir faaliyet göstermiştir. Buna göre:

“İntihap yerlerinde söylevler: Dün ve gece birçok intihap yerlerinde muhtelif kimseler tarafından söylevler söylenmiştir. Esasen bütün intihap yerlerinde birer halk kürsüsü bulunuyordu. Dün bilhassa Beyoğlu’nda Mazhar Tunalı, Fethi İsmail, Fatih Kazası dâhilinde Osman Rıza, Hasane Hulusi, Seniha Arif, Makbule, Bakırköy’de Galip, Bahtiyar, Beşiktaş’ta Ethem Akif, Abdülkadir Karamürsel, Üsküdar’da Avukat Macit, Muharrem Naili söz söylemişlerdir. Sözenlerin söyledikleri söylevi halk hoparlörle dinlemiştir.”⁶⁹¹

⁶⁹⁰ Karşılaştırma yapmak adına Almanya için http://en.wikipedia.org/wiki/Elections_in_Germany ve http://en.wikipedia.org/wiki/German_referendum,_1926#Results; ABD için <http://www.politicsresources.net/area/us/senate.htm>. ET. 07.05.2013

⁶⁹¹ *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1935; Ayrıca Halk Hatibi ve mebus adayı Bayan Nakiye Hanım da, İstanbul’da şöyle bir nutuk vermiştir:

Geçmiş seçimde olduğu gibi İstanbul Kültür Müdürlüğü'nün yaptığı bir tamim üzerine bir gün önce bütün ilk mektepler talebesi sınıf sınıf intihap yerlerine giderek intihabın nasıl cereyan ettiğini görmüşlerdir.⁶⁹² Yine İstanbul'da seçimlerin cereyan şekli, gazetelerde, uzun, abartılı ve coşkulu bir şekilde sunulmuştur.⁶⁹³

Görüldüğü üzere tek parti dönemin seçim faaliyetlerindeki törensel hava, vatandaşın seçime coşkulu yaklaşım ve katılımıyla ifade edilmiştir. Seçimin değil, o merasimin-bayramın ne şekilde cereyan ettiği üzerinde durulmuş; kutsiyet taşıyan seçim işi, vatandaşın belleklerine kazınmak istenmiştir.

“Sayın Yurddaşlarım, bugün seçim günü. Milli hâkimiyetin hız aldığı gündür. Kendi varlığını inkâr eden bir rejimi yıkıp da yüce varlığa kavuşan Türk milleti, büyük bir sevinç ve heyecan içinde ulusal yükümünü yapıyor. Yüce Milletim! Gül, eğlen, sevin; her şey senin, her hak senin. Sen, Türk için gereken verimli işleri kendi düşünce ve kestiriminden başka bir ölçüye vurmeyen, bütün ulus işlerinde kayıtsız, şartsız her salahiyeti kendinde toplayan TBMM'nde temsil eden yüce bir varlıksın.(...) Yüzlerce yıl acun ülkelerine kanat açan, yeryüzü uluslarına önderlik yapan büyük soyumuzun altın tarihi Samsun'da doğan ve bütün Türkeli'ne ışığını salan bir güneşin altında yeniden parlamış genç, dipdiri bir Türk devleti olarak canlanmış ve yeniden hızlanmış. Bu hız acuna yalnız bir ilerleme savaşçısı değil, doğuda ve batıda bir yarış kurucu ve koruyucusu kazandırmıştır.” “İstanbul'da Seçim”, Cumhuriyet, 09 Şubat 1935.

⁶⁹² Cumhuriyet, 20 Ocak 1935.

⁶⁹³ *“Saylav seçimi münasebetiyle şehrimiz dünden beri bir bayram manzarasını almıştır. Her taraf bayraklarla süslenmiştir. Sabahın erken saatinde büyük bir faaliyet başlamış bulunuyordu. Çiçekler ve ulusal renkler süslenen sandığı aynı şekilde süslenmiş bir kamyonu konulmuş teftiş heyeti üyelerini taşıyacak otomobillerde süslenmekten sonra önde motosikletli polisler olduğu halde taksime götürülmüştür. Beyoğlu, Beşiktaş kazaları ikinci seçicileri, üniversiteli gençler, Cumhuriyet gençleri mahfeli üyeleri diğer heyetler ve büyük halk kalabalığı saat sekiz buçuktan evvel Taksime gelmiş abideye çevrelemiş bulunuyorlardı.*

*Rey sandığı tam saat sekiz buçukta Taksim'e gelmiş ve orada bulunan heyetler ve halk tarafından coşkunlukla alkışlanmıştır. Vali ve Belediye Reisi Muhiddin Üstündağ, Fırka Reisi Cemal Tunca, belediye üyeleri de sandık başlarına gelmiş bulunuyorlardı. Abidenin önünde sözenler için bir kürsü kurulmuştu. İlk olarak yeni saylav namzedi Bayan Nakiye ve bundan sonra şehir meclisi üyelerinden Refik Ahmet kürsiye çıkmışlar ve çok alkışlanan söylevlerini söylemişlerdir. Her iki sürede bu günün kıymetinin büyüklüğüne, rey atmanın milletin hâkimiyetini kullanmanın en görünür bir şekilde olduğunu anlatmışlardı. **Bütün bu merasim esnasında en çok nazarı dikkate çarpan şey bütün bir ahalinin ve azınlıklara mensup yurttaşların sevk ve heyecanla candan gelen bir istekle yaptıkları tezahürler olmuştur.***

Abideye belediye namına büyük bir çelenk konulmuş ve şehir bandosu istiklal marşını çalmıştır. Bundan sonra önde rey sandığı olduğu halde Beyazite reylerin atılacağı üniversite konferans salonuna gitmek üzere hareket etmiştir. Alay gayet yavaş ilerliyor, bütün geçtiği yerlerde evlerden, cemiyet binalarından konfetiler sepaentiner atılıyordu. Alay Tepebaşı Karaköy Eminönü yolu ile yürüyordu. Eminönü'nde halk esnaf teşekkülleri meydanı doldurmuşlardı. Askeri muzika ulusal marşı çalıyordu. Rey sandığı burada da her tarafta olduğu gibi halkın coşkun alkışları ile karşılandı. Daha büyük bir kalabalık halini alan alay Ankara Caddesi yolu ile Bayezitte Fatih ve Eminönü kazaları ikinci seçicileri ile halk ellerinde bayraklar olduğu halde alkışlarla sandığı karşıladı. Sandık aynı coşkun tezahürat arasında kamyonundan indirilerek konferans salonuna götürüldü.

Salon fevkalade bir suretle süslenmişti. Rey sandığı vali ve belediye reisi tarafından açılarak içinin boş olduğu gösterildikten sonra kapatıldı. Salonda bir taht üzerinde fırka namzetleri bir tarafa, müstakil namzetler diğer tarafa yayılmışlardır. İlk reyini kullanan Fırka Genel Kâtibi Recep Peker olmuş, ikinci olarak da refikası atmıştır. Bundan sonra sıra ile ikinci müntehipler birer birer sandığa atmaya başlamışlardır.”

Türksözü, 10 Şubat 1935.

4- Seçim Sonuçları

Seçimlerin bitimini müteakip CHF aşağıdaki tebliği yayınlamıştır:

“08 Şubat sabahı başlayan sayılav seçimi yurdun her tarafında akşama kadar bitmiştir. Her yerde ittifakla CHF namzetleri seçilmişlerdir. Fırkaca namzet gösterilmeyecek müstakil sayılavlık için boş bırakılmış olan on üç vilayette fırka ikinci müntehipleri Umumi Reislik Divanı'nın beyannamesinde yazılı maksada hizmet için reylerini muhtelif müstakil namzetlere vermişlerdir. Müstakil namzetlere verilen reyler nispeti her yerde başkadır.”⁶⁹⁴

Yaklaşık 2500 kişi mebusluk için başvururken, bunun 200'ü kadınlardan oluşmuş;⁶⁹⁵ seçimin ikinci aşaması 08 Şubat'ta yapılmış ve bir gün içinde tamamlanmıştır. Partinin 17'si kadın olan 286 adayı oybirliğiyle mebus seçilmiştir. 13 bağımsız adayın yanı sıra 4 azınlık⁶⁹⁶ mensubu da meclise girmiştir.⁶⁹⁷

Seçimlerin bitmesini müteakip Atatürk'ün seçim beyannamesi ajanslara verilmiş; bu beyanda aşağıdaki hususlara değinilmiş, yine iç ve dış alanda karşılaşılabilecek meseleler hatırlatılmıştır.⁶⁹⁸

“Sevgili Yurddaşlarım: Bana ve partime inanınızı ve güveninizi yine gösterdiniz. Sayılav namzedi olarak size sunduğum arkadaşları yüce seçiminize değerli bulunduğunuz ulusça gösterilen birlik, uluya bağlılık bütün gözleri yurdumuza çekmiştir. 1935 seçiminin bittiği bu 8 Şubat akşamı Türkiye, iç ve dış alanlarda bundan sonra da karşılaşılabileceğimiz türlü meseleler önünde nasıl bir azim ve kuvvet manzarası göstereceğini bir daha acuna bildirmiş oldu. Öz dileğimiz yurdun yüceliği, yurddaşın genliğidir. Kemal Atatürk”

1935 seçimleri Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatta iken bulunduğu son genel seçimler olmuştur. Yayınladığı seçim beyannamesiyle hız kazanan propaganda sürecinde, özetle CHF'nin ülkeye hizmetlerinin aktarılması şeklinde geçmiştir. Bu beyannameler, rejimin en tepesindeki isimden çıktığı için ayrıca önem arz etmiştir. Beyannameler, hem halka, hem hükümete, hem toplumun kanaat önderlerine, hatta hem de diğer ülkelere verilen mesajları içermiştir. Ancak beyannameler (1927, 1931 ve 1935)

⁶⁹⁴ *Cumhuriyet*, 09 Şubat 1935; *Türksözü*, 10 Şubat 1935.

⁶⁹⁵ *Zaman*, 21 Kanunusani 1935

⁶⁹⁶ Azınlık adayları, diğer müstakil adaylardan daha çok tercih edilmişlerdir. Dr. Nikola Taptas (Ankara), Berç Keresticiyan (Afyon), İstemat Zihni (Eskişehir) ve Dr.Abravaya (Niğde'den) mebus olmuşlardır. Niğde hariç, azınlık mebusları ikinci seçmenlerin tamamının oyunu almışlardır. Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XXVII/79, (Ankara, Mart 2011), s.17.

⁶⁹⁷ A.Demirel, **Tek Partinin...**, s. 178-180.

⁶⁹⁸ *Türksözü*, 10 Şubat 1935.

içerik olarak değişkenlik ihtiva etmiştir. Bu beyannamelerde kullanılan dil/üslup, belirtilen konular/hatırlatmalar, çekinceler, temenniler/hedefler, başat ve gizli vurgular ile beyanname konularının zamana uygunluğu aşağıda tahlil edilmeye çalışılmıştır.

5- 1927, 1931 ve 1935 Seçim Beyannameleri Üzerine Kısa Tahlil

Kullanılan Dil/Üslup: Üç seçimde de, hükümet ve fırka işlerinden bahsederken çoğul ifadeler kullanılmıştır. 1927’de CHF’den “benim ve mefkûre ve çalışma/düşünce arkadaşlarımla CHF” şeklinde bahsederken; 1931’de “bana ve reisi bulunduğum CHF” tabiri kullanılmış; 1935’te ise “önderi bulunduğum CHF” ifadesi görülmüştür.⁶⁹⁹ Yani 8 yıllık süre içerisinde Mustafa Kemal Atatürk’ün CHF ile olan ilişkisi: dava arkadaşlığı-reislik ve en sonunda önderlik halini almıştır. 1935’te kullanılan kelimeler de Öztürkçe’ye dönüş ve dil devrimi çalışmaları doğrultusunda değişmiştir.

Konular/Hatırlatmalar: 1927 seçimlerinde İstiklal Mücadelesi hatırlatılarak, milli egemenliğin sağladığı geleceğe yönelik çalışmaların devam etmesi gerektiği belirtilmiştir. İktisadi sahadaki faaliyetler ile dış politikada uluslararası ilişkilerde yanlış anlamaya yer vermeyecek güven ortamının oluşturulması ihtiyacı dile getirilmiş; çağdaş ve medeni kanunlar yapmak arzusu beyan edilmiştir. 1931 seçimlerinde, CHF’nin 1931 programındaki konulara değinilmiş, fırkanın değişmez ilke ve vasıfları hatırlatılarak, ferdi ve sosyal hayattaki prensipleri ortaya konmuştur. 1935 seçimlerinde uluslararası güvensizlik ve savaş ortamı göz önünde bulundurulmuş, 1930-1931 yıllarındaki ekonomik krizin, CHF’nin yerinde politikaları doğrultusunda aşılabildiği söylenmiştir.

Çekinceler: 1927 seçimlerinde hilafet üzerinde çokça durulmuştur. “Hilafetsiz Türkiye Cumhuriyeti”, “Başa Bela Hilafet”, “Hilafetten Kurtulma” kelime gruplarıyla, negatif söylemler tercih edilmiştir. Muhalefetin halkın gerçek ihtiyaçlarını bilmediği ve gelinen noktada CHF’ye engel olmaya çalıştığı vurgulanmıştır. 1931 ve 1935 seçimlerinde eski rejimi veya muhalefeti çağrıştıran bir korku/çekince göze çarpmamakla birlikte; 1931’de güçlü ve sarsılmayan bir hükmet otoritesi kurmak ve işletmenin önemine değinilmiştir. 1935 seçimlerinde de uluslararası ortamdaki güvensizlik ve belirsizlik durumunun yapılan antlaşmalarla ve ikili siyasi ilişkilerin korunmasıyla aşılabileceği dile getirilmiştir.

⁶⁹⁹ Bu noktada “reis ve önder” kelimeleri tam olarak aynı anlamda yani fırkanın başı anlamında kullanılmamıştır. Önder kelimesi, yükselen Faşizm ve Nasyonal Sosyalizm rejimlerindeki lider algısını görece çağrıştırmaktadır.

Temenniler/Hedefler: 1927 seçimlerinde iç ve dış politikada birlik ve güvenliğin korunması, milli ve iktisadi sorunların çözümü hedef gösterilmişken; 1931’de CHF programının esaslarını sağlayabilmek, eğitim, sağlık, bayındırlık ve iktisadi tüm konularda inkişaf hedefi ortaya konmuştur. 1935 beyannamesinde ise ulusal birlik, kültür ve duygu bütünlüğü sağlanarak, ulusun idaresi ve korunması ile kudretli bir nesil yetiştirme gayesi belirtilmiştir.

Başat ve Gizli Vurgular: 1927 beyannamesinde hilafete yönelik negatif göndermeler öne çıkarılırken, 1931’de CHF program ve hedefleri çerçevesinden uzaklaşmamış, diğer konulara çok fazla değinilmemiştir. 1935’te ise politik ve ekonomik tedbirlerin devamı gerekliliği başat vurgu olmuştur.

1927 ve 1931 seçimlerinde beyannamelerinde çokça “vicdan” kelimesi kullanılmıştır. 1927’de, görevlerde ve yapılan çalışmalarda vicdan muhasebesine dikkat çekilerek, mebus seçimlerindeki vicdani kaygı dile getirilmiştir. 1931’de ise yapılan işlere artık vicdanen kani olunmuş, mebusların seçimi ise çok vicdani mülahazalara tabi olarak takdir edilmiştir. Yani 1927’de mebuslarda aranan özellikler ayrıntılı belirtilmişken (geçmiş deneyimler, sorumluluk bilinci, gelecekteki potansiyelleri), 1931 seçimlerinde mebusları vicdani mülahazalara tabi olarak takdir etmiştir. 1935’te ise şart; Atatürk’ün “birlikte çalışabileceği kişiler olması” haline gelmiştir.

Yine 1931’de halkın, yapılan işleri tenkit ve takdir etmek hakkına sahip olduğu; ancak, kendilerinin umumi şartlara ve olaylara göre en isabetli şekilde yaptıklarına vicdanen kani oldukları söylenmiştir.

1927 ve 1931 beyannamelerinin ikisinde de “uyuşturucu, uzatma amaçlı ve oyalayıcı mahiyette gündelik siyaset” yapmadıkları vurgulanmıştır.

Beyanname Konularının Zamana Uygunluğu: 1927 seçimlerini İstiklal Mücadelesi sonrası yapılan çalışmalar ve devrimler paralelinde, TCF tecrübesini de ekleyerek düşündüğümüzde, muhalif odakların metne girmiş olduğu görülmektedir. 1931 beyannamesinde, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın ülkeye etkileri ve SCF denemesinden sonra ülkenin genel sosyo-ekonomik durumu, rejimin yerleştirilme kaygısıyla hazırlanan programın esasları ile yapılan yurt gezilerinden edinilen çıkarımların izleri görülmektedir. 1935 seçimlerinde ise Avrupa merkezli savaş çanlarının Türkiye’deki yansımaları metne sızmıştır.

Öte yandan 1935 seçim beyannamesinin hazırlanması çalışmalarında, İcra Vekilleri, Atatürk’e nezaret etmişlerdir. Dolmabahçe’de Fırka Divanı ve İcra Vekilleri, 1935 seçim beyannamesini birlikte hazırlamışlardır. O toplantının tutanakları mevcut

olmadığı için, diğer siyasi isimlerin, beyanname metninde ne gibi katkıları olduğunu kestirmek güçtür. Ancak, Tek Partili Rejimlerde; liderin yanındaki kurmay kadronun, lider üzerindeki muhtemel etkisi de değerlendirildiğinde, metinde tüm isimlerin payı olduğu, Atatürk'ün konulduğu mevkide onların da katkısı olduğu yadırganamaz.

Beyannamelerin üzerinde de etkisini gördüğümüz liderlik-reislik-başkanlık-önderlik kaygısının oluşum safhasını Hakkı Uyar şu şekilde açıklamıştır.⁷⁰⁰

“Karizmatik lider yapısı ve liderliğe verilen aşırı önem, parti içinde demokrasinin gelişmesinin önündeki en büyük engellerden biridir. Liderler, genelde “tek adam” davranışı içine girmekte; bu da parti içi demokrasinin filizlenmesini güçleştirmektedir. Türk siyasal partilerindeki lider hegemonyası nedeniyle, parti içi demokrasi sığ ve yetersizdir. Liderlerin etrafından oluşan klikler, çıkar grupları ve “yağcılar”, liderleri öyle bir dolduruşa getirmektedir ki; liderler, kendileri olmadan ülkenin ve partinin ayakta kalamayacağı “vehmine” (!) kapılmakta ve kendilerinin ülke için ne kadar gerekli ve vazgeçilmez oldukları (!) fikrine kapılmaktadırlar. Bu da, liderleri kalıcılaştırmakta ve demokrasimize büyük zarar vermektedir. Söz konusu nedenlerden ötürü, Türk demokrasisini “Şark demokrasisi” ya da “Arabesk demokrasi” olarak nitelemek mümkündür.”

Uyar'ın savı Türk demokrasi tarihi için genel bir değerlendirme olmakla birlikte, bu bölümde açıkladığımız Mustafa Kemal Atatürk ve dönemi için bu savdaki çelişkiler tartışılabilir. Cumhuriyet ve Türk demokrasi tarihi içinde, sonrasında gelen liderler, Atatürk'ün tek adamlığı tecrübesinden etkilenmiş ve zaman zaman Uyar'ın bahsettiği yönde davranmış olabilirler. Ama onların bile salt bu yağcı ve çıkar grupları yönlendirmesiyle davrandıkları ve siyaset geliştirdikleri tartışmaya açık bir zemine sahiptir.

G- PARTİ DEVLETİ / DEVLET PARTİSİ PARADİGMASI ve ALTI OK

1935–1939 arasında geçen zamanda, Türkiye’de gerek iç politikada gerek dış politikada önemli gelişmeler yaşanmıştır. Avrupa’da ve dünyada yaşanan gelişmeler ile iç dinamiklerin etkisiyle, parti-devlet ilişkisinde yeni arayışlara gidilmiş; Doğu’da önemli isyanlar olmuş; Türk inkılâbı reformlarına devam edilerek süreklilik aranmıştır. Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü arasında bazı konularda yaşanan ayrılıklar hükümet değişikliğine sebep olmuş, 1938 yılında belediye seçimleri yapılmış ve aynı yılın 10

⁷⁰⁰ <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/I.pdf>

Kasım'ında Mustafa Kemal Atatürk hayata veda etmiştir. İsmet İnönü'lü bu yeni döneme, 1939 genel seçimleriyle birlikte girilmiştir. Bu genel seçimlerde neler yaşandığını doğru tahlil edebilmek adına yukarıda kısaca bahsedilen olayları yakından incelemek gerekmektedir.

1935 genel seçimlerin bitimiyle; 01 Mart 1935'te TBMM çalışmalarına başlamış; Mustafa Kemal Atatürk Cumhurbaşkanlığına, Abdülhalik Renda Meclis Başkanlığına seçilmiş, 07 Mart 1935'te de hükümeti kurma görevi alan İsmet İnönü oybirliğiyle güvenoyu almıştır.⁷⁰¹ Mayıs 1935'te toplanan IV. Kurultay'dan hemen önce, Genel Sekreterlik'ten 25 Nisan 1935'te verilen talimatla; Cumhuriyetin 10. yılı kutlamaları dolayısıyla daha önceden (1933) hazırlanan dövizlerden bazılarının kurultay günü yurt genelinde asılması talimatı verilmiştir. Daha önceki genel seçimlerde kısmen yer bulan, bu afişlerin bazıları şöyledir:⁷⁰²

“Türk kadını! Sana hakkını veren Cumhuriyettir.

Öz tarihimizi, öz dilimizi Cumhuriyet öğretti.

Biz bize benzeriz.

Türküm, ne mutlu bana.

Ne mutlu milletimize, kendi bağrından bir Mustafa Kamâl çıkardı.

Türk ordusu! İnkılâbı, istiklali koruyan ve kollayan sensin. Sana saygı.

Türk ordusu milletin özüdür.

Tek mahkeme, tek mektep.

Mektepli! Seni; nasara yensurudan, karabaş tecvitten kurtaran Cumhuriyettir.

Halkın bağrından müdafaai hukuk, Müdafaai Hukukun bağrından Cumhuriyet Halk Fırkası doğdu.

⁷⁰¹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c001/tbmm05001001.pdf>

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c001/tbmm05001002.pdf>

⁷⁰²Afişlerin devamı şu şekildedir: “-Milli iktisadı Cumhuriyet doğurdu.-Sekiz yılda dört bin kilometre demir yolu!-Devletin yapıcılık kuvvetine inan.-Hükümet otoritesine saygı: Şerefimiz için, emniyetimiz için, hürriyetimiz için ve kazancımız için.-Türk inkılâbı eşsizdir-Halkevleri Türk birliğinin kültür kaynağıdır.-Sevr, ölüm; Lozan, hayat. Sevr saltanatın, Lozan Cumhuriyetin.-Dış sulhu tam istiklalimize, iç sulhu milli inkılâbımıza dokunulmadıkça.-Cihan bilsin ki kayıtsız, şartsız istiklal baş davamızdır.-Türk çocuğu! Senin için yaşıyoruz.-Milli biriktirme, on yılda dört milyona çıktı.-Demiryolları; kömüre, bakıra varıyoruz: Akdenizi Karadenize bağladık. Balıkesire vardık, Sivası aştık, yarın Erzurumdayız.-İktisad savaşı devam ediyor; uzun sürecektir, fakat bunda da mutlak muzaffer olacağız.-Önce; buğdayı bile dışardan alırdık. Şimdi ipekliyi bile memlekette yapıyoruz.-Dağılan çöker, daima bir, daima toplu.-Büyük işleri büyük milletler yapar.-İnanırlar, döğüştüler, öldüler... Bıraktıkları emanetin bekçisiyiz.-İmtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir milletiz.-Durmayalım, düşeriz.-Türk inkılâbı asrı yıla sığdırdı.-Türk inkılâbı dinlenmeyen bir irade, zaptedilmeyen bir heyecan, yetişilmeyen bir sürattir.”

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, 17 Mayıs 1935 den Birincikanun 1935 sonuna Kadar, C.VII, (Gizlidir. İşe özgü ve özeldir. Parti bürolarında kullanılacaktır), Ulus Basımevi, Ankara, 1936, s.15-17.

Seni senden; seni milletinden, seni hükümetinden soğutacak her telkine dikkat et; bunda mutlak bir fesatlık vardır.

Bu afişler incelendiğinde, rejimin propagandasının ana unsurları göze çarpmaktadır. Cumhuriyetten Türk inkılabına, Türk kadınından demiryollarına, iktisadi gelişmeden milli birliğe birçok konu, Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde içselleştirilmeye çalışılmıştır.

1930'lu yıllardan itibaren dünya, yeni gelişmelere sahne olmuş; dengeler değişmiş; bu da ülkelerin iç ve dış politikalarını çok büyük ölçüde değişime zorlamıştır. Türkiye bu gelişmeler ışığında yeni oluşum arayışlarına gitmiş; savaş sonrası sürece de etki edecek şekilde yeni bir yapılanma içine girmiştir. CHF'nin iç dinamikleri ve devletle olan bağ/ilişkisi de bu gerekçe ve sebeplerle değiştirilmiştir. Bu etkileşimin çıkış noktasını tahlil edebilmek için yaşanan gelişmelere kısaca göz atmak yerinde olacaktır. Ayrıca dış politika konularının geçmişten itibaren devamlılık arz ettiğini hesaba katarsak, zaman içerisindeki konum değişikliğini anlayabilmek için rejimin ve partinin kuruluş yıllarına dönmek gerekmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde başlayan Milli Mücadele hareketinin temel amacı, Batı sömürgeciliğinin iştahına konu teşkil eden Osmanlı Devletinin enkazı ve yıkıntılarında Türk olan kısımları kurtarıp özünde Avrupa modeline uygun bağımsız bir Türk milli devleti kurmak olmuştur. Bu ana hedefe ulaşmak için Doğu'da Ermenilere, Batı'da Yunanlılara karşı başarılı bir şekilde askeri mücadele veren ülke, Misak-ı Milli ilkelerini kabul ettirebilmek için uluslararası konjonktürü çok iyi değerlendiren başarılı bir dış politika yürütmüştür.⁷⁰³

Savaş dönemini Lozan Barış Antlaşmasıyla kapatan Türkiye, bundan arta kalan sorunlarını⁷⁰⁴ halletmeye çalıştığı 1930'lardan itibaren dünya bir buhranlar devresine girmiş, özellikle Avrupa'da patlak veren bu bunalımlar ülkeyi etkisi altına almıştır. Bu sebeple iki savaş arası dönem, dünyada bir barış devresi olmaktan ziyade, yeni bir dünya savaşının tohumlarının atıldığı bir dönem olmuştur. Dünyada 1925–1929 arasındaki nispi yumuşamanın dışında, özellikle 1929 Dünya Ekonomik Bunalımından sonra uluslararası gerginlik hızla artmıştır. I.Dünya Savaşı'nın getirdiği statükoyu korumak isteyen anti-

⁷⁰³ Yusuf Sarımay, "Atatürk'ten Günümüze Türk Dış Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XVI/48, (Ankara, Kasım 2000).

<http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-48/aturkten-gunumze-turk-dis-politikasi-hakkinda-genel-bir-degerlendirme> E.T.: 05.04.2015

⁷⁰⁴ Bunlar İngiltere ile Musul, Fransa ile borçlar ve Suriye sınırı, Yunanistan ile ahali mübadelesi ve genel olarak Boğazlar sorunudur.

revizyonist devletler ile bu yapıyı değiştirmek isteyen revizyonist devletler arasında gittikçe keskinleşen bir kutuplaşma doğmuştur. Türkiye kolektif barış ve güvenliğin hararetli bir savunucusu olarak anti-revizyonist bir politika takip etmiştir. Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh"⁷⁰⁵ ilkesi doğrultusunda takip edilen bu barışçı politika daha sonraki dönemlerde statükoculuk olarak algılanarak Türk dış politikasının ana ilkelerinden biri haline gelmiştir. Bu dönemde Türkiye, bölgesel ve uluslararası alandaki barışçı faaliyetlere aktif bir şekilde katılmakla beraber, kendi güvenliğini ön planda tutarak öncelikle bölgesel ittifaklara yönelmiştir. Balkan Antantı⁷⁰⁶ ve Sadabat Paktının⁷⁰⁷ kuruluşuna öncülük etmiş; uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde barışçı yollarla Boğazlar sorununu kendi lehinde çözüme kavuşturmuştur.⁷⁰⁸

Öte yandan Mussolini'nin yaptığı konuşmalarda İtalya'nın, Asya ve Afrika'nın, Roma İmparatorluğu'nun kendilerine mirası olduğunu iddia etmesi, Türkiye'yi bu tehdidi karşılamak için önlemler almaya zorlamıştır. Cumhurbaşkanı Atatürk, tek partili devlet varlığını koruyor olsa da, rejimin anti-demokratik renklerini değiştirmek için önlem almaya başlamıştır. Faşist İtalya'ya olan düşmanlığa rağmen, 1930'larda Faşizmin kazandığı başarı, parti içindeki grup üzerinde bir etki yaratmıştır. Bu etki liberal kapitalizm yerine devleti güçlendirme ve liberalizme açıktan saldırma arzusunda yansımıştır. Aşırı devletçilere, Avrupa'da liberalizmin çöktüğünden, devletçiliğin ise evrensel düzeyde zafer kazandığından sürekli söz eden Recep Peker önderlik etmiştir. Parti içindeki liberaller, Peker'e tam anlamıyla yabancılaşmışlar ve ona karşı uzun süreli bir mücadeleye girişmişlerdir. Atatürk, parti içindeki mücadeleye bizzat müdahale etmiş,

⁷⁰⁵ Atatürk'ün "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" sözü, Türk siyasi terminolojisine ilk kez 1931 seçim beyannamesiyle girmiştir. 1931 beyannamesi incelendiğinde, dış politika ile hiçbir ifade, cümle, kelime, ima veya gönderme bulunmamaktadır. Metin içerisinde "(...) CHF'nin müstakar umumi siyasetini şu kısa cümle açıkça ifadeye kâfidir: Yurtta sulh cihanda sulh için çalışıyoruz. Bundan sonra arz etmek isterim ki, milli vaziyetimizi refaha ve inkişafa doğru hareketli bir gidiş haline koymak hususundaki düşüncelerimize kuvvetle bağlıyız. (...)" şeklinde yer alır. Türk siyasetinde, Atatürk'ün bu sözleri, sonradan kendine dış politikada konsept olarak yer bulmuş ve kabul görmüştür. Ancak 1931 beyannamesinin hangi şartlarda yani; "**SCF deneyiminden kaynaklı kaosu hemen ertesinde, Menemen Hadisesi'nden bir iki ay sonra, Doğu'da isyanlar vuku bulurken ve ülkeden ekonomik sıkıntı en üst düzeyde seyrederken**" hazırlandığı düşünüldüğünde, kanımızca bu söz, öncelikle iç politikaya yönlendirilmiş ve ülke içi barışı, huzuru hedeflemiş bir sözdür.

⁷⁰⁶ Balkanlar'ı ele geçirmek isteyen İtalya ve Almanya tehlikesine karşı; Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında 9 Şubat 1934 tarihinde imzalanmıştır. TBMM bu anlaşmayı 06 Mart 1934'te onaylamıştır.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d04/c020/tbmm04020024.pdf>

⁷⁰⁷ Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında, ülkelerin bağımsızlıklarını vurguladıkları ve sınır sorunlarının kalıcı şekilde çözülmesini hedefledikleri dörtlü saldırmazlık antlaşmasıdır. 08 Temmuz 1937'de Tahran'da Sadabat Sarayı'nda imzalanmıştır. Bir ayda onaylanan Balkan Antantının aksine meclis açıldıktan yaklaşık üç ay sonra yani 14 Ocak 1938'de onaylanmıştır.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c022/tbmm05022028.pdf>

⁷⁰⁸ Y.Sarınay, "Atatürk'ten Günümüze...", s.3.

15 Haziran 1936'da Peker'i parti genel sekreterliğinden istifaya zorlamıştır. Feroz Ahmad bu durumu Batılı gelişmiş demokrasilerin desteğini kazanmak için dramatik bir jest olarak değerlendirmiştir.⁷⁰⁹

Dış politikada denge ekseninde atılan bu adımlar, sonrasında II.Dünya Savaşı'na girmeyecek olan hükümetin politikasını belirlemede başat faktörler olmuş; çok partili sistemin başlangıcında seçim propagandası olarak bile kullanılmıştır. Ne var ki hükümetin tek mücadele ettiği batıdaki Avrupa zemini değil aynı zamanda ülkenin doğusundaki etnik kökenli isyan ve ayaklanmalar ile bunların yarattığı düzen bozukluğu olmuştur.

Şöyle ki CHP tek parti dönemi boyunca Doğu ve Güneydoğu illerinde feodal yapının güçlü olması ve devlet bürokrasisinin zayıf olması sebebiyle örgütlenmemiştir. Şeyh Sait İsyanının çıktığı ve yayıldığı (1925) bu illerde, daha önce var olan A-RMHC'nin örgütleri CHP örgütlerine dönüşmüş; ancak isyan sonrasında buradaki örgütler kapatılmıştır. CHP taşra örgütlenmesinde bürokratların önemli bir yeri olduğundan ve bu illerde bürokrasi zayıf, feodal unsurlar güçlü olduğundan, kontrolün elden çıkabileceği endişesi duyulmuş ve Doğu ve Güneydoğu örgütleri tek parti dönemi boyunca kurulmamıştır. Bu illeri kongrede sadece milletvekilleri temsil etmiş⁷¹⁰ ve parti faaliyetleri Umumi Müfettişlik kanalıyla yürütülmüştür.⁷¹¹

Bu durum Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin tek parti dönemi boyunca mecliste olduğu gibi, CHP içinde de zayıf bir biçimde temsil edildiğinin önemli bir göstergesi olmuş, yerel örgütlerin olmaması CHP'nin bölge halkıyla ilişki kanallarının

⁷⁰⁹ F.Ahmad, **Modern Türkiye'nin...**, s.86-87.

⁷¹⁰ CHP, 1927 yılında 290 ilçede örgütlü iken, 1936-1937 yıllarında bu oran 342'ye ulaşmıştır. 1936 yılında ülkedeki ilçe sayısı 370'e çıkmış; CHP'nin 28 ilçede örgütü olmamıştır. Bu ilçeler, partinin örgütünün olmadığı doğu ve güneydoğu illerindedir. Tek parti döneminde CHP'nin bazı doğu ve güneydoğu illerinde de il örgütlerinin olmadığı görülmüştür. Örneğin, 1936 yılında mevcut 63 ilden, sadece 50 tanesinde CHP örgütü bulunmuştur. H.Uyar, "1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", s.11 <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/I.pdf>

⁷¹¹ Genel Sekreter Recep Peker, 12 Temmuz 1933 tarihinde parti örgütüne gönderdiği yazıda, Birinci Umumi Müfettişlik bölgesinde parti örgütlerinin kapatılması hakkında şunları söylemiştir: "*Birinci Umumi Müfettişlik bölgesindeki 9 il'den Elaziz, Beyazıt, Urfa11, Mardin, Diyarbakir illerinde örgütümüz yoktu. Bu bölgenin Van, Siirt ve Muş illerindeki örgütümüz Partinin "nizamlı çalışmasında faydalı olacak bir yürüyüşle gidemiyorlardı". Durum, Umumi Müfettişin de katıldığı Genel Yönetim Kurulu toplantısında görüşüldü ve bu üç ildeki örgütümüzün kaldırılmasına karar verildi. Bu kararı, Genel Başkanlık Kurulu onayladı. Söz konusu karara göre, örgütümüz bulunmayacak olan illerde kurulma ve açılma şartları tamamlandıkça Halkevleri açılacak ve bütün seçimlerin idari işlerinde Partiye ait görevleri (Parti örgütünü olmadığı illerde) Halkevi başkanları idare edecektir. Umumi Müfettişin Parti işleri ile Halkevleri konusundaki çalışmalarını yürütmek üzere, Umumi Müfettişin emrine bir "Fırka katibi" gönderilmiştir. Buna göre, Partimiz üyelerinden herhangi birinin örgütümüz bulunmayan bu illerden birine nakli durumunda tüzük gereğince kayıtları parti başkanlıklarına değil, umumi müfettişliğe gönderilmelidir.*" H.Uyar, "Durmamalım, Düşeriz!", s.81-82.

olmadığı anlamına gelmiştir. Ayrıca ülkede CHP dışında bir başka siyasi parti bulunmadığından, bütün tek parti dönemi boyunca, yasal siyaset kanalları bölge halkına tamamen kapalı kalmıştır.⁷¹²

Altı Ok ve Parti Devlet Bütünleşmesi: CHF'nin 1931'deki III. Kongresi'nde 6 ana vasıf kabul edilmiştir: Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık Devletçilik, Laiklik, İnkılâpçılık... Parti, kuruluşundan başlayarak çeşitli tüzük ve program değişiklikleri yapmış ve 1935'te benimsediği yeni programla ilkelerini oluşturan altı oku iyice belirginleştirmiştir. 05 Şubat 1937'de yapılan Anayasa değişikliği ile Altı Ok anayasal olarak da devletin ilkeleri haline getirilmiştir.⁷¹³

Bu ilkeleri yansıtacak bir parti amblemi için uzun araştırmalar yapılmıştır. Müzelerdeki Türklüğe ait eski eserler incelenmiş; sonunda “Türk Oku”ndan esinlenerek ok simgesi benimsenmiştir. Altı ilke için, üzerinde güneş ışınlarını da anımsatan altı okun bulunduğu bir amblem çizilmiştir. Amblemin yukarıdan dördüncü en uzun oku, asıl oranı vermekle birlikte diğerleri salt uyum bir biçimde elde etmek ve dinamizmi de simgelemek için farklı kısalıklarda tutulmuştur. Amblem, rozetlere, kartlara, kâğıtlara, estetik açıdan anlamlı ve şık bir hava verirken, Türk Bayrağı kırmızısı üstüne beyaz Altıokla da parti bayrağı dizayn edilmiştir. 9 Mayıs 1935'teki IV. Kurultay'da amblem ve bayrak, alkışlarla benimsenmiştir.⁷¹⁴

Bu kararlarla CHP'nin “Altı Ok”lu devri başlamış ve tam on yıl parti, neredeyse bir Altı Ok örgütü gibi inanılmaz bir propaganda kampanyası sürdürmüştür. Törenlerde validen, ilkokul öğretmenine, sıradan vatandaşa kadar herkes, yakasına Altı oklu rozet takmış veya küçük yaka bağı ilaştirmiştir. Öğrencilerin ve miniklerin ellerine Altı oklu kâğıt bayraklar tutuşturulmuştur. Caddelere kurulan taklar, Altı ok maketleri ve bayrakları ile süslenmiştir. Trenlere vapurlara, kamu yapılarına, makam odalarına aynı bayraklardan asılmıştır. Atatürk'le İsmet İnönü'nün portrelerinin olduğu her yerde mutlaka Altı ok da olmuştur. Altı oklu küçük duvar halıları, flamalar, kravatlar, mendiller, kutular, tebrik kartları almış yürümüştür. Nerede küçük bir tören, karşılama, uğurlama

⁷¹² A.Demirel, **Tek Partinin...**, s.215.

⁷¹³<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c016/tbmm05016033.pdf>. Eski dönemin muhaliflerden Refet Bele, meclisteki anayasa görüşmeleri sırasında defalarca söz almış, altı ilkenin hangi şartlar ve zorunluluklar dolayısıyla anayasa metnine girmiş olduğunu açıklamış ve savunmuştur. Bele'nin konuşmaları, eski bir muhalifin, parti programındaki ilkelerin anayasa dönüştürülmesini idraki bakımından önem arz etmektedir.

⁷¹⁴ Necdet Sakaoğlu, “Altıokçuluk Albümü”, **Tarih ve Toplum**, XXIV/141, İletişim Yayınevi, (İstanbul, 1995), s.36.

yapılsa, ortalık Altı ok bayrakları ile kırmızı bir renk almıştır.⁷¹⁵ Altı okun oklarının uzunluğundan, sapının çentiğine kadar her şeyi, bir devlet sorunu haline gelmiştir.⁷¹⁶

1937 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliği ile CHP'nin parti simgesi olan Altı Ok'lu bayrağı, Türk bayrağının yanında, resmi ikinci bir bayrak haline gelmiştir.⁷¹⁷ Altı Ok kavramının kısa tarihçesinden sonra kurultaya dönersek; CHF'nin IV.Kurultayında fırka sözcüğü parti, kongre sözcüğü de kurultay ile değiştirilmiştir. Kurultayda özellikle uygulanan devletçi politikalar, şiddetle Parti-Devlet birliği anlayışının güçlendiğini ve tek parti yönetiminin bütün kurumları ile oluştuğunu göstermesi açısından önem kazanmıştır.⁷¹⁸

1935 Kurultayındaki dikkat çekici gelişmelerden birisi CHP'nin devlet partisi olarak nitelendirilmesi, tüzük ve programda yapılan değişikliklerin de bu niteleme çerçevesinde gerçekleştirilmesi olmuştur. CHP'nin otoriter eğilimlerini sakınmadan yansıttığı program ve tüzüğün benimsendiği Kurultayda “otorite”, “sıkı disiplin”, “parti hükümeti” kavramları kullanılmış, Kemalizm kavramı da ilk kez Kurultay belgelerine

⁷¹⁵ Necdet Sakaoğlu, “Altıokçuluk Albümü”, s.36-37 O döneme ait bir fotoğrafı tahlil eden Sakaoğlu, şu ifadeleri kullanmıştır: “*Dikensiz gül bahçeleri misali, tek parti dönemi seçimlerinde de seçim kurulunun masası, seçim sandığı “sıvamaca” altıoklu bayraklarla örtülür; kurul üyeleri ve seçmen yurttaşlar bu dekorun figüranları olarak mesut pozlar verirlerdi. Kimse, “asri” giyimli kurul üyeleri ile peştamallı, şalvarlı, yemenili ve yazmalı seçmenler arasındaki tezada kulak asmazdı.*”⁷¹⁵ Sakaoğlu, s.40. Sakaoğlu'nun, poz verenler için figüran benzetmesi, poz verenlerin resim karesine zorla dahil edilmiş olabilecekleri değerlendirildiğinde doğru olabilir. Ancak “asri” giyim ve “şalvar-yemeni” arasındaki tezat, şekli farklılığın ötesine geçmemektedir. Kanımızca giyim tarzı tartışmaları medeni toplumlar için gereksiz ve mesnetsiz sayılabilecek bir tartışma mevzu olup, ülkemizde de yıllar boyu bu konuda bu yüzden mağdur edilen insanlara rastlanmıştır.

⁷¹⁶ CHP Genel Sekreterliği'nin 16.8.1941 tarihinde tamim ettiği yazı şu şekildedir: Altıoklu Parti bayrağındaki okların uzunlukları arasındaki farklarla, oklardan birinin (en uzununun) sapının çentikli olmasının diğerlerinden farklı bir manası olup olmadığı hakkında tereddüt hâsıl olduğu vaki müracaatlardan anlaşılmıştır. Bu münasebetle aşağıdaki izahatın verilmesi lüzumlu görülmüştür. 1.-Nizamnamemizin 10 ncu maddesine göre, Partinin ana vasıflarını gösteren altıoklu bayraktaki oklardan ne ortadakinin dibindeki çentiğin ve ne de okların birbirine nazaran uzunluk ve kısalığının, birbirinden farklı ve birbirinden üstün hiçbir manası yoktur. 2.- Altı ana vasfımızı temsil eden bu oklar Parti bayrağı talimatnamesinin 2inci maddesinde de söylendiği gibi Milleti yükseltmek için Partimizin ruhunda kaynayan (Hız) ve (İlerilik) in sembolüdürler. 3.- Gene parti bayrak talimatımızın 2 inci maddesine göre, oklardan birisi tutulan mikyasa nisbetle uzunluk itibariyle tam boyda olmak ve bu okun yaya takılacak yeri de aslında olduğu gibi çentikli gösterilmek suretiyle (Tam bir Türk oku) olarak çizilmiş, diğer oklar ise sanat ve güzellik bakımından verilen yelpazevari şekle uyması için saplarından kesilip kısaltılmak suretiyle çizilmiştir. 4.- Bu tamim CHP Vilayet İdare Heyeti ve Halkevi Reislikleriyle bilgi olarak Parti Bölge Müfettişliklerine yazılmıştır. CHP Genel Sek.Vek. Zonguldak Mebusu H.Türkmen. **CHP Genel Sekreterliğinin Parti Teşkilatına Umumi Tebligatı**, İkincikanun 1940'dan 30 Haziran 1940 tarihine kadar, Cilt 16, Zerbamat Basımevi, 1940, Ankara, s. 14, (Gizlidir, Hizmete Mahsustur. Parti bürolarında kullanılacaktır.), Milli Kütüphane 2010 AD 14878.

⁷¹⁷ Cemil Koçak, **İkinci Parti** – Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları I (1945-1950), İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.57-58

⁷¹⁸ M.Koraltürk, “CHP Kronolojisi”, s.46.

girmiştir. Recep Peker'in konuşmasında "yüce ve ulusal varlık" biçiminde nitelendirilen parti, devletle bütünleşme aşamasına getirilmiştir.⁷¹⁹

Ayata'ya göre, 1935 yılında CHP artık yalnızca bir parti değil ama aynı zamanda bir devlet partisi olmuştur. Liderlerin siyasi parti anlayışı ne demokratik ne de çoğulcu olmuştur. Tüm vatandaşların ihtiyaçlarını karşılayabilecek olan parti "milli birlik" in sembolü haline gelmiş; parti, kavram olarak devletle aynı kategoriye sokulmuş, devletin motoru olmuştur. Bu motor gücün herhangi bir sınıf ideolojisiyle ilgisi bulunmamış ve tek partinin pratik bir işlerliği olduğu ileri sürülmüştür.⁷²⁰

Parti içinde demokrasinin anlamı, güçler ayrımının yerini güçler birliği ve parlamentarizmin alması olmuştur. Demokrasi, yerel parti üyelerinin kongrelere geldiklerinde taleplerini duyurmaları demek olan "Dilekler sistemi"⁷²¹ anlamına gelmiştir. Demokrasi, birliğin sağlanması amacına yönelmiş, bu nedenle de disiplin, temeli olmuştur. Devlet ve parti arasında yasal bir bağ bulunmuştur.⁷²²

Şöyle ki İsmet İnönü yayınladığı bir genelgede "*CHP'nin memleketin umumi ve siyasi hayatında güttüğü yüksek maksatların gerçekleşmesini kolaylaştırmak ve Partinin inkişafını artırmak ve hızlandırmak için bundan sonra Parti faaliyeti ile hükümet idaresi arasında daha sıkı bir yakınlık ve daha ameli bir beraberlik temin edilmesine karar verilmiştir.*" demiştir. Böylece Dâhiliye Vekili, CHP Genel Sekreterliğini; illerde de valiler, CHP İl Başkanlığı görevini üstlenmiştir.⁷²³

Bu, parti-devlet özdeşliğinin işareti olmuş; ama dikkat çekici olan partinin devlete egemen olması değil, devletin partiye egemen hale gelmesi olmuştur. O dönemin dünyasında otoriter ve totaliter rejimlerin (Almanya, İtalya, Sovyetler Birliği) tek partileri (faşist, komünist) devlet yönetimini ellerine almış olduğundan; Türkiye, bu partilerin tersine olarak, partiyi devletin kontrolüne vermiş; böylece, Türkiye'de totaliter eğilimlerin önüne geçilmek istenmiştir.⁷²⁴

⁷¹⁹ A.Soydan, "Türkiye'de Tek Parti...", s.78.

⁷²⁰ A.G.Ayata, **CHP Örgüt ve İdeolojisi**, s.73.

⁷²¹ CHP taşra örgütlerinden, Kongreye sunulmak üzere, yerel ve genel sorun ve istekleri belirten dileklerini, Genel Merkeze yollamaları istenmiştir ve bu dileklere ilişkin konferanslar dâhil düzenlenmiştir. Ne var ki bu dileklerin büyük çoğunluğu yerine getirilememiş veya önceden yazılan dilekler, zaten hükümetin yapacağı düzenlemelere ilişkin olanlardan seçilmiştir. Böylece taşradan gelen dileklerin büyük ölçüde yerine getirildiği hususu vurgulanmıştır. Kongre Dileklerine ilişkin arşivde bolca belge bulunmaktadır. **BCA:490.01./132-5-34**

⁷²² A.G.Ayata, **CHP Örgüt ve İdeolojisi**, s.73.

⁷²³ M.Koraltürk, "CHP Kronolojisi", s.46-47.

⁷²⁴ H.Uyar, "1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme", s.11, <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/I.pdf>. Bu noktada ne derece önüne geçildiği göreceli bir konudur. Önüne geçilmek amaçlanmıştır ifadesi daha yerinde olabilir.

Ğ- 1938 BELEDİYE SEÇİMLERİ

Belediye Kanunu gereği eylülde yapılması gereken seçimlerin yoklama çalışmaları yurt genelinde 1 Eylül’de başlamıştır. Belediyelerce görevlendirilen yazmanlar tarafından oy cetvelleri hazırlanmış, belediye intihap encümenleri tarafından kontrol edilerek, son listeler tanzim edilmiştir.⁷²⁵ Ay boyunca gazetelere ilanlar verilerek halk bilgilendirilmiştir. Yine gazetelerde küçük dikkat çekici ilanlar şeklinde şu ifade rastlanmıştır:⁷²⁶

“Hemşeri! Belediye Azası seçimine başlanıyor. Defterler mahallelere asıldı. İntihap hakkını kaybetmemek için hemen defterleri tetkik et, adın yazılmamışsa belediyedeki intihap encümenine müracaat etmeyi unutma. Aksi takdirde medeni haklarından birini kayıp etmiş olursun.”

Türksözü’nde Nevzad Güven imzalı çıkan Belediye Seçimleri isimli yazıda, belediye seçimlerine iştirak etmenin medeni bir borç olduğu kadar, vatandaş açısından maddi menfaatlerinin emrettiği bir borç olarak da düşünülmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Saltanat devrinde unutulmuş belediye hizmetlerinin, Cumhuriyet idaresiyle hakiki önemine kavuştuğu ifade edilmiştir.

Yine seçimlere ilişkin şu ilan dikkat çekicidir:⁷²⁷

“Hemşeri: Belediye Seçimi yaklaşıyor. Şu aşağıya yazdığımız noktaları unutma, reyini kullanacağın zaman ona göre hareket et. Belediye Kanununun birinci maddesine göre, 1-Her müntehip kendi reyini intihap sandığına bizzat atacaktır. 2-İntihap pusulasının altında müntehibin adı, adresi, imzası veya mührü bulunacaktır. 3-Her müntehibin elinde nüfus tezkeresi olduğu halde intihap encümenine gelecek, evvela musaddak intihap defterindeki adı hizasına imzasını, eğer okuyup yazmasını bilmiyorsa parmak izini koyacaktır. Bundan sonra rey pusulasını alarak intihap olunacak aza miktarının iki mislini yazacak veya yazdırarak sandığa atacaktır.” uyarısıyla, seçimin teknik olarak nasıl cereyan edeceği hakkında vatandaş bilgilendirilmiştir.

Seçim süreci boyunca gazetelerde, CHP’nin seçim için koyduğu esas prensibin, seçimlerin mutlak bir serbesti içinde cereyan etmesi olduğu tekrarlanmıştır.⁷²⁸ Eylül sonlarına doğru şehirlerdeki belediye meclis azaları parti namzetleri ilan edilmiştir.

⁷²⁵ *Türksözü*, 1 ve 7 Eylül 1938.

⁷²⁶ *Türksözü*, 13 Eylül 1938.

⁷²⁷ *Türksözü*, 22 Eylül 1938.

⁷²⁸ *Türksözü*, 28 Eylül 1938.

Seçimden bir gün önce *Türksözü*'nde şu ilan-haber verilmiştir:⁷²⁹

“*Hemşeri yarın intihap başlıyor. Reyini tereddütsüz CHP namzetlerine ver! (...)* Belediye seçiminin ehemmiyetini, şehir ve şehirli hayatımız üzerinde oynayacağı büyük rolün değerini müteaddit defalar anlatmaya çalıştık. Bunu bir kere daha tekrar ediyoruz.(...) Reyini vermeyi angarye telakki etmemelidir. Bu hak, medeni insanların ekmek ve su kadar ehemmiyetle ve ısrarla arkasından koştukları bir şeydir. (...)

Reylerinizi kime vereceksiniz? Biz hemşerilerimizin kafasında böyle bir sorunun doğabileceğine bile ihtimal vermiyoruz. Biz şimdiden eminiz ki, her vatandaş bir an bile tereddüt etmeden reyini yurdu ve milleti bugünkü yüksek mevkie çıkaran, bir tek kelime ile kurtuluşun, medeniyetin, refahın ve kudretin biricik sembolü olan büyük Atamızın partisine verecektir.

CHP milletimizin ta kendisi demektir. Binaenaleyh CHP'nin istediği milletin istediği demektir.

CHP Büyük Şefin millet ve memleket için daima birer mucize halinde tecelli etmiş olan kararlarını kendisine program yapmış olan partidir. CHP'nin istediği, Büyük Şefin istediğidir. Binaenaleyh reylerini tereddüt etmeden partimizin namzetlerine veriniz.”

Bu noktada yerel *Türksözü* gazetesinin CHP yayın organı şeklinde sergilediği tutumu tartışmanın ötesinde, bu tutumun içeriğindeki Atatürk-CHP-millet benzeştirme ve özdeşleştirme ön plana çıkmıştır. Vurgulanmak istenen şu olmuştur: “CHP millettir, millet kendisine oy verecektir. Bu oy hakkını başka şekilde kullanan vatandaş, doğal olarak bahsedilen bu üçgenin dışında kalacaktır”

Belediye seçimleri yurt genelinde 01 Ekim 1938'de başlamıştır. Halk seçimlere büyük bir alaka göstermiş ve rey sandıklarının başına akın etmiştir.⁷³⁰ Seçimler için bir gece önceden şenliklere başlanmış, şehirler bayraklarla donatılmış, gece elektrik tenviratı yapılmış, havai fişekler atılmış, halk evi ve radyo neşriyatı yapılarak halka dinletilmiş;⁷³¹ birçok genç hatipler halkevinde veya halk kürsülerinde söylevler vermişlerdir.⁷³²

Belediye teşkilatı mevcut olan 544 yerde (7 vilayet, 41 kaza ve nahiye belediye hariç olmak üzere) belediye seçimlerinin neticelerini gösterir malumat 19 Ekim 1938'de Dâhiliye Vekâletince yayınlanmıştır. 23 yerde kanunen lazım gelen nisap temin edilmediğinden müddet temdit olunmuştur. CHF namzetleri her tarafta ittifakla

⁷²⁹ *Türksözü*, 30 Eylül 1938.

⁷³⁰ **Ayın Tarihi**, 01 Birinci Teşrin 1938, s.1

⁷³¹ *Türksözü*, 01 Teşrinievvel 1938.

⁷³² *Türksözü*, 06 Teşrinievvel 1938.

seçilmişlerdir.⁷³³

Ulus gazetesinde çıkan bir yazıda yukarıda açıklamaya çalıştığımız parti millet benzeşmesini çağrıştıran ifadeler yer almıştır.⁷³⁴

“(…) Onun içindir ki, bütün rey sahiplerinin reylerini müttefikan Halk Partisi namzetlerine verdiklerini öğrendiğimiz zaman halkla Parti arasındaki bu kaynaşmayı, bu birliği gözle görür gibi oluyoruz. (...) Bu rejim ve program her gün daha ziyade artan semereli faaliyetleriyle ve bu faaliyetlerin yurdun her tarafında yarattığı eserlerle milletin kalbinde o kadar büyük bir itimat ve muhabbet uyandırmıştır ki, **artık rejim ve parti tamamıyla milletin ve millet, rejimin ve partinin olmuştur.**”

Kurun’da çıkan Asım Us imzalı yazıda ise katılım oranına ilişkin göndermeler, tek parti rejimi gerçekliğiyle ele alınmıştır.⁷³⁵

“Memlekette son yapılan belediye seçimlerinin neticesi hakkında Anadolu Ajansının tebliği hepimizi sevindirdi. Sevincimizin sebebi sadece intihabat neticesinde bütün reylerin halk Partisi namzetleri üzerinde toplanmış olmasından değildir. Bugünkü rejim tek parti esasına dayandığı için umumiyetle parti mensuplarının kazanmış olması evvelden tahmin edilebilirdi. Tahminleri aşan cihet intihabatta rey vermek hakkını haiz olanların gösterdikleri samimi alakadır. Bir derece ki bazı dairelerde intihabata iştirak edenlerin miktarı yüzde yüz nispetini bulmuştur. Hele yüzde 80 derecesinden aşağıya düşen bir yer olmamıştır.”

Dâhiliye Vekili Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya, yapılan belediye seçiminde alınan netice sebebiyle umumi müfettişlere, vali ve CHP il başkanlıklarına ve parti teşkilatı olmayan vilayetler valiliklerine aşağıdaki telgrafi göndermiştir:⁷³⁶

“Belediye intihabının neticelerini almış bulunuyorum. Bu defa intihabın her tarafta gerek halkımızın intihaba iştirakteki büyük alaka ve nispeti ve gerek namzetlerimize karşı gösterdikleri itimadı ve intihabın **yüksek bir intizam ve disiplin dairesinde** cereyan eden tarzını mütalaa ve intibalarımınla parti umumi reis vekiline arz ve keyfiyetin Umumi Reisimiz Büyük Şef Atatürk’e sunulmasını kendilerinden istirham ettim. Filhakika yüksek Türk milletinin her zaman ve her yerde Ulu Şef Atatürk’e ve onun rejimine ve CHP’ye ve hükümetine gösterdiği itimat ve bağlılığın bu en yeni misali milletimizin medeni ve siyasi olgunluğunun ve **parti disiplinine** dikkat ve riayetinin bariz

⁷³³ BCA:030.10./82-538-17

⁷³⁴ *Ulus*, 12 İkteşrin 1938.

⁷³⁵ Asım Us, “Bir Milli Birlik Numunesi”, *Kurun*, 14 İkteşrin 1938.

⁷³⁶ BCA:490.01./4-19-5

bir tecelli ve tezahürüdür. (...)”

Gönderilen telgrafta her zamanki Atatürk, CHP ve rejime halkça gösterilen itimadin dışında, bir de disiplin konusu işlenmiştir. Arzu edilen seçime katılım oranının sağlanması, mevzubahis disiplin kavramını işaret etmektedir.

Yine belediye seçimlerinin sonuçlanmasını müteakip Başvekil Celal Bayar, Atatürk’e şu telgrafi yollamıştır:⁷³⁷

“(...) Her yerde rey sahibi vatandaşların büyük bir tehalük ve şevkle intihaba iştirak ederek reylerini CHP namzetlerine verdiklerini bildiriyor ve Türkiye halkının istisnasız Ulu Şefimiz Atatürk’ün emrinde ve izninde ne kadar derin bir imanla yürüdüklerini ve Atatürk inkılâp ve rejimine bağlılıklarının ve CHP’ye ve hükümetimize sağlam itimatlarının bu yeni tezahürünü ilave ediyor. (...).”

Bu telgrafa Atatürk aşağıdaki şekilde cevap vermiştir:⁷³⁸

“(...)İstiklal Savaşı ve Türk inkılâbı, her hamlesinde ve her safhasında, milletimizin yüksek siyasi ve medeni karakteri ile memleket işlerindeki şuurlu birliğine dayanarak muvaffak olmuştur. CHP’nin ideali ve programı ve cumhuriyet hükümetinin icraatı ancak milletimizin bu yüksek ahlak ve hasletinde mesnet bularak her gün feyizli bir eserini gösterebilmektedir. Dün ve bugün olduğu gibi yarın dahi memleket ve millet için yegâne kudret, ikbal ve refah kaynağı olan inkılâp prensiplerinin, cumhuriyet rejiminin tatbikatı üzerinde fikir ve elbirliğinin bu yeni tezahüründen dolayı aziz vatandaşlarımıza ve başta siz olduğunuz halde parti ve hükümet teşkilatını tebrik, teşekkür ve muhabbetlerimin iblağını rica ederim.”

Karşılıklı iki telgraf incelendiğinde, Başvekil Celal Bayar seçim sonuçlarının Ulu Şef Atatürk’e ve onun inkılâp ve rejimine bağlılığın göstergesi olduğuna işaret ederken; Atatürk bu başarının Cumhuriyet rejimine ve Türk inkılâbına olan güvenin tezahür ve emaresi olduğuna dikkat çekmiştir.

27 Ekim 1938’de Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, illere gönderdiği tamimde belediye azası seçimlerinin bittiğinden bahisle, yeni belediye reislerinin⁷³⁹ nasıl seçileceğine ilişkin açıklamalarda bulunmuştur:⁷⁴⁰

⁷³⁷ **Ayn Tarihi**, 15 Birinci Teşrin 1938, s.24.

⁷³⁸ **BCA:490.01./4-19-12; Ayn Tarihi**, 15 Birinci Teşrin 1938, s.25.

⁷³⁹ Kanun gereği, belediye seçimlerinde, halkın seçtiği azalar, kendi aralarında seçim yaparak Belediye Meclisi Reisini yani Belediye Başkanını belirlemişlerdir

⁷⁴⁰ “(Tamimin başlangıcında başlangıçta Atatürk’ün seçimler dolayısıyla Bayar’a gönderdiği telgraf tekrar yazılmıştır) (...) *Bu suretle parti ve hükümet teşkilatında çalışan arkadaşların mesailerinin en büyük mükâfatını vermişlerdir. Partimiz namzedi olarak belediye azalığına seçilmiş olan arkadaşlarımızın da aynı samimiyet ve tesanüdle hareket edeceklerini tabi görmekteyim. Belediye reislikleri seçimi yapılırken parti başkanlıklarının ve aza arkadaşlarımızın yıllardan beri belediye reisliği vazifesini muvaffakiyetle ifa*

Yukarıdaki telgrafta iki konu göze çarpmaktadır. İlki, daha önce Atatürk'ün seçim tebrik telgrafı illere tebliğ edilmiş olmasına rağmen, bu yazıda yine başa konmasıdır. Tekrar yollanmasındaki sebebin, seçilen belediye azaları üzerinde bir Atatürk etkisi yaratmak olduğu düşünülebilir. Çünkü telgrafta verilen tavsiye-emirde, geçerli sebep olmadıkça eski belediye reislerinin tekrar seçilmesi istenmiştir. Yani CHP'li bile olsa, yeni ve e yapacağı tam kestirilemeyen idareciler, arzu edilmemiş; statükoculuk burada da devreye girmiş, bilinenle yola devam edilmek istenmiştir.

Ancak birçok şehirde, örneğin Adana'da eski belediye reisleri tekrar seçilmemiş, bu durum basında⁷⁴¹ eleştiri konusu olmuştur.

H- ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ VE SONRASI GELİŞMELER

Cumhuriyetin ilanından itibaren birlikte çalışan iki lider⁷⁴², Musfata Kemal Atatürk ve İsmet İnönü arasında, Atatürk'ün sağlığının iyice bozulduğu 1937 sonlarında, anlaşmazlık çıkmıştır. Değişik kaynaklarda türlü iddialar bulunmakla birlikte, kısaca; "Atatürk'ün hükümet işlerine müdahale ederek, bakan değişiklikleri gibi çok temel kararları Çankaya'da alması; dış politika konusunda iki liderin görüş ayrılıkları içinde olmaları; ekonomik alanda İnönü'nün devletçi tutumuna rağmen Mustafa Kemal Atatürk'ün özel girişimin daha çok desteklendiği bir modeli benimsemesi", bu anlaşmazlıkların ana sebeplerini teşkil etmiştir. 25 Eylül 1937'de İsmet İnönü resmen istifa etmiş, yerine Celal Bayar atanmıştır.⁷⁴³

Uzun süren hastalığını atlatamayan Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938'de hayata veda etmiştir. 11 Kasım'da İsmet İnönü, toplantıda oy kullanan 348 milletvekilinin oybirliğiyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı seçilmiştir. Yeni hükümeti Celal Bayar kurmuş, İnönü'ye karşı olan Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ve Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras kabine dışında bırakılmıştır.

eden bugünkü reis arkadaşlarımdan haklı ve kuvvetli sebepler mecbur olmadıkça rey ve muzaheretlerini esirgememelerini diler ve intihabın ikinci teşrinin birinde yapılmasını rica ederim. (...)" BCA:490.01./4-19-12;

⁷⁴¹ *Türksözü*, 02-10 Teşrinisani 1938.

⁷⁴² Fethi Okyar'ın 1924 sonu ile 1925 başı arasındaki yaklaşık dört aylık hükümet dönemi hariçtir.

⁷⁴³ 1.5 yıldan daha uzun süren Bayar döneminde de gerek siyasi gerek ekonomik alanda İnönü hükümetinden çok farklı bir yol izlenmemiş; temel politikalar sürdürülmüştür. A.Demirel, **Tek Partinin...**, s.215-216. Koçak, bu uzlaşma arzusunun temelinde, Atatürk döneminde, bizzat İnönü'ye karşı da muhalefette kalmış ve kendilerini siyasal alanda herhangi bir biçimde temsil etme ya da ettirme olanağından tamamen mahrum kişilerin ve belki de grupların, bu yeni dönemde, hele bir geçiş döneminde, bu kez de yeni yönetime muhalefet edebilecekleri endişe ve kuşkusunun aranması gerekliliği üzerinde durmuştur. Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi I (1938-1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.174.

26 Aralık 1938’te Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümüyle boşalan parti genel başkanlığı için seçim ve yönetimi belirlemek maksadıyla CHP Olağanüstü Kurultayı toplanmıştır. Bu kurultay 1935 tüzüğündeki 2., 3. ve 4. maddeleri aşağıdaki şekilde değiştirmiştir.⁷⁴⁴

“Madde 2: Partinin banisi ve ebedi başkanı Türkiye Cumhuriyeti’nin müessisi olan Kemal Atatürk’tür.

Madde 3: Partinin değişmez genel başkanı İsmet İnönü’dür.

Madde 4: Partinin değişmez genel başkanlığı aşağıdaki üç surette inhilal edebilir:
a. Vefat, b. Vazife yapamayacak bir hastalığı sabit olması halinde, c. İstifa...

Bu üç şekilden birisi dolayısıyla inhilal vukuunda Parti Büyük Kurultayı derhal toplanarak partiye mensup mebuslardan bir zatı değişmez genel başkanlığa seçer.”

1939 Ocak ayında bazı faaliyetleri için soruşturma başlatılan Celal Bayar ve hükümeti istifa etmiş; Genel Sekreter Refik Saydam yeni hükümeti kurmuştur.⁷⁴⁵ İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildikten hemen sonra eski muhaliflerle barışma politikası uygulamıştır. Böylece bir yandan eski muhalifleri rejimle uzlaştırarak CHP içindeki güç ve etkinliğini artırmayı amaçlamış; bir yandan da muhtemel muhalefet hareketlerini önlemeye çalışmıştır. 31 Aralık 1938’te yapılan ara seçimlerde, eski TCF lideri Kazım Karabekir İstanbul’dan, SCF lideri Ali Fethi Okyar Bolu’dan ve önemli muhalif gazeteci Hüseyin Cahit Yalçın Çankırı’dan milletvekili yapılmıştır.⁷⁴⁶

⁷⁴⁴ **CHP Büyük Kurultayının Fevkalade Toplantısı**, 26 XII 1938, s.2.

<http://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/197603345%20CHP%20BUYUK%20KURULTAYININ%20FEVKALEDE%20TOPLANTISI%201938/197603345%20CHP%20BUYUK%20KURULTAYININ%20FEVKALEDE%20TOPLANTISI%201938.pdf>

⁷⁴⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d05/c029/tbmm05029026.pdf> Bu dönemde, Bayar hükümeti üstündeki İnönü baskısı ve kamuoyuna yansıyan yolsuzluk vb. olaylarla ilgili geniş bir analiz için bkz. C.Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi I**, s.182-229.

⁷⁴⁶ A.Demirel, **Tek Partinin...**, s.218

IV.BÖLÜM
MİLLİ ŞEF İNÖNÜ'LÜ YILLARDA CHP SEÇİM ÇALIŞMA VE
PROPAGANDALARI (1939-1946)

A- 1939 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ - ATATÜRK'SÜZ İLK SEÇİMLER

1- CHP'nin Seçim Çalışmaları

1935 seçimlerinin hemen ertesinde CHP Genel Sekreterliği tarafından yayımlanan bir yazıda, milletvekillerinden seçim yerlerini gezerek, gidilen illerdeki parti ve halkevleri salonlarında toplu bir şekilde halkla temasta bulunmaları, parti ve hükümet nokta-i nazarından faydalı esaslar üzerinde konuşmalar yapmaları rica edilmiştir.⁷⁴⁷ Bu faydalı esaslar şu şekilde belirtilerek, milletvekilleri görevlendirilmiştir:

“1-O ilde parti kurumlarının ve halkevlerini durum ve gidişlerinin iyi veya iyi olmak yolunda olup olmadığını genel bakışla görmek;

2-Parti kurağlarını ve halkevlerini ziyarette

a) Arkadaşlar arasında sevgi ve bağlılığı artırıcı etke yapmak,

b) Parti programının kavradığı ana prensipleri anlatmak ve yaymak için parti ve halkevi salonlarında toplu halkla konuşmalar yapmak ve konferanslar vermek,

3- a) Büyük kurultay dileklerinden önemli ve imkânlı olanların vaktinde yerine getirilmesi için bütçe noktasından devletçe fedakârlık sayılacak değerde olan çimento, tuz ve şeker fiyatlarının indirilmesindeki önemi ve bu arada pancar alım fiyatları meselesini halka anlatmak

b) Bunların halk üzerindeki iyi tesirini yoklamak ve artırmak

c) Bu indirmelerden harcayıcıların tüm istifadesi için satış noktasından o ilin özelliğine göre varsa istekleri dinlemek

4- Bütün çiftçilerimizi ilgilendiren tarım borçlarının taksitlere bağlandığının büyük önemini belirtmek

5- Parti kurultayının üstünde durarak, önemle dokunduğu işlerden yukarıda yazılan başlıcalarının, Kamutayın bu yılında başarılışını söylerken, buna Türk çiftçisinin topraklanması gibi büyük ana işin de yeni çalışma devresi içinde bitirilip kotarılacağını eklemek pek yerinde olur. Parti varlığının yeni devlet içindeki faydalı etkelerini ve ulusla devletin, parti ile devletin birliğini ve beraberliğini canlandırarak ulusal varlığımızın kütleleşmiş olduğunu bu yoldan yaymakta çok fayda görürüz.

⁷⁴⁷ CHP Genel Sekreterliğinin II.6.1935 tarih 4/513 sayılı, Genel Sekreter Recep Peker imzalı tamimi.
BCA: 490-01/3.11.4

6- *Hava tehlikesini İnönü'nün anlattığı dille tekrarlamak için bu azat gezmesinden faydalanmak yerinde olur.*

7- *Bu dileklerimizizin yerine getirilmesi yolunda şanlı emeğinizi esirgemeyeceğinizi umarak iyi başarmalar ve güler yüzle gezip dönmenizi diler, görüşleriniz üzerine raporunuzu bekler, ondan saygılarımı sunarım kardeşim.”*

1939 seçimlerinin çok öncesinde yayınlanmış olmakla beraber bu tebliğ, içerdiği konular bakımından önem arz etmektedir. Şöyle ki daha önceki seçim dönemlerinde gerek beyannameler, gerek yayımlanan tamim ve yapılan açıklamalardaki konu içerikleri daha genel ve soyut anlam ve ifadeler taşımıştır. Seçmene ulaşma noktasında, yapılan bilgilendirmeler ve propagandalar, vatandaşın ihtiyacı veya beklentisi üzerinde belli bir noktada yoğunlaşmamıştır. Ancak bu tamim incelendiğinde, halkın bilgilendirilmesi istenilen konuların başında tarım borçları hususu ile pancar, tuz, çimento ve şeker fiyatlarındaki değişim gelmiştir. Yine gelecek yıllarda toprak reformu olarak kendine kamuoyunda yer bulacak kavram, bu beyanatla halka anlatılmış olacaktır. 1935 tarihli bu tamim, içerdiği somut kavramlar ve günümüz propagandalarındaki metin içeriklerine benzerliği açısından dikkat çekici olmuştur.

CHP, hükümet ve parti beraberliğinin verimli neticelerini daha geniş bir ölçüde semereli kılmak için çalışma tarzında ve işbölümünde bir değişiklik yapmıştır. 17 Şubat 1938 tarihli tamimde, II.Büro faaliyetlerinde (Teşkilat, kongre-kurultay, seçimler, ecnebi partileri tetkik ve takip) milletvekili Mümtaz Ökmen'i, V.Büro faaliyetlerinde (Program ve prensipleri yaymak; parti ve rejim için iç-dış neşriyatı takip etmek; köylü ve halk için faydalı risaleleri bastırmak, okutmak, yaymak; radyo faaliyetlerini takip ve işletmek; partili basım organlarını kontrol etmek) milletvekili Cevdet Kerim İncedayı'yı görevlendirmiştir.⁷⁴⁸

Bu kapsamda Nafia Vekâleti'nden Başvekâlete gönderilen yazıda, yeni kurulacak olan Ankara Radyosunun neşriyat programlarında propaganda neşriyatına da geniş bir yer ayrılması hususu gündeme getirilmiş:

“(…) Propaganda yazılarına gelince: bu yazıların ihzarında, yeni Türkiye'nin kalkınma programının tatbikini üzerine almış olan bütün devlet teşkilatının aynı derecede rol almaları lazım geleceği kanaatindeyim. Keyfiyet yüce katlarınca da tasvip buyrulduğu

⁷⁴⁸ CHP Genel Sekreterliğinin 17.02.1938 tarih, 1123 sayılı, Genel Sekreter Şükrü Kaya imzalı tebliği. **CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütüne Genelgesi, İkincikanun 1938'den 30 Haziran 1938 tarihine kadar**, Cilt 12, Ulus Basımevi, 1938, Ankara, s. 16, (Gizlidir, İşe Özgü ve Özeldir. Parti bürolarında kullanılacaktır.)

takdirde, cumhuriyet idaresinin teessüsünden beri bütün sahalarda başarılmış olan ve acuna duyurulmasında faide mülahaza edilen büyük eserlerin her birisi için ilgili vekalet ve idarelerce ayrı ayrı yazılar hazırlanıp, hazırlandıkça peyderpey vekaletime gönderilmesinin ve bundan böyle başarılacak eserler için de aynı veçhile muamele ifasının, ancak gönderilecek bu gibi yazıların, neşri muvafık görülen yabancı dillere de çevrilmiş ve sadece spiker tarafından mikrofon başında aynen okunmasından başka bir şeye ihtiyacı kalmamış derecede mustahzar olmasının tamimine müsaade buyrulmasını saygularım ile istirham ederim.” denmiştir.⁷⁴⁹

1939 Ocak ayı içerisinde CHP içinde bir komisyon oluşturulmuş, parti teşkilatına verilecek yeni şekil üzerinde il teşkilatları ile birlikte, bu kapsamda Parti Genel Sekreterliği'nin Dâhiliye Vekâleti uhdesinde kalıp kalmayacağı, vilayetlerde parti reisliğinin valilerin uhdesinde muhafaza edilip edilmeyeceği konusunda çalışmalar yapılmıştır.⁷⁵⁰ Genel Sekreterlik görevi, Dâhiliye Vekâletinden ayrılmış⁷⁵¹; öte yandan valilerin çoğu karışıklığa neden olmaması için bu görevin yine kendilerinde kalmasını uygun görmüşlerdir.⁷⁵²

Yayınlanan bir tamimle mebusluk isteyenlerin hangi intihap dairesinden namzet gösterilmek istediklerini ve hangi intihap kabiliyetleri bulunduğunu taleplerinde belirtmeleri istenmiştir.⁷⁵³

05 Mart 1939'da ikinci seçmen adayları belirlenmiş⁷⁵⁴; CHP ikinci seçmen adaylarının listesini 13 Mart'ta açıklamıştır.⁷⁵⁵ 15-21 Mart arasında ikinci müntehip seçimlerinin olacağı kararlaştırılmıştır.⁷⁵⁶ 15 Mart tarihli *Cumhuriyet*'te seçim faaliyetleri ile ilgili olarak şu haber dikkat çekmiştir:

“Parti Umumi Merkezine vilayetlerden gelen malumata göre, yurdun her yerinde intihab faaliyeti büyük hararet alaka ve neşe ile devam etmektedir. Bütün vilayetlerde gazete, mecmua gibi neşir vasıtaları intihabın devamı müddetince bu hususta neşriyatta bulunacakları gibi bu akşamdan itibaren şehir ve kasabalarımızdaki bütün parti ve halkevi merkezleri donatılmış, hoparlörlerle, aynı zamanda halk hatipleri ile ve diğer vasıtalarından da faydalanılarak cumhuriyetin feyizli semereleri, CHP prensipleri ve

⁷⁴⁹ Nafia Vekâleti'nin 29.08.1938 tarihli ve 584 sayılı, Nafia Vekili Ali Çetinkaya imzalı yazısı. **BCA:** 030.10/15-84-14

⁷⁵⁰ *Türksözü*, 25 Kânunusani 1939.

⁷⁵¹ *Türksözü*, 26 Kânunusani 1939.

⁷⁵² *Cumhuriyet*, 07 Şubat 1939.

⁷⁵³ *Türksözü*, 18 Şubat 1939.

⁷⁵⁴ *Türksözü*, 05 Mart 1939.

⁷⁵⁵ *Cumhuriyet*, 12 Mart 1939.

⁷⁵⁶ *Türksözü*, 28 Şubat 1939.

inkılâp esasları ve bu intihabın memleket ve millet için haiz bulunduğu büyük kıymet ve mana hakkında söz ve yazı ile neşriyata başlamışlardır.”⁷⁵⁷

İleride inceleneceği üzere, gerçekten de gazetelerde devamlı neşriyatta bulunmuş; halka seçimin faziletleri anlatılarak, CHP'nin, inkılâbın ve rejimin önemi üzerinden propaganda faaliyetleri yürütülmüştür.

2- İkinci Seçmenlerle İstişare Toplantıları ve Müstakil Mebuslar

CHP 22 Mart'ta, ikinci seçmenlerle mebus seçimine ilişkin istişare toplantıları uygulaması getirmiş ve bu konuyu bir beyanname ile kamuoyu ve partililerle paylaşmıştır.⁷⁵⁸ Buna göre halkçı bir idare tarzı içinde millet murakabesinin en mütakamil olmasını ana düstur olarak belirlediklerini belirten CHP; “(...) *Mebus namzedlerini tespit ve ilan etmeden evvel ikinci müntehiblerle temas etmeyi ve müntehiblerle riyaset divanının görüşlerini karşılaştırmayı genbaşkurca karar altına almış ve sureti aşağıda yazılı beyanname hükmüne göre bugün 22.3.1939'da kış dolayısıyla temas kolay olan namzedlik için müracaatların tekâsüf etmiş bulunduğu, isimleri yazılı 28⁷⁵⁹ vilayetimizde ikinci müntehiblerle bir istişare toplantısı yapmıştır. (...) Milletın siyasi hayatında ilk defa tatbik edilen bu usul genbaşkurun bütün partililere olan muhabbet ve itimadının bir ifadesi olmakla beraber bundan husule gelecek bir neticenin de bütün milletimizce partimiz mensuplarının siyasi rüşd ve olgunluklarına bir misal telakki edileceğini de dikkat gözü önünde bulundurmalıyız. Bu sebeple istişare reylerimizi kullanırken her türlü şahsi ve rejyonalist hislerden uzak kalmayı ve reylerimizin sadece kalb ve kafalarımızın mahsulü olmasına dikkat etmeyi kutsi ve milli bir vazife olarak telakki etmemiz gereklidir. Bunun içindir ki, neticenin siyasi rüşdünü ve olgunluğunu ispat etmiş bir partili zümrenin mahsulü olacağına şimdiden itimat etmekteyiz.”*

İkinci seçmenlerle istişare toplantılarına ilişkin *Ulus*'ta yazan Falih Rıfkı Atay şunları dile getirmiştir:⁷⁶⁰

“(...) Eski mebuslardan gayri birçok vatandaşlar kendilerini millet hizmetine arz etmişlerdir. Kendileri herhangi bir intihab bölgesinde intihab kabiliyetleri olduğu kanaatindedirler. Parti bu müracaatlardan birçoğunun reddedilmesine hiçbir sebep

⁷⁵⁷ *Cumhuriyet*, 15 Mart 1939.

⁷⁵⁸ **Ayn Tarihi**, Mart 1939, s.21-22.

⁷⁵⁹ Bu iller sırasıyla şunlardır: Afyon, Amasya, Ankara, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bilecik, Bolu, Burdur, Bursa, Çanakkale, Çankırı, Denizli, Edirne, Eskişehir, Isparta, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Kayseri, Kırşehir, Kocaeli, Konya, Kütahya, Malatya, Manisa, Maraş ve Samsun

⁷⁶⁰ Falih Rıfkı Atay, “Müntehiplerle İstişare”, *Ulus*, 23 Mart 1939.

görmemiştir; fakat kamutay azalarının adedini de kanunlar tehdit etmiştir. Bu istişarenin ilk faydası, bu vatandaşlara kendilerinin ihmal edilmemiş olduğu hoşnutluğunu vermek, ikinci faydası yeni Kamutay azalarını halk ile, halk işleri ve ihtiyaçları ile daha yakından alakalı olmaya, say ve hizmet vasıtası ile temsil kabiliyetlerini artırmaya sevk etmek, üçüncü faydası da halk idaresi mekanizmasının tekamül istikametini tespit etmek olacaktır. (...)”

Atay, gerekli nitelikleri taşıyan herkesin mebus olabileceği bilincinde olduğunu belirtmiş; bu uygulamanın hem adaylar, hem mebuslar, hem de halk açısından inkılabı dönük faydalarına değinmiştir.

Yine aynı gün *Yeni Sabah* gazetesinde yazan Hüseyin Cahit Yalçın konuya farklı bir pencereden bakış ekleyerek şunları ifade etmiştir.⁷⁶¹

“(...) Bizde tatbik edilen milli hâkimiyet rejimi nazariye itibariyle noksanları haizdir. Fakat muhterem İsmet İnönü’nün son verdiği kararlar, intihabat usulünde ihdas ettiği yenilikle sabit oluyor ki bu noksanlar tahakküm hürslerini hâkimi mutlak bir diktatörlüğe temel hizmeti görmek için vaziyetten, iş ve fırsatlardan istifade eseri değildir; realitenin telkin ettiği zaruretlerdir. Memleketin inkişafı arttıkça, Milli Şefin içinden gelen ilk hamle milletin hâkimiyeti prensibini biraz daha geniş surette tatbik etmeye müracaat etmek oluyor. (...)

Milli hâkimiyet rejimini sırf bir hürmet ve tasvip eseri izhar etmekten ibaret saymak onu anlamamak olurdu. Şimdi ilk defa müntehibisaniler kendilerine tahsis edilen sahada propaganda, emir, teşvik gibi amillerden uzak bir halde vicdanlarıyla baş başa reylerini kullanıyorlar.(...)”

Yalçın’ın, rejimin noksan yönlerini görece tarafsız bir şekilde ortaya koyması, o dönem çok karşılaşılan bir durum değildir. Yalçın, uygulamanın gelişim ve değişimin doğal ve zaruri bir sonucu olduğunu belirtmiş, seçmenlerin propaganda vb. etkilerden uzak, vicdanlarıyla karar vereceklerini dile getirmiştir. Elbette yazarın burada, “seçmenin, propaganda etkisinden uzaklaştıkça, vicdanıyla baş başa kalacağı” düşüncesi ayrıca ele alınması gereken bir zihniyetin de göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak dönem şartları içinde, kamuoyunun propagandaya genel bakışının da olumlu olmadığı ortadadır.

⁷⁶¹ *Yeni Sabah*, 23 Mart 1939.

İkinci seçmenlerle görüşerek onların düşüncelerini sorma yöntemi tek parti dönemindeki seçimlerde ilk kez 1939 seçimlerinde uygulamaya sokulmuştur. Böylece, sınırlı da olsa CHP yönetimi, tarihinde ilk kez milletvekili adayları konusunda parti tabanının da görüşlerini almayı hedeflemiştir. Bununla birlikte ikinci seçmenlerle görüşüleceği gün bile, bu görüş alışverişinin nasıl yapılacağını parti başkanı, başkan yardımcısı ve genel sekreter dışında hiç kimse bilmemiştir. 22 Mart'ta 28 ildeki ikinci seçmenler ayrı ayrı toplanarak kendilerine sunulan çok sayıda aday arasından tercih ettikleri adayları işaretlemişlerdir.⁷⁶²

Ahmet Demirel'e göre ikinci seçmenlerle yapılan istişare toplantıları, muhtemelen İnönü'nün mecliste gerçekleştireceği tasfiyeyi meşrulaştırmak için yapılmıştır. Demirel, oylar kullanıldıktan sonra sonuçların hiçbir şekilde açıklanmamış olmasını bunun bir işareti olarak değerlendirmiştir. Ayrıca aday listesinin açıklanacağı 24 Mart tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yer alan bir haber bu kanıyı güçlendirmiştir. Habere göre bazı milletvekilleri ikinci seçmenlerden tek bir oy bile alamamışlardır. Haber şöyledir:

*“Halen mebus olanlardan bir kısmının namzet gösterilmeyeceği muhakkaktır. İstişare mahiyetindeki seçimlerde müntehib-i sanilere verilen namzet listelerinde yazılı şimdiki mebuslardan bazılarının intihab dairelerinde hiç rey alamadıkları da söylenmektedir. Namzetlerin tespit salahiyeti Genbaşkura ait olduğundan bu istişarelerin neticeleri hakkında rivayetlere ve tahminlere istinaden mütalaa yürütülmesi de doğru görünmüyor.”*⁷⁶³ İkinci seçmenlere böyle bir oylamanın yaptırmakla, aday gösterilmeyecek olan güçlü isimlerin ileride yapabilecekleri muhtemel eleştirilerin önünü kesebilmek ve kolay bir cevapla eleştirilere ön alınabilmek hedeflenmiştir: *“İkinci seçmenler istemediler. Parti de sizi aday göstermedi.”*⁷⁶⁴

Aday listesinin bir boyutu bu tasfiye iken bir diğer boyutu da önceki dönemlerin küskünlerini İnönü'nün muhaliflerle barışma politikası kapsamında yeniden meclise alınması olmuştur.⁷⁶⁵

⁷⁶² 14 milletvekilinin seçileceği Ankara'da ikinci seçmenlere 3'ü kadın olmak üzere 38 kişilik bir liste verildi. Bunlardan biri kadın olmak üzere 14 ismi işaretlemeleri istenmiştir. 17 milletvekilinin seçileceği İstanbul'daki toplantıda ise ikinci seçmenlere 141 kişilik liste verildi. Bunlardan diledikleri 34 kişiyi işaretlemeleri istendi. A.Demirel, **Tek Parti İktidarının...**, s.225-226.

⁷⁶³ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1939.

⁷⁶⁴ A.Demirel, **Tek Parti İktidarının...**, s.229.

⁷⁶⁵ Bunlar arasında Birinci Meclisteki İkinci Grup üyesi Cemal Mersinli; İkinci Meclis'ten sonra tasfiye edilmiş olan eski TCF üyeleri Feridun Fikri Düşünsel, Sabit Sağıroğlu ve Münir Hüsrev Göle; eski SCF üyesi İbrahim Tolon; Milli Mücadele döneminin Trabzon muhalefatinin başını çekenlerden Faik Ahmet Barutçu gibi ünlü isimler dikkati çekiyordu. Eski İttihatçılardan Atıf Kamçıl da Çanakkale'den aday gösterilmişti. Bir önceki dönemde meclis dışında kalan Refik Koraltan ve Memduh Şevket Esendal'a da

Bizce bu uygulamada dikkat edilmesi gereken bir üçüncü boyut daha vardır. O da beyannamede belirtildiği üzere mebus seçiminden oluşacak sonuçların siyasi rüşt ve olgunlukla derecelendirileceği ana fikridir. Yani ikinci seçmenler de bir nevi ikaz edilmiş, seçecekleri mebusların sorumluluğunu taşıyacakları konusunda bilgilendirilmişlerdir.

CHP 420 aday gösterdiği bu seçimlerde bağımsız adaylar için sadece 4 kişilik yeri boş bırakmıştır. Afyon'dan Berç Türker, Ankara'dan Dr. Nikola Taptas, Eskişehir'den İstamat Özdamar ve Niğde'den Dr.Abravaya Marmaralı milletvekili seçilmişlerdir.⁷⁶⁶ Bağımsız adaylara yer açmak için partinin bazı seçim çevrelerinde aday göstermeme uygulamasına ilk kez 1931 seçimlerinde başlanmıştır. Ancak 1931'de 20, 1935'te 13 bağımsız aday milletvekili seçilirken, 1939'da bağımsızlar için sadece 4 kişilik yerin boş bırakılması dikkat çekmiştir. Bu azalmanın temel nedeni, seçimden sonra oluşturulması düşünülen CHP Müstakil Grubu'nun bu fonksiyonu üstlenecek olmasının planlanması olmuştur.⁷⁶⁷

3- CHP'nin Seçim Propagandaları

1939 seçimlerinde ikinci seçmen seçimleri boyunca yaşanan hadiseler, gazetelerde ve diğer neşriyatta ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ankara, İstanbul, Adana ve Sinop örneğiyle incelediğimiz seçimlerde genel olarak aynı temalara değinilmiştir.

İstanbul'daki seçim *Cumhuriyet* gazetesinde şöyle ifade edilmiştir:

“(...) İkinci müntehip seçimi dolayısıyla CHP iki cepheden faaliyete geçmiştir: Evvela her kazada, kaza parti heyetleri ve halkevleri nutuklar söyletmek ve konferanslar verdirmek suretiyle tezahürat yapacaklardır. Üsküdar meydanında kaza bandosu, Bakırköy ve Kadıköy'de halkevi bandoları çalacak, nutuklar irat edilecektir. Parti vilayet merkezi ise ayrı bir propaganda teşkilatı vücuda getirmiştir. Partinin hoparlörlü kamyoneti bu sabah saat 10 ile 12 arasında Eyüp'te, 15.5'ta, Fatih'te 16 ile 18 arasında Taksim Meydanı'nda bulunacak, şehir bandosu İstiklal Marşını çalacak, plaklarla halka hitap eden intihab nutukları okunacak, ayrıca parti merkezinin göndereceği hatipler bu kamyonet üzerindeki kürsüde intihaba iştirak lüzumuna dair nutuklar irat edeceklerdir. Halkı intihaba teşvik eder mahiyette afişler duvarlara talik edilmiş, ayrıca el ilanları

aday listesinde yer verilmişti. Barışma politikasında son önemli hamle yılsonundaki ara seçimde yapılacak ve Rauf Orbay da meclise dâhil olacaktır. A.Demirel, **Tek Parti İktidarının...**, s.233.

⁷⁶⁶ **Aynı Tarihi**, Mart 1939, s.11.

⁷⁶⁷ H.Uyar, “Tek Parti Döneminde...”, s.29; A.Demirel, **Tek Parti İktidarının...**, s.229-230.

*bastırılarak dağıtılmıştır. Sinemalarda perde aralarında intihab lehine yazılar gösterilmektedir.(...)*⁷⁶⁸

1939 seçimlerinde daha önce uygulanmayan hoparlörlü kamyonetle propaganda plakları dinletilmiş, hatipler bu araçlar üzerinden nutuklarını söylemiş,⁷⁶⁹ sinemalarda film aralarında seçim propaganda metinleri gösterilmiştir.

Ankara seçimleri *Ulus* gazetesinde ele alınmıştır. Gazetede verilen haberlere göre, Ankara halkevinde seçim nedeniyle konferans verilmiş; halkın Milli Şef İsmet İnönü etrafında birleşmesi ve oyunu kullanması yolunda nutuklar atılmış, konuşmalar yapılmış, şiirler okunup film gösterimi ardından İsmet İnönü'nün son nutuklarından alınan özlü sözler dinlettirilmiştir.⁷⁷⁰

Halkevinde yapılan diğer toplantılarda seçimin önemi, cumhuriyetin yarattığı eserler, CHP'nin prensiplerinin anlamı, İsmet İnönü'nün hayatı halka anlatılmış; Ankara'daki kahvehaneleri dolaşan halkevinin konuşmacıları seçime katılımın önemi üzerinde durup, bunun bir vatan borcu olduğunu halka anlatmışlardır. Kent ve kazalarda büyük meydanlara konan hoparlörler ile radyo yayını ve konferanslarla da aynı mesajlar halka dinlettirilmiştir.⁷⁷¹

Okullarda da öğrencilerin seçim hakkındaki bilgilerini artırmak için cumhuriyet yönetiminin faydaları, CHP'nin ilkeleri, Türkiye Cumhuriyetinin gelişimindeki rolü ve seçimin en önemli vatandaşlık borcu olduğu, milletvekilliği ve meclis konusunda öğrencilere dersler ve konferanslar verilmiştir.⁷⁷²

Türksözü'nden takip ettiğimiz Adana seçimlerinde, tüm şehirde halk toplulukları sokaklara dağılmış, seçime büyük alaka göstererek, bir bayram manzarası altında neşe ve hararet içinde oylarını kullanmışlardır.⁷⁷³

Sinop'ta gerçekleşen seçimler Ayın Tarihi'nde belirtildiği üzere 17 Mart'ta tamamlanmıştır: *“Mevsimin yağmurlu ve fırtınalı olmasına rağmen bu vilayetin 108.659 birinci müntehibinden 103.164'ü iki buçuk günde reylerini kullanmış, bu suretle yüzde doksan beş iştirak nisbeti istihsal edilmiştir. Geri kalanlar, hastalık ve uzak seyrüsefer hizmetlerinde bulunmak dolayısıyla iştirak edemeyenlerdir. Vilayetlerden gelen haberlerde halk kitlelerinin bayraklarla, milli marşlar söyleyerek intihap sandıkları*

⁷⁶⁸ *Cumhuriyet*, 15 Mart 1939.

⁷⁶⁹ *Yeni Sabah*, 16 Mart 1939

⁷⁷⁰ *Ulus*, 18 Mart 1939.

⁷⁷¹ *Ulus*, 16 Mart 1939.

⁷⁷² *Ulus*, 22 Mart 1939.

⁷⁷³ *Türksözü*, 16,17 Mart 1939.

başına koştuklarını, köylülerin birçok mıntikalarda havanın muhalefetine rağmen davul ve zurnalarla kafiler halinde seçim vazifesini ifa etmekte oldukları, işçilerin de mütekâsif bulunduğu mıntikalarda aynı heyecan ve hararetle bu milli vazifelerini eda etmekte oldukları anlaşılmıştır.”⁷⁷⁴

Vakit gazetesinde yazan Sadri Ertem, vatandaşın sadece ümitsizlik ve nemelazımcılıkla değil, hava ve iklim şartlarıyla da kahramanca mücadele ederek siyasi hakkını kullanmaya çalıştığını vurgulamış ve şunları eklemiştir;⁷⁷⁵

“(…)Vatandaşları böylece güçlükleri yenmeye davet eden ateşin tahlile değer tek manası vardır. Vatandaşların alakasını iki nokta etrafında tespit edebiliriz: 1-Vatandaş siyasi bir rüşdün en güzel eserini hak edecek bir olgunluk mertebesine yükselmiştir.(…) 2- Türk vatandaşı reyini, sevdiği, inandığı bir teşekkül namına zevkle ve heyecanla veriyor. (...)”

Daha önceki seçimler esnasında da üstünde durulan, zorlu iklim koşullarına rağmen halkın oy verme mücadelesini Ertem de dile getirmiş, bu mücadeleyi siyasi rüşd ve CHP’ye olan güven ve inanca bağlamıştır.

Yine gazetelerde seçim boyunca dikkat çekici yazı şekilleri ve büyüklüklerinde sunulan ilanlarla, halkın ilgisini seçimlere çekmeye yönelik mesajlar verilmiştir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

“Yurttaş! 15 Mart Çarşamba günü mebus seçimine başlanıyor. Evvela müntehibi saniler seçilecek ve bu seçim 20 Mart pazartesi günü akşamı bitmiş olacaktır. Bundan sonra da müntehib-i saniler mebus seçimine dâhil olacaktır. Atatürk’ün bayrağı altında toplanan Türk milletinin istiklal ve teali uğrunda azminin timsali olan Büyük Millet Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti’nin en yüksek eseridir. Türk milletinin yüreğinden doğmuş öz eseridir. Her Türkün mebus seçimiyle alakadar olması Milli Şef İnönü’nün yüksek işaretleri iktizasındadır.

Yurttaş! Atatürk’ün eserinin meydana çıkması, cumhuriyet rejiminin kökleşmesi, Türkiye’nin yükselmesi uğrunda gece gündüz çalışan CHP memleketinin en güzide ve muktedir evlatlarından mürekkep olmak üzere bir namzet listesi hazırlamış, sayın halkımıza takdim edecektir. Bu listede adları görülecek olan muhterem zevat partiye, rejime bağlılıkları ile, memlekete hizmetleri ile, irfan ve karakterleri ile temayüz etmiş yurttaşlardır. Bu yurttaşların halkımızın da arzusuna uygun olduğundan eminiz.

⁷⁷⁴ **Aym Tarihi**, Mart 1939, s.8.

⁷⁷⁵ **Vakit**, 24 Mart 1939.

Yurttaş! Çarşamba günü başlayacak olan seçime iştirak et. Bu seçim devresinin milli bayramlardan olduğunu hatırla ve vatana karşı büyük hizmet ifa edeceğine kani olarak reyini muntıkandaki sandığa atmayı unutma. CHP İstanbul Merkezi.”⁷⁷⁶

“CHP halkın, halk için ve halk tarafından idaresini şiar edinmiştir.”⁷⁷⁷

“Bir milletin siyasi erginlik imtihan zamanları intihab günleridir.”⁷⁷⁸

“İnkılâbın mesuliyetini yüklenen CHP’dir. İnkılâpçı, inkılâp partisinin kadrosunda yer alır.”⁷⁷⁹

“Milletimizin büyük fedakârlıklarla elde ettiği inkılâp esaslarını muhafaza eden ve inkılâp prensiplerinin hiçbirinden fedakârlık kabul etmeyen teşekkül CHP’dir.”⁷⁸⁰

“Türk milletinin medeniyetin en ileri safhalarında yer tutması milli emelimizdir. Bu emeli tahakkuk ettirmek için laik bir devlet kuran, milleti müspet ilim zihniyetini rehber kabul eden CHP’dir.”⁷⁸¹

Atatürk ve İnönü’nün tarihsel misyonu üzerinden halkın bilinçaltına göndermeler yapan bu mesajlarda, adayların halk nazarında teveccüh görmesinin bir vatan görevi olduğu vurgulanmış; CHP’nin ise millet için vazgeçilmez derecede önemine değinilerek, ilerlemenin şifresi CHP’de verilmiştir.

“Seçim vatandaşın en mukaddes hakkı ve vazifesidir. Vatandaş reyini kullanmayı ihmal etme; çünkü vereceğin reyle milletin siyasi kudretini kuracaksın.”⁷⁸²

“Kanunlar önünde mutlak müsavat kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan fertlerini halktan ve halkçı olarak kabul eden CHP’dir.”⁷⁸³

“CHP’nin tarihi büyük milli zaferlerle doludur.”⁷⁸⁴

“Memleketimiz Büyük Millet Meclisinin yeni seçiminin başında göz kamaştırıcı bir vaziyette bulunuyor. Türk milleti beynelmilel siyaseti yarın için beklenmedik hadiseler hazırlaması ihtimali karşısında her türlü nifaktan masun bir halde, kendine güvenir vaziyettedir.”⁷⁸⁵

“Türk kadınına da hürriyetini ve rey hakkını ilk veren CHP’dir.”⁷⁸⁶

⁷⁷⁶ Cumhuriyet, Yeni Sabah, 12 Mart 1939.

⁷⁷⁷ Ulus, 16 Mart 1939.

⁷⁷⁸ Ulus, 14 Mart 1939.

⁷⁷⁹ Ulus, 14 Mart 1939.

⁷⁸⁰ Ulus, 14 Mart 1939.

⁷⁸¹ Ulus, 15 Mart 1939.

⁷⁸² Ulus, 17 Mart 1939.

⁷⁸³ Ulus, 17 Mart 1939.

⁷⁸⁴ Ulus, 15 Mart 1939.

⁷⁸⁵ Ulus, 13 Mart 1939.

⁷⁸⁶ Ulus, 17 Mart 1939.

*“İrade ve hâkimiyetin kaynağı millettir. Bu irade ve hâkimiyetin devletin vatandaşına, vatandaşın devlete karşılıklı vazifelerinin hakkıyla ifasını tanzim yolunda kullanılması CHP’nin büyük esasıdır.”*⁷⁸⁷

Ayrıca İsmet İnönü’nün sözleri derlenerek, vatandaşına onun ifadeleri ile ulaşmak hedeflenmiştir:

*“Seçim: Milletler için en büyük kuvvet, her silahtan keskin, her kudretten üstün, en büyük kuvvet kendi evlatları arasındaki birlik kuvvetidir. Bilhassa nüfusları çok milletlerin henüz insaniyet ideali için istikrar bulmamış hırs siyasetleri karşısında, nüfusları daha az milletlerin başlıca dayandıkları kuvvet, kendi içlerindeki beraberlik kudretidir. İ.İnönü”*⁷⁸⁸

*“Seçim: Memleketimiz Büyük Millet Meclisinin yeni seçiminin başında göz kamaştırıcı bir vaziyette bulunuyor. Türk milleti beynelmilel siyasetin yarın için beklenmedik hadiseler hazırlaması ihtimali karşısında her türlü nifaktan masun ve müteneffir bir halde, kendine güvenir vaziyettedir. İ.İnönü”*⁷⁸⁹

*“Biliyoruz ki: Bir milletin siyasi erginlik imtihan zamanları, intihap günleridir. İnkılâbı seven onu korur, koruyucu teşkilat Cumhuriyet Halk Partisidir. İnkılâpçı, inkılâp partisinin kadrosunda yer alır. İnkılâbın mesuliyetini yüklenen Cumhuriyet Halk Partisidir. CHP’nin tarihi büyük milli zaferlerle doludur.”*⁷⁹⁰

*“Muhakkak ki, Türk milletinin medeniyetin en ileri saflarında yer tutması milli emelimizdir. Bu emeli tahakkuk ettirmek için laik bir devlet kuran, millete müspet ilim zihniyetini rehber olarak kabul eden CHP’dir. Halka bağrını açan, gönlünü açan, onun derdini dinleyen tek rejim CHP’nin kurduğu devlettir. CHP her zaman halkın hükümet işlerini murakabe etmesine ve dilekleriyle düşüncelerini arasız bildirmesine imkân veren en demokrat bir rejimin ifadesidir.”*⁷⁹¹

*“Mebus seçmek güneşten, havadan faydalanmak gibi tabii bir hal, memleketi müdafaa etmek gibi yüksek bir vazifedir. Vatandaş, bu hakkını kullan. Bu vazifeni yap!”*⁷⁹²

*“Seçim: CHP’nin şiarı, yapmak iktidarında olmadığı işlerle uyuşturucu ve oyalayıcı sözlerle millete karşı gündelik siyaset takip etmek değil, Türk vatanını milletini her cepheden layık olduğu mevkie çıkarmaktır.”*⁷⁹³

⁷⁸⁷ *Ulus*, 16 Mart 1939.

⁷⁸⁸ *Türksözü*, 16 Mart 1939.

⁷⁸⁹ *Ulus*, 13 Mart 1939; *Türksözü*, 17 Mart 1939.

⁷⁹⁰ *Türksözü*, 23 Mart 1939.

⁷⁹¹ *Türksözü*, 25 Mart 1939.

⁷⁹² *Türksözü*, 15 Mart 1939.

⁷⁹³ *Türksözü*, 21 Mart 1939.

Gazetelerdeki bu afişler incelendiğinde görülmektedir ki, seçim konusu siyasi olgunlukla ilişkilendirilmiş, CHP'nin inkılâp esaslarını koruduğu, cumhuriyet rejiminin kökleşmesi gerektiği, halkın da rejimin ve inkılâpların muhafızı olmasının zorunluluğu üzerinde durulmuştur. Seçimlerin milli bayramlar olduğu, verilecek oyların milletin ve devletin siyasi kudretini artıracığı, seçimlerin birlik ve beraberliği sağladığı vurgulanmıştır.

İkinci seçmen seçimleri 21 Mart 1939'da sona ermiş, ülke genelinde %77.8 katılım oranıyla 40.979 ikinci seçmen seçilmiştir. 24 Mart 1939'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü mebus seçimleri sebebiyle bir beyanname yayınlamıştır.⁷⁹⁴

Milli Şef, EK-E'de yayımlanan beyannamesinde, özellikle uluslararası ilişkilerdeki genel karışıklık ve savaş durumuna göndermeler yaparak, seçimlerde sağlanacak birlik ve beraberliğin, itibar ve refahı artıracığını; kudretli milletler mertebesine ulaştıracağını dile getirmiştir. Köylü ve çiftçinin refah seviyesini artırıcı tedbirler alınacağını ifade etmiştir.

İnönü'nün seçim beyannamesine ilişkin olarak *Akşam*'da Necmetdin Sadak şunları yazmıştır:⁷⁹⁵

“(...) Bu beyanname-dünyanın geçirdiği buhran devrinde- gönüllere ferah verecek kudrette, değerli bir devlet programı olduğu kadar, namzetler listesi de – seçilmesi, hazırlanması ve mahiyeti bakımından- demokrasi ve halkçılık prensiplerinin geniş ölçüde inkişafına doğru atılmış ilk mühim adımdır. (...) Namzet listesine bakılınca büyük bir değişiklik karşısında olduğumuz derhal anlaşılır. Meclisin yenileşen dörtte bir azası parti teşkilatından halk ile teması ve halk işlerinde çalışması çok olan faal unsurlardan seçilmiştir. Bunun, istikbal için ifade ettiği mana büyüktür. Türkiye cumhuriyeti, milletin bünyesini kemirecek mahiyette siyasi ve içtimai nifaklardan uzak, demokrasilerin, birbirine zıt parti menfaatlerini memleketin huzur ve sükûnu üstüne çıkaran didişmelerinden sıyrılmış bir milli hâkimiyet idaresi şeklinde yaşamak azmindedir. Kemalist Türkiye, ne büyük demokrasilerin renk renk politika kargaşalığına ne de otokrat idarelerin ferdi ceberrutuna yer veren bir rejimdir. Gayemiz, tek partili nizami halk hâkimiyetinin azami tecellisi imkânı ile telif etmektir. (...)”

Sadak'ın makalesinde tek partili rejimin meşruiyeti, özetle toplumu sosyal ve politik çatışmalardan koruduğu tezi ile sağlanmaya çalışılmıştır.

⁷⁹⁴ EK-E: Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 1939 Seçim Beyannamesi, Ayın Tarihi, Mart 1939, s.22-24; *Ulus*, 25 Mart 1939; *Türksözü*, 26 Mart 1939; *Erzurum*, 27 Mart 1939.

⁷⁹⁵ *Akşam*, 26 Mart 1939.

4- Seçim Sonuçları

Seçimler sonucu, İsmet İnönü'nün aday gösterdiği CHP'li 420 milletvekili (14'ü kadın) ile 4 bağımsız aday (bu vekiller gayrimüslimdir⁷⁹⁶)yani toplam 424 milletvekili seçilmiştir. Seçimden sonra Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bir teşekkür telgrafi yayınlarak şöyle demiştir: “*Mebus arkadaşlarımın ve vatandaşlarımın sevgi ve teveccühlerini ifade eden birçok telgraf alıyorum. Yürekten teşekkürlerimi kabul buyurmalarını rica ederim.*”⁷⁹⁷

Seçimlerin bitiminde Yunus Nadi, milli hâkimiyete ve mevcut rejime değindiği makalesinde şunları dile getirmiştir.⁷⁹⁸

“(…) *Anayasa bakımından milletin kayıtsız ve şartsız hâkimiyetini temsil eden meclisin seçiliş tarzını son misalinde de gördük. Bizde bu tarzı ifade eden mekanizma Ebedi Şef Atatürk'ün ibda ettiği ve Milli Şef İsmet İnönü'nün de aynı kudretle yürüttüğü milli parti teşkilatımıza dayanır. Bu parti CHP'dir ki hakikatte Avrupalı manası ile bir parti olmaktan ziyade Türk milletinin en geniş ölçüde memleketşümül milli, siyasi ve içtimai teşkilatıdır. Bu milli teşkilat Türk milletini birlik ve beraberlikle yürütmek samimi maksat ve gayeleriyle teessüs ederek Halkevleriyle de takviye edilmek suretiyle meclisten önce milletin en şuurlu bir ittihadı dayanan tesanüt ahengini kurmuş olmak büyük vazifesini üzerine almıştır. (...)*

Ortada yekdiğerini ikmal eden iki vaziyetimiz var: başta Milli Şef ve onun etrafında bütün millet ki bu milli şekildir. Büyük Millet Meclisi kökünün etrafında dal budak teşkil eden Cumhuriyet Reisi, hükümet ve millet ki bu da devlet şeklimizdir. Bu iki şekli nazariye olarak ayrı ayrı mütalea etmek kabul ve fakat ameli olarak birbirinden tefrik etmek imkânsızdır. Bir memleketi bizimki kadar kudretli bir içtimai heyet haline koyabilen bu usul ve esasatı biz Türkler kendimiz yarattık. İşte bu iştedir ki biz, büyük Atatürk'ün demiş olduğu gibi, yalnız bize benzeriz. Bu teşkilatı kimseden taklit ederek değil, fakat kendi kendimize biz ibda eyledik. (...)”

CHP'nin meclisten de önce, ülkede milli birlik ve beraberliği sağladığını belirten Yunus Nadi, Türkiye'deki politik sistemin başka ülkelerdekine benzemediğini, kendine has özellikler taşıdığını ifade etmiştir. Yani kısaca, Türk tipi bir politik sistemin uygulanmakta olduğundan bahsetmektedir. Demokrasi serüveni, türlü sebeplerle

⁷⁹⁶ . Dr. Nikola Taptas (Ankara), Berç Keresticiyan (Afyon), İstemat Zihni (Eskişehir) ve Dr.Abravaya (Niğde'den) mebus olmuşlardır. A.Demirel, **Tek Parti İktidarının...**,s.391-403.

⁷⁹⁷ **Aynı Tarihi**, Mart, 1939, s.11.

⁷⁹⁸ *Cumhuriyet*, 27 Mart 1939.

Batı'dan farklı bir yol izlemiş bu coğrafyada, demokrasinin uygulanışı, sürekliliği ve sistemin istikrarı için, dönemseller olarak bu Türk tipi sistemler dillendirilmiştir. 2015 yılı itibariyle de Türkiye'de başkanlık sisteminin tartışmalarında, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın kısmen ortaya koyduğu Türk tipi başkanlık sistemi de, aslında aynı kaynaktan vücut bulmuş; batı modelli sistemlerin ülkedeki uygulamasının bazı alanlarda eksik kalabildiği kaygısını taşımıştır.⁷⁹⁹

1939 seçimleri, Atatürk'ün ölümünden sonra yapılan ilk seçimlerdir. İsmet İnönü'nün yönetiminde icra edilen seçimlere, daha önce yapılmayan bazı teknik yeniliklerin yanında, -sonuçları yayınlanmamış olduğundan, gerçek bilinmese de- ikinci seçmenlerle mebus adaylarının seçimine ilişkin istişare toplantıları damgasını vurmuştur. Bu seçimlerde de, rejimin genel savunusu, propaganda konusu olarak gazete ve neşriyatlarda kendine yer bulmuştur.

B- 1942 BELEDİYE SEÇİMLERİ

Mart sonlarında biten 1939 seçimlerinin ardından, 03 Nisan 1939'da ilk toplantısını yapan TBMM, Abdülhalik Renda'yı Meclis Başkanlığına, İsmet İnönü'yü Cumhurbaşkanlığına seçmiş; hükümeti kurma görevi de Refik Saydam'a verilmiştir.⁸⁰⁰

CHP 26 Mayıs 1939'da V.Büyük Kurultay'ını toplamış ve yeni tüzük kabul edilmiştir. Bu yeni tüzükle, Başvekilin, partinin Genel Başkan Vekili olması uygulamasına son verilmiş; değişmez Genel Başkanın ve bu kişinin görev ve sorumluluklarının Değişmez Genel Başkan tarafından milletvekilleri içinden seçileceği hükme bağlanmıştır.⁸⁰¹ Parti üyeliği yaşı 18'den 22'ye çıkarılmıştır.⁸⁰² Bu yeni tüzükle, ayrıca "devlet işlerinin iyi cereyanını, parti nizamname ve programının ve Büyük Kurultay kararlarının en iyi tatbikini Meclis Grubu kararına tabi olmaksızın murakabe etmesi" planlanan bir CHP Müstakil Grubu kurulmuştur.

Müstakil Grubun, Meclis içinde bağımsız bir kimlik taşımaları öngörülmüş; CHP Grup toplantılarında hazır bulunmakla birlikte, mütalaa beyan ve reye iştirak etme hakları olmamış, hükümette görev almaları tüzük gereği önlenmiştir.⁸⁰³ Partinin gruba yaklaşımının tüzük maddeleriyle sabit olduğundan hareketle; grubun da partiye yaklaşımını şu örnekle ifade edebiliriz: Müstakil Grup üyelerinden Hıfzı Oğuz Bekata,

⁷⁹⁹ Dönem basını Şubat ve Mart 2015 aylarında bu konuyu sıkça işlemiştir.

⁸⁰⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c001/tbmm06001001.pdf>

⁸⁰¹ **CHP V.Büyük Kurultay Zabıtları**, Ulus Basımevi, Ankara, 1939, s.45.

⁸⁰² **CHP V.Büyük Kurultay Zabıtları**, s.41.

⁸⁰³ **CHP V.Büyük Kurultay Zabıtları**, s.74-76.

Müstakil Gruba ilişkin şu anılarını dile getirmiştir: “ (...) *Bir gün ben ve bir-iki arkadaş, sıtmanın çok yayıldığı o dönemde, tebeşirden kinin yapılarak satıldığını öğrenmemiz üzerine, Sağlık Bakanı'nın istifasını isteme kararına varmıştık. Başkan Ali Rana Tarhan, grubumuzu toplantıya çağırarak, bizim böyle bir hareketi yapamayacağımızı keskin bir ifadeyle beyan etmişti. Bunun üzerine ben, “Peki Sayın Başkan, bir bakan ya da onun yakınları hırsızlık, yolsuzluk ithamlarıyla karşılanırsa, onun düşürme çabamız da olmayacak mı?” deyince, Başkan bana şu kestirme cevabı vermişti: “Bir Bakan'ın ya da yakınlarının hırsızlık ya da yolsuzluk yapmalarına imkân yoktur. (...)*”⁸⁰⁴ Müstakil grup uygulaması ve denemesi, demokratik rejimlerde aranan partiler arası denetleme mekanizmasının yerine parti içi bir işlev üstlenen bu grubun Türk siyasi hayatına katkısı, gerçek anlamda bir muhalefete duyulan ihtiyacı gözler önüne sermekten öteye gidememiştir.⁸⁰⁵

Koçak, Müstakil Grubun kuruluşunun, tali önemde de olsa, bir dış politika konusu olarak da değerlendirilebileceğini, Batılı demokrasiler ile aynı askeri ittifaka girme yolunda epey mesafe alındığı bir dönemde, yöneticilerin kendilerini liberal eğilimde bir yönetim olarak göstermek istemiş olabileceklerine dikkat çekmiştir.⁸⁰⁶

Bu arada 29 Haziran 1939'da Hatay Meclisi, Türkiye Cumhuriyeti'ne katılma kararı almış, TBMM de 07 Temmuz 1939'da 3711 sayılı kanunla Hatay'ı ülkenin 63. ili olarak kabul etmiştir.⁸⁰⁷

Almanların 1939 Eylül'ünde Polonya'ya saldırmasıyla başlayan II.Dünya Savaşı'na askerî anlamda katılmayan Türkiye, bu savaşın etkilerini her yönüyle yaşamış; bir yandan Mihver Devletler (Almanya, İtalya ve Japonya'nın önderliğinde), diğer yandan da Müttefikler (İngiltere, Fransa, SSCB ve sonrasında ABD) arasında bir denge politikası sürdürmüş ve kendini savaşın dışında tutmaya çalışmıştır.

02 Ağustos 1944 tarihine kadar bu baskılara direnen Türkiye, savaşın Müttefikler lehine dönmesiyle birlikte onlarla anlaşmaya yönelmiştir. Müttefik liderleri Şubat 1945'te toplanan Yalta Konferansı'nda, yeni kurulacak Milletler Örgütüne yalnızca 01 Mart 1945 tarihine kadar Almanya'ya savaş açmış ülkelerin katılmasını içeren bir karar

⁸⁰⁴ Fahri Aral, “DP İktidarı Hazmedemedi; CHP Muhalefeti Kabullenemedi”, **Tarih ve Toplum**, XXIV/141, Eylül 1995, s.17.

⁸⁰⁵ Tansu Barış Mahmutoglu, “Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde Kastamonu (1945-1960)”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, YYLT, Ankara, 2007, s.28.

⁸⁰⁶ Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi II (1938-1945)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.82

⁸⁰⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c004/tbmm06004037.pdf>

alınca, Türkiye 23 Şubat 1945'te Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalayarak Almanya'ya savaş ilan etmiştir.⁸⁰⁸

II.Dünya Savaşı'nın yarattığı siyasi sorunların yanında özellikle ekonomik sıkıntılara önlem olarak ülkede uygulamaya konan kanunlar (Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi); yine savaş sonlarında Batı merkezli olmak üzere tartışılma süreci hızlanan demokrasi kavramı ile bu tartışmanın hem uluslararası hem de yurt içindeki dinamiklerinin iktidarda yarattığı baskının sebep olduğu düzenleme ve kanunlar, tek partili yönetim şeklini bitireceği gibi yönetimdeki iktidarın da sonunu getirmiştir.⁸⁰⁹

II.Dünya Savaşı ve bu savaş süresince Türkiye'de izlenen ekonomik politika toplumsal dengeyi sarsıcı sonuçlar yaratmıştır. Bu dönemde bir yandan enflasyonist bir politika izlenirken, öte yandan da bu politikanın doğal sonuçları olan fiyat artışları baskı ve zabıta yöntemleriyle önlenmek istenmiştir.⁸¹⁰ 26 Ocak 1940'da yürürlüğe konan Millî Korunma Kanunu da bu politikanın temel dayanağını oluşturmuştur.

Yasa ile 40 dönümden az arazisi olan küçük çiftçilerin bütün öküzlerini millî müdafaa mükellefiyeti olarak devlete vermek de dâhil olmak üzere; üretim hedeflerinin belirlenmesi ve bu konuda izlenecek yöntemler, özel girişimin elinde bulunan fabrikalara el koyabilme, hafta tatilini kaldırabilme, zorunlu çalışma saatlerini belirleme, ithal mallarını stoklama, maden işletmelerine el koyabilme, fiyatların kontrolü gibi konularda çok sıkı önlemler getirilmiş, bu yasaya uymayanlara ağır cezalar verilmesi öngörülmüştür.⁸¹¹ Yine de uygulama her ne kadar başlangıçta fiyatların yükselmesini bir miktar önlemişse de, ülkedeki karaborsacılık, vurgunculuk ve stokçuluğu ortadan kaldıramamıştır.⁸¹²

Savaş yıllarında Türkiye'de enflasyonun artması, karaborsacılığın yaygınlaşması ve bu sayede aşırı kazanç sağlayan bir zümrenin ortaya çıkması ile gelişen süreçte bu kazançların vergilendirilmesi amacıyla, 11 Kasım 1942'de devlet tarafından "servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalâde kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere (Varlık Vergisi) adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir."⁸¹³

⁸⁰⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c015/tbmm07015027.pdf>

⁸⁰⁹ T.B.Mahmutoğlu, "**Çok Partili Sisteme...**", s.30.

⁸¹⁰ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.24.

⁸¹¹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c008/tbmm06008027.pdf>

⁸¹² A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.267.

⁸¹³ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c028/tbmm06028003.pdf>

Kanun her il ve ilçe merkezinde kimin ne kadar vergi ödeyeceğini belirleyecek servet tespit komisyonları kurulmasını, komisyon kararlarının nihai ve kati olmasını, vergi ödeme süresinin 15 gün olmasını, bu süre içinde tahakkuk eden vergiyi ödemeyenlerin mallarının haczedilerek icra yoluyla satılmasını, buna rağmen borcunu ödeyemeyen mükelleflerin borçlarını "bedenen çalıştırarak ödetmek" amacıyla çalışma kamplarına gönderilmesini öngörmüştür.⁸¹⁴

Bu dönemde siyasi ve ekonomik gelişmelerin dışında ülkede bir de eğitim konusunda çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ülke genelinde okuryazarlık oranının düşüklüğünü gidermek, özellikle köylü nüfusun eğitim seviyesini artırmak maksadıyla, 17 Nisan 1940'da Köy Enstitüleri kurulmuştur.⁸¹⁵

Köy Enstitüleri Kanunu gereği; "Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif Vekilliğince köy enstitüleri açılmasına (md.1); Enstitülere tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş sıhhatli ve müstaid köylü çocukların seçilerek alınmasına; Enstitülerin tahsil müddetlerinin en az beş yıl olmasına; öğretmen olamayacağına kanaat getirilen talebenin ayrılacağı mesleklerin tahsil müddetlerinin Maarif Vekilliğince tespit edilmesine (md.3); bu müesseselerde tahsillerini bitirerek öğretmen tayin edilenlerin, Maarif Vekilliğinin göstereceği yerlerde yirmi sene çalışmaya mecbur tutulmasına; mecburî hizmetlerini tamamlamadan meslekten ayrılanları devlet memuriyetlerine ve müesseselerine tayin edilemeyeceklerine karar verilmiştir.⁸¹⁶

21 yerde kurulan Köy Enstitüleri, kuruldukları yerlerde CHP'nin ideolojisini kırsal kesime zaten yayma fonksiyonu olan halk odalarının çalışmalarına önemli bir destek olmuş ve kırsal kesimde partiye bağlı gençlerin yetişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Çok partili sisteme geçilirken 1945'ten itibaren kurum aleyhinde komünist ve dinsizlerin yetiştirildiği, fesat yuvaları olduğu savıyla bir saldırı kampanyası başlatılmış; Demokrat Parti iktidara geçtikten sonra 1954'te öğretmen okullarına dönüştürülerek kapatılmıştır.⁸¹⁷

⁸¹⁴ Kerem Karabulut, "11 Teşrinisani 1942 Tarihli Varlık Vergisi'ne Bir Bakış", **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, XI/27, (Erzurum, 2005), s.328.

<http://e-dergi.atauni.edu.tr/index.php/taed/article/viewFile/1552/1550>; İstanbul'da kurulan üç komisyon tahakkuk eden vergi listelerini 18 Aralık 1942'de açıklamıştır. Tahakkuk eden vergilerin %87'si gayrimüslim, %7'si Müslim mükelleflere yüklenmiştir. Varlık Vergisi kanunu ile toplam 314.900.000 TL vergi tahsil edilmiş; bu sayının %70'i İstanbul'da toplanmıştır. Toplam tahsilât, 394 milyon TL olan 1942 devlet bütçesinin %80'ini bulmuştur. http://tr.wikipedia.org/wiki/Varlık_Vergisi E.T.05.04.2015

⁸¹⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c010/tbmm06010041.pdf>

⁸¹⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c010/tbmm06010041.pdf>

⁸¹⁷ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.269.

II.Dünya Savaşının ülkede yarattığı durumun gölgesinde yapılan 1942 seçimleri, gerek kamuoyu gerekse basında, önceki seçimler oranında ilgi görememiştir. Gazetelerin yaklaşık tüm sayfalarını savaş haberlerine ayırdığı bugünlerde, seçime ilişkin propagandalara veya kapsamlı yorum ve yönlendirmelere rastlanmamıştır. Basının yanı sıra CHP hükümetinin de 1942 seçimlerine ilişkin talimatları arşivde kısıtlı olarak bulunmaktadır. Eldeki kısıtlı gazete ve diğer kaynaklardan edinilen bilgilerle 1942 seçimleri aşağıdaki şekilde cereyan etmiştir.

CHP Genel Sekreterliği yaklaşan belediye seçimleri öncesinde, “teşkilatın seçim mevzuuna ait bilgilerini tazelemek ve maruz kalmaları muhtemel olan bazı sorunları şimdiden önlemek üzere” bir tamim yollamıştır. Tamimde yaklaşan süreçte, belediye seçimleri, vilayet umumi seçimleri, genel seçimler, büyük kurultay, vilayet-kaza-nahiye ve ocak kongreleri gibi birçok faaliyetin icra edileceğinden hareketle, titiz ve dikkatli çalışılması gereken bir dönemden geçtikleri hatırlatılmış; kongre ve seçimlere yönelik yapılması gerekenler belirtilmiştir.⁸¹⁸

Tamimde, rey sandıkları başına seçmenlerin vaktinde gelmelerinin temini, seçimin çabuk ve yolunda yapılmasını ve rey kullananların çoğalmasını sağlayıcı sıkı bir çalışma gerektiği; halkın siyasi hak ve vazifesini kullanıp yapması için her türlü kolaylığı göstermek ve böylece seçimlerde geniş halk yığınlarının rey ve kanaatlerinin belirmesine fırsat vermenin, CHP'nin Halkçılık vasfının verdiği bir vazife olduğu konuları hatırlatılmıştır.

Tamimin Seçim Yoklaması kısmında; partide faal vazife alamamış olan ve fakat ehliyet ve liyakatlerinden fayda umulan yurttaşlara namzet listesinde yer verilmesi istenmiş ve şu ikazlar eklenmiştir:⁸¹⁹

“(...) Belediye azalığı vazifesi; şehrin, kasabanın veya köyün bütün şehirli, kasabalı veya köylü yurttaşların ve hatta orada misafir olarak oturan yabancıların sağlıkları, yaşayışları, medeni ve içtimai hayatları ve daha genel bir deyimle cemiyet halinde yaşayan insanların her türlü medeni ihtiyaçları üzerinde tesirli olacak kararları almak vazifeleri ve yetkisini gerektiren bir iş olduğundan yoklama neticesinde belediye azalığı için ayrılacak kadın ve erkek namzetlerin yurda, millete ve partiye bağlılıkları kadar, kanunun hizmetlerine ve şehir, kasaba ve köy işlerine karşı ilgileri anlaşılmalı ve temsil edecekleri çevredeki halkın sevgisini kazanmış, hülasa vazife görecekleri

⁸¹⁸ **Belediye ve Umumi Meclis Seçimleri ile Parti Kongreleri Hakkında Tamim**, Alaeddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1942, s.1-4.

⁸¹⁹ **Belediye ve Umumi Meclis Seçimleri...**, s.9-10.

meclislerde seçmenlerin reylerini ve hakiki menfaatlerini temsil edecek vasıflara sahip kimseler olmalarına dikkat edilmelidir.

Aynı vasıfları haiz olmak şartıyla her türlü sanatkâr, eski ve esnaf ve işçi zümrelerine mensup partili arkadaşlara da yer verilmesi, sınıf ve zümre gütmeyen Halkçılığımızın bir belgesi olur. (...)

Belediye seçimleri öncesinde yayımlanan bu tamimde, göze çarpan vurgu Halkçılık ilkesinin uygulama alanındaki çekilen dikkat olmuştur. Sınıf ve zümre farkı güdülmeden belediye azalığı için görev taksimi yapılması hedeflenmiş, liyakatli ve çevrece sevilen insanlardan müteşekkil bir şekilde belediye hizmetleri yürütülmek istenmiştir.

Tamimin Propaganda başlıklı bölümünde aşağıdaki uyarılar yapılarak, seçim propagandasının hangi vasıtalarla ne şekilde yürütüleceği belirtilmiştir.⁸²⁰

“Seçim propagandaları muayyen konular üzerinde ve aşağıdaki vasıta ve unsurlarla yürütülmelidir.

A. Konular

- a) Her medeni devlette belediye seçimlerinin önemi,*
- b) Türkiye’de Belediye Kanunu’nun kadın erkek yurttaşlara sağladığı haklar,*
- c) Her yer belediyesinin son dört yılda başardığı işlerle başaramadıklarının sebepleri,*
- d) Her yer belediyesinin önümüzdeki dört yılda başarmayı düşündüğü işlerin plan ve programları,*
- e) Yurttaşın belediye seçimine iştirak hususundaki milli, medeni ve siyasi hak ve vazifeleri.*

B. Vasıtalar

- a) Gazete ve mecmualar*
- b) Parti ve halkevlerinin bütün yayın vasıtaları*
- c) Konferanslar: (Parti ve Halkevleri salonlarında şehrin ve kasabanın bu maksat için elverişli mektep, sinema, tiyatro, spor kulüpleri, hayır cemiyetleri vs. salonlarında)*
- d) Seçimin devamı müddetince seçim sandıkların bulunduğu binalara yakın yerlerde nutuklar.*

⁸²⁰ **Belediye ve Umumi Meclis Seçimleri...**, s.11-12.

C. Yazı ve Söz İçin İstifade Edilecek unsurlar

a) Yazı için partili gazeteciler

b) Söz için parti halk hatipleri

c) Yazı ve söz için parti ve halkevlerinin ayırıp vazife vereceği partili arkadaşlar

d) Sıfat ve vazifeleri ne olursa olsun bu mevzuda söz ve yazılarıyla halkı aydınlatmalarında fayda umulan yurttaşlar”

Seçimlerin yoklama çalışmaları yurt genelinde 08 Eylül’de başlamıştır. Oy vermek ve aza seçilmek hakkına haiz olanlar hakkında Belediye şubelerinde müteşekkil intihap encümenleri tarafından ayrı ayrı hazırlanmış olan seçim defterleri, 7 gün süreyle kamu binalarının kapılarına asılmıştır.⁸²¹ Hazırlıkların tamamlanmasını müteakip 01 Ekim 1942’de seçimlere başlanmış, illerin büyüklük ve ulaşım durumları göz önüne alınarak her il için farklı tarih ve seçim müddeti verilmiştir.

23 yaşından büyüklerin oy verdiği seçimlerde törenler yapılmış, sandık başları ve ana caddeler bayraklarla süslenmiş, bandolar milli havaları çalmış, sandık başlarında yeterli sayıda memur bulundurulmuş, halk hatipleri Belediye seçiminin ehemmiyeti etrafında nutuklar söylemişlerdir.⁸²² Bazı illerin milletvekilleri oy kullanma süresince vatandaşla bir araya gelmişler ve onların dilek ve temennilerini dinlemişlerdir. Gazetelerdeki haberlere göre halk bu toplantılara büyük katılım sağlamış, ekonomik anlamda yaşadıkları sorunları vekillerle paylaşmışlardır.⁸²³

Ulus’ta Kemal Turan imzalı çıkan “Belediye Meclisleri Seçimi” isimli yazıda, bu memleketin idare mesuliyetini kurtuluş günlerinde üzerine almış ve birçok inkılâplarla yurdu kültürde, imarda ve ekonomide yükseltmiş, onu büyük kasırgalardan korumayı bilmiş olan CHP’nin belediye seçimlerinde de değerli bir vazife yaptığını; yurttaki belediye seçimlerinin yıpratıcı bir didişme konusu olmaktan kurtarılarak vatandaşların kendi partilerine itimatlarını, şehir ve kasabalarına topluca hizmet hislerini ifade eden temiz bir hareket halini aldığını beyan etmiştir. Yazının devamında propaganda yaparak CHP adına seçmene neler vaat edildiği açıklanmamış, ancak savaş sebebiyle nelerin yarım bırakılmak zorunda kaldığı belirtilerek, okuyucunun propaganda konusunda aynı noktaya varması hedeflenmiştir. Şöyle ki yazıda; “harbin belediyenin birçok imar işlerini durdurduğu, su tesislerinin yarıda kaldığı, yollar ve meydanların tamamen açılmadığı,

⁸²¹ *Akşam*, 08 ve 09 Eylül 1942.

⁸²² **Ayın Tarihi**, 02 İlkteşrin 1942, s.1; *Akşam*, 30 Eylül ve 03 Ekim 1942; *Cumhuriyet* 02 Ekim 1942.

⁸²³ *Cumhuriyet*, 03 ve 05 Ekim 1942 .

başlanan hastane, mezbaha ve hallerin yapılamadığı” belirtilmiştir.⁸²⁴

Yine seçim öncesinde Parti İdare Heyeti Reisi Suat Hayri Ürgüplü’nün gazetecilere verdiği beyan şöyledir:⁸²⁵

“(…) *Yeni meclis arkadaşlarımızdan partinin beklediği; yalnız toplantı esnasındaki faaliyete münhasır kalmayan ve bugünün ana dertlerini teşkil eden iaşe, pahalılık, mahrukat, münakale, temizlik, sağlık gibi işlerde her an artan, faydalı ve ardi kesişmez mesaidir. (...) Çeşitli halk davalarını daima uyanık ve yurda bağlı enerjisi ile takip ve tetkik sahasına getiren değerli matbuatın aynı yolda artan yardımlarından asla müstağni değiliz. Bildirici çalışmaları arasında yardımcı bir ruhla gösterecekleri tedbir ne kadar kıymetli olacaktır.(...)*”

Burada da savaşın getirdiği sorunlara çözüm noktası olarak belediyelerin de dâhil olacağı vurgulanmış; ayrıca basından açık destek beklendiği ifade edilmiştir. Dönemin matbuatı incelendiğinde, savaşın getirdiği mali ve manevi yıkım konuları çok fazla göze çarpmadığından, basın bir önce sözü edilen konuda görevini yerine getirmiştir (!) denilebilir.

Ekim sonuna doğru ülke genelinde seçimler tamamlanmış, seçime yüksek bir katılım sağlanmış, Örneğin Ankara’da seçmenin %95’i seçime katılmış ve müttefikler CHP üyeleri seçilmiştir.⁸²⁶

Yukarıda sözü edilen tamimde yapılan görevlendirmelerde, partili gazeteciler, halk hatipleri, gazete ve mecmualar ile konferanslar gibi etkinliklerin amacına ulaştığı söylenebilir.

Seçimlerin bitimini müteakip 19 Kasım 1942’de CHP Genel Sekreterliğinden Bölge Müfettişlerine gönderilen tamimde aşağıdaki sorulara yer verilmiştir:⁸²⁷

“1-Parti Reisliği ile Belediye Reisliğini kesin bir zaruret olmadıkça, bir partili üzerinde toplanmasını gerek Belediye işlerinin ve gerek Parti işlerinin her zamandan ziyade çoğaldığı, zorlaştığı, önemlendiği bir devre içinde bulunmamız dolayısıyla uygun görmemekteyiz.

2-Bu sebeple bölgenizdeki bütün Belediye meclislerinden:

a) Hangilerinde Parti Reisleri aynı zamanda Belediye Reisidir?

⁸²⁴ Kemal Turan, “Belediye Meclisleri Seçimi”, *Ulus*, 06 İlkteşrin 1942.

⁸²⁵ *Akşam*, 30 Eylül 1942.

⁸²⁶ *Ulus*, 09 ve 10 Ekim 1942, *Vakit*, 10 ve 24 Birinciteşrin 1942.

⁸²⁷ **BCA**:490.01./286-1449-1

b) Bunlardan hangilerinde Parti Reisliği ile Belediye Reisliğinin bir partili üzerinde toplanması, ne gibi zaruri sebepleri dolayısıyla lüzumlu ve faydalı görüyorsunuz? (...)"

Parti İl teşkilatlarına ilişkin müfettişlerce yollanan cevaplar aşağıdaki örneklerdeki gibi olup, aynı formatta ifadeler kullanıldığı için bazı şehir ve kasabalar örnek gösterilmiştir:⁸²⁸

“Haymana: Belediye Reisliğinin alınması muvafık olur.

Uluborlu: Bu iki vazife ayrı iki arkadaş uhdesinde bulunabilir.

Ulukışla: Başka kimseler üzerinde olabilir.

Boyabat: Yakında ayrı arkadaşlara verilmesi temin olunacaktır

Aydın: Verilecek emre amadedir. Parti reisliğini tercih ediyor.

Nazilli: Verilecek emre amadedir. Belediye reisliğini tercih ediyor.

Edremit: Ayrılmasında fayda vardır.

Simav: İki vazifenin aynı zat uhdesinde bulunmasında bir zaruret yoktur.

Keskin: Daha bir müddet iki vazifeyi birden yapması faydalı olur.

Çankırı: Tecrübeli, müteşebbis, değerli bir zattır, şimdilik iki vazifeyi de yapması lazımdır.

Çerkeş: Kuvvetli taraflıklar var. İki vazifenin bir şahısta kalması münasıptır.

Akseki: Kazanın ahengi için iki vazifenin bir elde kalması lazım ve faydalıdır.

Fenike: Başka iyi bir eleman yoktur. Bu suretle kalması muvafıktır.

Meriç: Muhitteki ikilik dolayısıyla iki vazifenin bir şahısta olmasında bir mahzur görülmemiştir.

Akdağmadeni: Halkın ve meclisin ısrarı ile neticelenmiştir.

İskilip: Şimdilik zaruret vardır.

Balıkesir Sarıköy: Nüfus azdır ayrılmamalıdır.

İzmir Bademiye: Başka birini bulmak zordur. Mecburiyet vardır.”

Buradaki sebepler birbirinden farklılık arz etmiştir. Kimi adaylar, teşkilatın güvenini kazanmışken, kimisi hiç güven telkin etmemiş; bazen bölgede istenen nitelikte başkasının olmaması adayı alternatifsiz kılmış, bazen muhitteki etnik veya demografik durum adayı zorunlu kılan baş amil olmuştur.

⁸²⁸ BCA:490.01./286-1449-1

Bu tamimden anlaşılacağı üzere, belediyeçilik ve parti işleri, o dönem için ayrı yürütülmeyen faaliyetler olarak göze çarpmaktadır. Dolayısıyla yapılan seçim, her ne kadar önemsiz gibi görülmüşse de, siyasilerin varlıklarını ve güvenilirliğini sürdürebilmeleri bakımından belediyeçilik hizmetlerinin parti merkezindeki önemi, siyasi karakterleri belediyeçilik sahasında da aktif olarak görmemizi sağlamıştır.

Sonuç olarak 1942 belediye seçimleri başta da belirtildiği üzere, önceki seçimlerin yarattığı heyecanı yaratamamıştır. II.Dünya Savaşı'nın en sert şekliyle hissedildiği ülkede, gündemi belirleyen savaş olmuş; seçimler rutin sürecinde gerçekleşmiş ve CHP üyeleri kazanmıştır.

Ancak genel olarak, tek parti dönemindeki belediye seçimlerinin genel seçimlere nispeten daha canlı geçtiğini söylemek mümkündür. Bunda hem yöresel sorunların çözümünde oynadığı önemli rol, hem de adayların CHP Genel Merkezi'nin tepeden inmece atamasıyla değil, kamuoyunun (yerel parti örgütünün ve CHP'li seçmenlerin) nabzının kısmen de olsa- tutularak belirlenmesi etkili olmuştur.⁸²⁹

1943 seçimlerinden önce son olarak, 1908'den beri yürürlükte olan İntihab-ı Mebusan Kanunu kaldırılmış, yerine 14 Aralık 1942'de kabul edilen, Mebus Seçim Kanunu yürürlüğe sokulmuştur.⁸³⁰ Genel olarak bir önceki kanun içeriğinden çok farklı olmamış, daha ziyade kanun dilinin sadeleştirilmesi hedeflenmiştir.

C- 1943 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ

1- CHP'nin Seçim Çalışmaları

VI.Dönem Meclis, 14 Ocak 1943'te son toplantısını yapmış, seçimlerin yenilenmesine karar verilmiş, yeni meclisin 08 Mart 1943'te toplanması karar altına alınmıştır. Seçimin 1942'de kabul edilen yeni Mebus Seçim Kanunu'na göre icrası öngörülmüştür.⁸³¹

TBMM'nin VII. devresi mebus seçimi için başlayan hazırlayıcı muamele 16 Ocak 1943 tarihinde bitmiş; seçim dairelerinin nüfusunu toplayan ve belirten defterleri gözden geçirilerek, birinci seçmenlerin listeleri asılmıştır. Listeler seçim kanununun hükmüne göre, 03 Şubat 1943 sabahından 07 Şubat 1943 akşamına kadar askıda kalmış; bu müddet içinde yurttaşların kendi hukuki durumları üzerinde bir itirazları varsa, önce seçim teftiş

⁸²⁹ Kemal Zeki Gençosman'dan aktaran H.Uyar, "Tek Parti Döneminde...", s.29-30.

⁸³⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c029/tbmm06029017.pdf>; ayrıca tam metin için bkz. BCA: 490.01/356-1492-2

⁸³¹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d06/c029/tbmm06029017.pdf>

heyetine başvurmaları, oradan alacakları cevapları yeter bulmazlarsa, mahkemelere başvurarak ispat edebilecekleri yanlışlığı hükme bağlatmak suretiyle düzeltilecekleri tamim edilmiştir.⁸³²

Dâhiliye Vekili Recep Peker tarafından 15 Ocak 1943'te Umumi Müfettişliklere ve Valiliklere gönderilen tebliğde, ikinci seçmen ve mebus adaylarının tespiti ve parti tüzüğündeki yoklamalar gibi faaliyetlerin bakanlığın görev alanında olmadığı, bu faaliyetlerin parti tarafından yürütüleceği, parti müfettişleri ve reislerinin bu esaslar dâhilinde iş birliği yapmaları bildirilmiştir.⁸³³

Recep Peker yine aynı gün tarihli diğer bir tebliğde ise yeni Mebus Seçim Kanunu gereği seçim işlerine derhal başlanılmasını, öncelikle bir yandan nüfus yazımlarının süratle tamamlanarak diğer yandan kanunda zikredilen teftiş heyetlerinin oluşturulmasını ve göreve başlamalarını emretmiştir.⁸³⁴

İkinci seçmenlerin belirlendiği seçimler yurt genelinde 15-20 Şubat tarihleri arasında icra edilmiştir. Bazı şehirlerde %90'nın üstünde gerçekleşen katılım,⁸³⁵ kiminde %100'ü bulmuştur.⁸³⁶ Esat Öz'e göre ise katılım %80 civarında olmuş, bu da tek parti döneminin en yüksek katılımı anlamına gelmiştir.⁸³⁷

2- Müstakil Mebusluk

1943 seçimlerinde aday listesinde birçok yeni isme yer verilmiş, sadece seçilecek vekil kadar aday gösterilmemiş, 1923 seçiminden o yana birçok seçim bölgesinde ilk kez seçilecek milletvekili sayısının üzerinde aday gösterilerek, ikinci seçmenlere çok sayıda aday arasından seçme hakkı tanınmıştır.⁸³⁸ Öte yandan dört gayrimüslim bağımsız adaya bu kez CHP'nin kendi milletvekili aday listesinde bağımsız aday olarak yer verilmiştir.

839

⁸³² **Ayın Tarihi**, 3 Şubat 1943, s.1-2.

⁸³³ Seçim Hakkında Vilayetlere Yapılan Tebliğe Dair bkz. **BCA:030.10/76-504-3-3**

⁸³⁴ Seçim Hakkında Vilayetlere Yapılan Tebliğe Dair bkz. **BCA:030.10/76-504-3-4**

⁸³⁵ İstanbul ve Ankara seçim oranları için *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1943.

⁸³⁶ Adana seçim oranı için *Türksözü*, 18 Şubat 1943.

⁸³⁷ E.Öz, **Tek Parti Yönetimi...**, s.160.

⁸³⁸ 63 ilin 38'inde seçilecek milletvekili sayısının üzerinde aday gösterilmiştir. Örneğin İzmir'den 15 milletvekili seçilecekken, 20 aday gösterilmiş; İstanbul'dan 23 milletvekili seçilecekken 31 aday gösterilmiştir. A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.274.

⁸³⁹ 1935 ve 1939'da iki dönem vekil seçilen Afyon Vekili Berç Türker ve Eskişehir'den İstamat Zihni Özdamar, üçüncü kez yine aday gösterilmişlerdir. Diğer iki gayrimüslim adayın yerine ise başka iki gayrimüslim aday gösterilmiştir. A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.276.

Aday listesi açıklandıktan sonra aday sayısının seçilecek milletvekili sayısından çok olduğu illerde, tek parti döneminde ilk kez olmak üzere, adaylar kendileri için propaganda yaparak, ikinci seçmenlerin oylarını almaya çalışmışlardır.⁸⁴⁰

Cumhuriyet'te çıkan haberde, partinin seçim işlerinde kullanmak üzere üç propaganda plağı ile hoparlörlü bir otomobil hazırladığı ve diğer illerde olduğu gibi İstanbul'da da bu plaklardan halka propaganda yapılacağı bilgisi verilmiş; ayrıca halkı aydınlatmak üzere yazılar gösterileceği belirtilmiştir:⁸⁴¹ “(...) İkinci seçmen seçimine yarın memleketimizin her tarafında başlanacaktır. Seçim devam ettiği müddetçe parti binaları ve rey sandıklarının buldukları yerler bayraklarla süslenecektir. Halk hatipleri muhtelif meydanlarda, seçimin ehemmiyeti, vatandaşın reyini kullanma vazifesi ve milli birliğimiz üzerinde nutuklar söyleyeceklerdir. Parti tarafından bu maksatla hazırlanan dört plak tren yolu üzerinde bulunan 26 vilayete gönderilmiştir. Plaklardaki nutuklar, partinin hoparlörlü kamyonetiyle halka yayılacaktır. Ayrıca hazırlanan 10 bin propaganda afişi de caddelere, meydanlara ve diğer halkın görebileceği yerlere asılacaktır. Bu suretle vatandaşların bu mühim, milli vazifeye davetleri için icap eden her türlü tedbir alınmış; parti ikinci seçmen namzetleri de ilan edilmiştir. (...)”

Dört ilin dışında, ön seçim ya da yoklama yapılmamış; seçmene de tercihli oy kullanma fırsatı verilmiştir. İnönü'nün açıklamasına göre 38 ilde milletvekili aday sayısı, seçilecek aday sayıdan fazla gösterilerek seçmenler için tercihli oy yöntemi getirilmiştir. Ertan'ın ifadeleriyle, zamanın azlığı –seçimin beş gün sonra olmasından dolayı- ellerini kollarını bağlamış, seçim bölgelerini dolaşmalarını güçleştirmiştir. Bu nedenle bazı adaylar seçim konuşmalarını plağa okuyup seçim bölgelerine göndermiştir. Seçimlerde ilk kez uygulanan bu yöntemle, adaylar arasında plak savaşı başlamış; adaylar tarafından gönderilen plaklar kahvelerde halka dinletilmiş; daha sonra adayın mali durumuna göre, tutulacak bir araca konulan gramofonla, mahalle mahalle gezilerek propaganda yapılmıştır.⁸⁴²

⁸⁴⁰ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.277. Aslında buradaki “ilk kez” ifadesini “basın yoluyla ilk kez” şeklinde değiştirmek gerekeceği kanısındayız. Nitekim hatırlanacağı üzere, 1931 seçimlerinde müstakil adaylar, İstanbul seçimlerinde, seçimin yapıldığı binalara gelerek, ikinci seçmenlere kendi propagandalarını yapmışlar ve onlardan oy istemişlerdir.

⁸⁴¹ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.279.

⁸⁴² Ertan Ünal, “Tek Parti Dönemi Sürerken İki Dereceli Son Seçim”, **Popüler Tarih**, VI/64, (Aralık 2005), s.47.

Gazetelerde milletvekili adayları arasında kıyasıya bir propaganda çalışmasının hızlandığı; adayların eş, dost ve diğer yakınlarıyla mücadeleye giriştikleri, hatta seçimi kazanmaları halinde yemek ve yardım çalışmaları yapacaklarını vaat ettikleri işlenmiştir.⁸⁴³

Bu hazırlıksız propaganda evresinde bir ikinci seçmenin ifade ettiği üzere: *“Bütün arzum tesir altında kalmamak, kanaatimi vicdanıma uygun bir şekilde yerine getirmektir. Namzetlerden bir kısmı, kendi lehlerine olarak mücadeleye katılmışlardır. Eş dostları da kendi lehlerine mücadele için etrafa yayılmışlardır. Bunu yapmak haklarıdır. Fakat ben kendi hesabıma tamamıyla vatani bir ölçü kullanacağım. Namzetlerden her birine bir sıra numarası veriyorum ve hangilerinin mecliste çalışmasının memleket için en faydalı ve en verimli olduğunu inceden inceye hesaba koyuyorum. Bu suretle 23’e kadar derece alanlara reyimi vereceğim.”*⁸⁴⁴ denilerek, bu yoğunluk vurgulanmıştır.

Propaganda faaliyetleri esnasında, seçim tarihimizde yine bir ilk olan gazetelerde, bazı adaylar kendilerini tanıtan aşağıdaki yazıları yayınlamış ve kendi propagandalarını yapmışlardır.⁸⁴⁵

Dr.Galip Ataç: *“Geçen nesillerin en kıymetli ve uyanık fikir adamlarından Ata Bey’in oğludur. Uzun senelerden beri gazetelerde tıbbi sütunlar idare etmiş, günün mevzularına göre tıp yazısı yazmakta üstatlık göstermiştir. Radyoda (Evin Saati) programının sahibi sıfatı ile bir kat daha tanınmış ve sevilmiştir. Vakur, ciddi, kıymetli bir fikir adamıdır.”*

General Refet Bele: *“Ordumuzda mühim vazifelerde bulunmuş, İstiklal Mücadelesi zamanında Milli Müdafaa ve Dâhiliye Vekâletlerini ifa etmiştir. İstanbul’un kurtuluşu zamanında buraya geldiği zaman kendisine yapılan kabul, İstanbul halkının unutulmaz hatırasıdır. General Refet her temas ettiği insanın alakasını ve sevgisini kazanmış, geniş görüşlü, vekarlı bir insandır.”*

⁸⁴³ Cumhuriyet, 27 Şubat 1943; Vatan, 28 Şubat 1943.

⁸⁴⁴ Vatan, 28 Şubat 1943.

⁸⁴⁵ Ek olarak: *“- Halit Fahri Ozansoy: “Sevilmiş bir şair ve muharrirdir. Lise edebiyat öğretmeni sıfatı ile de uzun senelerden beri vazife görmüş, kendisini talebesine sevdirmiştir.” - İsmail Hakkı Ülkmen: “Mülkiye mezunudur. Maliye tetkik heyet reisliğinde bulunmuştur. Mali işlerimiz hakkında geniş görüşleri vardır. Maliyeci sıfatı ile Mecliste fikirlerinden istifade edilebilecek bir ihtisas adamıdır. Geçen mecliste İstanbul mebusuydu.” Vatan, 27 Şubat 1943.*

Salah Cimcoz: “Meşrutiyetin başlarından beri hemen hemen devamlı surette İstanbul mebusudur. Malta’da esir kalmıştır. Pek zarif ve geniş görüşlü bir insan olmakla beraber sanat tarihi hakkında derin tetkikleri vardır. CHP Umumi İdare Heyeti azasıdır.”

Hamal Ferit: “Hukuk mezunudur. Adliye memuriyetlerinde bulunduktan sonra siyasi hayata atılmış ve bir aralık İstanbul hamallar loncasına murakıplık etmiştir. Bu vazifesi dolayısıyla aldığı lakabı hor görecektir. Soyadı diye kabul etmek zarafetini göstermiştir. Malta’da senelerce çile çekmiştir. Dönüşte Halk Partisinden girmiş ve İstanbul’da Esnaf Cemiyetlerinin murakıplığında vazife görmüş, Umumi Meclise de aza olmuştur. İstanbul’un umumi surette sevilen bir simasıdır.”

General Kazım Karabekir: “İstiklal mücadelesi devrinin tanınmış simalarındandır. Fikir ve kanaatlerinde çok samimi, vazifesine çok bağlı bir vatansverdir. Bütün hayatı candan memleket hizmeti ile geçmiştir.”

Seçmenle hiç ilişki kurmadan, aday gösterilmeleri halinde seçilmeleri garanti olan dönemin milletvekillerinin ve siyasal elitinin bu konuya tepkisi hayli ilginç olmuştur. Bunlardan biri ve 20 yıldır Balıkesir milletvekili olan Osman Niyazi, İsmet İnönü’yü şu cümlelerle eleştirmiştir:⁸⁴⁶

“Harekâtımda daima İnkılâbı ve Şeflerimi düşündüm. Bana şimdi git halktan rey iste ne demek, beni satılığa çıkarmaktır. Şef eğer beni satacaksa dellal eline vermeğe lüzum yoktur.”

Bir diğer milletvekili Sadri Artım ise şöyle demiştir:⁸⁴⁷

“Ben bir gazeteciyim. Şef son seyahatinde, Bursa’daki nutuklarında halkın, (yiyecek politikası konusunda) Cumhuriyet hükümetlerine beklenen yardımı yapmadığını söyledikten sonra, benim ne yazmış olacağımı tahmin edebilirsiniz. Şimdi bana o halktan rey alacaksınız demek ve beni onun takdirine arz etmek doğru olur mu?”

Çanakkale milletvekili Ziya Gevher de şunları dile getirmiştir:⁸⁴⁸

“Milli Koruma Kanunu’nu ve Varlık Vergisi’ni kabul eden bu Meclis, büyük mesuliyetlere angajedir. Hizmetleri nispetinde mesuliyetleri de büyük olan bu Meclis’in azası arasında esaslı tebeddül beklenemez. Tebeddülata meydan verecek ve bilhassa intihap dairesi halkından olmayan mebusları müşkül durumlara düşürecek ihtimallere yer vermemek lazımdır.”

⁸⁴⁶ M.Ö.Alkan, “Seçim Sistemi Tercihinin...”, s.157.

⁸⁴⁷ M.Ö.Alkan, “Seçim Sistemi Tercihinin...”, s.157.

⁸⁴⁸ Faik Ahmet Barutçu; **Siyasi Hatıralar Milli Mücadeleden Demokrasiye I**, 21.Yüzyıl Yayınları, Ankara, 2001, s.611-612.

Halktan oy istemeyi, “satılığa ve dellal önüne çıkarılmayla” bir tutan bu algı, dönemin siyasi çehrelerinin tümünde görünmese de, tek parti yönetiminin yaratmış olduğu sıkıntılı bir yaklaşımdır. Milletın vekili olabilmek için, millet tarafından vekâlet verilmesini kabullenemeyen zihniyet, değişik süreçler geçirerek geçmişten bugüne gelmiştir.

Ancak 1943 yılına kadar olan seçimlerde milletvekili adaylığının veya seçiminin nasıl olduğunu düşünürsek; bu yaklaşımı o dönemin şartları içerisinde “alışılmadık seçim sistemine gösterilen tepki” olarak da ifade edebiliriz. Günümüz seçimlerinin pratiğinde, milletvekillerinin adaylık sıralamasının hala halk tarafından belirlenemediği göz önüne alındığında, 1943 seçimlerinden farklı olarak vekiller artık “satılığa” (!) çıkarılmamaktadır. Mevcut siyasi partilerin vekil adaylarını zaten “halk” belirlemediği için 1943 seçimlerinde iddia edildiği gibi bir atılma veya vitrine konma durumu olmamaktadır.

3- CHP'nin Seçim Propagandaları

Türkiye’de ilk seçim plakları mizahi tarzda Meddah Sururi Bey tarafından hazırlanmıştır. 78’lik bu taş plakların ilki “**Mahalle Kahvesinde Mebus İntihabı**”, ikincisi ise “**Belediye İntihabı**” adını taşımaktadır. Plaklı seçim propagandası ise ilk kez Milli Şef döneminde yapılmıştır. Bu seçimlerde CHP, 78 devirli taş plaklar hazırlayarak taşraya göndermiş ve belediye hoparlörlerinden halka dinletmiştir.⁸⁴⁹

1943 seçimlerinde Ankara, İstanbul ve diğer illerde Osmanlı’dan kalan gelenek son kez uygulanmış, “Sandık Alayı” törenleri yapılmıştır. Yurdun her yerinde, belediye binalarında saklanan seçim sandığı ortaya çıkarılmış, çiçeklerle süslenip bir araca konulduktan sonra, yerel kurum temsilcilerinin katıldığı bir kortej halinde şehirde dolaştırılmıştır. Bazen korteje milli kıyafetler giymiş ilk ve ortaokul öğrencileri de katılmıştır. Ankara’da, hem valilik hem de belediye başkanlığı görevini yürüten Nevzat Tandoğan, Belediye Sarayı’na giderek kampanyayı açmış; İstanbul’da ise, vali ve belediye başkanı olan Lütfi Kırdar, İstanbul Üniversitesi’nin konferans salonuna konulan sandığın başında yaptığı konuşmayla oy kullanma işlemini başlatmıştır.⁸⁵⁰

⁸⁴⁹ Mehmet Ö. Alkan, “Seçimlerde Plaklı Propaganda Devri: Kendim Seçtim Kendim Buldum”, **Toplumsal Tarih**, XXI/123, (İstanbul, 2004), s.46. Bu plaklara erişemediğimiz için, içeriğinde hangi konulara ne türlü yaklaşım sergilendiği tespit edilememiştir.

⁸⁵⁰ Ertan Ünal, “Tek Parti Dönemi Süreken...”, s.46.

Tek partili sistemdeki seçim ritüeli, o dönemi günümüzden ayıran başat farklardan birisi olmuştur. Neyin, kimin seçileceğinden ziyade; törensi bir hava içerisinde seçim faaliyetlerine yüksek katılım sağlayarak, oy sandığı başında reyin kutsanması gerçekleşmiştir.

İkinci seçmen seçimleri esnasında, Halkevleri ve Halk Hatipleri Teşkilatı da faaliyetlerini sürdürmüştür. Halk hatibi Enver Benhan Şapolyo Ankara Halkevinde yaptığı konuşmasında şöyle demiştir:⁸⁵¹

“(…) *Dünyanın dört yıldır, harbin merhametsiz ateşleri içinde yanmakta olduğunu biliyoruz. Her tarafta kan, barut, ölüm havası esmekte; bütün bu kanlı dünyanın içinde mutlu yaşayan bir ülke, Türk yurdudur. Bu barış âlemimizin temelini, Milli Şefimiz İsmet İnönü'nün etrafında milli birlik kurmak suretiyle kazandık. Elimizde unutulmaz Atatürk'ün mefkûre meşalesi, içimizde İnönü'nün çelik iradesi oldukça dünyanın en mesut bir milleti olarak yaşayacağız. Bugün bize düşen en büyük medeni vazife, mebus seçimine iştirak etmektir. Yarın belediye salonunda **al duvaklı bir gelin** gibi senin şerefini taşıyan bayrağına sarılmış rey sandığına seve seve reyini at! Yeni meclisimiz de sana aydın ve mutlu günler yaşatacaktır.*”

“Al Duvaklı Gelin” olan seçim sandıklarından çıkacak sonuç, halktan ziyade idareyi belki de doğrudan İnönü'yü bağlamıştır. Mebus adaylarını belirleyen İnönü, dünyadaki kan, barut ve ölüm kokusunun ülkeye girmesine izin vermemiş; ancak dönemin şartları sonucu oluşan ileri derece geçim güçlüğüne engelleyememiştir. Bu ve bunun gibi hatip konuşmalarında, halkın bilinçaltında yaratılan ülkenin ehven-i şer durumunda, negatif söylemlere yer verilmemiş olsa da; sonraki çok partili seçimlerde Demokrat Parti tarafından “ülkeye taşınmayan ölüm ve kan kokusu” değil, “geçim darlığı, sefalet ve yokluk” işlenmiştir.

Siyasal Bilgiler Fakültesinde konuşan Behçet Kemal Çağlar şu ifadeleri kullanmıştır:⁸⁵²

“(…) *İstiklal Marşı çalınca herkes ayağa kalkıyor. Ben kalksam da olur, kalkmasam da... Bayrağına herkes selam veriyor. Ben versem de olur, vermesem de; herkes askere gidiyor, ben gitsem de olur, gitmesem de diyebilir miyiz? İşte seçim de bunlar kadar aziz, bunlar kadar kutsal bir vazife haktır. Ne varsa halkta var. Onun yüzü suyu hürmetine ayakta duruyoruz. Onun bütün değerlerini ve kabiliyetlerini işleyip meydana çıkarmak, her büyük ve güzel şey için hareket noktamızın halk olduğunu bilmek*

⁸⁵¹ *Ulus*, 20 Şubat 1943.

⁸⁵² *Ulus*, 15 Şubat 1943.

mevkiindeyiz. İşte partimiz bu ruhla, bu azimle Halk Partisi adını almış ve halktan gelip halka yönelmiş bulunuyor.(...)”

Yukarıda bahsettiğimiz kutsanma olayı, bu nutukta ayrıntılı işlenmiştir. Seçim işleminin kendisi, İstiklal Marşı, bayrak ve askerlik gibi halkın kutsal değerleriyle bir tutulmuş; dolaylı yoldan parti ve rejim de kutsanmıştır.

Ulus gazetesinde yayımlanan bir makalede de yazar;⁸⁵³

“(...) Kemalist rejim, Türk vatandaşlarını bugün en büyük vazifesi başına çağırıyor. Belediye meclisi salonunda Türk bayraklarına sarılı sandık, halkın iradesinin en asil tezahürünü bekliyor. Rey vereceğiz. Yaptığımız vazifenin mukaddes manasını kavramış olarak hür irademizi temsil eden reyimizi kimin için ve niçin kullanacağımızı bilerek, 20 yıldan beri rejim hareketlerinde bizden hiç ayrılmamış olan olgun bir şuurla vazifemizi yapacağız. Çağrıldığımız sandık başı, bir imtihan kürsüsüdür.(...)” demiştir.

Yine ikinci seçmen seçimleri esnasında halka yönelik bu köşe yazısı, vatandaşın en büyük vazifesini ve halk iradesinin en asil tezahürünü, seçimlere katılmak olarak değerlendirmiştir.

Gerek ikinci seçmen seçimlerinden gerekse mebus seçimlerinden evvel, gazetelerde çıkan ilanlar aynen 1939 seçimlerinde olduğu gibi propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Bunlar:

*“Büyük zaferleri yurt sevgisi, istiklal aşkı ve bu iki mukaddesatın özü olan milli birlik kazanır.”*⁸⁵⁴

“Cumhuriyet fazilettir, fazilet de rey hakkını kullanmaktır.

*“Halkın mebus seçmesi cumhuriyet rejiminin temelidir.”*⁸⁵⁵

*“Yurttaş! Halkın sesi, hakkın sesidir, bugün bu söz ancak TBMM’den çıkar. Partimiz bu gür sesi çıkaracak gürbüz ve şuurlu kişileri seçecek ikinci seçmenleri tespit etmiştir. Tam bir inan ve güvenle onlara reylerimizi verelim.”*⁸⁵⁶

Aslında bu ilanlar tüm denkleminde vermektedir. Denklem sağ tarafındaki hanede; “Parti” vardır. Sol tarafta ise Halkın Sesi (bu aynı zamanda Hakkın Sesidir), TBMM’nin birleşik-bütünleşik iradesi ve ikinci seçmenler (ki onları da parti belirlemektedir) vardır. Yani bu demokrasi denkleminde “Parti” çıkartıldığı zaman, denklem (rejim ve demokrasi) geçersiz kalacaktır.

⁸⁵³ Kemal Zeki Gençosman, “En Büyük Vazifemize Çağırılıyor”, *Ulus*, 15 Şubat 1943.

⁸⁵⁴ *Ulus*, 20 Şubat 1943.

⁸⁵⁵ *Ulus*, 20 Şubat 1943.

⁸⁵⁶ *Ulus*, 16 Şubat 1943.

Dönemin şartları gereği ve sonucu olarak ilanlarda, II.Dünya Savaşı ve etkileri doğal olarak işlenmiştir. Geçirilen seçimlerde olduğu kadar değinilmese de metinlerde rejime atıflar yapılmış, milli birlik ve beraberliği önemi vurgulanmıştır.⁸⁵⁷

İkinci seçmen seçimlerinin ardından Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 23 Şubat 1943'te bir seçim beyannamesi yayınlamış ve mebus adaylarını açıklamıştır. EK-F'de tam metni verilen beyannamede geçen yılların muhasebesi yapılmış, imar, kültür ve milli müdafaa faaliyetlerine değinilmiş, gelecekte uygulanacak siyaset ve yeni meclisin hüviyeti ile amaçlananlar açıklanmıştır. İnönü beyannameye, halkı yapılan devlet işleri için insafli bakış açısına davetle başlamış; insafla bakıldığında, Cihan Harbi sürecinden selametle çıkıldığının görüleceği belirtilmiş; dönem içerisinde açığa çıkan bazı yolsuzluk olaylarına üstü kapalı da olsa değinilmiş; bunlarla mücadele edileceğini dile getirmiştir.⁸⁵⁸

Geçirilen savaş döneminde bile memleketin imar yapılandırmasının durmadığını ve bunda devamlılığın korunacağına işaret eden İnönü, savaşa dâhil olunmak zorunda kalınsa bile eğitim hamlelerinin sürdürüleceğini bildirmiştir. Diğer ülkelerin ve tahminlerin aksine, savaş belasına bulaşılmadığını dillendiren Cumhurreisi, önümüzdeki günlerde savaşa bulaşma ihtimalinin yok olmadığını, devletin buna göre tedbirler aldığına dikkat çekmiştir.

İnönü, dünya savaşı içerisindeki dış politikasının özetle “Yurtta sulh, cihanda sulh” oluşuna işaret etmiş, ancak hükümetin yapacağı her türlü hamleye rağmen, savaşa katılımın zorunlu hal alabileceğine değinmiştir. İnönü; “*Yeni Meclisin Hüviyeti: Vatandaşlarım! Cumhuriyet Halk Partisinin yeni namzetlerini size sunarken düşünüyorum ki yeni mecliste, memlekette muvazeneyi ve zamanın öğretebileceği isabetli darbeleri koyarak tecrübeleriyle memleketin gelecek idaresinde mesuliyet hislerini alacak istidatlı gençler beraber çalışsınlar.(...) CHP'nin köyden meclis gruplarına kadar*

⁸⁵⁷ “Halkın mebusu seçmesi, Cumhuriyet rejiminin temelidir. Bu bakımdan seçim vazifesinde halkımızın kendine has şuurlu titizliği göstereceğinden zerre kadar şüphe etmiyoruz. Seçim hem bir hak, hem bir vazifedir. Rey sandıkları başında hem siyasi ve medeni hakkımızı kullanmış, hem de siyasi ve medeni vazifemizi yerine getirmiş olacağız. Bütün vatandaşları kendilerine ayrılmış günlerde rey sandıkları başında görmek, siyasi olgunluğumuzun yeni bir belirtisini verecek ve dünyanın ateşler içinde kıvrandığı günlerde, hür mesut ve müstakil Türkiye vatandaşı olmanın gururunu bir kere daha duyacağız. Büyük vazifemiz yaklaşıyor.” *Ulus*, 13 Şubat 1943. Bir başka örnek: “Vatandaşın büyük vazifesi: Bu kadar güç ve birbirine zor şartlar içinde, memleketimizi idare edip, selamete çıkarmak, bizim için en büyük ıstıraplarla dolu bir iştir. Bu ıstırapları severek dayanılır hale getiren vatana karşı vazife aşkıdır. Büyük vazifelerin yüklerini mesuliyet sahiplerine taşıtan kudret, Türk milletinin beraberliğinin takdirinin ve itimadının tükenmez kaynağından geliyor. Vatandaşların seçim reyleri, Türk milletinin işlerini engin fırtınalı sahalarda yürütmeye çalışan vatandaşları maddi manevi bütün feyizlerle kuvvetlendirecektir.” *Vatan*, 24 Şubat 1943.

⁸⁵⁸ Tam metin için bkz EK-F; *Ulus*, 24 Şubat, 1943; *Erzurum*, 25 Şubat 1943.

bütün teşkilatının esas vazifesi icra mevkiinde olan vatandaşlara yardım etmektir. Tek hedef: resmi vazife sahibine yardım etmek. Bu esası partimiz hiçbir çalışmada gözden ayırmayacaktır. Küçük, büyük her millet işinde murakabe esastır.(...) Bazı yerlerde fazla gösterilen namzetler: Aziz Vatandaşlarım! Birçok yerlerde namzetler mebus sayısından fazladır. Aralarında bütün mebus olanlar ve olmayan bulunan mebus namzetleri için küçük hislerden kendinizi koruyarak ve büyük bir vazifenin zevkini ve ağırlığını ruhunuzda duyarak reylerinizi kullanacaksınız.” şeklindeki açıklamasıyla, CHP'nin esas görevinin tüm teşkilatları seviyesinde halka yardım etmek olduğunu dile getirmiş, önemli-önemsiz her millet işinde murakabenin esas olduğunu söylemiştir. Yeni dönem mecliste, eski vekillerin tecrübeleriyle, yeni vekillerin enerji ve dinamizminin de bu murakabe çerçevesinde bütünleşeceğine vurgu yapmıştır. İkinci seçmenleri oy verirken, kendilerini küçük hislerden korunmaları gerektiği konusunda uyarmıştır.

Beyanname genel olarak değerlendirildiğinde, küresel durum ve şartların etkisi ile bunlara ilişkin beklentilere ağırlıklı olarak yer verildiği, milli birlik ve beraberliğin sağlanması hususundaki gayretlerin önemine işaret edildiği ve özellikle imar, eğitim ve milli savunma konularına dikkat çekildiği gözlenmiştir.

Öte yandan kamuoyunda söz sahibi yazarlar, gazetelerdeki köşelerinde İnönü'nün beyannameğine göndermeler yaparak, seçimlere ilişkin yorumlar ve değerlendirmelerde bulunmaya devam etmişlerdir.

Ethem İzzet Benice, *Son Telgraf*'ta yazdığı “Milli Şefin Beyanname’si” isimli makalesinde fazla sayıda gösterilen aday konusunda değinerek, aralarında yapılacak seçimde dikkat ve özenli olunmasını istemiş;⁸⁵⁹ yeni meclisin İnönü'nün arzuladığı yapıda olacağına olan şüphe götürmez inancını vurgulamıştır.⁸⁶⁰

Yunus Nadi Abaloğlu, *Cumhuriyet*'te “İnönü'nün Millete Hitabını Dinlerken” isimli makalesinde şunları dile getirmiştir:⁸⁶¹

⁸⁵⁹ “(...) İktidar mevkii hakiki kıymetlere dayanmayı ve bu hakiki kıymetlerle milletin idare mesuliyetini elde tutmayı birinci şart saymıştır. Yine bu şartlar arasında ve başta TBMM'ni genç ve taze unsurlarla takviye etmeyi hedef tutmuştur. (...) Yedinci devre büyük millet meclisinin milli şefin ümitlerini tahakkuk ettirecek bir meclis olacağına şüphe edilemez. Fakat, burada bir noktayı tekrar tebarüz ettirmek lazımdır: İkinci seçmenlerin reylerini istimal hususundaki dikkatlerini büyük rolü, ikinci seçmenler, şefin tasavvurundaki ve milletin emelindeki meclisi tamamı tamamına gerçekleştirebilmek için bilhassa fazla namzet gösterilen vilayetlerde reylerini kullanırlarken çok dikkatli, itinalı; idrakli bulunmalıdırlar. (...)

Ethem İzzet Benice, “Milli Şefin Beyanname’si”, *Son Telgraf*, 24 Şubat 1943.

⁸⁶⁰ Ne var ki ikinci seçmenler gerekli özen ve dikkati göstermemiş; Benice'yi milletvekili seçmemişlerdir. Benice gibi Abaloğlu, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Yahya Kemal Beyatlı gibi çarpıcı isimler aday gösterilmelerine rağmen seçimi kaybetmişlerdir. Kaybeden milletvekili adayları için bkz. A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı...**, s.277,286.

⁸⁶¹ Yunus Nadi Abaloğlu, “İnönü'nün Millete Hitabını Dinlerken”, *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1943.

“(…) Öz kudretini Türk milletinin ruhunda bulan Büyük Millet Meclisi geçen dört yıllık devre boyunca büyük işler başarmıştı. Bunların hepsini hatta kısaltılmış olarak burada saymaya gücümüz yetmez. Milli Şefimizin sade olduğu nispette veciz ve kuvvetli sözlerinden ilham alarak diyebiliriz ki altıncı Büyük Millet Meclisi, genç Türk cumhuriyetinin hayati görüş ve anlayış prensiplerine tam bir bağlılıkla, en ağır şartlar altında da olsa imar, kültür ve milli müdafaa hizmetlerini başarmak uğrunda sonsuz gayretler harcamıştır. (...) İşte, yirmi şu kadar yıldan beri geniş ufuklara doğru fasılasız akıp giden parlak talihimizin mucizesini, bizce; milli rejimle ifadesini bulan ruh tazeliğinde aramalıdır. Milli mücadelenin bağrımızı yakan alevli günlerinde, Türk milleti kendini selamete yürütebilecek hakiki şefleri harikulade bir sezîş kudreti ile bulabilmişti. Dört yıldan beri aramızda bulunmayan Atatürk’e bugün ebedi şef diyorsak, bunu güzel bir söz söylemiş olmak yahut bir hatırayı yaşatmaya çalışmak gayreti ile yapmıyoruz. Atatürk, ebedi şeftir; çünkü o, duyguları ile milletin; hem duygu, hem düşünceleriyle de İnönü’nün yüreğinde her zaman sağdır. (...)”

Abalıoğlu, geçen meclisin yaptığı işlerin önemine dikkat çekerken, Atatürk ve İnönü arasındaki manevi bağı dile getirmiştir. Atatürk’ün fikirlerinin İnönü’yle birlikte hayatta olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla ikinci seçmeni, Atatürk üzerinden İnönü’ye yönlendirmiştir.⁸⁶²

Dipnotta uzun bir alıntısını sunduğumuz Ahmet Emin Yalman, *Vatan*’da “Milli Şefin Millete Söyledikleri” isimli yazısında savaşta tarafsız kalabilmenin zorluğuna dikkat çekerken, takınılan bu tarafsız yolun tüm dünyaca takdir edildiği, Türk vatandaşlarının da iftihar ve minnet ettiklerini belirtmiştir. Yazıda yolsuzluk konusunda hükümetin geri adım atmayacağı ve mücadele edeceği vurgulanırken, genç ve tecrübeli vekillerin yaratacağı sinerjiden beklenen umut ifade edilmiştir. Son olarak diğer yazılarda seçim dönemlerinde sık rastlamadığımız bir şekilde, gazetelerin yani basının önemine dikkat çekerek, özellikle yolsuzluklarla mücadele konusunda hükümetle beraber dikkatli, vicdanlı ve müspet görüşlü olunması, hükümete yardım edilmesi tavsiye edilmiştir.⁸⁶³

⁸⁶² Belki de sadece yönlendirmeye çalışmıştır. Çünkü ikinci seçmen, Abalıoğlu’nu da yeni dönemde meclis dışında tutmuştur. Denebilir ki, ikinci seçmen seviyesinde Atatürk ve İnönü arasındaki manevi bağ, Abalıoğlu’nun gördüğü şekilde düşünülmemiştir. A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı...**, s.277,286.

⁸⁶³ Ahmet Emin Yalman, “Milli Şefin Millete Söyledikleri”, *Vatan*, 23 Şubat 1943 “(...) Milli Şefimizin pek doğru olarak izah ettikleri gibi, bugün kırk millet harp halinde bulunuyor. Bunlardan otuz beşi harbe karışmamak niyetinde iken hadiselerin baskısı altında dövüğe sürüklenmiştir. Harp harici kalmak için bir milletin yanz arzu ve niyeti kâfi değildir. Kabuğuna çekilmesi ve kendini unutturmaya çalışması da kâfi olmadığını türlü türlü misallerle gördük. Harbe her an hazır bulunmak, azim ve cesareti gevşetmemek, bütün ihtimalleri gözlemek, müspet tedbirlerle önlemek lazımdır.

Asım Us, “Şef ile Millet Karşı Karşıya” isimli, *Vakit*’te çıkan yazısı seçim veya rejim değil, doğrudan İnönü propagandası hüviyeti taşımaktadır. İkinci seçmenin en büyük vazifesi olarak, İnönü’ye gösterecekleri takdir ve itimat tanımlanmıştır.⁸⁶⁴

“Direktifler” isimli *Ulus*’ta çıkan yazısında Kemal Turan Türklük vurgusu yaparak, milletvekillerini seçmenin tüm dünyaya milletin birlik ve beraberlik içinde olduğu mesajı vereceğine değinmiştir.⁸⁶⁵

İşte hükümetimiz, harbin başından beri tetikte durarak her an müspet tedbirlere başvurarak, bu nazik vazifeyi harici âlemin takdirini Türk vatandaşlarının iftihar ve minneti hakkıyla celbedecek yolda yapmıştır. Milli Şefin de kendisi ile beraber çalışanların himmetleri var olsun. Ortadaki eşsiz zaferi kimse balçıkla sıvayamaz. Harbin en muhataralı senelerinde dövüşün haricinde kalabildik. İnsanlığa ait yüksek kıymetleri başkaları çiğnerken, biz kendi sahamızda buların bekçisi ve bayraktarı olduk. İkiye bölünen taraflardan birinin beyaz dediğine diğer taraf mutlaka kara derken yalnız bizim tuttuğumuz dürüst yolu alkışlamakta birleştiler. (...)Dâhili işlerimizde ıslaha muhtaç usuller, önüne geçilmesi gelen yolsuzluklar vardı. Bunları hepimiz biliyoruz. Hükümet de örtmüyor ve inkâr etmiyor. Hatta Milli Şefimiz, vatandaşa zorluk ve rahatsızlık veren her şeyin bir suç teşkil ettiğini, günün birinde mutlaka görüleceğini, düzeleceğini söylüyor. (...)

İşte bizim en büyük kuvvetimiz, hükümetin bir takım yolsuzlukları örtmekte ve himaye etmekte menfaati olan bir sınıf zümre hükümeti değil, bütün yurdun umumi menfaatini ölçü tanyan bir milli hükümet olmasındadır. (...)Milli Şefin beyannamelerinde iki güzel formül vardır. Biri, mecliste yaşın tecrübesi ile gençliğin ateşi arasında muvazene kurmak ve gençliği yeni siyasi vazifelerine hazırlamak esasıdır. Diğerleri de itimat sistemi ile murakabe sistemi arasında bir muvazene kurmak, her vazifeye en layıkları seçip kendilerine itimat bağlamak, çalışmalarına imkân bırakmak, fakat murakabeyi de eksik etmemektir. Bugüne kadar memleketimizde işte itimatsızlık esası üzerine işlemiş, murakabe asıl maksadı boğacak daireleri de, fabrikaları da az çalışmaya mecbur bırakacak yolda tesirler yapmıştır. (...)Öyle görünüyor ki; bu defaki intihab, memleket işlerinde daha esaslı daha hayırlı ve daha verimli çalışmaların hareket noktası olacaktır. Bu arada gazetelerin de daha verimli ve faydalı bir münakaşa vasıtası haline gelmeye hazırlanmaları ve çalışmaları lazım gelecektir. Gazetelerin elinde büyük kuvvet vardır. Bu kuvvet; bir ticaret vasıtası bir dedikodu aleti diye değil, umumi ahengin ve işbirliğinin bir desteği, yolsuzluklara mücadelede hükümetin dikkatli, vicdanlı ve müspet görüşlü bir yardımcı haline gelmelidir. (...)

⁸⁶⁴ “(...) Aziz Milli Şefimizin beyannamesi bütün varlığını memleketin haysiyet ve şerefini koruyarak ilerlemesi gayesine vakfetmiş olan bir kalbin içten gelen sesidir. Bu sesi dinleyenler, bir deha projektörü ile gece gündüz, milletin mukadderatı üzerinde ufukları aydınlatarak karanlıklar içinde kılavuzluk eden başı sanki gözleriyle görmüş oluyorlar. Bu baş, milletimizi daha yakın tarihte kara günleri olan milli mücadelede Atatürk’ün yanında Garp Cephesi Komutanı olarak düşmanı yendi. Bu baş, düşman denize döküldükten sonra, Lozan’da tek başına bütün Garp diplomatları ile pençeşerek Türk milletinin istiklalini kurtardı. Bu baş, sulhan sonra hükümet reisi sıfatı ile inkılâp hamlelerini gerçekleştirdi. Atatürk’ün ölümünden sonra Büyük Millet Meclisinin bütün reylerini kendisinde topladı ve CHP’nin değişmez başkanı olarak cumhurreisliği makamına yükseldi. Sonra harp patlayıp da her taraf misli görülmemiş buhranın karanlıkları içinde kaldığı zaman yine bu baş, bir kurtuluş yıldızı gibi Türk milletinin önünde parladı. (...) Büyük vazifelerin yüreklerini mesuliyet sahiplerine taşıtan kudretin, birliğin, takdir ve itimatın tükenmez kaynağını onlara açmak da Türk milleti için en mukaddes bir vazifedir.” Asım Us, “Şef ile Millet Karşı Karşıya”, *Vakit*, 25 Şubat 1943.

⁸⁶⁵ “(...) Türk’ün sessiz minnet duygusunda derin bir vazife ve hizmet arzusu bulunduğunu günlük hadiselerden örnekler alarak ispat yapabiliriz. Yedinci Büyük Millet Meclisinin seçiminde de en temiz arzularla yurt hizmetine koşulacağını harp dünyası yine hayranlıkla görecektir. Ancak, bu kanlı âlem Türk’ün bütün çalışmalarında gösterişsiz bir kahramanlık duygusu gizlendiğini sezmede veya hatırlatmakta herhalde güçlük çekmez. Böylece yedinci Büyük Millet Meclisini kuracak milletvekillerini de seçerken memleketi, beraberliğinin güzel örneğini verecek ve yarının her çeşit tehlikesine göğüs germeğe hazır olduğunu ispat edecektir.” Kemal Turan, “Direktifler”, *Ulus*, 25 Şubat 1943

Türksözü'nde yazdığı “Yeni Seçim” isimli makalede Nevzad Güven, CHP'nin özgün ve orijinal bir yapıya sahip olduğundan hareketle; Şef, parti ve devletin arasındaki çözülemez bağa işaret etmiş, Türk milletinin yapacağı seçimle büyük bir sevinç duyacağını dile getirerek, parti-halk ilişkisinin arzu edilen halini belirtmiştir.⁸⁶⁶

Kamuoyunda görece etkisi olduğu değerlendirilen gazete ve köşe yazıları incelendiğinde; farklı temalara yapılan göndermeler dikkat çekmektedir. Savaş durumunun ön planda olduğu yorumlamalar, parti-rejim-devlet-şef ilişkisini irdeleyen bağlantılar, yurttaşlık bilincinin taşıdığı sorumluluğa yapılan atıflar; İnönü'nün şahsının yüceltilmesi suretiyle devlet mekanizmasındaki “baş” faktörünün yaratacağı etkinin değerlendirmesi, 1943 seçimlerinde karşımıza çıkan propaganda unsurları olmuştur.

4- Seçim Sonuçları

28 Şubat 1943'te tamamlanan seçimler sonucu, TBMM'de 455 milletvekili görev almıştır. Fazla gösterilen 78 adayın 30'unu yeni vekiller oluşturmuştur.

CHP Genel Sekreterliği seçimden sonra 25 Mart 1943'de CHP Bölge Müfettişlerine şu yazıyı göndermiştir.⁸⁶⁷ “*Son mebus seçiminde fazla parti namzedi gösterilen vilayetleriniz içinde şu veya bu namzet leh veya aleyhinde açık veya gizli propaganda yapmış mıdır? Yapılmış ise ne gibi ve ne şekilde yapılmıştır? Gelecek seçimler için faydalanılmak üzere bizi aydınlatmanızı rica ederim.*” Bu tamime istinaden Demirel, 1943 seçiminde 38 ilde seçilecek kişi sayısından fazla aday gösterilmesini çoğulculuğa gidişin bir adımı olarak değerlendirmemiştir.⁸⁶⁸

Arşiv belgelerinde bu tamime ne gibi cevapların verildiği bulunamamıştır. Ancak bunun ilk deneme olması, 1943 seçimlerini de özgün bir konuma koymamızı gerektirmiştir. İlk kez uygulanan propaganda metotları (plaklar), ve milletvekillerinin halk tarafından seçilmeye olan tepkileri, siyasi tarihimizde önemli bir dönüm noktası ve bakış açısını getirmiştir.

⁸⁶⁶(...) *Halk Partisi ancak kendi kendine benzeyen Türk milletinin içinden çıkmış, hiçbir siyasi teşekküle benzemeyen, örneksiz bir partidir. O ne muayyen bir zümrenin, ne de muayyen bir içihadın zaferi için çalışan bir partidir. Onun en göze batan karakteristiği hiçbir zora başvurmadan her şeyi milletle, her şeyi millet için düşünen, yapan bir fikir ve iş cihazı olmasıdır. Bunun için ki bizde Şef, devlet, parti birbirini tamamlayarak meydana gelmiş bir bütündür. Ve çok geniş, çok ileriye ait, millet davalarının emrinde seferberdir. Ve yine bunun içindir ki Türk milleti derin bir inan içinde itimadını bir kez daha göstermek imkânını bulduğundan sevinç duyarak reylerini onun namzetlerine verecektir.(...)* Nevzad Güven, “Yeni Seçim”, *Türksözü*, 25 Şubat 1943.

⁸⁶⁷ H.Uyar, “Tek Parti Döneminde Seçimler”, s.29.

⁸⁶⁸ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.276.

Ç- 1943-1946 YILLARI ARASINDA SİYASİ OLAYLAR VE DP

8 Mart 1943'te ilk toplantısını yaparak faaliyetlerine başlayan TBMM'de, Abdülhalik Renda Meclis Başkanlığına, İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçilmiş; hükümeti kurma görevi de Şükrü Saraçoğlu'na verilmiştir.⁸⁶⁹

1943'den 1946'ya kadar geçen süre içinde ülkede önemli olaylar meydana gelmiş, gerek II. Dünya Savaşı'nın doğrudan ve dolaylı etkileri, gerekse iç politikada oluşan değişim rüzgârları, ülkeyi yeni bir döneme sokmuştur. Tek partili rejimin son yıllarının yaşandığı bu tarih aralığında dikkat çeken olaylar kısaca aşağıda ifade edilmiştir.

CHP, 08 Haziran 1943'de VI.Büyük Kurultay'ını toplamış ve yeni tüzük kabul edilmiştir. Bu yeni tüzükte, çok fazla değişiklik olmamakla birlikte Müstakil Grubun talebi üzerine, bu grubun üye sayısı 21'den 35'e çıkarılmıştır.⁸⁷⁰

II. Dünya Savaşı sırasında, devletin tarım ürünlerine olan ihtiyacını karşılamak ve mali sıkıntıları aşmak amacıyla, ilk kez 4 Haziran 1943 tarihinde 4429 sayılı yasa ile kabul edilen ve farklı ürün gruplarından gayrisafi tarımsal üretimin yüzde sekizi ile yüzde on ikisi arasında farklı oranlarda bazı ürünlerden aynî (ürünün kendisi), diğer bazı ürünlerden ise nakdî olarak çiftçilerden alınması öngörülmüş;⁸⁷¹ ancak uygulamadaki sorunlar nedeniyle 26 Nisan 1944 tarihinde 4553 sayılı yasa ile değiştirilerek tüm tarımsal ürünlerden yüzde on oranında aynî olarak alınması hükme bağlanmıştır.⁸⁷²

Bu kanunla, Millî Korunma Kanunu ile alınan önlemlere ve uygulanan fiyat saptamalarına karşın gerek halkın gerekse ordunun beslenme sorununu çözmek maksadıyla; nüfusun toprak ürünlerine dayalı yiyecek gereksinimini karşılayabilmek için, bu ürünlerin doğrudan doğruya üreticiden alınması gerekli görülmüştür. Yani ürünler daha tarlada iken saptanacak ve belirlenen oranda aynî olarak alınacaktı.⁸⁷³

Toprak Mahsulleri Vergisi, tarımla uğraşan ve çoğunluğu kendi gereksinimlerini dahi karşılayamayan büyük halk topluluklarını ilgilendiren bir vergi olup, verginin belirlenmesi ve tahsili sırasındaki yolsuzluklar, geniş halk kitlelerini oluşturan küçük çiftçilerin iktidara, dolayısıyla da CHP'ye tepki göstermelerine neden olmuştur.⁸⁷⁴

⁸⁶⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c001/tbmm07001001.pdf>

⁸⁷⁰ S.Hürkan, **Halk Fırkası'ndan...**, s.24.

⁸⁷¹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c003/tbmm07003033.pdf>

⁸⁷² <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c009/tbmm07009049.pdf>

⁸⁷³ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi (1938-1950)**, Bilgi Yayınevi, 1999, Ankara, s.164; Milli Korunma Kanunu, önce devletçi sonra daha liberal bir yorumla uygulanmışsa da, sonuçta ekonomik ve sosyal sorunların çözümünde etkin önlemler alınamamış ve gerek zaten var olan, gerekse savaş yıllarında oluşan ve ağırlaşarak süren ekonomik ve sosyal sorunların önüne geçmek mümkün olmamıştır. C.Koçak, **Türkiye'de Millî Şef Dönemi II**, s.567

⁸⁷⁴ T.B.Mahmutoğlu, "**Çok Partili Sisteme...**", s.33 Köylüler açısından aşarı hatırlatan bu kanun, savaş bittikten sonra 1946'da kaldırılmıştır. A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.303.

Öte yandan 02 Ağustos 1944 tarihine kadar baskılara direnen Türkiye, savaşın Müttefikler lehine dönmesiyle birlikte onlarla anlaşmaya yönelmiştir. Müttefik liderleri Şubat 1945'te toplanan Yalta Konferansı'nda, yeni kurulacak Milletler Örgütüne yalnızca 01 Mart 1945 tarihine kadar Almanya'ya savaş açmış ülkelerin katılmasını içeren bir karar alınca, Türkiye 23 Şubat 1945'te Birleşmiş Milletler Beynamesini imzalayarak Almanya'ya savaş ilan etmiştir.⁸⁷⁵

Türkiye uzun zamandan beri izlemekte olduğu Devletçilik politikasından bütünüyle vazgeçmemekle beraber, daha açık bir ekonomik politika izlemek, o zamanlarda önemli olan ABD'nin ekonomik yardımından da yararlanmak ve giderek artmakta olan Sovyet Rusya'nın saldırgan politikasına karşı batılı demokratik cepheye yönelik gereksinimi de duyduğu için böyle bir karar almıştır.⁸⁷⁶ Türk devlet adamları, mevcut dünya şartları içinde tek partili bir rejimin Batılı demokrasiler içinde yaşama şansı bulunmadığına kesin olarak inanmışlardır. Türkiye ya demokratik sistemi benimseyerek Batılı devletlerin yanında yer alacak, onlarla siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirecek, ya da tek partili otoriter bir rejim içinde ve üstelik kuzeydoğu komşusunun sürekli tehditleri altında yaşayacaktı.⁸⁷⁷

Savaş sonrasında, gerek iktisaden egemen sınıflar gerekse yoksul halk kitleleri ve geniş bir aydın zümre CHP'ye karşı kesin bir tutum içinde bulunmuşlardır. Uluslararası planda demokratik rejimler büyük bir saygınlık sağlamış; Türkiye'de de "demokrasi" sihirli bir formül halinde ağızlarda dolaşmış; demokrasi demek; tek parti, tek şef sistemine "artık yeter!" diyebilmek olmuş ve bunu söyleyecek bir örgütün işareti beklenmiştir. Bu gelişmeler, CHP'yi kitlelerden uzaklaştırmış ve onu bürokratik bir kuruluş haline getirmiştir. Vergi politikası ve baskı yöntemleriyle yoksul kitleleri kendisinden zaten soğutmuş olan iktidar partisi, egemen sınıflardan da kopunca, toplumsal açıdan boşlukta kalmıştır. CHP enflasyonist ortam içinde memur zümresini bile gereği gibi koruyamamış; diğer ücretli kategorilerden farklı olarak, memurlara aynı yardım, ucuz satış, maaşlara zam gibi kolaylıklar sağlamışsa da, memurları memnun edemediği gibi, halkı da memurdan büsbütün soğutmuştur. İşte Demokrat Parti, savaş yıllarının bu huzursuz ortamında, çeşitli toplumsal sınıf ve zümrelerin ortak tepkilerinin eseri olmuştur.⁸⁷⁸

⁸⁷⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c015/tbmm07015027.pdf>

⁸⁷⁶ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.37.

⁸⁷⁷ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.42.

⁸⁷⁸ T.Timur, **Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.26-29.

Savaşın dışında kalmakla birlikte Türkiye yine savaşın neden olduğu sorunları özellikle ekonomide yoğun olarak yaşamış; ülkeyi savaş yılları boyunca sıkı bir biçimde yöneten CHP iktidarı içinde muhalefet su yüzüne çıkmaya ve sesini yükseltmeye başlamıştır. Bu muhalefet Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'yla (ÇTK) ve bütçeyle ilgili meclis görüşmeleri sırasında açığa çıkmış ve hızla gelişmiştir.⁸⁷⁹

CHP'li muhalifler Mayıs 1945'te yapılan bütçe görüşmelerinde hayat pahalılığı, vurgunculuk, karaborsa, devlet borçları, vergi sisteminin adaletsizliği gibi konularda iyileştirmelere gidilmesini istemiş ve bu konularda hükümeti eleştirmişlerdir.⁸⁸⁰

Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak gibi konuşmacılar hükümete kuvvetle çatmışlar ve tek parti devrinin alışık olmadığı bir sertlikle hükümeti eleştirmişlerdir. Eleştiriler, her şeyden önce şu noktalarda toplanmıştır: Bütçe açığı dolayısıyla artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirliilerin ve özellikle memurların durumu, vurgunculuk, karaborsa, vergi sisteminin verimsizlik ve adaletsizliği... Muhalifler ısrarla artık yeni bir hayat görüşünün idareye egemen olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁸⁸¹

Parti içindeki muhalif grup, itirazlarının sadece ÇTK ve bütçe ile ilgili olmadığını ifade etmiş, daha genel ve önemli sorunların varlığına işaret eden bir önerge ile ortaya çıkmışlardır.

Türk demokrasi tarihine "Dörtlü Takrir" olarak geçen önerge 07 Haziran 1945'te CHP grubuna verilen, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan imzalarını taşıyan ve özetle imza sahiplerinin yasalardaki ve parti tüzüğündeki demokratik olmayan hükümlerin çıkartılması, TBMM'nin hükümeti gerçekten denetlemesine olanak verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması yönündeki istek ve görüşlerini taşımıştır. Bu;

1. Milli hâkimiyetin en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis, murakabesini Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamıyla uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması,

⁸⁷⁹ 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilen kanunun hedefi toprak dağılımında görülen adaletsizlikleri alınacak tedbirlerle önlemek, arazisi olmayan ya da yetmeyen çiftçilere yeter derecede toprak sağlamak olarak belirtilmiştir. Buna göre toprak sahiplerinin arazilerinin beş bin dönümden fazla olan kısmını kamulaştırmak; çiftçinin bilgisini arttırmak, çalışma vasıtalarını çoğaltmak, ucuz ve kolay kredi vermek, köylerde daha sıhhi konutlar yapmak gibi hedeflerle kanun, daha geniş kapsamlı bir temele oturtulmaya çalışılmıştır. Kanunun amacı sadece büyük toprak mülklerini parçalamak suretiyle ülkenin toprak mülkiyeti yapısındaki düzensizlikleri ortadan kaldırmak olmamış, ayrıca ziraî kalkınmayı sağlayacak gerekli yardımları ve toprakların sürekli bir şekilde işlenmesini sağlayacak tedbirleri almak olarak ifade edilmiştir. <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c018/tbmm07018072.pdf>

⁸⁸⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003, s. 25.

⁸⁸¹ C.Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.25.

2. Yurttaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'muzun gerektirdiği genişlikte kullanabilme imkânlarının aranması,

3. Bütün parti çalışmalarının yukarıdaki esaslara tamamıyla uygun bir şekilde yeniden baştan tanzimi..." gibi maddelerden oluşmuş ve "Dörtlü Takrir" olarak isimlendirilmiştir.⁸⁸²

İstekleri özellikle üç noktada toplanmıştır: kanunlardaki ve parti tüzüğündeki anti demokratik hükümlerin tasfiyesi, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine imkân verilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması... 19 Mayıs konuşmasında Cumhurbaşkanı'nın demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiş olmasına rağmen, parti grubu, önergeyi sadece imza sahiplerinin muhalefeti ve geri kalanların oy birliğiyle reddetmiştir.⁸⁸³

Önerge 12 Haziran 1945'te parti grubunda görüşülüp reddedilmişse de CHP içindeki takircilerin muhalefeti belirginleşmiştir. Menderes ve Koraltan, *Vatan* gazetesindeki yazıları ile muhalefeti sürdürmüşler ve bu girişimleri 21 Eylül'de partiden ihraçlarına neden olmuştur.⁸⁸⁴

Küçükylmaz, İsmet İnönü ve hatta dörtlerin temel kaygısının ne şekilde olursa olsun çok partili demokrasiyi getirmek olmadığı; daha çok, yaşanan toplumsal huzursuzluğu aşmak için halkın beklentilerini dile getirecek bir muhalefeti ihtiyaç olarak gördükleri sonucuna ulaşabileceğini söylemiştir. Bu durumda, eğitim düzeyi ve okuma yazma oranı henüz çok düşük bir kitleye hitap etmek üzere kurulacak bir partinin kendisine sıkı bir kuramsal çerçeve belirlemiş olmasının, entelektüel açıdan olumlu sayılsa da siyasi açıdan kendi varlık nedenini ıskalayan bir adım olacağını ileri sürmüştür.⁸⁸⁵

Eroğul, ülke rejiminin tek parti yönetiminden ayrılması kararını aşağıda özetlenen dört saik altında vermiş olabileceğini değerlendirmektedir:

1. Artık had safhaya varmış olan halkın hoşnutsuzluğunu önleme kaygısı;
2. Varlıklı sınıfların artan baskısına yanıt bulma isteği;
3. Dış durum;

⁸⁸² C.Koçak, **İkinci Parti**, s.315-316; Yüksel Kaştan, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Partili Dönemden Çok Partili Döneme Geçişte CHP'nin Yönetim Anlayışındaki Gelişmeler (1938-1950), **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, VIII/1, (Afyon, 2006), s.128.

⁸⁸³ C.Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.28.

⁸⁸⁴ 02 Ekim'de Koraltan ihraç edilmiş, Eylül başında ise Bayar milletvekilliğinden ayrılmıştır. 01 Aralık'ta başka bir parti çatısı altında siyasal yaşama devam edeceğini bildiren Bayar, Aralık ayı içinde CHP'den de ayrılmıştır. M.Koraltürk, "CHP Kronolojisi", s.48.

⁸⁸⁵ M.Küçükylmaz, **Türkiye'de Siyasal...**, s.60.

4. Tanzimat'tan beri süregelen, Kemalizm ile doruğa çıkan, tek partinin de resmi ideolojisi olan, batılılaşma siyasetini sürdürme kaygısı...⁸⁸⁶

Dörtlü Takrir'in görüşülüp reddedildiği günlerde, 17 Haziran'da 6 milletvekili için yapılan ara seçimde CHP'nin resmi aday göstermemesi de teşvik edici bir etken olmuştur. Temmuz başında ise varlıklı bir işadamı Nuri Demirağ Milli Kalkınma Partisi⁸⁸⁷ (MKP) adıyla yeni bir parti kurmak için başvuruda bulunmuştur.⁸⁸⁸

Dörtlü Takrir'i imzalayan ve ardından yaşanan hızlı gelişmeler sonucunda kendilerini CHP dışında bulan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan 07 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi (DP) kurmuşlardır. Partinin kurulduğu gün, partinin merkez yönetimi, tüzük ve programı da kamuoyuna duyurulmuştur.⁸⁸⁹

Koçak'a göre, DP'nin kuruluş süreci, SCF'ninkine tam olarak benzemese de, onu fazlasıyla andırmıştır. SCF'nin zamanında bizzat cumhurbaşkanının güvenine sahip bir politik kişilik olan Fethi Okyar tarafından kurulmasına karşılık; Bayar da, İnönü

⁸⁸⁶ Cem Eroğul, "Çok Partili Düzenin Kuruluşu:1945-71", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, Derleyenler: İrvin Cemil Schick- Ertuğrul Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s.112-115.

⁸⁸⁷ Çok partili siyasi hayata geçiş döneminde, 18 Temmuz 1945 tarihinde kurulan siyasi partinin genel başkanı Nuri Demirağ'dır. Merkezi İstanbul'da olmak üzere; MKP'nin kurucuları arasında Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (1920-23) muhalefet grubu olan İkinci grubun önderi Hüseyin Avni Ulaş, Cevat Rifat Atilhan gibi kişiler yer almıştır. Bu doğrultuda 18 Temmuz 1945'te gerekli başvuruyu yapan ve çalışmalarına resmen 05 Eylül'de başlayan partinin ilk genel başkanı da Nuri Demirağ'dı. Genel olarak liberal bir eğilimi yansıtan parti programında devletçilik uygulamaları eleştirilmiş, iki meclisli yasama organı, cumhurbaşkanının yalnızca tek dönem için ve halk tarafından seçilmesi, seçimlerin tek dereceli ve nispi temsil sistemine göre yapılması, belediye başkanlarının da halk tarafından seçilmesi gibi yenilikler önerilmiştir. 1946 ve 1950'de genel seçimlere katıldıysa da bir varlık gösterememiş; Demirağ'ın 1957'de ölümünden sonra belirgin bir siyasal etkinlikte bulunmayan MKP, son genel kurulunu toplamadığı için 28 Mayıs 1958'de kendiliğinden fesholmuştur. Parti, toplantılarının bazılarında halka açık kuzu ziyafetleri vermesi sebebiyle kamuoyunda "kuzu partisi" yada "kuzulu parti" diye de anılmıştır. İsmet İnönü'nün 1 Kasım 1945'te Meclis açılışı için yaptığı konuşmada, birkaç ay önce kurulmuş olan MKP'yi dikkate almayarak, "*Bizim tek eksikimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır.*" şeklindeki ifadesi MKP'nin siyasi hayatta arzu edilen boşluğu dolduramamasının göstergelerinden birisi olmuştur.

⁸⁸⁸ 05 Eylül'de Başbakan Saraçoğlu bir demeçle MKP'nin kurulmasına izin verildiğini ve tek dereceli seçim, üniversite özerkliği, anti demokratik yasalar gibi konulardaki taleplere hükümetin ilke olarak karşı çıkmayabileceğini bildirmiştir. T.Timur, **Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.18; Liberalleşmenin ilk belirtileri Nisan ayındaki San Francisco Konferansı sırasında görülmekle beraber, ilk resmi işaret, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs Nutkunda verilmiştir. İnönü bu nutkunda son derece ihtiyatlı bir dil kullanmakla beraber demokrasi yolunda ilerleneceğini belirtmiş, bu yönde gösterilen çabalara yeşil ışık yakmıştır. Ondan sonraki adım, 17 Haziran'da altı milletvekili için yapılan ara seçimlerde CHP'nin aday göstermemesi olmuştur. İlk defa olarak resmi aday gösterilmemesi, seçimlerin büyük ilgi toplamasına ve son derece hareketli geçmesine yol açmıştır. C.Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.21.

⁸⁸⁹ A.Demirel, **Tek Partinin İktidarı**, s.311-312. Hukuki formalitenin tamamlanmasından önce, Bayar parti programını bizzat İnönü'ye götürmüş, İnönü'nün soruları üzerine laiklik, eğitim ve dış politika konularında güvence vermiş ve gerekli onayı almıştır. Hatta bu arada, İnönü'ye de, Demokrat Parti rozetini göstererek "Paşam, bunu yanınızda görmek bize şeref verecektir." diye takılmıştır. T.Timur, **Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.20.

açısından, yakınında bir siyasetçi değilse de, zor zamanlarda denenmiş ve sınanmış bir siyasi kişilik olarak belirmiştir.⁸⁹⁰

Parti programında DP'nin cumhuriyetçi, demokrat, sosyal adaletçi, çalışma grupları arasında işbirliğini ve işçilere grev hakkının verilmesini savunan, insan haklarının garanti altına alınmasına inanan, gizli oy tek dereceli ve serbest seçimi zorunlu gören bir parti olduğu, üniversite öğretim üyeleri dışındaki devlet memurları için siyaset yasağı öngören, totaliter-bölücü dernek ve partilerin kurulmasını yasa dışı kabul eden bir parti olduğu anlaşılmaktadır. DP, CHP'nin de temel ilkeleri olan ve anayasanın ikinci maddesinde yerini almış bulunan "Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Laiklik, Halkçılık, Devletçilik ve Devrimcilik" ilkelerini, kendine özgü farklı yaklaşımlarla da olsa kabul etmiş, liberal görüşlerinin temel düşüncesine uygun olarak, özellikle de Devletçilik ve Laiklik ilkelerine açıklık getirmiştir.⁸⁹¹

DP, programında artık anayasal bir nitelik kazanmış olan "Altı İlke"ye yer vermekle birlikte gerçekte bunu iki kavrama dayandırmıştır: Siyasette Demokrasi-Ekonomik Hayatta Serbestlik (liberalizm). Bu yüzden DP, görece Meşrutiyet döneminde Hürriyet ve İtilaf'ın, 1930'da da SCF'nin ileri sürdüğü fikirlerin izinden giderek devletçilik karşıtı serbest ekonomi anlayışla ortaya çıkmıştır.⁸⁹²

DP programında, demokrasi esaslarına en uygun devlet şeklinin "Cumhuriyet olduğu", Milliyetçilik anlayışının tarih, kültür ve ülkü birliğine dayandığı, din ve ırk farkı gözetilmediği; Laikliğin, "devletin siyasete, dinle hiç ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin yasaların düzenlenmesi ve uygulanmasında etkili olmaması... Laikliğin din aleyhtarlığı şeklindeki yanlış yorumunun..." reddedilerek din özgürlüğünün tanınması, gerek dini eğitim ve gerekse din adamlarının yetiştirilmesi için uzmanlarca esaslı bir program hazırlanarak, üniversite içinde, bir İlahiyat Fakültesi kurulması ve bunların, Milli Eğitim Bakanlığı'nın benzer kurumları gibi özerk olması, dinin siyasete alet edilmesine kesinlikle hoşgörü gösterilmemesi şeklinde açıklanmıştır.⁸⁹³

⁸⁹⁰ Cemil Koçak, **İktidar ve Demokratlar – Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları II (1945-1950)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s.16

⁸⁹¹ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.65 Ahmet Taner Kışlalı, iki partili parlamentolarda görülen parti programlarının esnek olmasının muhalefet ve iktidar açısından bazı kolaylıklar sağladığını; muhalefetin (yarının iktidarı) ölçüsüz vaatlerde bulunmamasına, gereğinden fazla sertleşmemeye özen göstereceğini; iktidarın da (yarının muhalefeti), attığı adımlarda ve muhalefete karşı tutumunda, ılımlı davranmak gereğini çoğunlukla hissedeceğini dile getirmiştir. Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s.257.

⁸⁹² Şerafettin Turan, **Kökene Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi**, Tüses Yayınları, İstanbul, 2000, s.46.

⁸⁹³ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.65.

“Bizim devletçiliğimiz iktisadi şartlarımızın çizdiği bir yoldur...” denilerek devletçilikte “değişkenlik” ilkesine yer verilmiş; devletin gerek doğrudan doğruya iktisadi faaliyetlere girişmesi, gerekse nizamlama, teşvik ve yardım yolları ile hususi teşebbüs ve sermayenin umumi menfaate en uygun şekilde ve süratle gelişmesinde vazife alması olarak devletçiliği tanımlamışlardır.⁸⁹⁴

DP'nin yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılmasından yana olduğu ve bu yönetimler için beşer yıllık kalkınma planlarının yapılacağı vaat edilmiş; devlet yaşamında bütün birimlerin siyasi etkiler dışında tutulması, uzmanlarca plan ve programlar hazırlanması, memur sorunu üzerinde durularak sayılarının artırılmamasına özen gösterilmesi, kamu hizmetlerinin hızlandırılması konularına dikkat çekmişlerdir.⁸⁹⁵

Dış politikada, “milletlerin hukuk eşitliğine, milletlerarası siyasi, iktisadi ve kültürel işbirliğine, kolektif güvene, iyi komşuluk münasebetlerine...” dayanan bir politika izleneceğini; iç politikada ise “hükümet ve teşkilatını, halkın dışında ve üstünde bir varlık değil, sadece, halk tarafından amme vazife ve hizmetlerini görmek üzere kurulmuş bir idare cihazı saymak esaslı prensibimizdir...” denilerek memurların yetkilerini kötüye kullanmalarına engel olunacağı ve bürokratik zihniyet ve yöntemlerin terk edilmesi gereği üzerinde durulmuştur.⁸⁹⁶

CHP ve DP'nin devletçilik yaklaşımlarının karşılaştırılmasından ortaya çıkan sonuç; CHP'nin Devletçilik anlayışının daha denetleyici ve genel çıkarları korumak amacıyla, özel girişimin çalışma alanlarını sınırlandırabilmek gibi bir uygulamayı kabul etmesi şeklinde yorumlanabilir. Oysa DP programındaki Devletçilik anlayışına göre, devletin özel girişimin gelişmesi için yardımcı olması ilkesi benimsenmekte olup, devletin ekonomik işlerdeki çalışma alanının sınırlandırılması öngörülmüştür. Başka bir deyişle söylemek gerekirse, CHP'nin programındaki Devletçilik anlayışında, kamu yararı için çalışmak, üretmek ve genel hizmet ön planda yer alırken; DP'nin anlayışında, liberalizmin doğal sonucu olarak, bireyin çıkarı ve geliştirilmesi ilk planda yer almıştır.⁸⁹⁷

Her iki parti programında da, devlet yönetiminde dinin etkisi kabul edilmemiş ve din-vicdan özgürlüğünün korunması yolunda görüşler yer almıştır. Ancak DP programı, din eğitimi ve din adamlarının yetiştirilmesi için, eğitim kurumlarının açılmasını öngörmüştür ki, bu uygulama bir süre sonra CHP tarafından başlatılacaktır. Ayrıca

⁸⁹⁴ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.66.

⁸⁹⁵ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.66.

⁸⁹⁶ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.66.

⁸⁹⁷ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.70.

DP'nin programında; daha güvenilir, tek dereceli ve gizli oyla yapılacak seçim sistemini, meslek kuruluşlarına sendika kurma, işçilere hafta tatili ve ücretli izin haklarının verilmesi, sosyal adalet ve sosyal güvence, vergi indirimi, ulusal gelirin artırılması, adli ve mali konularda iyileştirmeler, kırsal kesime yeterince ilgi gösterilmesi, köylülerin kooperatifleşmesi, karayolları ulaşım ağının kurulması, tarımsal ve sanayi gelişmeyi sağlayacak önlemlerin alınması ve özel girişime ağırlık verilmesi, devletin ekonomik alandaki çalışma sahasının daraltılması, KİT'lerin uygun şartlarda özel girişime devredilmesi gibi noktalar yer almaktadır. Bunlar incelendiği zaman DP'nin CHP'ye göre liberal bir parti olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁹⁸

Demokrat Partinin o yılların Türkiye siyasi yaşamına getirdiği en önemli slogan “demokrasi” olmuştur. Demokrasi adeta DP ile özdeşleşmiş ve geniş halk kesimleri demokrasinin uygulanmasıyla, Türkiye’de bütün sorunların çözüleceğine inanmaya başlamıştır. Ayrıca DP, o yıllara kadar Türkiye’de sözü bile ürkütücü olan sendikal hakları savunarak, işçi kesiminin sempatisini kazanmıştır. Bundan dolayı yalnızca iktidar değil aynı zamanda DP'nin kendisi, kamu yararını partilerinin ön planda tuttuğu gerekçesiyle, kendilerine CHP'nin solunda yer vermeyi uygun görmüşlerdir.⁸⁹⁹

Özetle DP'nin programı; özel girişimi oluşturan burjuvazinin çiftçi, küçük zanaat erbabı ve işçilerden oluşan geniş bir halk topluluğunun yanı sıra, tek parti ortamından bunalarak daha çok siyasi ve ekonomik özgürlükten yana olan bir bölüm aydınları partinin çatısı altında toplamaya yönelik, kendi içinde tutarlı bir demokratik program niteliği göstermiştir.⁹⁰⁰

Partinin başlangıçta belli bir yayın organı bulunmamıştır. Ancak 1945 yaz aylarında basında farklı görüşler olup, *Vatan* ve *Tan* gazetelerinin başatlığında muhalefet cephesi kurulmuş;⁹⁰¹ Parti Genel Başkanı Bayar, Nisan 1946'da örgüte gönderdiği genelgede “partisiyle hiçbir ilgisi olmamakla birlikte şimdilik *Hürses* ve *Vatan* gazetelerinin partililere önerilmesini” istemiştir.⁹⁰²

CHP başlangıçta, yeni kurulan DP'yi son derece olumlu karşılamıştır. İktidar partisi bu yeni partiyi hükümet ve yönetimi denetleyecek bir araç olarak görmüştür. CHP'nin tavrı olumlu olunca, DP ilk günlerinden itibaren kamuoyuna kendisinin SCF gibi bir “muvazaa” partisi olmadığını anlatmaya çalışmış, bunda da başarılı olmuştur. Bir

⁸⁹⁸ M.Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.70-71.

⁸⁹⁹ M.Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.71.

⁹⁰⁰ M.Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.71.

⁹⁰¹ Taner Timur, *Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş*, İmge Yayınları, Ankara, 2003, s.17.

⁹⁰² M.Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.78.

yandan meclis içinde DP'ye geçişler olurken, bir yandan da CHP'nin tabanından yeni partiye kitlesel katılımlar gerçekleşmiştir.⁹⁰³ DP daha ilk günlerde büyük bir ilgi görmüş, 1946 Haziran'ında partinin örgütünü kurduğu il sayısı 40'ı, ilçe sayısı 200'ü aşmış, pek çok bucak, köy ve mahallede kurucular kurulları oluşturulmuştur.⁹⁰⁴

Demokrat Parti liberal vaatlerle dolu bir program ilan ederken, Halk Partisi de bu programı amaçsız hale getirmek için hızla bir takım tedbirle almaya girişmiştir. 25 Nisan'da İnönü, CHP Kurultayını olağanüstü toplantıya çağırarak, 10–11 Mayıs günlerinde toplanan kurultay tek dereceli seçimi, sınıf esasına üzerine parti kurabilmesini ve “değişmez” parti başkanlığının seçime tabi başkanlık haline getirilmesini kabul etmiştir.⁹⁰⁵

Öte yandan, daha şubat sonlarında yeni bir tüzük çıkarılarak dernek ve birlik kurmada öğrenciler serbest bırakılmış, mayısın son günü de mecliste tek dereceli seçim esasına kabul edilmiştir.⁹⁰⁶ 13 Haziran'da, üniversitelere bilimsel ve idari özerklik veren yeni Üniversiteler Kanunu oy birliğiyle geçmiş, aynı gün diğer önemli bir hamle yapılarak, Matbuat Kanununun, hükümete gazete kapatma yetkisi veren ünlü 50.madde değiştirilmiş, getirilen yeni hükümle bu yetki mahkemelere devredilmiştir.⁹⁰⁷ Nihayet son gün kabul edilen bir kanunla basın suçları affedilmiştir.⁹⁰⁸ Sonra da Türkiye

⁹⁰³ A.Demirel, *Tek Partinin İktidarı*, s.312.

⁹⁰⁴ M.Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.78.

⁹⁰⁵ S.Hürkan, *Halk Fırkası'ndan...*, s.26. Tek parti dönemi boyunca, iki dereceli seçimin tek dereceliye döndürülmesi konusunda zaman zaman çalışma ve düşünceler ortaya çıkmışsa da, dönemin şartlarından kaynaklı olarak, bunlara izin verilmemiştir. Ne var ki, 1945'te tek dereceli seçim kabul edildiğinde, eski dönemde iki dereceli seçimi tek dereceliye yeğleyen bazı aydınlar, değişik bir dönüşle, tek dereceli seçimin ulviyetinden bahsetmişlerdir. Bu konuda aşağıda kısmi örneği vereceğimiz Abidin Daver'in yazısı, günümüzdeki “göbeğini kaşıyan adam” ve “dağdaki çobanla” aynı oy hakkına sahip Türk aydınının profiline yakınlık arz etmektedir: “İki dereceli seçimler, yalnız parti değil, iki parti olduğu zamanlarda da bugünkü gibi ve bugünkü kadar hararet ve heyecanlı olmadığı gibi, bilhassa halkın iradesini belirtmek bakımından şimdiki tek dereceli seçim kadar, büyük kıymet ve ehemmiyeti yoktu. Mesela İstanbul'da yarım milyonluk muazzam bir halk kütlesi yerine, iki bin küsur ikinci seçmen reyini kullanıyordu. Binlerce genç yetiştirmiş bir üniversite profesörünün veya bir kısım vatandaşlara seneler boyunca hitap etmiş, yol göstermiş bir başmuharririn reyini ya ümmi yahut da biraz okur, fakat iki satır yazamaz bir ikinci seçmen sandığa atıyordu. Böyle bir seçim usulünün cari olduğu memleketteki demokrasiye, demokrasi değil, demokrasi taslağı demek daha doğru idi.” Abidin Daver, “Vatandaşlar, Milli İrade, Reyelerinizle Tecelli edecektir.”, *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1946; Cüneyt Arcayürek'e göre, tek dereceli seçimle geçilecek olan demokrasiyi erken bulanların dayandıkları gerekçe eğitim sorunuyla başlamış; Türkiye'nin yüzde 80-85'inin okumamış insanlardan oluşması nedeniyle sağlıklı bir yönetici kadro seçmekte yanılgıya düşebileceği savıyla sona ermiştir. Daha ötesi demokrasinin anlamıyla eğitilmemiş yığınların “eğrilerle doğruları” nasıl olacak da birbirinden ayıracağı görüşü, açıktan yazılıp söylenmese bile, kapalı tartışmalarda sürekli olarak öne sürülmüş; iki büyük savaştan sonra, hele ekonomik koşulların gittikçe ağırlaştığı bir dönemde, “okumamışlar” eliyle ülkeyi köklü CHP'nin dışındaki “maceraperest bir kadroya” bırakmanın sakıncalarını gözden uzak tutmamak gerekmiştir. Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin İlk Yılları*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1983, s.153.

⁹⁰⁶ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c023/tbmm07023057.pdf>

⁹⁰⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c024/tbmm07024064.pdf>

⁹⁰⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c024/tbmm07024065.pdf>

Cumhuriyetinin iki dereceli seçimle seçilmiş son meclisi 14 Haziran 1946'da dağılmıştır.⁹⁰⁹

CHP, DP'nin elinden liberalleşme kozunu almaya çalışırken, öte yandan diğer kesimlerle ilgili çalışmalar da yapmıştır.⁹¹⁰ İlk hamle, köylüler gözetilerek, Toprak Kanunu olmuş; arkasından 23 Ocak 1946'da Toprak Mahsulleri Vergisi kaldırılmış⁹¹¹; yine ocak ayında bu sefer işçilerin yararına İşçi Sigortaları Kanunu yürürlüğe konmuştur.⁹¹² Ayrıca “çalışanların genel seviyesini yükseltilmesini... sosyal güvenin sağlanmasını...” vs. gaye edinen Çalışma Bakanlığı Kuruluş Kanunu kabul edilmiştir.⁹¹³

Timur'a göre, savaş yıllarında uygulanan politika toplumun çeşitli kesimlerinde bir muhalefet ortamı yaratmakla beraber, bir muhalefet partisi girişimi bizzat yönetici zümrenin teşvikiyle, yine yönetici zümre içinden gelmiştir. Bu suretle Türkiye'de otoriter rejim, bir yandan iç huzursuzluğu, diğer yandan da uluslararası gelişmelere bir “güdümlü demokrasi” ile yanıt vermeye çalışmıştır. İnönü, yeni bir muhalefet partisini teşvik eden 01 Kasım 1945 tarihli konuşmasında “...Demokrasinin her millet için müşterek prensipleri olduğu gibi her milletin karakterine ve kültürüne göre birçok özellikleri vardır” demiştir. 1945 Türkiye'sinde, demokrasinin “müşterek prensipleri” değil, Türkiye'nin bünyesine uygun özellikleri ön plandadır. Türkiye'nin bünyesi ise, yönetici zümrenin, iktisaden egemen sınıflardan görece bir bağımsızlığa sahip oluşu ve devrim kanunlarının koruyucusu bulunuşudur.⁹¹⁴

Demokrasi algı ve vurgusuna Küçükylmaz da değinmiştir. DP'nin ideolojik bir araç olarak sıkça telaffuz ettiği demokrasi sözcüğü, toplumsal algı düzeyinde, evrensel içerimlerine uygun olmaktan çok, 1923'ten beri süren 1939-45 arası savaş döneminde iyice otoriter bir nitelik kazanan CHP iktidarına yönelik olumsuz duygusal birikimin ürettiği bir karşı tepkiyi ifade etmiştir. DP'nin ortaya çıktığı Türkiye koşullarında demokratik bir toplumsal bilinçten söz etmenin fazlasıyla anakronik kaçacağı ortadadır; tersine DP'nin tabanı CHP karşıtlığı ve mağdurluğu noktasında uzlaşmış; fakat onun dışındaki pek çok konuda çıkarları ve dünya görüşleri çatışabilecek geniş, ama “fazla sağlam olmayan bir koalisyon”dan oluşmuştur.⁹¹⁵

⁹⁰⁹ C.Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.32-33 Artık hiçbir pratik önemi kalmamış olan Müstakil Grup da bu kurultayda ortadan kaldırılmıştır. T.Timur, **Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.69.

⁹¹⁰ C.Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.33.

⁹¹¹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c021/tbmm07021027.pdf>

⁹¹² <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c019/tbmm07019084.pdf>

⁹¹³ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c021/tbmm07021029.pdf>

⁹¹⁴ T.Timur, **Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.33.

⁹¹⁵ M.Küçükylmaz, **Türkiye'de Siyasal...**, s.63.

Yönetici zümre içinden, yönetici zümrenin kısmi işbirliğiyle, yönetici zümreye karşı başlayan bu hareket çeşitli toplumsal sınıfların desteğiyle adım adım gelişmiştir. Öte yandan, DP'nin egemen sınıflarla yönetici zümrenin bir kısmının işbirliği sayesinde oluşması ve yoksul kitleleri de peşinden sürükleyen bir hareket haline gelmesi partinin düşünce hayatında ifadesini bulmuştur. İktisaden egemen sınıflarla ilgili tutumu programının özel girişimle ve tarımla ilgili maddelerinde belirtilmiştir. Yönetici zümrenin içinde ve onun işbirliğiyle meydana gelişi ise, yine programdaki Kemalist ilkelerde yansımış; bu konu tek parti yönetiminden çok partili hayata geçişin sarsıntısız oluşunda büyük rol oynamıştır. Yoksul kitlelerle ilgili tutumu ise, kısmen programda (grev hakkı, vergi, sağlık sorunları gibi), fakat daha çok parti sözcülerinin konuşmalarında dile getirilmiştir. Bu propaganda, tek parti yönetiminin siyasi ve iktisadi baskısına karşı halkı direnmeye davet edici nitelikte olmuş ve bu haliyle de CHP'nin çeşitli suçlamalarına ve baskılarına yol açmıştır. Bunlardan özellikle "aşırı sol" suçlamaları DP üzerinde derhal etkisini göstermiş ve giderek CHP ile DP arasında ortanın solundan sosyalist fikirlere kadar bütün sol muhalefeti tabu kılan bir siyasi ortaklık kurulmuştur. Bu biçimiyle, ancak orta ve sağ görüşlerin savunulabildiği siyasi ortam Amerika örneğiyle açıklanmıştır.⁹¹⁶

Küçüküylmaz, İttihat ve Terakki yöneticilerinden başlayarak Cumhuriyetin ilk yıllarında ivme kazanan "Türk burjuvazisi yaratma" projesinin başarılı olması halinde, böyle bir sınıfın, Batı'daki örneklerine uygun şekilde, sosyo-ekonomik talepleriyle sistemin demokrasiye geçişini toplumsal bir dinamiğe bağlı olarak gerçekleştirebileceğini belirtmiştir. Ancak Türkiye örneğinde, demokrasi, bir üstyapı kurumu olarak, tepeden inme ve bürokrasinin kararıyla gündeme gelmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin demokrasi tarihi, toplumsal sınıfların bir kazanımı olarak değil, yöneticilerin algılama biçimleri ve izin verdikleri sınırlar çerçevesinde oluşmuştur.⁹¹⁷

Görüldüğü gibi CHP bir yandan çeşitli sosyal sınıfları cezp etme çabalarını sürdürürken, öte yandan da tek parti döneminin anti-demokratik yasalarını ayıklamaya başlamıştır. Aslında CHP'nin bu girişimleri hiçbir zaman muhalefeti tam anlamıyla tatmin etmemiş ve bütün siyasi mücadele de bu konularda gerçekleşmiştir. Bununla

⁹¹⁶ Bu konuda Menderes, parti programları arasındaki benzerliği şu şekilde mazur göstermiştir: "Amerikan demokrasisini zaman zaman nöbetleşe idare eden Cumhuriyetçi ve Demokrat partiler arasında da esaslı ve küllü farklar müşahade olunmuyor". Timur, CHP'ye karşı Demokrat Parti adının seçiminde de Amerika modelinin rol oynadığını belirtmiştir: "Orada da bir Cumhuriyetçi Parti, bir de DP yok muydu?" T.Timur, **Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.41-49; Amerikan siyasetinde "sağ" olan Cumhuriyetçiler, Türk siyasetinde CHP ile "sol/liberal" olan Demokratlar da DP ile konumlanmıştır. Elbette örtüşme büyük ölçüde temsili olmuş; bu örtüşme benzerliği ancak şekilsel olarak tanımlanmıştır. Cumhuriyetçi-Demokrat ayrımı, Türkiye'de Halkçılar-Demokratlar ayrımı olarak dönüşmüştür. C.Koçak, **İkinci Parti**, s.22-23

⁹¹⁷ M.Küçüküylmaz, **Türkiye'de Siyasal...**, s.63.

beraber, denilebilir ki, çeşitli toplumsal güçlerin baskısıyla belli bir liberalleşme süreci başlamıştır. Bu süreç bizzat CHP'yi de değiştirerek devam edecektir. 21 Temmuz 1946 seçimleri, bu süreçte çok önemli bir aşamayı belirlemektedir.⁹¹⁸ Ancak genel seçimlerin öncesinde icra edilen Belediye seçimleri, bu aşamada bir mihenk taşı olmuş; iktidarla DP ilişkilerinin seçim sahnesinde ilk ayağı olmuştur.

D- 1946 BELEDİYE SEÇİMLERİ

DP'nin hızlı yükselişi karşısında iktidar, bir diğer hamlesini de belediye seçimlerini öne alarak yapmıştır. 1946 yılının Eylül ayında icrası gereken seçimler, CHP Grubu'nun 26 Nisan 1946'da yaptığı toplantı ile Mayıs ayına alınmıştır. TBMM'de 29 Nisan 1946'da görüşülen kararın meclis müzakereleri sonucu yapılan oylamada 3 red oyuna karşı 450 kabul oyu ile belediye seçimlerinin 01–30 Mayıs 1946'da yapılmasına karar verilmiştir.⁹¹⁹

Normal şartlarda eylül ayında yapılması gereken belediye seçimlerinin Mayıs ayına alınması, genel seçimlerin de öne alınarak 1946 yılında yapılacağı şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim yayınladığı bir tebliğ ile belediye seçimlerine katılmama kararı aldığını açıklayan DP, milletvekili seçimlerine katılmak için de seçimlerin 1947 senesinde yapılmasını şart koşmuştur.⁹²⁰

Cumhurbaşkanı İnönü, 10 Mayıs'ta gerçekleştirilen CHP II. Olağanüstü Kurultayında yaptığı konuşmada, seçimlere katılmamanın “yabancı devletlere karşı memleketin iç idaresini itham etmek” anlamına geldiğini söylemiş⁹²¹; milletvekili seçimlerinin ilk kez tek dereceli olarak yapılacağından bahsederek, vatandaşın seçimin serbest yapıldığına inanmasının önemini vurgulamıştır. İnönü, belediye seçimlerinin, (büyük çoğunlukla CHP üyelerinden oluşan ve milletvekili seçimlerinde görevli olan) belediye meclisleri ile yapılacak milletvekili seçimlerinin şaibeli görülmesini engellemek için öne alındığını belirterek; seçim sandıklarının köylere kadar götürüleceğini, idare amirlerinin kanun dışında seçime karışma ihtimallerinin olmadığını ve serbest bir seçimi hedeflediklerini ifade etmiştir.⁹²²

⁹¹⁸ T.Timur, **Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.70.

⁹¹⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d07/c022/tbmm07022045.pdf>. *Cumhuriyet*, 09 Mayıs 1946.

⁹²⁰ *Cumhuriyet*, 09 Mayıs 1946.

⁹²¹ *Cumhuriyet*, 11 Mayıs 1946.

⁹²² İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri (1944-1950), Haz. İlhan Turan, Ankara, İnönü Vakfı <http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1944-1950.htm>.

DP ise, seçimlere katılmama kararını “milli iradenin gereği gibi tecellisini engelleyen kanuni hükümleri kaldırmadan seçimlere gidilmiş olması”, ve “ikna edici başka sebep görülemediği halde seçimlerin öne alınması ile güdülen maksadın, partilerine teşkilatlanma için kısa bir zaman dahi bırakılmak istenmemesi” olarak iki nedene dayandırmıştır. DP, “yazı, söz, toplanma, cemiyet kurma gibi hürriyetler ile vatandaşın siyasi hakları teminat altına alınmadan rey ve seçim serbestisinden bahsetmenin müşkül olacağını” savunmuş ve ayrıca başta oyların sayımı olmak üzere seçim işlemine dair bazı kural ve uygulamaları, seçimin serbest yapılmasını engelleyen unsurlar olarak görüp, doğru bulmamış ve değiştirilmesini istemiştir.⁹²³

Bu karar karşısında Ahmet Emin Yalman *Vatan*'daki köşesinde, DP'nin kararını desteklerken, Falih Rıfki Atay *Ulus*'ta; “*Taktik basittir ve şundan ibarettir: Demokrat Parti teşkilat kurabildiği yerlerde dahi ne belediye, ne de meclis seçimlerini kazanamayacağını görmüştür; kendini ortaya atsaydı, bütün memlekette bugünkü iktidara karşı umumi bir hoşnutsuzluk olduğu hakkındaki iddiasını bizzat yalanlamış olacaktı...*” demiştir. *Tasvir*'de Cihad Baban ise, DP'nin haklı olup olmadığına halkın karar vereceğini belirterek, bunun da seçimlere katılım oranlarıyla belli olacağını söylemiştir. Gerçekten de o günden sonra belediye seçimlerindeki en büyük çekişme “seçimlere katılım ve oy kullanma oranları”nda düğümlenmiştir.⁹²⁴

Seçim öncesi süreçte basındaki pozisyon incelendiğinde, *Ulus, Vakit, Akşam, Tanin* ağırlıklı olarak CHP'nin; *Vatan, Tasvir, Yeni Sabah* da muhalefetin sözcülüğünü yürütmüş, *Cumhuriyet* ise tarafsız ama ilgili bir yayın politikası uygulamaya çalışmıştır.⁹²⁵

CHP, seçim kararının alınmasını müteakip örgütü vasıtasıyla seçim çalışmalarına başlamıştır. Genel Sekreterlik tarafından, ilk olarak 06 Mayıs 1946'da belediye teşkilatı bulunan parti teşkilatlarına gönderilen yazıda; yeni belediye seçimlerinin CHP bakımından iki önemli özelliği olduğu vurgulanmıştır. Bunlardan birincisi, “yeni belediye seçiminde halkın, oylarını daha bilinçli kullanacağı ve böylece Halkçılığı geliştirecek yeni kaidelerin Belediye Kanununda yer alması ve bunlara göre ilk seçimin yapılacak olması”; ikincisi ise “yeni seçilecek Belediye Meclislerinin memlekette ilk defa olarak

⁹²³ *Cumhuriyet*, 14, 15, 25 ve 28 Mayıs 1946. DP, teşkilata seçimleri kontrol etmeleri hususunda talimat vermiş, sandık başlarında birer görevli bulduracaklarını açıklamış ve kendilerine üye olanların seçimlerde istedikleri yönde oy kullanabileceklerini bildirmiştir. *Cumhuriyet*, 23 ve 24 Mayıs 1946.

⁹²⁴ Yasin Kayış, “1946 Belediye Seçimleri ve Basın”, *CTAD*, VII/16-17, (Ankara), 2008, s.404.

⁹²⁵ Y.Kayış, “1946 Belediye Seçimleri ve Basın”, s.416.

tek dereceli milletvekili seçimini yapmakla görevli olması” şeklinde ifade edilmiş ve şöyle denilmiştir:

“(…) Şimdiye kadarki belediye seçimlerinde CHP adayları halkın güvenini kazandı ve hepsi yurda birçok iyi işler başardı. Yeni girişilen ve halkoyu daha genişçe kullanılarak olan seçimlerde de karşımızda başka partiler olmasa dahi seçimi kazanma geleneğimizin korunması lazım gelir. Karşı partiler önünde seçimi kazanmanın önemini açıklamağa hacet olmaması gerektir” denilmiştir.⁹²⁶

Günün şartlarının yarattığı siyasi ortamın, şimdiye kadar olan seçim dönemlerinde, altı ilkeden birini öne çıkarmaya sevk ettiğini (Örneğin Laiklik “1930”, Devletçilik “1931”) incelemiştik. 1946 belediye seçimlerinde de, CHP teşkilatınca Halkçılık vurgusu fazlasıyla ele alınmıştır. Henüz biten II.Dünya Savaşı’nın oluşturduğu kutuplar ve başat ülkelerdeki demokratik-antidemokratik rejimler, seçim söylemelerinde bu ilkenin öne çıkmasına sebep olmuştur.

İstanbul’da belediye, halkın seçimlere katılımını sağlamak için mahalle muhtarları aracılığıyla her seçmene davetiye göndermeyi kararlaştırmış, memurlara da seçimlere katılmaları konusunda genelge yayınlanmıştır. CHP’li yöneticiler başkanlığında toplanan partili gazeteciler yapılacak olan propaganda yayınları hakkında görüşmelerde bulunmuşlar, İstanbul’da sinemalarda filmler gösterilmesine, halkevlerinde ve meydanlarda kurulacak hoparlörler aracılığıyla propaganda yapılmasına karar vermişlerdir.⁹²⁷

⁹²⁶ Ayrıca buna erişmek için şu noktaları hatırlatmayı faydalı bulmuşlardır. “1-Yeni seçim yoklama sistemi konusunda tüm partililer ve vatandaşlar bilgilendirilmelidir. 2- Seçimlerde karşı partililer, eski belediye işlerinde eksiklik ve aksaklık arayacaklarından; şimdiye kadar yapılanlar güzelce belirtilerek, yapılamayanların sebepleri serinkanlılıkla anlatılmalı, harp sonunda parti hükümetinin belediyelere daha geniş başarı imkânı hazırlamak üzere olduğu da bu beyana eklenmelidir. 3- Partinin söz ve yazı halinde her çeşit yayın vasıtalarından istifade etmesi lazımdır. Belediye çevrelerinde çıkan gazeteler ve seçim çevresi içinde çıkacak dergiler ilk akla gelen vasıtalarlardır. 4- Temsil, müsamere şeklinde halkevlerinde ve odalarında toplantılar tertip etmek, özlü konferanslarla seçim konusunu ve CHP’nin seçimlerdeki görevini anlatmak uygun olur.” Bu son maddede hedeflenen konferanslarda belirtilecek noktalar da şöyle açıklanmıştır: “CHP’nin devrim bakımından üzerine aldığı ödevler, seçimlerde kovaladığı amaçlar, bu yurt ve millet için iyi ve faydalı esaslardır. Partimiz halkçılık esasına uyararak ve daima halkın inan ve vicdanına dayanarak iş yapmıştır; bundan sonra da aynı yollarda yürüyecektir. Türkiye’de partimizin teşebbüsü ile çağdaş demokrasi âleminin usulleriyle denk seçim usullerine ulaşılmıştır. Bunları yapmakla ancak milli arzu ve isteklerden başka, hiçbir endişenin parti inanları ve programı üzerinde baskı yapmadığını ve yapmayacağını halka anlatmak gereklidir. (...)”

CHP Genel Sekreterliğinin 06 Mayıs 1946 tarihli 8/2779 sayılı tamimi, **BCA**:490.01/6-29-15

⁹²⁷ *Tasvir*, 15 ve 24 Mayıs 1946.

Bu arada *Akbaba* dergisi ile yapılan bir yazışmada, dergi editörü Yusuf Ziya Ortaç, “partinin propaganda kolunun, kendi teklifi üzerine bir ‘Seçim Destanı’ çıkarılmasına karar verdiğini, yazılmasını da kendisine bıraktığını” belirtmiş, mevzubahis şiiri yazıda göndermiştir.⁹²⁸

Bu destan-şiir radyoda okunmuş ve *Ulus* gazetesinde yayınlanmıştır. EK-G’de tüm kıtaları verilen Seçim Destanı’nda seçim gününün çok önemli, neşeli ve heyecanlı geçeceği; seçimlerde varılacak sonucun halkın geleceğini etkileyeceğini; bu yüzden gafletten kaçınılması gerektiği; ülkede sağ-sol fraksiyonlarının bulunmadığı, altı okun doğru yolu gösterdiği; fitne eken grupların amacına ulaşamayacağı; tüm dünyadaki karışık durumdan Türkiye’nin etkilenmediği gibi hususlara dikkat çekilmiştir.

İlkinden hemen bir hafta sonra yayımlanan diğer bir genelgede ise belediye seçimlerinde kullanılacak afişlere dikkat çekilmiştir. Halkın parti adaylarına rey vermesi ve seçimlere katılmasını teşvik için renkli duvar afişleri hazırlandığı; bu afişlerin halkın en çok uğradığı (istasyon, iskele, cami avluları, parti ve halkevleri salonları, sinemalar, pazaryerleri, hanlar, çarşıların en işlek yerleri) yerlere yapıştırılması gerektiği; seçim defterlerinin asıldığı yerlerle sandık başlarının bu afişlerle daha itinalı olarak süslenmesi istenmiştir.⁹²⁹

Ulus 14 Mayıs’tan itibaren yayınladığı ikişer tane küçük ilanla halkı kitle halinde seçimlere katılmaya davet etmiş, CHP’nin duvarlara da yapıştırmış olduğu seçim afişlerinden bazılarını yayınlamıştır.⁹³⁰

Seçim sürecinde, muhalif basın da CHP’ye karşı doğrudan bir tavır almadan halkı seçimlere katılmaya çağırılmış, fakat CHP’li gazetelerden farklı bir mesaj vermiştir. *Tasvir*, ilanlarında, İstanbul’un çeşitli yerlerinde CHP üyelerinin oluşturduğu belediyenin yetersizliğini, pis yerleri, açıktan akan lağım sularını gösteren fotoğraflar yayınlamış ve fotoğrafların üstündeki yazıda da şöyle demiştir:⁹³¹ “*Vatandaş! İstanbul’un iyi bir belediyeye kavuşmasını istiyorsan seçimlere iştirak et! Bu resimlere ibret ve dehşetle bak*”.

⁹²⁸ *Akbaba* Dergisinin 13 Mayıs 1946 tarihli CHP Genel Sekreterliğine yazısı, **BCA**:490.01/355-1490-1

⁹²⁹ CHP Genel Sekreterliğinin 14 Mayıs 1946 tarihli 8/2783 sayılı tamimi, **BCA**:490.01/6-29-15

⁹³⁰ *Ulus*, 19 Mayıs 1946.

⁹³¹ Y.Kayış, “1946 Belediye Seçimleri ve Basın”, s.410.

Demokratların boykot ettiği 26 Mayıs tarihli belediye seçimlerine CHP ve MKP⁹³² katılmıştır. Ancak daha seçimler sonuçlanmadan bu seçimlerde yolsuzluk yapıldığını ileri süren MKP, seçim günü öğleden sonra yayınladığı bir bildiriyle seçimlerden çekildiğini açıklamış; böylelikle iktidar partisi belediye seçimlerinde tek parti olarak kalmıştır. DP de, “26 Mayıs Seçimleri” başlıklı bir broşür yayınlamış, halkın DP’nin çağrısına uyarak sandık başına gitmediğini, partililerinden temsilci bulunan sandıklarda bulunmayanlara oranla katılım oranının yüzde 40’dan yüzde 60’a kadar düşük olduğunu ileri sürmüştür.⁹³³

Bu eleştirilerden sonra, 03 Haziran 1946 tarihinde TBMM’de seçimler hakkında hükümete yöneltilen suçlamalara yanıt veren İçişleri Bakanı Hilmi Uran; 61 ilden 44’ünde katılım oranının %50’nin üstüne çıktığını, oranlar vererek açıkladıktan sonra bu katılımların normal olduğunu ileri sürmüştür; seçimlerdeki yolsuzluk iddialarını da reddetmiştir. Uran, kendilerine 54 kişisel başvuru yapıldığını, bunlardan üçünün kişisel hukukun korunması, geri kalanların da ihbar niteliğinde şikâyetler olduğunu belirtmiştir. Uran’ın verdiği bilgiye göre, bu seçimlerde partiler adına yapılan 19 şikâyetin 2’si CHP, 3’ü DP ve 14’ü MKP tarafından yapılmıştır.⁹³⁴

⁹³² Anadolu’da 60 civarında şubesi bulunan MKP’nin propagandalarının ağırlığını İstanbul oluşturmuştur. Partinin İstanbul’daki en önemli ve ilginç seçim vaadi ise seçimleri kazandığı takdirde Sarayburnu ile Üsküdar arasına bir köprü yaptırmak olmuş ve hazırladığı afişlerde de bu köprünün resimlerine yer vermiştir. Parti seçim faaliyeti için yarım milyona yakın çeşitli cins afiş hazırlatmış, ayrıca çeşitli beyannameler bastırılmış ve bunları çeşitli yerlere yapıştırmıştır. Ayrıca yurdun çeşitli yerlerinde uçakla beyannameler dağıtmak için ulaştırma bakanlığından izin isteyen partinin bu izni almıştır. 18 Mayıs’ta Nuri Demirağ’ın uçakları tarafından İstanbul’un sekiz önemli meydanına (Eminönü, Sultanahmet, Beyazıt, Taksim, Beşiktaş, Üsküdar, Kadıköy) atılan propaganda kağıtlarıyla halk MKP adaylarına oy vermeye çağırılmış bu faaliyet seçim günü de dâhil olmak üzere devam etmiştir. Y.Kayış, “1946 Belediye Seçimleri ve Basın”, s.410.

⁹³³ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.83.

⁹³⁴ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.84; Öte yandan Hüseyin Cahit Yalçın, 02 Haziran 1946’da *Tanin*’de yayımlanan “Büyük Millet Meclisi’nde” isimli yazısında seçimde yaşandığı iddia edilen yolsuzluklara değinerek şu ifadeleri kullanmıştır.⁹³⁴ “(...) *Mukayeseye müracaat etmeliyiz. Bu mukayeseyi bize bizzat muhalifler temin ediyorlar, seçim kanunu hakkındaki yeni lahiyadan bahsederken: içinde demokratik esaslara hürmet maksadının mevcut olduğunu itiraftan kendilerini alamıyorlar. Demek ki, fark azımdır, büyük bir zihniyet farkıdır; muazzam bir cesaret eseridir. Memleketin mukadderatı mesuliyetini yüklenmiş olan bir hükümet ve partinin bu kadar nazik bir siyasi durumda en sakin sulh devirlerinde bile hazmı ve idaresi zor bir dâhili inkılâp hamlesine kalkabilmesine mesut haleflerimiz hayret ve hayranlıkla karşılayacaklardır. Şuna da dikkat etmek icap eder ki, inkılâp partisi içinde hiç kimse artık her şeyin olup bittiği zamanında değildir. Bilakis başlangıçtayız ve her gün hedefe doğru yeni hatveler atmak ihtiyacındayız. (...) İç İşleri Bakanı’nın Büyük Millet Meclisi huzurundaki beyanatına göre, seçim yolsuzlukları hakkında elli dört şahsi müracaat vuku bulmuştur. Bunların içinde yalnız üçü hakiki bir şikâyet olup, diğerleri ihbar mahiyetindedir. Mamefih hepsi tahkik olunmaktadır. Ayrıca DP’nin üç, MKP’nin de 14 şikâyeti vardır.(...)” *Tanin*, 02 Haziran 1946.*

Seçim öncesi yapılan propagandalardan ziyade iki parti için de (CHP ve DP), belediye seçimlerinin kendisi seçim propagandası olmuştur. Genel seçimler öncesi yaşanan yolsuzluk vb. olaylara verilen karşılıklı tepkiler, genel seçimlere gidilen yolda iki partinin elinde tutmaya çalıştığı argümanları oluşturmuştur. CHP seçim kanununa ilişkin çalışmaları, demokratikleşme çabası örneği olarak vermeye çalışmış; DP de yetersiz hazırlıklarla yakalandığı seçimler için yolsuzluk söylemleri üzerinden halkın dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Seçim sonrasına ilişkin, Nihat Erim, 01 Haziran 1946'da *Ulus*'ta yayımlanan "Muhalefet Mugalâta mıdır?" isimli yazısında, "muhaliflerin, seçimlerde düşük katılım olduğu, CHP'nin baskısı sonucu halkın oy verdiği, seçim görevlilerinin vazifelerini suiistimal ettiği, oyların gizli verilmediği konularında iddialarda bulunduğunu" belirtmiştir. Hâlbuki seçim öncesi DP ve yanlısı gazetelerin halkı seçimlere teşvik ettiği, ancak kaybetmeye başlayınca bu tür karalama söylemlerine başvurduğunu söyleyen Erim, İçişleri Bakanlığında bile önce seçim sonuçlarını veren DP'lilerin verdiği rakamlardan Moskova ve komünist bağlantılı radyoların istifade ettiğini söylemiştir. DP'ye yönelik komünist yaftasını bu şekilde sunan Erim, birkaç yerde gerçekleşmiş olabilecek düzensizliklerin tüm seçime mal edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir.⁹³⁵

Bu yazıda öne çıkan hususlardan ilki doğrudan suçlanmasa bile DP'nin seçime ilişkin söylem ve faaliyetlerinden ilk faydalananın Ruslar ve yandaşları olduğu iddiasıdır. Yazar dolaylı bir şekilde de olsa DP'de komünizm algısı yaratmayı hedeflemiştir. Kaldı ki, ilerleyen süreçte partilerin birbirlerine karşı yöneltecekleri en büyük suçlamalardan birisi Komünizm olacaktır.

Öte yandan seçimde belli bölgelerde yolsuzluk yapılmış olduğu iddiasının gerçek olduğu düşünüldüğünde bile, Erim için tüm seçimlerin kanunsuz olduğu anlamına gelmemektedir.

Nihat Erim, 02 Haziran 1946'da *Ulus*'ta yayımlanan "Tek Dereceli Seçim Kanunu?" isimli yazısında yolsuzluk iddialarına değinerek kaçınılması gereken konuları başka bir pencereden dile getirmiştir.⁹³⁶ Yazar, seçimde yaşandığı ileri sürülen

⁹³⁵ *Ulus*, 1 Haziran 1946.

⁹³⁶“(…) 1908 Meşrutiyetiyle başlamış sayarak kırk yıl gibi bir müddet zarfında hem genel, hem tek dereceli seçim usulünü benimseyecek kadar tecrübe kazanmış olmamız, üzerinde dikkatle durmamız gereken bir hadisedir. Bu neticeyi hiç şüphe yok ki, her şeyden önce, Türkün devlet kurup işletmekteki dehasına borçluyuz. Millet in bu müstesna kabiliyetini sezip ona uygun bir öğretim bir eğitim ve öğretim programı uygulayan Cumhuriyet hükümetlerinin isabetli siyaseti de davanın hallini kolaylaştırmıştır. (...) Belediye seçimleri dolayısıyla ve tek dereceli seçim kanunun görüşülmesi sırasında, partili partisiz muhalifler müşterek bir düşünceyi açığa vurdular: Devletin seçim işleriyle ödevli türlü kademedeki memurlarına güvensizlik, bu güvensizlikten hareket ederek seçimlerin selameti, gizliliği, serbestliği için bir takım

yolsuzluklara ilişkin, devlet kademesine güvenin esas olması gerektiği, devlet ve vatandaş arasındaki katmanlar da dâhil olmak üzere bir hile veya baskı olabileceği düşüncesinden sıyrılmak gerekliliğini vurgulamaya çalışmıştır. Ancak devletin, bu tür ithamlara sebebiyet vermemesi için ne yapması gerektiğine dair, ayrıntılı bir açıklamada bulunmamıştır.

Falih Rıfki Atay, 04 Haziran 1946'da *Ulus*'ta yayımlanan "Halkı Saymak Lazımdır" isimli yazısında muhaliflerin seçimdeki tutumlarını eleştiren şu ifadeleri kullanmıştır.⁹³⁷

" (...) *Kazanamayacaklarını anlayan muhalefet temsilcileri, hiçbir sebepsiz sandık başından ayrılmışlar ve tamamıyla uydurma telgraflar çekmişlerdir. Bu, en basit ahlak kaidelerine aykırı bir şeydir ve en hafif adı tezvirciliktir. (...)*

Bir yıl süren fesat ve kışkırtmalarının memleketteki tesiri ve tepkisi(nin) ne kadar az olduğunu görmek Türk demokrasisinin gelişmesine çalışanlar için çok ferah ve ümit verici bir şeydir. Bu fesat ve kışkırtmalar, eskiden bir iki ay içinde ya isyanlar ya (taklîbi hükümet) teşebbüslerine meydan verirdi. Muhalefetlerin, gerek meclis kürsüsünde gerek beyannamelerinde hele birtakım rejim düşmanlarının gazetelerin yayınlarında dış tehlikeyi tamamıyla unutmaları, hele dış tehlikeden bahsedenlerin, bunu bir bahane olarak kullandığını ilan etmeleri, memleketi kendi haklarında ağır bir tereddüde sevk etmiştir. (...) Eğer Türkiye'de bir buhran olup olmadığı sorulursa, şimdilik sadece bir muhalefet buhranı olduğundan bahsedilebilir.(...)"

Atay'ın bu yazısı, Türkiye seçim tarihinde, dönem dönem karşımıza çıkan yerel seçimler öncesi ileri sürülen yolsuzluk iddiaları çerçevesinde okunduğunda, ilginç bir benzeşme arz etmektedir. Dönemin güç sahiplerinin, gerek iktidar gerek muhalif gerekse diğer bazı güç odaklarının söylemleri, bu yazıda özetini bulmuştur denilebilir. Atay da DP ve diğer muhalifleri özetle eyyamcılıkla suçlamış, seçmenler üzerinde mahalle baskısı kurarak oyların istikametini değiştirmeye çabaladığını belirtmiştir.

Sonuç olarak 1946 Belediye Seçimleri yukarıda söz edilen tartışmaların odağında değil, kendisinden çok kısa bir süre sonra yapılacak olan Genel Seçimlerin gölgesinde kalmıştır. Yine de 1930 Belediye Seçimlerden sonra ilk kez örgütlü muhalefet partileri,

tedbirler tavsiye etmektedirler. (...) Demokrasiyi sağlamlaştırmanın esas şartı: hükümet baskı yapar, memur vazifesini çiğner, yurttaş baskıya dayanamaz, düşüncesini terk etmekten ibarettir. (...)

Ulus, 02 Haziran 1946.

⁹³⁷ *Ulus*, 04 Haziran 1946.

CHP'nin karşısında yer almış, onu en azından genel konularda propaganda yapmaya mecbur bırakmıştır.

E- 1946 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ

1- CHP'nin 1946 Genel Seçim Çalışmaları

CHP, genel seçim çalışmalarına, belediye seçimlerinin hemen sonrasında başlamıştır. 08 Haziran 1946'da yazılan genelgede belediye seçimlerinde teşkilatta görülen önemli aksaklık ve eksiklikler belirtilmiş, genel seçimlerde daha iyi sonuçlar alınabilmesi adına bunların önüne geçmenin önemi vurgulanmıştır.⁹³⁸

İlk maddede “lüzumundan fazla bir güven” ve “karşı partilerin çalışmalarını küçümsemesi” tanımlamaları, belediye seçimi sonrası alınan dersleri işaret etmesi bakımından önem arz etmektedir. Genel merkez, taşranın çalışma ve propaganda konusunda arzu edilen seviyeye gelmediğine kanidir. Takip eden maddelerde ise güven sorunu göze çarpmaktadır ki; bu “güven” konusu, taşranın genel merkezin seçimleri ve iradesi dışında hareket ettiğini göstermiştir. Tek parti seçimlerinde Atatürk döneminde de zaman zaman gözlenen, bu taşra-merkez ayrılığı, aleni olmasa da muhtelif noktalarda baş göstermiş; merkezi yönetimi, taşra örgütünün disipline edilmesi işiyle yüzleşmek zorunda bırakmıştır.

Seçim çalışmaları kapsamında yapılan ilk işlerden birisi, bakanların seçim bölgelerine gönderilmeleri olmuştur. Halkla temasa geçerek, CHP icraat ve vaatlerini halka anlatması istenen bakanların yanında⁹³⁹, milletvekilleri de aynı amaçla seçim

⁹³⁸ CHP, teşkilatlarından şu noktaların dikkate alınmasını istemiştir: “(...)Bu bozuklukları aşağıdaki maddelerde toplayabiliriz:

1- Bazı yerlerde, teşkilatımız lüzumundan fazla bir güvenle, karşı partilerin çalışmalarını küçümsemiş; seçim gününden evvel çalışma organlarını iyi tanzim etmemiştir. Seçmenlerin evleriyle, sandıkların bulunduğu yerler arasında, bir takım kötü propagandalarla seçmenlerin selamete oy kullanmalarına karşı tertibat alınamamıştır. Seçimlerde bir kısım arkadaşların bu işle vazifelendirilmelerinin faydalı olacağı anlaşılmaktadır.

2- Birçok yerlerde seçim partimiz mensupları tarafından kazanılmışsa da, yoklamalarda tespit edilen aday listeleri üzerinde, gerek asullarla yedeklerin yerlerinin değiştirilmesi, gerekse listelerden başka isimleri tamamen çizilmesi suretiyle yerlerine liste dışı kimselerin yazılması gibi parti disiplinine asla sığmayan yanlış hareketlerde bulunulduğu görülmüştür. Bunlardan daha fenası, birtakım şahsi endişelerle ayrıca listeler yapıp, gizli gizli dağıtılmasıdır. Hele üzerlerinde faal parti vazifesi bulunan arkadaşlarımızın bu türlü hareketleri hiçbir suretle affedilmeyecek büyük bir suçtur.

3- Partili arkadaşlardan bu disiplini isterken, aramızdaki ayrılma ve anlaşmazlıklarda en mühim amil olan aday listelerinin tertibi üzerinde durmak gerekiyor. Yoklamalarda az da olsa, bazı yerlerde talimata uygun hareket edilmediğine tesadüf edilmekle beraber, parti adayı olarak halkın oyuna arz edilecek olan arkadaşların ahlak, bilgi ve iş adamı olma noktalarından vatandaşların sevgi, saygı ve güvenini kazanmış insanlar olmalarına dikkat edilmemesi ve teşkilatımızın faal kademeleri dışında kalan temiz ve değerli arkadaşları liste dışında bırakmak, muhitte haklı bir hoşnutsuzluk yaratacağı gibi, güvensizlik, kırgınlık ve ayrılmalara da sebep olur. (...)” 08 Haziran 1946 tarihli genelge, BCA:490.01/6-30-7

⁹³⁹ Cumhuriyet, 27 Haziran 1946.

bölgelerine yollanmış, parti adaylarının kazanmasına katkı sağlamaları istenmiştir.⁹⁴⁰

CHP mebus adayları üzerinde ayrıntılı bir çalışma planlamıştır. Adayların doğru sözlü ve güvenilir olmaları şartı aranmış, yeterliliklerine ilişkin il idare heyetlerini ve müfettişleri görevlendirmiştir. Adayların Milli Mücadele geçmişinin olması, partinin davasını samimiyetle benimsemesi, bu davayı Meclis kürsüsünden bütün dünyaya haykırabilmesi ve inkılâpçı bir ruh taşıması istenmiştir.⁹⁴¹

CHP Genel Sekreteri Kansu'nun 19 Haziran'da yolladığı genelge, seçim öncesi teşkilatı her açıdan uyarıcı mahiyet taşımıştır. Parti olarak bugüne kadar yapılan her işi milletin hayrı ve faydası için yaptıklarını, hayırlı neticeleri görmemenin ve takdir etmemenin ancak inkârcıların ve insafsızların işi olabileceğini, yapılan tatbik yanlışlıklarının büyük başarıları inkâr etmek için asla sebep olamayacağını, bu tatbik yanlışlarının muhaliflerce karşı propaganda silahı olarak kullanılacağına değinen Kansu, genelgede şu uyarılarda bulunmuştur:⁹⁴² Karşı partilerin bütün hızları ile seçime katılacakları hesap edilmeli; belediye seçimlerinden alınan tecrübeler gereği seçmen sayısı en üst nispete çıkarılmalı; parti çalışmalarında erkekler kadar kadın vatandaşların gayretinden faydalanılmalı; başarının ilk şartının disiplin olduğu, partice kaybetmek veya partice kazanmanın bahis mevzuu olduğu, partice birbirlerine bağlı kalmak gerektiği; Genel Başkanın ilan ettiği adayları hiçbir sakatlığa uğramadan kazandırmanın kati görev olduğu; aday listesi dışında veya kendi başına adaylık konulmayacağı, böyle sakatlayıcı ve yanlış fikirlere kapılmamaya dikkat edilmesini, bu konuda disiplini sağlayacak tüzük hükümleri olduğu, ancak disiplin işlemlerinden ziyade partililerin parti ülkülerine olan bağlılıklarına ve partiye verdikleri şeref sözüne güvendiklerini; CHP bir fikir ve program partisi olduğu için disiplinin esas olduğunun bir dakika bile hatırdan çıkarılmamasını istemiştir.

Kansu, genelgenin sonunda, iş başlarında bulunanların bu seçimlerdeki harekât tarzları ve gayretlerinin, kendilerinin bütün parti hayatları boyunca ve dolayısıyla siyasi hayatları için bir ölçü değeri taşıdığını söylemeyi de ihmal etmemiştir. Bu genelge hem “aba altından sopa göstermiş” (tüzük hükümlerinin hatırlatılması) hem de motive edici (seçimdeki gayretin ödüllendirilmesi) unsurlar taşımıştır.

⁹⁴⁰ **BCA:** 490.01/28.129.3.

⁹⁴¹ **BCA:**490.01./347-1456-1

⁹⁴² 17 Haziran 1946 tarihli genelge: **BCA:**490.01/6-30-7

Afişlerle ilgili yollanan ilk tamimde, duvar afişlerinin yeterli miktarda il ve ilçelere gönderileceği, büyük hacme sahip olduklarından dolayı yüksekçe bir yere asılmaları gerektiği ve özellikle çocukların tahribinden kurtarılması istenmiştir.⁹⁴³ 06 Temmuz'da yayımlanan iki tamimde ise, afişlerin evvelce de bildirildiği gibi yüksek yerlere ve seçime yakın günlerde asılması, böylece afişlerin seçmen üzerinde kuvvetli tesir yapmasının sağlanması arzulanmış;⁹⁴⁴ büyük şehirlerde mağaza vitrinlerine, nakil vasıtalarının içine, ufak salonlara konulması ve seçim günü (sandık başları dâhil) başkaca faydalanılması için tedbirler alınması istenmiştir.⁹⁴⁵

16 Temmuz'da yayımlanan bir tamimde de, Genel Başkan İnönü'nün seçim beyannamesinin 17 Temmuz günü radyodan yayınlanacağı ve seçim afişlerinin gönderileceği bildirilmiştir.⁹⁴⁶

Bu arada taşrada yani il ve ilçe örgütlerinde, İnönü'nün aday listelerinin hazırlanmasında kullanacağı inisiyatif için bazı teşkilatlarda soru işareti olduğu görülmektedir. Şöyle ki bu konuyla ilgili üst üste gönderilen yazıların ilkinde, oyların dağılmaması için partinin milletvekili adaylarının Genel Başkanlık Divanı'nca tespit ve Genel Başkan'ca ilan edildiği; parti üyelerinin ilan edilecek bu adaylara oy vermekle ve bu adayları kazandırmaya çalışmakla vazifeli oldukları; ilan edilecek adaylardan ayrı olarak herhangi bir partinin kendi adaylığını koyamayacağı, ilan edilen adaylardan başkasına oy veremeyeceği ve destekleyemeyeceği hususları hatırlatılmıştır.⁹⁴⁷ İkinci tamimde ise seçime ilişkin en büyük tehlikenin, aday listeleri üzerinden münakaşaya dalmak olduğu belirtilmiş; İnönü'nün ilan edeceği listenin mutlaka muvaffak edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁹⁴⁸

Seçmenin yarısının kadın olduğu gerçeğinden hareketle, ilk kez tek dereceli seçim şansı bulan kadın vatandaşların aydınlatılması maksadıyla, halkevlerine kayıtlı kadın üyelerden, gönüllülük esasıyla görevlendirme yapılması istenmiştir. Bu çalışmaların başarıya ulaşabilmesi için, iyi ve kabiliyetli elemanlar seçilerek, her muhitin kendi özelliğine ve görev alacakların kabiliyetlerine göre iyice düşünülmüş ve hazırlanmış çalışma yolları ve programlar tertiplenmeleri lüzumu üstüne vurgu yapılmıştır.⁹⁴⁹

⁹⁴³ 29 Haziran 1946 tarihli tamim: **BCA:490.01./6-30-7-12**

⁹⁴⁴ **BCA:490.01./6-30-7-4**

⁹⁴⁵ **BCA:490.01./6-30-7-3**

⁹⁴⁶ **BCA:490.01./6-30-7-1**

⁹⁴⁷ **BCA:490.01./6-30-7-5**

⁹⁴⁸ **BCA:490.01./6-30-7-2**

⁹⁴⁹ Halkevine Başkanlıklarına gönderilen 05 Temmuz 1946 tarihli, 5/2823 sayılı tamim: **BCA:490.01./6-30-7-6**

Halkevlerine gönderilen tamimde, yurttaşın bilhassa köylerde oturan halkın seçime geniş ölçüde katılmasının lüzumu ve bunun dünya önünde taşıdığı manayı belirtmek hususunda yapılacak çok işin olduğu söylenmiş; Köycülük Kolları başta olmak üzere ilgili kolların fikir ve işbirliği yaparak hazırlayacakları programı tatbik etmeleri istenmiştir.⁹⁵⁰

Demiryollarında çalışan memur, müstahdem ve işçilere ayrıca bir beyanname hazırlanarak uygun şekilde dağıtılması sağlanmıştır.⁹⁵¹

Bir sonraki bölümde, öncesinde yapılan propagandaları ve icrasını anlatacağımız 21 Temmuz 1946 seçimleri, 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'na göre yapılmıştır.⁹⁵² Bu kanun Türkiye'de ilk kez tek dereceli seçimleri gerçekleştirmekle beraber, getirdiği hükümlerle özgür bir seçimin güvencelerini sağlamaktan uzak olmuştur. 4918 sayılı kanunun, daha sonraları çok eleştirildiği gibi iki temel kusuru vardı. Hem seçimin gizliliğini sağlamamış; hem de sonuçların olduğu gibi açıklanmasına yardımcı olarak tarafsız bir denetleme mekanizmasını kuramamıştır.⁹⁵³

⁹⁵⁰ BCA:490.01./6-30-7-7-8 ve 10

⁹⁵¹ 03 Temmuz 1946 tarihli tamim: BCA:490.01/6-30-7-7

⁹⁵² 4918 sayılı kanun, il ve ilçe merkezlerinde “seçimi idare ve kontrol etmek üzere”, “seçim kurulları” kurmuş; bu kurullar, belediye başkanının başkanlığında belediye meclisi üyelerinden seçilen beş kişiden meydana gelmiştir. Seçim kurulları da, genellikle 1000 seçmeni aşmayacak şekilde “seçim büroları”nı düzenlemiş ve bu bürolar içinde yine belediye başkanı ve meclis üyeleri arasından seçim kurullarının seçtiği beş kişilik “seçim komisyonları” oluşturmuştur. İşte vatandaş, oyunu bu komisyonların denetimi altında açık olarak vermiştir. Sonuçların tasnifine gelince bu da şu biçimde gerçekleşmiştir: seçim komisyonları, sonuçları belirten tutanakları bağlı oldukları ilçenin seçim kuruluna vermiş, bu kurul da toplamayı yaptıktan sonra, sonucu yine bir tutanakla merkez ilçe seçim kuruluna devretmiştir. Bu işlem yapılırken, ifade edilmiş geçerli oylar da kanuna uygun bir şekilde yok edilmiş yani yakılmıştır... Daha sonra merkez ilçe seçim kurulu, “İl Daimi Encümeni üyelerinin katılımıyla Vali'nin başkanlığında” toplanarak kimlerin milletvekili seçildiklerini saptamıştır. Aslında, böyle bir seçim kanunuyla girilen seçimlere müdahale olabileceği kuşkuları çok önceleri başlamış; bu yüzdendir ki İsmet İnönü, CHP'nin 1946 Olağanüstü kurultayını açarken şunları söylemiştir: “İdari amirlerinin kanun dışında seçime karışma ihtimali yoktur. Kanuna karşı hareket, idari amirlerinin iktidarından değildir... Bu sözlerim seçim sırasında resmi vazifeli olan ve olmayan bütün vatandaşlarıma kanun hükümlerine dikkatle riayet için bir tebliğdir.” Ne var ki seçimler esnasında bu sözler “tebliğ” yerine geçmemiş; hatta tam aksine bazı kaymakamlar, CHP adaylarına yardım etmeleri için merkezden aldıkları talimatı basına açıklamışlardır. Şirin Tekeli, “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi VII**, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s.1803; T.Timur, **Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.71-72. 1946 seçimleri öncesinde CHP ve İçişleri Bakanlığı ayrı ayrı genelge yayınlayarak seçimlerin serbestçe yapılması, muhaliflere karşı tehditvari hareketlerden vazgeçilmesini istemişler; ancak Halk Partili bir adaya yardım etmesi için bir kaymakama gizli bir mektup gönderilmesi ve mektubun kaymakam tarafından ifşa edilmesi ortalığı karıştırmış; hile ve baskı iddialarını kuvvetlendirmiştir. Sandık başlarında devlet memurlarının görevlendirilip, oyların sayıldıktan hemen sonra imha edilmesi, Karpat’a göre bu iddiaların doğru olma olasılığını artırmıştır. Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, İstanbul, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s.248-251.

⁹⁵³ T.Timur, **Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s. 71.

2- Muhalefetin/DP'nin 1946 Genel Seçim Çalışma ve Propagandaları

DP Başkanı Bayar'ın 22 Nisan 1946 tarihli Tasvir gazetesinde bir beyanattı yayınlanmıştır. Bayar, demokratik nizama ters düşen konularda değişiklik yapılırsa, seçim öne alınsa bile hazır olduklarını söylemiş; beyanattan hemen üç gün sonra, 26 Nisan 1946'da toplanan CHP Meclis Grubu, eylülde yapılması gereken belediye seçiminin hemen mayıs ayında yapılmasına ve bunun için gerekli yasa tasarısının meclise getirilmesine karar vermiştir.⁹⁵⁴ Bu söylemden, nisan-mayıs aylarında, DP'nin seçimin öne alınması ihtimalinin farkında olduğu, asıl sorunun tarih değil konuya ilişkin kanunların yeniden düzenlenmesi olduğu görülmektedir. Ne var ki müteakip safhada, seçim tarihinin öne alınması mevzusu, seçim propagandalarının öznelere birisi olacaktır.

DP Genel Merkezi'nin, taşra örgütü kurucuları ile üst yönetiminin 16 Haziran 1946 tarihinde yapılan toplantısında, özellikle Batı Anadolu'yu temsil eden kurucuların seçimlere katılmak istedikleri görülmüştür. Aynı toplantıda yapılan gizli oylama sonucunda, DP yönetimi, seçimlere girilmesi konusunda oybirliği ile karar almış ve seçim için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. Ayrıca toplantı sonunda bir bildiri yayınlanarak; "Halk Partisi'nin ne pahasına olursa olsun, memlekette ciddi bir muhalefete yer vermemek maksadıyla hareket ettiği..." anımsatılmış, hâlâ yürürlükte olan antidemokratik yasaların değiştirilmediği, yurttaşların oy serbestisinin güven altına alınmadığı, seçmenler üzerinde baskıların devam ettiği, Cumhurbaşkanı'nın CHP Başkanı olarak yaptığı çalışmaların üzüntü yarattığı, bu durumun Cumhurbaşkanlığı ile Parti Başkanlığı'nın aynı kişide birleşmesinin sakıncalı olduğunu kanıtladığı; ancak bütün bu olumsuzluklara karşın, DP'nin "ülke çıkarlarını gözeterek bir fedakârlıkla" seçimlere katılmaya karar verdiği belirtilmiştir.⁹⁵⁵

Seçim propagandası; 1946 yılı sonrası, iktidara gelirse kendilerinin neler yapacağından ziyade, 1946 öncesi CHP'nin neler yaptığının-yapmadığının ön plana çıkarılmasıyla şekillendirilmiştir.

Demokrat Parti, kuruluş felsefesinin temeli olan ve ülke genelinde büyük sıkıntılar yaratan konuları seçim propagandası olarak seçmiştir. Genel olarak bakıldığında bu propagandalar maddi sıkıntılar ve hükümet baskısından oluşmuştur. Fahir Giritlioğlu, bunları 5 maddede toplamıştır. Bunlar: 1- Köylerde yapılan ilkokulların vatandaşlara

⁹⁵⁴ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay, **Türkiye'de Çok Partili Hayatın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1979, s.15.

⁹⁵⁵ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.85.

verdiği zahmet ve yükler. 2- Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu. 3- Orman Kanunu Tatbikatı. 4- Hayat pahalılığı. 5- Suistimal dedikoduları, ihtikâr, vurgunculuk ve varlık vergisi konusu...⁹⁵⁶

İzlenen yanlış ekonomi politikası ile Türkiye'nin savaşa girmiş gibi sıkıntı yaşadığını ileri süren DP, CHP iktidarının çıkardığı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu, ormanları korumak için aldığı tedbirleri, köylerde okul binalarının köylülere yaptırılması uygulamasını sert bir dille eleştirmiş ve seçim propagandası haline getirmiştir. DP; seçim süreci boyunca, CHP'nin devletçilik politikasının olumsuz yönleri üzerinde durarak; ferdi kazancın esas alınması gerektiğini belirtmiş; partisinin liberal bir politika izleyeceği temalarını öne çıkartmıştır.

DP açısından bürokrasi hususu da iki planda eleştiri konusu olmuştur. Bunlardan birincisi, bürokrasinin Türk siyasi hayatında “yönetici zümre” olarak oynadığı roldür. İkinci ise, iktisadi hayatı düzenlemede yüklendiği görev, başka bir deyişle, izlenen iktisadi siyasetteki ağırlığıdır. Aslında DP yöneticileri çoğu kez bu iki eleştiriye bir arada yapmışlar ve “iktidarın etrafında koskoca bir zümrenin adeta devletleşmesi”yle beraber, “iktidarın (da) memurlaştırıldığını” ileri sürmüşlerdir.⁹⁵⁷

II.Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'deki toplumsal ve iktisadi koşulların zorluğu, dönemi anlatan birçok romana da konu olmuştur. Ev kiralarının yüksekliği gibi sürekli vergi artışları, ekmek fiyatlarının pahalılığı, ekmek kuyrukları, yiyecek dağıtımındaki düzensizlikler, hayat pahalılığı nedeniyle fahişelik yapan kadın sayısındaki artış gibi konular bu romanlarda sık sık rol almıştır. Benzer şekilde 1946 seçimleri öncesinde DP'nin seçim stratejisini yoksulluk, enflasyon, yiyecek kıtlığı ve zengin ve fakir arasında büyüyen gelir dağılımı üzerine bina etmesi ülke içindeki hoşnutsuzluğu göstermesi açısından oldukça önemlidir.⁹⁵⁸

Timur da bu konuda benzer düşünceler taşımıştır. “Toprak reformuna karşı muhalefet”, DP'nin kuruluşunda çok büyük bir aşama oluşturmuş; buna rağmen DP, tek parti yönetiminin iktisadi ve siyasi baskısına karşı yoksul köylülerin de umudu haline gelmiştir. “Toprak dağıtımı” yerine “ucuzluk” sloganı bu amaçla bol bol kullanılmıştır. Bunun yanı sıra o yıllarda büyük yankılar uyandıran “köy edebiyatı” da roman, hikâye ve

⁹⁵⁶ Fahir Giritlioğlu, **Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Mevkii I**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1965, s.193.

⁹⁵⁷ T.Timur, **Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.135.

⁹⁵⁸ M.Asım Karaömerlioğlu, “Türkiye'de Çok Partili Demokrasiye Dönüşün Toplumsal Dinamikleri”, **Toplum ve Bilim**, Birikim Yayıncılık, 106, (İstanbul, 2006), s.184.

röportaj gibi çeşitli türleriyle genel olarak aydın zümrelerde DP lehine bir etki yapmıştır.⁹⁵⁹

Her seçim olduğu gibi, 1946 seçimlerinde de partiler için sokakla iletişimdeki en önemli öğelerin başında mitingler gelmiştir. Bu bölümde açıklanacağı üzere, DP, miting alanlarında, kendi 1946 sonrası için vaatlerinden ziyade, CHP eleştirileriyle bezenmiş konuşmalarla halkı ortak acı ve geçmiş sıkıntılı günlerin hatırlanmasında buluşturmayı tercih etmiş; ilk mitingini Adana'da yapmıştır.

Bayar, Adana'da, 29 Haziran 1946 günü Demokrat Parti'yi öven konuşması sırasında "*Bizim güttüğümüz maksatlardan biri de müsavi olmaktır. Hizmette, külfette hep müsaviyiz, beraberiz. Hep birlikte aynı istikamete ve aynı seviyede yürüyelim*" diyerek eşitlik ilkesini vurgulamıştır.⁹⁶⁰

Kampanya boyunca Demokrat Partililer görüş ve düşüncelerini halka ısrarla anlatmışlar, yoğun bir çalışma hızı tutturmuşlardır. Bayar, Osmaniye gezisinde, hükümetin politikalarını eleştirerek, kendilerinin devletçilik görüşünü şöyle dile getirmiştir: "*Atatürk zamanındaki devletçiliğimizin amacı devlete hizmet etmektir. İtiraf etmek lazımdır ki bu iş böyle olmadı. Tamamen tersine döndü... Demokrat Parti devletçiliğe taraftardır. Yapılan fabrikalardan devlet kapitalizmi menfaatleşirse bugünkü neticeler doğar. Bir vatandaş fabrika yaptığı zaman devlet sermayesi ile ona rakip olmamak lazımdır*"⁹⁶¹ diyen Bayar, böylece devletçiliğe değil, devlet kapitalizmine karşı olduklarını açıklamıştır.

15 Temmuz'da İzmir'de, yaklaşık 15 bin kişilik bir kalabalığa konuşan Bayar, CHP'nin baskıcı ve demokrasi tanımaz tutumundan ötürü halkın ondan uzaklaştığını ve CHP'nin halkın karşısında olduğunu; oysa DP'nin davasının doğruluğuna ve Türk milletinin siyasi olgunluğuna güvenerek seçim mücadelesine atıldığını beyan etmiştir. Bayar, "*(...) Vatandaşların siyasî hakları tam bir teminat altında ve dokunulmaz halde ise hiç şüphe etmeyiniz; o memlekette millî irade hâkimdir. O millet kendi kendisini idare eden milletlerdendir... Halk Partisi her ne pahasına olursa olsun ciddî bir muhalefete yer vermemek istemektedir ve bunun karşısında Türk milleti Halk Partisi'nden tamamen uzaklaşmaktadır (...)*"⁹⁶² demiştir. Milli irade kavramı Türk siyasi hayatında uzun yıllar revaç bir söylem olup, halk nazarındaki geçerliliği sürmektedir. Halkın milli iradeden

⁹⁵⁹ T.Timur, **Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.45.

⁹⁶⁰ <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/13660-tek-parti-doneminin-sonu> E.T.: 04.04.2015

⁹⁶¹ *Vatan*, 01 Temmuz 1946.

⁹⁶² *Yeni Asır*, 16 Temmuz 1946.

anladığı ile ilk söylem verenin anladığı, zamanla aynılıktan çıkmıştır. Bu kavramın ilk etkin kullanılışı CHP ile başlamış, 1950’de iktidarı devralan DP ile (iktidarının çok başlarında) devam etmiş, günümüze kadar sürmüştür. Halkın zihnindeki milli irade sınırlarını harekete geçirmek isteyen Bayar, bu konuşmasında ayrıca İnönü’nün cumhurbaşkanlığı ve parti başkanlığını aynı anda üstünde taşımasını da eleştirmiştir.

Bayar 19 Temmuz tarihli açıklamasında, artık halkın kime oy vereceğini hissettirdiğinden hareketle, DP temsilcilerinin kontrol görevlerini gerçekleştirmemeleri için nezaret altına alındıklarını, DP üyelerinin tutuklandığını, bazı köylerde seçim yapılmış gibi mazbataların düzenlendiğini, DP’ye oy verenlerin cezalandırılacağı söylentilerinin duyulduğunu ve idare amirlerinin halka karşı uyguladıkları baskının en üst noktaya ulaştığını belirtmiş; baskı ve yolsuzluk yapanların DP’nin kuruluşundan beri hiçbir resmi uyarıya maruz kalmadığını vurgulamıştır.⁹⁶³

Bayar, Adana parti merkezinde yaptığı sohbet toplantısında, kendilerine karşı yöneltilen ve seçim yaklaştıkça yoğunlaşan komünistlik nitelemesini de cevaplandırmıştır. Bu konuda Bayar: *“Nizamnamemiz sarihtir. Partiye kızıkları, komünistleri almıyoruz. Birleşmiş Milletler Anayasasına uygun bir siyasi programımız var... Söylenenler iftiradır... Biz, ne meşrutiyetin Said Mollası, ne de son senelerin komünist kırıntılarımız. Biz, millete hizmet için ortaya atılmış Türk evlatlarıyız. Memleketin selametini hangi politikada görürsek, o politikanın taraftarıyız”* diyerek, *“dini politikaya alet etmeyi asla hatırlarından geçirmediklerini...”* söylemiş; yine bir başka konuşmasında da *“Arkadaşlar; Demokrat Partinin Rus parası ile kurulduğunu söylediler. Böyle propaganda yapan bir valiyi mahkemeye vermiş bulunuyoruz...”* diyerek, komünizm suçlamalarını bertaraf etmeye gayret etmiştir.⁹⁶⁴

DP sözcüleri bazı devlet memurlarının köy köy dolaşarak CHP propagandası yaptığını, köy muhtarlarının ve köy öğretmenlerinin propaganda işinde çalıştırıldığını iddia etmişler; devlet memurlarının seçime etki edecek uygulamalar tatbik ettiğini ifade etmişlerdir.⁹⁶⁵

⁹⁶³ Celal Bayar’ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946- 1950-1954, Der. Özel Şahingiray, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür, 1999, s. 36-39.

⁹⁶⁴ Ensar Yılmaz, “1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, ODÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, I/1, (Ordu, 2010), s.182.

⁹⁶⁵ Cumhuriyet, 28 Haziran 1946.

Sağlık Bakanı Sadi Konuk'un Samsun'da seçim öncesi, bir kahvede vatandaşlarla tavra oynaması DP yanlılarınca samimiyetsiz bulunmuş; halkın “*Bize tavlardan mı yaklaşılr*” şeklinde serzenişte bulunduğu göze çarpmıştır.⁹⁶⁶

06 Temmuz 1946 tarihli Vatan gazetesinde, CHP'nin, Mahri Mehmet Ali, Bonsak Vehbi, Silahçı Mustafa, Yalınayak Cafer, Zekeriya, Elbiseci Hakkı, Efe Hüseyin, Zeybek Mehmet gibi İzmir'in tanınmış eli bıçaklı sabıkalılarını propaganda teşkilatına aldığı yazılarak,⁹⁶⁷ iktidarın “zalim” ve “sert” yüzü, sabıkalılarla yaptığı işbirliği üzerinden işlenmeye çalışılmıştır.

Demokrat Parti baskı konusunu tam bir propaganda aracı haline getirmiş, hatta belediye seçimlerinden de bu konuda örnekler verip kamuoyuna duyurmak için bir broşür bile bastırmıştır. Broşürde, «Belediye seçimlerindeki müdahale tazyik ve yolsuzluklara ait vesikalar» başlığı altında, «15 liradan 150 liraya kadar bedelle satın alınan reyler», «Seçim listelerine geçirilmesi unutulmuş emniyet müdürü», «Her tarafı delik deşik sandıklar», «Bir şehrin seçim defterindeki parmak işaretleri aynı elin izi!», «Hahamın propaganda nutku», «Defterdeki ismi hizasına imza yerine parmak basılan gazete muharriri», «Oy sandıklarının muhafaza edildiği odada dolaba saklanan adam» başlıklarıyla birtakım iddiaları Cumhuriyet Halk Partisi aleyhinde kullanmışlardır.⁹⁶⁸

16 Temmuz'da Vatan Gazetesi'nde Bolu Valisi'nin Akçakoca Kaymakamı'na gönderdiği bir yazı yayınlanmıştır. Yazıda, “*Bolu ili milletvekilleri seçiminde Parti teşkilatıyla ve Parti Müfettişiyle tam bir işbirliği halinde çalışmak üzere Elazığ Milletvekili İhsan Yalnızçam'ın memur edildiği C.H.P. Genel Sekreterliğinden bildirilmektedir. Mümaileyhe gereken yardım ve kolaylıkların gösterilmesi ve kendisiyle el ve iş birliği edilmesini rica ederim.*” denilmiş ve bu belgeden yola çıkarak Başbakanın istifasının gerektiğine işaret edilmiştir. Bu belgeden birkaç gün sonra Bolu Valisi görevinden alınmış, fakat bu durum CHP aleyhine yapılan propagandayı düzeltmeye yetmemiştir. Üstelik CHP, yılların verdiği bir alışkanlıkla idare cihazını gerçekten de parti işleri için kullanmaya devam etmiş; nitekim İçişleri Bakanlığı'ndan çeşitli valiliklere gönderilen emirler bu durumu göstermiştir.⁹⁶⁹

⁹⁶⁶ 16 Temmuz 1946'da yaşanmıştır. Dilşen İnce Erdoğan, “1946 Genel Seçimlerinin Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti Açısından Değerlendirilmesi: Samsun Örneği”, **Geçmişten Geleceğe Samsun** (Edit. Cevdet Yılmaz), Samsun, 2006, s.708.

⁹⁶⁷ *Vatan*, 6 Temmuz 1946.

⁹⁶⁸ N.T.Tekin, **Türkiye'de Seçim...**, s.197-198.

⁹⁶⁹ Örneğin Sivas Valisi Necmettin Ergin'e 11.07.1946'da gönderilen bir yazıda “*Sivas milletvekili Fikri Erbuğ'u hemen bulunuz. Süratle Maraş'a gitsin ve orada parti müfettişi Mithat Aydın'la konuşsun. Yol parasını gerekirse siz tedarik ediniz. Buradan size gönderilir.*” denilmiştir. Yine İstanbul Valisi Lütfi Kırdar'a yazılan bir yazıda İstanbul Bayındırlık Müdürü İsmail Devletkuşu'nun derhal Afyonkarahisar'a

DP dönemiyle birlikte meydanları, cadde ve sokaklar süslenmiş ve hareketlenmiş, köy konaklarına parti afişleri asılmaya başlanmıştır. Özellikle düzenlenen meydan mitinglerinde, uzun yıllar bir suskunluk sarmalı içinde, kendini ifade edemeyen kitleler meydanları doldurmuştur.⁹⁷⁰

Bahsedilen sarmal içerisindeki kitlenin duygularını anlayabilmek adına inceleyeceğimiz örnekte, seçimlerdeki meydan propagandalarına kendisi şahit olan Arcayürek, anısını şöyle anlatmıştır: “*Siyaset çarkının dişlileri arasındaki olaylara gazeteci gözüyle, gerisinde yatan nedenleri az da olsa bilerek bakmaya başladığı günlerde, 1946 yılında tanık olduğu olaya başka gözle değişik anlamlar verecekti. Kızılay dolaylarında üzerinde bir hoparlörle donatılmış otomobilin içine yerleşenlerin halka seslendiklerini izlemişti. Bu seçimde CHP’ye oy vermenin bir vatan borcu olduğu söyleniyor, aykırı davrananların ise ülkesini sevmeyen insanlar olacağı belirtiliyordu. Bu görünüş, daha sonraları yüzlerce kez izleyeceği seçim propagandalarının belki de ilkiydi. Ama halka iletilen mesajda korkutucu bir hava seziliyordu. Otomobilden sürekli yükselen sesi dinleyenler belki homurdanyorlardı. Duygularıyla sağduyularıyla karşıt eğilime sahip olsalar bile, hiç kimse bu davranışa yüksek sesle karşı çıkmamıştır.*”⁹⁷¹

Vatan gazetesindeki iddiaya göre, CHP seçimler sırasında İstanbul’da *Tanin*, *Son Telgraf* ve *Vakit* gazetelerini halka parasız olarak dağıtmış; ayrıca şoförlere CHP’ye girmeleri için lastik vaat edilmiştir.⁹⁷²

DP seçimler sırasında tüccarlara da bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede tek parti döneminde tüccarların hak etmedikleri şekilde kötü bir muameleye tabi tutuldukları, en namuslularına bile savaş döneminde namussuz muamelesi yapıldığını vurgulayarak, daha önce sahipsiz olan hak ve hukuklarını korumak adına oylarına talip olmuştur.⁹⁷³

giderek Parti Müfettişiyle görüşmesi istenmiştir. Yozgat Valisi Sadri Aka’ya yazılan bir yazıda ise Nazım Kafaoglu hakkında birbirine zıt görüşler bildirildiği söylenmiş ve bu kişinin CHP’den adaylığının konulup konulmaması hakkındaki görüşü sorulmuştur. Murat Burgaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, XIII/26, İzmir, 2013, s.176-177.

⁹⁷⁰ Ş.Çobanoğlu, **Suskunluk Sarmalı...**, s.53. Kitlelerin meydanları doldurması veya Çobanoğlu’nun ifade ettiği diğer hususlar, aslında tek partinin girdiği seçimlerde de meydana gelmiştir. Ancak, tek parti seçimlerini dolduran kitlelerin, meydanlarda bulunma sebebi ile Çobanoğlu’nun da ifade ettiği gibi DP mitinglerindeki kalabalığın haleti ruhiyesi oldukça fark arz etmiştir.

⁹⁷¹ Cüneyt Arcayürek, **Demokrasinin İlk Yılları**, s.153.

⁹⁷² *Vatan*, 07 Temmuz 1946; Seçim öncesi süreçte, Cemal Kutay’ın çıkardığı *Millet Dergisi* de yazılarıyla DP’ye destek olmuş; özellikle İnönü’nün şahsında CHP’ye sert eleştirilerde bulunmuştur.

⁹⁷³ *Vatan*, 12 Temmuz 1946.

Seçim kampanyası başlangıcında, DP'liler İnönü'ye partiler üstü bir rol vererek onu CHP'den ayırmaya çalışmışlar; İnönü'yü CHP nereden aday gösterecekse DP'nin de İnönü'yü oradan aday göstereceğini ifade etmişlerdir.⁹⁷⁴

Vatan gazetesinde seçimlerin yapıldığı gün yayınlanan "*Vatandaş, vatani vazifeni ihmal etme, reyini vicdanının emrine göre serbestçe kullan*" ilanı dönemin nabzını hissettiren bir içerik taşımaktadır.⁹⁷⁵

DP'nin seçimlerden önce yayınladığı başka bir ilan, gazetelere verilmiş ve el afişi olarak dağıtılmış, halkın görebileceği yerlerde asılmıştır. Bu ilan şöyledir:⁹⁷⁶

“Yurttaş! Kimsenin keyfine bağlanmadan yalnız kanunun emrinde hür yaşamak senin hakkındır. Buna varmak için senin adına yarın Millet Meclisinde konuşacak olanlar mutlaka senin istediğin, inandığın kimseler olmalıdır. 21 Temmuz günü kimseden çekinmeden sandığa atacağın rey ile işte bunu sağlayacaksın.

Şimdiye kadar seni aramayanlar, senin derdini dinlemeyenler bundan sonra ararlar sorarlar mı? Sen düşün. Yalnız şunu bil ki seni söz sahibi yapmak için kurulan, aylardır bunun için dididen Demokrat Partinin sana aday listesinde gösterdiği isimler yalnız senin için, millet için çalışacak olanlardır.

Gönlünü dinle, senin için, senin hakkın için savaşıacakların adlarını yılmadan, kimseden korkmadan sandığa at; rey hakkı senin en mukaddes hakkındır, kimseyi karıştırma. Düşün ki 22 Temmuzda iş başına gelecekler senin seçeceğin adamlardır.”

İlan süslü ve ağıdalı kelimeler kullanılmadan, herkesin anlayacağı ve etkileneceği basitlikte yazılmıştır. Metin aralarında üçüncü bir şahıstan, yani iktidardan dem vurularak, halkın kendisi için didinen DP'den yana oy kullanmasının zorunluluğu ele alınmıştır.

Partinin kurulmasından hemen sonra Celal Bayar bir basın toplantısı düzenleyerek, parti ile ilgili bilgiler vermiştir: *“Derhal işaret etmek isterim ki, **partimiz Anayasa'da bir değişiklik yapılması lüzumunu düşünmüş dahi değildir.** Anayasada yer almış esaslar, milletimizin yüksek menfaatlerine uygun, onun yükselmesini ve ilerlemesini sağlamağa kâfidir. Bütün dâvamız bunların tatbikatını temindir. Zira milletimiz bu olgunluğa erişmiş bulunmaktadır. Anayasa, ikinci bir partinin kurulmasına da mani değildir. Biz tek parti ile demokrasinin kabili telif olmadığına inanıyoruz”*⁹⁷⁷ Her ne kadar

⁹⁷⁴ K.Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", s.22.

⁹⁷⁵ *Vatan*, 21 Temmuz 1946.

⁹⁷⁶ **BCA:490.01/355-1491-1-8**

⁹⁷⁷ *Son Posta*, 08 Ocak 1946.

bu ifade anayasaya ilişkin net olarak yeni bir beklenti olmadığını işaret etse de, anayasa konusu da DP'lilerin müteakip safhada gerek söylemlerinde gerekse propagandalarında, en önde işlenecek konulardan birisi haline gelecektir. Hazırlanan bir afişte Anayasa kelimesi defalarca, değişik büyüklükte yazı karakterleri kullanılarak, DP'ye oy verilmesi halinde yeni ve halkın istediği bir anayasaya kavuşulacağı mesajı verilmiştir:⁹⁷⁸ “*Anayasa, anayasa, anayasa, anayasa, Demokrat Partiye rey vermenizle gerçekleşir*”

CHP'de olduğu gibi DP'de de basın ve aydın kitlesi seçimler öncesinde etkin kullanılmıştır. Buradaki kullanılma kelimesini yönlendirme veya görevlendirme anlamında algılamamak gerekir. DP'li yazarlar, kendi düşünceleri çerçevesinde DP safında yer tutarak CHP'ye karşı sert eleştirilerde bulunmuşlardır.

Ahmet Emin Yalman *Vatan*'daki yazılarında, CHP'nin iktidar hırsı ile halk üzerinde tahakküm kurarak zorbalık yaptığını, anayasayı ihlal ettiğini, CHP'nin vatandaş nazarında manevi olarak tükendiğini ifade etmiş; CHP'nin kendini yıkmakla meşgul olduğunu belirtmiştir.⁹⁷⁹

Odak konular üzerinde, iktidar ve muhalefete yakın basın arasında atışmalara rastlanmıştır. Temmuz başında *Ulus*'taki yazısında Falih Rıfki Atay, DP için sert benzetmelerde bulunmuştur.⁹⁸⁰

Genel siyasi tabloyu ele alarak, gelecek günlerin getireceği tabloyu analiz eden Cihat Baban, Atay'a, *Tasvir*'deki köşesinden cevap vermiştir.⁹⁸¹ Halka rağmen halk

⁹⁷⁸ BCA:490.01/355-1491-1-7

⁹⁷⁹ *Vatan*, 19 ve 22 Haziran, 12 Temmuz 1946.

⁹⁸⁰ “*Serbest Fırka gibi Demokrat parti (de) önemli demokrasi şartlarının gerçekleşmesine hizmet edecek yerde, hemen iktidara geçmek için karma karışık bir sayı kalabalığı toplamaya kalktı. Kim, Var ol! dediyse bağrına bastı ve iktidara geçmeğe muvaffak olmadan sayı kalabalığı tahrikçilerinin ister istemez uyandırdığı anarşi içinde boğuldu gitti. (...) (DP'yi kastederek) onlar kin ve öç nöbeti ile yanıp tutuşmaktadırlar. Hele bir defa CHP'nin yıksınlar, kendileri de onun enkazı altında kalmışlar, umurlarında bile değildir. Propagandaları ile, devşirme usulleriyle tahrikleriyle, artık o da bildiğimiz manada bir siyasi parti olmaktan çıkmıştır. Bu bir yıkıcılar ve intikamcılar hareketidir.*”

Falih Rıfki Atay, *Ulus*, 04 Temmuz 1946.

⁹⁸¹ “*(...) Artık bundan sonra halka rağmen halk idaresi mevzubahis değildir. Halka uyularak devlet idare edilecektir. Geçmişteki hizmetleri mükâfatlandırmak için de kimse iktidara getirilmeyecek, geçmişteki hizmetler dolayısıyla da bir iktidar hakkı tanınmayacaktır. (...) (halkın) Vicdaniyla (oy) pusula arasındaki mutabakatı maddi ve manevi cebirler, tazyikler ve Seçim Kanunu'nun menettiği usulsüzlükler bozabilir, sandığa atılan pusula ile netice arasındaki mutabakatsızlık ise ancak, milli hâkimiyete ve halkın reyine karşı işlenen ağır, hıyaneti vataniye derecesinde ağır bir suç yüzünden ileri gelebilir. (...) (yeni kurulan bir parti) Milletten itimat görürse, halkın vekâletiyle iş başına geçer. Bu itimada rağmen, kendisinden zayıf bir murakabe unsuru olarak kalması istenirse, bu talep demokratik olmaz, muhalif parti bunu kabul ederse, muvazaa, halkın emniyetini suiistimal olur, vatandaş ile alay etmek olur. (...) Bilhassa muhalif partilere “siz haris insanlar, iktidara geçmek için mücadele ediyorsunuz” demekten artık vazgeçmeliyiz. Çünkü iktidarı istemek bir hırs eseri ise, iktidarda oturmak da bir hırs eseri olmak lazım gelir. (...) söyleyecek bir sözümüz daha var. Ulus refikimiz partilerin arkalarından sürükledikleri insanlardan bahsederken bunları (karmakarışık bir sayı kalabalığı) olarak ifade etmektedir. Bir takım vatandaşların muhalefet partilerine müzaheret göstermeleri (karmakarışık bir sayı kalabalığı) yani şuursuz bir kütle halinde telakki edilmeleri için kâfi bir sebep teşkil etmez. Vatandaş, vatandaşdır. Ve bu memleketin üzerinde vatandaş haysiyetiyile*”

idaresinin artık mümkün olmayacağını belirten Baban, iktidarın halka uygun hareket etmesi zaruretine değinmiş; muhalefetin suçlandığı iktidar olma “hırs”ı kavramını, CHP’de de iktidarı sürdürme “hırsı” olarak algılanabileceğini dile getirmiştir. Yine muhalif yazarın, *Ulus*’ta yayınlanan Atay’ın yazısındaki ifadelerle karşı, halkı koruma çabası ve gayreti göze çarpmaktadır. Atay’ın yazısında kullandığı kelimelerin (karmakarışık sayı kalabalığı) üzerinde duran Baban’ın bir nevi demagoji yaptığını da söylemek mümkündür. Öyle de olsa, Atay ve belli bir kesimin, muhalefeti benimseyen vatandaşları analiz şekli, bu koruma refleksine sebep olmuştur.

Tasvir’deki “Muhalefetten Anladıkları” isimli makalesinde, Ziyad Ebüzziya, dönem için ilginç sayılabilecek tespitlerde bulunmuştur. İktidarın muhalefetten sicil beklemesini, karşısına muhalif olarak çıkanlar herhangi bir sebeple gayri memnun olan kimseler olarak tanımlamasını yazıda ele almıştır. Muhalefet partileri ile CHP programları arasında prensip olarak fark olmamasını tabii kabul etmiş; bunu da, altı okla ifade edilen umdelerin anayasada bulunmasına bağlamış; anayasa değişmedikçe, bu umdeler kalkmadıkça, bunların dışında kalan komünistlik ve din gibi esaslara dayalı parti kurmak da yasak olduğundan partiler arası esaslı bir fikir ayrılığı beklenmemesi gerektiğini dile getirmiştir. Tek farkın prensiplerin uygulanmasından kaynaklanabilecek farklar olduğunu; iktidar birdenbire çok partili sisteme geçince, kamuoyunun bu duruma hazırlıksız yakalandığını; fikri altyapı bulunmadığından, yeni partilerden oturmuş bir program ve vizyon beklemenin manasız olduğunu söylemiştir.⁹⁸²

Cihat Baban da, DP’nin program ve planının olmaması eleştirilerine şöyle cevap vermiştir.⁹⁸³ “ (...) (doktrin olmamasının) *Bunun mesuliyeti muhaliflerde değil, rubu asırlık son idare sistemimizdedir. Doktrin bugünkü çorak siyaset tarlasında çıkamaz. (...) Bir kere vatandaş bütün endişelerden sıyrılmasını, profesör beslediği fikirlerinden dolayı haini vatan ilan telakki edileceğinden, tacir yanlılıkla ağır bir vergiye çarpılacağından, gazeteci mahkûm olacağından herhangi bir kanunun makabline teşmil edilerek, ortaya yeni suçlar çıkmayacağından emin olsun; o zaman fikir daha geniş bir saha bulacak, inkişaf edecek siyaset tarlası daha verimli olacaktır.*(...) (Seçimi kastederek) *Mücadele kanun dairesinde yapılmalıdır. Sizi tahrik etmek isteyenler çıkacaktır. Hatta bir hadise*

yaşayan insanlar (karmakarışık bir sayı kalabalığı) şeklinde ifade etmek, o halka saygı göstermemek demektir. Biz demokrasiyi biraz da bu gibi, halkı hor görenlerin rüyet tarzını değiştirmek için istiyoruz.”

Cihat Baban, “Buna Yıkıcılık Değil, Nöbet Değiştirme Derler”, *Tasvir*, 06 Temmuz 1946 .

⁹⁸² Ziyad Ebüzziya, “Muhalefetten Anladıkları”, *Tasvir*, 01 Temmuz 1946.

⁹⁸³ Cihat Baban, “Sükun Tavsiye Ediyoruz”, *Tasvir*, 08 Temmuz 1946.

vukua getirmek için onları kuranlar da bulunacaktır. Hatta, hatta, demokrat gibi gözüken Halkçıların, halkçı gibi gözüken demokratların, halkın hürriyetlerini zedelemek için bazı teşebbüslere girişmeleri de mümkündür. Bir komünist, aldığı birkaç kuruluşla DP saflarına karışarak (yaşasın Stalin) diye bağırabilir. Bütün bunlar olur. Siz bu kötülükleri önlemek için, tek bir ilaca maliksiniz. O da soğukkanlılığınızdır. Memleketin hesabına, şahsi ve milli hürriyetiniz namına sinirlerinize mağlup olmamak, intizamı ve nizamı bozmamak, kanunlara karşı gelmemek mecburiyetindedir. (...)” Doğru veya yanlış, iktidar baskısı Türk siyasi geleneğinde muhaliflerce hep dile getirilmiş bir mevzudur. Fikir özgürlüğü ve ticari baskı iddiaları günümüzde de geçerliliğini korumaktadır. Yine yazıda provokasyon ihtimali üzerinde durulmuş, vatandaş buna kanmamaları yönünde telkin edilmiştir.

Seçime dört güne kala ülkedeki uzak noktalara gazetenin geç gidebileceği ihtimaliyle yazısını erken kaleme aldığını belirten Ziyad Ebüzziya, Tasvir’deki makalesinde şunları yazmıştır.⁹⁸⁴ “ (...) Bir aydan beri bu mevzuda (seçim) çok şeyler söylendi. Propagandalar yapıldı, yalan yanlış haberler yapıldı. Herkes birbirini ikna etmek için gayret sarf etti. Tazyikler yapıldı, “Nasıl olsa Halk Partisi kazanacak, hiç olmazsa muhalif rey vererek kötü kişi olmayalım” düşüncesini vatandaşlara telkin etmek için, lüzumsuz propagandalar yapıldı. Jandarmaların füzuli gayretkeşliğini örtbas eden valiler oldu. Dostça, kulağımıza eğilerek, “Ben seni severim, sonra karışmam ha!. Kendini yakıyorsun” diyenler oldu ve işin içine bir takım ruhi tesirler karıştı. Muhalif vatandaş “Eğer iktidar partisi iş başına gelecek olursa şiddetli bir tepki yaratılacak, Serbest Firka zamanından sonra nasıl, Serbestçiler **fişlere geçti, memuriyet alamadı, süründülse**, bizim de başımıza aynı şeyler gelebilir, binaenaleyh ne yapıp yapıp Halk Partisini iktidar mevkisinden uzaklaştırmak lazım” diye düşündü. Buna mukabil idare memuru, “Halk Partisi ile müşterek bir mazim var. Bu davaya fazla karıştım, muhalifler iş başına gelecek olurlarsa beni işimden ederler” dedi. Ve bunun için elinden geldiği kadar çareye başvurarak Halk Partisini kazandırmaya çalıştı. (...)”

Yazar, seçim öncesi propagandalarda, iki partiye de, oy verilmesi için, halkın bir nevi baskı altına alındığını belirtmiş; vatandaş ve memurların değişik saiklerden hareketle, (fişlenme, sürülme, dışlanma vb. zararlar) bir tarafa teveccüh etmeye mecbur bırakıldığını ifade etmiştir.

⁹⁸⁴ Ziyad Ebüzziya, “Dört Gün Sonra Sandık Başına Gidiyoruz...”, *Tasvir*, 17 Temmuz 1946.

Görüleceği üzere, ilk çok partili seçimlerde, iki tarafın yayın organları birbirlerine sert eleştirilerde bulunurken, tarafsız olmaya çalışan basın mensupları da halkı değişik konularda uyarmıştır.

1946 seçimleri boyunca DP, gerek gazetelerde gerek hazırlattığı bröşür vb. unsurlarda, liderlerin ve parti mensuplarının söylemlerinde “*Yeter! Söz Milletindir...*” sloganını kullanmıştır. Başlangıçta slogan olan bu cümle, 1950 seçimlerinde afiş haline getirilerek, CHP iktidarını hedef alan söylemlerin başatlığını yapmıştır. 1950 seçimlerini incelediğimiz bölümde, afişin resim yönü üstünde ayrıntılı duracağız; ancak slogan olarak kullanılan bu cümle, 1946 seçimlerinden itibaren halkın bilinçaltına işlemeye başlamıştır. Sloganın etki derecesini belki de önceden hesap eden CHP’li yazarlar, slogan içeriğine, seçim öncesi sıkça eleştirilerde bulunmuşlardır.

Aralarında büyük bir uçurumun söz konusu olduğu, küçük ama etkili yönetici azınlık ile halk arasındaki yabancılaşmaya bir tepkinin, devlet/siyaset-toplum ilişkisinde yaşanan değişimin ifadesi olan bu slogan, iktidarı elde etmenin ve sürdürmenin, oyların çoğunluğunu kazanmaya bağlı olduğunu görmüş bir siyasi tahayyülün ürünüdür. Bu haliyle aynı zamanda iktidarın ve politik partilerin seçmenin oy desteğine bağımlı olduğunu kavramış bir topluma hitap etmiştir.⁹⁸⁵

Dönemin diğer bir partisi olan MKP’nin seçim öncesi parti mitinglerinde ve yapılan propaganda konuşmalarında CHP’nin o güne kadar yapmış olduğu icraatları her yönüyle tartışılmıştır. Nitekim MKP başkanı Nuri Demirağ basına verdiği bir demeçte II.Dünya Savaşı’na girmememizi bile eleştirmiştir: “*Türkiye’nin bin senede bir gelen fırsatı kaçırdığı ve harbe katılmış olsaydı bugün Paris Konferansı’na başkanlık edeceğini*” belirtmiştir. Nuri Demirağ’ın CHP’yi eleştirdiği bu demeç bazı basın organlarında eleştirilmiştir. *Ulus*’ta Ahmet Şükrü Esmer “*Garip Bir Tenkit*” adlı makalesinde, Demirağ’ın bu eleştirisini “*CHP hükümetlerine yöneltilmiş yeni ve garip bir tenkit*” olarak yorumlamış, “*bu sözleri gazete sütunlarında okuyanlar, Nuri Demirağ’ın yalnız muharebe hakkında değil, dünyada olup bitenler hakkında da hiçbir fikir sahibi olmadıkları kanaatine varacaklardır.*” demiştir.⁹⁸⁶

⁹⁸⁵ M.Küçükylmaz, *Türkiye’de Siyasal...*, s.41.

⁹⁸⁶ Osman Akandere, “İkinci Dünya Savaşından Sonra Çok Partili Hayata Geçişte Kurulan İlk Muhalefet Partisi: Milli Kalkınma Partisi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4 (Konya 1998), s.199; A.Şükrü Esmer, “Garip Bir Tenkit”, *Ulus*, 06 Temmuz 1946.

MKP, seçim broşür ve propaganda beyannamelerini, İstanbul'un üzerinden uçurduğu bir uçakla şehre dağıtmıştır.⁹⁸⁷

Arşivdeki birçok belgede, CHP'li, DP'li veya bağımsız olarak müstakil milletvekilliğine adaylıklarını koyan şahısların seçim beyannamesi bastırıldığı görülmüştür. Bu belgelerden birinde Ankara il bağımsız adaylarının listesi verilmiştir. Belgede, hangi partinin adayları olduğu yazmamakla birlikte, bir seçim dönemi sonrası ikisi DP'den meclise girecekleri için, 1946 seçimlerinde de DP'den müstakil aday olduğunu düşündüğümüz bu şahıslardan bir kısmının kendileri için seçim beyannamesi bastırdıkları görülmüştür.⁹⁸⁸ Bunlardan Ekmel Kahyoğlu beyannamesinde, yeni bir programla seçmenin karşısında çıkmayacağını ancak; nüfusun artması, sağlık konusunda en küçük köye kadar iyileştirmelerde bulunmak, çiftçilere ilişkin ürün tohumu, ekipman ve kredi konularında çalışmak, vergi düzenlemesi, küçük endüstride liberal politika izlemek, kütüphaneler yapmak ve milli kültürün yükselmesi için uğraşmak, ihracata üzerinde iyileştirmeler ve dış siyasette “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ilkesi gereği çalışacağına dair seçmene güvence vermiştir.⁹⁸⁹

Müstakiller arasında kanımızca en ilginç beyanname Ahmet Hamdi Başar'a⁹⁹⁰ ait olandır. CHP'nin ilk üyelerinden iken Eylül 1945'te oradan ayrıldığını belirten Başar, DP yöneticilerinin başlangıçta bir çatı altında DP'yi oluşturmalarında çok önemli yardımlarda bulunduğunu, DP'lilerin bir kısmının demokrasi anlayışlarında ve mücadele taktiklerindeki tehlikeli yanlışlıklar ve derhal şahlanan ihtiras hırsları yüzünden oradan

⁹⁸⁷ *Cumhuriyet*, 19 Mayıs 1946.

⁹⁸⁸ Arşiv belgesindeki beş isim: Mareşal Fevzi Çakmak, İzzet Karacabey, Ekmel Kahyoğlu, Mahmut Güçbilmez ve Dağistanlı Binerbay'dır. **BCA:490.01/355-1491-1-1** Son iki isim sonraki seçimlerde DP milletvekili olmuşlardır.

⁹⁸⁹ **BCA:490.01/355-1491-1-2**

⁹⁹⁰ Başar, cumhuriyetin kurulması aşamasında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde önemli çalışmalar yapmış; 1918 yılında İstanbul'da Ahali İktisat Fırkası'nı kurmuştur. SCF'nin ortadan kalkması kararının verildiği günün ertesi, Atatürk'le birlikte, iktisat müşaviri (danışmanı) sıfatı ile, yurttan büyük bir tetkik gezisinde bulunmuştur. Ülke iktisadiyatının (ekonomisinin) gelişmesi için büyük çabalar sarf etmiş, kanun teklifleri vermiştir. İsmet İnönü'nün 10 Mayıs 1946'da toplanan CHP Kurultayı'nda verdiği nutukta, Cumhurbaşkanlığı ile Parti Başkanlığı bir arada muhafaza edeceğini belirtmesi üzerine, bu görüşü hatalı bulan Ahmet Hamdi Başar, bu nutkun iradından (okunmasından) bir hafta kadar sonra, 19 Mayıs'ta, İsmet İnönü'ye Açık Dilekçe isimli bir broşür vererek endişelerini belirtmiştir. Netice alamayınca CHP'den istifa etmiştir. DP'den adaylığını koymuş, 1950 seçimlerinde DP'nin iktidara gelmesiyle, İstanbul Milletvekili olarak 1953 yılı sonlarına kadar hizmetlerine devam etmiştir. Ancak ülke kalkınması için yaptığı kanun tekliflerinin kabul görmemesi üzerine hayal kırıklığına uğramış ve 1953 yılında partiden istifa etmiştir. Seçim yasalarını eleştirmiş; körkütük cahil, köyünün hududu dışında dünya mevcut olduğunu da bilmeyen, yüzü örtülü köylü ihtiyar kadınla bir mütefekkirin, bir Ordinaryüs Profesörün aynı kıymet taşıyan reyleriyle bir adamın iş başına geçerek ve aklının kestiğini yaparak "Ben milletten rey aldım, onun namına bu işi yapıyorum" denmesine karşı çıkmış; buna demokrasi, halk hakimiyeti denemeyeceğini vurgulamış ve "Böyle şey olmaz!" diyerek tepkisini sert bir biçimde göstermiştir. Çeşitli kaynaklara dayanarak; http://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmet_Hamdi_Ba%C5%9Far . Erişim Tarihi 10.01.2015

da ayrıldığı, ancak son ana kadar DP'ye karşı sempatisini muhafaza ederek onu desteklediğini ifade etmiş ve şöyle devam etmiştir: “(...) *Fakat BMM seçimlerinin yaklaştığı şu günlerde, halkın huzursuzluğunu ve şikâyetini kendine bayrak yapan ve bütün fikir ve hareket kuvveti sadece bundan ibaret olan DP'nin dünü ve bugünü içinde şartları unutarak derhal iktidarı ele almak üzere tehlikeli bir propaganda yoluna ve mücadele taktiğine girdiğini görüyorum. (...) Bir sene evvel ihtisas adamları arasında, BMM'nde bile hatta akademik şekilde görüşülmesi caiz olmayan meseleler ve davalar, şimdi çoğu okuma yazma bilmeyen çoluk çocuk köy halkı önünde demagojik yollarla konuşuluyor. Varlık Vergisi de dâhil olduğu halde, hükümetin bütün kararlarını itirazsız kabul etmiş olanlarımız, şimdi her şeyi uluorta söyleyebilen kahramanlar oldular. Bu şartlar altında milletvekili seçiminin hürriyet pazarında açık arttırmaya konduğu bu zamanda, on yedi seneden beri durmadan dinlenmeden hürriyet mücadelesi yapmış ve iktidarla çarpışmış olanlar, hatta mürteci birer demokrasi düşmanı olarak gösterilebilecek hale geldiler.* (...)”⁹⁹¹

Bu noktada beyannameyi ilginç kılan hususlardan birisi, başlangıçta DP desteğini esirgemediğini ve onu yüceltme yolunda gayret ettiğini söyleyen Başar'ın, sonrasında DP'nin herhangi bir konsept ve fikri altyapıya sahip olmadığını, sadece halkın kaygılarından beslendiğini ifade ettiği tutarsızlıktır. Kendisinin de böyle fikri altyapıdan yoksun bir grup içinde neden bulunduğunu ve son ana kadar sempatisini sürdürdüğünü belirtmemiştir. Diğer husus, elitist-seçkinci yaklaşım örneği sergilediği ve günümüz “göbeğini kaşıyan adam” tartışmalarını hatırlatan “çoluk çocuk köy halkı” önünde politik konuların tartışılmasına verdiği reaksiyondur. Belki bu tavrı anlamak, o dönem özellikle CHP'li birçok entelektüelin de bu algıda birleştiği düşünüldüğünde kabul edilebilir, ne var ki Başar, 1950 seçimlerinde DP'den milletvekili olacaktır. Şahsi olarak Başar'daki kişisel fikri değişimler de kabul edilebilir; ama bu da DP'deki çoğulcu yapının içeriğini daha iyi anlamak ve analiz etmek zorunluluğu getirecektir.

DP bir sınıfa değil, sınıflar koalisyonuna dayanmış ve halk kavramını “patronla işçiyi” ve “ağayla çobanı” kapsayan bir anlamda kullanmıştır. Bununla beraber, bu toplumsal kaynaşmanın dışında kalan bir zümre vardır ki DP'lilerin bütün hücumlarının hedefini oluşturmuş ve ona karşı mücadele, özgürlük için mücadele anlamını kazanmıştır. Bu zümre tek parti yönetiminin “idare cihazıdır”. Ulusal birlik konusunda gayet titiz olan ve sınıf ayrımlarını bir yana bırakan DP'liler, sadece bu farklılaşmayı göz önünde

⁹⁹¹ BCA:490.01/355-1491-1-1-4.

bulundurmuş ve “kasketli” halkı “kravatlı” idarecinin hem siyasi hem iktisadi baskısından kurtarmaya çalışmıştır. Bu bakımdan tek parti yönetiminin uzun yıllar uyguladığı ve özellikle savaş yıllarında yoğunlaşan “devletçilik” politikası bu baskının iki yönünü de ifade etmiştir. Köy düzeninde ise, bu baskı jandarma-tahsildar ikilisiyle yürümüş, “Jandarma olarak iktidar, köye vatandaşlık haklarının tabii bir neticesi olan hürriyeti ve hürriyet için de siyasi teşkilatlanma imkânlarını götürmemiştir. Tahsildar olarak ise oraya girmiş, fakat refah ve saadet çağrılarını getirmemiştir.” DP’li liderler tüm muhalefet yılları boyunca ısrarla bu sorunun üzerinde durmuşlardır.⁹⁹² Nitekim basın arasındaki tartışmalar ve DP’lilerin kullandığı söylemlerden verdiğimiz örnekler, bu savı destekler mahiyettedir.

3- CHP’nin 1946 Genel Seçim Propagandaları

CHP’nin 1946 seçimlerinde uyguladığı seçim propagandası, öncelikle lider kadronun mitingler, beyanname ve nutuklar vesilesiyle halka doğrudan/dolaylı temas etmesi, müteakiben ve paralelinde de basın ve diğer iletişim kanallarının kullanılması suretiyle olmuştur.

Partinin önde gelen yöneticilerinin yanı sıra Başbakan ve Cumhurbaşkanı, verdikleri demeçler, nutuklar ve mitinglerde, DP’nin eleştirileri öncelikli olmak üzere, ülkenin geldiği noktanın sebeplerini halka açıklamaya çalışmışlar, gelecek planlamasından daha ziyade bir geçmiş kritiği yaparak, halkla iletişime geçmeye çalışmışlardır. Bunda DP’nin CHP’ye karşı kullandığı propaganda argümanları etken amil olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi DP, CHP’nin geçmişi üzerinden saldırı ve tartışmalarda bulunmuştur.

Seçimlere ilişkin yolsuzluk olacağı, muhalefetin baskı altında tutulduğu ve bu konuların propaganda malzemesi olmasının önüne geçebilmek İçişleri Bakanlığı’nca valiliklere bir genelge yayınlanmış; bu genelgede; “(...) *Vatandaşların oylarını tam bir serbesti ile istediğine verebilmesi ve buna da kimsenin engel olmaması hükümetçe ehemmiyetle iltizam edilen konulardır.*” denilerek; herhangi bir kademedeki memurun memuriyet nüfuzunu kullanarak bir parti lehine faaliyetlerde bulunması, vatandaşları oy konusunda yönlendirmeleri veya engel olmaları durumunda, derhal kanuni işlem yapılması istenmiştir.⁹⁹³

⁹⁹² T.Timur, *Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş*, s.39-40.

⁹⁹³ *Ayn Tarihi*, 1-31 Temmuz 1946, s.7.

Bu çerçevede Başbakan Şükrü Saracoğlu da radyoda yaptığı konuşmada; “*Biz sizin yalnız vicdanlarınızdan gelen oyları istiyoruz. Ve yalnız bunları istiyoruz. (...) Ve Cumhuriyet Türkiye’inde yalnız kanunun hâkim olduğunu ve yalnız kanunun hâkim olacağını önümüzdeki intihaplar dolayısıyla hatırlatmayı da faydalı görüyorum*” diyerek seçimlerin tam bir serbesti içinde ve hiçbir memurun halka karşı baskı uygulamasına, müdahalede bulunmasına izin verilmeden yapılacağını açıklamıştır. Ayrıca idare teşkilatında görev alanlara da kanunu hatırlatarak önemli bir uyarı yapmıştır. Benzer şekilde İnönü de seçim nutkunda bu konuya değinerek; “*Hür vatandaşların serbest oylarının meydana çıkması kanuni ve vicdani borcumuzdur. Millettin rızasile tayin olunmayan iktidar mevkiinin hiçbir kıymeti ve hiçbir meşru tarafı yoktur.*” sözleriyle memurlara bir uyarı yaptığı gibi DP’nin bu konudaki iddialarına ve eleştirilerine yanıt vermiştir.⁹⁹⁴ Bu noktada, konu içeriğinden ayrıca, daha önceki seçimlerde dönemin liderlerinden sıkça duyduğumuz “halkın vicdanı” yine karşımıza çıkmıştır. Seçim dönemlerinde, halktan oy isterken, iktidar, yaptığı işlerin karşılığını en azından vatandaşın bilincinde ve vicdanında aramış, halkı vicdanı ile baş başa bırakmayı kendi lehine bir durum olarak tahayyül etmiştir.

Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun seçim öncesi radyoda yaptığı konuşma, propaganda anlamında ayrı bir önem taşımaktadır. Başbakan konuşmasında, 1923 tarihinden itibaren CHP'nin yaptıklarının imtiyazlı şirketlerin satın alınması, Halk Partisi'nin doğuşu, sanayi planı, bayındırlık politikası, Osmanlı borçlarının ödenmesi, harp zamanında yapılan işler, su işleri, madenler, Ankara radyo istasyonu, topraksız köylüyü topraklandırmak, öğretim davası, eski eserlerin muhafazası, sıhhat işleri gibi başlıklarla anlatmış ve yakın geçmişte olan olayları örnek göstererek CHP'nin kutsallık imajını halka aktarmaya dikkat etmiştir.⁹⁹⁵

CHP, eleştirilere verdiği cevapların yanında, geçmişte yaptıkları işleri anlatarak ve yapılanların, yapılacak olanların bir teminatı olduğu tezini işleyerek de propaganda yapmıştır. Başbakan Şükrü Saracoğlu, radyoda yayınlanan seçim konuşmasında, ülkenin nasıl kurtarıldığını, Cumhuriyetin nasıl kurulduğunu, 1946’ya gelinceye kadar geçen sürede nelerin başarıldığını sayısal verilerle dile getirmiştir. Böylece CHP’nin ülkeyi kurtaran, Cumhuriyeti kuran, ülkeyi bugünlere getiren parti olduğu halka hatırlatılmış; bu çerçevede üç seçim broşürü yayınlayan CHP, bu broşürlerde üç konuya vurgu yapmıştır. Bu broşürlerden ilki “*Neleri Unutmamalıyız?*” başlığını taşımış ve CHP iktidarı

⁹⁹⁴ M.Burgaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, s.175.

⁹⁹⁵ N.T. Tekin, **Türkiye’de Seçim...**, s.213.

döneminde hangi işlerin başarıldığı anlatılmıştır. Ayrıca DP tarafından CHP iktidarına yöneltilen eleştiriler bu broşürde yanıtlanmıştır. İkinci broşürde CHP'nin “dünya ve cemiyet görüşü” anlatılmıştır. Üçüncü broşürde ise CHP'nin ekonomi siyaseti ele alınmış; özellikle “Devletçilik” ilkesi açıklanmıştır. Broşürlerin; CHP'ye türlü maksatlarla yapılan haksız ve yıkıcı hücumlara karşı hazırlandığı, CHP'lilerin bu hücumlara karşı “halkın zehirlenmesine meydan vermeyecek” cevapları verebilmelerini sağlamak amacıyla taşındığı vurgulanmıştır. Bu üç broşürün dışında, ülkedeki aydınlara gönderilmek üzere de çeşitli propaganda broşürleri bastırılmıştır. Bu broşürler; “Cumhuriyet'te Milli Ekonomi, Cumhuriyet'te Sağlık Savaşı, Cumhuriyet'te İlköğretim, CHP'nin Dünya Görüşü, CHP'nin Ekonomik Prensipleri, Halk İçin Halkla Konuşma” gibi başlıklar taşımış; haziran ayının sonlarında, ülkedeki aydınlara iletilmek üzere, il ve ilçe teşkilatlarına gönderilmeye başlanmıştır.⁹⁹⁶

Sağlık konusunda yayınlanan broşürde, iktidarın halk sağlığının korunması işinin önemini idrak ettiğini; köylerden şehirlere halk arasında hiçbir ayırım yapılmadan sıtma, frengi, verem, trahom ve diğer bulaşıcı hastalıklarla mücadele edildiğini; bunlara karşı koruyucu tedbirler alındığını; hastaları iyileştirmek için yurt genelinde büyük uğraşlar verildiğini anlatmışlardır. Ayrıca, milli ekonomi, bayındırlık, tarım, sanayi, ziraat, ulaştırma ve ticaret konularından bahsedilirken, Osmanlı dönemine göndermeler yapılarak Düyun-ı Umumiye, kapitülasyonlar ve Lozan üzerinden geçmiş hatırlatılmış, cumhuriyet döneminde yapılanlar ayrıntıları ile anlatılarak, hedeflenen işler halka aktarılmaya çalışılmıştır.⁹⁹⁷

Başbakan Saracoğlu'nun radyo nutkundan sonra kaleme aldığı yazıda Asım Us, Osmanlı döneminden kalan borçların, Lozan başarısı ile altından kalkındığını, bu sayede birçok iş başarılarak iktisadi açıdan ülkenin içinde bulunduğu durumun düzeltilmeye çalışıldığından bahsetmiştir. Okunan nutkun kötü niyetli ve vicdansız kişilerde bir etki yaratmayacağını kabul etmiş; fakat şahsi kin ve ihtirasla hareket etmeyen muhaliflerin nutuk üzerinde düşüneceklerini belirtmiştir. Buna ilave olarak yazının başında, nutkun nasıl algılanması gerektiğine dair uyarılarda bulunmuştur.⁹⁹⁸ “(...) Radyoda dinlenen bu sözleri gelip geçici bir propaganda nutku olarak dinlememelidir. Bu sözlerin ifade ettiği hakikatler üzerine tam bir fikir edinebilmek için gazetelerde neşredilecek metinleri de ayrıca dikkatle okumalı ve her madde üzerinde ayrıca zihin yormalıdır. Ta ki muhalif

⁹⁹⁶ M.Burgaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, s.172.

⁹⁹⁷ BCA: 490.01/355-1490-1

⁹⁹⁸ Asım Us, “Başbakanın Açık ve Aydınlik Nutku”, *Vakit*, 10 Temmuz 1946.

propagandaların zihinlerde uyandırdığı şüphe ve tereddüt sisleri dağılsın; hakikat güneşinin aydınlığı içinde salim bir kanaat ile oy verilebilsin. (...)”

Necmeddin Sadak da Başbakanın radyo nutkunda, yapılan satışmalar üzerinde durmayarak günlük tartışmalara girmedğini, uzun yıllar içinde hükümetin yaptığı icraatları halka anlattığını, (*yalnız vicdanlardan gelen oyları istiyoruz*) dediğini belirtmiştir. Geline refah seviyesinin elbette hedeflenenden çok uzak olduğunu hükümet ve partinin de bildiğini, daha ileri götürme çabası içinde olmakla beraber refah konusunun göreceli bir konu olduğunu belirtmiş, diğer ülkelerle yapılacak bir karşılaştırmanın daha doğru sonuca ulaştıracağını söylemiştir.⁹⁹⁹

Recep Peker, CHP'nin ağır dünya şartları içinde memleketi felaketlerden korumak ve milleti memnun etmek için çalıştığını, bunu yaparken herkeste ve her yerde olabilecek eksiklik ve kusurlarının olmasının normal karşılanması gerektiğini, muhalefetin bunu abarttığını, muhalefetin iddia ettiği gibi tek partili rejimi savunmadıklarını ifade etmiştir.¹⁰⁰⁰

Seçim beyannamesini radyoda yaptığı konuşmayla da duyuran İnönü, uzun yıllar sebatla yürütülen çalışmaların sonucu olarak, sıkıntılı cihan harbi bitmeden, bir ilerideki merhale olan tek dereceli seçim sistemine geçtiklerini, bunun sevinç unsuru olarak kabul edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Parti lideri dışında getirilecek bir cumhurbaşkanının, kanuni ve manevi nüfuzu olmaksızın bir siyasi partinin etkisi altında bulunmasının çok mahzurlu neticeler vereceğini; cumhurbaşkanının aynı zamanda parti başkanı olması hususunun anayasal bir durum olduğunu ifade etmiştir.

Daha öncekilerin aksine, beyannameye “Kadın ve Erkek vatandaşlarım” şeklinde bir hitapla başlayan İnönü, özellikle köylüyü serf durumdan kurtaracaklarını ifade etmiştir.

Tüm vatandaşların ilköğretim eğitimi sorununu çözmeden, köylünün kalkınmasının ve ülkenin ilerlemesinin başaramayacağını söyleyen İnönü; Toprak Kanunu'na muhalif DP mensuplarının, büyük toprak sahibi olduğu için menfaatleri gereği kanuna itiraz ettiğini, aslında çiftçiyi-köylüyü düşünmediklerini dile getirmiştir. Açılan orman işletmeleriyle, ormanları yok olmaktan kurtararak ıslah ettiklerini, hayat pahalılığının asıl sebebinin dünya savaşı şartları ve orduya yapılan harcamalar olduğunu belirtmiştir.

⁹⁹⁹ Necmeddin Sadak, “Seçim Mücadelesinde Tutulacak Yol”, *Akşam*, 10 Temmuz 1946.

¹⁰⁰⁰ Recep Peker'in Kütahya'daki konuşması için bkz. *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1946.

Yolsuzluğa asla taviz ve izin vermediklerini; bürokratlardan bir türedi sınıfının oluşmadığını söyleyen İnönü; henüz dünya savaşı sonrası barış şartları gerçekleşmediği için ordunun bütçesinin devam edeceğini hatırlatmıştır.

Konuşmasının sonunda İnönü, seçim sonrası herhangi bir grup veya vatandaşlara kırgınlık duymayacağını söyleyerek, özetle şu sözlerle vurgulamak istediği konuları bitirmiştir: “(...) *Yeni hayatımızda hükümetin ilk ele alacağı ve mütemadiyen uğraşacağı işlerden biri, umumiyetle, memurların geçim seviyelerini düzeltmeğe çalışmak olacaktır. (...) Adalet mekanizmasının ehemmiyeti, yeni siyasi hayatımızda en önce çıkmış olduğunu görüyorum. Hürriyet ve demokrasi hayatında vatandaş şerefının masun kalması ve devlet kanunlarının şaşmadan ve aksamadan işlemesi, yargıçlarımızın dirayet ve adaletine kalmıştır. Bundan dolayı, adalet mekanizmasının kolay işler bir hale gelmesi için alınacak tedbirler en önde gelecektir... (...) Seçimi idare edecek memurlarımız, kanunların hükümlerini her vatandaş ve her parti hakkında, gözlerini kırpmadan tatbik için, cesur ve kendilerine güvenir olacaklardır. Hür vatandaşların serbest oylarının meydana çıkması, kanuni ve vicdani borcumuzdur. Milletın rızasıyla tayin olunmayan iktidar mevkiinin hiçbir kıymeti ve hiçbir meşru tarafı yoktur. Bunun gibi, milletın rızası meydana çıktıktan sonra, bunu kıymetten düşürmek için yapılacak propagandanın ve gösterilecek maddi veya manevi mukavemetin de hiçbir ehemmiyeti olmayacaktır. Göstermeğe çalışıyorum ve yorulmadan tekrar ediyorum ki, **davanın esası seçimde milletın serbest iradesinin meydana çıktığına milletın kendisinin inanmasıdır.** Kadın ve erkek vatandaşlarım, bana ve başkanlık ettiğim şerefli partiye oy vermenizi istemek için kendimde cesaret buluyorum. Bize oy verirseniz, memleketin iç ve dış politikasında doğru yolları bulabileceğimize ve memleketin ilerlemesinde ve yükselmesinde sizi memnun edecek başarılar elde edeceğimize güveniyoruz. Karar sizindir.”¹⁰⁰¹*

Konuşmanın son kısmında iki husus göze çarpmaktadır. Birincisi; adalet mekanizmasına ilişkin planlanan düzeltme ve iyileştirmelerdir ki, seçimlerde tüm milletın hür iradesiyle oy vermesinin bile buna bağlı olduğu düşünüldüğünde, adalet treni raylara tam oturmamış bir ülkede, yapılacak seçimlerin doğruluğu, kanımızca aslında İnönü'nün sözleriyle tartışılır hale gelmiştir. İkinci olarak, milli iradenin sandıkta tecelli edeceğine inanan İnönü, vatandaşın da aynı inancı taşımasının gerekliliğini, “davanın esası” olarak görmesinde vurgulamıştır.

¹⁰⁰¹ EK-Ç, “Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Seçim Beyannamesi”, Ayın Tarihi, 1-31 Temmuz 1946, s.9-16; Cumhuriyet, 18 Temmuz 1946.

DP'lilerin; Orman Kanununu, köylerde okul binası yapımı işini eleştirmelerine ve bunları bir seçim propagandası malzemesi haline getirmelerine karşılık, CHP, bu konularda taviz vermeyeceğini açıklamış ve politikalarını savunmuştur. CHP, Orman Kanununun ülke ormanlarını “zalim baltanın elinden kurtarmak için” çıkarılmış olduğunu ifade etmiş, aksi halde ülkenin, “yarım asır içinde kâmilten çıplak ve iskân olunamaz hale” geleceğini iddia etmiştir. Okul binalarının köylülere yaptırılmasının ise ülke insanların çoğunluğunu oluşturan köylü kütlesinin bir an evvel, en azından, ilköğretime kavuşturulması için elzem olduğunu söylemişler; “Köylünün kalkınması ve memleketin ilerlemesinin” ancak bu şekilde başarılabilceğini belirtmişlerdir. Aksi takdirde köylerdeki okul yapımı işinin maliyetinin iki katına çıkacağı ve bütçenin bunu kaldıramayacağı, eğitim işinin onlarca yıl aksayacağı dile getirilmiştir.¹⁰⁰²

Seçimler öncesinde her iki partinin, karşı tarafın liderleri konusunda birbirlerini sert bir biçimde eleştirdiği görülmüştür. CHP İzmir milletvekillerinden Ekrem Oran, Kemalpaşa ve Ören’de halka seslenerek, DP’ye inanmamaları konusunda telkinde bulunmuş, doğrudan DP liderini hedef alarak ve ona karşı negatif reklam vasıtasıyla şöyle demiştir: “İşitiyoruz: muhalifler, hem ucuzluk yapacaklarından hem de ürünlerimizi kıymetlendireceklerinden bahsediyorlarmış... Gene sorarım size, pahalılık ve ucuzluk bir sihirbaz değneğiyle hemen meydana getirilecek ve hele ikisi bir arada yaşayacak şeyler midir? Kaldı ki, ürünlerimizi kıymetlendireceğini söyleyen partinin başında, bir zamanlar partimize bağlı olarak iktisat vekilliği yapmış olan zat bulunmaktadır. İktisat vekilliği sırasında üzümün kilosu 5 kuruştan, tütünün balyası 5 liradan gidiyordu. **Bu zatın, ürünlerimizi kıymetlendirmek yolunda, bildiği usuller vardı da, o vakit niçin memleketi bu usullerden faydalandırmamıştı?**”¹⁰⁰³

CHP'liler, DP'nin yolsuzluk ve baskı iddialarını, “efkârı umumiyyede şüpheli bir hava yaratmak taktiği” olarak değerlendirmişler ve bunun “çirkin” bir propaganda olduğunu dile getirmişlerdir. DP'nin böyle bir propagandaya başvurmasının nedeninin ise partinin “fikir bakımından arzettiği kısırlığın bir neticesi” olduğunu iddia etmişler; DP'yi “programsız” olmakla ve bu nedenle de seçim mücadelesini, “demogoji, iftira, yalan ve tezvîr” gibi “başka yollara dökm(ekle)” itham ederek karşı-propaganda yapmışlardır.¹⁰⁰⁴

¹⁰⁰² M.Burgaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, s.171.

¹⁰⁰³ *Yeni Asır*, 04 Temmuz 1946.

¹⁰⁰⁴ M.Burgaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, s.176.

İktidarın bakış açısına bir örnek daha vermek gerekirse; Siirt milletvekili Saffet Tuncay, meclisteki konuşmasında, kendi partileri açısından yeni seçime gidilmekle gözetilen amacı anlatmış; DP'nin bunu, iktidarı elde bulundurmak için yapılan bir hareket olarak ifade etmesini bir tefekkür telakki ettiğini söylemiş; yeni partilerin hemen **iktidar mevkiine gelemeyeceklerini ve bunun için zaman lazım geldiğini** belirtmiştir.¹⁰⁰⁵ Bu kanımızca *sağlıksız* bakış açısı, açıklandığı ve açıklanacağı üzere, dönemin CHP'sinde genel olarak sirayet etmiş durumdadır. Muhalefet partisinin yanlışlarını eleştirmek bir yana, daha en başta onu iktidara aday görmeme tutumu, kendileri için ağır sonuçlar doğuracaktır. Çünkü müteakip seçimlerde, halk iktidar ile aynı bakışı taşımayacaktır. Bu bakış açısı, CHP'ye zaman kaybettirmiş ve sonraki süreçte yeterli hazırlıkların yapılmasını sağlayacak gerekliliği hissetmemelerine sebep olmuştur.

CHP temsilcileri propaganda konuşmalarında hem Atatürk'ün partisi imajını tekrarlamışlar, hem de İnönü'nün İstiklal mücadelesinde ve sonrasında oynadığı tarihi rolü vurgulamışlardır.¹⁰⁰⁶

CHP'nin 1946 seçimlerinde kullandığı ve artık propogandanın yerini siyasal iletişimin aldığı işaretleri de olan afişinde geçen "*Atatürk ve İnönü, Cumhuriyet Halk Partisinin başlarıdır, oylarımızı onların partisine verelim*" ibaresi adeta iktidar olabilmek için seçmenin oyuna ihtiyaç duyulduğu ve seçmenin ikna edilmesi gerektiğini; siyasetin toplumla diyaloga geçmek zorunda kaldığını ilan etmiştir. Ancak seçmeni ikna için takip edilen yol oldukça ilginç olmuştur. CHP, halkın iknasını, siyasi meşruiyetin kazanılmasını vesayette arayan bir anlayışla büyük önder Atatürk ve İnönü adına oy istemiş, diğer partilerle fark yaratmada Atatürk ve İnönü'yü kullanmışlardır.¹⁰⁰⁷

Doğruluğunu teyit edemediğimiz, bir gazetede çıkan haberde, CHP, cumhuriyetin kurucusu Atatürk adına oy isteme safhasını aşmış; ülkedeki büyük çoğunluğun inandığı dini değerler üzerinden vurgu yapmayı denemiştir.

Demokrat Parti'ye karşı uygulanan propaganda olaylarından biri de; Düzce'nin Cuma Camiinde gerçekleşmiştir. Düzce Müftüsü Mehmet Saktı Otluoğlu vaazında; "*Ey cemaati Müslimin, Ben buraya bir vazife ile gelmedim. Allah'ın emirlerini sizlere tebliğ ve sizleri irşat için bu kürsüye çıktım. Bazı abdestsiz Demokrat Parti mensupları her tarafta halk içine girerek bir tefrika ve fesat tohumu ekmeye çalışıyorlar. Bunlar mektepleri kaldırmağa ve bu suretle halka yaranmağa çalışmaktadırlar. Sakın bunların*

¹⁰⁰⁵ **Aydın Tarihi**, 1 Birinci Teşrin 1938, s.1.

¹⁰⁰⁶ *Cumhuriyet*, 06 Temmuz 1946.

¹⁰⁰⁷ M.Macit, **Türkiye'de Toplumsal...**, s.39.

iğfalatına kapılmayınız. CHP'den ayrılmayınız. Doğru yol budur!,” şeklinde konuşmuştur. Bir başka deyişle Demokrat Partiyi devamlı dini siyasete alet etmekle suçlayan CHP bu seçimlerde aynı aleti kullanmıştır.¹⁰⁰⁸

Seçimler sırasında, şehirlerde propaganda amacıyla CHP adayları halk kürsülerinde konuşmalar yapmışlar ve halk evlerinde konferanslar vermişlerdir. Ayrıca, şehir merkezi ve ilçelerinde oy sandıklarının bulunduğu yerler de bayrak ve afişlerle donatılmıştır. CHP taraftarı yerel gazetelerde ise seçimler ve seçmenlerin seçimlerde oy kullanmalarını teşvik edici nitelikte yazılar çıkmıştır.¹⁰⁰⁹

DP karşısında halkla doğrudan temas yolları arayışına giren CHP, Ege Bölgesinde ayrı ayrı kahvelere giderek propaganda yapmıştır.¹⁰¹⁰ CHP seçim propagandaları konusunda partide görevli lider kadrosu ve parti mensuplarının yanı sıra basındaki CHP yanlısı kalemlerden de faydalanmıştır. Bunlar, bazen DP eleştirisi yaparken, bazen de CHP'nin savunmasını yapmışlardır.

CHP'li kalemler, DP'nin ülkede tek parti zihniyetinin hâkim olduğu ve “hürriyet”in bulunmadığı eleştirilerine; ülkeye gerçek demokrasiyi kendilerinin getirecekleri yolundaki söylemlerine de cevap vermişlerdir. “*Yıllarca ve yıllarca Cumhuriyet Halk Partisi içinde milletvekilliği, bakanlık veya başbakanlık yapmak suretiyle siyasi hayatlarını fikir ve tatbikat bakımından hiçbir suretle inkar edip sıyrılmayacakları bir tarzda bağlamış ve hatta bir bakıma tamamlamış (olan) bu sayın şahsiyetlerin şimdi Türkiye’de yeni başlamış olan çok partili demokratik siyaset hayatı içinde ‘yeniliğin’ timsali veya öncüsü rolünü takınmış olmaları(nı)*” garip bir durum olarak nitelendirmişlerdir. “*Yirmi yıl bir parti içinde oturan ve susan ve onun bütün kararlarına oy veren*” kişilerin bugün CHP’ye hücum etmelerinin etik dışı bir davranış olduğunu ve bunu “*seçim propagandasında bir olta yemi olarak kullandıkları(nı)*” dile getirerek karşı propaganda yapmışlardır.¹⁰¹¹

Yazarların eleştirdiği, DP kadrosunun daha önce CHP ve hükümetler içinde en üst seviyeler de dahil olmak üzere çeşitli görevlerde bulunmuş olması, 1946 yılındaki DP söylemlerinde, DP liderlerinin bu sorunla yüzleşmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. CHP'lilerin bu söylemdeki teorik haklılığı, halk nazarında pratiğe dönüşmemiştir. Yani

¹⁰⁰⁸ Ensar Yılmaz, **Demokrat Parti'nin İktidara Geliş Süreci**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YDT, Sakarya, 2008, s.173-174.

¹⁰⁰⁹ Serap Tabak, "Afyon'da 1946 Seçimleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XIX/2, Ege Üniversitesi Basımevi, (İzmir Aralık 2004), s.92.

¹⁰¹⁰ *Cumhuriyet*, 30 Mart 1946.

¹⁰¹¹ Nihat Erim ve Falih Rıfki Atay'ı kastederek M.Burgaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, s.172

vatandaşın teveccühü, DP'lilerin daha önce CHP içinde yaptıkları değil, iktidara gelebilecek (CHP'ye benzemeyen) DP'nin yapacaklarına olan inancına yönelmiştir.

DP lider kadrosuna ilişkin olarak, H.Cahit Yalçın şöyle demiştir:¹⁰¹² “(...) Demokrat şeflerinden bir fena vatandaşın kendi memleketini ecnebi milletlere çekiştirmesi ve kendi milleti aleyhinde propaganda yaparcasına uydurma şikayetlerde bulunması, sonra bunun memlekette uyandırdığı fena tesirden ürkererek, yaptığını inkar etmeye kalkarken tekzibe uğraması, DP'nin üstünde daima kalacak bir lekedir. (...)”

Sadak, CHP'nin çok partili sisteme geçişte yaptığı kanunların, rejimi ilerletmek adına olduğunu söylemiş; DP'li yöneticilerin de zamanında CHP çatısı altında bu uğurda mücadele verdiğini hatırlatmıştır. Makalede geçen şu ifade DP'nin kuruluş maksadı hakkında CHP basınının bakış açısını yine ortaya koymasına bakımından değerlidir.¹⁰¹³ “(...) Eğer CHP ve hükümeti kendinden tam memnun olsaydı ve gidişini memleketin tam iyiliğine yeterli bulsaydı, daha iyi iş görmek, daha çok çalışmak için kendi karşısına bir **kontrol partisinin** çıkması lüzumuna bizzat inanır, **millet kontrolünü** daha tesirli hale sokacak değişikliklere bizzat başvurur muydu? (...)” Buradan anlıyoruz ki Sadak, ne DP'yi iktidara alternatif görmekte ne de halkın CHP'ye alternatif bir seçim yapmasını beklemek ve istemektedir. Sadak ve o dönem için bazı aydınlar, DP'yi alternatif değil iktidar için bir kontrol mekanizması olarak görmüşlerdir. Yani 1946 seçimlerinde iktidar hesabı değil, kontrol oranı hesabı yapılmıştır.

A.Şükrü Esmer, *Ulus*'taki yazısında muhalif kalemlerin reddettiği/geçersiz saydığı geçmiş başarılarla dayanarak oy isteme pozisyonunu korumuş, muhalefet için sert ifadeler kullanmıştır.¹⁰¹⁴ “(...) II.Dünya Harbi esnasında takip edilen isabetli dış politika, memleketimizi harp sahnesi olmaktan korumuş ve Atatürk zamanında kurulmuş olan rejimde istikrar sağlamıştır. Başka memleketlerde olduğu gibi, bizde seçim, bir rejim kurma manasını tazammun etmemekte, normal siyasi hayatımızın bir hadisesini teşkil etmektedir. (...) İşte Halk Partisi, Türk milletinin önüne, seçim günü, böyle bir parlak başarı (İngiltere ve ABD ile olan yakın ilişkileri kastederek) ile çıkacaktır. Demokrasi hayatında seçim, bir takım vaatlerin ileri sürülmesine vesile olan bir hadisedir. Halk Partisi istikbal hakkında vaatlerden ziyade, **geçmişteki büyük başarılarına dayanarak**

¹⁰¹² Hüseyin Cahit Yalçın, “Halk Partisine Hücumlar”, *Tanin*, 02 Temmuz 1946. Ancak bu “çekiştirme” olayı, birkaç yıl sonraki DP iktidarında “jurnalleme”ye dönüşecek; bu sefer DP, CHP'yi aynı konuda farklı kelimelerle suçlayacaktır.

¹⁰¹³ Necmeddin Sadak, “Hadiseler ve Hakikatler”, *Akşam*, 09 Temmuz 1946.

¹⁰¹⁴ A.Şükrü Esmer, “Seçime Girerken”, *Ulus*, 09 Temmuz 1946.

milletten güven isteyecektir. (...) Gittikçe soysuzlaşmakta olan muhalefet, seçim mücadelesi içinde çoğu belediye vazifesine ait olan bir takım şikâyetleri ileri sürmüş ve bunları mücadele mevzuu olarak parmağına dolamıştır. (...) Basında bu denli ağır ifade ve hakaretlerin olması; basın ve düşünce özgürlüğü kavramının, tek parti Türkiye'sinin geçirdiği evrimin sancısı olmuştur. Muhalefete karşı böylesine acımasız ve üslupsuz bir yaklaşım, mağdur ve ezilen pozisyonundaki muhalefeti, halk nazarında "kendine daha yakın" algılatmıştır. Ülkedeki tek partinin CHP ve belediyelerin de CHP'li olduğu bilindiğinde, belediyelere ait düzensizlik ve şikâyetlerin sorumlusu olarak CHP'nin görülmesinden, nasıl bir soysuzlaşma çıkarımı yapıldığı anlaşılamamaktadır.

*Vakit yazarı Asım Us, milletvekilliği teklifi konusunda Mareşal Fevzi Çakmak'la yaptığı bir mülakatı sütunlarına taşımıştır. Mareşale, kendisine teklif götüren CHP'yi değil de DP'yi seçmesinin sebeplerini sormuş; aldığı cevapları analiz ederek okuyucuya sunmuştur. Mareşal mülakatta, CHP ve DP arasında bir fark görmediğini belirtmiş, kendi rolünün partiler arasında muvazene temin etmek olduğunu söylemiştir. Mareşalin " (...) Bana ilk defa teklif yapan Demokrat Partidir. Buna muvafakat ettim. Diğer bir parti (Milli Kalkınma Partisini kastetmiştir) aynı şekilde ismimi kendi listesine müstakil olarak koyacak olursa buna mani olmam; fakat kendi adımın muhtelif partiler arasında propaganda bayrağı olarak kullanılmasını da doğru bulmam¹⁰¹⁵. (...)” sözünü aktaran Us, mülakattan çıkardığı sonucu şöyle özetlemiştir:¹⁰¹⁶ " (...) Muhterem Mareşal Fevzi Çakmak, memleketimiz için daha ziyade İngiltere ve Amerika'da olduğu gibi, **kontrollü bir demokrasi**¹⁰¹⁷ idaresini istiyor. Çok partili idare sistemine taraftar olmakla beraber bazı memleketlerde olduğu gibi, istikrarlı bir hükümet kurmaya mani olan muvazenesiz parti çokluğunu da iyi bulmuyor. CHP'nin kuvvetine karşı DP'nin giriştiği teşebbüsü bir fedakârlık olarak addediyor ve müstakil olarak onun listesine kendi adının girmesine muvafakat etmekle hem kendisi siyasi parti mücadeleleri dışında kalmak istiyor; hem de memleketimizde demokrasi sisteminin gelişmesine bir yardım vazifesi gördüğü kanaatinde bulunuyor.”*

¹⁰¹⁵ Bu noktada Mareşalin ne kastettiği açık değildir. Hem isteyen partilerin kendisini aday göstermelerine olumlu yaklaşım, hem de propaganda konusu yapmamalarını istemesi ikircikli bir durumdur. Çelişkinin sebebinin, iktidara kendi şahsi gücünü göstermesi kaygısı olduğunu değerlendiriyoruz.

¹⁰¹⁶ Asım Us, "Mareşal Diyor Ki...", *Vakit*, 15 Temmuz 1946.

¹⁰¹⁷ Mülakat incelendiğinde, Mareşalin kastettiği şeyin kontrollü demokrasiden ziyade, tek partili rejimlerin ülkelerin götüreceği olumlu bir nokta olmaması düşüncesi olduğu görülmektedir. Mareşalin ifadeleri arasında kontrollü parti kelimesi geçmediği gibi bu sonuca ulaştırabilecek açıklamalarına da rastlanmamıştır. Kanımızca Asım Us, kendisi gibi CHP yanlısı kalemlerin genel düşüncesini Mareşalin ağzından okuyucuya aktarmıştır.

Hüseyin Cahit Yalçın, “CHP’nin iktidarda kalıp kalmamasından ayrı olarak, DP’nin seçime girmesinin, yurt içi ve yurt dışı kamuoyu nazarında elzem bir durum olduğu” şeklindeki ifadeyi eleştirmiştir. Müttelik ülkelerin, Türkiye’deki rejimle bir problemleri olmadığını, hükümetin demokrasiye olan gayretini onların da bildiğini, mütteliklerin Türkiye’nin dâhili politikasına müdahale etmeyeceklerini söylemiştir. İç politikada ise, tek partili sistemin normal olmadığını CHP’nin de bildiğini, ideal demokratik rejim yolunda gayret gösterdiğini, bu arayışlarda yeni partilerin bir amil ve sebep değil, birer netice olduğunu ifade etmiştir.¹⁰¹⁸

Sadak, DP’nin kullandığı yeni propaganda sloganı üzerinde eleştirel bir yaklaşım getirmiş, DP liderlerinin CHP ve liderine temiz ve vatansever duygular beslediklerine şüphe etmediğini belirtmiş, **bir muhalif kontrol partisi kurmak gibi** güç bir işin DP’nin ve Bayar’ın omuzlarında olduğunu söyleyerek Bayar’ın düne kadar CHP’de en üst düzey görevlerde bulunduğunu hatırlatmış; sloganda kastedilen “yeter”in neye karşı olduğu sorusuna cevap aramıştır:¹⁰¹⁹ “(...) Demokrat Parti “**Artık yeter, söz milletindir**” gibi yaftalar asıyor. **Artık yeter** olan idare şekli, vesayet ve istibdat vasıfları CHP’nin ve Türkiye Cumhuriyeti rejiminin, bugüne kadar baştanbaşa geçmiş tarihine mi aittir? Bu sert ve acı tarizlerin 1923’den beri Atatürk’ün elemli kaybına kadar geçen devreye ait olması kabul edilemez. Çünkü DP ve onun gazeteleri Atatürk devrini demokrasi ve hürriyet bahsinde örnek olarak hürmetle anmakta kusur etmiyorlar. Bu vesayet ve istibdat idaresi hep 1938’den bugüne kadar mıdır? Halk Partisinin idaresi DP’nin (**Artık Yeter!**) dediği ve milletin haklarından mahrum kaldığı bu acıklı devre, hep II. Cihan Harbinin altı, yedi yılına mı rastlıyor? (...)Bundan dolayıdır ki kurucusu ve lideri bulunduğu DP’nin (**Artık Yeter**), (**Parti Saltanatını Yıkacağız**) gibi propagandalarını cidden anlamıyoruz.(...)” Bu noktada, CHP yanlısı kalemlerin, Demokrat Partisinin kontrol görev ve misyonu algısından kurtulamadıkları gözlenmektedir. DP’yi iktidara bir aday değil; iktidarı kontrolü edecek bir kurum olarak görmüşlerdir.

CHP’li basın DP’ye bakış açısını kısaca şöyle özetlemek mümkündür: DP’nin bir muhalefet partisi olarak Türk siyasi yaşamında bulunması doğrudur, elzemdir. Ancak seçim kazanarak iktidara gelmesi için bunlar söylenemez... DP’nin varlık sebebi, kontrol işlevinin ötesine geçmemelidir...

¹⁰¹⁸ Hüseyin Cahit Yalçın, “Aydınlatılmaya Muhtaç Nokta”, *Tanin*, 14 Temmuz 1946.

¹⁰¹⁹ Necmeddin Sadak, “Açık ve Samimi Bir Konuşma”, *Akşam*, 13 Temmuz 1946.

DP'nin sloganı ile ilgili olarak A.Şükrü Esmer de *Ulus*'taki yazısında benzer ifadeler kullanmış ve sorular sormuştur: ¹⁰²⁰“ (...) *Demokrat Partinin seçim afişlerinde (yeter) sözüne gelince; bu efendilerden şu suali sormak yerinde olur: Yeter olan nedir? Rakamların (1938'den 1945'e ülkedeki gelişmelerin Başbakan tarafından sayısal verilerle aktarılmasını kastederek) belagatiyle ifade edilen gelişmeleri mi? Dünyanın ekser memleketleri II.Dünya Harbinin felaketleri içinde kıvranırken, bundan masun kalan Türkiye'nin muharebe yılları içindeki ilerlemesi ve gelişmesi mi? (...) **Gittikçe soysuzlaşmakta olan muhalefetin propagandasına rağmen, (kervan yürüyecek), seçimde milletten yeni itimat ve kuvvet alacak olan Halk Partisi, millet uğurundaki hizmetlerine devam edecektir.**”*

Seçim öncesi partizan ve yanlı ifadeler içeren yazar ve yazıların dışında az da olsa ortada yol izleyen kalemlere rastlanılmıştır. M.Tunçer *Yeni Asır*'daki makalesinde, Halk Partisini hürriyet düşmanı olarak göstermeye kalkışmak ne kadar manasızsa, Demokrat Partiyi de iktidar mesuliyetini yüklenmekten aciz sanmanın o kadar yersiz olacağını ifade etmiştir. Tunçer, iktidara aday iki partinin geçmişe ait münakaşa çıkmazlığında değil, geleceğe ait program yollarında karşılaşmalarının, milleti aydınlatmalarının, halka nasıl hizmet edeceklerini açıklamalarının her biri için ödev olduğu üzerinde durmuştur.¹⁰²¹

CHP'nin seçim propagandaları konusunda belirtilmesi gereken önemli bir husus da muhalefetin komünistlikle suçlanmasıdır. Gerçi bu konuda doğrudan Parti Merkezini itham etmenin ne derece doğru olacağı tartışılabilir. Nitekim DP'nin “yabancıların aleti” olarak gösterilmeye çalışıldığına ve bunun bir seçim propagandası olarak kullanıldığına dair duyular alınması üzerine CHP Genel Merkezi, 24 Haziran'da bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde, muhaliflere karşı şu ya da bu yabancı devletten para almak şeklindeki ithamlarda bulunulmasından kesinlikle uzak durulması gerektiği, partinin seçim propagandasıyla görevli olan kişilere açık ve katı bir şekilde bildirilmiştir. Ancak yine de 11 Temmuz tarihli *Vatan Gazetesi*'nin haberine göre CHP Mardin milletvekili Aziz Uras, Mardin Halkevinde yaptığı bir konuşmada Demokrat Parti'nin Rus parası ile kurulduğunu dile getirmiştir. İktidarın yayın organı niteliğinde bir gazete olan *Tanin Gazetesi*'nde; bu tür suçlamalar seçim gününe kadar devam etmiş; hatta seçim günü “*Vatandaş Rey Verirken Moskovayı Unutma!*” diye manşet dahi atılmıştır.¹⁰²²

¹⁰²⁰ A.Şükrü Esmer, “Gerçekler Karşısında”, *Ulus*, 14 Temmuz 1946.

¹⁰²¹ M.Tunçer, “İleriye Bakmak Lazım”, *Yeni Asır*, 26 Haziran 1946.

¹⁰²² M.Burgaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, s.173.

Moskova radyosunun 1946 seçimlerine ilişkin çokça haber yaptığını belirten Abidin Daver, radyo yayınlarında Türk vatandaşlarının yanlış bilgilerle zehirlendiğini iddia etmiştir. Daver'e göre Rus radyosu: CHP'nin terör idaresi olduğunu; yeni kurulan ve seçimlerde CHP'nin destekleyeceğini iddia eden partilerin terörü tasvip ettiklerini; Türk işçi, köylü ve kadını Halk Partisi aleyhine kışkırttığını iddia etmiştir.¹⁰²³

CHP'nin bir diğer seçim propagandası ise kadınlara yönelik çalışmalar olmuştur. Bu kapsamda “*Türk Kadını Sandık Başına*” başlıklı bir afiş hazırlanmış; Türk kadınının yüzyıllarca süren “esir hayatından” CHP'nin başlattığı “inkılâp” sayesinde kurtulduğu ve bugün erkek vatandaşlarla eşit hakka sahip olduğu vurgulanmıştır. Afişte “*Bugün sana bu hakları veren inkılâba yarın sen de oyunu vereceksin Türk kadını!*” cümlesiyle kadınların oyu istenmiştir.¹⁰²⁴

CHP seçim öncesi, İhap Hulusi'ye EK-H'de resmini verdiğimiz bir afiş hazırlatmıştır. Afişin ön planında iki bayan, arka planda iki erkek figürü yer almaktadır. Sağdaki bayan geleneksel, soldaki modern giysiler içinde, 1930'ların modasını yansıtmış; benzer espri erkek figürler ile de tekrarlanmıştır. Orta yaş kuşağını temsil eden bu insanlar, aynı zamanda köylü-kentli ve aile kurumunu da temsil etmiştir. Köylü ve kentlinin CHP'nin ilkeleri doğrultusunda dayanışma içinde olduğu, ataerkil ve feodal toplum düzeninden, çağdaş ve kadınların eşit haklara sahip olacağı toplum düzenine geçişi, kadın figürlerinin ön plana çıkarılmasıyla anlatılmıştır. Üst satırda yer alan “Atatürk ve İnönü” sözleri büyük puntolarla verilerek bu kişiliklerin temsil ettiği milli duygular “CHP” ilkeleriyle kaynaştırılmıştır. Figürler ve onları destekleyici anlam taşıyan yazı ve amblem bütün mekânı dolduracak tarzda kompoze edildiklerinden, insan faktörü ve cumhuriyet ideallerini ön plana çıkaran bir afiştir.¹⁰²⁵

Afişte Atatürk ve İnönü'nün kullanılması, aslında siyasi meşruiyetin vesayet yoluyla elde edildiğine ve sürdürüldüğüne dair uzun bir tarihi tecrübenin varisleri için bu durum çok da garipsenmemiştir. Nihayetinde iletinin muhatapları, böyle bir siyasal

¹⁰²³ Abidin Daver, “İbret Alalım ve Daima Uyanık Olalım”, *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1946.

¹⁰²⁴ M.Burgaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, s.172.

¹⁰²⁵ Figürlerin kompoze edilışinden, kentli kadının yüz ifadesinden ve elindeki oy pusulasını tutuşundan bilinçli ve kararlı bir tavırla CHP'nin ilkelerini köylü kadına inandırıcı bir samimiyetle ikna ettiği görülmüş; kadınların CHP'nin amblemine umutla ve ciddiyetle bakışları altıokun temsil ettiği ilkelere inançlarını göstermiş; arka plandaki erkek figürler kadınlarla ifade edilmeye çalışılan samimi ve kararlı dayanışmayı desteklemiştir. Modern giysiler içindeki erkek figürünün büyük bir kararlılıkla havaya kaldırdığı oy pusulası “CHP” ile yüksek ideallerinin zaferini işaret etmiş; modern Türk erkeğini temsil ettiği kadar, devletin işlerini yürüten memurunu ve çağdaş iş adamlarını da simgelemiştir. Sert yüz hatlarıyla görünen erkek, üretken, vatansever ve sağlam karakterli Türk köylüsünü temsil etmiştir. Figürlerin altındaki modern (Euro Grotesk) üç satır farklı renk ve karakterdeki yazı, afişin altında toparlayıcı ve sağlam bir kompozisyon oluşturmuştur. S.Ç.Ergenel, *Siyasi Afişler 1946-1993*, s.55-56.

kültürü içselleştirmiş bir toplum olduğundan; iletilen mesaj, açıkça dönemin siyasal kültürünü ve toplumun uzun yıllar boyunca süren siyasal toplumlaşma sonucunda kazandığı tahayyülü ortaya koymuştur. Afişteki kadın figürlerinin farklılığı ve vurgulanması, Cumhuriyet devrimi ve ideolojisinde değişen kadın imajının başat yerinin bir ifadesi olarak da düşünülebilir.¹⁰²⁶

Macit, o yıllarda en yaygın idealin modernleşme, batılılaşma ve geleneksel çevreleri bu idealler etrafında değiştirme olduğu düşüncesinden hareketle; bu değiştirmenin var olan sosyal ilişkiler kümesi üzerine oturmaktan ziyade yukarıdan aşağıya doğru dayatılan, devlet eliyle yönetilen bir proje olduğunu ifade etmiştir. Gerek yeni kurulmuş bir devlete yeni bir toplum oluşturma idealinin etkisiyle toplumu homojenleşmesi gereken ya da homojen bir bütün olarak gören siyasi retoriğin, gerekse henüz köylü –şehirli ya da geleneksel-modern dışında toplumsal farklılaşmaların, sınıflaşmanın belirgin olmadığı bir toplumsal yapının etkisiyle bu afişe yansıyan temel farklılaşma, modern-geleneksel ayrımı olmuştur. Toplumsal farklılaşmalara yol açacak süreçlerin yoğunlukla yaşanmadığı, demokratik hayata yeni geçilmiş olması dolayısıyla siyasette etkili olacak çeşitli baskı gruplarının tam anlamıyla etkin olmadığı bir dönem için temel farklılaşmanın modern-geleneksel ayrımlaşması dışına çıkmasının oldukça güç olacağını belirtmiştir.¹⁰²⁷

Afiş bundan sonra Türk siyasal hayatına damgasını vuracak ve parti kutuplaşmasına kılavuzluk edecek kenar/çevre-merkez farklılığına ve ilişkisine atıfta bulunmuştur. Çok partili hayata geçişle birlikte belirginleşmeye başlayacak parti kutuplaşmasında, afişin sahibi CHP, daha çok merkezin ve merkeze ait değerlerin temsilcisi konumunda olacaktır. Afişte iletilen mesajın, merkez değerlerini temsil eden figürlerin ağzından çıkıyormuş gibi ifade edilmesi, bu açıdan oldukça kayda değerdir.¹⁰²⁸

1946 seçimlerinde CHP, özetle DP'nin söylemleri üzerinde hareket etmek zorunda kalmıştır. Muhaliflerin, mevcut iktidara yönelttiği türlü suçlamalara cevap veren CHP, diğer yandan da Demokratları değişik ithamlarla suçlayarak halk-DP bağının oluşmamasına özen göstermiştir. Bu yolda kendi liderlerinin sözlü ve yazılı söylemleri dışında, görsel işaretler ve basın vasıtalarını da etkin kullanmış; konuyu zaman zaman vaazlara taşıyacak kadar geniş bir alanda propaganda unsurlarından faydalanmıştır.

¹⁰²⁶ M.Macit, **Türkiye'de Toplumsal...**, s.39-40.

¹⁰²⁷ M.Macit, **Türkiye'de Toplumsal...**, s.40.

¹⁰²⁸ M.Macit, **Türkiye'de Toplumsal...**, s.40-41.

4- Seçim Sonuçları

1946 seçimlerinde 465 milletvekili seçilmiştir. Bunun 397'sini CHP, 61'ni DP kazanmıştır. DP listelerinden bağımsız olan diğer 4 vekil ile bağımsız olan 4 vekil de meclise girmiştir.¹⁰²⁹

Bekata'ya göre 1946 seçimlerinden sonra DP'nin eline CHP'ye çevrilmiş tesirli bir silah daha geçmiştir. Bu silah, kamuoyuna şöyle açıklanmıştır: “1946 seçimlerinde yolsuzluklar yapıldı, bu yüzden yüzde yüz iktidara gelecek olan DP, iktidarı kazanamadı. Bu yolsuzluklar yapılmıyorsa iktidar olacaktı.” Oysa bu propagandanın esası üzerinde kimse durmamıştır. Çünkü DP 1946 seçimlerine bütün ülkede 160 milletvekili adayıyla katılmıştır. Bu sayının tamamı milletvekili seçilseydi bile, DP'nin iktidar olması yine söz konusu değildi.¹⁰³⁰ Bu konuda Toker, DP'nin seçimlere 351 aday ile girdiğini iddia etmiştir.¹⁰³¹ Albayrak, Karpat'tan aktararak rakamın 272 olduğunu,¹⁰³² Olgun da rakamın 273 olduğunu belirtmiştir.¹⁰³³ Gerçek rakam konusunda bir uyuşmazlık bulunsa da, DP'nin milletvekili sayısı kadar aday gösteremediği düşünülmektedir.

Seçim sonuçlarının açıklanmasından sonra DP, seçimlerde yolsuzluk yapıldığı iddiası ile seçim sonuçlarına ilişkin itirazlarda bulunmuştur. Bu itirazlarla, seçimlerle ilgili iddia ve söylentilerin basında sıkça yer alması, 24 Temmuz'da Sıkıyönetim Komutanlığı seçim eleştirilerini vatandaşın ve memleketin huzurunu bozduğu gerekçesiyle yasaklamış; ertesi gün *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazeteleri Bayar'ın seçimleri eleştiren demecini yayınlayınca, kapatılmıştır.¹⁰³⁴

Sandıklara oyların birer gün önceden doldurulduğu, sandıkların sadece birkaç saat oy vermeye açık tutulduğu, ölülere oy vermiş gibi işlem yapıldığı gibi iddialarda bulunan DP, CHP'nin arzusunun aksine, kamuoyu ilgisinin azalmasına izin vermeyecek ve seçim sonuçlarını protesto etmek amacıyla yurdun dört bir yanında protesto mitingleri düzenlemiştir.¹⁰³⁵

¹⁰²⁹ http://global.tbmm.gov.tr/docs/secim_sonuc_lari/secim3_tr.pdf E.T.:15.01.2015

¹⁰³⁰ CHP'li Hıfzı Oğuz Bekata ile yapılan söyleşi. F.Aral, “DP İktidarı Hazmedemedi; CHP Muhalefeti Kabullememi”, s.18.

¹⁰³¹ Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1998, s. 122.

¹⁰³² M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.89.

¹⁰³³ K.Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", s.22.

¹⁰³⁴ Mustafa Çufalı, **Parlamento Tarihi I**, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2012, s.3.

¹⁰³⁵ Dönem gazeteleri incelendiğinde, 25 Temmuz'da İzmir'de başlayan mitinglerin, Bursa, Adana, Konya, Aydın ve Ankara'da devam ettiği görülmüştür.

CHP, 1946 seçimlerinde etkili bir propaganda yürütememiştir. Bu gerçek, CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen raporlarda da açıkça dile getirilmiştir. Raporlara göre bunun nedeni, partinin halkla yeterince bütünleşememiş olmasıdır. Örneğin İstanbul'dan gönderilen bir raporda, CHP İstanbul Teşkilatı'nın kendisini halkın üstünde gören, halktan ayrı bir kuvvet olduklarını düşünen kişilerden oluştuğu belirtilmiş ve seçim propagandalarının bu kişiler tarafından yürütülmesinin başarısızlığın başlıca nedeni olduğu vurgulanmıştır. Oysa ki Demokratlar *“o derece halkın içinde ve alt tabakalarında görünmüşlerdir (ki) halka, ‘beraber düşünüyoruz, sizin düşündüklerinizi söylüyoruz...hissini’...kalabalığın ağzına konuşacak birçok söz ve bilhassa konuşmak gururunu”* vermişlerdir. Rapora göre İstanbul'da seçimi, Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Fevzi Çakmak değil, *“mahallede, köyde, bu teşkilat (CHP) dışında bırakılan ve hayatında ilk defa kendisine isterse çok ciddi şeyler de yapabileceği ihsas edilen insanlar”* kazanmıştır.¹⁰³⁶

1946 seçimlerini diğer bir büyük şehir olan İzmir'de CHP kazanmış görünse de, *Vatan* gazetesi şehirde Halk Partisi'nin durumu o kadar iyi olmadığını iddia etmiştir. Merkezde oylar DP'nin olmuştur. Böyle kısa bir süre içinde İzmir merkezde DP'nin bu başarıyı kazanması ileride ilçelerde de DP'nin kazanması demektir. Durumdan endişelenen Saraçoğlu İzmir'e gelerek *“İzmir Halk Partisi'ne taraftar gözüküyor. Bunu tetkik için İzmir'e geldim”* demiştir.¹⁰³⁷

Necmeddin Sadak, Genel Başkan Vekili Şükrü Saracoğlu'nun seçimlerin sonrasında yaptığı İzmir gezisi ile ilgili olarak, yerinde tespitlerde bulunmuştur. Vekilin İzmir'de CHP'nin kaybetmesinin sebeplerini araştırmasına ilişkin yaptığı nafîle namazı benzetmesinden yola çıkarak, il teşkilatının çalışma ve gayretlerinin yetersizliğini psikolojik amillere bağlamıştır. *“(...)Hiç şüphesiz bir partiyi zayıf düşüren başlıca kusur, kendi mensuplarının parti işlerini küçümsemeleridir. Bu ruhi haletin türlü sebepleri olabilir. Bir partinin uzun yıllar tek başına memleketi idare etmesinden ve hep aynı insanların bu partide otomatik bir şekilde vazife görmeye alışmalarından doğan bezginlik, devletle partinin birleşmesi neticesi partide yerleşen memurluk zihniyeti, uzun zamanın verdiği güven, halk kitleleri ile sıkı temas etmemenin zihinde yerleştirdiği yanlış tahmin ve kanaatler parti mensuplarını, vazife ve mesuliyetlerini aldırış etmemeye, parti işlerini **nafîle namazı** addetmeye sevk eder.”*¹⁰³⁸

¹⁰³⁶ M.Burgaç, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, s.180.

¹⁰³⁷ *Vatan*, 17 Ekim 1946.

¹⁰³⁸ Necmeddin Sadak, “Particilikte Nafîle Namazı”, *Akşam*, 19 Ekim 1946.

Saracoğlu'nun İzmir gezisini Nadir Nadi başka türlü ele almıştır. Öncelikle Saraçoğlu'nun kendisinin de yaklaşık yirmi yıldır İzmir milletvekili olarak, İzmir'e ilişkin sorunların çözümünde neden daha önce aktif rol almadığını sorgulamıştır. Sonrasında ise gezide, halkın sorunları ile madde madde, meslek meslek, cemiyet cemiyet ilgilenilmemesi gerektiğini söylemiştir. Sorunun zihniyet olduğu üzerinde durmuş, bugünkü şef rejimine ince göndermelerde bulunmuş, Halkın partiden değil, partinin halktan uzaklaştığını ifade etmiştir. Nadi ayrıca şu ifadelerle eleştiri/özeleştiri yapmıştır: “(...) *Yakın zamanlara kadar içinde yaşadığımız idare mekanizması, memleketin nabzını iyi yoklamamıza engel teşkil ediyordu. Öyle bir disiplin sistemine bağlı bulunuyorduk ki her ihtiyacımız kumanda ile yerine getiriliyor, her arzumuz emirle açığa vuruluyordu. İdari olsun, siyasi veya iktisadi olsun, bütün işlerimiz bizim hesabımıza karar veren bir merkezden yürütülüyor ve biz halk, bunlar üzerinde ancak “ne iyi oldu, ne güzel yapıldı” demek hakkına malik bulunuyorduk. Buna müspet tenkit deniyordu. Hükümetin hoşuna gitmeyecek yazıların adı menfi tenkitti ve bu fiiline yasak edilmişti.*”¹⁰³⁹

Necmeddin Sadak, CHP ve parti mensupları arasındaki bağın yetersiz olduğunu, parti teşkilatındaki en ehemmiyetsiz unsurdan partinin en üst kademesine kadar herkesin görev ve sorumluluk bilinci içinde kendisine düşen vazifeyi yerine getirme gayreti taşınması gerektiğini belirtmiştir. Partinin tüm unsurlarının tıpkı insan sinir hücresi gibi çalışması zorunluluğuna değinmiş; 1946 seçimlerinde bazı noktalarda kopukluk olduğunu, bunun da sonuca sirayet ettiğini dile getirmiştir. Geçen seçimlerde her ne kadar hükümet başarı göstermiş olsa da, sonrası için arkasında güçlü bir duruş sergileyen partiye ihtiyacın mutlaklığına işaret etmiştir.¹⁰⁴⁰

Seçimlerden bir süre sonra kaleme aldığı yazıda Nihat Erim; “Türkiye'nin geçmişten bugüne demokrasi ve milli bağımsızlık yolunda zorlu mücadeleler verdiğini, bu ilk çok partili seçimle önemli bir engelin aşıldığını, zaman zaman muhalefetin yaptığı propagandalarda ipin ucunu elinden kaçırdığını ve akla hayale gelmeyecek konularda ölçsüz tenkitlerde bulunduğunu, yine de gerek iktidarın gerekse muhalefetin gelecek nesillerin tebessümle karşılayacağı kusurlardan daha fazlasını işlemediklerini belirterek ileriye dönük olumlu ve umutlu bir yaklaşım ifade etmiş ve şöyle demiştir: “(...) *İki*

¹⁰³⁹ (...) *Yalnız şu var ki, Halk Partisinin başarmaya mecbur bulunduğu zihniyet inkılabı, bu millete kendi kendini idare etme sorumluluğunu aşılacak, halk devlet idaresinde sahici bir rol oynadığını yürekten hissedecek ve ortalığa sadece acı bir tenkit göziyle bakmaktan kurtularak, rey ile, söz ile ve yazısı ile işe karışacaktır. Böyle bir idare sistemine eriştiğimiz gün Halk Partisi, kemiyet bakımından şimdikine kıyasla belki daha küçük olacaktır. Fakat ele geçireceği keyfiyet kazancı, ona bugünkünün yüz misli ağırlığında bir kuvvet sağlayacaktır* Nadir Nadi, “Bir Zihniyet Davasıdır Bu”, *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1946.

¹⁰⁴⁰ Necmeddin Sadak, “CHP'nin Kuvvetlenmesi Şarttır”, *Akşam*, 10 Ekim 1946.

*tarafli acemilikleri hepsi hepsi geçilmesi zaruri olan bir imtihanin şaşırtıcı soruları olarak şu anda sadece birer tatlı veya acı hatıradan ibarettir. Sel geçti, kum kaldı.(...)*¹⁰⁴¹

¹⁰⁴¹ Nihat Erım, “Kazancımız Büyüktür”, *Ulus*, 01 Eylül 1946; Bu atasözü, CHP’li kalemlerce daha sonra da kullanılmıştır. 2015 Milletvekilleri Genel Seçimleri günü yani 07 Haziran 2015’de, CHP yanlısı *Sözcü* gazetesinde yazılarını kaleme alan Necati Doğru, “Sel Gitti, Kum Kaldı” isimli yazısını, seçim günü kaleme alarak, iktidar partisi ve CHP arasında seçime giden süreci değerlendirmiştir. Ancak CHP açısından bakıldığında; geçen sel, yine zaferi getirmemiş, CHP seçimlerden ikinci parti olarak çıkmıştır.

V.BÖLÜM

ÇOK (DEMOKRAT) PARTİLİ YILLARDA SEÇİM ÇALIŞMA VE PROPAGANDALARI

A- 1950 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ

05 Ağustos 1946'da ilk toplantısını yaparak faaliyetlerine başlayan TBMM'de, Kazım Karabekir Meclis Başkanlığına, İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına seçilmiş; hükümeti kurma görevi de 06 Ağustos'ta Recep Peker'e verilmiştir.¹⁰⁴² Hükümeti kurma çalışmaları esnasında, İnönü toplantı salonuna girerken DP'lilerin ayağa kalkmaması, iktidarın ve kamuoyunun tepkisine yol açmıştır.¹⁰⁴³

1- 1946-1950 Ülkede Yaşanan Bazı Önemli Gelişmeler

Genel seçimlerin yarattığı kargaşalık daha dinmeden, 01 Eylül 1946'da, il genel meclisleri seçimi yapılmış, bu seçim de büyük tartışmalara yol açmıştır. DP, usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle 56 ilde seçimlerden çekilmiştir. En önemli şikâyetler köylerde jandarma baskısı altında yapılan oylamalardan gelmiştir.¹⁰⁴⁴

Peker hükümeti 07 Eylül 1946'da "...Uzun harp yıllarının yarattığı karma karışık ve zararlı bir durumdan kurtulmak, salim ve vazih bir iktisadi nizama erişebilmek ve değişken dünya muvacehesinde bu değişikliğe uyabilmek" gerekçesiyle, devalüasyon kararı almıştır. Bu kararlar ticarete sınırlı bir serbestlik getirilmiş; ancak üretim artırılamadığı için, fiyatların yükselmesi yüzünden, dar gelirli kesimin büyük bölümünü oluşturan işçi ve memurların ücretleri piyasanın çok gerisinde kalmıştır. Bunun sonucunda da doğal olarak yaşam düzeyi giderek düşen bir dar gelirli kesim, iktidara karşı hoşnutsuzlukların artmasında önemli rol oynamıştır.¹⁰⁴⁵

Devalüasyon kararından sonra, DP, hükümeti sürekli olarak eleştirmiş, bu eleştiriler özellikle anti-demokratik yasalar ve Basın Yasasına yönelmiştir. Ancak iktidarla muhalefet arasında en önemli anlaşmazlık aralık ayında meydana gelmiş; DP sözcüleri, hükümetin meclise getirdiği 1947 yılı bütçesini şiddetle eleştirmişlerdir. Özellikle Adnan Menderes, bütçenin açıklıktan ve gittikçe bozulan iktisadi ve mali durum

¹⁰⁴²<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c001/tbmm08001001.pdf>

¹⁰⁴³ İnönü, DP'lilerin bu tepkisini, ilerleyen zamanda, miting alanlarında seçim propagandası olarak kullanacaktır.

¹⁰⁴⁴ C.Eroğul, **Demokrat Parti...**, s.38.

¹⁰⁴⁵ Muhalefet bu kararı çok sert bir dille eleştirirken, iktidar cephesi, halkın yararı için yapıldığını savunmuştur. M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.95.

için köklü tedbirlerden yoksun olduğunu, savunma bütçesinin sıkıyönetimi uzatmak için bahane edildiği, hükümetin vaat ettiği projelerin bütçede karşılığı olmadığı, bürokrasinin çok yaygın hale geldiğini, tarımın yeter derecede desteklenmediğini belirtmiştir. Konuşmaya sinirlenen Recep Peker, kürsüye gelerek bu görüşlerin “*kötümser ve psikopat bir ruhun mariz karanlıklar içindeki ifadesi*” olduğunu söylemiştir. Ayrıca, DP liderlerinin halkı kışkırttığını ileri sürmüş; bunun üzerine, DP Grubu hemen meclisi terk etmiştir.¹⁰⁴⁶ Bu hareket, çok partili demokrasi rejimini yerleştirme gayretlerinin karşılaştığı ciddi bunalımın başlangıcını oluşturmuş, DP on gün boyunca meclisteki toplantılara iştirak etmemiştir. Cumhurbaşkanı İnönü’nün araya girmesi ve muhaliflere güvenliğin sağlanacağı konusunda güvence vermesiyle, 28 Aralık’ta DP faaliyetlerine meclisteki devam etmiştir.

Görece yumuşamış olarak girilen 1947 yılı başlarında muhalefet siyasi çalışmalarına hız vermiştir. Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi, partinin birinci kuruluş yıldönümü olan 07 Ocak 1947 tarihinde Ankara’da yapılmıştır. Kongreyi açış konuşmasında DP’nin herhangi bir kişinin emri ya da izniyle değil, yasaların verdiği hakka dayanılarak kurulduğunu vurgulayan Bayar, kuruluştan bu yana geçen olaylar ve gelişmeler hakkında bilgi verdikten sonra, demokratik hayatın gelişmesi için zorunlu gördüğü 3 temel konu üzerinde durmuştur¹⁰⁴⁷:

“1. Vatandaş hak ve hürriyetlerini haleldar eder mahiyette olan ve anayasanın metnine ve ruhuna uymayan kanun hükümlerinin kaldırılması,

2. Vatandaş oyunun emniyet ve masuniyetini sağlamak ve millî hâkimiyet prensibini teminat altına almak maksatları ile seçim kanununda değişiklik yapılması,

3. Devlet başkanlığı ile fiilî parti başkanlığının bir kişi üzerinde birleşmemesi esasının kabul edilmesi.”

Bayar’ın açış konuşmasında belirttiği temel sorunları içeren önerisine ilişkin olarak düzenlenen raporun bir bildiri halinde yayımlanması kabul edilmiş ve bu “antidemokratik yasaların kaldırılması, vatandaşın oyunun güvence altına alınması ve devlet başkanlığının parti başkanlığından ayrılması” hususlarını içeren bildiriye Hürriyet

¹⁰⁴⁶ DP’nin meclisi terk ettikten sonra yaptığı konuşmasında Peker şunları demiştir: “(...) *Muhterem arkadaşlarım; demokrasi demek kendilerinin bayrak gibi kullandıkları, ifade ettikleri bir kuru dava bir kuru isimden ibaret değildir. Onlar bu davanın esas temelini akalliyetin ekseriyete tahakkümü manasına alarak bunu herkese de dikte etmek istiyorlar (...)*”
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c003/tbmm08003018.pdf>

Görülmektedir ki, siyasi hayatımızda geçmişten günümüze tartışma konusu olmuş olan azınlığın çoğunluğa tahakkümü kavramı, ilk çok partili seçimlerin hemen sonrasında mecliste dile getirilmiştir.

¹⁰⁴⁷ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.100-104.

Misakı ya da bugünkü adıyla Özgürlük Yemini adı verilmiştir.¹⁰⁴⁸

Bu bildiri iktidar çevresinde de beklenen ilgiyi ve tepkiyi yaratmış; CHP Genel Başkanlık Divanı, 16-20 Ocak tarihleri arasında toplanarak, parti programı, tüzük konuları, basın-yayın işleri, sosyal kuruluşlar ve hizmetler, kültür ve gençlik hareketleri, ekonomik önlemler ve laikliğin uygulama biçimi konularını görüşmüştür.¹⁰⁴⁹

16 Şubat'ta yapılan Muhtar Seçimlerinde baskı ve yolsuzluk yapıldığı iddiası ile seçim yasasının yetersiz olduğu, tek parti zihniyetinin ortadan kaldırılmadığı gibi iddialarla, DP, nisan ayında yapılan ara seçimlere katılmamıştır. Seçimlere katılmamasına rağmen yurt çapında düzenlediği mitinglerde CHP'yi çok sert dille eleştiren muhalefet partisine, iktidar kanadından sert cevaplar gelince, siyasi ortam yine çalkantılı ve kaotik bir hal almıştır.¹⁰⁵⁰

İsmet İnönü, iki parti arasında yaşanan gerginlik üzerine 12 Temmuz 1947'de bir beyanname yayınlamıştır. Parti yönetimi döneminin değişmez başkanı "Milli Şef" sıfatı ile değil, tarafsız bir devlet başkanı sıfatı ile hareket etme çabasını göstermeye ve iktidar ile muhalefet arasında diyalog kurmaya çalışan İnönü beyannamede, "(...) *İhtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metotları ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde, ben, devlet reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.*" demiştir.¹⁰⁵¹

12 Temmuz Beyannamesi ile İnönü, kendi partisinin özgürlükler konusunda pek de farklı olmadığını kanıtlamıştır. Beyannamenin etkisiyle kamuoyunun yumuşaması ve CHP lehine dönmeye başlaması bunun göstergesi olmuş; beyanname, demokrasi mücadelesinde önemli bir rol üstlenen DP'nin söylemlerini anlamsız kılmıştır. Zira CHP, artık "devrimci", "akılcı" ve "ülkücü" felsefesini değiştirip "evrimci", "ampirik" ve "faydacı" bir felsefeye yönelmiştir. Bu yönüyle İnönü'nün başardığı önemli işlerden birisi olan beyanname, Türk demokrasi tarihinde önemli adımların atılmasına zemin hazırlayan bir belge niteliği taşımıştır.¹⁰⁵²

¹⁰⁴⁸ Mehmet Ali Birand-Can Dündar-Bülent Çaplı, **Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 38.

¹⁰⁴⁹ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.111.

¹⁰⁵⁰ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.111-117.

¹⁰⁵¹ M.Koraltürk, "CHP Kronolojisi", s.48.

¹⁰⁵² Adem Özküçük, "**Türk Basımında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları**", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, Sakarya, 2012, s.30.

Beyanname sonrası İnönü ile araları açılan ve parti içinde yeteri sayıda taraftar bulamayan Peker, Ağustos ayında sağlık sebeplerini gerekçe göstererek istifa etmiş; yeni kabineyi eylül ayında Hasan Saka kurmuş; Saka da muhaliflerle uzlaşma yolunda bir politika izlemeye çalışmıştır.¹⁰⁵³

17 Kasım-04 Aralık 1947 tarihleri arasında CHP VII. Olağan Kurultayı toplanmıştır. Bu kurultayda ilk kez, İsmet İnönü oybirliği olmadan Genel Başkan seçilmiştir.¹⁰⁵⁴

Gazetelerde kurultay için yazılanlar incelendiğinde, daha öncesinde oldukça önemli bir hale getirilmiş ve kamuoyunun dikkati bu kurultay üzerine çekilmiştir. CHP'yi desteklesin ya da desteklemesin, zamanın birçok gazetesinde bu kurultayın tarihi bir toplantı olduğu vurgulanarak Türkiye'nin siyasi yaşamında oldukça önemli bir yeri olduğu ve ülkede demokrasinin gelişimine büyük bir katkı sağlayacağı ifade edilmiş ve bu durum kurultay başladıktan sonra da bir süre devam etmiştir. Bazı gazetelerde ise yine kurultaya tarihi bir misyon yüklenmekle birlikte, yapılması istenen değişiklikler bir dilek ya da temenni olarak değil, CHP'nin yapması zorunlu işler olarak dile getirilmiştir.¹⁰⁵⁵

Kurultayda, parti örgütü ve görevleri, basın, devletçilik¹⁰⁵⁶ ve okullarda din öğretimi gibi konular görüşülmüştür. Kurultay, CHP'nin daha ılımlı olmasını sağlayarak partinin “ortanın sağı”nda bir pozisyon almasını sağlamıştır. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun hükümete gerektiğinde özel mülkiyete ait küçük çiftlikleri bile istimlak etme yetkisi veren 17. maddesi kaldırılmış; ayrıca Köy Enstitüleri'nde öğretim programlarında pratik işlerden ziyade kültür işlerine ağırlık verilmesi kararlaştırılmıştır. Halkın kültürel kalkınmasını sağlamak için kurulmuş olan halkevleri, bütün halkın faydalanacağı kurumlar haline getirilmiştir. Parti tüzüğüyle ilgili de önemli kararlar alınmış; buna göre cumhurbaşkanı seçilen genel başkanın yerine ikinci başkanın vekâlet etmesi, parti başkanının meclis tarafından iki yıllığına seçilmesine karar verilmiştir. Adayların %70'lik

¹⁰⁵³ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.123.

¹⁰⁵⁴ İnönü 645 delegeden 595'inin oyunu alırken, Recep Peker (aday olmadığı halde) 25 oy toplamış, kalan 25 oy da diğer kişilere verilmiş yada boş çıkmıştır. S.Hürkan, **Halk Fırkası'ndan...**, s.27.

¹⁰⁵⁵ Hakan Uzun, “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı”, **Çağdaş Türkiye Araştırmaları Tarihi Dergisi**, XII/25, (İzmir, 2012), s.109.

¹⁰⁵⁶ CHP 7.Kurultayda kabul ettiği programında devletçiliği, “(...)Özel teşebbüslerin başarmaya imkân bulamadığı veya yeter derecede başaramadığı yahut kazançlı bulmadığı için girişmediği işleri devlet üzerine alabilir.” şeklinde tanımlamış ve diğer birçok maddeyle devletçiliği, neredeyse özel girişimciliğin bir yardımcı haline getirmiştir. O kadar ki, yeni programında devletin “belli plan ve programlar” yapma görevi bile “özel teşebbüslerin tam bir güvenlik içinde çalışmasını sağlamak” amacına yönelmiştir. T. Timur, **Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s. 80-81. Kurultay metinleri için ayrıca bkz. http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/e_yayin.eser_bilgi_q?ptip=SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI&pdemirbas=197603391

kısmını yerel teşkilatların seçmesinin kararlaştırılması, partideki ideolojik değişikliğin ve kamuoyu baskısının güzel bir örneği olmuştur. Bu kurultayla birlikte kamuoyunun öneminin artması ve cumhurbaşkanının dahi eleştirilebilir olması CHP'ye dinamizm getirmiştir. Çünkü parti katı tutumundan kurtularak, siyaset kulvarındaki esaslı ve eşit yerini ilk defa almıştır.¹⁰⁵⁷

CHP Meclisi 1947 başında hükümete, Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetimi altında okullara din dersi konması ve din adamı yetiştiren okulların açılması konusunda yetki vermiştir. İşte CHP kurultayı bu teklifleri yeniden ele almış, uzun tartışmalardan sonra hedefine ulaşmıştır. Gerçekten, kurultaydan sonra CHP Meclis Grubu soruna yeniden eğilmiş, dinde liberalleşmeyi kabul etmiş ve daha sonra da din eğitimiyle ilgili kanun teklifleri meclise sunulmuştur. CHP bu konuda da DP'ye benzemiş ve böylece rakibinin elinden seçmenlerini kazanmada çok etkili olabileceğini sandığı bir silahı almak istemiştir. Kurultay laiklik konusunda da uzun ve hararetli tartışmalara sahne olmuş; DP ile bu konuda yarışa çıkan parti, programına laiklikle ilgili şu fıkayı eklemiştir: “(...) *Din anlayışı vicdan işi olduğundan her türlü taarruzdan ve müdahaleden masundur. Hiçbir vatandaşa kanunların men etmediği ibadet ve ayinlerden dolayı karışılmaz.*”¹⁰⁵⁸

Ayrıca CHP'nin bu kurultayı, ülkede demokratik yaşamın kurumsallaşması için gerekli olan kararları almasının yanı sıra, parti içi bir hesaplasmaya dönüşmesiyle de dikkati çekmiştir. VII. Kurultay parti içinde ılımlı olarak nitelendirilen Otuzbeşler ile sertlik yanlısı olarak nitelendirilen Peker yanlıları arasındaki bir mücadeleye de sahne olmuştur.¹⁰⁵⁹

Birçok kişinin söz aldığı bu görüşmeler sırasında, milletvekili ve delegeler, parti yönetimini ve o zamana kadar görev yapmış olan hükümetleri eleştirmişlerdir. Ayrıca CHP'nin muhalefet karşısındaki başarısızlığının nedenlerini de sorgulayarak halkın desteğinin nasıl sağlanacağı ve seçimlerde başarıyı yakalamak için neler yapılması gerektiği üzerinde de durmuşlardır. Görüşlerini açıklayan milletvekili ve delegelerin büyük bir çoğunluğunun partide başarısızlık nedeni olarak görüp dikkat çektiği en önemli konuların başında CHP'nin propaganda yapma konusundaki eksiklikleri gelmiştir.¹⁰⁶⁰

Kurultay esnasında delegeler bazı çözüm önerileri de getirmişlerdir. Bu çözümler, CHP'nin seçimlerde başarılı olabilmesi için, partinin halka gitmesi, halkın ihtiyaçlarını

¹⁰⁵⁷ A.Özküçük, “Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları”, s.31-32.

¹⁰⁵⁸ T.Timur, **Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.82.

¹⁰⁵⁹ H.Uzun, “İktidarını Sürdürmek İsteyen...”, s.118.

¹⁰⁶⁰ H.Uzun, “İktidarını Sürdürmek İsteyen...”, s.117.

dinleyip isteklerini gerçekleştirmeye çalışması; propagandaya önem verip partiyi halka anlatması; köylüyü kalkındırması; vatandaşların devlet dairelerinde işlerini çözememesinden kaynaklanan sorunlarının düzenli yapılacak denetlemelerle önlenmesi; bayındırlık, imar ve vergi işlerinin yeniden düzenlenmesi şeklinde sıralanabilir.¹⁰⁶¹

Türkiye’de 1946’da girilen çok partili dönemin temel özelliği olarak iki büyük partinin sosyal dayanakları ve dünya görüşleri bakımından bir benzeşme içinde bulunmaları olmuştur. 12 Temmuz Beyannamesinde ifadesini bulan ve CHP’nin VII.Kurultay’ında somutlaşan bu gelişmenin bir yönü de CHP ile DP arasında “sol” a karşı kurulan ortak cephe olmuştur. CHP’li “müfrit”lerin başlangıçta DP’ye karşı kullanmak istedikleri McCarthist silah daha sonra da DP’liler tarafından da benimsenerek bütün “sol” a karşı ortaklaşa kullanılmıştır. Hatta bu dönemin baskı ve terör atmosferi içinde, “sol” la ilgisi bulunmayan birçok liberal aydın da “sol” olarak damgalanmaktan ve kovuşturmayaya uğramaktan kurtulamamıştır.¹⁰⁶² Yani tek parti döneminde de, bazen irtica kisvesiyle rejimin korunmasını gerektiren düşman, bu dönem ve sonrasında sol-komünizm olarak siyaset sahnesinde etken rol almıştır.

12 Temmuz Beyannamesinin etkisi olarak, CHP kurultayı muhalefete karşı sertliği savunan ve aşırılığı temsil eden eski başbakan Recep Peker ve yanlıların tasfiyesiyle sonuçlanırken; DP içinde de müfritlerle mutedillerin çekişmesi şekliyle kendisini göstermiştir.

DP’de müfrit-mutedil mücadelesi meclis grubu-genel merkez çatışması şeklinde başlamıştır. İlk anlaşmazlık ödenekler meselesi ile ortaya çıkmış, Köprülü’nün grup ikinci başkanlığından düşürülmesi ile genel merkez-meclis grubu çatışmasına dönüşmüştür. Sonuçta, bu anlaşmazlıklar kurucular tarafından istenmeyen kişilerin (müfritlerin) partiden uzaklaştırılması için bir fırsat bilinmiş ve tasfiyeler başlatılmıştır.¹⁰⁶³

DP Büyük kongresinden itibaren CHP’ye karşı uygulanan politikayı yumuşak gören Kenan Öner ve çevresindeki milletvekilleri, gruptan istifa etmişler; bunu yeni istifalar ve ihraçlar izlemiştir. DP’den çıkanların bir kısmı 10 Mayıs 1948’de Meclis’te “Müstakil Demokratlar Grubu”nu kurmuşlardır. Meclis’te kurulan Müstakil Demokratlar Grubu ve Afyonkarahisar’da faaliyetlerine başlayan Öz Demokratlar Partisi ile bu üç siyasi teşekkülün birleşmesinden kurulan yeni partinin adının “Millet Partisi” olduğu; partinin kuruluş tarihi

¹⁰⁶¹ H.Uzun, “İktidarını Sürdürmek İsteyen...”, s.118.

¹⁰⁶² T.Timur, **Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.99.

¹⁰⁶³ Adnan Ferruh Pancaroğlu, **Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu**, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, Afyon, 2006, s.6.

ise 20 Temmuz 1948 olarak açıklanmıştır. Bir anlaşma beyannamesiyle gerçekleşen Millet Partisi'nin, Genel Başkanı Hikmet Bayur olurken, fahri başkanlığa Mareşal Fevzi Çakmak¹⁰⁶⁴ getirilmiştir. Millet Partisi (MP) kurucularının büyük bir kısmı halen milletvekili durumunda olan, CHP ve DP'den ayrılmış kişilerdi.¹⁰⁶⁵

MP, 120 maddelik bir program yayınlamıştır. Programda, gayesinin insan haklarını hakim kılacak bir devlet nizamı kurmak olduğunu; bu gayeye hürriyet, emniyet, müsavat ve adalet mefkurelerine, milli hakimiyet ve laik cumhuriyet esaslarına, batı örneği demokrasi hukukuna ve milliyetçilik akidesine samimi olarak bağlanmakla varılabileceğine inandığını belirtmiştir. Bütün faaliyetlerin sadece meşru ve kanuni yollardan icra edileceğini; cemiyet kadar ferdin de hayati menfaatlerini koruyacak usullerin tatbikini istediklerini vurgulamışlardır.¹⁰⁶⁶

Parti, ülkenin istihlal ve toprak bütünlüğünü bozan ve insan haklarını ihlal maksadını güden anarşistler ve komünistler hakkında kanuni korunma tedbirlerinin alınmasını zaruri görmüştür. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını istemiş; herkesin vicdan ve itikat hürriyetini, dilediği dil ve şekilde ibadet hakkını mukaddes saymıştır. Her türlü faaliyetin ahlak esaslarına dayanmasını, aksi durumlarla mücadeleyi başlıca hedef saymıştır. Artan nüfus doğrultusunda, her türlü istihsalin artırılması zaruretini göz önünde tutmuş; zirai, sınaî ve mali işlere ilişkin bir kalkınma ve gelişme planı öngörmüştür.¹⁰⁶⁷

Devletin, ziraat, ticaret ve sanayi ile iştilgal edemeyeceğini prensipte kabul etmiş; ekonomi alanında milli geliri artırmaya müteveccih hareketlere, şahsi teşebbüs ve şahsi mülkiyete, meşru rekabete, iç ve dış pazarlarda serbestçe mübadele ekonomisine taraf olduğunu açıklamıştır. Adalet işlerinde hâkimlerin her türlü maddi ve manevi tesirden masun bulunmalarını, adli kadro ve sistemin teçhizini şart saymıştır.¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶⁴ DP listesinden bağımsız aday olarak meclise giren Mareşal Fevzi Çakmak, 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra parti içinde ortaya çıkan anlaşmazlıklarda müfrit kanadın tarafını tutmuş, böylece kurucularla arası açılmıştır. Eroğul, Bayar mevcut oldukça mareşalin DP'nin başkanlığını elde etmesinin mümkün olmadığını, bu hususun kararında etkili olduğunu, oysa örgütlenen yeni muhalefetin, onun ağırlığına uygun bir konum sağladığını ifade etmiştir. C.Eroğul, **Demokrat Parti...**, s.67.

¹⁰⁶⁵ A.F.Pancaroglu, **Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu**, s.8-10.

¹⁰⁶⁶ **M.P. Millet Partisi Programı**, Atılı Matbaası, Ankara, 1948, s.1-5.

¹⁰⁶⁷ **M.P. Millet Partisi Programı**, s.6-8.

¹⁰⁶⁸ **M.P. Millet Partisi Programı**, s.9-12; Program ayrıca, partiler dışında kalan ve bağımsız olan Cumhurbaşkanının bir dönem için seçilmesini; halk tarafından seçilmiş Millet Meclisi yanında bir Ayân Meclisi oluşturulmasını; köy ve köylünün kalkınmasının bir plan içine alınmasını; işçiye grev hakkı verilmesini; asgari ücretten vergi alınmamasını; bürokrasiyle, rüşvet, iltimas ve karaborsacılıkla mücadele edilmesini; milli ahlak ve terbiyenin okullarda öğretimini; araştırma enstitülerinin kurulması ve bağımsız bilim akademilerinin oluşturulmasını; yabancı dil öğretimine değer verilmesini; fuhuş, kumar, sefalet ve dilencilikle mücadele edilmesini; ekonomide devletin planlayıcı rol üstlenmesini amaçlamıştır. **M.P. Millet Partisi Programı**, s.1-34.

MP'nin de içinde bulunduğu siyasi ortamda, 17 Ekim 1948'de yapılan ara seçimlerde CHP yine yalnız başına kalmıştır. Seçim sönük geçmiş, DP katılma oranının %10'un altında kaldığını iddia ederken, CHP bu oranın %40'ı aştığını ifade etmiştir. Ülkenin her tarafında aralıksız olarak yaptığı ve büyük kitleleri topladığı mitinglerde DP, "Derhal Seçim!" sloganını tekrarlamaya başlamıştır.¹⁰⁶⁹

1949 yılı başında Hasan Saka istifa etmiş, Şemsettin Günaltay yeni kabineyi 16 Ocak'ta kurmuştur. Bu kabine döneminde 04 Mayıs'ta İstiklal Mahkemeleri Yasası yürürlükten kaldırılmış¹⁰⁷⁰; 04 Haziran 1949'da Ankara Üniversitesi bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi kurulması kabul edilmiştir.¹⁰⁷¹

CHP içindeki dine bakış ve laiklik anlayışındaki değişim 1949 yılında birçok reforma imza atmasını sağlayarak başlamıştır. Örneğin Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun 4. maddesi gereği din adamlarının kültür düzeyini yükseltmek amacıyla 10 il merkezinde kurslar düzenlenmiştir.¹⁰⁷² Yine *gelenekçi/dinci kesimden* gelen istekler üzerine, Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılmasına İlişkin Kanun'un ilgili maddesi değiştirilmiş ve Türk büyüklerine ait 19 türbenin açılmasına karar verilmiştir.¹⁰⁷³

CHP'nin önemli icraatlarından bir diğeri 1949 yılında ilkokullarda din dersinin seçmeli ders olarak konulmasıdır. Howard A. Reed'e göre okullarda din dersinin konulmasıyla birlikte "ne jandarma dipçığı ne öğretmen nasihati" ile çocuğunu okula

¹⁰⁶⁹ C.Eroğul, **Demokrat Parti...**, s.70.

¹⁰⁷⁰ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c019/tbmm08019080.pdf>

¹⁰⁷¹ Tartışma yaşanmadan kabul edilen bu yasa değişikliği hakkında yapılan görüşmelerde ilginç ifadeler kullanan milletvekilleri olmuştur. Kırşehir vekili İsmail Hakkı Baltacıoğlu, fakültelerin öğrenci için değil profesörler için kurulması gerektiğini, asıl işinin bilim üretmek olduğunu, öğrenci olmasa da fakültelerin görevlerine devam edeceklerini belirtmiştir. Maraş vekili Emin Sosyal ise Atatürk'ün dinsiz olmadığını hatırlatarak Sinop'ta harf devrimi sırasında bir hoca ile yaşadığı diyalogu aktarmıştır. Bu anıya göre Atatürk, hocaya Kuran'da alkolü yasaklayan ayetin ne olduğunu sormuş; hocanın yanlış cevabı üzerine doğrusunu söyleyerek hoca ile sohbetine devam etmiştir.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c020/tbmm08020101.pdf>

¹⁰⁷²

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200430.pdf 03 Mart 1924 tarih ve 430 Kanun Numarası ile kabul edilen kanunun 4.maddesi şöyledir: "Maarif Vekâleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünun'da bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir." Görüldüğü gibi bu konuda da yeni bir kanun veya kanuna ekleme yapılmamıştır. Mevcut kanun maddesinden faydalanılmıştır.

¹⁰⁷³ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c025/tbmm08025057.pdf>. Bir sonraki dipnotta künye bilgileri verilecek makalesinde Nal, bu isteğin gelenekçi ve dinci kesimden gelen bir istek olduğunu ifade etse de, dönem içerisinde CHP'nin geçirdiği evrimin onu bu duruma sürüklediği kanısındayız. Zabıt Ceridesindeki tartışmalar incelendiğinde, bu talebin dışarıdan değil CHP'nin önde gelen isimlerince savunulduğu ve açıklandığı görülmektedir.

göndermeyen köylü, çocuğunu okula göndermiş ve okuma oranı müthiş bir şekilde artmıştır.¹⁰⁷⁴

DP'nin II.Büyük Kongresi 20 Haziran 1949'da Ankara'da toplanmıştır. Hürriyet Misakı örneğine uygun hareket eden bu kongre, bir ana davalar komisyonu kurmuş ve ona yöneticilerin şu sorusunu inceletmiştir: “*Antidemokratik kanunlar değiştirilmez, seçim kanunu emniyet verecek ve adli teminatı içerecek bir şekle konmaz; nihayet az veya çok farklarla önümüzdeki umumi seçimlerde de 21 Temmuz metotlarının tatbikine kalkışılacak olursa vaziyet ne olacaktır?*” Komisyonun yazdığı rapordan şöyle bir cevap çıkmıştır: “*Seçimler millet iradesinin serbestçe tecellisini sağlamak zorundadırlar; dolayısıyla reylere tecavüz halinde, vatandaşlar meşru müdafaa durumunda kalacaklardır; ancak bu müdafaa kanuni yollarla yerine getirilmelidir; ne var ki, vatandaşlarını bu durumda bırakan idareler, milletin husumetiyle karşılaşacaklardır.*” Kongre iktidara bu sert uyarısını yaptıktan sonra seçimleri yenilemiş ve dağılmış; Celal Bayar yine parti başkanlığına getirilmiştir.¹⁰⁷⁵

Kongrede bazı milletvekilleri, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 13. maddesinin “zulme karşı isyan hakkı verdiği”ni ifadeyle gerekirse kendilerinin de bu maddeye istinaden savaşıacaklarını belirtmişlerdir. “Hürriyet yolunda akacak kardeş kanının sorumlusunun iktidar partisi CHP olacağı” yönündeki söylemler, kamuoyunda infial uyandırmıştır. Bu kongrede milletvekili adaylarının % 80'inin örgüt tarafından geri kalanın ise genel merkezce seçilmesi kabul edilmiştir. Ayrıca, milletvekili sayısının azaltılması, işçilere siyasal amaç gütmemek kaydıyla, sendika kurma ve grev hakkı tanınması hususları kabul edilmiş; kongre 6. günün sonunda “dağ başını duman almış” marşıyla kapanmıştır. I.Kongrede kabul edilen, Hürriyet Misakının özüne uygun olarak alınan raporda, DP haklarına tecavüz edilen tüm halkın meşru müdafaa halinde Anayasa ve Türk Ceza Kanunu müeyyidelerine dayanarak hareket edeceklerini belirtmiştir. Bunun bir ihtilal değil; direnme hakkı olduğu belirtilen beyannamede, engellemeye çalışanların “milletin husumetine” maruz kalmak gibi “ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkûm olacakları muhakkaktır” denilmiştir. Bu sözler nedeniyle kongrede alınan kararlara muhalifler tarafından “Milli Husumet Andı” denmiştir.¹⁰⁷⁶ DP ise aldığı kararları “Milli Teminat Andı” olarak nitelendirmiştir.

¹⁰⁷⁴ Sabahattin Nal, “Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, LX/3, (Ankara, 2005), s.141. Son cümleyi Howard Reed'den aktaran Nal, Reed'in eğitimdeki bu hızlı ilerleme tespitini hangi bilgi ve veriler ışığında yaptığını belirtmemiştir.

¹⁰⁷⁵ C.Eroğul, **Demokrat Parti**..., s.77.

¹⁰⁷⁶ A.Özküçük, **Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları**, s.33.

Bu arada CHP'nin "liberalleşen" laiklik anlayışına koşut olarak, ülkede dinsel bir canlanma başlamış, camiye gidenlerin sayısı artmış; hatta hükümetin döviz vermemesine karşın 1950'de hacca gidenlerin sayısı dokuz bine ulaşmış, cumhuriyet dönemi boyunca gizlice yaşamaya devam eden tarikatlar yeniden canlanmaya başlamıştır. Hedef kitlesi, daha çok köylülerden ve esnaftan oluşan; çoğu gerçek anlamda dinci olmaktan öteye, klerikalist olarak nitelenebilecek dinsel bir basın ortaya çıkmıştır.¹⁰⁷⁷

1946-1950 yılları arasında genel olarak basının tutumu incelendiğinde görülmektedir ki, *Cumhuriyet*, *Vatan*, *Tasvir* ve *Zafer* gazeteleri Demokrat Parti'yi desteklemiştir. *Akşam* tarafız bir yayın politikası sürdürmeye çalışmış; CHP ise yayın organı olan *Ulus* gazetesiyle bu yayınlara karşılık vermiştir. Özellikle bu yıllarda *Zafer* ve *Ulus* gazeteleri arasında büyük bir çekişme yaşanmış ve bu durum sonraki yıllarda da devam etmiştir.¹⁰⁷⁸

Eskilerine oranla serbest seçimlerin yapılmasına fırsat sağlayan ilk Milletvekili Seçim Kanunu 16 Şubat 1950'de kabul edilmiştir.¹⁰⁷⁹ Bu kanuna göre seçimlerin, tek dereceli olarak ve Liste Usulü Çoğunluk Sistemine¹⁰⁸⁰ göre yapılmasına karar verilmiştir. Kanunun ilk maddesinde "Milletvekili seçiminin eşit, gizli oyla yapılacağı, oyların sayılmasının ve ayrılmasının açık olacağı" belirtilmiştir. En önemli yeniliklerden birisi de, seçimlerin yargı denetiminde yapılmasının kabul edilmesi olmuştur. Bunun gereği

¹⁰⁷⁷ B.Lewis, **Modern Türkiye'nin...**, s.414-417.

¹⁰⁷⁸ M.Tokmak, **Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde...**, s.50.

¹⁰⁷⁹ 21 Şubat'ta Resmi Gazete'de yayınlamıştır. Seçime girecek her parti için radyodan günlük 10 dakika propaganda yapma serbestisi getirilmiştir. 20'den fazla bölgede aday gösteren partiler için bu süre 20 dakikadır.

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc032/kanuntbmmc032/kanuntbmmc03205545.pdf

Kanunun meclisteki tartışmalarında DP'nin bazı talepleri kabul edilmişken, bazıları reddedilmiştir. Örneğin DP'nin isteği üzerine tek yerden adaylık şartı kaldırılmış, çift adaylık imkânı tanınmıştır. Ancak kapalı salon toplantılarına yalnız o seçim çevresi seçmenlerinin katılabileceği öngörmüştür. Muhalefet bunu toplantı hürriyetine aşırı bir kayıt olarak görmüştür. C.Eroğul, **Demokrat Parti...**, s.81-82. CHP adına söz alan Nihat Erim, "Başka bir vilayetten bindirilmiş kıta gibi otobüslere taraftarlar bindirilerek sırf bir tertip eseri" getirilmesini, "seçmenlerde yıldırıcı etkiler bırakabileceğini" düşündüklerinden maddeyi savunmuştur. CHP 1881 tarihli Fransız kanununda da böyle bir madde olduğunu ifade etmiş; DP de terakki içinde olduğu iddia edilen Türkiye'de seçim kanununa böyle geri bir madde konulmasının kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c024/tbmm08024041.pdf>

Türk siyasi literatürüne sonradan çokça girecek olan "**bindirilmiş kıtalar**" ifadesi seçimlere ilişkin olarak kanımızca ilk kez burada kullanılmıştır. Mitinglerinde halkın teveccühünü kazandığı belli olan DP'ye karşı, bu kanun maddesi ile bir önlem daha alabilmek adına, halkla teması en az seviyeye indirgenmek istenmiş; vatandaşla arasındaki etkileşimin bir nebze de olsa azaltılması hedeflenmiştir.

¹⁰⁸⁰ Bu uygulamada, bir seçim çevresinde birden çok milletvekili seçilmekte ve siyasi partiler, seçilecek milletvekili sayısı kadar aday belirleyerek listelerini oluşturmaktadırlar. Bir seçim çevresindeki milletvekilliklerinin tümü, en fazla oy alan parti tarafından kazanılmakta, diğer partiler milletvekili çıkaramamaktadır. Bu usul, yönetimde istikrar ilkesini en çok öne çıkaran sistemdir. Ancak temsilde adalet boyutunun ihmal edilmesi, bu sistemin temel sakıncası olarak ortaya çıkmıştır. E.Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze...**, s.111.

olarak İlçe, İl ve Yüksek Seçim Kurulları kurulmuştur. Daha önceki kanunlarda olduğu gibi; seçme yaşının 22, seçilme yaşının 30 ve 40.000 kişiye 1 milletvekili seçme koşulu korunmuştur.¹⁰⁸¹

Meclis 24 Mart'ta çalışmalarını bitirerek seçimlerin 14 Mayıs 1950'de yapılmasına karar vermiştir.¹⁰⁸² Partilerin radyoda yapacakları propaganda için, noter huzurunda kura çekilmiş, konuşma gün ve saatleri belirlenmiştir. İstanbul ve Ankara radyolarından 04-10 Mayıs tarihleri arasında yapılacak bu konuşmalardan CHP, DP, MP ve MKP faydalanmıştır.¹⁰⁸³

Gerçekten CHP'deki 1950 seçimleri öncesindeki değişim, partinin “akla kara kadar birbirine zıt” hale gelmesine değilse bile, önemli bir ölçüde değişmesine yol açmıştır. Bu değişime hazırlayan bu hızlandırıcı etkenler arasından sadece iç değil, dış etkenler de önemli derecede rol oynamıştır. Özellikle ABD'yle kurulan yeni ilişkiler bu gelişmede ağırlığını hissettirmiş ve uluslararası soğuk savaş ortamı da Türk demokrasinin niteliğini belirlemiştir.¹⁰⁸⁴

Timur'un değindiği “nitelik belirleme”, kanımızca “eksen belirleme” şeklinde zuhur etmiş; küresel konjonktür ve iç politikadaki DP etkisi, CHP'nin 1946-1950 yılları arasında yeni duruma göre pozisyon almasını zorunlu kılmıştır. Değişen dünyaya sağlanan bu uyum çabası kendisini, bazen halka hitap etmeye çalışan yeni kanunlar çıkarılması şeklinde, bazen de kişisel hak ve özgürlükler alanının genişletilmesi şeklinde göstermiştir.

2- CHP'nin 1950 Genel Seçim Çalışmaları

1946 seçimlerinden muhalefet nazarında dürüst bir şekilde çıkamayan ve kamuoyunda çokça tartışılan seçim güvenliği konularının önüne geçemeyen CHP, 1950 seçimlerine daha dikkatli, hazır ve şeffaf girmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda şaibeli 1946 seçimlerinin hemen ertesinde çalışmalarına hız vermiş, özellikle zihniyette bir değişiklik ve farkındalık yaratmaya çalışmıştır.

¹⁰⁸¹ E.Tuncer, **Osmanlı'dan Günümüze...**, s.29.

¹⁰⁸² O dönemde erken seçim isteyen DP, 14 Mayıs tarihine çeşitli sebepleri öne sürerek itiraz etmiş; seçimlerin haziran ayı içerisinde alınmasını istemiştir. Millet Partisi de bir yıl daha meclisin çalışması gerektiğini belirtmiştir.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c025/tbmm08025072.pdf>

¹⁰⁸³ Zafer, 26 Nisan 1950.

¹⁰⁸⁴ CHP çok partili hayatta çeşitli sınıf ve zümreleri kazanmak için DP ile çetin bir rekabete girmiştir. Bunun için de bir yandan daha önceki iktisat politikasına tamamen ters düşen uygulamalara girişirken, öte yandan da Kemalist ideolojiden ödünler vermiştir. Bu süreç her iki partiyi birbirine son derece benzer hale getirmiş ve Türkiye'deki “partiler demokrasisi” bir “ikiz partiler demokrasisi” haline gelmiştir. T. Timur, **Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş**, s.82-83.

CHP Genel Sekreterliğinin 29 Kasım 1946 tarihli tamiminde, tüm teşkilat kademelerinde görevlilere yapılacak esaslı telkinin, partinin belli başlı menfaatleri hakkında daha üst kademelerden herhangi bir tebliğ ve tavsiye beklemeden, kendiliklerinden inisiyatif olarak muhitlerindeki her sınıf halkı parti lehine kazanma tedbirlerini bizzat düşünüp, bulup, uygulamaları istenmiştir. Parti teşkilatının ancak bu suretle canlanacağı ve her lüzumlu tedbiri kendiliğinden ve vaktinde alabileceği belirtilmiştir.¹⁰⁸⁵ Buradan, 1946 seçimlerinin hemen sonrasında, CHP taşra örgütündeki durağanlığın, genel merkezin dikkatini çektiği ve hareketsizliği giderme adına ilk tedbirlerin erken bir zamanda alınmaya başladığı görülmektedir.

Daha sonraki bir tamimde, karşı partilerin kurulmasıyla açılan yeni devirde, yalan propaganda ve rivayetlere karşı, yalana dolan sapmadan fakat merkeze bildirmekle de yetinmeyen bir hareket tarzının gerektiği bildirilmiştir. “(...) *Meseleler karşısında merkezden ve yukarı kademelerden direktif beklemek ve sarıh bir tavsiye gelene kadar karşı görüşünü mukabelesiz işlemeye ve yayılmaya bırakmak zihniyetini tamamiyle terk etmemiz lazımdır. (...) Dünyanın bugünkü hali içinde aziz yurdumuzu yaşatıp yükseltebilecek en iyi şartlarla imkânların CHP'nin programında yer almış olduğuna ve dünyadaki bütün siyasi cereyanlar ortasında Kemalizm'in ideal bir milli iman olduğuna inanmış bir insan olarak, iman ve akidemizi yaymakta, karşımıza çıkanların kötü telkin ve propagandalarını bütün enerji ve hassasiyetimizle karşılamak, her partinin hiçbir yetki beklemeden kendisini ödevli bilmesi, partimizin hayatîyet ve muvaffakiyetinin birinci şartıdır.*”¹⁰⁸⁶ Parti programının “en doğru/en iyi” olduğundan kabulle yola çıkması istenen partililerin, fikir mücadelesi yönünde kendiliklerinden hareket etmesini beklemenin, romantik bir yaklaşımı ifade ettiği kanısındayız. En büyük, belki de tek büyük donanımının CHP zihniyeti, Kemalizm ve parti programı olan partilinin –ki bu tanımlamayı biz yapmıyoruz, tamimde ifade edilmektedir.- farklı bir yaklaşım veya tez karşısında, kendini tekrarlamaktan öte gidemeyeceği aşıkardır.

1947 yılı başında taşra örgütüne gönderilen bir tamimde, yıl içerisinde yapılacak muhtarlık seçiminin önemine değinilmiş, bunları kazanacak kimselerin dört yıl içinde yapılacak belediye, il genel meclisi ve milletvekili seçimleri sırasında önemli rolleri olacağı için, bu seçimlerde mutlaka CHP adaylarının kazandırılması konusunda azami çaba sarf edilmesi istenmiştir.¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸⁵ 29 Kasım 1946 tarih, 2902 sayılı tamim **BCA:**490.01/6-34-12-1

¹⁰⁸⁶ 27 Şubat 1947 tarih, B.II-a 2938 sayılı tamim **BCA:** 490.01/7-35-21-3-4

¹⁰⁸⁷ 16 Ocak 1947 tarihli genelge **BCA:** 490.01/7-35-6-1

Tek parti yıllarındaki seçimlerde aday belirleme yetkisini tamamen genel merkeze, dolayısıyla parti liderine vermiş olan CHP’de, 1947 yılında hazırlanan yeni tüzükle birlikte bu sistemin değiştiği görülmektedir. 1947 tarihli CHP Tüzüğünde, her ilde milletvekili adaylarının %70’inin o ilin il yönetim kurulu üyeleri, ilçelerin yönetim kurulu üyeleri, partili belediye başkanları ve genel meclis üyelerince gizli oyla seçilmeleri, %30’unu ise Parti Divanının gizli oyla belirlemesi kararlaştırılmıştır.¹⁰⁸⁸ Böylece CHP’nin yavaş yavaş seçkinci yaklaşımdan uzaklaşarak halkın tercihlerini dikkate almaya başladığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu oran, Türk siyasi hayatındaki partilerde kolay karşılaşılmayacak bir orandır. Merkezin, böylesine güçlü bir yetkiyi taşraya devretmesi farklı anlamlara yorulabilir. Bunu, bölümün ilerleyen bölümlerinde tartışmaya çalışacağız.

İstanbul’daki bir ilçe teşkilatının o dönem için taşra sayılıp sayılmayacağı tartışmasının dışında, Beyoğlu teşkilatınca gönderilen bir yazıda, teşkilat kademelerinde kullanılmak üzere, CHP’nin 25 yılda yaptıkları işleri özetleyen derli toplu bir doküman bulunamadığından bahisle bu talep edilmiştir. Bu yazının ekinde sorulan sorular, cümlesi cümlesine aynı olacak şekilde, bir ay sonra CHP Genel Sekreteri tarafından Başbakan’a gönderilen yazıda bulunmaktadır. Yani Genel Sekreter, ilçenin talep ettiği soruların cevaplarını, bir ekleme veya çıkarma yapmadan (münasip görülen diğer konular hariç), broşür olarak hazırlanmak üzere Başbakandan talep etmiştir.¹⁰⁸⁹ Bu talepler kısaca adli, idari, emniyet, eğitim, ulaştırma, bütçe, vergi, bayındırlık, sanayi, ithalat-ihracat, fabrikalar ve camiler konularını içermiştir. Bu konuda daha önce belki en ilginç suçlama CHP’ye de yapılırsa, dini konulara ilişkin, yapılan ve onarılan cami sayısı ve harcanan

¹⁰⁸⁸ Asaf Özkan, “1954 Seçimleri Öncesi Ankara Adaylarını Belirleme Sürecinde CHP’de Parti İçi Demokrasi Sorunu (Şükrü Sökmensüer’in Raporuna Göre)”, **NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (2), (Nevşehir, 2013), s.76-77.

¹⁰⁸⁹ Beyoğlu İlçe İdare Kurulu Bşk.lığının 05 Temmuz 1948 tarih, 264 sayılı yazısı. CHP Genel Sekreterliğinin 13 Ağustos 1948 tarihli yazısı **BCA:490.01/29-132-2-1-5**. Bu sorular 12 adet olup şu şekildedir. *1.Adli sahada ne kadar mahkeme kuruldu? Ne kadar Bina yapıldı? 2.İdari sahada bilhassa emniyet işlerinde ne gibi cihazlar kuruldu, ilerlemeler kaydedildi, kaç hükümet konağı ve teşkilat binaları yapıldı? 3.Eğitim sahasında ne kadar mektep yapıldı, ne kadar mektep açıldı, ne kadar mezun verdi, bugün okuyazar adedi nedir? 4.Bayındırlık sahasında ne kadar ve ne çeşit yol, köprü, rıhtım, liman, irva ve iska (sulama, suya kandırma) cetvelleri ve sair inşaat yapıldı? 5.Münakalat sahasında ne kadar ve ne çeşit vesait temin edildi? 6. Doğum ve fiyat miktarı ile, kaç yataklı, kaç hastane açıldı? Yatarak ve ayakta tedavi edilenlerin miktarı ne kadardır? 7. Ne kadar toprak ekilmekte, ne kadar mahsul alınmaktadır? Ziraat vasıtalarındaki inkişafımız nelerdir? Hara ve hayvan depoları vaziyetile, silo, depo gibi ne tesisler yapılmıştır? 8. Cumhuriyetten beri her sene devlet bütçesi nedir? Vatandaşın vergi tediyesi kabiliyetinde inkişaf nedir? Resmî ve gayri resmî kaç banka kurulmuştur, ne gibi müesseseler için bina yapılmıştır? 9. Devletçe hangi sanayie ait ne fabrikalar kurulmuştur. Hususi ellerdeki sanayin miktarı nedir? El tezgâhları ne kadardır? 10. Her sene ithalat ve ihracatımızın yekûnu nedir? 11.Tekel ne gibi fabrikalar, müesseseler kurdu, her seneki istihlakle temin edilen gelir miktarı ne kadardır? 12. Yeni yapılan camilerle tamir edilen camilerin adedi ve sarf olunan para miktarı nedir?*

paraların halka anlatılma kaygısı, dikkat çekicidir. Kanımızca bu husus doğrudan, dinsiz parti suçlamalarına cevap verme endişesi taşımakla ilgilidir. 1949 yılı başlarından itibaren CHP, dini konular üzerinde halkın talep ve isteklerine cevap vermeye başlamış olmakla birlikte, 1948 yılı ortalarında bu konuya ilişkin hassasiyetin gün yüzüne daha cesur ve daha resmi bir şekilde çıktığı görülmektedir.

19 Ağustos 1949'da "Parti çalışmalarıyla halkın hoşnutluğunu celbedici hükümet tedbirlerini ahenkleştirmek ve planlamak amacıyla" bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Bu faaliyetlerin yanı sıra asıl önceliğin "halkın ihtiyaçlarının temini"nde olduğunu belirten raporda, bu ihtiyacın karşılanması amacıyla halka tohumluklar verilmesi, kredi açılması, ürününe yüksek fiyat verilmesi gibi tedbirlerin alınması istenmiştir.¹⁰⁹⁰

Yine merkezden gönderilen bir tamimde, 1950 seçimlerinin arifesinde bulunduğu belirtilerek, serbest tartışma, ikna ve propaganda vasıtalarını geniş ölçüde kullanmanın önemi vurgulanmıştır. CHP programı, halkın hislerine ve menfaatlerine en uygun esasları ihtiva ettiğinden, propaganda faaliyetlerinin, halkın isteklerine uygun umdeleri ve vaatleri tekrar belirtmekten ibaret olduğu hatırlatılmıştır. Bu tamimde, seçim propagandasının taşrada mahalli teşkilatta düzenli yürüyebilmesi için mahalli idare kurulları nezdinde (üç-beş kişilik) birer propaganda komiteleri kurulacağı emredilmiş, komite azalarının girgin, uyanık, halk arasında serbest konuşabilen ve bilhassa halkın sevgisini ve saygısını kazanmış, sözü dinlenen üyelere seçilmesi istenmiştir. Propaganda konusundaki hareket tarzlarına ilişkin talimatın ayrıca yollanacağı, bunun yanında faydalanılmak üzere risale, kitap, beyanname, vecize, resim vb. gibi malzeme gönderileceği ifade edilmiştir.¹⁰⁹¹

Genel Sekreterlik 22 Şubat 1950 tarihli, 9/3191 sayılı genelgeyle, Bayındırlık, Ulaştırma, Dışişleri, Sağlık, İçişleri ve Milli Eğitim Bakanlıkları konuları alanlarında yapılmış ve yapılacak işlere ait broşürleri göndermiştir. Parti teşkilatınca verilecek konferanslarda, yapılacak propaganda konuşmalarında ve mahalli gazetelerde yazılacak makalelerde kullanılmak üzere çeşitli konularda hazırlanan notlar, kitapçık olarak illere gönderilmiştir.¹⁰⁹²

Bahsedilen hususların, kitapçık olarak çeşitli şekillerde ilgililere ve halka

¹⁰⁹⁰ K.Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", s.25. **BCA:** 490.01/456-1877-1

¹⁰⁹¹ CHP Genel Sekreterliğinin 30 Ocak 1950 tarihli, 9/3182 sayılı, "Propaganda Komiteleri Kurulması Hk." yazısı **BCA:** 490.01/10-51-14-1-10

¹⁰⁹² **BCA:**490.01/10-54-8-8

dağıtılmasının yanında, içeriğindeki argümanlar da, gazetelerde, miting alanlarında ve seçim toplantısı ve sohbetlerinde kullanılmıştır. Bu bakımdan kitapçık muhteviyatı önem arz etmektedir.

Bu kitapçıklardan ilki, “Milli Eğitim ve İşleri” alanlarına aittir. Kitapçığın ilk bölümünde, bu sahadaki gelişmeye verilen özel öneme değinilmiş, ilköğretimdeki eğitimin birleştirildiği, okul programlarının yenilendiği, ilköğrenimin mecburi yapıldığı belirtilmiştir. Orta, teknik ve mesleki öğretim konularında yapılan çalışmalar anlatılmış, kız çocuklarının okumasına verilen önem vurgulanmıştır. Spor sahası ve tesislerindeki rakamsal değerler verilmiş, üniversitelerdeki öğrenci sayısı ve bunun gibi tüm eğitim birimlerine hükümetin yaptığı harcamalara ilişkin değerler gösterilmiştir. İkinci bölümde İşleri alanında, Osmanlı’dan devralınan durum özetlenerek, CHP’nin kısa bir zaman içinde doğuda ve batıda vatandaşlara gönül ve iş rahatlığı veren iç emniyeti sağladığı söylenmiş, kolluk güçlerinin her an göreve hazır durumda olduğu vurgulanmıştır. İller idaresi kapsamında yeni kurulan mülki birimlere değinilmiş, hükümet konaklarının yapımından, belediyelerin desteklendiğinden (rakamlar vererek), köylere yapılan harcamalardan, Doğu kalkınması için yapılan tüm çalışmalardan bahsedilmiştir.¹⁰⁹³

İkinci kitapçık “Bayındırlık ve Ulaştırma” sahalarındaki faaliyetleri aktaran içerik taşımıştır. Bayındırlık İşleri kısmında, yapılan yol ve köprülerin rakamsal değerleri verilmiş, su işleriyle ilgili gelinen nokta, demiryolu ve liman işlerinde neler başarıldığı belirtilmiş, yurt çapında inşa edilen kamu binaları ile elektriğin yaygınlaşması için yapılan çalışmalar aktarılmıştır. İkinci bölümde denizcilik, demiryolları, havayolları ve posta, telefon, telgraf faaliyetlerine ilişkin hükümetin yaptığı çalışmalar, bütçeleri ve harcamaları verilerek anlatılmıştır.¹⁰⁹⁴

Bir diğer kitapçık CHP hükümetlerinin “Dışişleri ve Sağlık” alanındaki başarılarına vurgu yapmıştır. Kitapçığın ilk bölümünde, Avrupa’nın “Hasta Adam” diye andığı Türkiye’nin, CHP hükümetlerinin devamlı, gayretli ve başarılı çalışmaları ile kısa zamanda dünya karşısında dipdinç adam olarak çıktığı, dış politikada “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” düsturu ile hareket edildiği, Lozan’ın kazanımları, II.Cihan Harbinin yıkıcı etkisinden nasıl korunduğu ve savaş sonrasında Avrupa ve Amerika ile ilişkilerinde gelinen nokta ve bunun önemi, yapılan dostluk, ticari vb. anlaşmalar ile yabancı devlet adamlarının ülkemizi ziyaretleri aktarılmıştır. Devamında sağlık ve sosyal yardım alanında, salgın hastalıklarla nasıl savaşıldığı, sağlık merkezlerinin durumu, sağlık

¹⁰⁹³ CHP Propaganda Malzemesi Serisi **BCA**: 490.01/355-1490-1.

¹⁰⁹⁴ **BCA**: 490.01/355-1490-1.

personeli sayıları, muhacirlerin iskân işleri ve nüfus artışı konularına değinilmiştir.¹⁰⁹⁵

Dördüncü kitapçıkta “Sanayi, Maden, Ticaret ve Maliye” alanlarındaki başarılar açıklanmıştır. Bu kapsamda yine kısa bir Osmanlı dönemi hatırlatması yapılmış, sanayi alanında ve maden işlerinde yapılan hummalı çalışmalar belirtilmiştir. İç ve dış ticarete sağlanan ilerleme ve mali alandaki kalkınma hamlesi anlatılmıştır.

Son kitapçık ziraat konularını içermiş olup, bunda çiftçiye verilen krediler ve kredi müesseselerinin durumu, kurulan tarım kredi ve satış kooperatifleri ve birliklerinin rakamları, Toprak Mahsulleri Ofisi’nin çiftçiye katkıları, tarımdaki makine ve teknik inkılâbın çiftçiye yansımaları gibi özel hususlar açıklanmıştır.¹⁰⁹⁶

Bu kitapçıkların illere yollanmasını müteakip, Genel Merkez tarafından, bu kitapçıklardaki bilgileri biraz daha kısa ve özet halinde veren, ancak içinde bolca görselin kullanıldığı, bir kitap bastırılmıştır.¹⁰⁹⁷ Seçim Bürosu, “*Demokrasiyi Anlatan Broşür*”, “*Memurlar İçin Broşür*”, “*Kadınlar İçin Broşür*” ve “*Yüksek Tahsil Broşürü*” hazırlıklarını yapmışsa da bu broşürler, seçim öncesinde tamamlanamamıştır.¹⁰⁹⁸

22 Şubat’ta yayımlanan bir tamimde, partilerin kendilerine serbest ikna yoluyla taraftar kazanmak, seçmenlere programlarının esaslarını anlatmak, yurda yapmak istedikleri hizmetleri saymak zorunda olduğundan bahisle; seçimlere kadar CHP’nin fikirlerini, vaatlerini, iktidarda iken yaptığı işleri halka anlatmak ve tanıtmak için geniş bir propaganda seferberliğine girildiği bildirilmiştir¹⁰⁹⁹. Türlü teşkilat kademelerinin mahallerinde yapacakları propaganda için ihzari (hazırlayıcı) esaslar özetle şu şekilde belirtilmiştir:

“1.Propaganda esnasında kullanmak üzere, programın dikkatlice okunması;

2.Bilahare gönderilecek malumat, risale, beyanname, afiş, resim, vecize vb. malzemenin ne şekilde kullanılacağı ayrıca açıklanacak;

¹⁰⁹⁵ **BCA:** 490.01/355-1490-.

¹⁰⁹⁶ **BCA:** 490.01/355-1490-1

¹⁰⁹⁷ Kitabı hazırlayan Suad Yurkoru, Ulus Basımevi, Ankara, 1950, **BCA:**490.01/355-1491-1. Kitabın son sayfasında “Kıymet Bilmeyen Zarar Eder” isimli bir hikâye yayınlanmıştır. Hikâyede Halil Dayı isimli, köyünde sevilen bir şahsın, köy odasında gerçekleştirdiği bir sohbette, kendisine CHP ile ilgili sorular soran köylülere verdiği cevaplar anlatılmıştır. Sohbetin sonunda evlerine dönen köylülerin şu düşüncelerle ayrıldığı yazılmıştır. “Yolda herkes şöyle düşünüyordu. –*Kim ne derse desin, Allah var. Cumhuriyet Halk Partisi sözünde durdu; vatana ve millete bunca hizmet etti. Hala da hizmet ediyor. Bütün âlem kan ve ateşe bulandığı günlerde bile güzel yurdumuzda babalar, analar evlat acısı, yuvalar felaket yüzü görmediler. Dünya ahvalinin karışık gittiği, barışın henüz kurulamadığı şu sıralarda milletin selameti için yine CHP’ye güvenebiliriz. Geçmişteki zorlukları yenen, gelecekteki zorlukları da yenecektir... Köylü hem böyle düşünüyor, hem de bütün güzel işleri, yapılmış ve yapılmakta olan işleri inkar edenleri ayıplıyordu.”*

¹⁰⁹⁸ Murat Karataş, “1950 Yılı Genel Seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin Seçmeni İkna Çabaları”, **History Studies**, VI/3, (Ankara, 2014), s.204.

¹⁰⁹⁹ CHP Genel Sekreterliğinin 22 Şubat 1950 tarihli, 9/3192 sayılı, “Seçim propagandası hazırlıkları hk.” yazısı **BCA:**490.01/10-52-3-2

3. Teşkil edilen propaganda komiteleri, haftada bir buldukları mahalde halkın, muhalefet çevrelerinin hislerini, düşüncelerini, mahalli muhalefet matbuatının dikkate değer yayınlarını kısa bir rapor halinde CHP Genel İdare Kurulu Propaganda Yayın Bürosuna gönderecekler (Bu raporlarda parti tarafından yapılan propagandanın halk arasında ve muhalefet çevrelerindeki akisleri de bildirilecek);

4. Komiteler lokal ve ülke çapında propaganda konusu olması faydalı telakki edilen konuları bildirilecekler;

5. Bakan ve milletvekillerinin kalabalık halk kitlesiyle teması sağlanacak, vb...”

Daha önce değindiğimiz inisiyatif konusu, bu tamimle birlikte oldukça daraltılmış bir konuma taşınmıştır. Merkezden gelecek bilgilerin, merkezin belirteceği şekilde halka aktarımının istenmesi, partiliyi/parti çalışanını dar/sınırlı/esneklik taşımayan bir alana hapsedmiş görünmektedir. Zaten yılların alışkanlıklarını kolayca değiştirmesi mümkün görünmeyen/zor görünen CHP sözcüleri, merkezce talimatlandırılınca, onun aracısı konumunu aşamamışlardır. Vatandaş ve muhaliflerin içinde bulunduğu durumun merkeze bildirilmesi isteği ise, merkezi, bir sonraki hamlesini planlamada rahatlatma amacını taşımaktadır.

Oluşturulan propaganda komitelerinin çalışmalarına ve merkezden taleplerine ilişkin tüm ilçelerden Genel Sekreterliğe cevabi yazılar gelmiştir. Kimi ilçeler taleplerini bildirirken, kimileri de çalışmalarını aktarmıştır.

Çerkeş İlçesi Komitesi, çalışmaların sürdüğünü beyan etmiş, daktilo ve bolca bayrak talep ederken¹¹⁰⁰; Çorum İl Komitesi ses yayın sistemleri ve ekipmanları talep etmiştir. Aynı komite, parti çalışmaları ve muhaliflerin yolsuzlukları hakkında neşriyat yapan gazetelerden bolca faydalandığını (özellikle *Ulus* gazetesi), gençleri il salonunda “bir çaylı spor gecesi altında toplamak için gerekli tertibatın alındığını, politika hava sezdirilmeden bu toplantıda icap eden propagandanın yapılacağını” bildirmiştir.¹¹⁰¹

Babaeski komitesi ise ocak binasında yapılan toplantıda, propaganda komitesi üyelerinin yaptığı konuşmaları aktarmış, kısaca cumhuriyet, onun değerleri ve partiye olan bağlılığın; partinin bir plan dâhilinde ileride başaracağı işlerin konuşulduğunu; hava

¹¹⁰⁰ 03 Mart 1950, **BCA**:490.01/10-52-3-5.

¹¹⁰¹ 01 Mart 1950, **BCA**:490.01/10-52-3-6,7. Kendisini devlet, devleti kendisi gören bir parti mensubu komite üyelerinin, yurttaki her şeyin siyasi havaya büründüğü bir iklimde, gençlerle iletişim amacı taşıyan bir organizasyonda göstermiş oldukları bu görece apolitik tavra, yani “politik hava sezdirme” isteğine hangi kaygı sebep olmuştur? Açıklaması, sonuçları itibariyle zor bir sorudur. Nitekim seçim sonuçlarında DP yaklaşık 90 bin oy alırken, CHP 47 bin oy almış olması; il komitesinin, politik hava sezdirme konusunda başarıya ulaştığını göstermiştir. İl bazında seçim sonuçları için bkz.:

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/secim_sorgu.secimdeki_partiler?p_secim_yili=1950

ve yol şartlarının elverdiği ölçüde, en az bir bucak ve ocağa seçim sonuna kadar 2-3 defa gidilmek ve propaganda yapmak için gerekli tedbirlerin alınıp hazırlıkların yapıldığını; evde, komşuda, kahvede, her yerde gereken propagandanın yapılması için çalışıldığını beyan etmişlerdir.¹¹⁰²

Yine İskenderun komitesinden gelen geri bildirimde, hoparlör isteği belirtilmiş, ayrıca yaptıkları çalışmaların ana hatlarını gösteren program Genel Sekreterliğe yollanmıştır. Bu programda özetle şunların uygulandığı dile getirilmiştir:¹¹⁰³

“-Partiye müteallik propaganda haberlerini günü gününe Hatay Postası gazetesinde neşretmek,

- Köylerle sıkı irtibat temin etmek, parti neşriyatının köylere muntazaman tevdi edilmesini sağlamak,

-Esnafı, tüccarla, öğrenciyle temasta bu gruplardan insan bulup görevlendirmek,

- Kahvehane ve diğer toplanılan yerler için propaganda elemanı seçmek,

- Muhalif propaganda ve tedbirlerine karşı bir istihbarat teşkilatı kurmak

- Aileler arası sık sık ziyaretlerde bulunmak...”

Aynı konuda Üsküdar İlçe komitesi, DP’ye mensup şahısların kendilerine ait üç dükkâna hoparlör ve mikrofon bağlamak suretiyle daimi müzik veya konuşma gibi neşriyat yaptıklarını, bunun Selimiye ocağının maneviyatını kırdığını belirtmişler; hariçten bir ses yayın sistemi ile buna karşılık gösterdiklerini ve coşkulu bir toplantı icra ettiklerini bildirmişlerdir.¹¹⁰⁴

Adalar komitesi, 18 Mart’taki yazısında, seçim işleriyle fazlaca meşgul olduğundan geç cevap verildiğini; istenilen komitelerin oluşturulduğunu; gençlik ve kadın yardım komiteleri kurulmasına, büyük topluluklara sık sık gidilerek konuşmalar yapılmasına, her ocakta istihbarat teşkilatı kurulmasına karar verildiğini ve seçime yönelik çalışmaları aktarmıştır.¹¹⁰⁵

Balıkesir komitesi, propaganda açısından ili üç coğrafi bölgeye ayırarak planlama yaptıklarını, birçok bucak ve köye gidilerek CHP’nin yaptığı işlerin anlatıldığı ve halkla temaslarda bulduklarını belirtmiştir.¹¹⁰⁶

Kars komitesi ise merkez ilçeye bağlı Komador ve Ardos köylerine gidilerek yapılan propagandayı ayrıntılı olarak anlatmıştır. Köylülere, Atatürk ve İnönü’den

¹¹⁰² 05 Mart 1950, **BCA**:490.01/1393-623-1-21,22

¹¹⁰³ 23 Mart 1950, **BCA**:490.01/1393-623-1-31,32

¹¹⁰⁴ 25 Mart 1950, **BCA**:490.01/1393-623-1-33

¹¹⁰⁵ 18 Mart 1950, **BCA**:490.01/1393-623-1-66

¹¹⁰⁶ 21 Mart 1950, **BCA**:490.01/1393-623-1-49

başlayarak partinin yaptığı ve yapacağı işler uzun uzadıya anlatılmıştır. Diğer partilerin sadece tenkit ve kötülemele uğraştığı, hâlbuki her sahada Türkiye'ye duyduğu güvenden dolayı Amerika'nın gerekli yardımları yaptığı, ülkeyi ziyaret eden yabancıların ülkelerine döndüklerinde Türkiye'den övgüyle bahsettikleri, İnönü'nün başımızda bulunmasının bizler için Allah'ın bir lütfu olduğunu söyledikleri vatandaşa hatırlatılmıştır. Komite, iç ve dış siyasi ve ekonomik tabloyla ilgili ayrıntılı ve ümitvari bilgiler vermiştir. Köyün yüzde üç nispetinde başka partiye geçenlerini, bizzat köylülerin ikna ederek CHP'ye döndürdüklerini aktarmıştır.¹¹⁰⁷ Arşivdeki, il ve ilçelerden gelen komite raporları incelendiğinde, teoriden ziyade pratik çalışma örneğini net olarak gösteren komitelerden birinin, Kars Komitesi olduğu görülmektedir. Halkevleri, ocaklar veya salonlarda, birkaç yüz partili toplayıp, onların yaptığı konuşmaları aktarmayan; köy bazında faaliyet göstererek köylüye, vatandaşa onun dilinden hitap eden bu komite, çalışmalarının meyvesini seçim sonuçlarıyla toplamıştır. CHP oyları, DP oylarının 1,5 katı olmuştur.

Urfa komitesi 10 Mart tarihli yazısında hangi konular üzerinde halkla temasa geçtiklerini şu şekilde açıklamıştır: “ (...) *Hâlbuki memleketin menfaatini düşünen ve bu uğurda çalışan kimselerin egoist menfaatlerinden tecerrüt etmiş samimi ve doğru kimseler olması icap ederdi. (...) Bugünkü muhalefet ise şahsi menfaatlerini memleket menfaati kisvesine büründüren kimselerden teşekkül etmektedir. (...) Bu meyanda Celal Bayar-Kenan Öner arasındaki ve yine İstanbul DP mensupları ile Esat Çağa arasındaki ihtilafı Urfa'da DP idare heyetine mensup kimselerle başkanları arasında ihtilaf, iddialarımızın birer delili olarak lisanı münasiple halka anlatılmıştır. (...) Muhalefetin askerlik ve vergiyi kaldıracağını hakikate tamamen mugayir olarak halka vaat etmesinin memleketin asayiş, temamiyet, istiklal ve milli birliğine hâlel getirecek ve memleketi düşmanlara karşı müdafaasız ve silahsız bırakacak feci bir neticeye mücer olacağı ve bu iddiamızın birer delili olarak DP'nin uygunsuz bazı propagandaları ve milli husumetin ne demek olduğu halka ehemmiyetle ve layıkı veçhile anlatılmaktadır. (...) Seçim kanununu bizzat partimiz halkın menfaatini düşünerek yapmıştır. Bu kanun ile partimizin vatandaşlarımıza çok bir kıymet verdiği ve onları sevdiği açık bir hakikattir. Seçim kanununun yapılmasında ve vatandaşlarımıza arz edilmesinde muhalefetin hiçbir rolü olmamıştır. En modern memleketlerde bile misline zor tesadüf edilen bu ideal kanun, partimiz tarafından çok sevdiğimiz vatandaşlarımıza temin edilmiştir. (...) (Urfa'da yapılan işler anlatılarak) bu nimetlerden bu vatandaşlarımız faydalanmaktadır. Partimiz*

¹¹⁰⁷ 13 Mart 1950, **BCA**:490.01/1393-623-1-37

ve hükümetlerinin bu fedakârlık ve faydeli işlerini inkâr etmek ne dereceye kadar doğru olacağına takdirini yüksek vicdan ve takdirlerinize terk ediyoruz. Memleketin muhtelif semtlerinde ve müteaddit şahıslarla bu hususlar halka duyurulmakta ve açıklanmaktadır.

»1108

Çayeli ilçe komitesi, kaymakam denilen adam ile vazifeperver olmayan bazı memurların muhaliflere yakınlık göstermeleri sebebiyle, halkın hükümetten soğuduğunu, yeni seçim kanununa göre devamlı ve geniş mikyasta propagandaya ihtiyaç olduğunu belirterek şu eklemeyi yapmıştır: “*Muhitimizin coğrafi vaziyeti dolayısıyla arazimizin arizeli köylerimizin evleri hem mesafeli hem dağınık olması cihetiyle kendine göre bir hususiyeti bulunduğundan propaganda uzmanlarını bu dağınıklığı toplamak, davet ve çay ziyafetleri gibi vasıtalarla etrafa yaymak ve bilhassa köylerde faaliyete geçirmek bedeni kuvvet ve yorgunlukla meydana geleceğine göre, manevi yardımdan fazla maddi yardıma mutavakkıf bulunduğu varesti izahtır.(...)*”¹¹⁰⁹ Burada ilçe komitesinin ne yapmak istediği ve bunu nasıl yapması gerektiğini bildiği görülmektedir. Genel Merkezce verilen talimatlar ışığında, eksik olanın, propaganda yapabilmek için gerekli olan ekonomik güç olduğunu ifade eden komite; teşhis noktasındaki başarısını, vatandaşı ikna noktasına taşıyamamış, seçimlerde DP kazanmıştır

Diyarbakır İl komitesinden gelen cevapta, CHP'nin 4 yıldır şehirde hummalı bir çalışma kaydetmesine rağmen, DP'ye geçişlere engel olunamadığı, valinin gayretleriyle belli bir seviyede tutulabildiği, bazı CHP mensuplarının parti değil şahsi menfaat gözeterek hareket ettikleri bildirilmiştir.¹¹¹⁰

Antalya İl komitesi raporunda, DP'nin tüm ilçe ve bucaklarda teşkilatlanma içerisinde olduğunu ve propaganda heyetlerini çalıştırdığını, DP yayın organı *İktidar* gazetesinde demagoji yapıldığını, “Eskişehir Seli”ni dahi CHP'nin yaptığını iddia ettiklerini, ancak komitenin kendi gazeteleriyle buna cevap verdiklerini beyan etmiştir. Raporda seçmen kitlesi ve genel durum şöyle tasvir edilmiştir:

“(...)*Muhalefetin hummalı faaliyeti demagojileri iftiraları halk üzerinde tesir yapmaktan hali kalmadığı şüphesizdir. Ancak gün geçtikçe umumun akli selimi muhalefetin tezvirlerini görmeye başlamıştır. (...) Partimizin ağır başlı hareketinin müspet tesirleri gün geçtikçe tezahür edecektir. En son ve en iyi propagandayı biz*

¹¹⁰⁸ 15 Mart 1950, **BCA**:490.01/1393-623-1-72,73 Urfa komitesi, propaganda içeriği bakımından halka doğru noktadan yaklaşmayı başarmış görünmekle birlikte, seçim sonucunda yakın rakamlarla kaybetmiştir.

¹¹⁰⁹ 13 Mart 1950, **BCA**:490.01/1393-623-1-71

¹¹¹⁰ 05 Nisan 1950, **BCA**:490.01/600-76-10-2

yaparak hakikat güneşi doğacaktır. **Muhalefetin kuvvet aldığı menba her tarafta karakteri itibariyle düşük insanlardır. Hiçbir kazada münevver veya ön safta gelen insanlardan kendilerine iltihak etmiş olan yok gibidir. En kudretli elemanları Antalya'dadır. Bunlar da Orman veya Toprak Kanunu gibi bir esastan zarar gören veya görmek tehlikesinde olan veya senelerden beri mebusluk ihtirasını yenemeyenlerdir.**

*Bu hafta içinde DP'lilerin köy gezilerine mukabil aynı köylere fakat daha evvel vararak köylerden hüsrarla dönmeleri temin edilmiştir. **Kazalarda da muhalefete girenler ve öne geçenler makbul sayılmayan insanlardır. İleri gelenler, münevverler ve ekseriyet halk partimize bağlıdır. Bilhassa kahve siyasilerinin hükümet ve partimiz aleyhine yaptıkları propagandanın en çok tapu, nüfus daireleri gibi halkın çok işi düşen daireler memurlarının halka müşkülata iş görmeleri, para almadan iş yapmamaları, fena muamele yapmaları öne sürülmekte ve memur çokluğu ve maaşlarının fazlalığı, vergiler yükünü hafifletilmemesine sebep olduğu iddia olunmaktadır. (...) Propagandaların avam ağzıyla yayılmasından istifade ettikleri tabiidir. Geçen raporumuzda arz edildiği gibi Marşal yardımı ile memleketi Amerika'ya ipotek ettiler gibi tezviratta bazı muhitlerde şayidir.**"*¹¹¹¹

Kanımızca bu raporda, tartışmaya açık çok nokta bulunmaktadır. İl komitesinin raporunda, henüz 1947 Kurultayı görüşmelerinde bile – basına da yansıdığı şekilde- CHP'nin varlığını kabul ederek çözüm aradığı bazı problemler, salt DP'nin iddiasıymış gibi gösterilmektedir. Rüşvet, memurların vatandaşa kötü muamelesi, vergiler, orman sorunu... Bunlar, sadece muhaliflerin, avamın, düşük insanların, ihtiras sahiplerinin ve makbul sayılmayan insanların ileri sürdüğü sorunlar değildir. Keza “en son ve en iyi propagandayı” yapmayı arzulayan bu komite hem propaganda kavramını tam olarak algılayamamış; hem de DP'nin kaynağının kimler olduğu konusunda yanlışlara düştüğünden, propaganda yapılacak kitleyi doğru tanımlayamamıştır.

Eskişehir Sivrihisar komitesi de, vatandaşa yaratılan İnönü'nün cumhurbaşkanlığı konusundaki kafa karışıklığını şu şekilde aydınlatma cihetine gidildiğini belirtmiştir: “*Demokrat Parti evvelce halkın milli şefimize olan prestijini kırmak, sevgi ve saygıyı sarsmak için, kendisinin ecnebi bankalarında birçok parası olduğunu ve liyakatsiz kimselerden arkadaşça bir hükümet teşkil ettiği yolunda asılsız ve esassız yalan propagandalar yaptığı ve bunda muvaffak olmayınca ve bu halkın kalbine köklenmiş derin saygıyı ve sevgiyi sarsamayınca bu defa da milli şefin hiçbir partiye*

¹¹¹¹ 13 Mart 1950, **BCA**:490.01/1393.623.1.69-70

*mensup olmadığını ve seçimde kendilerinin seçimde muvaffak oldukları takdirde milli şefi reis-i cumhur seçecekleri, İnönü'nün kendilerinin de şefi bulunduğunu söyleyerek halkı kandırmaya çalışmakta olduklarından, buna meydan vermemek için milli şefimizin partimizin kurucusu ve başkanı bulunduğu hakikatinin layık veçhile izahı yapılmalıdır.(...)*¹¹¹²

04 Mart 1950'de Genel Sekreterlik seçim tedbirleri konusunda bir yazı daha tamim ederek idare kurullarına yeni görevler vermiştir. İyi bir teşkilat ve çalışma sistemine bağlı olmayan gayretlerin, hedef yolunda umulan neticeyi vereceğinin şüpheli olduğu iletilmiş; şahsi sempati ve halk çoğunluğu üzerindeki sevgi ve saygıya güvenmeden, intizam ve disiplinle işlerin yürütülmesi salık verilmiş; bu kapsamda bazı hususların takip edilmesi bildirilmiştir. Buna göre yeni seçim kanununda kazanmanın yegane şartı sayı çokluğu olduğundan, oy verme mekanizması mahalle ve köy esasına göre kurulduğundan, mahalle ve ocak kuruluşlarının rolü birinci planda addedilmiştir. Partiye kayıtlı veya oy vermesi muhtemel aile reislerini tespit etmenin, oy pusulalarının dağıtımında ve diğer işlerde genç elemanlardan istifade etmenin önemi vurgulanmıştır. Ayrıca: “(...) Oy verme günü mahalle ve köyde oturan partili ve tarafsız vatandaşları vazife başına sevk ve partimiz lehine oy kullanmaya teşvik etmek **üzere en az dört erkek ve iki kadından mürekkep teşvik ekipleri** kurmak. (Bunlar bilhassa mahalle halkını tanır, gönül almasını ve muhatabını kırmadan konuşmasını bilir kimselerden ayrılmalıdır) ve **şimdiden isimlerini tespit ederek kendilerine vazifelerini anlatmak(...)**” denerek bir teşvik ekibi kurulması istenmiştir. Yine seçim günü iletişim amaçlı haberleşme memurları görevlendirilmesi, seçimlerde kullanılmak üzere otomobil, kamyon, motosiklet, araba ve at gibi ne kadar nakil vasıtası varsa hepsinden istifade edilmesi, halkın bunlarla seçim alanına sevk olunmasının sağlanması istenmiştir.¹¹¹³

Seçim konusunda yaklaşım incelendiğinde, çoğu il komitesinin aksine, merkezin, seçim günü, oy sandığı başı da dâhil olmak üzere çalışılması gerektiğini kavradığı görülmektedir. Teşvik ekipleri kurulması ve bunun erkek ve kadınlardan seçilmesi, bunlarda aranan nitelikler, oy potansiyelinde tek taraflı ve tek cepheli değil, vatandaş

¹¹¹² 20 Mart 1950, **BCA:490.01/1393.623.1.76** Önceki dipnotlarda belirttiğimiz üzere, o dönemde Eskişehir'de bir sel faciası yaşanmıştır. DP'nin propaganda konusu olarak kullandığını beyan ettiği bu “sel faciası”, Eskişehir ve Antalya'yı neredeyse aynı şekilde etkilemiştir. DP Antalya'da 67.367, Eskişehir'de 56.368 oy alırken; CHP Antalya'da 37.025, Eskişehir'de 37.343 oy almıştır. Ülkenin geri kalanında oy sayılarının bu denli birbirine yakın olduğu başka iller bulunmaması, *selin* iki şehri de aynı *yıkıcılıkla vurduğunu* göstermektedir.

¹¹¹³ CHP Genel Sekreterliğinin 04 Mart 1950 tarihli, 2/A-B/3204 sayılı, “Parti İdare Kurullarının seçimle ilgili işler hakkında önceden almaları gereken tedbirlere dair” konulu yazısı **BCA:490.01/10-53-9-1,3**

tanımına giren tüm unsurların hedeflendiğini sergilemektedir.

Bölüm boyunca açıkladığımız ve açıklayacağımız belgelerde, CHP'nin en azından teorik olarak 1950 seçimlerine ne denli hazırlıklı girdiği görülmektedir. Ancak 1950 Mart ayı başında ilan edilen öyle bir program vardır ki, günümüzde, yani 1950 seçimlerinden yıllar sonra, o döneme ilişkin yapılan analizlerin henüz seçimlerden önce CHP'nin bizzat kendisi tarafından yapıldığını ve iktidar partisinin seçime nasıl yaklaştığını bize göstermektedir.

Üstündeki yazıdan 10 Mart 1950'de Hilmi Uran tarafından ilgili kurula verildiği anlaşılan program, propaganda işleri için kurulan Seçim İşleri Komitesinin çalışmalarında dayanacağı esasları ve uygulayacağı usulleri önceden tespit etmek maksadıyla hazırlanmıştır. Kampanyanın seyrine göre şartları tadil edebilmesi planlanan programla, aynı zamanda çalışmaların tahakkuk seyrinin kontrolü ve alınan sonuçların teyidi amaçlanmıştır. İş programı, prensipler, teşkilat ve tatbikat olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Prensipler kısmında propagandanın hangi fikri esaslardan hareket edeceği; teşkilat kısmında kampanya için ne gibi organların oluşturulacağı ve mevcut hangi organlardan istifade dilediği; tatbikat kısmında ise prensiplerin uygulanmasında ne gibi vasıta ve usullerin kullanılacağı, propagandanın pratik olarak nasıl icra edileceği gösterilmiştir.¹¹¹⁴

Prensipler bölümünde nazari olarak bazı hususlar hatırlatılmıştır. Seçimlerde bir partinin şansını en çok tayin eden faktör, iktidarda kalmış ise, bu süreçteki icraatları olacağından; CHP programında yapılması vaat edilen işlerle, bunların uygulamasının müşahhas olarak gösterilmesi istenmiştir. Yazıda, "*CHP'yi tekrar iktidara getirecek olanlar kimlerdir? Yani parti hangi sosyal kalabalıklara dayanacaktır? Program kimlere hitap ediyor?*" sorularına cevap aranmış; bir partinin ne kadar çok sosyal zümreye hitap ederse, o oranda iktidar şansının artacağı değerlendirilmiştir. Parti programının içerdiği hükümlerden, küçük ve orta çiftçiye, şehir esnafına, sanayi ve ticari sermaye müteşebbislerine, işçiye, münevvere şamil olan geniş bir temele dayandığı belirtilmiş; propagandanın genel bir aydınlatma faaliyeti değil, her zümrenin kendi özel ve müşahhas menfaatlerine, hislerine ve düşüncelerine uygun bir şeyler bulacağı şekilde olması gerekliliği vurgulanmıştır.¹¹¹⁵

¹¹¹⁴ BCA:490.01/355-1490-1-21

¹¹¹⁵ "(...) Buna muvazi olarak şunu da belirtmek faydalı olur ki zümrelerin propaganda karşısındaki imtias kabiliyeti birbirinden çok farklıdır. Bazı zümrelerde propaganda reaksiyonu seri, bazılarında pek yavaştır. Bu hal zümreye göre değiştiği gibi, aynı zümre içinde, bölgelere göre de değişir. Mesela esnaf ve işçi, propagandanın havasına kendini köylüden daha süratle verir, fakat bu tesirden köylüye kıyasen süratle

Propaganda faaliyetinin halkın aklına değil, gönlüne hitap etmesi gerekliliği vurgulanmış ve propagandanın, bir doktrin veya programı izah etmek olmadığı¹¹¹⁶ hatırlatılarak şu açıklama yapılmıştır:¹¹¹⁷ “(...) *Bilakis bir psikolojik tesir ve akis uyandırmaktadır. Rasyonalizmin, siyasi realizmin propagandada yeri yoktur. Realizm, siyasi icraatta yer almalıdır. Fertlerin, içtimai toplulukların hislerine, şuur altlarına hitap etmeyen bir propagandanın çamura saplanacağı fikri, büyük ajitatörlerin mütearefesi haline gelmiştir. Muttarit, ipnotik bir telkinle şuur altına sızan siyasi şiarlar, kısa veya uzun bir zaman sonra tekrar şuura yükseldiği vakit, fert bu telkini kendi öz fikri, öz düşüncesi, öz hissi gibi kabul eder. Bütün tecrübeler, bütün müşahadeler, akli delillerle yapılan telkinlerin fert ve kitle ruhunda daima mukavemet uyandırdığını göstermiştir. Fertlerin, kütlelerin ruhu, siyasi, sosyal hadiselerde çocuk ruhu gibi işler. Onlarda lojik deliller, tahrik edici stimulan olmaktan ziyade frenleyici tesir yapar. Binaenaleyh telkinlerin hissi ruhlarını heyecanlandırıcı olması lazımdır. (...)*” Bu raporda siyaset ve seçim sahasında vatandaş tanımı yapılırken, sosyolojik bulgulardan faydalanılmıştır. Türk siyasi tecrübesi ve çok parti karşısında tercih etme alışkanlıkları ışığında, sosyal açıdan deneysel sonuçların o dönem için henüz elde edilememiş olması, programın geneline hâkim bir Batı genellemesinden yola çıkma sorunsalını doğurmuştur.

DP'nin bir önceki seçimde bilerek veya bilmeyerek propagandasında akli unsurları değil hissi tahrikleri ön plana çıkardığı afiş örnekleriyle açıklanmıştır.¹¹¹⁸ “(...) *Afişlerden biri şöyle idi: “Yeter, artık söz milletindir. Bu gayet kısa, veciz, günün halk hissiyatını tahrik eden mükemmel bir şiar, bir slogandı. O günün tarihi havası, tek parti nizamına karşı bir muhalefet hissiyle doluydu. Yine Demokrat Partinin “Hürriyet Misakı” da bu mahiyette bir slogandı. Halkın, doğru veya yanlış anlayışına dayanan bir hürriyet istiyakını istismar ediyordu. Esasen halktan hadiseler hakkında doğru, ilmi teşhisler hiçbir zaman beklenemez. Bu, fikir adamlarının işidir. Halk o anda ne hissediorsa o doğrudur. Aynı seçim mücadelesinde CHP'nin kullandığı afişler ve sloganlar, tamamen rasyonalistti.*

kurtulur. Doğu ve Orta Anadolu köylüsünde propagandaya karşı imtisas reaksiyonu, Batı ve Kuzey köylüsüne kıyasen daha ağırdır. (...)” **BCA:490.01/355-1490-1-22,23**

¹¹¹⁶ Yazıda bu noktada bir dipnot verilmiştir. Onu olduğu gibi aktarıyoruz: “(X) burada propaganda kelimesi kolaylık bakımından ajitasyon yerinde kullanılmıştır. Hakikatte propaganda uzun bir devre zarfında bir fikri, bir doktrini ruhlara yerleştirme, bir öğretim faaliyetidir. Fakat kısa devirli faaliyetlerde, bilhassa seçimlerde propaganda değil ajitasyon faaliyeti ön plana gelir. Ajitasyon; seri tesir elde etmek maksadıyla doğrudan doğruya hislere şuur altına hitap eden, daha ziyade tahrik mahiyetinde olan kısa devreli bir faaliyettir.” **BCA:490.01/355-1490-1-23**

¹¹¹⁷ **BCA:490.01/355-1490-1-24(3)**

¹¹¹⁸ **BCA:490.01/355-1490-1-25(4)**

Mesela bir tanesi “Atatürk, İnönü CHP’nin başlarıdır. Oylarınızı onların partisine veriniz”. “Evvla düşün sonra oyunu ver. CHP sana rehberlik için çalışıyor”. Şu iki şiar o günün ruhu atmosferine hitap etmiyordu. Bunlar, akli, lojik, realite ile ilgisi olmayan, kaynaşmakta olan halkın hissiyatına yabancı sloganlardı. Pek büyük bir çoğunluğu muhalefet psikozu içinde çalkalanan, tek parti nizamına karşı bıkkınlık duymuş olan halkın nazarında, CHP’yi seçmek pratik bakımından ne ifade ederdi? Bir propagandacının dediği gibi, halk düşünmeye mecbur değildir ve buna vakti de yoktur. Binaenaleyh ona hazır ve hissini okşayan derhal hazmedilecek hisler telkin edilmelidir. Halk psikolojisi, asgari yorgunluk kaidesine göre çalışır. Ona, yormadan, düşündürmeden, anlama müşkülâtı çektirmeden hisler takdim edilmelidir. Hisler, hislerle kazanılmalıdır. Şu halde CHP’nin “evvla düşün, sonra oyunu ver” şiarı, tekniğe uymayan bir propaganda slogandı.(...)”

Son cümleden anlaşılacağı üzere, halkın düşünmesini beklemenin değil, duygusal bağlamda hissine ve ruhuna hitap etmenin başarı getireceği düşünülmüştür. Halkın anlık hislerini keşif yoluna yönlendiren bu yaklaşım, sosyal olaylar karşısında ondan akılcı bir algı beklememiştir.

Yine *Kudret* gazetesinde çıkan bir görsel üzerinden şu açıklamaya yer verilmiştir:¹¹¹⁹“(…) Üzeri zarp işareti ile çizilmiş olan CHP bayrağını ele alalım. Gazete bununla milli bir hisse hitap ediyor. Şöyle diyor: “Dünyanın hiçbir Demokrat Partisinde olmayan bayrak, bizde milli bayrağımıza hakaret edercesine direğe çekilir, sallanır.” Bunda bir hakikat olmamakla beraber milli hissi tahrik eden bir taraf vardır. Saçma olmakla beraber bu resim ve yazı, propaganda tekniği bakımından muvaffak bir ajitasyondur. Yukarıda da söylediğimiz gibi, halk için doğruluk ve mantık tarafıyla ilgili değildir. (...)”¹¹²⁰

Raporda siyasi propagandanın her milletin kendine özel milli hissiyatını hesaba katması gerektiği; Türk milletinin şanlı tarihi, kuvveti, tarihte başardığı işleri, dini üstünlüğü gibi çeşitli propaganda telkinlerinin müşterek umumi havayı teşkil ettiği belirtilmiştir.¹¹²¹

¹¹¹⁹ BCA:490.01/355.1490.1.25-26 (4-5)

¹¹²⁰ Bu rapordaki ifadeler, her ne kadar etkili, kısa ve halkın net anlayabileceği mesajların önemini vurgulamış, iletinin doğruluğu-yanlışlığının sonuca etki etmeyeceğini düşündürmüşse de, CHP en azından yazılı propaganda görsellerinde, aleni yalan, uçuk ve aşırı söylemleri tercih etmemiştir.

¹¹²¹ BCA:490.01/355-1490-1-26(5)

Din meselesine özel bir yer verdiklerini; din hakkındaki şahsi düşüncelerinin ne olursa olsun, dini bir sosyal realite olarak kabul etmek gerektiği; dinin ne zannedildiği gibi aklın bir uydurması ne de tarihen birikmiş batıl düşüncelerin eseri olmadığı hatırlatılmıştır. Son devrin derin psikolojik araştırmalarında da teyit edildiği üzere, dinin insanın kanı, rengi gibi onunla beraber doğan ve yaşayan bir hassası olduğu kabul edilmiştir. Mevcut laiklik anlayışının zamanla bir din aleyhtarlığına dönmüş olmasının kötü sonuçlar verdiği, bir dinsizlik sistemi, dinin ve dindarlığın hakir görülmesi manasını aldığı; bugün halkın ifratla dini merasime, dini hislere avdet etmesi ve bunu bir muhalefet vasıtası yapmasının bu anlayışın neticesi olduğunu dile getirmiştir. İdeolojilerin zamanla son bulduğu, ama dinin her daim insan ruhunda yer aldığı, “sırf mücerret bir laiklik prensibine sadık kalmak düşüncesiyle böyle kuvvetli bir psikolojik manivelayı muhaliflere kaptırmanın doğru olmadığı” söylenmiştir.¹¹²²

Aynı konuda Alevi çoğunluğun bilhassa hesaba katılması gerektiği; Diyanet İşleri Reisliğinin halen fırsat buldukça Sünnilik ve Alevilik meselelerini kurcalamasının iyi sonuçlar vermediği; tarihte kardeş kavgasına sebep olduğunun unutulmamasını; Sünnilik zihniyetinin partide hâkim olmadığını göstermekle, Aleviler arasında dostluk sağlamanın mümkün olacağını belirtmiştir.¹¹²³ Öte yandan, mezhepsel olarak bir çalışma yapıp yapılmadığı tam olarak bilinmemekle birlikte, 1950 seçimleri öncesinde, DP’liler CHP’nin özellikle Orta Anadolu’da Alevi vatandaşları yönlendirmek adına, dedeleri ve çelebileri propaganda amaçlı gezdirdiğini ileri sürmüştür.¹¹²⁴

Propagandanın en önemli unsurlarından olan sloganların, tüm dünyadan olduğu gibi Türkiye’de de açık, aydınlık, kısa ve veciz olması lüzumu üstünde durulmuş; doğrudan doğruya hislere şiddetli bir şokla tesir eden, komprime ve formül halindeki telkinlerden oluşması istenmiştir. Telkinlerin usanç verecek şekilde devam ettirilmemesi, ama ipnotik etki sağlanması bakımından tekrarın dozunu ayarlayarak mesajın verilmesi gerektiği dile getirilmiş; İnönü’nün demokrasi hareketi işindeki tarihi rolünün vurgulanarak onun vecizelerden faydalanılması istenmiştir.¹¹²⁵

¹¹²² BCA:490.01/355-1490-1-27(6)

¹¹²³ BCA:490.01/355-1490-1-28(7). Bu noktada “din” kavramının, siyasi arenada başat unsur halini almaya başladığı görülmektedir. İster CHP gibi laiklik kaygısının yarattığı kötü sonuçlardan kurtulma düşüncesinden olsun, ister dönemin ve sonraki yılların muhafazakâr partilerindeki “dini özgürlüklerin korunması” kaygısından olsun; “din” argümanı, siyaset kurumunun elinde bir silah gibi kullanılmıştır. Zamanla değişen tek şey, kullanan kesim ve kimliği olmuştur. Bu raporda da CHP’nin mezhep seviyesinde dini konularda düzenlemelere gidilmesi ve halkın din-siyaset-CHP algısını yönlendirme telaşı ortadadır.

¹¹²⁴ *Yeni İstanbul*, 08 Mayıs 1950

¹¹²⁵ BCA:490.01/355-1490-1-29(8)

Teşkilat bölümünde, propaganda teşkilatı “öz” ve “yabancı” olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Öz teşkilatın, parti ile kütle arasında bağ vazifesi görerek; propaganda telkinlerini partili partisiz herkese yayması; halkın his ve düşüncelerini merkeze bildirmesi planlanmıştır.¹¹²⁶ Yabancı teşkilat ise, parti dışındaki mesleki ve sosyal teşekküllerden istifadeyle kurulması planlanan, bu teşekküllerin içindeki özel gizli komiteler veya nüfuzlu şahıslarla yapılacak anlaşmalar çerçevesinde organize edilecek bir oluşumdur. Köy kooperatifleri, sendikalar, devlet daireleri, fabrikalar, deniz-karademiryolları gibi müesseseler ve yüksekokullar vb. bunların içinde sayılmıştır.¹¹²⁷

Propagandanın tatbiki konusunda üç ayrı kısım görevlendirmeye tabi tutulmuştur: hükümet, seçim komitesi ve taşra teşkilatı... Hükümet, muhalefete yaklaşan subaylar arasındaki memnuniyetsizliği kaldırarak, terfi işlerini onların lehine çevirmek; askerlik süresini kısaltmak; ordu erlerine sırayla izin vererek köylerine gitmelerinde kolaylık sağlamak; bürokratların seçim bölgelerine yaptıkları gezileri sıklaştırmak; halkı ayaklarına çağırarak yerine halkın arasında girmek (*Demokratlar kahvelere, Pazar yerlerine gitmekten çekinmiyorlar. Bu da çok iyi tesir bırakıyor. denmiştir.*) konularında görevlendirilmiştir.¹¹²⁸

Yine hükümetten, çeşitli meslek heyetlerinden (köylüler, kunduracı, manifaturacı, demirci, tüccarlar, fabrikatörler, işçi grupları, muallimler, subaylar, talebeler vb.) temsilcilerin Ankara'ya davet edilerek bakanlıklardaki ileri gelenlerle temasının sağlanması, bu heyetlerin mümkün olduğunca kalabalık olmaları, Ankara tren istasyonunda ve bakanlıkta bunların resimlerinin çekilerek gazetelerde yayınlanması, heyet üyelerinin Ulus muhabirleri ile ayrı ayrı konuşmalar yapmaları istenmiştir.¹¹²⁹ Yine bu heyetlerin Cumhurreisi ile de görüşmelerinin sağlanması ve memleketlerine döndüklerinde günlerce bunun gazetelerde haber yapılmasının etkili olacağı bildirilmiştir.¹¹³⁰ Bundaki amacın “mahalli halk mümessillerinin gururlarını okşamak, onları sempati yaratmak suretiyle partiye kazanmak” olduğu söylenmiş; partinin esasen kazanıldığı, meselenin partisizi kazanmak olduğu belirtilmiştir. Geçen seçimlerde dağ

¹¹²⁶ İl ve ilçelerdeki idare heyetlerinin uyanık ve münevver kimselerden iki veya üç kişiyi, propaganda komitesi olarak belirlemeleri istenmiş; bu komitelerin Basın ve Propaganda Bürosu ile doğrudan iletişimden olmaları öngörülmüştür. **BCA:** 490.01/355.1490.1.30(9)

¹¹²⁷ **BCA:**490.01/355-1490-1-31,32(10-11)

¹¹²⁸ **BCA:**490.01/355-1490-1-32,33(11-12)

¹¹²⁹ **BCA:**490.01/355-1490-1-33(12)

¹¹³⁰ 2015 Mart itibariyle yaklaşan genel seçimlerde de, 1950 CHP seçim taktiklerinin güncel uygulamalarını, yani, iş grubu ve zümre temsilcileriyle yapılan istişare toplantıları ve ağırlandırmaları, 2015 Türkiye'si cumhurbaşkanlığı seviyesi örneğinde de görmek mümkündür.

<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/28414646.asp>,

<http://www.star.com.tr/mobil/mobildetay.asp?Newsid=997297> E.T.: 26.03.2015

mahallelerindeki çeşme ve su işinin mesele olduğundan hareketle, belediyelerin su, elektrik ve temizlik gibi ihtiyaçları halletmesi istenmiştir.¹¹³¹

Seçim komitesi ise aşağıdaki konulardaki koordineyi sağlamakla görevlendirilmiştir;¹¹³²

- Günlük olarak muhalefet matbuatında çıkan yazıları takip etmek;
- Matbuat Umum Müdürlüğü ile temas edilerek propaganda için ne gibi imkanlara malik olduğunu tespit etmek ve işbirliği aramak;
- Dört senelik süre zarfında hükümetin başardığı işler hakkında kısa, mücmel, rakamları ve resimleri muhtevi malumat istemek;
- Bilhassa esnaf, köylü ve işçiye mahsus olmak üzere çeşitli halk kütleleri için el broşürleri hazırlamak
- Propaganda konularını içeren el beyannameleri hazırlamak ve bunları umuma açık yerlerde halka dağıtmak; sabit ve gezici hoparlörler ile kalabalık yerlerde halka seslenmek;
- Parti gazetelerinde program ve hükümetin icraatları hakkında her gün yazılar neşretmek; partiye yakın öteki gazetelere “taraf tuttuğu belli olmadan” yazılar vermek; bu işler için bir “yazarlar kadrosu” tespit etmek;
- Atatürk ve İnönü’nün siyasi hayatı ile CHP’nin kuruluşunu ilişkilendirerek partinin nasıl doğduğu ve ne gibi esaslara göre kurulduğuna dair radyo programları yapmak;
- Gazetelerde Cumhuriyet tarihine ait hatıralar neşretmek; CHP’nin doğuşuna ve parti teşekkülüne ait vesikalar vermek;
- Parti mensuplarının göğüslerine takılmak üzere rozetler ve bayraklar yaptırmak;
- Kahve, gazino gibi halkın toplu bulunduğu yerlerde muhalefet propagandası yapacak, istidatlı ve hünerli kimseler görevlendirmek;
- Sinemalarda gösterilmek üzere, eski ve yeninin mukayesesi olacak şekilde onar dakikalık kısa filmler hazırlamak...

Taşra teşkilatı ise; öncelikle mahallerindeki muhalefet çevrelerinin hissiyatı ve düşünceleri hakkında düzenli malumat vermek, CHP’nin propaganda faaliyetlerinin halk arasındaki inikâslarını, diğer partilerin propagandalarını bildirmekle görevlendirilmiştir. Taşra teşkilatınca yapılması düşünülen propaganda teklifinin önce merkeze bildirilmesi istenmiş; merkezden gönderilecek broşür, beyanname vb. dokümanın gelişi güzel tevdi

¹¹³¹ BCA:490.01/355-1490-1-34(13)

¹¹³² BCA:490.01/355-1490-1-35,37(14-16)

edilmemesinin sağlanması vurgulanmıştır. Taşra komiteleri, halkevleri ve odaları, parti merkezi ve diğer toplantı yerlerinde konferans tertip etmekle görevlendirilmiş; halkevi ve parti merkezinde münazaralar düzenlemesi istenmiştir.¹¹³³

Haftada bir kez yapılacak çay davetlerine mahallin münevverlerinin ve ileri gelenlerin çağırılması; bu çayların siyasi gaye tuttuğunun belli edilmemesi bildirilmiştir. Broşür ve el beyannamesi dağıtmada, partiye gençleri kayıt ettirmede, konferans vermede, sokak kürsülerinde nutuk söylemede, gençlerin görevlendirilmesi istenmiştir. Meydanlarda yapılacak konuşmalarda, muhaliflerden sonra daima bir CHP'linin konuşması arzu edilmiştir. “*Parti, halkevleri binalarının süslenerek, iç ve dış duvarlarında Atatürk ve İnönü'nün resimleri, İnönü'nün nutuklarından alınmış demokrasiye ait sözler, merkezden gönderilecek afişler, dövizler asılacaktır*” denmiş, ayrıca; “*Seçim sandıklarının bulunduğu mahallere İnönü'nün demokratik inkişafı sağlama maksadıyla nutuklarında söylemiş olduğu sözler, afişler, dövizler asılmalıdır*” şeklinde hatırlatma yapılmıştır.¹¹³⁴

Münevverlere verilecek çay ziyafetlerinde, “siyasi hava belli edilmemesi” gayesi ilgi çekicidir. Çorum Komitesi raporunda da gençlerle ilgili aynı kaygıyı taşıyan ifadeler mevcuttu. Bir siyasi partinin, seçim öncesi yapacağı organizasyonlarda, ne olursa olsun, apolitiklik kaygısı taşınması ve taşradan merkeze bunda ısrarcı olmasının altındaki sebepler; sonuçları itibariyle düşünüldüğünde, gerçekçilikten uzaktır.

Bu raporun özellikle taşra teşkilatına ilişkin görev tanımlamalarında, pratik alanda faydası tartışılabilir uygulamalar bulunmaktadır. Daha önceki tamimler ve bu raporda emirler doğrultusunda hareket eden taşra teşkilatları, istenen yönde çalışmalar yapmış; ancak örneğin kapalı salon toplantılarına kanımızca gereğinden fazla önem vermiştir. Yani halkevleri ve odalarında yapılan konferans ve toplantılar, halka daha açık alanlarda yapılması gereken buluşmaların önüne geçince; vatandaştan (*partisiz*) ziyade partiliyle kaynaşma gerçekleşmiştir.

Ayrıca Atatürk ve İnönü'nün resimlerinden aynı ölçüde istifade edilmesine rağmen, veciz sözleri konusunda İnönü'ye ait olanları kullanma arzusu, zihinlerde değişik soru işaretler yaratmaktadır. Bunda, Atatürk'ün demokrasi ile ilgili sözlerinin bulunmadığının mı yoksa istenilen etkiyi sağlamayacağının mı düşünüldüğü tespit edilememiştir.

¹¹³³ BCA:490.01/355-1490-1-37,39(16-17)

¹¹³⁴ BCA:490.01/355-1490-1-37,39(16-18)

Resmi künyesi tam olarak tespit edilemeyen bu rapor, seçimlerden daha uzun bir zaman önce yayımlanmış olsa idi ve rapor içeriği doğrultusunda seçim propaganda çalışmaları derli toplu yürütülseydi nasıl bir sonuç çıkardı, bilinemez... Yine de değindiği hususlar ve yaklaşım tarzı itibariyle bu rapor, dönemin CHP zihniyetinin tam bir yansıması değil, eksikliklerine rağmen, siyaseten ve sosyolojik açıdan birkaç adım daha ötesinde durmaktadır.

Bilahare devam eden seçim çalışmalarında, bakanlıkların konularıyla ilgili gönderdikleri broşür kitapçıklardan, konferanslarda, halkla yapılacak münferit ve toplu temaslarda, mahalli gazetelerdeki makale ve yazılarda istifade edilmesi istenmiş; parti programının ilgili kısımlarının da bunlara dâhil edilmesi ve daha önce parti kongrelerindeki dileklerden bu bahislere müteallik olanlarından da ayrıca bahsedilmesi talep edilmiştir.¹¹³⁵

Genel Sekreterlik, kurulmuş olan propaganda komitelerinin, parti teşkillerinin bünyesi içinde birer faaliyet organı olduğunu, ihtiyaç ve dileklere ilişkin yazışmaları doğrudan doğruya bağlı buldukları parti kuruluşu vasıtasıyla yapmalarını tebliğ etmiş¹¹³⁶; ihtiyaç propagandaya ait ise doğrudan Genel Sekreterliğe, diğer dileklerin ise İl İdare Kurul Başkanlıkları kanalıyla bildirilmesini istemiştir.¹¹³⁷

Genel Sekreterlik tarafından 24 Mart 1950’de tamim edilen bildirimde; DP içindeki muhalif hareketler ve bölünmenin aslında normal olarak beklendiğini, ancak zor duruma düşen muhalefetin CHP’yi de kendisi gibi karıştırmak çabasında olduğunu, büyük seçimlerin yaklaştığı bugünlerde en önemli hususun birlik ve beraberliği bozmadan, şahsi arzu ve isteklere kapılmadan yüksek bir şuurla hareket etmek olduğu hatırlatılmıştır.¹¹³⁸ Başka bir bildirimde de adaylar üzerindeki tartışmaların Divanca tespit ve resmen ilan edilmesiyle son bulduğu vurgulanmış; bundan sonra tüm partililerin seçilen adayların başarısı için çalışmalarının en büyük vatan ve parti vazifesi olduğu dile getirilmiştir.¹¹³⁹ Daha önce incelediğimiz 1930’lardaki seçimler de dahil olmak üzere, parti içerisindeki bu çekişme durumu, 1950 seçimleri öncesinde çok daha rahatsız edici boyutlara ulaşmış; taşradaki bazı unsurların merkezin istekleri dışında adaylar üzerinde yoğunlaşmaları, merkezi harekete geçirmiştir. Bunu engelleyebilmek adına çeşitli tamimler ve yazılar kaleme alan merkez, gerek doğrudan konuya ilişkin gerekse muhaliflere ilişkin örnek ve

¹¹³⁵ 22 Mart 1950 tarihli, U-9-3221 sayılı tamim, **BCA**:490.01/10-54-8.

¹¹³⁶ 20 Mart 1950, **BCA**:490.01/10-54-9-2.

¹¹³⁷ 24 Mart 1950, **BCA**:490.01/10-54-9-1.

¹¹³⁸ CHP Genel Sekreterliğinin 24 Mart 1950 tarihli, U2/A_B/3223 sy. yazısı **BCA**:490.01/10-54-12-1,3

¹¹³⁹ CHP Genel Sekreterliğinin 21 Mart 1950 tarihli yazısı **BCA**:490.01/10-55-6-1

benzetmeler üzerinden, taşra örgütüne, değişik iletiler yollamıştır.

Tarihini belirleyemediğimiz bir diğer belgede, kurulan haber alma ve propaganda bürosunun çalışma programı açıklanmıştır. Buna göre çalışmalar, birbirini tamamlayan ve destekleyen iki servis tarafından yapılacaktır. 1.Haber alma ve inceleme 2. Haber verme ve propaganda. 1. Haber alma ve inceleme servisi, çıkan neşriyatı günü gününe inceleyerek, parti, seçim ve genel olarak rejimi hedef tutan yazıları arşivleyecektir. 2. Propaganda servisi ise partili veya müstakil tüm yayınlardan istifade edecek, film, temsiller ve broşürlerin propaganda kıstaslarına uygunluklarını denetleyecektir.¹¹⁴⁰

CHP tarafından, seçim harcamaları konusunda, bütün parti teşkilatlarına gönderilen 1/3196 numaralı tamim şu şekildedir: *“Merkezden gönderilecek para karşılığında mahallinde kasa makbuzu tanzim etmeye lüzum olmadığı gibi, keza kasa defterinin gelir sahifesine de kaydolunmayacaktır. İller emirlerine gönderilen seçim parasının tevziatı ve bilcümle tediyatı, bölge müfettişi veyahut bu yetkiyi haiz bir zatın tensibine iktiran eyleyecektir. Bu paralar ancak seçim masrafları olarak kullanılacaktır.”* CHP tarafından teşkilata gönderilen paranın kaydının tutulmasına gerek olmadığına ilişkin bu tamim DP'liler tarafından, devlet kaynaklarının usulsüz kullanımı olarak yorumlanmış ve seçimler öncesinde yoğun bir tartışma yaratmıştır.¹¹⁴¹

1950'ye kadar yapılan seçimlerden elde edilen tecrübelerin de görece kullanıldığı propaganda faaliyetlerinde CHP, her safhasında taşrayı en baz/temel birim olarak, yukarıya doğru kontrolü sağlayan bir mekanizma yaratmayı hedeflemiştir. Her alandaki çalışmalar konusunda halkın bilinçlendirilmesinden, sosyolojik etmenlerin kullanımına; lider karizması ve şanlı geçmişten istifadeden, muhaliflerin eksik ve yanlış yönlerini ortaya koyan açıklamalara kadar değişik platformları propaganda malzemesi yapmayı öngörmüştür. Propaganda konusunda görevlendirilecek alt kadrodaki partililerden, basın yayın organlarına ve argümanlarına kadar herkes ve her şeyin, ne/nasıl icra edeceği ne/nasıl katkı sağlayacağı önceden hesap edilmeye çalışılmış, bu yönde talimatlar verilmiştir.

¹¹⁴⁰ BCA:490.01/355-1490-1-1,4

¹¹⁴¹ Sinan Yıldırım, “1950 Seçimleri ve Propaganda”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, III/6, (İstanbul, 2004), s.140.

3- Muhalefetin 1950 Genel Seçim Çalışma ve Propagandaları

1946 seçimlerinde, seçim sürecinde yaşanan şaibeli olaylardan dolayı, istediği başarıyı elde edemeyen/edemediğini iddia eden DP, 1950 seçimlerine hazırlık konusunda, iktidar partisinin de yaptığı gibi çok önceden çalışmalarına başlamıştır. Bu bağlamda gerek yurt çapında düzenlenen mitinglerde, gerek basının etkin kullanımında, gerek halkla çok yakın temaslar vasıtasıyla, seçim propagandalarına önem vermiş; dönem insanının, iktidarda bulamadığı, göremediği, duyamadığı şeyleri, onlara sunmaya gayret etmiştir.

Bu kapsamda, 07 Ocak 1950'de toplanan DP İstişare Kongresi'nde alınan karar gereği komisyonlar oluşturulmuş; bunlar, seçim hazırlıkları ve seçim için para ve nakliye araçlarının temin edilmesini incelemekle vazifelendirilmiştir. Komisyonlar seçim hazırlıkları için neler düşünüldüğünü ve neler yapılması gerektiğini incelemek; yerel gazetelerden seçim propagandası için ne dereceye kadar yararlanılabileceğini bildirmek; ne gibi propaganda araçları sağlanabileceğini saptamak; seçim sırasında ihtiyaç duyulan insan ve malzemeyi tespit etmekle görevlendirilmiştir.¹¹⁴²

*Vatan, Zafer, Demokrat İzmir, Yeni Asır, Cumhuriyet*¹¹⁴³, *Tan, Tasvir-i Efkar, Yeni Dünya, La Turquie, Yeni Sabah, Gerçek, İzmir, İleri Demokrasi, Kuvvet, Kudret, Hürriyet, Zincirli Hürriyet* gibi gazetelerde DP'nin kuruluş ve muhalefet yıllarında CHP'ye tepki duyan pek çok yazarın DP'ye verdiği desteğe rastlanmıştır. Bunun dışında kimi gazeteler sütunlarını sadece DP cephesinden gelen beyanatlara değil, liderlerin köşe yazılarına da açmışlardır. Fuad Köprülü ve Adnan Menderes parti kurulmadan önce ve kurulduktan sonra gazeteyi fikirlerini tartışmaya açtıkları, halkın dikkatine sundukları, polemiğe girdikleri kamusal alanlar olarak kullanmışlardır. Ayrıca gazetelerin yazarlarını da çeşitli gezilere davet etmek, röportajlar, demeçler vermek yoluyla halkın kanaat önderleri olarak kullanmışlardır. Özellikle DP'li yönetici ve politikacıların sahip olduğu yerel gazeteler, sadece parti tarafından düzenlenen etkinlikleri yerel halka duyurmakla kalmamış, parti propagandasının ve parti bizliğinin en etkin taşıyıcılarından olmuşlardır.¹¹⁴⁴

¹¹⁴² Hakkı Uyar, **Türkiye'nin Demokrasi Devrimi: 1950 Seçimleri**, Anka Yayınları, Ankara, 2014, s.81

¹¹⁴³ Uyar, 1950 seçimleri öncesi özellikle ilk beş gazetenin DP'nin desteklediğini belirtmektedir. H.Uyar, **Türkiye'nin Demokrasi Devrimi**, s.123

¹¹⁴⁴ Esra İlkay Keloğlu İşler, "**Demokrat Partinin Halkla İlişkiler Stratejileri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme (1945-1960)**", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YDT, Konya, 2007, s.242.

Seçimlere olan güven, halka seçimler yoluyla iktidarı değiştirebilecekleri yolunda yaygınlaştırılmaya çalışılan bilinç ile birlikte DP'nin propagandalarında yer almıştır. DP'li konuşmacılar gittikleri yerlerde halka, yeni seçim kanunun çok iyi ve adaletli bir seçimi gerçekleştirmeye uygun olduğunu sürekli olarak belirtmişlerdir. Bununla DP'liler, halka kendi tercihlerini korkmadan kullanmak yolunda tavsiye verirken, DP'ye oy vereceklerin hükümet korkusuyla bundan vazgeçmelerini de engellemeye çalışmışlardır. Yeni seçim kanununun oyları yasal güvence altına aldığı anlatılarak, halkın oylarını kendilerinin koruyabileceği ve böylelikle de istediklerini iktidara getirebilecekleri söylenmiştir. Bu yönde yaratılmaya çalışılan politik bilinçlenme, DP kanalıyla çeşitli araçlar kullanılarak yürütülmüştür. Bilinçlendirme, bazen oy verme yöntemini anlatmak için köylere eğitime giden görevliler yoluyla gerçekleştirilirken, yoğun olarak da propaganda metinleri ve özellikle DP'nin yayın organı olan *Zafer* gazetesi kullanılarak yapılmıştır.¹¹⁴⁵

Demokratlar halkın geçmiş döneme ilişkin şikâyetlerini kullanmışlardır. Feroz Ahmad'ın deyimiyle, "Kurnaz Tilki" İsmet Paşa'nın ülkenin başında kalması halinde hiçbir şeyin değişmeyeceğini halka anlatmaya çalışmışlardır. Bu propagandanın etkili olduğu görülmüş; çünkü İnönü nefret uyandıran tek parti rejiminin sembolü haline gelmiştir. Ancak Demokratlar, devlet bürokrasisine saldırma stratejisinden vazgeçmişler, partiyle devlet arasındaki farklılıkları vurgulamışlardır. Ülkenin sorunları yüzünden bürokrasiyi değil, CHP'yi suçlamışlardır. Tarihsel olarak güçlü bir devletin hâkim olduğu bu toplumda, resmi makamların nüfuzu daima büyük olduğundan; bürokrasinin sempatisi olmasa da tarafsızlığı sağlanmadıkça, Demokratların seçimi kazanmaları zor olacaktı. Bu yüzden bürokrasi önce tarafsızlaştırılmış ve daha sonra geçmişte yaptığı işlerden ötürü kovuşturulamayacağı ve cezalandırılmayacağı konusunda temin edilmiştir.¹¹⁴⁶

¹¹⁴⁵ Seçim güvenliği, DP'nin en önem verdiği konulardan biri olduğu için seçimlerden önce DP'liler, seçimin güvenli geçmesinin garanti altına alınması amacıyla seçimlere birleşik bir "seçim kabinesi" kurularak gidilmesi yönünde CHP'ye bir teklif dahi götürmüştür. Bu teklif CHP tarafından reddedilmiştir. DP'nin bu çabası, aslında CHP'ye karşı geliştirdiği araçlardan biri olarak düşünülmelidir. Eğer teklifi CHP kabul etmiş olsaydı, güvenli bir seçimin uygulayıcısı olamadığı için eleştirilecek, güvenli seçim düzenleyemeyen iktidar olarak damgalanacak ve 1946'daki hatasını onarmak için fırsat bulamayacaktı. Kabul edilmesi halinde, DP, 1950 seçimlerinin yürütücüsü rolüne getirilmiş olacak ve her türlü sonuca rağmen güvenli geçecek olan bir seçimin mimarı olarak görünecekti. Reddedilmesi halinde ise, DP'nin CHP'ye karşı kullanabileceği bir koz daha ortaya çıkmış olacaktı. DP, CHP'nin seçim kabinesi kurmak istememesini, seçimlerin güvenli geçmeyeceği, CHP'nin 1946'daki gibi davranacağı yönünde yorumlayarak kullanabilecekti. S.Yıldırım, "1950 Seçimleri ve Propaganda", s.135-136.

¹¹⁴⁶ F.Ahmad, **Modern Türkiye'nin...**, s.132; *Vatan* gazetesi CHP'ye İnönü ve şeflik sistemi üzerinden şu sözlerle yüklenmiştir: "*Vatandaş dikkat et. İnönüsüz Türkiye başsız bir gövdedir diyenlerin koca Türk milletine verdikleri hakiki değer kendi sözleriyle sabittir. Bu dille konuşanların bu vatanı demokrasiyi değil sadece zümre ve mide saltanatını yürütecekleri gün gibi aşikârdır.*" *Vatan*, 05 Mayıs 1950.

DP köylerde, kahvelerde, mitinglerde yerel politikacılarla çok saldırgan bir kampanya yürütmüş; liderlerin zaman zaman da olsa temkinli tutumu yerel politikacılarda genelde görülmemiştir. Devlet Arşivleri Cumhuriyet Dönemi Fonunda buna ilişkin pek çok örnek bulmak mümkündür. Bu örneklerin bir kısmında İnönü başta olmak üzere tüm memurlar hırsız olmakla, çiftçinin alın terini gasp etmekle suçlanmışlardır.¹¹⁴⁷

Keloğlu İşler'e göre DP, yoğun olarak "demokrasi" ve "özgürlük" propagandasını kendi varlığına özdeşleştirmiştir. Propaganda bir kitle iletişim aracı olarak o dönemde, Avrupa'da pek çok yerde özellikle de savaşlarda, faşist diktatörlük rejimlerinde, blokların kendi bizliklerini oluşturmalarında etkin olarak kullanılmış ve olumsuz yan anlamlarını henüz yeni yeni kazanmıştır. DP'nin kendi "bizlik"ini oluştururken bu kitle iletişim aracını kullanması ve kullandığını, kullanacağını belirtmesi son derece doğaldır. Tek düşman yaratma, sadelik, abartılmış ortak değerlerden ve toplumun ortak hafızasından yararlanma gibi tekniklerin propagandanın gücünü arttırdığı bilinmektedir. DP'nin propagandası halka yayılmaya çalışan "demokrasi" gibi yüce bir ortak değere dayanmıştır. Bu değer, halkın yaşadığı ekonomik, sosyal ve tarihsel acılara çözüm olma umudunu yeşertmiştir. Dolayısıyla Demokrat Partinin halkta demokrasi ve özgürlüğe ilişkin bir özlem duygusunu inşa etme çabaları, demokrasinin karşısındaki engellerin kaynağı ve düşman olarak CHP ve tek parti yönetimini işaret ederek halka göstermesi, bütün bunları yaparken de halkın ortak hafızasında yer alan yoksulluk ve yoksunluklardan

¹¹⁴⁷ Örneğin Hacılar köyünde yapılan konuşmalarda şu şekilde vaatler verilmiş ve DP propagandası yapılmıştır: "Şehirlerde okulları Hükümet yaptırıyor. Köylerde siz yaptırıyorsunuz. Bunları yaptırmayacağız. Şimdiye kadar verdiğimiz paraları geri alıvereceğiz. Biz şehirliyiz. Her haktan istifade ediyoruz. Siz köylü kardaşlarımız herşeyden mahrumsunuz. Şimdi herkes serbest. Hürriyete kavuştunuz. Evvelce Reis-i Cumhur'a hırsız demiyorduk, şimdi her şeyi söylüyoruz ve söyleyeceğiz. Biz terimizle siz kanınızla çalışacaksınız. Muaffak olacağız. Hükümet küçüğünden büyüğüne kadar hırsızdır." Yine DP mensubu taşra temsilcileri Kışla, Askeriye, Çerçin köylerinde şunları söylemişlerdir: "Köylü kardaşlar. Sizler T.C. Hükümetinin üvey evlatlarıdır. Şehirliler has evlatlarıdır. Çünkü şehirlilere çay, kahve, elbiselik kumaş veriliyor. Sizlere verilmiyor. Ölülerinize dahi iki metre bez verilmeyerek kefensiz kalıyor değil mi? İçtiğiniz bir köylü sigarası 20 kuruştur. Buna mukabil kış yaz çalışarak çile ve pek zorlukla elde ettiğiniz arpanın bir kilosu bile bir paket sigara getirmiyor değil mi? Hükümet dairelerinde bir işiniz düşse en ehemmiyetsiz işinizin görülmesi için en az beş lira ödüyorsunuz. Büyük işler için alınan paraların hesabı yok. Cumhuriyet Hükümetinin en küçük memurundan en büyüğüne kadar hepsi hırsızdır. Bu hırsızlık ve suistimaller neticesi her birerlerinin birer apartmanı vardır. İşte köylü kardaşlar. Sizin alın teriniz ve zorluklarla elde ettiğiniz kazançlarınızı bir takım hile ve desiselerle ellerinizden alıyorlar. Çektiğiniz çile ve ızdıraplar yetiştir. Bundan sonra Demokrat Parti sizleri hürriyet ve refaha kavuşturacaktır. Siz köylü kardaşlarımızın en küçüğünden en büyüğüne kadar olanları devlet dairelerine vardığınızda memurlar sizlerin karşısında boyun eğecek ve sizlere saygı göstermeye mecburdurlar. Artık bundan sonra dört memur yerine bir memurla idare ederek diğer memurlara yol verecek ve memurlar maaşından tasarruf edeceğiz, vergileri kaldıracacağız, her şeyi ucuzlatacağız." BCA: 490.01/445 nolu arşiv belgesinden aktaran E.İ.K. İşler, "Demokrat Partinin Halkla İlişkiler Stratejileri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme (1945-1960), s.204-206.

hareket ederek söylemini kurması Demokrat Parti propagandasının temeli olmuştur.¹¹⁴⁸

Seçimlere, DP'nin "Yeter! Söz Milletindir." afişi damgasını vurmuştur. Afişi hazırlayan Selçuk Milar bu afişi, Hasan Ali Yücel'in "yeter" sözü üzerine, "Muhalefeti destekleyen vatandaşlara yapılan yeter, devletin görevi olan hizmetleri muhalefetteki vatandaşlardan esirgenmesine yeter. Kısaca millet sözünü söyleyecek ve yeni iktidar iş başına geçecek" şeklinde yorumlamıştır.¹¹⁴⁹

Bu afiş toplum-siyaset ilişkisinde bugüne kadar yaşanan süreçte demokrasi lehine belirgin bir kırılmayı; "vesayet rejiminden" "katılımcı demokrasiye" geçişi, tek parti politikasından sıkılmış bir toplumun özlemi adına büyük ve önemli bir değişimi simgelemiştir. Afiş, Türk tarihinde ilk kez devlet gücünün pazar toplumunun serbest gelişmesini mümkün kılmaya doğru kaydığının, DP'nin iktidara gelmesinden sonra belirecek devletin toplum üzerinde belirleyiciliğine karşı gösterilen tepkilerin işaret fişeklerinden birisi olmuştur. Bundan sonra devlet yönetimi aşağıdan yukarıya doğru işletilecektir. Bu anlamda "Yeter! Söz Milletindir" sloganı, ifade ettiği toplumsal beklentiler açısından, Türkiye'ye özgü bir liberal dünya özlemini de yansıtmıştır.¹¹⁵⁰

Afişte, illüstratif olarak işlenmiş elin duruşundan söz vermekte, yemin etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Bu figür aynı zamanda "Demokrat Parti"yi simgelemiştir. Sağ tarafta bulunan el yazısı karakterinde yazılmış olan üç sıra "Yeter! Söz Milletindir!" sözleri, objenin mesajını destekler niteliktedir. DP'nin halkın sömürülmesine, milletin ezilmesine "Dur!" diyeceği anlatılmaya çalışılmıştır. El figürü ile seçim sonucunda seçilebilecek olan milletvekili adaylarının gerçek anlamda milletin vekili olacağı, halkın refahı ve mutluluğu için verdikleri sözleri yerine getirecekleri mesajını iletmiştir. Milletin istekleri doğrultusunda hareket edeceklerine dair yemin ettiklerini göstermek amacı görülmektedir. Elin işleniş şeklinden de anlaşılacağı üzere bir devlet görevlisinin yemin ederken kaldırdığı sağ eli olduğu anlaşılmaktadır. Bilekteki Türk Bayrağı, Türkiye Cumhuriyetini simgelemiştir. Bununla Atatürk'ün izinde olduklarını, Atatürkçülük ruhu taşıdıklarını izleyiciye aksettirmiştir.¹¹⁵¹

1946 ve sonrasındaki 1950 seçimlerinde de etkili olarak kullanılan "Söz milletin" sloganı, Türk siyasal hayatında bir dönüm noktası teşkil edecek düzeyde önemli bir söylemi içermiş; gelecek yılların farklılığına ve değişimine kapı aralamış; eskiye ait

¹¹⁴⁸ E.İ.K.İşler, "Demokrat Partinin Halkla İlişkiler Stratejileri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme (1945-1960)", s.199-200.

¹¹⁴⁹ <http://www.bianet.org/bianet/siyaset/13660-tek-parti-doneminin-sonu> E.T.06.04.2015

¹¹⁵⁰ M.Küçükyılmaz, *Türkiye'de Siyasal...*, s.42.

¹¹⁵¹ S.Ç.Ergenel, *Siyasi Afişler 1946-1993*, s.58-59.

uygulama ve alışkanlıklara dur demiştir. Slogana dik duran bir el işareti eşlik etmiştir. Bu işaret, sözün anlamını kuvvetlendiren önemli bir işaret dili ögesi olmuştur.¹¹⁵²

Afişteki slogan, görselinden bağımsız olarak da miting alanlarında kullanılmıştır. CHP İl İdare Kurulu Başkanı Enver Koçak'ın aktardığına göre, 21 Temmuz 1949 tarihli Gaziantep Kilis mitinginde, çocukların ellerine verilen levhalarda şu sözler kullanılmıştır: “Yeter söz milletindir”, “İsmaflama milletvekili istemiyoruz, yalan vaatlere inanmıyoruz”. Esra İlkey Keloğlu İşler, çocukların böyle şeyler hazırlaması ve mitinglerde taşınmasının doğal olarak kendi istekleriyle gerçekleşmeyeceğini, ancak büyüklerinin onları “çocuktan yetişkine herkes DP'ye destek veriyor” imajı için kullanmasının söz konusu olabileceğini ifade etmiştir.¹¹⁵³

Yine hazırlanan bir el ilanında, vatnadaştaki CHP ve Altı Ok algısını yıkmaya ve bu algının zeminsiz olduğunu iknaya yönelik göndermeler bulunmuştur.¹¹⁵⁴

Daha önceki seçimlerde CHP'nin yaptığı gibi, gazetelerde milletvekili adaylarını tanıtıcı kısa bilgilendirme yazıları çıkmıştır. *Vatan* gazetesi DP adaylarının tanıtımını yapmıştır.¹¹⁵⁵

İnönü'nün, seçim öncesi yurt çapında mitingler düzenlemesi; iktidar adına konuşmalar yapması; DP tarafından da birçok yöneticiyi buna mukabil konuşmalar icra etmeye mecbur bırakmış, bunun en önemlileri ve kamuoyu nazarında teveccüh gösterileni, Bayar'ın konuşmaları olmuştur.

¹¹⁵² Ş.Çobanoğlu, *Suskunluk Sarmalı ve Siyasal İletişim*, s.52.

¹¹⁵³ E.İ.K.İşler, “**Demokrat Partinin Halkla İlişkiler Stratejileri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme (1945-1960)**”, s.149-150.

¹¹⁵⁴ El ilanı şu şekildedir: “*Vatandaş, CHP'liler ikide bir de her yerde vatani biz kurtardık, Yunanlıları biz denize döktük diyorlar. Biz DP'liler diyoruz ki: Vatanının, Ayşe'sinin, Fatma'sının namusu için silaha sarılan Mehmetçikler Çanakkale'de, Dumlupınar'da, Sakarya'da 6 oklu bayrak altında çarpışmadılar. Mehmetçiğin boynunda o zaman CHP'nin hüviyet cüzdanı asılı değildi. Bu nurlu günleri bizlere hediye edenler, nur içinde yatanlar, CHP'nin 6 oklu bayrağı altında çarpışarak İnönü İnönü diyerek şehit olmadılar. Onlar şanlı ve ayyıldızlı Türk Bayrağı altında Allah Allah diyerek, kahpe düşmanı denize döktüler ve vatani kurtardılar. DP bunu böyle bilir ve böyle söyler. DP senin partindir.*” H.Uyar, **Türkiye'nin Demokrasi Devrimi...**, s.106-107

¹¹⁵⁵ Bazı isimlerin tanıtımı şöyle yapılmıştır: “**Halide Edip Adivar**: Ülkenin son zamanlarda yetiştirdiği en büyük edebi ve medeni kıymetlerinden biridir. Mütareke devrinde İstanbul'da kurtuluş bayrağını açmış ve birbirini takip eden mitinglerde yüz binlerce vatnadaştaki şevki, imanı ve mücadele aşkını coşturmuştur. İstiklal Savaşında Batı Cephesi karargâhında çavuş rütbesiyle askeri hizmete geçmiştir. Tek partinin koyu devrinde gönüllü sürgünlüğü seçerek dünyayı dolaşmış, fakat mevcut idare hakkındaki şahsi düşüncelerine rağmen her tarafta ancak ülkenin şerefini ve itibarını yükseltecek bir lisan kullanmıştır. Ülkeye döndükten sonra kendini üniversitedeki görevine vermiştir. Halide Edip Adivar meclise girerse, eşi Adnan Adivar'ın orada taşıdığı geniş görüş ve hakkaniyet konularını devam ettirmiş olacak ve meclisin bütün havasında iyiye doğru bir tesir yaratacaktır. **Cihad Baban**: Tecrübeli ve aktif bir gazeteci, fikirlerinden istifade edilebilecek bir hukukçudur. **Ekrem Hayri Üstündağ**: İzmir'de DP'nin kurulmasına ve gelişmesine büyük bir fedakârlıkla çalışmıştır. Sağlık konularında fikrinden çok yararlanılabilecek birisidir.” *Vatan*, 26-28 Nisan 1950.

10 Mayıs 1950'de İzmir'de büyük bir kalabalığa hitaben konuşma yapan Bayar, yeni seçim kanunu ve DP'nin bundaki başarıları, CHP'nin tutumu, işçi, köylü ve orman meseleleri ve diğer konulara değinmiştir. İnönü şahsında parti ve devlet başkanlığının birleşmesi ile seçim kanunu ve iktidarın yönelttiği kışkırtıcılık suçlamaları bağlamında Bayar'ın şu sözleri, vurgulama şekli bakımından dikkat çekicidir: *“Biliyorsunuz ki, Demokrat Parti dört seneden beri ‘Seçim emniyeti... Seçim emniyeti’ diye bağırmıştır. İftiharla görüyoruz ki, bu dâvada büyük Türk milleti kendisiyle beraberdir. Bu beraberlik neticesi olarak seçim dâvasını ancak partilerin ve zümre tahakkümünün devamına vasıta yapmak isteyenler nihayet milletin arzusuna inkıyat etmiş ve şimdi emniyetle sandık başlarına girebileceğiniz şekilde yeni bir seçim kanunu çıkmıştır. Bu ne şunun mücadelesi ne de bunun arzusu neticesi olmayıp doğrudan doğruya milletimizin hâkimiyetine bağlılığının büyük eseridir. Huzur ve sükûnla sandık başlarına giderek irademizi gurur ve iftiharla kullanarak reylerimizi atacağız. Çıkan reyler hangi partiye veya kimler ekseriyet temin ediyorsa bu milletin mukadderatına o sahip olacak, o kuvvet Türkiye'nin mukadderatına vâziülyet olmak salâhiyetini meşru surette elde ettiği içindir ki, bütün vatandaşlar ona müzahir olacaklardır. (...)*”¹¹⁵⁶

Her ne kadar Bayar, anayasa buhranı olmadığını, sadece tadile ihtiyaç duyulduğunu belirtmiş olsa da, gerek 1946 gerekse 1950 seçimlerinde, anayasa ihtiyacına ve mevcut anayasanın işlemezliliğine dair, DP tarafından afişler bastırılmıştır.

08 Mayıs'ta yayınlanan DP seçim beyannamesinin ilk kısmında CHP beyannamesi ve CHP idaresi eleştirilmiş, ikinci kısımda ise DP'nin sorunlara getirdiği çözümler ve vaatlere yer verilmiştir. CHP tarafından yayınlanan seçim beyannamesi rasyonel olmadığı, ülke gerçeklerine dayanmadığı; konuların rastgele ele alındığı, vaat edilen işlerin ne sürede yapılacağı, işlere ne kadar para tahsis olunacağı ile ilgili bilgi verilmediği ileri sürülmüştür. Milli gelir ve devlet bütçesinin verilen vaatleri karşılamaya yetmeyeceği; beyannamenin genel görüntüsünden CHP'nin bugüne kadar takip ettiği iktisadi ve mali politikada esaslı bir değişiklik yapmak niyetinde olmadığını anlaşıldığı ifade edilmiştir. *“CHP iktisadi kalkınmayı, bütçe kuvvetiyle devletin girişeceği iktisadi teşebbüsler ve devlet inhisarcılığı olarak anlamakta, böylece devlet özel teşebbüsü baskı altına alarak, serbest iş alanını daraltmaktadır.”* denmiştir. İstihsalı arttıracak, hayat

¹¹⁵⁶ Anayasa sorununa değinen Bayar şöyle demiştir: *“(...) Bu memlekette anayasa tādile muhtaç olmakla beraber asla bir anayasa buhranı yoktur. Fakat devlet reisinin aynı zamanda bir parti genel başkanı sıfatıyla vazife ve salâhiyetlerinin tedahül etmesinden bu memlekette, bir devlet reisliği buhranı vardır.”* Yeni Asır, 10 Mayıs 1950.

pahalılığını yenecek, maliyetleri düşürecek ve ülkede hayat standardını yükseltecek iş ve hizmetlere dikkat verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Alınacak ilk tedbirlerin devlet masraflarını asgariye indirmek olduğu, tasarrufla elde edilecek imkânları, istihsalı arttıracak en verimli sahalarda kullanmanın hedeflendiği bildirilmiştir. İş hayatını engelleyen bürokratik sınırlamaları ve devletin müdahalelerini asgariye indirmek amaçlanmıştır.¹¹⁵⁷

Beyannamede, bir iktidar değişikliğinin ülkede herhangi bir sarsıntıya sebep olmayacağını, DP'nin 4 yıllık icraatlarının bunu gösteren nitelikte olduğunu, DP'nin CHP gibi hayali vaatlerle değil, realist görüşle yeni bir zihniyet taşıdığı açıklanmıştır. Ayrıca şu ifadeler göze çarpmaktadır: “(...)Hiçbir vatandaş veya zümre iktidar değişiminden sıkıntıya düşmeyecektir. DP “millete mal olmuş” inkılâpları korumayı görev bilmektedir. Bu amaçla Anayasada vatandaş hak ve hürriyetlerini koruyacak değişiklikler yapılacaktır. Bugünkü Anayasa kuvvetler birliğine dayandığından tek parti ve zümre hâkimiyetine engel olamamıştır. (...) Geleneksel İngiltere, Fransa ve ABD ittifakına bağlı, barışçı dış siyasete devam edilecektir. ABD ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin daha da kuvvetlendirilmesi amaçlanmaktadır. Dış siyasette değişiklik olmayacağından dost düşman herkes emin değildir. “Yakın bir komşumuzun” ülkemize yönelen karanlık emelleri karşısında milli güvenlik önemle göz önünde bulundurulacaktır. (...)”¹¹⁵⁸

Seçim dönemi ve öncesinde CHP'li kalemler ve politikacılar tarafından, DP'nin “ülke yönetme konusunda tecrübesiz olduğu ve aciz kalacağı” iddialarının ileri sürülmesi, DP'nin beyannamede gösterdiği bu refleksi anlamaya yardımcı olacaktır. Yine ABD, Avrupa ve Rusya işle ilişkiler konusunda verilen vaatler, CHP ile paralellik arz etmektedir.

Her iki parti de ekonomik koşulların yarattığı sorunları ve vaatleri seçim propagandalarında, özellikle miting alanlarında etkin olarak kullanmıştır. Afiş ve dövizlerle kendini gösteren bu durum, aşağıdaki örneklerle seçim alanlarında halkı uyarmıştır: DP'nin Balıkesir mitinginde halk “Biz millet parasıyla değil, kendi paramızla geldik”, “Taşıma su ile değirmen dönmez” gibi dövizler taşımıştır. Dövizlerde özellikle CHP'nin ekonomik gücü de konu edilmiştir. Nitekim bu mitingde seçim kampanyalarına yatırılan paralarla ilgili konuşan bir partili kendilerinin partiye oy istediğini oysa İnönü'nün kendisine oy istediğini ifadeden sonra “...biz 34 bin lira sarf ederek ayak

¹¹⁵⁷ BCA:030.01/44-265-14-1,9; Yeni İstanbul ve Zafer, 09 Mayıs 1950.

¹¹⁵⁸ BCA:030.01/44-265-14-1,9; Yeni İstanbul ve Zafer, 09 Mayıs 1950

öptürmeye insan taşıyan bir parti değiliz” demiştir.¹¹⁵⁹ Aynı kapsamda DP’liler Samsun’da Ziraat Bankası görevlilerinin köylerde para dağıttığını ileri sürmüşlerdir.¹¹⁶⁰

CHP'nin maddi gücüne karşılık eşya piyangosu düzenleyerek parti adına gelir kaydetmek türünden maddi destek arayışları daha başarılı sonuçlar vermiştir. Halkın karşısına maddi gücü yüksek bir şekilde çıkmaktansa, kendilerinden biri gibi yaklaşmak ve CHP'nin kullandığı lüks malları öne çıkararak, halkın parasını harcadıkları yönünde propaganda yapmak DP'nin daha çok işine yaramıştır. DP'nin, Celal Bayar üzerinden bu çerçevede geliştirdiği en büyük simgesel popülist propaganda, İnönü'nün makam arabası olarak kullandığı Cumhurbaşkanlığı limuzinine karşı, "steysin-cip" ile bütün propaganda gezilerini yapması olmuştur.¹¹⁶¹

Radyoda konuşan DP’liler iktidarı eleştirmiş; CHP’nin verdiği sözleri tutmadığını ve programına bağlı olmayan bir parti olduğunu vurgulamışlardır. DP son dört yılda gerçekleştirilen başarılı icraatları kendi zaferi olarak yorumlamış; iktidarın başarısız karar ve icraatları nedeniyle oluşan kararsızlık ve güvensizlik ortamı, kanunların birbiriyle ve Anayasa ile olan uyumsuzluğu sonucu yaşanan sorunlar, tutulmayan vaatler ve devletçi uygulamaların sonucu hem masraflı hem de verimsiz olan yatırımlar konusunda CHP’yi suçlamıştır.¹¹⁶²

Zaman zaman, parti kavgalarının sonucunda ölümler de meydana gelmiş; bu türden kavgalar sonucunda ölen kişi eğer DP’li ise, "demokrasi şehidi" olarak cenazesi partili birçok insanın da katılımıyla protesto gösterisine dönüşmüştür.¹¹⁶³

Seçimler yaklaşırken parti değiştirenlerin sayısında da artış yaşanmıştır. Parti değiştirmeye ilgili propaganda haberlerinin artması tarafsız çevrelerin tepkisine neden olmuş; parti değiştirenler yeni geldikleri partiyi övmüş, ayrıldıkları parti ise istifalarla bünyesindeki posaların, ajanların temizlendiğini iddia etmiştir. Parti yanlısı gazetelerde her gün parti değiştirenler, istifa edenler ve açılan ocaklar hakkında rakamlar verilerek propaganda haberleri yapılmıştır.¹¹⁶⁴

¹¹⁵⁹ *Vatan*, 08 Mayıs 1950.

¹¹⁶⁰ *Yeni İstanbul*, 08 Mayıs 1950

¹¹⁶¹ Hatta seçimlerden sonra cumhurbaşkanı seçildiğinde eşiyile beraber Meclis'e bu cip ile gelmiş; Meclis'ten cumhurbaşkanı seçilmiş olarak çıktığı zaman kendisi limuzine binerken, eşi cip ile Meclis'ten ayrılmıştır. S.Yıldırım, “1950 Seçimleri ve Propaganda”, s.142.

¹¹⁶² *Yeni İstanbul*, 05-10 Mayıs 1950

¹¹⁶³ S.Yıldırım, “1950 Seçimleri ve Propaganda”, s.138.

¹¹⁶⁴ Fatma Alev Atayakul, “**Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)**”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, İstanbul, 2007, s.176.

Seçim öncesi süreçte DP, ünlü karikatür sanatçısı Ramiz Gökçe'nin çizdiklerinden de faydalanmıştır. Dönemin önde gelen sanatçılarından Gökçe, EK-I'da örneklerini sunduğumuz, çizdiği tiplerini birleştirdiği “Seçim Albümü” isimli bir mizah dergisi çıkartarak, o günlerde kamuoyunun gündemini meşgul eden konularda görsel esprilerle CHP zihniyetini eleştirmiştir.

Keloğlu İşler'e göre çok partili sisteme geçişle birlikte halkın bilincinin belli çıkar çerçeveleri içinde inşa edilmesi ve rızasının belli yönde sağlanması süreci Anadolu insanı arasında son derece trajik bir bölünme ve ciddi düşmanlıklara kadar giden “yaratılmış bizlikler savaşının” da temellerini atmıştır. Demokrat (partili) olanlar ya da olmayanlar, Halkçı olanlar ya da olmayanlar, dindar olanlar ve dinsiz/laik olanlar, batılılaşmaya yönelmiş kentliler ve Anadolu köylüleri, çağdaş olanlar ve gelenekseller gibi pek çok ayrımlar yaratılmış ve düşmanca bölünmelere gidilmiştir. Böylece, klasik “böl ve yönet” ve ardından bunu destekleyen “ekmek ve sirk” politikaları Türk siyasal hayatının bütünleşik bir parçası olma yoluna girmiştir.¹¹⁶⁵

DP'nin seçim öncesi propaganda faaliyetleri incelediğinde; özetle, demokrasi ve milli irade kavramlarıyla kendini özdeşleştirerek halka yaklaşma içinde bulunduğu; devr-i sabık yaratılmayacağı; CHP'nin baskıcı bir parti olduğu ve yanlış ekonomik politikalarıyla işçi, köylü, memur vb. tüm vatandaşların yoksulluk içinde bulunmasına sebep olduğu; kendi dönemlerinde tüm sorunların ortadan kaldırılacağı tezlerini halkla etkili ilişkiler kurarak işlediği; CHP'nin aksine her seviyede vatandaşla iletişim kurmayı başardığı görülmektedir.

1950 seçimlerinde boy gösteren bir diğer parti Millet Partisi'dir. Gerek çalışmalarında gerekse halkı cezp etme noktasında CHP ve DP kadar itibar sağlayamamışsa da; muhalefetin içinden doğan bu muhalefet partisi olarak, siyasi literatürümüze yeni söylemler ve bakış açıları kazandırmıştır.

MP, 14 Mayıs 1950'ye kadar mitinglerinde DP ve CHP arasındaki muvazaadan sıkça bahsetmiş, daha ziyade kötülüklerin sorumluluğunu tek parti yönetiminde görerek, şefflik sisteminin millet iradesine ters düştüğü noktası üzerinde durmuştur. Söz hürriyeti, basın özgürlüğü, toplum özgürlüğü, hayat pahalılığı, bütçe açıkları, fertlerin eşitliği, din özgürlüğü, çift meclis ve seçim kanununun değiştirilmesi, üç partinin nispi seçimi kabul

¹¹⁶⁵ E.İ.K.İşler, “Demokrat Partinin Halkla İlişkiler Stratejileri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme (1945-1960)”, s.211.

etmesi, komünizm tehlikesi, anayasa değişikliği yapılması partinin mitinglerinde sıkça konu edilmiştir.¹¹⁶⁶

02 Nisan 1950'de radyoda okunan MP beyannamesinde, 1946 seçimlerinden bugüne, halk üzerindeki baskının arttığını, sol ve sağ akımlarla ilgili kanunlar sebebiyle hükümetin istediği kişileri hapse attırdığını, polis devleti benzeri bir durum oluştuğunu, İnönü'nün diktatör olma yolunda ilerlediğini ve kendi menfaatleri çerçevesinde hareket ettiğini, ekonomik iyileştirme tedbirlerinin MP tarafından alınacağını ileri sürmüştür. “*Mesele, hangi partinin kazanacağı değil, medeni ve hür dünya yolunda mı yoksa istibdat, baskı ve tehdit altında mı yaşanacağıdır. CHP istibdat ve şahsi iradeyi, MP ise medeniyet yolunda yürüyüşü temsil etmektedir.*” denmiştir.¹¹⁶⁷

Radyo propagandasında MP'liler CHP, İnönü ve şef sistemini eleştirmişler ülkedeki bozuk idare ve siyasetten şefin sorumlu olduğunu, MP'nin şef ile uğraşmayı görev bildiğini dile getirmişler; muhaliflerin iktidarın kuklası olduğunu iddia etmişler; devletçilik, köy meselesi ve sosyal konularda eleştiri ve çözümler sunmuşlar, partilerinin fikir ve maneviyata büyük önem veren vatansever bir parti olduğunu bildirmişlerdir.¹¹⁶⁸

MP, yıllardır süren hayat pahalılığından ve gittikçe durumun daha da kötüye gitmesinden, fiyat artışından, plansızlıktan, dış istihsalin gelişmemesinden, büyük şehirlerde gecekondulaşmayı¹¹⁶⁹ doğuran mesken meselesinin çözülememesinden şikâyet ederek kendi iktidarlarında bu durumun düzeleceğinden bahsetmiştir.¹¹⁷⁰ Köylü vatandaşların oyunu hedefleyen MP'liler Karadeniz'deki bir konuşmada, “köylünün 40 senede 40 santim yol almadığından” ve bazı köylülerin açlıktan “ot” yediğinden bahsetmiştir.¹¹⁷¹

¹¹⁶⁶ CHP, Millet Partisi'nin propagandalarında; ülkeye yıllarca zulüm yapmakla ve halk ile köylünün sefaletini arttırmaktan başka bir şey yapmamakla itham edilmiş, bu partiden ülkeye hayır gelmeyeceği, partinin ölmüş olduğu iddialarıyla yer almıştır. A.F.Pancaroglu, “**Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948-1977)**”, s.23.

¹¹⁶⁷ *Cumhuriyet*, 03 Mayıs 1950.

¹¹⁶⁸ *Hürriyet*, 05 Mayıs 1950; *Cumhuriyet* 07 Mayıs 1950; *Kudret* 10 Mayıs 1950.

¹¹⁶⁹ Bu dönemde, CHP'nin gecekonduları propaganda aleti olarak kullanması konusunda muhalefetin eleştirileri gözlemlenmiştir. *Yeni Sabah*, 05 Nisan 1950

¹¹⁷⁰ A.Özküçük, “**Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları**”, s.63.

¹¹⁷¹ *Cumhuriyet*, 05 Mayıs 1950.

4- CHP'nin 1950 Genel Seçim Propagandaları

Önceki bölümlerde belirttiğimiz şekilde, 1946 seçimlerinin hemen ertesinde, müteakip seçimler için hazırlıklarına başlayan CHP, toplumun tüm kesimlerine hitap edecek, onları kucaklayacak ve CHP ile özdeşleşmelerini sağlayacak görseller üzerinden iletiler gönderme, miting alanları, basın kanalı ve seçim toplantılarıyla da vatandaşın umut ve gelecek kaygısına yönelik mesajlar vermeye çalışmıştır.

Türk işçisine yönelik hazırlanan bir afiş; “Türk işçisi... Hangisi Doğru? Hangisi İğri? SEN KARAR VER” başlığını taşımıştır. Afişle birlikte bulunan beyanname kısmında, insan kılığına girmiş veya kağıt üzerinde dökülmüş propagandanın her yere ve herkese sokulmaya çalışıldığı belirtilmiş; DP'nin CHP'nin işçilerle ilgili yaptığı iyi şeyleri karalamaya çalışıldığı belirtilmiş; CHP'nin işçiler için Çalışma Bakanlığı teşkil ettiğini; sendikal haklar, işçi kanunu gibi düzenlemelerle işçinin hakkının savunulduğu ve durumun düzeltilmesi hedeflendiği açıklanmış; işçinin ödediği verginin üçte bire indirileceği, işçi mahkemesi kurulacağı ve işsizlik sigortası verileceği vaat edilmiş; Türk işçisinin seçim günü bu doğrultuda doğru kararı vermesi istenmiştir: “*Ortada iki yol var: Biri, yapan ve başarana yeni yeni hizmetler yapmak imkanını verecek olan yol... Öteki, ne yapmak istediklerini dahi bilmeyenlerin tuttıkları yol.... Karar Türk işçisininindir!...*”¹¹⁷²

Mart sonunda yayımlanan tamimde, propaganda maksatlı kullanmak üzere el ilanları için kısa metinler gönderilmiş; resimsiz olacak bu ilanların renkli olmalarında fayda mülahaza edildiği bildirilmiştir. Mahalli teşkilatlarca hazırlanması istenen broşürlerin her sınıf halka sistemli bir şekilde dağıtılması tebliğ edilmiştir. Hepsinin son cümlesinin “Oyunu C.Halk Partisine Ver.” olduğu bu propaganda metinlerinin örnekleri şu şekildedir.¹¹⁷³

“1. Arkanda harpler, ölümler, harabeler, haydutlarla dolu dağlar, açlık ve sefalet o karanlık geçmişten uzaklaştık. Durmaktan ve gerilemekten kork! CHP ile beraber daha mesut, daha aydınlık bir geleceğe yürü.

2. Sana henüz yapılmamış olanlardan bahsedene bakma, yapılmış olanlara bak! Bu vatana ve bu halka asırlardan beri bakılmamış olduğunu unutma; geleceği geçmişten gör...

¹¹⁷² BCA:490.01/355-1490-1-1,12

¹¹⁷³ 30 Mart 1950 tarihli, U-3-3229 sayılı, “Propaganda metinleri gönderildiği hakkında” konulu tamim, BCA:490.01/10-54-16-2,7. Arşiv belgesindeki ifadede “C.Halk Partisi” olarak geçmektedir.

3. Ne dediler ve ne yaptılar? Hürriyet istediler, hürriyeti kendi içlerinden kovdular. Millet bizimledir dediler, millete husumet aşıladılar. Kendi aralarında bile düzen kuramadılar. Bu kadar tecrübe yetmez mi?

4. Türk İşçisi senin için yapılanlar: İş kanunu; İş kazası, Meslek hastalığı, Analık, İhtiyarlık, Hastalık Sigortaları, Sendikalar ve birlikler, Sıcak yemek, Az vergi... Yapacaklarımız: İşsizlik Sigortası, İşçi Evleri, Tarım İş Kanunu, Deniz İş Kanunu, Fikir İşçileri Kanunu... Bunları getiren, yenilerini getirecek olan kimdir?

5. Topraksıza toprak, toprağına tapu... Ucuz kredi, makineli ziraat... Mahsule iyi fiyat, insanca bir hayat... Türk köylüsü için gerçekleştirmekte olduğumuz işler...

6. Cehalet en büyük düşmanımızdı. 1923'de ilkokul sayısı 4894, öğrenci sayısı 341.941 idi. 1950'de ilkokul sayısı 12.535, öğrenci sayısı 1.474.671 oldu. Cehalet köyden kentten kaçıyor

7. Vatandaş, hürlüğü, birliği, düzenliği, ileriliği, CHP getirdi.

8. İşçi hakkını koruyan kanunları CHP çıkardı. Partimiz çalışmada adalet ve hakkın temsilcisidir.

9. 1923'de 3162 km demiryolumuz vardı. Bunların hepsi yabancıların elinde idi. Bugün 6807 km demiryolumuz vardır. Hepsi devletindir, milletindir

10. Bugün 350.000 işçi çalıştıran, 6.000 fabrikamız ve madenlerimiz var. Bunlar da milletindir. CHP işte bunları sağlayanların partisidir.

11. İnkılâp devri Türkü Türke inandırdı. Yalnız bu mu? Dünyayı Türke inandırdı. Bu devri kuranlara ve onu yaşatacak olanlara oyunu ver.

12. Bu devirden önce devletin ve milletin adı ne idi? Hasta adam. Bugün nedir? Balkanların, yakın ve uzak doğunun en sağlam devleti, en diri milleti. Bu devri kuranlara ve onu yaşatacak olanlara oyunu ver.

13. İstiklal savaşından kurtulduk. İnkılâp savaşında kuvvetlendik. CHP'nin tarihi bu savaşların, hürriyet ve hakların tarihidir. Bu tarihi devam ettirmek senin elindedir."

İktidar partisi her ne kadar *imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle* düsturu ile felsefik tabanını oluşturmuşsa da; seçim öncesi, toplumun her kesimiyle ve her sınıfıyla doğrudan iletişime geçme yolları aramıştır. Köylüden memura, işçiden zengine, sanayiciden bürokrata tüm katman ve topluluklar, bu çerçevede ayrı ayrı hedef olarak belirlenmiş, değişik algı mühendislikleri yapılarak her biriyle etkileşim sağlanmıştır. Bu kapsamda daha önce görülmemiş zenginlik ve farklılıkta afişler hazırlayan CHP, merkezden gönderilen bu görselleri gazeteler, meydan-sokaklar ve halkın toplu bulunduğu yerlerde sergilemiştir.

Bunların dışında, bazı örneklerini EK-İ’de verdiğimiz afişler hazırlanarak, illere gönderilmiş, seçim öncesi muhtelif yerlere asılmaları sağlanmıştır. El broşürlerinde olduğu gibi bu afişlerin de en alt cümlesi “Oyunu Cumhuriyet Halk Partisine ver!” şeklinde bitmiştir. Afişlerin ilk, ortadaki ve son cümleleri büyük harflerle ve dikkat çekici olarak yazılmıştır. Yirminin üstünde hazırlanan bu afiş metinleri aşağıda verilmiştir:¹¹⁷⁴

- Vatandaş! Hür bir memlekette “istibdat var” diyenden kork! İkinci Dünya Savaşından sonraki Avrupa memleketlerine ibretle bak! Bu memleketlerin birçoğunda hürriyet ve demokrasi adına konuşanlar, iktidara gelince ilk iş olarak hürriyeti ve demokrasiyi yok ettiler. Hürriyeti öldürmek için hürriyetten faydalandılar. Vatandaş! Görüyor ve duyuyorsun; her istediklerini yazıyor ve söylüyorlar. Öyle iken istibdattan bahsediyorlar. Hürriyet sayesinde hür hareket edenler, hürriyeti katledebilirler. Oy vereceğin partiye dikkat et!

- İpliğini, ununu dahi dışarıdan getiren bir memlekettik. Türk milleti bugün mütevazı, fakat verimli fabrikalarıyla ögünebilir. İkinci Dünya Savaşında ordunun ve halkın en mühim ihtiyaçlarını bu fabrikalar karşıladı. Sanayileşme CHP’nin büyük başarılarından biridir. İnkılâbın başında yurdumuzda ancak 300 fabrika vardı. Çalışan işçi adedi 16 bindi. 1950 yılında 350.000 işçi çalıştıran 6000 fabrikamız vardır.

- Vatandaş! Kendini ve yurdunu iki tehlikeye karşı koru! Komünizm esaret getirir, insanlığını kaybedersin. Kara irtica ve taassup ruhunu öldürür. Seni geriliğin çamuruna atar. Türk milleti bugüne kadar varlığını, hürlüğünü, istiklalini, bu iki tehlikeye karşı uyanık olmakla sağladı. CHP hürlük ve ilerilik şiarının meşalesidir.

- Tamamlayacağımız işlerden bazıları: Köylerimize su, yol; kasabalarımıza su, elektrik... Yurdun her köşesinin temiz suya, yola, ışığa kavuşmasını gerçekleştirmek yolundayız.

- Vatandaş! Hürlüğü, birliği, düzenliği, ileriliği, CHP getirdi. Bu paha biçilmez kıymetleri vereceğin oyla koruyacaksın!

- Türk köylüsü için götüğümüz siyaset, topraksıza toprak, toprağına tapu, ucuz kredi, mahsule iyi fiyat, makineli ziraat, daha mesut bir hayat...

- İnönü diyor ki: “*Vatandaşlar arasında fikir ayrılığı olacaktır. Partiler mücadele edecektir. Fakat düşmanlık olmayacaktır.*” Vatandaş! Şiddet ve düşmanlığın bir vatani nasıl yıktığını, hürriyet ve demokrasiyi nasıl ortadan kaldırdığını görmek istiyorsan komşu memleketlere bak! Bugün birçok milletler, huzura, güvenliğe hasrettir. Biz, yurttan

¹¹⁷⁴ BCA:490.01/355-1491-1.

birlik, dirlik, düzenlik ve ilerilik için çalıştık. Tek düşüncemiz de budur!

- Cehaletle savaşıyoruz! 1923’de ilkokul sayısı 4894 idi, 1950’de ilkokul sayısı 12.535 oldu. 1950’de öğrenci sayısı 341.941 idi, 1950’de öğrenci sayısı 1.474.671 oldu. İlk öğretim işini yüzde 65 hallettik. Bunun ne demek olduğunu düşün!

- Muhalefet propagandasından örnekler: muhaliflerimiz propagandacılarına şu talimatı veriyorlar; * Köye gideceksin; Halk Partisi şehirliyi tuttu, köylüyü yüz üstü bıraktı diyeceksin. * Şehre gideceksin, Halk Partisi köylü partisidir, şehirliye bakmadı diyeceksin. * Memleketteki her şeyi kötü göstereceksin ve halkı buna inandırmaya çalışacaksın. * Biz iktidara gelince; karanlıklar kalkacak, felaketler gidecek, saadetler taşacak diye atacaksın. * Her yerde herkesin hoşuna gidecek bol keseden vaatlerde bulunacaksın... İşte muhaliflerin seçimi kazanmak için oynadıkları oyunlar!... Vatandaş! Bunlara aldanmamak sana düşer!

- Muhalefetin baş sermayesi: her güzel eseri kötülemek, doğru işi yanlış göstermek! Vatandaş onlara kanma! Atıp tutmak kolay, eser meydana getirmek güçtür. Millet hizmetinde canla başla çalışanları unutma!

- Milli husumetçilere kapılma; milli birliği tut! Şiddet ve baskı ile demokrasiye çelme takıyorlar. Uyanık ol!

- Vatandaşların güvenlik içinde yaşamalarının bir şartı da dış emniyettir. Onun için İnönü ikaz ediyor ve diyor ki: *“Her vatandaşın bilmesini isterim ki; Türkiye’nin en büyük meselesi, dış emniyet kaygısıdır. Geçen devrede mesele bu idi, önümüzdeki devrede de, bu olacaktır. Bütün dünya için başlıca münakaşa ve endişe konusu olan milletlerarası nizam, Türkiye’nin halini ve istikbalini pek yakından ilgilendirmektedir. Bugün memleketin dış siyaseti üzerinde tuttuğumuz yol, şükrederiz ki, bütün siyaset cereyanlarımıza prensip olarak mal olmuştur. Bu yolda gelecek zamanlarda dahi dikkatle, sadakatle devam edeceğiz.”* Yurdu, son savaştan CHP korudu. Yeniden gelebilecek tehlikeleri de düşün!¹¹⁷⁵

¹¹⁷⁵ Afişlerde, daha önce verilen talimat gereği, İnönü’nün sözlerinden yararlandığı göze çarpmaktadır. Öte yandan propaganda görsellerine ek olarak, CHP ile DP arasında 1950 seçimlerindeki yarışta ilginç bir detay dikkat çekmektedir. Soğuk Savaş’ın ilk yılları diyebileceğimiz bu dönemde New York Başpiskoposu I. Athenagoras Fener Patriği seçtirilerek Türkiye’ye gönderilmişti. Patrik I. Athenagoras’ın ABD tarafından gönderildiği herkesçe biliniyordu ve seçime çok az bir süre kalmışken Patrik CHP milletvekillerinin de hazır bulunduğu bir yemeğe katılmıştı. Yemek için seçimlere çok yakın bir tarihin seçilmesi özellikle İstanbul yerel basını tarafından propaganda amaçlı bir durum olarak değerlendirilmiştir. Basında çıkan haberler ve tepkiler üzerine inceleme yapan ABD’nin İstanbul Başkonsolosluğu, İstanbul Valisi Lütfi Kırdar’ın İstanbul’daki görev süresi dolmadan bir yemek vermek istemiş olduğu kanaatine varmıştır. Patrik I.Athenagoras Amerikan Hükümeti tarafından İstanbul’a gönderildiği için CHP milletvekillerinin de hazır bulunduğu bir yemeğe katılması aynı zamanda Amerika’nın CHP’ye desteği olarak da algılanmıştır. Patrik daha sonra söz konusu iddiaları reddetmiştir. <http://www.iletisimvediplomasi.com/yrd-doc-dr-ismail-kose->

-Partimizin hedeflerinden biri Türk köylüsünü varlıklı yapmaktır. Ziraat sahasında yaptığımız işler ve güttüğümüz siyaset: * İlk iş olarak aşarı kaldırdık. * Tefeciliği önledik * Çiftçiyi araçlardan korumak için Toprak Ofisi ve Tarım Satış Kooperatiflerini kurduk. * Çiftçinin mahsulüne iyi fiyat bulması, malını karla satabilmesi için tohumları ıslah ettik ve ediyoruz. * Ziraatı makineleştiriyoruz. * Topraksıza toprak, toprağa tapu vermek esas kanunlaştırılmıştır. * Böcek ve hastalıklarla savaşıyoruz. * Hayvancılığımızın ilerlemesine çalışılıyor. * Her köyün yola, sağlığa, temiz suya ve okula kavuşması yolunda çalışıyoruz.

- “İhtilal hakkımızdır!” diyorlar (x) (x=Kudret Gazetesi, 10 Nisan 1950) Yunanistan’da, Balkanlarda da “İhtilal Hakkı” istenmişti. Neticede Yunan halkı yıllarca kardeş kanı döktü. Öteki Balkan memleketleri meydanda: “İhtilal hakkı” esaret getirdi. Vatandaş uyanık ol! Hakkın güvenlik ve huzur içinde yaşamaktır. Hürriyetini ancak böyle korursun.

- İşçi vatandaş! Muhalefet, sana sadece hürriyetten bahsediyor. İçtimai adalete dayanmayan bir hürriyetin kıymeti olur mu? * İşçi Kanunu ile işçi emeğini istismara karşı koruduk. * İşçiyi milli varlığın ayrılmaz bir parçası bildik. Çalışma Bakanlığı kurduk. * İşçi hakkı için sendikalar, birlikler ve iş mahkemeleri kurduk. * Vergiyi üçte bire indirdik. * İhtiyarlık ve Umumi Hastalık Sigortaları Kanunu çıkardık ve tatbik mevkiine koyduk. * Analığı, doğum hallerinde işçiyi korumak için Analık sigortası kurduk. * İşçiyi, iş kazalarına ve meslek hastalıklarına karşı sigorta eden bir kanunu tatbik mevkiine koyduk. * İş Kanununu tadil ettik. * Türk işçisinin başını sokacak bir meskene sahip olmasını sağlayacağız. * Fikir işçilerini, tarım işçilerini, deniz işçilerini koruyacak kanunlar çıkaracağız. * İşçi çocukları için yurtlar ve bakımevleri yapacağız. İşçi Vatandaş! Senin, ailenin, çocuklarının varlığını, istikbalini CHP emniyet altına aldı.

Özellikle bazı afişlerde, olayların ve gerçeklerin biraz da olsa abartılı işlendiği görülmektedir. Rejim tehlikesi, ihtilal ihtimali, şiddet ve baskı ahvali konularının bu denli ön plana çıkartılarak halkın “kaygı” duygusunun canlandırılmaya çalışılması; daha önceki bölümde Hilmi Uran’a sunulan rapordaki ifadeler paralelinde karşılaştırıldığında, toplum üzerinde algı mühendisliği icra edildiği düşünülmektedir. Aynı rapor kapsamında istenen geçmiş icraatların, halka onların anlayabilecekleri şekilde verilmesi talimatı, bu afişlerle sağlanmaya çalışılmıştır. Eğitim sahasında, işçi haklarında, sanayileşmede

gelenen noktalar, ilgili kesimlerin kolaylıkla idrak edebileceği tarzda rakamsal ifadelerle görsellendirilmiştir.

Seçimlerden önce caddeleri ve sokakları süsleyen afişlerin yanı sıra iki farklı afiş, seçim propagandasının sona erdiği 10 Mayıs 1950 tarihinde basında yer almıştır. Bu afişlerden birincisinde CHP, “*Onları da deneyeyim deme. Deneme zamanında değiliz*” diyerek vatandaşın milli birlikten ayrılmaması salık verilmektedir. Diğerinde ise, “*Dimyat’a pirince giderken evdeki bulgurdan olursun*” diyerek Yeni Türkiye’nin CHP tarafından kurulduğu ve bunun inkâr edilmemesi gerektiği belirtilmiştir.¹¹⁷⁶

Seçim propaganda faaliyetlerinin sona erdiği gün olan 10 Mayıs 1950 tarihinde CHP, kendi yayın organlarında, “*Cumhuriyet Halk Partisi Neler Vaad Ediyor?*” ve “*İnkılâp Partisi Seçmenlerden Ne İstiyor?*” başlığı ile bir ilan vermiştir. Bu ilanda, CHP’nin yayınladığı seçim beyannamesinde halka ne şekilde hizmet edeceğinin duyurulduğu, vaat edilen her şeyin CHP tarafından hesaplandığı açıklanmıştır. “*On yıldır, başımızda şerefle dalgalanan altı oklu bayrağımızın bize birer and, birer Ata armağanı ve mirası olan umdelerinden ayrılmış değiliz*” denilmesine rağmen devletçiliğin ferdin “*ekşiğini, gediğini gidermeye*” yöneldiği; laikliğin “*dine, Tanrıya saygı*”lı olduğu vurgulanmıştır. CHP’nin altı ilkesinin “*dünya idaresinin elinde alet haline koymaktan*” kaçınıldığı için “*Tek parti devrinin bir icabı sayılarak Anayasa’ya konmuş olan bu altı umdeyi oradan çıkarabiliriz; fakat onlar her zaman gönümüzde, kafamızda ve vicdanımızdadır*” denilmiş ve kendi adını taşıdığı halkın oy’unu beklediği vurgulanmıştır.¹¹⁷⁷

Demokratların halkla sıkı temaslarından rahatsız olan CHP, bu yeni üsluba ayak uyduramamış, iki derecelilik zihniyetini sürdürmüştür: yani halkevlerinde çeşitli meslek temsilcileriyle temas...¹¹⁷⁸ Seçim kampanyası sırasında yapılan propaganda çalışmalarına bakıldığında, yurt gezisine çıkan DP’li adayların, partilerinin kampanya stratejisine uygun olarak, halka daha yakın durduğu ve sadece konuşmaları ile değil, giyim ve hareket tarzları ile de halktan biri gibi göründükleri; CHP’li adayların ise teşkilatın gücüne duydukları güvenle kendinden emin, cansız ve seçmene uzak bir propaganda tarzı takip ettikleri görülmüştür.¹¹⁷⁹

¹¹⁷⁶ M.Karataş, “1950 Yılı Genel Seçimlerinde...”, s.206.

¹¹⁷⁷ M.Karataş, “1950 Yılı Genel Seçimlerinde...”, s.208.

¹¹⁷⁸ Eroğul, halkla yüz yüze ilişkilerdeki bu acemilik ve DP’nin bu husustaki başarılarından duyulan kıskançlığın, iktidarı, muhalefete karşı daha haşın davranmaya ittiğini ileri sürmüştür C.Eroğul, **Demokrat Parti...**, s.51-52.

¹¹⁷⁹ Atayakul, bu durumun CHP’li milletvekili adaylarının yıllar süren alışkanlıklarının bir neticesi olduğunu ve aynı zamanda seçimlerin, birden çok partinin katılımıyla ve tek dereceli olarak yapılmasının

Bu tespit doğru olmakla birlikte, CHP adayları için de merkezden alınan talimatlar sarıh olduğundan, adayların seçim bölgelerindeki tavırlarının kendi düşünce yapılarından kaynaklandığı düşünülmektedir. Aslında bu konu, CHP analizlerinde, merkez/partili farklılığının/ayrışmasının, iktidar partisinin kaybetmesine sebep olan etkenlerin en belirgin olanlarından birisidir. Zaman içerisinde (merkez olarak tanımlayacağımız) CHP yönetimi, konjonktürel şartların, vatandaşla olan iletişime uyarlanması konusunda teorik kavramayı başarmış görünmektedir. Teorideki bu görece doğru tanımlama, alt kesimler/partililer tarafından doğru şekilde uygulama sahasına geçirilememiştir. Kanımızca, 1946-1950 yılları arasında CHP merkez oluşumunun geçirdiği sosyolojik ve ideolojik evrimi, yönetici ve parti görevlileri geçirememiştir. Böylece CHP, parti olarak hem halktan hem de kendi unsurlarından uzaklaşmış bir kurum haline gelmiştir.

CHP taşrada olduğu gibi büyük şehirlerde de halkla meydanlarda bütünleşme olarak niteleyeceğimiz mitinglerin icrası noktasında muhalefetin nicelik olarak gerisinde kalmıştır. Ülkenin en çok oy sayısına sahip şehri İstanbul'da seçimlerin hemen öncesindeki rakamlar bunu göstermiştir: DP, 67 toplantı 400'den fazla konuşma; MP, 35 toplantı 200'den fazla konuşma; CHP 16 toplantı ve 80-90 kadar konuşma gerçekleştirmiştir.¹¹⁸⁰ İsmet İnönü devletin başı olarak birçok vilayete ziyaretlerde bulunup mitingler tertip etse de; parti mensuplarınca yeteri kadar miting tertiplenmediği görülmüştür. Bu durum da, seçim sonuçlarına yansımış; CHP'nin kendisini istediği gibi ifade edememiş olma sebeplerin birisi olarak değerlendirilmiştir.

CHP'nin mitinglerde kullandığı, ekonomik ve siyasi ortama göndermelerde bulunan afiş ve dövizlerden bazıları şu sloganları taşımıştır: “Muhalefet eşeği görür, uçağı görmez. Öküzü görür, traktörü görmez.”, “İnkâr haksızlıktır, eser ortada.”, “Dağılan çöker, daima bir daima toplu”, “Ne mutlu Halk Partiliyim diyene”, “Seni senden, seni milletten, seni hükümetten soğutacak her telkine dikkat et. Bunda mutlak fesatlık vardır.”¹¹⁸¹ Burada bilinçaltına verilen ileti, “DP'nin inkâr politikası ve muhalefetin milli birliği bozucu faaliyetleri” konusunda halkı uyanık olmaya çağırarak göze çarpmaktadır.

doğurduğu sonuçları iyi analiz edemedikleri şeklinde değerlendirmiştir. Dönemin gazetelerinden derlediği bilgiler şöyledir: “Bir yanda otomobil bulamadığından yada maddi imkansızlıklardan motosiklet, at, hatta deve sırtında köy köy dolaşan, çarık giyen, ellerleriyle yemek yiyip, köylülerin yattığı yerde yatan DP'li adaylar; diğer yanda otomobillerinin hızını bile kesmeden köylerden geçen, seçim çevresindeki köylerde dolaşmayı oy dilenmek olarak nitelendiren, “İsviçre dağlarında geziye çıkan sportmenler gibi” giyinen CHP'li adaylar vardı.” F.A.Atayakul, “**Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)**”, s.193-194.

¹¹⁸⁰ *Cumhuriyet*, 03 Mayıs 1950.

¹¹⁸¹ *Vakit*, 10 Mayıs 1950.

İktidarı boyunca DP'nin de uygulayacağı "Kalkınan Türkiye" söylemini CHP bu süreçte kullanmış ve iktidarı boyunca yapılan gelişmelere vurgu yoğunlaştırılmıştır. CHP, bu yöndeki propagandasını yoğun olarak kendi yayın organı olan *Ulus* gazetesi aracılığıyla yapmıştır. Daha sonraki dönemlerde sıkça kullanılacak ve DP ve devamındaki merkez sağ iktidarların genelde uygulayacağı bir başka taktik ise, seçimler yaklaştıkça iktidarın ülkenin kalkınması yönünde çalıştığını göstermek için birçok yerde fabrikalar ve benzeri sanayi kuruluşlarının temel atma törenlerinin düzenlenmesi olacaktır. DP döneminde "seçim fabrikaları" olarak adlandırılacak olan bu yöntem, CHP iktidarının son dönemlerinde de aynı isimle tanımlanmıştır.¹¹⁸²

Daha önceki seçimlerin aksine, muhalefetin ikinci kez etkin rol aldığı 1950 seçimleri öncesi; yazarlar ve aydınlar arasındaki karşılıklı sataşmalar, muhalefet-iktidar ilişkisinin genel özeti konumunda bulunsa da; basındaki CHP'li kalemlerin yazıları, sokaklardaki afiş ve diğer görseller, karşılıklı verilen demeçler, partililerin çalışmaları, radyo vb. unsurların görece gölgesinde kalmıştır. Etkisini bir nebze de olsa yitirmiş olmakla birlikte, kanaat önderliği pozisyonunu korumaya çalışan iktidar yanlısı basının, komünizme bakış açısını göstermek bakımından H.Cahit Yalçın'ın değerlendirmeleri örnek teşkil etmiştir. *Ulus*'ta DP beyannamesi üzerinden komünizm karşılaştırması yapan Yalçın, DP'nin ilan ettiği milli teminat andının (Yalçın bunu Milli Husumet Andı olarak ifade etmektedir), Moskof parmağı uzantılı olduğunu, ülkedeki kardeşlik ve devamlılığı bozacağını ifade ederek; komünist sisteme geçileceği takdirde ülkede askerlik ve toprak dağıtımını konularında olumsuz düzenlemeler yapılacağını iddia etmiştir.¹¹⁸³ Öte yandan Atatürk dönemi seçimlerinde de karşımıza çıkan ve İnönü liderliğindeki CHP seçimlerinde devam eden, seçimlerde halka "CHP'ye teveccüh gösterme vicdani görevini" verme işi, 1950 seçimlerinde CHP yanlısı basına kalmış görünmektedir. 06 Mayıs'ta *Ulus*'taki yazısında Yalçın, "(...) *Türk milletinin sağduyusu ve muhakemesi yalan ve iftiralara rağmen realiteyi görmesine kâfidir. Ve tekrar ediyoruz. Türk Milleti nankör değildir.*" diyerek, vatandaş bilinçaltına bu sorumluluğu aşlamayı hedeflemiştir.

CHP'nin seçim propagandalarında temel uğraşlarından birisi de seçimlerin güvenli geçeceğini ispatlamak olmuştur. Bu güvenin yaratılmasının, devletin kurucu partisini iktidara taşıyacağı düşünülmüştür. Seçim güvenliği ve CHP'nin milli iradenin gerçek uygulayıcısı olduğu devamlı suretle vurgulanmıştır. DP'nin 1946 seçimlerinden

¹¹⁸² S.Yıldırım, "1950 Seçimleri ve Propaganda", s.143.

¹¹⁸³ *Ulus*, 10 Mayıs 1950.

sonra izlediği propaganda metotları düşünüldüğünde, bu vurgu, halkın güvenini yitirmiş iktidar partisi için vazgeçilmez olmuştur.¹¹⁸⁴

CHP’de seçim kampanyası boyunca kısıtlı sayıda da olsa parti ileri gelenleri ile Başbakan Günaltay ve Genel Başkanvekili Hilmi Uran tarafından mitingler icra edilmiştir. Ancak organik unsurlarıyla devletin tüm erkini elinde tutan CHP için, vazgeçilmez olan bir unsur daha vardır ki o da CHP erkini elinde tutan cumhurbaşkanı ve lider İsmet İnönü’dür. İnönü seçim öncesi yurt gezisine çıkarak, birçok ilde mitingler düzenlemiş; bu yolla halkla iletişime doğrudan kendisi geçmeye çalışmıştır.

İnönü seçim çalışmalarını Polatlı’da 24 Mart tarihli mitingiyle başlatmıştır. Memleketin gelişmesinde büyük faydalar sağlamış mevcut anayasanın devrini ikmal ettiğini belirten CHP lideri, şöyle demiştir: “(...)Tamamiyle şahsi olan fikirlerime göre, büyük meseleleri şöyle görürüm: milletvekillerinden mürekkep bir meclisten başka, ikinci bir meclis olacaktır. Bu iki meclisin bir arada halledecekleri meseleler olduğu gibi, her birinin ayrıca işgal edecekleri vazifeleri bulunacaktır. Devlet Reisiyle meclisler arasındaki münasebetler ve umumî olarak Devlet Reisinin vazife ve salâhiyetleri, esaslı bir tetkik mevzuu olacaktır. (...) Bugünkü Anayasanın zayıf tarafı, seçim neticesinde büyük çokluğu alacak bir siyasî partinin, Anayasa dahil olduğu halde, bütün kanunları bir hafta içinde değiştirmeye muktedir olmasıdır. Yeni Anayasadaki ikinci meclisin, başlıca, Anayasanın istikrarını temin etmesi ve her kanunun Anayasaya uygun olarak çıkmasını ayrıca vazife olarak üzerine alması düşünülebilir. (...) Önümüzdeki dört sene zarfında uğraşacağım öteki temel mevzu, siyasî bünyemize arız olan mühim hastalığın vatandaşlar tarafından tedavisine çalışmaktır. Bu hastalık, içinde yaşadığımız şiddet politikasıdır. Şiddet politikası, bugün iktidarda olmıyan siyasî partilerin usulleriyle, bir kaide olarak yerleşmiştir. Bu usullerin tarihten gelen kökleri vardır. Zaten bizde; yalnız bizde değil, bu topraklarda, yüzlerce ve yüzlerce senedenberi demokratik rejimin teessüs edememesinin başlıca iki sebebi, iktidarda bulunanın sabır ve tahammül gösterememesi ve iktidarda olmıyanın, şiddet yoluna sapmasıdır. İktidarda olarak, bize düşen vazifeyi yapmağa çalıştık. İktidarda olmıyan partilerin şiddet usullerini değiştirmek, bizim elimizde değildir. Bu tekâmülü onlar temin edeceklerdir.”¹¹⁸⁵

Seçim sonucu bir partinin, meclisteki sandalyelerin çoğunluğunu kazanıp dilediği gibi kanun çıkarması olasılığı, İnönü’yü, bunu kontrol edebilecek bir ikinci meclis kurulması arayışına itmiş görülmektedir. Çıkış noktası olarak bu teori, kendi içinde

¹¹⁸⁴ S.Yıldırım, “1950 Seçimleri ve Propaganda”, s.134 .

¹¹⁸⁵ *Yeni Sabah*, 24 Mart 1950

enteresan bir yaklaşımı ifade etmektedir. Şöyle ki CHP'nin geneline hakim olan, "kesin kazanacağız" algısı bu teoride ihtimallerden birisi ise, o zaman İnönü'nün korktuğu kendi partisinin tiranlaşabileceğidir. İkinci ihtimal ise İnönü, DP'nin kazanma şansını, partililerine oranla daha yüksek görmüş ve bu durumda oluşacak iktidar gücüne engel olmaya çalışmıştır. Bu anayasa tespiti aynı zamanda, İnönü'nün sonraki konuşmalarında değişik açılardan çokça ele alacağı anayasa problemlerinin ilkinin teşkil etmiş, onların önünü açarak, halkın İnönü'nün ağzından bunu tartışmaya ısınmasını sağlamıştır.

26 Mart'ta Kırıkkale'deki konuşmasında yeni dönemdeki önemli işlerden birinin yeni anayasa yapmak olduğunu söyleyen İnönü şunları dile getirmiştir: "(...) *Halk Partili vatandaşlarıma söyleyeyim ki, bizim inandığımız altı oklu prensiplerin Anayasadan çıkarılması tabii olacaktır. Biz, Halk Partili olarak altı oklu prensiplerimizi vatandaşlarımıza beğendirmeye çalışmakta devam edeceğiz. Bu suretle, diğer siyasi partilere karşı kendi prensiplerimizi Anayasa ile imtiyazlı bir mevkie koymuş olmaktan çıkacağız. Ama, şurasını hemen ilâve etmeliyim. Yeni Anayasamız bazı prensipleri bütün vatandaşların, bütün siyasi partilerin müşterek umdeleri olarak tesbit ve tâyin etmeye mecburdur. Benim şahsi fikrim budur. Anayasa, memlekette demokratik rejimin istikrar içinde bulunmasını, istikbalde Cumhuriyetin ve Cumhuriyetin aziz prensiplerinin âni ve tehlikeli kanunlardan masun bulunmasını temin edecektir. (...) Aynı milletin aynı istidatta evlâtları olarak, iktidarda bulunan bizler de, şiddet usullerine kendimizi kaptırabilirdik. Eğer babalarımızdan daha sabırlı olmasaydık, bugün içinde bulunduğumuz rejim daha bir kaç sene evvel, sona ererdi. Biz işbaşında kalarak, sona ererdi; şiddet taraftarları işbaşına gelerek, sona ererdi... ve yüzlerce ve yüzlerce seneden beri tarihin göğsüne yazılmış olan hüküm, yani "bu topraklarda demokrasi olmaz, hürriyet olmaz" hükmü bir kere daha isbat edilmiş olurdu. Bizim sabrımız, memleketi bu neticeden kurtardı."*¹¹⁸⁶

Polatlı'da tartışmaya açtığı mevcut anayasayı, bu kez içeriğindeki "altı ok prensipleriyle" gündeme koyan İnönü, bu prensiplerin anayasadan çıkarılabileceğini, bunlara ilişkin vatandaşın onayını ve beğenisini almayı hedeflediklerini açıklamıştır. Bu "altı oklu prensipleri" anayasadan çıkarma işlemi, aynı zamanda diğer partilerin bu konsepti elde etmesine ve paylaşmasına olanak tanımama düşüncesinden de kaynaklanmış görünmektedir. Konuşmanın dikkat çekici bir diğer yönü ise, "babalarımızdan daha sabırlıydık, demokrasi ve hürriyetin istikrarını sağladık" şeklinde

¹¹⁸⁶ *Yeni Sabah*, 26 Mart 1950

özetleyebileceğimiz göndermelerdir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde demokrasi denemesi TCF ve SCF döneminde iki kez gerçekleşmiş, 1950’li yıllardaki ülke yönetimi ve siyasetinde söz sahibi olan İnönü, Bayar, vb. gibi birçok aktif politikacı da bu denemelerde etkin rol almıştır. Sabır gösteremediği düşünülebilecek isimlerin başında geriye lider, cumhurbaşkanı Atatürk kalmıştır. Cumhuriyet öncesi dönem, demokrasiyi yerleştiremediği düşüncesiyle bu tartışmanın bir öznesi haline çekilebileceği ihtimali bulunsa da, CHP ve İnönü’nün Osmanlı dönemini ne derece demokratik ve hürriyet dönemi olarak kabul ettiği aşikârdır. Ancak İnönü, bu üstü kapalı/yoruma açık konuşmasını, Beypazarı’ndaki açıklamalarıyla daha anlaşılabilir bir hale koymayı hedeflemiştir.

27 Mart’ta Beypazarı’nda konuşan İnönü, şiddeti siyasetin olmazsa olmazı gören bir DP zihniyeti ile mücadele ettiklerini belirtmiş; ayrıca şunları dile getirmiştir: “(...) 1944, 1945, 1946 senelerinde hemen hemen yapıldınız, tehlikeli ihtimaller karşısında bulunduk. Önümüzdeki senelerde de, dış emniyet meselesi başlıca kaygımız olacaktır. İç politikamızın bu yeni devri, eğer muvaffak olmasaydık, bizim için vahim olacaktı. (...) Anayasa gibi büyük bir mesele üzerinde, siyasî partiler arasında müşterek çalışma imkânı, büyük bir ileri merhaledir. Siyasî hayatımızın bugünkü durumu, teessüf ederim ki, bize bu ümidi vermemektedir. Bugünkü Büyük Millet Meclisi içinde böyle bir faaliyete de henüz siyasî inkişaflarımızın müsait olmamasından dolayı teşebbüs edemedik. Memlekette zaten kâfi derecede mevcut olan acı ve zehirli münakaşayı; yeni mevzularla artırmak istemedik. (...)”

Bu memlekette hürriyet ve demokrasi rejimini kurmak güçlüğünü yalnız Cumhuriyet ve Meşrutiyet devreleri gibi kırk senelik bir devre için müşahede etmemeliyiz. Yüzlerce seneden beri şark âleminde ve Balkanlarda hürriyet rejimi kurulamamıştır. Biz, babalarımızın tecrübelerini tâkip ederek ve Cumhuriyet devrinin tekâmülünü geçirerek yeni hayata girdik. Yapılan iş büyük şeydir ve bunun yapılması için büyük mikyasa kendi nefsimizi yenmemiz ve memlekete hürriyet içinde yaşamanın imkânını verecek engin bir tahammülün misallerini göstermemiz lâzımdı. Bu büyük bir vazifedir ve her şeyden evvel iktidarda bulunanlara düşen bir vazifedir. Halk Partililere büyük vazifelerinin icaplarını hissettirerek, kendimi de onlarla beraber sabra alıştırmaya çalıştım. Şimdi biz, iktidarda iken sabır, tahammül hassasını, ağızımızdan hatalı bir söz çıkmışsa, onu geri almak kudretini; eğer yanlış bir karar vermiş isek, onu bulup düzeltme gayretini, hulâsa

*ağzımızdan çıktı diye her sözü keramet saymak, karşımızdakiler söyledi diye inat ile onu behemehal yapmamak hastalıklarından kurtulmuş olanları temsil ediyoruz. (...)*¹¹⁸⁷

İnönü, demokrasinin yerleştirilmesi saha ve sürecini, Türkiye’den Balkanlar ve şark âlemine genişletmiş; 1920’lerin başlarından yüzlerce sene geriye taşımıştır. Konuşmasında tahammül ve sabrın, memleketi huzur ve emniyet içinde ilerleteceğini söylerken; metin aralarında ve önceki konuşmalarında “sabr” konusunda sergilediği tavrı devamlı suretle vurgulamıştır.

Yine bu konuşması ile İnönü, 1946’dan sonra yaşanan her türlü gelişmeye dair demokratik ilerlemede CHP’nin tavrını “*olgunlaşma*” süreci olarak ele almıştır. Her ne kadar partisinin, tek parti dönemindeki uygulamalarına da eleştiri mahiyetini taşısa da bu sözler, Türkiye’de demokratik siyasi hayatı kurma konusundaki samimiyetin ifadeleri olmuştur. Ancak yapılması gerekli olan talepler kimden gelirse gelsin kabul edileceği teması, DP’nin kendisini demokrasinin temsilcisi olarak gösterme çabasını yok etme anlamına da gelmiş; bu bakımdan ifadeler, demokratik ilerlemenin CHP’den kaynaklandığının hatırlatılması manasını da taşımıştır.¹¹⁸⁸

Malatya’da, 31 Mart’ta: “*Eğer bizim demokratik cereyanımız şiddet politikacılarının hâkim olması neticesini verirse, bu yüzden memleketin başına gelecek olan fena şeylerin ölçüsü ve hesabı yoktur.*”¹¹⁸⁹ sözlerini sarf ederek, Ankara’nın ilçelerinde vurguladığı, muhalefetin şiddet yanlısı tavrının, iktidar olmaları halinde ne derece olumsuz sonuçlanacağı hakkında vatandaşı uyarmıştır.

03 Nisan’da Adana’da DP’ye göndermeler yapan İnönü, demokrasi kavramı üzerinden kendilerine yapılan antidemokratik suçlamalarına cevap vermiştir: “*(...) Anayasa üzerinde yapılması lâzım olan değişikliklere memleketin inanmasını temin etmeğe çalışıyorum. Kanunlarımız üzerinde haksız tenkitler ve tecavüzler, siyasetçilerimizin dilinde bir kelimeye, “antidemokratik” kelimesine istinat ediyor. Bir kanunun demokratik veya antidemokratik olduğunu, bugün, Büyük Millet Meclisi tâyin eder. Büyük Millet Meclisinde çıkan bir kanunun tereddüt mevzuu olmaması icap eder. Ama, siyaset cereyanlarına bir hastalık gibi girmiş olan bu isnadı tedavi edecek hiçbir vasıtamız yoktur. (...)*”¹¹⁹⁰

¹¹⁸⁷ *Yeni Sabah*, 27 Mart 1950

¹¹⁸⁸ M.Karataş, “1950 Yılı Genel Seçimlerinde...”, s.209.

¹¹⁸⁹ *Yeni Sabah*, 31 Mart 1950

¹¹⁹⁰ <http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm>

Muhalliflerin sergilediği şiddet politikasına ilişkin İnönü, Konya’da, 05 Nisan’da şunları ifade etmiştir: “(...) *Vatandaşlarımın, bizim sabrımızın ve tahammülümüzün, uzlaşma zihniyetimizin derecesinden şikâyet etmeğe sebepleri yoktur zannediyorum. Belki bazı vatandaşların, daha çabuk hareket, daha çok isabet ve dirayet iddiaları, bize karşı da müteveccihdir. Yüzlerce seneden beri kurulamamış olan geniş bir hürriyet rejimine memleketin intikalini, vatandaşın mal ve can emniyetini tehlikeye uğratmaksızın, temin etmek meselesinin çok muğlak ve çok güç olduğunu, vatandaşlarımın insaf ile muhakeme etmelerini isterim. Biz şiddetli tecavüzlere uğradık ve hâlâ uğruyoruz. Uzlaşma teşebbüslerimiz, en vahim iç ve dış hâdiseler karşısında bile, kolaylık ve yardım görmemiştir. Bizim kusurlarımızı bu şartlar içinde tartmak icabeder.(...)*”¹¹⁹¹

Konya mitinginde, “sabır” vurgusunu tekrarlamış, muhaliflerin uzlaşmaz tavrını halka şikâyet etmiştir. Vatandaşın CHP’yi değerlendirirken, tarihsel süreçte hürriyet ve güvenliğin zor ve zamanla yerleşebileceği gerçeğini kabul ederek olayları idrak etmesini istemiştir.

İnönü’nün seçim gezileri çalışmaları devam ederken, 28 Nisan 1950’de, CHP, seçim boyunca kullandığı yazılı ve görsel argümanlarında bahsedilen konuların, halkın anlayacağı ayrıntılı bir şekilde aktarıldığı seçim beyannamesini yayımlamıştır.¹¹⁹² Hemen başında seçim kanunu üzerinden seçim güvenliğinin sağlandığına değinen beyanname, her partiyi millet ve halk için 4 yıllık süre zarfında ne yapacaklarını vaat ettiklerini sade ve açık bir ifade ile belirtmeye davet etmiştir.¹¹⁹³

Beyannamede 1947 kurultayında kabul edilen CHP programının ülkenin süratle ilerlemesi için gerekli esas ve yolları gösterdiği belirtilmiş, ilave değişikliklerin ihtiyaç halinde yapılacağı ifade edilmiş, ele alınacak davalar açıklanmıştır.

Asayişin baş kaygı olduğu açıklanmış, anayasanın sağlam bir batı demokrasisinin temel prensiplerine göre değiştirileceği, ikinci bir meclisin açılacağı, devlet reisinin görev ve yetki alanlarına ilişkin düzenlemeler yapılacağı bildirilmiştir. Tek parti devrinin icabı sayılacak anayasaya sokulmuş olan 6 umdeyi (ilke) anayasadan çıkaracaklarını, ancak yurdun yükselmesi ile bunların ve laik cumhuriyet rejiminin korunması için gerekli kayıtların konacağı ifade edilmiştir.

¹¹⁹¹ *Yeni Sabah*, 05 Nisan 1950

¹¹⁹² **EK-J, “CHP SEÇİM BEYANNAMESİ (1950), BCA:490.01/355-1490-1-3,14; *Ulus ve Cumhuriyet*, 28 Nisan 1950.**

¹¹⁹³ DP beyannamesinin bu tarihten önce yayımlandığı bilindiğinden, CHP’nin, DP beyannamesinin bu şartları taşımadığını değerlendirdiği düşünülmektedir.

Milletin temel unsuru olan köylü ve çiftçilerin medeni araçlardan istifade edebilmesi için şimdiye kadar alınan önlemlere süratle yenilerinin ilave edileceği, bu kapsamda;

- 4 yıl sonunda köylerin %80'inin okul ve öğretmene kavuşturulacağı,
- Köy yayınlarının genişletileceği, her köye radyo verileceği,
- Köy yollarının anayol şebekesine bağlanarak, birçok köy meselesinin ortadan kalkacağı,
- Temiz ve sağlıklı suya kavuşturulacağı, topraksız veya az topraklı köylüye arazi verileceği,
- Köylüye daha elverişli ziraat usul ve vasıtaları temin edileceği, kredi gücünün artırılacağı,
- Yeni istihsal sahaları ve çeşitlerine rağbeti artırarak köylüyü tek mahsulden kurtulacaklarını, tarım sigortası uygulamasının getirileceği,
- Uygun yerlerde sağlık merkezleri (her 50 bin kişiye bir sağlık merkezi) açılacağı, sağlık hizmetlerinin iyileştirileceği, küçük yaşta çocuk ölümlerini azaltıcı tedbirler alınacağı belirtilmiştir.

Vatandaşın ormanlardan istifadesinin düzenleneceği, bununla beraber orman varlığını korumak ve artırmak için çalışılacağı, ormanların tahripten kurtarılarak gübreleri uygun yerlerde kullanmak maksadıyla linyit kömürü yataklarının düzgün bir şekilde işletileceği ve halka arzının artırılacağı, bu şekilde yakacak davasının çözüleceği ifade edilmiştir.

Elektrik enerjisinin ucuzlatılacağı, tüm şehir ve kasabalarda elektrik ve su sorununun çözüleceği, mesken meselesinin hallolacağı, sıtma ve veremle mücadele edileceği bildirilmiştir. Eğitim konusunda, müfredatları güncellenecek şekilde orta ve teknik okul sayılarının artırılacağı ifade edilmiştir.

Daha çok karayolu yapılacağı, petrol işletmesi kurulacağı, liman ve küçük iskele sayısının çoğaltılıp ıslah edileceği beyan edilmiştir.

Seçim beyannamesinde CHP, çeşitli sebeplerden geri kalmış Doğu'yu kısa zamanda diğer yerler seviyesine çıkaracaklarını vaat etmiştir.¹¹⁹⁴ Adalet mekanizmasının

¹¹⁹⁴ Yorum yapmaksızın “çeşitli sebeplerden geri kalmış olan” yurt parçası tanımlaması ile söz edilen doğu bölgesinin, kısa sürede diğer bölgelerin düzeyine çıkarılması öngörülmüştür. Ancak Doğu Kalkınma Planı iktidar değiştikten sonra, DP hükümetinin memleketin doğu ve batı diye yapay ayrımlara karşı çıkması ve doğu kalkınmasına ayrılan bütçe kaynaklarının kısılması nedeniyle rafa kaldırılmıştır. Beyannameye ilişkin ayrıntılı bir tahlil için bkz. Süleyman Güngör, “14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalım”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 21 (Mayıs 2010).

daha müttekâmil bir hale gelmesi için gerekli tedbirlerin alınacağı, sosyal tesanütü kuvvetlendirmeye yönelik işçi, memur ve diğer vatandaşlara ilişkin teşebbüslerin devam edeceği vurgulanmıştır.

Özel teşebbüsün teşvik edileceği, yeni iş sahaları açılıp işletme kredisi ve halka ucuz kredi verileceği, yabancı sermayenin teşvik edileceği, küçük esnafın geliştirileceği beyan edilmiştir. Türk parasının korunarak, bütçede tasarruf tedbirlerine mutlaka riayet sağlanacağı, vergi ıslahatının genişletileceği söylenmiştir.

Milli savunma konusunda ordunun gücünün artırılacağı, dış politikada ise ABD ve Avrupa ile ilişkilerin geliştirilip, daha sağlam bir zemine dayandırılacağı bildirilmiştir.

Beyanname incelendiğinde, CHP'nin basın ve toplantılarında dile gelen konular ile İnönü'nün söylemleri üzerine kurulu açıklamalardan teşekkül olduğu gözlemlenmiştir.

05 Mayıs'ta İzmir Cumhuriyet Meydanı'ndaki meşhur mitinginde İnönü önemli konulara değinmiş, seçim beyannamesinde verilen vaatlerin bir kısmını tekrarlamış, tüm kesimlere mesajlar vermiştir. Tüm dünyada iftihar ettikleri kadınlara seçme ve seçilme hakları çerçevesinde, milletvekili adayı olarak gösterdikleri kadın aday sayısının en yüksek partinin üç katı oranında olduğu, kadın aday göstermenin güçlüğüne rağmen bunu başarabilmenin CHP'nin güçlükleri göğüsleyecek idealinin sağlamlığından kaynaklandığını belirtmiştir. Köylü kalkınmasının, hükümetlerinin en ciddi kaygısını teşkil ettiğini dile getirmiş; köyde eğitim-öğretim, köylülerin toprak sahibi olmaları, köy sağlığı, orman işleri ve köye ilişkin diğer konularda sebatla yürüdüklerini ifade etmiştir. İşçi sorunları ile uğraştıklarını, işçilerin mesken sorununu hal yolunda ilerleme kaydettiklerini belirterek grevle ilgili şunları söylemiştir: “*Ancak, ben, grev hakkının bizim bünyemize göre lüzumlu veya lüzumsuz olduğu mevzuunu da münakaşa etmeği acele ve faydasız görürüm. Belki bir gün biz de, grev hakkını kabul ederiz. Fakat ondan evvel, yapacağımız işleri tamamlamak lâzımdır. Bugün, işçilerimiz ve işçi teşkillerimiz, sermaye sahiplerine karşı tahkim usulü ile emniyettedirler. Grev hakkının tabii karşılığı olan lokavt unsuru, günü gününe geçinen ve hiç birikmiş dayanma sermayesi olmıyan işçilerimizi iki günde ezmek için bire birdir. Bu memleket baştanbaşa çalışanlar ve çalışma teşkilâtı ile dolacaktır. Çalışma teşkillerimizi, daha doğum senelerinde, lokavt'ın sefaletlerine mâruz bırakmamak bizim vazifemizdir.(...)*”¹¹⁹⁵ Grev konusuna sıcak bakmadıklarını, lokavtın oluşturabileceği sorunlar açısından ele alan İnönü ve partisi, iktidardaki bu tavırlarını DP'nin başa geçmesiyle birlikte değiştirecek, grev yanlısı bir

¹¹⁹⁵ *Yeni Sabah*, 05 Mayıs 1950

tutum takınacaklardır.

DP'nin yıkıcı ve eleştirel propaganda şekli konusunda, İnönü, Manisa'da şu ifadeleri kullanmıştır: “(...) *Demokratik rejimin siyasi mücadeleleri arasında, muarız politikacılar, her yapılmış olan işten daha iyisini vücuda getirmek iddiasında bulunabilirler. Böyle bir iddia, siyaset mücadelesinin tabii bir tezahürüdür. Yıkıcı değildir, yapıcıdır. Fakat, milletin eserlerini kötülemek isteyenler, doğrudan doğruya yıkıcı bir politika peşindedirler.*(...)” Muhalefetin Gelir Vergisini kaldıracağını iddia etmesiyle ilgili olarak da, bu konuyu nasıl halledeceklerine dair kamuoyu önünde bir açıklama yapmalarını istemiştir.¹¹⁹⁶

DP'nin kampanyası boyunca izlediği CHP'yi karalama politikasından hareket edildiğinde, gelir vergisine yönelik muhalefete soru sorulması ve açıklama istenmesi, bu mitinge kadar olan diğer konuşmalarda sıkça karşımıza çıkan bir yaklaşım olmamıştır. Teorik olarak başarılı bir hal tarzı olan açıklama bekleminin, halk nazarında kıymetlendirilmediği kanısındayız. Çünkü Uran'ın raporunda söylendiği gibi, halk teferruatla uğraşmayacaktır ki, bu noktada vatandaşın ilgilendiği bu verginin nasıl kaldırılacağı değil, kaldırılacağı vadinin verilmesidir.

Kendisine yöneltilen diktatör suçlamalarına ise, Çanakkale'de Biga Halkevindeki konuşmasında cevap vermiştir: “*İnsafınıza müracaat ederim: Bir seçim zamanında, her gün, memleketin en az 30 yerinde toplantılar yapılan bir diktatörlük ülkesi görülmüş müdür? Seçim zamanında diyar diyar dolaşarak, kendini vatandaşlarına beğendirmeye çalışan diktatör işitilmiş midir?*(...)”¹¹⁹⁷

İnönü, Bursa Halkevindeki konuşmasında DP liderine yeni anayasa konusunda ne düşündüklerini sormuş ayrıca başka çeşitli sorular yöneltmiştir: “(...) *Çok teessüf ederim ki, Demokrat Partinin seçim beyannamesinde bizim nelerimizi eksik gördüğünü ve memlekete yapıcı olarak yeni ne fikirler getirdiğini, derli toplu okumak henüz müyesser olmadı. (...) Geçen Haziran Kongresinde verilen kararlar ve ondan sonra İzmir'de ilân olunan kararlar, iptal edilmek icabeder. (...) “Düşmanlık kararı” diye şöhret bulan bu*

¹¹⁹⁶“(...) Gelir vergisinin, bu kadar müşkülât içinde, nihayet kabul olunması, öğündüğümüz büyük inkılâp hareketlerinden biridir. Az kazanan ve çok kazananın nisbetsiz miktarda vergi alma usulünü, Gelir Vergisine göre medenî, ilmî ve adaletli bir maliye sistemine intikal ettirmek, zor bir dâva idi. Vergi vermemeğe alışmış olan çok kazançlılar, Gelir Vergisine şiddetle muarız oldular. (...) Bizimle seçim mücadelesi yapan partiler arasında Gelir Vergisi aleyhtarları yer bulmuşlardır. Önümüzdeki devrede onların Gelir Vergisi ile tekrar mücadele etmelerini ihtimal dahilinde görürüm. Seçim esnasında karşımdakilerden bu mevzu dair açık bir teminat alabilsem, Manisalılarla beraber, pek ziyade sevineceğim. İşte bir münakaşa mevzuu ki, bununla siyaset mücadelesine mâna ve asalet vermek fırsatını karşımdakilere hazırlamış oluyorum. Kendilerinden cevap isterim (...)”. *Yeni İstanbul*, 06 Mayıs 1950

¹¹⁹⁷ *Ulus ve Yeni İstanbul*, 07 Mayıs 1950. Gerek Cumhuriyet tarihindeki 90 yılı aşkın süreç, gerek modern dünyanın yüzlerce yıllık deneyimi, İnönü'nün bu açıklamalarını tartışmalı hale getirmektedir.

haksız ve kanunsuz Kongre kararı, siyasî bünyemizden kalkacak mıdır? (...) Bir büyük siyasî parti, Devlet Reisi ile temasda bulunmaksızın, memleket işlerinde kendisine düşecek vazifeleri yapamaz kanaatindeyim. Partiler arası münasebetlerde, partiler üstü büyük memleket meselelerinde beraber çalışmağa mecburiyet görmeyeceklerini, Demokrat Parti Lideri zan edebilir mi? Büyük Millet Meclisinde, Cumhurbaşkanı, resmî vazife ile başkanlık kürsüsüne çıktığı vakit, Demokrat Parti milletvekilleri ayağa kalkmamağa devam edecekler mi? Ben, her hangi bir vatandaşımı, Demokrat Partinin Liderini veya her hangi bir ferdini, dermanım oldukça, ayakta kabul etmek itiyadındayım; ve bir gün Demokratlardan veya diğer bir partiden bir milletvekili Cumhurbaşkanı olursa, sancak onu kanunen nasıl selâmlıyorsa, biz de resmî vazife anında Devlet Başkanını öyle selâmlıyacağız. (...) Geçmiş zamanların bu hastalıkları düzeltilecek midir?”¹¹⁹⁸

İnönü, mitingler ve kampanya boyunca genel olarak izlediği savunma pozisyonunu değiştirerek, DP liderinin bazı sorulara cevap vermesini istemiştir. Milli Teminat Andı yaptırımları, dış politika, iç politika ve partiler arası ilişkilerin seyri, askeri harcamaların kısıp kısılmayacağı, gelir vergisi gibi konularda DP'nin proje ve fikirlerini sorgulamıştır. Bu soru ve sorgulamalar, rakibini köşeye sıkıştırma amacını taşımış; bunlara vereceği cevabın halkı tatmin edecek içerikte olmayacakları hesap edilmiştir.

Bursa'daki konuşmasının devamında, Marshall Planı olmasa ülkenin iflas edeceğini ileri süren ve bütçe ve maliye konularında sert eleştirilerde bulunan DP'nin, memleketi bünyesini ve temel politikası değiştirmeden bu konuları nasıl çözeceklerini açıklamalarını istemiş; kendilerinin çektiği sıkıntının asıl sebebinin askeri harcamalar olduğu bir kez daha tekrarlamıştır.¹¹⁹⁹

08 Mayıs'ta Kocaeli'nde konuşan İnönü: “Biz, dünyanın o köşesindeyiz ki, memleketin maddî ve manevî her istikamette bezenmesini, ilerlemesini, daima milletlerarası büyük hâdiselerin tesirlerine ve ihtimallerine göğüs gererek tahakkuk ettireceğiz. Gaile ihtimallerinden uzak olan bir müsterih çalışma devrini asırlardan beri bulamadık ve daha ne kadar zaman bulabileceğimizi de kimse keşfedemez. Demek istiyorum ki, Türkiye'nin demokratik rejim içinde feyizli bir hayatın tedbirlerini bulabilmesi, dünyanın bir rahat köşesine nisbetle, iki kat güç ve iki kat masraflıdır.” demiştir.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁸ *Yeni İstanbul*, 07 Mayıs 1950

¹¹⁹⁹ *Ulus ve Yeni İstanbul*, 08 Mayıs 1950

¹²⁰⁰ *Cumhuriyet*, 09 Mayıs 1950

Bursa'daki nutkunda DP'nin seçim beyannamesini okumadığını belirten İnönü'nün, tek okuyamadığının bu beyanname olmadığı; aynı zamanda tezin önceki bölümlerinde incelediğimiz Hilmi Uran'a sunulan propaganda konularıyla ilgili raporu da okuma fırsatı bulamadığı, Kocaeli'nde yaptığı konuşmadan anlaşılmaktadır. Kocaeli konuşmasında son derece gerçekçi, duyulmak istenenden uzak, heyecan içermeyen konulardan bahsetmiştir. Dünyanın içinde bulunduğu durumun, Türkiye'yi de etkilemeye devam edeceği fikrinin, artık bir şeylere “göğüs germeye” tahammülü kalmayan seçmenin duymayı beklediği cümleler olmadığı kanısındayız. İşte DP liderleri ve partilileri İnönü'nün bu hatasını yapmamış, genel olarak halka sadece onların işitmek istediklerini haykırılmışlardır.

İstanbul Taksim meydanındaki konuşmasında İnönü, Milli Teminat Andına göndermelerde bulunarak vatandaşı irtica ve tahrik hadiselerine karşı ikaz etmiş; Türkiye gibi stratejik konuma sahip bir ülkede iftiracı, iptidai ve yıkıcı usullerin neticesine dayanılamayacağını belirtmiş ve ayrıca şunlara temas etmiştir: “(...) *Demokratik rejimimizin bu başarılı devrini geçirdikten sonra da; zaman zaman, talihin sert tecrübelerine mâruz kalması ihtimali vardır. Bu tecrübelerin zemini, iç politika meseleleri olabileceği gibi, hususiyle, dış emniyet meseleleri başlıca tecrübe devri sayılır. İç politika denemeleri, tahrik neticesi olabilecek büyük hâdiselerden doğabilir. Bu hâdiseler, cemiyetin nizamını korumak için fevkalâde tedbirler icabettirecek ehemmiyette olabilirler. Bu fevkalâde tedbirlerin, katî zaruret hudutları ve zamanları içinde kalıp kalmıyacağına imtihanını, iyi niyetle ve muvaffakiyetle vermek lâzımdır. Bu vazife, hâdiseler zamanındaki iktidarın ve umumî zihniyetin istidadına bağlıdır. Büyük Amerika demokrasisi, kuruluşundan 75 sene sonra, tarihin tanıdığı en ehemmiyetli bir iç harbin imtihanını vermeğe mecbur kalmıştır. Bizim memleketteki geçmiş tecrübeler göre, suikast teşebbüsleri, devlet rejimi için büyük buhran anları olmuştur. Bu gibi talihsiz hâdiselerin, adalet bakımından taşıdıkları ehemmiyet ölçüsünde karşılık görmeleri, sağlam ve şuurlu demokrasilerin bünyeleri içinde mümkün olabilir. Bir gün, böyle bir talihsiz hâdiseler vukubulursa, vatandaşlarımızın bu sözlerimi hatırlamalarını isterim. Her türlü irtica ve tahrik hâdiselerine karşı da, bir taraftan nizam ve emniyet, öte taraftan hâdisenin ehemmiyeti ölçüsünde tedbir ve hareket hudutlarını, demokrasilerin muvaffakiyetle tâyin etmeleri icabeder.(...)*”¹²⁰¹

¹²⁰¹ *Ulus ve Yeni İstanbul*, 10 Mayıs 1950.

İnönü gibi tecrübeli bir politikacının, Mayıs 1950 itibariyle ülkenin bir iç savaşın eşiğinde olduğunu değerlendirmedeğini düşünuyoruz. Böyle bir ihtimal varmış gibi halkın bilinçaltına yönelen bu mesajın, vatandaşın bilinen (CHP) den bilinmeyene (DP) geçmesini engellemek için oluşturulduğu kanaatindeyiz. Siyasi sahadaki birkaç olayın ve muhalefetle iktidar arasındaki sertliğin, iç savaş seviyesine henüz uzak olduğu bilindiğinde, halkta uyarılmak istenen, rejim ve düzendeki istikrar olgusu olmuştur.

Konuşmanın devamında, bazı yerlerde kendisinin seçim sonuçları ile münasebeti olmadığı iddialarını duyduğunu belirten İnönü, “*CHP seçimde çokluğu kaybederse, Cumhurbaşkanlığından çekileceğini*” hatırlatmıştır.

Seçim öncesi bazı şehirlerde mitingler düzenleyen İnönü, buralardaki mesajlarında, parti söylemlerini tamamlayıcı-destekler bir üslupla, DP'nin eleştirilerine cevap vermeye çalışmış; CHP'nin kuruculuk ve istikrar yönünü ortaya koyan konuşmalar icra etmiştir. Mitingin düzenlendiği şehirlerde, lokal problemler ve vaatlerden ziyade, tüm ülkeyi ilgilendiren genel duruma ilişkin konuşmalar yapmıştır. Halk nazarındaki liderliğini ve bireysel karizmasını kullanma gayretiyle, vatandaşın akıl karışıklığını gidermeye gayret eden İnönü, bunu tam başaramamış görünmektedir.

Propagandalar sadece seçim sahalarında değil, radyoda da yapılmıştır. Nisan sonundaki bir yazıda 04-10 Mayıs 1950 tarihleri arasında yapılacak olan CHP'nin radyo propaganda programı saatleri gönderilmiş, bu dakikalarda varsa hoparlör tesisatından da faydalanılarak mümkün olduğu kadar geniş halk kitlesine duyurulmaya çalışılması ve bu saatler dışında vazifenin bitmiş olacağına dikkat ve itina gösterilmesi istenmiştir.¹²⁰²

CHP radyo propagandasında da seçim meydanlarındaki konuşmalar paralelinde görüşler ileri sürmüştür. Bu bağlamda, uzun süre iktidarda kalmanın yaratabileceği bazı olumsuz durumların halk tarafından normal karşılanması gerektiği, bu konuda objektif davranılması lüzumu; yaptığı icraatlarla CHP'nin ne derece samimi olarak demokrasiyi yerleştirme çabası içinde olduğu; muhalif partilerin tecrübesizliğinin kötü sonuçlar doğuracağı gibi düşüncelerini açıklamışlardır. Yine kendi dönemlerinde tüm alanlarda gerçekleştirilen ilerlemeler de dile getirilmiştir.¹²⁰³

Seçim Bürosu'nun 1950 seçimlerinde izlenecek propaganda yöntemini ana hatları ile belirlemesinin ardından hazırlanan afiş, kitapçık ve broşürlerde, yapılan toplantı ve mitinglerde, CHP'nin 1923 yılından itibaren sahip olduğu hükümetlerin icraatlarını

¹²⁰² CHP Genel Sekreterliğinin 3 U. 3256 sayılı yazısı **BCA:490.01/10-55-13**

¹²⁰³ *Cumhuriyet*, 05-06 Mayıs 1950; *Yeni İstanbul*, 05-10 Mayıs 1950

övme, mevcut muhalefeti eleştirme ve yeni vaatlerde bulunma biçiminde üç ana ekseninde faaliyet yürüttüğü görülmüştür.¹²⁰⁴

CHP propaganda konusundaki harekât tarzını zaman içinde hem kendi propagandasının geri bildiriyle hem de DP'nin yaptığı propagandadaki başarılı unsurları ve taktikleri uygulama yoluna giderek güncellemiştir. Oy verecek olana/vatandaşa nasıl yaklaşmak gerektiği konusundaki arayışlarını son ana kadar sürdürmüş ve yenilemiş, doğru yaklaşımı bulmak gayesiyle, alt kadrodaki partililer talimatlandırılmıştır. Bu bölümde açıklamaya çalıştığımız, sonucu itibariyle yanlış olduğu gözlemlenen taktikler, sadece genel merkezin emirleri ve yönlendirmesinden değil, taşra temsilcileri olan partililerin talimatları farklı yorumlaması ve pratiğe dökmesinden de kaynaklanmıştır. Parti unsurlarının açık bıraktığı veya tam dolduramadığı alanlar da, İnönü tarafından tamamlanmaya çalışılmıştır.

5- Seçim Sonuçları

Türkiye'de ilk defa seçimlerden önce hangi partinin halk tarafından daha çok benimsendiğini anlamak için *Vatan* gazetesi tarafından bir seçim anketi düzenlenmiştir.¹²⁰⁵ Anket sonuçlarına göre, Cumhurbaşkanlığı için Bayar %28.8, İnönü %27.9, Orbay %17 oy almıştır. Parti olarak da oyların %56.44'ü DP'ye, %11.24'ü CHP'ye, %3.94'ü de MP'ye, %23.5'i karışık, %4'ü de müstakillere verilmiştir.

14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlere, kayıtlı seçmenin 7.953.085'i yani %89,3'ü katılmıştır. DP oyların %52,67'sini alırken, CHP %39,45'ini kazanmış, bağımsızlar %4,76, MP ise %3,11 oranında oy toplamıştır. Mutlak çoğunluk sistemine göre yapılan bu seçimlerin sonucunda Demokratlar, meclisteki milletvekillerinin 416'sını, CHP 69'unu, Bağımsızlar ve MP de 1'er vekillik kazanmışlardır. Yani oyların %52,67'sini alan DP, vekillerin %83,57'sini; oyların %39,45'ini alan CHP ise vekillerin %14,40'ını almıştır.¹²⁰⁶ CHP iktidarda iken kendi çıkardığı liste usulü çoğunluk sistemi, 1950 seçimlerine en büyük zararı kendine vermiş; aldığı oy oranı çerçevesinde temsil

¹²⁰⁴ M.Karataş, "1950 Yılı Genel Seçimlerinde...", s.210.

¹²⁰⁵ Şubat başından Mart sonuna kadar süren ankette; okuyucuların gazetede ki anket sorularını doldurup gazete ye postalaması istenmiş; buna 5400'e yakın cevap gelmiştir. Ankette ayrıca şu sorular yöneltilmiştir: Seçimlerde rey kullanacak mısınız? Oy sandığının namusuna bu defa saygı gösterilecek mi? Oylarınızı hangi partiye vereceksiniz? Mecliste müstakil milletvekili bulunmasını istiyor musunuz? İkinci bir meclis kurulmasına lüzum var mı? Mecliste hangi partiden kaç milletvekili görmek istersiniz? Kimin başbakan olmasını istersiniz? Cumhurbaşkanı halktan oy toplayarak seçilse, kime oy verirdiniz? *Vatan*, 14-16 Nisan 1950; Bu dönemde, değişik bir seçim anketi metodu da *Hürriyet* gazetesince uygulanmıştır. *Hürriyet*, anket sonuçları için bkz. H.Uyar, **Türkiye'de Demokrasi Devrimi**..., s.133-140

¹²⁰⁶ TÜİK, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, TÜİK Matbaası, Ankara, 2012, s.5-9.

edilememiş; bu da Türk siyasi hayatında sonraki seçimlerde de bolca karşımıza çıkacak olan temsilde adalet, temsilde meşruiyet sorunsalları kavramlarının ilk örneğini oluşturmuştur.

DP yüksek oranda kazandığı ve 63 ilde yapılan bu seçimlerde 45 ilde, CHP ise 10 ilde tam liste kazanmıştır. CHP'nin bu seçimlerde özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde DP'ye yakın veya ondan fazla oy alması, kimi kaynaklarda ağalık ve aşiret ilişkilerinin baskın olduğu illerde, iktidar değişikliğinin bu yapılarca istenmemesiyle ilişkilendirilmiş olsa da, il bazında ve sonraki seçimleri de içine katacak bir okumada, mevzubahis çıkarımın yoruma açık ve yetersiz olduğu düşünülmektedir.

CHP açısından seçim sonuçlarındaki başarısızlığın, yapılan propagandaların verimliliği açısından incelendiğinde, vatandaş nazarındaki CHP'ye ilişkin olumsuz algının, seçim sürecinden bağımsız olarak ele alınması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, ticaret burjuvazi ve büyük toprak sahipleri ile CHP karşıtı aydın ve kanaat önderlerinin güdümünde gelişerek halk nazarında taban bulan DP hareketi, CHP dışındaki tek ve gerçek alternatif olarak seçmene sunulmuştur. CHP, tek parti yönetimi, bunun uygulamaları ve yansımalarından bıkan halk, teveccühünü DP'den yana göstermiştir.

Propaganda açısından ise, daha önce anlatıldığı üzere teorik kavramayı başarmış görünen CHP, son iletişim kertesinde, halkla eşgüdümsel algıyı yakalayamamıştır. Örneğin, “denenmiş” ve “bilinmeyi” tercih etmemeyi salık veren bir propaganda, zaten “denediğinden” ve “bilmediğinden” bıkmış olan halk kitlesine, negatif yönde çıkarımlar yaptırmıştır. İnsanların tek parti döneminde yaşananlardan yorulduğu ve devlet mekanizması ile farklı yönde tecrübeler geliştirdiği düşünüldüğünde; CHP'nin başaramadıklarının halk zihninin en ön lobunda bulunduğu bilindiğinde; ayrıca DP yöneticilerinin de çoğunlukla eski CHP'li veya bürokratlardan teşekkül ettiği değerlendirildiğinde; vatandaş, parti değil, “devlet” değişikliğine gitmiştir denebilir.

Halktan kopuk parti yöneticileri ve mensuplarının, 1950 seçimlerinde birdenbire halka yakın davranmaları ve etkileşime geçme çabaları, din ve inanç özgürlüğü konusunda bu dönemde görülen yumuşama, seçmene yeterli inandırıcılıkta veya tatminkâr gelmemiştir. Halk-devlet ilişkisinde, devletinden beklediği şefkat, ilgi ve yardımı bulamayan halk, bu noktada ehven-i şer düşüncesiyle CHP'den teveccühünü çekmiş, bunu DP'ye yöneltmiştir. Seçim propagandası boyunca CHP'ye karşı doğru, yalan, abartılı, gerçekçi suçlamalarda bulunan DP, bir anlamda halkın sesi olmuş, vatandaşın kendisince dile getiremediği isyanını simgeleyen bir araç olmuştur.

Türkiye’de yapılan seçimlerde, seçmenin oy verdiği partilere ilişkin parti programı veya vizyonu hakkında ne derece bilgi sahibi olduğu -popülist okumalardan uzakta- ortada duran bir gerçektir. Çok partili seçimlerin devam edeceği (1950-2015) yıllar boyunca, devlet mekanizması tarafından “öteki”leştirilen vatandaşlar, seçimlerde de “öteki”ne oy vermemek için, bir A partisini desteklemiştir. Seçmenin sonucu etkileyecek çoğunluğunun bu düşüncede olduğunu değerlendirdiğimiz Türk siyasi yaşamı, iç politikadaki bu kaygıyla, kısa vadeli çözümler üretmeye çalışmış, “öteki”ne karşı nefret ve negatif yaklaşımı körükleyici söylemler geliştirmiştir. Bu sürecin başlangıcını da kanımızca 1950 seçimleri oluşturmuştur.

1950 seçim propagandalarının başarılı olamaması konusunda CHP tarafından yapılan değerlendirmeler, 1954 seçimleri çalışmaları çerçevesinde belirtilecektir. Ancak İnönü’nün seçimlerden bir hafta sonra yurt dışında eğitim gören oğlu Erdal İnönü’ye yazdığı mektuptaki¹²⁰⁷: “Seçimi fena nispette kaybettik. 69 yer alıyoruz (487) içinde. Amma bu “sisteme majoritaire”in en aksi tecellisidir. Oya iştirak edenlerin yüzde 40’ını almış bulunuyoruz. Birçok illerde, 1000, 2000, 4000, 10000 farkla, hatta 400, 500 farkla kaybettik. Nispi temsilde 6:4 yer alacaktık. Niçin kaybettik? **İnsaflı, insafsız bin bir sebebi var. Fakat en başta geleni değişiklik arzusudur. Bu da milletlerin hem masum, hem tabii bir arzularıdır. En sıkıntılı zaman, kaybolmuş bir seçimden sonra geçen bir haftadır.**” sözleri de “değişiklik” talebine ilişkin genel bakışı yansıtmaktadır.

Bu bağlamda 1950 seçimlerinin son, 1954 seçimlerinin ise ilk propagandası kanımızca CHP’nin 18 Mayıs 1950 tarihli, muhalefette yapacaklarına ilişkin aldığı karardır: bu kararda şu hususlar üzerinde durulmuştur:¹²⁰⁸

1. *Şahsiyatla uğraşmayacağız.*
2. *Söz ve tenkit hürriyetine dokunulmazlık isteyeceğiz.*
3. *Toleransımız vardır ve tolerans bekleyeceğiz.*
4. *Kafalarımızın vazifesini kafalara, gönüllerin borcunu gönüllere, tanıyarak olur olmaz meselelerde bunları birbirine karıştırmayacağız.*
5. *Başına “milli” sıfatını getirmek şöyle dursun, tek başına kalan “husumet”le bile mücadele edeceğiz.*
6. *Yalnız Atatürk inkılâbının iki büyük düşmanına, kara irticaa ve kızıl komünizme gelince ona husumet de besleriz kin de...”*

¹²⁰⁷ <http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm>

¹²⁰⁸ *Ulus*, 18 Mayıs 1950.

Alınan kararlara ne derece uyulduğu, tezin ilerleyen bölümlerinde incelenecektir. Aslında seçimden dört gün sonra, “söz ve tenkit hürriyeti ihtiyacı” ve tolerans beklentisi bile DP’nin seçim kampanyası boyunca şikayet konulardaki haklılığına dem vurur görünmektedir. Bu haliyle, 1950’de başarısızlıkla sürdürülen propaganda konusunda, CHP bakımında 1954 seçimlerine de soru işaretleriyle başlamıştır.

Batı basınının seçimlere olan ilgisinden¹²⁰⁹ yola çıkarak seçim sonrası yorum yapan Necmettin Sadak *Akşam*’da şunları yazmıştır:¹²¹⁰ “*Hükümette bulunan bakanlardan hiçbiri seçimde kazanamadı. Bilmiyorum böyle bir hadise herhangi bir memlekette bir partinin başına gelmiş midir? Bu halin Türkiye’de de, bir daha görüleceğini sanmıyorum. Çünkü bu seçimler bir sel, bir yabancı gazetenin yazdığı gibi bir heyelan gibi geldi. Millet iradesinin açıkça beliren çokluğu CHP’yi iktidardan bir hezimet halinde devirmeyi tek hedef edinmişti.*” 1946 seçim sonuçlarını irdelerken bahsettiğimiz “sel”, 1950’de CHP iktidarını yıkmış, uzun yıllar muhalefette mahsur kalacak şekilde hasar vermiştir. Selin kaynağını doğru okuması ve anlaması 70’lerin ortasına kadar sürecek olan CHP, 27 yıllık erkini kaybetmiş; kansız tamamlanan bu beyaz ihtilal süreci, 10 yıl sonra kanlı bir ihtilal ile sona ermiştir.

B- 1950 BELEDİYE SEÇİMLERİ

22 Mayıs 1950’de ilk toplantısını yaparak faaliyetlerine başlayan TBMM’de, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına, Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına seçilmiş; hükümeti kurma görevi de Adnan Menderes’e verilmiştir.¹²¹¹

Hükümetin açıklanan programında temel iktisadi ve mali politikalarının dayanakları belirtilmiştir. Bunlar kamuda azami tasarruf, kurumlar arası muvazenenin sağlanması, ekonomik cihazlanmayı hızlandırmak, özel teşebbüsü teşvik ve sağlamlaştırmak, yabancı sermayeyi çekme şartlarını bulmak ve çekmek, bürokratik engellerin kaldırılması, vb. olarak sınıflandırılmıştır. Menderes bu esasları “*Şimdiye kadar verdiğimiz izahattan anlaşılmalı olacaktır ki, iktisadi ve mali görüşlerimizin esas bir taraftan Devlet müdahalelerini asgariye indirmek diğer taraftan iktisadi sahada Devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna emniyet vermek suretiyle*

¹²⁰⁹ Seçim sonuçlarına yabancı basın da oldukça ilgi göstermiş, Amerika’dan Avrupa’ya, Asya’ya birçok ülke konuya ilişkin haber ve yorumlar yapmıştır. Batı kamuoyu ve basını; Türkiye’nin demokratik rejimi benimseyerek Batılı demokrasilerin bir üyesi olma yolunda adım atması, komünizme karşı koymaya devam ederek, Batı ile işbirliğine gitmesi; özel girişimi destekleyerek liberalizme yöneleceği gibi hususlardan dolayı 1950 seçimleriyle yakından ilgilenmiştir. M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.177.

¹²¹⁰ *Akşam*, 22 Mayıs 1950.

¹²¹¹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c001/tbmm09001001.pdf>

hususî teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek diye ifade olunabilir.” şeklinde özetlemiştir.¹²¹²

Ayrıca vergilerin yeniden düzenlenmesi, grev hakkının “içtima nizam ve iktisadi ahengi bozmayacak surette kanunlaştırılması”, işçiye ücretli izin ve tatil hakkı tanınması, “milletle mal olmuş inkılâpların korunması”, “irticai ve ırkçılık gibi ayırıcı cereyanları vasıta olarak kullanan ve çok defa kendisini bu maskeler altında gizliyen aşırı solcu hareketlere karşı gereken bütün kanuni tedbirleri alma”¹²¹³, “Truman Doktrini ve Marşal Yardımıyla bu sulhçü siyasetimizi desteklediğinden dolayı kendisine milletçe samimî şükran hisleri beslediğimiz büyük dostumuz Birleşik Amerika ile ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Fransa ile siyasi, iktisadi, kültürel münasebetlerimizi, samimiyet ve anlayış havası içinde her gün daha kuvvetlendirmek” hedefleri ortaya konmuştur.¹²¹⁴

Ordu içinde İsmet İnönü’ye yakınlığı ve ona karşı sempati duyduğu bilinen önemli isimler, DP’yi iktidarının hemen başında korkuya sevk etmiştir. 06 Haziran’da başta Genelkurmay Başkanı olmak üzere, üst düzey askerlerin bir kısmı emekliye sevk edilmiş, bir kısmının görev niteliği ve yeri değiştirilerek muhtemel bir darbe önlenmeye çalışılmıştır. Birkaç gün içinde bu değişime bürokrasinin önemli mevkilerindeki birçok isim, bazı elçiler, bazı illerin valileri, kaymakamlar ve birçok memur da eklenmiştir.¹²¹⁵

09 Haziran’da DP Genel İdare Kurulu toplanmış ve Bayar’dan boşalan parti başkanlığına Menderes’i seçmiştir. Böylece DP’nin kaderiyle Menderes’in kaderi artık bir daha birbirlerinden ayrılmamak üzere birleşmiş; Türk siyasal tarihinde yepyeni bir devir başlamıştır: Menderes Devri...¹²¹⁶

¹²¹² <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c001/tbmm09001003.pdf>

¹²¹³ İlginçtir ki birkaç hafta sonra 01 Ağustos 1950’de DP aleyhine sert yazılar yazan CHP’li eski vekil Nihat Erim, DP iktidarının baskıcı ve tedhişçi politikasını eleştirirken, buna çok benzer ifadelerle komünizm tehlikesine dikkat çekmiştir: “(...) *Onlar (komünistler) gayeye ulaşmak için her vasıtayı mubah ve meşru saydıklarından, icab edince komünistliğin tam zıddı cereyanların da içinde hatta başında buldukları vâkidir. Türkiye’deki çalışmalarında gerilik ve dinî irtica başlıca faaliyet sahaları olarak görülmektedir.*” Nihat Erim, *Ulus*, 01 Ağustos 1950. İktidar-muhalefet pozisyonu değişikliği yapan DP ve CHP’nin, ortak düşman komünizm konusunda, herhangi bir pozisyon ve fikir değiştirmedikleri gözlenmektedir.

¹²¹⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c001/tbmm09001003.pdf>

Erişim tarihi: 30.03.2015; Parti programı üzerinde mecliste yapılan konuşmalarda iktidar milletvekilleri, programın eksiklikleri ve ayrıntılar üzerinde çokça durmuşlardır. Oylamaya katılan 245 kişinin oybirliğiyle kabul edilmesi, yani DP’nin kendi grubunda %40’lık olumsuzlukla karşılanması, Menderes’in başkanlığının bazı vekillerde yarattığı hoşnutsuzluk kabineye duyulan güvensizlik, programın kısmen vekilleri tatmin etmemesi ve beklentileri karşılamamasının sonucu olarak değerlendirilmiştir. Güvenoyu esnasında da DP’li vekillerin 126’sı oylamaya katılmamış, 282 DP’li vekilin oyu ile güvenoyu alınmıştır. M.Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde...*, s.188-190.

¹²¹⁵ *Milliyet*, 07,11,12,14 Haziran 1950; *Zafer*, 01 Temmuz 1950.

¹²¹⁶ C.Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi...*, s.100.

Yine DP hükümetinin ilk icraatlarından birisi olarak, 16 Haziran 1950’de toplanan mecliste, “Arapça Ezan Yasağı”, oylamaya katılan CHP’li vekiller de dâhil olmak üzere tüm vekillerin oybirliğiyle kabul edilerek kaldırılmıştır.¹²¹⁷

Bu arada 29 Haziran 1950’de CHP VIII. Olağan Kurultayını toplamış, 14 Mayıs sonuçlarının etkisi altında gerçekleşen bu kurultayda, parti tüzüğünde önemli değişiklikler yapılmış; Genel Başkan Vekilliği kaldırılarak, İnönü'nün önerisiyle, Genel Sekreterin kurultayca seçilmesi, Parti Divanı üyesi sayısının 40'dan 30'a indirilmesi benimsenmiştir. Kurultayda İnönü, 488 oydan 487'sini alarak tekrar genel başkan seçilmiş, Genel Sekreterlik seçimini de “çarıklı politikacı” olarak bilinen Kasım Gülek kazanmıştır.¹²¹⁸

Yeni iktidar, Halkçılık ve demokrasi anlayışı konusunda eski yönetime ders vermek ve programında vaat ettiklerini gerçekleştirme yönünde bir hamle daha yapmış¹²¹⁹; 14 Temmuz 1950’de “Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun Tasarısı” adıyla bir genel af kanunu çıkarmıştır.¹²²⁰ Aynı gün yeni bir Basın Kanunu çıkarılarak, basının özgür olması, süreli yayınların yayın aşamasında herhangi bir izne bağlı olmaması, tekzip hakkının düzenlenmesi gibi konularda yenilikler getirilmiştir.¹²²¹

Yukarıda bahsedilen “popülist” sayılabilecek uygulamalarla, halkın sempatisini kazanmaya çalışan iktidar partisi, bu bağlamda, sol kesime yönelik ilave sert tedbirler almış; dinci kesimleri memnun etmek amacıyla da, ilkokulların 3,4,5. sınıflarına din derslerinin konulması, din eğitimi veren okulların açılması, gıda maddeleri fiyatlarının düşürülmesi ve CHP’nin mallarına el konulması gibi konularda hazırlıklar yapıldığını bildirmiş; bunlar yaklaşan yerel seçimlerde propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır.¹²²²

Kuzey ve Güney Kore arasında başlayan savaşa, meclise danışılmadan ve doğrudan hükümetin kabine toplantısında aldığı bir kararla asker göndermesi, DP ile muhalefet arasında gerginliğe ve tartışmalara yol açmıştır.¹²²³

¹²¹⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c001/tbmm09001009.pdf>

¹²¹⁸ S.Hürkan, **Halk Fırkasından...**, s.29.

¹²¹⁹ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.199.

¹²²⁰ Bu yasada adam öldürme, ırza geçme, kız ve kadın kaçırma, fuhşa teşvik, yol kesme, yağma, zimmet ve ihtilas, irtikap, rüşvet, casusluk, komünistlik propagandası suçları, istisnalar da mutlak olmamak kaydıyla affedilmiştir.

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c001/tbmm09001022.pdf>

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c001/tbmm09001023.pdf>

¹²²¹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c001/tbmm09001023.pdf> s.44-89

¹²²² M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.198-199.

¹²²³ Hükümet ABD ile sıkı ve samimi işbirliği, İngiltere ve Fransa ile mevcut ittifak ilkeleri çerçevesinde, yeryüzünde barışın korunmasına hizmet eden “açık, dürüst bir siyaset” izlediğini belirtmiş, NATO’ya

DP iktidarı sırasında yapılan ilk seçimler, 13 Ağustos 1950 tarihli muhtar seçimleri olmuştur. Muhtarlık seçim sonuçlarının kendisinin seçim propagandası malzemesi haline gelecek olmasının dışında, muhtarlık ve takibinde yapılan belediye seçimlerinde partiler, ileride anlatılacağı üzere, yaklaşık aynı başlıklar ve konularda seçmene ulaşmaya gayret etmişlerdir.

Muhtarlık seçimlerine ilişkin *Ulus*'ta yayımlanan bir haberde, seçim sonuçları ne olursa olsun, CHP'den kazanan adaylara muhtarlık verilmeyeceği yönünde çıkan dedikodulara¹²²⁴ kulak asılmaması salık verilmiştir: “*Muhtar seçimlerine CHP de giriyor. DP'nin aldatici telkinlerine inanmayınız. DP'den olmayan muhtarlara seçilseler bile görev verilmeyeceği ya da CHP adaylarının muhtar seçilmeyeceği yolundaki propagandalar tamamen asılsızdır. İktidara geçinceye dek vaatlerde bulunan, fakat iktidara geçince büyük zaaf lar gösteren bir partinin muhtar ve ihtiyar heyeti adaylarına oy vermek için kanuni ya da vicdani hiçbir sebep yoktur. Muhtarlık seçimlerine üç parti girecektir. Seçimlere 14 Mayıs seçiminde iktidara geçen DP, diğerleri CHP, DP'nin içinden çıkan MP'dir. Şehir, kasaba ve köylerde partiler adaylarını belirtmiştir. Halk kendi iradesiyle yöneticilerini seçecektir.*”¹²²⁵

DP, 19.052 muhtarlık kazanırken; CHP, 13.152 muhtarlık, MP ise 130 muhtarlık kazanmıştır. Bağımsızların 2.000 üzerinde kazandığı bu seçimlerde, CHP'nin kazandığı muhtarlık sayısı genel toplamın yaklaşık %38'i olduğu değerlendirildiğinde, genel seçim oranına yakın bir rakam olduğu görülmüştür.¹²²⁶ Halkın, CHP'ye bu oranda teveccüh etmesinin bir seçim ve propaganda başarısı mı olduğu yoksa eskiden tanıdıkları mahalle sakinlerine oy verme düşüncesi mi olduğunu, müteakip safhada yapılacak Belediye Seçimleri göstermiştir.

girebilmek için önemli bir fırsat olarak değerlendirilen BM Güvenlik Konseyi çağrısına olumlu yanıt vermiştir. CHP lideri İnönü, “Kore'ye asker gönderilmesine değil, kendilerinin görüşlerinin sorulmamasına” tepki göstermiş; MP lideri Bayur da muhalefetin görüşlerinin alınmamasını yayınladığı bir bildiri ile kınamıştır. M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.410-412.

¹²²⁴ Genel Sekreterliğe ulaşan bir belgede, “DP'nin, yerel seçimlerde seçilecek adaylar ve yöre halkı üzerinde başlangıçta psikolojik baskı sayılabilecek girişimlerde bulunduğu; DP'den veya bağımsızlardan aday olmazlarsa, hükümetin adaylara iyi gözle bakmayacağını bildirildiği” rapor edilmiştir. **BCA:490.01/11-57-3.**

¹²²⁵ *Ulus*, 09 Ağustos 1950.

¹²²⁶ Selahaddin Bakan ve Hakan Özdemir, “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: CHP-DP’ye Karşı”, **CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, XIV/1, 2013, s.384; Aynı Tarihi dergisinin Zafer gazetesinden yaptığı bir alıntıda bu rakamlar DP: 17.393, CHP 12.337, Bağımsızlar 3.171 olarak belirtilmiştir. **Aynı Tarihi**, Eylül 1950, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/1950-09-09>

Seçim Kanunundaki değişiklikler, 08 Temmuz 1950 tarihinde *Ulus* gazetesinde çıkan bir haberde, Meclisin tatile ayrılmadan önce ele aldığı önemli konulardan biri olarak belirtilmiştir. İçişleri Bakanı, Muhtar-Belediye Meclisi ve İl Genel Meclisi seçimlerine dair bazı önemli tasarıların sunulmasının öncelikli olduğunu belirtmiş; özellikle Belediye Seçim Kanunu ve yapılacak yeni seçimlerin, diğer kanun değişiklikleri Meclis'ten kabul görürse, bunlara göre yapılacağına dikkat çekmiştir. Memleketin 40 bin köyü, 63 vilayeti, 640 belediyesi olduğunu hatırlatılıp, seçim kanununda yapılacak değişikliğin milli iradenin uygulanışını da sağlayacağını söylemiştir.¹²²⁷ Müteakiben 15 Temmuz'da mecliste kabul edilen “Belediye Kanununa Bâzı Maddeler Eklenmesine ve Bu Kanunun Bâzı Maddelerinin Kaldırılmasına Dair Kanun” ile belediye seçimlerinin icrasına karar verilmiştir.¹²²⁸

1580 sayılı Belediye Kanununa göre belediye başkanlığına aday olanlarda şu şartlar aranmıştır: Türk olmak, seçim başlamadan önce beldede ikamet ettiğini ispat etmek, 18 yaşını bitirmiş olmak, ağır hapis cezasına çarptırılmamış olmak, hırsızlık, dolandırıcılık, iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla mahkûm olmamak ve silâh altında bulunmamak...¹²²⁹ 19 Ağustos 1950'den itibaren başlayan ve 5545 sayılı Millet Vekilleri Seçimleri Kanunu çerçevesinde yürütülen belediye seçimi propaganda devresi, 30 Ağustos 1950'de sona ermiştir.¹²³⁰ Belediye meclisi seçimlerinde halk, başkanları, doğrudan seçmemiştir. Halk tarafından seçilen adaylardan oluşan meclis ilk toplantısında, kendi içinden oy çoğunluğu esasını temel olmak üzere başkanları belirlemiştir.

İktidar partisi DP, kurulduğundan itibaren sergilediği çalışmalar ve gösterdiği çaba sayesinde, Türkiye'ye demokrasi getirdiklerini, bunun mimarı olduklarını, seçim kampanyası boyunca vurgulamıştır. Genel olarak, kısa zamanda memleket inkişafında gelinen nokta, hürriyet ve demokrasi ortamı, Kore Savaşı'na katılımıyla dünya barışına yapılan katkı ve bunun başta ABD olmak üzere müttefikler üzerindeki olumlu intibahın sonucunda beklenen yardım ve anlaşmalar, belediye ve hükümetin DP'de olacağı takdirde şehirlerde yapılacak düzenlemeler, son olarak daha önce olduğu gibi anti-CHP konuları seçim temasının ana eksenini oluşturmuştur.

Menderes, 07 Ağustos 1950 tarihli konuşmasında belediye seçimlerine temas etmiş, merkezi idarede DP'nin, vilayetlerde 1946'da işbaşına gelen CHP'lilerin olmasının

¹²²⁷ *Ulus*, 08 Temmuz 1950.

¹²²⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c001/tbmm09001018.pdf>

¹²²⁹ Cengiz Atlı, “1950 Yılı Kars Milletvekilliği ve Belediye Seçimleri”, *TİTE Atatürk Yolu Dergisi*, (51), (Bahar 2013), s.538.

¹²³⁰ *Milliyet*, 20 Ağustos ve 01 Eylül 1950.

“gayri tabii”liği iddiasında bulunarak, bunun değiştirilmesinin “şart” olduğunu söylemiştir. Demokrat Parti’nin muhalefette iken şikâyetçi olduğu uygulamalardan uzak duracakları sözünü tekrarlamıştır.¹²³¹ Menderes, Ankara’da yaptığı bu konuşmasında, Kore’ye asker gönderme konusunda CHP’nin yaptığı sert eleştirileri kınamış; bütün dünyaca onay görmüş bir karar hakkında gereğinden fazla konuştuklarını belirtmiştir. CHP’nin II.Dünya Savaşı boyunca memleketi harbe sokmadığı yolunda yapmak istedikleri telkinlerin olumsuz sonucuna da dikkat çekmiş; “harbin her zaman kötü ve sulhunda her zaman iyi olamayacağını; memleketin şeref ve haysiyetini küçük düşüren sulhların iyi sayılamayacağını; Kore kararının bir savaş kararı değil, barışa hizmet olduğunu vurgulamıştır. DP iktidarının halka koyun sürüsü muamelesi yapmadığını; şefsiz, sultansız ve CHP’siz olarak da bu memleketin pekâlâ idare edilebileceğini, saltanat kurmak için değil memlekete ve halka hizmet için geldiklerini beyan etmiştir. Memurlara karşı kanun dışı bir muamele yapmadıklarını ancak CHP’nin bir adamı gibi hareket eden memurlar için gerekli tedbirlerin alındığını belirtmiştir.¹²³²

DP yanlısı *Zafer*’de, Mümtaz Fenik, Menderes’in de belirttiği hükümet ve belediye yönetimlerinde farklı partilerin egemen olma yanlısı konusunda, Ankara şehrindeki duruma ilişkin kaleme aldığı yazısında, “yaşanılan şehirlerin, insanın tüm ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini; bunun ancak kuvvetli belediyelerle mümkün olabileceğini; Ankara genelinde birçok hizmetin aksadığını ve vatandaşın zor şartlarda bir şehir yaşamı sürdürdüğünü; hükümet DP’de belediye CHP’de iken şehrin tanziminde iktidarın faydası olamayacağını; halkın bunu düşünerek oy vermesinin kendi huzur ve sıhhati için şart olduğunu” dile getirmiştir.¹²³³

Bu bağlamda Menderes de İstanbul’da yaptığı değerlendirmelerde, gecekondulaşma ile ilgili olarak mevcut olan emrivakileri olduğu gibi kabul edip, bundan sonrakilerin önüne geçmek kararında olduklarını; mevcut gecekonduların da planlaştırma, projelendirme, ışık ve su ihtiyaçlarını temin ederek, şehrin bir parçası haline getireceklerini belirtmiştir. İstanbul için özellikle gecekondu, su, kışlık kömür ihtiyacı ile halka ucuz gıda tedarik edilmesinin ele alındığı vurgulanmıştır.¹²³⁴

¹²³¹ *Son Posta*, 08 Ağustos 1950; Menderes şöyle demiştir: “Bugün fiilen 35 bin köyde CHP muhtarları hâkimdir. Mahallelerde de durum böyledir. Belediyelerin yüzde 99’u, meclisi umumilerin yüzde 100’ü CHP’lilerin elindedir. İşte önümüzdeki seçimler 1946 intihabının mahsulü olan gayritabiiği tasfiye edecektir.”, *Cumhuriyet*, 08 Ağustos 1950.

¹²³² *Milliyet*, 08 Ağustos 1950.

¹²³³ M.Faik Fenik, “Muhtar Seçimlerinden Belediye Seçimlerine”, *Zafer*, 18 Ağustos 1950.

¹²³⁴ *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1950; Siyasi partilerin, “sosyal hukuk” devletinin gereği olarak vatandaşa gıda, yakacak vb. yardımlarda bulunmayı seçim öncesi hatırlaması konusu, sadece 2000’li yıllar Türkiye’sinin değil, 60 yıllık ülke siyasetinin baş tartışma konularından birisi olmuştur.

Menderes gibi diğer Demokrat Partililer de, yönetimde boşlukların olmaması, uyumun sağlanabilmesi için tüm yerel yönetimi oluşturan birimlerin aynı elde toplanmasının gerekliliği üzerine demeçler vermişlerdir. Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Samed Ağaoğlu DP il merkezinde yaptığı basın toplantısında CHP'nin belediyeler mevzuundaki eski uygulamalarını eleştirmiş ve DP'nin İstanbul için hazırladığı uygulama planını: “-Belediyeyle vilayeti birbirinden ayırmak suretiyle hakiki bir belediye kurmak; -İstanbul Belediyesine hakiki bir belediye haline getirmek için özel yetkilerle desteklemek” şeklinde özetledikten sonra Menderes'in ve iktidarın genelinin söylemine tezat olmasa da ilave olacak bir şekilde şunları ifade etmiştir. Ağaoğlu, “İstanbul Belediye Reisinin hazırladığı bütçeyi hükümet onaylıyor ve bu işlem aylarca sürdüğü için yapılacak işler de aksıyordu. İstanbul Belediye seçimleri neticesinde oluşturulacak şehir meclisinde çoğunluğun DP'de olması doğaldır, çünkü şehir idaresinde uygulanacak yenilikler kanun konusudur ve bu da iktidar partinin sorumluluğu içindedir. Fakat şehir meclisinde muhalefetin de sandalyesi olursa demokrasi sağlanır.”¹²³⁵ diyerek belediye meclisleri içinde muhalefet üyelerinin olmasının demokratikleşmeye getireceği katkıya değinmiştir. CHP'nin de seçimler öncesi tezinin bu çerçevede şekilleneceği bilindiğinden, Ağaoğlu'nun bu konuda biraz daha yumuşak bir tavır takındığı söylenebilir. Ayrıca CHP'li eski bir bakanın “Belediye seçimlerini CHP'nin kazanmasının ülkede siyasi muvazenenin tesisini sağlayacağı”, bir diğer eski bakanın da “DP'nin şefler partisi” olduğu iddialarına da sert yanıt vermiştir.¹²³⁶

Cumhurbaşkanı Bayar, ise Menderes ve diğer bürokratlar kadar doğrudan seçim konusuna dâhil olmasa da, yaz ayları boyunca yurt gezilerine çıkarak, halkla temaslarda bulunmuş, yerel seçimler öncesi ve esnasında partisine dolaylı destek sağlamıştır.

Gazetelerde belediye meclis adaylarının vaatleri de zaman zaman yer almıştır. DP İstanbul adayı Muzaffer Şahinoğlu, “İstanbul şehrini müşkül bir hastaneye, belediyeyi de memelerinde bolca süt olan bir Hollanda ineğine benzetmiş; halka bol temiz yiyecek, içecek ve giyecek temini için disiplinli ve kontrollü bir şehir yaratacaklarını, alt yapı sorununu çözeceklerini, şehir meclisinde hakkı huzur için değil fakat halkın huzuru için toplanacaklarını” belirtmiştir. CHP adaylarından Fazlı Güleç ise şehir ihtiyaçlarının halka

¹²³⁵ Cumhuriyet, 27 Ağustos 1950.

¹²³⁶ Yeni İstanbul ve Milliyet 27 Ağustos 1950; CHP'nin İzmir'deki sözcüsü konumunda bulunan Anadolu gazetesi de, “İhtiyar, Belediye, İl meclislerini muhalefete vererek demokrasiyi kuvvetlendiriniz” şeklinde yaptığı haberle, muhalif partilerin yerel seçimlerde kazanmasının demokrasi yolunda önemli bir safha olduğunu vurgulamıştır. Anadolu, 02 Ağustos 1950.

yapılacak anketler üzerinden tespit edeceklerini dile getirmiştir.¹²³⁷

Muhtarlık seçimlerinin resmi sonuçlarının bir türlü açıklanamaması, hem DP'yi¹²³⁸ hem de CHP'yi¹²³⁹ kendilerinin seçimleri kazandıkları yönünde propaganda mevzusu yapma anlayışına itmiştir.¹²⁴⁰ Menderes, 24 Ağustos'ta yaptığı konuşmada muhtarlık seçim sonuçlarının türlü sebeplerle seçim kurullarından henüz bildirilmediğini, neticeler geldikçe radyo ile ilan olunduğunu söylemiştir. Bu belirsizlik boyunca CHP'nin seçimleri kendisi kazanmış gibi göstermeye çalıştığını ancak an itibarıyla 16 binin üzerinde muhtarlığı DP, 12 bini CHP, 3 bini bağımsızlar ve 250 muhtarlığı MP'nin kazandığından hareket ederek; CHP'nin bir önceki döneme oranla yaklaşık 20 bin muhtarlığı kaybettiğini ifade etmiştir.¹²⁴¹ Seçimler sonuçlandığında CHP'nin yaklaşık 25 bin muhtarlığı kaybetmiş olacağı öngörüsünde bulunan Menderes'in, konuşmasının ana merkezine DP'nin kazandığı muhtarlıklar değil de CHP'nin kaybettiği rakamı alması, başarılı bir seçim stratejisi örneği olmuştur. Tıpkı muhalefet döneminde yaptığı gibi DP yine, CHP'de olmayan her şey üzerinden propagandasını yürütmüştür.

Aynı içeriğe sahip olması bakımından, *Son Posta*'da O.K. rumuzuyla yazılan makalede, Türkiye'de ilk defa ciddi bir belediye seçimi yapılacağı söylenerek partilerin karşılıklı durumları özetlenmiştir. DP, CHP ve MP'nin ele alınacağını belirten yazı içeriğinin %80'i CHP ile ilgilidir. CHP'nin şimdiye kadar parazit gibi vilayet ve belediye bütçelerine musallat olduğu, kendini bir mirasyediliğe (?) kaptırdığı, hükümet ve vilayette iş yapanları haraca bağladığı, şehirlerde CHP döneminde elektrik ve su işlerinin bir türlü çözülemediği gibi konular okuyucuya anlatılmıştır. DP ve MP'ne ilişkin kısa birer paragraf bulunan bu yazının da, Menderes'in açıklamaları gibi CHP'de olan kötü şeyler ve olmayan iyi şeyler üzerine kurulduğu görülmüştür.¹²⁴²

¹²³⁷ *Milliyet*, 23 Ağustos 1950.

¹²³⁸ *Zafer*, 15,28 Ağustos 1950.

¹²³⁹ 07 Eylül 1950'de ve ondan birkaç gün sonra CHP'lilerce gönderilen bir raporda, seçim sonuçlarının, resmi sonuçla çok farklılık arz edecek şekilde gönderilmesi, seçim sonrası sonuçlarının CHP'lilerce farklı kullanıldığına dair söylemleri haklı çıkarmaktadır. **BCA**: 030.01./51.309.3 ve 4. Bu raporda seçime katılma oranı %53,2 olarak, CHP'nin kazandığı belde oranı %38, DP'nin kazandığı belde oranı ise %55 olarak ifade edilmiştir.

¹²⁴⁰ Muhtarlık seçim sonuçlarına ilişkin, CHP ve DP iddiaları 15,16,17,18 Ağustos 1950 tarihlerindeki *Milliyet*'te de belirsizliğini korumuş; ancak aynı gazete, 22 Ağustos 1950 tarihli haberinde, -bugünlerde kendisi de bu minvalde haberler yapmasına rağmen-, "bazı gazetelerin sonuç belli olmamasına rağmen CHP'yi kazanmış göstermelerini" eleştirmiştir.

¹²⁴¹ **Ayın Tarihi**, Ağustos 1950, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/1950-08-08>

¹²⁴² *Son Posta*, 18 Ağustos 1950.

Arcayürek anılarında, CHP'nin eski seçim alışkanlıklarının belediye seçimleri öncesinde de devam ederek, CHP örgütünün yörenin egemen eşrafından oluştuğu, propaganda konusunda ağır, hantal ve halktan uzak yaklaşımlar sergilendiği, yerel çalışmalardan ziyade tanınan partililerin söylem ve ziyaretleriyle sonuç almaya çalışıldığını, oysa DP'nin hasta insanları bile seçim sandığına taşıdığını belirtmiştir.¹²⁴³ Ancak yapılan tahlil sonucunda, 14 Mayıs seçimlerinden biraz da olsa farkla CHP'nin hareket ettiği görülmektedir. Muhtarlık seçim sonuçlarına ilişkin net ve ayrıntılı belge bulunmamasıyla birlikte, dönemin basını ve Ayın Tarihi nüshaları incelendiğinde, mahalle muhtarlıklarında CHP'nin, köy muhtarlıklarında ise DP'nin daha ön plana çıktıkları görülmüştür. Buradan hareketle olsa gerek, belediye seçimlerini kazanmanın 1954 seçimleri öncesinde elzem bir hal aldığını düşünen CHP, seçim propagandasını aktif bir şekilde yürütmeyi hedeflemiş; ülke çapında propaganda ve temas faaliyetlerine önem vermiştir.

CHP Genel Sekreterliği, 28 Temmuz'da yayımladığı bir tamimde, seçimlere ilişkin olarak prensipler ve uygulanacak harekât tarzını bildirmiştir. Seçimlerde İl İdare Kurullarına faaliyet ve mesuliyet bakımından önemli görevler düştüğü, seçimi yüksek oranda kazanmanın esas olduğu, ancak aksi bir durumda da partiyi hiçbir surette fütura götürmeyeceği, aksine gayretini artıracığı ve yeni tedbirler bulmak vazifesini canlandıracağı vurgulanmıştır. Seçim bölgelerinin kendi özelliklerine göre, partililerin buldukları tedbirleri, münakaşa ve telkin yoluyla geliştireceklerini; genel bir temas, keşif ve karşılıklı yardım mahiyetini taşıyan çalışmaların neticelerine göre Genel Merkezce gerekli tedbirlerin alınacağı ifade edilmiştir. Eski seçimlerdeki parti içi disiplinsizliğin, rekabet ve hoşnutsuzlukların partiye zarar verdiği hatırlatılarak, tespit edilen aday üzerinde tüm ilgililerin müştereken çalışması istenmiştir. Ayrıca her köyle temasın ve her köyde teşkilatın bulunması istenmiş, merkezden gönderilen parti görevlilerinin nakil vasıtalarından da istifadeyle, köy ve kentlerde temaslarda bulunmaları ve konuşma yapmaları tebliğ edilmiş; bu görevlilere yereldeki gerçek durumun bildirilmesi suretiyle merkezin doğru karar ve tedbiri alacağı dile getirilmiştir.¹²⁴⁴ CHP eski milletvekilleri ve partinin ileri gelen yöneticileri, seçim koordinelerinde bulunmak ve propaganda yapmak üzere, ağustos başında seçim bölgelerine hareket etmiştir.¹²⁴⁵

¹²⁴³ C.Arcayürek, **Demokrasinin İlk Yılları**, s.246-248.

¹²⁴⁴ **BCA**:490.01/11-57-3

¹²⁴⁵ *Yeni Sabah*, 03 Ağustos 1950.

Eylül 1950 seçimleri öncesinde CHP, seçim temasını çoğunlukla Kore Savaşı ve muhtemel sonuçları, iktidar ve muhalefetin hükümet ve belediyelerde aynı anda güçlü olmasının demokratik inkişafa katkıları, DP'nin iktidar öncesi söz verip yapmadığı tasarruf ve liberal politikalar ile diğer vaatleri, DP'nin izlediği basın ve muhalifler üzerindeki baskıcı ve sindirmeci çizgi, memurların durumu gibi konular oluşturmuştur.

CHP, Kore'ye asker gönderme konusunu, dünya güvenliği esasında bir bütün olarak ele alınması gerektiği, müşterek barışı koruma planlarının milletler arası bir merkezi kurmay heyetince hazırlanması, Türk askerinin en az zarar görecektir şekilde görevlendirmelerin yapılabilmesi temalarından ele aldığını ifade etmiştir. Meclise danışılmadan bu işlemin yapılmasının “eski devrin ölçüleriyle düşünülmüş” bir hareket olduğu belirtilmiştir. DP'nin, muhalefeti, Kore konusunda tahrikçi, bozguncu göstermeye çalıştığını, yıldırıp sindirme politikasından medet umduğunu, muhalefet üzerinde komünist yaftasıyla bir tedhiş havası yaratıldığını ileri sürmüştür.¹²⁴⁶

İzmir ve İzmit'ten Ankara'ya, Kore'ye gidecek ordu birliklerini nakleden vagonlara bir demokrasi idaresinde şeflik ve irtica temayülleri gösteren, CHP lehinde yazılar yazdırıldığı ve Erzurum'da Hava Kurumuna ait bir uçak filosunun Milli Şeften bahseden beyannameler dağıttığı iddia edilmiştir.¹²⁴⁷ Başbakan Menderes, bu propagandanın hiçbir suretle iyi niyette olmadığını, bu hareketlerin en ağır şekilde cezalandırılacağını, Kore tartışması üzerinden memleketin ikiye bölünmek istendiğini beyan etmiştir.¹²⁴⁸

Partilerin belediye meclisi aday listesi belirlenirken CHP'nin son kurultayında seçilen yeni Genel Sekreteri Kasım Gülek, Batı Anadolu gezisine başlamış ve 12 Ağustos günü İzmir'e gelmiştir.¹²⁴⁹ Gülek'in ziyaretinden sonra seçim için propaganda faaliyetleri devam etmiş, basında CHP adaylarının tercih edilmesi için kanımızca *klasik ve alışıldık* ifadelerin kullanıldığı görülmüştür. Bunlardan bazıları şöyledir:¹²⁵⁰

“İzmirlilerin selim akıllarına hitap ediyoruz, Cumhuriyet Halk Partisi, size yeni kuvvetli bir belediye kadrosu sunuyor”, “İzmirliler şehri ve demokrasiyi düşünün”, “İzmirli hemşeri demagojiye kapılma”, “Liyakat ve tecrübe sahiplerini seçmeliyiz”, “İzmirliler, biliniz ki: Bütün vatanın olduğu gibi, İzmir şehrinin de Ümidi C.H.Partisindedir.”

¹²⁴⁶ *Ulus*, 01 Ağustos 1950.

¹²⁴⁷ *Yeni Sabah*, 18 Ağustos 1950.

¹²⁴⁸ **Ayın Tarihi**, Ağustos 1950, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/1950-08-08>

¹²⁴⁹ *Anadolu*, 13 Ağustos 1950.

¹²⁵⁰ *Anadolu*, 26-30 Ağustos 1950.

CHP Genel Sekteri Kasım Gülek, 21 Ağustos'ta İstanbul'da yaptığı konuşmada 10 gün süren yurt gezisinde bulunduğunu, memurların istikrarsızlık havası sezerek korku ve baskı içerisinde yaşadıklarını, iktidarın bazı ürünlerde yaptığı fiyat indiriminin¹²⁵¹ bütçede bıraktığı açığın nasıl doldurulacağını muallâk olduğunu, devlet bütçesinde yapılacağı ileri sürülen büyük tasarrufların hala yapılmadığını beyan etmiştir.¹²⁵² Gülek, bu konuşmasında “**DP, bizim hatalarımızı tekrar etmemelidir**” şeklinde bir cümle kurmuştur. Gülek'in bu ifadesi 1954 ve 1957 seçimlerinde açıkça dile getirilecek olsa da; 1950 seçimlerinin hemen ertesindeki bir dönemde böyle bir açıklama yapması; CHP'nin ve yöneticilerinin algısındaki görece değişimi anlamak adına önemlidir.

Belediye meclisi seçimlerinde radyolarda propaganda konuşmaları için DP, CHP ve MP, Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğüne başvurmuştur. En az beş seçim çevresinden aday göstermiş olan partilerin 24 ve 30 Ağustos tarihleri arasında 7 gün 10'ar dakika; yirmiden fazla seçim çevresinde aday göstermiş olan siyasi partilerin ise günde iki defa 10'ar dakika olmak üzere gerek Ankara, gerek İstanbul radyolarında propaganda konuşmaları kararlaştırılmıştır.¹²⁵³ Konuşmaların yapılacağı gün ve saatler, partiler tarafından bilinip dinlettirilmesi için teşkilata duyurulmuştur.¹²⁵⁴

Radyoda konuşan CHP'li Şemsettin Sirer, “sosyal davalarda belediyelere düşen rolün ve hizmet payının gittikçe büyüdüğünü, belediyelerin bu konuda kendilerine düşen vazifeleri başarabilmelerinin, bu türlü davalara karşı çok anlayış gösteren bir zihniyetle idare edilmelerine bağlı olduğunu” ifade etmiştir.¹²⁵⁵

İnönü 28 Ağustos'taki radyo konuşmasında şunları vurgulamıştır: “*Her şeyden evvel şunu söylemeliyim ki belediye seçimleri, içinde bulunduğumuz memleket ve dünya şartları karşısında şehirlerimizin mahalli ihtiyaçlarını ilgilendiren bir seçim olmaktan ziyade memleketin siyasî mukadderatını birinci derecede ilgilendiren büyük bir millî hadisedir. (...) Demokrat Parti idaresinde memleket baştan huzursuzluk içindedir. Siyasî emniyetimiz pervasız ve apaçık tehditler altındadır. Herhangi bir meseleyi B.M.M. de (konuşmak?) lâzımdır demek bile vatan hiyâneti derecesi suç sayılıyor. Ordudan tapu memuruna kadar bütün devlet teşkilâtında memurlar yataklarını bağlamışlar, kimin bir*

¹²⁵¹ DP hükümeti, genel seçimlerde pahalılık propagandası yaptığı tüketim malzemelerinden şeker ve sigara fiyatlarında yaklaşık yüzde 20'lik bir indirim gitmiştir. Bunun yaratacağı 30 milyon liralık vergi kaybını, hükümet olarak göze aldıklarını ifade ederek, halk nazarında “fedakâr” bir görüntü çizmeye çalışmıştır. Altan Öymen, **Değişim Yılları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2004, s.468-469. Gülek'in de sorduğu, işte bu fedakârlığın nasıl doldurulacağı olmuştur.

¹²⁵² *Milliyet*, 22 Ağustos 1950.

¹²⁵³ **BCA**:030.01/51-309-4

¹²⁵⁴ **BCA**:490.01/11-57-12-4.

¹²⁵⁵ *Cumhuriyet*, 28 Ağustos 1950

iftirasıyla ne muamele göreceklerini beklemektedirler. (...) Komünistlik ittihamı altında vatandaşların yurt dışına sürülmesi tehdidi hukuk prensiplerine doğrudan doğruya taarruzdur. (...) Muhtar seçimlerinde vatandaşlarımızın bize gösterdikleri teveccühe teşekkür ederiz. C.H.P. vatanın istikbali için başlıca teminat olduğunu muhtar seçimlerinde isbat etmiştir.”¹²⁵⁶ Görüldüğü gibi İnönü’nün radyo konuşması, CHP’nin belediye seçimi boyunca vurguladığı temaların genel ifadesini teşkil etmiştir.

Yerel örnek olması bakımından CHP il teşkilatından İzmirli vatandaşlara iletilen seçim beyanatu şu cümleleri içermiştir¹²⁵⁷: “*Sayın İzmirli, Demokrasinin ve hürriyetin boğazını sıkınlara 3 Eylül’de oy vermeyiniz! 14 Mayıs’ta iş başına gelen D.P çeşit çeşit baskı ve tehdit usulleri tatbik etmeğe başladı. Memurlar kitle halinde yerlerinden oynatılıyor. İşlerinden çıkarılıyorlar. Gazetelerde tenkit yazısı yazanlar, halk karşısında açıkça tenkit yapanlar tazyik ediliyorlar. Bir vatan kurtarmış, İnkılâpçı Türk milletini yetiştirmiş, Türkiye’yi ve Türk milletini yükseltip kuvvetlendirmiş C.H.P. ’lileri, bugünün iktidarını tenkit ettiklerinden dolayı komünistlerle bir hizada tutacak kadar ileri gidiyorlar. Bu suretle memleketin yegâne kuvvetli murakabe partisi korkutulmak, saf dışı edilmek, meydanda serbestçe at oynatılmak isteniyor. C.H.P. sözcülerini ve yazıcılarını mahkemelere sevk etmek üzere hazırlıklar yapılıyor. Memlekette çok partili demokrasi hayatını kurmak için iktidardan çekilmeyi göze alan C.H.P. ’nin Türk milleti hesabına serbestçe murakabe yapmasına bile meydan vermek istemiyorlar. Vadettikleri ileri demokrasi, geniş hürriyet bu mudur? C.H.P. ’nin can çekiştğini, belediye seçimlerinde yere serildikten sonra büsbütün canının çıkacağını açıkça söylemeye cesaret etmeleri, sizlere ilerisi için getirecekleri diktatoryanın mahiyeti hakkında şimdiden kâfi bir fikir vermiyor mu? Uyanık olunuz!”*

İzmir’deki beyannameden yola çıkarak, CHP lideri, basını ve bürokratlarının söylemlerinin ötesine geçmeyen bu yayın, İzmir il özeline ilişkin vaatleri içermemiştir. 14 Mayıs’ta İzmirlilerin DP’ye teveccüh gösterdiği düşünüldüğünde, bu propaganda ve söylemlerle halka hitap etme düşüncesi, yetersizlik ve tecrübelerden sonuç çıkarılmadığı hissi uyandırmıştır.

Seçim yasaklarının geçerli olduğu, seçimlerden bir süre önce, 02 Eylül 1950’de Avrasya Uzmanı Dr.Malcolm BURR tarafından İngiltere’deki FORTNIGHTLY Mecmuasında çıktığı iddia edilen ve başlığı manşetten büyük harflerle “**Bir Yabancı Gözüyle: CHP Yakında Parçalanacak**” haberi *Milliyet*’te ve diğer gazetelerde şöyle

¹²⁵⁶ <http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm>

¹²⁵⁷ “CHP’nin Seçim Beyannamesi”, *Anadolu*, 30 Ağustos 1950.

verilmiştir; “(...) Doktor BURR, CHP'nin samimi bir muhalefet teşkil etmek için zihniyetini değiştirmedeği takdirde parçalanacağını yazmaktadır. Bunun, bütün tehlikeleri ile beraber tek parti hükümetine dönmek demek yazmaktadır. Doktor BURR, bu yazısında Türkiye’de CHP’nin 27 sene iktidarda kaldıktan sonra ağır surette kaybettiği umumi seçimler hakkında tefsirde bulunmaktadır ve şunları ilave etmektedir: CHP halen rakiplerinden hiçbir merhamet beklememektedir. Kirli çamaşırların ortaya çıkarılmasını istemeyenler bulunmasına rağmen hükümet eski yolsuzlukları meydana koymakta tereddüt etmiyor ve bu çamaşırların bir kısmı hakikaten kirlidir. Doktor BURR yazısını iktidara geçen demokratlar kendilerine itimat ediyorlar, işe başladılar ve memlekette iyi düşünen herkes tarafından destekleniyorlar diye bitirmektedir.”¹²⁵⁸

Kanun gereği doğrudan seçim propagandasının yapılamadığı bu yasaklı günlerde, gazetelerdeki bu CHP kritiği, niyet-yaklaşım bakımından özellik arz etmektedir. Yetkinlik ve etkinliği bilinmeyen yabancı bir şahsın açıklamaları üzerinden, CHP’ye ilişkin yapılan bu analizde, bir kritikten ziyade bir temenni havası veya iktidara yaranma havası sezilmektedir.¹²⁵⁹

03 Eylül 1950’de gerçekleştirilen belediye seçimlerinde DP 875.355 oyla %56, CHP 570.606 oyla %37, Millet partisi 58.131 oyla % 4, bağımsızlar ise 50.971 oyla %3 oranında oy almışlardır. Seçimler sonucunda belediye meclis üyelikleri de şu şekilde şekillenmiştir: DP- 5900 üyelik %60; CHP- 3448 üyelik %35 MP - 147 üyelik %2 Bağımsızlar- 250 üyelik %3.¹²⁶⁰ Tüm kaynaklarda gösterildiği gibi DP 600 belediyenin 560’ını kazanmıştır. Meclis üyeliği oranında bu denli fark olmamasına rağmen, reislik oranında oluşan bu fark, meclis üyelerinin salt çoğunluğu ile reis seçmesinden kaynaklanmıştır.

Başbakan Menderes, CHP karşısında elde ettiği bu net zafer sonucunda, “*Türk Milleti Halk Partisini 14 Mayıs’ta iktidardan tasfiye etmişti, 3 Eylül’de muhalefetten tasfiye etti*” sözlerini kullanmıştır.

Halkın verdiği oylar, 14 Mayıs seçimleriyle, belediye seçimlerinde birbirlerine yakın olmuştur. Ancak belediye meclis üyelerinin, belediye reislerini seçmeleri durumu, ülke genelinde durumu DP lehine çevirmiştir. 600 belediyenin 560’ını DP’nin kazanması,

¹²⁵⁸ Akşam, Cumhuriyet, Milliyet, Yeni Sabah, 02 Eylül 1950. Gazetelerin arasında fark, haberin uzunluğu veya habere karşı yapılan yorumlar olmuştur Milliyet bu konuda en aktif olarak göze çarpmış; haberi ve yazarın söylemlerini diğerlerinden daha fazla sahiplenmiştir.

¹²⁵⁹ Basın organları üzerinden partilerin birbirlerine yaptıkları asılsız suçlama ve iddialar, 2015 yılı itibarıyla, bugün de maalesef Türk siyasi yaşamında partiler ve basın arasındaki ilişkinin sahaya döktükleri eylem gücü olarak devam etmektedir.

¹²⁶⁰ BCA:030.01/51-309-4

600 kişinin DP'ye oy verdiği anlamı taşımamaktadır. Yapılacak analizlerde bu durumu da göz önüne alarak, CHP'nin 1950 belediye seçim macerasının, teorik sonuçlar bakımından 14 Mayıs'la aynı çizgide geçtiğini, ancak seçim şartları gereği, pratik sonuçların farklı tecelli ettiğini söyleyebiliriz. Ne var ki, 14 Mayıs'tan önce seçmen okumasını yanlış yapan CHP'nin yerini, bu sefer Menderes ve DP almış, halkın %40'ının oy verdiği bir partiyi, muhalefetten tasfiye ettiği düşüncesine kapılarak, politikalarını ona göre şekillendirmiştir.

C- 1954 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ

1- 1950-1954 Ülkede Yaşanan Bazı Önemli Gelişmeler

Belediye seçimlerinin hemen ardından 15 Ekim 1950'de İl Genel Meclis seçimleri yapılmış; CHP, il teşkilatlarına gönderdiği tebliğlerde, partililerden maddi ve manevi her türlü yardımın temin edilmesini istemiş¹²⁶¹; seçim sürecinde kamuoyunda en çok tartışılan konu Kore Krizi olmuştur. Radyoda yaptığı konuşmada İnönü, muhalefetin hainlikle suçlanarak türlü baskılar altında tutulduğunu; birçok siyasetçi ve gazetecinin mahkemelik olduğunu, hâkimlerin DP istekleri doğrultusunda değiştirildiğini, seçim yasasının muhalefete güvence vermediğini belirtmiş; DP teşkilatının polis teşkilatı gibi davrandığını, bu gidişle vatandaşın birbirine düşeceği konusunda sert uyarılarda bulunmuştur.¹²⁶² DP yanlısı basın da, Kore konusundaki tutumu nedeniyle muhalefetin, “vatana ihanet sınırına gidebilecek bir yol izlediğini, Moskova'ya umut verecek bir dil kullandıklarını” ileri sürmüştür.¹²⁶³ 15 Ekim 1950'de yapılan İl Genel Meclisi seçimlerini DP büyük oranda kazanmıştır. Ülke genelindeki meclis üyeliklerinin %73,5'ini, illerin ise %81'ini DP kazanırken, meclis üyeliklerinin %22'sini ve illerin %17,5'ini CHP kazanmıştır.¹²⁶⁴ İl Genel Meclisi seçimlerinden de zaferle çıkan DP, az sayıda delegenin katıldığı bir danışma kongresi toplamıştır. Burada delegeler hükümetin, muhalefete karşı daha sert olması için baskıda bulunmuşlar; ancak hükümet aşırılıklara gitmeyi reddederek, kongre sonucuna yansiyacak bu yönde bir karar alınmasına izin vermemiştir.¹²⁶⁵

¹²⁶¹ BCA: 490.01/10.53.8.2

¹²⁶² <http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm>

¹²⁶³ *Vatan*, 12 Eylül 1950

¹²⁶⁴ *Zafer*, 19,22,24 Ekim 1950

¹²⁶⁵ *Milliyet*, 21-22 Ekim 1950; C.Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi...*, s.104

1951 yılı başlarında DP hükümeti içerisinde fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Kabinenin daha ilk kurulduğu gün, meclisten ancak 282 güven oy alabilmesinin de göstermiş olduğu bu güvensizlik süreci, zamanla başbakan ve bakanlar arasındaki güç ve yetki sınırı tartışmasına dönüşmüş, parti tabanından da gelen –özellikle muhalefetle ilişkiler konusundaki- çatlak sesler nedeniyle, bir kabine buhranına evrilmiş ve 08 Mart 1951’de hükümet istifa etmiştir.¹²⁶⁶ Menderes’in DP tabanı ve vekillerden daha büyük bir destek sağlamak, anlaşılmadığı üç bakanı görevden alıp, bir kısmında da görev değişikliği yapmak amacıyla izlediği yol sonunda, yeni kabine 02 Nisan 1951’de kurulmuştur.

İnkılâpların içselleştirilmesi noktasında rejimle aynı çizgide olmayanlar, Osmanlı sonrası değişimi kabul etmeyenler kısaca dönem için gerici/bağnaz düşüncüyü benimsemişler olarak nitelendirilebilecek çevreler, DP iktidarında Atatürk’e saldırma hakkını, adeta demokrasinin gereği gibi görmüşler, özellikle Ticari Tarikatı üyelerince gerçekleştirmiş olan bu saldırılar, mahkemeye intikal etmiştir. Atatürk’ün fikirleri ve icraatları dışında heykel, büst ve fotoğraflarına olan saldırılar, Atatürk’ün ölümüyle başlamış; CHP ve takibindeki DP döneminde de tekrar etmiştir. Bu olaylara karşı halkın tepkisi de düzenlenen büyük mitinglerle dile getirilmiş, saldırıların sorumluları olduğu düşünülen kişiler gözaltına alınıp, bir kısmı tutuklanmıştır. Hükümet bu olaylar karşısında çeşitli sebeplere dayanarak 25 Temmuz 1951’de Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Kanunu’nu çıkarmıştır. Yasa kapsamında Atatürk’ün anısına açıkça hakaret eden veya sövenler ile heykel, büst ve anıtlarına veyahut mezarlarına zarar verenlerin değişik hapis cezaları almaları kabul edilmiştir.¹²⁶⁷

Öte yandan iktidara geliş sürecinde basınla genel olarak iyi ilişkiler içerisinde olan DP, icraatlarıyla birlikte kendisine yöneltilen eleştiriler de artınca değişik tedbirler almıştır. Mayıs 1951’de çıkardığı bir kararname ile o zamana kadar özel bir şirket aracılığıyla gazetelere eşit olarak dağıtılan resmi ilanların, bundan böyle hükümet eliyle ve hükümetin takdir ettiği ölçülere göre dağıtılması kararlaştırılmıştır.¹²⁶⁸

¹²⁶⁶M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.204-208

¹²⁶⁷ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c009/tbmm09009104.pdf> DP dönemine kadar toplam 67 saldırı olmuşken; DP’nin ilk bir yılında da 9 saldırı düzenlenmiştir. Albayrak, bu yasa üzerindeki tartışmaların sonucunda hükümeti bu tedbiri almaya iten sebepleri üç noktada toplamıştır: birincisi “Hükümetin gericiliğe güç verdiği iddialarını çürütmek istemesi”; ikincisi “Hükümetin, Atatürk ve onun devrimlerine bağlı olduğunu kanıtlaması”; üçüncüsü de “ Kamu vicdanını yeterince tatmin etmek”... M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.229.

¹²⁶⁸ Eroğul kararname tarihini Mayıs 1951 olarak verirken, Nuran Yıldız 04 Temmuz 1951 olarak vermektedir. C.Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi...**, s.111 ve Nuran Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı ve Basın (1950-1960)”, **AÜSBF Dergisi**, LI/I, (Ankara 1997), s.496.

Muhalefetin gücünü kırmak isteyen DP, CHP'nin dünyada başka örneği olmayacak derecede mal-mülk sahibi olduğunu, bunları tek parti döneminde haksız bir şekilde edindiğini ileri sürerek; bu zenginliğin birincil kaynağının taşınmazlar, ikincil kaynağının ise halkevleri olduğunu ileri sürmüştür. CHP'nin mal varlığını kullanarak yeniden iktidarı ele geçirmesi korkusundan dolayı, bu doğrultuda hazırlanan “Halkevleri ve CHP'nin Haksız İktisap Ettiği Malların Devlete İadesi Hakkında Kanun” 08 Ağustos 1951'de mecliste kabul edilmiştir. Yasada genel katma ve özel bütçeli daireler, belediyeler, köyler ve iktisadi devlet teşekkülleri ve kurumlarıyla, kısaca umumun menfaatlerine hizmet eden derneklerin hiçbir siyasi suretle siyasi partilere bedelsiz taşınır ya da taşınmaz mal terk ve bağış yapamayacakları; ya da malların intifasını bedelsiz olarak veremeyecekleri; satamayacakları ve eskiden devredilmiş olanların sahiplerine geri verilmesi; Halkevi olarak kullanılan binaların devlet adına tescil edilmesi; bu yasa ile geri alınacak malların üç ay içinde geri verilmesi gibi yaptırımlar getirilmiştir. ¹²⁶⁹

Albayrak, Halkevleri, Halk odaları ve bunlara bağlı kitaplıkların kapatılarak bu kurumların Türk aydınlanmasındaki yerinin görmezlikten gelinmesinin önemli bir yanılğı olduğunu ifade etmiştir. Bazı DP'lilerin de savundukları gibi, en azından bu kurumların kitaplarının korumasının ve okuryazarlık oranı çok düşük düzeyde bulunan Türk toplumunun bunlardan yoksun bırakılmamasının yerinde olacağını ileri süren yazar;

¹²⁶⁹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c009/tbmm09009111.pdf>

Halkevlerinin CHP'den alınarak, mallarının hazineye devredilmesi, yerel örnek olarak, Kastamonu basınında da çokça tartışılan konuların başında gelmiştir. Ülke genelindeki tepkiyle sergilediği paralelliğin yanı sıra; *Karadayı Gazetesi*'nde yayınlanan bir makale; DP ekseninden CHP-Devrimler ve Halkevi arasındaki örgünün tanımlanması açısından önem arz etmektedir. Gültekin Gökmen imzalı “On İki Umde” isimli makalede aşağıdaki ifadeler yer verilmiştir:

“Halkevlerinin Parti emrinden alınarak, hakkı sahibi olan millete teslim edileceği haberi üzerine CHP; “Halkevleri bizimdir. Onu gasbetmeye kimsenin hakkı yoktur.” diye bağırılmaya başladı. Evet; senelerdir Halkevlerinin kapısına altı okun asıldığını biliyoruz. Hatta bazen, geçen sene gittiğimiz Kırşehir'de olduğu gibi bir değil iki altı oku yan yana asarak, on iki okla mülkiyeti daha fazla sağlamlaştıracaklarını sanmışlardır. Böyle bir deve kuşu zihniyeti karşısında halkın çifte alâmetifarıkayı nasıl tefsir ettiğini ben de merak ederek Kırşehirlili dostuma sordum. Aldığım cevap şu oldu: Efendim ilk altı tanesini biliyorsunuz. Sonradan türeyenleri Halk Partisi doğurmuştur. Onlar da şudur:

- 1-Cumhuriyet biziz
- 2-Millet bizimdir
- 3-Halk sizsiniz
- 4-Devletçiyiz
- 5-Layıksınız
- 6-İnkılabettik

Not: Esefle söyleyeyim ki Kırşehir vilâyet konağının kapısında da demirden koskoca bir altı ok mevcuttur.”

Gültekin Gökmen, “On iki Umde”, *Karadayı*, 24 Temmuz 1950; Devrimlerin özü sayılabilecek “Altı Ok”un demokrat bakış açısıyla yukarıdaki açılımla algılanması, bu devrimlerin taşradaki demokrat kitle tarafından sahiplenip sahiplenmediği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. İnkılâpların bu makalede kaleme alındığı gibi ironik bir tarzda CHP'ye mâl edilmesi, taşra elitinin kısmi temsilcisi olarak değerlendirilebileceğimiz *demokrat elit* tarafından daha sonra da sık sık dile getirilmiş bir husustur.

DP'deki bazı radikallerin, partizan hesaplarla, Halkevleri ve bunlara bağlı kurumları siyasetten arındırmak yerine, ortadan kaldırmalarının muhalefetin haklı eleştirilerine neden olduğunu belirtmiştir.¹²⁷⁰

Yasama dönemi içerisinde boşalan 20 milletvekilliği için yapılacak ara seçimlerin tarihi 16 Eylül olarak belirlenmiştir.¹²⁷¹ CHP Meclis Grubunun seçimlere girilmemesi hususunda aldığı prensip kararı, parti teşkilatınca iyi karşılanmamış; CHP'de katılım konusunda tabanda ve parti yönetiminde görüş ayrılıkları oluşmuştur.¹²⁷² Sonunda CHP 1950 seçimlerini kaybetmiş olan partinin ünlü simalarını (Nihat Erim, Kasım Gülek, Necmettin Sadak gibi) aday göstermiş, bu da tartışmalara sebep olmuştur.¹²⁷³ Ara seçimlerde DP genel merkezi aday göstermeyerek demokrat bir duruş sergilemeye çalışmış, aday belirlenmesinde partisini serbest bırakmıştır.

1951 yılı içerisinde meydana gelen bir takım olaylar iktidar muhalefet ilişkisini sertleştirmiş; CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek iktidarın “devlet radyosunu bir parti çığırtkanı haline getirdiğini” öne sürerek, hükümeti devrimleri korumamakla suçlamıştır.¹²⁷⁴ CHP'nin “Hükümet dairelerinin basılarak silah kaçırıldığını, istasyonların basılarak kasaların soyulduğunu, mala ve cana tecavüzlerin her yerde arttığını, iktidarın bunlara çare bulmadığını” yazılı bildirimleri dağıttığı iddiaları, DP iktidarından sert tepki ile karşılaşmıştır.¹²⁷⁵ İktidarı devlet radyosunu tekeline almak ve memurlara baskı yapmakla suçlayan CHP'ye karşı; DP de CHP'nin halkı kıyama teşvik ettiğini ileri sürmüştür.¹²⁷⁶ Böylece kıyam kavramı taraf ve ağız değiştirmiştir. CHP iktidarda iken muhalefetteki DP'yi Millî Husumet Andı nedeniyle “ayaklanmayı kışkırtıyor” diye eleştirirken, iktidara gelen DP de karşıtlarını aynı şekilde suçlamıştır.¹²⁷⁷

İnönü ara seçimler öncesinde, radyo konuşmaları ve basın toplantılarında verdiği beyanlarda, muhaliflerin genellikle işlediği konulara ek olarak, “memleketin malî ve iktisadî durumunun tamamıyla tesadüfe bırakıldığını; halkevleri konusunda siyasetin millet hayatında bu kadar vahim bir hareketi gözünü kırpmadan yapabilmesinin, milletler tarihinde hatta ortaçağda eşi olmayan bir yıkım olduğunu; iktidar değişmesine tesir etmeyecek olan ara seçiminin memleket idaresinde tesiri ve ehemmiyetinin büyük

¹²⁷⁰ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde....**, s.208-213.

¹²⁷¹ *Milliyet*, 26 Haziran 1951

¹²⁷² *Milliyet*, 04,05 Ağustos 1951

¹²⁷³ *Milliyet*, 06 Ağustos 1951

¹²⁷⁴ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde....**, s.241.

¹²⁷⁵ *Milliyet*, 31 Ağustos 1951.

¹²⁷⁶ *Zafer*, 23 Ağustos 1951.

¹²⁷⁷ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi (1950-1960)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s.32.

olduğunu; demokrasi rejiminin memlekette yerleştiğini, iktidarda bulunanların iftiraları, radyo propagandaları ve bütün güçleri ve tertiplerinin demokratik rejimi baltalamaktan mutlaka aciz kalacağını; Kore'ye gönderilen asker sayısında yabancı gazetelerde çıkan rakamın hükümetin verdiği rakamın çok üstünde olduğu, bu konuda kamuoyunun yanıltılmaması gerektiğini” belirtmiştir.¹²⁷⁸

Bu siyasî manzarada; 17 ilde boşalan 20 milletvekiliği için 16 Eylül 1951’de ara seçimler yapılmıştır. Seçime katılan 1.778.857 seçmenden, 937.288’nin (%52.29) oyunu alan DP 18 milletvekiliği, 687.688’ini (%38.65) alan CHP ise 2 milletvekiliği kazanmıştır.¹²⁷⁹ Sonuçlar bir daha göstermiş ki seçim sistemi, ülkedeki güç dengesinde belirleyici unsur olmuştur. Kaba bir hesapla 20 kişiden yaklaşık 8 kişi CHP’ye oy vermişken, bu meclise 2 kişi olarak yansımıştır. Bu noktada da DP’ye karşı olağanüstü bir teveccüh söz konusu olmayıp, partiler 1950 genel seçimine yakın oylar almışlardır.

1951 Kasım sonunda yaptığı IX. Kurultayı sonunda yayınladığı bildirisinde CHP, “Basın üzerinde her türlü fikri ve mali baskıya son verilmesi gerektiğini, devletin bir partinin müessesesi ve sömürgesi olmaması gerektiğini, seçim kanununda adli teminatın genişletilmesini, anayasaya aykırı kanunların tatbikini engelleyecek bir yüksek mahkemenin kurulmasını” talep etmiştir.¹²⁸⁰ Aynı kurultayda CHP Gençlik Kolları kurulmasına karar verilmiş, ilk defa 1951 yılında örgütlenmeye başlayan CHP’li gençler, 1953 yılında ilk Gençlik Teşkilatı Yönetmeliği’ni oluşturmuş, 1954 Şubatı’nda Genel Merkez düzeyinde Gençlik Kolları kurarak örgütlenmesini tamamlamıştır. Dönemin iktidar partisi Demokrat Parti de aynı dönemde gençlik örgütlenmesine yönelmiş, böylece CHP’ye de karşılık verme gayreti içerisine girmiştir.¹²⁸¹

CHP’nin iktidar ve muhalefet döneminde “gençlerle sıkı ilişkiye girmesi, bunları teşkilatlandırarak partinin gelişmesinde propaganda ve diğer çalışmalarda fayda sağlaması” politikasını gözlemleyen DP; 1954 yılı başında Genç Demokratlar Teşkilatını kurmuştur. Teşkilat üyelerinin siyasi yayınları iyi izleyerek çok okuyup anlamaları ve bu yayınları başkalarına anlatmaları, DP’nin bir propaganda kuruluşu olması amaçlanmıştır.¹²⁸²

¹²⁷⁸ Ağustos-Eylül 1951, <http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm>

¹²⁷⁹ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.224-225.

¹²⁸⁰ *Milliyet*, 01 Aralık 1951

¹²⁸¹ Asil Kaya, “**Türk Siyasi Tarihinde CHP’nin Gençlik Kolları**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, İzmir, 2010, s.61

¹²⁸² *Milliyet*, 08 Ocak 1953; M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.240-241

Öte yandan süregelen Sovyet tehdidinden tam anlamıyla kurtulmak için, Türkiye'nin sınırlarının ve toprak bütünlüğünün NATO çerçevesinde güvenlik altına alınması hedeflenmiştir. Türkiye, Atlantik ülkelerinin yanında olduğunu göstermek için Kore Savaşı'nda aktif rol almış, yapılan görüşmelerin de etkisiyle birliğe resmen üye olmuş, "Kuzey Atlantik Andlaşmasına Türkiye Cumhuriyetinin Katılmasına Dair Kanun" 18 Şubat 1952'de mecliste kabul edilmiştir.¹²⁸³

İktidar partisinde, muhalefetle çatışmalar devam ederken, kendi içinde de bölünmeler yaşanmıştır. DP'den ayrılan bir grup tarafından sınıf temeline dayanmadan köylüyü savunmak için 19 Mayıs 1952'de Köylü Partisi kurulmuştur. Köylü Partisi programında, demokratik parlamenter cumhuriyetçi rejimin güçlendirilmesi; bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulması; laikliğin din düşmanlığı şeklinde değil, din ve vicdan özgürlüğü olarak anlaşılması; devlet yönetiminde adaletli ve yansız olunması gibi görüşlere yer vermiştir.¹²⁸⁴ Yine bu programda, ülkenin kalkınması için yapılan girişimlere karşın Türk köylerinin iç sızlatıcı bir durumda kaldığı, bu nedenle partinin programında "köylü kitlesini ön plana alma" ilkesinin egemen olduğu belirtilmiştir.¹²⁸⁵

Kore, iktidar baskısı, basının hür olamaması, halkevleri gibi konu ve iddialar yüzünden, 1952 sonlarında siyasi hava gergin bir hal alınca İnönü, ekim ayı başında Ege gezisine çıkmıştır. 07 Ekim'de Manisa'daki konuşması sırasında DP ve CHP'liler arasında kavgalar çıkmış, CHP binası taşlanmıştır. Dönemin basınının tarafgirliğini anlamak adına *Milliyet*'teki haber ilginçtir: " (...) *Balıkesir'de halk yavaş yavaş Cumhuriyet meydanına akıyordu, işte bu sırada kanun ve nizam çerçevesinde kalmak ve sadece İnönü'nün konuşmasını dinlemek üzere 15 bini mütecaviz bir DP kütlesi Cumhuriyet Meydanında belirdi. Bu sırada CHP Başkanı Hasan Sarıca hoparlörlerle konuşuyor ve şöyle diyordu: Arkadaşlar, Demokratlar tertibat aldılar bizi konuşturmayacaklar, sakın bir hadise çıkarmayın. (...)* (çıkan kargaşa üzerine CHP il başkanının durumu kendisine anlatması üzerine İnönü), *o derece nevmidiye düştü ki bir ara fenalık ve baygınlık geçirdi. Yanında bulunan Zevatin yüzüne su serpmeleri ve yardımıyla kendine gelebildi.*"¹²⁸⁶ İktidar yanlısı basının tarzına örnek olarak sunabileceğimiz bu haber, aslında DP'nin CHP'ye karşı kullandığı genel söylem şeklini temsil etmektedir. Dönem boyunca iktidara yakın gazeteler incelendiğinde, CHP'nin

¹²⁸³ www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c013/tbmm09013041.pdf

¹²⁸⁴ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.497-498.

¹²⁸⁵ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi (1950-1960)**, s.71.

¹²⁸⁶ *Milliyet*, 08 Ekim 1952

hemen her söyleminin ve her yaptığının eleştirildiği, her konuda suçlandığı görülmektedir. Bu haberdeki birkaç bin kişilik CHP kitlesinin yanında toplandığı iddia edilen 15 bin kişilik bir kalabalığın, koordinesiz ve plansız olma ihtimali kanımızca çok uzaktır. İktidar partisi, baskı metodu olarak, kendi eylem tarzlarının dışında halkı da baskı unsuru olarak kullanmıştır. Safiyane bir dille ifade edilen “kanun nizam çerçevesinde kalmak ve sadece İnönü’yü dinlemek” düşüncesinin bir anda kargaşa yaratabileceği, öngörülebilecek bir gerçektir. Bu konuda kamu görevlilerinin önlem almaması, halk iradesine gösterilen saygıyı ifade etmektedir demek, zorlama bir görüş olacaktır. Ayrıca, İnönü gibi soğukkanlılığı bilinen bir politikacının, aylıp bayılması iddiası, acizyet gösterisi olarak okuyucuya sunulmuş, basit bir yöntem olarak göze çarpmaktadır. Öte yandan her iki partinin de basını bu şekilde kullanması, sadece seçim zamanı değil, o dönem boyunca propaganda unsurlarının partiler tarafından kullanılmasının Türk siyasi hayatının en çok başvurulan çözümü olarak belirlemektedir. Yine iktidar yanlısı gazeteler (özellikle *Milliyet*) İnönü’nün açıklamalarını belki bir paragraf ya da kısa cümleler ile verirken, Menderes’in tüm konuşmalarını ve cevaplarını tamamen yayınlamıştır. Yani okuyucu aslında, Menderes’in neye cevap verdiğini bilmeden haberi/söylemi tek taraflı olarak özümsemiştir.

Gerici olaylar konusunda DP hükümetinin başını ağrıtan tek olay Ticani eylemleri olmamıştır. *Vatan* gazetesi sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman’ın, 22 Kasım 1952’de Malatya’da Hüseyin Üzmez adında bir lise öğrencisi tarafından suikasta uğraması da hükümeti zor durumda bırakmıştır. Nal’a göre bu olay, DP’nin dine bakışında dönüm noktası olmuş; bu tarihe kadar irticaa ödün veren DP, tutumunu değiştirmiştir. Bu döneme kadar irticaa komünizme karşı bir kale olarak görülürken “Komünizme karşı en büyük kale İslamiyet” olarak görülmeye başlanmıştır.¹²⁸⁷ Bu tip olayların yaşandığı günlerde ayrıca, Anayasa’yı, Teşkilatı Esasiye Kanunu haline getiren kanun, 24 Aralık 1952’de kabul edilmiştir.¹²⁸⁸

¹²⁸⁷ Yalman’a yapılan suikastla ilgili olarak Necip Fazıl’ın Büyük Doğu Cemiyeti (BDC) ve İslam Demokrasi Partisi (İDP) sorumlu görülmüştür. *Vatan* Gazetesi, Üzmez suikastından BDC’yi sorumlu tutmuştur. Cemiyet dergisinin Yalman’la ilgili “katli caizdir” yönlü yayınları suikastla ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Özellikle Abdurrahman Şeref Laç ve N. Turgut Özdemiroğlu’nun Yalman’ın “münafık” olduğu bu nedenle kendilerinin onun “celladı” olacağı yönündeki yazıları cemiyetin 03 Aralık 1952’de kapatılmasına neden olmuştur. Sabahattin Nal, “Demokrat Parti’nin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti”, s.162-165; Öte yandan iktidar irtica yanlısı gördüğü şahıs ve kurumlarla mücadelesine devam etmiş, 1952 Aralık ayında Said Nursi aleyhine dava açılmış, 23 Ocak 1954’de Milliyetçiler Derneği kapatılmış, bu olaylarda dolaylı/doğrudan katkısı olduğu düşünülen bazı DP milletvekillerinin parti ile ilişkileri kesilmiş ve ihraç edilmişlerdir.

¹²⁸⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c018/tbmm09018021.pdf>

İrtica yanlısı eylemlerin ülkede her zamankinden fazla baş göstermesi ve rejim karşıtı bir kitlenin belirmesi, iktidar ve muhalefeti kısa süreliğine de olsa aynı çatıya sokmuştur. CHP'nin X. Kurultayında konuşan İnönü'nün, "demokrasinin tesisi yolunda son dönemde ülkede önemli mesafeler katedildiğini, iktidar ve muhalefetin iç politika ve rejimin korunması konusunda fikir ayrılıkları bulunmadığını, partizanca uygulamalar konusunda ise aslında DP'nin de gelişen bazı durumlardan rahatsız olduğunu" dile getirmesi ile karşılıklı yumuşama sürecine giren iktidar muhalefet ilişkileri, kısa süre sonra MP kapatılınca yerini gergin ilişkilere bırakmıştır.

MP'nin kongresi sırasında bir grup partili delegenin Atatürk'ün kabrine çiçek koymayı reddetmesi, parti içerisinde çeşitli anlaşmazlıklara yol açmış; ilk genel başkan Hikmet Bayur, partinin dinci ve gericilerin eline geçtiğini öne sürerek MP'den istifa etmiştir. Hikmet Bayur'un istifası bir suç duyurusu olarak kabul edilip, 07 Temmuz 1953'de savcı soruşturmaya başlamış, "MP içindeki sağcıların irticaı okşayan, inkılâpları ve cumhuriyeti kötöleyen ve devlet nizamını hiçe sayan faaliyetlerinin etrafındaki tahkikat" sonucunda mahkeme kararıyla geçici olarak; 27 Ocak 1954'te de temelli kapatılmıştır.¹²⁸⁹

Millet Partisinin geçici olarak kapatılmasının ardından bir bildiri yayınlayan CHP'liler, kapatılmaya usul olarak karşı olduklarını, Cemiyetler Kanunu bu konuda yeterli olmadığından ivedilikle değiştirilmesi ve geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁹⁰ Bu yetkinin hükümet elinde değil, Yargıtay'da olması gerektiği; aksi halde iktidarın Türkiye'de siyasi emniyeti gülünç bir şekle sokabileceği belirtilmiştir.¹²⁹¹

16 Temmuz 1953'de DP bir bildiri yayınlarken irtica ve kardeş kavgası amaçlayan parti ve şahıslarla mücadele edeceklerini, MP'nin rejim karşıtı, nifak dolu çalışmalar içinde olduğunu, inkılâpların korunması için ne gerekiyorsa yapacaklarını, CHP'nin kendi prensipleri hilafında MP'ni savunmasının bir tezat oluşturduğunu, CHP'nin üniversite ve genç dimağlara siyaset bulaştırmayı hedeflediğini açıklamıştır.¹²⁹² Hem bu noktadan hareketle hem de üniversite çevrelerinin CHP'ye yakınlık gösterdiğinin fiili bir tezahürü olarak birçok profesörün CHP'de görev almış olması; iktidarı, muhalefeti bu destekten yoksun bırakmak için, üniversite profesörlerinin siyasetle uğraşmasını yasaklayan kanunu 21 Temmuz 1953'de çıkarmaya sevk etmiştir.¹²⁹³

¹²⁸⁹ *Milliyet*, 08 ve 09 Temmuz 1953, 28 Ocak 1954

¹²⁹⁰ *Milliyet*, 16 Temmuz 1953

¹²⁹¹ *Ulus*, 18 Temmuz 1953

¹²⁹² *Milliyet*, 17 Temmuz 1953

¹²⁹³ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c024/tbmm09024113.pdf>

22 Haziran 1953'de CHP X.Büyük Kurultay'ını toplamıştır. CHP bu kurultayını yakın geçmişte gerçekleşen diğer kurultaylarda olduğu gibi seçimi kaybetmenin ve iktidarı yitirmenin neden olduğu gerginlik içinde gerçekleştirmiş; ancak kurultay sonunda, DP iktidarına karşı etkin bir muhalefet yapma kararlılığında olan bir CHP yönetimi seçilmiştir. CHP'deki değişimi yansıtmaya açısından programdaki "Kemalizm" sözcüğü yerini "Atatürk Yolu" sözcüğüne bırakmış; ilk kez "ekonomik" ve "hukuk devleti" kavramları CHP Programında yer almıştır.¹²⁹⁴

İktidarının ilk yıllarında DP'yi muhalefete karşı karşıya getiren CHP'nin mallarının geri kalanlarının elinden alınması konusu iki yıl sonra gündeme gelmiş, 14 Aralık 1953 tarihinde "CHP'nin Haksız İktisaplarının Millete İadesini" yasası kabul edilmiştir. Bu yasa ile sözü edilen değerlerin kimin elinde olursa olsun, Maliye Bakanlığı tarafından el konulmasına, taşınmazların hazine adına tescil edilerek, para ve diğer değerlerin de hazineye kaydolunmasına, bu malların saklayan ve kaçırانların cezalandırılmasına karar verilmiştir.¹²⁹⁵

CHP-DP ilişkisinde bir dönüm noktası olan bu yasayı, iktidar kanadı "Haksız İktisapların millete iadesini öngören yasa" olarak nitelendirmiş; CHP de "Müsadere Kanunu" olarak adlandırmıştır. Yasa kapsamında CHP'nin sahip olduğu bütün taşınır ve taşınmaz mallarla; para ve diğer değerler, haklar ve alacaklar hazineye devredilmiş, ancak "münhasıran parti binası olarak kullanılan yerlerdeki menkul eşyadan parti faaliyeti için zorunlu oldukları Maliye Bakanlığınca kabul edilecek olanlar", CHP'ye bırakılmıştır.¹²⁹⁶ CHP mallarına el koyma yasası kapsamında *Ulus* gazetesi de kapatılmış, 16 Aralık 1953'den itibaren *Yeni Ulus* adıyla çıkartılmaya başlanmıştır.¹²⁹⁷

Menderes bu kanun görüşmelerinde; "dünyanın hiçbir yerinde basının Türkiye'deki gibi özgür olmadığını; muhaliflerin her gün Derviş Vahdeti gibi neşriyat yaptığını; İnönü'nün Abdülhamit gibi iptal ettiği anayasaya sığınarak iktidarı suçladığını; 1946 seçimi ile göreve gelen meclisin gayri meşru, kendilerinin ise milli irade ile işbaşına gelmiş meşru bir meclis olduklarını; DP'nin bu kanunda veya icraatlarında hata yapıp

¹²⁹⁴ Programın bir diğer önemli maddesi ise, "sendika, birlik, federasyon, konfederasyonlara olağanüstü hallerde tahkim süzgecinden geçmiş grev ve lokavt hakkının tanınması" hükmünü taşıyan madde olmuştur. M.Koraltürk, "CHP Kronolojisi", s.48.

¹²⁹⁵ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c026/tbmm09026017.pdf>

¹²⁹⁶ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.218-221; Menderes'in 21 Nisan 1954'te yaptığı konuşmada verdiği rakamlara göre 5830 sayı yasa ile CHP'ye ait 986 bina, 5 sinema,32 mağaza, 168 arsa, 2 zeytinlik ve 11 bahçe; 6195 sayılı yasa ile de 104 bina, 1 konak, 2 matbaa, 4 kahvehane, 1 han, 11 dükkan, 4 karakol, 2 mescit, 1 kilise, 114 arsa, 19 tarla ve 12 bağ hazineye kaydolmuştur.

<http://www.ayintarihi.com/RjVPZ/date/1954-04-29> E.T.:28.04.2015

¹²⁹⁷ *Milliyet*, 15,17,19 Aralık 1953

yapmadığına seçimlerde vatandaşın karar vereceğini ve hataları varsa bedelini ödeyeceklerini” beyan etmiştir.¹²⁹⁸

Sertleşen siyasi ortamı yumuşatmak hem de seçim öncesi uzlaşmacı bir görüntü veren taraf olmak kaygısıyla CHP lideri İnönü, gelecekte bu tür olayların yaşanmasını önleyecek tedbirlerin alınması durumunda, müsadere olayını unutmayı kabul edeceğini bildirmiş ve iktidara üç teklif sunmuştur: Teklifler, Anayasa mahkemesi kurulması, siyasal partilerin (suç iddiası karşısında kalmaları durumunda) güvenceli usullerle yargılanabilmesi için kanun çıkarılması ve radyodan adil yararlanılmasına ilişkin olmuştur. CHP ileri gelenleri yaptıkları konuşmalarla bu tekliflerin iktidarca kabul edilmesi halinde siyasal hayatta bir rahatlama sağlanacağını, seçimlere güvenle gidileceğini savunmuştur.¹²⁹⁹

CHP'nin mallarına ilişkin kanun, hem bürokratlar hem de partili basın tarafından sıkça ele alınmıştır. Kanun, DP-CHP ilişkilerini gerginleştirmekten başka, meclis çoğunluğuna dayanarak alınan kararların meşruiyetine ilişkin bir tartışmanın başlamasına da neden olmuştur. CHP bir meclisin meşru olmasının, onun aldığı tüm kararların mutlaka hukuka uygun sayılacağını göstermeyeceğini, bu nedenle kanunların Anayasaya uygunluğunu denetleyecek mekanizmalar kurulmasını istemiştir.¹³⁰⁰ DP ise Anayasa Mahkemesinin milli egemenlik prensibi ile bağdaşmadığını ve böyle bir mahkemenin kurulmasının meclisin yetkilerine saldırı anlamı taşıyacağını ileri sürmüş; Anayasa Mahkemesi kurulmasına dair talebin, milli irade anlayışına, Cumhuriyet prensiplerine ve Anayasaya aykırı olduğunu savunmuştur. Millet'in oyu ile seçilmiş 400 kûsur milletvekilinin yaptığı kanunlar hakkında, 3-5 kişilik bir heyetin doğru yanlış diye karar veremeyeceğini; ayrıca meclisin hata yapma ihtimaline karşılık, meclisi denetleyecek kurulun da hata yapabileceğini belirtmişlerdir.¹³⁰¹ DP ileri gelenlerince aleyhte öne sürülen diğer konular, Anayasa Mahkemesini kabul eden milletlerin çoğunun Demir Perde gerisinde kalanlar olduğu ve iki meclisli yapılarda iktidarların iş çıkarmasının güçleştiği olmuştur.¹³⁰²

¹²⁹⁸ *Milliyet*, 15 Aralık 1953

¹²⁹⁹ *Yeni Ulus*, 4 Ocak 1954

¹³⁰⁰ *Yeni Ulus*, 12 Ocak 1954..

¹³⁰¹ *Zafer*, 2 Ocak 1954; *Cumhuriyet*, 19 Ocak 1954.

¹³⁰² İktidar yanlısı basın, İsmet İnönü'nün bir Anayasa Mahkemesi kurulmasına dair söylediği sözlerin dört yıl öncesindeki fikirlerine uymadığını ileri sürmüştür. *Zafer*, İnönü'nün 09 Mayıs 1950'de İstanbul'da verdiği nutukta, bir kanunun Anayasaya uygun olup olmadığı konusunda karar verme yetkisinin, Türk Anayasasında meclise verildiğini belirttiğini yazmıştır. *Zafer*, 05 Ocak 1954; Gerçekten de iddia edilen söylemlerin bulunduğu İnönü'nün konuşması şu şekildedir: “(...) *Bu geçen 5 sene zarfında antidemokratik kanunlar meselesi de, karşı partiler tarafından ısrarlı bir târiz mevzuu yapılmıştır. Bugün bu konuyu daha açık bir surette, konuşacak haldeyiz. Bir defa, Anayasaya muvafık kanunla, antidemokratik kanun veya*

Millet Partisi'nin kapatılmasının ardından, bazı eski MP'li politikacılar tarafından, Osman Bölükbaşı'nın başkanlığında Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kurulmuştur. Parti, ilke olarak benimsediği konuları programına almış ve bunların anayasaya girmesini istemiştir. CMP'nin Parti Programı demokratik bir karakter çizmekte olup MP'nin kapatılması sebebiyle partinin duyduğu gelecek kaygısını taşımıştır. Programda üzerinde durulan başlıca konular; BM İnsan Hakları Beyannamesinde belirtilen hak ve hürriyetlerin Anayasada açıkça ifade edilmesi ve teminata bağlanması; kanunların Anayasaya aykırılığı hakkında dava hakkı tanınması; Anayasaya aykırı kanun teklif edilememesi ve yapılamaması; Anayasa değişikliğinin daha teminatlı esaslara bağlanması; mahkemelerin istiklali ve hâkimlerin her türlü nüfuz ve etkiden uzak kalması konusunun Anayasa teminatı altına alınması; devlet memurlarının hak, görev ve sorumlulukları bakımından tabi olacakları kuralların Anayasaca tayin edilmesi; laiklik, din ve vicdan hürriyeti gibi esasların Anayasa ile tarif ve tespit olunması; siyasi partilerin Anayasaca tanınması ve güvenceli kurumlar haline getirilmesi; iki meclisli bir yapıya geçilmesi; Anayasa Mahkemesi ve hâkimlerle ilgili işlerde tüm sorumluluğa sahip Yüksek Hâkimler Meclisi (bugünkü adıyla Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu/HSYK)'nin kurulması; cumhurbaşkanının ikili meclisten mürekkep bir meclis tarafından seçilmesi ve görev süresinin 7 yıl olarak belirlenmesi olmuştur.¹³⁰³

Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP), “muhafazakâr” değil, “milliyetçi ve inkılâpçı” bir parti olarak ortaya çıkmış, Kuvvetler ayrımını da içeren bir anayasa değişikliği öngören program hazırlamışlardır. Bu noktada; MP'nin kapatılmasına varan laiklik sorununa da açıklık getirerek, laikliğin dinsizlik olmadığı, yalnız din ve devlet işlerinin ayrılmasının değil, yasaların da ulusal gereksinimlere göre ve bilimin esaslarına göre hazırlanması gerektiğini vurgulamışlardır.¹³⁰⁴ Partinin kurucuları, “gerçek başarının gerici eğilimleri okşamaktan çok, uygar bir toplumun prensiplerine göre siyasî mücadele yapmanın doğru olduğu kanısına” varmışlardır.¹³⁰⁵

durum, birbirinden ayrı şeylerdir. Bir kanunun Anayasaya uygun olup olmadığına hüküm vermek hakkı yalnız salâhiyetli olan müesseseye verilmiştir. Bizim Anayasamıza göre bu müessese Büyük Millet Meclisidir. Bu suretle Büyük Millet Meclisinin Anayasaya muvafık kabul ettiği kanun, bu vasfın bütün kuvvetini taşır. Her memlekette, onun seviyesine ve ihtiyacına göre nazariye itibariyle antidemokratik sayılacak kanunlar veya haller mevcut olabilir. Bu haller, o memlekette hürriyet ve demokrasi mevcut olmadığının delili sayılamaz. (...)

<http://www.ismetinonu.org.tr/ismet-inonu-1944-1950.htm>

¹³⁰³ *Cumhuriyet ve Milliyet*, 11 Şubat 1954.

¹³⁰⁴ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi (1950-1960)**, s.83.

¹³⁰⁵ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.499.

CMP'nin kurulmasının ardından, yaklaşan genel seçimler öncesi CHP ile aralarında seçim konusunda işbirliği/ittifak yapmak gündeme gelmiştir. DP ve DP yanlısı basın, bu konuda doğrudan saldırılardan başka, işbirliği konusunda CHP içinde var olduğu anlaşılan ikiliği genişletmeye de çalışmıştır. Bu çerçevede en çok işlenen tez, Atatürkçü CHP ile Atatürk düşmanı CMP'nin işbirliği teşebbüsünün en çok CHP'ye zarar vereceği ve samimi CHP'lilerin, seçimlerde "inkılâp düşmanı" CMP ile işbirliği yapması halinde, Atatürk'ün partisi olmaktan çıkacak CHP'den çekilmesi gerektiği olmuştur.

İşbirliği konusunda bazı CHP'liler eğer parti menfaati için olumlu sonuç verecekse bu girişimin desteklenmesi gerektiğini savunurken, bazıları CHP'nin prensiplerinden fedakârlıkta bulunmaması gerektiğini vurgulayıp işbirliğine karşı çıkmıştır. CHP reddetse de, bu konuda parti idarecileri arasında ikilik yaşanmış; CMP ile işbirliği, bazı il teşkilatlarınca da uygun bulunmamıştır.¹³⁰⁶

Bu arada hem iktidarın hem de muhalefetin¹³⁰⁷ talebiyle, yaklaşan seçimler öncesi seçim kanununda bir düzenleme gereği ortaya çıkmıştır. 17 Şubat 1954'te kabul edilen değişikliklerle, köy ve mahalle ihtiyar heyeti oluşturulamaması durumunda seçmen kütüklerini hazırlama yetkisi vali ve kaymakamların görevlendireceği bir heyete devredilmiş; düzenlenen seçmen kütüklerinin onaylı bir sureti, orada örgütlenen partilere verilmesine karar verilmiş; seçmen kütüklerinde yapılan değişikliklerin de partilere bildirilmesi öngörülmüştür. YSK'nın üye sayısı 11'e yükseltilmiş, Yargıtay Başkanı aynı zamanda kurul başkanı olarak kabul edilmiştir. Yüksek Seçim Kurulunun, il seçim kurullarının teşekkülü ve milletvekili tutanaklarına dair itirazlar hakkında, TBMM'ye rapor sunması usulü değiştirilerek; bu itirazları inceleyerek karar bağlama yetkisi ve

¹³⁰⁶ *Cumhuriyet*, 16,17,18,20,21 Mart 1954 ve *Yeni Ulus* 14 Mart 1954.

¹³⁰⁷ Muhalefetin talep ettiği hususlar, kanun görüşmelerinde iktidar cephesinde genel olarak kabul görmemiştir. CHP'lilerin taleplerine ve görüşlerine ilişkin yazılar kaleme alan Hüseyin Cahit Yalçın, "seçim kanununda yapılacak şekle ait değişikliklerin, muhalefetin üzerinde durduğu ve rejimi ilgilendiren sorunu çözmediğini; meselenin seçmen kütüklerinin suretlerinin partilere verilmemesi yada tutanakların mecliste onaylanması gibi seçimlerin dürüst yapıldığını ispatlayan biçimsel uygulamalar değil; meselenin seçimlerin, milletin ihtiyaç ve çıkarına uygun bir esas dahilinde yapılması ve meclisin milleti olduğu gibi temsil edebilmesi olduğunu; Meclisin milletin küçültülmüş oranda tam bir örneği olması, her çeşit kanaatin meclise yansıyabilmesinin gerektiği; oysa mevcut halde meclisin tüm milleti değil, sadece DP'ni temsil ettiğini; iktidara diktatörce hareket etme hakkı tanıyan ve hem idari hem siyasi yolsuzluklara, haksızlıklara meydan veren seçim sistemi değiştirilmeden, anayasa teminatı verilmeden, siyasal güçler arasında eşitlik kurulmadan, sadece şekli kararlar alınarak demokrasinin güçlenemeyeceğini ileri sürmüştür. Yazar, 1954 seçimleri dürüst yapılırsa bile tahakküm zihniyeti ortadan kalkmayacağını, çünkü mecliste parti diktatörlüğünün yolunun açık olduğunu; meclis çoğunluğuna dayanarak Anayasaya uymayan kanunların çıkartılabileceğini, kişisel diktatörlük bile kurulabileceğini belirtmiştir. DP'nin seçim sistemini değiştirmemek gibi egoistçe bir davranışta ısrar etmesinin büyük bir hata olacağını ve 1950'de CHP'nin başına gelenlerin, 1954 seçimlerinde bu kez DP'nin başına gelebileceğine vurgu yapmıştır. H.Cahit Yalçın, "İhmal Edilen Bir İş" - "Fazla İyimserlik", *Yeni Ulus*, 06, 07 Şubat 1954.

tutanakları iptal etme yetkisi Yüksek Seçim Kuruluna verilmiştir. ¹³⁰⁸

Seçim kanununa ilişkin düzenlemelerde, seçim propagandası ve unsurları konusunda herhangi bir madde olmadığı göze çarpmaktadır. Meclis tutanakları incelendiğinde Köylü Partisi vekili Cezmi Türk'ün haricinde başka bir vekilin de bu konulara değinmediği görülmüştür. Türk, 1950'deki seçim kanununda seçim propagandasının sınırlandırıldığından şikâyet etmiş¹³⁰⁹; Türk milletinin yazıdan çok resim, nükte ve mizahı sevdiğini belirterek, seçim propagandası esnasında resimlerle neşriyatın yasak olmasını eleştirmiştir. ¹³¹⁰

1954 seçimleri öncesi hükümetin yaptığı bir diğer düzenleme de basının muhalefetine yönelik içerik taşımıştır. Temmuz 1953'te Ceza Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle, bakanlara yapılan hakaretle ilgili savcılığa kendiliğinden kovuşturma yetkisi tanıyan ve bakanın sadece onayını almasını kanunlaştıran iktidar; seçimler yaklaştıkça, basına karşı daha tahammülsüz olmaya başlamıştır. Basın ve radyo yoluyla işlenecek suçların kapsamının genişletilmesi ve cezaların arttırılması hakkındaki kanun tasarısı Mecliste görüşülmüş; tasarı gazetecilere iddialarını ispat etme hakkı tanınamış; muhalefetin ispat hakkının tanınmasına ilişkin önergesi TBMM'de reddedilmiş; muhalefet milletvekilleri bu kanun tasarının bazı gazetelerin DP aleyhine dönmesi

¹³⁰⁸ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c028/tbmm09028044.pdf> s.433-487

¹³⁰⁹ 1950 yılında kabul edilen Seçim kanununun 51.maddesi: "Propaganda için duvar ilânları üzerinde Türk Bayrağı, dinî ibareler, Arap harfleri ve her türlü resim bulundurulması yasaktır," bu maddeye istinaden Cezmi Türk itiraz etmiştir. Kanun için bkz.

http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc032/kanuntbmmc032/kanuntbmmc03205545.pdf s.11

¹³¹⁰ Cezmi Türk, meclisteki konuşmasında şu hususları dile getirmiştir: "(...) *Bugünkü Seçim Kanununda seçim propagandası da gayet tahditlidir, tek şefin lütuf ve müsaadesi ile çıkmış olan bu kanun tahditlidir. Hele köylerde, yol üstünde giderayak oturup konuşuvermek mümkün değildir. Büyük tahditlere tâbidir ve ayrıca Millî Selâmet Kanununun tahditleri ile de birbirini ikmal ve takviye edip etmeyeceğini de hukukçular halletsin. Çünkü Millî Selâmet Kanunu Demoklesin kılıcı gibi tepemizde asılı durduğu müddetçe ve mevcut kanunla bilhassa köylerde yapılacak propaganda gayet tahditlidir. 6 ay kadar hapis ve 500 lira para cezalarını ihtiva etmektedir. Üstelik toplantıların bu kadar tahdidi yetişmiyormuş gibi bir de resim memnuiyeti ve resim husumeti vardır Seçim Kanununda. Hâlbuki Türk milleti her şeyden çok nükte ve mizahı sever. Türk milletine saatlerce söz söylemekten ve sütunlarca yazı yazmaktan çok ince karikatür her şeyi ifade eder. Demokrat Parti muhalefette iken bilhassa matbuatta çıkan karikatürlerden çok faydalanmıştır. Bugünkü muhalefet dizgicileri tarafından da karikatürler çiziliyorsa da maalesef o günkü manevi hava mevcut olmadığı için aynı tesiri yapamamaktadır. Dünkü iktidar karikatürden çok korkardı. Aslında güzel sanatları sever, daima bunu ifade ederken, siyasi nutuklarda yalnız seçim propagandalarını sevmediklerini beyan etmişlerdir. Türkiye'de resim bu suretle de inkişaf eder. Marifet iltifata tâbidir. Bu resimlerden çok istifade eder. Bilhassa karikatürlerden çok faydalanır. Ama Türkiye'de; lâik, demokrat ve inkılâpçı Türkiye'de seçim propagandası esnasında resimlerle neşriyat yasaktır. Ama bu da pekâlâ kanuni müeyyidelerle daima teminat altında bulundurulabilir. Arkadaşlar, huzurunuzu fazla işgal etmek istemiyorum, yalnız şunları söylüyorum ki, bu kanunda şu tasarıdaki teferruata ait konular değil, esasa temele ait olan büyük boşluklar, eksikler, noksanlar vardır. Her şeyden evvel Türkiye'de demokratik hayatın tesis ve idamesi bugünkü ilme uygun, bugünkü batılı demokrasilere uygun bir seçim kanununun getirilmesini amirdir."*

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c028/tbmm09028044.pdf> s.445-455

nedeniyle hazırlandığını ileri sürmüşlerdir. Başbakan Menderes, “Gayelerinin iftira ve dedikoduları önlemek olduğunu” söylemiş, 09 Mart 1954’te basın ve radyo yoluyla işlenecek suçlara ağır cezalar getiren bu yasa TBMM’de kabul edilmiştir.¹³¹¹

Öte yandan hükümetin bu dönemdeki dış politikasını Eroğlu, “Milli Kurtuluş savaşlarına karşı vaziyet alış süreci” olarak değerlendirmiştir. DP’nin Mustafa Kemal Türkiye’sinin geçmiş tecrübesini hiç saydığını, emperyalistlerin safında yer aldığını belirtmiştir. Süveyş krizinde Mısır’ın değil İngiltere’nin (1952), Fas ve Tunus’taki Arap Ayaklanmasında Fransızların (1952), İran hükümeti yabancı petrol şirketlerine başkaldırınca da onların yanında olduğunu ifade etmiştir. Stalin öldükten sonra, Sovyet hükümetinin verdiği ilişkilerdeki gerginliği hafifletmeye yönelik notayı, Batı’ya karşı meşru göstermek ve bir Sovyet heyulası yaratmaya özen gösterdiği için gerektiği şekilde karşılamadığını dile getirilmiştir.¹³¹² Bu noktada 1954 yılı Ocak ayında başlayan ve 52 gün süren Cumhurbaşkanı Bayar’ın Amerika turu da önem arz etmiştir. İktidar yanlısı kamuoyu, bu olaya çok önem vermiş, bu uzun Amerikan ziyaretini propaganda konusu haline getirmiştir.

DP iktidarında, ekonomik kalkınmaya dış destek ve kaynak sağlamak amaçlı ilk olarak 01 Ağustos 1951’de “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” kabul edilmiştir. Bu kanun, Türk sanayisinde enerji kaynaklarının (Petrol dâhil) ve madenlerin işletilmesinde, alt yapı yatırımlarında, ulaştırma alanlarında yabancı yatırımlara büyük teşvikler vermiş; yatırımcıların yıllık karlarının %10’nu döviz olarak kendi ülkelerine götürmelerine de olanak tanımıştır.¹³¹³ Devamında 18 Ocak 1954’de kabul edilen “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu” ile yerli teşebbüslere tanınan kolaylık, muafiyet ve haklardan yabancı sermayedarların da eşit olarak yararlanmasına, dış ülkelere kar transferi konusunda sınırlamaların kalkmasına, Türkiye’deki kazançlarını dışarıya götürme hakkı verilmiştir.¹³¹⁴

1950-1954 yılları arasında tüm milli gelir artışı %40 oranına yaklaşmış, bu başarının esas kaynağı tarım olmuştur. Tarımda devlet topraklarının bir kısmı köylüye dağıtılmış, boş topraklar ve meralar ekim alanı yapılmış; makineleşme neredeyse on kat artmış; ürün nakli-muhafazası-depolaması genişletilmiş ve geliştirilmiş; tarım kredileri artırılmış, piyasa fiyatları yükseltilerek köye daha çok miktarda para girdisi sağlanmıştır.

¹³¹¹ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c029/tbmm09029062.pdf> s.530-572

¹³¹² C.Eroğlu, **Demokrat Parti Tarihi...**, s.118-120.

¹³¹³ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c009/tbmm09009107.pdf> s.455-496

¹³¹⁴ <http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c027/tbmm09027030.pdf>

İklim şartlarının çok elverişli seyretmesi, Kore Savaşı'nın talebi artırması gibi sebepler de bu başarıda etken olmuştur. Karayolu ve köprü inşaatına verilen önemle, köyleri piyasa ekonomisine ekleme büyük oranda gerçekleşmiş; madencilik, şeker, çimento ve dokuma alanlarında ciddi hamleler yapılmıştır.¹³¹⁵ Yine bu, dönemde, 1950-54 yılları arasında, Makine ve Kimya Endüstri Kurumu (1950), Denizcilik Bankası Türk Anonim Ortaklığı (1951), Et Balık Kurumu (1952), Türkiye Çimento Sanayi (1953), Azot Sanayi (1953), Devlet Malzeme Ofisi (1954), Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (1954) gibi birçok devlet kuruluşu kurulmuştur.

DP iktidarı sadece köylü üzerinde ekonomik iyileşme sağlamakla kalmamış; 25 Aralık 1953'de, "Devlet Memur ve Hizmetlilerine Tahsisat Verilmesi hakkında Kanun" çıkartılarak, "Umumi, mülhak ve hususi bütçeli idarelerle, belediyeler ve bunlara bağlı kurum ve teşekküllerden maaş ve ücret alan memur ve hizmetlilere (Ordu mensupları dâhil)" yılda fazladan üç maaş ikramiye verilmesi kararlaştırılmış; emekli maaşlarına da % 10-35 arasında zam yapılmıştır.¹³¹⁶

Kısaca bu dönemde, bürokrasinin vatandaş üzerindeki etkisi azaltılmış, hem memur tahakkümü ortadan kaldırılmış hem de memurların maddi durumları iyileştirilmiş, manevi anlamda da dini konulardaki bahsedilen düzenlemelerle halkın teveccühü kazanılmıştır. Bu noktada muhalefetin talep ettiği evrensel demokrasi veya özgürlük kavramlarının pratik uygulamaları kaygısı taşınmamış, halkla başka kanallardan etkileşime geçilmiştir.

Eroğul ekonomideki başarılarla ilişkin bir de "tersten okuma" yapmış; "kalkınma planı olmadan, tarım-ticaret-sanayi düzenlemeleri yapmadan; dış ticaret, bankacılık, sigortacılık gibi sistemleri yerleştirmeden gerçekleşen kalkınmadan; en fazla büyük toprak sahipleri ve güçlü ticaret burjuvazisinin faydalandığını, ekonomide dışa bağımlılığın ve para arzının artmasının enflasyona yol açtığını, particilik ve adam kayırma ile tesis yeri seçimindeki siyasi tercihlerin sanayide istenen seviyeye ulaşılmasını engellediğini" belirtmiştir.¹³¹⁷

¹³¹⁵ C.Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi...**, s.142-143

¹³¹⁶ www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c026/tbmm09026022.pdf s.442-460

¹³¹⁷ C.Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi...**, s.145-147

2- CHP'nin 1954 Genel Seçim Çalışmaları

1950 seçimlerinin kaybedilerek iktidarın devredilmesi, parti içinde de bir görev devrini gerektirmiştir. Tüzük gereği, Cumhurbaşkanı olduğu süre içinde İnönü'ye vekâlet etmek üzere seçilmiş olan Hilmi Uran, Genel Başkan kendi yetkilerini eline aldığı için vekil olarak kullandığı yetkileri asıl sahibine iade etmiş; bu durum CHP örgütüne iki genelge ile duyurulmuş; bir anlamda CHP'de yeniden yapılanma çabaları denilebilecek çalışmalar da başlatılmıştır. Genel Başkanvekili Hilmi Uran'ın İl İdare Kurulu Başkanlıklarına hitaben yayınladığı genelgede, seçimleri kaybetmenin hiçbir küskünlüğe sebep olmaması gerektiği, yeni devrede İnönü etrafında kenetlenerek millet hizmetine devam edilmesi istenmiştir. Bayar'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında İnönü, 23 Mayıs 1950 tarihli genelgeyle “Cumhurbaşkanlığı vazifesinin hitamı üzerine; CHP Genel Başkanlığını fiilen deruhte ettiğimi memlekete ilan ederim” demiştir. Böylece ana muhalefet partisinin başına geçmiş olan İnönü, Parti Divanı'nın seçimden sonraki ilk toplantısını açarken yaptığı konuşmada yeni dönem ve yeni görevleri açısından *beklenmeyen bir yenilgi karşısında sarsıntı geçiren* CHP'yi bir anlamıyla yeniden tanımlamıştır.¹³¹⁸

İçine girilen bu yeni devrede, CHP bakımından propaganda ve istihbarat işlerinin düzenlenmesi ve idaresi hususlarını önemle ele alan genel İdare Kurulu, bu mevzuların esaslarını tespit etmek üzere teşkil ettiği istişare komisyonunun mütalaa tavsiye ve tekliflerini de inceledikten sonra, bu işler için bir “propaganda komitesi” kurulmasına karar vermiştir. Bu konuda bazı aydınlar, siyasetçiler ve akademisyenler görevlendirilmiş ve bu komite 30 Kasım ve 07 Aralık 1950'de toplantılarını icra etmiştir. Bu toplantılarda alınan kararlar, ilginç nitelikler taşımıştır.¹³¹⁹

Genel Sekreter Kasım Gülek, komisyonun açış konuşmasında, “gerek fert gerekse parti olarak propaganda ve istihbarat işlerinin teknik taraflarını bilmediklerini; bu hususta bilgi ve tecrübelerinin az olduğunu; bugüne kadar bu iş için merkezde kurulmuş ve devamlı olarak çalışan bir teşkilatlarının olmadığını; idare kurulu üyelerinden müteşekkil bir propaganda bürosu kurulmuşsa da bu iş üzerinde müspet ve müessir çalışmalarda bulunmak için bir yardımcı komite kurulmasına da lüzum ve ihtiyaç duyulduğunu; işte bu tezgâhın nasıl kurulması icap ettiği ve ne tarzda çalışılması lazım geldiği hakkında

¹³¹⁸ S.Güngör, “14 Mayıs 1950 Seçimleri...”, s.208

¹³¹⁹ BCA: 490.01/1393-623-1-1,18

kıymetli fikir ve mütalaalarından faydalanmak için komite üyelerini topladıklarını” ifade etmiştir.¹³²⁰

Sonrasında konuşan Reşat Şemsettin Sırer (1946–1948 yılları arasında Milli Eğitim Bakanı) “Büyük kitlelerin neler istediğini bilmek ve o mevzular üzerinde muhtelif vasıtalarla işlemek lazım geldiğini; bugün iktidarda bulunan dünkü muhalefet partisinin geniş kitlenin ne istediğini mümkün mertebe tespit ettiğini ve daima bu mevzuları ele alarak kendine taraftar topladığını; Almanya’da Nazilerin milletin istediği ve beklediği işleri propaganda mevzuu yaptığını (*Muahede hükümlerini kaldıracacağız, Yahudileri tasfiye edeceğiz, işsizlere iş bulacağız, iktisadi durumu düzeltereğiz ve gençlik teşkilatı kuracağız*), bütün bunların, Alman milletin yıllardan beri içi sızlayarak üzerinde durduğu mevzular olduğunu; onun içindir ki, geniş bir kitlenin isteklerine cevap vermek inancını propagandasına mihrak yapan Nazilerin iktidara geçtiğini” belirtmiştir. Partilerin yapacakları propagandanın temelini geniş kitlenin istediği ve beklediği şeyleri ele almaktan ibaret olması gerekliliğine vurgu yapan Sırer, parti teşkilatında bu işlerle meşgul olan arkadaşların bulunmasına rağmen işin ehemmiyetine binaen daha esaslı bir planın tespiti için kendilerinin de çağrılmış olmasının bu yolda başarılı olunacağına dair ümit verici olduğunu söylemiştir.¹³²¹

Sadi Irmak ise, “Propaganda işi ve bilhassa karşı tarafın CHP’ye bu bakımdan olan üstünlüğünün kendilerinin en yaralı tarafı olduğundan” hareketle, olaya birkaç konu başlığından yaklaşmıştır Irmak, “Propaganda mevzularının kısa vadelerle tekrarlanmasının şart olduğunu (*DP muhalefette iken Celal BAYAR, daima her üç ayda bir müteakip üç aylık zaman içinde seçim yapılacağından bahsetmiştir. Bu suretle teşkilatına yeni bir hamle ve hız verilmiştir. Bir parti kendi mensuplarına, üzerinde önemle durulan işleri daima kısa vadelerle tazelemesini mutlaka bilmelidir.*); Mecliste temsil edilen partilere, seçim saatleri dışında devlet radyosunda zaman tahsisi hakkında meclise bir kanun teklif etmeleri gerektiğini ve böylece radyo meselesinin çözülmesinin elzem olduğunu; bazılarının beyaz kulüp bazılarının ise ayan dediği parti merkezindeki toplama salonunun çok önemli bir ihtiyaca cevap verdiği, buradan herkesin, yeni bir maneviyat ve cesaret hamlesiyle evine döndüğü, bu ümitli psikolojik durumun herkesin kendi çevresine oradan da etrafa yayılmak suretiyle partililer arasında genişlediğini, tesanüt ve kuvveti arttırdığını ifade etmiştir.¹³²²

¹³²⁰ BCA: 490.01/1393-623-1-8

¹³²¹ BCA: 490.01/1393-623-1-8,9

¹³²² BCA: 490.01/1393-623-1-10,11

Irmak, DP'nin muhalefette iken fisıltı gazetesini çok iyi istismar ettiğini, kendilerinin de aynı yolda çalışmaları gerektiğini, bugün hükümette mesuliyet almış kimselerin umumi efkârca asla hoş karşılanmayacak bir takım acayip ve karışık ticaret işlerine giriştiklerinin rivayet edildiğini, bunların fisıltı gazetesi halinde etrafa yayılmasının iyi olacağını beyan etmiştir. *Ulus* gazetesinin kavgacı veya sakinane olması bakımından birbirinden ayrı iki yönü olduğunu, *Ulus*'un bugünkü kavgacı neşriyatının devam etmesine taraftar olduğunu, bu tarz neşriyatın karşı tarafın aşırı taşkınlıklarından yılmış veya sinmiş olan partili arkadaşlara yeni bir cesaret ve ümit hamlesi vereceği ileri sürmüştür. Kendi şahsi teşebbüsü ile kurulmuş olan Ankara Ajansı'ndan iktidar partisinin çok yıldığını; CHP'nin bu ajansı mutlaka desteklemesini ve ona çalışma imkânı verebilecek yardımlarda bulunmasını talep etmiştir.¹³²³

İsmail Rüştü Aksal, "DP'nin bu işlerde daha kabiliyetli olduğu kanaatinde olmadığını, çünkü tek partili siyasi hayatın ölçüleri ile çok partili siyasi hayatın ölçülerinin birbirlerinden tamamen farklı olduğunu, DP'nin yaptığı propagandaların neticesiyle değil, 27 senelik bir bıkkınlığın reaksiyonu olarak iktidarı kaybettiklerini dile getirmiştir. Propaganda mevzuunda temel konunun geniş kitlenin mevzuları massetmek (içine çekmek-özümsemek) kabiliyetine haiz oluşu olduğuna vurgu yapmış, geniş kitle tarafından masedilebilecek mahiyette olan mesele ve davaları tespit edip onları muhtelif vasıtalarla propaganda etmeye önem vermeleri gerekliliğine değinmiştir. Gobels'in dediği gibi: Neyin-Kime-Nasıl Propaganda edileceğinin tespit edilmesinin önemine dikkat çekmiş; geniş kitleyi ilgilendiren meselelerin başında hayat pahalılığının geldiğini, sistemli bir şekilde ve sağlam esaslara dayanmak suretiyle bu mevzu üzerinde işlemek ve bunu istismar etmenin, CHP için mühim bir propaganda mevzuu olacağını beyan etmiştir. Aksal, CHP olarak şimdiye kadar savunmada kaldıklarını, artık propaganda açısından taarruza geçmeleri gerektiğini şu şekilde dile getirmiştir: "(...) *Müşahedelerimden biri de şudur: Biz hala karşı tarafın propagandalarına karşı kendimizi müdafaa etmek mevkiinde bulunuyoruz. İnönü'nün kindarlığından, bizim tek parti rejimine dönmek heveslisi bulunduğumuzdan, iftira ve tezvirden bahsetmek suretiyle mütecavizkar propagandaya şiddetle devam eden Demokrat Parti karşısında hangi cepheyi alacağımızı kati olarak tespit etmek zamanı artık gelmiştir. Şahsi kanaatime göre, bu mevzuda müdafaadan sıyrılıp taarruza geçmeliyiz. Propaganda her şeyden evvel geniş istihbarata dayanıyor. Bu vesile ile bunu nasıl teşkilatlandırmak icap ettiğini burada formüle etmeliyiz. Bu güne*

¹³²³ BCA: 490.01/1393-623-1-10,11

*kadar sistemli bir istihbarat şebekesi kurulmamış olduğuna göre bundan sonra, bu noksanımızın içine yeni girdiğimiz hayat şartlarının icaplarına uygun bir şekilde düzenlenmelidir.”*¹³²⁴

İsmail Hakkı Baltacıoğlu da “Propagandanın bir öğretim işi değil telkin işi olduğunu, fertlerin bilinçaltına hitap etmek gerektiğini; fertler kadar grupların da (mesleki teşekkül, gençlik teşekkülleri, dini mezhep vs.) bilinçaltına tesir etmenin önemini; özellikle taşra gazetelerine yazı, klişe, haber göndermek hatta paraca yardım ederek CHP saflarında çalışmalarını devamlı olarak sağlamak gerektiğini; merkezin tespit edeceği konularda merkezce tayin edilmiş kimselerin yurdun dört bir yanında konuşmalar yapmasını; tuluat, karagöz ve meddah gibi temsillerle propaganda yapmanın faydalı olacağını; şimdilik dolaylı ama bilahare doğrudan propagandalara geçmenin gerekliliği” üzerinde durmuştur.¹³²⁵

Ahmet Refik Sevengil konuşmasında, “İktidarla muhalefetin takip edecekleri propaganda taktığının birbirinden tamamen farklı olduğunu, iktidarın propagandasının hükümet icraatının iyi ve müspet taraflarını istismar etmeğe, muhalefetinkinin ise hükümetin hatalı taraflarını azami derecede istismar etmeğe dayandığını; bu mevzuda, vasıta olarak, gazetelerden, ajanslardan ve fısıltı gazetesinden faydalanmanın icap ettiğini” dile getirmiştir. Bu bağlamda gazete okuyanlarla okumayanlar için ayrı ayrı propaganda vasıtalarına müracaat edileceğini ifade eden Sevengil, gazeteleri CHP tarafını tutan gazeteler, (Ankara, İzmir, İstanbul gibi büyük şehirlerarası gazeteleri ile Anadolu gazeteleri) ile Hükümet tarafını tutan gazeteler olarak ikiye ayırmıştır. Bunlardan CHP tarafını tutan gazeteler içinde Anadolu’da çıkanlara para, yazı, klişe ve saire bakımdan mutlaka yardımda bulunulması gerektiğini belirtmiş; Hükümet tarafını tutan gazetelere ilişkin de iyi ilişkiler içinde olmak gerektiğini; bunların zamanla hükümet aleyhine neşriyat yapmaya başlayacaklarını dile getirmiştir. Karagöz, Meddah ve Tiyatro gibi imkânlardan faydalanmak yoluna gidilebileceğini; ancak şimdilik bu yolda çalışacaklarının 161’inci maddeye göre haklarında takibat yapılması ihtimali de göz önüne alarak buna fazla bel bağlamamak icap ettiğini bildirmiştir.¹³²⁶

Hakkı Tarık Us, “Propaganda işinin merkezde kurulacak komite, istihbarat işinin de Ankara ajansı vasıtasıyla sağlanması yoluna gidilmesi gerektiğini; propaganda kelimesinin halk üzerinde uyandıracağı emniyet hissini tahmin edilecek sebepler

¹³²⁴ BCA: 490.01/1393-623-1-11,12

¹³²⁵ BCA: 490.01/1393-623-1-12,13

¹³²⁶ BCA: 490.01/1393-623-1-14,15

yüzünden çok zayıf olduğunu, bu komiteye yardımcı propaganda komitesi demeyip yardımcı yayın komitesi denilmesinin daha iyi olacağını teklif etmiş” bu teklifi de kabul edilmiştir.¹³²⁷

Son olarak konuşan Nihat Erim de, “Gerek propaganda gerekse istihbarat işleri hakkında, Avrupa’da belli başlı partilerin propaganda işlerinde çalışmış yabancı bir uzman getirilmesini, onun tavsiyelerine göre büronun çalışmasının düzene konulmasını” istemiştir.¹³²⁸

1946 ve 1950 seçimlerinde, propaganda faaliyetlerini, kurumsal bazda teorik olarak algılamış ama pratiğe dökme konusunda başarılı çalışmalarda bulunamayan ya da en azından pratiği halk nazarında karşılık bulmayan CHP, bu seçimlerde erken davranıp, yeni önlemlere yönelmiştir. Nihayetinde, Türkiye gibi demokrasi, hürriyet ve sosyal refah konularında henüz iyileştirmelere kavuşan ülkelerde başarılı olup olmayacağı görece tartışılabilir olan ve o dönem için gerek Batı medeniyetinde gerekse dünya genelindeki çağrışımları olumsuz olan Nazi propaganda taktik ve tekniklerinin kullanılmasının planlanması; CHP’nin işin özünü yine kaybettiğinin veya kaybedeceğinin bir işareti olmuştur.

Öte yandan siyasi etik değerleri açısından tartışılabilir ancak halk kitlelerinde etkin olabilen fısıltı gazetesinin harekete geçirilmesi; basın organı *Ulus*’un agresif bir politika izlemesinin istenmesi; fert ve sosyal gruplara ayrı ayrı hitap etmenin getireceği faydanın gözlemlenmiş olması; gazete okuyan yani kamuoyunu ve gündemi takip eden ve etmeyen vatandaşlara farklı propaganda taktikleri üzerinden yaklaşma çabasına girilmesi arzusu ve özellikle de Avrupa’dan propaganda konusunda uzman şahıslar getirilmesi fikri; CHP’nin 1954 seçimlerinin çok öncesindeki teorik çalışmalarda yine doğru sonuçlara ulaştığının göstergesidir.

Mevzubahis komite raporlarının taşra örgütüne ne derece ulaştırılabildiği bilinmemekle birlikte, bundan aylar sonra Sivas’tan gelen valilik raporları, bahsettiğimiz komisyon kararlarını çağrıştırması ve içeriği bakımından önem arz etmektedir.

Valiliklerden gelen raporlara göre, CHP, seçim çalışmalarına henüz 1951 yılında taşrada başlamıştır. Sivas Valiliğince gönderilen yazıda, bazı CHP üyelerinin, 1954 seçimlerinde partilerinin adayına oy istemek üzere köy, köy, kasaba, kasaba dolaşmaya

¹³²⁷ BCA: 490.01/1393-623-1-16

¹³²⁸ BCA: 490.01/1393-623-1-17

başlayacak olan DP'lilere köylü vatandaşların şu soruları sormasını istedikleri belirtilmiştir.¹³²⁹

“1. Geçen sene 14 Mayıs seçiminden önce rey istemek için dolaşıp meydanlarda nutuk çekerken Milletvekillerinin aylığı çoktur, bu fakir millete yazıktır. Biz bu aylıkları 500 liraya indireceğiz demiştiniz. Partiniz mecliste çoğunluğu ve iktidarı kazandığı halde niçin sözünüzü tutmadınız? Aylıklarınızı indirmek şöyle dursun niçin gelir vergisi tadilleriyle 500 lira daha zammettiniz?”

2. 14 Mayıs'tan önce, büyükleriniz orada burada dolaşırken, bu memleketi 6 ay bizim elimize teslim etsinler, açları doyururuz, çıplakları giydiririz, ortalığı güllük gülistanlık ederiz deyip durdular. Sizler de şekeri 30 kuruşa yidirip, sigarayı 5 kuruşa içeceğimizi söylediniz. Bu vaatlerinizi niçin yerine getirmediniz? O vakitler devlet idaresinin ne olduğunu bilmiyordunuz da onun için mi böyle konuşuyordunuz? Yoksa bile, bile bizimi aldatıyordunuz? Herşey dünkünden daha pahalı oldu. Bunun sonu nereye varacak. Bizi şimdi ne ile avutacaksınız?”

3. Geçen sene pamuğun dışarı çıkmasına niçin müsaade ettiniz de pırtıyı bu kadar pahalılandırdınız? Pırtının pahalılaşması yüzünden bu fakir milletin rızından kesilerek ayrılan paraların kimlerin cebine aktığını söyler misiniz? Pamuk fiyatlarının kilo başına 5-6 liraya kadar yükselmesini temin ederken orta anadolunun ve ilimizin hububat istihsal eden fakir köylüsünü niçin düşünmediniz. Ona karşılık buğdaya da bir kuruş ekledik mi diyeceksiniz?”

4. Siz işbaşına gelmezden önce, biz iktidara geçerse masrafları kısar, Devletin geliri ile giderini başbaşa getiririz, arada açık kalmaz der dururdunuz. Tasarruf yapmadınız. Masrafla gelir arasındaki açığı da şimdiye kadar misli görülmemiş derecede büyüttünüz. 900 milyon liralık Devlet masraflarının karşılığı yokmuş. Bunu nasıl ve nereden kapatacaksınız? Kapatamazsanız bu devlet gemisi nasıl yürüyecek ve akibetiniz ne olacak?”

5. Sizler Milletvekili seçilmeden önce memleketimizde hürlük ve eşitlik olmadığından bahseder, işbaşına geçerseniz bunları sağlayacağımızı söylediniz. Devletin radyosu her gün sizin partiniz kongrelerinden bahsedip boyuna methinizi

¹³²⁹ 26 Ağustos 1951 tarihli Sivas Valiliğinden Gelen Telgraf, **BCA:** 030.01/102-632-4-1,2; Sivas Valisi Taki Gürkök imzalı telgrafta, beyannamenin aynen Sivas'ta CHP tarafından çıkarılan *Ülkü* gazetesinin 26 Ağustos tarihli nüshasında da intişar ettiği; çok gizli bir şekilde ve CHP'nin emin ve mahrem adamları vasıtasıyla köylere dağıtıldığı; metnin Sivas Cumhuriyet Savcılığınca hassasiyetle tetkik edildiği notu belirtilmiştir.

yapıyor. Başka partiler ve onlara mensup vatandaşlar hakkında da küfürler yayınlıyor. Radyonun masrafları sizin kesenizden veya partinizin kasasından mı çıkıyor. Yoksa bu fakir milletin paralarından mı ayrılıyor? Eğer millet hazinesinden çıkıyorsa onu babanızın malı gibi kullanmak hakkını nereden alıyorsunuz. Eşitlik, doğruluk ve sizin demokrasiniz bu mudur?

6. Köyümüze geldiğiniz zaman veya emrinizdekiler önümüzdeki ara seçimleri için bizi tehdide kalkışacak mısınız? Mesela oyunuzu istediğimiz gibi kullanmazsanız sizin de su işiniz yürümez, bu gibi çirkin ve söylenenler için er veya geç suç teşkil edecek sözler yine sarfedilecek mi? Oylarımızı dilediğimiz gibi kullanmayı en mukaddes hakkımız ve namusumuz saydığımızı biliyor musunuz? Bizler yiğidin harman olduğu memleketin evlatlarıyız.

7. Geçen 14 Mayıs seçiminden, bu güne kadar yerine getirmediğiniz vaatleriniz sayesinde eski milletvekillerimiz 90 bin kadar oy almasına karşılık siz de 100 bin kadar oy aldınız ve Milletvekili seçildiniz. Eski Milletvekillerimiz memlekete hizmetler yapan, her tarafta adları anılan ve yaptıkları işlerden bahsedilen insanlardı. Sizlerin ise ilimizdeki mahalli işlere karışmak ve partinize hizmet etmiyen memurları oradan oraya attırmak dışında bütün Türkiye'yi ve milletimizi ilgilendiren işler yaptığınızı ve sizlerden bahsolunduğunu duymadık. Bu niye böyle oluyor.”

Sözü edilen, köylüye dağıtıldığı iddia edilen sorular ve bu sorulardaki yaklaşım tarzı incelendiğinde, iki sayfalık bildiriye bu denli ajitasyon sığdırılabilmesi, halkın anlayabileceği en basit, en anlaşılabilir ve en doğrudan ifadelerle yani vatandaş ağzıyla yine vatandaşın olaya dahil edilebilmesi, kitlelerin duygusal yönüyle temas sağlanabilmesi hedeflenmiş olduğu ve bunun büyük oranda başarılı olduğu gözlemlenmiştir.

Milletvekili maaşlarına dikkat çekilerek köylünün karşılaştırma yapması hedeflenmiş; ekonomi dili olarak halkın en iyi anlayacağı şeker, sigara, buğday ve pamuk fiyatları üzerinden iktisat kavramı ele alınmış; aslında devlet bütçesine külfet derecesi kısıtlı olan ancak halkın kafasında soru işareti yaratacak “radyo masrafı” gibi bir konu başlığı açılmış; oy karşılığı su işinin nasıl yürüyeceği tehdidi karşısında “yiğidin harman olduğu” göndermesiyle, vatandaşta konuya duygusal anlamda sahiplenme motivasyonu yaratılmaya çalışılmış; bir önceki seçimlerdeki DP ve CHP arasındaki rakamsal farkın azlığına dikkat çekilerek hem CHP’li hem de sempatican oy kitlesi cesaretlendirilmiştir.

Bu rapora benzer başka bir propaganda metni ile çalışmalarımızda karşılaşmadık. 1954 seçimleri öncesinde propaganda açısından doğruların yapıldığı bu tip ve içerikte bir metin, ülke genelinde dağıtılmış ve işlenebilmiş olsaydı sonuç ne olurdu bilinmemekle

birlikte, söz konusu rapor dönemin propaganda şart ve gereksinimlerini sağlamış görünmektedir.

İki seçim dönemi arasındaki süreçte, iktidar partisi gibi icraatlar yapması gerekmeyip, halkla bolca temaslarda bulunmaktan ve kendi kurumsal gelişimini ve çalışmalarını tamamlamakla geçirmekten başka başlıca kaygısı olmayan CHP; iktidarın ekonomi politikalarını eleştirmeye ve itibarsızlaştırmaya yönelik bazı propaganda taktikleri geliştirmiştir. 06 Kasım 1952 tarihli arşiv belgesindeki rapora göre CHP'nin seçimlere yönelik şu söylemleri geliştirileceği rapor edilmiştir:¹³³⁰

“-İktisadi durumun çok bozuk olduğu, zaruri ihtiyaç maddelerin ithal mallarının, yedek parça ve lastiğin piyasada bulunmadığını iktidara gelince, bunların düzeltereği,

-Dış memleketlerin, altı milyar borcumuz olduğundan, bize mal vermedikleri gibi kredi de açmadıkları bu suretle milli şerefimizin haleldar olduğu;

-Amerikan yardımının yerine sarf edilemeyerek heder edilmiş olduğu,

-Hükümete teslim edilen altınların iktidar tarafından son gramına kadar harcadığı,

-Fiyatların azami surette her gün yükselmekte devam ettiği, hayat pahalılığının tahammül edilmez bir hal aldığı,

-Köylü ve işçinin mal ve emeklerinin tam karşılığının alamadıkları,ı iktidara gelirlerse bunlara daha fazla değer verileceği,

-Memlekette yapılan fabrikaların çalışmadığı, lüzumsuz törenlerle devletin masrafa sokulduğu,

-Para kıymetinin düştüğü ve karşılıksız para çıkarıldığı bu suretle enflasyona gidildiği; dar gelirli vatandaşlardan vergi alındığı halde milyoner çiftçilerden vergi alınmadığı,

-Milli Korunma Kanunu'nun küçük esnafı ezdiği ve bunun kaldırılacağı,

-İktidara gelince subay ve gediklere rey hakkı tanınacağı,

-İdare amirlerine ve memurlara baskı yapıldığı.”

Ekonomideki olumsuzluklar baz alınarak geliştirilen bu söylemlerin hemen hepsi, yaklaşan seçimlerde miting alanlarında, CHP'lilerin her türlü açıklamalarında, toplantılarda ve yazılı metinlerde kullanılan konular olmuştur.

¹³³⁰ BCA: 030.01/43-254-17

1954 seçimleri öncesinde CHP Genel Sekreterliği'nden il teşkilatlarına tamim edilen yazıda, teşkilattan gelen müşterek konular derlenerek, partililerin izleyeceği yol tarif edilmiştir. Tamim şu şekildedir.¹³³¹

“1. Seçimlerde Demokrat Parti kendi mensuplarına yiyecek verdiği ve onlarla sık sık alakadar olduğu halde bizim teşkilat, sandık üye ve müşahitleri tamamen kendi hallerine bırakmıştır. Önümüzdeki seçimlerde bu cihet nazarı itibara alınmalıdır.

2. Her sandık kurulunu çevresi içinde parti ocağına kayıtlı üye sayısının ancak %25'inin seçime katıldıkları ve diğerlerinin gelmediği görülmüştür. Bu nispetin artırılması hususunda mahalli teşkilat ve elemanların gayret sarf etmeleri temin edilmelidir.

3. Sandık kurulunca tutulan imza defterinde halkımızın hemen üçte ikisi imza atmayıp parmak basmışlardır. Bu ehliyetle olan seçmenlere, Demokrat Parti onların anlayacağı dilden bir propaganda yaptığı halde biz daima aydın tabakayı muhatap tutan konuşmalar yaptık. Bundan sonra demokratlar gibi aldatma yoluna gitmemekle beraber hiç olmazsa halk ve köylü ile tam bir tevazu ve mahviyet içinde temaslarda bulunmağa bilhassa gayret etmeliyiz.

4. Tasfiye işine önem verilmelidir.

5. Demokratların aşırı hareketleri karşısında ürken partili ve tarafsız vatandaşların cesaretlerini arttıracak müessir tedbirlere başvurmalyız.

6. Bugünkü iktidar partisinin hemen çoğu eskiden Halk Partisinde idiler. Bunlar istedikleri mevkie geçemeyince bir başka parti kurdular. Tamamen bir gerçek olan bu psikolojik amil umumi efkâra bildirilmelidir.

7. Demokratlar iş başına geçmeden evvel birçok vaatlerde bulundular. Şeker ve ekmekteki sembolik mahiyettekiler hariç hiç birini yerine getiremediler. İşte şahıs zaman ve mekan göstermek suretiyle yapılan bu vaatlerin yerine getirilemediği halkın anlayabileceği bir şekilde propaganda edilmelidir.”

Tamim incelendiğinde özetle, seçim sürecindeki sandık güvenliği, seçim günü partili ve görevlilerin ihmal edilmemesi, katılımın artırılması, partili vatandaşların iktidar yanlıları karşısında sindirilmesini önleyici tedbirlerin alınması ve DP'nin CHP'nin içinden çıkan bir parti olduğuna vurgu yapılmasının üstünde durulmasının istendiği görülmüştür. Ayrıca, sadece ve daima aydın kitleye değil; halka ve köylüye de, onların

¹³³¹ BCA: 490.01/355.1490.1.1-2

anlayacağı şekilde, örnekler, yani kişi, zaman ve mekân vererek propaganda yapılmasının önemine dikkat çekilmiştir.

3- İktidarın (DP'nin) 1954 Genel Seçim Çalışma ve Propagandaları

DP, seçim çalışmalarını dolaylı ve doğrudan denebilecek iki şekilde yürütmüş; kalkınma hamlelerine vurgu yaparak temel atma ve açılış törenleri suretiyle icraatlarında devamlılık hissi uyandırmak gibi dolaylı faaliyetler; seçim yaklaştıkça seçim propagandaları ile doğrudan icra edilen eylemlere dönüşmüştür. Bu suretle 27 yıllık CHP iktidarının olumsuz izleri ve DP'nin demokrasi, hürriyet, eşitlik ve refah getirdiği hususları vatandaşa hatırlatılmıştır.¹³³²

Seçim öncesi temel atma törenleri, bu dönemde de artarak devam etmiştir. 04 Nisan 1954'te Samsun Limanı, 24 Nisan'da İzmit'te kâğıt fabrikası, 23 Nisan'da Batman'da rafineri tesisi ve 26 Nisan'da Mersin'de liman inşasına başlanmıştır.¹³³³ Seçim öncesi DP tarafından yapılan açılış, temel atma vb. faaliyetlerde, sonrasında bu işlemlerin tamamlanıp halkın hizmetine sunulmasının da önemi tartışılmaz olmakla birlikte, seçimlerden bir iki hafta önce bu faaliyetlerin yapılması ve vaatlerde bulunulması, seçim sandığı başında iken halkın zihinlerinde tazeliğini koruması hedefini taşımıştır.

1954 seçimlerinde hem iktidar partisi hem de muhalefet, çalışmalarına aktif olarak şubat ayının ilk günlerinde başlamıştır.¹³³⁴

İktidar partisi tarafından vatandaşa ulaşma noktasında, sözü edilen gazete ve mecmualar, radyo, diğer iletişim vasıtaları, afiş ve broşürlerin yanı sıra, miting alanları ve toplantılarda hem en üst seviye liderlerinin hem de partililerin söylemleri kullanılmıştır.

DP seçim öncesinde beyanname yayımlamamış bunun yerine, meclisin kapanmasından hemen sonra dört yıllık icraatlarını özetleyen “Kalkınan Türkiye” adlı bir kitap bastırmıştır. Hükümet icraatlarının hangi alanda yapıldığına göre listelendiği kitapta, DP iktidarı ile 1923-1949 dönemi mukayese edilmiş; çeşitli alanlarda görülen

¹³³² CHP'li Hıfzı Oğuz Bekata, DP'nin, 1950 seçimlerinden sonra, CHP iktidarından kalma her türlü imkânları kullanmanın yanında, CHP'nin aleyhinde değerlendirilecek her türlü hareketin mübalağalı propagandasını bütün yurttan yaptığı belirtmiştir. CHP'li Hıfzı Oğuz Bekata ile yapılan söyleşi. F.Aral, “DP İktidarı Hazmedemedi; CHP Muhalefeti Kabullenemedi”, s.20.

¹³³³ *Milliyet*, 05,25, 27 Nisan 1954; Örneğin, İstanbul Valisi, ilkokul ve hayvan hastanesi de dahil olmak üzere bir günde 7 temel atılmış olduğunu ve bundan duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. *Akşam*, 24 Nisan 1954

¹³³⁴ *Milliyet*, 05 Şubat 1954

hizmetler, milli gelir, istihsal ve tüketime ait rakamlar verilmiştir. Yine DP tarafından bastırılan ve 1950 öncesi devre ile 1950-54 dönemini kanuni düzenlemeler, hayat şartları ve icraatlar açısından kıyaslayan çeşitli broşürleri kullanmıştır. Diğer propaganda kitapçıkları, DP'lilerce bastırılan ve DP iktidarı altında ülkede yaşanan gelişmelerin özetlendiği broşürler ile kısa manzum eserlerden oluşmuştur.¹³³⁵

Bu eserde DP, CHP'nin haksız yollarla, halkı kandırarak elde ettiği mallara el koymanın halka ödenecek bir borç olduğunu belirtmiş; CHP'yi, iktidarlığın gücünü kendi menfaatleri yönünde kullanmakla suçlamıştır. CHP'nin, kendi dönemlerinden kalan hayat pahalılığını, yeni iktidara karşı bir silah olarak kullandığının altı çizilmiş; CHP'nin iktisat siyaseti de orta çağdan kalan bir siyaset olarak değerlendirilmiştir. CHP döneminde, ülkenin mali kaynaklarını karayolu, demiryolu gibi halk için önem arz eden eksiklere değil de önemsiz ya da daha az fayda sağlayacak yatırımlara yapıldığını vurgulanmış; eski iktidarın ziraat siyaseti de eleştirilerek makineleşmeye bakış açısı gerici olarak nitelendirilmiştir. 1950'den önce ülkede adalet ve hukukun suiistimal edildiği; vatandaşların muhakemesiz olarak kurşuna dizildiği; "Varlık Vergisi Kanunu" ile halkın parası müsadere edildiği; fakat 1950'den sonra, huzuru bozacak tahriklerin hukuka aykırı hale gelmesinin ciddi kararlarla önlendiği beyan edilmiştir. 1950-1954 yılları arasında, hukuk ve adalet zihniyetine hâkim olan fikirler ve şu dört başlık altında özetlenmiştir: - Kanunların halka verdiği teminatın fiilen uygulanması; - Genel huzuru bozacak olayların önüne geçilmesi; - Kişi hak ve itibarının saldırılardan uzak tutulması; - Seçimler hakkındaki kararların yetkilerinin hukuk mercilerine bırakılması...¹³³⁶

Ülke içinde yapılan icraatların toplumun daha rahat ve daha medeni bir seviyede yaşaması için yapıldığı anlatılarak, yatırımların daha çok imar ve bayındırlık hizmetlerinde kullanıldığı belirtilmiş; önceki hükümetlerin ihmalkârlığının izlerini silmek için büyük çabalar sarf edildiği; halkın refah seviyesinin yükselmesi için iktisat siyasetinin değiştirildiği; ekonomide devletçi politikanın terk edilerek özel teşebbüse ve yabancı sermayeye yönelik düzenlemelere önem verildiği ifade edilmiştir. 1938-1949 yılları arasında 353 lira olan kişi başına düşen milli gelirin, 1949-1952 yılları arasında

¹³³⁵ F.A.Atayakul, "Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Seçimler...", s.263, 267-268; CHP yanlısı basın tarafından DP'nin 1954 yılında seçim beyannamesi yayımlanmamasının sebebinin, 1950'de seçim beyannamesinde verilen sözlerin tutulmamış olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. *Dünya*, 22 Nisan 1954

¹³³⁶ S.R.Emeç, "Bilançonun Bazı Kısımları", *Son Posta*, 22 Mart 1954; Filiz Eşli, "Türk Demokrasinin Gelişim Sürecinde 1954 Genel Seçimleri", Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, YYLT, Kırıkkale, 2010, s.76

ise bu miktar 470 liraya çıktığı; serbest meslek çalışanlarının, işçilerin, memurların ve ziraat erbabının hayat seviyelerini yükseltmek için ciddi tedbirler alındığı belirtilmiştir.

Petrol Kanunu konusuna açıklık getirilmiş; petrolerin işletilmesinin askeri zaruretler, memlekette petrol ihtiyacının artması ve petrolü fazla olan ülkelere ithalat karşılığı para ödemek zorunda kalınmasıyla açıklanmıştır. DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte, uluslararası ilişkilerimizde diplomatik gelişmeler yaşandığı; Türkiye, NATO'ya girerek güvenlik konseyinde önemli bir rol oynamaya başladığı; İslam dünyası ile Türkiye arasındaki dostluğun kuvvetlendirildiği; dış siyasetimizde prestij kazanıldığı; çeşitli anlaşmalarla siyasi, askeri iktisadi ve kültürel esaslara dayanan işbirliği kurulduğu ileri sürülmüştür.¹³³⁷

1950'li yıllarda toplumun öncelikli isteklerinden birisi demokrasi iken, diğeri de sosyo-ekonomik gelişme olmuştur. Bu yılların afişlerinde işlenen temalarda kalkınma, sanayileşme ve alt yapı hizmetlerinin yaygınlaştırılması, daha çok kazanç ve refah vurguları ağırlıklı görülmüştür. Bu durum 1954 seçimleri öncesinde DP afişlerine de şu örneklerle yansımıştır: *“Buğday tarlanızın yanı başında göklere uzanan fabrika bacaları... Daha çok fabrika, daha çok iş sahası... Daha çok kazanç, daha çok refah... İşçi vatandaşı, daha çok kazanmak istiyorsan reyini DP'ne ver.”*, *“Kalkınan Türkiye senin eserindir onu yıktırma”*, *“Az laf, çok iş”*, *“Her mahalleye bir milyoner”*. Bu afiş ve sloganlarda kalkınma ve sanayileşme hamlesi ile ilgili mesajlar seçmenlerin sosyo-ekonomik gelişme isteğini cevaplamıştır. Kimi afişler, dönemin iktidar kadrolarının ideolojik bir bakış açısıyla değil, gerçekçi bir şekilde meselelere baktıklarına dolayısıyla lafçılıktan uzak, pratik ve pragmatik bir politikanın takipçisi olduklarına hem de halkın daha fazla hizmet veren yönetim isteğine atıfta bulunurken; kimisi de yokluk-kıtlık içerisinde 1950'li yıllara gelmiş halkın kazanç ve refah özlemine gönderme yapmıştır.¹³³⁸

Yine gazete, sokaklar ve caddelerde asılan DP tarafından hazırlanmış afiş ve broşürler, işçi ve köylüye yönelik mesajlar içermiştir. *“İşçi vatandaşı! D.P. haklarının bekçisidir”*, *“Her işçiye bir çatı”*, *“Buğdayına 80 kuruşu çok görenlere oy verme!”*, *“Işık, sağlık, okul, su. Yolumuz köye doğru!”*¹³³⁹ gibi doğrudan göndermeler, işçi ve köylü oylarını hedef almıştır. Bu kapsamda, Manisa'da CHP'lilerin, kredi sisteminin kötü yönetiminden dolayı köylülerin çok borçlandığı ve onbinlerce icra dosyasının seçim

¹³³⁷ Filiz Eşli, *“Türk Demokrasinin Gelişim...”*, s.77-78.

¹³³⁸ M.Macit, *Türkiye'de Toplumsal Değişim ve Siyaset*, s.42-43,45.

¹³³⁹ *Cumhuriyet*, 04 Nisan 1954

sonunu beklediği iddialarına karşı; DP milletvekilleri bunun bahis mevzu olmadığını, borçların tecil edileceğini sürmüştür.¹³⁴⁰

DP, devlet teşekküllerine ait afişleri de parti propagandası yapmak amacıyla kullanmıştır. Traktör sayısından, zirai kredinin, buğday istihsalinin, tohum ıslahı ve kimyevi gübre imali işleri ile zirai mücadelenin artmasından bahsedilen ve “*Köylü ve çiftçi ile başbaşayız*” ibareleri bulunan bu afişlere, CHP, “afişlerin bilgi vermek adı altında, propaganda amaçlı olarak hükümetin emri ile çıkartıldığını savunarak” YSK nazarında itiraz etmiş, afişler YSK kararı sonucunda toplatılmıştır.¹³⁴¹

DP ve parti mensupları şu sloganları meydan ve sokaklarda veya mitinglerde döviz olarak kullanarak halka mesaj vermiştir: “*Atatürk’ün evlatları biz, mirasçısı Halk Partisi*” , “*Halk Partisinin muhalefeti yalan, tezvîr ve inkârdır.*”, “*Gaz karnesi, ekmek karnesi, karaborsa Cumhuriyet Halk Partisinin keşfidir.*”, “*Kendin için çalışacaksan Halk Partisine, vatan için çalışacaksan Demokrat Partiye gir.*”, “*Dün yurdun tapusu Cumhuriyet Halk Partisinin elinde idi. Bugün tapularımız elimizdedir.*”, “*Dam üstünde saksâğan, vur beline kazmayı. Halk Partisi’ne kim öğretti böyle tenkit yapmayı.*”, “*Her işçiye bir çatı*”, “*Buğdayına 80 kuruşu çok görenlere oy verme!*”, “*Işık, sağlık, okul, su. Yolumuz köye doğru!*”, “*Demokrat Kayseri’ye hoş geldin*”, “*Rey isteme benden, buz gibi soğurum senden*”, “*Sahte oy, hileli seçim, boş sandık*”, “*C.H.P, senden de paşandan da usandık.*”¹³⁴²

İktidar partisi çoğunlukla CHP karşıtı kelime ve vecizler içeren afiş ve sloganlarında; CHP alternatifi karşısında halka ya gaz, ekmek karnesi, tapu, buğday, sağlık hizmetleri, elektrik, su gibi somut bir kavramla; ya da İsmet Paşa heyulası, demokrasi, seçim güvenliği gibi somut kavramlarla hatırlatmalarda bulunmuştur.

EK-K’de örneğini verdiğimiz DP 1954 seçim afişinde, Adnan Menderes’in işaret parmağıyla okuyucuya/seçmene hitaben “Büyük Türkiye İçin Desteğinizi İstiyorum” yazısı bulunmaktadır. Dönemin Amerika etkisinden olsa gerek, ABD’nin I. ve II. Dünya Savaşlarında kullanmış olduğu ve EK-K’de örneğini verdiğimiz “I Want You For U.S. Army (ABS Ordusu için Seni İstiyorum)” isimli meşhur afişiyle şekil olarak ve içeriğindeki sözler bakımından benzerliği göze çarpmaktadır. ABD afişinde ABD’nin

¹³⁴⁰ *Akşam*, 23 Nisan 1954

¹³⁴¹ *Cumhuriyet*, 02 Nisan 1954; YSK’nın afişleri toplatma kararına rağmen *Milliyet*, CHP’nin DP tarafından kullanılan zirai üretim afişine olan itirazını YSK’nın reddettiğini haber yapmıştır. *Milliyet*, 03 Nisan 1954

¹³⁴² A.Özküçük, “**Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları**”, s.157-158

özgürlüğü için asker ihtiyacı karşılanmak istenirken; DP afişinde Büyük Türkiye için oy istenmiştir.

Gerek seçim propagandaları döneminde gerekse öncesinden itibaren, DP'li liderler ve partililer yurt genelinde çok sayıda toplantı ve miting icra etmiştir. Bu mitinglerde genellikle aynı konulardan bahsedilmiş; CHP'nin eski icraatları ön plana çıkartılarak DP'nin halk için başardığı her türlü ilerlemeler ve yapılacak olan yenilikler anlatılmıştır. Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes'in konuşmaları dışında diğer üst düzey yöneticiler, vekiller, vekil adayları ve parti mensupları, her şehirde yüzlerce konuşma gerçekleştirmiştir. Partililerin yaptıkları konuşmalar, ekseri cumhurbaşkanı ve başbakanınkilere benzerlik gösterse de değişik söylemlere de rastlanmıştır.

Örneğin DP'nin İstanbul'daki mitinginde Atatürk'ün uzaklaştırdığı insanların CHP'ye alındığını, bu vaziyette bu partinin artık Atatürk Partisi vasfını muhafaza etmediği belirtilmiştir.¹³⁴³ Bu şekilde belki de CHP'nin elindeki son kozlardan birisi olarak kaldığı görülen Atatürk konusu istismar edilmek istenmiş olabilir. Yine Erzincan'da yapılan DP mitinginde konuşan Devlet Bakanı Celal Yardımcı partisinin dört yılda yaptıklarını anlatırken, 296 cami yaptırdıklarını ve Diyanet İşleri bütçesini iki katına çıkardıklarını belirtmiştir.¹³⁴⁴ Böylece hem Atatürk ve devrimlerine bağlılık gösteren çevrelere, hem de daha muhafazakâr çevrelere değişik metotlarla yaklaşmak istenmiş olduğu görülmektedir.

Kayseri'de konuşan Meclis Reisi Refik Koraltan ise, eğer CHP II.Dünya Savaşı sırasında başarılı ve teşkilatlı bir istihsal seferberliği yapsaydı, milletin bugün en az bir İsveç, bir İsviçre derecesinde refah seviyesine yükselmiş olacağını; Türk milletinin çalışkanlığının, zekâsının, üstün insan kabiliyetinin daima büyük eserler yaratacak kudrette olduğunu; ölüleri kefensiz gömülen, hastaları şekersiz kalan, darı çömleğinden gıda almaya çalışan II.Dünya Savaşı'nın talihsiz insanları olunan günlerin acısının yüreklerden henüz çıkmadığını belirterek; ülkede memlekette son dört senede başarılı büyük işlerin takdirini Kayserililerin mukayese şuuruna bırakmıştır.¹³⁴⁵ Yine Bayar Bursa'da yaptığı konuşmasında Türkiye'nin 30 yıl geçmeden bir Amerika olacağını belirtmiştir.¹³⁴⁶

¹³⁴³ *Milliyet*, 18 Nisan 1954

¹³⁴⁴ *Cumhuriyet*, 24 Mart 1954; DP yanlısı Nadir Nadi, *Cumhuriyet*'teki köşesinde bu tutumu eleştirmiş, seçim kampanyası sırasında dinin politikaya alet edilmesini önleyici yasakların, muhalefet adına tek taraflı uygulandığını, ifade etmiştir. *Cumhuriyet*, 23 Mart 1954

¹³⁴⁵ <http://www.ayintarihi.com/RjVPZ/date/1954-04-29> E.T.: 28.04.2015

¹³⁴⁶ *Akşam*, 21 Nisan 1954

Gerek İsviçre ve İsveç gibi gelişmiş Avrupa ülkeleri örnekleri gerekse süper güç Amerika olma hedefleri, DP liderlerinin CHP'den farklı olarak ortaya koyduğu yeni bir vizyondur. CHP tarihi incelendiğinde Türk millerinin geçmişten mevcuda kahraman, şanlı, şerefli, fedakâr bir tavırla geleceğe emin adımlara ilerlediği, muasır Batı medeniyetini yakalayacağı söylenmiştir. Ancak bu muasır Batı medeniyeti cisimlendirilmemiş; bilinen ve kabul gören bir örnek/bir hedef ülke verilememiştir.

1954 seçimleri incelendiğinde, en etkili ve gündem belirleyici söylemlerin Bayar ve Menderes tarafından dile getirildiği gözlemlenmiştir. Menderes'in seçim gezileri, Bayar'ın ise yurt gezileri şeklinde gerçekleştirdiği miting alanları, kalabalık kitleleri toplamayı başarmış; halk, liderlerinin etkisini ve karizmasını yakından hissetme şansı bulmuştur. İki liderin söylemlerinde milli irade konusu sık sık vurgulanmış; yapılan ve başarılan işlerde, milli iradenin istek ve yönlendirmesi doğrultusunda çalışıldığı belirtilerek, halk tüm icraatlara ortak edilmiştir. Halkın bu şekilde maddi olarak devlete ortak edilmesinin yanında, Atatürk döneminden itibaren gördüğümüz ve birazdan açıklanacağı üzere, halkın vicdanı da devlete manevi ortaklık sağlamak için kullanılmaya çalışılmıştır.

Bayar Bursa'da yaptığı konuşmasında vatandaşın vicdanını sorgulamasını istemiş; *“Benim davam sizin davanızdır. Benim inandığım davaya sizler de inanmaktasınız ve benim bu uğurda en yakın yardımcılarımsınız... Vatandaşları, kendilerini nefisleriyle muhakemeye davet ediyorum. Her vatandaş düşünmelidir. Bu memlekette şahsi hürriyet zayıflamış mıdır, kuvvetlenmiş midir?”* demiştir.¹³⁴⁷ Diyarbakır'da konuşan Cumhurbaşkanı, kendisini dinleyen kalabalığa, *“Başınızı ellerinizin arasına alarak, vicdanınızı dinleyiniz ve reylerinizi ona göre verin”* demiştir.¹³⁴⁸

Menderes, seçim tarihinin DP grubunda görüşülmesi esnasında, *“seçimlerde milli iradenin tam bir açıklıkla tecelli edeceğini”* dile getirmiş¹³⁴⁹; Bayar da *“Başlanılan büyük ve muhteşem işler elbette ikmal olunacaktır. Bu başarıların kaynağı, mesnedi sizlersiniz, sizin imanınız, kalbiniz ve sayenizedir ve her şeyin üstünde sizlerin milli iradeyi hakkıyla ve şuur ile kullanmasını bilmenizdir. Türk milleti iradesine hâkim olduğu müddetçe bu memlekette daima iyilik olacaktır. Türk milleti bu iradesini kullanmasını da bilmiştir.”*¹³⁵⁰

¹³⁴⁷ Milliyet, 21 Nisan 1954

¹³⁴⁸ Milliyet ve Akşam 25 Nisan 1954

¹³⁴⁹ Milliyet, 12 Şubat 1954

¹³⁵⁰ Zafer, 04 Nisan 1954

diyerek “milli irade” kavramının altını ısrarla çizmiştir. Bayar, Samsun limanının temel atma töreninde de “Eğer dersiniz ki, bu muvaffakiyetlerin sırrı Reiscumhurun gayretindedir ve eğer dersiniz ki, bugünkü iktidarın himmetindedir, size söyleyeyim, aldanmış olursunuz. Bu işin sırrı milli iradenin sizin elinizde tecellisindedir” demiştir.¹³⁵¹

Bayar sadece milli irade veya vicdan gibi soyut kavramlar üzerinden değil, katıldığı açılış ve temel atma törenlerinde daha somut ve hükümetin gerçekleştirdiği faaliyetler ile çıkarılan kanunlar üzerinden de söylemlerde bulunmuştur. İzmit’teki konuşmasında, memleketteki petrol servetin tamamıyla yabancılara terk edilmediğini; memleketin umumî menfaati bakımından karşılıklı vecibeler suretiyle ecnebi sermayenin memlekete girebileceğini şu örnekle halka açıklamıştır: “Tarlasını sellerin istilâ etmiş olduğu bir kimseye, başka bir kimsenin ‘ben tarlanın kenarından geçen nehri ıslâh edeceğim. Tarlandaki taşları ve sel artıklarını temizleyeceğim. Bundan sonra tarlanı müşterek sürelim ve kazanca ortak olalım, teklifi olarak görmek lazımdır.” Bayar, muhalefetin ileride tıpkı Kore kararında olduğu gibi petrolün bir servet olarak ortaya çıkmasını müteakip, bu işte de şeref payına sahip olmak isteyeceğini ileri sürmüştür.¹³⁵²

Bayar Diyarbakır’daki mitinginde, milli eğitim politikasına değinmiş, Şark vilayetlerinde milli eğitim, okul açma ve diğer faaliyetlerde harcanan bütçeyi açıklamış; Şarkta bir Atatürk Üniversitesi açmayı planladıklarını belirtmiş; bunun bölümlerinin Van, Elazığ, Erzurum ve Diyarbakır’da olacağını müjdelemiş; devlet elinde olup vatandaşa dağıtılan arazi miktarını belirtmiş; iktidarları döneminde Şark vilayetlerine harcanan paraları ve yapılan işleri anlatmıştır. Dicle ve Fırat nehirlerine baraj ve elektrik üretecek tesis kurma konusunda etüt çalışmalarına hız verdiklerini söylemiştir. Şarkta insanların silahlandırıldığına dair çıkan dedikodulara inanmadığını belirten Bayar, bu bölgede asayiş bozacak olayların meydana geleceğini inanmadığını söylemiştir.¹³⁵³

Bayar, Adana’da su ve elektrik konularında alınan mesafeyi anlatarak, ziraat politikasına ilişkin olarak “Bana Sivas’ta sordular: Bu buğday politikasına ne zamana kadar devam edeceksiniz, diye. Cevap verdim: Köylünün ve çiftçinin tamamıyla borcunu silip küpünü dolduruncaya kadar devam edeceğiz.” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Diğer medeni devletlerle aradaki mesafeyi kısaltmak için ülke topraklarının da feyzinden faydalanarak yeni tesisler kurmak mecburiyetinde olduğunu, bunun için teknik bilgiye, aynı zamanda yerli sermayenin yetişemediği yerlerde yabancı sermayesine de ihtiyacın

¹³⁵¹ Akşam, 05 Nisan 1954

¹³⁵² Milliyet, 22 Nisan 1954

¹³⁵³ Milliyet ve Akşam, 25 Nisan 1954

bulduğunu söylemiştir. Memleket müdafaası için, ordu için, tarım ve sanayi için petrole çok ihtiyaç duyulduğunu, petrol kanununun bu bağlamda çıkarıldığını, zamanında Osmanlı'ya bağlı olan Hicaz ve Irak'ta bugün petrol sayesinde çok paralar kazanıldığını dile getirmiştir. Kore kararından sonra NATO'ya dâhil olunarak ülke savunmasının kuvvetlendiğini hatırlatmış; CHP'nin haysiyet, mukaddesat ve şereflerine yönelik ağır ithamlarını eleştirerek, muhalefetin söylemlerine ilişkin ise şunları dile getirmiştir: “Çünkü en başta gelen sözcülerinden başlayarak karşıımızdakiler, hiç bir haysiyet ve şeref hududu tanımadan, bize memleketi ve vatani satıyorlar, demektedirler. Baştaki böyle söyledikten sonra, bunun arkasındaki derece derece çömezlerin köylerde ve kasabalarda ne derecede bayağı propagandalar yapmakta oldukları kolayca anlaşılır.”¹³⁵⁴

Bayar, 1954 seçimleri öncesinde çıktığı yurt gezilerinde mitingler tertip etmiş, 4 yılda yapılanları anlatmış, bu da cumhurbaşkanı olarak konuşmasının tarafsızlığına aykırı olduğu¹³⁵⁵ iddialarına sebep olmuştur. Muhafif basın, CHP iktidarında 1950 seçimi öncesinde İnönü'nün Cumhurbaşkanı olarak yaptığı konuşmaları eleştiren ve tarafsızlığını koruyamadığını savunan DP ile o dönemde parti başkanı olan Bayar'ın, Cumhurbaşkanı olarak DP propagandası yapmasını çok sert bir şekilde eleştirmiştir. Örneğin Hüseyin Cahit Yalçın, Haydarpaşa Limanının açılışında Cumhurbaşkanının konuşma yapmasını, bu açılış töreninin bir DP propaganda faaliyeti olduğunu söyleyerek, tuhaf olarak nitelendirmiş; ülkenin demokrasi ile değil hükümet üstü bir oligarşi ile idare edildiğini iddia etmiştir.¹³⁵⁶ Bayar bu konuda Bolu'da şöyle demiştir:¹³⁵⁷ “Benim bu yurt gezisine çıkışım seçim propagandası için değildir. Her zaman olduğu gibi fırsat buldukça memleket meseleleri hakkında vatandaşlarımıza izahat vermek içindir.”¹³⁵⁸

¹³⁵⁴ *Milliyet*, 26 Nisan 1954

¹³⁵⁵ *Dünya*, 20 ve 21 Nisan 1954

¹³⁵⁶ Hüseyin Cahit Yalçın, “Sayın Bayar Ne Sıfatla Konuşuyor”, *Yeni Ulus*, 22 Nisan 1954

¹³⁵⁷ *Milliyet*, 23 Nisan 1954;

¹³⁵⁸ Karşılaştırma yapmak adına daha önce ayrıtısına girmediğimiz cumhurbaşkanının tarafsızlığı konusu, seçim propagandasına ilişkin, ilk olarak 1950 seçimlerinde yaşanmıştır. Bu konuda eleştirilere tabi tutulan İnönü, Malatya'daki konuşmasında şöyle demiştir: “Cumhurbaşkanı olarak böyle bir seçim münakaşasına girip girmeyeceğim ve yalnız CHP namına veya CHP lideri olarak konuştuğum ve karşı partiler üzerinde tenkitlerde bulunduğum ileri sürülüyor. Milletvekili seçilebilmek için kendimi beğendirmeye mecburum. Ondan sonra siyasi hayatımızda, bugün iç politikamızın bağlanmış olduğu düğümü, hiçbir şahsı ve hiçbir teşekkülü incitmek maksadından ve ifadesinden uzak olarak, memleketin gözü önünde canlandırmak vazifemdir.” *Yeni Sabah*, 31 Mart 1950. Bu tartışma, 2015 seçimleri öncesinde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın çıktığı yurt gezileri ve açılış faaliyetlerinde vatandaşlardan seçimlerde 400 vekil istemesi ve bunu AKP adına yapmadığını belirtmesiyle ve bu konunun muhalefet tarafından eleştirilmesi ile de paralellik arz etmektedir. İstanbul'daki yeni metro hattının açılış töreninde konuşan Cumhurbaşkanı Erdoğan, “Ben A partisi B partisi demiyorum, 400 milletvekili yeni anayasa, 400 milletvekili yeni Türkiye diyorum. Bunu millet, milli irade hangi partiye verirse eminim ki o bunu başaracak. Cumhurbaşkanı olarak benim safım daima milletin yanındır.” demiştir. Konuşmanın metni ve videosu olarak aşağıdaki linklerin kullanılmasının sebebi, Anadolu Ajansı'nın web sitesinde konuşmanın son kısmının metne

Seçim öncesi başbakan Menderes de birçok ilde çalışmalarında bulunmuş, çok sayıda mitingde konuşmalar yapmıştır. Genellikle CHP ve lideri İnönü'nün suçlamalarına cevap verme şeklinde geçen mitinglerde Menderes, hükümetinin faaliyetleri ve gelecekte planladıkları hususlar üzerinde de durmuştur. Dönemsel olarak sertleşen üslubu, seçim tartışmalarının boyutlarını değiştirmiş; partiler arasındaki gerginlik Mayıs 1954 öncesi en üst seviyeye çıkmıştır.

Başbakan seçim mitinglerinin ilkini gerçekleştirdiği Erzurum'daki konuşmasında CHP ve İnönü tarafından yöneltilen suçlamalara madde madde açıklık getirmiştir. İktisadi durumun 1950 öncesine göre çok ilerlediğini; dış politikadaki başarıyla ülkenin güvenliğinin sağlandığını; halkın asayiş ve huzurunun kendi dönemlerinde sağlandığını ifade etmiştir. Başbakan: “*Evet, hürriyet elden gidiyor, vatan elden gidiyor, aman batıyoruz, kapitülâsyonları iade ettiler, memleketi sattılar... İşte, iftiracı bir muhalefetin içini döktüğü, nefret ve ihtirasın içinde biriktirdiği ne varsa ortaya koyduğu bu günlerde, iktidara karşı tevcih edilen tenkitleri değil, uğradığımız taarruz ve iftiraları böylece hülâsa etmek mümkündür. Görünüyor ki bunlardan başka söyleyecekleri de kalmamıştır. Tekrar tekrar çalınan gramofon plâkları gibi aynı teranelerin tekerrürüne şahit olmaktayız.*” diyerek, muhalefetin eleştirilerinin haksız olduğunu; CHP'nin başka söylem ve vaatlerde bulunamadığı için bu tip iftiralara başvurduğunu ileri sürmüştür.¹³⁵⁹ Menderes, Rize'deki konuşmasında da, CHP'nin vaat edebilecek bir şeyi kalmadığını, çünkü vaat edebileceği şeylerin DP tarafından ya yapıldığını, ya yapılacağını ya da yapılmasına karar verildiğini; CHP'nin tek yapabileceği şeyin DP'yi halka şikâyet etmek olduğunu söylemiştir.¹³⁶⁰

1954 seçim kampanyası döneminde, üç büyük şehirde yapılanların dışındaki en uzun ve ayrıntılı konuşmalarından birini Trabzon'daki mitingde gerçekleştiren Menderes, vergiden dış politikaya, yabancı sermayeden petrole kadar birçok konuya değinmiştir. İnönü'yü yeni bir tür jurnalcilikle suçlayan Menderes şöyle demiştir: “*Vaktiyle istibdat idarelerinin hâkim olduğu yerlerde ve devirlerde, meselâ Abdülhamit devrinde, adına jurnalcilik denen bir içtimaî ve siyasî hastalık vardı. Jurnalcilik, efendiye yaranmak için onun vehimlerini tahrik ve istismar etmek yolu ve sanatıdır. Bugün memleketimizde*

dökülmemesinden kaynaklanmıştır. AA sitesi için bkz. <http://www.aa.com.tr/s/496359--turkiyenin-ihiyaci-koalisyon-degil-baskanlik-sistemidir> konuşma ve video için bkz

<http://www.ensonhaber.com/cumhurbaskani-erdogan-yeni-metro-acilis-torende-2015-04-19.html>

<https://www.youtube.com/watch?v=y1aBcwQOEil> web sitelerinin E.T.: 01.05.2015

¹³⁵⁹ 20 Nisan 1954, <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/1954-04-09> E.T.:28.04.1954

¹³⁶⁰ *Milliyet*, 22 Nisan 1954

jurnalciliğin yepyeni bir şekli karşısında bulunuyoruz. Eskiden efendi padişahı, jurnaller ona verilirdi. Şimdi efendi büyük Türk milletidir. İstedliğini kendi iradesi ile iş başına getirecek olan odur. Jurnalcilik da bunun için şimdi Türk milletine yapılmaktadır. Jurnalleri veren sabık millî şeftir. Kendisi bütün, siyasi tenkit yapmak, eğer varsa hatalarımızı meydana kovmakla değil, fakat birer vesile bulup Türk milletine jurnaller vermekle meşguldür. Tek çareyi jurnalcilikte bulmuştur.” Kapitülasyon iddialarına ise, yabancı sermayenin Türkiye’deki çalışma sahalarına ilişkin bunların tarım ve ticaret sahasında tehdit oluşturmadığını; sadece sanayi ve madencilik alanları için başvurular yapıldığı; her müracaatın kabul edilmediğini beyan etmiştir.¹³⁶¹

Yurt petrolerinden bir an evvel faydalanabilmek için Petrol Kanunu’nu çıkardıklarını, eğer 20 yıl evvel bu kanun çıkmış olsa idi memleketin kaderinin şimdi çok başka olacağını; CHP’nin temel atma töreni yapılıyor diye şikâyet ettiğini; bunların seçimlerle hiç bir alâkası olmayıp hükümetin hummalı çalışmasının bir devamı olduğunu belirtmiştir. Muhalefetin sanayi kurmanın plan işi olduğu söylemini eleştirmiş, “*Avrupa ve büyük Amerikan sanayinin ekonomisi de beş senelik plânlarla mı kuruldu*” diye örnek vermiştir.¹³⁶²

CHP’nin gerek söylemlerinde gerekse beyannamesinde bahsettiği vergi konularında ise; büyük baş hayvan vergisinin zaten kaldırıldığını, önümüzdeki devrede de küçükbaş hayvanlardan kaldırılacağını; Esnaf vergisinin tadil edileceğine dair kanunun bir sene evvel hazırlanarak meclise sevk edilmesine rağmen, tatil sebebiyle çıkamadığını; muhalefetin gelir vergisinin ceza kısımlarını bir defaya mahsus olmak üzere affedeceği hakkındaki vaatlerinin yalana dayandığını, vatandaşları aldatmaya çalıştığını; hükümetin 6094 numaralı kanunla, şimdiye kadar yapılmış olan hataların bildirilmesi takdirinde vergilerin affedileceğini kanunlaştırdığını ileri sürmüştür.¹³⁶³

Başbakan ayrıca iç ve dış güvenlikten bahsetmiş, bu memleketi sükûnun zulmetine sevk eden, belediyelerin bile tenkit edilmesine müsaade vermeyen, vatandaşların rey haklarını ellerinden alan, 1946 seçimleri faciasını yaratan, halkı karakollarda inleyen bir insanın bugün iç emniyet yoktur diyemeyeceğini; Türkiye’nin dış itibarını kıran; tek başına bırakan aynı insanın da bugün, Atlantik paktına aza olmuş, üçlü paktla NATO’yu

¹³⁶¹ *Milliyet*, 22 Nisan 1954

¹³⁶² *Milliyet*, 22 Nisan 1954

¹³⁶³ *Milliyet*, 22 Nisan 1954

ayrıca takviye etmiş kudretli ve itibarlı Türkiye'de dış emniyet yoktur iddiasında bulunamayacağını belirtmiştir.¹³⁶⁴

Ülkenin yurt dışında itibarı kalmadığı iddialarına Menderes, Ordu'da halka seslenirken, “*ecnebi ülkelerin bize yeniden kredi açmak için adeta çırpındığını, yarış ettiklerini*” söyleyerek cevap vermiştir.¹³⁶⁵

Menderes, Samsun'da halkevleri konusunda CHP'nin malvarlığını ve geçmiş gelirlerini rakamlarla açıklayarak eleştirmiş; milletin üstünde bir yük olduğunu, CHP'nin bunları millettten kaçırarak sakladığını ifade etmiştir. İnönü'nün “*1920'den 1954'e kadar zorbalarla mücadele ettik.*” demesine değinerek, asıl siyaset zorbasının, memlekete bir ölüm sükûtu getirmiş, milletin reylerini çalıp kendisini haksız yere mebus ve reisicumhur yaptırmış olan İnönü olduğunu; Atatürk'ün gölgesinde iş başına geçtikten sonra bu memleketi bu hale getirip bıraktığını dile getirmiştir. Yine memleketi, üç buçuk senede, askerlikçe iki misline, dış ve iç emniyetçe iki misline, iktisatça iki misline çıkardıklarını; millî gelirin bir misli arttığını; bir vatana bir vatan daha kattıklarını; bütçenin iki misline çıktığını beyan etmiştir.¹³⁶⁶

İzmir'deki kalabalık mitinginde CHP'ye yüklenen Menderes, “*Bir iktidara, bir hükümete, «Sen vatani satıyorsun» demek, o memleketi ihtilâle sevk etmektir.*” demiştir. Halkevlerine ilişkin dünyada hiç bir siyasî partinin bu derece geniş bir varlığa sahip olmadığını, bunların menşeinin de gaspa dayandığına göre, adaletin tecellisi, bu malların millete iadesini âmir bulunduğunu belirterek muhaliflerin iddialarına çeşitli başlıklarda cevap vermiştir. İlk olarak, yabancı sermayeyi teşvik kanununa yönelik çok acele çıkarıldığına dair iddiaya, kanunun üç yıl önce çıkarıldığını ancak o kanunla sermaye çekilemediği için kanunu yeniden düzenlediklerini beyan etmiştir. Muhaliflerin mecliste eşit çalışma hakları olmadığı yönündeki söylemlerinin yalan olduğunu, tüm komisyonlarda muhalif üyelerin bulunup çalıştığını; yabancı sermaye ve petrol kanunlarının kapitülasyon olarak görüldüğünü hâlbuki karşılıklı taahhüt vermenin uluslararası hukuk gereği olduğunu, istendiğinde tek taraflı feshedilebileceğini söylemiştir. Muhalefete danışılmadan kanunlar çıkarılıp savaş kararı verildiği iddiasına

¹³⁶⁴ *Milliyet*, 22 Nisan 1954

¹³⁶⁵ *Milliyet*, 24 Nisan 1954; Menderes'in görece abartılı “yabancıların yarış etmeleri” açıklamasında olduğu gibi, bu tip abartılı benzetme ve tahminlere sadece DP'nin en üst düzey yöneticilerinde değil, daha yerel liderlerde de rastlanmıştır. Örneğin, Ayvalık belediye başkanı, “*DP 2000 yılına kadar iktidarda kalacak*” demiştir. *Milliyet*, 22 Şubat 1954

¹³⁶⁶ *Milliyet ve Dünya*, 25 Nisan 1954

ise, danışma işinin koalisyonlarda olabileceğini, kendilerinin iktidar gücü ile muhalefete bir şey danışmak durumunda olmadıklarını belirterek cevap vermiştir.¹³⁶⁷

CHP'nin yabancı sermaye konusundaki eleştirilerinin bir kandırmaca olduğunu, kanunun meclisteki görüşmelerinde CHP'nin de kanuna sadece usul yönünden eleştiri yaptığını, yoksa yabancı sermayenin gelmesini CHP'nin de istediğini dile getirmiştir. Menderes, İnönü'nün yabancı sermaye konusundaki eleştirilerine göndermeler yaparak şunları dile getirmiştir. “*Seçim propagandası bahis mevzuu olunca, millî şefleri «Afrika kabilelerinin kovduğu yabancı sermayeyi gül gibi topraklarımıza sokmak istiyorlar» diyor. Türk devleti Türk cemiyeti, Afrika kabilesi değildir. Türk milleti, Mau Mau değildir. Mau Mau'lara tatbik edilen usuller Türkiye’de yer bulamayacağı için, biz, Mau Mau’ların istemediği yabancı sermayeye Türkiye’de taraftarız. Kendisi sözleriyle, bizzat kendi zihniyetinin Mau-Mau’larına benzediğini açıkça ifade ediyor. Cenabı Hak bu memleketi, Mau Mau zihniyetine sahip olan insanların şerrinden korusun.*”¹³⁶⁸

Menderes İstanbul’da yine CHP’ye yönelik eleştirilerine devam etmiş; “1950’de iktidardan düşer düşmez kapıldığı aşırı hürriyetçilik hastalığının bütün arazını, sara nöbetleri halinde göstermiştir. Muhterem umumî efkârımıza, anarşiye kadar giden bu hürriyet sevdasının tamamıyla yapmacık ve sahte olduğuna işaret etmek isterim.” diyerek vatandaş muhalefet konusunda uyarmıştır. İnönü’nün 1950 seçimlerindeki İstanbul nutkundan örnekler vererek, CHP’nin bugünkü söylemlerini eleştirmiş, İnönü’nün demokrasiye inanmadığını, demokrasiyi CHP’nin kazanması olarak gördüğünü, anayasa mahkemesi ile ilgili olarak 1950 ve 1954 seçimleri öncesinde farklı ve birbirine zıt düşünceler taşıdığını belirterek, zirai, ekonomi, yatırım, bütçedeki gelişmeler, yabancı sermaye ve petrol yasasının getirdikleri, kurulan-açılan tesisler ile kişisel hak ve özgürlüklerde alınan mesafeden bahsetmiştir.¹³⁶⁹

DP süreç boyunca basının önemli kısmının desteğini sağlamış, *Zafer, Vatan, Milliyet, Son Posta, Türk Sesi, Yeni Politika*, çoğu yerel gazeteler ve kısmen de olsa *Cumhuriyet* gazetesi DP’nin safında yer almışlardır. Süreç boyunca DP liderlerinin

¹³⁶⁷ *Akşam ve Milliyet*, 26 Nisan 1954

¹³⁶⁸ *Akşam ve Milliyet*, 26 Nisan 1954; Kenya’da kalabalık nüfusa sahip olan Mau Mau kabilesi, 1954 yılı boyunca İngiliz sömürge yönetimi ile yaşadığı çatışmalarla Türk basınında gündeme gelmiş ve çok ilgi görmüştür. CHP Mau Mau’ların özgürlükleri için savaşıyor yabancı sermayeye karşı olduklarını gündeme getirmiş; DP yöneticileri de bu kabilenin geri kalmışlığını ön plana çıkarmıştır. Aslında İnönü ve Menderes’in Mau Mau kavgası bu kapsamda ele alınmalıdır: yani Afrika kabilesi üzerinden Türk siyasetindeki somut ve soyut gerçekler, beklentiler...

¹³⁶⁹ <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/1954-04-08> E.T.:28.04.2015; Gerçekten de İstanbul’daki seçim konuşmasında, İnönü, bir kanunun anayasaya aykırı olup olmaması konusunda karar verebilecek tek yetkili organın Meclis olduğunu ifade ederek anayasa mahkemesi kavramına uzak durmuştur. *Milliyet*, 10 Mayıs 1950

söylemlerini ele alan basın, farklı argümanlarla da birleştirerek iktidar partisinin genel iradesini ortaya koymaya çalışmıştır. Genel söylemlere yer vererek tekrara girmeye gerek olmadığından aşağıda, basındaki ilginç tartışmalar ele alınmıştır.

Bayar ve Menderes gibi DP basını da, milli irade kavramını sıklıkla ele almıştır. Aynı zamanda milletvekili olan Mümtaz Fenik, *Zafer*'deki köşesinde; örneğin anayasa mahkemesi konusunda tamamen parti menfaatini ön plana alarak teklife karşı çıkmakla kalmamış, “Anayasa Mahkemesi’nin milli egemenlik prensiplere ve demokrasiye aykırı” olduğunu savunmuştur. Böyle bir mahkemenin meclisin yetkilerini kısıtlayacağını, milli iradeye ters düşeceğini ve meclisin yetkilerine müdahale anlamına geleceğinden anayasaya aykırı olacağını belirtmiştir. Zira 400 kûsur milletvekilinin aldığı kararların 3-5 kişi tarafından reddedilmesi veya onaylanmasının milli iradeyle bağdaşmayacağını; üstelik meclisteki yüzlerce insanın hata yapma ihtimalinin 3-5 kişinin hata yapma ihtimalinden daha az olduğunu yazmıştır.¹³⁷⁰

Burhan Belge, *Zafer*'deki yazısında, “*Yani, «inkılâpçı» C.H.P., Meclise bazı «Mürteciler», mürteci Millet Partisi de, aynı Meclise bir takım «zındıkları» getirmeye amadedirler; elverir ki, bu Meclise Demokratlar gelmesin! Millet, bütün inkılâplarına sadıktır ve bunları benimsemiştir. Bir inkılâpçı Halk Partisine, hayatta, lüzum kalmamıştır. Keza, millet, tam bir vicdan hürriyeti içinde, dinine malik ve sahip bulunmaktadır. Hal bu iken, Meclise de birtakım Mürtecileri göndermiye hiç lüzum yoktur.*” diyerek, iki partiyi de DP düşmanlığında buluşmakla, kendi prensiplerinden ödün vermekle, siyasi ahlaksızlık yönünden ortak nokta taşımakla eleştirmiştir.¹³⁷¹

Burhan Belge, Zürih'te çıkan *Der Bund* gazetesinde, yabancı sermaye konusu ile ilgili alaylı bir cümle yazıldığını belirtmiş ve o cümleyi aynen aktarmıştır: “*Son zamanlarda bazı kimseler, yabancı sermayenin, İngiliz ve İsviçre bayrakları ile süslenmiş olarak, Çanakkale Boğazı önünde bulunduğu ve bu sermayeye şiddetle muhtaç olan Türkiye'ye yığın halinde akmak için, yalnız bazı ehemmiyetsiz kolaylıklar sağlanmasını beklediği zannında idiler*”. Belge, bu cümlenin kısa süre önce CHP'liler tarafından kullanıldığını, *Der Bund*'un bu ifadeyi CHP'lilerden aldığını ileri sürerek CHP'yi suçlamış; ancak devamında, *Der Bund*'daki makalenin CHP'yi eleştiren yönlerini başarılı bulurken, Türkiye'nin genel durumu ile ilgili çizdiği tablonun Türkiye'yi bilmemelerinden kaynaklı olduğunu savunmuştur.¹³⁷² *Milliyet* gazetesi de Celal Bayar'ın

¹³⁷⁰ Mümtaz Fenik, *Zafer*, 02 Ocak 1954

¹³⁷¹ Burhan Belge, *Zafer*, 05 Mart 1954

¹³⁷² Burhan Belge, “C.H.P.’nin Marifetleri ve Yabancı Matbuat”, *Zafer*, 13 Mart 1954

ABD gezisi sürecinde, *New York Times*'de yayımlanan makalede, CHP'nin yabancı sermaye ve petrol yasalarına muhalefeti ile Amerika aleyhtarı bir hava estirmeye yeltendiğinin iddia edildiğini ileri sürmüştür.¹³⁷³ Öte yandan CHP yanlısı basında da *New York Herald Tribune* gazetesinin DP iktidarını ve icraatlarını övücü yazılar kaleme alması için sayfası 5000 dolardan kiralandığı ileri sürülmüştür.¹³⁷⁴

Aydın'da seçim çalışmaları yapan DP mebusları ve partililerin bulunduğu konvoydaki bir araç, yolda bulunan 90 cm.lik çukur sebebiyle devrilmiş ve üç kişi yaralanmıştır. Bu haber *Milliyet* gazetesinde "Halk Partililerin Bir Suikast Teşebbüsü" olarak başlıklandırılmış, henüz jandarma ve savcılıkça yeni tahkik edilmeye başlanan olayda, herhangi bir kesinlik olmamasına rağmen, CHP'liler ve CHP suçlanmıştır.¹³⁷⁵

Yine CHP eleştirisi yapılan *Yeni Politika*'daki bir makalede CHP'nin kadınları propaganda malzemesi olarak kullandığını belirtmiştir. Halk Partisi'nin bir tamim yayımlayarak köy ebeleri, bohçacı ve tekaüt öğretmenler aracılığıyla "sahte ağlayıcılar ve gülücüler" tayin ettiği, bu kişilerin Türk kadınına kandırmaya çalıştığı iddia edilmiştir.¹³⁷⁶

DP basınında milli eğitim konularında kendi dönemlerinde 800'e yakın okul açıldığı ve 11000'in üzerinde öğretmenin atamasının yapıldığını bildirilmiş¹³⁷⁷; halkevleri konusunda yapılanları destekleyen mahiyetteki neşriyatta da; şehir, kasaba ve köylerde okuma-yazma bilmeyenler için halk dersanelerinin açılacağı söylenmiş ve bunun için halkevleri binalarının birer halk eğitimi merkezi haline getirilmesi kararı alındığı bildirilmiştir.¹³⁷⁸

CHP ile olan kavga ve tartışmalar basın ve liderlerle sınırlı kalmamıştır. Örneğin Biga'da CHP mitingine iştirak etmeye çalışan DP'liler, "CHP iktidara geldiğinde camileri kapatıp minareleri yıkacak" demişler; Giresun'daki DP mitinginde de "CHP camileri kapattı, kadınlarımızın başlarını açtı" şeklinde söylemlere rastlanmıştır.¹³⁷⁹

CHP basınında da DP'ye karşı iddialara rastlanmıştır. Vali, jandarma ve diğer kamu yöneticilerinin DP seçim gezilerinde parti görevlilerine iştirak ettikleri¹³⁸⁰; kurumların DP menfaatleri doğrultusunda kullanıldığı açıklanmıştır. Bu bağlamda

¹³⁷³ *Milliyet*, 12 Şubat 1954

¹³⁷⁴ *Dünya*, 14 Nisan 1954

¹³⁷⁵ *Milliyet*, 22 Nisan 1954

¹³⁷⁶ A.Özküçük, "Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları", s.155

¹³⁷⁷ *Zafer*, 19 Nisan 1954

¹³⁷⁸ F.Eşli, "Türk Demokrasininin Gelişim...", s.65.

¹³⁷⁹ *Dünya*, 08 Nisan 1954

¹³⁸⁰ *Dünya*, 27 Nisan 1954

Kızılay kurum tüzüğünde, bu kurumun milli felaket günlerinde vatandaşlara yardım edeceğine dair hükümler bulunmasına rağmen, seçim kampanyasının başlamasıyla birlikte Manisa’da usulsüz yardımlar yapıldığı; 40 kadar fakir DP’li vatandaşa birer küçük ev verdiği; bunların tapu senetlerinin Kızılay II.Başkanı tarafından törenle teslim edildiği; ayrıca fakir okul öğrencilerine yiyecek taahhüdüne girişildiği, elbise ve ayakkabı dağıtıldığı ileri sürülmüştür. Manisa’da herhangi bir felaket vuku bulmadığı ancak Kızılay Başkanı ve II.Başkanı’nın Manisa DP milletvekili olduğu ve yeni seçimlerde de aday olmalarının bu duruma sebebiyet verdiği belirtilmiştir.¹³⁸¹

Seçim propagandaları için kullanılacak bir diğer vasıta olan radyo konuşmaları, 16 Nisan’da Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğünde çekilen kura ile belirlenmiş; 22-28 Nisan tarihleri arasında partilerin, Ankara, İzmir ve İstanbul radyolarında hangi gün ve saatlerde konuşacakları kura ile tespit edilmiştir.¹³⁸² Ankara Savcılığına diktafonlu radyo kurulmuş, savcıların radyo ile yapılacak propagandalarda suç unsuru olup olmadığını dinlemeleri sağlanmıştır.¹³⁸³ Bu husus muhalefet tarafından tepki ile karşılanmıştır.

Radyo konuşmalarında DP sözcüleri ekonomik alanda kaydedilen ilerlemeler, adalet, asayiş ve yasama faaliyetlerindeki iyileştirmeler, dış politikadaki başarılar ve dış emniyetin alınması yolunda kat edilen mesafe ile uluslararası ilişkilerde geline nokta değinmişlerdir.¹³⁸⁴ Sözcüler iktisadi kalkınma, dış politikadaki başarılar, dış emniyet ve NATO’ya giriş ile DP’nin liberal ve demokrat yapısını öne çıkarmış; CHP ve tek parti dönemi eleştirilmiştir. Milletvekili Hatice Nazlı Tlabar İstanbul radyosunda DP adına yaptığı konuşmada, CHP’nin ülkeyi yıllarca devletçi, teorik, itaatkâr, mesuliyetten kaçan, nemelazımcı bir ruh ile idare ettiğini ve bireyselliği idam ettiğini belirterek, DP’nin liberal olduğunu, liberalizmi reddeden bir zihniyetin demokrat olamayacağını ifade etmiştir. Tlabar, CHP’nin bir yandan devletçiliği “yani kanuni solculuğu” savunduğunu, diğer yandan kapitülasyonlardan, Türk topraklarının yabancılarla verileceğinden söz ederek milliyetçilik maskesi altında irticai bir sağcılık yaptığını ileri sürmüştür.¹³⁸⁵

¹³⁸¹ *Dünya*, 14 Nisan 1954

¹³⁸² Yirmiden az bölgede seçime katılacak olan TKP, günde bir defa on dakikalık konuşma hakkı kazanmışken; DP, CHP ve CMP ikişer kez konuşma hakkı elde etmiştir. *Milliyet*, 17 Nisan 1954

¹³⁸³ *Akşam*, 06 Nisan 1954; *Milliyet*, 07 Nisan 1954

¹³⁸⁴ *Milliyet*, 23 Nisan 1954

¹³⁸⁵ F.A.Atayakul, “**Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Seçimler...**”, s.294

1954 seçimleri, daha önce rastlanmayan uygulamalara da başlangıç teşkil etmiştir. DP ileri gelenlerince, iktidara geldiği tarihten itibaren bu yana hükümetin icraatlarını halka gösterebilmek için bir sergi açılmasına karar verilmiş, Ocak ayında bu konuda çalışacak bir komite kurulmuştur. İlk aşamada Ankara’da şehrin iki yerinde seyyar pavyonlar inşa edilmesi ve günde 12 saat yayın yapacak bir sergi radyosu hizmete sokulması; pavyonlar Ankara’dan sonra “Hizmet Kervanı” adı altında tüm yurdu dolaşması planlanmıştır.¹³⁸⁶ CHP kurultayında ise, DP’nin açacağı bildirilen bu Kervana ilave olarak, “Pahalılık Kervanı” adı altında bir sergi de açılması teklif edilmiştir.¹³⁸⁷

Yine *Milliyet*’te çıkan bir haberde İzmir’de mebus adaylarının propagandasını yapmak üzere, Seçim Kervanı isminde Amerikanvari bir şirket kurulduğu, adaylardan 500 lira karşılığında üzerine hoparlör yerleştirilen iki cip temin edileceği, günde 10 bin adet basılacak *Seçim* adı verilen bir gazete çıkarılarak burada adayların tanıtımının yapılacağı, 4 tanınmış halk hatibinin bütün Ege bölgesini ciplerle gezerek bu adayların tanıtımını yapacağı belirtilmiştir.¹³⁸⁸

Türkiye’deki genel seçimler incelendiğinde, yerel seçimlerin aksine, mitinglerin yapıldığı şehirlerde, liderlerin, mevzubahis şehir ve şehirlilerle ilgili motive edici, moral verici, gurur verici söylemler ile sadece o şehri doğrudan ilgilendiren vaatler vermeleri hususuna çok az rastlanmıştır. Bunun sistematik olarak hem iktidar hem de muhalefet parti liderlerince yapıldığı ilk seçimler 1954’te yapılanıdır. Aşağıda verilen örnekler, soyut (motive edici) ve somut (reel vaatler) açıdan incelenmiştir.

Somut vaatler açısından incelendiğinde, DP yöneticileri tarafından, Ankara’da bulunan bütün gecekondu tapularının verileceği¹³⁸⁹; Bayburt’un en kısa sürede vilayet yapılacağı vaat edilmiştir.¹³⁹⁰ Bayar, Adana’da yaptığı konuşmada 4 sene evvel Çukurova’daki sulama ile ilgili vaatlerin fazlasıyla yerine getirildiğinden, Adana’nın suya kavuştuğundan, elektrik işinin tamamen çözümlenmesine az kaldığından ve Seyhan Barajı’nın ekonomiye ve bölge çiftçisine katkısından bahsetmiş, su işleri üzerine konuşmalar yapmıştır.¹³⁹¹ İnönü Maraş’ta DP Maraş vekillerinin Maraş’ın sorunlarıyla ilgilenmediğini, CHP iktidarında Maraş’tan Kayseri’ye demiryolu yapılacağını vaat

¹³⁸⁶ *Zafer*, 22 Ocak 1954

¹³⁸⁷ *Milliyet*, 27 Şubat 1954

¹³⁸⁸ *Milliyet*, 16 Şubat 1954

¹³⁸⁹ *Zafer*, 21 Nisan 1954; *Akşam*, 21 Nisan 1954; İstanbul’da gecekondu bölgesinde konuşma yapan CHP İl Başkanı, “*DP gibi yalana istinat ettirmediklerini, gecekondu tapu veremeyeceklerini*” belirtmiş; DP’nin de seçimler nedeniyle almayı durduğu gecekondu bina vergisini, seçimden sonra cezalı tahsil edeceğini ileri sürmüştür. *Akşam*, 18 Nisan 1954

¹³⁹⁰ *Milliyet*, 21 Nisan 1954

¹³⁹¹ *Milliyet*, 26 Nisan 1954

etmiştir.¹³⁹² Bayar Samsun’da, Kızılırmak ve Yeşilirmak üzerine en kısa zamanda barajlar yapılacağı müjdesi vermiştir.¹³⁹³

Soyut açıdan yapılan gözlemlerde şu konuşmalar tespit edilmiştir. Menderes Erzurum’da “Hepimiz biliyoruz ki vatandaşları garptan Aşkale kamplarına nakleden, bu havalide ve Aşkale’de oturan vatandaşlarımızı da şu veya bu mülâhaza ile şuraya buraya süren, memleketi Şark ve Garp diye ikiye bölen ve arada uçurumlar tesis eden kendisidir. (CHP’yi kastetmiştir.)” demiştir.¹³⁹⁴ Refik Koraltan, Kayseri’de Millî Mücadeleden sonra yeni Türk devletinin tesisi sıralarında Kayseri'nin müstesna bir ehemmiyet ve kıymet taşıdığını, bugün de **aynı sağlam ruh ve iman ile** demokrasi mücadelesinde büyük hamleler kaydettiğini ifade etmiştir.¹³⁹⁵ Bayar, Diyarbakır’da vatandaşlara “*Bilhassa Şark vilâyetlerimiz coğrafi durumları itibariyle en fazla taarruza maruz kalmıştır. Fakat her defasında sizler ve mübarek ecdadınız her şeyi bir tarafa bırakarak mallarını, canlarını istihkar ederek bu güzel vatani müdafaa etmiş, bütün kahramanlığı ile düşmanın karşısına dikilerek ona, «hayır geçemezsin» demişsinizdir.*” şeklinde seslenmiştir.¹³⁹⁶ Menderes Türk demokrasisinin kurulmasında İstanbul’un ne kadar mühim bir rol ifa etmiş bulunduğunu anlatmağa çalışmıştır.¹³⁹⁷ Bayar, Samsun’da “*Memleketin kurtulması, düşman istilâsından tahlisi ve bizi bugünkü nura, refaha doğru götüren rejimin temellerinin atılması, Atatürk’ün 19 Mayıs’ta Samsun’a ayak basması ile başlamıştır*” demiştir.¹³⁹⁸

İnönü ilk seçim mitingini Malatya’da yapmış ve bunu yalnız seçim bölgesi olduğu için değil, dört senelik muhalefet devrinde iktidarın en çok eziyet etmiş olduğu yerlerin arasında bulunduğu için yaptığını söylemiştir.¹³⁹⁹ CMP sözcüleri İstanbul’da yaptığı konuşmada, “*Kültürlü İstanbul halkının hürriyeti yaşamak istiyorsa, muhalefeti meclise sokması gerektiği*”ni belirtmişlerdir.¹⁴⁰⁰ İnönü Kayseri’de, Kayseri’nin milli mücadeleden sonra vatani yeniden yapma ve kurma hayatımızın ilk merkezi olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁰¹ İnönü Balıkesir’de “*Balıkesir’in Türk tarihinde özel bir mevkiisi bulunduğunu, milli mücadelede destan diyarı olduğunu*” söylemiştir.¹⁴⁰²

¹³⁹² *Milliyet*, 21 Nisan 1954

¹³⁹³ *Milliyet*, 05 Nisan 1954

¹³⁹⁴ <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/1954-04-09> E.T.:28.04.1954

¹³⁹⁵ <http://www.ayintarihi.com/RjVPZ/date/1954-04-29> E.T.: 28.04.2015

¹³⁹⁶ *Milliyet*, 25 Nisan 1954

¹³⁹⁷ <http://www.ayintarihi.com/turkce/date/1954-04-08> E.T.:28.04.2015

¹³⁹⁸ *Cumhuriyet*, 06 Nisan 1954

¹³⁹⁹ *Akşam*, 10 Nisan 1954

¹⁴⁰⁰ *Milliyet*, 22 Mart 1954

¹⁴⁰¹ *Milliyet*, 23 Nisan 1954

¹⁴⁰² *Milliyet*, 16 Nisan 1954

Söz konusu somut ve soyut yaklaşımların etkisinin ne derece olduğu kesin olarak tespit edilemeyecek olmakla birlikte; seçim sonuçları incelendiğinde, DP'li liderlerin söylemleri daha etkili sonuçlar verdiği; yukarıda sayılan illerde, Malatya dışında DP'nin kazandığı görülmüştür. Ancak seçim sonuçlarında DP'nin ülke genelinde 64 ilin 59'unda kazandığı gerçeği de burada göz ardı edilmemelidir. Yaptığımız tespit, bu somut ve soyut söylemlerin seçim sonucuna etkisinden ziyade, ülkedeki siyaset kavramına yeni bir bakış açısı getirdiğidir.

4- Diğer Muhalefetin 1954 Genel Seçim Çalışma ve Propagandaları

1954 seçimlerine DP ve CHP'nin dışında, ülke genelinde örgütlenmelerini tam olarak sağlayamamış da olsa MP'nin kapatılması sonrasında kurulan CMP ve TKP de girmişlerdir.

Kudret gazetesini yayın organı olarak kullanan CMP, propagandalarında genel olarak, kişi hak ve hürriyetlerinin uluslararası standartlarda kişi hak ve özgürlüğünü içeren ve laiklik, din ve vicdan hürriyeti gibi esasların tanımlanarak tespit edildiği yeni bir anayasa yapılmasını, yargının bağımsız olmasını, parti kapatmaların zorlaştırılarak çift meclisli bir sisteme geçilmesi gibi konuları ön plana çıkarmıştır.¹⁴⁰³ Hayat pahalılığın sebebinin DP politikaları olduğu belirtilmiş; memurların baskı altında olduğu, DP'nin muhalefette iken eleştirdiği konulara çözüm bulmadığı vurgulanmıştır.¹⁴⁰⁴

27 Nisan'da yayımlanan CMP seçim beyannamesinde, hürriyetlerin sınırı ve kullanımı konularında anayasada belirsizlik olduğundan bunun iktidar organınca istismar edildiği; vatandaş hak ve hürriyetlerinin Anayasada açıkça tarif edilip, hürriyetlerin Anayasal teminat altına alınacağı, bunun için de yeni meclisin bir kurucular meclisi gibi çalışması gerektiği belirtilmiştir. BM idealine bağlılığa değinilen beyannamede, dış ticaret açığı tehlikesine vurgu yapılarak, yürütülen politikanın enflasyonist bir metot taşıdığı ve ekonomik tablonun bozukluğu öne çıkarılmıştır.¹⁴⁰⁵

TKP ise seçim bölgelerinin genişliğinden, çoğunluk sisteminden, ekonomik durum ve hayat pahalılığından yakınmıştır. TKP toplantılarında, DP'nin ekonomi politikasının ülkeyi iflasa götürdüğü, milli eğitim davasında yanlış yolda olduğu ve diğer partilerle uğraşmaktan icraat yapılamadığı belirtilerek iktidar eleştirilmiş; siyasi hak ve hürriyetlerin garantiye alınması ve idari teşkilat üzerindeki baskının kaldırılması

¹⁴⁰³ *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1954

¹⁴⁰⁴ *Cumhuriyet*, 14,22 Nisan 1954; *Milliyet*, 25 Nisan 1954

¹⁴⁰⁵ *Cumhuriyet* ve *Milliyet* 28 Nisan 1954

istenmiştir. TKP'nin İstanbul'da düzenlenen toplantısında seçimlerde parti farkı gözetilmeden "iş yapma kabiliyetinde bulunan" adaylara oy verilmesi istenmiş; TKP'nin ideal peşinde koştuğu için diğer partilerle işbirliği yapmayacağı, DP gibi sadece yüksek kademeleri düşünmeyeceği, Anadolu halkına büyük önem verilip halkın "yetiştirileceği" ve söz hürriyetine önem verileceği vaat edilmiştir. Köylünün kalkınması ve köylüye önem verilmesi, milli eğitimde reform, partilerin hak ve hürriyetlerinin garanti altına alınması ve adil bir seçim sistemi konularında vurgular yapmıştır.¹⁴⁰⁶

TKP seçim beyannamesi 19 Nisan'da yayınlanmış; beyannamede meclis murakabesinin önemi vurgulanırken; parti programlarının halkın vicdanı, parti tüzüklerinin ise halkın ihtiyaçları olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁰⁷

5- CHP'nin 1954 Genel Seçim Propagandaları

CHP tarafından 1950 seçimlerinin sona ermesiyle birlikte başlanan seçim çalışmaları, propaganda devresine girilmesiyle birlikte, daha somut ve pratik uygulamalara dönüşmüştür. Şubat ayıyla birlikte çalışmalar hızlandırılmış; şehirlerde toplantılar, mitingler, halkla doğrudan görüşmeler, basın organları, radyo ve diğer vasıtalarla, seçmen kitlesiyle iletişime geçilmiştir. Tüm bu iletişim kanallarında CHP genel olarak, hayat pahalılığı, yabancı sermaye ve petrol yasasının yaratacağı muhtemel problemler, ülkedeki demokrasi ve hürriyet eksikliği, basının özgür olmaması, anayasa mahkemesinin kurulma zorunluluğu, CHP'nin mallarının gasp edilerek Halkevlerinin kapatılması gibi konuları işlemiş; yeni bir CHP iktidarının tüm bu sorunları çözeceğini vaat etmiştir.

Sayılan kanallara ilave olarak kadınlar ve gençlerin seçim sürecinde hem aktör hem nesne olarak değerlendirilmesi hedeflenmiş; bu bağlamda CHP Gençlik Kolları, yaptığı kongrede, 02 Mayıs seçimlerinde aktif rol alacaklarını açıklamıştır.¹⁴⁰⁸

İktidar partisi kadar olmasa da CHP'ye süreç boyunca, basından özellikle *Ulus*, *Yeni Ulus*, *Dünya* ve *Vakit* ile bazı yerel gazetelerin önemli destek sağladığı görülmüştür.¹⁴⁰⁹ Çalışmanın bu bölümünde yukarıda sayılan iddia, vaat ve söylemler

¹⁴⁰⁶ *Cumhuriyet*, 15,21,28 Mart 1954

¹⁴⁰⁷ *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1954

¹⁴⁰⁸ *Milliyet*, 22 Şubat 1954; Çıkan haberlerde CHP'nin "Dört kadın almaya katıyen müsaade etmeyecek bir parti" olarak şöhret aldığı; DP'li ve CMP'li kadınların bu yüzden CHP'ye oy vermek istediği ileri sürülmüştür. *Akşam*, 24 Nisan 1954

¹⁴⁰⁹ Bu dönemde *Akşam* gazetesi de genellikle tarafsız bir politika izlemeye çalışmış gözükmese de; daha ziyade CHP yanlısı haberler ve yorumlara imza atmıştır.

basında da genel olarak aynı şekilde yer aldığından konu tekrarına girmemek adına, belli gazete ve haberler işlenmiştir.

Yeni Ulus'ta, henüz aday listeleri hazırlanıp, yoklamalar yapılırken, bazı şehirlerde DP listesinin genel merkez tarafından hazırlanacağı, genel merkezin aday tespitinde mutlak söz sahibi olmak için baskı yaptığı, Menderes'in bütün adayların kendisine bağlı kimselerden olmasını istediği ve bu nedenlerle teşkilatla genel merkez arasında sorunlar çıktığı haberleri yapılmıştır. Muhalif yöneticiler bu tip olayların DP'nin anti-demokratik yapısının işareti olduğunu; kendi partilerinin parti içi demokrasiye sahip olduğunu vurgulayan açıklamalar yapmışlar; bu konuyu propaganda unsuru olarak kullanmışlardır.¹⁴¹⁰

Muhalif basın, sık sık DP'nin ilkesiz ve programsız bir parti olduğu ve etik olmayan tarzda yalan söyleyerek, tutulmayacak vaatler ve CHP aleyhindeki yalanları ile kamuoyunu yanıltıp seçimi kazanmayı hedeflediğini ileri sürmüştür.¹⁴¹¹ *Yeni Ulus*'ta seçim öncesi dönemde, iktidarın antidemokratik uygulamaları, partizan idare ile siyasi huzursuzluk ve emniyetsizlik vurgusu yapılmış; iktidar, Müsadere Kanunu örneğinde olduğu gibi Anayasaya aykırı kanunlar çıkarmak ve muhalefeti mecliste ve meclis dışında baskı altında tutmakla suçlanmış; muhalefet partilerinin mecliste denetim hakkını kullanmasının engellendiği, radyonun iktidarca tek taraflı olarak kullanıldığı, iktidarın icraatlarını övecek besleme bir basın yaratılarak, muhalifler ile iktidarın eşit şartlarda seçimlere girmediği iddia edilmiştir.¹⁴¹²

CHP'li basın, iktidarın dört yıllık hükümet tecrübesinde, daha önce verdiği sözleri tutmadığını, hayatı ucuzlatmak, bütçeyi denkleştirmek gibi ekonomik söylemleri ile demokrasi ve hürriyeti geliştirip anayasayı değiştirmek gibi sosyal ve hukuksal söylemlerine uymadığını belirtmişlerdir.¹⁴¹³

Akşam gazetesinde Anadolu Mektupları isimli köşede, illerden gelen mektuplarda DP'nin fiili vaatleri olduğunu sayıp döktüğünü, CHP'den ise halkın daha geniş ölçüde ve elle tutulur vaatler beklediği yazılmıştır.¹⁴¹⁴

Gazete ve mecmua şeklinde kendini gösteren görsel basına ilave olarak, yine vatandaşın görsel hafızası ve dikkatini çekmeyi hedefleyen broşür ve afişler, sokakları ve seçim meydanlarını süslemiştir.

¹⁴¹⁰ *Yeni Ulus*, 12 ve 22 Mart

¹⁴¹¹ *Yeni Ulus*, 04 Ocak ve 02 Şubat 1954

¹⁴¹² *Yeni Ulus*, 05, 06, 13, 18 Ocak ve 26 Şubat 1954

¹⁴¹³ *Yeni Ulus*, 18 Mart 1954

¹⁴¹⁴ *Akşam*, 20 Nisan 1954

CHP seçimlerde genel olarak altı kalem hazırlanan ve toplamda yaklaşık 450.000 adet olan afişler bastırılmıştır. Bu afişlerde: “Partizan idareye paydos”, “Vatandaş önce çarşığı pazarı dolaş, sonra reyini kullan”, “Ucuzluk dediler pahalılık getirdiler”, “Vatandaş evinde rahat, kesende bereket, yolunda selamet istiyorsan oyunu C.H.P.’ye ver”, “Vatandaş imtiyazlı partizanların değil bütün milletin refahı için çalışacağız”, “Adı ile münasebatı olmayan bir parti. Adı demokrat Şiarı istibdat” sloganları kullanılmıştır.¹⁴¹⁵

Diğer yandan DP tarafından seçimler için özel olarak hazırlanan “Türk İşçisi” ve “Demokrat Köylü” adlı broşürlerin kanuna aykırı olduğu da iddia edilmiştir. DP’nin, kapağında Türk bayrağı resmi ve “Türk işçisi” ibaresi bulunan bir broşür çıkarması ve bu broşürün sendikalara gönderilmesi üzerine CHP, savcılığa başvurarak seçim kanununun Türk bayrağını propaganda aracı olarak kullanmayı yasakladığını ve sendikalara politika sokulmasının da kanun gereğince yasak olduğunu belirtmiş; sendikalarda arama yapılmasını ve broşürün toplatılmasını talep etmiştir. Bayındırlık Bakanlığı’nca tüm yurttan dolaştırılan ve DP’nin dört yıllık icraatına ait resim ve rakamlar taşıyan “Yurt Hizmetinde Bayındırlık” sergisine yapılan itiraz ise önce Eskişehir İl Seçim kurulunca reddedilmiş; ancak Ankara’dan sonra Eskişehir’e giden oradan da İstanbul’a gitmesi planlanan bu sergi, Yüksek Seçim Kurulunun kararı bozması ile kapatılmıştır. CHP ayrıca 08 Nisan’da İstanbul İl Seçim Kurulunca verilen ve partilerin yapacağı siyasi toplantılarda slogan içeren dövizlerin bulundurulmasını yasaklayan karara da itiraz etmiş, karar beş gün sonra Yüksek Seçim Kurulunca bozulmuştu. CHP ayrıca İstanbul Belediyesine seçim afişlerini asmak için yaptığı müracaatın geç değerlendirmeye alındığına, DP tarafından belediyenin gösterdiği yerler dışına da afiş yapıştırıldığına, İşçi Sigortaları Kurumunun ve Ziraat Bankası afişlerinin propaganda mahiyetinde olduğuna ve Basın Yayın Turizm Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış olan ve Melek Sinemasında gösterilen “Yurdumuz Bir hazinedir” adlı filmde seçim propagandası mahiyetinde bazı kısımlar olduğuna dair itirazlarda bulunmuştur. Bu itirazların bazıları il seçim kurulunca kabul edilirken, bazıları sonuçsuz kalmıştır. Buna karşılık DP, CHP tarafından düzenlenen eşya piyangosunun afişlerinin seçim propagandası mahiyetinde bulunduğunu iddia ederek yasaklanmaları için İstanbul İl Seçim Kuruluna başvurmuştur.¹⁴¹⁶

¹⁴¹⁵ *Akşam*, 06 Nisan 1954; *Cumhuriyet*, 30 Mart ve 09 Nisan 1954; *Yeni Ulus*, 10 Nisan 1954

¹⁴¹⁶ F.A.Atayakul, “**Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Seçimler...**”, s.269-270

Seçim günü yaklaştıkça iletişim kanalındaki mesaj verme sürecine, partililerin yanı sıra parti liderleri de dahil olmuş ve şehirlerde boy göstermeye başlamıştır.

CHP hatipleri, yaptıkları konuşmalarda, halka seçimi nasıl olsa kaybedeceklerini söyleyerek, müstakbel mecliste kuvvetli bir muhalefet temini için oyların kendilerine verilmesini tavsiye etmişler; kuvvetli bir muhalefetin memlekete demokrasi getireceğini belirtmişlerdir.¹⁴¹⁷ Yani iktidara gelebilmek için değil, muhalefete gelebilmek için oy istemek gibi değişik bir seçim taktiği uygulamışlardır.

Hükümetin yabancı ülkeler nezdinde itibarı kalmadığını belirten Şemsettin Günaltay; DP'in, CHP döneminde temeli atılan fabrikaları kendisine mal ettiğini, açılışı yapılan fabrikaların yapımına ve liman, baraj, köy yolları ve suları, köylüye kredi verilmesi gibi uygulamaların tümüne kendi başbakanlığı sırasında başladığını söylemiştir.¹⁴¹⁸

Şemsettin Günaltay İstanbul'da yaptığı konuşmada, Menderes'in DP vekillerini de baskı altına alarak sindirdiği, kamuoyunu parti mücadeleleri ile oyalayarak muhalefette iken verdiği vaatleri unutturmaya çalıştığını, murakabesiz bir iktidar hükmü sürmeyi hedeflediğini, Bayar'ın da buna seyirci kaldığını açıklamıştır.¹⁴¹⁹

Gülek İzmir'deki konuşmasında, 27 yıllık iktidarları döneminde yaptıkları hatalardan ders aldıklarını belirtmiştir.¹⁴²⁰

İlk mitingini Malatya'da gerçekleştiren İnönü, Devlet idaresinin bütün dallarının vatandaşları eşit gözle görmesi gerektiğini; din, mezhep farkı gibi siyasî kanaat farkının da vatandaşı sözde ve fiilde hiçbir ayrılığa uğratmaması lazım geldiğini belirtmiştir. Demokratik rejimin eksiklerini gidereceklerini, iktidara geldikleri zaman *Partizan İdare* hastalığını kati olarak tedavi edeceklerini; hiçbir sebep ve bahane ile muhalefet partileri aleyhinde hususî kanunlar ve müsadere kanunları çıkarmayacaklarını; bundan sonra da kimsenin çıkarmaması için Anayasa mahkemesi¹⁴²¹ kurarak siyasî partilerin çokluğu üstüne bağımsız yargının adalet hükmünü yerleştireceklerini vaat etmiştir. Yabancı sermayeyi teşvik kanununun adeta kapitülasyonları tekrar canlandırdığını ileri sürmüş, hayat pahalılığı ile mücadele edeceklerini bildirmiştir.¹⁴²²

¹⁴¹⁷ *Akşam*, 13 Nisan 1954; *Yenises* (Kastamonu) 16 Nisan 1954

¹⁴¹⁸ *Cumhuriyet*, 15 ve 22 Nisan 1954

¹⁴¹⁹ *Milliyet*, 07 Nisan 1954

¹⁴²⁰ *Milliyet*, 22 Mart 1954

¹⁴²¹ Anayasa mahkemesi konusu CHP'nin zaten uzun süredir gündemini taşıyan bir konu olmuştur. 25 Şubat'ta CHP Olağanüstü Kurultayı toplanmış, anayasa mahkemesine ihtiyaç olduğu, siyasi partilerin suçlarının yüksek dereceli mahkemelerde görülmesi gerektiği, radyonun iktidar tekelinde olduğu açıklanmıştır. *Milliyet*, 26 Şubat 1954.

¹⁴²² *Milliyet*, 10 Nisan 1954

İstanbul'daki söyleminde, yabancı sermaye kanununun çiftçi için tehdit oluşturduğunu; sanayi faaliyetlerini programsız işler halde olamayacağını; işçi sorunları ve sosyal davaların kendi programlarının öncelikli konusu olduğunu, tam yevmiye ile tatil, yevmiyeli yıl tatili, asgarî ücret, ucuz mesken, lüzumlu sigortalar, işçi bankası kurulması gibi konuları halledeceklerini vaat etmiştir.¹⁴²³

Balıkesir'de konuşan İnönü, pahalılığın mevcudiyetine inanmayan bir iktidarın, onu önleyecek tedbirleri almaktan mahrum kalacağını belirtmiş; Cumhuriyetle beraber Türklerin eline geçmeye başlayan sermayenin yeni kanunlarla yabancılara geri verileceğini ileri sürmüştür.¹⁴²⁴

İzmir'de konuşan CHP lideri, hâkim teminatının hem iktidarın hem de muhalefetin bunun davacısı olduğunu ancak tatbikatta farklılıklar bulunduğunu belirtmiş; basının özgür olmadığını, radyonun iktidar tarafından propaganda vasıtası olarak kullanıldığını; üniversitelerin özerk olması gerektiğini söylemiştir. Kendi dönemlerinde hukuk açısından eksikliklerini gidermeye çaba sarf ettiklerini, ancak iktidarın bu eksikliği yokmuş gibi göstermeye çalıştığını ve kabul edip çözüm bulmadığını dile getiren İnönü; dışarıdan gelen paranın bir gün biteceğini ve gelmeyeceğini, ekonomik politikaların buna dayandırılmasının yanlış olduğunu; iktidara gelirlerse grev hakkını kabul edeceklerini dile getirmiştir.¹⁴²⁵

Mersin'deki konuşması esnasında ses tesisatı sabote edilmiş ve karşıt grup tarafından miting alanında yuhalanmış olan İnönü, demokratik yaşamın dokuzuncu senesinde olunduğunu belirterek, bu dokuz sene içerisinde demokratik rejimin gelişmesi için CHP'nin mazisinin şerefle dolu olduğunu söylemiş, başbakana mitingde yaşananları şikayet etmiş; konuşmasını tamamlamadan alanı terk etmiştir.¹⁴²⁶

İnönü'nün Kayseri'deki konuşmasında, miting alanına ellerinde dövizlerle yine DP taraftarları gelmiş ve olay çıkarmışlardır. CHP lideri yaptığı konuşmasında şunları demiştir: ¹⁴²⁷ “(...) *Bakın ne diyor Başbakan: “Bu memlekette istibdat ve mutlakiyet idaresinin temsilcisi olan zatın dolaşması...” Kimmiş bu zat? İstibdat ve mutlakiyet idaresinin temsilcileri, dalkavuk beslerler. Ben, benim dehamdan, benim memleketi ihya ettiğimden bahseden kendileri gibi dalkavukların suratına tekrar vuruyorum. Beni tehdit edenlere söylüyorum. Tecrübe edeceklerdir. İsmet İnönü'nün ölüsü, dirisinden çok*

¹⁴²³ *Milliyet ve Akşam*, 14 Nisan 1954

¹⁴²⁴ *Dünya ve Akşam* 16 Nisan 1954

¹⁴²⁵ *Dünya*, 17 Nisan 1954

¹⁴²⁶ *Milliyet*, 19 Nisan 1954

¹⁴²⁷ 22 Nisan 1954, <http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm>; *Akşam*, 23 Nisan 1954

kuvvetlidir. (...) Biraz da hayat pahalılığına temas edeyim. Adana'dan gelirken bir köylü anlattı: Propaganda yapıyorlarmış, 950'de gelmişler, demişler ki; "Zeytinyağı 100 kuruştur, niçin 150 oldu biliyor musunuz? Çünkü İsmet Paşa zeytinyağını toplattı ve dışarı sattı." Köylü sormuş: "O zaman zeytinyağı 150 kuruştur, İsmet Paşa toplattı, şimdi 300 kuruş, kim toplattıyor?"

İnönü, Sivas'taki mitinginde, Yüzbaşı İsmet Efendi gibi canlı ve kuvvetli olduğunu, iktidarın kendilerine çok haksızlık yaptığını, oturdukları koltuktan önlerindeki kâğıtlara değil devletin verdiği telefon numaralarına kadar her şeylerini aldıklarını; bu ülkede yabancı sermayenin ziraat sahasına girmesine müsaade etmeyeceklerini belirtmiştir.¹⁴²⁸

İnönü Antep'te, hükümetin iktisadi politikasının ifrat politikasına saptığını, eldeki stokların eridiğini, tüm vatandaşların hayat pahalılığı içinde bulunduğunu belirtmiş; Maraş'taki mitinginde de partizan idare, ekonomi politikası ve petrol kanunu konularına değinmiştir.¹⁴²⁹

Gerek lider ve diğer partililerin konuşmalarının gerekse basında ele alınan konu ve vaatlerin derli toplu şekli olarak hazırlanan CHP'nin 1954 yılı seçim beyannamesi 19 Nisan 1954'de yayımlanmıştır. Beyannameye, seçim mücadelesi ne kadar şiddetli ve çetin olursa olsun, vatandaşların bu sınavdan, düşmanlık hislerine iltifat etmeden dost olarak çıkmalarının, CHP'nin en önde gelen temennisi olduğu söylenerek başlanmıştır. Beyannameye, DP iktidarında geçen sürenin, zihniyet ve uygulamada rejim bakımından bir gerileme devri olduğu; demokratik rejim yolundan uzaklaşarak, yasalardan ziyade kişisel arzu ve iradeye dayalı bir gidişat olduğu vurgulanarak; CHP'nin ülke sevgisi gereği, kendilerine karşı yapılan tüm haksızlık ve insafsızlıklara rağmen, intikamcı olmayacağı söylenmiştir. Siyasi hürriyetleri teminat altına alan Anayasa değişikliği yapılacağı; hakiki ve tesirli meclis murakabesini tesis edeceklerini; muhalefet partilerine emniyet içinde çalışma şartlarını sağlayacaklarını belirtmişlerdir. CHP, zihniyette ve tatbikatta partizan idareye son vereceğini; mahkemelerin bağımsızlığını ve her derecede hâkim ve savcılarının teminatını sağlayacak kanuni tedbirleri alacağını; devlet menfaatlerini her türlü parti menfaatlerinin üstünde tutacağını yine bu beyannameye vaat etmiştir.¹⁴³⁰

¹⁴²⁸ *Dünya ve Akşam*, 24 Nisan 1954

¹⁴²⁹ *Akşam ve Milliyet*, 21 Nisan 1954

¹⁴³⁰ **1954 CHP Seçim Beyannamesi (1)**, Milli Kütüphane, 1954 AD 646, s.1; *Yeni Ulus*, 20 Nisan 1954; *Akşam*, 20 Nisan 1954; **1954 CHP Seçim Beyannamesi (2)**, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 1954; Beyannamenin özeti EK-L'de sunulmuştur.

Vatandaşlara emniyet ve huzur verecek tarafsız bir idare kuracağını; kanuni, mali, iktisadi, vesair yollarla basını mefluç bırakmayı hedef tutan zihniyeti ve usulleri red ettiğini açıklayan CHP; partizan radyoya son vererek, memurların hal ve atilerinin emniyet altına alınmasını ve siyasi nüfuzlardan kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri alacağını ifade etmiştir. Nüfuz suiistimallerine ve kredi yolsuzluklarına son verileceği; ticari hayatta emniyet ve tediye muvazenesi kurulacağı; hayat pahalılığı ve geçim darlığı ile mücadele edileceği; Türk parasının iç ve dış değerinde istikrar sağlayacaklarını vurgulamışlardır.¹⁴³¹

Bol ucuz ve kaliteli istihali sağlayacak tedbirleri alınacağı; küçük çiftçinin makineleşmenin nimetlerinden faydalandırılacağı; borç yükü altında ezilen köylünün derdine çare bulunacağı ileri sürülmüş; toprak tevziini, şuurlu bir iskân politikasıyla birlikte yürüteceklerini; Küçük esnafın vergi yükünü, formalitelerini azaltacak, kredi imkânlarını genişleteceklerini ve hususi teşebbüsün teşvik edileceği belirtilmiştir.¹⁴³²

CHP, sanayi sahasında uzun vadeli kredi tasarrufunu ele alacağını; sanayinin makul ölçüleri aşmayan bir gümrük himayesine mazhar olmasını tabii telakki ettiklerini; orman davasının halline çalışacağını; fakir vatandaşın vergi yükünü hafifleteceğini vurgulamış; köy salmasını kaldıracağını; muamele ve istihlak vergilerini kaldırmağa çalışacağını ve ilk hamlede de bunun oranlarını azaltacağını dile getirmiştir.¹⁴³³

Tapu ve mahkeme harçlarını indireceğini ileri, süren ana muhalefet partisi, vatandaşları tazyik eden Vergi Usul Kanununu ıslah edeceğini; Hayvanlar Vergisini tamamen kaldıracağını; bir mali af kanunu çıkaracağını; hakiki denk bütçe yapacağını beyan etmiştir. Vatandaşların hal ve atilerini emniyet altına alacak sosyal sigortalar mevzuunu ele alacağını; bu bağlamda her ailenin bir ev sahibi olması için gerekli tedbirlerin alınarak; iş kanununun şümulünü genişleteceğini; asgari ücreti bütün iş kollarına şamil olmak üzere memleket ölçüsünde tahakkuk ettireceğini; hafta tatili ve genel tatil günlerinde tam yevmiye verilmesini sağlayacağını belirtmiştir. Yıllık ücretli izin müessesesini ihdas edeceğini; parti programındaki şartlar içinde grev hakkını ele alacağını; işçi sigortalarını ıslah ederek sigorta primlerine devletin belli bir nispet dâhilinde iştirakini sağlayacağını vurgulayan CHP; işçi sendikalarını politikanın dışında tutacağını; okulsuz köy, ilköğretimsiz çocuk bırakmayacağını; mesleki öğretime

¹⁴³¹ 1954 CHP Seçim Beyannamesi (1), s.1

¹⁴³² 1954 CHP Seçim Beyannamesi (1), s.2

¹⁴³³ 1954 CHP Seçim Beyannamesi (1), s.2

ehemmiyet vereceğini; üniversite özerkliğini zedeleyen kayıtları kaldıracağını dile getirmiştir.¹⁴³⁴

Bu konuların dışında beyannamede, köylüye toprak temini için çalışılacağı, karayollarının inşasına ve özellikle köy yolları yapımına önem verileceği, şehir ve kasabalardaki elektrik ve su ihtiyaçları karşılanacağı, geri kalmış Doğu illerinin kalkınmasına önem verileceği vaat edilmiştir. CHP dış politikanın partiler üstü olması gerektiğine vurgu yaparak; bu konularda muhalefet partileriyle mutabakat aranması ve mecliste görüşülmeden karar alınmamasını zorunlu gördüğünü ileri sürmüştü; iktidar olması halinde, seçim sisteminin, seçim sonuçlarını oy sayısına yaklaştıracak şekilde düzenleneceğini ve demokratik rejimin tam olarak yerleşmesinin sağlanacağını beyan etmiştir.¹⁴³⁵

Gazeteler kadar etkin olmamasına ve iktidarın partizanca kendi lehine kullandığı konusu CHP tarafından sık sık ileri sürülse de, radyo konuşmaları, ana muhalefet partisinin başvurduğu bir diğer seçim propaganda vasıtası olmuştur.

Ankara radyosunda konuşan İnönü, Cumhurbaşkanı ve Başbakanın devlet araçları ve ülke savunması için güç bela temin edilen askeri uçaklarla durmadan dolaşarak, İsmet İnönü'ye, şanlı orduya, milletin sağduyusuna iftira ve hakaret etmek için kullandıklarını; hiçbir yerde “Hayat pahalılığı ile uğraşacağız, hayat pahalılığına çare arayacağız” demediklerini; Başbakanın küfür sözleriyle memleket havasına bir uçtan öbür ucuna düşmanlık yaymaya çalıştığını ve hayat pahalılığı konusunda iktidarın yalan söylediğini ileri sürmüştür.¹⁴³⁶

CHP sözcüleri de radyonun iktidar partisince propaganda aleti olarak kullanıldığını, devlet araçlarının DP teşkilatına tahsis edildiğini, yapılan döviz oyunlarından vurguncuların kazançlı çıktığını öne sürmüşler; hükümetin pahalılığa karşı tedbir almayıp, “ameliyat olacak saf çocuğu oyuncakla aldatmaya” benzeyen temel atma törenleriyle kamuoyunun dikkatini başka yere çekmeye çalıştığını dile getirmişlerdir.¹⁴³⁷

¹⁴³⁴ 1954 CHP Seçim Beyannamesi (1), s.3

¹⁴³⁵ 1954 CHP Seçim Beyannamesi (2), s.7-23

¹⁴³⁶ İnönü, hayat pahalılığı konusunu verdiği şu iki örnekle açıklamıştır. “Şekeri beş liraya yedirdiğimizi propaganda ediyorlar. Akıllı vatandaşın cevabını işittim. Diyor ki, “Şekeri beş liraya yedik, ıstırap çektik, doğru ama, nihayet bu hadise İkinci Cihan Harbi içinde milyonluk orduyu beslemek için bir vergi idi. Ya şimdi, çiğeri beş liraya alıyoruz. Bu vergiyi kim alıyor?” (...) 1950’de altın 36 lira idi, bugün 56 liradır. Bunun karşısında Adnan Menderes, hiç gözünü kırpmadan dünyaya karşı: “Paramız düşmemiştir” diye bağırır.” 26 Nisan 1954, <http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm>; *Akşam*, 26 Nisan 1954

¹⁴³⁷ F.A.Atayakul, “Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Seçimler...”, s.294

CHP sözcüleri radyodaki diğer konuşmalarında hayat pahalılığı, radyonun ve diğer devlet araçlarının iktidarca tek taraflı kullanımı, vurgunculuk gibi konulardan bahsetmişlerdir.¹⁴³⁸

Propaganda süresinin sona ermesine rağmen Başbakan ve Cumhurbaşkanının propaganda konuşmaları radyolarda yayınlanmış; CHP bu yayınların seçim kanununa aykırı olduğunu bildirmiş, yapılan itiraz sonucu bu konuşmalar Yüksek Seçim Kurulunca kanuna aykırı bulunmuştu.¹⁴³⁹

İktidar ve muhalefet partileri propaganda yarışında öne geçmeye çalışırken, parti taraftarları sadece afiş ve broşürlerle değil ilginç propaganda yöntemleri ile de oy toplamaya çalışmışlardır. Bunlar arasında, parti ileri gelenleri hakkında kamuoyunun olumsuz tepkisini çekmek amacıyla çıkarılan iddialar, basın aracılığıyla yapılan saldırılar, “uygunsuz” fotomontajlar, halk arasında dikkat çekmeye yönelik olarak hazırlanan anlık tanıtımlar ve halka hediye dağıtımı gibi türlü propaganda çalışmaları görülmüştür.

Bu propaganda savaşına, vatandaşın tepkisi de bazen ilginç olmuş; örneğin Antalya’nın Elmalı Kazası giriş kapısına üzerinde “*Halk Partili ve Demokrat Partili adaylar, kazamıza uğramadan doğruca Finike ilçesine gidiniz*” yazan bir levha asılmıştır.¹⁴⁴⁰

Türkiye’de siyasi çevrelerin sıkça kullandığı bir argüman olan iktidar ve Amerika ilişkisi/bağlantısı/ortaklığı/icazeti söylemleri ilk kez bu seçimlerde kullanılmıştır. Bazı CHP sözcüleri, DP’nin seçimleri kazanmak için Amerika’ya dayandığını, ABD’nin desteğini almayan bir partinin seçimleri kazanmasının mümkün olmadığını iddia etmişlerdir.¹⁴⁴¹

Bu seçimlerin propagandalarında göze çarpan hususlardan biri, dinsel temaların ön plana çıkması olmuştur. Her iki parti de bu durumu kendi yöntemleriyle açıklamaya daha doğrusu kullanmaya çalışmış; CHP “türbeleri biz açtık” derken, DP adayları ise,

¹⁴³⁸ *Yeni Ulus*, 23 ve 26 Nisan 1954; *Milliyet*, 23 Nisan 1954

¹⁴³⁹ *Yeni Ulus*, 01 Mayıs 1954; Bu karar, sonrasında herhangi bir kanuni yaptırımla sonuçlanmamış; DP liderlerinin yaptığı konuşmalar mevzusu, parti lehine son bularak kapanmıştır.

¹⁴⁴⁰ CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek’in sünnetsiz olduğu iddia edilmiş; Kasım Gülek’in okul üniforması ile çekilen resmi papaz kıyafeti olarak tanıtılmış ve Gülek’in abdestsiz namaz kıldığı söylentileri çıkmıştır. Menderes’in seçimlerde oy kazanmak için “başpapazın sakalını öptüğünü” iddia edilmiş; CHP mitinginde Menderes’in Patrik ile çekilmiş fotoğrafını gösteren ve Menderes hakkında kanuna aykırı sözler söyleyen Eski Yalova Belediye Reisi ise 23 Nisan’da tutuklanmıştır. İzmir’de çıkan *Öz Demokrat* gazetesinde “İnönü’nün derisini yüzüp, postuna saman doldurmali” başlıklı bir haber çıkınca, habere karşı yeni basın kanunu gereği işlem yapılmıştır. Adana’da Kasım Gülek’in fotomontajla yapılan ve Gülek’i kucağında çıplak bir kadınla oturuyor gösteren resim tüm halka dağıtılmıştır. F.A.Atayakul, “**Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Seçimler...**”, s.270-271; *Akşam*, 12-27 Nisan 1954; *Milliyet* 13-27 Nisan 1954

¹⁴⁴¹ *Milliyet*, 12 Şubat 1954

Arapça Ezanın, din derslerinin ve radyoda Kur'an okunmasının kendi partilerinin eseri olduğunu hatırlatmışlardır. CHP öncelikle "Allahsız Parti" olarak itham edilmekten kurtulmak için bu yöntemi tercih etmiştir.¹⁴⁴²

CHP, iktidar partisinin seçimleri kazanmak için yörenin dini önderlerinin desteğini almaya çalıştığını; bu sebeple Diyarbakır'da seçimleri kazanmak için 18 şeyhle anlaştığını; bunları köy köy dolaştırarak gerek dini gerekse sosyal alanda DP'nin yaptıklarını anlattırdıklarını ileri sürmüştür.¹⁴⁴³ Yine aynı gazetede, şeyhler ve ağaların köyler üzerindeki etkisini bildiğinden buradaki halka propaganda yapmak yerine ağa veya şeyhi ikna etmeyi oyları kazanmak için yeterli görüldüğü belirtilmiş; bu konunun ispatı niteliğinde bir röportaja yer verilmiştir: Buna göre Van'ın Erciş Köyü'nde bir grup Halk Partili, "İyi propaganda yaptınız mı?" sorusuna "Ne propagandası bey. On köyün ağasını elde ettik. Reyini bize verecek bu sene de" diyecektir. Gazetede "bu sebeple partililer ağa ve şeyh avında" şeklinde bir yorum yapılmıştır.

Başka bir haberde röportaj için gittiği Doğu Anadolu'da bir şeyhin Yaşar Kemal'e gelerek yaptığı propaganda aktarılmıştır. Habere göre Şeyh, Yaşar Kemal'e şöyle demiştir:¹⁴⁴⁴ "Genç adamsın elini vicdanına koy. Ben dün gece Hazreti Peygamberi rüyamda gördüm. Cennet bahçesinde bir nur ortasında duruyordu. O, kayboldu yerinde Şeyh Ahmed belirdi. Şeyh Ahmed Birinci Dünya Savaşı'na kadar yaşamış Doğu'nun en büyük şeyhlerinden biridir. Şeyh Ahmed'in sağ elinde Kur'an nur içinde kalkıyordu. Sol elinde de Demokrat Parti bayrağı. O da nur içindeydi. Yanına yaklaştım bayrağı elime verdi kayboldu. Sabahleyin uyandım, rüyamı köylüye söyledim."

CHP döneminde Başbakanlık yapan Şemsettin Günaltay, Müslümanlığın ve ibadet yerlerinin yıkılacağı konularında DP tarafından yapılan propagandalara, onlardan çok daha Müslüman olduklarını, kendisinin imam hatip okullarını açtığını ama onlar gibi bu icraatı politikada kullanmadığı yönünde cevap vermiştir.¹⁴⁴⁵ Yani dini alet etmek de bir propaganda şekli, dini alet etmemek de bir propaganda unsuru olarak kullanılmıştır.

Seçime kısa bir süre kala, liderler, söylemlerinde genel iddia ve vaatlerin ötesine çıkarak, bireysel suçlamalara girmişler, ülke tarihindeki yer ve önemleri üzerinden birbirlerini vurmuşlardır. İlk saldırı, hükümetin tek parti dönemi ve şahsına yönelik suçlamalarına cevaben İnönü'nün yaptığı açıklamayla gelmiştir. İnönü, "(...) Her yerde

¹⁴⁴² Feroz Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili...**, s.28.

¹⁴⁴³ *Cumhuriyet*, 04 Nisan 1954

¹⁴⁴⁴ *Cumhuriyet*, 25 Nisan 1954

¹⁴⁴⁵ *Yeni Ulus*, 26 Nisan 1954

söylüyorum. Gene de söyleyeceğim. Söylediklerime bir türlü cevap veremiyorlar. Tutup sen şöyle yaptın, sen böyle yapmıştın diyorlar. Ben elli senedir, bu memleketin faydası için çarpışarak çalıştım. Ben kaldırımdan, miting meydanlarından gelmedim. Harp meydanlarından geldim. Çalışmaktan yılmayız. Bizi hiçbir şey yıldırılmaz. Sağlam esaslarla milletin teveccühünü kazanmak isteriz. 25 sene çalıştık. Millet kaderini kendi tayin etsin, dedik. İktidarı bıraktık. Şimdi onlar iktidardan düşecekler diye tir tir titriyorlar. Ama düşeceklerdir. Düşmeleri lâzımdır. Bu kendileri için çok hayırlıdır. Çünkü ıslah olacaklardır.” diyerek, bu ülke için yaptığı çalışmaları, askerlik geçmişini ve demokrasi için yaptığı fedakârlıkları ön plana çıkararak, iktidarın seçimi kaybederek ıslah olacağını beyan etmiştir.¹⁴⁴⁶ Buna karşılık Menderes, İnönü’nün savaş meydanlarından geldiğini söyleyerek övündüğünü ve asker olduğunu bir ayrıcalıklı gibi ileri sürdüğünü, oysa Türk milletin baştanbaşa asker olduğunu, CHP döneminde askerinin her türlü cephaneye ve teçhizat yönünden geride olduğunu, kendi dönemlerinde bunu iyileştirdiklerini belirtmiştir. Menderes, II. Dünya Savaşına katılmama meselesi ile ilgili, İnönü’nün bunu “durmadan milletin kafasına vurduğunu”; milleti savaştan korkutarak, bozguncu bir ruh hali yarattıklarını söylemiştir. Aslında, İnönü’nün savaşa girme kararı verdiğini, tüm hazırlıkların tamamlandığını, milletvekillerinin çeşitli illerde söyleyecekleri nutukları hazırladıklarını, kendisine de Eskişehir’e gitme görevi verildiğini ancak tam bu sırada Fransa’nın düşmesi ile Türkiye’nin savaşa girmekten kurtulduğunu iddia etmiştir.¹⁴⁴⁷ Bu tartışmalara da Cumhurbaşkanı Bayar da katılmış; “Bizim aslımız Kuvay-ı Milliyeden gelmiştir. Biz vatan tehlikeye düştüğü ve elimizde mücadele için hiçbir şey kalmadığı biz zamanda İstanbul’da evimizde yatmadık.(...) Biz doğru bildiğimiz bir şeyi milletin iradesine dayanarak yapacağız.”¹⁴⁴⁸ demiştir.

Radyo konuşmasında Bayar’a cevap veren İnönü, bu iddiaların, milli mücadele sırasında isyan eden Komünist Partisi mensuplarınca da söylendiğini dile getirmiş; “Sayın Bayar o zamanları yaşamıştır. Benim gibi bütün bu insanların adlarını, rollerini hatırlar. Faydalı zannederse o zamanlar herkesin ne rol ve ne yol takibettiğini tafsilatı ile söyleyebiliriz” diyerek, Bayar’ın Yeşil Ordunun önde gelen kişiliklerinden biri olduğunu ima etmiş ve bu konunun daha fazla gündemde tutulması halinde detaylı bilgiler vereceği tehdidinde bulunmuştur.¹⁴⁴⁹

¹⁴⁴⁶ <http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm>

¹⁴⁴⁷ *Milliyet*, 25 Nisan 1954

¹⁴⁴⁸ *Milliyet*, 26 Nisan 1954

¹⁴⁴⁹ *Akşam*, 28 Nisan 1954; İnönü’nün Bayar’a verdiği cevap, *Milliyet*’te açıklanmamış, ancak İnönü’nün cevabı içeriği belirtilmeden, “İnönü’nün bu konuşması siyasi çevrelerde gelişigüzel ve sözünün nereye

Liderlerin bu söylemleri, gergin olan siyasi atmosferi daha da bunaltmış, vatandaş arasında parti bazlı çatışma, kavga ve saldırılar yaşanmıştır. Bazı mitingler yapılamamış; bazılarında yaşanan olaylar nedeniyle hatipler konuşamamış; çoklukla CHP mitingleri DP'lilerce sabote edilmiştir.¹⁴⁵⁰

6- Seçim Sonuçları

İlki 1950'de *Vatan* gazetesi tarafından yapılan seçim anketlerinin ikincisi, "Seçim Tahmini" adıyla *Hürriyet* gazetesi tarafından 1954 seçimleri öncesinde yapılmış; gazetede "Seçim Tahmini Listesi" yayınlanmıştır.¹⁴⁵¹ *Dünya* gazetesinde de seçim anketi yapılmış; Ankara, İstanbul ve İzmir'de iktidar mı muhalefet mi kazanacak şeklinde kuponların doldurulması istenmiştir.¹⁴⁵² Ancak bu anketlerin en gerçekçisi yine *Vatan* tarafından yapılmıştır. *Vatan* gazetesinin yaptığı anket sonuçlarına göre; ankete katılan seçmenlerin %59'u DP, %25'i CHP, %14'ü karışık liste, geri kalan önemsiz sayılabilecek azınlık ise CMP ve TKP yönünde oy vereceklerini beyan etmiştir.¹⁴⁵³

02 Mayıs 1954'de yapılan seçimlere, kayıtlı seçmenin 9.095.563'ü yani %88.6'sı katılmıştır. DP oyların %58.42'sini alırken, CHP %35.11'ini kazanmış, CMP %5.28, Bağımsızlar %0.62'sini, TKP ise % 0.56 oranında oy toplamıştır. Yine mutlak çoğunluk sistemine göre yapılan bu seçimlerin sonucunda Demokratlar, meclisteki milletvekillerinin

gittiğini bilmez yaşlı bir insanın isnatları şeklinde vasıflandırılmıştır" cümleleriyle haber yapılmıştır. *Milliyet*, 28 Nisan 1954

¹⁴⁵⁰ Olaylı geçen CHP Adana mitinginde, İnönü'nün konuşması, nutkunun başında mikrofonun telleri belirsiz kişilerce koparıldığından duyulamamış, CHP lideri konuşmasına devam ederken meydana DP'liler tarafından üzerinde "Kefen hırsızlarını unutma. Sana zulmeden unutma!" yazan propaganda kağıtları atılmıştır. Daha sonra Mersin'e geçen İnönü ve CHP'lilerin konvoyundan bazı otomobiller DP'lilerce çevrilmiş ve içindekiler dövülmüştür. Mersin mitinginde de bazı hoparlörlerin telleri kesildiğinden, İnönü nutkunu tek hoparlörle söylemek zorunda kalmış ve ellerinde Menderes'in resmini taşıyan DP'lilerin tezahüratları nedeniyle nutkunu tamamlayamamıştır. Toplantı sona erdikten sonra bazı CHP'liler dövülmüş, CHP ve Türk bayrakları yırtılmıştı. Aynı gün İsmet İnönü Başbakan'a çektiği telgrafta mahalli idarenin emniyetlerini sağlamadığını belirterek, Mersin olayını şikayet ettiğini, seçim devresinde hükümetin görevlerini ihmal etmesi durumunda seçimin emniyetli olamayacağını bildirmiştir. Ertesi gün İskenderun'da konuşacak olan İnönü İskenderun'a gelirken geçtiği ilçelerin bazılarında yapmayı planladığı konuşmalardan bu bölgelerdeki gergin hava nedeniyle vazgeçmiştir. Antalya Manavgat'ta yapılan CHP mitinginde ise DP'lilerin ıslık ve gürültü sesleri nedeniyle CHP'li adaylar konuşamamış, daha sonra aynı yerde yapılan DP mitingini bozmak isteyen CHP'liler sayıca az olduklarından başarılı olamamışlardı. Kayseri CHP mitinginde İnönü'nün nutku sırasında miting alanına ellerinde dövizlerle 40-50 kadar DP'li girmiş, dövizlerde "Demokrat Kayseriye hoş geldin", "Rey isteme benden, buz gibi soğurum senden", "Sahte oy, hileli seçim, boş sandık", "C.H.P. senden de paşandan da usandık" gibi ibareler yazılı olduğu görülmüştür. F.A.Atayakul, "**Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Seçimler...**", s.290

¹⁴⁵¹ İlk olarak seçimi hangi partinin kazanacağı, ikinci olarak 541 milletvekilliğinin partiler arası dağılım tahmini sorulmuştur. Seçim sonuçlarını doğru tahmin edecek olanlara 10.000 TL ödül verileceği duyurulmuştur. Mehmet Ö.Alkan, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Seçim Tarihimizden Manzaralar", **Toplumsal Tarih**, (210), (Haziran 2011), s.48.

¹⁴⁵² Gazetede, anket sonuçlarına rastlanmamıştır. *Dünya*, 27 Nisan 1954

¹⁴⁵³ *Vatan*, 24 Nisan 1954

503'ünü, CHP 31'ini, Bağımsızlar 2 ve CMP de 5'er vekillik kazanmışlardır.¹⁴⁵⁴ Yani oyların %58.42'sini alan DP, vekillerin %92.9'unu; oyların %35.11'ini alan CHP ise vekillerin %5'ini almıştır. CHP Malatya, Kars ve Sinop'ta tam liste, CMP de Kırşehir de kazanırken diğer illerin tamamını DP kazanmıştır. 1950 seçimlerinde olduğu gibi CHP aldığı oy oranı çerçevesinde temsil edilememiş; temsilde adalet sorunu bu seçimlerde de devam etmiştir.

Başbakan Menderes seçim sonuçlarını öğrenince yerli ve yabancı basına verdiği mülakatta, "seçim sonuçlarının DP'nin demokratik prensiplerinin ve iktisadi kalkınmasının bir zaferi olduğunu; bunun, bütün devlet faaliyetlerine şamil olmak üzere her sahadaki icraatlarının Türk milleti tarafından tasvip edildiği anlamına geldiğini; BM, NATO, Ankara Paktı ve Türk-Pakistan Anlaşmaları çerçevesinde gelişen dış politikanın da bir yansıması olduğunu" belirtmiş; vatandaşlara hitaben de "*İrade ve kararında serbest olduğu takdirde daima iyiyi ve doğruyu bulup seçmesini bilen Türk milletine layık olmanın kalblerimizi meşbu kıldığı mesuliyet hissile ve iktidarın çok büyük bir ekseriyetle bu defa da partimize teveccüh etmiş olduğu şu anda milletimize hizmette devam edebilmek hususunda Cenab-ı Hakkın cümlemize muin olmasını niyaz ederiz*" şeklinde bir açıklama yapmıştır.¹⁴⁵⁵

CHP de seçimleri müteakip bir tamim yayımlamış, çoğunluk sisteminin değiştirilmesi gerekliliğine vurgu yapılarak, seçim sistemindeki çarpıklık sonucu oluşan temsildeki adaletsizliğe dikkat çekmiştir. Tebliğ sonundaki; "(...) *CHP kendisine düşen vazifeyi Büyük Millet Meclisi içinde ve dışında ciddi bir mesuliyet duygusu ile ifaa etmeye çalışacaktır. Seçim neticesinde şimdilik Partimizin idaresine hakim olan düşünceler şunlardır: Partimiz, seçmenlerin oylarından %40'ından fazlasını kazanmıştır. Memlekette varlığımız bu büyük oy nispetinin himayesindedir. BMM'de sesimiz bu oy nispetinin manevi ağırlığı taşıyacaktır. Seçim sistemimizin düzeltilmesi lüzumu 1954 seçimleri ile bir daha meydana çıkmıştır. Birde seçimlerin sonucunda sükunetli bir devrin yaşanması lazımdır ki, halk ancak bu suretle seçimde verdiği kararın neticelerini müşahede ve muhakemesini kolaylaştırmaya çalışacağız.*"¹⁴⁵⁶ açıklaması, vekil sayısı oranı ile değil ülke genelindeki oy oranı sayısı ile muhalefet yapılacağı mesajı taşımıştır.

¹⁴⁵⁴ TÜİK, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, TÜİK Matbaası, Ankara, 2012, s.25.

¹⁴⁵⁵ *Akşam*, 03 Mayıs 1954

¹⁴⁵⁶ *Akşam*, 04 Mayıs 1954

Seçim sonrasında CHP’de birçok parti yöneticisi bu sonuçtan sorumlu tutulmuş; bu sonuçlar gerek basında gerekse parti çevrelerinde çokça tartışmalara sebep olmuştur. İdarede değişiklik taleplerinden, kurumsal yapı değişikliklerine kadar birçok hususun tartışıldığı bu seçim sonrası ilk dönem; seçim sonuçlarında DP’nin yaptığı yerel usulsüzlükler ve seçim döneminde yaptığı astronomik harcamalar iddialarıyla geçmiştir.¹⁴⁵⁷

1954 seçim sonuçları incelendiğinde, akademik çalışmalar ve entelektüel yorumlar bağlamında genellikle DP’nin zaferi olarak görülmektedir. Tez çalışmamızın merkezine CHP alındığından, seçim sonuçlarına bakarken, CHP ve DP’nin ne derece teveccüh gördüğü sorusu, propaganda odaklı düşünülecektir. Yani seçmen kitlesine ulaşan propaganda, vekil sayısı ile değil, oy sayısı ile değerlendirilebilir. Bu da demektir ki, seçmenin %35’ine ulaşan CHP’nin propaganda konusunda nerede eksik kaldığını araştırmak ile vekillerin %5’ini kazanan CHP’nin eksiklerini araştırmak bizi farklı sonuçlara ulaştıracaktır.

Yapılan propagandalardaki vaat ve DP suçlamalarının, halkın yaklaşık üçte birinden kabul gördüğünü göstermiştir. Yine oy sayısına bakıldığında CHP, 1950 seçimlerinden 50 bin oy fazla almıştır. Ancak, DP iktidarındaki iktisadi kalkınma gerçeği, halkın yaşadığı demokrasi ve hürriyet oranı düşünüldüğünde; 1950’deki iktidardaki CHP ile 1954 yılında muhalefetteki CHP’nin oylarının aynılığı, kanaatimizce farklı okuma gerektiren iki ayrı sonuca ulaşacaktır. 1950–1954 yılları arasında gerçek anlamda ileri bir hamle içinde olan Türkiye’de, 1954 seçim sonuçları itibarıyla CHP’nin, “belli bir tabana sahip olduğu” söylemi, bu tabanın nereden gelmiş veya neden bu ileri hamleyi görmezden gelmiş olabileceği sorusunu da getirmektedir.

1954 seçimlerinin bir özelliği de seçimler tarihinde halkın ilk kez iki “denenmiş-tecrübe edilmiş parti arasında tercih yapması olmuştur. Ters bir okuma ile, baskıyı, iktisadi anlamda yokluğu, kıtlığı hatırlatan CHP’nin, bu hatırlatmaların tersini ifade eden ve “denenmiş-tecrübe edilmiş” DP karşısında aldığı %35’lik oyun başarısızlık olduğu söylemi, içerisinde eksiklikler barındırabilir. Gelecek kaygısı taşıyan, refah ve huzur isteyen halktan oy isteme noktasında, 1950’deki “denenmemişliğine” 1954’te iktisadi kalkınmayı ve demokrasi bayraktarlığını ekleyen DP karşısında, tek parti döneminin

¹⁴⁵⁷ *Yeni Ulus*’un iktidarın seçimlerde 60 milyon lira harcadığı ve böylelikle seçimi kazandığı iddialarını DP reddetmiş; sadece 1.5 milyon lira harcadığını, Türk milletinin vicdanının para ile satın alındığı iddiasının Türk milletine hakaret etmek ve seçimi gölgelemek demek olduğunu belirtmiştir. *Milliyet*, 07 Mayıs 1954

bahsedilen kötü anılarını üstünde taşıyan CHP ve lideri İnönü'nün, yapılan seçimleri kaybedeceği mukadder olarak değerlendirilebilir. Burada sorulması gereken bir diğer soru da, bu kalkınma ve gelişmelere %35'in neden teveccüh etmediği, neden CHP'ye yöneldiği olmalıdır.

1954 seçim propagandaları incelendiğinde, DP, temel atma törenleriyle, açılışlarla, tarım, sanayi ve diğer alanlardaki gelişmelerle, halkın eline geçen kazançtaki gerçek rakamlarla, dini yaşayıştaki özgürlüklerle, bürokrasideki rahatlıkla ve bunların artarak devam edeceği söylemiyle seçmen karşısında oy istemiştir. CHP ise daha sınırlı bir alanda DP suçlamalarıyla, hürriyet ve demokrasinin kötüye gittiği söylemleriyle, çıkartılan kanunların yaratacağı muhtemel sorunlarla sesini duyurmuştur. Birincideki somut gerçeklerin karşısında görece daha cılız daha az çekici bu soyut CHP söylemleri, %35'lik somut bir seçmene hitap etmeyi başarmıştır.

DP açısından incelendiğinde ise, 1950 seçimlerinde belirttiğimiz, vatandaşın, parti değil, “devlet” değişikliğine gitmesi, 1954'te de bu durumu korumak istemesiyle devam etmiştir. Seçim tarihimizin en yüksek oy oranlarından birini (%55.42) alarak iktidarını sürdüren DP yöneticilerinin, halkın bu tercihini sadece kendi oyları üzerinden mi yoksa CHP seçmenini de katarak mı değerlendirerek hükümet edeceğini, 1954 seçimleri sonrası süreç gösterecektir. Ancak seçim sonuçlarını 03 Mayıs 1954 günü yaptığı, “*her sahadaki icraatlarının Türk milleti tarafından tasvip edildiği anlamına geldiği*” olarak okuyan Menderes'in açıklamaları, bu sürecin nasıl olacağına dair tahminleri zaten vermiştir.

C-1955 BELEDİYE SEÇİMLERİ

Seçimlerin ardından 14 Mayıs 1954'te TBMM'nde yapılan oylamada Celal Bayar Cumhurbaşkanlığına, Refik Koraltan Meclis Başkanlığına seçilmiş;¹⁴⁵⁸ kabineyi kurma görevi verilen Menderes ise 17 Mayıs'ta kabinesini ilan ederek Başbakan olmuştur.¹⁴⁵⁹

Hükümet programında kendilerine yöneltilen baskıcı iddialarını reddeden Menderes, muhalefetin yalan ve iftiralara dayanan sözde siyasi mücadele usullerine izin vermeyeceklerini, yeni dönemde sanayinin yanında zirai gelişime de büyük önem vermeye devam edeceklerini, mali ve iktisadi inkişafın süreceğini, başta ABD olmak üzere Batılı demokratik ülkelerle daha sıkı bir ilişki içine gireceklerini beyan etmiştir.¹⁴⁶⁰

¹⁴⁵⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001001.pdf>

¹⁴⁵⁹ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001002.pdf>

¹⁴⁶⁰ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001003.pdf> s.21-34

Seçim sonuçlarına rağmen İnönü, Atatürk'ün sadık silah arkadaşı ve ülkenin en kıdemli devlet adamı olarak saygı görmeye devam etmiş; DP'liler, "Paşa Faktörü" dedikleri şeyle, yani ordunun ve bürokrasinin önderlik ettiği "zinde kuvvetleri" temsil eden İnönü ile kendilerini karşı karşıya bulmuşlardır.¹⁴⁶¹

1954 seçimlerinde kazanılan kesin zafer, iktidar partisini daha agresif ve duygusal denebilecek kararlar almaya itmiş görünmektedir. 21 Haziran 1954'te Yargıtay, Danıştay, Sayıştay ve üniversite öğretim üyelerinin 60 yaş ve 25 yıllık hizmetlerini tamamlamaları halinde "Resen emekliliğe sevk edilmelerine" ilişkin yasa kabul edilmiştir.¹⁴⁶²

Seçim yasasında yapılacak değişikliğe ilişkin CHP'nin görüşme talebi Menderes tarafından kabul edilmemiş¹⁴⁶³; 30 Haziran 1954'te bu değişiklik yasalaşmıştır. Bu bağlamda; belli bir seçim bölgesinde herhangi bir siyasi partinin aday listesine giren adayların başka bir siyasi partinin listelerine girmeleri ve başka bir yerde bağımsız aday olmaları engellenmiş; aynı hüküm, adaylığı kabul olmayan başvuru sahipleri için de geçerli kılınmıştır. Devlet memurlarına aday olmaları için seçimlerden altı ay önce görevinden istifa etme şartı konmuş, siyasi partilerin ortak liste ile seçimlerde aday göstermeleri olanağı kaldırılmış, muhalefetin radyodan yararlanmasını sağlayan maddeler seçim kanunundan çıkarılmıştır. Ayrıca adayların elinde önceden hazırlanmış bir pusula olmaması, bunların geçersiz sayılması, ancak bütün seçmenlerin kendi istekleriyle boş ve beyaz oy pusulası üzerinde istedikleri adayı yazabilmeleri kabul edilmiştir¹⁴⁶⁴

Bu kanunun radyo ile ilgili kısmında, "Radyo ile Siyasi Propaganda Kanunu"nu düzenleyen 5545 sayılı kanunun ilgili maddeleri yürürlükten kaldırılmış, siyasi partilerin seçim dönemlerinde radyodan faydalanmamaları; radyoda sadece hükümetin icraatlarına ilişkin açıklamalar yapılabilmesine karar verilmiştir.¹⁴⁶⁵

¹⁴⁶¹ F.Ahmad, **Modern Türkiye'nin...**, s.34

¹⁴⁶² <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001011.pdf>. Yasada öngörülen yaş ve hizmet yılı kısıtlaması değerlendirildiğinde, Tek Parti CHP'si döneminden kalan memurlara yönelik bir ayrıştırma yapılacağı çıkarımı öne sürülebilir.

¹⁴⁶³ *Milliyet*, 19 Haziran 1954

¹⁴⁶⁴ İktidar sözcüsü, bu kanundan amacın, "kamuya tahsis edilen Devlet Radyosuna seçim propagandası vesilesiyle devlet otorite ve emniyetini zaafa uğratacak ve siyasi ahlakı bozacak mahiyetteki konuşmayı menetmek" ve "Seçmenlerin tamamıyla vicdanları ile baş başa kalarak serbest iradelerinin tecellisine imkan vermek" olduğunu belirtmiştir.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001015.pdf>

¹⁴⁶⁵ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001015.pdf> 1950 öncesi DP muhalefette iken, radyodan yararlanmayı demokratik taleplerin ayrılmaz bir parçası olarak sunmuş, bu konuda Celal Bayar, 27 Haziran 1947'de "*Radyo halkın parasıyla kurulmuştur. Tek taraflı kullanılmaması icap eder.*" demiştir. C.Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.165; DP muhalefetinin de etkisiyle 24 Mayıs 1949'da Basın Yayın Genel Müdürlüğü Kanunu kabul edilmiştir. Kanunla seçime katılan siyasi partilere, radyo yoluyla propaganda yapma hakkı verilmiş; fakat radyodan faydalanmak isteyen partilerin,

Aynı gün (30 Haziran'da) DP, modern bir Gerrymander uygulaması olarak ifade edilebilecek bir işe imza atmıştır. Niğde'ye bağlı Nevşehir, il yapılmış; 1954 seçimlerinde tüm milletvekilliklerini CMP'nin kazandığı Kırşehir'in de onun bir kazası yapılması dikkat çekmiştir.¹⁴⁶⁶

Hemen sonraki günlerde, 05 Temmuz 1954'te de hâkim ve askerler hariç gerekli görüldüğü takdirde kurum tarafından zorunlu emekli edilebilmeyi sağlayan yasa kabul edilmiştir. Memur güvencesinin görece ortadan kaldırıldığı bu kanunla, emekliğe sevk için belli bir süre hizmet görmüş olma şartı kaldırılmış, memurun çalışma süresine bakılmaksızın işten atılabileceği hükmü getirilmiş, bu uygulamayı gerçekleştiren idare ve şahıslar aleyhinde hiçbir idari ve adli kaza merciine müracaat edilemeyeceği kabul edilmiştir.¹⁴⁶⁷

Yeni hükümet bu gibi faaliyetleri yürütürken, CHP XI.Büyük Kurultayı 1954 Temmuz sonunda toplanmış; seçim sonuçları değerlendirilerek tüzükte bazı değişiklikler yapılmıştır.¹⁴⁶⁸ Seçim sisteminin bozukluğunun mecliste meşruiyet sağlamayan sonuçlar yarattığı ifade edilen kurultayda, ikinci bir meclisin ve Anayasa Mahkemesi'nin kurulması teklif edilmiş; hâkim teminatı, radyonun tek taraflı kullanımı gibi konular eleştirilmiştir. Kurultayda yaptığı konuşmada İnönü, "Vatan müdafaasında siyasi partilerin işbirliği temin etme gerekliliği" üzerinde durmuştur.¹⁴⁶⁹

okuyacağı metinlerinin hem Radyo Danışma Kurulu, hem de Cumhuriyet Savcılığı denetiminden geçmesi gibi koşulları muhalefet partisinin eleştirilerine yol açmıştır.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d08/c019/tbmm08019091.pdf> Bu eleştirilerin sonucunda iktidar 1950 seçimlerinden önce çıkardığı 5545 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu'yla muhalefetin radyodan faydalanma imkânını genişletmiş, savcılık denetimi de kaldırılmıştır.

¹⁴⁶⁶Bu yasanın oylamasında 541 vekilin 259'u olumlu oy verirken, 39 vekil (6 DP'li) olumsuz oy vermiş, 237 vekil de oylamaya iştirak etmemiştir.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001015.pdf> Bu şekilde ileride başka örnekleri de görülecek düzenlemelere başlangıç teşkil edecek ilk uygulama, 1953 sonunda Kastamonu'nun Abana ilçesinde denenmiştir. Abana'da 1950 ve 1953 yılları arasında yapılan genel ve yerel seçimlerde açık farkla CHP kazanmıştır. 21 Aralık 1953'te kabul edilen kanun gerekçesinde, bu bölgenin ilçe merkezi olmaya hak kazanmış yerinin Pazaryeri denilen Bozkurt kasabası olduğu ve iktisadî, sosyal ve coğrafi yönlerden açıkça üstün bir durumda bulunduğu ileri sürülmüş; sosyal ve kültürel bakımdan Bozkurt'un Abana'dan daha elverişli olduğu ifade edilmiş; ilçe merkezi Bozkurt olarak değiştirilmiştir.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d09/c026/tbmm09026020.pdf> Ayrıntılı bilgi için bkz. T.B.Mahmutoğlu, "Çok Partili Sisteme...", s.87-89

¹⁴⁶⁷ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c001/tbmm10001017.pdf>

¹⁴⁶⁸ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.492.

¹⁴⁶⁹ *Milliyet*, 27 Haziran 1954. Bu kurultayda izleyiciler arasında Osman Bölükbaşı'nın da bulunması, müteakip süreçteki muhalefet işbirliğine ilişkin düşünüldüğünde, İnönü'nün açıklamaları anlam kazanmaktadır.

07 Kasım 1954'te bu şartlarda girilen muhtarlık ve ihtiyar heyeti seçimlerine ise CMP ve KP katılmazken¹⁴⁷⁰, CHP katılmıştır. Seçimlere katılım oranı, %57.6 olmuş; DP %74, CHP %15, bağımsızlar %5 oranında muhtarlık kazanmıştır.¹⁴⁷¹ İktidar partisi 53.968 üyelik kazanırken %73,97 oy almış; CHP 11.438 üyelik ve %15,68 oy almıştır.¹⁴⁷²

Ülke iç politikada olduğu gibi dış politikada da sancılı ve hareketli bir dönemden geçmiştir. 1954'te İngiltere, adanın, el değiştirmemesi kaydıyla Kıbrıs'a muhtariyet verilmesi fikrini ortaya atmıştır. Başpiskopos Makarios'un Yunan Başbakanını ikna etmesi ve ABD'nin de Yunanistan'a açık destek sözü vermesi üzerine, Rumlara self-determinasyon hakkı verilmesini öngören bir teklif, Yunanistan tarafından BM Genel Kurulu'na getirilmiş; Türkiye'nin karşı çıkması üzerine Yunan girişimi sonuçsuz kalmıştır. Kıbrıs Adasını Yunanistan'a bağlamak için kurulmuş olan EOKA terör örgütü, 01 Nisan 1955'de adada faaliyete geçmiş; Türklere ve İngilizlere saldırılar başlamıştır. 1955'te İngiltere, Kıbrıs meselesini görüşmek üzere Türkiye ve Yunanistan'ı Londra'ya çağırılmış; konferans öncesinde Rumlar, Türkleri katledeceklerini açıklamışlar; bunun üzerine Başbakan Adnan Menderes 24 Ağustos 1955 günü İngiltere'ye, tedhiş hareketlerinin önlenmesi ve Türklerin can sağlığının korunması için bir nota vererek Kıbrıs'ta vazifelerini yapacaklarını ümit ettiğini bildirmiştir. Türkiye'nin savunması bakımından Kıbrıs'ta statükonun değişmesine müsaade etmeyeceklerini söyleyerek, Kıbrıs davasında Türkiye'nin de taraf olduğunu dünyaya ilan etmiştir. Konferans devam ederken, EOKA terörünün Türkleri de hedef almaya başlaması karşısında, İstanbul'da hükümetin de göz yumduğu mitingler kontrolden çıkmıştır.¹⁴⁷³

Kıbrıs meselesi yüzünden, Türk-Yunan ilişkilerinin kopma noktasına geldiği 06 Eylül 1955'te, Selanik'te Atatürk'ün doğduğu ev ile Türkiye'nin Selanik Konsoloslugu arasında bir bomba patladığı haberinin duyulması üzerine, Beyoğlu'nda büyük bir kalabalık toplanmış ve saldırı protesto edilmiştir. Ancak akşam saatlerinde provokasyonlar ve toplum psikolojisinin de etkisiyle, daha çok, Rum ve diğer gayrimüslim vatandaşların ikamet ettiği bölgelerde dükkânlar, binalar, kiliseler eğlence yerleri, okullar hatta mezarlıklar bile tahrip edilmiştir. Kaosun yarattığı ortamda binlerce

¹⁴⁷⁰ *Milliyet*, 17 Ağustos 1954

¹⁴⁷¹ *Akşam*, 21 Kasım 1954

¹⁴⁷² M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.271.

¹⁴⁷³ *Milliyet*, 24,25 Ağustos 1955; 1955 Eylül başında yapılacak Kıbrıs konulu Londra Konferansı öncesinde muhalefet, memleketin içinde bulunduğu durum sebebiyle bir süre iç meseleler hakkında konuşmayacaklarını belirtmiş ve uygulamıştır. *Milliyet*, 26-30 Ağustos 1955

liralık zarar meydana gelmiş, İzmir ve Ankara’da da benzer olayların gelişmesi üzerine İstanbul ve İzmir’de sıkıyönetim (örfi idare) ilan edilmiştir.¹⁴⁷⁴

DP içinde 1951 yılından itibaren baş gösteren muhalefet, basına ispat hakkını ortadan kaldırmayı amaçlayan yasa nedeni ile tekrar ortaya çıkmıştır. 09 Mart 1954’te kabul edilen yasa ile basın yoluyla itibarı kıracak, şöhrete ve servete zarar verecek eleştiri ve haberlere ağır cezalar getirilmiş, bunların resmi şahıslara yapılmasında cezanın artırılması kabul edilmiştir. DP içinde bu yasadan rahatsız olan, sonradan “ispatçılar” olarak adlandırılacak on milletvekili, Mayıs başında verdiklerinde “ispat hakkı önergesinde”¹⁴⁷⁵, basına ispat hakkı verilmedikçe, bakan, yargıç ve devlet memuru gibi görevlilerin kuşku altında kalacaklarını ileri sürmüşler, bu önerge basında geniş yankılar uyandırmıştır.¹⁴⁷⁶ Özellikle Menderes ile sert tartışmalar yaşayan, aralarında Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Ekrem Hayri Üstündağ’ın da bulunduğu bu gruptan, 10 milletvekili partiden istifa etmiş; 9’u da DP’den ihraç edilmiştir.¹⁴⁷⁷

Bu şartlar altında, 15 Ekim 1955’te DP IV.Büyük Kongresi toplanmıştır. Menderes’in yeniden genel başkan seçildiği kongre, çatlaklar oluşan DP’de Menderes’in gücünü örgüte göstermesi bakımından önem taşımıştır.¹⁴⁷⁸

DP sadece muhalefet üzerinde değil, kendi içinden ayrılan vekiller üzerinde de baskı kurmuştur. Genel Müdürlüğünü F.Lütfü Karaosmanoğlu’nun yaptığı ve 1954 seçimlerinde DP lehine seçim hilelerine karıştığını aktardığımız Kızılay hakkında soruşturma açılmış, müfettişler Kızılay’ın senelik hesaplarını kontrol etmişlerdir.¹⁴⁷⁹

DP iktidarının ilk döneminde, tarımda gerçekleşen büyük hamle ve milli gelirin artmasıyla önemli bir buhran oluşmamış, ancak fiyat artışlarında hızlanma ve dış ticaret dengesi açığı görülmüştür. İklim şartları yüzünden tarımsal ürünlerde rekoltenin düşmesi, ihracatı dengelemek amacıyla ithalatın kısıtlanması, fiyatları yükselterek karaborsa oluşturmuş; 1955 Temmuz ayından itibaren Milli Korunma Kanunu sert uygulamalarla tatbiki başlanmıştır.¹⁴⁸⁰

¹⁴⁷⁴ *Milliyet*, 06,07 Eylül 1955

¹⁴⁷⁵ “İspat hakkı”, yayımladıkları haberler sebebiyle gazetecilerin haklarında dava açılması halinde, habere konu olan iddiayı ispat etme hakkını vermeyi ve ispat durumunda, suç isnat edilen şahıs hakkında gerekli yasal işlemlerin yapılması anlamına gelmiştir.

¹⁴⁷⁶ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde**..., s.277-278; *Milliyet*, 13,14 Ekim 1955

¹⁴⁷⁷ *Milliyet*, 15,16 Ekim 1955; Gazetecilerin sorusu üzerine, DP Genel İdare Kurulu Üyesi Atif Benderlioğlu’nun, “*Şu günlerde basına ispat hakkı tanıma keyfiyeti, sizce bir Azot fabrikasının temelinin atılmasından daha mı mühimdir?*” şeklindeki açıklaması, DP’nin resmi felsefesi olarak görülmüştür. Metin Toker, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.111

¹⁴⁷⁸ *Milliyet*, 16 Ekim 1955

¹⁴⁷⁹ *Milliyet*, 20 Ekim 1955

¹⁴⁸⁰ C.Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.172.

Yaklaşan belediye seçimleri öncesinde bir tebliğ yayınlayan CMP, “DP’nin muhalefette iken seçime girmeme için gösterdiği sebeplerin çok daha ağırlığının bugün mevcut olduğunu, iktidarın içinde olduğu anti-demokratik tutum karşısında, iktidar değişikliğini de sağlamayacak olan bu yerel seçimlere katılmanın faydasız bir ıstırap ve fedakârlık” olacağını belirterek seçimlere girmeme kararı almıştır.¹⁴⁸¹

CMP’den sonra CHP de seçimlere katılmayacağını açıklayarak bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, “İktidarın artık kanuna aykırı şekilde vatandaşın haklarını ihlal ettiği, seçimlerde yolsuzluk yapıldığı, CHP’li muhtarların baskıya uğradığı, muhalif yazar ve hatiplerin mahkemeye verildiği, mecliste iktidarın sergilediği tavrın hâkim teminatını tehdit eder mahiyet taşıdığı, beklentilere rağmen aylardır rejimi zedeleyen mevzuatta hiçbir değişiklik yapılmadığı, iktidarın mesul olduğu mali ve iktisadi çöküşü muhalefete yıkmaya çalıştığı, iktidar tarafından muhalefetin şerefi ve haklarına tecavüz edildiği, toplantı ve söz hürriyetlerinin engellendiği, dolayısıyla bu şartlarda seçimlere katılmayacağı” açıklaması yapılmıştır.¹⁴⁸²

CHP seçimlere katılmasa da özellikle CHP Genel Sekreteri Gülek, yaptığı yurt gezileri ile ön plana çıkmış, bu gezilerde iktidarı eleştirmiş, radyonun kullanılma şeklinin partizanca olduğunu vurgulamış; hükümetin *pahalılık yok* demesiyle pahalılığın ortadan kalkmadığını belirtmiş; plansız kalkınmanın sonuçlarının hüsrana olacağını beyan etmiştir. CHP’ye yöneltilen dinsizlik suçlamalarına ise “*Din insanların en büyük varlığıdır, ona dokunmak kimseye yakışmaz. Bu isnadı şiddetle reddederiz.*” demiştir.¹⁴⁸³

Halka CHP’nin seçimlere neden katılmadığını açıklamak üzere Ağustos 1955’te bir Karadeniz gezisine çıkan Gülek;¹⁴⁸⁴ yaptığı basın toplantısındaki açıklamaları ile Meclisin meşruiyeti hakkında “suizanni mucip olacak şekilde alenen müstehziyane fiil ve harekette bulunduğu” gerekçesi ile tutuklanmış; tutuksuz yargılanmak üzere üç gün sonra serbest bırakılmıştır.¹⁴⁸⁵ Gülek, Erzurum’da tam adli teminat, ispat hakkı ve seçim kanununda yapılan son değişikliğin ilgası halinde seçime girebileceklerini belirtmiş; kendisinin tutuklanmasının şahsen değil, ancak muhalefet genel sekreterinin böyle hapse götürülmesinin, iktidarın mütemadiyen tekrar ettiği «yurdu dünyaya jurnal etmek»

¹⁴⁸¹ *Milliyet*, 04 Ağustos 1955

¹⁴⁸² *Milliyet*, 06 Ağustos 1955

¹⁴⁸³ *Milliyet*, 04 Haziran 1955

¹⁴⁸⁴ *Milliyet*, 07 Ağustos 1955

¹⁴⁸⁵ *Milliyet*, 14-18 Ağustos 1955; Gülek, mahkeme sonucunda, “Bazı dükkan sahiplerinin sıra ile ellerini sıkma sureti ile bir gösteri yürüyüşü yaratmak” suçundan altı ay hapis cezası almıştır. Sedef Bulut, “Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu”, **Akademik Bakış Dergisi**, (II/4), s.128

olduğunu ve ülkeyi yabancılara çirkin gösterdiğini vurgulamıştır. CHP'den birçok sebeple ayrılan vatandaşa da, “(...) *Hadiseleri gördünüz, baba ocağına dönünüz. Kucağımız sizlere açık...*” çağrısı yapmıştır.¹⁴⁸⁶

İktidar yanlısı *Zafer* gazetesi, seçimlere katılmama kararına ilişkin, “milletten asla itimat yüzü görmediğini anlayan CHP'nin millet önüne çıkmaktan kaçtığını, bu tebliğin mutlak arzın ifadesi olduğunu” belirtmiştir.¹⁴⁸⁷ Bu konuda Toker de, 1955 yerel seçimleri öncesinde, prestijini belli ölçüde kaybetmiş olsa da aslında DP'nin bir serbest seçimde muhalefeti yoracak güçte olduğunu, fakat bu seçimlere bir plebisit havası vererek, “*işte bunca patırtıya rağmen halk benimle beraber*” diyeceğini, bunun sonucunun da “*yola devam*” parolası olacağını vurgulamıştır.¹⁴⁸⁸

Gerek iki taraftaki siyasilerin ve basının, gerekse taraflı halk kitlelerinde karşılıklı biriken öfkenin sonucunda bazı şehirlerde olaylar çıkmış; CHP ve CMP toplantılarına müsaade edilmemiştir.¹⁴⁸⁹ Bunun üzerine Dâhiliye Vekâletince yayınlanan tebliğde, bazı siyasi partilerin açık hava toplantılarında, kanuna aykırı olduğunu bildikleri halde, sınırı belli olmayan ve iç-dış politika, sosyal, ekonomik ve siyasi konular gibi hiçbir memleket meselesini kapsam dışında tutmayan konularda konuşmalar yaptığı; bu bağlamda memlekette hürriyet yokmuş gibi bir hava estirdikleri açıklanmış, kanunun uygulanmaya devam edeceği hatırlatılmıştır.¹⁴⁹⁰

Belediye seçimlerinin yaklaştığı günlerde, muhalefet partilerinin bu konudaki görüş ve çalışmalarına sıkça rastlanmamıştır. Gerek alınan “seçime girmeme kararı”; gerekse mülki amirlerin kanun çerçevesinde toplantılara müdahale ederek, haklarında işlem yapma ihtimalinin bulunması, bu sessizlik durumunun sebebi olarak değerlendirilebilir. Ancak bu durum iktidar partisi için geçerli olmamıştır. Ekim başından itibaren yurt gezilerine başlayan Menderes, gittiği şehirlerde hem ekonomik refah ve ilerleme yönünde adımlar olan faaliyetlerde bulunmuş, hem de bu vesileyle halka hitap ederek iktidarlarının ve muhalefetin tutumunu halka anlatma şansı bulmuştur.¹⁴⁹¹

¹⁴⁸⁶ *Milliyet*, 25 Ağustos 1955

¹⁴⁸⁷ *Zafer*, 07 Ağustos 1955

¹⁴⁸⁸ M.Toker, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, s.127,131.

¹⁴⁸⁹ *Milliyet*, 01-31 Ağustos 1955

¹⁴⁹⁰ *Milliyet*, 20 Ağustos 1955

¹⁴⁹¹ Menderes, 06-11 Ekim arasında Soma'da termik santral, Söke'de çimento, Aydın'da tekstil, Nazilli'de baraj temeli atmış; Genç-Muş demiryolunu işletmeye açmıştır. 04 Kasım'da İzmir'de geliştirilen elektrik santralini açmış; 05 Kasım'da Manisa ve ilçelerine giderek Demirköprü Barajının çalışmalarını yerinde incelemiştir; 07 Kasım'da Kayseri Şeker Fabrikası'nın açılışını yapmıştır. Seçim öncesi ekonomik iyileştirme vaat ve çalışmaları açılışlarla sınırlı kalmamış; 1956 yılı içinde memurlara 5 maaş, emekli-dul ve yetimlere de 2 maaş ikramiye verileceği açıklanmıştır. *Milliyet*, 07-11 Ekim ve 05,06, 08 Kasım 1955

Menderes, muhalefetin seçime katılmama kararının, iktidarın meşruiyetine zerre kadar hanel getirmeyeceğini; muhalefetin 5 yılda yapılan sayısız kalkınma hamlesi ve eserini görmezden geldiğini; kalkınmadan doğan bazı sıkıntılarının geçici olduğunu belirtmiştir. İnönü'nün 1948 ve 1949'da muhalefetin seçimlere girmeme konusunu eleştirdiği nutuklarından bölümler okuyarak, “Görülüyor ki, bu memlekette bir rejim buhranı değil, fakat bir siyasi ahlak buhranı vardır, asıl düzeltilmesi gereken budur.” demiştir.¹⁴⁹²

07 Kasım 1955'te Çorum'da, kendi iktidarları döneminde altyapı, eğitim, sağlık, bayındırlık gibi alanlarda çok önemli mesafeler alındığını ve çalışmaların devam edeceğini; 1956'de çimento fabrikasının açılışının yapılabileceğini belirtmiştir. CHP'ye yüklenen Menderes, CHP'nin seçimlere aslında zaten kazanamayacağını bildiği için girmediyini ancak seçim emniyetini bahane ettiğini ileri sürmüş ve İnönü'nün şahsına yüklenmiştir. 08 Kasım 1955'te Amasya'da, DP iktidarında ülkede her anlamda muazzam gelişmelerin yaşandığını belirtmiş; 1956 ve 1957 yıllarında olumlu anlamda memleketin tüm çehresinin değişeceğini vaat etmiştir. 5 yıllık süreçte CHP'nin haksız suçlamalarıyla karşı karşıya olduklarını belirten Menderes, milli ve iktisadi kalkınmanın vatanın herhangi bir hattında değil, bütün sathında olduğunu söylemiş; belediye seçimlerinde de Amasyalıların yüksek itimat ve teveccühünü esirgememesini rica ve temenni etmiştir.¹⁴⁹³

Başbakan gibi diğer parti ve hükümet ileri gelenleri de seçim çalışmalarında bulunmuş; örneğin Nafia Vekili radyoda su işlerinin geldiği noktayı 1950 öncesi ile karşılaştırmış, hedeflenen noktaları açıklamış ve muhalefete yüklenerek “(...) *Bozguncu propaganda devam ede dursun, eserler yükselmektedir. Artık o milletin malı olmuştur. Kimse onu durduramaz ve hatta hızını bile kesemez.*” demiştir.¹⁴⁹⁴

¹⁴⁹² *Milliyet*, 11 Ağustos 1955

¹⁴⁹³ Menderes'in yaptığı Amasya konuşmasında, Merzifon'un vilayet olması hususunda söyledikleri şu şekildedir: “*Yeni teşkil etmeği düşündüğümüz vilâyetler arasında belki Merzifon da bulunabilir. Merzifon için varit olan bu ihtimalin tahakkununun Amasya'nın tarihî hüviyet ve karakterini ve onun lâyük ve hakkı olan vilâyet vasıf ve hüviyetini değiştirmeyeceğini ve bu hüviyet ve vasfının bütün icaplarının yerine getirileceğine aziz Amasyalıların bir kalb rahatlığı ile emin ve mutmain olmalarını rica ederim*”. Yapılan açıklama, söz konusu mülki değişiklikten hem Merzifonluların hem de Amasyalıların rahatsız olmaması ve halkın zihnindeki soru işaretini giderme ihtiyacından kaynaklanmıştır. *Milliyet*, 09 Kasım 1955. Gülek'in bir yurt gezisinde Bandırma'yı vilayet haline getirecekleri vaadinde bulunmasının İnönü'yü kızdırdığını ve bunu “ciddiyetsizlik” olarak ifade ettiğini anlatan Toker; DP'lilerin gittiği çoğu ilçeye vilayet olma sözü verdiğini, bunun olmayacağını bildiklerini, ama sorunun oy avcılığı olduğunu vurgulamıştır. M.Toker, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, s.190.

¹⁴⁹⁴ *Milliyet*, 06 Ağustos 1955

Yerel seçimlere girilmesi konusunda *Milliyet* gazetesi, muvafık “*Zafer*” gazetesinde bu kararın kamuoyu tarafından tasvip edilmediğinin, muhalif “*Ulus*” gazetesinde ise tasvip edildiğinin ileri sürüldüğünü belirterek, İstanbul çapında 5000 kişiye yönelik bir anket yapmış, bu sorunun gerçek cevabını aramıştır. Kahvehanede, iş adamlarının ofisinde, fabrikada, pazarda, kunduracıda, her yaştaki kadın erkek çekilen resimlerle desteklenen haberlerde, 1229 kişinin kararı tasvip ettiği, 2316’sının etmediği, 1455’inin de konuya ilgisiz kaldığı belirtilmiştir.¹⁴⁹⁵ Bu araştırma o dönem için anket konusunda, basının gösterdiği olağanüstü ilgiyi bir kez daha göstermektedir.

Örfi İdare Kumandanlığı, İstanbul’da 13 Kasım 1955 Pazar günü Belediye Meclisi seçimleri yapılacağını; bu seçimde Örfi İdare Kanunu çerçevesinde siyasî partilerin ve müstakil adayların Seçim Kanunu’na göre propaganda yapmalarına müsaade edildiğini; gerek oy verme gerekse oyların tasnifinde tasnifi takip ve kontrol maksadıyla zaruri olarak husule gelecek halk topluluklarına örfi idarenin yasak ettiği nümayiş ve emsali hadiseler çıkmadıkça müdahale edilmeyeceğini bildirmiştir.¹⁴⁹⁶

13 Kasım 1955’te yapılan Belediye seçimlerinde, kayıtlı 3.873.987 seçmenin 1.461.219’u oy kullanılmış ve katılım oranı %37 olmuştur. Asil üyeliklerin %74’ünü DP, %23’ünü bağımsızlar kazanırken, KP %2.2’sini almıştır. CHP ise katılmamasına rağmen 17 üyelik kazanmış %0.14 oranında üyelik elde etmiştir.¹⁴⁹⁷

Belediye seçim sonuçlarının basına yansımada, partililerin şu görüşleri ağırlık kazanmıştır: CHP, “*DP Bizim 1946'daki akıbetimize uğradı. Teksir edildi diye iptal olunan rey pusulaları kabul edilseydi netice daha da azametli olacaktır.*” derken; DP içindeki 19’lar hareketi “*Türk milleti, Menderes'in düşündüğü gibi düşünmediğini bildirmiş bulunuyor.*” demiştir. DP’liler ise “*Müstakiller hakikatte CHP'lilerdir.*” diyerek bağımsız kisvesi altında CHP’nin seçimlere iştirak ettiğini ancak mağlup olduğunu ileri sürmüştür.¹⁴⁹⁸

Seçim süreç ve sonuçları incelendiğinde, CHP’nin güçlü olduğu yerlerde gerçekten de “bağımsız” adıyla belli yerlerde seçime dolaylı olarak iştirak etmiş olabileceği, zayıf olduğu bölgelerde de seçime katılımın düşük olması yönünde çalışma

¹⁴⁹⁵ *Milliyet*, 09-12 Ağustos 1955

¹⁴⁹⁶ *Milliyet*, 03 Kasım 1955

¹⁴⁹⁷ Adliye Vekâleti Tebliği 18 Kasım 1955, **BCA**: 030.01/51.309.8; Öte yandan 1955 Belediye seçimlerinde de ilginç olaylar yaşanmış, örneğin Eskişehir valisi seçim kütük defterinde adı yazmadığı için, belediye seçimlerinde oyunu kullanamamıştır. *Milliyet*, 14 Kasım 1955; 1957 seçimlerinden başlamak üzere ilerleyen zamanlarda, seçim hileleri içinde en çok yer alan iddia alanı, seçmen kütükleri olmuştur. Konuya hile kavramı dışından bakıldığında, Türk siyaset ve devlet adamlarının seçimlerde oy kullanamama sebepleri olarak karşımıza seçmen kütüklerinin çıkmasındaki ilk örnek Eskişehir valisidir.

¹⁴⁹⁸ *Cumhuriyet*, 15 Kasım 1955

ve propagandalar yaptığı değerlendirilmiştir. Kendi iktidarı döneminde, seçime katılım üzerinden “seçim yoluyla oluşturulan kurumların” meşruiyetini artırmaya yönelik faaliyetleri, bizi bu sonuca ulaştırmıştır.

D-1957 MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ

1- 1955-1957 Ülkede Yaşanan Bazı Önemli Gelişmeler

Ekim ayında yapılan DP kongresinde güçlü bir şekilde ortaya çıkan ve Belediye seçimlerinde elde edilen zafere rağmen partide giderilemeyen iç huzursuzluk; Kasım sonunda toplanan DP grubunun baskıları ve güvensizliğin sürmesiyle, tüm bakanların istifa ettirilmesiyle sonuçlanmıştır. Sadece Menderes yerinde kalarak, hükümeti yeniden kurmuştur.¹⁴⁹⁹ Hükümetin ilk icraatlarından birisi, uzun süredir muhalefetin eleştirisi konusu olan sıkıyönetime Ankara ve İzmir’de son vermek olmuştur. Adı yolsuzluğa karışan 3 bakan hakkında da Meclis soruşturması açılarak, hem kamuoyuna hem de meclis ve parti gurubuna karşı hükümetin aklanması sağlanmaya çalışılmış ve DP’de denetim mekanizmasının çalışmadığı iddiaları çürütülmek istenmiştir.¹⁵⁰⁰

Doğuş şartları ve yapısı, ne CHP’ye ne de DP’ye benzemeyen, homojen bir yapıya sahip, karizmatik bir genel başkanın liderliğinden yoksun, parti içinde yatay ilişkilerin tercih edildiği, particilik anlayışı ve yöntemi bakımından kendine münhasır bir model oluşturan Hürriyet Partisi (HP),¹⁵⁰¹ ispat hakkı tartışmalarında DP ile yollarını ayıran milletvekilleri tarafından 19 Aralık 1955 yılında kurulmuştur.¹⁵⁰²

Dönemin aydınlarının yoğun ilgi gösterdiği HP’nin programında genel olarak şu konular üzerinde durulmuştur: Anayasanın demokratik bir parlamento çalışmasına imkan verecek şekilde değiştirilmesi, cumhurbaşkanlığının partiler üstü bir nitelik kazanması, cumhurbaşkanının iki defadan fazla üst üste seçilmemesi, çift meclis sisteminin kurulması, milletvekili sayısının indirilmesi, siyasi partiler arasındaki eşitliğin

¹⁴⁹⁹ *Milliyet*, 01,02 Aralık 1955

¹⁵⁰⁰ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde**..., s.284. Üç bakan (İktisat ve Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu) hakkında suçsuz oldukları sonucuna varılmıştır.

¹⁵⁰¹ Diren Çakmak, “Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958)”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, (II/3), 2008, s.154-156. Ancak dönem yazarlardan Bedii Faik, 19’lar hareketini, 1946-1950’de DP’lilerin kendi partilerinden ayrılma davranışından daha çok, kamuoyunun gösterdiği ilgi bakımından 1945’de Dörtlü Takrirle meydana çıkan kurucular hareketine benzetmiştir. Bedii Faik, “Hürriyet Partisi”, *Dünya*, 02 Kasım 1955; Faik, makalesinde, Türkiye’deki hürriyet ve demokrasi gelişimindeki DP’nin tavrı ve pozisyonunu, Frankenstein karakterini yaratan doktorun yine ondan en çok korkan olmasına benzetmiştir.

¹⁵⁰² *Milliyet*, 19-21 Aralık 1955; Partinin Genel Başkanlığına önce Ekrem Hayri Üstündağ seçilmiş; ancak sağlık sorunları sebebiyle kısa süre sonra yerini Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu’na bırakmıştır.

sağlanması, adli bağımsızlık ve hakim teminatının sağlanması, üniversite özerkliğinin teminat altına alınması, yargısal denetimin tüm devlet faaliyetlerini içerir hale getirilmesi, tarafsız bir idare cihazı kurulması, basın özgürlüğünün ve radyonun tarafsızlığının sağlanması, sendikaların hür ve bağımsız çalışmalarının sağlanması, kamu hürriyetlerinin hukuk devleti kavramına göre yeniden düzenlenmesi, kamu hizmetlerinde yaşanan görev ve nüfuz suiistimalleri ile partililiğin cezalandırılması¹⁵⁰³ ve önlenmesi için Anayasa ve mevzuat değişikliklerinin yapılması, sosyal adalet prensiplerine uygun davranılması, hesap ve programa dayalı bir iktisat siyaseti güdülmesi,¹⁵⁰⁴

DP'nin içinden çıkan bu oluşum, liberalizm kavramına daha ziyade sosyal konulardan yaklaşarak, hürriyet ve özgürlük kavramları üstünde durmuş, ülkede bunların eksikliğini dile getirerek, DP'ninkinden bağımsız bir liberal yaklaşımla siyaset yapmıştır. Kısa süreli siyasi yaşamında bir seçim görmüş olan HP, iktidar muhalefet ilişkilerinde başat aktörlerden birisi olmayı başarmıştır.

Yılın ilk ayları Kıbrıs ve dış politika konuları ile HP'nin iktidarda yarattığı sancının giderilmesine çalışıldığı olaylarla geçmiş; CHP XII.Büyük Kurultayı 21 Mayıs 1956'da toplanmıştır. Program ve tüzükte değişikliğin yapılmadığı kurultay, muhalefet partileri arasında işbirliği yapılması konusunda Genel Başkan İnönü'ye tam yetki vermiştir.¹⁵⁰⁵

1956 yılında iç ve dış politika ile ekonomide sorunların artması, basın ve muhalefetin sert tepkilerine sebep olmuştur. Muhalefetin, basın yoluyla iktidarı suçlamalarını artırarak sıkıntıya sokması üzerine, bir çözüm bulunmuş; 06 Haziran'da Basın Yasası'nda tadilat yapılmıştır. Bu yasa değişikliğine göre; süreli yayınların sorumlu müdürlerinin en az lise mezunu olmaları, amme hizmetlerinden yasaklı olmamaları, altı aydan fazla hapis cezası ile hüküm giymemiş olmaları, kanunda belirtilen suçlardan herhangi biri ile hükümlü olmamaları gibi zorunluluklar getirilmiştir. Öte yandan süreli yayınlardaki işlenen bir suçtan dolayı, suçu işleyenin yanı sıra haberi ya da belgeyi verenle, sorumlu müdür ve yayın sahiplerinin de cezalandırılması kabul edilmiştir. Yasa kapsamındaki suçlarda hapis ve para cezaları arttırılmıştır. Ayrıca, namus, şeref ve

¹⁵⁰³ “Devlet memurlarındaki partizanlık” ile “devletin, memurlara uyguladığı partizanca tavra” yönelik iddialar DP iktidarı boyunca muhalefet tarafından sürdürülmüştür. Fatih Rıfki Atay, vali ve kaymakamlar gibi idarecilerin iktidar lehine politika yapmalarını eleştirilmiş, bunun vatandaş hukukuna aykırı olduğunu belirterek; iktidar değişikliğinde tüm kadroların partizanca değiştirilmesinin bir sonu olmayacağını, yetişmiş kadroların siyaset uğruna harcanmaması gerektiğini yazmıştır. Falih Rıfki Atay, “Mukayeseli Propaganda Vazifesi”, *Dünya*, 03 Eylül 1957

¹⁵⁰⁴ *Milliyet*, 21 Aralık 1955

¹⁵⁰⁵ *Milliyet*, 21-24 Mayıs 1956

saygınlığa dokunacak, resmi sıfatı olanları küçük düşürecek nitelikte yayınlarla, devletin saygınlığına dokunacak, halkın devlete güvenini zedeleyecek, ayrıca neşir yoluyla veya radyo ile namus, şeref ve haysiyete tecavüz eden veya hakarete bulunanların cezalandırılması kabul edilmiştir.¹⁵⁰⁶

1954'ten sonra iktidar yanlısı basın dışında, basın ile iktidarın ilişkileri olumlu bir gelişme düzeyine ulaşamamış, tam tersine giderek bozulmuş; 1955 baharında gündeme gelen "İspat hakkı tasarısı", iktidar yanlısı *Zafer* dışında büyük tepki ile karşılanmıştır. Kanunlarda yapılan değişikliklerin de etkisiyle, 1954-1957 arası dönemde, Hüseyin Cahit Yalçın ve İnönü'nün damadı Metin Toker başta olmak üzere birçok gazeteci tutuklanmış, birçok gazete kapatılmış çeşitli olaylarda bazı gazeteciler dövülmüş ve gazetelere ağır para cezaları uygulanmıştır.¹⁵⁰⁷

İktidarı eleştirme sahası olarak, basına getirilen kısıtlamalar sonucu, muhalefetin elinde, miting meydanları ve açık hava toplantıları kalmıştır. Hükümet bu konuda da çözüm üretmiş; 27 Haziran 1956'da Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası kabul edilmiştir. Buna göre;

-Siyasi partilerce veya propaganda maksatlı düzenlenecek toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin sadece seçim zamanlarında yapılabilmesi,

-Hükmi şahısların kendi mensupları arasında icra edilecek toplantılarının kapalı yerde yapılması ve bu faaliyetler için en büyük mülkü amirden 48 saat önceden izin alınması,

-Gösteri yürüyüşlerinde nutuk söylenmemesi, suç işlemeye teşvik ve tahrik edici mahiyette söz ve hakaretler yapılmaması,

-Aksi durumlarda güvenliğin sağlanması için askeri birlik kullanılarak, polisin hedef gözetmeksizin ateş açabilmesi,

-Açık yer toplantılarının güneş batımına kadar sürmesi, kapalı yer toplantılarda da dışarıya yayın yapılmaması,

-Hükmi şahısların en fazla yılda üç kez toplanabilmesi hususları kanunda kabul edilmiş, uymayanlara hapis ve para cezası öngörülmüştür.¹⁵⁰⁸

¹⁵⁰⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012073.pdf> s.195-236 Kanunun meclisten 286 kabul oyu ile geçmesi bakımından, DP milletvekillerinin birçoğunun da kanun hakkında çekinceleri olduğu düşünülebilir.

¹⁵⁰⁷ Gazeteci ve idarecilerden *Halkçı* gazetesinden Nihan Erim, Cemal Sağlam, İbrahim Cüceoğlu; *Dünya*'dan Bedii Faik, Nizamettin Nazif, *Akis*'ten Cüneyt Arcayürek, Yusuf Ziya Ademhan; *Sabah Postası*'ndan Orhan R.Gökçe, *Demokrat İzmir*'den Adnan Düvenci, Ziya Hanhan, *Ulus*'tan Ratip Tahir Burak, Nahit Berker, Nihat Subaşı, Kasım Gülek gibi isimler hapis veya para cezası almışlar; bu gazeteler süreli veya süresiz kapatılmıştır. M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.395-400

¹⁵⁰⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012082.pdf> s.555-564

Tüm bu yasa değişiklikleri muhalefeti harekete geçirmiş; CHP, CMP ve HP'nin, 08 Temmuz 1956'da yayınladığı ortak bildiriye, son kanunlarla siyasi durumun gözden geçirilmesi gerektiği vurgulanmış; tehditlere rağmen mücadeleye devam edecekleri açıklanmıştır.¹⁵⁰⁹

Ahmad, 1950 ve 1954 seçimlerinde kazanılan zaferlerin Menderes'i dönüştürdüğünü, milli iradeyi her şeyin üzerine koyan bu çoğunlukçu demokrasi anlayışı karşısında, siyaset yaparken, bir kişiyi ya da herhangi bir şeyi (seçmenler dışında) hesaba katmaya artık gerek kalmadığını ifade etmiştir.¹⁵¹⁰

CHP, temmuz sonunda işbirliği yönünde bir tebliğ yayınlamış; "seçim kanununda 1954'den sonra yapılan değişiklikler ile hâkimlerin bağımsızlığını zedeleyen kanunların kaldırılmasını ve «Milli iradeyi emniyet ve eşitlik içinde aksettirecek» şekle sokulmasını; seçmen kütükleri konusuna ilişkin yolsuzluk imkânı veren düzenlemelerin düzeltilmesini" istemiş; Parti Meclisinin muhalefet partileri arasında iş birliğini samimi olarak arzu eylediğini beyan etmiştir.¹⁵¹¹

CHP'nin yaptığı işbirliği çağrısına ilk cevap veren HP olmuştur. Tebliğinde, ilk genel seçimler sonucu kurulacak olan meclisin, "kurucu meclis" olarak çalışmasını ve Anayasayı değiştirmesini; kanunların Anayasaya uygunluğunu değerlendirecek bir Anayasa Mahkemesi kurulmasını; nisbi temsil esasını düzenleyecek bir seçim kanunu yapılmasını; basın hürriyeti, seçim emniyeti ve hâkim teminatı ile mahkemelerin bağımsızlığı sağlandıktan sonra da meclisin feshedilerek genel seçime gidilmesini talep etmiştir. HP, herhangi bir partinin mecliste tek parti oluşturabilecek bir formülde ısrarcı olması durumunda işbirliğinin anlamının kalmayacağı konusunda da uyarıda bulunmuştur.¹⁵¹²

Müteakiben CMP de 06 Ağustos 1957 tarihinde bir tebliğ yayımlamıştır. Tebliğde, iktidarın şahsi ve zümrevi bir dikta rejimi kurma yolunda ilerlediğini; devlet kurum ve imkânlarını partizan amaçlara alet ettiğini; rejimin ciddi bir tehlike altında olduğunu; buna karşılık muhalefet partilerinin büyük vatandaş kitlesi ile beraber bir *milli hürriyet cephesi* kurma yolunda işbirliği yapmasının kaçınılmaz bir vatan borcu

¹⁵⁰⁹ *Milliyet*, 09 Temmuz 1956

¹⁵¹⁰ F.Ahmad, **Modern Türkiye'nin...**, s.136-137. Fatih Rıfki Atay da, milli idare diye sözde tapılan şeyin gerçekten belirebilmesi için, seçim kanununun adli teminatını zedeleyen hükümlerin kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Dünyanın hiçbir demokrasisinde görülmeyen iktidar lehine bu denli oransızlığın, işbirliği çalışmalarını engellemenin, ifratçı partizanların seçimleri kazanma hırsı olduğunu ifade etmiştir. Falih Rıfki Atay, "Yeni Seçimlere Girerken", *Dünya*, 07 Eylül 1957

¹⁵¹¹ *Milliyet*, 30 Temmuz 1957

¹⁵¹² *Milliyet*, 05 Ağustos 1957

olduğunu; demokratik devlet düzeninin kurulması için zorunlu kurumları ve teminatları içeren yeni bir anayasanın, bir kurucu meclisçe yapılması gerektiğini ve bunun için muhalefet partilerinin seçimlerde işbirliği yapmalarının gerektiğini; iktidarın aldığı tedbirler muhalif işbirliğinin ortak seçime girmesine engel olacağı takdirde, seçime girilmemesi konusunda müşterek bir karar alınması gerektiğini savunmuşlardır.¹⁵¹³

İktidarın çıkardığı kanun ve düzenlemelerle, muhalefet ve diğer organları baskı altına alması, muhalefet partilerini işbirliği anlayışına itmiştir. 1956 ortalarında başlayan görüşmeler dönem dönem sekteye uğrasa da, 04 Eylül 1957’de muhalefet partileri taahhüt şeklinde ortak bir bildiri yayımlayarak, iktidara geldiklerinde ne yapacaklarını belirtmişlerdir. Başlıca meselenin rejim davası olduğunu, insan haklarına bağlı istikrarlı bir hukuk devleti nizamına kavuşmanın ilk hedef olduğu açıklanan bildiride, hukuk ve demokratik bir idareyi bütün icapları ile derhal tesis edecekleri açıklanmıştır. Mahkeme istiklali ve hakim teminatı, söz, ilim, sendika, basın ve toplanma hürriyeti, üniversite özerkliği, grev hakkı, seçim kanununda değişiklik, hakiki iktisadi kalkınma, iki meclisli sistem konularında vaatlerde bulunmuş, seçim sonucunda gerekli çoğunluğun kazanıldığı takdirde anayasada ve bu kanunlarda değişikliklerin yapılmasını müteakip yeni seçime gidileceğini beyan etmiştir. Aynı gün DP gurubu erken seçim kararı olarak 27 Ekim 1957 günü seçimlerin yapılmasına karar vermiştir.¹⁵¹⁴

Milli muhalefet cephesinin yaptığı bildiriye, DP tarafından hemen cevap verilmiş; bu bildirinın ülkede hürriyet, seçim emniyeti, hukuk devleti olmadığını iddia ederek DP’yi suçlayan bir tahrik vesikası olduğu söylenmiştir. İşbirliği adı altında meşru iktidara karşı kurulan bu cephenin, yurdun “komünist kısıkaı” altında olduğu bu “nazik” dönemde ülkeye nifak zehri saçan bir husumet cephesi olduğu ileri sürülmüş; “nisbi temsil esası, anayasa mahkemesi, çifte meclis, yürütmenin yasama tarafından daha sıkı kontrolü” gibi hususların tüm dünya demokrasilerinde çağdışı kabul edildiği ve tedavülden kalktığı ifade edilerek; bu esasların, hükümetin gücünü ve hızlı karar almasını engelleyen ve istikrarı bozarak ülkeyi tehlikeye sokan sonuçlar yaratacağı, Avrupa ve komşu ülkelerdeki örnekleriyle savunulmuştur.¹⁵¹⁵

Aynı günlerde 09 Eylül 1957’de CHP, XIII. Büyük Kurultayını toplamış; yaklaşan 1957 seçimlerine ilişkin muhalefet partilerinin iktidara karşı işbirliği yapma önerilerini değerlendirmiş; kurultay tarafından Genel İdare Kuruluna bu konuda sınırsız

¹⁵¹³ *Milliyet*, 06 Ağustos 1957

¹⁵¹⁴ *Dünya ve Milliyet*, 05 Eylül 1957

¹⁵¹⁵ *Milliyet*, 09 Eylül 1957

yetki verilmiş; CMP ve HP'nin de katıldığı kurultay sonunda, tüm partililerce birlikte "Hürriyet Andı" okunmuştur.¹⁵¹⁶ Andın metni şu şekildedir: Hürriyet Andı: "Memleketimizin bugünkü siyasi durumunun tarihi partimizin 13. Büyük Kurultayına yüklediği tarihi vazife karşısında birleşmiş muhalefet cephesinin bir üyesi olan biz CHP'liler, Türk milletini layık olduğu ileri demokratik rejime ve vatandaşlar arasında eşit muameleyi şiar edinen hukuk devletine kavuşturmaya ve millet iradesinin tecellisine engel olmak isteyenlerin karşısına hiçbir şeyden yılmadan, kanuna uyup, ulu Tanrı'ya sığınarak mücadele etmeye and içtiğimizi işbu Hürriyet Andı'yla kabul ve ilan ederiz."¹⁵¹⁷

İktidar 11 Eylül 1957'de çıkardığı yasa ile de, bir siyasi partiye adaylık başvurusunda bulunan bir kimsenin hiçbir seçim çevresinde bağımsız olarak veya başka parti tarafından aday gösterilemeyeceğini hükme bağlamış, seçim tarihinden altı ay evvel mensup olduğu partiden ayrılanların da başka bir partiden aday gösterilemeyeceği kanunlaştırılarak, aksi halde hapis cezası getirilmiştir. Ayrıca 1954 yılında yapılan değişikliklere ek olarak elle çoğaltılan oy pusulaları da geçersiz sayılmıştır.¹⁵¹⁸

DP'nin işbirliğini bozmaya yönelik çıkardığı kanunlar ve muhaliflerin belli konularda anlaşamaması, seçim öncesi muhtemel işbirliğini tamamen kaldırmış, üç parti ayrı ayrı tebliğ yayınlamaya bunu kamuoyuna duyurmuştur. CHP, bölge taksiminin, oyları böleceğini ve kanuna aykırı kabul edilerek muhalif partilerin seçime katılma haklarının iptal edilmesine yol açabileceğini; seçime girmemenin ise vatandaşı çaresiz bırakacağı için kabul edilemez bir durum olduğunu öne sürmüştür. CMP ve HP de, bölgelerin paylaşılması veya seçime girmeme alternatiflerini kabul etmeyen CHP'nin, işbirliğinin başarısızlığa uğramasındaki tek sorumlu olduğunu savunmuştur.¹⁵¹⁹

1957 seçimleri öncesinde sıkça eleştiri konusu olan radyo yayınlarının profili, DP döneminde büyük değişiklikler göstermiştir. Özellikle 1954 yılından itibaren DP, radyonun toplumu etkilemede önemli bir güç olduğunun farkına varmış ve bu doğrultuda, müzik yayınları ağırlıklı bir radyo yapısından, eğitici ve eğlendirici bir radyo anlayışına geçerek propaganda amaçlı yayınlar yapmıştır.¹⁵²⁰

¹⁵¹⁶ M. Koraltürk, "CHP Kronolojisi", s 141

¹⁵¹⁷ *Dünya*, 11 Eylül 1957

¹⁵¹⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c020/tbmm10020091.pdf>

¹⁵¹⁹ *Milliyet*, 21 Eylül 1957

¹⁵²⁰ M. Tokmak, **Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde...**, s.50; Radyo'nun iktidarın propaganda aletine dönüştüğü belirtilen bir yazıda, "(...) Öğretici mahiyette olması gereken bu konuşmalar dönüyor dolaşıyor bir noktada bugünkü iktidarımızın başarılı çalışmalarında karar kılıyor. Mesela ordu saatinde İstanbul'un kurtuluşundan bahseden kurmay subay, sözlerini iktidarımızın İstanbul'u güzelleştirmek için sarf ettiği gayretlere getirip şükranlarını bildirerek bitiriyor" şeklinde bir eleştiri yapılmıştır. *Dünya*, 15 Ekim 1957

İkinci DP dönemi verileri incelendiğinde, 1950 yılından itibaren dağıtılan toprak ve meralarla toprak sahibi ailelerin sayısının %50 oranında artarak 3 milyonu geçtiği, tarım ve diğer sektörlerde eskiye kıyasla ciddi ilerlemeler kaydedildiği gözlemlenmiştir.¹⁵²¹ Ancak ekonomideki plansızlık ve yatırım politikaların iyi ayarlanmaması ile 6-7 Eylül Olayları sonucu piyasada oluşan istikrarsızlık önleyemeyince, 06 Haziran 1956'da Milli Korunma Kanunu'na yeni düzenlemeler getirilmesi kabul edilmiş ve piyasaya sıkı bir denetim getirilmiştir. Etiket, fatura zorunlulukları ve cezaları konmuş, muhtekirlerin ve karaborsacıların şiddetle cezalandırmaları kabul edilmiştir.¹⁵²²

ABD ve Batı dünyası ile iktisadi ve askeri anlamda iyi ilişkiler içerisinde olan Türkiye, 1954-1957 arasında Sovyetler Birliği ile olan mesafesini korumuştur. Bu ülkenin Balkanlar, Kıbrıs ve Orta Doğu'daki hareket tarzı, DP iktidarının Batı Bloğu yanlısı bir politika izlenmesine sebep olmuştur. Öte yandan Türkiye, DP iktidarı döneminde sadece Kore Savaşı'nda değil, Süveyş bunalımı, Lübnan ve Ürdün olayları ile Irak İhtilali sırasında da bütünüyle ABD yanlısı bir dış politika izlemiş, antlaşmalardan doğan sorumlulukların gereklerini yerine getirmiştir.¹⁵²³

2- CHP'nin 1957 Genel Seçim Çalışmaları

Gerek seçimlerin bir yıl öne alınması, gerekse ilgili mevzuattaki yasa değişiklikleri, CHP'nin, 1957 seçim çalışmalarını belirli bir çerçevede tutmasına sebep olmuştur. Geçmiş seçimlerde karşımıza çıkan ayrıntılı ve nitelikli istişare toplantıları yapılamamış, bu da partiyi, kapsamlı bir programdan ziyade konulara ve kitleye doğrudan temasa zorlamıştır.

Hükümet raporlarında, CHP'nin seçim öncesi çalışmalarındaki propaganda metinlerini ele alan ve "CHP hatiplerinin seçime takaddüm eden günlerde yapmış oldukları umumi ve bölgevi propagandalar"¹⁵²⁴ başlığını taşıyan bir belgeye rastlanmıştır.

Bu raporda ekonomik, siyasi, dini ve bölgesel konularda CHP'nin kullandığı propaganda argümanları ortaya konmuştur. Seçim hazırlıkları bu argümanlar ve ele alınan

¹⁵²¹ Sağlık alanında önemli gelişmeler sağlanmış; 1950'de 16 olan sağlık merkezi sayısı 1956'da 280'e; hastane sayısı 39'dan 121'e çıkarken; yatarak ve ayakta tedavi görenlerin sayısı iki katı üzerinde artmıştır. Yükseköğretimde de Temmuz 1957'de Atatürk Üniversitesi açılmış; aynı yıl ODTÜ, Ege Üniversitesi ve GATA'nın kurulmasıyla ilgili yasalar kabul edilmiştir. M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.479 vd.

¹⁵²² M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.355-356;

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c012/tbmm10012073.pdf>

¹⁵²³ M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.466,467,485.

¹⁵²⁴ 06 Kasım 1957 tarihli Bsn.U.Md.Ş.I sayılı **BCA: 030.01/43.254.17.1-12**

meseler çerçevesinde yürütülmüş, hatiplerin konuşmaları ile afiş-broşür vb. diğer dokümanlar, bu konuları işlemiştir. Genel olarak 1954 sonrası muhalefet açısından oluşan baskı ortamının ve bunun yarattığı iddiaların merkezinde hazırlanan metinler, raporda aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

I- İktisadi propaganda:

1. İktisadi durumun çok bozuk olduğu, zaruri ihtiyaç maddelerinin ithal mallarının, yedek parça ve lastiğin piyasada bulunmadığını, iktidara gelince bunların düzeltileceği,
2. Dış memleketlerin, altı milyar borcumuz olduğundan, bize mal vermedikleri gibi kredi de açmadıkları, bu suretle milli şerefimizin haleldar olduğu,
3. Amerikan yardımının yerinde sarf edilmeyerek heder edilmiş olduğu; hükümete teslim edilen altınların iktidar tarafından son gramına kadar harcandığı,
4. Fiyatların azami surette her gün yükselmekte devam ettiği, hayat pahalılığının tahammül edilmez bir hal aldığı,
5. Köylü ve işçinin mal ve emeklerinin tam karşılığını alamadıklarını, iktidara gelirlerse bunlara daha fazla değer verileceğini,
6. Memlekette yapılan fabrikaların çalışmadığını, lüzumsuz törenlerle devletin masrafa sokulduğu,
7. Para kıymetinin düştüğü ve karşılıksız para çıkarıldığı, bu suretle enflasyona gidildiği,
8. Dar gelirli vatandaşlardan vergi alındığı halde milyoner çiftçilerden vergi alınmadığı; Milli Korunma Kanunu'nun küçük esnafı ezdiği ve bunun kaldırılacağı,
9. İktidara gelince subay ve gediklilere rey hakkı tanınacağı; idare amirlerine ve memurlara baskı yapıldığı,

II- Siyasi propaganda:

1. Antidemokratik kanunları (basın, hâkimler, seçimler, toplantılar kanunları) iktidara geldikleri takdirde değiştireceklerini,
2. Anayasa mahkemesi kuracaklarını, nisbi seçim usulünü kabul edeceklerini, ispat hakkını tanıyacaklarını
3. Seçimi kazanırlarsa altı ay içerisinde yeni seçimlere gidileceğini; üniversite muhtariyetini tanıyacaklarını,
4. Partiler arasında müsavi muamele yapılacağı; radyonun tarafsız olacağını, halen muhalefete radyoda konuşma imkânının verilmediğini,
5. Mebus maaşlarının 2800 lira olduğu, iktidara geçince mebus maaşlarının ve Reisicumhur tahsisatının azaltılacağını; mebus adedinin azaltılacağı; vekillerin makam otomobilleri için 27 milyon lira sarf edildiği, Reisicumhura Umur yatı yaptırıldığı, bazı

DP mebuslarının gayri meşru şekilde milyon sahibi oldukları; mebusların mal beyanında bulunmasının kabul edileceği,

6. Hükümetin Kıbrıs politikasının yanlış olduğunu, CHP iktidara geldiği takdirde

Kıbrıs'ın Türkiye'ye ilhak edileceği, 6-7 Eylül hadiselerinin mesulünün hükümet olduğu,

7. Siyasi suçlara ait af kanunu çıkarılacağı, veraset ve intikal vergilerinin ıslah edileceği,

8. İktidara geçerse Amerika'nın kasalarını bize açacağı,

9. Reiscumhurun bir Hıristiyan muhibbi olduğunu ve ailesinden onlara kız verdiğini, Devlet reisi dâhil DP mebuslarının mason olduğu,

10. DP mebuslarının fabrika ve apartmanları bulunduğu, büyük ticari şirketlerde gayri meşru ortaklıkları olduğu,

11. Bir Türk vekilinin İzmir'de Yunan bayrağını direğe çektiğini ve Türk askerine de resmi geçit yaptırdığı, İzmir'e gelen ecnebi gemilerini ziyaret eden Türk kadınlarının ırzlarına geçildiği,

III- Zirai propagandalar ve köylülere ait propagandalar:

1. DP'nin köylülere yaptığı vaatlerin yerine getirilmediği, köylülerin kandırılmış olduğu,

2. Zirai Teşvik Kanunu çıkaracaklarını, her köylünün sıhhi mesken sahibi yapılacağını,

3. Köylünün Ziraat Bankasına olan borçlarının bir kısmının af edileceği, diğer bir kısmının da uzun vadeli taksitlere bağlanacağı,

4. Köylü mallarının ve emeğinin kıymetlendirileceği, Hayvan vergisinin kaldırılacağı,

5. Orman Kanunu'nun kaldırılacağı ve Ormanın tamamen köylüye bırakılacağını,

6. Köy salmasının kaldırılacağı ve köy muhtarlarına maaş verileceği,

IV- Dini propaganda:

1. Din mekteplerinin CHP zamanında açılmış olduğu;

2. İktidarın dini siyasete alet ederek kanunlara aykırı hareket ettikleri,

Karadeniz bölgesindeki propagandalar:

1. Fındığın ve çayın DP tarafından ucuz alındığı, CHP iktidara gelirse fındığın 5-7 liradan alacağı,

2. CHP seçimi kazandığı takdirde buğdayın daha ucuz fiyatla ve daha çok miktarda verileceği,

3. DP'lilerin hırsızlık şirketi halinde çalışmalarının gizli kalması için ispat hakkının tanınmadığı,

4. Hükümetin DP'li olmayan belediyelere yardım yapmadığı,

5. Yapılan işlerin Amerikan yardımı ile yapıldığı

Garp bölgesindeki propagandalar:

1. Tütünün ucuza alındığı, iktidara gelince bir tütün bankası kurulacağı ve tütüncülerin menfaatlerinin korunacağı; pancar fiyatlarının çok düşük olduğu,
2. İşçi ve grev mevzunun ele alınacağı,
3. İzmir’de Yunan bayrağının çekilme hadisesi bu bölgede bilhassa propagandalara mesnet teşkil etmiştir.

Şark bölgesindeki propagandalar:

İktidarın bütün fabrika, yol ve imar hareketlerini garpte yaptığı, şarkta hiçbir fabrikanın yapılmamış olduğu, halbuki harp olduğu zaman askere ilk defa şarklıların alındığı,

Cenup bölgesindeki propagandalar:

1. Valiler iktidarın bir nevi icra uzvu gösterilmek suretiyle, idare amirlerinin alacağı her türlü kararlara mukavemet göstermesi hususunda propagandalar ve halkın hükümete karşı olan güvenini sarsmağa çalıştıkları,
2. Bugünkü hudut rejimi tenkit olunarak seyyar jandarmanın birçok haksızlıklar yaptığı, iktidara gelince bu rejimi ıslah edecekleri ve bu alayın ortadan kaldırılacağı,
3. Mayın tarlalarında ölen bir iki kişinin ölülerinin bu mıntıkadan alınarak gömülmesine müsaade edilmediği ele alınarak bir insanın ölüsünün dahi rahat bırakılmadığı, gömülmeden bırakılmakta olduğu, gizli olarak propaganda yapılmıştır.
4. Kemali Beyazıt, İnönü büyük kumandan olduğu için Ruslar bizimle harp edemiyor, reyinizi CHP’ye veriniz demiştir.

İstanbul ve Ankara’da yapılan propagandalar:

1. Evsiz vatandaşlara ev yaptırmaları için ucuz fiyatlara arsa tevzi edileceği,
2. İşçi ve memur ücretlerinin arttırılacağı, bunlara da birer ev tedarik edileceği; işçilere grev hakkı tanınacağı,
3. 500 liraya kadar maaş veya ücret alan işçi ve memurlardan vergi alınmayacağı...

Toplumun her kesimine hitap eder görünümde olan bu propaganda söylemleri, seçim öncesi, hedeflenen kitle doğrultusunda, uygun yer ve zamanda kullanılmaya çalışılmıştır. Öte yandan mesajların, hükümet tarafından tanzim edilmesi, iktidarın CHP’nin politik faaliyetlerine karşı ön alabilmek adına gerçekleştirdiği yakın ilginin göstergesi olmuştur.

CHP’de ileride incelenecek partili çalışmalarına ek olarak, bu seçimlerde de kadınlar ve gençler aktif görevler almıştır. CHP’li kadınların çarşı pazar gezerek hayat pahalılığında bahsettikleri yazılmış¹⁵²⁵; CHP Gençlik Kolları da yurt çapında seferber edilmiş, köylerde propaganda yapmak ve sandık müşahidi olmak için yüzlerce üniversitelinin başvurduğu belirtilmiştir.¹⁵²⁶

Gerek diğer muhalefet partileri, gerekse CHP, iktidar partisinin yapabileceği seçim oyunlarına karşı vatandaşı ve partililerini uyarılmış; çift zarf, sandık gafleti, para ile oy toplamak, sahte oy pusulaları gibi konulara dikkat edilmesini istemişler ve bununla ilgili gazete büyük boy ilanlar vermişlerdir.¹⁵²⁷ Seçim öncesi bu uyarılar kitap haline gelmiş ve her yerde tekrarlanır bir hal almıştır.

11 Eylül 1957’deki CHP kurultayında adayların tespiti, seçim girip girmeme ve seçimle ilgili herhangi bir karar alma yetkisi Parti Meclisine bırakılmıştır.¹⁵²⁸ Adayların belirlenmesiyle birlikte, “**CHP’nin Millete Taahhüdü**” isimli bir taahhüdü vekillere imzalatacağını belirtmiş; buna ihanet edenlerin derhal partiden ihraç edecekleri belirtilmiştir.¹⁵²⁹ Belgenin metni şu şekildedir: “*Vatandaşa beyan ve taahhüt ederiz ki, C.H.P. önümüzdeki seçimlerde Büyük Türk Milletinin güvenine mahzar olduğu takdirde Demokratik rejimin kurtarılması, iktisadi sıkıntıların giderilmesi ve Hukuk Devletinin kurulması esaslarına her zaman bağlı kalacak ve ilk merhale olarak en geç önümüzdeki Mayıs’ta nispi temsi sistemine göre teminatlı serbest ve adil seçimin bütün şartlarını gerçekleştirerek yeni seçimlere gidecektir.*”

Dönem basını incelendiğinde, taahhüdün İstanbul CHP adaylarıyla sınırlı kaldığı gözlenmiş, varsa da diğer adayların böyle bir girişimi tespit edilmemiştir. Ancak taahhüdün verildiği tarih ve basına yansıma şekli açısından değerlendirildiğinde, vekillere güven duyulmamasından ziyade, Türk toplumunun manevi değerlerine ilişkin bir çağrışım hedeflendiği düşünülmektedir. Halka, CHP’nin salt vaatçi bir parti değil, sözünü belge ve imza altına alacak yüreklilikte bir kurum olduğu mesajı verilmesi arzu edilmiştir. Bu mesajı, CHP’nin, DP’ye karşı geliştirdiği, “DP, iktidar olmadan önce verdiği vaatleri yerine getirmeyerek, halkı aldatmıştır” söylemiyle beraber el aldığımızda, CHP-DP ayrımının, sözünün eri-yalancı ikiliğine çekilmek istendiği görülmüştür.¹⁵³⁰

¹⁵²⁵ *Milliyet*, 05 Ekim 1957

¹⁵²⁶ *Dünya*, 02 Ekim 1957

¹⁵²⁷ *Dünya*, 20,23 Ekim 1957

¹⁵²⁸ *Milliyet*, 12 Eylül 1957

¹⁵²⁹ *Ulus ve Milliyet*, 05 Ekim 1957

¹⁵³⁰ Seçimlerde, propaganda metodu ve aracı olarak, yazılı taahhüt verme alışkanlığı, CHP’de yakın dönemde de görülmüştür. 2015 genel seçimleri öncesi Genel Başkan Kemal Kılıçdaroğlu, emeklilere

CHP seçim beyannamesinin yayımlanmasından günler önce, buradaki esasları ihtiva eden bir tamimi taşra teşkilatlarına yollamış, açık hava toplantılarında okunmasını istemiştir. Bu tamimde;

-Seçimlerin bütün demokratik müesseseler yenilendikten sonra 1958 Mayıs ayında yapılacağı

-Köylünün Ziraat Bankasına olan borçlarının 1000 liraya kadar olan kısmını affedeceği, geriye kalan kısmını 20 senede faizsiz tahsil edeceği.

-500 liraya kadar maaşı olan işçi, memur ve emekliden gelir vergisi alınmayacağı

-Köy salmasının kaldırılarak, imam ve muhtar maaşlarının devlet bütçesinden ödeneceği; hayvan vergisinin kaldırılacağı

-İlk iş olarak köy yolları ve su işlerinin ele alınacağı

-Tapu ve mahkeme harçlarının indirileceği, tapusuz arazilerin tapularının derhal verileceği, 100 döneme kadar arazi vergisi alınmayacağı.

-Orman suçlarının affedileceği ve Orman Kanununun değiştirileceği

-Mebus maaşlarının 1000 liraya ineceği.

-Göçmenlere tevzi edilen gayrimenkullerde, 10 sene müddet satmama tahdidinin kaldırılacağını.

-Köylülerin Emlak Kredi Bankası'ndan mesken kredisi alabileceğini,

-Köy okulu yapımında köylüden hiçbir şey istenmeyeceği, köy bataklıkları ve hususi ormanların sahiplerine iade edileceğini,

-Tütüne gerçek değerinin ödeneceğini, tütüncüler bankası kurulacağı

-Askeri fabrika işçilerinin durumlarının düzeltileneceği, zam yapılacağı,

-Esnafa kredi ve ödeme kolaylığı sağlanacağı,

-İnşaat ruhsat formalitesinin basitleştirileceği, evsizlerin ev sahibi olmalarının temin edileceği

-Hizmet süresine bakılmaksızın, ayrılma durumunda işçilere, ihtiyarlık sigortası primlerinin iade edileceği,

-İşçilere senede 30 gün ücretli izin aldırılacağı, askeri ücretlerin tespit edileceği, işçi çocuklarının da işçi hastanesinden faydalanacağı. ¹⁵³¹ konuları ele alınmıştır.

verilecek olan ikramiyelere ilişkin yapacağını vaat ettiği düzenlemeleri gerçekleştiremediği takdirde istifa edeceğini beyan etmiş ve bunu noter imzalı taahhüde bağlamıştır. <http://www.aa.com.tr/tr/haberler/483124-emeklilere-iki-maas-ikramiye-verilmesi-sozumu-surdurecegim> E.T. :23.05.2015

¹⁵³¹ *Milliyet*, 04 Ekim 1957

Beyannameye esas olacağı ifade edilmekle birlikte bu tamimde, bir önceki yani “umumi ve bölgevi propagandalarda” ele alınan konuların bir kısmı bulunmamaktadır. Özellikle suça konu teşkil olabilecek iddia ve söylemlerden uzak durulmuş, işçi ve köylü meseleleri gibi daha efektif ana başlıklara temas edilmiştir.

CHP’de seçim ile meşgul olmak üzere kurulan muhalif komisyonlar, eylül ortası itibariyle çalışmaya başlamış¹⁵³²; ancak geçmiş seçimlerin aksine, 1957 seçimleri öncesi, CHP’nin yaptığı seçim çalışma ve propagandaları birbiriyle iç içe geçmiştir.

3- DP’nin 1957 Genel Seçim Çalışma ve Propagandaları

Demokratlar, yasa koyucu olmanın avantajıyla yaptıkları değişiklikler sonrası, seçim propagandalarını istedikleri şekilde icra edebilmişlerdir. Muhalefetin ileri sürdüğü hürriyet, demokrasi, baskı, ekonomik gidişat konularındaki söylemlerine karşılık gelen bu propagandalarında, 1957 seçimlerine özel olarak, din kavramının da yoğun olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bastırılan afiş ve broşürler ile mitinglerde kullanılan dövizlere, film gösterimleri de eklenmiş, propaganda vasıtaları çeşitlendirilmiştir. Ayrıca ilk kez sanatçı kimlikli kişilerden, yetenekleri doğrultusunda faydalanılmıştır.

Menderes ve diğer partililerin konuşmaları, genellikle bir tesis açılışı veya temel atma törenlerine denk getirilmiş; muhalefet cephesi işbirliği arayışlarıyla çalışmalarda bulunurken, neredeyse yapılan her miting, bir fabrikayı işaret etmiştir. Tarafsızlığı tartışmalarına rağmen Cumhurbaşkanı Bayar, bu faaliyetlere doğrudan iştirak etmiş, bu durum da muhalefetin yoğun eleştirisine sebep olmuştur.

1957 öncesi iktidar, basın yoluyla seçmene, *Zafer*, *Havadis*, *Türk Sesi*, *Son Posta*, *Hergün*, *Milliyet* (başlangıçta) ve muhtelif yerel gazeteler aracılığıyla ulaşılmıştır. Bu gazeteler hem ilanlardan hem de kâğıt, makine ve malzeme tahsisinden büyük payı almıştır.¹⁵³³

Daha önceki seçimlerin aksine, seçim beyannameyi yayımlama gereği duymayan DP, bazı örnekleri EK-M’de sunduğumuz, gazeteleri, sokakları, seçim meydanlarını süsleyen afişlerinde şu propaganda ibarelerini kullanmıştır: “Onların Ucuzluk Dedikleri Şey; Senin Mahsulünü Ucuza Almaktır.”, “Rey çalanı... Mazbata sahtekârlığı yapanı... Dayak atanı... Unutma. DP’ye rey ver.”, “Köylü vatandaş DP seni kimseye ezdirmez”,

¹⁵³² *Milliyet*, 16 Eylül 1957

¹⁵³³ Öte yandan geriye dönük tahlilde, CHP’nin de kendi döneminde yandaş basınına büyük destek verdiği görülmüştür. *Ulus* gazetesi, partinin yayın organı olduğu için tirajı diğerlerinden az olduğu halde diğer bütün gazetelerden fazla ilan almıştır. CHP’nin desteğiyle 1947’de çıkan *Tanin* ve *Memleket*’e de yüksek ilan tahsisi yapılmıştır. A.Özküçük, “**Türk Basınında 1950-1957 Dönemi Seçim Propagandaları**”, s.228-229.

“Az laf çok iş DP”, “1950’de Geri Kalmış Bir Devletlik, 1957’de İleri Bir Dünya Millet Olduk”, “Başlanan İşlerin Bitmesi Lazım, Kalkınmaya Devam”, “Dağlar yol, viraneler bağ oldu. DP”¹⁵³⁴, “Mademki reyini istediğine verebiliyorsun, işte demokrasi budur. Reyini DP’ye ver.”, Senin partin DP. Demokrat Parti seni düşündüğü, seninle çalıştığı için muvaffak oldu”, “Daha çok iş işçiye refah ve emniyet. DP”, “Her köye su! Her köye yol! Her köye mektep!”¹⁵³⁵

Mitinglerde elden ele dolaşan DP dövizlerinde bazen, DP döneminin ülkeye getirdiği bolluk ve kalkınma, CHP dönemine yapılan göndermelerle betimlenmiş, bazen de Menderes’in şahsına yapılan övgü ve methiyelerle süslenmiştir. Dövizlerde şu şekilde yazılarla seçmene mesaj iletmıştır: “Temel atma varken, laf atmağa paydos”, “Çarık yerine çizme giyiyoruz”, “Yol parasını almıyoruz, yol yapıyoruz” “Fasulyeden medet uman zihniyet, mağlubiyeti peşinen kabul etmiştir”¹⁵³⁶, “Kahve, peynir dillerinde, akılları hep midelerinde”¹⁵³⁷, “Dünya hayran eserine, can kurban Menderes’ime”, “CHP teşkilatının tamamına Adnan Menderes bedel”, “Palavra istemez, Kıbrıs 12 Adaya benzemez”¹⁵³⁸, “ İstanbul’un ikinci fatihi Adnan Menderes”, “DP doğdu, zulüm boğuldu”¹⁵³⁹

¹⁵³⁴ DP döneminde devlet karayolları uzunluğu 1950’de 24.306 km. iken, 1960’da 26.711 km.ye; ülke genelinde kara yolları uzunluğu 48.180 km. iken 77.495 km.ye; köy yolları ise 1.100 km iken 15.953 km.ye çıkarılmıştır. Aynı dönemde demir yolları 7.671 km iken sadece 224 km ilave yol yapılmıştır. M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.385-387; Bu bağlamda DP’nin 1957’de kullandığı afişte geçen “Viraneler bağ oldu” ifadesi 1950’li yıllarda ekilebilir arazinin genişlediğini; “Dağlar yol oldu” sloganı ise karayolu ağının geliştiğini vurgulayarak, köylerin şehirlere bağlanması ve böylece tarımsal ürünlerin kolayca pazara taşınır olmasının tarımsal üretimde bir artışa neden olduğuna, bir entegrasyona atıfta bulunmuştur. M.Macit, **Türkiye’de Toplumsal...**, s.48.

¹⁵³⁵ Bunların dışında, “Pahalılık Var Diyorlar; Şekerin Kilosunu 5 Liraya Yedirdiklerini Unutma, Reyini DP’ye Ver.”, “DP: Yedi Yılda Türkiye’yi Büyük Devlet Yapan Parti: 5 Misli Artan Sanayi, 1 Misli Artan Ekim Sahası, 5 Misli Artan İşçi, 3 Misli Artan Elektrik, Oyunu DP’ye Ver”. Kaynak olarak dönemin gazeteleri *Dünya*, *Cumhuriyet*, *Milliyet* ve *Zafer*, 01 Eylül-26 Ekim 1957; ayrıca F.A.Atayakul, “**Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)**”, s.377; ayrıca <http://www.iletisimvediplomasi.com/yrd-doc-dr-ismail-kose-cok-partili-siyasi-hayat-partilerin-secim-beyannameleri-ve-propaganda-gorselleri-1950-2011/> E.T.: 25.05.2015

¹⁵³⁶ Ülke genelinde kıtlığı çekilen bazı gıda maddeleri konusunda örneğin, DP İzmir teşkilatının beyaz peynir dağıtımından sonra piyasadan daha ucuz fiyata halka kuru fasulye dağıttığı, bu suretle kuru fasulyenin de seçim mücadelesine fiilen katılmış bulunduğu belirtilmiş; DP’li yetkililer de, bunun partinin değil, belediyenin bir faaliyeti olduğu konusunda açıklama yapmıştır. *Dünya*, 03,06 Ekim 1957

¹⁵³⁷ Ülkede baş gösteren kahve yokluğu karşısında, ürün Brezilya’dan ithal edilmek istenmiş, ancak Türkiye’nin borcu olduğu gerekçesiyle talebin kabul edilmediği belirtilmiş; yaklaşık bir ay sonra kahve ülkeye getirilebilmiştir. *Milliyet*, 29 Eylül, 26 Ekim 1957. Bu arada, *Dünya* gazetesinin, bir buçuk ay önceden, seçimlere bir hafta kala Brezilyadan kahve geleceğini, bunun tüm illere dağıtılacağını ileri sürmesi ve bunun gerçekleşmesi de dikkate değerdir. *Dünya*, 11 Eylül 1957.

¹⁵³⁸ *Cumhuriyet*, 17,21 Ekim 1957

¹⁵³⁹ *Milliyet*, 17,22 Ekim 1957

DP'nin "Kalkınan İstanbul" kitabı, 10 bin adet bastırılarak ücretsiz dağıtılmış¹⁵⁴⁰; "Refah, Emniyet, Kalkınma" isimli broşürde de "Vatandaş camii yapılmasını istiyorsan, DP'ye oy ver" ifadelerine yer verildiği, camilerin inşa ve imarı için DP'nin iktidarda tutulmasının icap ettiği yazılan bu broşürlerin kanuna aykırı olduğu söylenmiş; DP'nin, dini propaganda aleti olarak kullanmaktan vazgeçmediği, bu broşürün yasak edilmesine rağmen çoğu illerde dağıtımının sürdüğü yazılmıştır.¹⁵⁴¹

DP bir yandan "Köylü" gazetesi gibi kendi propagandasını yapan gazeteleri yüz binlerce bastırarak Türkiye'nin her tarafında bedava dağıtmış; bir yandan da renkli ve büyük ebatta olan Bayar ve Menderes resimleri ile baskısı gayet kaliteli ve renkli resimlerle dolu broşürler bastırmıştır. İktidarın icraatlarının önceki yıllara göre kıyaslanarak sıralandığı bu broşürlerde, DP'nin 1957 seçimlerinden meclisteki tüm milletvekilliklerini kazanarak çıkacağı belirtilmiştir.¹⁵⁴²

1957 seçimleri öncesi sanat ve spor camiası da siyasetin içine sokulmaya başlamıştır. İstanbul tuluat sanatçıları DP'yi ziyaret etmişler, candan DP sempatzanı olduklarını belirtmişler, Atatürk'ün bir vecizini ele alarak "Sanatkârlardan niçin bir milletvekili çıkmasın" demişler; buna mukabil DP'li idareciler de sanatkârların popüler olmasından büyük faydalar sağlanacağını ifade etmişlerdir.¹⁵⁴³ Oyuncu Muammer Karaca, DP Yeşilköy Bucak Başkanlığına seçilerek seçim çalışmalarında bulunmuştur.¹⁵⁴⁴

Propaganda filmleri de seçim kanununa uygun olup olmamaları bakımından tartışma konusu olmuş¹⁵⁴⁵; İstanbul İl Seçim Kurulu, DP'nin reklâm maksadıyla halka bedava gösterdiği filmi yasaklamıştır.¹⁵⁴⁶

¹⁵⁴⁰ *Milliyet*, 17 Ekim 1957

¹⁵⁴¹ *Dünya*, 12 Ekim 1957

¹⁵⁴² F.A.Atayakul, "Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)", s.376.

¹⁵⁴³ Seçim Öncesi"/"Seçim Arifesinde" isimli bir tuluat eseri sahneye koymaları planlanmış, ancak oyunun sahnelendiğine dair net bilgi edinilememiştir. Üç perdelik oyunda, bir bıçkın İstanbul delikanlısı, bir Temel karakteri, bir Erzurum-Kars civarı temsilcisi, bir azınlık mensubu gibi karakterlerin seçim ve siyaset üzerine işlenen, DP'nin diğer partilerden farkını ortaya koymaya çalışan bir senaryo üstünden olaylar gelişmiştir. *Dünya ve Milliyet*, 26 Eylül ve 07 Ekim 1957

¹⁵⁴⁴ *Milliyet*, 16 Eylül 1957

¹⁵⁴⁵ Seçim kanununda 1954 yılında yapılan değişiklik sonucu, devlet ve hükümet işlerinde görev alanların bu işlerle ilgili yaptıkları konuşmalar ve ilgili daire ile müesseselerin kendi faaliyetlerini gösterir biçimde yayınladıkları matbuat seçim propagandası sayılmamıştır. Ancak kamu kuruluşlarının, hükümetin ve DP'nin propagandası o kadar iç içe girmiştir ki, neyin DP propagandası, neyin devlet ve hükümet işi olarak kabul edileceği birbirine karışmıştır. F.A.Atayakul, "Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)", s.377

¹⁵⁴⁶ *Milliyet*, 06 Ekim 1957

Ağustos ayından itibaren görülmekle birlikte, özellikle seçimlerden önceki iki aylık zaman diliminde birçok fabrika, okul, tesis vb. işletmeye açılmış ya da bunların temeli atılmış; ekonomik vaatler bunlarla da kısıtlı kalmayıp değişik alanlarda mal alım fiyatları, maaş zammı veya devasa tesis/işletme müjdeleri verilmiştir.¹⁵⁴⁷ Bu bağlamda Kırşehir de, 12 Haziran 1957’de çıkan yasa ile yeniden vilayet haline getirilmiştir.¹⁵⁴⁸

Düzenlenen miting ve açık/kapalı toplantıların nerdeyse tümünde, başta CHP ve İnönü olmak üzere muhalefet eleştirilmiş; özellikle tek parti dönemiyle her anlamda kıyaslamalar yapılmıştır. Muhalefetin, DP iktidarının baskıcı politikalar izlediği, Menderes’in de diktatör olma yolunda ilerlediği iddialarına örneklerle cevap verilmiştir. Ancak bu seçim konuşmalarının kanımızca en dikkat çekici özelliği, geneline hâkim olan dini referanslardır.

CHP döneminde kısıtlanan bir takım dini özgürlükler, 1957 konuşmalarında eleştiri konusu olmuş; hatipler sürekli bu vurguları yapmıştır. İnönü ve CHP’liler bazen

¹⁵⁴⁷ Açılışı yapılan veya temeli atılan işletme/tesisler: Antalya’da hidroelektrik santrali ve kauçuk fabrikası; Samsun’da et ve balık kombinası, işçi evleri; Tarsus’ta beyaz çimento fabrikası, Sinop’ta astsubay okulu ve hal binası; Elazığ’da et ve balık kombinası ve hidrolik santrali; Karabük’te yapılan 200 işçi evi; İzmir’de işçi hastanesi; Balıkesir’de işçi evleri; Adana’da şeker fabrikası; Çorum çimento fabrikası; Zonguldak’ta liman, kömür yıkama tesisi, ateş tuğlası fabrikası, magnezit ve krom fabrikası; Karabük’te şehir ve içme suyu tesisleri; Kastamonu’da Şeker Fabrikası; İnebolu’da Bakır Madeni Fabrikası; Eskişehir’de Sanayi Çarşısı, işçi evleri, Yeni Otogar binası; Ankara’da fişek fabrikası, hastane, hemşire okulu, işçi evleri temeli; Bursa’da çuval fabrikası, vapur iskelesi, çarşı, okul ve tiyatro; Ordu’da Soya yağı fabrikası; Afyon’da çimento fabrikası; Malatya’da Verem Hastanesi; Elazığ’da Hazar hidroelektrik santrali ve Et Kombinası, Teknik Üniversite... *Cumhuriyet*, 14-25 Ekim 1957 ve *Milliyet*, 07 Ağustos–21 Ekim 1957. Emekliye zam yapılacağı, mali yıl bitiminde dağıtılacak memur ikramiyelerinin ekim başına alınacağı söylenmiş; liman işçilerine %20 zam yapılmış; mahalle bekçilerine bir aylık ikramiye verilmiştir. Rize’de çay alım fiyatlarının 190 kuruştan, 250 kuruşa çıkacağı açıklanmış; İstanbul, Düzce, Bursa, Manisa, Adapazarı, Bolu ve Balıkesir’de elektrik tüketim fiyatları %30-50 arasında ucuzlatılmış; seçim öncesi altın ve dolar fiyatlarının düştüğü görülmüştür. *Dünya*, 25 Eylül 1957, *Milliyet*, 31 Ağustos, 20,26 Eylül, 05,15 Ekim 1957. İstanbul’da Boğaz köprüsü için Fransa ile kredi anlaşması yapılmış ve yöre halkına Keban barajının projesinin müjdeleri verilmiştir. *Milliyet*, 19,21 Ekim 1957. Propaganda yasağı başladıktan sonra da seçim kanunu kapsamına girmediği için, iktidar partisi açılışlarına devam etmiş; son üç günlük süreyi de lehine çevirmeye çalışmıştır. Adana’da şeker fabrikası ve askere hastane temeli atılırken; Çorum’da da çimento fabrikası açılmıştır. *Milliyet*, 24,25 Ekim 1957. Öte yandan çiftçi borçlarının taksit bağlanması kararlaştırılmış; ülkede sıkıntısı yaşanan araç lastikleri için yüklü miktarda ithalat yapılmıştır. M.Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde...**, s.296

¹⁵⁴⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d10/c020/tbmm10020080.pdf> Söz konusu yasanın görüşülmesi sırasında DP’nin tavrını eleştiren Bölükbaşı, konuşmasındaki ifadelerinden dolayı meclisten çıkarılmış, dokunulmazlığı kaldırılmış, 03 Temmuz 1957’de de meclisin tinsel kişiliğine hakareten tutuklanmıştır. *Milliyet*, 04 Temmuz 1957. 1957 seçimlerinden sonra dokunulmazlık kazandığı için serbest bırakılmıştır.

dinsiz ve ahlaksız¹⁵⁴⁹, bazen mason¹⁵⁵⁰, bazen de sarhoş¹⁵⁵¹ olarak tanıtılmış; CHP iktidarında camilerin yıkılıp ahıra çevrildiği¹⁵⁵², Kur'an okuyanların zulüm gördüğü ve kutsal kitapların toplanıp gömüldüğü¹⁵⁵³ ileri sürülmüştür. Çevresi ve müritleri üzerinde etken güç olan şeyhleri desteği de yine aynı şekilde sağlanmış¹⁵⁵⁴; DP'nin dini referanslarına zaman zaman Allah ve peygamber de eklenmiş; Menderes ve DP'nin peygamberin istek ve emriyle bu görevde olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁵⁵

Tek parti Türkiye'sinde siyasetçilerin ağızından dini söylemler kullanılması, özellikle laik kaygılar sebebiyle çok görülmemiştir. Ancak halkın genelinin düşünce sisteminin özünde var olan muhafazakâr bakış açısı, DP ile birlikte parti tabanlarında dini söylem ve iletilerin kullanılmasını tetiklemiştir. Parti tabanı yanında yönetici seviyesinde de bu söylem tarzının kullanılması, "dini terim ve kavramları" siyaset sahasına çekmiştir. İnancını en azından zihinlerinde yoğun olarak yaşayan kalabalık halk kitleleri, miting meydanlarında duyduğu dini söylemlere, olumlu reaksiyon göstermiştir. Öte yandan bu

¹⁵⁴⁹ Sakarya'daki DP mitinginde bir hatibin "CHP halkevleri adı altında genelevler açmış ve çalıştırmıştır. CHP iktidara gelirse hem vallahi hem billahi bugün kapıdan çıkarmakta olduğumuz cenazeleri bacadan çıkarmak zorunda kalacaksınız. Atatürk İsmet Paşa'yı neden başbakanlıktan azletti biliyor musunuz? Atatürk çok partili sisteme geçmek istemişti, İsmet Paşa ben çok partili idarede başbakanlık yapamam dedi ve bunun için Atatürk azletti onu" şeklinde konuşma yaptığı, bunun için 500 lira ücret aldığı ileri sürülmüştür. *Dünya*, 13 Ekim 1957

¹⁵⁵⁰ Bazı hocaların aile soyadı yasaını eleştirerek CHP'nin "Allah"ın adını tanrı ile değiştirip günah işlediği ve Allah'a karşı geldiğini idettikleri, CHP'li vekillerin mason olduğu konusunda propaganda yapıldığı iddia edilmiştir. E.K.İşler, s.321

¹⁵⁵¹ DP'li hatip "Menderes'in karşısına hep sarhoşları çıkarıyorlar... CHP memlekette Müslümanlığın kökünü kazımak istiyor. Hâlbuki biz dini okullara kadar soktuk" demiştir. *Milliyet*, 12 Ekim 1957

¹⁵⁵² Tokat DP mitingindeki bir hatip "CHP'liler camilerimiz yıktırmadılar mı? Din kitaplarını toplayıp yakmadılar mı? Camilerde Kur'an okuyanları hapse attırmadılar mı?" demiş ve CHP'liler bunu savcılığa şikâyet etmiştir. *Dünya*, 12 Ekim 1957

¹⁵⁵³ Gaziantep'te 16 sene evvel CHP tarafından gömüldüğü iddia edilen Kuran'ın DP'liler tarafından bulunarak kuyudan çıkartıldığı ileri sürülmüştür. *Milliyet*, 23 Ekim 1957.

¹⁵⁵⁴ Doğu illerinin, DP'yi destekleyen şeyhlerin tesiri altında olduğu yazılmış; örneğin Diyarbakır'da yaklaşık 100 bin müridi olan şeyh Zeynel Abidin'le yapılan görüşmede Şeyh "Allahın inayeti peygamberin yüzü suyu hürmetine, DP kazanacaktır. Çünkü ambar halindeki camilerimizi DP açmıştır. Din sevgisini DP diriltmiştir. Bu uğurda canını memleket hizmetlerine vakfemiş olan Menderes iktidarı kalacaktır. Bunu aynen bu şekilde yazasın" demiştir. *Milliyet*, 09 Ekim 1957. Şeyh konusu bazen de ters etki yapmıştır. Kars'ta DP milletvekili Kasım Küfrevi'nin aynı zamanda bölgede sözü geçen güçlü bir aileden gelmesi ve şeyh olarak anılmasından hareketle, bazı hocaların köy köy gezerek eski yazı bir kâğıt gösterip, "Bu şeyhin emridir, reyini DP'ye vereceksin" dedikleri belirtilmiş; ancak Küfrevi'nin bile bundan haberi olmadığı söylenmiştir. *Dünya*, 22 Ekim 1957

¹⁵⁵⁵ Gazetelerdeki haberlerde, camilerde "seçim namazları" düzenlendiği ve kılındığı, bazı hocaların "peygamberin Başbakana rüyasında görüldüğü ve ülkeyi yönetmesi için ona devlet mührü verdiğini" yaydıkları yazılmıştır. E.K.İşler, s.321; Sonrasında, Hazreti peygamberin Menderes'e rüyasında görünmesi konusu bir ileri safhaya götürülmüştür. İzmit'te bir hatibin köy köy dolaştırıldığını, kendisine verilen 500 lira karşılığında, hoparlörden "Adnan Menderes'in peygamberi rüyasında gördüğünü ve peygamberin «peygamberlik» mührünü ona verdiğini söylediği" ve milleti onun etrafında toplamaya davet ettiği belirtilmiştir. Yine aynı gazetede bir haberde, Hahambaşı'nın kâtabi olduğu belirtilen DP adayı bir Musevi'nin: "Ey Müslümanlar, Süleymaniye'yi siz ibadet edesiniz diye imar ediyoruz" dediği ileri sürülerek; DP'nin 1 aylık ramazanı 12 aya çıkarmak suretiyle daha iyi propaganda yapabileceği önerisi yapılmıştır. *Dünya*, 06 ve 18 Ekim 1957

mesajlarda özellikle Tek Parti CHP'si dönemine negatif göndermeler yapılması, halk kitlelerinin CHP nefretini sürdürmüş/körüklemiş/artırmıştır. Dolayısıyla CHP de, yaptığı propagandalarda, köşeye sıkıştırıldığı bu alanda mücadele etmek ve hesap vermek zorunda kalmıştır.

Menderes'in konuşmalarında bazen CHP'nin şeytanla olan benzerliği ifade edilirken¹⁵⁵⁶, bazen de hem ülkedeki Müslüman kitleye¹⁵⁵⁷ hem de dışarıdaki İslam âlemine mesajlar iletilmiştir.¹⁵⁵⁸ Maliye Bakanı Hasan Polatkan gibi yöneticiler ise maksadını aşan konuşmalara imza atarak¹⁵⁵⁹, DP'yi doğrudan kutsal bir değer olarak atfetmiştir.

Elbette dini referans kullanımı tek taraflı olmamış; DP kadar olmasa da seçim döneminde CHP de bu kozu kaybetmemeye çalışmıştır. Kutsal mekânların en önemlilerinden birisi olan “Kâbe”¹⁵⁶⁰, DP ve CHP arasında paylaşılammış; yapılan propaganda şarkılarının sözlerinde “Allah ve peygamberin” yanına parti ve parti liderleri eklenmiştir.¹⁵⁶¹

Başbakanlığı boyunca gerek muhalefet ilişkileriyle gerekse parti içi hizipleşmeyle uğraşan Menderes, 1957 seçimleri öncesi, kişisel gücünün en üst noktalarına ulaşmış; halk nazarındaki DP karizması yerini Menderes'in bireysel karizmasına ve erkine bırakmıştır.

¹⁵⁵⁶ Menderes Sinop'un Boyabat ilçesinde yaptığı konuşmasında özellikle CHP ve muhalefeti kastederek “*Şeytan taşlamaktan, ibadete vakit bulamadığını*” belirtmiştir. *Milliyet*, 18 Ekim 1957

¹⁵⁵⁷ Ankara DP mitinginde konuşan Çalışma Bakanı Mümtaz Tarhan ise “*Bizim kalbimizde iman, dilimizde Kuran var*” demiş ve camilerin demokrat iktidarın eseri olduğunu söylemiştir. *Cumhuriyet*, 18 Ekim 1957

¹⁵⁵⁸ Irak devlet adamları seçim gezisinin bir bölümünde Menderes'e eşlik etmiş, Kastamonu gezisinde Menderes, “*Memleketlerine dönünce Türk Milletinin Irak'a, Arap âlemine, Müslüman âlemine ve Müslümanlığa karşı ne derece bağlı olduğunu ifade edeceklerinden eminim.*” demiştir. *Milliyet*, 09 Ağustos 1957

¹⁵⁵⁹ Maliye vekili Hasan Polatkan, DP'ye oy vermenin bu millete hizmet etmek, ibadet etmek olduğunu belirterek; vicdansız, insafsız, imansız, muhakeme hürriyeti bulunmayan bir devrim partisinin hürriyetten bahsetmeye hakkı olmadığını ileri sürmüştür. Bu konuşmasından iki gün sonra, Bilecik'te, “*DP'ye rey vermek, adeta Allaha ibadet etmek demektir.*” şeklinde bir ifade kullanmıştır. *Milliyet*, 21 ve 23 Ekim 1957

¹⁵⁶⁰ Kasım Gülek, Adana'da CHP'nin Türkiye'de çan seslerine son veren parti olduğunu, “*mübarek vatanın Kâbe'ye*” dönmesini CHP'nin sağladığını söylemiştir. *Cumhuriyet*, 12 Ekim 1957. Yaklaşık bir hafta sonra da aynı şehirde, Menderes, “*İstanbul'u ikinci Kâbe yapacaklarını, her fabrika bacasının yanında bir de minare dikeceklerini*” söyleyerek, bunlar üzerinde vurgu yapmışlardır. E.İ.K.İşler, “*Demokrat Partinin Halkla İlişkiler Stratejileri Üzerine Tarihsel Bir İnceleme (1945-1960)*”, s.320.

¹⁵⁶¹ Elazığ'da iki partinin mensupları, açık hava toplantısı düzenleyip, propagandayı şarkı ile yapmayı tercih etmiştir. Sözleri değiştirilmiş şarkıyı DP'liler şu şekilde söylemiştir: *Bir Allah'ımız var ... Muhammet Mustafa gibi salavatımız var ... Aslan gibi çalışkan Menderes'imiz var ... Şafak yıldızı gibi sönmez Demokrat Partimiz var...* CHP'lilerde aynı şarkıyı kendilerine göre değiştirmiştir: *Bir Allah'ımız var ... Muhammet Mustafa gibi salavatımız var ... Milletin göz bebeği İnönü Paşamız ... Aslan gibi Kasım Gülek'imiz var ... Şafak yıldızı gibi sönmez ... Ata'nın yadigarı Cumhuriyet Halk Partimiz var.* *Milliyet*, 16 Ekim 1957

Seçim söylemleri de bu karizma ve özgüvenin izlerini taşımış; bu konuşmalarda muhalefet güruhundan ziyade İsmet İnönü çekincesinin yansımaları görülmüştür. Menderes, Giresun ve Ordu'da "İsmet paşanın ömrünün hiçbir devrinde bir tek gün dahi vatandaşın serbest reyini ile idareye gelmediğini" söylemiş; "*Bir bardak suya mukabil imanını ver diyen şeytan gibi vatandaşın karşısına çıkmış-reyini ver, buğday vereceğimi diyor. Neden 27 senedir Karadeniz halkı hiç hatırına gelmedi, onun buğdayı ile fındığı ile, hastası ile, hastanesi ile hiç meşgul olmadın?*" demiştir. Muhalefetin iktidarın suiistimal yaptığına dair bu güne kadar bir tek meseleyi Meclis kürsüsüne getiremediğini, şüpheleri gidermek adına kendilerinin böyle bir meseleyi meclise aksettirdiklerini, hükümetin de Meclise hesap verdiğini belirtmiştir. Büyük yatırımlar yapan ülkelerde paranın değerinde düşme olabileceğini, İtalya ve Fransa'da da böyle olduğunu söyleyen Menderes¹⁵⁶², bundan sonra geçecek her yılın geçmişin 7-10 yılına bedel olacağını ifade etmiştir.¹⁵⁶³

Son Adana gezisi ile 17 vilayette 51 konuşma gerçekleştiren Menderes, tesis açma ve temel atma törenlerine denk gelen bu mitinglerde, her fırsatta iktidarları dönemindeki kalkınma hamlelerini ve ülkede demokrasinin gelişmesi için yaptıklarını dile getirmiş; başta CHP olmak üzere muhalefet partilerini¹⁵⁶⁴, üniversiteleri¹⁵⁶⁵ ve basını eleştirmiş; hâkim teminatına konularına açıklık getirmiş¹⁵⁶⁶; halka yeni vaatler vererek oylarını istemiştir.

¹⁵⁶² Diğer devletlere kıyas ve mukayese, sıkça başvurulan bir metot olarak göze çarpmaktadır. Menderes Samsun'da kalkınma konuları üzerinde durmuş, nispi sistemli seçimin üçüncü sınıf bir devlet yaratacağını, Fransa'nın bile on yıldan beri bu durumun olumsuz etkilerini yaşadığını belirtmiştir. Tütün fiyatlarının düzeltileceğini, İstanbul'u Hopa'ya bağlayan yolun en kısa sürede inşa edileceğini, Karadeniz kıyılarında turistik oteller yapılacağını belirttiikten sonra İnönü'ye yüklenmiştir. CHP'nin seçim kazanacağı düşüncesine "*Aç tavuk kendisini darı ambarında sanır*" diye cevap veren Menderes; Kıbrıs'ta yaşayan ırkdaşların haklarının korunacağını ifade etmiştir. *Milliyet*, 17 Ekim 1957

¹⁵⁶³ *Milliyet*, 16 Ekim 1957; Miting yapılan şehrin gelişmişlik derecesi değişikçe, emsal yıl rakamının da değiştiği görülmüştür. Sinop'ta, gelecek her yıl için, geçen 4 yıla eşit eserler vereceklerini bildiren Menderes, iç politikadaki fitnenin sona erip huzurun gelmesi ile Kıbrıs ve Suriye'deki tehditler yüzünden seçimi öne aldıklarını açıklamıştır. *Milliyet*, 18 Ekim 1957

¹⁵⁶⁴ Menderes İzmir'de, muhalif işbirliği cephesini eleştirmiş, özellikle HP'li vekillere yüklemiş, basının hakkaniyetli davranmadığını dile getirmiştir. CHP'li işadamlarının kredi alamadığı iddiasını reddetmiş, en çok krediyi onların kullandığını, CHP'nin iddia ettiği 6 ayda buhranı bitirme iddiasının kuyruklu yalan olduğunu söylemiş, bunun "DP gibi erkek bir iktidarın karı" olduğunu ileri sürmüştür. Moskova radyosunun CHP'ye oy verin dediğini, bunu da Rusya'nın, Türkiye'nin güçlü olmaması için partilerin yakın rakamlarla meclise girmesine istemesine bağlamıştır. *Milliyet*, 21 Ekim 1957

¹⁵⁶⁵ Üniversitelerin papalık gibi devlet içinde devlet haline geldiğini, ilim – bilimle değil siyasetle uğraştığını, bunun kabullenilemeyeceğini bildirmiştir. *Milliyet*, 23 Ekim 1957

¹⁵⁶⁶ Elazığ'da hâkim teminatına ilişkin DP iktidarının bir sorun yaratmadığını belirten Menderes, bu konuda "*Biz hâkimleri 25 senede tekaüt ediyormuşuz, Ne yapalım? 45 senede mi edelim. Valiyi zıp zıp gibi oynatıyorsunuz da hâkim İstanbul'a kapağı atıp 25 sene kalıyor. İkisi de hukuku bitirmedi mi?*" şeklinde açıklamalar yapmıştır. *Milliyet*, 19 ve 23 Ekim 1957

Diktatörlük iddialarını tamamen reddeden Menderes, Erzurum’da, seçimlerin öne alınma sebeplerinin, dahilde ve hariçte ülkenin itibarını zedeler şekilde hareket eden muhalefetle çalışma imkanı kalmaması olarak belirtilmiştir. Diktatörlükle suçlanması konusunda ise; “*Biz önümüzdeki 6 ay içinde Türkiye’nin bir asırda görmediği muazzam eserlerin açılışını yapacaktık. Daima haykırırlar, müstebiti diktatör, diktatör... Serbest seçimle istibdat, su ile ateş gibi bir arada yürümez. Hiç istibdatta seçim olur mu?*” demiş, pahalılık iddialarının yersiz olduğuna değinmiştir.¹⁵⁶⁷

Seçmen kitlesinin dini söylemlere olan ilgisi, Menderes’in söylemelerinde de karşılık bulmuştur. CHP’nin 800 camiyi ahır veya depo olarak kullandığını, satışa çıkardığı ifade eden Menderes iş yapabilmeleri için meclise mümkün olduğunca az muhalif girmesi gerektiğini, “Şeytan taşlamaktan ibadete vakit bulamadıklarını” açıklamıştır.¹⁵⁶⁸ Menderes Kayseri’de CHP’nin 27 senede Türkiye’yi bir karış ilerletemediğini, CHP devrinin gizli işsizlik devri olduğunu belirtmiş; muhaliflerin imam hatip okullarını kendilerinin açtığı iddialarına ise, “*Allah dedirtiyor, bir gün onlara da Allah dedirteceğiz, zalimlere bir gün dedirtir. Hazreti Mevla Teala ve Takata Seret Allahü Aleyna*” şeklinde cevap vermiştir.¹⁵⁶⁹

Menderes, İstanbul’da yaptığı konuşmada, CHP döneminin 27 yıllık baskı, yokluk zulümlerine işaret edip hatırlatmış, CHP’nin İstanbul’da tek icraatının, “Taşlık’taki Asmalı Köşk, Taksim’deki Gezi Parkı ile bir heykel ve bir meydan” olduğunu açıklamıştır. Altın stoklarının erimesinin önemli olmadığını, bunların devasa yatırımlara yöneltildiğini, İnönü’nün ümrandan imardan anlamadığını ancak siyasi fitneden anladığını belirtmiştir.¹⁵⁷⁰

¹⁵⁶⁷ *Milliyet*, 13 Ekim 1957

¹⁵⁶⁸ *Milliyet*, 23 Ekim 1957; Yine Manisa’da hiçbir HP’linin mebus olamayacağını, “zira ihanetin Gayretül Allaha dokunacağını” ifade etmiş, HP genel başkanının DP içindeyken zengin olduğunu ileri sürmüştür.

¹⁵⁶⁹ *Milliyet*, 20 Ekim 1957; Halkın duyarlı olduğu dini sembol ve kavramları sıkça kullanan Menderes, Sinop’ta yaptığı mitinginde, şehri bir yolla İç Anadolu’ya bağlayacaklarını, ayrı bir sahil yolu yapacaklarını, kereste ve keten fabrikaları kurulacağını müjdeledikten sonra; basının bir kısmının yalan haberler yaparak halkı kandırdıklarını belirtmiştir. Üç partinin bir araya gelerek *ehli salip (haçlılar) cephesi* gibi bir oluşuma gittiklerini, yuvarlak masa şövalyeleri gibi toplanmak yerine DP’nin karşısına neden teker teker erkekçe çıkmadıklarını sorgulamış, sebep olarak da kendilerinde o kuvveti görmediklerini, bunun yerine bir şer cephesi kurduklarını ileri sürmüştür. *Milliyet*, 18 Ekim 1957. Öte yandan imam hatip okulları konusundaki hassasiyet, diğer vekillerin konuşmalarına da sirayet etmiştir. Tevfik İleri, “*Açtığımız 17 İmam Hatip Okulu ile bu memlekette 4000 aydın din adamı yetiştiriyoruz. Eğer bu mekteplerin kapanmasını ve mısır ekmeği yemek istiyorsanız Halk P.ne rey verin.*” demiştir. *Milliyet*, 15 Ekim 1957

¹⁵⁷⁰ *Milliyet*, 22 Ekim 1957. CHP’nin çalışmadığı ve sadece halkı aldatıcı faaliyetlerde olduğu tezi değişik şekillerde de işlenmiştir. Kars’ta konuşan Menderes, Kars milletvekillerinin CHP’nin elinde olduğunu, bu şehre daha fazla hizmet etmek için bu mebuslar tarafından teşvik edilmediklerini, kendi mebuslukları devam etsin diye bu teşvikleri DP’den esirgediklerini belirtmiştir. *Milliyet*, 13 Ekim 1957

Menderes Afyon'da, İktisadi merhalenin daha ilk adımında iken, bunu iflas gibi göstermenin vatanseverlikle tanımlanamayacağını ifade etmiş; barajlar gibi büyük yatırımların karşılığını 1958'den sonraki senelerde bol bol alacaklarını söylemiştir.¹⁵⁷¹

İnönü'nün seçim vaatleriyle halkı aldattığını¹⁵⁷², hem halka karşı hem de DP'ye karşı kindar olduğunu¹⁵⁷³, tüm bunların hasta bir kişilikli olmasından kaynaklandığını¹⁵⁷⁴ belirten Menderes, zaman zaman da ağır ifadeler kullanmıştır. Soysuzlaşmış bir muhalefetle milli hayatın sabah akşam boğuşma içinde geçeceğini, DP'yi kahir ekseriyetle seçmenin vatan borcu olduğunu söylemiştir.¹⁵⁷⁵ Ayrıca konjonktür gereği, hassasiyet arz eden Kıbrıs Sorunu da mitinglerde ele alınmış; Menderes, “*Kıbrıs'lı kardeşlerimizi bayrağımızın altına almak, elzemdir.*” demiştir.

DP iktidarının başlangıç yıllarının aksine, Cumhurbaşkanı Bayar, gücünü kaybetmese de, özellikle son dönemde, Menderes'in arka planında kalmış görünmektedir. Gerek ülke siyaseti, gerekse DP içindeki etkinliği yadırganamayacak seviyede olan Bayar, kısmen şartlar gereği kendi isteğiyle, kısmen de tarafsızlığı tartışmalarıyla uğraştığından, bir nebze de olsa, 1957 seçimlerinin ikinci adamı olabilmiştir. Konuşmalarında hem bu tarafsızlık konusunu tanımlamaya çalışmış, hem muhalefete yüklenmiş, hem de DP iktidarının 7 yıllık süreçte yaptığı icraatları halka anlatmıştır. Menderes gibi onun da konuşmaları çoğunlukla açılış ve temel atmalara¹⁵⁷⁶ denk gelmiştir.

¹⁵⁷¹ Menderes'e bu gezisinde de Fransa Büyükelçisi nezaret etmiştir. *Milliyet*, 12 Ekim 1957

¹⁵⁷² Menderes Amasya'da, CHP iktidarının kendilerine 1946'da kuruluş yıllarında zorluklar çıkardığından ve seçimlerde türlü hileler yaptığından bahsetmiş; İnönü'nün ülkedeki sorunları 6 ayda çözeceklerini vaat etmesini, “*Bu İsa mı, Musa mıdır ki dil açılacak ve geçecektir?*” sorusuyla eleştirmiştir. *Milliyet*, 19 Ekim 1957

¹⁵⁷³ Menderes, basın vatandaşı aldatmak için ellerinden geleni yaptığı ifade etmiş; CHP döneminin olumsuz yönlerini hatırlatmış, İsmet İnönü'nün sadece DP ve yöneticilerine değil 1950'den itibaren oluşan seçim sonuçları yüzünden halka da kızgın olduğunu ileri sürmüştür. *Milliyet*, 23 Ekim 1957

¹⁵⁷⁴ İnönü'nün 6-7 Eylül olaylarından dolayı kendisini Divanı Ali'ye vermek için uğraştığını belirten Menderes, Trabzon'da muhalefetin siyasi, ekonomik buhran vardır diye fitneye devam ettiği, ülkeyi dışarıya jurnallediği için seçimleri öne aldıklarını belirtmiş; buhranın İsmet Paşa'nın kendi kafasında olduğunu, onun malta humması, Asya gribi bir nevi iktidar hastalığına düştüğünü belirtmiştir. 1950 seçimlerinde İnönü'nün miting konuşmalarından bazı pasajlar okumuş, İnönü'nün kara propaganda yolu ile vatandaşı ustaca kandırdığını ifade etmiştir. *Milliyet*, 14 ve 19 Ekim 1957

¹⁵⁷⁵ *Milliyet*, 23 Ekim 1957

¹⁵⁷⁶ Toker, bu dönemde Bayar ve Menderes'in kendileri için gösterişli karşılama ve uğurlama törenleri tertipleediklerini, yabancı ülkelere seyahatlerinde okulların kapatılarak, öğrenciler ve polis marifetiyle halkın yollara yerleştirildiğini taklar yapıldığını cafcıflı yazılar yazıldığını, ancak bunun halktan yeterli ilgiyi görmediğini anlatmıştır. M.Toker, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, s.126.

Muhalefeti memleket ilerlemesini kösteklemeye çalışan ukalalar olarak tanımlayan Bayar Burdur'da, "*Gayrimesul olan Devlet reisi halka hitap edebilir mi?*" sorusuna "*Evet hitap edebilir, millete yol gösterir, ikaz eder. Benim de Allahım'a ve vicdanıma karşı hudutsuz mesuliyetlerim var*" şeklinde cevap vermiştir.¹⁵⁷⁷

Antep'te, köy kalkınmasına temas ederek, şehirli ve köylü arasındaki farkın DP döneminde kalktığını beyan eden Bayar¹⁵⁷⁸, Urfa'da 7 yıllık icraatlarından bahsederek, bugün bir seçim beyannamesi vermenin lüzumsuz olduğunu belirtmiş, "*Bize, Demirkırat'ı çok koşturuyormuşuz diyorlar. Biz çok koşturmaya devam edeceğiz, korkmasınlar bu at çatlamaz, idmanı yerindedir, birinci gelecektir.*" demiştir.¹⁵⁷⁹

Diyarbakır'da seçim emniyetinden şüphe edilmemesi gerektiğini söyleyen Bayar¹⁵⁸⁰, Konya'da ise Konya ovasında 6 baraj inşa edileceğini müjdeleyerek, su işlerinde gelinen noktayı anlatmış; iddiaların aksine köylü, esnaf ve ticaretten oluşan orta sınıfın kazandığını belirtmiştir.¹⁵⁸¹

Afyon'da konuşan Bayar, muhalefet yıllarına ait hatıralarını anlattıktan sonra, iktisadi duruma temas etmiş ve milli gelirdeki artışın kalkınmanın bir delili olduğunu ifade ederek şöyle demiştir: "*(Kalkınma) Bu imkân sizin ellerinizdedir. Afyonlular bunu her seçimde göstermişlerdir. Bu defada neticenin aynı olacağından şüphe yoktur. Onun içindir ki burada seçim nutku söylemiyorum. Çünkü buna ihtiyaç görmüyorum.*"¹⁵⁸² Konuşmalarının seçim nutku değil, mesul cumhurbaşkanının halkla teması olduğunu sık sık vurgulamıştır.

Bayar Antalya'da Kıbrıs meselesinin önemle üzerinde durduklarını, II.Dünya Savaşı'ndan sonra Oniki Ada'nın başkasına intikal etmesine ses çıkarmayan eski iktidar gibi yapmayacaklarını belirtmiş, elektrik sanayisinin gelişmesi hakkında izahat vermiştir. Kepez hidroelektrik santrali temeli atılmıştır.¹⁵⁸³

Diğer DP yöneticilerinin bolca boy gösterdiği toplantı ve mitinglerde dönem dönem tahammülsüzlükler de görülmüş; Dâhiliye Vekilinin Malatya'daki konuşmasında, bir direğe asılan süpürge üzerinde "*1950'de 75 kuruş, 1954'de 495 kuruş*" yazması üzerine, süpürgeyi asanlar gözaltına alınmıştır.¹⁵⁸⁴

¹⁵⁷⁷ *Milliyet*, 13 Ekim 1957

¹⁵⁷⁸ *Milliyet*, 17 Ekim 1957

¹⁵⁷⁹ Bayar, Urfa'da et kombinasi temeli atmıştır. *Milliyet*, 18 Ekim 1957

¹⁵⁸⁰ *Milliyet*, 19 Ekim 1957

¹⁵⁸¹ *Milliyet*, 20 Ekim 1957

¹⁵⁸² *Milliyet*, 12 Ekim 1957

¹⁵⁸³ *Milliyet*, 14 Ekim 1957

¹⁵⁸⁴ *Milliyet*, 17 Ekim 1957

Devlet Bakanı Cemil Bengü, muhalefeti “*Bir lokma bir hurka ve ayağını yorganına göre uzat zihniyet ve felsefesiyle halkı ezen CHP*” diye suçlayıp ekonomik buhranın varlığını kabul etmemiş;¹⁵⁸⁵ ancak seçim öncesi dönemde çalkantılı bir süreç yaşayan piyasada, saat, dikiş makinesi, pikap ve radyo¹⁵⁸⁶ gibi malların karaborsaya düştüğü bildirilmiştir.¹⁵⁸⁷ Öte yandan muhalefet tarafından, orduya ve kamuya ait birçok aracın, seçim propaganda işlerinde kullanılmak üzere DP’ye tahsis edildiği ileri sürülmüştür.¹⁵⁸⁸ Mal beyanı konusunda konuşan DP sözcüsü, bu kanunun Recep Peker’in Başvekilliği zamanından beri mevcut olduğunu, CHP devrinde ne kadar ve nasıl tatbik ediliyorsa, hala öyle uygulandığını bildirmiştir.¹⁵⁸⁹

Kadınların seçim çalışmaları sadece CHP tarafından icra edilmemiş, DP de kadın partililerini etkin olarak kullanmaya çalışmıştır. DP Karagümrük Bucağı Kadınlar Kolunun evlere mevlid daveti için girdikleri ve “*CHP yapıyor bu YOK’ları, İsmet yaratıyor yokluğu, adamları var, her şeyi ortadan kaldırtıyor*” şeklinde propaganda yaptıkları gazetelere yansımıştır.¹⁵⁹⁰

4- Diğer Muhalefetin 1957 Genel Seçim Çalışma ve Propagandaları

DP’den kopuş süreci itibariyle kamuoyunun dikkatini çokça üstüne çeken HP, hem hizipçilik yaptığı ve hainlik iddialarına cevap vermek zorunda kalmış; hem de eş zamanlı seçim çalışmalarını yürütmüştür. Genel olarak üniversite özerkliği, basın, toplantı ve gösteri hakkı alanlarında alınan anti-demokratik tedbirler, muhalefet üzerindeki baskılar, Kıbrıs konusunda 1950’den beri uygulanan yanlış politikalar, geçim sıkıntısı, fiyat artışları ve mal darlıkları, seçim boyunca partilerin harcayacakları paranın belirli olmaması nedeniyle iktidar ile muhalefet partileri arasında oluşan eşitsiz durum gibi konular üzerinde durmuştur.¹⁵⁹¹

¹⁵⁸⁵ *Milliyet*, 09 Ekim 1957

¹⁵⁸⁶ Özellikle seçim günü çokça tartışılacak olan radyo konusunda seçimlerden bir ay önce ilginç gelişmeler yaşanmıştır. Ticaret Bakanlığı, Radyo pillerinin alımı-satımı, devri, gereksiz kullanımı, nakli, yasak edilmiş; elinde pil bulunanların miktarlarını bir beyan ile mahallin mülki amirine bildirmesi istenmiştir. *Milliyet*, 18 Eylül 1957

¹⁵⁸⁷ *Milliyet*, 21 Ekim 1957

¹⁵⁸⁸ *Dünya*, 07 ve 13 Ekim 1957

¹⁵⁸⁹ *Milliyet*, 14 Ekim 1957; Yine de bu açıklamaya rağmen CHP’liler, mal beyan kanunu çıkaracaklarını vaat etmişlerdir. *Milliyet*, 21 Ekim 1957

¹⁵⁹⁰ *Dünya*, 01 Ekim 1957

¹⁵⁹¹ *Cumhuriyet*, Eylül-Ekim 1957

Millet Partisi'nin devamı olma görüntüsüyle gerici bir parti olmadığı kanısını yaymaya çalışan CMP ise, Atatürk'e olan bağlılığını tartışma konusu yapmamaya gayret etmiştir. Muhalefetin genellikle belirttiği söylemlere ek olarak özellikle seçim sistemi ve radyonun tek taraflı kullanımı¹⁵⁹² konuları üzerinde durmuş; liderleri Bölükbaşı'nın da hapiste olması, partiyi seçim öncesi zor durumda bırakmıştır.

CMP'nin yayın organı olarak çalışan bir ulusal gazete bulunmamakla birlikte, muhalif gazetelerin desteğini sağladığı görülmüş; öte yandan DP yanlısı *Zafer*, CHP yanlısı *Ulus* gazeteleri benzeri, *Yeni Gün* gazetesi de Hürriyet Partisi'nin (HP) çalışmalarına destek vermesi amaçlı olarak Nisan 1957'de yayın hayatına girmiştir.¹⁵⁹³

HP'nin seçim beyannamesi 19 Ekim 1957'de kamuoyuna duyurulmuştur. Beyanname, anayasanın değiştirilerek demokratikleştirilmesi, adli bağımsızlık ve hâkim teminatının sağlanması, yargının tüm devlet faaliyetleri konusunda denetleme yetkisine sahip olması, basın hürriyeti ve radyonun tarafsız ve eşit kullanılması, üniversite özerkliğinin sağlanması, partizan idareciliğin kaldırılıp tüm alanlarda adaletin sağlanması, çift meclis sisteminin kurulması, Cumhurbaşkanının üst üste iki defa seçilmemesi ve partiler üstü bir konuma sahip olması, mebus maaşlarının düşürülmesi, partiler arası eşitsizliğin giderilmesi, sendikaların özgürce ve bağımsızca çalışması, işçilere sosyal haklar verilmesi gibi konuları ihtiva etmiştir. Beyannamede ayrıca işçinin, köylünün, emeklinin ve küçük esnafın hayat şartlarını iyileştireceklerini; 5 yıllık bir kalkınma planı ile iktisadi ve mali durumu düzeltip gerçek bir inkişaf sağlayacaklarını vaat etmişlerdir.¹⁵⁹⁴

Bu beyanname, CHP kurultayında olduğu gibi bir "Hürriyet Andı" ile sona erdirilmiştir: "*Biz Hürriyet Partililer, demokrasi ve hürriyet rejimine sadık kalacağımıza, insan haklarına ve demokratik müesseselere tam saygı göstereceğimize, vatandaşlar arasında parti farkı gözetmeyerek memleket ve millet menfaatlerini parti menfaatlerinden üstün tutacağımıza, iktidarı muhafaza için hürriyetleri tahdit ve tahrip yollarına asla sapsamayacağımıza, tarih ve büyük Türk Milleti önünde and içeriz.*"¹⁵⁹⁵

CMP 21 Ekim 1957'de yayınladığı beyannamesinde hem iktidarı hem de CHP'yi hedef almıştır. İktidar partisinin kendi yarattığı siyasi ve ekonomik buhranın yanında, muhalefetin baskısı nedeniyle erken seçime gitmek zorunda kaldığı belirtilen

¹⁵⁹² *Cumhuriyet*, 26 Ağustos, 27 Eylül 1957

¹⁵⁹³ D.Çakmak, "Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi", s.178

¹⁵⁹⁴ *Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet* 19 Ekim 1957

¹⁵⁹⁵ *Milliyet ve Dünya* 19 Ekim 1957

beyannamede; DP'nin muhalefet yıllarında rejimi ıslah konusunda verdiği taahhütleri iktidara geçtikten sonra bir tarafa attığı, anti-demokratik mevzuatı değiştirmedeği, eskilere taş çıkartacak yeni baskı kanunları çıkararak bir siyasi buhran yarattığı ifade edilmiştir. Vatandaşların, batı örneği bir demokrasi kurmak yolundaki hamlenin sona erdiğine ve tek parti idaresine geri döndüğüne dair endişe ve ıstıraplar taşıdığı ileri sürülmüştür. CMP, CHP'ye de yüklenerek, kendisini tutmak isteyen müttefiklere rağmen, büyük kitlelerin vicdanına aksedemediğini, işbirliği görüşmeleri esnasında CHP'nin güçlük çıkardığı konuların CHP beyannamesinde bulunmasının garip bir manzara arz ettiğini iddia etmiştir.¹⁵⁹⁶

Bir kısım örneklerini EK-N'da sunduğumuz HP ve CMP afişlerinde, genellikle DP iktidarının yarattığı özgürlük ve ekonomi buhranına göndermeler yapılmış, hayat pahalılığı konusunda, toplumda bir farkındalık yaratılmak istenmiştir.

350 bin adet bastırılan HP afişlerindeki sloganlar: "Hırsızla Uğursuzun Belası İspat Hakkıdır", "Şoförü Cezadan Arabaları Takozdan Kurtaracağız", "Öküzünü 3 Liraya Nallıyordun Şimdi 15 Liraya Nallıyorsun. Hür.P.", "Milli Korunma Dediler, Milli Kurutma yaptılar.", "1950 Altın 40 Lira, Buğday 26 Kuruş, 1957 Altın 140 Lira, Buğday 40 Kuruş.", Köye Oy İçin Değil Millet İçin Gideceğiz. Hür.P.", "Adı Demokrat, Bayrağı İstibdat, Korkusu Hakikat, Sonu Milletten Tokat! Hür.P." ¹⁵⁹⁷ şeklindeyken; CMP'nin afişleri şöyleydi: "Keyfi İdareye Son. Pahalılığa Son. Haksızlığa Son ve D.P. İktidarına Son. Reyini Cumhuriyetçi Millet Partisine Ver.", "Halkın Sözü Hakkın Sözüdür. Vatandaş Diyor Ki: 'Bu Seçimde Mutlaka CMPyi Deneyeceğim.", "Celal Bayar 1948'de demişti ki: -Eğer yarın D.P. iktidara geldiği takdirde vaitlerini yerine getirmemezse ve siz onu alaşağı etmezseniz milli vazifenizi yerine getirmemiş olursunuz... - Vatandaş! Milli Vazifeni Yerine Getir. Cumhuriyetçi Millet Partisi." CMP Genel Başkanı zindanda, Osman Bölükbaşı'nı senin reyin kurtaracaktır. Reyini CMP'ye ver" ¹⁵⁹⁸

¹⁵⁹⁶ CMP beyannamesinde ayrıca, Anayasanın değiştirilmesini, kabul edilecek yeni Anayasada şahsi idarelere yol açan kuvvetler birliği sisteminin terk edilerek, kuvvetler ayrılığına gidilmesini, yasamanın iki mecliste temsil edilmesini, yürütmenin denetime tabi tutulması için hükümler konulmasını, yargının bağımsız hale getirilmesini ve bir yüksek hâkimler meclisi kurulması suretiyle yürütmenin nüfuz ve etkilerinden korunmasını arzu ettiklerini belirtmiştir. Seçim sisteminin nisbi temsil esasına göre yeniden düzenlenmesi gerektiği; belediye ve yerel idarelerin kuruluş ve görevlerinde vesayetten kurtarılacak karar ve bütçelerinde bağımsız olmaları, idarenin tarafsızlığının sağlanması ve idari faaliyetlerin yargı denetimine tabi tutulması, üniversiteler ile mesleki ve sosyal kuruluşların özerk hale getirilmesi, sendikal özerklik ve grev hakkı konuları beyannamede ayrıca belirtilmiştir. CMP, partizanca ve rey avcılığı esas tutularak yapılan iktisadi kalkınmanın yerine planlı-programlı bir iktisadi sisteme bağlamanın daha iyi neticeler vereceği savını ileri sürmüştür. *Cumhuriyet* ve *Milliyet*, 22 Ekim 1957

¹⁵⁹⁷ F.A.Atayakul, "**Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)**", s.377

¹⁵⁹⁸ *Milliyet*, 23 Eylül 1957, muhtelif internet siteleri, ayrıca F.A.Atayakul, "**Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)**", s.377

İki partinin miting alanlarında kullandıkları dövizlerde de genellikle aynı temalar işlenmiştir. HP mitinglerinde “D.P. Gider Hürriyet Gelir, ucuzluk gelir, refah gelir”, “Her şeyimi al, hürriyetimi ver”, “Yeter dediler, yeter dedirttiler”, “Fasulye gibi nimet olmak ne mutlu”¹⁵⁹⁹ şeklinde dövizler göze çarparken; CMP mitinglerinde, “Kim ne derse desin Atatürk’ün izindeyiz”, “Sakın hastalanayım deme, ilaç bulamazsın”, “Kıbrıs’ın taksimini değil, iadesini istiyoruz”,¹⁶⁰⁰ “Nalını mıhsız, samanını bağısız, hastanı ilaçsız, talebeyi kitapsız, şehirliyi mekânsız bırakanlar, artık yeter” “Matbuat baskıda, demokrasi askıda” “Demirkırat tökezledi.”¹⁶⁰¹ tarzında dövizler dikkat çekmiştir.

1957 seçimlerinde broşürler de yaygın olarak bir propaganda aracı olarak kullanılmış, özellikle HP, “Eşitliğe doğru- Görüşümüz- Amme İdaresinde Islahat-Hürriyet ve Refaha doğru” isimli olanlar gibi çeşitli konularda broşür ve kitapçıklar bastırmıştır.¹⁶⁰²

HP’li yöneticiler, DP iktidarında şehirliden çok köylünün çektiğini, iktidarın seçim sebebiyle öne aldığı ticari transfer ve tahsislerin bayram şekeri gibi geçici çözümler olduğunu ileri sürerken¹⁶⁰³; Peron ve Hitler’e benzeterek diktatör olarak tanımladıkları Menderes’i¹⁶⁰⁴, Trabzon’da belediye binasının balkonunda konuşma yaptığı için dava etmişlerdir.¹⁶⁰⁵

Muhaliflerin birlikte icra ettiği toplantılarda konuşmacılar, “midesi ve fikri baskı altında olmayanları büyük bir sınavın beklediğini”, “Türk milletinin maddi vaatlere hürriyetlerini takas etmeyeceğini”, “DP’nin bir küçük zümrenin menfaatlerinin müdafaasını yapan bir sendika haline geldiğini” ifade etmişlerdir.¹⁶⁰⁶ Seçimler öncesi muhalif gazeteler, dünyadaki işbirliği örnekleriyle, milli muhalefet cephesinin tavrını destekleme yoluna da gitmişlerdir.¹⁶⁰⁷

¹⁵⁹⁹ *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1957

¹⁶⁰⁰ *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1957

¹⁶⁰¹ *Milliyet*, 09 Ekim 1957

¹⁶⁰² *Milliyet*, 25 Eylül 1957; HP’nin 1957 seçimleri için hazırladığı temel propaganda yayını olan “Görüşümüz 1957” adlı kitapçık, HP’li milletvekillerinin meclis konuşmalarından çeşitlendirmeler sunmuştur. Ayrıca, “Hürriyet ve Refah Yolu”, “Hürriyetçi ne diyor?”, “Daha iyi bir idare cihazı için”, “İçtimai adalete doğru”, “İlerlemeye atılış” adlarını taşıyan çeşitli broşürler bastırılmış ve taşra teşkilatına yönelik olarak, seçim kanununun propagandaya ilişkin hükümlerini kapsayan bir broşür yayınlamıştır. F.A.Atayakul, “**Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)**”, s.376.

¹⁶⁰³ *Milliyet*, 25 Eylül 1957

¹⁶⁰⁴ *Milliyet*, 10 Ekim 1957

¹⁶⁰⁵ *Milliyet*, 15 Ekim 1957

¹⁶⁰⁶ *Dünya*, 17 Eylül 1957

¹⁶⁰⁷ *Dünya* gazetesinde verilen örnekte Brezilya’da son seçimlerde, işbirlikçilerin meclise en çok sayıda vekili soktuğu belirtilmiştir. *Dünya*, 23 Eylül 1957. 2015 seçimleri öncesinde, bir koalisyon hükümeti kurulması ihtimali karşısında, özellikle İtalya’nın bu günlerde koalisyonlara ilişkin aldığı karar, kamuoyunda çokça tartışılan bir argüman haline gelmiştir. Koalisyon hakkında lehte yorum: <http://www.posta.com.tr/turkiye/YazarHaberDetay/Secim-vaatleri-ve-koalisyon.htm?ArticleID=278578>

Kırşehir'deki mitingde, Kasım Gülek gibi CMP Genel Başkan Vekili Fuat Arna da, DP'nin seçimlerden üç gün önce çeşitli tedbirler alacağını, halkın inanmamasını istemiş, "Avradınızın ırzı gibi, koynunuzda muhafaza ettiğiniz reyinizin şerefini koruyun" demiştir. CMP mitingi sonrası yapılacak CHP mitingi için, CHP hakkını CMP'ye vermiştir. Ancak Emniyet Müdürü bunun kanuna aykırı olduğunu beyan ederek, halkın dağılmasını istemiş, halk dağılmayınca silah kullanma uyarısında bulunmuş; bu tehdidine rağmen halk dağılmayınca, konuşmanın yapılamaması için şehrin elektrikleri kesilmiştir.¹⁶⁰⁸

1955 Belediye seçimlerinde vali örneğinde en yüksek seviyesini gördüğümüz seçimlerde oy kullanamama hadisesi bir daha yaşanmış; HP lideri Karaosmanoğlu kütükte adının bulunmamasına, kanuni süre içerisinde itiraz edemediği için oy kullanamamıştır.¹⁶⁰⁹

5- CHP'nin 1957 Genel Seçim Propagandaları

Meclisteki 40'ın altındaki temsilciyle muhalefet görevini icraya çalışan CHP, iç politikada gelişen olaylar doğrultusunda, DP'nin karşısında diğer partilerle işbirliği arayışına girmiş; ortak nokta ve taleplerde buluşulamaması, bu işbirliğinin seçime yansımaya engel olmuştur.

1950-1954 arası dönemde görülmeyen, ancak 1954-1957 arasında oluşan iktisadi tıkanıklık, hayat pahalılığı ve çıkarılan kanunlarla çoğu kesim üzerinde baskının artması, CHP'nin 1957 seçim propagandalarındaki ana başlıkların özünü teşkil etmiştir. İktidar tarafından CHP'ye yüklenen suçlamaların genellikle 1950 öncesi CHP iktidarı icraatlarına yönelik olması, bazen mukayese etme refleksini, bazen de geçmişteki hataların kabulüyle¹⁶¹⁰ seçmen karşısında çıkmayı yaratmıştır.

Teknik anlamda tam hazırlıkla çıkılan seçimlerde yayımlanan beyannamenin içeriğinin halk nazarındaki doyuruculuğu, afişler, dövizler ve broşür vb. ile sağlanan etkileşim, yöneticilerin halkla temas sırasında değindikleri konular, tüm bu seçim çalışmalarının, sonuçlar itibariyle görece kabul gördüğünü ortaya koymuştur.

aleyhte yorum: <http://www.sabah.com.tr/gundem/2015/05/07/italyanin-karari-baskanliga-destek>
E.T.: 14.05.2015

¹⁶⁰⁸ *Milliyet*, 15 Ekim 1957

¹⁶⁰⁹ *Milliyet*, 27 Ekim 1957

¹⁶¹⁰ İstanbul'da konuşan Şemsettin Günaltay, partisinin, iktidarın ve kendilerine muarız görünenlerin haksız tenkitlerine ihtiyaçları olmadan kendi kusurlarını görmüş bulduklarını ve gereken dersi aldıklarını belirtmiş; CHP'nin iktidardan düşmesinin kendileri hesabına çok hayırlı olduğunu, memlekette birbirlerini iyice anladıklarını, evvela rejim ve geçim meselesi üzerinde duracaklarını belirtmiştir. **BCA**: 030.01/43.254.17.13; *Milliyet*, 10 Eylül 1957

10 Ekim 1957’de, EK-O’de metnin tamamını verdiğimiz beyannamesini yayımlayan CHP, belgenin ilk kısmında iktidara getirilen eleştirileri, ikinci kısmında da CHP’nin iktidara gelmesi halinde yapacakları icraatları anlatmıştır.¹⁶¹¹ Beyannamenin ilk kısmında özetle DP’nin yarattığı hukuksuzluklar, baskıcı ortam, muhalefeti ezme düşüncesi, yolsuzluklar gibi konulara temas edilmiştir.¹⁶¹² DP iktidarının yalan propagandalarla, yanlış politikalar sonucu oluşan ekonomik krizi halktan sakladığı açıklanan beyannamede¹⁶¹³, CHP iktidarında neler yapılacağı vaat edilmiştir.

Bu bağlamda yeni bir anayasa yapılarak, baskıcı kanunların değiştirileceği, altı ay içinde serbest seçimler yapılarak, 04 Eylül tarihli muhalefet cephesi tebliğindeki esaslar çerçevesinde ikinci bir meclis ve Anayasa Mahkemesi kurulacağı belirtilmiştir. Basın özgürlüğü, üniversite özerkliği ve radyonun tarafsız kullanılması hususlarının bir an evvel çözüme kavuşturulacağı ileri sürülmüştür.¹⁶¹⁴

İktisadi kalkınmanın bir plan ve program dâhilinde, kalkınma sonuçlarından vatandaşların adaletli olarak faydalanmasının sağlanacağı, başlanmış işlerin tamamlanacağı, enflasyoncu gidişe son verilerek paranın değerinde ve fiyatlarda istikrar

¹⁶¹¹ *Dünya*, 11,12 Ekim 1957; *Milliyet*, 11,12 Ekim 1957

¹⁶¹² “DP yedi yıldan beri seçim beyannameleri ve programıyla verdiği sözleri çiğneyerek özgürlükleri kısmış, demokratik rejimi yaralamıştır. 1950’de mevzuatın anti-demokratik hükümlerle dolu olduğunu iddia eden DP, 1950-54 devresinde Anayasa ve hukuka aykırı kanunlar çıkararak muhalefeti yok etme mücadelesi vermiştir. 1954’ten sonra rejim konusunda geriye gidiş hızlanmıştır. Seçim kanununda yapılan değişiklikler ve Kırşehir’in ilçe haline getirilmesiyle, muhalefete oy veren seçmen cezalandırılmıştır. Hâkimler ve basın tehdit altındadır. Siyasi nüfuz suiistimalleri ve yolsuzluklarla mücadele için denetleme görevi yapacak ispat hakkı, DP iktidarınca tanınmamaktadır. Üniversite özerkliği ve bilim hürriyeti tahrip edilmiş, sendika hürriyeti kısılmış, toplantı hak ve hürriyeti ihlal edilmiştir. İktidarın kendini Anayasa ve hukuka bağlı olarak görmediği, yedi yıldır anti-demokratik kanunları kaldırmak yerine onlara daha da ağırlarını eklemesinden anlaşılmaktadır. Ülkede siyasi gücün müdahale ve baskısından masun hiçbir teminatlı ve bağımsız kurum yoktur. Hâkim teminatlı, basın özgür, üniversite özerk, muhalefet emniyet ve eşitlik içinde değildir. Bu bir siyasi rejim buhranıdır.”

¹⁶¹³ “DP yedi yıldır çok uygun iç ve dış koşullara ve görülmemiş dış yardım ve imkânlarla rağmen hatalı ve israfa neden olan bir iktisadi ve mali politika izlemektedir. Bundan ötürü ülke ekonomik bir buhrana sürüklenmiştir. İktidar gittikçe artan sıkıntı ve mahrumiyet sebeplerini araştırmak yerine, “dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş iktisadi kalkınma” veya “iktisadi istiklal savaşı” gibi gerçekleri perdeleyen “resmi propaganda edebiyatı” ile vatandaşları oyalamaktadır.”

¹⁶¹⁴ “4 Eylül ortak protokolünde yer alan esaslara bağlı olan CHP, iktidara geldiğinde ilk hedef olarak insan haklarına bağlı hukuk devleti idealini gerçekleştirecektir. Basın, söz, toplantı, seçme ve seçilme gibi ana hakların mevcut tehditlerden kurtarılıp, seçim sisteminin nisbi esasa göre düzenlenmesinden sonra, en geç Mayıs 1958’de seçimler yenilenecektir. Ülke siyasi buhrandan kurtarılacak ve istikrarlı bir hukuk devleti düzeni kurulacaktır. Partizan idareye son verilecektir. Mahkeme istiklali ve hakim teminatının sağlanması için bağımsız bir yüksek hakimler şurası kurulacaktır. Üniversite özerkliği sağlam esaslara bağlanacaktır. Tüm idari tasarruflar üzerinde yargı denetimi sağlanacaktır. Memurlara sendika kurma hakkı tanınacaktır. Devlet radyosu bağımsız bir kurum haline getirilecektir. Hükümet üzerinde gerçek meclis denetimini sağlayacak iç tüzük değişiklikleri yapılacaktır. Seçim sistemi nisbi temsil esasına göre değiştirilecek ve seçimlerde partilerin para harcama imkanları kontrol altına alınacaktır. Görev ve nüfuz suiistimallerine karşı ispat hakkı tanınacaktır. Milletvekili sayısı azaltılacak ve milletvekili maaşları indirilecektir. Mecliste gerekli çoğunluk sağlanırsa, 4 Eylül tarihli muhalefet cephesi tebliğindeki esaslar çerçevesinde Anayasa değişikliği ele alınacak, ikinci meclis ve anayasa mahkemesi kurulacaktır.”

oluşturulacağı dile getirilmiştir. Milli Korunma Kanunu yürürlükten kaldırılarak, ithalat ve ihracatta yeni düzenlemeler yapılacağı; dış piyasada sarsılan itibarın yeniden kazanılacağı, sanayinin makine, yedek parça ve hammadde ihtiyacının karşılanması için tedbir alınacağı, devlet sanayi ile özel sanayi arasında eşit muamelenin esas sayılacağı vurgulanmıştır.

Beyannamede köylü ve işçi kesimine de önemli mesajlar ve vaatler verilmiştir. Köyün yol, su, aydınlanma, sağlık ve eğitim hizmetleri ile toprak, mesken ve kredi ihtiyaçları sağlanmaya çalışılacağı; köylünün borçlarının daha uzun vadeli taksitlere bağlanacağı; Orman davasının halledileceği vaat edilmiştir. Gelir vergisinde asgari geçim haddinin yükseltileceği, hayvanlar vergisinin kaldırılacağı, zirai mahsullerin değerlendirilmesinde köylünün emeğini ödüllendiren fiyatlara önem verileceği ifade edilmiştir. Her ailenin bir ev sahibi olması ve işçileri refaha kavuşturmak için tüm tedbirlerin alınacağı; ücretlerin yaşam şartlarına göre ayarlanıp yıllık ücretli izin sisteminin gerçekleştirileceği ileri sürülmüştür. Sendika hürriyetinin genişletilerek, işçiye grev hakkı tanınacağı; hür dünya işçi teşekkülleri ile işbirliği yapıp, iş kanununun ıslah edileceği belirtilmiştir.

Gazeteler ve meydanlardaki afişler de yine dönem şartları çerçevesinde hazırlanmış; seçmen kitlesine verdiği mesajlar bu kapsamda olmuştur. Örneklerini EK-Ö’de sunduğumuz afişler şu sloganları taşımıştır: “Hırsıza Hırsız Diyemiyoruz, Çünkü İspat Hakkı Yok!”, “Kahve Gitti, Adı Kaldı Yedigâr”¹⁶¹⁵, “Ne Yazık ki Traktörü Öküzle Çekiyoruz”¹⁶¹⁶ “Fiyatı Artmayan Tek Madde Ekmek... 1950’de 1000 Gr 30 Kuruş... 1957’de 570 Gr 30 Kuruş”, “Kuyruk! Kuyruk! Kuyruk! Bu mu bolluk? CHP.”...¹⁶¹⁷

¹⁶¹⁵ 1957 seçimleri öncesinde ülkede bozulan ekonomik durumun, gündelik tüketim ürünlerinin yokluğuna sebep olduğunu, kahvenin dahi bulunmadığından karaborsaya düştüğünü hatırlatan Macit, bu kahve afişinin mevcut ortamda halkta oluşan sosyo-ekonomik keyifsizliğin, halk nezdinde “keyfin ve mutluluğun hatırlatıcısı” olan kahve yokluğu ile pekiştirilmek istendiğini ifade etmiştir. M.Macit, **Türkiye’de Toplumsal...**, s.50. Öte yandan “Bu Millet Kahvesizliğe Tahammül Eder. Fakat Adaletsizliğe Asla!” şeklindeki bir dövizde, vatandaşın aklındaki sorulara farklı bir yaklaşım getirmiş; sorunun sadece kahve eksikliği olmadığını, asıl sorunun adaletsiz yönetim olduğunu vurgularken, bir yandan da kahve örneğinde temel gıda maddeleri eksikliğinin yarattığı problem de hatırlatılmak istenmiştir.

¹⁶¹⁶ DP döneminde ülkedeki traktör sayısı artmış olmakla birlikte, ekonomik sıkıntı ve ithalatın kısıtlanması çiftçinin hayatını olumsuz etkilemiş, ihtiyaç duyulan yedek parça temin edilememiştir. “Ne Yazık ki Traktörü Öküzle Çekiyoruz.” sloganı ithalat kısıtlaması sonucu yaşanan bu yedek parça eksikliğine gönderme yapmayı hedeflenmiştir. M.Macit, **Türkiye’de Toplumsal...**, s.50.

¹⁶¹⁷ EK-O CHP Afişleri. Bunların dışında “Mal Yok Milli Korunma Kanunu Var!”, “Adam kayırmağa, hırsızlıklara, kötü idare ve gelişigüzel işlere, dalkavuk radyoya paydos!”, “Altıok Ata’nın Emaneti. C.H.P. O Emanetin Bekçisidir!”, “Yok’lara Son!”, “Mayıs 1958’de Beklediğin Kanunlarla Hür Bir Seçim İçin C.H.P.” “Al Eline Feneri, Ara Peynir/İlaç/Zeytin Vereni”, F.A.Atayakul, “**Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)**”, s.377

Miting sahalarında sergilenen dövizlerde de halkın yokluk durumuna dikkat çekilmiş; ve DP iktidarına yönelik suçlamalar, daha kısa ve basit mesajlar yoluyla verilmiştir¹⁶¹⁸: “Hasta Var, İlaç Yok”, “Suç Var İspatı Yok”, “Yoktan Başka Her Şey Vesikada”, “Kara Zeytin, Kara Elmas Oldu”, “Kuyruk, Kuyruk, Kuyruk, İşte D.P.nin Parolası”, “Al Eline Feneri, Ara Peynir Vereni”, “Al Eline Feneri, Ara Zeytin Vereni”, “Al Eline Feneri, Ara İlaç Vereni”, “Taş Devri, Tunç Devri, Şimdi de Yıkım Devri”, “Halk İlaç Bulamazken, Tayyareler Köpeklere Mama Getiriyor.”, “Bir İşçi Bir Süpürge Fiyatına Çalışıyor”, “Bu Millet Kahvesizliğe Tahammül Eder. Fakat Adaletsizliğe Asla!”, “Kahve Yemende Kaldı”, “Yalanı Dahi Tükettiler”...

CHP de, sertlik ve ağır ifadeler kullanma konusunda zaman zaman iktidar partisine benzer tutuma girmiştir. DP nazarında seçmen ile halk ayırımının nasıl yapıldığına dair ipuçları verebilecek bir örnek, CHP’li hatiplerin Giresun gezisindeki açıklamalarında görülmüştür. Hatipler; *“Demokrat Parti iktidarı buğdayı size 20 kuruştan veriyor. Fakat hayvanlarınıza arpayı 30, hatta 40 kuruştan veriyor. Size bunu, reylerinizi kendisine vermeniz için yapıyor. Eğer hayvanlarınız da oy kullanabilselerdi, onlara da belki 15 kuruştan arpa dağıtırlardı.”* şeklinde söylemlerde bulunmuştur.¹⁶¹⁹

DP proje ve yatırımlarının verimsizliğini örneklerle¹⁶²⁰ açıklayan CHP’li hatipler, emekli ve işçilere yönelik iyileştirme vaatleri sunmuşlar¹⁶²¹; DP iktidarı altında son bulan dış itibarın, güven veren CHP’nin iktidara gelmesi ile yeniden sağlanacağını, paranın değerinin yükseleceğini, Sümerbank, Etibank, Denizbank ve Tekel gibi iktisadi devlet teşekküllerinin mallarına yapılan zamların kaldırılacağını ifade etmişlerdir. İsrafın önlenerek, köylü borçları için koruyucu önlemler alınacağını, gıda maddelerinin önce vatandaşa tahsis edileceğini, fazlasının ise ihraç edileceğini açıklamışlardır. Fiyat artışına neden olan özel ithal ve ihraç kombinezonların düzenleneceği, böylece ucuzluk devri açılacağı vaatlerinde bulunmuşlardır.¹⁶²²

DP’nin sanatçı hamlesine, CHP de futbolcu hamlesiyle cevap vermek istemiş; siyasette, popüler kültür ve hayatın çekiciliğini kullanmak istemiştir. Bazı futbolcuların partiler tarafından aday gösterileceği iddiaları ortaya çıkmış ama gerçekleşmemiştir.

¹⁶¹⁸ *Milliyet*, 12,14,17, 22 Ekim 1957; *Cumhuriyet*, 16,21 Ekim 1957; *Ulus* 07,14 Ekim 1957

¹⁶¹⁹ *Cumhuriyet*, 17 Nisan 1954

¹⁶²⁰ İşçi evleri konusunda CHP’liler, işçilerden kesilen sigorta primlerinin çok az kısmıyla bile her işçinin ev sahibi yapılabilecek olduğunu, 1950’den itibaren DP’nin İzmir’de topu topu 160 konut yaptırdığını, bu gidişle bin senede projenin tamamlanacağını ifade etmişlerdir. *Dünya*, 24 Eylül 1957

¹⁶²¹ Günaltay; işçilerin mesken sorununun halledileceğini, emekliler arasındaki farkın kaldırılarak emeklilerin çocuklarının tahsillerinin temin edileceğini ifade etmiştir. *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1957

¹⁶²² *Cumhuriyet*, 25 Eylül 1957

CHP, ünlü futbolcu Lefter'i mebus adayı yapmak istemiş; görüşmeler sonuç vermeyince, Lefter, bir sonraki seçimlerde aday olmak isteyebileceğini açıklamıştır.¹⁶²³

İnönü, tartışmaların dini konulara çekilmesinden rahatsızlık duyup uzak dursa da¹⁶²⁴, diğer liderler DP'nin suçlamalarına her fırsatta cevap vermeye çalışmışlar, İmam Hatip liselerini ve diğer bazı kurumları açmanın gururunu her konuşmalarında ifade etmişlerdir.¹⁶²⁵

DP'nin dolaylı¹⁶²⁶ veya doğrudan¹⁶²⁷ seçim hilelerine başvurduğunu ileri süren Gülek, seçim hilelerinin önlenmesi hakkında bir kitap bastırarak, teşkilatlara gizli olarak gönderdiğini, DP'nin bunun peşinde olduğunu söylemiştir.¹⁶²⁸ Bu arada seçmen kütükleri sistemine muhalefetin itirazı 18 Eylül 1957'de başlamış; CHP, seçmen kütüklerinin tetkiki konusunda bilgilendirme amaçlı teşkilata bir tebliğ tamim etmiş; seçim kütüklerine itiraz etmiştir.¹⁶²⁹

Gülek, gayrimüslim vatandaşın yoğunluklu yaşadığı Hatay'da “«CHP azınlıkları sürecekmış» diye bir iftira var. Bunu reddederiz. Biz bu topraklarda azınlık tanımıyoruz. Bu topraklarda bu topraklar için çalışan herkes Türk vatandaşıdır.” demiştir.¹⁶³⁰

Ekonomik durumun, özellikle dış dünya kıyaslamasında ve hedeflemesinde kullanılan ülkelerin en önde geleni olan Amerika ve İsviçre, DP'lilerden kurtulamadığı gibi Günaltay'ın da çekim alanından kurtulamamıştır. CHP'li isim, bu ülke

¹⁶²³ *Dünya*, 17 Eylül 1957; *Milliyet*, 30 Eylül ve 01 Ekim 1957; Aktif siyasete girmemiş de olsalar, dönem gazeteleri incelendiğinde Fenerbahçe gibi önemli kulüp oyuncularının CHP'ye üye olduğu görülmüştür. *Milliyet*, 20 Ekim 1957

¹⁶²⁴ Toker, İnönü'nün CHP'ye yapılan “dinsizlik, komünistlik” gibi suçlamalara aldırış etmediğini, bunları karşı tarafın zayıflık işareti olarak gördüğünü, diğer liderler gibi dini siyasete alet ettiğinde daha çok Müslüman olmayacağını, daha çok sevap işlemeyeceğini belirttiğini aktarmıştır. M.Toker, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, s.193.

¹⁶²⁵ Günaltay CHP hakkında ileri sürülen kara propagandalara cevap vermiş; memlekette ilkokullara din derslerini ilk defa koyanın ve İmam Hatip ile İlahiyat Fakültelerini ilk açanın CHP olduğunu hatırlatmıştır. *Milliyet*, 24 Eylül 1957

¹⁶²⁶ Ödemiş'te iktidar partisinin CHP'li muhtarların telefonlarını toplayarak DP Ocak Başkanlığı binasına nakledildiği ileri sürülmüştür. *Dünya*, 26 Eylül 1957; İstanbul'da da, Türk tabiiyetine geçmeyen göçmenlerin kütüklere alındığı iddiası yayılmıştır. *Milliyet*, 23 Eylül 1957

¹⁶²⁷ Gülek Hatay'da, DP'nin seçimlerde hile ve baskıya çalışacağını belirtmiş; “Seçim günü radyoda kazandık derler, inanmayın, daha netice alınmadan tesir etmek için böyle hareket edebilirler.” demiştir. *Milliyet*, 14 Ekim 1957; Aynı gün CHP adına konuşan Burhan Felek de halka tanıdık kavramlar üzerinden radyo konusuna temas etmiş, halkın dikkatini çekmek istemiştir: “3.defa güreşe çıkıyoruz, bu güreşte DP serbest sitilde, biz ise Greko-Romen güreşiyoruz. Onların radyosu var, açış nutukları var. Bizim ise ağzımız tıkalı. Siz hakemsiniz. Böyle gayri müsavi bir güreşte haksızlık olmamasına dikkat etmelisiniz” *Milliyet*, 14 Ekim 1957

¹⁶²⁸ *Milliyet*, 05 Ekim 1957

¹⁶²⁹ *Milliyet*, 18,19,21, 23, 26 Eylül 1957

¹⁶³⁰ *Milliyet*, 14 Ekim 1957; Günaltay da azınlık meselesine bu meyanda yaklaşımla açıklamada bulunmuştur. *Milliyet*, 21 Ekim 1957

vatandaşlarının hayatını hedef seçtiklerini, onların (DP) halkı aldatmak için çalıştığını ifade etmiştir.¹⁶³¹

Seçim döneminin hareketli ismi Gülek, DP'nin para dağıttığı iddialarına karşı “«Dağıtılsa alın, zira babalarının parasını değil, milletin parasını dağıtıyorlar.» Bizim böyle dememizi tenkit ediyorlarmış. Bizce en büyük ahlaksızlık reyî parayla satın almaya kalkışmaktır. Fakat Türk milleti, reyini parayla satmayacağını çok iyi biliyor.” şeklinde açıklamada bulunmuştur.¹⁶³²

Çoğu konuşmasında bir kurum yada şahsı suçlayıcı konular ele alan Günaltay¹⁶³³, Bursa'da, DP'nin 1950'de verdiği vaatlerin hiçbirini yerine getirmediğini, başlangıçtaki hürriyetlerini kaybettiğini, ortaçağ derebeyliğine yönelmiş bir partinin ortalarda görünmeye başladığını söylemiştir. Menderes'in söylediği gibi her mahallede 15 milyon meydana getirilerek memlekette sınıf farkı yaratıldığını söylenmiştir.¹⁶³⁴

CHP seçim propagandalarında tüm seçimlerde olduğu gibi, en önemli faktör, lider İnönü'nün meydanlar ve toplantılarda dile getirdiği seçim konuşmaları olmuştur. İnönü, kendi idaresindeki ve öncesindeki tek parti sürecinde yaşanan olayların hesabını bu seçimde de vermek zorunda kalmıştır. Demokratik rejim ve hürriyet düzeni bağlamında, partisinin taleplerini ve halkın içinde bulunduğu şartları açıklamış; iktidara yönelttiği ithamları demokrasi ve ekonomik buhran konuları üzerinden yürütmüştür.

İlk mitingini tertip ettiği Malatya'da, dış politikaya değinen İnönü, Amerika ile ilişkilerde dönem dönem gerginlikler yaşanabileceği bunun normal olduğunu söylemiştir. Sınır komşusu Suriye ve destekleyici Rusya ile gergin bir dönemden geçildiğini, bu dönemde iç politikada huzurlu ve kuvvetli olunması gerektiği belirtilmiştir. Basın ve toplantı hürriyeti, seçim kanunu ve radyonun kullanılış şekli üzerinde durmuş; hâkimlerin durumunu eleştirmiştir. Muhalefette yaptıkları işbirliği konusunu, seçime girip-girmemek şeklinde değil, bir prensip çerçevesinde değerlendirdiklerini belirtmiş; kazandıkları takdirde altı ay içinde lüzumlu kanunları çıkararak yeni bir seçime gideceklerini söylemiştir. Ekonomik duruma ilişkin son 7-8 yılda ülkeye dışarıdan 800 milyon dolar sıcak para girdiğini ve bu şekilde bazı eserler yapıldığını, halbuki kendilerinin ülkenin kendi imkanları ile Karabük, Kırıkhan, Zonguldak'taki tesisler gibi eserler meydana getirdiklerini; DP'nin yaptıkları arasında böyle geniş tesisler olmadığını

¹⁶³¹ *Milliyet*, 12 Ekim 1957

¹⁶³² *Milliyet*, 12 Ekim 1957

¹⁶³³ Günaltay, İş Bankası'nın gelirlerinden DP'ye para aktarıldığını iddia etmiş; İş Bankası Gn.Md. ile arasında uzun süren bir polemik söz konusu olmuştur. *Milliyet*, 04 Ekim 1957

¹⁶³⁴ Sınıf meselesine birazdan açıklanacağı üzere özellikle İnönü çok temas etmiştir. *Milliyet*, 17 Ekim 1957

belirtmiştir. Plansız ziraat ve makineleşme politikasıyla çiftçilerin borç içinde bulunduğunu söylemiştir.¹⁶³⁵

İktidara geldiklerinde devri sabık yaratmayacaklarını ifade eden CHP lideri¹⁶³⁶, bazı mitinglerinde de kendilerine yöneltilen mahalli propagandalara da cevap vererek açıklık getirmiştir.¹⁶³⁷

İnönü Konya’da, seçim sistemindeki bozukluğa değinmiş, yeni seçim kanunlarını eleştirmiş; hâkimlerin görülen lüzum üzerine emekliye sevk edilebilmelerinin memleketin temellerini sarstığını ifade etmiştir.¹⁶³⁸ İktidarın, muhalefetin güçlenmesinden korktuğu için seçimin öne alındığını; 1946 seçim hilesi konusuyla hala gündem oluşturulmaya çalışıldığını, dış borçlar konusunda yalan söylediğini (Başbakan ve İktisat Vekilinin birbirleriyle çelişkili açıklamalar yaptığını) ileri sürmüştür.¹⁶³⁹

İnönü İzmir’de, Menderes’in halkın aleyhine olan hangi kanunu kaldıracam dese, ağırlaştırarak yenilediğini; hükümetin sözüne itimat kalmadığını; (DP’nin suçlamaları karşısında) Moskova Radyosu’nun 1946-1950 seçimlerinde de DP’nin tarafını tutup oy istediğini hatırlatmıştır.¹⁶⁴⁰

İnönü, Samsun’da, DP’nin ilk döneminde iyi iklim şartlarından bol mahsul alındığını, dışarıdan 800 milyon dolar yardım geldiğini, ancak DP’nin plansız ve programsız politikalarıyla hayat pahalılığı yarattığını, israf ettiğini belirtmiştir. Kendilerinin çok uzun yıllar süren savaşıardan çıktıklarını, az zamanda çok iş yaptıklarını, ancak DP döneminde özellikle imar çalışmalarına hesapsız yatırımlar aktarıldığını, yol yapımlarına harcanan plansız paranın yurdun diğer köşesindeki vatandaşa negatif yansıdığını söylemiştir. Sosyal eşitlik kavramına ekonomik anlamda

¹⁶³⁵ *Milliyet*, 22 Eylül 1957; Elektriklerin kesilmesi sonucu gerçekleştirilemeyen CHP İstanbul mitingi sonrasında, İnönü, yaptığı basın açıklamasında da bu konulara temas etmiştir. Hâkimlerin teminatı olmamasının en büyük iç siyasi sorun olduğunu vurgulayan İnönü, basının özgür olmadığını, seçim sisteminin 100 bin sene evvelki insanlık tarihinde bile örneği bulunmayan bir hukuki uygulama olduğunu ileri sürmüştür. *Milliyet*, 21 Ekim 1957

¹⁶³⁶ *Milliyet*, 23 Eylül 1957

¹⁶³⁷ Örneğin Rize’de yaptığı açıklamada ekmeçlik buğday yardımının asla kaldırılmayacağını ve köylere verilen su borularının paralarının köylüden kesinlikle tahsil edilmeyeceğini beyan etmiştir. *Milliyet*, 13 Ekim 1957; Edirne’de, Varlık Vergisi konusunda ve o dönem bazı vatandaşların öldürülmesinden kendisinin suçlanarak kara propaganda yapıldığına temas eden İnönü, bu durumun uygulayıcı konulardaki insanlardan kaynaklandığını söylemiştir. *Milliyet*, 19 Ekim 1957

¹⁶³⁸ Balıkesir’de de hakim teminatı konusunda değinen İnönü; Bayar ve Menderes’in Bölükbaşı davası ile ilgili yaptığı konuşmaların, iktidarın hâkimlere tesir ettiğinin ispatı olduğunu, bunun bir tertip mevcudiyetini gösterdiğini ifade etmiştir. *Milliyet*, 23 Ekim 1957

¹⁶³⁹ *Milliyet*, 17 Ekim 1957; Bu çelişkilere bir başka bakış açısını da Trabzon’da getirmiştir. Ülkenin siyasi ve ekonomik buhran içinde olduğunu ifade eden CHP lideri, DP’nin son hükümet programında, “muhalefetin de eleştirdiği kusurların düzeltileceği”ni vaat etmesinin, iktidarın bu sorunları kabul ettiği anlamını taşıdığını belirtmiştir. *Milliyet*, 12 Ekim 1957

¹⁶⁴⁰ *Milliyet*, 22 Ekim 1957

değinen İnönü, “(...) *Mahrumiyet ve yoklukta müsavat şarttır. Yoksa bir sıkıntıyı sadece orta kazançlılara, işçiye ve köylüye yüklemek yanlıştır. Orta halli aileler gittikçe sönmektedir.*” demiştir.¹⁶⁴¹ Trakya’da da orta sınıf tabakanın ekonomik açıdan sorun yaşadığını, mahsul fiyatlarına yapılan zamların paranın değer düşmesinden dolayı yetersiz kaldığı, radyodaki hükümet propaganda konuşmalarını –eğlenceli bir temaşa- olarak seyrettiğini bildirmiştir.¹⁶⁴²

Akademik terminolojide orta sınıf ve orta direk kavramları birebir örtüşmese de, İnönü’nün kullandığı anlamıyla orta kazançlı-orta sınıf tabaka ifadeleri, günümüz karşılığıyla orta direğe denk gelmektedir. 1980 sonrası Türk siyasetinde özellikle popüler bir kavram olarak karşımıza çıkan bu ifade, 1957 seçimlerinde, İnönü’nün cümleleriyle ilk kez kendine zemin bulmuştur. Takip eden dönemde, seçmen kitlesinin ana çoğunluğunu oluşturacak olan bu tabaka/sınıf, DP iktidarının yarattığı ekonomik buhrandan en çok etkilenen çoğunluk olarak ifade edilmek istenmiştir.

Yerel sorunlara da parmak basan İnönü, Giresun’da fındık üreticilerinin durumlarının iyileşmesinin gerektiğini belirtmiştir. Ordu’da köylünün mallarını ucuza satıp, ihtiyacını pahalıya aldığını söylemiş; Ziraat Bankası’nın çalışma sistemine ve köylünün borçlarına çözüm bulacaklarını vaat etmiştir.¹⁶⁴³ Tekirdağ’da, iktisadi israf, köylü borçları, ziraat sorunları ve ilaç eksikliği üzerinde durmuş; iktidarın kendilerine oy vermeyen Kırşehir, Kars, Sinop gibi illere yatırım yapmadığını belirtmiş; radyo yayınlarını eleştirmiştir.¹⁶⁴⁴

Rize’de, ülkedeki rejimin gittiği noktayı, “*Bugünün hususiyetine gelince kendimize mahsus bir demokratik rejim kurmaya çalışılıyor. Bunu iktidar partisi yapıyor.*”¹⁶⁴⁵ şeklindeki açıklamasıyla ortaya koymaya çalışan İnönü, Giresun’da yaptığı konuşmada da, tek partiye dönme temayülü olduğunu, ancak mücadeleden korkulmamasını istemiştir.¹⁶⁴⁶ Bu mesajlar tek başına değerlendirildiğinde, yeterli görülmebilir içerikte olsa da; seçim öncesi milli muhalefet cephesi çatısında kendini gösteren işbirliğinin aktörlerinden birinin HP olması, Doğu Karadeniz’deki bu

¹⁶⁴¹ Enflasyonun önlenemediğini, bazı malzemelerin eskiden değil de şimdi bulunmasının DP’nin değil, bazı sahalardaki teknolojik gelişmelerin sonucu olduğunu ileri süren İnönü, dinin siyasete alet edilmesinin son derece zarar verici olduğunu, dini hissiyatın seçim konuşmalarında bir vasıta yapılmamasını istemiştir. *Milliyet*, 15 Ekim 1957

¹⁶⁴² *Milliyet*, 18 Ekim 1957

¹⁶⁴³ *Milliyet*, 14 Ekim 1957

¹⁶⁴⁴ *Milliyet*, 20 Ekim 1957

¹⁶⁴⁵ Demokratik rejim ve ekonomik sıkıntı konuları ile seçime girildiğini hatırlatan İnönü, Rize İlinde çay üretimi ve fiyatlarında yaşanan sıkıntılara değinmiştir. *Milliyet*, 13 Ekim 1957

¹⁶⁴⁶ *Milliyet*, 14 Ekim 1957

konuşmalarının içeriğini zenginleştirmiş görünmektedir. Şöyle ki CMP ve özellikle HP ile yapılacak ittifak arayışında, özellikle yeni kurulan HP'ni kamuoyunda ön plana çıkartmak, kanımızca, dolaylı bir propaganda olmuştur. DP içinden ayrılan bu grubun seçmen kitlesinin yine DP teveccühlü vatandaş olduğu değerlendirildiğinde; HP tabanına, dolayısıyla DP tabanına verilen bu yoğun iletiyle, DP oylarını HP'ne kaydırmak amacı güdülmüştür.¹⁶⁴⁷

Türk siyasetinin henüz dahi aşamadığı, siyaseti özellikle seçim süreçlerini liderler üzerinden kişiselleştirme, tehdit, tenkit, aşağılama veya hafife alma yoluyla muarızını/rakibini sindirme- tarafgirini cesaretlendirme olgusu, 1957 seçimlerinde tekrar vücut bulmuştur. Seçim öncesi son günlerde yine liderler arası kişisel sataşmalara rastlanmıştır. İlk hamle Amasya'da yaptığı konuşmada İnönü'nün, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya ile anlaşarak Türkiye'de demokrasinin gelişmesini engellemeye çalıştığını, ancak Rusya'nın bunu reddettiğini iddia eden Menderes'ten gelmiştir.¹⁶⁴⁸ İnönü 20 Ekim'de yaptığı basın toplantısında, 1945'te Rusya'ya ittifak teklif ettiğine dair Menderes'in iddialarını, Bayar'ı hedef alarak cevaplandırmıştır. İnönü, o yıllarda Rusya'nın demokratik cephenin en güçlü üyesi olduğunu, Rusya ile Amerika'nın müttefik olduğunu ve Amerika'nın teklifiyle Rusya ile anlaşma imkânı arandığını, ancak Rusya'nın istekleri karşısında anlaşma yapılmadığını ifade etmiş ve o tarihlerde Bayar'ın parti gruplarında Rusya'yla anlaşılması için gayret sarfettiğini vurgulayarak sözlerine şöyle son vermiştir: "*Sayın Başbakan ve Cumhurbaşkanı, geçmiş hadiselerle mecburiyet altında biraz temasımı mazur görsünler. Daha Milli Mücadele başına gidip de yeşil ordu maceralarını anlatmadım.*"¹⁶⁴⁹ Yine tek parti dönemine ilişkin yöneltilen suçlamalar karşısında daha önce yapmadığı açıklamalarda bunmuştur. 27 yıllık iktidarlarında sadece kendisinin değil, Atatürk'ün de bulunduğunu; hakikatte Atatürk'ten sormak istedikleri hesabı kendisinden sorduklarını söylemiştir. O döneme ilişkin kendisinden sorulan hesapların aslında Celal Bayar'dan sorulması gerektiğini hatırlatmıştır.¹⁶⁵⁰

¹⁶⁴⁷ Seçim sonuçları itibarıyla, çok fazla DP oyunun HP'ne kaymadığı düşünülebilir. Ancak DP kitlesinin de, özünde 5-10 yıllık geçmişte CHP'li vatandaş olduğundan yola çıkacak yapılacak bir kabulde, görülmektedir ki, bu çalışma oyların eski sahibine iade edilmesine yardımcı olmuştur. CHP oylarını artırmıştır.

¹⁶⁴⁸ *Cumhuriyet*, 19 Ekim 1957

¹⁶⁴⁹ *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1957

¹⁶⁵⁰ *Milliyet*, 23 Ekim 1957; Bu Atatürk açıklaması iki amaç taşımış olabilir. Birincisi, ülke siyasetinde, Tek Parti döneminin tüm yükünü artık taşımaktan yorulmuş İnönü'nün, o dönemin asıl mimarlarından olan Atatürk'le bu yükü paylaşmak istemesi... İkincisi ise, Atatürk'ün son dönemlerinde kendisinden daha aktif pozisyonda olan Bayar'a yükü atmak suretiyle, dönem suçlamalarına onu dahil edip; aslında "yoktur birbirimizden farkımız" mesajını seçmene vermek istemesi...

Yaşanan tüm hukuksuzluklardan (basın hürriyeti, seçim emniyeti, hâkimlerin durumu, siyasi partilerin karşılaşacağı zorluklar) Cumhurbaşkanı Bayar'ı sorumlu tutmuş, Bayar'ın manevi mesuliyet açıklamasını eleştirerek, onun görevinin petrol kuyularının sayılarını açıklamak olmadığını, bu işi sıradan bir memurun da görebileceğini ifade etmiştir.¹⁶⁵¹

6- Seçim Sonuçları

Anket furyası 1957 seçimlerinde de devam etmiş; *Dünya* gazetesinde Eylül sonlarında bir seçim anketi başlamış, daha önce yapılanların aksine telefonla bilgiye ulaşılmıştır. EK-P'de örnekleri sunulan, anket sisteminde gizlilik kavramının çok kullanılmadığı bu denemede, yayınlanan telefon numaralarının karşısında parti ismi olması, dönemin tarafsızlık kavramının geldiği cesaret veya çaresizlik noktasını da göstermektedir.¹⁶⁵² Yapılmakta olan seçim anketleri İstanbul, Ankara ve İzmir Valiliklerinin aldıkları karar ile *müessif hadiselerin* vukuuna sebep olmaları ihtimali gösterilerek yasaklanmıştır.¹⁶⁵³

27 Ekim 1957'de yapılan seçimlere, kayıtlı seçmenin 9.230.814'ü yani %76.43'ü katılmıştır.¹⁶⁵⁴ DP oyların %47.70'ini alırken, CHP %40.82'isini kazanmış, CMP %7.19, HP %3.86, Bağımsızlar ise %0.43 oranında oy toplamıştır. Yine mutlak çoğunluk sistemine göre yapılan bu seçimlerin sonucunda Demokratlar, meclisteki milletvekillerinin 424'ünü, CHP 178'ini, CMP ve HP de 4'er vekillik kazanmışlardır.¹⁶⁵⁵ Yani oyların %47.70'ini alan DP, vekillerin %69.5'ini; oyların %40.82'sini alan CHP ise vekillerin %29.1'ini almıştır. CHP 18 ilde, CMP Kırşehir'de, HP Burdur'da kazanırken

¹⁶⁵¹ *Milliyet*, 21 Ekim 1957

¹⁶⁵² *Dünya*, 24-30 Eylül 1957; Anketlerin dışında, seçim tahminleri de bu dönem sıkça görülen bir basın çalışmasıdır. *Milliyet'te* başta Halit Kıvanç gibi muhabirlerin, şehir şehir gezip, yaptıkları mülakatlar, "Nabız Yoklaması" ismiyle gazetede yayımlanmış, halkın nabızı tutularak hangi partiye teveccüh ettiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Muhabirlerin seçim sisteminden dolayı bazı şehirlerde yakın oylarla yanıldıkları ancak genelde doğru tahmin yürüttükleri görülmüştür. *Milliyet*, 12 Eylül-24 Ekim 1957

¹⁶⁵³ Muhalefet anketlerin yasaklanmasını sert bir dille eleştirmiş; İnönü, seçim anketlerinin, "her memlekette her zaman yapılan meraklı teşebbüsler" olarak değerlendirilmesi gerektiğini beyan etmiştir. *Dünya*, *Milliyet*, 01,02,04 Ekim 1957; <http://www.ismetinonu.org.tr/tek-dereceli-ilk-secimler.htm>

¹⁶⁵⁴ Bu seçimlerdeki katılım oranı 1950 ve 1954 seçimlerine göre düşüş göstermiştir. Türk seçmeni, seçimlerle ilgili kanunlarda sık sık yapılan değişikliklere karşı duyarsız kalmamıştır. Şüphesiz katılma oranlarının yükselmesi veya düşmesinde her seçime göre değişik etkenler rol oynamış; ancak ortak etkenlerden biri, doğrudan doğruya oy hakkının vatandaş için taşıdığı değer olmuştur. Seçim kanunlarında yapılan değişikliklerde, siyasi partiler veya seçmenin oy kullanım şekline ilave edilen kısıtlamalar, katılım sayısında da düşüşe sebep olmuştur. Hikmet Sami Türk, "Türk Seçim Sisteminde Oy Hakkı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, (XXVI/3-4), 1969, s.79-81

¹⁶⁵⁵ Adliye Vekaleti Tebliği, **BCA: 030.01/52-312-4-5**; *Milliyet*, 17 Kasım 1957; Dönem gazetelerine yakın olmakla birlikte TÜİK verileri şu şekildedir: Katılım oranı: %76,6. DP oy oranı %48,6, CHP % 41,4, CMP %6,5, HP %3,5. TÜİK, **Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011**, s.25.

diğer illerin tamamını DP kazanmıştır. 1950 ve 1954 seçimlerinde olduğu gibi muhalefet partileri aldığı oy oranı çerçevesinde temsil edilememiştir.

Seçim sürecinin yarattığı gergin ortam, sonuçların alınmasıyla birlikte, *müessif hadiselere* zemin hazırlamış; Kayseri, Konya, Kastamonu, İzmir, Balıkesir, Çanakkale, Giresun ve Samsun'daki olaylarda birçok kişi yaralanmıştır. Gaziantep'te çıkan kargaşada ise grupların karşılıklı nümayiş çıkarması ve binaların taşlanmasıyla başlayan olaylar, biri polis iki kişinin ölümüyle son bulmuş, şehrin üzerinden askeri uçaklara alçak uçuş yaptırılmak zorunda kalınmıştır.¹⁶⁵⁶

Seçim sonuçlarına birçok konudan itiraz gelmiştir. İtiraz konularının başını radyonun kullanımı çekerken, seçimlerde hile yapıldığı iddiaları da kamuoyunu çokça meşgul etmiştir. Radyo, 27 Ekim 1957 günü oy verme işleminin sonra ereceği saat olan 17.00'yi beklemeden, saat 14.30'dan sonra Başvekâletten gelen seçim sonuçlarını açıklamaya başlamıştır. CHP'nin YSK'ya yaptığı tüm itirazlara rağmen bu yayınlar devam etmiş, muhalefetin ve basının büyük tepkisine yol açmıştır. Bu eleştirilere karşı Basın Yayın ve Turizm Genel Müdürü Fatin Rüştü Zorlu; “memleketi ilgilendiren bu derece önemli olayların radyodan yayınlanmasında bir sakınca olmadığını, 1950 seçimlerinden itibaren Radyonun aynı uygulamayı devam ettirdiğini, muhtelif gazetelerin de seçim sonuçlarını açıklamaya başladığını ve yasalar açısından bunun kanun dışı bir durum olmadığını” ileri sürmüştür.¹⁶⁵⁷

Seçim günü gece yarısı basın toplantısı yapan İnönü, DP'nin seçime ilişkin yaptığı kanunsuzlukları açıklamıştır. İnönü, vatandaşın oy verirken radyonun aldatici neşriyatı altında tutulduğunu, seçimin ilk anından sonuna kadar sadece DP'nin kazandığı haber ve rakamları kasten tahrif ederek yaydığını, bunun kanuna aykırı ve nameşru propaganda olduğunu hükümete bildirdiğini ancak sonuç alamadığını, YSK'nin ise karar verene kadar saatin 17:00 olduğunu belirtmiştir. Ayrıca seçmen kütüklerinin zarar gördüğünü, birçok

¹⁶⁵⁶ *Dünya*, 28 Ekim-03 Kasım 1957; *Milliyet*, 28 Ekim-03 Kasım 1957; *Cumhuriyet*, 28 Ekim-03 Kasım 1957. Olayların çoğuna neşir yasağı konmuştur.

¹⁶⁵⁷ M.Tokmak, **Basın-İktidar İlişkileri Çerçevesinde...**, s.157-158. İnönü, seçim günü radyonun kullanılmasının propaganda esaslarına aykırı bulduğunu içeren konuşmasında radyonun bazı seçim sonuçlarını da isim değiştirerek verdiğini iddia etmiştir. CHP'ye göre radyo saat 17.00'da başlaması gereken yayına saat 14.00 gibi başlamış ve seçim sonuçlarını DP lehine vermeye çalışmıştır. Örneğin Kars'taki oyların kendi partileriyle olan kısmını, radyo, isim değiştirerek vermiştir. *Vakit*, 29 Ekim 1957.

kişinin listelerde (gitti, öldü) yazılarak oy kullandırılmadığını ileri sürmüştür.¹⁶⁵⁸ Sadece CHP değil, diğer muhalefet partileri de seçim sonuçlarına itiraz etmiştir.¹⁶⁵⁹

Tezimiz içerisinde tekrardan kaçındığımız için, muhalefetin radyo konusundaki eleştirisi ve açıklamalarının tümüne yer verilmemiştir. Ancak neredeyse partilerin tüm konuşmacıları, her yerdeki beyanlarında, radyonun kullanılmasına yönelik şikâyetle bulunmuşlardır. Hükümetin icraatlarını radyodan, iktidar partisi olarak değil, devlet yöneticisi sıfatıyla anlatabildiği, muhalefetin ise hiçbir şekilde kendini ifade edemediği o dönemi, belki günümüz Türkiye'sinden algılayabilmek güçtür. İlk bakışta radyo, gazete ve mecmualar gibi iletişim araçlarından sadece birisi olarak düşünülebilir. Ancak gazete okuru kitlesi sayısının azlığının ötesinde, ülkedeki okuryazar oranının %50 civarında olduğu unutulmamalıdır. Öte yandan radyo dinleyicisi diye bir kitle olmadığı gibi, radyo dinlemek için de gereksinim duyulan bir yetenek bulunmamaktadır. Yazılı mesajların hedef kitlesinin entelektüel olması, okuduğunu yorumlayabilmesi tartışmalarına gelmeden; köy meydanında, kahvehanelerde, evlerde, işyerlerinde, insan topluluğunun bulunduğu her ortamda radyo vasıtasıyla, geniş halk kitlelerine ulaşılabilmektedir. İşte muhalefetin elinden alınan hak, bu, “ülkeye erişim hakkı”dır. Tezimizin araştırma sahası bakımından incelendiğinde de, propaganda aracı olarak, böylesine kolay bir aracın elinden alınması, iktidar karşısında muhalefeti çok dezavantajlı bir duruma düşürmüştür. Daha çok partili, daha çok çalışmak zorunda kalmış; bir radyo yayınının on dakikada vereceği mesaj; belki yüzlerce kişinin binlerce saatlik çalışmasına karşılık gelmiştir.

1954 seçimlerinde milletvekilliği kazanabilmek için vilayet bazında alınan ortalama oy sayısına bakıldığında, DP'nin 10 bin civarında oy alması yeterli olmuş, diğer

¹⁶⁵⁸ Milliyet, 28 Ekim 1957; Seçim sonuçlarının radyodan önceden açıklanması konusunda Toker, “DP'nin gene tulum geliyor izlenimi verdiği amacını taşıdığını, bunun sanki 1933 Almanya'sında Hitler'in yaptırdığı seçime benzediğini” ileri sürmüştür. Metin Toker, **DP Yokuş Aşağı 1954-1957**, s.266

¹⁶⁵⁹ En sık tekrarlanan iddialar ve itiraz sebepleri şunlar olmuştur: Radyoda propaganda yasağına aykırı yayın yapılması, seçmen kütüklerindeki isimlerin silinmesi ve bu nedenle seçmen kartı olan vatandaşların oy kullanamaması, kütüklere kanunsuz olarak binlerce isim yazılması, ilan edilen kütüklerle sandık başındaki kütüklerinin birbirini tutmaması, seçmen kütüklerinin bir örneğinin partilere verilmemesi, kanuna aykırı olarak alfabetik seçim kütüğü yapılmaması, her seçmene seçmen kartı verilmemesi, mükerrer seçmen kartı tanzim edilerek mükerrer oy kullanılması, muhtarlarca sahibi olmayan seçmen kartları tanzim edilmesi, kütüklerde ismi bulunmayan on binlerce kişiye seçmen kartı çıkarılması, seçim günü Asliye Mahkemesinden karar alınarak binlerce vatandaşa oy verdirilmesi, İstanbul'un imarında çalışan işçilerin kütüklere ilave edilmesi, 20 bin civarında Türk vatandaşı olmayan göçmenin oy kullanması, seçim gününden önce içinde DP pusulası olan mühürlü zarfların bulunması, il seçim kurullarında seçmen zarflarının bulunması, 1954 seçimlerinde kullanılan zarflarla oy atırılması, gizli tasnif yapılması, oy sayımının DP ocaklarında müşahitler uzaklaştırılarak yapılması, oy pusulalarının ve oy torbalarının seçim kurullarına usulsüz teslim edilmesi ve bir kısmının kaybolması, emniyet memurlarının sandık başlarında tedhiş havası yaratması, muhalif parti müşahitlerine baskı yapılması, jandarma ve köy bekçilerinin DP listesi dağıtması, bazı illerde seçimden kısa süre önce arttırılan memur ve fabrika işçisi kadrolarına alınan görevlilerin DP lehine propaganda yapması, radyonun tek taraflı kullanılması... F.A.Atayakul, “**Türkiye’de Demokrat Parti Döneminde Genel Seçimler (1950-1954-1957)**”, s.376.

partiler ise yaklaşık 100 bin oyla meclise girebilmiştir. 1957 seçimlerinde ise DP yine 10 bin oyla meclise vekil gönderirken, bunu CHP 20 bin, CMP 150 bin, HP de 90 bin oyla sağlayabilmiştir. Yani konumuz açısından, iktidar partisi için, propagandanın 10 bin kişiyi etkilemesi yeterli olurken, CHP için bu rakam 20 bin olmuştur. Seçim sistemindeki bu bozukluğa, radyo ve diğer baskı konularındaki şartları da eklediğimizde, propaganda açısından yine başarılı bir seçim dönemi geçmiştir denebilir.

Öte yandan elde edilen vekillik sayısı konusu, temsil meşruiyeti kapsamına girdiğinden; seçmen tercihinin ötesine geçemeyen propagandanın etkinliğinin kavranabilmesi için, partilerce elde edilen oy sayılarına bakmak gerekir. 1954 seçimlerine göre, DP'nin oylarında yaşanan %10'luk azalma; CHP'nin oylarına yaklaşık %6'lık, CMP'nin oylarına %2'lik artış sağlamış; HP de %3'ün üzerinde oy almıştır. Daha önce değindiğimiz, milli muhalefet cephesi işbirliğinden CHP'nin ne şekilde faydalanmak isteyebileceği tartışmasına, bu oy sonuçlarını gösterebiliriz. DP kitlesinden koparılan oyların bir kısmı HP ve CMP'ne giderken, ana ağırlığı yine CHP almıştır.

CHP'nin seçim süresince ortaya koydu propaganda çalışmalarına gösterilen teveccühte, gerek DP iktidarının son üç yılda gösterdiği performans, gerekse CHP'nin söylemleri etkili olmuştur. Halk kitlesi, ekonomi ve özgürlükler alanındaki ilerlemeyi daha önce nasıl alkışlayıp itibar ettiyse, aynı şekilde belli oranda da bu itibarını esirgemmiştir. CHP'nin propaganda metin ve söylemleri, halka daha net temas eden, onun sorunlarına direk nüfuz eden, günlük yaşamından örneklerle süslenmiş ve sunulmuştur.

Ana vasıflarıyla, iktidar yolunu kazandıramayan, ama değerlendiriş bakımımızdan başarılı bulduğumuz propaganda mevzusunda, CHP'nin, eksik çıkarımlarda bulunduğu noktalar olmuştur. 1957 seçim süreci boyunca mücadele ettiği DP'nin, propandasının merkezine veya özüne, dini motifler ve söylemler yerleştirmesi, CHP'yi bunlara karşılık vermeye veya bunların hesabını vermeye itmiştir. Müteakip safhada kitleleri peşinde sürükleyecek, Türk siyasetinde en üst noktalara çıkacak olan Bülent Ecevit, erken siyaset yıllarında kaleme aldığı yazısında şöyle demiştir. *“1957 seçimleri, Türk politikasında bir dönüm noktasına ulaşıldığını gösterdi. 1957 seçimlerine kadar, irtica eğilimlerini okşamanın, devrimlerden taviz vermenin, oy çekici bir yol olduğuna inanılabildi. Son seçimlerde ise böyle tavizler sayesinde kazanılabilecek oyların böyle tavizler yüzünden kaybedilecek oyları artık aşamayacağı görüldü. Seçim kampanyasında DP'nin irtica istismarcılığını en ileri götürdüğü bazı illerde bile seçimi*

ya CHP kazandı, ya da aradaki fark hissedilir ölçüde azaldı.”¹⁶⁶⁰ Ecevit’in yazısı, hem 1957 CHP’sinin, hem de günümüz CHP’sinin temel algısını oluşturduğundan yorumlanma ihtiyacı bulunmaktadır. CHP’nin seçimler boyunca şikâyet ettiği bu “din istismarcılığı” konusunda, seçmen kitlesinin büyük çoğunluğu ve CHP arasında, kavram kargaşası mevcuttur. Şöyle ki, DP veya sonrası muhafazakâr görüşlü siyasi partilerin, söylemlerinde dini konulara referans göstermesi, kendi tabanlarında bir sömürü veya istismar olarak görülmemiştir. Bu dini söylemlere, kendi iç dünyasındaki ifadelerin, seçim alanlarında tekrar edilmesi dışında çok anlam yüklemeyen, aynı zamanda kendisi gibi düşünen insanlara teveccüh etme psikolojisi dışında bir niyeti olmayan halk kitlelerinin, din/irtica/şeriat *tehdidinde bulunduğu-tehdidiyle karşı karşıya bulunduğu* söylemi tek taraflı kalmıştır. Tek parti döneminin sonrasında da devam eden ve propagandasının merkezine aldığı laiklik kaygısıyla yine halkın dini özgürlüğüne yönelen bu yanlış okuma, enerjisini gereksiz ve kabul görmeyen noktalara yöneltten CHP’nin, iktidar olamama sebeplerinden birisi olarak karşımıza çıkacaktır.

¹⁶⁶⁰ Bülent Ecevit, “Devrimci Gençlik, Gençleşen Parti”, *Ulus*, 19 Mayıs 1958

SONUÇ

Toplumların, modern dünyadaki pozisyonlarına evrilme sürecinde, yönetim biçimi, kalkınmışlık seviyesi ve sosyo-kültürel yapısı gibi alanlardaki değişim ve gelişimler, siyasetin, seçim sistemlerinin ve dolayısıyla seçim propagandalarının içerik, nitelik, teveccüh düzeyini belirlemiştir. Halkın siyasetten ve akabinde propagandanın beklentisi ile siyasetin halka sunacakları, bu kapsamda karşılıklı olarak belirlenmiş; birbirlerinin doğal yaratıcıları olmuşlardır. Siyaset özesine CHP'yi koyarak araştırdığımız bu etkileşimin Türkiye örneğinde, Osmanlı döneminin ayak izleriyle sık sık karşılaşmamız; propaganda kavramının, her dönem değişmekle kalmayıp, bununla birlikte ve hatta öncesinde içerik ve niteliğinde çağa uydurma tecrübesi yaşandığının da göstergesi olmuştur.

Osmanlı son evresi ve özellikle II.Meşrutiyet dönemi ile gelişme gösteren demokrasi, siyaset, siyasi partiler ve seçim gibi kavramlar, Batı dünyası ile birebir örtüşmese de küresel çağ içinde, anlamdaşlarına yakın bir biçimde Anadolu coğrafyasında yerleşmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin kendine has yapısı, bu seçim çalışma ve propaganda süreci çalışmalarını belirlemede de baş faktör olmuş; 1946 yılına kadar mebus seçimlerinde iki dereceli seçim sistemi uygulanmıştır. Mebus seçim işi doğrudan halka bırakılmamış; bu iş için bir "ara birim" belirlenerek, mebusları o birimin seçmesi kuralı uygulanmıştır.

1908 seçimlerinde "din ve vicdan özgürlüklerinin kullanımı, hürriyet, millet, vatan, kardeşlik ve adalet" kavramları, seçim propagandalarının sıkça telaffuz edilen sloganları olmuştur. Propagandacıların sahaya indirilerek ilk profesyonel propaganda heyetlerinin oluşturulduğu; dindarlık-dinsizlik tartışmasının başladığı, Doğu Sorunu üzerinden söylemlerin ilk kez ifade edildiği 1912 seçimleri ise; İttihatçıların seçim esnasındaki baskı ve cebir uygulamaları ile Sopalı Seçimler olarak siyasi literatürümüze girmiştir. 1914 seçimleri de ilk tek partili (İTC) katılımlı gerçekleşen seçimler olarak uygulanmıştır.

İki ay kadar açık kalabilecek son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin belirlendiği 1919 seçimlerine Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri ile diğer bazı fırka ve cemiyetlerin mücadelesiyle girilmiştir. Bu seçimlerde, "Osmanlılık, vatandaşlık, millettaşlık" kavramları sıkça tekrarlanmış; seçimlere katılımın artırılmasına yönelik uyarı ve çalışmalarla, katılım üzerinden meşruiyetin sağlanması çalışmaları ilk kez bu denli ön plana çıkmıştır.

TBMM'nin açılmasıyla, devlet bazlı resmi ilk propaganda çalışmalarını yapmak üzere bir İrşad Encümeni kurulmuş; bu heyet Milli Mücadele ve TBMM'nin meşruiyeti konularında ülkenin dört bir yanında çalışmalar yapmıştır.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin devamı olarak ve dönüştürülmesi şekliyle Halk Fırkası kurulmuş; müteakip 1923 seçimlerindeki aktör bu fırka olmuştur. Ancak bu dönüşümden önceki son seçimlere Birinci Grup olarak giren ARMHC, daha sonra HF/CHF'nin uzun yıllar programı sayılacak Dokuz Umde'yi seçim sürecinde propaganda malzemesi olarak kullanmıştır. Gazete ve dergilerden bolca istifade edildiği bu seçimlerde, Mustafa Kemal Paşa da açıklamalarda bulunmuş; halktan grubu adına oy istemiş; hem geçmişteki başarıya, hem de HF'nin gelecekteki muhtemel başarısına halk-milleti ortak etmeye yönelik beyanlarda bulunmuştur.

Halk Fırkası, 1923'te resmi olarak kurulmasının ardından, 1924'te Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) adını almış, bu isimle girdiği ilk seçimler 1927 seçimleri olmuştur. Bu seçimler, klasik bir siyasi zeminde yürütülemediği için (iktidar-muhalefet-sivil toplum kuruluşları-özgür basın vb. kurumların eksikliği), Gazi'nin beyanatları çerçevesinde yapılan değerlendirmeler, görece seçim propagandasını analiz etmeye yaramıştır. Teorik açıdan bu beyanat incelendiğinde, propaganda kural ve stratejilerinin kullanıldığı görülmüştür. Bir önceki seçimler öncesi ve sonrasında başarıya ve ülkeye ortak edilen vatandaş kitlesi, bu kez de mesuliyete ortak edilmiş; Gazinin kendisine ve kendi tespit ettiği adaylara attığı bu mesuliyet, dolaylı yoldan halkın bilinçaltında onlara da yüklenmiştir. Karşılaşılabilecek başarısızlığın muhtelif manevi ve mübin külfeti de dolaylı yoldan vatandaşa hissettirilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet Türkiye'sinin tek partili girilmeyen ilk seçimleri olan 1930 Belediye Seçimlerinde, CHF'nin karşısına yeni kurulan SCF çıkmıştır. CHF'nin kampanya stratejisi muhalif parti tabanını karalamayı hedef almış; "Serbestçiler", gerici, komünist, gâvurlar, baldırı çıplaklar ve aşağı sınıftan istisnalar olarak nitelendirilmişlerdir. Parti içinden "Kırklar" adı verilen bir milletvekili gurubu, tüm ülkeyi dolaşarak seçim çalışmalarında bulunmuş; ayrıca ücretli propaganda takımları oluşturularak şehir ve kırsalda CHF propagandası yaptırılmıştır. Karşılıklı ilk mitinglerin icra edildiği bu seçimlerde, SCF Ege bölgesinde başta İzmir olmak üzere kalabalık kitleler toplarken; İnönü liderliğindeki CHF Sivas'ta büyük bir miting tertip etmiştir.

SCF tecrübesinden sonra, 1931 seçimlerinde CHF, ülkenin tek ve ulusal fırkası olarak, ülkedeki tüm kesimleri temsil etme kaygısıyla, köylü-çiftçi ve işçi mebus adayları göstermiş, bunların çalışma şekllinden kılık kıyafetine kadar bir dizi düzenlemeler

istenmiş; vatandaşa, sıradan insanların da mebus olabildikleri yolunda bir mesaj verilmesi arzu edilmiştir. İkinci seçmenlerden bağımsız adayları seçerken bunların laik, cumhuriyetçi, milliyetçi ve samimi olanların seçilmelerine özen göstermelerini istenmiş, bağımsız adaylara da yer verilerek, Mecliste, devrime karşı olmamak şartıyla bağımsızlara sağlanan bu olanakla, otoriter yönetimin demokrasiyi bir biçimde önemseydiği de anlatılmaya çalışılmıştır. İkinci seçmenlerin Gazi'nin bağımsız mebuslar konusunda talimatlarına doğrudan biat etmediklerini, tüzük maddesini esas alarak CHF dışından mebus adayına oy vermediklerini gördüğümüz bu seçimlerde, yine bilinen manasıyla propaganda unsurlarına rastlanmamış, ancak Gazi'nin yayımladığı beyannamede **“Yurtta sulh, cihanda sulh için”** çalışıldığı; tüm inkılâp sonuçlarının vatandaşların her yönlü güvenlikleri için hiçbir hadise ve tesir önünde sarsılmayan bir hükümet otoritesi kurmak ve işletmek amacına yönelik olduğu vurgulanmıştır.

Devletin geleceğinin, yapılan inkılâbın değerlerinin halka benimsetilmesiyle mümkün olacağına inanılmış; 1931 seçimleri sonrasında kurulan Halk Hatipleri Teşkilatı da bu düşünce ve uygulamaların bir sonucu olarak, halka dolaylı veya doğrudan, siyasi ve ideolojik bir eğitim verilmesi amacıyla doğmuştur. Kitle iletişim araçlarının eksikliği ve gelişmediği düşünüldüğünde, bu teşkilatla, parti ile halk arasında bağ ve köprü oluşturma hedefi güdülmüş; Halk hatipliği sistemi propaganda teorisindeki yüz yüze iletişim (canvassing) kuramının 1930'lar Türkiye'sinde uygulandığı örnek olmuş; propagandanın beş kural ve stratejisinin (*1.Yalınlık ve Tek Düşman Kuralı, 2.Büyütme ve Bozma Kuralı, 3.Tekrarlama-Düzenleme Kuralı, 4.Aşılama Kuralı, 5.Birlik ve Bulaşma Kuralı*) bu hatipler tarafından uygulandığı görülmüştür.

1934 Belediye Seçimlerinde; belediye azası olarak seçilecek adaylar için asil ve yedek olmak üzere alternatif sağlanmış; farklı adaylar arasından seçim yapılacak olması, kamuoyuna büyük bir demokrasi uygulaması olarak ifade edilmiştir. Ayrıca çok partili seçimlerde gözlemleyeceğimiz bir durum bu seçimlerde de yaşanmış; İstanbul belediyesinin son 4 yıllık icraatları gazete yoluyla halka anlatılmıştır. 1934 seçimlerinde ilk kez okul çocukları da seçim alanına götürülmüş; inkılâbın geleceği olarak görülen çocukların, bu demokrasi sınavını küçük yaşta öğrenmeleri hedeflenmiştir. Halkın medeni haklarını kullanması ve reyini atması için sinemalarda film aralarında reklâmlar yapılmıştır. Katılım oranı ve bilinci üzerinden meşruiyet kazandırma çabalarının üst düzeye çıktığı bu seçimde, halk seçimlerde CHF'ye oy vermeye davet edilmiş; rejimin bekasını sağlamak adına yapılan ikazlar, gazetelerde görece seçim propagandası olarak sunulmuştur. Gazetelerdeki metinlerde seçimlerin hak olduğu vurgusunun yanında, bir

nevi sosyal güdülenme ile, halkta CHF'ye karşı borç yükümlülüğü yaratılmış, belli oranda ajitasyon yapılmıştır. Nutuklarda geçen ifadeler, rejimin vatandaş ile olan ilişkisini, ona nasıl baktığını, seçimin bu noktada nasıl bir misyon taşıdığını, vatandaş etkileme adına ne tür propagandalar yapıldığı sorularına cevap vermiştir. Alternatif olmaması propaganda konularında herhangi bir daralma veya kısıtlama yaratmamış; aksine, hedef konularda yoğunlaşmaya yardımcı olmuştur. Bu hedef konuların başında seçimin sosyal hayattaki yeri ve önemi, vatandaşın firkaya ve Gaziye karşı görevleri, inkılâbın özümsemesi adına eskiyle yapılan kıyaslamalar ve kadınların siyasi hakları gelmiştir. Halk Hatipleri Teşkilatının hayata geçirilmesinden sonra icra edilen ilk seçimler olması, 1934 seçimlerinde bu teşkilatın aktif olarak görev almasını gerektirmiş; ülke çapında kurulan halk kürsülerinde seçimlerin başlamasıyla birlikte, hatipler tarafından vatandaşlara nutuklar verilmiş; halk tenvir ve irşat edilmiştir.

CHF'ye karşı herhangi bir muhalefet hareketi yaşanmadığı 1935 seçimleri, tek partinin kendi adaylarını belirlediği, seçtiği-seçtirdiği bir tecrübe olmuştur. Seçimler öncesinde azınlıklara mebusluk hakkı tanınacağı belirtilmiş ve 4 gayrimüslim vatandaş muhtelif şehirlerden aday gösterilmiş ve seçilmiş; böylece vatandaşlık kavramı ve tanımı genişletilmiştir. Seçim beyannamesinde, eskilerine oranla rejim ve inkılâp hassasiyeti görece azalmış, öte yandan küresel konjonktür gereği, iç ve dış politika konuları ile dünyanın içinde bulunduğu güvensizlik ortamı ve bunun ülkeye etkileri, CHF'nin bunun karşısında neler yaptığı-yapacağı sorunu ele alınmıştır. Tek parti dönemi seçim faaliyetlerindeki törensel hava, vatandaşın seçime coşkulu yaklaşım ve katılımıyla bu seçimlerde de ifade edilmiş; seçimin kendisinin değil, o merasimin-bayramın ne şekilde cereyan ettiği üzerinde durulmuş; kutsiyet taşıyan seçim işi, vatandaşın belleklerine kazınmak istenmiştir.

Bu noktada Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan "Sandık Alayları" kavramı üzerinde durmak gerekmektedir. Çoğu kurum ve alışkanlıkların değiştirildiği bu süreçte, bu merasimin değişmeden kalması, seçim sandığının gezdirilerek, halkın görmesinin ve coşkuyu hissetmesinin istenmesindeki ortak nokta nedir? Kanımızca gezdirilen ve sergilenen şey, sandık sembolünde, hürriyet, vatandaşlık bilinci ve milli irade olmuştur.

Manevi anlam yüklemesiyle istediği algıyı tam olarak yaratamayan devlet, sembol konusuna bir çözüm bulmuş; 1937 yılında gerçekleşen Anayasa değişikliği ile CHP'nin parti simgesi olan Altı Ok'lu bayrağı, Türk bayrağının yanında, resmi ikinci bir bayrak haline gelmiştir. Böylece CHP'nin "Altı Ok"lu devri başlamış ve tam on yıl parti, neredeyse bir Altı Ok örgütü gibi bir propaganda kampanyası sürdürmüştü; Altı okun

oklarının uzunluğundan, sapının çentiğine kadar her şeyi, bir devlet sorunu haline gelmiştir.

1938 seçimlerinde, basında özellikle Atatürk-CHP-millet benzeşirmesi ve özdeşirmesi ön plana çıkmıştır. Oy kullanma ödeviyle, vatandaşın bu üçgenin dışında kalmaması salık verilmiştir. Saltanat devrinde unutulmuş belediye hizmetlerinin, Cumhuriyet idaresiyle hakiki önemine kavuştuğu sıkça vurgulanmış; seçim süresince şenlikler yapılmış, şehirler bayraklarla donatılmış, gece elektrik tenviratı yapılmış, havai fişekler atılmış, halk evi ve radyo neşriyatı yapılarak halka dinletilmiş; birçok genç hatipler halkevinde veya halk kürsülerinde söylevler vermişlerdir

Parti-devlet döngüsünün iç içe geçtiği 1930'ların sonlarında CHP, parti içinde propaganda işleriyle uğraşmak için komisyon ve bürolar kurmuş; seçim süreçlerinden çok önceden başlamıştır. Seçmene ulaşma noktasında, yapılan bilgilendirmeler ve propagandaların, vatandaşın ihtiyacı veya beklentisi üzerinde belli bir noktada yoğunlaşmadığı görülse de; halkın bilgilendirilmesi istenilen konuların başında tarım borçları hususu ile pancar, tuz, çimento ve şeker fiyatlarındaki değişimin gelmesi, günümüz propagandalarındaki metin içeriklerine benzerliği açısından dikkat çekici olmuştur.

1939 seçimleri öncesinde CHP yönetimi sınırlı da olsa, tarihinde ilk kez milletvekili adayları konusunda parti tabanının da görüşlerini almayı hedeflemiştir. Atatürk ve İnönü'nün tarihsel misyonu üzerinden halkın bilinçaltına göndermeler yapan gazetelerde yayımlanan ve halkın görebileceği yerlere asılan mesajlarda, adayların halk nazarında teveccüh görmesinin bir vatan görevi olduğu vurgulanmış; CHP'nin ise millet için vazgeçilmez derecede önemine değinilerek, ilerlemenin şifresi CHP'de verilmiştir. Seçim konusu siyasi olgunlukla ilişkilendirilmiş, CHP'nin inkılâp esaslarını koruduğu, cumhuriyet rejiminin kökleşmesi gerektiği, halkın da rejimin ve inkılâpların muhafızı olmasının zorunluluğu üzerinde durulmuş; seçimlerin milli bayramlar olduğu, verilecek oyların milletin ve devletin siyasi kudretini artıracığı, seçimlerin birlik ve beraberliği sağladığı vurgulanmıştır. Atatürk'ün ölümü sonrası Cumhurbaşkanı seçilen Milli Şef İsmet İnönü, yayımladığı beyannamesinde, özellikle uluslararası ilişkilerdeki genel karışıklık ve savaş durumuna göndermeler yaparak, seçimlerde sağlanacak birlik ve beraberliğin, itibar ve refahı artıracığını; kudretli milletler mertebesine ulaştıracağını dile getirmiştir. Köylü ve çiftçinin refah seviyesini artırıcı tedbirler alınacağını ifade etmiştir.

1939'da CHP Kurultay kararı gereği, "hükümet işleri, parti nizamname ve programının ve Büyük Kurultay kararlarının en iyi tatbikini Meclis Grubu kararına tabi olmaksızın murakabe etmesi" planlanan bir CHP Müstakil Grubu kurulmuş; bu grubun Meclis içinde bağımsız bir kimlik taşımaları öngörülmüştür. 1942 belediye seçimleri önceki seçimlerin yarattığı heyecanı yaratamamış; II.Dünya Savaşı'nın en sert şekliyle hissedildiği ülkede, gündemi belirleyen savaş olmuş; seçimler rutin sürecinde gerçekleşmiş ve CHP üyeleri kazanmıştır.

1943 seçimlerinde sadece seçilecek vekil kadar aday gösterilmemiş; 1923 seçiminden o yana birçok seçim bölgesinde ilk kez seçilecek milletvekili sayısının üzerinde aday gösterilerek, ikinci seçmenlere çok sayıda aday arasından seçme hakkı tanınmıştır. Yine dört gayrimüslim bağımsız adaya bu kez CHP'nin kendi milletvekili aday listesinde bağımsız aday olarak yer verilmiştir. Seçimin dolaylı yoldan da olsa alternatifli yapılacağından dolayı oluşan halktan oy istenmesi gerekliliği, CHP'li mevcut bazı vekiller tarafından "satılığa ve dellal önüne çıkarılmaya" benzetilmiş; bu bozuk zihniyet, değişik süreçler geçirerek geçmişten bugüne gelmiştir. Tek parti döneminde ilk kez olmak üzere, adaylar kendileri için propaganda yaparak, ikinci seçmenlerin oylarını almaya çalışmışlardır. CHP, seçim faaliyetlerinde kullanmak üzere propaganda plakları ile hoparlörlü bir otomobil hazırlamış; ayrıca halkı aydınlatmak üzere binlerce afiş vilayetlere gönderilmiştir.

Tek partili dönemde, iki dereceli seçim sistemi uygulanmış, birinci ve ikinci seçmenler sırasıyla ikinci seçmenleri ve mebusları seçmişlerdir. İki seçmen grubu da ayrı ayrı yönlendirme ve propagandaya tabi tutulmuştur. Çoğu seçim döneminde seçimden ziyade onaylama/onaylama esnasında sandıkta bulunma şeklinde cereyan eden bu eylemde, seçime katılım oranı yüksek tutulmaya çalışılarak, rejimin meşruiyeti bu vesileyle desteklenmek istenmiştir. Bu dönemde icra edilen "kazanılmış seçimler"ın maksadı, toplumun, birlik beraberlik havası içinde rejime daha hızlı entegre olmasını sağlamak, cumhuriyetin kurum ve ilkelerini vatandaşa daha hızlı kazandırmak olmuş; dolaylı yoldan da olsa Anadolu insanında siyasal kültür oluşturma adına önemli adımlar atılmıştır.

Henüz kurulan DP, milli iradenin gereği gibi tecellisini engelleyen kanuni hükümleri kaldırmadan seçimlere gidilmiş olması", ve partilerinin saf dışı bırakılmak istenmesi sebeplerinden dolayı 1946 Belediye seçimlerine katılmayacağını açıklamış; CHP ve MKP'nin katıldığı seçimler, kendisinden çok kısa bir süre sonra yapılacak olan Genel Seçimlerin gölgesinde kalmıştır. Genel seçimler öncesi yaşanan yolsuzluk vb.

olaylara verilen karşılıklı tepkiler, genel seçimlere gidilen yolda iki partinin elinde tutmaya çalıştığı argümanları oluşturmuş; İnönü, seçim sandıklarının köylere kadar götürüleceğini, idare amirlerinin kanun dışında seçime karışma ihtimallerinin olmadığını ve serbest bir seçimi hedeflediklerini ifade etmiştir. 1946 belediye seçimlerinde, II.Dünya Savaşı'nın oluşturduğu kutuplar ve başat ülkelerdeki demokratik-antidemokratik rejimler, seçim söylemelerinde CHP teşkilatınca Halkçılık vurgusunun fazlasıyla ele alınmasına sebep olmuştur. Yine vilayetlere afişler gönderilmiş; gazetelerde seçime halk katılımını artırmaya yönelik yazılar ve sloganlar kullanılmış; sinemalarda filmler gösterilmiş; halkevleri ve meydanlarda halk hatipleri tarafından propaganda yapılmıştır. Seçim öncesi yapılan propagandalardan ziyade iki parti için de (CHP ve DP), belediye seçimlerinin kendisi seçim propagandası olmuştur. Yine de 1930 Belediye Seçimlerden sonra ilk kez örgütlü muhalefet partileri, CHP'nin karşısında yer almış, onu en azından genel konularda propaganda yapmaya mecbur bırakmıştır.

Değiştirilen seçim kanunu sonucu seçimler, tek dereceli olarak yapılan 1946 seçimlerinde CHP, genel seçim çalışmalarına, belediye seçimlerinin hemen sonrasında başlamıştır. Teşkilatlara gönderilen genelgede belediye seçimlerinde teşkilatta görülen önemli aksaklık ve eksiklikler belirtilmiş, daha iyi sonuçlar alınabilmesi adına bunların önüne geçmenin önemi vurgulanmıştır. Tamimlerde Genel Merkezin, taşranın çalışma ve propaganda konusunda arzu edilen seviyeye gelmediğine kani olduğu gözlemlenmiş; merkezi yönetimi, taşra örgütünün disipline edilmesi işiyle yüzleşmek zorunda bırakmıştır. Bakanlar ve mebuslar seçim bölgelerine gönderilmiş; halkla temasa geçerek, CHP icraat ve vaatlerini halka anlatmaları ve parti adaylarının kazanmasına katkı sağlamaları istenmiştir. Halkevlerine gönderilen tamimde de, Köycülük Kolları başta olmak üzere ilgili kolların fikir ve işbirliği yaparak hazırlayacakları programı tatbik etmeleri talep edilmiş; kadın vatandaşların aydınlatılması maksadıyla, gönüllülük esasıyla görevlendirme yapılması istenmiştir.

CHP'nin uyguladığı seçim propagandası, öncelikle lider kadronun mitingler, beyanname ve nutuklar vesilesiyle halka doğrudan/dolaylı temas etmesi, müteakiben ve paralelinde de basın ve diğer iletişim kanallarının kullanılması suretiyle olmuştur. DP'nin, CHP'nin geçmişi üzerinden saldırı ve tartışmalarda bulunması, iktidar partisini bu minvalde seçim propagandası yapmaya zorlamıştır. CHP'nin kurucu yönü ve ülkeyi bugünlere getiren parti olduğu halka hatırlatılmış; bu çerçevede broşürler yayınlanmış; il ve ilçe teşkilatlarına gönderilmiştir. Radyonun da etkin olarak kullanılmaya başlandığı bu seçimlerde, beyannamesini radyoda yaptığı konuşmayla duyuran İnönü, Anayasal

mevzular, seçim sisteminin ulaştığı nokta ve bu başarıdaki payları, ilköğretim meselesi, köylü kalkınması, çiftçinin toprak ve orman sorunu, adalet mekanizması ve milli irade gibi konular üstünde durmuştur.

Seçimler öncesinde her iki partinin, karşı tarafın liderleri konusunda birbirlerini sert bir biçimde eleştirdiği görülmüştür. DP'nin yolsuzluk ve baskı iddialarını karşı CHP'liler, programsız olarak suçladıkları muhalefeti, "*demagoji, iftira ve yalana*" başvurmakla itham ederek karşı-propaganda yapmışlardır. CHP temsilcileri propaganda konuşmalarında hem Atatürk'ün partisi imajını tekrarlamışlar, hem de İnönü'nün İstiklal mücadelesinde ve sonrasında oynadığı tarihi rolü vurgulamışlardır. "*Atatürk ve İnönü, Cumhuriyet Halk Partisinin başlarıdır, oylarımızı onların partisine verelim*" ibaresi geçen bir afiş hazırlanarak, bu iki ismin halkın bilinçaltındaki değerlerine ulaşmak istenmiştir. Kadınlara yönelik de afişler hazırlanmış; kadınların, CHP'nin başlattığı "inkılâp" sayesinde kurtulduğu ve erkek vatandaşlarla eşit hakka sahip olduğu vurgulanmıştır. Zaman zaman dini vaazlara taşınacak kadar geniş bir alanda propaganda unsurlarından faydalanılmış; ayrıca parti teşkilatlarının bir kısmı ile bazı basın organlarında DP-Rusya ilintisi kurulmaya çalışılarak; Rus radyosunun DP yanlısı bir politikayla Türk halkını zehirlediği ifade edilmiştir.

Tartışmalı, şaibeli uygulamalar ve yolsuzluk suçlamaları ile tamamlanan 1946 seçimlerinden sonra CHP, 1950 seçimlerine daha dikkatli, hazır ve şeffaf girmeyi, özellikle zihniyette bir değişiklik ve farkındalık yaratmaya amaçlamıştır. Taşra örgütündeki durağanlığı giderme adına ilk tedbirlerin alınmaya başladığı görülmüş; seçkinci yaklaşımdan uzaklaşarak halkın tercihlerinin dikkate alınması hedeflenmiş; partililere seçim süreci ve propagandaya ilişkin hem teorik hem de usul olarak izlenecek yol ve taktikler aktarılmıştır.

1946 seçimlerinde istediği başarıyı elde edemeyen DP seçim propagandalarında, dönem insanının, iktidarda bulamadığı, göremediği, duyamadığı şeyleri, onlara sunmaya gayret edince; CHP de seçim propagandasını bu altyapı üzerine kurmak zorunda kalmıştır. CHP, her safhasında taşrayı en baz/temel birim olarak, yukarıya doğru kontrolü sağlayan bir mekanizma yaratmayı hedeflemiş; halkın bilinçlendirilmesinden, sosyolojik etmenlerin kullanımına; lider karizması ve şanlı geçmişten istifadeden, muhaliflerin eksik ve yanlış yönlerini ortaya koyan açıklamalara kadar değişik platformları propaganda malzemesi yapmayı öngörmüştür. Propaganda konusunda görevlendirilecek alt kadrodaki partililerden, basın yayın organlarına ve argümanlarına kadar herkes ve her şeyin, ne/nasıl icra edeceği ne/nasıl katkı sağlayacağı önceden hesap edilmeye çalışılmış,

bu yönde talimatlar verilmiş, kitapçık ve broşürler dağıtılmıştır. Toplumun tüm kesimlerinin CHP ile özdeşleşmelerini sağlayacak görseller üzerinden iletiler gönderme, miting alanları, basın kanalı ve seçim toplantılarıyla da vatandaşın umut ve gelecek kaygısına yönelik mesajlar vermeye çalışmıştır.

Oluşturulan propaganda komitelerinin çalışmalarına ve merkezden taleplerine ilişkin tüm il ve ilçelerden Genel Sekreterliğe cevabi yazılar gelmiştir. Kimi il ve ilçeler taleplerini bildirirken, kimileri de çalışmalarını aktarmış; bunlar arasında dönemin sosyo-politik havasına uygun faaliyetler icra eden komiteler olduğu kadar, tek parti zihniyetini devamlılık gösteren taşra teşkilatlarına da rastlanmıştır

İktidar partisi her ne kadar *imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle* düsturu ile felsefik tabanını oluşturmuşsa da; köylüden memura, işçiden zengine, sanayiciden bürokrata tüm katman ve topluluklar, bu çerçevede ayrı ayrı hedef olarak belirlenmiş, değişik algı mühendislikleri yapılarak her biriyle etkileşim sağlanmıştır. Bu kapsamda daha önce görülmemiş zenginlik ve farklılıkta afişler hazırlayan CHP, merkezden gönderilen bu görselleri gazeteler, meydan-sokaklar ve halkın toplu bulunduğu yerlerde sergilemiştir

Seçim kampanyası sırasında yapılan propaganda çalışmalarına bakıldığında, yurt gezisine çıkan DP'li adaylar, partilerinin kampanya stratejisine uygun olarak, halka daha yakın durmuş, sadece konuşmaları ile değil, giyim ve hareket tarzları ile de halktan biri gibi imaj vermişken; CHP'li adayların çoğunluğu, teşkilatın gücüne duydukları güvenle kendinden emin, cansız ve seçmene uzak bir propaganda tarzı takip etmişlerdir. 1946-1950 yılları arasında CHP merkez oluşumunun geçirdiği sosyolojik ve ideolojik evrimi, yönetici ve parti görevlileri geçirememiştir. Böylece CHP, parti olarak hem halktan hem de kendi unsurlarından uzaklaşmış bir kurum haline gelmiştir.

Parti ileri gelenlerince düzenlense de; asıl mitingler İnönü tarafından icra edilmiştir. İnönü, buralardaki mesajlarında, parti söylemlerini tamamlayıcı-destekler bir üslupla, DP'nin eleştirilerine cevap vermeye çalışmış; CHP'nin kuruculuk ve istikrar yönünü ortaya koyan konuşmalar icra etmiştir. Lokal problemler ve vaatlerden ziyade, tüm ülkeyi ilgilendiren genel duruma ilişkin konuşmalar yapmıştır. Halk nazarındaki liderliğini ve bireysel karizmasını kullanma gayretiyle, vatandaşın akıl karışıklığını gidermeye gayret eden İnönü, bunu tam başaramamış ancak parti unsurlarının açık bıraktığı veya tam dolduramadığı alanları tamamlanmaya çalışmıştır.

1950 genel seçimleri sonucunda özetle, tek parti yönetimi, bunun uygulamaları ve yansımalarından bıkan halk, teveccühünü DP'den yana göstermiş; CHP'nin teorik anlamda başarılı görünen seçim propagandası, bu teveccühü lehine çevirmeye yeterli olmamıştır.

1950 seçimlerinden zaferle çıkan DP, birkaç ay sonra girdiği belediye seçimlerinde de tıpkı muhalefet döneminde olduğu gibi, "CHP'de olmayanlar" üzerinden propagandasını yürütmüştür. İktidarın DP'ye geçmesiyle söylemlerini sertleştiren DP yanlısı gazeteler, CHP ile gerek kendi gerekse yurt dışı kamuoyunun söylem veya iddialarını sıkça dile getirmişler, küçük çapta bir karalama kampanyası yürütmüşlerdir. Buna karşılık CHP belediye seçimlerini kazanmanın 1954 seçimleri öncesinde elzem bir hal aldığı düşüncesinden hareketle, seçim propagandasını aktif bir şekilde yürütmeyi hedeflemiş; ülke çapında propaganda ve temas faaliyetlerine önem vermiştir. Eski milletvekilleri ve bürokratlar, seçim bölgelerine görevlendirilmiş; CHP'lilerin, seçim temasını çoğunlukla Kore Savaşı ve muhtemel sonuçları, iktidar ve muhalefetin hükümet ve belediyelerde aynı anda güçlü olmasının demokratik inkişafa katkıları, DP'nin iktidar öncesi söz verip yapmadığı tasarruf ve liberal politikalar ile diğer vaatleri, DP'nin izlediği basın ve muhalifler üzerindeki baskıcı ve sindirmeci çizgi, memurların durumu gibi konular oluşturmuştur. CHP Genel Sekreterliği, yayımladığı tamimlerde, seçimlere ilişkin olarak prensipler ve uygulanacak harekât tarzını bildirmiş; seçim bölgelerinin kendi özelliklerine göre, partililerin buldukları tedbirleri, münakaşa ve telkin yoluyla geliştireceklerini; genel bir temas, keşif ve karşılıklı yardım mahiyetini taşıyan çalışmaların neticelerine göre gerekli tedbirlerin alınacağını beyan etmiştir. Eski seçimlerdeki parti içi disiplinsizliğin, rekabet ve hoşnutsuzlukların partiye zarar verdiği hatırlatılarak, tespit edilen aday üzerinde tüm ilgililerin müştereken çalışması istenmiştir.

1950 seçimlerinden galip çıkan DP, 1954 seçim çalışmalarını dolaylı ve doğrudan denebilecek iki şekilde yürütmüştür. Kalkınma hamlelerine vurgu yaparak temel atma ve açılış törenleri suretiyle icraatlarında devamlılık hissi uyandırmak gibi dolaylı faaliyetler, seçim yaklaştıkça seçim propagandaları ile doğrudan icra edilen eylemlere dönüşmüş; bu suretle 27 yıllık CHP iktidarının olumsuz izleri ile DP'nin demokrasi, hürriyet, eşitlik ve refah getirdiği hususları vatandaşa hatırlatılmıştır. İsviçre ve İsveç gibi gelişmiş Avrupa ülkeleri ile süper güç Amerika olma hedefleri, DP'nin CHP'den farklı olarak ortaya koyduğu yeni bir vizyon olarak dikkat çekmiştir.

1950 seçimlerinin hemen ertesinde CHP bakımından propaganda ve istihbarat işlerinin düzenlenmesi için bir “propaganda komitesi” kurulmuş; bu konuda aydınlar, siyasetçiler ve akademisyenler görevlendirilmiştir. Komite, halk kitlelerinde etkin olabilen fısıltı gazetesinin harekete geçirilmesi; basın organı *Ulus*’un agresif bir politika izlemesinin istenmesi; fert ve sosyal gruplara ayrı ayrı hitap edilmesi; kamuoyunu ve gündemi takip eden ve etmeyen vatandaşlara farklı propaganda taktikleri üzerinden yaklaşılması ve özellikle Avrupa’dan propaganda konusunda uzman şahıslar getirilmesi fikirlerini ortaya koymuştur.

CHP Genel Sekreterliği’nden tamim edilen yazılarda, seçim sürecindeki sandık güvenliği, seçim günü partili ve görevlilerin ihmal edilmemesi, katılımın artırılması, partili vatandaşların iktidar yanlıları karşısında sindirilmesini önleyici tedbirlerin alınması ve DP’nin CHP’nin içinden çıkan bir parti olduğuna vurgu yapılmasının üstünde durulmasının istendiği görülmüştür. Ayrıca, sadece ve daima aydın kitleye değil; halka ve köylüye de, onların anlayacağı şekilde, örnekler, yani kişi, zaman ve mekân vererek propaganda yapılmasının önemine dikkat çekilmiştir. CHP üyelerinin köy ve kasabalarda gezerek vatandaşlara sorması istenen sorularda, halkın anlayabileceği en basit, en anlaşılabilir ve en doğrudan ifadeler kullanılmış, kitlelerin duygusal yönüyle temas sağlanabilmesi hedeflenmiştir.

CHP tarafından şehirlerde toplantılar, mitingler, halkla doğrudan görüşmeler, basın organları, radyo ve diğer vasıtalarla, seçmen kitlesiyle iletişime geçilmiştir. Tüm bu iletişim kanallarında CHP genel olarak, hayat pahalılığı, yabancı sermaye ve petrol yasasının yaratacağı muhtemel problemler, ülkedeki demokrasi ve hürriyet eksikliği, basının özgür olmaması, anayasa mahkemesinin kurulma zorunluluğu, CHP’nin mallarının gasp edilerek Halkevlerinin kapatılması gibi konuları işlemiş; yeni bir CHP iktidarının tüm bu sorunları çözeceğini vaat etmiştir. Beyanname, afiş ve dövizlerle de bu vurgular ön plana çıkarılmış; sayılan kanallara ilave olarak kadınlar ve gençler seçim sürecinde hem özne hem nesne olarak değerlendirilmiştir. İktidarın partizanca kendi lehine kullandığı konusu CHP tarafından sık sık ileri sürülse de, radyo konuşmaları, ana muhalefet partisinin başvurduğu bir diğer seçim propaganda vasıtası olmuştur.

Seçime kısa bir süre kala, liderler, söylemlerinde genel iddia ve vaatlerin ötesine çıkarak, bireysel suçlamalara girmişler, ülke tarihindeki yer ve önemleri üzerinden birbirlerini vurmuşlardır. Liderlerin bu söylemleri, gergin olan siyasi atmosferi daha da bunaltırmış, vatandaş arasında parti bazlı çatışma, kavga ve saldırılar yaşanmıştır. Mitinglerin yapıldığı şehirlerde, liderlerin, mevzubahis şehir ve şehirlilerle ilgili motive

edici, moral verici, gurur verici söylemler ile sadece o şehri doğrudan ilgilendiren vaatler vermeleri hususu, soyut (motive edici) ve somut (reel vaatler) açıdan, sistematik olarak hem iktidar hem de muhalefet parti liderlerince, ilk kez bu seçim döneminde yapılmıştır. CHP'li yöneticiler yine ilk kez bu seçimlerde 27 yıllık iktidarları döneminde yaptıkları hatalardan ders aldıklarını kamuoyunu önünde deklare etmişlerdir.

Bu seçimlerin propagandalarında göze çarpan hususlardan biri de, dinsel temaların ön plana çıkması olmuş; DP adayları, Arapça Ezanın, din derslerinin ve radyoda Kur'an okunmasının kendi partilerinin eseri olduğunu hatırlatırken; CHP öncelikle "Allahsız Parti" imajını yıkmaya çalışmış; DP'den çok daha Müslüman olduklarını, kendisinin imam hatip okullarını açtığını ama onlar gibi bu icraatı politikada kullanmadığı yönünde beyanlarda bulunmuşlardır. İktidar partisinin seçimleri kazanmak için yörenin dini önderlerinin desteğini almaya çalıştığını, bu sebeple şeyhlerle anlaştığını iddia eden CHP için bu dönem, cami minaresi yıkmakla ve kadınların başını açmakla suçlandığı, bu karşı propagandaya cevap vererek, 1957 seçimlerinde yaşanacak din istismarlarına hazırlık yaptığı alıştırmaya süreci olmuştur

1954 seçimlerinde kazanılan kesin zafer, iktidar partisini daha agresif ve duygusal denebilecek kararlar almaya itmiş, basın, radyo, üniversiteler ve seçim kanunu gibi çeşitli alanlarda özgürlükleri kısıtlayıcı kanunlar çıkartılmış; tipik bir Gerrymander uygulaması ile Kırşehir ilçe haline getirilmiştir. 1955'de yapılan Belediye seçimlerinde, CMP'den sonra CHP de bu baskı ortamı ve şartlarda seçimlere katılmayacağını açıklayarak bir bildiri yayınlamıştır. CHP seçimlere katılmasa da özellikle CHP Genel Sekreteri Gülek, yaptığı yurt gezilerinde radyonun kullanılma şeklini, hayat pahalılığını ve plansız kalkınmayı eleştirmiş; CHP'ye yöneltilen dinsizlik suçlamalarını reddetmiş; vatandaşa "baba ocağına dönme" çağrısı yapmış; bu geziler kapsamındaki konuşmaları nedeniyle tutuklanmıştır. Tek parti dönemi CHP'nin seçime katılım üzerinden "seçim yoluyla oluşturulan kurumların" meşruiyetini artırmaya yönelik faaliyetleri, seçim süreç ve sonuçlarıyla birlikte incelendiğinde, "bağımsız" adıyla belli yerlerde seçime dolaylı olarak iştirak ettiği ve zayıf olduğu bölgelerde de seçime katılımın düşük olması yönünde çalışma ve propagandalar yaptığı değerlendirilmiştir.

Seçimlerin bir yıl öne alınması ve yasa değişiklikleri, CHP'nin, 1957 seçim çalışmalarını belirli bir çerçevede tutmasına sebep olmuş; ayrıntılı ve nitelikli istişare toplantıları yapılamamış, bu da partiyi, kapsamlı bir programdan ziyade seçmenle doğrudan temasa zorlamıştır. İktidar tarafından özellikle seçimlerden önceki iki aylık zaman diliminde birçok fabrika, okul, tesis vb. işletmeye açılmış ya da bunların temeli

atılmış; ekonomik vaatler bunlarla da kısıtlı kalmayıp değişik alanlarda mal alım fiyatları, maaş zammı veya devasa tesis/işletme müjdeleri verilmiş; bu bağlamda Kırşehir de, çıkan yasa ile yeniden vilayet haline getirilmiştir. Muhalefetin ileri sürdüğü hürriyet, demokrasi, baskı, ekonomik gidişat konularındaki söylemlerine karşılık gelen iktidar propagandalarında, 1957 seçimlerine özel olarak, din kavramının da yoğun olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bastırılan afiş ve broşürler ile mitinglerde kullanılan dövizlere, film gösterimleri de eklenmiş, propaganda vasıtaları çeşitlendirilmiştir. Ayrıca DP, ilk kez sanatçı kimlikli kişilerden, yetenekleri doğrultusunda faydalanmıştır. DP'nin sanatçı hamlesine, CHP de futbolcu hamlesiyle cevap vermek istemiş; siyasette, popüler kültür ve hayatın çekiciliğini kullanmak istemiştir. Düzenlenen miting ve açık/kapalı toplantıların nerdeyse tümünde, başta CHP ve İnönü olmak üzere muhalefet eleştirilmiş; özellikle tek parti dönemiyle her anlamda kıyaslamalar yapılmıştır.

CHP döneminde kısıtlanan bir takım dini özgürlükler, 1957 konuşmalarında eleştiri konusu olmuş; hatipler sürekli bu vurguları yapmıştır. İnönü ve CHP'liler bazen dinsiz ve ahlaksız, bazen mason, bazen de sarhoş olarak tanıtılmış; CHP iktidarında camilerin yıkılıp ahıra çevrildiği, Kur'an okuyanların zulüm gördüğü ve kutsal kitapların toplanıp gömüldüğü ileri sürülmüştür. Çevresi ve müritleri üzerinde etken güç olan şeyhleri desteği de yine aynı şekilde sağlanmış; DP'nin dini referanslarına zaman zaman Allah ve peygamber de eklenmiş; Menderes ve DP'nin peygamberin istek ve emriyle bu görevde olduğu ifade edilmiştir. CHP de, yaptığı propagandalarda, köşeye sıkıştırıldığı bu alanda mücadele etmek ve hesap vermek zorunda kalmıştır. Menderes'in konuşmalarında bazen CHP'nin şeytanla olan benzerliği ifade edilirken, bazen de hem ülkedeki Müslüman kitleye hem de dışarıdaki İslam âlemine mesajlar iletilmiştir. Bazı DP'li yöneticiler de maksadını aşan konuşmalara imza atarak, DP'yi doğrudan kutsal bir değer olarak atfetmiştir.

Elbette dini referans kullanımı tek taraflı olmamış; DP kadar olmasa da seçim döneminde CHP de bu kozu kaybetmemeye çalışmıştır. Kutsal mekânların en önemlilerinden birisi olan "Kâbe", DP ve CHP arasında paylaşılamamış; yapılan propaganda şarkılarının sözlerinde "Allah ve peygamberin" yanına parti ve parti liderleri eklenmiştir.

Bunlara karşılık CHP tarafından yapılan çalışmalarda, "CHP hatiplerinin seçime takaddüm eden günlerde yapmış oldukları umumi ve bölgevi propagandalar" başlığını taşıyan raporda ekonomik, siyasi, dini ve bölgesel konularda CHP'nin kullandığı propaganda argümanları ortaya konmuş; seçim hazırlıkları bu argümanlar ve ele alınan

meseler çerçevesinde yürütülmüş, hatiplerin konuşmaları ile afiş-broşür vb. diğer dokümanlarda, bu konular işlenmiştir.

CHP’de kadınlar ve gençler aktif görevler almış; gerek diğer muhalefet partileri, gerekse CHP, iktidar partisinin yapabileceği seçim oyunlarına karşı vatandaşı ve partilerini sık sık uyarmış, bu uyarılar kitap haline getirilmiştir. “*CHP’nin Millete Taahhüdü*” isimli bir taahhüt vekillere imzalatılarak, buna ihanet edenlerin derhal partiden ihraç edecekleri belirtilmiş; CHP-DP ayrımının, sözünün eri-yalancı ikiliğine çekilmek istendiği görülmüştür.

Meclisteki az sayıdaki temsilciyle muhalefet görevini icraya çalışan CHP, iç politikada gelişen olaylar doğrultusunda, DP’nin karşısında diğer partilerle işbirliği arayışına girmiş; ortak nokta ve taleplerde buluşulamaması, bu işbirliğinin seçime yansımaya engel olmuştur.

1950-1954 arası dönemde görülmeyen, ancak 1954-1957 arasında oluşan iktisadi tıkanıklık, hayat pahalılığı ve çıkarılan kanunlarla çoğu kesim üzerinde baskının artması, CHP’nin 1957 seçim propagandalarındaki ana başlıkların özünü teşkil etmiştir. İktidar tarafından CHP’ye yüklenen suçlamaların genellikle 1950 öncesi CHP iktidarı icraatlarına yönelik olması, bazen mukayese etme refleksini, bazen de geçmişteki hataların kabulüyle seçmen karşısında çıkmayı yaratmıştır. Ekonomik durumun, özellikle dış dünya kıyaslamasında ve hedeflemesinde kullanılan ülkelerin en önde geleni olan Amerika ve İsviçre, DP’lilerden kurtulamadığı gibi CHP liderlerinin de çekim alanından kurtulamamıştır.

CHP seçim propagandalarında tüm seçimlerde olduğu gibi, en önemli faktör, lider İnönü’nün meydanlar ve toplantılarda dile getirdiği seçim konuşmaları olmuştur. İnönü, kendi idaresindeki ve öncesindeki tek parti sürecinde yaşanan olayların hesabını bu seçimde de vermek zorunda kalmıştır. Demokratik rejim ve hürriyet düzeni bağlamında, partisinin taleplerini ve halkın içinde bulunduğu şartları açıklamış; iktidara yönelttiği ithamları demokrasi ve ekonomik buhran konuları üzerinden yürütmüştür. Yayımlanan seçim beyannamesinde tüm bu hususlar hakkındaki vaatler halka sunulmuştur.

Orta kazançlı-orta sınıf tabaka ifadeleri, 1957 seçimlerinde, İnönü’nün cümleleriyle ilk kez kendine zemin bulmuş; müteakip dönemde, seçmen kitlesinin ana çoğunluğunu oluşturacak olan bu tabaka/sınıf, DP iktidarının yarattığı ekonomik buhrandan en çok etkilenen çoğunluk olarak ifade edilmek istenmiştir.

Türk siyasetinin henüz dahi aşamadığı, siyaseti özellikle seçim süreçlerini liderler üzerinden kişiselleştirme, tehdit, tenkit, aşağılama veya hafife alma yoluyla rakibini sindirme veya taraftarını cesaretlendirme olgusu, 1957 seçimlerinde tekrar vücut bulmuştur.

Görüldüğü üzere, tek parti yönetiminden 1960'lara kadar gelindiğinde, ülkenin geçirdiği siyasi evrim, CHP'de de yaşanmış; bu kapsamda seçim dönemine ilişkin çalışmalar ve propagandalar, o derecede değişime uğramıştır. İç ve dış politikanın geldiği nokta, CHP'de her dönem seçim propagandasının birincil vurgusu olsa da, tek partili dönemde seçime katılım konusu, salt rakamların dışında bir anlam taşımıştır. Rejim ve CHP meşruiyeti ile halkın devrimlere bağlılığın göstergesi olarak görülen katılım konusu, dolaylı yoldan da olsa siyasi kültürün gelişimine katkı sağlamıştır.

SCF tecrübesinde itibaren, devamındaki DP mücadelelerinde, başlangıç propagandalarında karşı tarafın yetersizliği, tecrübesizliği ve avamlığından yola çıkılmış; nihayet muhalefete geçilmesiyle birlikte modern propaganda usulleri daha çok kullanılmıştır. Yılların yorgunluğu ve halk nazarında bunun sorumluluğunu taşıyan CHP'nin yaptığı propagandanın karşılığında aldığı oylar, kanımızca başarılı bir oranı işaret etmektedir.

1930'lar, 1940'ların kötü hatırasını yaşayan seçmen kitlesine, 1950'lilerin sonlarındaki CHP tarafından hesap verilebilmesi ve bu rakamın en az %40'lar seviyesinde olması, genel anlamda da seçim propagandalarında başarılı olunduğunun göstergesidir.

EK-A
MİLLETVEKİLİ SEÇİMLERİ İLE İLGİLİ BİLDİRİLERİM¹⁶⁶¹
(1927 Seçim Beyannamesi)

Aziz Vatandaşlarım!

İstiklal Mücadelesinin doğal çocuğu olan Cumhuriyet Halk Fırkası son dört yıllık devrede de siyasi sorumluluk üstlenmek üzere bütün vatandaşların bağlılık ve güvenine varlığını sunuyor. Benim mefkûre ve düşünce arkadaşlarımın Cumhuriyet Halk Fırkası adı altında geçen dört yıl içinde vatanın geleceği üzerinde anlaştığımız mücadelelerin sonuçlarını bugün vicdan huzuru ile hatırlayacak yerde bulunuyoruz.

Dört yıl önce büyük ve örneği ender bir mücadeleden şan ve zaferle çıktuktan sonra yeni Türk Devleti milletlerin doğal ve ebedi hayatını düzenleyen ve asla kesinti ve durma kabul etmeyen çalışma ve ihtiyaçlar karşısında bulunuyordu. Türk tarihi zaferlerle doludur, zaferlerden sonra milletin genel hayatında ve geleceğinde etkili olacak esaslı önlemler ve ıslahat yolunda önemli sonuçların alındığı ise görülmüş değildir. Bunun içindir ki, geçmişteki zaferlerin sonuçları geçici olmuş ve millet ondan sonra daha zor şartlar ve açık söylemek zorundayım ki; gücünü yitirme ile karşı karşıya kalmıştır. Ben ve siyasi partim zaferden sonra geçen dört yıl içerisinde özellikle bu esas görüşten hareket ettik. Milletimiz silahın ve siyasetin örneği olmayan zaferlerini kazandıktan sonra milletin geleceğine yönelen gözlerimizle, bir an durmadan ve dinlenmeden milletin geleceğini, ebedileştirecek esaslı hedefler üzerinde çalıştık.

Aziz Vatandaşlarım, İstiklal mücadelesinden, “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir” ilkesini kazanarak çıkan milletimiz henüz bu ilkeyi devletin resmi ilkesi şeklinde kesin ve tereddütsüz anlaşılacak ve Türk Milletinin ebedi hayatında ve milletlerarası ilişkilerinde herhangi bir yanlış anlamaya ve tersi bir yoruma yer vermeyecek bir tarzda uygulanmamıştı. Cumhuriyetin ilanı ile Milli Egemenlik ilkemiz bugün ve gelecekte milli egemenlik hududu içerisinde gösterilmek istenecek aykırı beklentilere set çekmiş oldu. Türk milletinin başında bela olduğu asırlardan beri doğrulanan hilafetin kaldırılmasıyla, Türk Cumhuriyeti tarihin gidişatında layık olduğu temiz ve güçlü konumunu hakkıyla kazandı. Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk bağımsızlığı gibi Türk Cumhuriyetini de Hilafetten ve her rengin katılma ve karışmasından kurtulmuş

¹⁶⁶¹ “Mustafa Kemal Atatürk: Milletvekili Seçimleriyle İlgili Bildirilerim”, **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 90, Tarih Araştırmaları ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul, 2004, s.4-7

olan sağlam şeklinde sonsuza kadar korumaya hayatını vakfetmeyi, vatanın birinci derecede varlık sebebi kabul etmiştir.

Aziz Vatandaşlarım, geçen dört yıl içerisinde icraatımızı burada ayrıntılarıyla saymak istemiyorum. Ayrıca milletimizin gerçek ihtiyaçlarına uygun faaliyetlerimizi gerçekleştirmek için açık ve mertçe çalışmalarımızı, bize karşı olanların ne kadar kuşku verici nitelikte engellerle durdurmaya çabaladıklarını da hatırlatmayacağım. Yalnız bu memleketin siyasi hayatında yazılmamış olan bir noktayı açıklayacağım. Biz dört yıl önce siyasi iktidar yeri için milletten güven ve bağlılık istediğimiz zaman neleri yapmayı vaat ve ilan ettiyse, onları önceden göz önünde bulundurduğumuzdan daha mükemmel ve daha radikal bir şekilde gerçekleştirdik.

Dört yıl önce işlerimiz arasında Milli Egemenlik dikkatli olacağımızı, milletimizin genel hayatını çağdaş ve medeni kanunlarla ıslaha çalışacağımızı, aşar vergisi ve tütün sorununu üzerinde düzeltme yapabileceğimizi ve memleketin demiryolları ve ulaştırma araçları üzerinde önlemlere başlayacağımızı öngörüydük. Egemenlik Milletindir ilkesi hilafetsiz Türk Cumhuriyeti ile en mükemmel şekline yükseltildi. Aşar sistemi tamamen ortadan kaldırıldı. Tütün tekeli millileştirildi. Memleketin genel hayatına temel olan kanunlar ise yarım ve derece derece değişiklik ile oyalayıcı ve uzatma amaçlı bir geçişe düşmeden, ilmin ve medeniyetin en yüksek imkânları uygulanmak sureti ile gerçekleştirildi. Memleketin dış politikası, izlediğimiz açık, dürüst ve barışsever olduğu kadar kendimize güvene dayanan ve Türk milletinin yüksek onur ve gücüyle orantılı uygulamaları (hareket hattı) milletimizin bugün ve gelecekte mutlu gelişmesini her ne olursa olsun engellerden koruyacak bir emniyet yolundadır. Her türlü gelişmenin temeli olan ulaştırma sorununda ve özellikle demiryolu siyasetinde bugüne kadar gerçekleştirdiğimiz esaslar, Türk Milletinin iktisat ve imar yeteneğine ve yüksek hayatında övünmeye değer eserler meydana getirmiştir.

Cumhuriyet Halk Fırkası'nın mali ve iktisadi temelde gerçekleştirdiklerini bir program şeklinde açıkladığı zaman karşınızda olanlar tarafından o derece hayali ve mümkün olmayacak şekilde görülmüştür ki onlar bütçe dengesini aşarın kalkmasının, demiryollarının inşasının bozacağını düşünerek bizim yanlışımızı çıkarmak için örneği görülmemiş bir fırsat geçirdiklerini sanmışlardı. Partimizle muhaliflerimiz arasındaki başlıca zihniyet farkı, bizim büyük Türk Milletinin eğilimlerini ve ihtiyaçlarını hakkıyla sağlamakta doğru hareket ettiğimiz kadar, Türk Milletinin varlık ve güç hazinesini de gereğince takdir edebilmekteki yeterliliğimizdir. Bir milletin siyasi geleceğinde yer sahibi

olabilmek için onun ihtiyacını gözlemekte ve onun gücünü takdirde yetenek sahibi olmak birinci şarttır.

Aziz Vatandaşlarım, önümüzdeki dört yıl için Cumhuriyet Halk Partisi'ne yeniden güvenmenizi istediğim bu günlerde benim mefkûre ve çalışma arkadaşlarımın geleceğe ait düşüncelerimiz dört sene öncesinden daha açık, daha kesindir. Türk vatanının yükselmesi için önümüzde çözülecek sorunların çok önemli kanısında ve bunların çözümü için bütün varlığımızı tahsis etmek kararındayız. Türk vatanının iç ve dış politikasında birlik ve güvenlik ile Türk vatanının gelişme ve kalkınmasını yeni sorumluluk devremizde yüksek oluşumlara sahip kılacağımızı ümit ediyoruz. Özellikle milli ve iktisadi sorunlarımızın çözümü için çalışmalarımızı özellikle bu konulara yöneltecek ve yoğunlaştıracacağız. İçerde bozgunculuğa ve anlaşmazlığa müsaade etmeyen nimet ve külfeti bütün memlekette her vatandaş için eşit tutan, milli birlik hududu içinde iktisadi gelişmeye çalışmalarımızı vakf etmek, iç politikamızın temel esası bu olacaktır.

Aziz Vatandaşlarım, Cumhuriyet Halk Partisi adına milletvekili adaylarını ben kendi imzama oylarınıza sunuyorum. Milletvekilleri adaylarını takdim ederken geçmiş deneyimlerini ve geleceğin istediği yüksek görevleri göz önüne aldım. Bana layık gördüğünüz güven ve sorumluluğun dört yıl sonra tekrar temiz hesabını sunabilmek için arkadaşlarımı seçmede özellikle özen göstermeğe çalıştım. Milletvekili olarak görev ve sorumluluk alanında beraber çalışacağımız arkadaşlarımızın geçen deneyimlerinden de yararlanarak görevlerini en iyi şekilde yerine getireceklerini ve özellikle milletvekilliğinin her düşünceden önce bir millet vekâleti olduğunu ve bunun resmi ve özel hayatta dahi birçok manevi ve hayırlı külfetleri bulunduğunu gözden uzak tutmayacaklarını kuvvetle ümit etmekteyim.

Aziz Vatandaşlarım!

Hayatımda en büyük dayanak ve kuvvetim vatandaşlarımdan gördüğüm güven ve yardımlardır. Bütün görevlerimde manevi ve vicdani olan en büyük kaygım emanetinizin saygı ve kutsallığına sürekli olarak dikkat etmektir. Büyük Millet Meclisi'ne milletvekili olmak üzere takdim ettiğim adaya oy vermekle bana ve partime yeni hizmetler için imkân ve fırsat vereceksiniz. Türk Cumhuriyetine ve aziz vatanımıza gelecekte daha büyük hizmetler yerine getireceğimize kesin güvenim vardır. Türk Milletinin geleceği bugünkü evlatlarının doğru görüşleri, yorulmak alışkanlığında olmayan çalışmak kararlılığıyla büyük ve parlak olacaktır.

Gazi Mustafa Kemal

EK-B
GAZİ MUSTAFA KEMAL'İN 20 NİSAN 1931 TARİHLİ SEÇİM
BEYANNAMESİ ¹⁶⁶²

Aziz vatandaşlarım,

Senelerden beri şahsıma ve Reisi bulunduğum CHF'na itimat ederek tevdi eylediğiniz Devlet ve Millet işlerini hakiki icaplara uyarak ifaya çalışmaktayız. Yapılmış işler yüksek nazarlarınızın önündedir. Onları takdir ve tenkit etmek sizin hakkınızdır. Ancak biz memleket ve Millet işlerini içinde yaşanılan umumi şartlar ve hadiselere göre en isabetli yaptığımıza vicdanen kani bulunuyoruz. Bu kanaatledir ki ; bu defaki intihapta dahi başlamış bulunduğumuz intilak ve itila mesaimize devam edebilmek için itimadımızı talep etmek üzere yüksek huzurunuzda çıkıyoruz.

Şimdiye kadar olduğu gibi bugün dahi huzurunuzda vuku bulacak beyanatımız açık ve kat'î olacaktır. Çünkü onlar yarın size hesabı verilmek muhakkak olan yapılacak müsbet işlerin ifadesidir.

Aziz vatandaşlarım,

Esasen hep beraber üzerinde yürüdüğümüz yol malumdur. Mesai ve faaliyet tarzımızın esasları fırkamızın programında ve bilhassa dört sene evvel büyük kongramızın tasvibine iktiran eden Umumi Riyasetin program beyannamesinde vazihtir. Son senelerdeki icraatımızla bu Umumi Riyaset beyannamesi muhteviyatı karşılaştırılırsa dört sene evvel Millete yapabileceklerimizi arz ettiğimiz meseleler üzerinde ne kadar ciddi çalışıldığı ve azami derecede muvaffak olunduğu kolaylıkla görülür.

Bizim bu gün yeniden Millete hatırlatmayı faideli gördüğümüz esas noktalar şunlardır:

1) CHF'nın Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Lâyık ve inkılâpçı vasıfları onun değişmeyen bariz mahiyetidir.

Bu mahiyeti şu noktalar izah eder:

Milli mefkûreye sadık kalmak.

Milletin irade ve hâkimiyetini, Devletin vatandaşa ve vatandaşın Devlete karşılıklı vazifelerinin hakkile ifasını tanzim yolunda kullanmak.

Ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi memuriyete iriştirmek için Millet'in umumi ve yüksek

¹⁶⁶² BCA:490.01/2-6-10

menfaatlerinin icap ettirdiği işlerle bilhassa iktisadi sahada Devleti fiilen alakadar ve faal kılmak.

2) Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibariyle muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telâkki etmek esas prensiplerimizdendir.

A) Çiftçiler, B) Küçük san'at erbabı ve esnaf, C) Amele ve işçi, D) serbest meslek erbabı, E) Sanayi erbabı, F) Tüccar, G) Memurlar... Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması diğerinin ve umumi camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensiple istaihtar ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmiyecek suretle menfaatlerde ahenk tesi eylemektir. Menfaatler, kabiliyet, marifet ve çalışma derecesile mütanasip olur.

3) Çiftçilerimizi kredi, istihsal kooperatifleri gibi iktisadi teşekküllere mazhar etmek ve bu teşekkülleri tarakki ve tekemmül ettirmek gayedir.

4) Küçük san'atlar erbabını, esnafı müşkilât ve zaaftan kurtarmak ve onları daha kuvvetli emniyetli bir vaziyete koymak için icap eden kredi müesseseleri yaratmak düşündüğümüz esaslı noktalardan biridir.

5) Milliyetçi Türk amelesi ve işçileri mevcudiyetleri ve emekleriyle Türk camiasının kıymetli uzuvlarıdır. Bu irtibatla amele ve işçilerin hayat ve haklarını ve menfaatlerini göz önünde tutarız.

6) Serbest meslek erbabının milli Türk mevcudiyeti için çok lüzumlu ve faydeli olan hizmetleri fırkanın daima takdir gözü önünde tutulur. Kabiliyetleri ve hizmetleri karşılığını görmeleri için faaliyetleri sahasını açık ve emniyetli bulundurmak ehemmiyet verdiğimiz vazifelerdendir.

7) Memleketin inkişafında büyük ticaret, fabrika, büyük arazi ve çiftlik sahiplerinin faaliyetleri mühimdir. Normal çalışan ve teknike istinat eden sermaye sahipleri teşvik ve himayeye layıktır.

8) Milletın yüksek menfaatini daima göz önünde tutarak bütün dikkat ve hizmetleriyle vazifelerine hasrı hayat eden memurlar her türlü huzur ve refaha lâyıktırlar.

9) Devletin yüksek bünyesinin sarsılmaz temeli olan milli mevkûreyi, Milli varlığı inkılâbı kollayan ve koruyan Cumhuriyet ordusunun ve onun fedakâr ve kıymetli mensuplarının daima hürmet ve şeref mevkiinde tutulmasına sureti mahsusada itina ederiz.

Muhterem vatandaşlarım;

CHF'nın müstakâr umumi siyasetini şu kısa cümle açıkça ifadeye kâfidir zannederim:

Yurtta sulh, cihanda sulh için çalışıyoruz.

Bundan sonra arz etmek isterim ki, milli vaziyetimizi refaha ve inkişafa doğru hareketli bir gidiş haline koymak hususundaki düşüncelerimize kuvvetle bağlıyız. Bu yolda yürürken ehemmiyet vermeye lüzum gördüğümüz bazı esas noktaları da arzedeyim :

Bütün inkılâp neticelerini, vatandaşların tam emniyetini ve milli inzibatı, dâhili ve adli teşkilat ve kanunlar ile koruyan ve hiçbir hadise veya tesir önünde sarsılmayan bir hükümet otoritesi kurmak ve işletmek işlerimizin temelidir.

Vergi kanunlarımızı ilmi ve tatbiki bir itina ile ve milletin tediyeye kabiliyetini istihfaf etmeyen bir zihniyetle tekemmül ettirmek hususundaki mesaiye devam olunacaktır.

Maarifi, bu günküne nispetle fazla çocuk okutacak basit bir program altında ileriye yürütmeyi mühim görüyoruz. Fikri olduğu gibi bedeni inkişafa da çok ehemmiyet veririz. Bilhassa milli seciyeyi derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecelere çıkarmak heyecanla takip ettiğimiz büyük emellerimizdendir.

Sihhat ve içtimai muavenet mesaimizi umumi ihtiyaçla mütenasip bir suretle tevsi çarelerine tevessül olunacaktır. Türk camiası içinde cidden himaye ve yardıma muhtaç olanlar dikkat gözümüzün önündedir.

Nafia işlerimiz her şubesinde ameli ve verimli bir tatbik programına tevfikân takip olunacaktır. Bu işlerden büyük feyiz ve kuvvet vasıtası olan demiryolu inşaatına ısrarla devam edeceğiz. İlk inşa programlarının cidden müstacel olan tatbiki yolunda çekilen sıkıntıların tamamen yerinde olduğu kanaatindeyiz. Şimdiki inşaat devam etmekle beraber Sivas, Erzurum, Zonguldak havza hatlarının ve daha sonra Ergani Diyarbakır hattının yapılmasına başlanacaktır. Ereğli, Mersin ve Samsun Limanlarının da inşaları gireceğimiz mesai devresinin münasip zamanlarında başlanacak işlerimizdendir.

Vilayet şosaları üzerinde çalışmakla beraber memleketi bağlayan iyi ve fenni bir şosa şebekesine kavuşmak için mümkün olan tedbirler alınacaktır.

İktisadi maksatlara vefa edecek bir büyük su işi idealimiz olmakla beraber bu gün müsbet olarak söyleyebileceğimiz şudur: Küçük su işlerimizi mütavazi bir tarzda başarmak ilk hedeflerimizdendir.

İktisadi mülahazalarımızda, herhangi Vekâlet ve Makamlara taalluk eden bütün Devlet işlerinin milli iktisat noktai nazarından mutlaka kârlı olması kaidesini umumiyetle

esas tutarız. Eskiden kalmış kanunların ve usullerin zamanla bu noktadan islahına ehemmiyet veririz.

Üzerinde yaşadığımız Vatanın servet membalarını işletmek ve bu suretle istikbalimizi açmak ve aydınlatmak için yapılabilecek olan her tedbire tevessül olunacaktır.

Memleket içindeki dokuyucu tezgâh ve küçük büyük fabrika san'atlarına inkişaf vermek emelimizdir.

Harici ticaretinizin tanzimi başlıca işimizdir. Bu hususta ticaret erbabının faaliyetlerini senereli kılacağız. Milli mahsulât ve mamûlatımızın revaçlarını teshil, şöhretlerini muhafaza ve ihraçlarını temin tedbirler ile yakından alâkadar olacağız. Sanayi kredisine ehemmiyet vermekteyiz.

Vatandaşlarım;

Noktai nazarlarımızı açık ve samimi olarak arz ettim. Bunları Milletimizin kuvvet ve hayatiyetine güvenerek şimdiye kadar olduğu gibi tatbik ve icraya muvaffak olabileceğimize emniyetim vardır. Yapmak iktidarında olmadığımız işleri uyuşturucu, oyalayıcı sözlerle yaparız diyerek Millete karşı gündelik siyaset takip etmek şiarımız değildir.

Şimdi sevgili vatandaşlarım; sizden bana ve şerefli yakın tarihimizin unutulmaz hatıralarını taşıyan fırkama, CHF'na itimadınızı isterim.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde, Millet ve Devlet işlerini beraber başarabileceğimizi çok vicdani mülâhazalara tabi olarak takdir ettiğim mebus namzetleri arkadaşlarımla isimlerini reylerinize arz ettim.

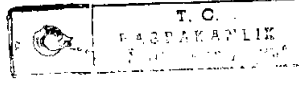
En isabetli, yüksek ve kat'i karar sizindir.

20.IV.931

Cumhuriyet Halk Fırkası Umumi Reisi Gazi Mustafa Kemal

EK-C

DAILY TELEGRAPH'A ÖDENECEK PROPAGANDA YAYINI ÜCRETİ 1663

KIYE CUMHURİYETİ
LONDRA BÜYÜK ELÇİLİĞİ

424
89

N° Hususi

23 Haziran 1934.

Azizim Refik Âmir Bey,

DAILY TELEGRAPH GAZETESİNDE MEMLEKETİMİZ LÂHİNE YAPILAN PROPAGANDA NEŞRİYATI İÇİN İNHİSARLAR VEKÂLETİ TARAFINDAN VERİLMESİ TEKARRÜR ETTİĞİ HALDE TAHSİSATIN BİTMESİ SEBEBİLE VERİLEMEMİŞ OÂAN BİN TÜRK LİRASININ YENİ SENE TAHSİSATINDAN ACİLEN GÖNDERİLMESİNE DELÂLETİ EDİLMESİ 22 MAYIS 934 TARİH VE 598 - 437 NUMARALI TAHRİRAT İLE VEKÂLETİ CELİLEDEN RİCA EDİLMİŞ İDİ. BU TAHRİRATA HENÜZ CEVAP ALINAMADI. BU KERRE MEZKÜR GAZETE İDAREHANESİNDEN ALINAN BİR MEKTUPDA BU PARANIN TESRİİ İTASI HUSUSU TEKRAR MUSIRREN RİCA OLUNMAKTADIR.

DAILY TELEGRAPH GAZETESİNDE LEHİMİZDE PROPAGANDA NEŞRİYATI İÇİN HAYLI FEDAKÂRLIK YAPILMIŞ OLDUGU HALDE UFAK BİR BAKIYENİN TEDİYESİNİN TEEHHÜR ETMESİ GAZETE HEYETİ ÜZERİNDE NAHOŞ BİR TESİR BIRAKACAGINDAN VE DAİMA İSTİFADE EDİLMESİ İMKÂNI OLAN BU MÜHİM GAZETEVİ BELKİDE ALEMHİMİZE ÇEVİRMESİ DE MÜSTEBAD OLMADIGINDAN BU PARANIN BİR AN EVVEL GÖNDERİLMESİ ESABABININ TEMİNİ İÇİN DELÂLETİNİZİ RİCA EDER VE BİLVEŞİLE TEYİDİ MUHABBET EYLERİM EFENDİM.

BÜYÜK ELÇİ

A. Fetih

250 ~~8~~ 1665 23.1.34 giden
1000 Buharvel gidecek

030 10 234 579 14

EK-D
CHF BÜYÜK ÖNDERİ KAMAL ATATÜRK'ÜN
ULUSAL SEÇİM BEYANNAMESİ ¹⁶⁶⁵ (1935)

Sevgili yurddaşlarım;

Büyük Millet Meclisinin yeni sayılab seçimine girerken, geçen dört yılın işlerini gözden geçirmek faydalı olacaktır. Bu suretle çetin yıllarda bana ve önderi bulunduğum C. H. Fırkasına destek olan ve doğru yolu gösteren güveninizin yerinde olduğu kolaylıkla anlaşılmiş olacaktır.

1930 ve 1931 yıllarından beri acun, hiç ayırd tanımayan genel bir sıkıntı içindedir. Her yerde ürünlerin fiyatları düşmüş olduğu halde alıcılar azalmış, ticaret muvazeneleri bozulmuş, iş hacımları daralmış, en sağlam paralar sarsılarak düşmüş veya düşürölmeğe mecbur kılınmıştır. Bizim yurdumuz bu sarsıntılara bilhassa maruz bulunuyordu. Çünkü, ticaret ve tediye muvazenesi ötedenberi açık bulunduğ u halde ziraat maddelerinin fiyat düşkünlüğü ve yurdun geniş ölçüde sınaî mamûlâta olan ihtiyacı, alışveriş açığını daha ziyade artıracaktı. Bu zorluklar ve ihmaller yüzünden, ülkede genel sıkıntı, malî olarak da ağır tesirler yapacağından, devletin hazinesi gittikçe daha darlığa maruz bulunuyordu.

Bu çetin şartlar, her alanda, yeni kurumlar yapmıya mecbur olan yurdumuzda açılmayı ve ilerlemeğ i durduracak mahiyette idi. Bütün bu çetin şartlara ş u gayet mühim noktayı da katmak gerektir: Geçen dört yıl içinde, uluslar arası durumu yeni ve derin bir buhrana girmiş ve uluslar arasında kuşku ve güvensizlik ş iddetle kendisini hissettirmiştir.

Geçen dört yıl içinde, ben ve fırkam, ulusun başlıca bu meselelerini halletmek vazifesinde idik. Bugün yüksek katınıza açık alınla çıkıyoruz. En nazik ulus davaların, en isabetli tedbirlerle en doğru yollarda takib ettiğ imiz ve her alanda müsbet neticeler aldığımız kanığ ındayız.

Ökonomide, ticaret muvazenesini temin edecek ve ulusun satın alma kabiliyetini koruyacak tedbirler bulundu. Bu güzeyde iş ve değ işme hacımlarının daralması, nisbetle birçok ülkelerden önce durdurulmuştur. Yurd için yeni kazanç yolları bulmıya verilen ehemmiyet, hızla eyi ve hayırlı tesirini hissettirmeğe başladı. Geniş ölçüde sanayileşme hareketi, devletçe ve ulusça alınan yeni durumun en belli vasfıdır.

Bugün ziraî ve sınaî ürünlerimizin fiatlarında düşkünlük durmuş, hatta genel olarak yükselme başlamıştır. Zirai ve sınaî ürünlerimizin miktarları dahi, çok ülkelerde azaltılmıya ve azaltılmıya mahkûm olduğu halde, bizde, bir artma göstermektedir.

¹⁶⁶⁵ BCA:490.01/355.1491.1.17

Yetiştiriciyi mevus etmiyecek kanaatli bir fiat ile ürün artımı yeni ekonomi düzenimizin sağlam temellerinden ve mutlu ayırdımlarından biri olmak yolundadır.

Ökonomik tedbirlerin doğruluğu ve sağlamlığı ulusun genel yaşayışında ve her şeyden önce devletin maliyesinde müsbet tesirini derhal gösterdi. Şiddetli ve sert tasarruf tedbirleriyle muvazenesi temin olunan devlet bütçesi 1931 den sonra her yıl muvazene içinde artmaya başlamıştır.

Birçok vergiler ıslâh edilmiş, hattâ indirilmiş olduğu halde, tahsilâta ve bütçe yekûnunda artma kabiliyeti görülmesi, sağlam bir malî bünyenin ve ekonomik ahvalin her yıl daha ziyade eyileşmesinin en müsbet belgesidir.

Uluslararası güvensizlik ve kuşku devrinde, biz, büyük Türk ulusunun yüce menfaatlerine en uygun tedbirleri büyük hassasiyet ile takip ettik. Barışı seven ve onu her türlü taarruz niyetlerinden uzak bir suretle kurumlandırmak istiyen temiz bir zihniyetle insel tedbirlerin meydana gelmesine çalıştık. Bugün barışı ve uluslar arasında eyi geçinmeyi amaç tutan ülkelerde, birleşik siyasamız ve karşılıklı türlü andlaşmalarımız vardır. Bir yönden de ulusal korunma vasıtalarına özel bir değer verdik. Bugün, Türk ulusu iki köklü vasıf ile uluslararası münasebetlerde kendini göstermektedir. Bunlardan biri ulusumuzun kendini müdafaa için sarsılmaz bir azim sahibi olarak hürmet edilmeğe lâyık bir kudrette olması; diğeri, ulusumuzun dostluklarına ve ittifaklarına, ahval ne olursa olsun, değişmez bir sadakatle riayetkâr olacağına inanılmasıdır. Türk vatani, ulusun bu yüksek vasıfları güvencine dayanarak ilerlemektedir.

Sevgili yurddaşlarım, Türk vatanını mütamadiyen yükselten ve ilerleten ana siyasa devam etmek kararındayız. Eğer yüce itimadınızı üzerimden ve önderi bulunduğum Cümhuriyet Halk Fırkasından esirgemezseniz, gelecek dört yıl içinde ortaya koyacağımız eserlerin de geçenlerden daha çok ve daha verimli olacağına katî ve samimî inanımız vardır. Ökonomide, maliyede, nafıada, kültürde ve milli müdafaa ile iç ve dış siyasa doğruluğu denenmiş gidiş yollarında azim ile yürüyeceğiz. Ökonomide sanayileşme programımızı tahakkuk ettirmek, ürünlerimizin nefasetlerini ve standartlarını tanzim ve muhafaza etmek, her türlü deniz ekonomisini genişletmek, her türlü maden ekonomisini büyütme, küçük kredi müesseselerini vücuda getirmek kararındayız.

Sanayileşme devrinde intikâr suretinde bir fiyat pahalılığına mahal vermemek için ciddi kontrol tedbirleri geliştirilecek ve pekleştirilecektir.

Maliyede vergi ıslâhatına devam olunacaktır. Bu ıslâhat, yurddaşın mali yükümlerini, yersiz sıkıntılara ön vermeyecek suretle, düzeninde ödemesini temine

maluftur. Tedricî ve iktisadî gelişmeye uygun bir terakki ve devletin hazinesini çok kudretli bir hale getirmek esaslı bir umdemizdir.

Nafia programımızı durmadan takip edeceğiz. Asırlardan beri ihmal edilmiş olan vatan bayındırlığı şimdiye kadar büyük zorlukları yenerek nasıl takib edebildikse, bundan sora, daha ziyade dikkat ve sebat ile takib edeceğiz. 1935 senesi nihayetine kadar demir yolları Diyarbekir'e varmış, kömür havzasına ve Antalya'ya doğru uzanmış olacaktır. Erzurum hatları faaliyetle ilerliyor ve ilerleyecektir.

Sağlık ve sosyal yardım faaliyetimiz önümüzdeki yıllarda daha ziyade genişleyecektir.

Büyük Türk ulusunun kadın ve erkek seçmenleri;

Bir yurdun en değerli varlığı yurddaşlar arasında ulusal birlik, eyi geçinme ve çalışkanlık duygu ve kabiliyetlerinin olgunluğudur. Ulus varlığını ve yurd erginliğini korumak için bütün yurddaşların canını ve her şeyini derhal ortaya koymıya karar vermiş olma, bir ulusun en yenilmez silâhı ve koruma vasıtasıdır. Bu sebeple, Türk ulusunun idaresinde ve korumasında ulusal birlik, ulusal duygu, ulusal kültür, en yüksekte göz diktiğimiz ideyeldir.

Yüksek inkılâpçı bir kültür seviyesine varmak için, önümüzdeki yıllarda daha çok emek vereceğiz. Müsbet bilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan erdemli, kudretli bir nesil yetiştirmek, ana siyasamızın açık dileğidir.

Yüce Türk ulusundan itimad isterim. Yeniden deruhte edeceğimiz ağır vazifeleri yüz akı ile başarmak ve ulusumuza müsbet hesaplarını verebilmek Samimi kaynağımızdır. Bu onurlu ve ağır vazifeli yolda, birlikte çalışabileceğim arkadaşlarımı yüce seçiminize sunuyorum.

Seçim kararınızdan sonra da muvaffakiyetimizin güvenci ve vasıtası, ancak yurddaşlarımın aramsız yardımları ve ilhamları olacaktır.

Kamal ATATÜRK

EK-E
CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ’NÜN SEÇİM BEYANNAMESİ ¹⁶⁶⁶ (1939)

“Sevgili Vatandaşlarım, Büyük Millet Meclisini teşkil edecek yeni namzetleri huzuruza takdim ediyorum. Bu namzetleri intihab ederken, bize yalnız vazifemizin vicdani ilcası ile vatandaşlarımızın temayülü rehber olmuştur. Asil milletimizin Büyük Meclis azaları üzerindeki itimadının derecesini anlayabilmek için parti teşkilatında ve halk tabakaları arasında çok dikkatli tetkikler yaptık. Memleketin geniş mıntıklarından partiye mensup ikinci müntehiplerin takdir ve tavsiyeleri demek olan istişare reylerine müracaat ettik. Kati namzetleri yüksek reyinize arz ederken vatanın mukadderatını dört sene müddetle hâkim olacak mebuslar üzerinde milletimizin takdir ve itimadını azami derecede toplayabilmiş olduğumuz kanaatindeyiz. (...)

Vatandaşlarım, Millet hizmetindeki iç ve dış siyaset âleminde çetin olduğu devirlerde yaşıyoruz. Canlı inkişaf halinde olan büyük bir milletin her istikamette birçok ihtiyaçları ve meseleleri karşısındayız. Cumhuriyetin vatana temin ettiği emniyet ve imarı geniş olarak ilerletmek istiyoruz. Vatandaşlar arasında huzur ve hürmetin muhafazasını, vazifelerimizin başında tutuyoruz. CHF’nın memleketin bütün çalışkan ve kıymetli evlatlarını hizmet yoluna sevk etmekteki muvaffakiyeti her gün daha ziyade kendin, göstermektedir. Nifaksız ve huzur içinde bir çalışma hayatının nimetlerini vatandaşlara temin etmek başlıca emelimizdir.

Aziz vatandaşlarım! Harici siyaset sahasının şüpheli ve karışık bir devrinde bulunduğumuz, uyanık gözlerinizden gizli kalmaz. İnsanlığın büyük facialar karşısında kalma ihtimali her zamandan ziyade artmıştır. İnsanlık âleminin mühim bir uzvu olan Türkiye’nin ne vazifeler karşısında bulunacağını kati olarak tespit etmeye imkân yoktur. Bu ihtimaller karşısında ancak kudretli milletler kendilerini ve insanlığı kurtaracaklardır. Kudretli milletler muhabbet ve emniyete dayanan bir birlik içinde vatanlarının yüksek menfaati için her fedakârlığı, yapmaya hazır olan imanlı, iradeli milletlerdir. Biz bu milletlerin başında bulunanlardan olduğumuz kanaatini cesaretle söyleyebiliriz. Reylerinizde göstereceğiniz kalbi beraberlik ile itimat milletimizin kudretine bir delil olacaktır.

Aziz vatandaşlarım, cumhuriyet, imar kültür, endüstri programlarına geniş mikyasda devam edecektir. Fakat bilhassa köylü ve çiftçi halkımızın kazancını artırıp maişet seviyesini yükseltmek, bunun için geniş mikyasda ziraat ve ilk tahsil imkânlarını

¹⁶⁶⁶ **Ayın Tarihi**, Mart 1939, s.22-24; *Ulus*, 25 Mart 1939; *Türksözü*, 26 Mart 1939; *Erzurum*, 27 Mart 1939.

bulmak başlıca emelimiz olacaktır. Bütün idare düzeninin halk içinde halkın meseleleri ile yoğrulmuş müstakim ve muntazam işleyişinin semereleri hatta iktisadi olan verimli tedbirlerin başındadır kanaatinizdeyiz.

Aziz vatandaşlarım, bana ve riyaset etmekle iftihar ettiğim CHP'ye yüksek itimadınızı layık görmenizi isterim. Ben ve Büyük Millet Meclisi azası arkadaşlarım, itimadınızı kıymetli bir emanet gibi vicdanımızın içinde muhafaza edeceğiz. (...) size, açık alınla işlerinizin hiç göz önünden ayırmadığımız bir borç olacaktır. Türk milleti ilerleyen ve daima yükselen heybetli bir varlıktır. İçerdeki ihtiyaçlar ve sıkıntılar ne kadar çok olursa, dışarıdaki siyaset buhranları ne kadar karışık ve dolaşık görülse bütün bu zor şartların içinden Türk milletinin itibar ve refahı artmış ve genişlemiş olarak çıkacağına samimi ve kati olarak inanıyoruz, güveniyoruz.”

EK-F
CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ’NÜN SEÇİM BEYANNAMESİ ¹⁶⁶⁷ (1943)

Aziz vatandaşlarım!

Yedinci Büyük Millet Meclisini kuracak milletvekillerini seçmeniz için reyinize müracaat ediyorum. CHP’nin memleket idaresinde verdiği imtihanların feyizli neticelerini, insafılı ve ölçülü gözlerinizin önünden bir daha geçirmenizi dilerim. Sağlam ümitle bekliyorum ki partimizin memleket idaresinde azimle ve güvenle devam etmesi için ona verdiğiniz salahiyyeti yürekten yenileyeceksiniz.

Geçen senenin muhasebesi: Geçen dört senenin millet işlerindeki hesabı tamamıyla müspettir. Milletlerin yaşayış şartları ve birbirleriyle münasebetleri çıkırından çıktığı bir zamanda, memleketimizin geçirdiği sarsıntılarını cumhuriyet hükümetleri layık oldukları, büyük ehemmiyet ile görmüşlerdir. Bir taraftan milletimizin idaresine müracaat ederek, öte taraftan isabetli tedbirler arayarak, insanlığın ıstırap ve yıkıntı senelerini memlekete tahammül olunur bir surette geçirmeye çalıştık. Türlü şekilde geçirilen buhranlar, nihayet selametli yollara çevrilmişlerdir. CHP’nin bu fevkalade salahiyyet devirlerinden milli tarihimiz karşısında kazanacağı değerli vasıfları, büyük iftiharla gözlerinizin önüne koyuyorum. Hükümet cihazı idarede, birinci derecede tesirli olan bütün unsurlar ile vazifede temiz olmaya ve kudret sahipleri için açık veya kapalı herhangi bir şekle hususi menfaat kayıtlarından uzak bulunmaya muvaffak olmuştur. İleride gelebilecek sıkıntıların zorlukları da gene cumhuriyetin millet menfaatinden başka bir şey düşünmeyen tabiatı içinde emniyet ve muvaffakiyetle yenilenecektir. İdare temeli sağlam ve temiz oldukça şurada burada vatandaşın gözüne batan fenalıklar daima suç olarak kalacak ve herhalde bir gün doğruluğun pençesine düşeceklerdir.

İmar ve Kültür hamlelerimiz: Vatandaşlarım; memleketin imarını geçirdiğimiz dar zamanlarda da durdurmadık. Önümüzdeki senelerde de durdurmamaya çalışacağız. Memleketin kültüründe her yönde ve her yolda ilerleme hamlesini hızlandırmaya ve genişletmeye çalışıyoruz. Memleket maarifini bir bütün olarak hem sayısı ile, hem kıymeti ile yükseltmek için cumhuriyet hükümetinin gösterdiği gayretlerine layık göreceğinizi umuyorum. Önümüzdeki senelerin vasıtaları daha dar olsa, hatta memleket cihan harbine bulaşmaktan kurtulmasa bile, çocuklarımızın yetişmesini durdurmamaya her tedbirle çalışacağız. Ahlakta ve karakterde sağlam temelli vatandaşlar yetiştiren ilköğretimi en kuytu köye kadar kadın, erkek her vatandaşa kendi geçimini temin ederek

¹⁶⁶⁷ *Ulus*, 24 Şubat, 1943; *Erzurum*, 25 Şubat 1943

çalışmayı, en ufağından en büyüğüne kadar her türlü sanatı öğretebilen bir teşkilatın bütün memleketi kapsamasını istiyoruz. Yüksek kültür ve her çeşit güzel sanatlarla yeni Türk cemiyetinin yüksek bir insan cemiyeti olarak yaşamasını gözettiğimiz başlıca hedeftir. Sarsılmaz bir suretle inanıyoruz ki, cihan harbi içinden ve harp sonrası doğabilecek buhranlardan bir milletin selametle, kudretle çıkması için o milletin hakiki kıymetlere dayanması lazımdır. Bu kıymetleri mütemadiyen artırmak için dar ve sıkıntılı zamanlarda bile hiçbir tedbiri çalışmayı esirgemeyeceğiz.

Milli Müdafaa Tedbirlerimiz: Aziz Vatandaşım, Bugüne kadar cihan harbine bulaşmamış olacağımızı, dört sene evvel kimse tahmin edemezdi, biz daha ufuklar kararmaya başlarken, vatanımızın selameti için her fırtınayı göğüslemeye karar vermiştik. Milletimiz, memleket müdafaası için hiçbir zaman geçtiğimiz bu dört seneki kadar çok masraf etmedi. Silâh altına aldığımız evlatlarımız da hiç azalmadı. Bir taraftan bu fedakârlık öte tarafından gizli hiçbir istila emelimiz olmaması, siyasetimizi açık ve sağlam tutuyor. Gelecek zaman içinde gene uyanık, hazır, her fedakârlığı göze alacak halde bulunmalıyız. Vatandaşlarımızın asla unutmamalarını isterim ki, bugün muharebeye tutulmuş kırk millet varsa bunun belki otuz beşinden fazlası tutulmak istemiyordu. Harp devam ettikçe meseleler sadeleşmiyor. Daha karışık ve etrafa siyasetleri ve tesirleri daha meçhul oluyor. Vatandaşlarımız iyice bilirler ki önümüzdeki ihtimalleri açık olarak görüp söylemeye imkân yoktur.

Gelecekteki Siyasetimiz: Onun için gelecekte de cihan harbi karşısındaki siyasetimiz şu olacaktır: Milletler ailesi içinde kimseye düşmanı olmayan bir millet sıfatı ile kendi topraklarımızı, haklarımız ve menfaatlerimizi emniyette bulundurarak yaşamak... Dünya faaliyetlerinden azad ve ızdırıp duyuyoruz. Karışmamak ve bulaşmamak için elimizden geleni yapacağız. Fakat bu harpten masum kalmanın yalnız bizim iktidarımızda olmadığını biliyoruz. Onun için hiçbir fedakârlıktan kendimizi esirgemeyeceğiz. Hazırlıklarımızı her zamandan ziyade artırmaya çalışacağız. Harp içinde olduğu gibi harp sonunda da uyanık ve kararlı olmak vazifemizdir. Bu kadar güç ve birbirimize zıt şartlar içinde memleketimizi idare edip selamete çıkarmak, bizim için büyük ızdıraplarla doğru bir iştir. Bu ızdırapları severek dayanılır hale getiren, vatana karşı vazife aşkıdır. Büyük vazifelerin yüklerini mesuliyet sahiplerine taşıtan kudret, Türk milletinin beraberliğinin takdirinin ve itimadının tükenmez kaynağından geliyor. Vatandaşımızın seçim reyleri engin fırtınalı sahalarda yürütmeye çalışan vatandaşları, maddi, manevi bütün feyizlerle kuvvetlendirecektir.

Yeni Meclisin Hüviyeti: Vatandaşlarım! Cumhuriyet Halk Partisinin yeni namzetlerini size sunarken düşünüyorum ki yeni mecliste, memlekette muvazeneyi ve zamanın öğretebileceği isabetli darbeleri koyarak tecrübelerle memleketin gelecek idaresinde mesuliyet hislerini alacak istidatlı gençler beraber çalışsınlar. Şüphe yoktur ki en zor iş, mesuliyet mevkiinde bulunanların omuzlarındadır. Memleketin ilerlemesi ve selameti iş başında olanların müspet ve yapıcı kabiliyetlerindedir. CHP'nin köyden meclis gruplarına kadar bütün teşkilatının esas vazifesi icra mevkiinde olan vatandaşlara yardım etmektir. Tek hedef: resmi vazife sahibine yardım etmek. Bu esası partimiz hiçbir çalışmasında gözden ayırmayacaktır. Küçük, büyük her millet işinde murakabe esastır. Küçük veya büyük olan her vazifenin sahibi, bulunduğu yerde ancak itimatla durabilir. Bu iki esas şart temin bulunduktan sonra resmi vazife sahibine yalnız yardım etmek, her tenkitin münakaşasının başlıca ve tek hedefi olacaktır. Giden meclisin bu kadar zor bir zamandaki idaresinin umumi çehresine şükranla bakmak borcumuzdur. Gelecek meclisin cihan harbi devrinin tecrübelerinden istifade etmiş olduğumuzu daha ziyade göze çarptıracağını; memlekette beraberliği, milletçe birbirine dayanmayı göz önünde tutarak, vatanseverlik, ziyadesiyle çalışkanlık gibi yüksek meziyetleri ile memlekette birliğe zarar verecek her türlü hareketlere ve akıntılara şiddetle karşı koyacağını bütün yüreğimizle ümit ediyoruz.

Bazı yerlerde fazla gösterilen namzetler: Aziz Vatandaşlarım! Birçok yerlerde namzetler mebus sayısından fazladır. Aralarında bütün mebus olanlar ve olmayan bulunan mebus namzetleri için küçük hislerden kendinizi koruyarak ve büyük bir vazifenin zevkini ve ağırlığını ruhunuzda duyarak reylerinizi kullanacaksınız. Bu temiz reylerle meydana getireceğiniz meclis, memleket için kuvvetle muvaffakiyetin en büyük kaynağı olacaktır. Milletimizin itimadını istiyoruz.

Sevgili vatandaşlarım; büyük milletimizin kudretine inanarak ve güvenerek itimadınızı istiyoruz. Bizi bu itimada layık görürseniz bütün varlığımızı vatan hizmetine bağlamakta devam ederek sizi memnun edecek neticelere varacağımızı umuyorum.

EK-G
SEÇİM DESTANI¹⁶⁶⁸

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

AKBABA
Siyasî Mizah Gazetesi
İstanbul, Ankara Caddesi No. 47
Telefon : 22129

İstanbul,194

SEÇİM DESTANI

-1-

Zurnelar çalınsın, davullar vursun,
Meydenlar açılınsın: Seçim günüdür!
Rüzgâr bayrakları göğe savursun,
Neş'eler saçılınsın: Seçim günüdür!

-2-

Arkadaş! Reyini aldın eline,
Kavuştun çok şükür son emeline!
Sandıklar süslenip dönsün geline!
Şerbetler içilsin: Seçim günüdür!

-3-

Girdinse on sekiz yaşına, yürü!
Dosdoğru sandığın başına yürü!
Yarına düşününe düşününe yürü!
Gafletten kaçılınsın: Seçim günüdür!

-4-

Ne sağımız vardır, ne de solumuz,
Kafamız düşünür, işler kolumuz,
Altı ok gösterir bize yolumuz,
O yoldan geçelim: Seçim günüdür!

-5-

Döğsün dizlerini fitne ekenler,
Bir ayak üstünde binbir sekenler!
O kızıl çalılar, kara dikenler
Kökünden biçlisin: Seçim günüdür!

-6-

Avrupa karanlık, Asya karışık,
Ne mutlu yuvanda yanıyor ışık!
Desinler: Türk oğlu yurduna âşık!
Düşmanlar küçülsün: Seçim günüdür!

-7-

El ele verelim dünyaya karşı,
Boşalsın mahalle, yürüsün çarşı!
Çınlatsın gökleri İstiklâl Marşı!
Neş'eden uçulsun: Seçim günüdür!

-8-

Zurnelar çalısın, vursun davullar!
Yürüsün genç kızlar ak saçlı duller!
Gün görmüş dedeler, gurbüz oğullar!
Bayraklar açılınsın: Seçim günüdür!
Âşık Ortaç

490 01 355 1490 1

100

EK-Ğ
CUMHURBAŞKANI İSMET İNÖNÜ’NÜN SEÇİM BEYANNAMESİ ¹⁶⁶⁹ (1946)

Kadın ve erkek vatandaşlarım,

Birkaç güne kadar Milletvekillerini seçmek, aziz vatanımızı idare edecekleri tayin etmek için kesin kararınızı vereceksiniz. Türlü tenkitlerin ortaya döküldüğü bu zamanda, hoş gitmeyecek olayların üstüne kendimi çıkararak, sevinç duygularıyla seçimi bekliyorum. Yeni seçimin, bütün vatandaşların iştirakiyle tek dereceli olarak yapılması, milletimiz için büyük muvaffakiyettir. Bu merhale, bizim aziz dileğimizdi. Bu, bizim, uzun senelerden beri sebat ile üzerinde yürüdüğümüz bir programın neticesidir. 1938 sonbaharında Cumhurbaşkanı oldum. 1939 ilkbaharında, Çekoslovakya ve Arnavutluk işgale uğradı. Bu suretle başlayan ikinci cihan buhranı bitmeden, 1945 ilkbaharında silahların bırakılmasıyla beraber, memlekette demokrasinin bütün icaplarının gerçekleştirileceğini ilan ettik. Harp esnasında, gerek parti konuşmalarında, gerek meclis kürsüsünde geniş tartışmalarla, memleketin, nazik zamanlarda bile açık konuşmaya dayanmasına çalıştık. Şimdi 1946’da, tek dereceli seçim yapıyoruz ve parti tartışmaları içinde, memleketin kaderini düşünerek, kendi sorumlunu bilerek vatandaşın kararını vermesini istiyoruz. Türk Halk idaresinde bu yeni ve ileri merhalenin açılması, hepimizi sevindirecek bir terakki sayılsa yeri vardır.

Şimdi, şahsıma ve başkanı olduğum Cumhuriyet Halk Partisine karşı olan tenkitleri tahlil etmek isterim.

Görüyorum ki, bana karşı ileri sürülen başlıca kusur, Cumhurbaşkanı iken parti başkanlığını muhafaza etmemdir. Ben, bu meseleyi, parti kurultayında apaçık inceledim. Bu, bir Anayasa meselesidir.

Bizim Anayasamız, Devlette bütün kudretleri büyük mecliste toplamıştır. Devlet başı olan Cumhurbaşkanının, memleket idaresinde, yüksek menfaat ve muvazene icabettirdiği zaman, kullanabileceği bir kudreti yoktur. Yalnız, Cumhurbaşkanı, tabiatıyla, çokluk partisinin lideri olacağı tasavvur edildiği için, bu sıfatla manevi nüfuzu, muvazene ve ahengi muhafaza edebileceği düşünülmüştür. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu, onun meclis çalışmalarında vazifesini yapması için kayıtsız olması demek değildir. Bir partinin memleket içinde sorumlu hareketli olursa, kanun karşısında buna cevap verecek adaylar da vardır. Nihayet, Cumhurbaşkanı, sorumsuz vaziyetini kötüye kullanmak isterse, bunu hesabını soracak meclis hazırdır.

¹⁶⁶⁹ **Ayın Tarihi**, 1-31 Temmuz 1946, s.9-16; *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1946

Hülasa, bizim Anayasamıza göre, Devlet başının bir vazife ifa edebilmesi, onun, Mecliste bir çokluğa dayanmasına bağlıdır. Ve böyle olunca, partisiyle seçime gittiği vakit, onu kazanmaya çalışması, her vatandaş gibi onun da tabii haklarındandır.

Bütün bu mülahazalarla beraber, bir adamın, Cumhurbaşkanı olunca, siyasi partilerle ilgisini kesmesi, müdafaa olunabilir bir tezdır. Bu tezi tutmak için, onun icabı olan tedbirleri beraber düşünmek lazımdır. **Cumhurbaşkanı, Milletvekillerinden ayrı ve başka bir seçimle gelmeli, hükümete ve Büyük meclise karşı, tayin edilmiş bazı salahiyetleri olmalıdır. Benim, parti başkanı kalmamaklıgımı isteyenler, eğer böyle bir Anayasa davası ortaya atmış olsalar, hukukça anlaşılır bir tez tutmuş olurlar.**

Bir partinin liderini değil içinden birini veya bir partinin yardımıyla seçilen müstakil şeklinde bir Milletvekilini Cumhurbaşkanlığına getirmek, Devlet başını, Büyük meclis karşısında ettiği yeminden başka bir tesire bağlamak demektir. Türkiye’de, Devlet başını, kanuni veya manevi hiçbir nüfuz olmaksızın, bir siyasi partinin tesiri altında bulunduran tertip, çok mahzurlu neticeler verir. Açık bir surette bellidir ki, dava, doğrudan doğruya benim Devlet başında kalıp kalmamaklıgım meselesidir. Böyle bir meseleyi, seçim zamanında vatandaşlarımın apaçık konuşmaları, tabii haklarıdır. Her seçim devrinde, vatandaşlar oylarını verirken Cumhurbaşkanlığına kimi göstereceklerini de düşünmeye mecburdurlar. Onun için, seçimde benim şahsım üzerindeki konuşmalardan, kırılmak veya örselenmek hiç hatırıma gelmiyor. Karşımda bulunanlara yakıştıramadığım, hem beni ister görünmek, hem başkanı olduğum partinin kazanmamasını istemektir. Partim, seçimi kaybettiği vakit, veyahut partim çokluğu kazanıp da ben Milletvekili seçilmediğim zaman, Cumhurbaşkanlığından çekilmenin tabii bir şey olduğunu bütün vatandaşlarımın bilmesi lazımdır. Bu sözlerimle, benden kurtulmak isteyen vatandaşlarıma, açık yolu göstermiş oluyorum. Birçok yerlerde yapılan propagandalar gibi “İnönü başımızda kalacak ve Halk partisi çekilecek” telkinlerinin aldanıcı şekli meydandadır.

Cumhuriyet Halk partisine karşı yapılan tenkitler, onun hükümetlerinin programlarına ve başarılarına karşı yönelmektedir. Köylerde yapılan ilkokulların, vatandaşlara verdiği zahmet ve yükler, seçim propagandasının bir konusu olduğunu işitiyorum.

Biz, bu mesele ile yirmi seneden beri uğraşıyoruz ve şimdi üzerinde yürüdüğümüz usul, üçüncü teşebbüste bulduğumuz yoldur. Büyük millet Meclisini, kadın ve erkek, hiç olmazsa ilköğretime kavuşturmadan, köylünün kalkınmasını ve memleketin ilerlemesini temin edemeyeceğimize inanıyoruz. On sene içinde köylerde ilköğretim davasını

halletmek imkan yoluna girmiştir. Bu yolda yürürken, köylümüzün karşılayamayacağı zorluklarda ona yardım etmek, onun yükünü hafifletip kolaylaştırmak vazifemizdir. Herhalde, zorluk çekilen yerlerde, köylü vatandaşlarımızın okul yapılarını temin edecek çareleri, yerine ve güçlüğüne göre, devamlı olarak göz önünde bulunduracağız. Köy okulu meselesinin, vatandaşlarda, çaresiz bir ıstırap konusu olmasının ihtimali yoktur. Eğer biz, millet davalarında doğru ve ciddi olmayı ihmal etmek istidadında olsaydık, bu meselenin seçimde bize karşı bir propaganda konusu olmasına meydan vermemeyi bilirdik.

Senede 120 milyon lira tutan Toprak Mahsulleri Vergisini büsbütün kaldıracak yerde, 40 milyonu alıkoyarak, köy okullarına karşılık tutabilirdik. Bunu yapmadık, bu usul, aşarın daha az nispette de olsa, devam etmesi demektir.

Asırlar süren aşar veya mahsul vergisi, köylünün ekonomik ve sosyal hayatının gelişmesine esaslı olarak mani olmuştur; ve bugün 30 milyon değerinde tahmin olunan senelik okul yapılarını, köylü yardımı usulü olmaksızın 50 milyon liraya bile çıkaramayız. Yahut, senede iki bin okul yapmaya çalışacak yerde, iki yüz okul yaparak, on senede bitireceğimiz işi, yüz sene sürüklemeliyiz. Hülasa, bulunan usulün ihtiyacımıza uygun olduğunu sanıyoruz. Yer yer güçlükler için, köylümüze, cinsine göre yardımları, devamlı olarak takibedeceğiz. Bu suretle neticeyi elde edeceğimize inanıyoruz.

Köylerde ilköğretim davasından vazgeçemeyiz. Bu davayı geciktirip sürüklemeyiz. Köylünün meslek bilgisinde, sanat hayatında ve ordu hizmetinde veriminin hiç olmazsa iki misli artması, ilköğretime bağlıdır. Toprak Kanunu, bugün, bize karşı olan muhalefetin başlıca sebeplerindendir. Esasen gerek geniş, gerek dar topraklı bölgelerle arazi kamulaştırılırken, sahibine yeter miktarda arazi bırakılacağı gibi, mahalli imkan ve şartlara göre gerekli tesisleri ve donatımı bulunan arazi de kanunca göz önünde tutulmuştur.

Bununla beraber vatandaşları, çiftliklerinde ortakçı ve yarıcı olarak çalıştıragelen bazı politikacılarımız, çiftliklerin ortakçı yarıcılara dağıtılması ihtimalini, bize atfetmişlerdir. Memleketin büyük davasını düşünmeyip de, yalnız iktidar mevkiinde kalmayı emel edinseydik, büyük toprak sahibi, mecliste ve memlekette, her yerde nüfuzlu vatandaşları, bize karşı ayaklandıramazdık. Biz, davanın, milletimiz için selamet çaresi olduğunu biliyoruz ve büyük arazi sahibi birçok vatandaşlarımızın sağduyusuna ve milletseverliğine güveniyoruz.

Eskişehir'de bir yerli köy bilirim ki ne vakit kurulduğunu bilen yoktur. Ve bütün köy bir çiftlik sahibinin mülküdür. Yine Eskişehir'de bir muhacir köyü bilirim ki, kurulalı

yetmiş sene olmuştur ve bu güne kadar bir dönüm toprakları yoktur. Bu misalleri, bir çok illerimizde sayabilirim. Hem memlekette esaslı ıslahat davacısı olmak, hem de Türk vatandaşlarının köylü hayatı sürmelerine göz yummak, partimiz için imkanı olmayan şeylerdir. Türk köylüsünü serf halinden kurtaracağız. Bu, bizim ana davamızdır. Bu uğurda uğrayacağımız tarizlere şerefle göğüs gereceğiz.

Orman davası da seçim esnasında bize karşı kullanılmaktadır. Bu memleket, gittikçe ağaçsız kalmanın tehlikelerini doksan senedenberi görmüştür. Günlük siyaset propagandacılarının tesirinden ürkerek, doksan seneden beri çaresine el sürememiş ve uğradığı zararlar her tasavvuru aşmıştır. Yalnız Cumhuriyet devrinde, Partimizdir ki, orman meselesini her medeni memlekette olan usul ile halletmeyi gözüne alabilmiştir. Memleket, yarım asır içinde kamilen çıplak ve iskan olunmaz bir hale gelmek tehlikesi karşısındayız. Biz, bu davayı ihmal edemezdik. Onunla on senedir uğraşıyoruz. İlk senelerde, vatandaşlarımızın çektikleri sıkıntı pek büyüktü. Bütün memleketi kaplıyan yüz kadar işletme kurulduktan sonra, şikayetler çok azalmıştır. Bugünkü dertler, hem mahdut yerlerde, hem az zamanda, sıkıntı çeken vatandaşların geçimlerini temin etmek mümkündür. Tatbikatın bu geçici sıkıntıları hallolunca, vatandaşlar, elde edilen neticelerden memnun olacaklardır.

Okul, toprak, orman işleri, bizlere hususi hiçbir menfaat vermiyen, aksine, bize karşı siyasi propaganda için zengin ve verimli olan konulardır ki, partimiz bunları program olarak yalnız Türk milletinin büyük menfaatleri ve sağlam geleceği için göze almaktadır. Vatandaşlarımız, bu işlerin esasındaki ehemmiyeti ve iyi niyeti düşünürlerse, her biri uzun senelerin emeği olan davaları yarıda bırakmak vebalini üzerlerine alamazlar.

Hayat pahalılığı da, Cumhuriyet halk partisi hükümetlerine karşı başlıca tarizlerdendir. İçinde bulunduğumuz ekonomik durumun temel sebebi, İkinci Cihan harbi ve daimi seferberliktir. Teferrüata ait tartışmalar ne kadar dallandırılırsa, harbin başlıca tesiri gözden düşürülemez. Herkes, aldığı malın fiyat yüksekliğinden ve sattığı malın fiyat düşüklüğünden şikayetçidir. Bu hal, dünyada bir barış kurup, malların fiyatı kararlı oluncaya kadar devam edecektir. Hayat pahalılığı, cemiyetlerin daimi derdidir. 1936 ve 1937 deki hayat pahalılığı derecesini bugün bir düşünsek ona, erişilmez bir cennet hayali gibi, hasret çekeriz.

Halbuki ben 1937'de hükümetten çekildiğim vakit, başlıca kusur olarak, hayat pahalılığı ile tenkit edilmiştim. Bu mülahazalarla beraber, hayat pahalılığından, maaşlı ve dar gelirli olan vatandaşların geçim seviyelerinin düştüğü acı bir hakikattir. Harp seneleri

esnasında, bu vatandaşlar, en büyük fedakârlığı yapmışlardır. Cemiyetimizin, önündeki senelerde ilk vazifesi, bu vatandaşların sıkıntılarını azaltmak olacaktır.

Cumhuriyet halk Partisi hükümetlerinin bir dikkatlerini de, insaf ile göz önüne almak icap eder. O da, milletin büyük kütesini teşkil eden çiftçi vatandaşları korumasıdır. Memleketin her tarafındaki görüşlerimizi bir araya getirerek diyebiliriz ki, köylerimiz bugün, 1939 durumundan daha düşkün seviyede değildirler. Zaten, türlü ihtimaller ve vazifeler karşısında, memleketin kuvvetli, dayanıklı bir halde bulunabilmesi, köylü vatandaşlarımızın, maaşlı vatandaşlarımız kadar ıstırap içine düşmemiş olmalarıdır. Bu neticeyi memleket ölçüsünde göz önüne alınca, Cumhuriyet Halk partisi Hükümetlerinin köylü vatandaşları ne kadar korumuş olduğu anlaşılır. Zaten, köylümüzün kalkınması, yükselmesi ve geçiminin artması, benim siyasi hayatımın başlıca bir davasıdır. İlk öğretim, toprak sahibi yapmak ve köylü mahsulünü değerlendirmek, ilk tedbirlerimizdir. Orman ve keçi yüzünden geçim sıkıntılarının yerine yeni çareler bulunması, acele işimiz; köy gruplarının da, şehirler gibi, daimi doktorları olması, teknik öğretimin ve atelyelerin köy gruplarına yanaştırılması, yakın işlerimiz olacaktır.

Vatandaşların bilmelidirler ki, bu memleket, Cihan Harbinden evvel bütçesinin yüzde kırkını ve Cihan Harbi esnasında bazan yüzde altmışını aşan bir miktarını ordusuna veriyordu. Dünyanın siyasi vaziyetine ve vatanın emniyetine bağlı olan bu durum içinde, memleketin selamete ermiş ve bir çok imar işleri yapabilmiş olması, Cumhuriyet Hükümetleri için, anılmaya değer bir hizmet sayılmalıdır.

Vatandaşlarıma bir nokta daha söyleyeceğim. Ekonomik hayatımızın umumi gidişinde, memleketin milli gelirinin artmış olduğu, Cumhuriyet Halk Partisi programlarının doğruluğuna bir işarettir. Hatta, bugünkü milli gelirimizin bile, 1939 a göre artmış olduğunu söyleyebiliriz.

Bize karşı ileri sürülen tenkitlerin ana hatlarını söylemiş oluyorum. Teferruat sayılabilecek ve hiçbir zaman tam cevabı bulunamayacak propaganda konularına girmekte fayda görmüyorum.

Bir çok suiistimallerden bahs olunması, bu aradadır. Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Hükümetleri, her çeşit suiistimalatı titizlikle takibetmişlerdir. Cumhuriyet Halk Partisi Hükümetleri, kendi içinde meydana çıkan şüpheli bir kişi hiçbir zaman yarıda bırakmamış, hepsini milletin gözü önünde adalete teslim etmiştir. İlerde de, Partimizin hareket yolu bu olacaktır. Cesaretle söyleyebilirim ki, İkinci Cihan Harbinde Türk idaresi büyük bir temizlik imtihanı vermiştir. Milyarlar sarfettiği ordusu içinden, göze görünür bir zengin yetişmedi. Geçimleri çok düşmüş olan Valilerimizden, çiftlik sahipleri

türemedi. Eğer idare temiz olmasaydı, harp yıllarında Devlet fabrikaları elinde bulunanların ve her nevi ticareti kontrol edenlerin çok şeyler yapabilmeleri icabederdi. Bize karşı her şeyin söylendiği zamanlarda, alını açık ve temiz olarak millet karşısında bulunuyoruz.

Memlekette ihtikâr, vurgunculuk, karaborsacılık olmuştur ve hükümetler bunlarla canla başla uğraşmışlardır. Soyulan vatandaşlar şikâyetçidir. Takibettiğimiz vurguncular, daha çok şikâyetçidirler. Bunlar, harp buhranının tabii hastalıkları ve siyasi muhaliflerimizin zengin propaganda konularıdır. Hakikat şudur ki, vazifeler, namuslu bir vatandaş duygusuyla, ciddi olarak takibedilmiştir.

Aziz vatandaşlarım,

Memleketin kaderi sizin elinizdedir. Her meseleyi olduğu gibi bilmenizi isterim. Şimdi, size, günlük seçim konuları üstündeki büyük politika meselelerini anlatacağım. Cumhurbaşkanı olduğumdan beri, bir dış politika takibediyoruz. Bu politikanın Cihan Harbi esnasındaki yürüyüşünü tekrar hikaye etmiyeceğim. Bu devrin muhakemesini tarihe bırakıyorum. Fakat, harp sonrasındaki durumun, bütün dünya için ve hususiyile vatanımız için ehemmiyetli ve nazik olduğu noktası üzerinde duracağım. Bugün, memleketimiz, 1918 de olduğu kadar ehemmiyet kesbetmesi ihtimali olan meseleler karşısındadır. Boğazların ve dolayısıyla İstanbul ve etrafının emniyeti meselesinin masa üstüne getirilmesi ihtimali vardır. Şark vilayetlerimiz için dünyanın dört köşesindeki komiteler harekettedirler. Bu meseleler, bütün milletçe varlığımız ve bağımsızlığımızla ilgilidir. Bugün, harp zamanında olduğu kadar, silah altında asker tutuyoruz. Memlekete mal olduğu bütün sıkıntılara rağmen, askerlerimizi henüz azaltamıyoruz. Dünyada çabuk ve esaslı olarak her millet için barış kurulması, yürekten dileğimizdir. Bu, kurulacak mı, kurulmayacak mı? Bunu kestiremiyoruz.

Barış kurulursa veya kurulmazsa, biz, ne ihtimaller ve ne fedakarlıklar göğüslemeğe mecbur olacağımızı da, henüz ufukta açık olarak göremiyoruz. Barışsever, hiç kimsenin malında gözü olmayan, kendi haklarından ve toprağından hiçbir fedakarlık yapmamak kararında bulunan Türk milletinin davasını selamete götürmek ödevindeyiz. Bu ödevin şerefli heyecanı bütün varlığımıza hakimdir.

Bugünkü dış politikamızın ana hatlarının, bizi selamete götüreceğine inanıyoruz. Milletimizin, bizi, takibettiğimiz dış politikamızda desteklemeğe devam edeceğinden eminiz.

Memleketin dışarıya karşı emniyet politikasını, seçim propagandası için temel tutmayacağım. Milletin büyük hakları ve aziz toprakları ve canından kıymetli olan istiklal

davası, benim gibi, her vatandaşım için, en başta düşünülecek bir değerde olduğunu bilirim. Vatandaşlarım, sorumlarını bilerek ve üzerlerine aldıkları vebali tartarak kararlarını vereceklerdir. Bu sözlerimi, vatandaşlarım, meselelerin ehemmiyetini belirtmek için söylenmiş telakki etsinler; bana veya Cumhuriyet Halk Partisine oy vermeleri için bir baskı tesiri aradığıma hükmetmesinler. Memleketin dış politikasında selametli yolun, ancak bizim hamiyet ve meharetimizle bulunabileceği iddiasında asla değilim. Yalnız, bizi beğenmemekte mübalağaya düşölerek ve memleketimiz için açık sözlü bir politika yerine, herkesin yüzüne gülen bir politika güdülmesinden sakınırım. Bilirim ki, eski şarkta pek revaçta olan “idarei maslahat” yolu, garpta hiç bir devleti, hususile büyük devletlerden hiç birini oyalayıp aldatamaz. Davalarımızı açık bilmek, cesaretle görüp söylemek, tek selamet yoludur.

Şimdi iç politikaya geçiyorum. Uzun emeklerle vardığımız bugünkü iç politika hayatımızı, ayaklanmalara ve sarsıntılara mahal vermeden yerleştirmek hedefimizdir. Seçim devrinin, şahsımıza ve Partimize karşı reva görölen taşkınlıklarından ve tertiplerinden hiçbir kırgınlık duymayacağım. Seçim bittikten sonra sınırların yatışacağına, fırtınalı suların durularak, halk idaresinin verimli çalışmasına büyük bir hız geleceğine kuvvetle ümidim vardır. Yeni hayatımızda hükümetin ilk ele alacağı ve mütemadiyen uğraşacağı işlerden biri, umumiyetle, memurların geçim seviyelerini düzeltmeğe çalışmak olacaktır. Bu, tabii, hazinenin ve memleketin gücüne bağlı ve devamlı bir iştir. Ancak, adalet mekanizmasının ehemmiyeti, yeni siyasi hayatımızda en önce çıkmış olduğunu görüyorum. Hürriyet ve demokrasi hayatında vatandaş şerefının masun kalması ve Devlet kanunlarının şaşmadan ve aksamadan işlemesi, yargıçlarımızın dirayet ve adaletine kalmıştır. Bundan dolayı, adalet mekanizmasının kolay işler bir hale gelmesi için alınacak tedbirler en önde gelecektir. Yargıtayı hesapsız teferruattan kurtaracak istinaf mahkemelerinin hemen kurulması, yargıçlarımızın daha esaslı bir surette yetiştirilmeleri ve onların geçimlerinde ve emekli haklarında hususi hükümler düşünölmesi, yerinde olacaktır. Vatandaşlar arasında türlü siyasi kanaatlerin, düşmanlıklara ve kargaşalıklara mahal vermiyecek bir yolda yürüyebilmesi, tekrar ederimki, yargıçlara ve iyi kanunlara bağlıdır. Seçimin sınırlı devrinden geçip, huzura ve feyizli çalışmağa kavuşmamız, milli iradenin tecellisi ile temin olunacaktır. Bu iradenin hakiki ve temiz bir surette meydana çıkması, hepimizin müşterek muvaffakiyetimiz, kanuni vazifemiz ve şahsi şerefimiz olacaktır. Seçimi idare edecek memurlarımız, kanunların hükümlerini her vatandaş ve her parti hakkında, gözlerini kırpmadan tatbik için, cesur ve kendilerine güvenir olacaklardır. Hür vatandaşların serbest oylarının

meydana çıkması, kanuni ve vicdani borcumuzdur. Milletın rızasıyla tayin olunmayan iktidar mevkiinin hiçbir kıymeti ve hiçbir meşru tarafı yoktur.

Bunun gibi, milletin rızası meydana çıktıktan sonra, bunu kıymetten düşürmek için yapılacak propagandanın ve gösterilecek maddi veya manevi mukavemetin de hiçbir ehemmiyeti olmayacaktır. Göstermeğe çalışıyorum ve yorulmadan tekrar ediyorum ki, davanın esası seçimde milletin serbest iradesinin meydana çıktığına milletin kendisinin inanmasıdır.

Kadın ve erkek vatandaşlarım,

Bana ve başkanlık ettiğim şerefli partiye oy vermenizi istemek için kendimde cesaret buluyorum. Bize oy verirseniz, memleketin iç ve dış politikasında doğru yolları bulabileceğimize ve memleketin ilerlemesinde ve yükselmesinde sizi memnun edecek başarılar elde edeceğimize güveniyoruz. Karar sizindir.

EK-H
1946 CHP SEÇİM AFİŞİ:¹⁶⁷⁰
“OYLARIMIZI ATATÜRK VE İNÖNÜ’NÜN PARTİSİNE VERELİM...”

¹⁶⁷⁰ <http://www.alasayvan.com/cumhuriyet-tarihi/375774-1946-secim-afisleri.html>. Bu afiş birçok yerde bulunmakla birlikte, daha iyi çözünürlüğe sahip olduğu düşünüldüğünden bu siteden alınmıştır. Erişim tarihi: 14.02.2015

EK-I
SEÇİM ALBÜMÜ'NDEN ÖRNEK ÇİZİMLER ¹⁶⁷¹ (1950)

- Sen kalk da biraz da yanındaki otursun.
— Peki ben nereye oturacağım?
— Şapa!

- Sen kalk da biraz da yanındaki otursun.
- Peki ben nereye oturacağım?
- Şapa !

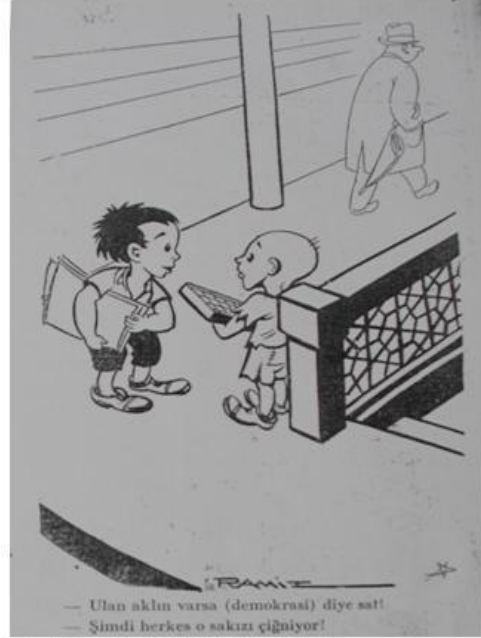
- Oğlum ibret al, sakın sen de böyle düşme!

- Oğlum ibret al, sakın sen de böyle düşme !

- Onda bu ayak çabukluğu varken bu sefer de mutlaka kazanacaktır.
— İyi amma, geçen sefer ayak çabukluğu ile değil, el çabukluğu ile kazanmıştı!

- Onda bu ayak çabukluğu varken bu sefer de mutlaka kazanacaktır.
-İyi amma, geçen sefer ayak çabukluğu ile değil, el çabukluğu ile kazanmıştı !

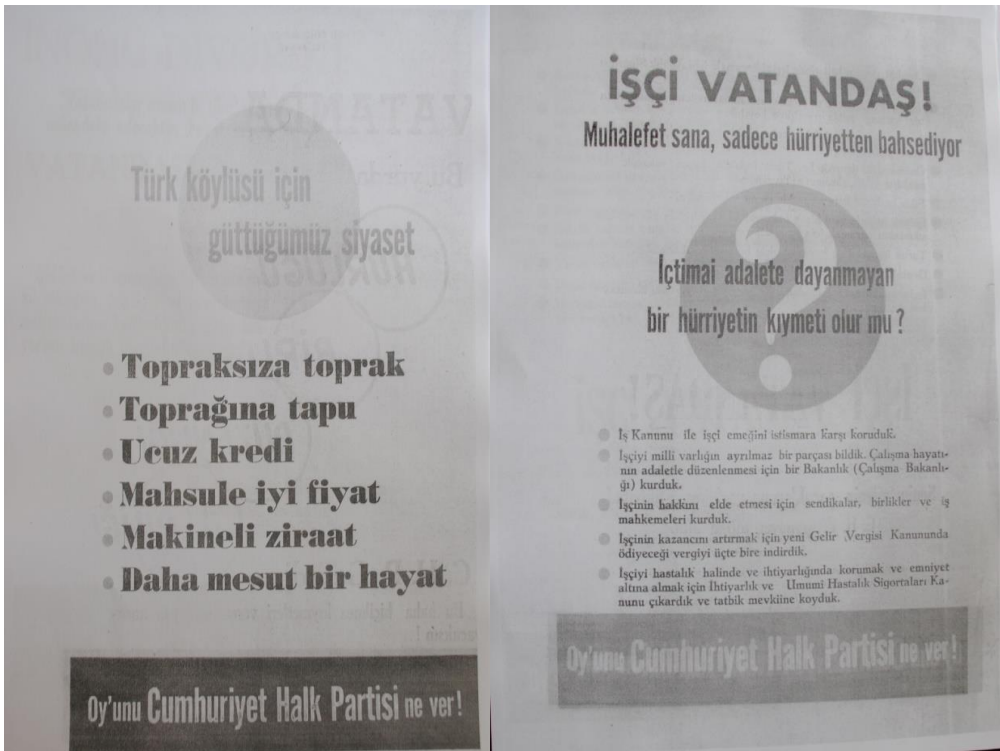
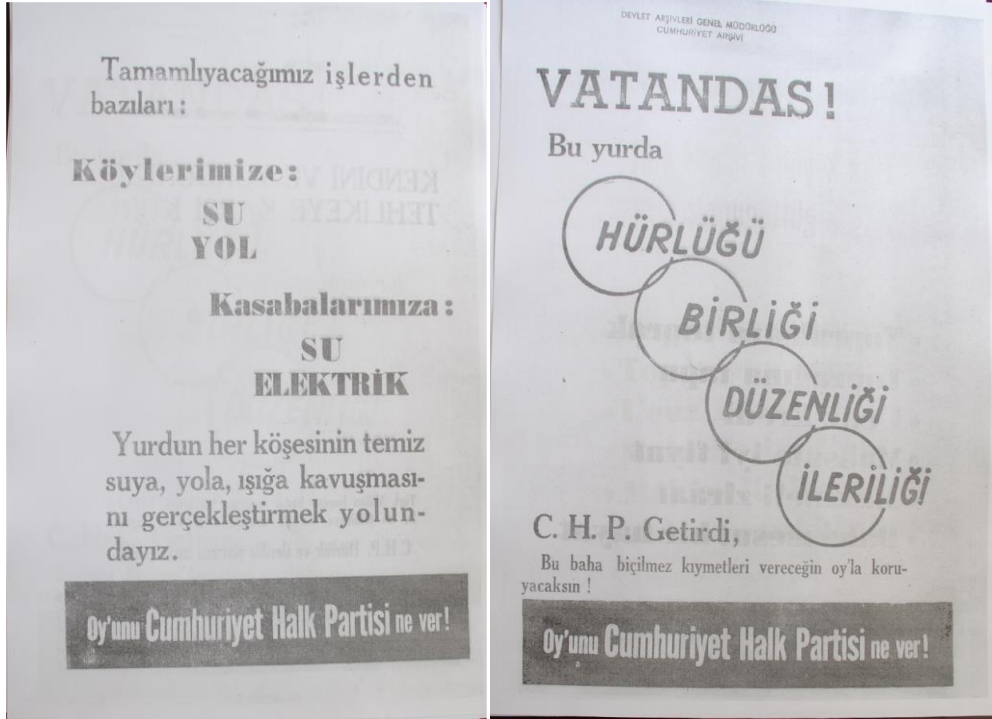

- Ulan aklın varsa (demokrasi) diye sat!
— Şimdi herkes o sakızı çiğniyor!

- Ulan aklın varsa (demokrasi) diye sat !
-Şimdi herkes o sakızı çiğniyor !

¹⁶⁷¹ Ramiz Gökçe, **Seçim Albümü**, Milli Kütüphane, 1950 BD 21.

EK-İ
CHP 1950 SEÇİM AFİŞLERİ ÖRNEKLERİ 1672

EK-J
CHP SEÇİM BEYANNAMESİ ¹⁶⁷³ (1950)

14 Mayıs 1950 günü Türk seçmenleri, memleket mukadderatına dört yıl müddetle hâkim olacak 9 uncu Büyük Millet Meclisi üyelerini seçeceklerdir. Partimiz seçim konusunda her türlü şüphe ve tereddüdün ortadan kalkmasına büyük önem vermiştir. Yeni seçim kanunu başlamadan sonuna kadar tam bir emniyetin tek mil şartlarını sağlamıştır. Seçim muamelelerini her noktasında müstakil mahkemelerin kazai murakabesi altındadır.

Yurttaşların ekseriyetinin güvenini sağlamak isteyen her parti önümüzdeki dört yıl zarfında, vatandaş ve memleket yararına neler yapmayı tasarladığını, milli menfaatleri ne süratle korumayı düşündüğünü sade ve açık bir ifade ile belirtmelidir.

C.H.P. şimdye kadar olduğu gibi bugünde vatandaş ve millet menfaatlerini yurdumuzun kalkınmasını bir kül olarak kabul etmektedir. Türkiye'mizi medeni memleketler camiası içinde süratle geliştirmek vatandaşlar arasında ırk din mezhep ve sınıf ayrımı gözetmeksizin umuma yararlı tedbirleri cesaret ve azimli tatbik etmek değişmez prensibimizdir.

Partimizin 1947 yılı kurultayında kabul edilen programı Türkiye'nin her bakımdan süratle yükselip ilerlemesi için takibi gereken esas ve yolları göstermektedir. Hedefe varıncaya kadar bu esaslara bağlı olarak yürüyeceğimiz tecrübelerin gerekli kıldığı ilave ve değişiklikleri yapmaktan da geri kalmayacağız.

Partimizin programı bütün bir kalkınma devrinin prensiplerini ihtiva etmektedir. Milletin güvenini yeniden sağladığımız takdirde 1950–1954 meclis döneminde ilk planı olarak Gerçekleştirmeye çalışacağımız işler, ele alacağımız davalar şunlardır;

REJİMİN TAKVİYESİ: Demokrasi yolunda cesaretle mesafe alırken bütün vatandaşları her türlü haklarından can mal ve mülkünü emin olarak dirlik düzenlik içinde yaşatmak baş kaygımızdır. Çok partili serbest münakaşa hayatını ve milletin seçtiği vekillerle idare sistemini daha ziyade kuvvetlendireceğiz. Bu maksatla anayasamızı sağlam bir garp demokrasisinin temel prensiplerine göre değiştirmek istiyoruz milletvekillerinden mürekkep bir meclisten başka ikinci bir meclis bunların vazifeleri birbirleri ile münasebetleri, Devlet Reisinin vazife ve salahiyetleri ele alınacak başlıca konular olacaktır. Meselenin halli işini seçimlerden sonra toplanacak CHP kurultayına sunmak kararındayız. Milliyetçilik, halkçılık, Devletçilik, Laiklik, Devrimcilik umdeleri partimizin ana prensipleridir. Yurdumuzun yükselip gelişmesinin bu düsturlar yolundan

¹⁶⁷³ BCA: 490.01/355.1490.1

gerçekleştirebileceğine inanmaktayız. Tek parti hayatı devrinin icabı sayılarak anayasaya sokulmuş olan bu altı umreyi anayasadan çıkaracağız. Bununla beraber anayasaya laik cumhuriyet rejiminin korunması için gerekli kayıtların korunması lazım geldiği kanatindeyiz.

EN BAŞTA KÖYLÜ VE ÇİFTÇİ: Halk idaresinin teknil icaplarını sırasıyla yerine getirmek partimizin ilk kuruluş gününden beri şaşmayan hedefi olmuştur. Milletimin temel unsuru olan çiftçi vatandaşlarımızı medeni vasıtalarından tam olarak faydaların bir duruma getirmek için şimdiye kadar alınan tedbirleri süratle yenilerin ilave edeceğiz. Bu maksatla önümüzdeki dört yıl içinde bu işleri önemle takip edeceğiz.

KÖYDE İLK ÖĞRETİM: İlköğretimi her köye sokmak savaşımızı hızlandıracaktır. Devlet bütçesinden köy okulu yapımı için her yıl ayrımlata olan ödeneği arttıracaktır. Bu suretle dört yılsonunda çocuklarımızın yüzde 80 ini okul öve öğretmene kavuşturacağız.

KÖY YAYINLARI: Köylü vatandaşın okuma ihtiyacını karşılamak için köy yayınlarını genişleteceğiz.

KÖYDE RADYO: En az her köy odasına bir radyo verebilmek için ucuz radyoların hazırlatıp dört yıl içinde bütün köylerimizi radyo sahibi kılacağız.

KÖY YOLLARI: Köylerimizin ana yollar şebekesine yaz kış geçit verir yollarla bağlanması işini önümüzdeki dört yıl zarfında halletme kararındayız. Sadece bu davanın halli ile köyün birçok meselelerini ortadan kalkacağına inanmaktayız.

KÖYDE SU: Köylerimizi temiz ve sağlık şartların haiz suya kavuşturmak işini de önümüzdeki dört yıl içinde çok hızlandıracaktır.

KÖYLÜYE TOPRAK: Milletimizin maddi varlığının temeli toprak mahsulleridir. Devlet elindeki geniş topraklardan başlayarak topraksız veya az topraklı köylüye arazi dağıtma işini hızlandıracaktır.

İÇ İSKÂN: Yurdun zuhalete elverişli yerlerinde çiftçilik yapmak isteyen aileler için her türlü kolaylık ve imkânları sağlayacağız.

KÖYLÜYE DAHA ELVERİŞLİ ZİRAAT USUL VE VASITALARI: Çiftçiye elverişli tarım usullerini sistemli bir tarzda öğreteceğiz. Çiftçi çocuklarını yetiştirmek için ameli ziraat okulları açma işini diğer teknik okullarımız gibi ve uzun vadeli bir programa bağlayacağız. Ziraat aletleri fabrikasını çiftçimizin ihtiyaçların karşılayacak ölçüde genişleteceğiz. İyi vasıfta ilaçlanmış tohumluk dağıtma işine hız vereceğiz. 30 bin tonluk bir suni gübre fabrikası kurmak üzere hemen teşebbüse geçilecektir. Ziraat bankası sermayesini beş yüz milyon liraya çıkarmak zirai kredi sahasında ilk hedefimizdir. Buna

erişmek için gerekli tedbirler suretle alınacaktır. Ekip biçmede ve harmanda makineden ve diğer fenni usul ve vasıtalarından kendi ferdi imkânları ile faydalanamayın çiftçi vatandaşların bu vasıtalarında toplu olarak istifadesini sağlayacağız.

KÖYLÜYÜ TEK MASÜLDAN KURTARMAK İÇİN: Yurdun her köşesini toprak ilkim ve diğer şartlar bakımından tasnif ederek çiftçi vatandaşın kaderini tek mahsule bağlı kalmaktan kurtarmak için her bölgede koylumuzun meşgul olabileceği istihsal çeşitlerini tesbit edeceğiz. Yeni istihsal sahalarına ve çeşitlerine rağbeti artırmak için yardımda bulunacağız.

TARIM SİGORTALARI: Çiftçimizi tabii afetler karşısında teşkilatlandırmak istiyoruz. Bu maksatla doludan sel basmasından ve hayvan ölümlerinden doğacak zararları karşılamak üzere sigortalar teşhizi için ilk adımlar atılacaktır.

KÖY SAĞLIĞI: Sağlığı korumak teşkilatını koyulunun ayağına götürmek ısıını bir programa bağlayıp hemen tak bika başlayacağız. Bu maksatla uygun yerlerde sağlık merkezleri kuracağız. Her 50 Bin nüfusu bir sağlık merkezine kavuşturmak üzere başladığımız çalışmaları 10 yılda tamamlayacağız. Hekim ve sağlık memurları acele veya ağır hallerde hastayı köyünde muayene edecek, hasta arabası ile sağlık merkezine yahut en yakın hastaneye nakledilecektir. Küçük yasta çocuk ölümlerini azaltmak meselesini laik olduğu önemle ele alıp bu devre için de esaslı tekbirlere bağlıyacağız.

ORMAN DAVAMIZ: Vatandaş ile orman idaresi arasındaki münasebetleri ıslah edici tekbirlerin alınmasına devam olunacaktır. Bunun yanında Türkiye'mizin orman varlığını korumak ve artırmak davası bütün ehemmiyetiyle takip edilecektir. Avrupa ekonomik ısı birliği teşkilatının yetkili uzmanları ile birlikte tetkik ve tatbik çalışmalarına süratle başlamak için teşebbüse geçilecektir. Yol sahasında parlak neticeler sağlanmış ve tarım sahasında da girişilmiş olan bu ısı birliğinden faydalar beklemekteyiz.

YAKALACAK MESELESİNİN ÖNEMİ: Yurdumuzun Her Tarafında rastlanan linyit kömürü yatakların işlemek, hem kömürü vatandaşın ayağına kadar götürmek hem de kömürden en verimli usullerle faydalanma işini geniş ölçüde geliştirmek kararındayız. Bu suretle yakacak davası halledilmiş ve ormanlarımızı tahripten kurtarmak, gübreyi de en faydalı yerde kullanmak imkânı sağlanmış olacaktır.

ŞEHİR VE KASABALARIMIZ İÇİN: Şehir ve kasabalarımızın elektrik ve su ihtiyaçlarını 1954 yılına kadar tamamen gidermeye çalışacağız. Elektriksiz ve susuz şehir ve kasaba bırakmayacağız. Elektrik enerjisini ucuzlatıcı tedbirler alacağız Gıda maddeleri fiyatlarında istikrarı sağlamak için buğday, et, balık, sebze, meyve ve yağ için soğuk hava depoları, ihtiyat stok, silo ve ambarları, konserve fabrikaları, kombinalar ve gerekli diğer

tesisler kurulmasını teşvik edeceğiz; gerekirse bunları özel teşebbüsle birlikte veya devletçe kuracağız.

MESKEN MESELESİ: Vatandaşların mesken ihtiyaçlarını karşılamak için sağlanmış olan kolaylıklara yenileri katmaya çalışacağız. Emlak Kredi Bankasının kaynakların takviye etmek bunların başında gelecektir.

SITMA VE VEREMLE MÜCADELE: Vatandaş Sağlığını korumak yolundaki çalışmalarımıza devam edeceğiz. Sıtma artık eski yaygın halinde değildir. Bu hastalığın kökünü büsbütün kazıyacağız. Verem afeti ile savaşa hız vereceğiz. Eldeki sanatoryum ve hastanelere ilave veya yeniden sanatoryum veya hastane açmak suretiyle veremli hastalar için mevcut 3500 yatağı dört yılsonunda 10000e çıkaracağız. Bu sahaya emek ve para yatıracak özel sermaye ve teşebbüs sahiplerine geniş kolaylıklar sağlayacağız.

ÖZEL İDARELER: İl özel idarelerine daha ziyade muhtariyet vereceğiz. İllerin mahalli ihtiyaçları süratle giderilebilmesi için yeni gelir imkânları sağlayacağız.

ORTAOKULLAR: Kasabalarımızın ortaokula bir an önce kavuşma hususundaki arzuları şükranla karşılanacak bir marifseverliktedir. Derneklerin ve hayırsever vatandaşların ortaokul binaları temini için gösterdikleri hamiyeti, derhal kadro vermek suretiyle karşılayacağız. Ortaokul programlarını pratik bilgilerle teçhiz yoluna girilmiştir. Sanat, tarım, ticaret gibi konularda pratik vasıtalar ve bilgiler artırılacaktır.

TEKNİK OKULLAR: Teknik okullar programının tatbikine önemle devam olunacaktır. Kız ve erkek teknik olularımızın yurdumuz sosyal ve ekonomik hayatında daha şimdiden yarattığı tesislere gereken değeri vermekten geri kalmayacağız. Bu yolda önümüzdeki dört yıl içinde yeniden otuz milyon lira ödeneği yeni bina ve teçhizler için harcayacağız.

SULARIN TANZİMİ: Toprak mahsullerinde istihsali çoğaltmak, zararları önlemek, hidro elektrik ucuz enerji elde etmek bakımlarından su davasını geniş tecrübelerden de faydalanarak yeni bir hızla yürüteceğiz. Bu işler için büyük bir (Sular Bankası) kuracağız.

İLLER BANKASI: Şehir ve Kasabalarımıza çok faydalar sağlamakta olan İller Bankasını sermaye ve diğer mali kaynaklar bakımından kuvvetlendireceğiz ve yardım sahasını köylere kadar yayacağız.

YOL, DAİMA YOL: Millet hayatında yaz kış geçit veren yollar her davanın çözülmesinde işe yarayan başlıca unsurdur. Bu sebepten yol çalışmalarına üstün önem vermeğe devam ederek, daha çok yol yapacağız. 23 bin kilometrelik devlet yolları programı tatbikinin daha ikinci yılında bakım ve ıslaha tabi kılınan yol uzunluğu 18 bin

kilometreyi bulmuştur. 1952'de 23 bin kilometre yol tamamen bakım altına alınmış olacaktır. 27 bin metre tutulan il yollarını da 1951 yılından itibaren devlet yolları arasına katmaya başlayacağız ve ayrıca hazırlanacak bir programla bunları da peyderpey bakım altına alacağız.

DOĞU KALKINMASI: İki yıldır tatbik olunan ve daha şimdiden güzel neticeler vermeye başlanmış olan doğu kalkınması programına devam edeceğiz. çeşitli sebeplerden geri kalmış olan bu yurt parçasına kısa zamanda diğer yerler merhalesine ulaştırmak kararındayız.

PETROL İŞLETMESİ KURULACAKTIR: Artık bir işletme mevzu haline gelmiş olan petrolerimizi ham veya tasfiye edilmiş olarak kullanmaya hız vereceğiz. Kurulacak petrol işletme idaresine büyük ve küçük milli sermayenin ve makul şartlarla gelecek yabancı sermayenin iştirakine imkân vereceğiz.

LİMANLAR VE KÜÇÜK İSKELELER: Limanlarımızın yeniden yapılmasını ve ıslahı için tatbikine başlanan programa devam edeceğiz küçük iskeleler yapımı işine ayrıca önem vermekteyiz.

ADALET İŞLERİMİZ: Medeni bir cemiyetin seviye ölçülerinden başlıca adalet cihazının mükemmeliyetidir. Partimiz çok Partili serbest münakaşa hayatının devamının ana teminatını müstakil mahkemelerimizin mahabetinde görmektedir. Bu sebeplerle adalet işlerimizin daima daha mütakâmil bir hale gelmesi için gerekli her tedbiri alacağız.

SOSYAL TESANÜDÜ KUVVETLENDİRECEĞİZ: Partimizin sosyal sahadaki devletçiliği, sosyal ıslahata öncülük etmek, sosyal tesanütü kuvvetlendirmektir. Bu yolda girişilmiş olan teşebbüslere önümüzdeki devrede devam edeceğiz.

İşçilerimizin Durumu: İşçilerimizi emniyet içinde çalıştırmak için gerekli tedbirlerden çoğu gerçekleştirilmiştir. Bunlara yeni tedbirler katılacaktır.

Sosyal Sigortalar: Memur ve işçilerimiz için sağlanan imkânları bütün vatandaşlara teşmil etmek er geç erişmeyi elzem saydığımız bir hedeftir. Bu uğurda esaslı tetkik ve hazırlıkları hemen başlamak kararındayız. Sosyal sigortaların her türlüünü başlangıçta mütevazı bir ölçüde de olsa birer birer tesis için teşebbüse geçeceğiz.

KİMSESİZ ÇOCUKLAR: Kimsesiz çocukların himayesi ve yetiştirilmesi için girişilmiş olan işlere hız vereceğiz ve daha geniş ölçüde yardım sağlayacağız.

BİZİM DEVLETÇİLİĞİMİZ VE ÖZEL TEŞEBBÜS: Partimiz, milli ekonomimizi bir bütün olarak kısa zamanda geliştirmek yolu ile milletimizin yaşama şartlarını dünyanın bugünkü gereklerine uygun ve üstün bir seviyeye ulaştırmak amacı ile Devletçilik prensibini benimsemiştir. Bizim Devletçiliğimiz büyük maden işletmelerinin

büyük enerji santrallerinin ve ağır endüstrinin kurulması, savunma endüstrisi, bayındırlık işleri gibi büyük teşebbüsler ile kamu hizmetlerini ilgilendiren ulaştırma ve posta, telgraf ve telefon gibi teşebbüslerden ibarettir. Bu sebepten :

Özel Teşebbüsü Teşvik: Yurdumuzun ekonomik kalkınmasında özel sermaye ve teşebbüsün, gittikçe artan bir nispette faaliyet gösterip gelişmesini isteyeceğiz.

Yeni Sahalar: Sermaye ve teşebbüs sahiplerinin yeni iş sahaları açmalarını teşvik edeceğiz. Bu yıl kurulmuş olan Sanayi Kalkınma Bankası bu yolda ilk adımdır.

İşletme Kredisi: C.Şimdiye kadar yalnız Devlet iktisadi teşekküllerinin faydalandırıldığı işletme kredisi kaynaklarından özel teşebbüslerin de faydalandırılmasına imkân vereceğiz.

Ucuz Kredi: Halkımızın tasarruflarını yurt için en faydalı sahada nemalandırmak maksadı ile müsait faizlerle istikraz tahvillerini çıkaracağız. Bu şekilde elde edilen paraları ziraat ve sanayi kalkınmamızda yeni sahalara açacak özel teşebbüs sahiplerine de aldığımızdan daha elverişli şartlarla vereceğiz. Arada kalacak farkı Devlet Bütçesinden ödeyeceğiz.

Yabancı Sermaye: Türkiye’de iş görmek isteyen ve medeni memleketlerce kabul edilmiş milletlerarası şartlara uyacak yabancı sermaye için kapılarımız açık tutulacaktır. Yabancı sermayeyi teşvik için bu yıl çıkarılmış olan teminat kanunu, bu yolda sağlam bir zemin hazırlanmıştır.

Devlet İşletmeleri İle Kanuni Eşitlik: Özel sermaye ve teşebbüs ile devlet işletmelerinin eşit şartlar içinde çalışmalarını partimizce esas sayılmaktadır. Bu sahada mevcut şartları yeniden gözden geçirerek eşitliğe aykırı vaziyetler varsa bunları düzeltmek kararındayız.

Fiili İnhisar Yok: Özel sermaye ve teşebbüsün yurt ekonomisinin gelişmesinde oynayacağı rolün büyümesi isterken, halkımızın her türlü istismardan koruyacağız. Vatandaş için hayati ihtiyaç mahiyetindeki maddeler üzerinde oynanmasına meydan bırakmayacak tedbirleri ihmal etmeyeceğiz.

KÜÇÜK SANAT KREDİSİ: Halk bankasının kaynak ve imkânlarını kuvvetlendirmek suretiyle küçük sanat erbabına uzun ve kısa vadeli kredi hacmini arttıracacağız.

İŞLETMELER VE TEKEL: Devlet işletmelerinin ve Tekel Fabrikalarının daima daha rasyonel prensip ve usullerle yürütülmesi ve veriminin arttırılması için esaslı tedbirler alacağız.

BÜTÇE SİYASETİMİZ: Bütçe siyasetimiz; milli gelir kaynaklarının gelişmesiyle ahenkli olarak memleket ihtiyaçlarının tertipli bir sıra dâhilinde karşılanmasına hedef tutacaktır. Bu maksatlı: Devlet masraflarını asgari hadde indirmek, tasarruf tedbirlerini devamlı olarak araştırıp tatbik etmek istiyoruz. Başlamış olduğumuz vergi ıslahatını önümüzdeki devrede mutlaka tamamlayacağız. İstihlak ve muamele vergilerinde, damga resminde ve harçlarda ve gümrük resimlerinde yeni şartlara ve ihtiyaçlara göre yapmayı tasarladığımız ıslahatın etütleri tamamlanmıştır. Bunların en yakın bir zamanda katileştirmeğe çalışacağız.

TÜRK PARASI: Türk parası kıymetinin muhafazası üzerinde daima önemle duracağız. Bütçe ve kredi siyasetimizle dış ticaret rejimimiz arasındaki ahengi mükemmelleştirici tedbirler alacağız.

BAREM KANUNU: Barem Kanununu, hizmet esasına göre yeniden ayarlayacağız. Terfilerde memurun ihtisas, zekâ, çalışma ve kabiliyetini ayrı göz önünde tutacağız. Meslek özelliklerini hesaba katacağız. İktisadi Devlet Teşekkürleri ve Bankalar memurları içinde aynı kıstasları tatbik etmekle beraber, işin özelliklerini göz önünde bulunduracağız.

VATANDAŞ VE HAZİNE: Vatandaşla hazine arasındaki münasebetleri süratle neticelendirecek sade usullere bağlayacağız.

MİLLİ SAVUNMAMIZ: Yurt içindeki ilerleme ve kalkınma gayretlerimizsin selamete gelişmesi, sınırlarımızın emniyet altında bulunmasına sıkı sıkıya bağlıdır. Bütün dünyanın içinde yaşadığı şartlar ağırlığından henüz hiçbir şey kaybetmemiştir. Bu kararsız ve karanlık âlem ortasında, en büyük dayanağımız kahraman Türk Ordusudur. Milli Savunmamıza daime üstün önem vermiş olan partimiz Amerika Birleşik Devletlerinin malzeme ve teknik yardımının devamını yürekten dilemektedir. Milletçe katlandığımız fedakârlıklardan dünya şartları değişmedikçe, en ufak bir indirme yapmayı doğru görmemekteyiz. Ordumuzun savunma gücünü arttırmak için gerektiğe yeni fedakârlıkların da vatandaşlar tarafından benimseneceğine inanıyoruz.

DIŞ POLİTİKA: C.H.P.nin dış politikadaki isabetli tutumu yalnız Türk vatandaşlarının değil, bütün medeni âlemin takdirini toplamaktadır. Birleşmiş Milletler ailesi içinde milli selamet ve refahı yüksek bir insanlık idealine bağlı gören politikaya devam edeceğiz. Batı medeniyet ve demokrasi anlayışının bir uzvu olarak İngiltere ve Fransa ittifakına üstün önem vermekteyiz. Amerika Birleşik Devletleri ile devamlı gelişme halinde olan dostluğumuzu askerlik, ekonomi, kültür alanlarında pekiştirip kökleştirmek prensibimizdir. Milletler arası münasebetlerde yolumuzu aydınlatan ışık,

karşılıklı haklara saygı istiklal ve ülke bütünlüğüne riayet düsturlarıdır. Büyük dostumuz Amerika ile ekonomik ve teknik iş birliğine Avrupa Ekonomik Kalkınma Teşkilatı kanalından da devam etmek kararındayız. Bu beyannamede vaat edilen işlerin her biri esaslı hazırlık ve hesaplara dayanılarak tespit edilmiştir. Vatandaşlar partimize memleket idaresini tekrar emanet ettiği takdirde birer tatbik ve tahakkuk ettirilecek olan bu işlerin teminatı C.H.P Hükümetlerinin çeşitli sahalarda bugüne kadar meydana getirdiği eserlerdir.

Takdir, Milletimizindir.

EK-K
1954 DP SEÇİM AFİŞİ¹⁶⁷⁴ ve ABD ASKERE ALMA ÇAĞRI AFİŞİ¹⁶⁷⁵

1954 Seçimleri DP Afişleri
(<http://ibrahimsenaarvas.blogspot.com.tr/p/eski-secim-afisleri.html>)

¹⁶⁷⁴ <http://www.alasayvan.com/cumhuriyet-tarihi/375774-1946-secim-afisleri.html> (çözünürlük oranı sebebiyle bu site seçilmiştir.) E.T.: 28.04.2015

¹⁶⁷⁵ http://tr.wikipedia.org/wiki/Sam_Amca (çözünürlük oranı sebebiyle bu site seçilmiştir) E.T. : 28.04.2015

EK-L
CHP SEÇİM BEYANNAMESİ ÖZETLERİ ¹⁶⁷⁶ (1954)

İntikamcı olmayacağız. Siyasi hürriyetlerimizi teminat altına alan Anayasa değişikliği yapacağız. Hakiki ve tesirli meclis murakabesini tesis edeceğiz. Muhalefet partilerine emniyet içinde çalışma şartlarını sağlayacağız. Zihniyetle ve tatbikatta partizan idareye son vereceğiz. Mahkemelerin bağımsızlığını ve her derecede hâkim ve savcılarının teminatını sağlayacak kanuni tedbirleri alacağız. Devlet menfaatlerini her türkü parti menfaatlerinin üstünde tutacağız. Vatandaşlara emniyet ve huzur verecek tarafsız bir idare kuracağız. Kanuni, mali, iktisadi, vesair yollarla basını mefluç bırakmağı hedef tutan zihniyeti ve usulleri red ediyoruz. Partizan radyoya son vereceğiz. Memurlarımızın hal ve atilerinin emniyet altına alınmasını ve siyasi nüfuzlardan kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri alacağız. Nüfuz suiistimallerine ve kredi yolsuzluklarına son vereceğiz. Ticari hayatta emniyet ve tediye muvazenesi kuracağız.

Hayat pahalılığı ve geçim darlığı ile mücadele edeceğiz. Paramızın iç ve dış değerinde istikrar sağlayacağız. Bol ucuz ve kaliteli istihsali sağlayacak tedbirleri alacağız. Küçük çiftçimizi makineleşmenin nimetlerinden faydalandıracağız. Borç yükü altında ezilen köylerimizin derdine çare bulacağız. Toprak tevziini, şuurlu bir iskân politikasıyla birlikte yürüteceğiz. Küçük esnafın vergi yükünü, formalitelerini azaltacak, kredi imkânlarını genişleteceğiz. Hususi teşebbüsü teşvik edeceğiz. Sanayi sahasında uzun vadeli kredi tasarrufunu ele alacağız. Sanayimizin makul ölçüleri aşmayan bir gümrük himayesine mazhar olmasını tabii telakki ediyoruz. Orman davasının halline çalışacağız. Fakir vatandaşlarımızın vergi yükünü hafifleteceğiz. Köy salmasını kaldıracağız.

Muamele ve istihlak vergilerini kaldırmağa çalışacağız. Her halde ilk hamlede nispetlerini azaltacağız. Tapu ve mahkeme harçlarını indireceğiz. Vatandaşlarımızı tazyik eden Vergi Usul kanununu ıslah edeceğiz. Hayvanlar Vergisini tamamen kaldıracağız. Bir mali Af kanunu çıkaracağız. Hakiki denk bütçe yapacağız. Vatandaşlarımızın hal ve atilerini emniyet altına alacak sosyal sigortalar mevzuunu ele alacağız. Her ailenin bir ev sahibi olması için gerekli tedbirleri alacağız.

İş kanununun şümulünü genişleteceğiz. Asgari ücreti bütün iş kollarına şamil olmak üzere memleket ölçüsünde tahakkuk ettireceğiz. Hafta tatili ve genel tatil günlerinde tam yevmiye verilmesini sağlayacağız. Yıllık ücretli izin (müessesesini ihdas)

¹⁶⁷⁶ 1954 CHP Seçim Beyannamesi (1), Milli Kütüphane, 1954 AD 646

edeceğiz. Programımızdaki şartlar içinde grev hakkını ele alacağız. İşçi sigortalarını ıslah edeceğiz ve sigorta primlerine devletin belli bir nispet dâhilinde iştirakini sağlayacağız. İşçi sendikalarını politikanın dışında tutacağız. Mektepsiz köy, ilköğretimsiz çocuk bırakmayacağız. Mesleki öğretime ehemmiyet vereceğiz. Üniversite muhtariyetini zedeleyen kayıtları kaldıracağız.

Beyannamenin devamında, tezin metin bölümünde verilen temenniler dile getirilmiş; 4 yıllık iktidar değişikliği ile memleketin geçirdiği tecrübe anlatılmış; milletin huzuruna çıkarken intikamcı olunmayacağı; hukuk devleti esaslarına göre hareket edileceği; rejim davasındaki sorunların iki yıl içinde halledileceği; hakimlerin ve adalet mekanizmasının teminat altına alınacağı; seçim sisteminin düzeltilerek siyasi partilerin kaderinin iktidarın eline değil, yüksek dereceli mahkemelere bırakılacağı, basına hürriyet tanınacağı; iktisadi ve mali konuların üzerine gidilerek israf edilen imkan ve kaybedilen fırsatların geri kazanılacağı; bol, kaliteli ve ucuz üretimin gerçekleştirileceği; küçük çiftçi ve ziraatte makineleşmenin getirdiği sorunların çözüleceği; toprak, elektrik, su, orman ve yol davasının çözüleceği; millete her daim doğru bilgi verileceği; sanayi sahasında yeni ve etkili önlemler alınarak özel teşebbüsün teşvik edileceği; küçük esnafın korunarak destekleneceği; vergi sisteminde devletin kazancı azaltılmadan vatandaşın üstündeki yükün alınacağı, mali bir af kanunu çıkarılacağı; işçilerin artan ihtiyaçları ve yaşam şartları için iyileştirici tedbirler alınacağı, işçi sigortalarının rasyonel hale getirileceği; her ailenin bir ev sahibi olmasının sağlanacağı, geri kalmış doğu illerinin kalkınmasına öncelik verileceği; okulsuz köy ve eğitimsiz çocuk kalmayacağı; üniversitelerin özerklik sorununun halledileceği; yurttan sulh cihanda sulh prensibi ile dış politikanın yürütüleceği; ABD, NATO, İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkilerin sürdürüleceği, dış güvenlik açısından en büyük dayanak olan ordunun güçlü tutulacağı bildirilmiştir.¹⁶⁷⁷

¹⁶⁷⁷ 1954 CHP Seçim Beyannamesi (2), s.7-23

EK-M
1957 DP SEÇİM AFİŞLERİ¹⁶⁷⁸

¹⁶⁷⁸ *Dünya ve Milliyet*, Eylül-Ekim 1957 sayıları, ayrıca <http://1isinasli.blogspot.com.tr/2013/02/eski-secim-afisleri.html> , <http://ibrahimsenaarvas.blogspot.com.tr/p/eski-secim-afisleri.html> , <http://www.iletisimvediplomasi.com/yrd-doc-dr-ismail-kose-cok-partili-siyasi-hayat-partilerin-secim-beyannameleri-ve-propaganda-gorselleri-1950-2011/> E.T. :15.05.2015

EK-N
1957 CMP-HP SEÇİM AFİŞLERİ¹⁶⁷⁹

¹⁶⁷⁹ *Dünya ve Milliyet*, Eylül-Ekim 1957 sayıları, ayrıca <http://lisinasli.blogspot.com.tr/2013/02/eski-secim-afisleri.html> <http://ibrahimsenaarvas.blogspot.com.tr/p/eski-secim-afisleri.html> E.T.: 15.05.2015

EK-O
CHP SEÇİM BEYANNAMESİ ¹⁶⁸⁰ (1957)

27 Ekim’de, vatandaşlarımız, memleket işlerini yürütecek olan yeni vekillerini seçmek üzere sandık başına gideceklerdir. Partimizin görüşüne göre, bu seçim Türkiye’nin ve demokratik rejimin kaderinde hayati bir rol oynayacaktır. Bugünkü iktidar partisi iş başında kaldığı takdirde, memleketin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi buhran daha vahim bir hal alacaktır.

Ana hakları kurtarıp en geç Mayıs 1958’de seçimi yenileyeceğiz: Cumhuriyet Halk partisi aziz milletimizin imdadına mazhar olarak iktidara geçtiği takdirde, basın, söz, toplantı, seçme ve seçilme hürriyetleri gibi ana hakları bugünkü tehditlerden kurtarıp seçim sistemini nisbi temsil esasına göre ıslah ettikten sonra, en geç Mayıs 1958’de seçimleri yenilemeyi taahhüt eder.

Bu seçim beyannamesinde, CHP’nin 1958’e kadar alacağı acil tedbirler yanında, o tarihte yapılacak olan serbest ve adil seçimlerden sonra da parti olarak bağlı kalacağı prensipler ve takip edeceği politika ana hatlarıyla gösterilmiştir.

Demokrat Parti Demokratik rejimi yaralamıştır: CHP’nin Türk milletinin arzusuna tercüman olarak, geliştirdiği demokratik rejim, DP’nin 1950’de iktidara gelmesinden sonra vahim gerilemelere maruz kalmıştır. CHP vatandaşlarımızın güveni ile iktidara geçtiği takdirde, memleketi bugün içine sürüklendiği siyasi buhrandan kurtaracaktır.

DP muhalefette iken, iktidara geçer geçmez antidemokratik kanunları kaldıracağından ve memlekete tam bir hukuk ve hürriyet nizamı kuracağından bahsediyordu. Yedi seneden beri iktidarda olan DP programı, seçim beyannamesi ve sözcülerinin beyanları ile millete karşı giriştiği açık taahhütleri çiğneyerek hürriyetleri kısmıştır.

1950-1954 devresi, iktidarın muhalefetleri yok etmek teşebbüsleri ve muhalefetin mevcudiyetini muhafaza mücadelesi ile geçmiştir. Bu devirde iktidar Anayasa, hukuk nizamına aykırı ve muhalefeti tasfiyeye matuf kanunlar çıkarmıştır. 1950’de mevzuatın hürriyet kısıcı hükümlerle dolu olduğunu iddia eden DP, iktidara geçtikten sonra mevcut hürriyetleri de birer birer kısmak veya kaldırmak suretiyle siyasi tarihimizde eşine rastlanmayan bir samimiyetsizlik örneği vermiştir. Daha Birinci Menderes hükümeti

¹⁶⁸⁰ *Milliyet*, 12 Ekim 1957

programında yer alan ve Dördüncü Menderes hükümeti programı ile de seçimlerden önce mutlaka gerçekleştireceği açıkça vaat edilen Anayasa değişikliği ele alınmamıştır.

Ceza kanununun 161'inci maddesine dayanılarak muhalefet mensupları aleyhine açılan davaları resmi ilan tevziatında güdülen partizanca usuller, Devlet Şurasına müracaat imkânlarını daraltan tefsir kararı; Bakanlar aleyhine işlenen suçlarla ilgili Ceza Kanunu maddesinin ağırlaştırılması; toplantı hürriyetinin kısılması; neşir yolu ve radyo ile işlenecek suçlar hakkında çıkarılan 6334 sayılı kanun, CHP tarafından Üniversite mensuplarına tanınmış olan söz ve yazı hürriyetini kısmak üzere üniversiteler kanununda yapılan tadilat iktidarın zihniyetini, daha 1954 rejiminden evvel belli etmişti.

1954 den sonra geriye gidiş hızlanmıştır: 1954 seçiminden hemen sonra Kırşehir'in kaza haline getirilmesi suretiyle muhalefete rey veren seçmenlerin toptan cezalandırılması gibi sakat bir yol tutuldu. Seçim kanununda yapılan değişikliklerle seçme ve seçilme serbestisi daraltıldı. Muhalefetin radyoda konuşma hakkı kaldırıldı. Bu suretle propaganda eşitliğini gerektiren seçim emniyeti zedelendi.

Temyiz mahkemesinde ve dolayısıyla Yüksek Seçim Kurulunda, Yüce Divanda vazifeli olan yüksek dereceli hâkimlerin teminatını tahrip eden ve siyasi kuvvetin bu hâkimlerin mesleki mukadderatına müessir olmasını intaç eden kanun kabul edildi. Dördüncü Menderes hükümeti tarafından bu kanunun ıslahı vaat edilmiş iken hâkimlere karşı en ağır ve en şümüllü tedbirler, bizzat bu hükümetin Adalet Bakanı tarafından alındı.

Henüz katiyet kesbetmemiş davalar hakkında meclis kürsüsünde bakanlar tarafından mütalaa yürütüldü, Adalet Bakanlığınca, hâkimlere disiplin cezası tatbiki tehdidini de ihtiva eden tamimler gönderilerek basın davalarında ve başka konularda usulsüz müdahaleler yapıldı.

Demokraside dördüncü kuvvet olan basın, maruz bulunduğu idari, mali ve cezai tehditler yetmiyormuş gibi, yeniden çok ağır hürriyet kısıtlamalarına uğradı. 1956 Haziranında kabul edilen kanunla müphem ve elastiki yeni basın suçları ihdas edilerek, bu gibi suçlar için şimdiye kadar görülmemiş derecede ağır cezalar konuldu. Cevap ve tekzip hakkı basın aleyhinde bir vasıta olarak kullanılacak şekilde genişletildi ve bu hakla ilgili yetkiler hâkimlerden alınarak savcılara verildi.

DP iktidarı, siyasi nüfuz suiistimalleriyle ve yolsuzluklarla mücadele konusunda iyi bir murakabe vasıtası olan ispat hakkını tanımaya bir türlü yanaşmadı.

Devlet memurlarının aşırı siyasi tesirlerden masun kalmaları için gerekli olan teminat zedelenecek, Devlet Şurasına müracaat imkânları kısıldı.

İlim hürriyeti ve üniversite muhtariyet temellerinden tahrip edildi.

İşçi teşekküllerine karşı girişilen hareketlerle sendika hürriyeti kısıldı.

Toplantı hak ve hürriyeti ihlal edildi. İçtimaatı Umumiye kanunu, yerini hiçbir demokraside rastlanmayacak derecede antidemokratik bir kanuna bıraktı.

Meclis müzakerelerinde muhalefet mensuplarının ve liderlerinin konuşmaları iç tüzüğe aykırı müdahalelerle güçlüğe maruz bırakıldı. 1950'den bu yana DP çoğunluğu gensoru müessesesinin işlemesine ve hükümet tarafının bu yoldan murakabesine imkân vermedi.

Yedi senelik tutum göstermiştir ki, antidemokratik kanunları kaldırmak şöyle dursun, onlara çok daha ağırlarını ilave den DP, kendisini Anayasa ve hukuk anlayışı ile mukayyet saymamaktadır.

Bugün memlekette siyasi kudretin müdahale ve tazyikinden masun, hiçbir teminatlı ve müstakil müessese yoktur. Hâkim teminatlı, basın hür, üniversite muhtar, muhalefet emniyet ve eşitlik içinde değildir. Bu bir siyasi rejim buhranıdır.

Millet, iktidarın bu hatalı politikasını ve antidemokratik zihniyetini tasvip etmemekte, genç demokrasimizin sağlam temellere dayanmasını şiddetle arzulamaktadır.

4 Eylül tebliğine bağlıyız: Muhalefet cephesinin 4 Eylül 1957 tarihli tebliğinde belirtilen ve her biri CHP programında ve 1954 tarihli CHP seçim beyannamesinde esasen mevcut bulunan taahhütleri, iktidara geçtiği takdirde gerçekleştirmeyi CHP millete karşı taahhüt eder.

İlk hedef: İnsan haklarına bağlı hukuk devleti: Partimiz için, memleketimizi medeni dünyaca kabul edilmiş İnsan Haklarına bağlı istikrarlı bir hukuk devleti nizamına kavuşturmak, maddi ve manevi yükselişin temelidir ve ilk hedeftir.

Mahkeme istiklali ve Hâkim teminatı: Mahkeme istiklali ve hâkim teminatı rejim davalarımızın başında gelir. Mahkemelerin her türlü nüfuz ve temin dışında vazife gördükleri kanaati bütün vatandaşlarda yerleştirilmedikçe, demokratik rejimin mevcudiyetinden bahsedilemez. Bu davanın halli için siyasi uzuvlardan müstakil bir Yüksek Hâkimler Şurası kurulmasını lüzumlu görüyoruz.

Başlıca hak ve hürriyetler: Söz ve basın hürriyeti, toplanma hürriyeti, ilim hürriyeti ve üniversite muhtariyeti, grev hakkı ve sendika hürriyeti, bütün idari tasarruflar üzerinde kazai murakabe, vatandaşlar arasında siyasi kanaatlerine göre fark gözetmeyen tarafsız idare behemehâl gerçekleştirilecektir.

Memurlar mesleki teşekkül ve sendika kurabilmelidir: Memurlara da, mesleki teşekküller ve sendika kurarak, haklarını korumak imkânı sağlanacaktır.

Radyo partizanlıktan kurtarılacaktır: Devlet radyoları, muhtar bir müessese haline getirilerek, partizan propagandanın aleti olmaktan kurtarılacaktır.

TMB Meclisinin murakabesi: Soru, gensoru, meclis soruşturması gibi müesseseleri daha iyi işler hale getirecek iç tüzük değişiklikleriyle ve Meclis Başkanlık Divanının tarafsız çalışmasını sağlayacak usullerle, Büyük Millet Meclisinin hükümet üzerinde yakın, ciddi ve hakiki murakabesi mümkün kılınacaktır.

Seçim sistemi: Seçim sistemimiz, milli hâkimiyeti en iyi şekilde tecelli ettirecek tarzda, nisbi temsil esasına göre düzenlenecek ve seçim kanunu, emniyet, eşitlik ve propaganda şartlarında müttekâmil hale getirilecektir. Bu meyanda seçimlerde siyasi partilerin para sarfetmesi imkânları kanuni kontrole tabi tutulacak ve partilerin iç bünyelerinin demokratik esaslardan uzaklaşmasını önleyecek müeyyideler derpiş edilecektir.

Vazife ve nüfuz suiistimalleri ile mücadele: Vazife ve nüfuz suiistimallerine karşı, isbat hakkının kabulü de dahil olmak üzere müessir tedbirler alınacaktır.

Milletvekili maaşları: Milletvekilliği temin edeceği maddi refah sebebiyle değil, memlekete hizmet duygusunun şevki ile arzu edilecek bir vazifedir. Bu itibarla, Milletvekili tahsisatı DP tarafından yükseltildiği seviyede bırakılmayıp derhal indirilecektir. Milletvekili tahsisatı hiçbir zaman birinci derecede memurların maaşını aşmayacaktır.

Milletvekili sayısı: Milletvekili sayısının da azaltılması lüzumuna inanmaktayız.

Anayasa değişikliği: CHP üçde iki çoklukla iktidara geldiği takdirde programındaki ve 4 Eylül tarihli muhalefet cephesi tebliğindeki esaslar dairesinde, Anayasa değişikliğini ele alacaktır. İki meclis, Anayasa mahkemesi, hâkim teminatının ve ana hürriyetlerin Anayasa ile daha sarih ve teminatlı esaslara bağlanması, Cumhurbaşkanının tarafsızlığı, icra kuvvetinin müessir bir şekilde murakabesi, Anayasa değişikliğinde gözeceğimiz başlıca hedeflerdir.

İktisadi durumumuzun tablosu: Yedi buçuk yılı aşan Demokrat parti iktidarı, çok müsait iç ve dış şartlara ve tarihimizin hiçbir devrinde misline rastlanması mümkün olmayan geniş ve müstesna dış yardım ve imkânlarla rağmen, takibinde ısrar ettiği basiretsiz, hatalı ve israflı bir iktisadi ve mali politika yüzünden memleketimizi, her geçen gün şiddetini ve tesirlerini biraz daha arttıran vahim bir iktisadi buhrana sürüklemiştir.

1950'de iş başından ayrıldığımız tarihte, Demokrat iktidar emrine 133 ton altın ve 50 milyon dolarlık döviz stoku bırakmıştık. O tarihten beri yalnız Birleşik Amerika'dan 800 milyon doları aşan iktisadi yardım elde edilmiştir. Ayrıca çeşitli milletlerarası

teşekkül müessese ve kaynaklardan geniş ölçüde yardım sağlanmıştır. Bunun dışında, Birleşik Amerika'dan elde ettiğimiz askeri yardımların yekûnu milyarlarca balığ olmaktadır.

Bu devrenin ilk üç yılında iklim şartları çok müsait geçmiş ve tabiat çiftçi ve köylümüzün gayret ve emeklerini cömertçe mükâfatlandırmıştır.

Bütün bu müstesna faktörlerin neticesi olarak bazı müsbet neticeler elde edilmiş olmasına rağmen, rahatlık ve nikbinlik içinde basirete, bilgi ve ihtidada sırtını çeviren iktidarın plansız, ihtiyaçlarımızla imkânlarımız arasında bir muvazene kurmak endişesinden uzak, dağınık ve hatalı politikasının neticesi olarak, 1953 yılından itibaren memleket büyük mali ve iktisadi zorluklarla karşılaşmış ve gittikçe şiddetlenen bu zorluklar nihayet bir iktisadi buhran haline gelmiştir.

Kıtlık ve darlık alıp yürümüştür. Sıkıntılara arka çeviren resmi propaganda edebiyatının refahtan ve ferahlıktan bahsettiği bu memlekette, hasta ilacını, halk en zaruri ihtiyaç maddelerini, şoför ve çiftçi lastik ve yedek parçasını, fabrikatör ham maddesini bulamaz olmuştur.

Fiat mekanizması mihverinden oynamış, fiatlar görülmemiş derecede artarak pahalılık almış yürümüştür. Fiatların yükselişi hızla devam etmektedir. Geçim şartları alabildiğine ağırlaşmıştır. Bütçe açıkları her geçen yıl biraz daha artarak yükselmiştir. Kâğıt para miktarı, yalnız son üç yılda bir buçuk milyar artarak üç milyarı aşmıştır. Türk parasının değeri resmi endekslere göre yarı yarıya, fiili duruma göre ise en az üçte bire düşmüştür. 1950'de 36 lira olan bir altın 140 liraya çıkmıştır. Ecnebi paralarının serbest piyasadaki değeri, resmi kura nazaran dört beş misli yükselmiştir.

Enflasyon, iktisadi ve sosyal bünyemizdeki tahriplerini her geçen gün biraz daha arttırmaktadır. Enflasyoncu bir iktisadi politikanın tabii neticesi olarak bir taraftan mukabil geniş halk kitleleri hayat pahalılığının ve geçim sıkıntısının çaresizliği içinde bunalmaktadır.

Ticari hayatta emniyet ve istikrardan eser kalmamış, namuslu tüccar ve esnaf için çalışma şartları son derece güçleşmiştir. İthalat ve ihracatımız yıldan yıla azalmaktadır. Taahhütlerimizin zamanında yerine getirilmemesi dış âlemdeki mali itibarımızı sarsmıştır. Bu durumun neticesi olarak, milli gelirden fert başına isabet eden hisse 1953 seviyesinin altına düşmüştür.

Kısaca çizmeğe çalıştığımız bu tablo, Demokrat parti iktidarının basiretsiz, hatalı, hesapsız ve israfli tutumu ile memleketimizi içine sürüklediği bir iktisadi hercümercin ta kendisidir.

Ciddi tedbirler yerine oylama politikası: İktidar son dört yıldan beri gittikçe artan sıkıntı ve mahkûmiyetlerin sebeplerini araştırmak ve tedbirlerini zamanında almak yerine, bir taraftan enflasyoncu bir iktisadi politikanın tabii neticesi olan rakam kalabalığının, ilk anda toplulukları aldatıcı cazibesinden faydalanmak; diğer taraftan memlekette vücuda getirilen bazı tesisleri isbat ederek “dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş iktisadi kalkınma mucizesi” “iktisadi istiklal savaşı” gibi hakikatleri perdeleyen resmi propaganda edebiyatı ile vatandaşları avutmak ve oyalamak gayret ve hevesinden kendisini kurtaramamıştır.

İktisadi ve sosyal düzensizlikler, sıkıntı ve mahrumiyetler artarak geniş vatandaş kitlelerinin hoşnutsuzluğu, şikayetleri gizlenemez hale geldikçe, kah takip edilen hatalı politikada ısrar edilmeyeceği resmen taahhüt edilerek zaman kazanılmış, kah memlekette çekilen sıkıntı ve mahrumiyetlerin yegane mesulü tüccar ve esnafımız gibi kanun tedbirleriyle piyasada dehşet ve korku yaratarak bu şiddet tehditlerinin köksüz ve geçici neticeleriyle vatandaşlar bir müddet oyalanmış ve nihayet iktisadi buhranın, sıkıntı ve mahrumiyetlerin vebali ve mesuliyeti muhalefet partilerine ve matbuata yükseltilerek, Anayasa teminatı altında bulunan hak ve hürriyetlerin tahdidine gidilmek yolları birer birer tecrübe edilmiştir.

Fakat başvurulmuş bütün bu yollara rağmen, iddia ettikleri gibi Türk milleti için parlak bir istikbalin kapıları ardına kadar açılmamış, “bundan sonra, kahvenin veya herhangi diğer bir maddenin yokluğunu asla çekecek değiliz” taahhüdü bir türlü gerçekleşmemiş “ucuzluk devam edecektir, fiatların daha da düşürülmesi hususunda tedbirlerimiz birbirini takip etmektedir. *Ucuzluk devam etmeyecektir, piyasada mal darlığı yaratacaktır* diye zararlı telkinlerde bulunan bedbahtları mutlaka yalancı çıkaracağız” diyenler bizzat mahcup duruma düşmüşlerdir.

Bu iktidar dertlerimize çare bulamaz: Memleketimizi iktisadi sahada tam bir çıkmaza sürükleyen bu zihniyet ve tutuma milletçe dur! demedikçe, yarın bugünkünden daha ağır sıkıntı ve mahrumiyetlere katlanmamız mukadderdir. Hakikatleri görmeyen veya görmek istemeyen bu iktidarın iktisadi dertlerimize deva bulamayacağı artık sabit olmuştur. Memleketimizin siyasi kaderi gibi, iktisadi kaderinin de değişmesi sadece, ıstırap, sıkıntı ve mahrumiyetler içinde bunalan seçmen vatandaşın isabetli kararına bağlıdır.

İktisadi politikamızın ana istikameti: Biz CHP olarak, yurdumuzun bütün tabii kaynaklarını harekete getirecek, iş sahasını genişletecek ve istihsalı arttıracak, vatandaşlara daha üstün bir refah seviyesi sağlayacak süratli, devamlı ve hakiki bir

iktisadi kalkınmanın, her şeyden evvel ihtiyaçlarımızla imkânlarımız arasında dinamik ve ahenkli bir muvazene kuran ve bütün iktisadi hayatımıza bir bütün olarak göz önünde bulunduran plan ve program fikriyle mümkün olacağına kaniiz.

Bütün kaynaklarımızın, imkânlarımızın ve emeklerimizin seferber edilmesi, israfsız kullanılması başlanmış olan işlerin süratle ikmalî, iktisadi kalkınmamızın artan bir hızla devamı ve geçim sıkıntılarının hafifletilmesi, ancak böyle bir anlayışla kabildir.

Biz süratli, devamlı ve hakiki bir iktisadi kalkınmanın ve bütün vatandaşların daha üstün bir refah seviyesine ulaşmasının bugün olduğu gibi, iktisadi hayatımızı ve sosyal bünyemizi alt üst eden mahdut ve imtiyazlı bir zümreyi alabildiğine zenginleştiren, buna mukabil geniş vatandaş kitlesini her gün biraz daha fakirleştiren enflasyoncu vasıta ve imkânlarla değil, malum ve istikrarlı bir para, siyasi imkânlardan uzak ve sadece ihtimale matuf bir kredi, taahhütlere sadakati ve memleketin hukuki ihtiyaçlarını gözönünde bulunduran hesaplı bir dış ticaret ve nihayet samimi ve sıhhatli bir bütçe politikası ile mümkün olacağına kaniiz.

Biz iktisadi kalkınma ve gelişmede vatandaşların elde edilen neticelerden, adaletli ölçüler içinde faydalanmasını esas tutmaktayız. Ve bizim iktisadi ve milli politikamızın hedefi, geniş kitleler darlık içinde yatarken “her mahallede bir kaç milyoner yetiştirmek” değil, her mahallede, her köyde bütün vatandaşların iktisadi gelişme nimetlerinden derece derece faydalanmasını sağlamaktır. Bu anlayış aynı zamanda, iktisadi ve mali politikamızın sosyal cephesini teşkil etmektedir. Bu arada işaret etmek isteriz ki, bugünkü şartlar nüfuz ticaretini önleyecek tedbirler alınmasını da zaruri kılmaktadır.

Parti programımızda ifadesini bulan bu ana prensiplerin ışığı altında, şimdi, iktisadi ve mali sahada düşündüklerimizi ifade edebiliriz.

İktisadi envanter, program: İlim ve iktisat alanlarına, borçlarımızın taahhütlerimizin, kaynaklarımızın, hülasa iktisadi durumumuzun tam bir envanterini yaptırarak iktisadi durumumuzun hakikatlerini memlekete bildireceğiz. Bu envanterin ışığı altında ve iktisadi gelişmemizi bir bütün olarak kavrayan bir program yapacağız.

İktisadi Kalkınma: “İktisadi politikamızın istikameti” kısmında izah ettiğimiz esaslar dairesinde, hesaplı ve programlı bir çalışma ile halkı refaha kavuşturacak bir iktisadi kalkınma politikası takip edeceğiz. Şunu da ilave edelim ki, başlanmış işleri tamamlayacağız.

Para ve fiat politikamız: Para, kredi ve bütçe sahalarında alacağımız tedbirlerle enflasyoncu gidişe son vererek, paramızın değerinde ve fiatlarda istikrar sağlamak, seçim sıkıntılarını önlemek birinci vazifemiz olacaktır.

İç ticaret ve Milli Korunma Kanunu: Piyasada emniyet ve istikrar sağlayacak, hem müstehliki, hem de namuslu tüccar ve esnafı koruyacak bir politika takip edeceğiz. Fevkalade hallere mahsus olan Milli Korunma Kanununu, piyasada ferahlık yaratacak iktisadi tedbirleri almak ve ticaret hayatını tanzim edecek normal kanuni hükümleri vazetmek suretiyle yürürlükten kaldırmak kararındayız.

Başlangıç olarak, bu kanunun ağır cezaların hukuki muhtekire tevcih etmek, namuslu tüccar ve esnafa emniyet içinde çalışma imkânını vermek ve muhtekir olmadığı halde şekil kusurları yüzünden ağır cezalara çarptırılmış olanlara hürriyet ve itibarlarını iade etmek üzere kanunda gerekli tadilatı derhal yapacağız.

Dış Ticaret: Dış ticarete takatimiz üstünde borçlanılmış ve ayrıca gelecek yıllara ait bir kısım ihracat gelirleri peşinen harcanmıştır. İlaça varıncaya kadar halkın zaruri ihtiyaç maddeleri ithal edilmediği gibi, ziraatin ve sanayinin muhtaç olduğu yedek parça ve ham madde gibi istihsal vasıtalarının temini bile son derece zorlaşmıştır.

Dış ticaretimizi bu vahim tıkanıklıktan kurtarmak için ithalat ve ihracatımızı salim esaslarla yeni baştan tanzim edeceğiz. Bu arada, taahhütlerimize sadık kalarak dış piyasalarda sarsılan itibarımızı iade edeceğiz.

Hususi teşebbüs ve sanayimiz: Memleketin iktisadi gelişmesi bakımından hususi teşebbüsün yapıcı ve yaratıcı rolüne inanıyoruz. Programımızda münhasıran devlete ayrılan işletmeler dışında kalan bütün iktisadi faaliyet sahalarında hususi teşebbüsün gelişmesini teşvik edeceğiz. Halde ve gelecekte emniyetle çalışmasını sağlayacağız.

Sanayimiz bugün teknik kapasitesinin çok altında çalışmak durumuna düşürülmüştür. İthalat işlerini düzenlerken, sanayimizin makine, yedek parça ve ham madde ihtiyaçlarını birinci plana alacağız. Devlet sanayii ile hususi sanayi arasında eşit muameleyi esas sayıyoruz.

Köy kalkınması: Umumi kalkınma gayretlerimizde, köy kalkınması ve köylü vatandaşların yaşama şartlarının ve hayat seviyelerinin yükselmesi hususi bir mevki işgal edecektir. Bu maksatla köyün yol, su, aydınlanma, sağlık ve eğitim hizmetleriyle toprak, mesken ve kredi ihtiyaçlarını karşılamağa bütün gücümüzle çalışacağız.

Köylü vatandaşlarımızın ucuz sıhhi ve ihtiyaçlarına elverişli birer ev sahibi olmaları hedefimizdir. Bu maksatla, köylerde mesken kooperatifleri yolu ile köylümüne bütçe ve banka kredileri sağlamak kararındayız.

Zirai kredi: Zirai kredinin tevziinde politik mülahazalara yer vermeyeceğiz. Köylümüz ağır bir borç yükü altındadır. Partimiz daha 1954 seçim beyannamesi ile bu

borçları taksitlendirmeyi taahhüt etmişti. DP iktidarı zirai borçların ağırlığı altında ezilen köylü ve çiftçimizin ıstırabına yıllarca seyirci kaldıktan sonra son dakikada sırf seçim endişeleri ile beş yıllık bir taksitlendirme kanunu çıkarmıştır. Alelade kabul edilen bu kanun kifayetsizdir. Daha uzun vadeler kabulü zaruridir. Ayrıca, himayeye muhtaç olan küçük çiftçileri borç yükünden tamamen kurtaracak çareler arayacağız.

Orman davası: Hayati bir ehemmiyeti olan ormanlarımızın korunması ve artırılması ile vatandaşlarımızın ihtiyaç malzemelerinin telifi mevzuu hala halledilememiştir. Bu davanın hallinin, bir taraftan hariçten geniş ölçüde orman mahsulü ithali ve diğer taraftan malzemelerini ormandan tedarik eden vatandaşlarımıza geçim saha ve imkânları bulmakta mümkün olacağına kaniiz. Bu hal suretinin gerektirdiği tedbirleri almak kararındayız.

Mali sahada: Gelir vergisinde asgari geçim haddini günün şartlarına göre yükselterek az gelirli vatandaşlarımızı ve bu arada küçük ücret ve yevmiyeli memur ve işçilerimizi tamamen vergi dışı bırakmak kararındayız.

Vergi Usul Kanununda son defa yapılan değişiklikten sonra veraset ve intikal vergisi aile yuvasını ve ticari işletmeleri dağıtıcı neticeler doğurmuştur. Derhal bu mahzurları giderecek tadilat yapacağız. Bir ortaçağ vergisi olan hayvan vergisini tamamen kaldıracağız.

Mahsullerimizin Değerlendirilmesi: Zirai mahsullerimiz fiatlarının indirilmesi bahis mevzuu olamaz. Zirai mahsullerimizin değerlendirilmesinde, köylünün emeğini mükâfatlandırın fiatlara önem vereceğimiz gibi, takip edeceğimiz istikrarlı fiat politikası sayesinde köylünün eline geçecek para ile ihtiyaçlarını daha geniş ölçüde karşılamasını mümkün kılacağız.

DP içtimai adalet davasını ihmal etmiştir: DP bir zümrenin kalkınmasının memleket kalkınması demek olmadığını unutarak içtimai adalete önem vermemiştir. İşçilere yapılan vaadler tutulmamış, sendika birlikleri kapatılmıştır.

İçtimai Sigortayı genişleteceğiz: Vatandaşlar arasında tesanüt ve içtimai emniyet ve telakkimizin tabii bir neticesi olarak sosyal sigorta kollarının bütün vatandaşlara teşkil edilmesini, ergeç varmak istediğimiz bir hedef sayarız. Bunun için esaslı tetkiklere ve lüzumlu hazırlıklara derhal başlamak ve ilk adımları süratle atmak kararındayız.

Mesken davası: Sağlam ve mes'ut bir cemiyetin temel şartı olarak mesken davası bizim nazarımızda hususi bir mevki işgal eder. Mütevazı gelirli aileler başta olmak üzere,

her ailenin bir ev sahibi olması için normal kredi müesseselerimizin imkânları ile birlikte devletçe geniş yardımlar yapılmasını zaruri görüyoruz.

Başlıca işçi davaları ve sosyal meseleler: Vatandaşa bedeni ve fikri kabiliyetlerine göre çalışma imkanlarını sağlamak, işsizlere iş bulmak, işverenin haklarını da göz önünde tutarak işçiyi istismardan korumak ve emeğinin hakkı olan karşılığı temin etmek ve işçilerimize refah sağlamak sosyal sahada devletçi görüşümüzün icabıdır.

Ücretleri yaşama şartlarına göre ayarlayacağız. Sosyal hizmetlerde eşitlik sağlayacağız. İş kollarında senelik ücretli izni gerçekleştireceğiz. Sendikalar Kanununu değiştirecek ve sendika hürriyetini genişleteceğiz.

İşçiye grev hakkı tanıyacağız, kollektif sözleşme hakkına malik hür sendika sistemi kuracağız. Hür dünya işçi teşekkülleri ile işbirliği sağlayacağız.

Bütün fikir işçilerini koruyacak sosyal tedbirleri alacağız. İş Kanununu, tatbikatta görülen aksaklıkları giderecek surette ıslah edeceğiz.

Hakem kurullarını daha faal ve faydalı hale koyacağız. İş mahkemelerine süratle karar verme imkanları sağlayacağız.

İş ve işçi bulma kurumunu günün gayesine göre çalışır hale getireceğiz. İşçi sigortaları Kurumunun muhtariyetini fiilen gerçekleştireceğiz. Fonlarının bugün olduğu gibi gaye dışında kullanılmasına mani olacak esaslar vazedeceğiz.

İş teftişlerine önem vereceğiz. Bu husustaki milletlerarası antlaşmalar hükümlerine de uygun olarak iş teftişlerinde yetişmiş işçilerden faydalanacağız.

Devlet iktisadi teşekküllerinde, daha iyi bir teknik idare sağlamak maksadıyla, işçinin ve işçi teşekküllerinin fikri yardımından faydalanmak meselesini ele alacağız.

EK-Ö
1957 CHP SEÇİM AFİŞLERİ¹⁶⁸¹

¹⁶⁸¹ Dünya ve Milliyet, Eylül-Ekim 1957 sayıları, ayrıca <http://1isinasli.blogspot.com.tr/2013/02/eski-secim-afisleri.html>

<http://ibrahimsenaarvas.blogspot.com.tr/p/eski-secim-afisleri.html> E.T. 15.05.2015

EK-P
SEÇİM ANKETİ (DÜNYA GAZETESİ) 1682 (1957)

Dünya,24 Eylül 1957

Bu akşam telefonunuz çalabilir

"Oyunuzu hangi partiye vereceksiniz?,"

Seçim kampanyasının başlamış olduğu şu günlerde herkes birbirine bu suali soruyor. Herkesin en çok merak ettiği şey bu: İktidara hangi parti gelecek? Böyle günlerde bir gazetenin vatandaşlar arasında fikir yoklaması yapması kadar tabii bir şey olamaz. Gazetemiz de seçim havasının biraz daha hararetlenmesini beledikten sonra bu açıklamayı yapmaya başlayacaktır. Bu seçim anketimizi şimdiye kadar hiç denenmemiş bir usulle tatbik edilecek ve seçmenlerin düşünceleri telefonla sorulacaktır. Telefon bulunan bütün vilayetlerimizdeki muhabir arkadaşlarımız bu akşamdan itibaren çalışmaya başlayacak ve neticeleri muntazaman gazetemize bildireceklerdir.

Bu akşam sizin de telefonunuz çalabilir

Dünya,01 Ekim 1957

BU AKŞAM TELEFONUNUZ ÇALMIYACAK!

Çünkü, İstanbul Valiliği, İller Kanununun verdiği yetkiye dayanarak gazetelerin seçim anketi yapmalarını menetmiştir.

Elimizde olmayan sebeplerden dolayı telefonla yapmaktaki olduğumuz seçim anketine devam edemeyeceğimizi bildiririz

Dünya,26 Eylül 1957

Telefonla anketimizin neticesi

Telefon Anketimizin ikinci gecesinde aldığımız neticeleri bildiriyoruz

İSTANBUL

TEL. No:	Bu telefonda bulunan seçmen sayısı	Hangi partiye oy verecekleri			
		C. H. P.	D. P.	Hür. P.	C. M. P.
63 67 46	3	3	—	—	—
47 10 95	2	2	—	—	—
52 40 01 — 16	7	7	—	—	—
71 65 79	3	3	—	—	—
48 42 88	1	—	1	—	—
Telefon No. gizli	3	3	—	—	—
36 42 94	3	3	—	—	—
44 98 95	3 Düşünüyor	—	—	—	—
44 71 78	2	2	—	—	—
47 34 19	2 Düşünüyor	—	—	—	—
27 43 55	3	3	—	—	—
36 46 94	2	2	—	—	—
36 03 05	6 Düşünüyor	—	—	—	—
36 67 46	3	3	—	—	—
63 66 97	4 müstakillere	—	—	—	—
22 92 14	6	6	—	—	—
Telefon No. gizli	2	2	—	—	—
21 44 63	2 Reyinin gizli kalmasını istiyor	—	—	—	—
21 51 55	3	3	—	—	—
48 35 03	1 Düşünüyor	—	—	—	—
27 46 73	7	7	—	—	—
44 28 42	2	2	—	—	—
27 16 95	2	2	—	—	—
48 31 44	15 Düşünüyor	—	—	—	—
55 42 01	4	1	3	—	—

ÖZGEÇMİŞ

Tansu Barış Mahmutoğlu, 1977 yılında Zonguldak'ta dünyaya gelmiştir. İlk ve orta öğrenimini Sinop'un Ayancık ilçesinde, lise eğitimini ise Bursa Işıklar Askeri Lisesi'nde 1995 yılında tamamlamıştır. 1999 yılında Kara Harp Okulu'ndan Jandarma Muhabere Teğmen olarak mezun olmuş ve yurdun çeşitli yerlerinde görev yapmıştır. 2004 yılında Hacettepe Üniversitesi Elektrik ve Elektronik Mühendisliği Bölümü'nde 1 yıl süreli "Sayısal Haberleşme ve Elektronik" eğitimi almıştır. 2007 yılında "**Çok Partili Sisteme Geçiş Sürecinde Kastamonu (1945-1960)**" isimli çalışmasıyla, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nden yüksek lisans derecesi alan yazar, halen İzmir İl Jandarma Komutanlığı MEBS Şube Müdürü olarak görev yapmaktadır. İyi derecede İngilizce bilen yazar, evli olup, Bade ve Beril isimli iki kız çocuğu babasıdır.